قلاش بالفتح و تشدید لام بی نام و ننگ و مفلس و مرد بی خرد و لوند

تجرید برهنه کردن چیزی را از زواید آنچه بر آن باشد و پیراستن و اصلاح نمودن و نام کتاب از منتخب

تفرید یگانه کردن و تنها ماندن از منتخب

مثقال
۴. ماشه

[illegible]

توله
دوازده ماشه

۴۵
۱۱۹

خیال - آنچه در ذهن حاصل شود به تشبیه و اندازه بر چیزی که در خارج باشد

قیاس - آنچه در ذهن حاصل شود ... و اندازه بر چیزی که در خارج باشد یا نباشد

گمان - طرف قوی از طرفین شک و ...

(1) - Molvi Mohammad Gulkhoi
- Sharh-i-Bostān / Sharh-i-Mohammad Gulkhoi
Islamia Steam Press Lahore - 464 pages
Munshi Benazir Dabeer Mohammad Akram Multani
Sharh-i-Gulistān Saadi
Munshi Nawalkishore Kanpur Press - 320 pages
1908 AD
ASL-14(2)

تیمار بالکسر غم‌خواری و خدمت کردن از برهان عاطفت مهربانی کردن

۱۱۶
۱۲۵

ماشاء اللہ لاقوة الا باللہ

بحمد للہ کہ شرح فصاحت بیان و بلاغت نشان نمونہ روضہ رضوان مسمے بہ

شرح بوستان

مشہور محمدیہ

تصنیف مولانا محمد گلھوی معروف بہ

شرح محمد گلھوی

معہ ازدیاد مطالب مفیدہ

حسب فرمائش حاجی حرمین شریفین میاں چراغ الدین سراج الدین صاحبان تاجران کتب لاہور بازار کشمیری سے

در اسلامیہ سٹیم پریس لاہور طبع شد

کتاب ہذا و شہر لاہور بازار کشمیری بدکان حاجی چراغ الدین سراج الدین تاجران کتب موجود ہے

اطلاع۔ اس کتب خانہ میں ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کیلئے موجود ہے جس کی فہرست مطول ہر ایک شائق کو کتب خانہ سے ملسکتی ہے جسکے معائنہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہیں قیمت بھی ارزان ہے اس کتاب کے ٹیٹل پیج کے دو صفحہ جو سادے ہیں اُن میں بعض کتب اخلاق و تصوف اردو کی درج کرتے ہیں تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہے اس فن کی اور بھی کتب موجود کارخانہ سے قدر دانوں کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو۔

نام کتاب	قیمت
کتب اخلاق و تصوف اردو	
جامع الاخلاق۔ ترجمہ اخلاق جلالی	۰۵ر
ذخیرہ سعادت۔ ترجمہ بجامنی بلاس کی پستک فصل اول و آخر کار ترجمہ تہذیب اخلاق میں مولفہ لالہ لالجی صاحب	۱۰ر
ترجمہ عوارف المعارف۔ کامل دو جلدمیں مترجمہ مولانا ابو الحسن صاحب فرید آبادی	۱۱ر
خزینہ دانش۔ ہوشمندی کی تعلیم از مولوی کریم بخش	۰۴ر
بحر الحقیقت۔ اصلاح نفس میں	۲ر
کیمیائے حکمت۔ حصہ اول بیان شرائف علم و ادب	۲ر
تہذیب اخلاق۔ مولفہ مولوی نجم الحق	۱ر
پیراہن یوسفی۔ اردو ترجمہ مثنوی مولانا روم کا نظم شعر بشعر اور حاشیہ پر اردو میں حاصل مطلب مع فوائد۔ تصوف کامل دو جلدمیں تفصیل ذیل	ہیے ۸ر
(جلد اول) ترجمہ دفتر ا و ۲ و ۳	للعہ
(جلد دوم) ترجمہ دفتر ۴ و ۵ و ۶	للعہ ۸ر
شجرۂ معرفت محشی۔ منتخبات مثنوی مولانا روم مترجمہ سید غلام حیدر صاحب	عہ ۴ر

نام کتاب	قیمت
شان رحمت منظوم۔ عبرت انگیز و دلچسپ مضمون ہے	۰ر
بوستان معرفت شرح اردو مثنوی مولوی روم دفتر اول۔ مؤلفہ حضرت مولوی عبد المجید خان مؤلف ریاض التحقیق	
شرح اردو سکندر نامہ جدید الطبع	عہر
ایضاً دفتر دوم	۱۲ر
ایضاً دفتر سوم	عہ ۲ر
ایضاً دفتر چہارم	۱۴ر
ایضاً دفتر پنجم	عہر
ایضاً دفتر ششم	عہ ۲ر
کنز الاسرار۔ ترجمہ اردو نظم مثنوی شاہ بو علی قلندر قدس سرہ ہموزن مثنوی از مولوی سید غلام حیدر خان	۱ر
چشمہ فیض۔ نظم ترجمہ اردو پندنامہ عطار کلام عارف کامل حضرت شیخ فرید الدین از مولوی عبد الغفور خان بہادر	۱ر
کشف الاسرار۔ اردو ترجمہ ما بدیشنید مترجمہ راجہ بلجیو ساد صاحب اصغر	۱۰ر
مذاق العارفین۔ ترجمہ احیاء علوم الدین عربی ہر چہار جلد کامل در دو جلد کاغذ سفید ولایتی	عہ

ما شاء اللہ لا قوۃ الا باللہ

بحمد اللہ کہ شرح فصاحت بیان بلاغت نشان نمونہ روضہ رضوان مسمے بہ

شرح بوستان

مشہور محمدیہ

تصنیف مولانا محمد گلھوی معروف بہ

شرح محمد گلھوی

معہ ازدیاد مطالب مفیدہ

حسب فرمائش حاجی چراغ الدین سراج الدین تاجران کتب بازار کشمیری لاہور

در اسلامیہ سٹیم پریس لاہور طبع شد

کتاب ہذا در شہر لاہور بازار کشمیری بدکان حاجی چراغ الدین سراج الدین تاجران کتب موجود است ۔

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العلمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی رسوله محمد واله واصحابه اجمعین
اما بعد بعرض میرساند راجی الی رحمة العلام الصمد محمد بن غلام محمد بصره الله سبحانه بعیوب نفسه وجعل
غداه خیرا من نفسه وغفر له ولوالدیه واحسن الیهما والیه که فرمایش بعض احباب مودت انتساب که حسن ظن ایشان درباره ام
زیاده از فضیلت فقیر است و انحراف از اطاعت فرمان ایشان عین تقصیر درباب تحریر شرح حامل متن کتاب کامل
نصاب بوستان معانی و مضامین بهین باغستان پر از لعلها و ریاحین از جمله مقال اشال و سحر حلال سلطان مملکت
سخن پروازی شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی رحمة الله علیه شرف صدور یافت که شروح و حواشی
قدیمه در تشریح و بیان اکثری ابیات مشکله خصوص در توضیح و تبیان لسی الفاظ مفصله وافی و شافی نیستند باید
که بحسب اندازه فکر نجامده و بمقدار طبیعت خامده چنین سعی بلیغ مصروف نماید که تشفی خاطر ناظران از آن پیدا
آید و تناسب حکایات و ربط ابیات هویدا گردد فقیر را اگرچه طاقت و استطاعت این امر جلیل آنقدر نبود بارها
بتعلل و عسی دفع آن مینمود اما چون فرمایشها مکرر شد ناچار نسخ متن از صحیحه و سقیمه و شروح و حواشی قدیمه و کتب
لغت و رسائل طریقت هرچند که بدست افتاد و فراهم آورده خدمت فرموده احتیار او را پیش نهاده و مع
ذلک طریق اختصار از دست نداد تا کار از طوالت بسر ملالت نکشد امید از انعام و افضال ایزد متعال آنست
که بهمین همت بزرگان لائق نظر اصحاب روزگار پسند و فکار فضلای هوشیار خواهد شد و مرجو از اهل انصاف دور
از تکلف و اعتساف چنانست که بگوشه چشم انصاف پیرایه قبولش داده عیوبش را بپوشند و در افشاء سهو و خطا
این عاجز نکوشند و حدیث لا یستر عبد عبدا الا ستره الله تعالی یوم القیمة ملحوظ نظر دارند و فقیر را بدعای خیر
و حسن خاتمه مدام یاد دارند و افوض امری الی الله سبحانه انه ولی التوفیق و بیده ازمة الهدایة والتحقیق فهنا انا اشرع

فی المرام بعون الملک العلام بدانکه وزن این کتاب بحر متقارب سالم مقبوض مثمن است فعولن فعولن فعولن فعول
تقطیعش اینست که بنامی فعولن جهاندا فعولن رجان آ فعولن فرین فعول زیرا که یای بطنی که از اشباع کسره اضافه پیدا
میشود محسوب میزان شعر است پس یائیکه بعد او میم بنام اینجا خوانده شود از حروف ملفوظ غیر مکتوبه شعر است و نون
ساکن میان مصراع بعد از نده واقع شود از تقطیع ساقط باشد پس نون جهاندار جان از حروف مکتوبه غیر ملفوظه
شعر است و درین وزن مقبوض را محذوف هم توان خواند چه اگر لام فعول را که بعد آزنده از آخر مصراع است در
تقطیع نشمارند فعو ماند فعل را بجای او نهند متقارب سالم محذوف مثمن باشد فعولن فعولن فعولن فعل چنانکه
اگر با پدر جنگ جوید کسی ❊ پدر بیگمان خشم گیرد بسی ❊ که تقطیعش اینست که اگر با فعولن پدر جن فعولن گ جوید
فعولن کسی فعل باید دانست که چون حدیث ابتدائی هر کار شرف مقدار در باب هر یک از تسمیه و تحمید مروی که کل
امر ذی بال لم یبدا به بسم الله الرحمن الرحیم فهو ابتر و کل امر ذی بال لم یبدا بالحمد لله فهو اقطع و اجماع علمای
کرام بران منعقد است که هر جا که هر دو را جمع نموده شود تسمیه را مقدم باید داشت و اسلوب کلام مجید را از دست
نشاید گذاشت لهذا شیخ رح کتاب خود بهر دو مصدر نموده بنا بر تصریح تقدیم تسمیه لفظ بنام را در صدر نهاده فرموده که
بنام جهاندار جان آفرین ❊ حکیم سخن بر زبان آفرین ❊ پس مضمون این بیت بالتحقیق هم مودی حمد است
و هم قائم مقام بسم الله الرحمن الرحیم چنانکه خواهی دانست و ابیات لاحقه محض در ثنای او تعالی است لهذا
مولینا عبد الواسع نوشته که در اکثر کتب قدیمه که بخط ولایت مرقوم اند تسمیه مالقوم مقامها یافته نمیشود
و آنچه در نسخ دیار ما دیده میشود جزو اصلی کتاب نیست بلکه مردم در ابتدای کتاب این کتاب بطریق تیمن و تبرک
آنرا مینویسند جهاندار مرکب است از جهان بفتح جیم بمعنی روزگار و عالم و قیل بکسر جیم و از دار که کلمه ایست مفید
معنی محافظت چنانکه پرده دار و مرهم دار بمعنی نگاهدارنده عالم از فساد و اختلال کذا فی الرشیدی و اطلاقش بر
ذات ایزد تعالی بر سبیل وصفیت است نه اسمیت جان آفرین صفت جهاندار است بمعنی آفریننده جان و
خالق ارواح در لغت فارسی اسم فاعل و امر در ترکیبی که مفعول مقدم باشد بر یک و تیره آید چنانکه کارکن و دیر
پای و زود خیز حکیم دانا و استوار کار درست گفتار و نیز اسمی از اسمای پروردگار سخن بر زبان آفرین صفت
حکیم است ای آفریننده سخن بر زبان معنی بیت آنکه آغاز می کنم این نامه بنام جهانداری که خالق ارواح است
که خلق آنها مسبوق بماده نیست بلکه محض بصیغه کن و جان لطیفه ایست ربانی که بدان منوط است حیات و
زندگانی بلکه نیل درجات دو جهانی بنام دانای درست کرداری که از کلک کن سخن را بر زبان که با صلاح
قوم و رق باد و ست نویسنده است زهی استواری آن پروردگار که نکات قدسیه و کلمات علیه را که ان من
البیان لسحرا در شان آنهاست بر لسان انسان ضعیف البنیان جلوه گر فرموده کار و بار تمام عالمیان و حسن

معاشرت ایشان بدان مربوط نموده الحق کہ این اکرام و احسان کمتر از انعام جان نیست و تخصیص برین دو نعمت عظمی بذکر در مقام تصدیر کتاب متنبہ و تحمید بنابر آنست کہ ہر یک ازان مدار ابتدای کارہا بنام وثنای او تعالی است خود می دانی کہ از جماد کاری مثل شکر عباد بر نمی آید و از حیوان بی زبان حمد انسان ہم نمی رسد بدانکہ در مؤید الفضلا بر مصراع ثانی بحث آورده کہ در مثل این ترکیب فصل درست نیست چہ در معنی مضاف و مضاف الیہ اند ای آفریننده سخن و اینجا بلفظ بر زبان فصل آمده است و فی الایجوز و در جواب گفتہ کہ در اصل نسخ مصنف رحمه چہ گویم سخن بر زبان آفرینست یعنی چہ گویم سخن بر آفریننده زبان پس ترکیب اضافی زبان آفرینست نہ سخن آفرین و آنانکہ بجای چگویم حکیم خوانند غلط است و مغلط آنست کہ کتابی بود قدیم کہ چہ گویم در وی از خود بود آنرا حکیم خواندند و در نسخ کہنہ مصححہ چگویم است و معنی آن مستقیم است ای سخن چگویم بر آفریننده زبان یا گویم فصل بظرف در تازی درست است بدان قیاس در پارسی ہم درست باشد اما در پارسی در جائی بنظر نیامده انتہی کلامہ پس برین تقدیر این جملہ مصراع معترضہ باشد در بیان اظہار عجز حامد از ادای حمد او تعالی یعنی چون زبان کہ مصدر سخنان است مخلوق او تعالی است من بدان زبان چہ سخن و ثنای او گویم زیرا کہ زبان مع سخنان و محامد خویش از جملہ افعال اوست پس خود را در میان این کار فاعل دانستن بیہوده پنداری است و لنعم ما قیل ؎ من شکر چون کنم کہ ہمہ نعمت توام ✤ نعمت چگونہ شکر کند بر زبان خویش ✤ فقیر را درین بحث بحث است اگرچہ معنی نسخہ مذکوره بوجہ حسن مستقیم می شود اما فصل را در کلام فارسی ما را ناجائز شمردن ناشی از عدم تفحص است چہ بسیاری از قواعد عربیہ در کلام فارسی انہدام یافتہ اند چنانکہ تقدیم مضاف الیہ بر مضاف درین بیت و امثال آن و اضمار قبل الذکر لفظاً و رتبةً بسا جا و ما عدا ذلک کما لایخفی علی ارباب التفحص آری مولینا عبد الواسع گفتہ کہ مشہور در السنہ خلائق و مسطور در عامہ نسخ این بیت برین منہج است کہ مرقوم شد لیکن در یک نسخہ کہنہ صحیحہ کہ صحتش بوضوح پیوستہ اینچنین بنظر آمده۔ کہ بنام خدای کہ جان آفرید بحکمت سخن بر زبان آفرید ✤ پس برین نسخہ آن خلل را مجال و دخل نیست چہ برین تقدیر آفرید صیغہ فعل است و سخن مفعول مقدم آن و فصل میان فعل و مفعول جائز است و این از وجہ دیگر ہم احسن است چہ لفظ خدا نزد ارباب تحقیق ترجمہ لفظ اللہ است کہ اسم ذاتی است مستجمع جمیع صفات کمال پس چنانکہ بعبارت عربی بسم اللہ گویند در فارسی بنام خدا گویند و مؤید این سخنی است کہ فقہا لفظ خدا بزرگ است بجای اللہ اکبر در تحریمہ الصلوة جائز داشتہ اند و یای خدای موصولہ است یا موصوفہ کہ جان آفرید صلہ صفت اوست و حکمت بالکسر دانائی و دانستن حد ہر چیز کذا فی الصراح پس مصراع ثانی صفت بعد صفت خد است ای بنام خدای کہ بحکمت شاملہ و قدرت کاملہ خود سخن را بر زبان موجود کرده است و در بعضے نسخ بنام خداوند واقع شده و این نسخہ نظر بہ بیت لاحق

[illegible]

مؤدی بتکرار می نماید والله سبحانه اعلم ‹› خداوند بخشنده و دستگیر * کریم خطابخش و پوزش پذیر *
خداوند اصل مرکبست از خود و آی یعنی بخود آینده و واجب الوجود لذاته و اکنون از جهة مالکیت او تعالی
مخلوقات را بمعنی مالک و صاحب استعمال یافته و معنی اصلی از لحاظ رفته و این لفظ بر غیر حقتعالی اطلاق
نکنند مگر باضافت باسمی چنانکه کدخدا و ده خدا و ناخدا و یا با مالهٔ الف بیا فارسی چون خدیو کذا قیل و تحقیق
آنست که گذشت که لفظ مفرد است ترجمه اسم الله عظ و خداوند مرکبست از خدا و ند که جمله کلماتیست که
افاده معنی مشابهت کند چنانکه پولادوند و خویشاوند پس معنی ترکیبی او مانند خدا باشد و ظاهراً اطلاقش بر
ذات تبارک و تعالی وجه صحت ندارد مگر آنکه جزو ثانی زمفخم گفته شود کذا فی الرشیدی و صاحب
مؤید و مدار لفظ خداوند و خدیو و خداوندرا بهر ۳ بمعنی صاحب گفته چنانکه خداوند دولت و خداوند نعمت
انتهی دستگیر بتاء موقوف و کاف فارسی یاری دهنده و ام بدست گرفتن و گیرندهٔ دست و آنکه به بند
افتاده باشد که تا رنش اسیر نماند کذا فی المؤید درین مقام بمعنی اول مراد است کریم نیکوکار و جوانمرد و
از گناه در گذرنده کذا فی المنتخب و اینجا بمعنی اخیر مراد است خطا بفتح و سکون مصدر است بمعنی گناه
کردن و بالکسر اسم است بمعنی گناه خطا بفتحتین ناراست که ضد صواب باشد کذا فی المنتخب پوزش
بیاء فارسی بروزن سوزش عذر و بهانه کذا فی المدار باید دانست که بیت سابق مودی معنی اسم الله
است که دال است بر استجماع او تعالی مرجمیع صفات کمال را اما بنسخه خدائی که جان آفرید ظاهر است
کما مر و اما بنسخه جهاندار جان آفرین بنابر آنکه محافظت تمام عالم کائنات بدون اتصاف حافظ
بجمیع کمالات متصور نمیشود پس لامحاله قادر باشد بر هر چیزی که خواهد و موجد است همه را بر طوریکه داند که هذا
الی سائر الکمالات و بخشش و دستگیری و همچنان عفو و توبه پذیری او اگرچه در دو جهان یکسان است
و بدون کرم و لطف او دنیا و عقبی را نه نام است و نه نشان پس مضمون این بیت ظاهراً محمول بر عموم است
اما میتواند که مصراع اول این بیت اشاره باشد بترجمه الرحمن و مصراع ثانی بترجمه الرحیم چه رحمان و رحیم
هر دو صیغه مبالغه است مشتق از رحمة که مقتضی تفضیل و احسان و رحمن ابلغ است از رحیم و لهذا یقال
یا رحمان الدنیا لانه یعم المؤمن والکافر و رحیم الآخرة لانه یخص المؤمن کذا فی البیضاوی معنی بیت آنکه
که او تعالی مالکیست که بخشنده و عطا فرمایندهٔ است بر خلق در دنیا وجود و حیات و سائر عطیات و معین
و یاری دهٔ خلائق است ببقاء حیات و محافظت از آفات و بلیات و او تعالی کریم است که خطا و ناراستی بندگان
را بلا توبه بمحض بفضل و کرم خویش عفو می فرماید و معذرت و توبه ایشان را هم بقبول فرموده از جمله معاصی اگرچه
کفر باشد نجات می نماید تا از مواخذهٔ اخروی نجات یابند و در دار الامن بهشت در آیند چون شیخ

تبارک و تعالی را بصفة لطف و کرم ستود که چنان صاحب اکرام ست و احسان و چنین صاحب عفو ست و ماحی عصیان خواست که بصفت قهر و غلبه بر بندگان هم وصفش کند که ذکر ضدی بعد از ذکر ضدی دیگر انسب ست لهذا فرموده

عزیزی که از درگهش سر بتافت ✤ بهر در که شد هیچ عزت نیافت ✤ عزیز بی همتا و ارجمند و غالب که در جمیع امور بر غیر خود غالب باشد و غیری بر و غالب نیاید و بدین معنی در وصف او تعالی واقع شود عزت بمعنی حرمت و تعظیم و آبرو و یای عزیزی موصول ست و کافی در صدر صله می آرند مخذوفست حذراً عن التکرار و کاف اول بمعنی هر که است و شین راجع بذات ایزد تعالی و کاف ثانی رابطه است میان موصوف و صفت وی و فاعل تبافت و نیافت ضمیرست عاید بهر که یعنی او تعالی چنان غالبی ست که هر آنکس که از بارگاه پناه او سر پیچیده و سرکشی نموده توجه بدر دیگری آورده و سر بدانجا گذاشت هیچ عزت و شرف نداشت قال الله تعالی وَمَنْ یُّهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ مُّكْرِمٍ و ترا رسد که عزیزی را بمعنی ارجمند و گرامی گوئی و کاف را صله یائی گوئی و مضمون بیت را بتمامه صفت جهاندار اعتبار کنی ای بنام جهانداری که هر که بنظر بظاهر حال و صورت حسن اعمال سرمایه عزت و شرف ماخوذ داشته ارجمند گشته باشد چون از درگاه او سر تابد و استثال امر او روی گرداند هر جا که رود هیچ ارجمندی نیاید و لفظ عزیز را برین تقدیر بعموم خود باید داشت و مخصوص بشیطان نیست چنانکه گمان رفته اگرچه او هم در اوائل حال بمداومت ریاضات شاقه و عبادات خارج از طاقه عزیز و مکرم درگاه معلی و او استاد ملائکه آن بارگاه بود در آخر چون از اتیمار امر و الامقدار اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ أَنَا خَیْرٌ مِّنْهُ گفته سر پیچید لاجرم طوق اِنَّ عَلَیْكَ لَعْنَتِیْۤ اِلٰى یَوْمِ الدِّیْنِ در گردن کشید باید دانست که درین تقدیر هم اگرچه غالبیت او تعالی پیدا آید لیکن سیاق کلام این معنی نمی آبیست چه کلام سابق مسبوق ست در اجرای صفات کمال بر ذات ایزد متعال پس باید که لفظ عزیز هم مثل علیم و کریم از صفات ایزد باشد مثل غالب و قاهر و حمل عزیز درین مقام بر معنی بی همتا و بی مانند چنانکه بعضی گمان برده اند نالائق چه بی همتائی او مقتضی آن نیست که اگر کسی از جنابش منحرف شده بجائی دیگر رود عزیز معزز باشد تامل و انصف و در بعضی شروح آورده که بعضی نسخ صحیحه بخط شیرازی چنان یافته شده ✤ عزیزیکه هر که از درش سر بتافت ✤ بر آن تقدیر وضوح معنی از تقریر مستغنی است ✤

سر پادشاهان گردن فراز ✤ بدرگاه او بر زمین نیاز ✤ پادشاه بیای پارسی محقق ست خواجه فضل اصل آورده که شاه بمعنی اصل و خداوندست و پا بمعنی پایندگی و دارندگی یعنی اصل و خداوند پایندگی و دارندگی ملک و خلق و بمعنی پاس و تخت نیز مناسب ست معنی ترکیبی خداوند پاس و تخت و بمعنی داماد نیز آمده چه پادشاه داماد و عروس ملکست و بعضی گفته که پاد لغتیست در پاده که بمعنی گروه و رمه دواب ست معنی ترکیبی خداوند رمه یعنی رمه رعایا کذا فی الرشیدی فی فصل الباء الفارسی گرد تقرا زکیکه با قوت و قدرت باشد و آنرا سرکش نیز گویند معنی

متکبر کذا فی الرشیدی درگاه عتبه و آستانه و ترجمهٔ جناب و این کلمه تعظیم و تکریم ست یعنی عظمت او تعالی چنان ست که نام او بر زبان نشاید آورد مگر نام درگاه او و بر این قیاس ست کلمه حضرت و خدام و ملازمان و بندگان کذا فی مؤید بدرگاه او ای پیش جناب او نیاز بالکسر معروف و احتیاج کذا فی المدار این بیت هم در بیان غلبه و قهر او واقع شده یعنی او تعالی چنان غالب و قوی ست که سرهای سلاطین و جبابره با قوت و عزت و افسرهای ملوک و اکابره با شوکت و عظمت که بر تمام عالم گردن فرازاند و بدولة از هر کسی بی نیاز در جناب والای او بر خاک نیاز و ذلت ست ای نظر بعلو قدر او تعالی هیچ قدر ندارند و بلندان با علو قدر او پست چون هیبت جلال الٰهی و عظمت کبریاء نامتناهی زهره شگاف زبان و گوش و طاقت ربای دانش و هوش اند شیخ ره اند کے ازان بتقریب یاد کرده ازان اعراض ساخته و به بیان لطف و جمال او پرداخت و گفت ؎ نه گردن‌کشان را بگیرد بفور ❊ نه عذرآوران را براند بجور ❊ فور بفتح شتاب و جوشیدن دیگ و خشم و مانند آن کذا فی المدار اینجا هر دو معنی محتمل ست جور بفتح میل کردن از راستی و راه راست و ظلم کردن بر کسی در حکم کذا فی المنتخب یعنی او تعالی چنان کریم و نیکوکار ست که گردن‌کشان و متکبران را شتاب بمواخذه و عذاب نمیکند یا ایشان را بجوش غضب نمیگیرد یعنی گردن‌کشی ایشان مر او را باعث خشم معجل نمی شود بلکه بدیر گیرد یا بعاقبت معذرت ایشان را بپذیرد و چنان رحیم و غفار ست که بندگان گنه‌گار را بر ایشان روزگار را به سبب میل کردن ایشان از راه راست شریعت و جادهٔ طریقت بوقت معذرت و انابت از درگاه نمیراند بلکه معذرت و توبه ایشان را بدرجهٔ قبول رساند پس بای بفور بهر دو معنی صله بگیرد دست و بای بجور سببیه است متعلق براند و اگر بای بجور را هم صله راند گفته شود و جور را بمعنی ثانی مجهول نموده آید مجال گنجائیش دارد و عدم قبول او تعالی مر توبه ایشان را اگرچه جور و ظلم نیست نتوان گفت اذ لا واجب علی الله تعالی و کل ما یفعله بعباده فهو عدل لیکن راندن ایشان از درگاه خود از آثار قهر ست پس از جور بر این تقدیر معنی قهر و جلال مراد باشد حاصل آنکه با بندگان خویش معامله لطف دارد نه قهر پس ایشان را اجابت مینماید چنانکه گفت ۔ اگر خشم گیرد ز کردار زشت ❊ چو باز آمدی ماجرا در نوشت ❊ اگر بمعنی اگرچه باز آمدن تائب شدن از کرداری زشت و باز آمدی برائے خطاب ست بمخاطب عام ماجرا چیزے که بپیش رفته باشد و سرگذشت کذا فی المدار در نوشت بدانکه فارسیان در اوائل افعال برائے تحسین کلام بسا الفاظ را زیاده کنند که در معنی دخلی ندارند چون در در برفت و چون در بست و بر بند و بر گفت وفرو ریخت و فرو کوفت کذا فی الرشیدی نوشتن بالکسر معروف بفتحتین ترک کردن و پیچیدن و گذشتن کذا فی المدار و صاحب جهانگیری بمعنی پیچیدن

وتوردیدن این بیت را مستشهد آورده یعنی اگرچه ازارتکاب افعال شنیعه بر تولے مخاطب خشم گیرد اما چون
ازان کردار بد باز آئی سرگذشت را که عبارت ازان کردار ست بپیچد و عفو فرماید و اظهر آنست که نوشتن بکسر
خوانده شود چون اختلاف حذف را که حرکت روف و قید را گویند در غیر قافیه موصوله ناجائز شمرده اند کما لا
یخفی علی العارف و ما جرا کنایة از نامه اعمال باشد ای نامه اعمال که کرام کاتبین کردار زشت ترا ورد مرقوم
کرده اند ایزد تعالی شانه ثانیاً او را نویسد ای فرشتگان را حکم فرماید که آن نامه را محو نمایند چه پیداست که نوشته
را باز نوشتن موجب انمحاء خط سابق باشد مولینا عبد الواسع گفته که درین بیت رد فلاسفه است که صدور
افعال از ایزد متعال بطریق ایجاب میدانند و استناد موجودات بعلت اول میکنند حاصل معنی آنکه او سبحانه
و تعالی فاعل مختارست اگر بشقاوة یکی حکم کرده باشد چون آنکس بعذر و توبه بجنابش رجوع کند میتواند که حکم
سابق را که در حق او رفته باشد باز گرداند و شقی را سعید طالح را صالح کند یمحو اللہ ما یشاء و یثبت و
عندہ ام الکتاب انتهی کلامه و بر عارف مخفی نیست که این معنی چنانکه مخالف سیاق و سباق
ست که عبارت بیت هم ازین تقریر آبیست چه خشم گرفتن از کردار زشت و باز آمدن ازان دال
ست بدلالت واضحه برانکه از بنده فعل شنیع بصدور آمده باشد و در حکم ازلی هیچ امر را دخلی نباشد فتامل
وانصف پس پرده بیند عملهای بد ✤ همون پرده پوشد بآلای خود ✤ پرده آنچه در میان دو چیز
حائل باشد از جامه و غیره و پوستی رقیق که بر دیده روید و نیز مقام سرود آلاء بالمد نعمتها جمع الی کذا فی
المنتخب و بمعنی کرم و لطف نیز آید مجازاً زیرا که اعطاء نعمت از لطف و کرم کست کذا فی الشامل و ابراهیم شاهی
اینجا گفته که معنے ثانی مرادست معنی بیت آنکه او تعالی شانه چنان ستارست که عیبهائے قبیحه بندگان از
پس پردهای جانب اندرون پرده می بیند و بکرم و لطف خود پرده ناموس و عزت ایشان را می پوشد ای ندرو
وخوار و رسوا نگرداند پس از پرده اول همان پرده مرادست که از شرم خلائق در پیش دارند و لهذا وضع المظهر
موضع المضمر و از پرده پرده ناموس مرادست چنانکه خود فرموده که پرده ناموس بندگان بگناه فاحش ندرد
و تواند که آلائے بمعنی جمعے باشد ای نعمتهای خویش پرده پوشی عاصیان می کند زیرا که اگر نعمتهائی
خود را از ایشان منع فرمودی ایشان تحال تباه رسیدندی هر کس را معصیت ایشان معلوم شدی
پس رسوا گشتندی باید دانست که واو مکتوبه که بتلفظ در نیاید دو قسمست اول آنکه محض برائی بیان
ضمه باشد و اتمام لفظ چه بنائے الفاظ کم از دو حروف نباشد اول متحرک و ثانی ساکن و آن در سه جا
باشد بعد از تا و دال و جیم پارسی چنانکه تو و دو و چو دوم آنکه جمعے آنرا واو معدوله نامیده اند بدانجهة که ازان
عدول نموده بحرفی دیگر تکلم کرده شود و نیک در تلفظ نیاید و بعضے آنرا واو اشمام ضمه گویند ازان جهة که این واو

رابعد از خای مفتوحه نویسند تا دلالت کند بر اینکه فتح خا خالص نیست بلکه بوی ضمه داده و گاهی بطریق ندرت بعد از خای مضمومه و مکسوره نیز آید چنانکه خویش که مکسورات و خویله که مضموست و ماقبل این واو خا باشد و مابعدش یکی ازین ده حرف یعنی الف چون خواب و بای موحده فارسی چون خوبله بمعنی ابله و نادان و دال خود و را چون خورد و خورشید و زا چون خوز بمعنی مرضی که تبازیش جذام گویند و سین چون خوست ای کوفته و مالیده و شین چون خویش و نون چون خوند بمعنی تند و ها بمعنی کج و ناراست و یای تحتانیه مثناة چون خوی بمعنی عرق و اما لفظ خرد بمعنی کوچک که مقابل بزرگست بضم خا بی واوست کذا فی الرشیدی پس بنا برین تحقیق لفظ عود بفتح خاست لهذا قافیه او را مثل رود و بد بفتح ماقبل آخر می آرند مثل شد و بد بفتح الباء الا بضرورت و ندرت و آنانکه ازین تحقیق اطلاعی ندارند فتح خا خود را در امثال این بیت محمول بر ضرورة قافیه دانند. دو کونش یکی قطره در بحر علم * گنه بیند و پرده پوشد بحلم * کون بفتح چیزی حادث و هستی کذا فی المدار دو کون دو جهان که حادث اند و شین مضاف الیه علم ست علم بالکسر آهستگی و بردباری و دیر بغضب شدن و آهستگی نمودن در عقوبت کسی کذا فی المنتخب در ینمقام دو معنی اخیر مناسب ست و این بیت اثبات مضمون بیت سابق ست در معنی تعلیل یعنی دیده در بودن او تعالی بر اعمال شنیعه بندگان اگرچه در پس هزار در هزار پرده ها کنند امری ثابت و متحقق ست چه هر دو جهان در دریای علم او بمنزله یکقطره است پس گناهان ایشان را می بیند اما بحلم خود پرده پوشی می کند و بسبب گناه فحش وظیفه روزی ایشان نمی برد همچون ما بندگان زود غضب نیست که باندک تقصیری پیوند قدیم و عهد قدیم خود را بر باد می دهند چنانکه می فرماید. اگر ترک خدمت کند لشکری * شود شاه لشکر کش از وی بری * خدمت لسلام و مجرا آمدن کذا افید و تواند که از خدمت جمیع انواع او مراد باشد لشکری بیا نسبت ای منسوب بلشکر بمعنی یکی از لشکر بری با تخفیف بیزار کذا فی المدار معنی بیت آنکه اگر چاکر شاهی سلام و یا خدمتی که متعهد او باشد احیاناً ترک دهد آن بادشاه از وظیفه مقرره او بری و بیزار شود و او را از نوکری جواب گوید و حقوق خدمت سالهای او را بر باد دهد. و گر خویش راضی نباشد ز خویش. چو بیگانگانش براند ز پیش * خویش مرادف خود و بمعنی قریب بیگانگان جمع بیگانه قاعده فارسیان ست که چون کلمه را در آخر هست های غیر ملفوظه باشد جمع بالف و نون سازند ها را بکاف پارسی بدل کنند چون بندگان و فرستگان یعنی اگر خویشی بسبب فعلی ناپسند از خویش خود ناراضی باشد مثل اجانب او را از پیش خود براند ای او را بصحبت خود جای ندهد و صله رحم را که حقی ست لازم و ناگزیر قطع کند. و گر با پدر جنگ جوید کسی * پدر بیگمان خشم گیرد بسی * بسی صفة خشم ست و بیگمان متعلق ست بگیرد ای اگر پسری از نادانی خود با پدر مخالفت کند پدر بروی

خشم بسیار آرد یقین و ادراج لفظ بسی اشارتست بآنکه عقوق والدم و الدرا موجب خشم بسیار است چه پدر را حقوق
پرورش بر فرزند زاید از حد باشد و پدر چشم آن دارد که پسرم بشکر آن حقوق بر فرمان من باشد چون بر خلاف مخالفت کند
البته موجب خشم بسیار باشد و ادراج لفظ بیگمان اشارت است بآنکه بندگان چنان زود غضب اند که با وجود علاقه توالد و عطوفت
که آبا را برابنا باشد باندک مخالفت و عدم امتثال امر بر فرزندان خود که از معاشران عزیز تراند خشم آرند. وگر بنده چابک
نیاید بکار ✽ عزیزش ندارد خداوندگار ✽ لفظ چابک بضم با بمعنی چالاک مربوط است به نیاید و صفت بنده نیست
عزیز بمعنی ارجمند و گرامی خداوندگار مرکب از خداوند بمعنی صاحب کما مر تحقیقه و از گار بکاف پارسی که هم بمعنی
خداوند است پس لفظ گار درین ترکیب مقحم است برای تاکید کذا فی المؤید و لفظ خداوندگار را بیشتر در مقابله بنده
و آنچه در معنی او است استعمال کنند چنانچه خود فرموده ✽ کرم بین لطف خداوندگار ✽ گنه بنده کردست او شرمسار
زهی بندگی را خداوندگار ✽ خداوندگاری که عبد خرید ✽ معنی بیت آنکه اگر بنده زر خریده در کار خداوند خویش
احیاناً چابک و چالاک نیاید و سستی کند خداوند او را ارجمند و گرامی ندارد ای حقوق خدمات
سابقه او را محو و منسی نموده دل از و بردارد و لفظ کار در مصراع ثانی بکاف تازی اگرچه معنی صحیح را ادا میکند
ای صاحب کار لیکن رعایت قافیه بیک معنی تحسین شمرده اند. وگر با رفیقان نباشد شفیق ✽ بفرسنگ بگریزد از وی رفیق
رفیق مرد چرب دیار سفر کذا فی المدار و فرسنگ سه گروه کنایت است از کمال بعد و دوری ای اگر با یاران همسفر خود مهربان
نباشی و بخلاف رضای ایشان کار کنی البته رفقای تو بتو موافقت نکنند بلکه بمقدار فرسنگ بزودی تمام از پیش تو
روند تا بدیشان همقدم نشوی و واپس مانی این بیت از صنعت التفات است که از غیبت بخطاب عام رو آورده
و افراد لفظ رفیق در مصراع ثانی آنکه نظر بمصراع اول صیغه جمع مناسبت بنابر ضرورت شعر است پس او محمول بر معنی
جمع است ✽ ولیکن خداوند بالا و پست ✽ بعصیان در رزق بر کس نبست ✽ بالا و پست آسمان و زمین
و کنایت از تمام عالم علوی و سفلی چه ذکر ضدین مفید معنی عموم باشد با بعصیان سببیه است و عصیان مصدر
است در معنی جمع ای بسبب بی فرمانیها و رزق شامل است مر ماکول و ملبوس و غیره املاک را مضمون این بیت
استدراک است از مضمون ابیات پنجگانه سابقه ای حال زودی غضب بندگان باندک تقصیر این است که
شنیدی اما حال حلم و لطف او تعالی که مالک عالم علوی و سفلی است و مفاتیح ارزاق همه مخلوقات بدست
قدرت او است آنست که بسبب عصیان و عدم امتثال فرمانهای الهی اگرچه جمیع اوامر را ترک کند و جمیع منهیات را
مرتکب شود کما یدل علیه صفة الجمعة فی قوله عملهای بد در دروازه رحمت خود بر کسی از گنهگاران نبند و ابواب
رزق را که بفضل و کرم خود کفیل آنست برایشان گشاده داشته است ادیم زمین سفره عام اوست
برین خوان یغما چه دشمن چه دوست ✽ ادیم بالفتح چرمی که از ستاره سهیل رنگ و بو گیرد و ادیم الارض

روی زمین ادیم اسما ظاهر آن ادیم النهار روشنی روز ادیم الضحی اول چاشت کذا فی المنتخب سفره بالضم طعام مسافر کنند وری جاگیین وچرمی که بر وطعام خورند کذا فی المدار اینجا معنی ثانی مراد ست عام صفة سفره ست خوان ظرف خوردنی یغما بالفتح غارت ونام شهری از ترکستان خوبان خیز که ترکان یغمائی بدان منسوب اند کذا فی المدار اینجا معنی اول مراد ست کلمه چه در اصل وضع برای استفهام ست وچون تکرار یابد مفید معنی تسویه وبرابری باشد دشمن مرکب ست از دش که بمعنی بد و زشت ست واز من که بمعنی دل ست کذا فی الرشیدی وجهانگیری پس معنی ترکیبی بد دل وکینه ور باشد دشمن اینجا کنایه از کافر وعاصی ودوست کنایه از مسلم ومطیع یعنی روی زمین سفرهٔ نعمت او تعالی ست که جمیع بندگان مطیع وعاصی را عام ست وبرین خوان الوان که بی تعب ومحنت وبی منع ودریغ مثل مال غارت مهیا وحاضر ست دوستان حق ودشمنانش برابر اند پس رحمت خاص وعامش برهمگنان از راه لطف وجمال ست واگر نه بمقتضای قهر وجلال هیچ عاصی را جای امان نبود چنانکه میفرماید

اگر بر جفاپیشه بشتافتی ❊ که از دست قهرش امان یافتی ❊ جفاپیشه ظالم عبارت از کافر وعاصی که بکفر وطغیان وفسق وعصیان بر نفس خود ظلم کرده اند بشتافتی ویافتی بیاء ماضی مفید معنی استمرار ودوام که در صدر مصرع ثانی بمعنی کدام ست تلمیح ست بفرموده تعالی ولو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ما ترک علی ظهرها من دابة ولکن یؤخرهم الی اجل مسمی یعنی اگر عادت مستمرهٔ او تعالی بمقتضای قهر وجلال چنان بودی که بر ظالمان بشتافتی وغضب آوردی پس کدام کس از ظالمان از دست قهرش نجات یافتی وجان بسلامت بردی امّا بمقتضای لطف وجمال جفاپیشگان را بر وقت سوء اعمال بسزائی الحال نمیرساند ای کافران را که تهمت ضد وجنس بر آتش بسته اند وعاصیان را که روی از عبادتش گردانیده وارسته اند با مومنان ومطیعان بر خوان الوان بیدریغ خود یکسان ساخته ست ولبسزای دجبی ایشان حالا نپرداخته چه ذاتش از تهمت ایشان بری

پاک ست ومالک خداوندیش از طاعت غنی ست چنانکه میفرماید بری ذاتش از تهمت ضد وجنس ❊ غنی ملکش از طاعت جن وانس ❊ بری ذاتش تخفیف رای مهمله پاک وبیزار وبی عیب کذا فی المدار مستشهد به تمت ذات حقیقت چیزی تهمت بالضم گمان بردن ضد بالکسر از ضداد ست هم بمعنی مخالف وهم بمعنی مماثل وجنس بمعنی مجانس ومانند کذا فی المنتخب ملک بالضم پادشاهی وخداوندی واز تهمت ضد وجنس جمیع انواع کفر مراد ست چه بت پرستی وچه آتش پرستی وچه ستاره پرستی وغیره وبه از جن وانس جمیع انواع عباد مراد ست چه جن وانس وچه فرشته وغیره تمام افراد ان یعنی حقیقتش از تهمت شریک ومخالف کفار بیکار که در حق او بگمان دروغ بسته اند چنانکه ثنویه اهرمن را خالق شر گفته اند پاک وبری ست ونیز تهمت مانند که نصاری مهتر عیسی را پسر خدا گفته اند وبی بی مریم را زن ایزد تبارک وتعالی دانسته اند مبرّه ومنزّه است وخداوندیش از عبادت ثقلین بی نیاز ومستغنی است به بندگی ایشان در خداوندیش هو حبیب

کمال ست و نه عصیان ایشان موجب نقصان و زوال بلکه جمیع افعال و حرکات از سائر اهل حیات که صدور می‌یابد باراده
الهی و سابقهٔ قضاء اوست و هیچ یکرا در همه امری دخلی نیست نه کافر و عاصی را در کفر و عصیان و نه مسلم و نه مطیع را
در اطاعت و ایمان چنانکه می‌فرماید. پرستار امرش همه چیز و کس * بنی آدم و مرغ و مور و مگس * پرستار خادم و فرمانبردار
از غلام و کنیزک و نوکر کذا فی الرشیدی امر بالفتح فرمان و فرمودن کنایه است از قضاء و اراده ازلی او تعالی همه چیز
و کس ای همه موجودات کذا فی القنیه قول از همه چیز غیر عقلا مراد اند و از همه کس عقلا کذا فی الشامل یعنی هر
فردی از افراد اهل حیات در همگی افعال و حرکات محکوم و منقاد امر و قضاء ازلی اوست و از خود در امری از امور
دخلی و تاثیری ندارد و دیگر بکسب و مباشرت ظاهره و در مصراع ثانی نشر مشوش ست بر غیر ترتیب لف از بنی
آدم جمیع عقلا مراد اند از جن و انس و فرشته و از مرغ و مور و مگس سائر حیوانات چون مصنف عموم نفاذ و جریان
امر و قضاء او تعالی جل شانه تقریباً در میان آورده بود و قصد اصلی به بیان کرم و لطف او داشت باز آمد در بیان
آن و فرمود چنان پهن خوان کرم گسترد * که سیمرغ در قاف روزی خورد * گسترد و خورد هر دو صیغه مضارع
است سیمرغ جانور معروف که به بزرگی مشهور ست و سی رنگ هم گویند چه او سی رنگ دارد و قاف کوهی ست گرداگرد
عالم از زمرد در عجائب البلدان ست که پانصد فرسنگ بالای اوست گرداگرد آب آفتاب بر آن تابد پس شعاع سبزی
بر آب آید و منعکس شود از آن آسمان و لاجوردی می‌نماید و الا رنگ آسمان کبود نیست بلکه در غایت صفا است کذا فی
المؤید و در شرح مخزن آورده که در زمان سلیمان پیغمبر علیه السلام سیمرغ با فوج طیور در حضور سلیمان ع بودی روزی در مجلس سلیمان
بحث قضاء ازلی و تقدیر لم یزلی مذکور میشد که بسعی مخلوق محلول نمی‌شود و سیمرغ بقوت نظر خود در آن باب خلاف
کرد و گفتگو نمود با سلیمان ع با غلام ملک علام از وقوع امری خبر کرد که چنین و چنان خواهد شد سیمرغ در خلاف آن بقدر
امکان خود کوشید و خوشدل شد که صورت وقوعش اکنون محال می‌نماید آخر الامر هر چند که سعی کرد همچنان شد که
پیغمبر خدا گفته بود بعد از تمادی سالها از سلیمان ع پرسید که آن امر چگونه شد سلیمان گفت که همچنان شده که گفته
بودم پس سیمرغ از حرکت سعی خود در خلاف آن بسلیمان ع خبر داد و سلیمان ع فرمود تا پرهای سیمرغ کنده در دامن کوه
قاف وی را محبوس کردند از آن روز در قاف ست و بعضی سیمرغ را ترجمه عنقا گفته اند و بعدم آن رفته و بنا
در وجود اوست یعنی او تعالی خوان کرم را چنان پهن و فراخ گسترده است که سیمرغ با عظمت و بسیار خواری خود با آنکه
پرکنده و مقید ست در قاف روزینه میخورد و قاف جائی ویرانی ست که امکان آبادانی در و نیست و جانوری در و
نرسد چنانکه در تفصیل ربع مسکون نوشته اند پس از کمال لطف و فور رحمت اوست که سیمرغ را در آن ویرانی که محبوس
ست روزی بلاناغه میرساند پس او تعالی جل شانه کارساز و کرم ساز و کرم فرمای جهانیان ست چنانکه میفرماید
لطیف کرم گستر کارساز * که دارای خلقست و دانای راز * لطیف مهربان کارساز بارای موقوف آنکه کارهای مردمان

بسازد و کارهای خلائق برآورد کذا فی کشف اللغات و ارادارنده چیزی و نیز بسر دارات که او را دارا ب صغیر و پدرش را دارا
کبیر گویند کذا فی الرشید و نیز بمعنے پادشاه مطلقاً جهانگیری راز سر پوشیده یعنے او تعالی عز اسمه بر خلائق مهربان و کرم
فرما اوست و کارساز و برآرنده کارهای ایشان زیرا که دارنده و خداوند حقیقی خلق ست و هم دانای احوال پوشیده
و واقف سرائر ایشان ست پس مقاصد هر مخلوقے را بدو میرساند چون از بیان الطاف و کرم او تعالی عز اسمه فراغ
یافت پس بیان کبریائی ذات او تعالی شانه و مالکیت حقیقی او عنان تافت و فرمود. مر او را رسد کبریا و منی *
که ملکش قدیم ست و ذاتش غنی * کلمه مر اگرچه در اکثر عبارات زائده باشد برائی تحسین و زینت کلام اما اینجا
مفید حصر می باشد چنانکه درین بیت کذا فی الرشیدی پس درین بیت تلمیح ست بکریمه وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوٰتِ
وَالْأَرْضِ چه تقدیم خبر بر مبتدا مفید شعر ست آرے ای نیز و کذا فی المدار باستشهاد این بیت کبریا از همه برتر و بلند
بودن و منی بیا مصدرے انانیت یعنی هر یکے از صفت کبریا و انانیت مر او را می زیبد و بدانش مختص ست زیرا که ملک
عظمت و جلال او قدیم ست یعنی ازلی و ابدی ست که عدم سابق و لاحق را بذات و صفات او راه نیست و
کان الله و سیکون کما کان پس دعوی انانیت کردن و ندای لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ در دادن بدو
سزاوار ست و ذات پاک او تعالی غنی مطلق و بے نیاز بر حق ست که هیچگونه در و بے نیازی جناب صمدیت او از
همه کس اشتباه نیست کما قال يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ غنی از همه برتر بودن و
الکبریا روایتے گفتن بدو لائق پس مصراع ثانی نشر ست بر غیر ترتیب لف چه دعوی انانیت و پادشاهی حقیقی
کردن بقدم ذات و صفات او مناسبست و دعوی بلندی و برتری کردن از همه خلائق باستغنا و بی نیازی او ملائم
اگرچه این دو صفت متلازم اند. یکی را بسر بر نهد تاج بخت * دگر را بخاک اندر آرد ز تخت * کلاه سعادت یکی بر سرش
گلیم شقاوت دگر در برش * با بسر بمعنے بر است و لفظ بر زائده است و کذالک با بخاک بمعنی درست و لفظ اندر زائده
است چه هرگاه بعد از کلمه با ما قبل آن کلمه با شد لفظ در یا بر بیارند آن با بمعنی در و بر باشد و آن در
و بر زائده باشد چنانکه بر باد و بکوه یعنی در دریا بر کوه کذا فی الرشیدی یعنی مر او را رسد کبریا و منی یعنی او تعالی
مالک ملک و فاعل مختار ست که بر سر یکے از بندگان تاج بخت نهد و سرش را بیفرازد و دیگر را از تخت فرود آرد و
بخاک مذلت اندازد و کلاه سعادت و عزت یکی را بر سر نهد و گلیم شقاوت و مذلت دیگری را در بر دهد پس این بیت
با ابیات چارگانه لاحقه بیان مالکیته اوست که یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید و درین بیت تلمیح ست بکریمه
قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ و ملک در
کریمه بمعنی پادشاهی این عالم کنایت از نبوت و ولایت و عزت و مذلت هم عام ست خواه دنیوی باشد خواه اخروی
خواه هر دو کذا فی البیضاوی و کذالک لفظ یکے و دگر هر دو بیت محمول بر عموم ست و از اول مراد مهتر یوسف داشتن

که از غلامی بشاهی رسیده بود و از ثانی مهتر سلیمان اراده نمودن که بتر دو دیواری ز تخت عزت بر خاک مذلت نشسته
بود و کذا ایک بیت ثانی را بر سعادت ابراهیم و مهتر موسی و شقاوت نمرود مردود و فرعون بی عون حمل نمودن
این همه تقصیرست فلا تکن من القاصرین گلستان کند آتشی بر خلیل ❊ گروهی بآتش برد ز آب نیل ❊ آتشی بیار
عظمت ای آتش عظیم و گروهی عظیم بیایے عهد اشارت بفرعون و لشکر او خلیل درویش و دوست صادق
و لقب ابراهیم ای تعالی شانه چنان متصرف علی الاطلاق و قادر علی الکمال ست که اگر خواهد آتش سوزنده
را بر دوستان خود گلزار میگرداند و اگر خواهد دشمنان را با آب فرو برده با آتش بسوزاند مصراع اول اشارت است
بقصهٔ ابراهیم و گلزار شدن آتش بر دو تفصیلش آنست که چون مهتر ابراهیم بتان کافران را بشکست کینه
و عناد دیرینه که در نهاد و سینهٔ نمرود مردود بود بظهور آمد بفرمان آن لعین ابراهیم را با دو شیر گرسنه در چاه
کردند هر دو شیر او را سجده کردند و لیسیدن آغاز نهادند آن گاه نمرود مردود حکم کرد که خطیرهٔ رفیع در پیش
کوه بنا کنند و بلندی دیوارهای آن شصت گز بود قریب یکماه هیزم جمع کردند و او را پرساختند و اهل ضلالت
بسوختن ابراهیم چنان راغب بودند که اگر کسی درمی داشتی برای هیزم خریدن بدادی و گنده پیران دوک
رشته در بهای هیزم بدادی پس روغن بسیار ریخته آتش در دادند و بدلالت ابلیس لعین دست و پای بسته
مهتر مبارکش در میان پایش بگذاشتند و منجنیق نهاده در انداختند در آن وقت کلمه که در زبانش جاری بود
حسبی الله و نعم الوکیل بود و بروایتی توکلت علی الله در آن وقت عرشیان و فرشیان متألم گشتند و
شوری از نهاد جن و انس بر آمد پس حکم ایزد تعالی شانه بآتش در رسید که یا نار کونی برداً و سلاماً علی ابراهیم آتش
بر وی سرد گشت و نار گلزار گشت که آتش بند دستها و پایها و غل گردنش را بسوخت و گرداگرد او گلزار شد و تا چهل روز یا پنجاه
روز وی در میان آتش بود نمرود لعین از مناره بدید که آتش او را نسوخت در آن وقت خلق عظیم بدو گروید پس ابراهیم او را
بر آورده گفت که با تابعان خود از شهر من بدر شو و بجایی که خواهی برو در آن وقت مهتر لوط که ابن عم ابراهیم
بود بدو گروید و شرف نبوت یافت که همراه ابراهیم گشته بشام رفتند ابراهیم در فلسطین نزول فرمود لوط در مؤتفکات
نشست و در میان این موضع مسافت یک شبانه روزست و مصراع ثانی اشاره بقصهٔ غرق شدن فرعون بی عون
با لشکر خود در دریا و بآتش رفتن ایشان تفصیلش آنکه چون وقت هلاک فرعون قریب آمد حقتعالی موسی را فرمود اسری
بعبادی ای بوقت شب بنی اسرائیل را از مصر بیرون بر تا هر دختری که در خانهٔ قبطی بیکار بود پیرایه از اهل
اهل خانه بعارت خواست که ما را فردا عید است و بشب همه بیرون رفتند و پیرایهای ما لهای ایشانرا با خود بردند گویند که
ایشان ششصد هزار مرد بودند غیر از کودکان و زنان روز دیگر صبحدم فرعون بی عون را خبر شد لشکر خود جمع
کرده تعاقب ایشان نمود چون سپاه فرعون را دیدند نالیدند که یا موسی ما را دریافتند موسی ع گفت مترسید

که خدا تعالی با مات چون برود نیل رسیدند و راه خواستند دریا طاق طاق شد موسی که با سبطیان قوم او بودند بدریا درآمد و قصد فرعون بی عون اگرچه بر و آمدن دریا نبود و لیکن اسپش تند بود و او ضعیف عنانش بر بود و بدریا اش برد چون آبرا بجای خود دید مغرور شد و لشکر را ندا داد که شما بیائید قبطیان که قوم او بودند در آمدند چون آخرین کسی از قوم موسی از دریا بر آمد بدریا فرمان شد که آب بهم بپیوست و فرعون لعین تمام لشکر خود غرق شد و نیل فرعون بلب نیل عنان اسپ گرفته بود هامان و دیگر وزرای وی او را از در آمدن دریا مانع بودند که بجبرئیل فرمان رسید که بجماعت ملائکه بر بادیان سوار شده بدریا در آمدند اسپ بادیان را دید عنان از دستش در ربود بدریا در انداخت و لشکر متابعتش کردند و بدریا در آمدند و باتش رفتند که اَلنَّارُ یُعْرَضُوْنَ عَلَیْهَا غُدُوًّا وَّعَشِیًّا وَیَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوْا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ آیت اُغْرِقُوْا فَاُدْخِلُوْا نَارًا بربن معنی شاهد آوردن چنانکه عبدالواسع کرده غلط است زیرا که این آیت در شان قوم نوح نازل شده آری اگر از گروه مذکور قوم نوح مراد داشته شود آنگاه استشهاد بدان درست آید آن قوم هم نیم در رود نیل رفته اند

گران است منشور احسان اوست ❊ وزین است توقیع فرمان اوست ❊ آن اشاره بمضمون مصراع ثانی که قریب است منشور فرمان پادشاه توقیع فرمان قهر کذا فی نصاب الالاف و در شامل آورده که فرمان پادشاه که بقلم و نشان پادشاه مزین باشد اما استعمال آن در محلی کنند که آن فرمان برای کشتن و بستن و تاختن باشد و منشور بخلاف آن کذا فی المدار منشور احسان فرمانی که در باب احسان و کرم است و توقیع فرمان یعنی فرمان توقیع بقلب عبارت بمعنی فرمانی که در باب خشم و غضب است پس اضافت منشور باحسان و اضافت فرمان و توقیع هر دو لامیست و هر دو ترکیب خالی از تجرید نیست چه لفظ منشور از معنی احسان مجرد است و بمعنی مطلق فرمان و لفظ از معنی فرمان مجرد است بمعنی خشم تا لفظ احسان و فرمان مستدرک نباشد حاصل معنی آنکه نواختن دوستان در عین شدت و بلا ثمره لطف او است و گداختن دشمن باتش در قعر دریا نتیجه قهر او پس او تعالی ذوالجلال والاکرام اگر بوصف قهر و جلال جلوه گر گردد امیدواران رحمتش را هیبتی پدید آید و اگر بصورت اکرام و جمال متجلی صلائی دهد ناامیدان هم امیدوار آیند چنانکه می فرماید بتهدید گر برکشد

تیغ حکم ❊ بمانند کروبیان صم و بکم ❊ و گر در دهد یک صلائی کرم ❊ عزازیل گوید نصیبی برم ❊ بتهدید رساند کسی را حکم بالضم فرمان و فرمان دادن کذا فی المنتخب اینجا بمعنی غضب مراد است بقرینه تیغ کروبیان بالفتح بکم و تشدید و ضم دوم فرشتگان مقرب حضرت ایزدی جل شانه که بعالم اجسام هیچ تدبیر و تصرف ندارد کذا فی المدار و کروبیان در مقابله مدبران امور اند که اینها تعلق دارند با اجسام و بر وفق قضای ازلی در دنیا و آخرت بکارهای مخصوصه مامور اند کذا فی و صم بالضم و التشدید جمع اصم است بمعنی ناشنوا و کذا بکم جمع ابکم است بمعنی

گُنگ چه قاعدهٔ مستمره است که افعل صفتی را جمع بروزن فعل بضم فا و سکون عین باشد بنحو احمر و حُمر صلاً آتش افروختن بجهة سرما و آواز دادن برای طعام عام کذا فی المدار اینجا معنی ثانی مرادست و اضافتش بکرم اضافت سبب بسوی سبب چه کرم کریم باعث شود او الصلا دادن نصیبی بیار تحقیر ای بهره اندیار بیا عظمت ای بهره بزرگ و بسیار اول بضر بحرمان خود و ثانی بکرم او تعالی عز اسمه معنی بیت آنکه اگر برای ترسانیدن و هراسیدن خلائق تیغ فرمان قهر بر کشد ای بصفة جلال متجلی گردد فرشتگان مقرب حضرتش هم از کمال هیبت جلال او ناشنوا و گنگ مانند دم نزنند و اگر یک صلای کرم بزند ای بصفة جمال و لطف جلوه گر شود ابلیس که طوق لعن بگردن کشیده و بحرمان دائمی خود اقرار داده است هم بگوید که اگرچه پیشتر حکم ازلی در حرمان من واقع گشته اما اکنون که صلای کرم در داده اند امید بهره اندک دارم که بمن رسد یا حرمان خود را از خاطر منسی کرده بگوید که مستحق ترمنم باید که نصیبه تمام بمن رسد. بدرگاهِ لطف و بزرگیش بر ✤ بزرگان نهاده بزرگی ز سر ✤ با بدرگاه بمعنی بر و پیش ست و کلمه بر که در آخر مصراع ست زایدست ای بدرگاه لطف و رحمت او و بر آستان بزرگی و عظمت او تعالی شانه بزرگان عالی قدران عالم از اهل الله و عارفان بزرگی از سر نهادن خالی کردن دماغ از خیال علو رتبت خویش این بیت تفریع ست بر ماسبق یعنی کسانیکه در درگاه او قرب و مرتبه دارند چون از لطف عام و عظمت تمام او واقف گشته اند پیش درگاه لطف و عظمتش سر از خیال بزرگی و خود خالی نموده اند و توجه تمام بجناب رحمت مآب او آورده اند چه بیقین دانسته اند. فرو ماندگان را برحمت قریب ✤ تضرع کنان را بدعوت مجیب ✤ فرو ماندگان عاجزان تضرع زاری کردن دعوت بالفتح خواندن کسی را بسوی طعام و جنگ کذا فی المنتخب اینجا بمعنی مطلق خواندن مرادست مجیب جواب دهنده بار برحمت صله قریب ست و با بدعوت برای ظرفست ای عاجزانرا نزدیک ست برحمت آوردن و زاری کنانرا جواب دهنده بوقت خواندن است دعوت ایشانرا قبول می کند لقوله تعالی اُجِیْبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ. بر احوال نابوده علمش بصیر ✤ باسرار ناگفته لطفش خبیر ✤ احوال جمع حال ست بمعنی حالت و صفت و نیز واسطه میان موجود و معدوم و شکل الاحداث من القیام والقعود وغیرهما اسرار جمع بالکسر راز پوشیده احوال نابوده و اسرار ناگفته هر دو ترکیب توصیفی این ترقی ست از سابق و در معنی تعلیل آن یعنی رحمت آوردن او بر حال فروماندگان و اجابت فرمودن او دعوت متضرعان دائم محقق ست بلکه ادنی امر یست چه علم او تعالی شانه بر حالات و واقعات بندگان که هنوز بوقوع نیامده اند بصیر و بیناست و لطف او بر اسرار پوشیده مستمندان که هنوز در جناب او عرض نکرده باشند خبیر و داناست پس بکمال کرم و لطف خویش فروماندگی بندگان را پیش از وقوع برطرف می کند و کار دلهای ایشان پیش از آنکه دعوت کنند بر آرد

و در بعضی نسخ بر اقوال ناگفته بود واقع ست و آن جمع قول ست بمعنی سخن از ان قول معقول مراد ست اے علیم و رازی که بدل بگذرد سوال اقوال را ناگفته گفتن صورت نه بندد و اسناد بصیر بعلیم از قبیل اسناد فعل ست بسوی آلت و الا بصیرات حقیقت علم و واسطه بینش نیست و نکته درین اسناد افاده مبالغه است در بینائی تعالی شانه باحوال غیر واقع و کذالک اسناد خبیر بلطف اندراه مجاز ست بر آنکه باقی مبالغه زیرا که بر آوردن حاجات مستمندان در حال چون منوط بلطف اوست پس گویا لطف او خبیرست بدان و آل خبرت و آگاهی احوال پوشیده صفت ذات اوست حقیقة اما صفت علم اوست مجازاً او اگر بتکلف علم بمعنے علو بمعنی و باریک دانی چنانکه در مهذب است حمل نموده شود آنگاه هر دو درست باشد و چون ایراد این ابیات سه گانه سابقه تفریعی بود بر ما سبق و کلام قصداً در بیان مالکیت حقیقی او مسبوق بود باز آمد در بیان لوازم مالکیت که از جمله آن قدرت ست و قضا در غیر هما پس گفت۔ ٥

بقدرت نگهدار بالا و شیب ✤ خداوند دیوان روز حسیب ✤ شیب بالکسر بیای پارسی نشیب ضد فراز کنایه از زمین حسیب بامالۀ حساب ست بدانکه در لغت فرس اماله بسیار آمده است چه در الفاظ فارسی و چه در الفاظے که از لغت تازی در کلام خود استعمال کرده اند از ان جمله حروف تهجی اند که در آخر اسماء آنها الف ست چون بے و تے و غیر هما و عتمید و رکیب و عتیب و نقبیل و ازین بابست از برا اماله ازار که با سیر قافیه ساخته اند و آبید اماله آباد که با خورشید قافیه ساخته اند کذا فی الرشیدی یعنی بقدرت کامله خود مرکزات افلاک و طبقات خاک را نگهداشته که نه شود از ندونه منند پس او تعالی شانه نگهبان آنهاست از سقوط بے عونی و درین مصراع تلمیح ست بکریمه

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَن تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّن بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا که بقدرت تامه خود مردگان و فسردگان را بجمع اجزا اصلیه متفرقه در نشاة اخروی باز زنده گرداند و اگر محشر شود داد و حساب از هر یک بستاند پس دیوان بمعنے جمع شدنگاه است کما فی المنتخب و اضافتش بر حسیب از قبیل ضرب الیوم ست ای خداوند حشرگاه و گونین و لیست لکنا دانشا تین بید قدرتاً وست نه مستغنی از

طاعت پشت کس ✤ نه بر حرف او جای انگشت کس ✤ مولنا عبد الواسع در باب چهارم فرمود که لفظ پشت درین بیت زائده است و تواند که بجای او خود بوده باشد و مصراع اول اشارتست بسبقه قضا ازلی او تعالی در باب هر چیز و هر کس و طاعت بمعنی انقیاد و فرمان بردن است و تخصیص کس مذکر با آنکه عقلاً و غیر عقلا درین انقیاد برابر اند از قبیل اکتفاست و حواله نمودن بما قبل چه پیشتر ازین گفته آمده پرستار امرش همه چیز و کس ✤ و مصراع ثانی اشارتست بحکام و حسن نظام که هر موجود بر طوری آفریده است که نزد عقل به از ان صورت نه بندد و الی پشت هر چیز و هر کس حامل بار قضا و اراده ازلی او ست و از ان هیچ کس بے پروا نیست از هر یک همان بوجود آید که در ازل او تعالی خواسته است خواه حسن با شخواه قبیح و بر حروف مصنوعات او جای انگشت نهادن و عیب گیری پیدا نیست هر حرف را بر طور نگارگر بروے جای خود بگذاشت و اگر مصراع ثانی از تتمه اول گفته آید میتواند اے هر کس و هر چیز محکوم قضاے اوست و هر قضاے

لطفان و

ما

او نیکتر است که عقل سلیم را در آن مجال گفتگو نیست. قدیمی نکوکار نیکی پسند ❁ بکلک قضا در رحم نقشبند
قدیم بمعنی ازلی و ابدی ست قضا عبارتست از حکم کلی اجمالی ازلی ضد قدر که حکم جزئی تفصیلی و استقلالی را گویند کلک
قضا قضا یعنی او تعالی از جهة ذات و صفات خویش قدیم ست و از جهت جمیع افعال و آثار نیکوکار و کریم ست
که افعال او همگی حسن و نیک اند چه خلق او اینجا بنسبت بملیح و قبیح یکسان ست و همه نیکست آنچه خواسته است و را اگرچه
کفر و عصیان ست و از عباد خود نیکی پسند ست لهذا بافعال حسنه که شارح بیان فرموده خوشنود ست و بافعال
قبیحه نامشروعه رضا نمیدهد که آن عین نقصان و خالی از سود است باز میفرماید که بکلک قضا و ارادت ازلی
در ازل نقشبند ست هر فعلی پسندیده و هر حرکت نامرضیه که از عباد بوقوع می آید اثر جمال آن نقشبندی اوست یعنی
کسی را در امری از امور اختیار نیست بلکه همه در صدور افعال بمنزلهٔ جمال مجبور اند چنانکه مذاق شافعیه و مذهب شیخ
ست که اراده و اختیار بنده را هم مخلوق حق دانند و بجز کسب و مباشرة ظاهره دخلی ندارد پس او تعالی سعادت
و شقاوت هر کس را در ازل خواسته و تغیر از ازل بر رحم بنا بر رعایت لفظ حدیث ست که السعید من سعد فی بطن
امه و الشقی من شقی فی بطن امه و در توجیه لفظ حدیث چنان گفته اند که فرشته بفرمان ایزدی در رحم مادر حکم ازلی
تا با بر جبین جنین مینگارد و لهذا آنحضرت فی بطن امه گفته والله سبحانه اعلم و صفت قدیم را درین مقام برای تائید
قضای ازل درج فرمودن نصب العین بود ❁ ز مشرق بمغرب مه و آفتاب ❁ روان کرد و گسترد گیتی بر آب
گیتی بکاف پارسی در گاه و این جهان بمعنی زمین ابراهیم شاهی و اینجا بمعنی زمین ایراد یافته بدانکه سیر
طبعی آفتاب و ماهتاب از مغرب بمشرق ست و اینکه از مشرق بمغرب میروند چنانکه بظاهر محسوس ست سیر قسری ست
که بتبعیت فلک اعظم بر فرق حرکتش در حرکت آمده اند از ینجا در میان بعضی عجائب قدرت و غرائب صفت
آغاز نموده که او تعالی بکمال قدرت خویش ماه و آفتاب را بتبعیت فلک از مشرق بمغرب دوانیده تا بگردش
ایشان اثمار و حبوب بودی رنگ گیرند و پخته شوند که آفتاب طباخ فلک ست و ماه صباغ او و هم حساب شهور
و سنین از گردش ایشان هویدا گردد و طبق زمین را بر روی آب گسترانیده تا قرارگاه مردم و حیوانات شود
و اورا اگرچه جوهر ثقیل ست از غرق آب نگهداشته چنانکه گفت ❁ همی گسترانید فرش تراب ❁ چو سجادهٔ
نیکمردان بر آب ❁ همی کلمه از کلمات زوائد ست که برای حسن و زیب در اوائل افعال می آرند و گاه دلالت
کند بر زمان ماضی و بر زمان و گاه بر استمرار چنانکه همیرفت و همیگفت و همی آید و همیگوید فلان در پس او میخورد و
همواره میخورد و گاه بمعنی هم و نیز بمعنی یکی و یکدیگر آید کذا افید و اینجا زائده ست غرض فرش تراب اضافت تشبیهی که مشبه بمضاف
ست بمشبه ای تراب که مثل فرش ست سجاده بالفتح اثر سجود و فارسیان بمعنی مصلی استعمال کنند کذا فی المدار
مستشهد بیت متن بعضی بضم خوانند و همین صحیح ست اما بالکسر غلط ست کذا فی المؤید. زمین از تپ لرزه آمد ستوه

فرو کوفت بر دامنش میخ کوه * تب یا با و پارسی بمعنی بیماری و بیقراری کذا فی الرشیدی ستوه بضمتین و واو پارسی تنگ و ناخوش و در حل لغات بمعنی خسته و عاجز گفته و بیت متن مستشهد آورده کذا فی المدار و کلمه فرو درست که زائد باشد چنانکه در المنتخب یا بمعنی فرود و میخ کوه اضافت تشبیهی ست و از کوه قاف مرادست چنانکه لفظ دامن بران دال ست یعنی زمین بعد از افتراشش بروی آب بیقراری لرزه و زلزله تنگ و عاجز آمده بود و ای قرار نمیگرفت لهذا گرد او کوه قاف را مثل میخها نبست فرموده تا قرار یافت تلمیح ست بکریمه اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَادًا وَّ الْجِبَالَ اَوْتَادًا * دهد نطفه را صورتی چون پری * که کردست بر آب صورتگری * یا که در ترکیب توصیفی یا تنکیر بموصوف لاحق میکنند تا از اضافه ناجی ممتاز گردد و میے یا نوشتن هم درست است چنانکه اختلاف نسخ بران دال است که بمعنی کدام و استفهام برای استعجاب ست تلمیح ست بکریمه وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ * نهد لعل و فیروزه در صلب سنگ

گل لعل در شاخ فیروزه رنگ * لعل گوهریست قیمتی سرخ فام که جایش در کان سنگ است و بمعنی سرخ و لب معشوق نیز آمده کذا فی المدار از اول معنی اول مرادست و از ثانی ثانی مرادست که صفت گل واقع شده است صلب بضم سخت و چست و استخوان پشت و زمین درشت سنگلاخ کذا فی المنتخب اینجا معنی اول مرادست فیروزه گوهریست قیمتی سبز فام فیروزه رنگ بمعنی سبز صفت شاخ ست ای گوهرهای قیمتی سبز و سرخ را در میان سنگ سخت می نهد و گل سرخ را در شاخ سبز پیدا می کند پس مصراع ثانی بحذف عاطف معطوفست بر لعل فیروزه که مفعول نهدست ـ ز ابر افگند قطره سوی یم * ز صلب آورد نطفه در شکم * از ابر ابر نیسان مرادست یم بالفتح والتشدید دریا و فارسیان بتخفیف استعمال کرده اند کذا فی المدار و از صلب استخوان پشت اراده کرده و همزه قطره و نطفه برای وحدتست ـ ازان قطره لولوی لالا کند * وزین صورت سرو بالا کند * لولو بضم دانه مروارید لآلی جمع کذا فی الصراح لالا قلام و بمعنی رخشنده و بدین معنی خبر در صفت لولو مستعمل نشده کذا فی المؤید بالا قد و قامت جهانگیری سرو بالا باضافت تشبیهی ست مثل صندوق و سینه و نالی گلو صورت یعنی ازان قطره که از ابر نیسان بدریا افگند مروارید را پیدا کند که رخشنده و تابنده باشد و از یک نطفه که از پشت پدر بشکم مادر آرد صورتی پیدا کند که قامتش سرو بلند و خوشنما باشد تلمیح ست بکریمه لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِیْۤ اَحْسَنِ تَقْوِیْمٍ * بر و علم یکذره پوشیده نیست * که پیدا و پنهان بنزدش یکیست انتقال ست از صفت قدرت بصفت علم آنچه در عامه نسخ مسطورست ـ بر و علم یک ذره پوشیده نیست بے تکلف صورت صحت ندارد چه علم را پوشیده و ناپوشیده گفتن معنی ندارد زیرا که ظهور و خفا از صفات معلوم ست نه علم مگر آنکه پوشیده را به معنے لازمی حمل نموده آید ای بر ذات او تعالی شانه دانستن یک ذره دشوار و متعذر نیست چه پوشیدگی را دشواری لازم ست و نسخه صحیحه و اصح چنانکه مولانا عبد الواسع گفته انست

که بصد مرقوم شد ای پیش صفت علم او تعالی شانه هیچ ذره از ذرات کائنات پوشیده نیست چرا که اشیاء
ظاهره و باطنه نزد علم او یکسان اند ای نسبت علم او بهمه معلومات چه ظاهره و چه باطنه برابر است لا یعزب عنه
مثقال ذرة فی السموات و لا فی الارض پس ضمیر نیز دوش عاید بعلم ست نه بذات او تعالی فافهم ـ مهیا کند روزی
مار و مور ٭ وگرچند بی دست و پا اند و زور ٭ انتقال ست بصفت ترزیق و روزی رسانیدن او تعالی
بمخلوقات اگرچه خویش در ماسبق مذکور شده لیکن در ضمن بیان صفة لطف و کرم ذکر یافته بود لهذا ثانیاً
قصداً و بالذات صفت ترزیق را یاد نموده و تخصیص مار و مور از دو وجه است یکی آنکه اینها از اکتساب روزی
عاجز اند پس در ذکر اینها تنبیه باشد بر عموم فیض او تعالی شانه دوم آنکه مرزوقیت بندگان پیشتر ذکر یافته
اکنون جای غیر عقلاست و اگرچند بمعنی هرچند و اگرچه کذا فی المدار و زور معطوف ست بر دست و پا و بدست
نظر بمار و بی زور نظر بمور ای رزاق علی الاطلاق ست که روزی دواب اگرچه بی دست و پا و بی زور
اند ای اکتساب روزی عاجز اند بکرم عام خویش مهیا ساخته میفرماید تلمیح است و ما من دابة فی الارض الا علی
الله رزقها لان الدابة فی الکریمة محمولة علی المعنی اللغوی بقرینة قوله تعالی فی الارض ٭ بامرش وجود از عدم نقش بست
که داند جز او کردن از نیست هست ٭ انتقال ست بصفت تکوین و از امر صیغه کن مرادست که انما امره اذا
اراد شیئا ان یقول له کن فیکون ٭ نقش بست ای آفرید و تصویر ساخت بکاغذ کذا فی المدار اینجا بمعنی اول
مرادست و شین بامرش بمعنی خود است ای بامر و اراده خود وجود را یعنی موجودات را از عدم بیافرید و اگر نقش بست
را بمعنی لازمی حمل نمائیم ای منقش شد پس شین ضمیر غایب باشد راجع بذات او تعالی و که بقصد مصراع ثانی
بمعنی کدام ست ـ دگر ره بکتم عدم در برد ٭ وز انجا بصحرای محشر برد ٭ دگر ره ای بار دیگر کتم بالفتح پوشش
و پرده کذا فی المدار محشر جای جمع شدن مردم روز قیامت کذا فی المنتخب یعنی چنانکه خلایق اولاً در کتم عدم
بودند بعده وجود یافتند ثانیاً نیز پرده عدم روند و باز وجود یافته در میدان حشرگاه آیند و جزای عمل یابند اینهمه
آثار تکوین اوست و درین دو بیت تلمیح ست بکریمه هو الذی احیاکم ثم یمیتکم ثم یحییکم ٭ جهان متفق بر
الهیتش ٭ فرو مانده در کنه ماهیتش ٭ انتقال بصیغه جلال که عبارتست از محتجب بودن او تعالی از انکه بندگان
او را بحقیقت ذاتیه و هویت خاصه که مسمی ست بامر به احدیت و غیبت هویت ندانند چنانکه خود می داند جهان
ای اهل روزگار الاهیت و الوهیت واجب الوجود و لبودن کذا فی حواشی شرح العقاید و مؤید تست که در شامل بمعنی خدای
گفته و عبد او سع بمعنی پرستیده شدن از نوشته اینجا هر دو معنی مستقامت و از کنه بضم پایان و نهایت چیزی ماهیت حقیقت
چیزی کذا فی المنتخب و المدار پس ماهیت او تعالی باضافت لامی عبارت باشد از هویت ایزد که از ادراک اولی الابصار
خارج ست اگر گوئی باتفاق اهل جهان الاهیتش چگونه صورت بندد و آنکه فرقه موسومه بطایفه دهریه عالم را صانع ندانند و دهریه

موجودات از ادوار فلکیه اند و اعتبار این کفره نابکار با وضوح براهین عقلیه و ظهور دلائل نقلیه که بر وجود آن واجب الوجود
دلالت واضحه قطعیه دارند خارج از دائرهٔ اعتبار و اعتماد است فانکارهم دلائل کلا الکلا معنی بیت آنکه اهل جهان همگی
نظر بظهور ادلهٔ عقلیه و نقلیه برین معنی اتفاق دارند که او تعالی واجب الوجود صانع علی الکمال است لیکن در ادراک پایهٔ
حقیقتش عاجز و متحیر اند لانه لایعرف حقیقة علی ماهی علیه الا هو تعالی و تقدس . بشر ماورای جلالش نیافت
بصر منتهای کمالش نیافت ٭ ماورای جلال آنچه در پس پردهٔ جلال او احتجاب مستورست و آن عبارتست از هویت
خاصهٔ اش بدانکه یکی جلال ذاتست که مذکور شد دوم جلال صفات و آن عبارتست از محتجب بودن صفات و تعالی
بتعینات اکوان بسبب کثرت ظهور پس تعینات اکوان پردهٔ صفات اند و صفات پردهٔ ذات و لهذا قالوا حقیقة الحق
ورای الوراء والمراد هو الاول منتها کمال ای پایان کمال او در صفات معنی بیت آنکه آدمی که محرم اسرار خفیهٔ ایزدیست
و کسی از و محرم تر نیست و از آنچه در پس سراپردهٔ جلال ذات محجوبست عارف نیست و قوت باصره که مدرک آثار صفات
کاملهٔ اوست و قوای دیگر هم که زاد سالک باو بهم نمیشود او از پایان کمال صفاتش واقف نیست چه وقوف از غایت
کمال صفات و حصائی آنها متفرع ست بر مدرک شدن موصوف علی وجه الکمال و المحال ست پس وجه تخصیص بشر
و بصر بانکه ملک و بشر و جن از همه ادراک ماورای جلال او عاجز اند و قوی ظاهره و باطنه با جمعها در یافت منتهای
کمال او قاصر اند و آن ست که بشر محترم تر جناب اوست و بر غیر خود مزیت دارد و کذلک بصر از ماورای خود در کار
ادراک فوقیت دارد حاصل آنکه نه ذاتش مدرک اوهام اوست نه صفاتش معقول افهام چنانکه میفرماید . نه بر
اوج ذاتش پرد مرغ وهم ٭ نه در ذیل وصفش رسد دست فهم ٭ وهم بالفتح گمان بردن و فهم دانستن و دریافتن
چیزی کذا فی المنتخب مرغ وهم اضافت تشبیهی ست و دست فهم اضافت لامی یعنی مرغ وهم و گمان بر اوج حقیقت
و غیبت هویت او پریدن نتواند و دست فهم ادراک و دریافت در ذیل کمال صفاتش و احصا آنها رسیدن
نتواند پس اوج ذات عبارت از کنه ماهیت او و دست و ذیل وصفش کنایه از منتهای صفات او و اختیار لفظ اوج در اول
و ایثار لفظ ذیل در ثانی بنابر آنست که مرتبهٔ غیب هویت مرتبهٔ اطلاق و ترقی ست و مرتبهٔ و اتصاف او بصفات مرتبهٔ
تقید و تنزل ست . درین ورطه کشتی فرو شد هزار ٭ که پیدا نشد تخته بر کنار ٭ ورطه بالفتح گل که چون ستور در و
افتد بر نخیزد و بعد از آن مستعمل ست بر امر مشکلی و شکی کذا فی التاج و فارسیان بمعنی گرداب استعمال کنند کذا فی
المدار مستشهد بیت متن ست کشتی کنایت از فهم و وهم ست چنانکه سفر و سیر دریا بکشتی باشد ادراک حقائق اشیاء
بفهم و وهم باشد تخته بهمزه وحدت قید وحدت ناظرست بهزار یعنی هزار کشتی درو غرق گشته و یک تخته از هیچ
یک کشتی باز بساحل پیدا نشد ایثار لفظ تخته بر لفظ کشتی بیا وحدت افادهٔ مبالغه ست ای چه جای پیدا شدن یک
کشتی ست که اینجا یک تخته هم پیدا نمیشود و کاف در مصرع ثانی عاطفه و رابطه مین المتین هر دو توانند بود

و نهایت

یعنی بیت آنکه درین گرداب کنایت از جستن عیب هویت نتهای صفاتش ست هزار کشتی وهم و فهم فرو رفته و غرق گشته و یک تخته ازان کشتیها باز بساحل پدید نگشته ای چه جائی دریافت کنه ذات و نهایت صفات ست که فهم و وهم خود در محو و مستهلک گشته و چیزی بدست نیاورد و در مدار گفته که درین ورطه و کذلک درین دیر هر دو استعارت ست بدنیا و بعضی شراح التقلید بان رفته الحق بغور سخن نرسیده اند * چه شبها نشستم درین دیر گم * که حیرت گرفت آستینم که قم * کلمه چه برای استفهام آید بمعنی زیرا که و برای تفسیر آید و چون بر جمع داخل شود غالبا بمعنی بسیار باشد کذا فی المدار و دیر بالکسر معروف و بالفتح گنبد یعنی که برائے عبادت بنا کنند کذا فی الرشیدی اینجا معنی ثانی مراد ست که کنایه از خلوت و محل فکرت ذات و صفات ست گم حال ست از فاعل نشستم اے محو فکرت که اول عاطفه و رابطه هر دو تواند بود و ثانی بیان گفت محذوف ست اے حیرت آستینم بگرفت و گفت برخیز که سے عنقا شکار کس نشود دام باز چین * کاینجا همیشه باد بدست ست دام را * یعنی بسیار شبها از خود خالی و گم گشته در خلوت فکرت کنه ذات و کمال صفات او نشسته ام که چیزی ازان معلوم خود نمائم و آخر الامر حیرتے بمن پیدا شد مرا از آستین بگرفت و گفت که ازینجا برخیز که بدین مرصد اعلی نتوانی رسید زیرا که * محیط ست علم ملک بر بسیط * قیاس تو بر وی نگردد محیط * ملک بکسر لام اسمی ست از اسمار الٰهی بسیط جائی فراخ و زمین و عالم و در اصطلاح متکلمین بمعنی غیر مرکب و تجزی آید و قیل بسیط آنکه جزو او مشابه کل باشد چون آب کذا فی المدار اینجا این همه معانی خمسه جائز الارادة اند یعنی علم پادشاه حقیقی محیط ست هر چیز را که فراخ و وسیع ست من السموٰت والارض و ما فیها یا محیط است تمام زمین را یا تمام عالم را علی وجه الکمال یا محیط ست بجواهر مفرده و اجزای لا یتجزی که اخفی موجودا ست یا محیط ست باشیا متشابهة الاجزا که هر جزو را ازان اشیا متشابه علی حده میداند کما قال الا انه بکل شیٔ محیط * و قیاس علم تو بر هیچ یک ازین معلومات خداوند محیط کما ینبغی نیست بلکه بهر یک ازان علم بوجه ما و را پس علم تو بکنه حقیقت و کمال صفات کسیکه قیاس تو بمعلوماتش نرسد چگونه محیط خواهد شد * نه ادراک در کنه ذاتش رسد * نه فکرت بغور صفاتش رسد * غور مغاک چیزی این بیت تفریع ست بر بیت سابق چنانکه آنفا از تقریر معلوم شده پس این هر دو بیت از جمله مقوله گفت محذوف ست حاصل آنکه حیرت مرا گفت که ازین دیر برخیز زیرا که چون علم تو معلومات او تعالی محیط بر وجه کمال نیست پس درست ادراک تو بکنه حقیقتش نتواند رسید و مرغ فکرت تو بنهایت صفات او نتواند پرید پس این بیت بمعنی خطاب حیرت ست بشیخ رحمه ای ادراک تو و فکرت تو و تغیر باسلوب غیبت بنا بر افادهٔ عموم ست ای ادراک و فکر هیچکس بدانجا نرسد و تواند که این بیت مقوله شیخ باشد لیکن مضمون بیت سابق بے ضم کردن مضمون این بیت ناقص مینماید و هم این نظر به بیت گذشت

نیز بر اوج ذاتش آید دست رس که هیشود عاقوجه هو الاول * توان در بلاغت بسحبان رسید * نه در کنه بیچون سبحان رسید

بلاغت کلام رنگین گفتن که مطابق مقتضای حال باشد و مشتمل بر فصاحت و محسنات لفظی و معنوی سحبان نام مردی فصیح کلمات عرب ابن وائل و او بر سر جمعی تا سالی حکایت مکرر نگفتی و اگر حاجت بازگفتن افتادی بعبارت دیگر ادا کردی یضرب المثل فی الفصاحة کما یضرب بیوسف فی الصباحة کنه بیچون ای پایان حقیقت و صفات ای خداوند که بیچون و بی‌ولشان است عبد الواسع نوشته که در تحقیق لفظ سبحان که اسم ذات است یا مصدر بمعنی تسبیح عقل حیران است تا برسد بکنه بیچون سبحان چه رسد زیرا که متبادر از اضافه کنه سبحان آنست که از جمله اسمای الهی باشد در عرب میگویند تا یدست سبحانی بالحاق یای نسبت و عبد السبحان باضافه عبد السبحان و سبحانا بحرف ندا استعمال می کنند لیکن در کتب لغت و تفاسیر و احادیث باینمعنی بنظر نیامده بلکه اظهر آن است که مفعول مطلق مضاف باشد چون سبحان الله و سبحانک و سبحانه واما می توان گفت که لفظ بیچون درینجا عبارت از ذات حق باشد و سبحان بطریق وصف اشارت باشد به تسبیحاتی که در آیات قرآنی و احادیث وارد شده اند چنانکه شائع است که کلمه ذکر کنند و اشارت بسوی جمله کنند که آن کلمه جزء او باشد یعنی در کنه ذات بی مانند که سبحان الله عما یصفون و امثال ذلک در شان او واقع شده نمی توان رسید انتهی کلام حاصل آنکه بلاغت آن فصیح عرب رسیدن ممکن است بلکه آن افصح العرب والعجم نامش از لوح فصاحت شسته است اما بکنه ذات و صفات آن بیچون رسیدن مشکل زیرا که انبیاء با آنکه اخص الخواص و محرم ترین آن بارگاه اند از دریافت کمال صفات عاجز آمده اند

چه جائی دریافت کنه ذات و چه جائی دیگر از عرفا چنانکه میفرماید ـ که خاصان درین راه فرس رانده اند * بلا احصی از تگ فرومانده اند *

خاصان عبارت از انبیاء و صیغه جمع اختیار نمودن با آنکه لا احصی فقط از سیدنا محمد مصطفی صادر گشته بنابر آنست که چون آنحضرت که سید المرسلین و مکرم و محترم تر از همگین است از دریافت کمال و عاجز است پس دیگران که خدام او یند بطریق اولی عاجز باشند باین معنی امیر خسرو رح صیغه جمع آورده ـ حرف کما اثنیت خط کبریا * مهر زده بر دهن انبیاء ـ فرس عبارت از مرکب عقل است تگ بکاف پارسی دویدن اسپ باء بلا احصی بیانیه است مر فرومانده گی را و بعضی با سببیت گفته و از خاصان اولیا اراده نموده یعنی اولیاء الله بسبب شنیدن حدیث لا احصی از هوس دریافت کنه ذات و صفات باز مانده اند بر فطن مخفی نیست که النسب توجیه اول است که حاصلش بکنه بیچون کسی را رسیدن ممکن نیست زیرا که چون سید انبیاء شب معراج در عین مشاهده و تجلی حق مر ورا زائد البیان ستوده لا احصی فرموده پس دیگر کسی را از انبیاء و اولیاء چه یارا که مال او را دریابد و بر تقدیر یکه از خاصان اولیا مراد باشد عجز سائر انبیاء از کلام صراحةً مفهوم نمی گردد اگرچه ضمناً والتزاماً لازم می آید که عجز سید الاولین والآخرین دال است بر عجز همه کس و نیز باز آمدن اولیا از هوس عرفان بمجرد شنیدن این بیت مثبت عدم امکان ادراک سبحان نمیشود بلکه مثبت آن عجز و فرومانده گی ایشان است بعد از جد و جهد بسیار تامل و نصف لا احصی اشارت است بحدیث نبوی که لا احصی ثناء علیک کما اثنیت علی نفسک یعنی نمی توانم شمردن ثنا را بر تو خود را ستودی تو اثنیه اات

نمیتواند و باین قدر اکتفا کرده میگویم که تو چنانی که خود ثنا گفته بر ذات خویش ای کمالات خویش و ظاهر فرموده در
تعینات لانهایة فهذا الکلام حسبتان فان الضمیر المرفوع المنفصل مبتدا و قوله کما اثنیت فی محل الخبر کذا افید ـ نه هر
جای مرکب توان تاختن ٭ که جاها سپر باید انداختن ٭ بدانکه لفظ جا بالف خالص ست بی همزه آری وقت اضافت ها
و لحوق یای تنکیر همزه را درمیان می آرند و گاه برائی ضرورت شعر هم همزه را زیاده کنند چنانکه درین بیت و غیر ذی
حیات رجمع بها و الف کنند چون جاها و شبها و روزها که بمعنی ملکه سپر انداختن عاجز شدن و فروتنی کردن کذافی الرشیدی
ای بسیار جاست که دران اعتراف بعجز و قصور درکارست بلکه کلام درین مکان آنکه کنه ذات و کمال صفات او در تمام
احتجاب ست بلکه احتجاب آنها این قدر را هم روا نمیدارد که عارفی سری را از اسرار که در مشاهده تجلی برو منکشف شود
ظاهر کند بدیگری گوید چنانکه می فرماید ـ اگر سالکی محرم راز گشت ٭ به بندند بروی در باز گشت ٭ سالک بیای تنکیر
راز عبارت از اسرار و ضمائری که بوقت مشاهده تجلی ایزدی بر دل عارف هویدا گردد فاعل بندند و کیلان قضا
و قدر ای اگر سالکی از سالکان طریقه محرم درگاه شود و رازی را از رازهای حقیقت بداند ارادت الهی ابواب رجوع
را برو مسدود گردانند ٭ کسی را درین بزم ساغر دهند ٭ که دارو بیهوشیش در دهند ٭ کسی بیای موصوله و مصراع
ثانی صلۀ آن درین ای بزم سالکان و طالبان حق ساغر بفتح غین معجمه پیاله و آوند شراب که او را سانگی و سائر
نیز گویند کذافی المدار اینجا کنایه از عرفان ست یعنی وکیلان قضا و قدر در بزم سالکان ساغر معرفت حق بکسی دهند
که او را او لا داروی بیهوشی دهند ای او را بجمیع ماسوائی حق بیخبر سازند تا بکسی راز حق نگوید ـ یکی باز را دیده بر
دوخته ٭ دگر دیدها باز و پر سوخته ٭ کلمه را در مصراع اول مفید معنی اضافت ست ای دیدهٔ باز و کلمه را دیگر در مصراع
ثانی بقرینه اول محذوفست ای دگر را دیدها باز و باز اول بمعنی پرنده ایست شکاری معروف و کنایه ست از
طالب حق که بنسبت باهل دنیا شهباز ست و ایشان بمنزله مگس و باز ثانی بمعنی کشاده و پر سوخته معطوف ست
بر دیدهٔ باز یعنی یک باز را از سالک بی بصیرت ست و هنوز مبتدی غیر محرم اوست دیدهٔ دلش از مشاهده معرفت الهی بردوخته
است و باز دیگر را که عارف خداشناسی است و بسر حد نهایت عرفان رسیده ست دیدهٔ باز ای کشاده ست و پرهایش
سوخته ای او را پر پرواز بجانب غیر حق نداده اند که من بعد بصحبت غیر او تعالی نشتابد و بحکم من عرف الله فقد کل
لسانه بعزی از ان بکس نگوید و افراد دیده در مصراع اول و جمع آن در ثانی اشارت بنکته ایست که مبتدی را که هنوز
بصحبت غیر او مائل ست هیچ رنگ دیده اش را بسوخته و دوخته اند تا افشاء راز نکند و منتهی را که انقطاع کلی از اغیار
کرده هر دو دیده او را کشاده اند اما پرش را سوخته اند که بمقتضائی حکم بشریت مبادا بجانبی التفات کند و پرواز
کند و هذا هو التقریر الملائم بالسیاق و السباق در شاه عبد الرسول مصراع ثانی بدین نمط نوشته که دگر باز را بال و
سوخته ٭ و کلمه باز را در هر دو جا بمعنی جناح که پر بزرگ ست و پر کوچک ست ازان تقریر معنی چنین کرده که یک باز

را که عارف کامل و سالک صاحبدل و شهباز بلند پرواز هوای معرفت خدای است دیده دوخته و چشم بر هم بسته است از نظر
بماسوای الله نمی افتد و بجانب غیری نمی گردد و دیگر باز را که آدمی جاهل بیحاصل باشد بال و پر سوخته است که در گوشهٔ بیت
و زندان نفسانیت فرو افتاده است و در هوای معرفت نمی تواند پرید و نیز گفته که مشهور آنست که لفظ باز هر دو صیغه
اسم فاعل است از بازیدن و ساختن که بدون ترکیب مستعمل نمیشود چنانکه شطرنج باز و قمار باز پس یکی باز و دگر باز
از آن قبیل است یعنی کسیکه بفرو حقیقی ذات حق نرد و عشق می بازد و دیده اش دوخته شود و دگر باز ای کسیکه
بچیزهای دیگر میل تعلق و تعلق دارد و شطرنج تعشق بماسوی الله میبازد و بال و پرش سوخته شده انتهی کلامه
که و مآل التوجیهین فی المعنی واحد و انما التفرقة فی التصرف لفظه و بر عارف مخفی نیست که به تقریر اول جاهل
بیحاصل را باز گفتن مناسب نیست چه او مگس است و نیز بر هر دو تقریر مصراع اول اگرچه ملائمت اصل مقصود دارد
لیکن مصراع ثانی را در آن مدخل نیست چه سوق الکلام در سالکان و طالبان حقیقت نه در شان انسان مطلق که
شامل باشد مر غیر طالب حق را که جاهل بیحاصل و شطرنج باز عشق ماسوی الله است پس نسخه صحیحه همان است که در متن مرقوم
است چنانکه از تمثیل هویداست که میفرماید. کسی راه سوی گنج قارون نبرد * وگر برد ره باز بیرون نبرد * برون
بالضم معروف و بمعنی یافتن کذا فی المدار باز بمعنی دیگر باز قارون نام مردی از بنی اسرائیل که پسر عم موسی بود و بموسی ایمان
آورد چون موسی او را در غایت فقر دید و وحشی او را دیده بر وی رحمت آورد و دو مرد را که در آنوقت علم کیمیا میدانستند از هر یک
اندکی اندکی پرسید و بترکیب کامل او را ره یافت چنان خزائن مال فراهم آورد که مفاتیح آن خزائن بار شصت اشتر میرسید آخر الامر چون
حکم زکوة نازل شد قبول نکرد و گفت که من از خود این مال بعلمی که من دانم فراهم آورده ام و بر موسی تهمت زنا برانگیخت تا
بدعای موسی با خدام و خزائن در زمین منخسف شد گویند که تا روز قیامت همی رود و قرار نمی یابد و این بیت تمثیل
مطلب سابق است که کسی بمعرفت اسرار او تعالی نمیرسد و اگر کسی رسید باز هوش ماسوی الله ندارد که خبر بکسی دهد چنانکه کسی را
رفتن بگنج قارون که بزمین منخسف شده نیافته است و اگر کسی راه یافته است راه بیرون آمدن باز نیافت و آن عبارت از
قارون و خدام اوست که بگنج فرو رفته اند و بکسی باز خبر نداده اند که آن گنج کجاست. بترس ای خردمند زین بحر خون *
کزو کس نبرد است کشتی برون * بحر خون کنایه از دریای معرفت حق که مهلک خردمندان است و کشتی کنایه از
عقل و فهم ای من ترا نصیحت میگویم که ازین دریای هوش و ها بترس و دور باش تا هوش از دست ندهی زیرا که هر که در و آمده است
متاع هوش و ادراک سوای حق را در وی گم کرده است و این معنی از تشنیع منع نیست از طلب سنت مولی که از جمله کمالات
نوع انسانست بلکه اصل مقصود از ینجا و همانست بلکه آگاه نمیدانست مر طالب را که پیش از در آمدن این راه دست از عقل
و هوش باید شست چنانکه در باب عشق میفرماید. بدریا مرو گفتمت زینهار * وگر میروی تن بطوفان سپار * لهذا لفظ خردمند
را بر طلبگار و بخود اختیار نموده است. دگر طالبی کاین زمین طی کنی * نخست اسب باز آمدن پی کنی * مصراع اول شرط است

وثانی جزای آن طالبی بیا خطاب این زمین عبارت از راه سلوک معرفت وطی کردن زمین قطع نمودن مسافت پی
کردن لنگ ساختن این بیت معطوفست بر بیت سابق ای ازین کار دشوار دست باز دار و اگر میخواهی که بفضل یزدان
این راه دور و دراز را طی نموده بسر حد سلوک و نهایت عرفان که بندگان بدان مامورند برسی پس باید اول مرکب
عقل و ادراک را لنگ کنی تا باز این سر حد نیابد ای از هوس ماسوی الله بر دار زیرا که درین راه دیوانگی در کارست مولنا
رومی می فرماید - هرچه غیر از شورش و دیوانگی ست * اندرین راه دوری و بیگانگیست - تامل در آئینه دل کنی
صفائی بتدریج حاصل کنی * تامل عبارت از مراقبه و پاسبانی دل ست که ماسوای حق در ان راه نیابد و دوام
ملاحظه و یاد داشت بمقصود حقیقی که آئینه دل ست صفائی بیای عظمت ای تمام مصفا شدن آئینه دل از زنگ خیالات باطله
و این بیت بحذف واو عطف معطوفست بر مصراع ثانی بیت سابق ای باید که دل را بدوام ملاحظه و مطالعه وجه مطلق
روشن داری و هیچ لحظه از ان غافل نباشی و صفائی کامل مرتبه بدست آوری زیرا که چون باین سر حد رسی امید ست
که مستحق جذبه حق شوی و کارت باخر رسد چنانکه میفرماید - مگر بوئی از عشق مستت کند * طلبگار عهد الستت کند *
مگر بکاف پارسی ترجمه الاستثنائیه و برای شک هم مستعمل شود و بمعنی یقین و آرزوی کذا فی المدار و معنی آخر بیت مستشهد
متن را آورده و پس در لفظ مگر اشاره بلطیفه ایست که ترتیب حصول دولت عشق حقیقی بر مراقبه مذکور کلی و لازم نیست
بلکه محض لطف ایزدی ست که عادت او تعالی بدان رفته که سالک بعد از تصفیه دل از خیالات باطله مستحق جذبه شوق
گردد عهد زمان نیز پیمان و سوگند و پیمان کذا فی المدار اینجا بمعنے اول و ثانی درست آید تائی ست و الستت
مفعول کند ست و باید دانست که بعد از خروج آدم از بهشت و قیل بعد از خلق آدم و قیل قبل از دخول جنت
بر فضائی که بر در بهشت است و عرض آن سه هزار ساله راه است حقتعالی ذریت آدم را از اصلاب وی بیرون
آورد و بعضے از اصلاب بعضی بر وفق توالد انبیا از آبا بر مثال مور چهائی خورد و حیات عقل و نطق در ایشان بیافرید
و ربوبیت خود بر ایشان عرض کرد که الست بربکم آیا نیستم پروردگار شما و گواه گردانید ایشانرا بر نفسهای خود
باقراری که کردند قالوا بلی گفتند آری که تو پروردگار مائی معنی بیت آنکه چون دل را بتدریج از خیالات باطله
بدوام ملاحظه مقصود مصفا کنی امید ست که اندکی از عشق حقیقی ترا بیخود گرداند و ترا طلبگار زمان یا پیمان
الست بربکم سازد یعنی در انوقت خواهان و طلبگار خواهی شد که زمان میثاق باز آید تا پیمان عهد قدیم را باز تازه
کنم زیرا که آن عهد بسبب غفلت از یاد رفته اکنون آنرا بیاد آری و بعضی از شراح مگر را کلمه استثنا گفته و استثنا را
از تدریج اعتبار نموده ای صفای دل بتدریج حاصل خواهی کرد دفعةً واحدةً نخواهد شد مگر آنکه جذبه عشق
بتو رسد آنگاه بے تدریج بسرعت تمام ترا صفای دل دست خواهد داد که جذبة من جذبات الحق توازی عمل
الثقلین انتهے کلامه بر عارف مخفی نیست که مقصود اصلی تحصیل صفائی ست که مرحله ابتدائی است بموجب

رسم سالکان بتدریج حاصل آید و گاهی محض بجذبه عشق پیدا بلکه مقصود اصلی پیدا آوردن دولت عشق است که او معرفت و محرمیت بدان منوط است و مراقبه و تصفیهٔ دل مقدمهٔ حصول دولت عشق بیش نیست و هم سیاق و سباق کلام بر آن دال است که شیخ رحمة الله مرید را بطریق سلوک رفتن این راهی آموزاند که طالب را اول مراقبه و محافظت دل از خیالات باطله در کار است تا بتدریج صفائی کامل دست دهد که آنگاه امید از کرم او تعالی چنان است که در تحت صادق عشق خود پیدا کند و عهد قدیم منسی را بدو یاد دهد پس تر از آن ببال عشق در پرواز آید و با شیانهٔ معرفت جها الکن برسد چنانکه میفرماید. بپای طلب ره بدانجا بری ٭ وزانجا ببال محبت پری ٭ پای طلب طلب بال محبت محبت ای بطلب صادق راه ای سلوک بدانجا ای بمقام عشق بری و بهم رسانی از آن مقام بمددگاری عشق در هوای معرفت خدا در پرواز آئی و حجت خیالیه مرتفع شود و بدرجه یقین رسی چنانکه گفت. بدرد یقین پردهای خیال ٭ نماند سراپردهٔ الا جلال ٭ خیال بالکسر پندار و صورتی که در خواب دیده شود یا در بیداری تخیل کرده شود کذا فی المنتخب اینجا بمعنی پندار مراد است بقرینه یقین و از هر سه یقین مراتب یقین مراد است یعنی علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین همگی درنده و کاشف حجب ظن و پندار اند معنی آنکه یقین دل تو بخدا که خاص آری و ماسوائش را موهوم و باطل دانی همه انواع غفلت و پندار که میان تو و حق حاجت بودند بدرد و دور سازد و جهه مطلق هویدا گردد و نماند از آن پردها مگر پردهٔ جلال غیب هویت در آن مستور و کشف آن پرده هر بشر را ممکن الحصول نیست چنانکه گفت. دگر مرکب عقل را پویه نیست ٭ عنانش بگیرد تحیر که بیست ٭ دگر ای دیگر بار و پیشتر از آن مرکب بالفتح برنشستنی از ستور و کشتی و جز آن کذا فی الصراح تحیر سرگشته شدن عنان بالفتح و دال لگام که ستور را بدست گیرد کذا فی المنتخب که بیست بیان گفت محذوف است ای عقل و ادراک سالک که بمددگاری عشق حصول دولت یقین همگین پردهای خیال و گمان را بر طرف خواهد ساخت و چون بسراپردهٔ جلال ذات رسد پیشتر از آن نتوان رفت و حیرت او را باز دارد و بگوید که اینجا بایست و پیشتر مرو و در فرهنگ عمر و بجای بیست بایست بپای تازی نوشته گفته که بیست مختصر بایست است والله تعالی اعلم. درین بحر جز مرد راعی نرفت گمان شد که دنبال داعی نرفت ٭ راعی شبان و نیز کنایه از حضرت رسالت پناه کذا فی الشامل و بمعنی بیت مثنوی را شاهد آورده داعی خواننده و دعا گو و پیشرو خوانده کذا فی المدار اینجا بمعنی اول کنایه از آنحضرت است که خوانندهٔ خلق براه خدای تعالی یعنی در راه سلوک و معرفت حقتعالی بطریق سلامت و صفا و وصول بمقصود اعلی بجز آنحضرت کسی دیگر نرفته است مگر کمل اولیا که بکمال متابعت او در سیر اخلاق و ریاضات لا یطاق بسر منزل رسیده اند و گم آنکس شده است و بمطلب فائز نگشته که دنبال آنخواننده براه هدا نرفته ای مخالفتش ورزیده است و یا متابعتش بوجه کمال نکرده. کسانی کزین راه برگشته اند ٭ برفتند بسیار سرگشته اند ٭ ای کسانیکه از راه و طریق سلوک آنحضرت انحراف ورزیده اند برفتند

ای در طلب حق داخل سلوک گشته اند اما عاقبة الامر بسیار حیران و سرگردان شده اند و بجائی نرسیده چه سنت الٰهی بران جاری
شده است که بدون متابعت آنحضرت ص یکی از مذاهب چهارگانه هیچ یکی را دولت وصول الی الله بدست نرسد - خلاف
پیمبر کسی راه گزید * که هرگز بمنزل نخواهد رسید - پیمبر مختصر پیامبر که ترجمه رسول است کسی بیای موصوله که هرگز
صله آن رسید یعنی مصداق بر خلاف آنحضرت آنکس راه سلوک گزیده است که رسیدن خود را بسر منزل مقصود
نمیخواهد ای بدخواه خویش است و مطلوبش عدم وصول و تواند که کاف صله بنا بر ضرورت شعری تاخیر یافته باشد
و در معنی داخل باشد بر قول او راه گزید پس معنی چنان باشد ای بر خلاف پیمبر کسی که راه گزیده است آن کس
هرگز وصل منزل نخواهد شد و محال است سعدی که راه صفا * توان رفت جز در پی مصطفی * محال بالضم نابودنی
که ممکن نباشد و از محال محال عادی خواسته است که راه صفا بیان کلمهٔ این محذوف که مبتدا مؤخر است انتقال است
از موعظت دیگران بمخاطبهٔ نفس خود یعنی ای سعدی این مضمون که معرفت حق که صاف کننده است سالک را از
کدورات نفسانیه جز بکمال متابعت آنحضرت ص رفتن محال است و خارج از سنت الٰهی پس اگر رفتن این
راه میخواهی جز بمتابعتش قدم منه در نعت محمد چون طریقهٔ مصنفین متقدمین است که ثنای ایزدی را بنعت آنحضرت
ردیف میسازند و هم در آخر ثناء او تعالی شانه سخن بذکر آنحضرت ص سر کشیده بود پس شیخ ره طریقهٔ سلف را اقتدا نموده آن
ستوده جناب باری را بانواع نعوت ستود - کریم السجایا جمیل الشیم * نبی البرایا شفیع الامم * کریم بزرگ و نیک
سجایا جمع سجیة بمعنی خوی و عادت کخطیئة و خطایا و بریه و برایا شیم بکسر یکم و فتح دوم جمع شیمة بکسر یکم و سکون دوم
بمعنی طبیعت و خصلت کذا فی المنتخب نبی ماخوذ است از نبا بمعنی خبر دادن یا از نبوة بر وزن ثمرت یا از نباوت
بر وزن کرامت بمعنی رفعت و علو برایا بمعنی خلائق شفیع شفاعت کننده و عذر خواه امم بالضم جمع امت
بالضم و التشدید گروه از انسان و هم پیروان انبیا هر دو اضافه اولین اضافت صفت مشبهه است بسوی فاعل
خود و هر دو اضافت آخرین اضافت اسم فاعل است بمفعول خود و این بیت خبر مبتدا محذوف است ای
هو کریم السجایا یعنی ذات حضرت محمد مصطفی که الفاظ مذکور شد چنان بزرگوار است که نیک اند همه عادتهای ظاهری
و خوب و خوشتر اند همه خصلتهای باطنی او و اوست خبر دهنده بدنیا مر خلائق را بآنچه سعادت دارین در دست و
اوست عذر خواه امم سابقه و لاحقه یعقبی و در بعضی نسخ بجائی برایا ورا یا دیده شد و همانا به اوفق شفیع مطاع
نبی کریم * قسیم جسیم نسیم وسیم * این صفات لفظا بسبیل تعداد ذکر یافته و در معنی مع اطب اندا اول اسم
فاعل و ثانی اسم مفعول و بواقی جمله صفت مشبهه اند شفیع ماخوذ است از شفع بمعنی یکجا کردن و فراهم آوردن و آنحضرت
را از آن شفیع نامیده اند که جامع است عصاة مومنان را با مطیعان خواستن از تبارک و تعالی مطاع
بالضم اطاعت کرده شده در هر دو سرای چه انبیا و اولیا را نندگر او فرموده و لفظ نبی در بیت سابق بمعنی مخبر است

واینجا بمعنی رفیع الشان ست کریم جوانمرد وعزیز وبزرگوار وهو ضد اللئیم کذا فی الصحاح قسیم از قسامت ست بالفتح بمعنی
خوبرو شدن یقال هو قسیم الوجه یا از قسم بمعنی قسمت الشیٔ فهو حینئذ بمعنی فاعل ای هو قاسم العلوم والشرائع کما قال
من یرد به الله خیرا یفقهه فی الدین فانما انا قاسم والله معطی جسیم از جسامت ست بمعنی بزرگی ای هو عظیم القدر لانه
لم یکن صاحب جسة عظیمة بل انما هو فی غایة الاعتدال اینجا جسامت قدر مراد ست وقیل جسیم آنکه دست اندام
معتدل باشد نسیم خوشبوی کذا فی المدار وسیم از وسم ست بمعنی نشان ای صاحب جمال ست که مورث کمال جمال
ست یا نشانداراست بمهر نبوة که نقشی بود در پشت او ما بین الکتفین وچون معانی حاصله هر چهار صفات را ملاحظه
کنی هر یک بمعنی خوبروئی وخوش وضع باشد ولذا قالوا ان المراد فیها مقصود از صفات چهارگانه اولی شرف وحسن معنوی
ست واز چهارگانه آخری وجاهت وحسن ظاهری * امام رسل پیشوای سبیل * امین خدا مهبط جبرئیل *
ای او پیشوای پیغمبران ست وایشان پیروان او ودر تفاسیر مذکور ست که خداتعالی از جمیع پیغمبران عهد گرفته ست
بر ایمان آوردن محمد رسل جمیع رسول ست بمعنی فرستاده شده ورسول بقول مشهور اخص ست از نبی چه رسول
پیغمبر را گویند که صاحب کتاب وشریعت باشد ونبی شامل هر کسی را که اخبار بالهام کند لهذا رسل آورده که مقتدا بودن
او مر انبیا را بطریق اولی لازم آید وقوله پیشوای سبیل بمعنی تعلیلست مر صفت سابقه را ای امام رسل ست چه او
پیشوای راه هدایت وآنحضرت امین خداست که پیش نبوة بدین لقب مشهور بود ای امانت داری که بر وی هر کس را
اعتماد ست کذا فی المنتخب ومهبط جبرئیل ای جای فرود آمدن جبرئیل ست که آن هم بلقب امین ملقب ست
چه او قرآن را بامانت بلاخیانت بر رسول رسانیده ست حاصل آنکه ذات بابرکات او امین ست وپیغام رسان
او هم امین ست فقد بلغ الامانة الی النهایة شفیع الوری خواجه بعث نشر * امام الهدی صدر دیوان حشر * نسخه الامین
وری خلق خواجه بوا وسعدوله خداوند وحاکم ودسته کذا فی المدار بر بعث انگیختن نشر پراگنده کردن مجموع هر دو
عبارت از روز قیامت کذا فی الشامل چه مردمان دران روز اولا از قبور برانگیخته شوند وبعده پراگنده شوند بعضی
بهشت روند وبعضی در دوزخ هدا راه راست وراه رفتن کذا فی المنتخب اینجا بمعنی اسم فاعل ست بمعنی راه راست
نماینده صدر بلند نشین دیوان جای نشستن وبیران که دفترش خوانند حشر جمع شوند مردمان برای حساب یعنی
آنحضرت عذرخواه خلق ست روز قیامت بار تبرئی می گوید که او دستور مختار کاران روز حشر ست وآنحضرت
پیشوای راه راست بندگانست که انبیا باشند باز تبرئی میفرماید که او بلند نشین دیوان قیامت ست وهمه
منتظر فرمان او * کلیمی که چرخ فلک طور اوست * همه نورها پرتو نور اوست * کلیمی یای موصوله که چرخ آه صلهٔ
آن کلیم بفتح کاف تازی همسخن ونیز لقب موسی چه او همسخن حقتعالی بود بیواسطه واطلاق این لفظ بر ذات
حضرت رسالت پناه از روی معنی درستست اگرچه لقب وی نیست کذا فی الشامل چرخ بمعنی چرخه ودولاب ودائره

ونیز آن چرخ کلال که بران کوزه‌ها را بگدازند و درست گردانند کذا فی المدار و از فلک افلاک فرودین هشتگانه مراد ست
و اضافت چرخ بفلک بمعنی لام ست ای چرخیکه افلاک دیگر را بیگدیه اند و در گردش می آرد و آن فلک نهم ست که بزبان
شرع او را عرش عظیم و بزبان حکما فلک الافلاک و فلک اطلس نامند کذا قال عبد الواسع و عدول از حمل چرخ بر معنی دائره
و اضافتش بر بنیاد اراده مطلق فلک بنا بر آن نموده ست که معراج آنحضرت بر مطلق فلک نیست بلکه بر عرش مجید
پس ناچار از فلک الافلاک هشتگانه مراد ست و از چرخ فلک اعظم پس کسیکه اضافت را بیانیه گفته بغور سخن نرسیده
است یعنی آنحضرت آن کلیم الله ست که معراج او بر عرش مجید ست که اعلای امکنه و منتهای جهات ست چنانکه معراج
کلیم الله موسی بر کوه طور بود. و انی هذا من ذاک ع ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا. و مصراع ثانی تلمیح ست بحدیث
نبوی انا من نور الله و الانوار منی و در لفظ پرتو مبالغه بالغه نهاده چه پرتو روشنائی را گویند که از اجرام منیر
منعکس میشود چنانکه عارفان گفته اند که وجود عالم پرتو وجود حقست پس آفتاب و ماهتاب و سائر اجرام منیره جز پرتو
از آنحضرت نیستند * یتیمی که ناکرده قرآن درست * کتب خانهٔ چند ملت بشست * یتیمی بیا، موصوله که
ناکرده الخ صله آن یتیم طفل بی پدر از آدمیان و بچه بی مادر از دواب و بمعنی بی نظیر و یگانه از مروارید
کذا فی المنتخب اینجا بمعنی بی نظیر ملائم ست اگرچه از معنی اول هم خالی نیست که یتیم الطرفین ست و والدین او در
هنگام طفولیت او از سرش رفتند و ابوطالب عم بزرگوار پرورش او فرمود و آنحضرت حق تو الد و الدین پرورش
ابیطالب را بجا آورده است که باذن و فرمان حقتعالی بجای رفته پدر و مادر و عم خود ابیطالب را ندا کرده بود و حقتعالی
ایشان را زنده گردانیده پس فرستاده است که همه ایمان بآنحضرت آورده اند و از عذاب ابدی خلاصی یافته
اند کذا فی تفسیر کرم المعانی و مناقب المکرمین ناکرده قرآن درست حال ست از فاعل بشست که عاید ست به
یتیم و صفت یتیم نیست چنانچه ذهن بدان تبادر میکند پس کاف صله از روی معنی به مصراع ثانی داخل است
ملت کیش و دین خدائی که باعتبار انقیاد دین گویند و باعتبار نوشتن ملت خوانند و باعتبار اظهار شریعت نامند یعنی
آن حضرت از میان انبیا چنان شریف و بینظیر ست که بمجرد مبعوث شدن کتب ملل سابقه و صحف نحل سابقه
را بشست ای منسوخ ساخت بجائیکه هنوز قرآن را درست و تمام نکرده بود ای بجائیکه قرآن تمامه برو نازل نگشته
بود بلکه بیشتر از آن ادیان باقیه شسته شده اند بخلاف سائر پیغمبران که قبل از تکمیل احکام شریعت جدید مر شریعت
سابقه را نسخ نبودی فدینه ناسخ الادیان قبل تمام القرآن و در بعضی نسخ بجای چند ملت هفت ملت دیده شد و از
هفت کتب و صحف آدم و شیث و ادریس و نوح و ابرهیم و موسی و عیسی مراد ست چه کتب و صحف آسمانی که پیشتر
نازل گشته بودند برین انبیا مذکورین نازل اند بر بعضی اندک و بعضی بسیار چنانکه در مطولات مسطور ست و وجه عدم
اعتبار زبور داود و عنقریب خواهی دانست انشاء الله تعالی * چون عزمش برآهیخت شمشیر بیم * بمعجز میان قمر زد دو نیم

اشارتست بمعجزہ شق القمر کہ اظہر من الشمس ست عزم قصد کردن بر انگیختن بر کشیدن شمشیر بیم معجزہ معجزہ آنچہ بدان
سائر خصم را عاجز سازند یعنی عادتے کہ بر دست مدعی نبوت بر وفق دعوی خدا تعالی آنرا بر آیتے تصدیق وی
پیدا کند و بالمعجزہ بمعنی برای ست یعنی میان قمر میانہ زد و نیم ای دو پارہ ساخت مصراع اول شرط است و ثانی جزای
آن آوردہ اند کہ بوجہل کہ بجہل و کفر مجہول بود شبی پیش آنحضرت در مکہ در آمد و گفت یا محمد مرا معجزہ بنما فرمود
چہ میخواہی ابوجہل اندیشید کہ سحر او بر زمین اثر دارد نہ بر آسمان پس گفت کہ ماہ را بگو کہ دو نیم شود پس آنحضرت
بیک انگشت اشارہ کرد کہ دو پارہ شد نصف قمر بمقام خود ماند و نصف فرود آمد باز گفت باز بہم پیوند دنہ پیوست
و قیل صنادید قریش در ہدایت اسلام قصد بد در حق آنحضرت در دل مخفی داشتہ ہمچنین تکلیف نمودند و آنحضرت
باظہار این معجزہ ایشان را ترسانید کہ از قصد بد باز ماندند و این نقل عبارت کتاب بشیر ست و اللہ تعالی اعلم معنے آنکہ ہر
گاہ قصد آنحضرت تیغ بیم و سیاست بر کشید ای ترسانیدن کفار کرد پس برای اظہار معجزہ دو پارہ کہ دال باشد بر
صدق آنحضرت و منہزم گردانند لشکر خصم را میان ماہ را مانند ضرب تیغ اشارت سابہ دو پارہ ساخت و در اقحام
لفظ عیان اشارہ ست بہ برابری ہر دو پارہ اش کہ کافران تکلیف تنصیف حقیقی کردہ بودند ❊ چو صیتش در افواہ دنیا فتاد
تزلزل در ایوان کسرای فتاد ❊ صیت بالکسر آوازہ و آن کنایہ ست از اشتہار قصہ تولد آنحضرت در عالم دنیا
افواہ دنیا بحذف مضاف ای دہنہای اہل دنیا تزلزل نیک جنبانیدن کذا فی الصراح کسرے بالکسر لقب بادشاہ پارس
معرب خسرو و نیز نوشیروان کذا فی المؤید اشارہ ست بآنکہ در شب مبارک ولادت آنحضرت ایوان نوشیروان کہ
پادشاہ آنزمان بود متزلزل شد و بشگافت و سر دیوارہای آن از ہم افتاد کما قال صاحب القصیدہ در بیان ایوان
کسرے و ہو ہذا مصرع ؎ طاق کسری سر کشیدہ کان باوج آسمان ❊ در شب میلاد آنحضرت فتاد اندر زمان ❊
بلا قامت لات بشکست خورد ❊ باعزاز دین آب عزی ببرد ❊ از لا لای نافیہ مرادست کہ کلمہ توحید واقع ست
لات نام بتے کہ بنی ثقیف ورا پرستیدندے و عزی بالضم تشدید زا معجمہ مونث اعز بمعنے عزیزتر آمدہ و نام بتے
ست و آن درختی بود کہ قبیلہ غطفان او را پرستیدندی و نزدیک آن خانہ ساختہ بودند و آنحضرت خالد بن ولید
را فرستاد تا آن خانہ را بشکست و آن درخت را بسوخت کذا فی المدار و المنتخب خرد بمعنی ریزہ ریزہ بضم خا یے
و او دست اعزاز عزت بخشیدن و تعظیم دادن آب بمعروف و رونق و جاہ و رواج کذا فی المدار مولانا عبد الواسع
تقریر نمودہ کہ پیغمبر بگفتن لا نفی معبود غیر حق کہ یا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَ
لَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا اقامت لات را کہ معبود باطل مشرکین بود بشکست چنانکہ ریزہ ریزہ شد و بر کستش آن نماند
پس برین تقدیر با برای صلہ باشد متعلق بشکست و قیل ببرکت و استعانت لا الہ الا اللہ قد لات را ذرہ ذرہ
کرد برین تقدیر با استعانت باشد و احسن آنکہ گفتہ شود بسنگ لا قامت لات را کہ از سنگ بود ذرہ ذرہ نمود

سنگ را سنگ بشکند و باء باعزاز صله برای هر دو تواند بود ای برای اعلای کلمة الله رونق و رواج از عزی سلب
نمود و آب بدان گفته که چون آب طراوت در درخت نماند خشک و افسرده شود. نه ازلات عزی برآورد گرد
که توریت و انجیل منسوخ کرد ❊ گرد برآوردن پایمال ساختن و دمار برآوردن کذافی الرشیدی که بمعنی بلکه
منسوخ ماخوذ ست از نسخ بمعنی کتاب نوشتن و نیست و نابود گردانیدن کذافی المنتخب و عیسی آنها عبارت از
زوال عمل ست بران این بیت اضراب ست از سابق یعنی اینچه مدح است که اله باطله کفار را بی رواج کرد بلکه کتب
سابقه را که باحکام الهی مشحون بودند همه نیست گردانید و عدم ذکر زبور داود بنابر آنست که دران امر و نهی و وعد
وعید هیچ نیست بلکه جمله ثنا حقتعالی و دعا و عبادت ست و پیدا است که ثنا و دعا قابل نسخ نیستند چه او تعالی
ازازل تا ابد بجمیع صفات کمال موصوف ست و بندگانرا همواره ازوی چاره نیست که عبودیت را نیاز لازم ست ٥
شبی برنشست از فلک برگذشت ❊ بتمکین و جاه از ملک درگذشت. برنشست آنچه بروی نشینند از ناقه و دابه و جز آن
و معنی دیگر آنکه سوار شد کذافی المدار اینجا معنی ثانی مرادست تمکین جای دادن و بمعنی مرتبه کذافی المدار پس جاه عطف
تفسیری اوست و از فلک و ملک مطلق مرادست اشارتست بمعجزه و مرتبه معراج او یعنی آنحضرت یکشب بر براق سوار فرمود
و از طبقات نه گانه افلاک بالاتر رفت و در مرتبه و کمال قرب از فرشتگان بیشتر رفت. چنان گرم در تیه قربت براند ❊
که در سدره جبریل ازو باز ماند. گرم بمعنی بشتاب تیه بکسر بیابانی که رونده درو هلاک شود و حیران ماند و بیرون شدن
نتواند و نیز آن بیابانی که موسی با دوازده سبط که در هر یک سبط پنجاه هزار مردم بود چهل روز محبوس ماند و بیرون آمدن نه
توانست اتیاه جمع آن اتایه جمع الجمع کذافی المدار اینجا معنی اول مرادست و اضافتش بقربت تشبیهی ست ای قرب ایزدی
مثل بیابان مذکورست در حیرت بخشیدن براند ای براق را و تواند که لازمی باشد ای رفت سدره بالکسر درخت کنار و سدرة
المنتهی درخت کناریست در آسمان هفتم که منتهی اعمال بندگان و نهایت رسیدن علم خلق ست کذافی المنتخب و آن مقام
جبرائیل ست که بالاتر ازان نتوان رفت. بدو گفت سالار بیت الحرام ❊ که ای حامل وحی برتر خرام. سالار سرلشکر
برسرگروه بیت الحرام مکه و گرداگرد کعبه معظمه که دران ایذا بکسی رسانیدن حرام ست و باصطلاح صوفیه بیت الحرام دل
انسان کامل که غیر را در آمدن دران حرام ست کذافی الکشف اینجا معنی اول مرادست سالار بیت الحرام سردار اهل
مکه وحی پیغام خدائی و نیز کتاب کذافی المنتخب و در لفظ خرام مراعات احترام جبرئیل ست. چو در دوستی مخلصم یافتی
عنانم ز صحبت چرا تافتی ❊ مخلص مفعول ثانی ست مر یافتی را و میم مفعول اول مخلص بکسر لام دوست خالص که
دوستی را از شائبهٔ ریا خالص سازد کذافی المنتخب میم عنانم مضاف الیه صحبت ست ای از صحبت من عنان اسپ چرا
تافتی ای ازو باز پس ماندی. بگفتا فراتر مجالم نماند ❊ بماندم که نیروی بالم نماند. بگفتا بالف اشباع و فاعلش جبرائیل
فراتر بالاتر و بیشتر کذافی نصاب الالفاظ مستشهد بیت متن مجال جای جولان نمودن کذافی المنتخب بفتح و بالکسر دیار

بپارسی قوت و زور بال ترجمه جناح ست و فرشتگان را اولی اجنحه گویند که مثل مرغان پرها دارند - اگر یکسر موی برتر پرم
فروغ تجلی بسوزد پرم ٭ یکسر موی ای مقدار یک تار موی پرم پرم اول صیغه متکلم ست از پریدن و ثانی مرکب ست از پر و
میم متکلم ای پر من تجلی انکشاف شمس حقیقه حقتعالی و تقدس و تجلی چهار قسم ست آثاری و افعالی و صفاتی و ذاتی و اینجا تجلی ذاتی
مرادست که عبارت ست از فانی شدن شخص بمشاهده عین ذات بحیثیتی که از تجلی او اثر و شعوری بخود نماند و بیخبر گردد و تفصیل
اینسخن بسط طلب تلمیح ست بآنکه جبرئیل دران حال گفته بود لو دنوت بقدر انملة لاحترقت یا نبی ای اگر نزدیک
شوم و فراتر آیم مقدار یکسر انگشت هر آئینه سوخته شوم هرای من انمله که بمعنی سر انگشت ست بفتح یکم و بکسر سوم مشهور ست
و بعضی بهر سه حرکت همزه و هر سه حرکت میم هم گفته اند چون علو شان و ارتفاع مکان آنحضرت بیان کرد سامع را
تقریبا آگاهانید و بدین امید واثق و او را خرم گردانید - نماند بعصیان کسی در گرو ٭ که دارد چنین سید پیشرو -
با بعصیان سببیه است کسی بیاء موصوله که دارد صله آن سید بیاء عظمت و یا عهد اشاره بآنسرورست که در سابق
بانواع نعوت منعوت شد سید بالفتح والتشدید مع الکسر مهتر قوم و شوهر و سید بکسر سین و سکون یا گرگ و زند
کذا فی الکشف یعنی کسی که چنین سرور کائنات را پیشرو و مقتدای خود دارد او بسبب گناهان در قید عذاب نخواهد ماند
و ترا رسد که یاء کسی را برای تنکیر اعتبار کنی و مصرع ثانی را علت گوی ای هیچکس از عصات مؤمنان در گرو عذاب
مقید نخواهد ماند زیرا که دارد الخ چون شیخ ره خود را از احصار مدائح آنحضرت عاجز دید پس در مقام بیان عجز خویش
گفت - چه نعت پسندیده گویم ترا ٭ علیک الصلوة ای نبی الوری - یعنی نعوت و صفات ترا از حد بیش میدانم و
از استقصای آنها عاجزم و نیز از جمله نعوت تو نعتی پسندیده که بدان اکتفا نموده بیان سازم هم نمیدانم چه در
صفات تو که همگی نیک و پسندیده اند ادراک من بهم نمیرسد پس مرا آن بهترست که از احصا آنها باز آیم و امتثال
امر حقتعالی نمایم که فرموده یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه و سلموا تسلیما لهذا می گویم که ای نبی خلق بر تو باد
رحمت خدا و تابعان آنحضرت را با او در صلوة شریک ساخت و گفت - درود ملک بر روان تو باد ٭ بر اصحاب
بر پیروان تو باد ٭ ملک بکسر لام اسم ایزد تعالی روان بالفتح بمعنی جان بعضی بضم را خوانند و از ابراهیمی
و مؤید بتحقیق رسید که بفتح صحیح ست و بضم خطا کذا فی المدار و پیروان ترجمه آل ست چنانکه مختار امام نووی ست
که آل بمعنی اتباع است و فی الصحاح آل الرجل اهل و عیال و پیروان انتهی پس برین معنی جمله مؤمنان را شامل ست و یا
مخصوص ست بآن مؤمنان که بکمال متابعت آنحضرت مشرف اند کما نطق به قوله کل تقی و نقی فهو آلی لهذا اصحاب
را مقدم داشت که بشرف زیارت و صحبت و رویت مفتخر و مکرم اند و از پیروان تابعین مراد نیست کما یتبادر الیه الوهم
لان ترک ذکر الآل فی الصلوة مع ذکر الاصحاب لم یر فی عبارت العلماء بخلاف العکس و اما اهل بیت و ان کانوا داخلین فی
عموم الاصحاب لکنه ستذکرهم ثانیا بعد الخلفاء الراشدین و چون مخصوص آیات و احادیث فضل چهار یار بر سائر

اصحاب کبار مؤکد گشته و اعتقاد بدان فضل از جمله عقاید مسلمین ست و هم نگهداشت ترتیبی که شعار اهل سنت و جماعت ست از اصول واجبات دین ست لهذا چار یار را که خلفاء الراشدین اند از عموم اصحاب مخصوص نمود و ایشان را بدان ترتیب یاد فرمود که نخستین ابوبکر پیر مرید ٭ عمر پنجه بر پیچ دیو مرید ٭ پیر شیخ طریقت را گویند و از امیر المومنین صدیق اکبر سلاسل طریقت روان شده اند مرید اول بالضم ارادت آرنده و بیعت کننده و ثانی بالفتح بمعنی متمرد و سرکش و فرمان بجا نیارنده کما فی المنتخب و آن صفت شیطان ست چنانکه کریمه اِن یَدعُونَ اِلّا شَیطاناً مَرِیداً لَعَنَهُ اللّٰهُ بران دال ست و صدیق اکبر را پیر بنسبت خلق گفته است که وَاللّٰهِ مَا طَلَعَتِ الشَّمسُ وَلا غَرَبَت بعد النبیین والمرسلین عَلیٰ اَحَدٍ اَفضَل مِن اَبِی بَکرٍ در شان اوست و مرید بنسبت بخلق گفته که بلا تراخی در امر نبوت آنحضرت را راستگو داشته بیعت نموده ست عمر پنجه بر پیچ الخ ای دوم از خلفاء الراشدین امیر المومنین عمر ست که پنجه بر پیچ دیو مرید صفت اوست ای پیچنده دست آن لعین ست غالب و بالادست بر وی که اِنَّ الشَّیطانَ لَیَفِرُّ مِن ظِلِّ عُمَر در باب اوست سعد بن ابی وقاص روایت میکند که آنحضرت روزی خطاب بعادل عمر کرده فرمود که وَالَّذِی نَفسِی بِیَدِهٖ مَا لَقِیَکَ الشَّیطانُ سالِکاً اِلّا سَلَکَ غَیرَ فَجِّکَ یعنی بحق کسیکه نفس من بید قدرت اوست که شیطان ملاقات میکند با تو در راهی الا آنکه براه دیگر یعنی بغیر راهی که تو میروی میرود

خردمند عثمان شب زنده دار ٭ چهارم علی شاه دلدل سوار ٭ عثمان بکسر نون باید خواند چه ضابطه پارسیان ست که چون موصوف را بر صفت خود مقدم دارند حرف آخر موصوف را مکسور خوانند چون مرد نیک و رفیق بد و در صورت عکس آخر صفت را موقوف خوانده شود چون نیکمرد و بدرفیق و همین حکم ست در مضاف و مضاف الیه کذا فی شرح فارسی دلدل را ساکن از آن خوانده شد که مضاف الیه سوار ست مقدم برو یعنی سوم از خلفاء الراشدین امیر المومنین عثمان خردمند ست از جمله خردمندیهائی اوست که ترتیب او مر قرآن را موافق ترتیب لوح محفوظ را داد چنان مرتاض بود که شبها بعبادت زنده میداشت دلدل بالضم هر دو دال نام استریست بزرگ و نیز نام استر سپید سیاهی مایل که بادشاه سکندریه با ماریه قبطیه بخدمت حضرت رسالت پناه فرستاده بود و آنحضرت دلدل را و هم ذوالفقار را که نام شمشیریست از شمشیرهای شتگانه با امیر المومنین علی عنایت فرموده و آن شاه بران سوار میفرمودند کذا فی المنتخب چون تفصیل خلفاء الراشدین بتقریبی که دانستی در میان آمد که شیخ عقیده صافیه خود را بآن ظاهر نموده است پس اظهار دوستی اهل بیت رسول الله درین مقام هم مناسب بود زیرا که مسلم چنانکه تفضیل آن خلفاء راشدین بر سائر صحابه کرام بترتیبی که شعار اهل سنت ست لازم ست همچنان حب اهل بیت رسول بر وی واجب ست که از شعار ایمان ست چنانکه اهل تفسیر در شان کریمه قُل لَا اَسئَلُکُم عَلَیهِ اَجراً اِلَّا المَوَدَّةَ فِی القُربیٰ ای اجر نمیخواهم از شما بر تبلیغ احکام اسلام مگر آنکه دوست

داریدخویشان و اہل بیت مرا نوشته اند که چون این آیه نازل شد پرسیدند که یا رسول الله اقربا و خویشان تو کیانند
که واجب شد بر ما محبت آنها آنحضرت فرمود علی و فاطمه و دو فرزندان ایشان پس ایشان را بجا آرید و هرکه در
حق اہل بیت من دوستی را زیاده کند ایزد تعالی جل شانه حسنات او را مضاعف گرداند چنانکه در ذیل کریمهٔ
مذکوره فرموده است که و من یقترف حسنة نزد له فیها حسنا ان الله غفور شکور لهذا شیخ رح بعد از ذکر شاه مردان
فاطمه رض و دو فرزندانش رض یاد نمود بلکه حرمت ایشان را که حقتعالی بر بوستان لازم و واجب گردانیده است
وسیلهٔ جمیلهٔ خود نموده حسن خاتمه را از خدا درخواست و گفت . خدایا بحق بنی فاطمه رض * که بر قول ایمان کنم خاتمه
پس غرض اصلی ازین بیت اظهار دوستی اہل بیت است ما چون برینمقام درود و رحمت کامله در باب حضرت محمد مصطفی
و آل و اصحاب و از خداوند تعالی بدعای خواسته بود پس اینمقام را محل اجابت دانسته برای خود هم ختم کار بر قول ایمان
که نیل همگی درجات بدان منوط است درخواست بحق بنی فاطمه رض ای ببرکت اولاد فاطمه رض که بجا آوردن بر کافه مومنان
حق و واجب است خاتمه حیات من بر کلمهٔ شهادت و باین معنی راجع است آنچه در شرح دلائل الخیرات در ترجمهٔ نوزدهم
چنین نوشته است که بوسیلهٔ نور ذات پاک تو که بر قول ایمان الخ بدانکه کاف که بر قول آورد بر دو قسم است اسمی
و حرفی اسمی بمعنی فردی بود از افراد انسان یا غیر آن و این گاهی بمعنی کدام آید و گاهی بمعنی کس وقتیکه با کلمه ای
منضم باشد چنانکه . هر که آمد عمارت نو ساخت و حرفی رابطه باشد ماقبل خود را بما بعد خویش و معانی و موارد استعمال
آن را خاطه بیان بیرون است اما بعضی از آن مذکور میگردد که اینگاه برای بیان لیسا الفاظ می آرند یعنی گاهی در بیان
گفت و مشتقات او آرند خواه گفت مذکور باشد خواه محذوف بلکه اکثر اوقات گفت و کاف هر دو محذوف باشد
چنانکه ؎ شب چو عقد نماز بر بندم * چه خورد بامداد فرزندم . ای چون در شب تحریمه نماز بر بندم بگویم
در دل که فرزندم بگاه چه خورد و گاه در بیان کلمهٔ بل و بلی و زیر او شنیدن و دانستن و مشتقات اینها آرند و
گاهی در ابتدای جمله بیان و علت و صفت و صله و جواب قسم می آرند و گاهی در بیان چنین و چنان و این و آن
و از انجا می آرند و گاهی وقتیه باشد چنانکه ؎ چو آرد کسی را جوانی بجوش * گنه پیر دارد که باشد خموش * ای وقتیکه
خموش باشد و گاهی عاطفه باشد و گاهی مفاجاتیه باشد چنانکه ؎ درین بود درویش شوریده رنگ * که شیری در آمد شغالی بچنگ
ای درویش در فکر روزی روباه بی دست و پا بود ناگاه شیری آمد آه و گاهی زائده باشد و گاه بمعنی نفی باشد
کذا افید و اینجا بیان محذوف است یعنی ای بار خدایا بحق بنی فاطمه از تو این عرض مطلبیم که خاتمهٔ من بر قول
ایمان که شهادتین است یا بیان گوئیم محذوف است ای بحضرتت میگوئیم و عرض مینمائیم که بر قول ایمان الخ
و اظهر آنست که با بحق اگرچه در اصل برای استعانت و تبرک است اما پارسیان آنرا بصورت با قسمیه استعمال کنند پس که
جواب قسم است و این تقریر بر صفحهٔ خاطر یاران جا گرفت و ارتباط بماسبق درست شد و غدغه که اینجا وارد شود هم

سند فع شد که در مقام دعا لفظ بحق را بغیر ذات حقتعالی داخل کردن درست نباشد بلکه حرمت باید گفت چه بندگان را بر ایزد تعالی حق نیست بل الامر بالعکس فخذ ما آتیتنا و کن من الشاکرین - اگر دعوتم رد کنی ور قبول * من و دست و دامان آل رسول * بدانکه از عادت فرخندهٔ شیخ است که در مقام افادهٔ معنی ملازمت امور متعدده را بواوات عاطفه ذکر میفرماید و لفظ خبر را که دال باشد بر معنی مقارنت و ملازمت حذف میفرماید چنانکه نحات در ترکیب کل رجل و ضیعته گفته اند که خبر محذوفست ای کل رجل و حرفته مقرون معه پس معنی بیت چنان باشد که اگر دعا مرا که در بیت سابق گذشته رد کنی و یا قبول فرمائی بر هر تقدیر من و دامان اهلبیت رسول الله صلی الله علیه وسلم هم مقیم ای دست از دامن فیض بیان ایشان بر نمیدارم که ایشان البته عذر خواه من گشته مرا فائز المطالب خواهند گردانید به عرض کردنی ایشان بجانب تو البته بدرجهٔ قبول می رسد که مکرم تر بارگاه اند چون از مناجات بجناب حقتعالی در بارهٔ عطاء خاتمه بر قبول ایمان که سرمایهٔ دولت دو جهان است فراغ یافت بالتجا آوردن بجناب رسالت مآب در باب گنهگاران لشتافت و گفت که چه کم گردد ای صدر فرخنده پی * ز قدر رفیعت بدرگاه حی * که باشند مشتی گدایان خیل * بمهمان دار السلام طفیل

صدر بالفتح سینه و پیشگاه و ابتدای چیزی و صاحب منصب عالی معروف کذا فی المدار اینجا معنی اخیر مرادست فرخنده پی کسیکه آمدنش مبارک باشد کذا فی المدار قدر رفیع ترکیب توصیفی است و تا اتصاف الیه قدر است که صفت در میان ایشان فاصله شده است و بدرگاه حی متعلق رفیع است و حی اسم ایزد است بمعنی زنده باقی و اصل حی بود بنا بر ضرورت شعری تخفیف یافته است که باشند بیان کلمه و این محذوف است و مشتی بمعنی جماعت قلیل کنایه از امت گنهگار و قلت ایشان بنا بر علو شان آنحضرت اعتبار نموده است یعنی قدر تو چنان عالی است که امت کثیره تو در باب شفاعت بمنزلهٔ اشخاص معدوده است که بخشیدن ایشان بطفیل تو بدرگاه غفور رحیم بسا آسان است و کثرت ایشان موجب عدم اجابت رحمان نیست خیل بالفتح گله اسپان و گروه و اصحاب و توابع صاحب دار بمعنی اخیر بیت متن را شاهد آورده است پس خیل صفت گدایان است یا بدل آن زن با بمهمان زائده است و دار السلام بهشت که محل سلامت است از آفات و عاهات و فنا و درین مضاف الیه طفیل است و طفیل تصغیر طفل است شخصی را گویند که ناخوانده بمهمانی رود و چون از عادات اکثر اطفال است که ناخوانده همراه کسان خود شده بضیافتها حاضر آیند لهذا هر مهمان ناخوانده را اگرچه پیر یا جوان باشد طفیل بصیغهٔ تصغیر خوانند و طفیلی که بالحاق یای نسبت گویند منسوبست بطفیل که نام شخصی بود در کوفه که همواره بطعام عروسی ناخوانده حاضر شدی و او را طفیل خواندندی کذا فی الکنز حاصل معنی بیت آنکه ای صاحب منصب عالی که قدوم تو و عرصات فرخنده و مبارک است چرا که فتح باب شفاعت از تو خواهد شد و بعد از ان انبیاء و اولیاء و سائر مومنان شفاعت کنند و پیش از تو همه بدم خود باشند از قدر و شان تو. که بدرگاه ایزد تبارک و تعالی بلند و رفیع است باین قدر عذر خواهی چه نقصان خواهد

شد که جماعت قلیله از توابع وگدایان جناب تو مهمان بهشت باشند طفیل تو واگر با بمهمان بمعنی برگویم ولفظ مهمان را بحذف یاء مصدری بمعنی ضیافت که کنایت از نعیم بهشت است که برای آنحضرت کریم رحیم آماده کرده اند اعتبار کنیم وبهشت گدایان را اسم کلمه باشند که ترجمه کان بکون ناقصه است وطفیل خبر آن داریم النسب تر باشد ای گروه گدایان وتوابع طفیل تو باشند بر مهمانی بهشت وتقریر اول موافق گفتار عبد الواسع نموده ام حاصل کلام آنکه نزد ایزد تبارک وتعالی قدر ورتبت تو بس بلند است بشفاعت امت وبرون ایشان را خود در بهشت هیچ کم نخواهد شد کیس درین جرات اندیشه مفرما که گرده تو بجناب ایزدی منظور است چه تو محبوب خدا هستی واو تعالی خود ترا در قرآن مجید ثنا گفته معنا نگفت * خدایت ثنا گفت وتبجیل کرد * زمین بوس قدر تو جبریل کرد * تبجیل بزرگ داشتن کذا فی الشامل واینجا بمعنی مفعول است ای ترا معزز ومکرم کرده ومصراع ثانی در معنی تعلیل است مر تبجیل را ای جبریل امین را که ببارگاه او مکرم است وبکار وحی انبیا معزز پیش قدر بلند تو زمین بوس مقرر نموده است پس قدر تو بس عالی است بحدیکه * بلند آسمان پیش قدرت خجل تو مخلوق وآدم هنوز آب وگل * یعنی آسمان باین بلندی که دارد بقدر والای تو نمیرسد واز خجالت می نهد در مصراع اول اشارت است به بلندی قدر آنحضرت بنسبت عالی قدران صوری ودر مصراع ثانی اشارت است بعلو او بنسبت به بلندی آن معنوی ای آدم که اول انبیا وابو البشر است چه وجود او در معنی مسبوق است بوجود آنحضرت چه حقیقت محمدی را که باصطلاح قوم عقل وروح اعظم وقلم خوانندش تقدم ذاتی است بر سائر حقائق امکانیه که اول ما خلق الله العقل واول ما خلق الله نوری واول ما خلق الله القلم مصداق اوست پس ذات آنحضرت صلعم بسبب تقدم وجود روحانی صدر نشین ممکنات است وصدر نشین اوست درین پیشگاه کنت نبیا بود واو را گواه وباین مصراع تلمیح است بحدیث نبوی کنت نبیا وآدم بین الماء والطین ودر مواهب لدنیه وتذکرة الموضوعات بجای بین الماء والطین بین الروح والجسد آورده که الا روحا ولا جسدا والله اعلم * تو اصل وجود آمدی از نخست * دگر هر چه موجود شد فرع تست * اصل بیخ وبن وشرا و اصول جماعت کذا فی الصراح فرع شاخ درخت حاصل آنکه ذات بابرکات تو اصل موجودات است ودر انجام لفظ او نخست اشاره است بانکه او علت غائی ایجاد عالم است وعلت غائی از نخست از روی وجود ذهنی مقدم باشد اگر چه در آخر از روی وجود خارجی مؤخر باشد چه اولا در مقام بیان عجز خویش از نعوت او گفته بود که چه نعت پسندیده گویم ترا او الحق قریبا باز در صدد ثنا او شده است لهذا باز بمقام عجز آمده میگوید که * ندانم کدامین سخن گویمت * که بالاتری زانچه من گویمت * که علت است ندانم را ای از وصف من بالاتر هستی وحق وصف وثنا تو حق تعالی او فرموده است چنانکه می گوید که ترا عز لولاک تمکین بس است * ثنای تو طه ویسین بس است * عز بالکسر وتشدید بمعنی شرف مضاف است بسوی لولاک از اضافت مسبب بسبب چه اینحدیث قدسی سبب ظهور عز اوست تمکین بمعنی قدر ومرتبه معطوف است بر عز لولاک میتواند که اشارت باشد بحدیث لولاک لما اظهرت الربوبیة

که در ارباب تحقیق مذکورست تواند که اشارت باشد بلولاک لما خلقت الافلاک که مشهورست ای شرف و تعظیم تو
بس است که خدا تعالی در شان تو اینچنین فرموده که اگر وجود مسعود تو در میان نبودی هر آئینه اظهار ربوبیت از ما صورت
نبستی ای ایجاد عالم نکردی و اگر ذات خجسته صفات تو نصب العین نبودی هر آئینه خلق الافلاک و آنچه در حیطه انهاست
از ما بوقوع نیامدی و لفظ طٰه و یٰسین اشارت بدوست و آنحضرت از جمله اسماء هفتگانه که حقتعالی در قرآن مجید یاد
فرموده است و آنکه اهل بیت را آل طٰه و آل یٰسین گویند مؤید همین معنی ست شعر لله درکم یا آل یاسینا ٭
طٰه اشارتست بطهارت دل او از غیر حق و هدایت او بقرب حق و بطینت پاک و همت عالی و در بعضی تفاسیر آورده
طا بحساب ابجد نه است و ها پنج است و مجموع چهارده باشد پس در ضمن این خطاب اشاره باشد بآنکه او ماه چهاردهم
و بدرست که بجمال معیت حق منور گشته و یٰسین قسم است بیمن نبوت او و یسعر مظهر او یا بسر سری و یا خزائن ملکی و وحی
باشد که از یٰسین یا سید المرسلین مراد باشد که در کلام عرب بحرفی از و تعبیر کنند چنانکه قلت لها قفی ای گفتم او را بایست
فقالت لی قاف وقفت یعنی ایستادم کذا فی الحسینی بدانکه تفسیر و تاویل مقطعات که در اوائل سور قرآنی مسطور اند مذهب
شافعیست که شیخ ره هم از ایشان است ٭ چه وصفت کند سعدی ناتمام ٭ علیک الصلوة ای نبی والسلام ٭
ناتمام صفت سعدی ست بمعنی عاجز از ادای ثنا تو و صفت وصف ملیت زیرا که برین تقدیر کسره آخر سعدی
را وجهی نخواهد بود ای از سعدی که ناتمام و ناقص است ثنا تو بانجام نخواهد رسید پس پیشه او بجز دعا نیست که
می گوید بر تو باد رحمت پروردگار و السلام معطوفست بر لفظ الصلوة پس درین بیت امتثال امر الٰهی یا ایها
الذین آمنوا صلوا علیه و سلموا تسلیما تمام درست شد اگرچه پیشتر علیک الصلوة ای نبی الورا ٭ گفته بود و در اختیار
لفظ نبی در هر دو جا رعایت لفظ قرآن است که ان الله و ملٰئکته یصلون علی النبی الآیة نازل است و سلام
بمعنی تسلیم است ای سالم کردن از هر عیب و نقصان کذا فی شرح حصن حصین **سبب نظم کتاب**
در اقصای عالم بگشتم بسی ٭ بسر بردم ایام با هر کسی ٭ اقصا بالف مقصوره است و اینجا بنا بر اضافتش بعالم
همزه را زیاده نموده شد چنانکه پیشتر گفته شد اقصا بالفتح غایت و نهایت و اگر اقصاء بهمزه ممدوده اصلیه گفته
شد هم تواند فانه جمع القصوی بالضم بمعنی الطرف کذا فی المنتخب بسر بردن وفا کردن و کارسازی نمودن کذا
فی الرشیدی یعنی در نواحی عالم دنیا بسیار سیاحت کرده ام و در هر ناحیه که رفته ام بساکنانش و قاطنینش
سازگاری ورزیده ام در نفحات الانس آورده که شیخ ره سفر بسیار کرده و اقالیم را گشته و بارها بسفر حج
پیاده رفته ٭ تمتع ز هر گوشه یافتم ٭ ز هر خرمن خوشه یافتم ٭ تمتع برخورداری و بهره یافتن هر گوشه
ای هر ناحیه از نواحی عالم خرمن کنایت از مجالس نیکان و بزرگان دین و خوشه بهمزه یا کنایت
از فائده از فوائد دین حاصل آنکه در همگین اطراف مردمان را نیک سیرت دیده ام و فائده گرفته ام اما چو پاکان

شیراز خاکی نهاد ٭ ندیدم که رحمت بران خاک باد ٭ پاکان شیراز ساکنان آن صفات ذمیمه مثل کبر و بخل و حسد
وظلم و ما عدا فلک پاک اند خاکی نهاد متواضع و فروتن و خوش خلق کذا فی المدار صفت پاکانست که رحمت بران
خاک باد جمله دعائیه است شیراز شهریست از چهار شهر پارسی که سه دیگر سپاهان و کرمان و یزد است کذا فی شرح گلستان
شیراز بنا کرده عمرو لیث پادشاه است کذا فی شرفنامه و دو اروست که آباد کرده سلیمان است کذا فی المدار یعنی مثل پاکان
شیراز خاکی نهاد که عبارت از سلاطین انجاست چنانکه اسامی ایشان تفصیل گفته آید ان شاء الله تعالی هیچ جائے
ندیده ام و از ینجا میگویم که رحمت ایزدی برخاک شیراز باد که مسکن اینچنین بزرگان است و ایشان بر من شفیع
اند تولای مردان این پاک بوم ٭ برانگیختم خاطر از شام و روم ـ تولای محبت و دوستی کذا فی الصراح بوم جغد که
جانوریست معروف و بمعنے زمین نا رانده ضد مرز هم بمعنے ولایت و شهر و آبادانی کذا فی المدار اینجا بمعنے
ولایت و شهر مراد است شام اقلیمی است معروف و فارسیان بمعنے شب و طعام شب استعمال نمایند روم اقلیمی است
فراخ پهلوی شام و این هر دو ولایت منسوب اند بعطارد و هر دو پر ناز و نعمت اند کذا فی المؤید پس آنچه عبدالواسع گفته که
از شام و روم جمیع اطراف و جوانب مراد است لا معنی له میم برانگیختم در معنی مضاف الیه خاطر است که مفعول برانگیخت واقع
شده است و فاعلش ضمیر است عاید بتولا یعنی من درینحالت اگرچه در ولایت شام و روم بودم که جای آرام خاطر است
اما دوستی و محبت مردان این ولایت پاک که شیراز است خاطر مرا از انجا برانگیخت ای از شوق ایشان بیقرار شدم
و روانه بایشان شدم و بعضے شراح که برانگیختم را صیغه متکلم گفته و تولای را مفعول آن و خاطر را مفعول مخصص بیجا
ست کما لا یخفی علی المنصف بلکه صاحب رشیدی تصریح نموده که میم مضاف الیه خاطر است. دریغ آمدم زان همه بوستان
تهیدست رفتن سوی دوستان ٭ دریغ بالکسر بپارسی افسوس کی اندوه کذا فی المؤید آمدم ای آمد مرا از همه بوستان
عبارت از بساتین شام و روم که پر ناز و نعمت اند بر دوستان ای پیش پاکان شیراز ٭ بدل گفتم از مصر قند آورند
بر دوستان ارمغانی برند ٭ قند مصری معروف ارمغانی بالفتح و ضم سوم سوغاتی و تحفه که از جائی بدوستان
فرستند و یا بر آرند برای ایشان که آنرا راه آورد و ارمغانی بقاف نیز گویند کذا فی المدار فاعل آورند و برند مردمان
عالم ای بوقت عزم روانگی از شام و روم اندیشیدم و بدل گفتم که رسم عالمیان است که پیش دوستان خود
قند مصری را ارمغانی می برند لهذا این کتاب مرتب نموده پیش پاکان شیراز بردم که ارمغانی را این سزاوار است
نه قند مصری چنانکه گفت ـ مرا گر تهی بود زان قند دست ٭ سخنهای شیرین تر از قند هست ـ گر بمعنی گرچه
و تهی بنابر عدم اختیار آن گفته که آنرا لائق ارمغانی ندیده و الا شیخ [illegible] بود ـ نه قندیکه
مردم بصورت خورند ٭ که ارباب معنی بکاغذ برند ٭ بصورت متعلق بمردم است ای کسانیکه بصورت مرجع اند نه معنی
ای ارباب ظاهر بکاغذ برند ای بعزت تمام و بطریق تبرک می برند کذا فی المؤید و در مدار آورده که بعضی گویند بطریق

کاغذ هندی که دران زر نوشته باشد و آن عزیز تر می باشد و بیت را متن شاید گرفته یعنی ارمغانی که من آورده ام
نه آن قند ست که مردم عوام آنرا بسر سری میخورند بلکه قندیست که اهل هوش و قدرشناسان و موعظه گیرندگان
آنرا مد کاغذ کرده بعزت تمام برای تبرک با خود میبرند و نگهدارند و یا آنکه تا بهم رامثل کاغذ هندی زر میبرند *

چو این کاخ دولت بپرداختم * درو ده در از تربیت ساختم * کاخ دولت کنایت از کتاب ست که پر از
دولت دین و دنیاست پرداختن بپارسی خالی کردن از علائق و مشغول شدن و روشن کردن و ساخته
شدن برای کاری و وداع کردن و فارغ شدن و بنا کردن کذا فی نصاب الالفاظ اینجا معنی اخیر مرادست و
شاید که بمعنی اول و ثالث باشد و آن اشارتست بآنکه مصنفان در هنگام نظر ثانی حذف زوائد نموده محو و اثبات
کنند و ابواب حصول آن ترتیب دهند پس معنی چنان باشد که این کتاب بوقت نظر ثانی بده باب مرتب گشته و ده
در ابواب ده گانه و نظر بمعنی اصلی کاخ خالی از نزاکت نیست تربیت پرورش کردن و فارسیان بمعنی پند و
نصیحت استعمال کنند چه در پند دادن پرورش باطن و صلاح دلست و ده باب نهادن بنا بر رعایت
کمالست چه اعداد و مراتب آحاد که مقدم ست بعشره تمام میشود پس عشره کامل شد * یکی باب عدل ست و تدبیر
و رای * نگهبانی خلق و ترس از خدا * عدل بالفتح داد و برابر کردن چیزی برابر چیزی تدبیر با پایان کار نگریستن و اندیشیدن
و آزاد کردن بنده بعد از مرگ خود کذا فی المنتخب رای بسکون همزه و یا در آخر اندیشه تدبیر فارسیان همزه
تخفیف بالف کنند مصراع ثانی تفسیر عدل و تدبیر ست یعنی باب اول در داد کردن و اندیشیدن با پایان
کارست ای زندگانی بنحوی باید کرد که هم جانب خود و هم جانب حق و نگهبانی خلق مرعی باشد نه بطوریکه همگی
پاس نفس خود از جمیع خزائن نموده آید و هم جانب حق و خلق بیاورد * دوم باب احسان نهادم اساس *
که منعم کند فضل حق را سپاس * احسان نکوی کردن و سخاوت نمودن اساس بالفتح بنیاد منعم اسم فاعل ست از
انعام بمعنی بخشش کردن و هم مالدار کذا فی المنتخب و هو المراد که برای تعلیلت و کلمه را مفید معنی اضافت ست
ای سپاس و شکر فضل حق و لفظ اساس مضاف ست باحسان و این را تعقید لفظی گویند یعنی در باب دوم بنیاد
احسان و جوانمردی انداختم ای ترغیب باحسان نموده ام تا منعم بانعام و بخشش مال شکر نعمت حق بکند
حاصل آنکه سپاس فضل حق از منعم به بخشش مال ادا میشود و از عهده شکر که بر وی واجب ست بدین طور بر می آید
و بعضی نسخ بجای فضل شکر و نعمت ست و این نسخه ظاهر این معنی نموده میشود اما در فرهنگ رشیدی از فرهنگهای
سابقه نقل کرده که سپاس بمعنی قبول نیز آمده پس برین تقدیر معنی بیت چنین باشد که ترغیب باحسان نموده ام از
برای آنکه تا منعم بانعام خود شکر خدا را که در عوض نعم بروی واجب ست قبول بکند ای بخشش کند چه شکر نعمت مال صرف
کردن آنست که در حاجات مستمندان چنانکه شکر پای بزیارت کسی رفتن ست و شکر دست یاری کردن و هکذا چون

مدار عالم دنیاوی و بست و کشاد آن در ظاهر وجود سلاطین ست که صلاح و فساد بر ایشان متفرع ست و در باطن وجود
درویشان و اهل الله ست که هر کس بصفات حمیده ایشان اقتدا می کند لهذا شیخ رہ در موعظت و نصیحت خود احوال
خاصه سلاطین را که عدل و احسان ست از احوال خاصه درویشان که عشق بالله و تواضع بخلق و رضا بقضا
و قناعت ست پیشتر آورد و عدل را بر همه ابواب تقدم داشت که بالعدل قامت السموات والارض و باب احسان
را در درجه دوم نهاده چه تکمیل عدل بغور رسی محتاجان ست و در صورت ترک جود و سخا فساد جهان ۔ سوم باب
عشقست و مستی و شوریده نه عشقیکه بندند بر خود بزور ۔ العشق فرط المحبة یعنی باب سوم در بیان عشق حقیقی
ست که موجب مستی و دیوانگی ست و مورث شورش و شیدائی ست چه عاشق حقیقی از ماسوای المحبوب تمام
بیخبر باشد و همیشه از شورش عشق بے آرام و بے صبر نه در بیان عشق مجازی که مردم عامه بزور و تعصب
بهوای نفس اماره بر خود بندند و هوای نفس را عشق خوانند و همواره در پے همچون خودی میرانند و تواند که معنی چنین
باشد که درین باب بیان عشق صادق ست که مورث مستی و شورش خواه حقیقی باشد خواه مجازی نه بیان عشقی که
خام باشد و مردم آنرا بزور بر خود بندند و بهوای نفس چندے بران حال گرم بودند آخر ازان سرد شوند چنانکه
شیوه بوالهوسان ست و الله تعالی اعلم و پیداست که شیخ رہ در باب عشق قصداً احوال عارفان که بعشق
حقیقی متصف اند ذکر فرموده ست و حکایات عشق مجازی که در میان آورده مجرد تمثیل ست ۔ چهارم
تواضع رضا پنجمین ۔ ششم ذکر مرد قناعت گزین ✤ تواضع فروتنی کردن و خود را از هر کس کمتر دانستن
خلاف تکبر رضا خوشنود بودن بنده بانچه از ایزد تعالی پیش آید و تنگدل ناگشتن از شداید آسمانی
قناعت بالفتح راضی شدن باندک چیزی و اکتفا بما حضر کذا فی المنتخب چون حصول دولت عشق از اهم مقاصد
اهل الله صاحبدل ست چه آن مقدمه حصول معرفت ایزدی ست که مقصود اصلی از ایجاد ست لهذا اورا
بر سائر خواص عارفان تقدم داشت و تواضع را بر رضا مقدم داشت زیرا که مادام که در انسان کبر و خود
نمائی باشد حصول رضا در وی مشکل چرا که چون خود را از دیگران بهتر داند از خدایتعالی توقع خوبی و احسان
دارد و در شداید جزع و فزع کند مخفی نیست که اکتفا کردن بما حضر و باز ماندن از طلب مال و حرص تحصیل
منال متفرع ست بر حصول رضا مادام که در وی این صفت پیدا نیست و از حرص تحصیل مال و منال بے پروا
نیست رضا را بر قناعت مقدم دارد و چون از بیان خواص عالم که ملوک و اهل سلوک و عارفانند فارغ یافتند
به بیان احوال عامه خلائق و بموعظت ایشان بشتافت ۔ هفتم در ان عالم تربیت ✤ هشتم در از
شکر بر عافیت ✤ هفتم درای باب هفتم عالم بالفتح لام جهان و خلق آن و بکسر لام دانا عالمی بیا تنکیر مضاف الیه
تربیت ست اما در صورت اول اضافت مصدر ست بمفعول خود یعنی در باب هفتم از تربیت صبیان مر خلق

را بیان شده است و در صورت دوم اضافت بفاعل خود باشد ای در باب هفتم از تربیت عالمین متعلمین را ذکر یافته شد کذا قال مولنا عبد الواسع اما در اکثر نسخ که بنظر فقیر در آمده لفظ عالم بی یا مد واقع ست پس برین تقدیر لفظ عالم بمعنی قبیله است مضاف بتربیت چنانکه گویند تقویم خرد از عالم حصول صورت شیست ای از قبیل اوست که در هر ترکیب اضافت صفة بموصوف خود است ای عقل المقوم و الصلوة الحاصلة یعنی مذکور بباب هفتم از قبیل تربیت و پند ست که مردم را باید که نفس خود را از افعال ذمیمه چنانکه حسد و کبر و غیبت و دروغ و ما عدا ذلک مامون و مربی دارند و بخلاف آنها که صفات حمیده اند نفس خود را محلی دارند عافیت دور کردن خداوند تعالی بدی را از کسی و صحت بخشیدن کذا فی الکشف تربیت را بر شکر عافیت و توبه مقدم داشت زیرا که مذکور بباب تربیت تاکید بتخلیه نفس ست از ذمائم و مذکور بدو باب اخیر تاکید بتجلیه آنست بحمائد و من العلوم بالضرورة ان التجلی بالحمائد انما یکون بعد التخلی عن الذمائم والله اعلم بالصواب - نهم باب توبه ست و راه صواب ❊ دهم در مناجات ختم کتاب - توبه رجوع و انابت بجناب ایزد تعالی و راه صواب عبارت از آنکه خود را در ریاضت و عبادت باید دادن و از هوای نفس باز آمدن و شکر را از توبه و راه صواب از آن مقدم داشت چه شکر موجب بقای نعمت عافیت ست و پیداست که انابت بجناب او تعالی و ریاضت بر وجه کمال موقوف ست بر بقای عافیت چون از موعظ دیگران فارغ گشت بکار خود مشغول شد که راز خود و مناجات گفتن تسبیح ست بجناب حقتعالی - بروز همایون سال سعید ❊ بتاریخ فرخ میان دو عید ❊ این ظروف چهارگانه متعلق اند به پر در شد که در بیت لاحق واقع ست یعنی ختم کتاب من از همه وجود مبارک گشته چه در روز مبارک بود از روزهای هفته چنانکه روز جمعه وغیره و در سال نیک بود چه سالها را بدو از ده نام خوانده اند بعضی از آن سعید اند که دران فراخ دستی و عزت علم و رغبت دین باشد و بعضی نحس که بخلاف آن باشد و بتاریخ مبارک بود از تاریخهای ماه چنانکه چهاردهم و بیست و هفتم وغیره میان دو عید بود ای در مابین فطر و اضحی که بس مبارک ست - ز ششصد فزون بود پنجاه و پنج ❊ که پر در شد این نامبردار گنج ❊ کاف وقتیه است ای وقتیکه کتابم تمام گشته از هجرت نبی آ از مکه بمدینه زاد هما الله شرفا ششصد سال گذشته بود و بر آن ششصد پنجاه و پنج هم افزون بود لفظ نامه در اکثر نسخ بهای مختفی بمعنی کتاب و لفظ پرداز بیای پارسی و زای معجمه در آخر دیده شد و پرداز امر ست از پرداختن و اسم فاعل از آن ای خالی کن و خالی کننده و آراسته کننده کذا فی المدار برین تقدیر گنج کنایتست از طبیعت و ملکه مصنف ای پر در شد این کتاب که خالی کننده گنج طبیعت مصنف است از گوهرهای مضامین چنانکه درین بیت لاحق این معنی مصرح ست و در بعضی از آن نام بی های یافته شد برین تقدیر لفظ پرداز بمعنی آراینده و نیز بیای تازی و رای مهمله در آخر هر دو بیت آمده و گنج عبارت از کتاب ست و نامبردار صفت مقدم

گنج ست ای پرورشد این گنج کتاب که بر دارنده نام مصنف است یعنی مشهور کننده و آراینده نام اوست اما انسب
نسخه اولی ست چه غرض شیخ رحمه بیان صرف و درج کردن جمیع لطائف خاطرست درین کتاب نه توصیف کتاب
بآنکه مراد شهره آفاق کرده است می فرماید ـ نمانده است و با دامن گوهرم ❊ هنوز از خجالت سر اندر برم ـ که اکثر
نسخه لفظ دامن بے یاء تنکیر دیده شد بکسره اضافت خوانده میشود برین تقدیر فاعل نمانده بنابر قصد عوام محذوف
خواهد بود چنانکه درین بیت ؎ بدین عقل و همت نخواهد کست ❊ ای بدین عقل و همت که داری هیچکس از
عاقلان ترا کس و لائق نخواهد گفت معنی بیت آنکه باوجود دامن پر از گوهرهای مضامین که با خود داشته
بودم هیچ گوهری نزد من نمانده است و همه را درین نامه صرف کرده ام و هنوز از شرمساری و انفعال سر در
بغل هستم ای سر را از شرم بر نمیکنم که این کتاب لائق نظر عالیقدر آن فضل و بلاغت نیست و این معنی از شیخ
تواضع ست و الا کتابش گنجیست بعظمت مشتمل بر وجوه بلاغت و در بعضی نسخ دامنی بیای تنکیر یافته شد برین
یاء دامنی ملحق بدامن خواهد بود چنانکه مولینا میر نور الله مرقده در شرح مثنوی مولنا روم قدس سره
آورده است که قطع ضمیر از کلمه و وصل آن بدیگری در فارسی جائز ست و همین بیت شیخ را شاهد گرفته برین
تقدیر فاعل نماند لفظ گوهر خواهد بود یعنی نمانده است با دامن گوهری همه صرف کتاب نموده ام لیکن بر عارف
اسالیب کلام مخفی نیست که لفظ با مؤید معنی اول ست چنانکه اتفاق اکثر نسخ بران دال ست چه انسب بمعنی
ثانی کلمه درست نه با بین الابیاتی که در دامن گوهرم گفتی چون بدستور بمقتضای قول سلف من صنفت قد استهدف
هر که تصنیف کرد هر آئینه تیر جلل و تفنگ خدشه را نشانه می گردد لهذا شیخ رحمه ناظران کتاب خود را خطاب نموده
اعتذار می گوید ـ الا ای خردمند فرخنده خو ❊ هنرمند نشنیده ام عیب جو ❊ الا بالفتح همزه حرف تنبیه است
ای بدان و آگاه باش کذا فی الکشف هنرمند بدانکه لفظ مند و گار بکاف پارسی و در افاده معنی خداوند
میکنند چنانکه دستمند و هنرمند و آرجمند و خدمتگار و ستمگار و تاجور و هنرور و بلیغیه و فرخنده خوی انتهی
بوصف اضافت و چشم پوشی از معائب ای هیچ دانا را عیب جو نشنیده ام عیب جستن از کار خردمندان نیست
زیرا که هر چیز بصورت پاکیزه است البته عیبی در وی میباشد و بعیب هیچ چیز نیست چنانکه گفت کرے ؎
در بحر لولو و صدف نیز هست ❊ درخت بلند ست در باغ و پست ❊ که باء تعلیلست بحر لولو ترکیب اضافی
ست و پست معطوف ست بر بلند یعنی بحر یکه منتاعمر وارید هاست از صدف خالی نیست و باغ که جاے
سروهاست از درختان کوتاه قامت فارغ نه ـ قبا گر حریرست و گر پرنیان ❊ بناچار حشوش بود در میان
قبا بتو شئی معروف حریر جامه ایست ابریشمی که او را پرنیان هم گویند و جنسی از کاغذ کذا فی المدار پرنیان بالفتح
یاء فارسی دیبا منقش و رعایت لطافت و نزاکت کذا فی الرشیدی پس از حریر دیبای غیر منقش مراد است تا مقابل

درست آید حشو بفتح حاء حطی و شین معجمه جامه کهنه و پنبه که درمیان ابره و آستر می نهند کذا فی المدار مستشهد ست
متن شین حشو مضاف الیه بیاء نسبت یعنی قبا که پوششِ ملوک ست و گر آه نهم تر آنهم از عیب خالی نباشد چه ناچار پنبه
درمیان اوست خواه قبا از حریر ساده و خواه از دیبا منقش - تو گر پرنیانی نیابی مجوش * کرم کار فرما و حشوم
بپوش * خطاب به خردمند مذکور ست که ناظر کتاب است پرنیانی بیاء تنکیر کنایه از مضمون رنگین و حشو
کنایت از خطا نیابی بصیغه اثبات باید خواند یعنی اگر سخنی از سخنان من ترا پسند آید و دیگر ناپسند افتد بر من
غصه منما بلکه کار کرم فرما و خطا و سهو مرا بپوش و آنانکه نیابی بصیغه نفی خوانند از سیاق و سباق خبر ندارند ننازم
بسرمایه فضل خویش * بدریوزه آورده ام دست پیش * پیش دریوزه پاره جستن از درها کنایت ست از
طلب پیرایه قبول این بیت تعلیل سابق ست ای خطاهای مرا بپوش چه من از تصنیف این کتاب اظهار
سرمایه فضل و بلاغت خویش نخواسته ام تا نشانه تیر تخطیه باشم بلکه برای نفع عامه مسلمین مواعظ چند را جمع
نموده ام و پیش عالی قدران فضل و بلاغت دست بدریوزه و مسئلت آورده ام که از عیبم درگذشته پیرایه
قبولش نهند شنیدم که در روز امید و بیم * بدان را به نیکان ببخشد کریم * بدان گنهگاران به نیکان
ای بحرمت نیکان از انبیاء و اولیاء و صلحاء - تو نیز ار بدی بینی اندر سخن * بخلق جهان آفرین کار کن
بدی بیاء تنکیر خُلق بالضم عادت و خوی پسندیده خلق جهان آفرین آنکه بکرامت بدانرا به نیکان می بخشد
پس تو نیز بمقتضای حدیث نبوی تخلقوا باخلاق الله عمل کن و بطفیل سخنان نغز از سخنان سهل چشم بپوش
و در گذر - چو بیتی پسند آیدت از هزار * بمردی که دست از تعنت بدار - بیتی بیاء وحدت و بمردی قسمیه
که دست از تعنت بدار جواب قسم ست و سوگند بغیر ذات حقتعالی نه باعتقاد وجوب ایفاست بمضمون جواب
آن تا کفر لازم آید بلکه برای مجرد احترام ست و مقصود از آن تاکید حکم ست و چون قسم از سائر سوگندها اوکد ست
آنرا اختیار نموده شد تعنت بر وزن تفعل خطا و گناه کسی جستن کذا فی المنتخب و این بیت تنزل ست از سابق
و سخنان خود را خطا و صواب یکسان گفته که بعضی نغز آید و بعضی سهل اینجا میگوید که اگر یک بیت از جمله هزار
بیت ترا پسند آید و باقی همه ناپسند ترا بمردی و کرم خود سوگند ست که دست را از خطا جستن بر داری و اگر نظر
باین بیت یای پرنیانی را بر وحدت و یای بدی را بر عظمت و کثرت حمل نموده شد آنگه مضمون ابیات سابقه
باین بیت همدست شود و درین معنی که بطفیل اندک نغز از سر خطا در گذر - همانا که در پارس انشای من
چو مشک ست بی قیمت اندر ختن * همانا بفتح پنداری و بالیقین و شاهد و قیل بمعنی مانند نیز آمده و همانا مرادف
اوست کذا فی المدار اینجا دو معنی اول مراد ست پارس ولایت شیراز و در مؤید و ابراهیمی ست پارس چهار شهر اند
شیراز و سپاهان و یزد و کرمان کذا فی المدار ختن بالضم ولایتی ست مشک خیز از ترکستان زمین منسوبه

بخوبرویان کذا فی الرشیدی این بیت باسه بیت لاحق درحسب حال خود آورده است که اظهار ندامت از کرده خود کرده است یعنی چنان پنداری و یقین ندانی که انشاء شعر من که بزبان پارسی ست در ملک پارس بقدر ست که رواجی چندان ندارد چه درین ملک بسیار فصحا و بلغای زبان پارس اند چنانکه مشک در ختن قیمتی ندارد که این ملک مشک خیز ست و هیچکس را بخر بدین احتیاج نیست ۔ چو بانگ دهل هولم از دور بود ❊ بغیب اندرم عیب مستور بود ❊ غیب بفتح غین معجمه ناپدید شدن کذا فی المنتخب و میم اندرم مضاف الیه غیب ست و بعضے نسخ بغیب درم واقع ست و ما لهما واحد و مصراع اول اشاره بمثل مشهور که شنیدن آواز دهل از دور خوش ست که نزدیک مکروه و مصراع ثانی تفسیر اول ست عظمت و عزت من در دوری بود که هنوز شعر خود را بپارس فاش نکرده بودم و در غایت بودن من عیب من مستور و پوشیده بود که بران هیچ کس اطلاع نداشت اکنون از شام و روم بپارس آمده شعر خود را بمنصه ظهور آورده ام شوکتم از دست رفته و علم ظاهر گشته چه پارس تمام فصحا و بلغا ست پس گل آورد سعدی سوی بوستان ❊ بشوخی و فلفل بهندوستان ❊ بوستان جای درختان گل و میوه های خوشبو باشد معنی ترکیبی آن ستاننده بوی خوش و زمین باغ را بوستان از ان نامند که ستاننده بوی خوش ست کذا افید شوخی گستاخی و بے ادبی فلفل بضم هر دو فا معرب پلپل ست بکسر بای فارسی کذا فی المنتخب فلفل معطوف ست بر گل یعنی سعدی که انشاء پارسی در پارس آورده است گویا که گل در باغ آورده که آن خود معدن گلها ست و دانه فلفل را بهندوستان برده که آن منشاء فلفلها ست و این تمام شوخی و گستاخی ست و آنچه در عامه نسخ بجای واو عطف چو کلمه تشبیه واقعست غلط ست ۔ چو خرما بشیرینی اندوده پوست ❊ چو بازش کنی استخوانے درو ست استخوانے بیاء عظمت اندرون گل حال کردن رشیدی ای شعر من مثل دانه خرماست که پوست او بشیرینی آلوده است و چون او را بکشای استخوان که خسته کلان او باشد درو ست ای شعر من که به بحر متقارب سالم ست در خواندن بس شیرین ست و چون با معان نظر دربنگری هزار عیوب پرده دارد ❊ ذکر محامد پادشاه اسلام ابوبکر بن سعد زنگی

مرا طبع زین نوع خواهان نبود ❊ سر مدحت پادشاهان نبود ❊ کلمه را مفید معنی اضافت ست ای طبع من سر بفتح معروف و بالای چیزی و جانب چیزی و سردار بزرگ قوم جمع چهار معنی اول سرها آید و جمع معنی پنجم سران و بمعنی میل و خواهش کذا فی الرشیدی و مصراع ثانی تفسیر اول ست ای طبع مرا میل و خواهش بمدح سلاطین نبود چه این کلام از شیوه فقرا و سالکان نیست بلکه ایشان از هر کس بے پروا و آزاده باشند ۔ ولی نظم کردم بنام فلان ❊ مگر باز گویند صاحبدلان ❊ فلان بالضم کنایه از آدمی باشد و چون از بهائم کنایه کنند الفلان با الف و لام تعریف گویند اما در فارسی بے لام هم مستعمل شده است چنانکه فلان کالا بیاب فلان اسپ بیر کذا فی المؤید اینجا کنایه از پادشاه اسلام ابوبکر بن سعد زنگی ست که شیخ سه کتاب گلستان و بوستان را بنام او کرده است گلستان را بنام فرزند سعد بن ابوبکر نموده

چنانکه از دیباچه اش هویداست تا شبهه از قلت تدبر است چنانکه مولینا محمد اکرم ملتانی تحقیق نموده و تخلص او که سعدی
بسعد بن زنگی منسوب است که کسری از عمرش یافته و معاصر او شده و او را ممدوح خود ساخته بود و لقب حضرت شیخ
مصلح الدین بن عبد الله است مگر کلمه شک و باز اینجا بمعنی دیگر وجد امناسب است و صاحبدل خداوند حقیقی که بصفات
کمال متصف باشد۔ که سعدی گوی بلاغت ربود ٭ در ایام بوبکر بن سعد بود ٭ که اول بیان گویند است و ثانی
داخل است بر صفت سعدای جهان سعدی که گوی بلاغت از بلغاء عصر خویش بوده است و سبقت بر ایشان
برده۔ سزد گر بدورش بنازم چنان ٭ که سید بدوران نوشیروان ٭ دور و دوران عهد و زمان نوشیروان
بضم نون و واو مجهول نام پادشاه از کفره که او را کسری گویند و وجه تسمیه اش چنان نوشته اند که قباد که نام پدرش
است روزی در عیش شراب نشسته بود و پیاله زرین پر از شراب در دست داشت که ناگاه از دولتخانه اش خبر آوردند که
از دیار شهریار لولوی شهوار پدید آمده که کنایه از فرزند است قباد فرمود که نوشیروان کنید که عبارت از گردانیدن
پیاله شراب است از آن او را نوشیروان خواندند تلمیح است بحدیث شریف اَنَا وُلِدتُ فِی زَمَنِ المَلِکِ العَادِلِ
یعنی من تولد شده ام در زمانه پادشاه عادل پس شیخ را میفرماید که مرا میرسد که مثل سید عالم بدوران ابوبکر سعد که
پادشاه اسلام و صاحب عدل است افتخار کنم زیراکه۔ جهانبان دین پرور و دادگر ٭ نیامد چو بوبکر بعد از عمر ٭
جهانبان مرکب است از جهان بمعنی روزگار و عالم دنیا و از بان که کلمه ایست مفید معنی محافظت چون دربان و کشتیبان
بدانکه در اکثر نسخ نیامد بصیغه ماضی است پس برین تقدیر از عمر عمر بن عبد العزیز مراد است که بصفت جهانبانی
و دین پروری و انصاف شهره آفاق است نه حضرت امیر المومنین عمر بن خطاب تا ترجیح ممدوح در صفت جهانبانی
و دین پروری و دادگری بر حضرت عثمان و علی لازم نیاید و حمل کلام بر مبالغه شعری در چنین مقام نازک که بناء
ایمان و اسلام بر وی است نامناسب است بلکه ناجائز و در بعضی نسخ نیاید بر صیغه استقبال یافته شد و مولنا عبد الواسع فرموده
که بعد از عمر برین تقدیر صفت ابوبکر است ظرف نیاید ای ابوبکر یکه بعد از زمان حضرت عمر است انتهی کلامه یعنی لفظ بعد ظرف
مستقر است متعلق بمحذوف که صفت ابوبکر است ای بعد از زمان حضرت عمر و کسی در صفات مذکوره مثلش پیدا نخواهد شد پس بیان
عدالت و جهانبانی هر چهار یار مسکوت عنه است که نه اثبات آن درین مقام ملحوظ است و نه نفی آن بلکه افضلیت ایشان
بر سائر امت در جمیع صفات کمال مسلم الثبوت است و ظرف لغو نیست که متعلق گشته بر نیاید نا محذوف و مذکور لازم آید اقول فعلی
هذا التوجیه لا فائدة فی ایراد الظرف الا التاکید لان من تجی بعد عمر یشارک الملک ابا بکر فی البعدیة عنه مع ان هذا التوجیه
مسائغ و جوازا علی النسخة الاولی ایضا فی وجه ایثار التوجیه علی احدی النسختین و توجیه آخر علی الاخری فالانسب هو التوجیه
الاول علی کلتا النسختین اعنی ارادة عمر بن عبد العزیز و کون الظرف لغوا تامل و انصف۔ سر سرفرازان و تاج مهان
بدوران عدلش بنازای جهان ٭ مصراع اول خبر مبتدا محذوف است که ابوبکر شاه است و مصراع ثانی تفریع است

بر او ول که بعد از ذکر نازیدن خود بدوران این شاه عادل تمام جهان را فهم نیازیدن میفرماید و سر بمعنی راس و سردار هر دو می تواند ❊ گر از فتنه آید کسی در پناه ❊ نیابد جز این کشور آرامگاه ❊ فتنه حادثه و تهلکه ای اگر کسی بخواهد که از فتنه روزگار در پناه آید و آرام یابد باید که در کشور پارس آید زیرا که جز این کشور آرام نخواهد یافت پس جزای شرط محذوف ست و مصرع ثانی علت آن حاصل آنکه جای امن و آرام ملک پارس ست که دار الملک شاه ابوبکر ست و بجای دیگر آرام متصور نیست چون او را آرامگاه گفت در مدح و دعای آن میگوید ❊ فطوبی لباب کبیت العتیق ❊ حوالیه من کل فج عمیق ❊ الفاء تفریع علی ما سبق من کونه مقر الخلائق و مامنا لهم طوبی لک خنکی باد مر ترا کذا فی شرفنامه و فی المنتخب بطوبی بضم خوشی و خوبی و چون مقام دعا را با آن ضم کنیم راجع گردد بآنچه در شرفنامه ست عتیق آزاد کرده شده و دیرین و کهنه از چیزی و گرامی و جمیل نیز لقب ابوبکر صدیق چه او جمیل و نیکوروی بوده ست یا آنکه آنحضرت در باب او فرموده که انت عتیق من النار ای تو از آتش دوزخ آزادی یعنی بیت العتیق کعبهٔ معظم زیرا که و اغظ اول خانه ایست که بر روی زمین بنا گشته ان اول بیت وضع للناس للذی ببکة و بنا آن از آدم ست و قیل قبل از آفرینش آدم بدو هزار سال ملائکه او را بنا کردند و طواف نمودند یا این بوده از غرق طوفان و هم از ویران ساختن جلبشه و ز ظلم جبابره یا آنکه او را بجز خدا یتعالی مالک کسی نشده ست کذا فی المنتخب و اضافت بیت العتیق از عالم اضافت موصوف ست بصفت خویش و این ترکیب اگرچه توصیفی مستعمل ست اما اینجا بنا بر ضرورة وزن ترکیب اضافی آورده شد حوال بالفتح لغتی ست در حول بمعنی گرداگرد و فی الصحاح قعد حوله و حواله و حولیه و حوالیه و لا یقه حوالیه بکسر اللام انتهی اما فارسیان بکسر لام استعمال نمایند چنانکه مولینا جامی قدس سره فرموده ؎ فرستمش بآن دلکش حوالی ـ و تثنیه حوال بقصد تعین تعدد و تکرار ست کما قالوا فی لبیک و سعدیک قد قال اللهم حوالینا لا علینا ای باران گرداگرد ما در مزارع و منابت از هر طرف و مباران بر ما کذا فی ترجمة المشکوة الشیخ عبد الحق و لعل صاحب المهذب انما جعله جمعا نظرا الی المعانی و الا فهو لیس بجمع بل هو مفرد علی صورة التثنیه و اما ما قال عبد الواسع انه مفرد بمعنی الجانب والطرف فلا اصل له الفج بالفتح الفاء و التشدید الجیم الطریق الواسع بین الجبلین عمیق ذو العمق قعر البیر و الطریق و الوادی و فی اختیار الفج اشارة الی کثرة الواردین علی بابه مع تحمل المشاق کذا افاده مولینا عبد الحکیم فی حواشیه از خیالی حوالیه مبتدا و خبره محذوف ای محفوظ و مامون و قوله من کل فج متعلق بالمقدار ای یاتی الیه الناس من کل فج عمیق حاصل معنی آنکه خنکی باد مر ترا که حوالی و گرداگرد آن مانند کعبهٔ معظم محفوظ ست از فتنهای روزگار و مامون ست از هر رنج و آزار و آیند بسوی آن در مردمان از راههای قعر یا تحمل انواع محنت یا از فتنهای روزگار در پناه آیند و بآرام خاطر مقاصد را دریابند هذا هو التقریر المناسب الملائم للفاء و آنانکه عمیق را خبر حوالیه گویند و من کل فج را متعلق بمحذوف قرار ندای من سبب یتان الناس الیه و معنی چنین کنند که گرداگرد آن در مثل

بیت الله مغاکها افتاده اند از سبب آمدن خلائق بسوی آن در از هر راه و این توجیه بسیار احسن و انند چه در اول احتیاج
بحذف خبر می افتد بهمانا که از سباق کلام خبر نداشته اند و از حذف که ترسیده اند مخلصی نیافته اند که احتیاج بحذف متعلق نیز
کالج بهر طور افتد و نیز در صورت خبر گفتن عمیق مرحوالیه اخلاف استعمال قرآن مجید و عرب و عربا لازم می آید چه عمیق با لفظ
فج هر جاکه استعمال گشته بطریق وصفیت آمده پس خبر حوالیه محذوف باید داشت و از حذف نباید ترسید که میر سید شریف
جرجانی قدس سره در حاشیه مطول آورده است که راع جزالة المعنی وان احوجتک الی تکلفات کثیرة یعنی خوبی معنی را نگهدار و
از دست مگذار اگرچه محتاج گرداند ترا بتکلفات بیشمار ـ ندیدم چنین ملک و گنج و سریر ✽ که وقف ست بر طفل برنا و پیر
این بیت سر کلام ست تعلق بما قبل ندارد که در بیان الطاف و انعام بادشاه واقع شده برنا بالفتح جوان و قیل بالکسر و در
شرفنامه از شیخ واحدی سه نقل میکند که بالضم بالصحیح ست و بالفتح خطاست کذا فی المدار وقف در صلاح فقها گذاشتن
چیزی بر محتاجان و مساکین تا بهره از آن گیرند لایباع و لا یوهب و لا یملک حکم او ست ما در استعمال پارسیان بمعنی صرف و خرج
مطلق آمده است چنانکه گویند وقف تشویش و بر تشویش نشست و غم مصروف ست از طفل و برنا و پیر جمیع افراد انسان مراد ست
یعنی تمام خلائق محتاجان چه خورد و چه کلان از گنج پادشاه و هم از ملک شاه و هم از تخت شاه مستفید و بهره ور اند انتفاع از گنج
خود ظاهر و مستغنی از بیان ست اما انتفاع از ملک آنست که همه آن بامنیت و جمعیت در آن سکونت پذیر اند انتفاع از
سریر آنست که مظلومان پیش تخت شاه از ظالمان خود داد میستانند چه جا معدلت و انصاف ست سریر جلوس پادشاه که مظلوم
بی مزاحمت هیچکس آنجا رفته عرض احوال خود میکند و داد از ظالم بستانند و مولنا عبد الواسع معنی بیت بسه وجه تقریر فرموده
است یکی آنکه وقف اینجا بمعنی شرعی نیست بلکه بمعنی چیزیست که بتصرف کسی بخصوصه بگذارند خواه بطریق تملیک یا
اعاره مصراع ثانی لف و نشر ست بر ترتیب یعنی گنج وقف و مخصوص ست بر طفل مزاجان که کنایت از طالبان زر و سیم ست
و ملک مخصوص ست بجوانان همتان که خواهش ناموری دارند و سریر مخصوص ست بر پیر خردان که پادشاهان باشند یعنی هر یک را از ین
سه چیز تحویل بکسی فرموده است که مناسب حال او ست محافظت خزائن بدست حسابان زر و سیم نهاده ست و نگهبانی ملک
به بهادران داده و تخت عدالت بکامل خردمندان سپرده دوم آنکه کلام محمول ست بر قلت چنانکه گویند که نخشب بالعبادة
قصد آن دارند که عبادات از تو مخصوص میگردانیم و گویند استغفر الله من عین متانت و قصد آن کنند که فارغ
کن چشم پوشیده را از سر شک یا آنکه ظاهر هر دو کلام عکس المعنی ست مراد ازین چنان باشد که همه افراد انسان را برای خدمت کار و بار
او وقف و شاغل اند سوم آنکه وقف در لغت بمعنی ایستاده عاج فاخره که دست بر بخن گویند و در زبان اوردو دست کنند هم
آمده است و اینجا بمعنی مجازی زینت است اطلاق یافته ست پس معنی چنان باشد که گنج و ملک و سریر آرائش و فخر همه خرد و
بزرگ ست ندا حاصل کلامه برد اما مخفی نیست که هر سه معنی اگرچه فی نفسها جائز الاراده و موجه ست اما درین مقام
انسب همان معنی ست که پیشتر گفته او چه مقصود درین مقام نه بیان وضع کل شئی فی محله است نه مصروف بودن هر کس کار و بار پادشاه

ونه زینت بخشی گنج وملک وسریر عالم را ملک مقصود وصرف این همه اموات در حوائج خلق چنانکه میگوید - نیامد برش دردناک
از غمی * که ننهاد بر خاطرش مرهمی * غمی بیاء تنکیر و مرهمی عظمت که رابطه بین الجملتین ست ای هیچکس دردناک بنوعی
غمی از غمهای روزگار پیش او نیامده است بطوریکه پادشاه بر خاطر او مرهم تشافی ننهاده باشد یعنی بر خاطر هر غمناک
مرهم راحت وخوشدلی نهاده است اگر غم فاقه وفقر داشت بگنج بخشی عیلش را از خاطر یکسو نموده است واگر هراس وترس
دشمن داشت باامن وامان دادن او را خورم گردانید واگر غم دادستانی از جفا پیشه داشت بانتقام آن خاطر
او را شادمان گردانید پس پادشاه با چنین غور رسی خلایق طلبگار خیر ست امیدوار * خدایا امیدیکه دارد برآر *
ای بمقتضای حدیث ارحموا ترحموا پادشاه در باب خلائق طلبگار خوبیهاست وامیدوار رحمت پروردگار پس بار خدایا
امیدش قضا فرما و بر و رحمت کن - کله گوشه بر آسمان برین * هنوز از تواضع سرش بر زمین - کله گوشه ای گوشه
کلاه شاهی او بر آسمان رسیده است آسمان برین فلک هفتم وقیل عرش کذا فی الشامل واین کنایه است از کمال عظمت
وعلو مرتبه او یعنی از کمال پسندیدگی خوی اوست که با وجود اینچنین مرتبه وعلو رتبت خویش فروتن است - تواضع
ز گردن فرازان نکوست * گدا اگر تواضع کند خوی اوست * گردن فرازان عالیقدران چه صوری وچه معنوی نکوست
ای پسندیده هر کس که در عین بی نیازی فروتنی را پیشه خود کرده باشد خوی اوست ای پسندیده وعمل صالح نیست چه از ضرورة
دست نیاز پیش هر کسی دراز می کند لهذا بتواضع سازگار است - اگر زیردستی بیفتد رواست * زبردست افتاده
مرد خداست * افتاده بضم همزه است که وقت اشباع او فتاده گویند کذالک افگنده بضم همزه است که بوقت
اشباع او فگنده گویند مگر آنکه بوقت ضرورت وزن هر دو کلمه را بفتح همزه نیز گویند افتادن بمعنی تواضع وفروتنی نمودن ای
اگر زیردست که گداست بخلق فروتنی باشد نزد عقل رواست وبجاست اما اگر زبردستی که صاحب جاه است بحلم وتواضع پیش
آید مرد خداست واز جمله صلحاء - چنوی خردمند فرخ نهاد * ندارد جهان تا جهانست یاد * چنو بفتحتین جیم ونون واو
هر دو پارسی مخفف چون او وکذا فی المدار چنوی بیاء تنکیر ای هیچکس مثل او تا جهانست باد بیای موحده تا نی جمله معترضه
است که در دعا دوام دولت ممدوح واقع شده یعنی مثل او هیچکس خردمند ونیکو سرشت جهان ندارد یا الهی تا که
جهان است باقی باد ای مدام الی یوم القیامه اینچنین خردمند نیکو نهاد زنده وپاینده باد ودر اکثر نسخ یاد بیای تحتانیه
مثناه دیده شد یعنی جهان همچو او خردمند فرخ نهاد هیچکس ندارد از آن باز که جهان یاد است ای موجود شده ودر بعضی
نسخ چو تو ای خردمند بصیغه خطاب حرف ندا یافته شد واین نسخه من قبیل الالتفات است از غیبت بخطاب اگر یاد را درین
نسخه بمعنی یادگار گفته شود که مفعول باشد مر ندارد را ما هم گنجایش دارد ای جهان مثل ممدوح در خردمندی وفرخ نهادی
یادگاری ندارد از آن دیر باز که بوجود گشته است - نه ذکر جمیلش نهان میشود * که صیت کرم در جهان میرود -
جمیل بمعنی نیکو صفت ذکر است یعنی بلکه صیت کرم آوازه نیکوئی وفرخندگی - نه بینی در ایام او رنجه * که نالد ز بیداد او

سرپنجه * نه بینی خطاب عام ست پنجه بهمزه تنکیر که نالد آه صفت اوست و تواند که کاف که ابیه باشد ای کدام کس ست در ایام او
که بنالد از بیداد آه سرپنجه سردست و هم قوی دست و مو وهمردم آزار کذا فی فرهنگ سروری مستشهد بیت متن - کس این
رسم و ترتیب آیین ندید * فریدون با آن شوکتش این ندید - ترتیب راست کردن هر چیز و گذاشتن هر چیز را از مرتبه
خود کذا فی المنتخب آیین بمد همزه رسم و عادت کذا فی فرهنگ مستشهد بیت متن پس رسم و ترتیب و آیین هر سه متقارب
المعنی اند این هم اشاره ست بمضمون بیت سابق که هیچکس از هیچکس بار ظلم نکشد و تواند که این رسم اشاره بتواضع باشد
و این ترتیب اشاره بکرم و جود برحسب اندازه حاجات مسکین و آن آیین اشاره بدفع ظلم باشد فریدون بکسرتین نام پادشاه
ایران زمین با شوکت و هیبت که ضحاک را کشته بود کذا فی المدار شین شوکتش راجع است بفریدون و کلمه این اشارت ست
برسم و آیین پادشاه ابوبکر یعنی فریدون با وجود آن شوکت و مهابت خود که داشت این رسم نهاده ابوبکر را ندیده است
و در بعضی از نسخ شوکتی بیای عظمت دیده شد و این اوضح ست و آنچه در عامه نسخ اینهم ندیده دیده شد غلط ست چه کلمه ندید ردیف
ست واجب التکرار پس لفظ آیین را با لفظ هم قافیه ساختن از شان هیچ کمترین شاعران نیست فضلا من
شان من هو ابلغهم - ازان پیش حق پایگاهش قویست * که دست ضعیفان بجاهش قویست - ازان از زیر
جهته که بیان اوست که پایگاه مرتبه و اصل که ترجمه بن درخت و هم صف تعالی و جای بستن ستاین کذا فی المدار قوی بیایی
محکم و زورمند پس اگر قوی در هر دو مصراع بمعنی زورمند حمل نموده شد و پایگاه بمعنی مرتبه باشد آنگاه لفظ قوی ردیف
خواهد بود و قافیه پایگاهش و جاهش باشد یعنی پیش حقتعالی مرتبه ابوبکر ازان زورمند و بلند ست که دست
بیچارگان در سلطنت او غالب ست نه مغلوب و اگر پایگاه را بمعنی بن درخت گیریم قوی اول را بمعنی محکم و ثابت اعتبار
کنیم آنگاه این بیت ذو قافیتین باشد - چنان سایه گسترد بر عالمی * که زالی نیندیشد از رستمی - زال فرتوت
و نام پدر رستم و او را ازان زال نامند که از مادر بشکل پیر سفید موی زاده بود نام او در اصل دستان بن سام بن
نریمان ست کذا فی المدار اینجا بمعنی اول مرادست که کنایه از ضعیف و ناتوان ست چنانکه رستم از قوی دست
و زورمند کنایه ست و لهذا هر دو یای تنکیر ملحق گشته و ایراد زال و رستم از تلازم ست عالمی بیای عظمت ای سایه
عدل را بر سر عالم چنان گسترده است که هیچ ضعیفی از هیچ قوی اندیشه ظلم و تعدی ندارد - همه وقت مردم ز جور زمان
بنالند از گردش آسمان * از گردش آسمان معطوف ست بر جور زمان بعطف تفسیری چه زمان عبارتست از امتداد
حرکت فلک و باکثر النسخ بی واو عطف واقع ست برین تقدیر جور زمان بحذف زمان باشد ای جور اهل زمان
و کلمه از ترجمه من اجلیه تعلیلیه خواهد بود ای مردم از گردش آسمان بنالند بسبب جور گردش اهل زمان بر ضعیفان
در ایام عدل تو ای شهریار * ندارد شکایت کس از روزگار * شهریار معین و ناصر شهر و اقلیم یعنی پادشاه
مستعمل شد شکایت بالکسر گله و اسناد نالش شکایت بفلک و روزگار مجاز ست باعتبار آنکه موثر حقیقی تاثیرات

سعد و نحس را درو نهاده است. بعهد تو می بینم آرام خلق + پس از تو ندانم سرانجام خلق + سرانجام عاقبت کار
و اینجا سرانجام نیک مراد است. از بخت فرخنده فرجام تست + که تاریخ سعدی در ایام تست. فرجام همچون انجام
لفظا و معنی که بیان این محذوف است که مبتدا اموخرست یعنی آرام یافتن خلائق بعهد تو از فرخندگی بخت تست چه
این دولت عظمی هر کس را از سلاطین دست نداده که خلائق که ودیعت خلاق تعالی ست بدور سلطنت او آرام گرفته
باشد و پیدا شدن سعدی که ثنا گوی تست در عهد سلطنت تو هم از بخت مبارک انجام تست که تا بر فلک ماه
خورشید هست + درین دفترت ذکر جاوید هست + تعلیلست برای اثبات مضمون بیت سابق و کلمهٔ تا برای غایت
ست و تا دفترت مضاف الیه ذکر ست و ذکر جاوید ترکیب توصیفی ست ای تا آنکه ماه و خورشید را بر فلک بقای باشد
ترا نیز درین کتاب بسبب وجود سعدی ذکر جاوید و ثنا باشد ای تا قیامت ذکر تو به نیکی خواهد رفت. ملوک از نکو
نامی اندوختند + ز پیشینگان سیرت آموختند + این بیت سر کلام در ثنا دیگر از مختصر اگر پیشینگان ملوک ماضی
سیرت بالکسر خصلت و عادت خواه حمیده باشد خواه ذمیمه و اینجا خوی حمیده مراد است ای دیگر ملوک ماضی از احوال
سلاطین ماضیه مطلع گشته بر نهجی که رفته باشند و تدبیر مملکت نموده اند ایشان هم بران عمل آرند. تو در سیرت
پادشاهی خویش + سبق بردی از پادشاهان پیش + اضافت سیرت بپادشاهی بادنی ملابست است ای
در سیرت حمیدهٔ خویش که بپادشاهی تو شایان و زیباست سبق بردن غالب آمدن پیش بپارسی صفت پادشاهان
ست. سکندر بدیوار روئین سنگ + بگرد از جهان راه یاجوج تنگ + دیوار روئین منسوب بروی مخفی نیست
که سد سلطان سکندر از آهن و روی ست چنانکه در قرآن مجید و تفاسیر مذکورست پس آنرا دیوار روئین و سنگین
گفتن بنابر آنست که یاجوج و ماجوج در پس دو کوه شامخ بودند که واقع اند در زمین ترکستان و قبل در زمین آرمینیه
آذربیجان و میان آن دو کوه مقدار صد فرسنگ راه بود که از ان یاجوج و ماجوج آمد و رفت داشته ملک را خراب
میساختند پس بدرست کردن سد عظیم در میان آن هر دو کوه مذکور یک دیوار از سنگ در وی باسم سلطان سکندر
نامزد گشت و عدم ذکر آهن بنابر آنست که محکمی بر کالهای آهن ریختن روی گداخته بهم رسید که آیهٔ آتُونِی زُبَرَ
الحَدِید الی قوله اُفرِغ عَلَیهِ قِطرًا بران دلالت پس گویا شد مذکور روئین که در وی آهن هیچ نیست در تفاسیر
آورده اند که یافث بن نوح دو پسر داشت یاجوج و ماجوج که در اقصای اراضی مشرق قریب جبالی که امروز سد
سکندر در انجاست اقامت نمودند از نسل ایشان خلق بسیار شد چنانکه عدد آن نمیتوان گفت گویا همه بنی
آدم ده جزو اند نُه از الجمله یاجوج و ماجوج و یک جزو باقی دیگران و یک نفر از ایشان نمیرد تا آنکه سه هزار نفر
از اولاد خود نه بیند و ایشان سه صنف اند اول جماعتی اند که هر یک را از ایشان صد و بیست گز طول و هم مثل
آن عرض باشد دوم گروهی اند طول و قصر ایشان از یک شبر تا چهل گز شد یعنی بعضی یک شبر اند و بعضی دو شبر

وبعضے سه شبر کذا الی اربعین شبر اسوم فرقه اند که برای پهن وعریض بودن گوش ایشان را گلیم گوش گویند از
یک گوش فرش ودیگر بستر سازند واز دیگر لحاف وفیل وگرگدن وشیر وشتر بر ایشان مقاومت نتوانند کرد خورد ایشان
خارست وگوشت ایشان مار هر سالی بار ابر را فرمان رسد که یک مار از آسمان بر ایشان ببارد تا سال دیگر مر
ایشان را بس باشد ودر آمدن یک مار ایشان را تنگی باشد ودر آمدن دو مار فراخ دستی وایشان را شریعتی نیست وپیش
از سکندر ملک را خراب می ساختند وهرچه تر یافتندی بخوردندی وهرچه خشک بودی باخود برداشتندی واکنون هر روز
دیوار را می لیسند چنانکه آن سد در هر روز رقیق میشود وبوقت باز رفتن خوش دل شده می گویند که فردا این
دیوار را خواهیم شکست وسد علی الصباح همچنان سطبر شده باشد چون وقت خروج ایشان بیاید به برکت ذکر حق تعالی
یک نفر از ایشان اسلام آرد وبوقت باز رفتن بگوید فردا ان شاء الله تعالی این دیوار را بشکنیم دیوار آنچنان رقیق
ماند که بشکنند وبیرون آیند این بیت با بیت لاحق بیان سبق بیرون شاه است بر ملوک ماضی یعنی سکندر
فساد یاجوج ماجوج را از جهان به بر آوردن سد روئین دفع نموده است واین آسان شد بود چه معادن آهن
وروئین از اینجا نزدیکتر بودند که بفرمان او از انجا بر کنده با هیزم ترتیب بسته انباشتند وآتش دمیدند وروی
بر ور ریختند که سد برآمد وتو فساد نابکار را که همواره مثل یاجوج وماجوج در تاختن بر مسلمانان میشتابند بصرف
کردن خزائن زر وسیم که جوجو گرد آمده است واز روی بهزار درجه در بها بیش است دفع نموده چنانکه گفت

تو سد یاجوج کفر از زر است ✤ نه روئین چو دیوار اسکندر است ✤ سد بالفتح وتشدید بند ودیوار استوار وکوه
استوار کذا فی الکشف یاجوج کفر باضافت تشبیهی ای کفر یکه مانند یاجوج مفسد جهان است یعنی سد یکه درمیان یاجوج
وملک خویش برآورده از زر است نه از روئی ویوید هذا المعنے لفظ الامن فی بیت اللاحق وکذا یوید هذا المعنے ما قاله الشیخ
فی جدال المدعی فی مدح سلطانه مالک ازمة الانام حامی ثغور الاسلام ثغر سرحد کافران حاصل آنکه سرحدهای دیار حرب
را از هر طرف بتعینات ومقرر ساختن لشکرهای اسلام وحرب کردن زر وسیم بند ومسدود فرموده که عالمی بجمعیت وامنیت
در ملک تو محفوظ اند وآنچه در عامه نسخ بجای کفر کف واقع شده است تصرف ناسخان است که لفظ آخر از دست ایشان
فرو افتاده است واما انکه در توجیه این نسخه نوشته اند یعنی حفظ تو از بلیات وآفات بکرم وجود تست چنانکه درجای دیگر
فرموده است ~ حدیث درست آخر از مصطفی است ✤ که بخشایش خلق دفع بلاست ✤ رکاکتش مخفی نیست
چه کرم وجود بر خلائق بلیت فقر وفاقه دفع میشود نه بلیات دیگر که مثل یاجوج خراب ساز عالم باشند با آنکه لفظ کف

از زر که دال است بر قلت وجود عطا هیچگونه مدح را بیان نمیکند - زبان آوری کاندرین امن وداد ✤ ثنایت
نگوید زبانش مباد ✤ این بیت تفریع است بر ماسبق زبان آور شاعر وفصیح ویایش موصوله وکاندرین صله او است
ای شاعر یکه اندرین امن والضاف تو که مذکور شد ثنای تو نگوید قوت شعر گوئی از وسلب باد یا آنکه اصلا او را

زبانی مباد. و محض گنگ گرداد. و شیخ رح اگرچه ثنای شاه را پیشتر تفصیل تمام ادا فرموده است اما اکنون که در باب
دیگر شاعران که ثنای شاه نگویند دعا بدو فرموده است برای رفع بدی این دعا از خود باز با جمال ثنایش را یاد
کرده گفت. زهی بحر بخشایش و کان جود ٭ که مستظهر اند از وجودت وجود + زهی کلمهٔ تحسین ست در مقام مدح
گویند مستظهر اسم فاعل ست از استظهار بمعنی قوت و پشتی یابنده پشتی دهنده کذا فی الشامل اینجا معنی اول المراد
ست وجود اول بمعنی بودن ست و ثانی بمعنی موجودات و ایثار لفظ وجود بر سائر الفاظ بنا بر افادهٔ عموم استظهار
ست ای هر فردی از افراد موجوده بوجود شاه پشتی یابنده است یعنی بخشایش وجود تو از حد بیش ست که او را بحر و کان
توان گفت و مصراع ثانی تخییل همین معنی ست چون از تفصیل و اجمال ثنای شاه فراغ یافت باظهار عجز خویش پرداخت
و گفت. فزون بینم اوصاف شاه از حساب ٭ نگنجد درین تنگ میدان کتاب + تنگ میدان صفت مقدم ست مر
کتاب را ٭ گر آن جمله را سعدی انشا کند + مگر دفتری دیگر املا کند. انشا از خود چیزی گفتن و املا از یاد چیزی نوشتن
کذا فی المنتخب مگر اینجا بمعنی یقین دفتری بیا عظمت ای اگر سعدی جملهٔ اوصاف شاه را از خود گفتن کند یقین ست
که دفتری دیگر املا کند ای کتابی دیگر خواهد نوشت. فرو ماندم از شکر چندین کرم ٭ همان به که دست دعا گسترم
شکر چندین کرم ثنا، اطلاق کریمانهٔ شاه دست دعا گسترم ای پیش حقتعالی دست دعا فراز کنم و بگویم که. جهانت
بکام و فلک یار باد ٭ جهان آفرینت نگهدار باد + ای اسباب جهان موافق کام دلت میسر باد و فلک یار
و معین تو باد ای گردش فلکی ترا مساعدت کند و خدا تعالی ترا از مکاره روزگار نگهدار باد. بلند اخترت
عالم افروخته ٭ ز فال اخترت دشمنت سوخته. کلمهٔ با بدلالت سیاق و سباق درینجا مراد ست اختر فال نیک
ستاره و طالعه و نام منزلی از منازل ماه و نیز علم رایت کذا فی الشامل و نام فرشته ایست که در عالم آمین گویان
می گردد و هر دعای که با آمین او پیوندد باجابت رسد و این بیت موید همین معنی است ؎ هر آن فالی که از بازیچه برخاست
چو اختر در گذشت آن فال شد راست + و موید از لسان الشعرا نقل کرده است که اختر بمعنی فال گیر و منجم
ست و هم یکی از هفت سیاره هر که باشد کذا فی المدار و از اختر اول طالع یا علم در بیت مراد ست و از ثانی فرشته
آمین گوی یا منجم و فالگیر مراد ست یعنی طالع بلند تو روشن و افروختهٔ عالم یا عالم را افروخته باد و برین تقدیر
که افروخته را متعدی اعتبار کنیم و عالم را مفعول آن یا آنکه علم و رایت بلند تو افروختهٔ عالم باد و معنی مصراع ثانی
آنکه از فال منجم و فالگیر تو دشمنت سوخته باد ای فال منجم بکام تو باد که دشمنت را مقهور گرداند یا آنکه دشمنت بد ریا فست
خبر آن فال از آتش حسد سوخته باد یا از فال و آمین گفتن فرشته آمین گوی که مسمی باختر است دشمنت سوخته
و هلاک باد و اضافت اختر با معنی بسوی شاه بادنی ملابست ای فرشته که بدعای آمین گفته باشد و الا آن فرشته مخصوص
بکسی نیست بلکه در تمام عالم آمین گویان می گردد و بعضی گویند که فال اختر آوازی را گویند که بسبب شمول آوازها ی

پرنده که بقدرت تمام در پرواز آمده باشد مسموع می گردد و چیزی محسوس نمیگردد گویند اگر شخصی تمنای خود را بزبان آورده باشد
و در آنوقت آواز مسموع گردد البته آن تمنا بانصرام میرسد چنانکه حافظ شیرازی می گوید ؎ روز هجران شب فرقت
یار آخر شد * زدم این فال گذشت اختر و کار آخر شد * و مولینا عبد الواسع گفته که بلند اختر و فال اختر دو ستاره است
اول اسعد دوم دفع ضرر از ان معنی و بیت آنکه بلند اختر تو روشن کننده عالم باد که عین نفع است و از فال اختر تو دشمن
تو سوخته باد که عین ضرر است انتهی کلامه و الله اعلم - غم از گردش روزگارت مباد * و ز اندیشه بر دل غبارت مباد
که بر خاطر پادشاهان غمی * پریشان کند خاطر عالمی * که تعلیل مباد است غمی بیای تنکیر و تحقیر و عالمی بیای عظمت
دل و کشورت جمع و معمور باد * ز ملکت پراگندگی دور باد * جمع ناظر بدست و معمور ناظر بکشور و مصراع ثانی
تفسیر کشورت معمور باد است * تنت باد پیوسته چون دین درست * بد اندیش را دل چو تدبیر سست * پیوسته
بباء پارسی ضد گسسته و بمعنی همیشه کذا فی المدار اینجا بمعنی ثانی مراد است و دین عبارتست از ایمان و اسلام و شرائع که ان
الدین عند الله الاسلام و درست بمعنی محکم و قوی و راست و درست هر دو خبر واقع اند مر کلمه باد را و امفید معنی اضافت
است اول بد اندیش یعنی تن تو همیشه درست و قوی باد همچون دین اسلام که تا آخر زمان باقی باشد و در اکثر النسخ نه
و دل دشمن تو همیشه سست باد همچون تدبیر عقل که پیش تقدیر ایزد تعالی قوت یکتار موی ندارد و ایثار تن در اول
و دل در ثانی بنا بر افاده مبالغه است در هر دو مقام زیرا که درستی و سستی تن متفرع بر درستی دل است پس در اول درستی فرع
را یاد نمود تا درستی اصل بطریق اولی لازم آید و در ثانی سستی اصل را ذکر کرد تا سستی فرع بالالتزام مفهوم شود - درونت بتایید
حق شاد باد * دل و دین و اقلیمت آباد باد * تایید قوت دادن و یاری کردن مصراع ثانی ترقی است - جهان آفرین
بر تو رحمت کناد * دگر هرچه گویم فسانست و باد * کناد بالف استمرار که در میان یا در آخر جمله دعائیه می آرند چون بماناد
و باداکذا فی شرفنامه و فسان مخفف فسانه است بمعنی کلام لایعنی کردن و باد بمعنی هیچ کذا فی المؤید یعنی چیزیکه غیر از
دعایت بر گویم افسانه است و کلام بیفایده چه ثنا و مدح موجب عجب و فخر در یاست و دعا موجب حسن عاقبت دین و دنیا و
در بعضی نسخ فسون باو واقع شده و افسون آنکه برای رام کردن چیزی خوانند برین تقدیر باد اشارتست بدمیدن
افسون که معروف است یعنی غیر از دعا هرچه گویم افسونست که برای رام و مسخر کردن تو گفته باشم که ثمره آن حصول مراد
نفس خویش است نه طلب خیر و خوبی تو - همینت بس از کردگار مجید * که توفیق خیرت بود بر مزید * کردگار مرکب است
از کرد که صیغه ماضی است مستعمل در معنی حدیث و از گار بکاف پارسی که از جمله الفاظیست که افاده معنی فاعلیت کنند
چون پروردگار و ستمگار ای پرورنده و ستم کننده کذا فی الرشیدی پس معنی ترکیبی کردگار فاعل و کار کننده باشد
و چون فاعل حقیقی او تعالی است لهذا بر غیر او اطلاق نکنند و آنانکه بکسر کاف خوانند و مفرد دانند از تحقیق بیخبر اند
مجید بمعنی بزرگ صفت کردگار که بیان همین است و در معنی داخل است در قول از کردگار مزید مسند مسمی است بمعنی

افزونی ای دعای تو همین قدر بس ست که از حق تعالی توفیق نیکی مر ترا بزیادتے باد و تواند که کلمه بر زایده باشد و مزید بمعنی زیاده کرده شده باشد و این دعا شامل ست مر خوبی دین و دنیا را لهذا همین بس گفته است بدانکه در بعضی نسخ غیر معتقده درین مقام این بیت واقع است. بگیر ای جهان بر روی تو شاد • جهانی که شادی به روی تو باد • و در هیچ یک از نسخ قدیمه معتمد بها اینجا یافته نمیشود و همانا که اینجا از الحاقاتست چنانکه عدم ارتباط آن و سیاق اول شاهد باشد و جهانے در هر دو جا بیای عظمت و جهانے بروی تو شاد صفت منادی محذوفست که شاه باشد و جهانے ثانی مفعول بگیر ست که شادی بروی تو باد جمله دعائیه ست یعنی ای آنکه تمام عالم بدیدار فرخنده آثار تو خرم و شادست بگیر این عالم را یعنے آنرا در سایه عدل و ظل کرامت و کنف رحمت بپرور و از خدا تعالی در باب تو میخواهم که ابواب عیش و کامرانی بر روی تو مفتوح باد و اصل مقام این بیت آخر است ثانی ست چنانکه خواهی دانست و بعد از تمام ثنا و دعای شاه ابوبکر پدر بزرگوارش و پسر نامدارش را هم تقریباً یاد نموده ترفت از جهان سعد زنگی بدرد • که چون تو خلف نام بردار کرد • سعد زنگی ای مظفر الدین ابوشجاع سعد زنگی و حذف لفظ ابن از میان دو اسم قاعده عرب است که ابو علی سینا خوانند که علیست خلف بفتحتین پدر نیک آنکه پس آنکه بجا او هم پسر نیک که بد پسر را ناخلف گویند ع • فرزند اگر بود خلف باد و اگر ناخلف ست او تلف باد کذا فی المدار • اینجا معنی ثانی و ثالث مرادست نام بردار صفت خلفست و فاعل کرد سعد زنگی ای سعد زنگی همچو ترا خلیفه خود کرده است و پسر نیک گذاشته چنان خلف که روشن کننده نام پدرست چه مقررست که پسر نیک بمقتضای الولد سر لابیه روشن کننده نام پدر خود باشد اینها نام ست بانکه شاه ابوبکر بن سعد زنگی مر پسر خود را بنام پدر خود مسمی و ملقب نموده است که او را سعد بن ابوبکر گفتندے و شاه او را ولیعهد خود گردانیده است و باین تسمیه نام پدر مرده خود را زنده داشته است پس سعد زنگی از جهان بدرد و حسرت نرفته است چه نام او بسبب نیکو شاه ابوبکر و هم بنام نهادن شاهزاده بسعد ابوبکر زنده و باقی ست و تواند که چون تو خلف بلند با شد و نام بردار کرد خبر آن ای همچون تو خلفی مبارک نام او را روشن ساخته که بعالم میگویند این شاه فرخنده اطوار خلف اشهریار ست • عجب نیست این فرع زان اصل پاک • که جانش بر اوج ست و جسمش بخاک • عجب بفتحتین شگفت و عزیب آمدن چیزی کذا فی المنتخب ای فرع بر آمدن و پیدا شدن اینچنین شاخ سبز و پاک از اصل پاک که این درخت کریم عزیب نادر نیست چه شاخ در پاکی و پلیدی تابع درخت ست چون اصل پاک بود شاخش هم پاک آمده است کذلک تدل شا البینة هو عرقها • وحسن نبات الارض من کرم البذر • حاصل آنکه اخلاق گرامی و شمائل سامی شاه ابوبکر ثمره اخلاق کریمانه سعد زنگی ست که روح پاک او بر اوج افلاک بقرب ایزدی رسیده است و تن او بجای خفته و بعضے نسخ کاین فرح آه یافته شد پس کاف اول علت باشد و ثانی بیان آن اصل ای متصف بودن شاه باخلاق گرامی و بعید عجیب نیست زیرا که این شاخ سبز از آن اصل پاکست که روحش با علی علیین ست و جسمش

بخاک آرمیده. خدایا بران تربت نامدار + بفضلت که باران رحمت ببار + جمله معترضه است که در دعا ایراد یافته و الف خدایا بدل ست از حرف ندا که در اول محذوف ست کذا فی شرفنامه تربت بروزن غربت گور و خاک هو کذا فی المدار و آن تربت اشاره بمزار سعد زنگی با. بفضل قسمیه ست که باران الخ جواب قسمست. گراز سعد زنگی مثل ماند و یاد + خدایا در سعد بوبکر باد + مثل بفتحتین صفت چیزی و قصه و داستان که در میان قوم مشهور شده باشد کذا فی الشامل اینجا معنی ثانی مرادست یاد بیای تحتانیه مثناة معطوفست بر مثل بعطف تفسیری و فاعل ماند ضمیریست عائد بممدوح و مصراع ثانی جزای شرطست و از حسن اختتام چنانکه رسم بلغاست که در آخر داستانی بداستانی لاحق اشعار میکنند معنی بیت آنکه ابوبکر شاه از سعد زنگی پدر خود داستان و یادگار مانده ست خدایتعالی یاد و معین شاهزاده سعد بن ابوبکر باد که او هم از پدر خود یعنی ابوبکر شاه یادگار خواهد ماند و عبد الواسع گفته که فاعل ماند ضمیریست عاید بسعد ابوبکر که در مصراع ثانی واقعست چه اضمار قبل الذکر اگر در عمده باشد در پارسی جائز مستفیض ست ای اگر از سعد زنگی شاهزاده سعد ابوبکر یادگار مانده ست خدا یاد او باد چه او یادگار اینچنین جد بزرگوارست و لا یخفی علی العارف حسن ما اخترناه

فی الصفت در مدح شاهزاده اتابک محمد شاه دام اقباله - اتابک محمد شه نیکبخت +

خداوند تاج خداوند تخت + اتابک بفتح همزه و با موحده ادب آموز کودکان و این مرکب ست از اتا بمعنی پدر و از بک بمعنی امیر یعنی امیر یکه بجای پدرست و او را اتالیق نیز گویند و شاهان شیراز را اتابک ازان گویند که سعد زنگی اتابک سلطان سنجر بود سلطان سنجر شبی در حالت مستی مر سعد زنگی و سه نفر دیگر را بادشاهی داد و ایشان بعد از وفات سلطان سنجر از طور ادب و فروتنی اتابکی را بر خویش لقب مستقیم داشتند و برادرزادگان سلطان سنجر را بادشاه گفتندی کذا فی ابراهیمی و رشیدی و کلان تر ایشان سعد زنگی ست که لقب بودها اتابک اعظم و شهنشاه معظم اما در شجرات الفنون آورده که اتابکان پارسی پیش از سعد زنگی نه تن بوده اند اول اتابک نورالدین سنقر بن مودود و سوم اتابک زنگی بن مودود و سوم اتابک تکله بن زنگی چهارم اتابک قطب الدین طغرل بن مودود پنجم اتابک نصر الدین ابوشجاع سعد بن زنگی ششم اتابک ابوبکر بن سعد زنگی هفتم اتابک محمد بن سعد زنگی هشتم اتابک محمد شاه مدت سلطنت ایشان جمله صد و بیست سال بوده است انتهی کلامه مولنا عبد الواسع که این داستان در مدح و تعریف پسر ابوبکر شاه ست که مسمی بود باسم سعد که او را سعد ابوبکر گفتندی انتهی کلامه پس لقبش محمد شاه است معروف بسعد ابوبکر و این توجیه النسب و اوفق است ز آنچه شیخ ره در گلستان در ضمن مدحت شاه ابوبکر مدح شهزاده سعد ابوبکر را مدح فرموده است نیکبخت و دولتمند و سعید طالع کذا فی المنتخب و مصراع ثانی و اشارتست بولیعهد بودن شهزاده در سلطنت ابوبکر شاه و لفظ اتابک محمد عطف بیان سعد ابوبکرست که در بیت سابق ست

جوان و جوان بخت و روشن ضمیر + بدولت جوان و بتدبیر پیر + جوان اول باعتبار سال مرادست و ثانی باعتبار

قوت طالع ومصراع ثانی تفسیر جوان بخت ورشنضمیرست چه بخت بمعنی دولت وطالع ست وروشنضمیر بمعنی کامل خرد که در
اغلب وصف خاصهٔ پیرانست . بدانش بزرگ وهمت بلند ٭ ببازو دلیر وبدل هوشمند + مصراع ثانی تفسیر مصراع
اول ست برغیر ترتیب آنچه همت قصد وتوجه دل را گویند وآن ظاهر نشود مگر بدست اندازی بکار مقصود پس شجاعت
نمودن ببازو ثمرهٔ علو همت ست . زهی دولت مادر روزگار . که رودی چنین پرورد در کنار + مادر روزگار با ضافت
تشبیهی ای روزگاری که مانند مادرست در پرورش شاهزاده که علت ست پور بضم بای فارسی فرزند وپسر کشف اللغات
ودر فرهنگ سروری دربن بیت بجای لفظ پوری رودی آورده است وگفته که رود بمعنی جوی آب وتار ابریشم وپسر
ستهٔ آمده است پوری بیای عظمت . بدست کرم آب دریا ببرد ٭ برفعت محل از ثریا ببرد + آب بمعنی رونق وآبروی
ومحل جای ایستادن وبمعنی مرتبه ثریا چند ستاره یکجا شده در برج ثور که آنرا پروین گویند وآن شش ستاره اند وقیل
هفت یعنی آن شاهزاده چنان کریم وجوانمردست که رونق وآبرو را از دریا ربوده است اگرچه او هم فیاض جهان ست و
چنان رفیع الشان ست که مرتبهٔ عالی را از ثریا که بر آسمان هشتم اندر برده است + زهی چشم دولت بروی تو باز + سر شهریاران
گردن فراز ٭ باز بمعنی گشاده سر بمعنی سردار قوم وبهتر ایشان مصرع ثانی منادیست بحذف حرف ندا یعنی ای
سردار پادشاهان گردن کش عجب چشم دولت واقبال ست که بروی تو گشاده اند ودولت عبارت را از صفات
کمال ست که در ابیات سابقه مذکور شده واین بیت از صنعت التفات ست از غیبت بخطاب ٭ صدف را که بینی
زدر دانه پر ٭ نه آن قدر دارد که یکدانه در + یکدانه بمعنی در یتیم ای بیمثل وبی مانند فرهنگ سروری مصراع ثانی
خبر مبتدا محذوفست بقرینهٔ مصراع اول یعنی صدفی را که از دانه های مروارید پر بینی تو آنهای آن صدف نه آن قدر دارند
که یکدانه در دارد وافراد لفظ دارد بنابر ضرورت شعرست ومصراع ثانی خبر صدف نیست که ضمیر دارد بدان راجع باشد
کما یتسارع الیه الوهم زیرا که مقصود بیان تفاضل لآلی ست نه تفاضل اصداف چنانکه از بیت لاحق هویداست که گفته
تو آن در مکنون یکدانه ٭ که پیرایهٔ سلطنت خانه ٭ مکنون پوشیده در مکنون یکسر نون دوم موصوفست ویکدانه صفت او
وکافیکه در میان مکنون ویکدانه در اکثر نسخه یافته شد تصرف ناسخانست پیرایه آنچه بدو زیب وزینت بیفزایند کذا
فی النصاب که پیرایه بیان کلمه آنست وهر دو همزه برای خطاب حاصل آنکه تو آن در یتیم بی مانند هستی که زیب وآرایش
دهنده خانهٔ سلطنت هستی خانهٔ سلطنت عبارتست از خیل خانهٔ سلاطین شیراز چون او را به بی همتائی وبیش قیمتی
وکمال خوبی ستود وبدستور هر چیز خوب را چشم زخم میرسد بس دعا با با ومراد از چشم زخم درخواست نمود وگفت
نگهدار یارب بفضل خویش ٭ بپرهیز از آسیب چشم بدش ٭ یعنی آنکه او را بفضل خود اینچنین گرامی وبی همتا کرده
اینچنان بفضل کرم خویش او را نگهدار واز چشم بدش دور دار + خدایا در آفاق نامی کنش + بتوفیق طاعت
گرامی کنش ٭ نامی مذکور ست وآفاق جمع افق ست بضمتین بمعنی کرانهٔ آسمان صراح اینجا اطراف جهان مراد ست

نامی افزاینده و نامدار اول تا نسبت و ثانی فارسی کذا فی المدار اینجا بمعنی ثانی مراد ست ای بصفت نصفت و معدلت
اورا مهر دار و شهرهٔ آفاق کن و طاعت بمعنی اطاعت و انقیاد امر الهی ست تا شامل گردد جمیع مرضیات حق را
گرامی بکسر کاف پارسی عزیز و محبوب و بزرگ کذا فی المدار مقیمش در انصاف تقوی بدار ٭ مرادش بدنیا و عقبی برار
مقیم پایدار و ثابت قدم تقوی بالفتح بر وزن فعلی که در اصل وقوی بود بمعنی پرهیز بدان از انچه در آخرت مضرت
آرد مصراع اول تفسیر بیت سابق ست مراد دنیا عبارت از حصول صفت انصاف و مراد عقبی حصول دولت
تقوی و تواند که از هر دو عام مراد داشته باشد. غم از دشمن ناپسند ق مباد ٭ و ز اندیشه بر دل گزندت مباد
بهشتی درختی تو ای پادشاه ٭ که افگنده سایه بیکساله راه ٭ ناپسند صفت دشمن ست که حضور آن ناپسند خاطر
ست مصراع ثانی ترقی ست از اول ای از هیچگونه اندیشه بر دل تو گزندی مباد پس تای گزندت مضاف الیه
دل ست و در اکثر نسخ این بیت بصورت خطاب یافته شد که بعد از غیبت باز بمخاطبه عود نموده ست و بعضی نسخ
شین ضمیر غائب بجای تای خطاب دیده شد برین تقدیر بر اسلوب سابق شد بهشتی درخت آورد چون تو بار ٭
پسر نام جوی پدر نامدار ٭ بهشتی درخت نیکمرد که نژادش پاکیزه کنایت ابوبکر شاه چون تو بار که میوه مثل تو باشد
نام جو کسی که در طلب نیکنامی باشد و نامدار کسی که به نیکنامی مشهور شده باشد ٭ ازان خاندان خیر بیگانه دان
که باشند بدگوی این خاندان ٭ خاندان خیلخانه و دودمان که باشند بیان ازان خاندان ست لیکن خاندان اشارت
بخیلخانه سلاطین شیراز یعنی دودمان ابوبکر شاه شاهزاده سعد ابوبکر بیگانه دان ای خوبی دارین را دور دان
چه بدگوی نیکان موجب حرمانست ٭ زهی دین و دانش زهی عدل و داد ٭ زهی ملک و دولت که پاینده باد
دین و دانش عبارت از بهم شدن وصفت علم و عمل ست درین سلاطین و تقدیم عمل بر علم برای اهتمام ست
چه مقصود از علم عمل ست و عدل عبارتست از ملکهٔ راسخهٔ معدلت و داد عبارت از مراعات جانبین اعنی حق و خلق که ثمره
آن ملکه ست ملک بضم بادشاهی و علو رتبت دولت عبارت از کامرانی و حکومت که پاینده باد جمله دعائیه ست
باز آمد بدعای شاه ابوبکر سعد و گفت. خدایا تو این شاه درویش دوست ٭ که آسایش خلق در ظل اوست ٭ درویش دوست
و محب سالکان و اهل ایقان درین صفت اشارتست بارادت نمودن این شاه بخدمت شیخ چنانچه در شرح عربی گلستان
آورده ست که شاه ابوبکر مرید شیخ بود و مصراع ثانی هم صفت شاه ست. بسی بر سر خلق پاینده دار ٭
بتوفیق طاعت دلش زنده دار ٭ مصراع ثانی بحذف عطف معطوف ست بر اول پاینده مفعول ثانیست مر کلمه دار
اول را و مفعول اول آن این شاه است که در بیت سابق گذشت و دلش مفعول و زنده مفعول ثانی ست ٭ برومند
دارش درخت امید ٭ سرش سبز و رویش برحمت سفید ٭ برومند تر و تازه و کامیاب صاحب میوه کذا فی الکشف اینجا
معنی اخیر مراد ست شین دارش مضاف الیه امید ست و درخت امید باضافت تشبیهی ست سرسبز کامگار.

ودولتمند فرهنگ سروری ودر شامل بمعنی تازه وجوان گفته ودر شرفنامه است که در اصطلاح بمعنی حیات و بادشاهیست
وسبز وسفید هردو مفعول دار مقدرست + براه تکلف مرو سعدیا + اگر صدق داری بیار و بیا + تکلف بخود درگرفتن
کارے بیفرمودن کسی ورنج برخود نهادن کذا فی المنتخب صدق بالکسر راستی عبارت مواعظ که بابواب حکایات
درج فرموده است یعنی در راه رنج که عبارت از ستایش ومدحت شاه است بروجه مرضی این شاه نیست بلکه بخود برخود نهاده
ونیز مشاه را مضرست که منشا غرور وتکبر میشود اگر چیزے صدق با خود داری بیا وآنرا در معرض بیان در آر زیراکه - تو منزل
شناسی و شه راه رو + تو حق گوی و خسرو حقایق شنو + منزل شناس عارف کار وعالم استوار راه رو سالک وعلی
درین مصراع هم اشارتست بمریدی شاه بخدمت شیخ فرموده شیخ طریقت بر مرید چون فرض عین لازم باشد حقایق
جمع حقیقت بمعنی اصدق وحق بدانکه شیخ بتمام ادب اگرچه ثنا ودعاے شاه ادا کرده بود درین دو بیت کمال
جسارت کرده است چه اظهار حق در پیش ملوک وسلاطین و ارباب جاه وتمکین امر سهل نیست بلکه از تلون طبع
پادشاهان اگرچه تمام شفیق و تابع فرمان باشند هر کس اندیشه کند پس درین سخن درست کمال گستاخی کرده است
لهذا بتدارک این جسارت معذرت این جرات میگوید که - نگنجد کرمهاے شاه در قیاس + چه خدمت گذارد
زبان سپاس + پس این بیت جمله معترضه است و عذر جسارت که تعلق بما بعد ندارد زبان سپاس از زبان
من که کارش ثنا وشکر شاه است معنی بیت آنکه اخلاق کریمانه شاه ومحامد جهان پناه از قیاس وفکر نمیگنجد پس زبان
من چه خدمتگزاری کند وهمه محامد وثنا، او را بیان کند لهذا از مدح گفتن بس کرده ام و بحق گوی بپرداخته
ام در اکثر نسخ قدیمه معتده و هم در شرح مولنا عبد الواسع این بیت درین مقام ست که تقریر معنی آن بعرض
رسانیده شد ومولنا مذکور هم بدین صورت تقریر نموده وبه برخی از نسخ غیر معتده این بیت پس از بیت زهی
دین ودانش آه یافته شد والله سبحانه اعلم

باب اول در عدل و رای وتدبیر جهان داری

چه حاجت که نه کرسی آسمان + نهی زیر پاے قزل ارسلان + بدانکه از عادت شیخ رح است که درین کتاب
در اول هر بابے از ابواب دوگانه تمهیدے می نماید بعد ازان حکایات مناسبه را ایراد می فرماید پس این داستان تا
حکایات آینده بطریق تمهید بلکه دو حکایت اول هم تقریبی ست ومقصود باب را تاکید عدل وغور رعایا و
مساکین ست از حکایت سیوم آغاز خواهد نمود قزل بکسر قاف فتح زا معجمه شیر سرخ و ارسلان هم بمعنی شیر
ست ودرینجا دو لفظ ترکی ست قزل ارسلان نام پادشاه ایران ممدوح ظهیر فاریابی کذا فی المدار درینجا
کنایه است از ابوبکر شاه وخطاب معنی بجانب شیخ ست و این بیت در معنی متعلق به بیت سابق که تو منزل شناسی
آنکه ای سعدی چون تو منزل شناس وحق گو هستی وشاه راه رو وحق شنوست که بگفته تو بطور مریدان عمل مینماید پس ترا چه
حاجت ست که در ستایش و مدحت شاه که موجب تکبر وغرور نفس ست افراط کنی ونه کرسی آسمان را بزیر پای او نهی یعنی

مدحتش را باین نهایت رسانی که علو رتبت شاه بمثابه ایست که آسمان با علو خویش مثل یک کرسی ست که پای پادشاه
بر آنست و فرق مبارک او بالاتر از آن و درین بیت تعریض و سرزنش خفی ست بظهیر فاریابی که در ستایش شاه
قزل ارسلان گفته ۵ نه کرسی فلک نهد اندیشه زیر پا * تا بوسه بر رکاب قزل ارسلان زند * پس کنایت
کردن از شاه بقزل ارسلان و آوردن لفظ نه کرسی و نهادن آن زیر پای او بنا بر مراعات آن تعریض ست
والا فلا دخل لهذه الامور فی اصل المرام و این تعریض ست از شیخ رح بطریق تنزل چه ظهیر نه کرسی فلک را زیر پای
اندیشه ممدوح اعتبار نموده و شیخ زیر پای ممدوح خود اختیار کرده و درین تنزل هم لطیفه مرعی داشته که افراط در
مدح سلاطین این قدر هم مناسب حق گویان نیست که فلک را زیر پای شاه گویند چه جای گفتن آنکه گفته که
اندیشه ممدوح نه کرسی فلک را زیر پای خود بنهد تا بران استاده شده بوسه بر رکابش دهد حاصل آنکه ای سعدی از افراط
مدح بازآی که هم شاه را مضرتست که موجب غرور او ول ست و هم ترا بد که احثوا علی وجوه المداحین التراب حکم رسول
ست بلکه باید که عنان سمند سخن را بنصیحت و موعظت بگو که او را بدنیا و عقبی سودمند افتد وجود هم سالم
ماهمی. بگو پای عزت بر افلاک نه * بگو روی اخلاص بر خاک نه * مصرع اول اعاده مضمون سابق ست اخلاص
خالص کردن عبادت از شوب سمعت و ریا یعنی ای سعدی شاه را آنچنان مگو بلکه اینچنین بگو که از عجب نفس و در شود با خلاص
عبادت در شو بطاعت بنه چهره بر آستان * که این ست سجادهٔ راستان * ای بدرگاه صمدیت حقتعالی بجاده
بضم و تشدید راه راست کذا فی تحفة السعادت راستان راست روندگان راه حقتعالی. اگر بنده سر برین در بنه * کلاه
خداوندی از سر بنه * بنده بهمزه خطاب ای اگر بنده مخلص حقتعالی هستی سر بنه ای باخلاص بندگی عمل کن کلاه خداوندی
از سر نهادن کنایه از دور کردن غرور شاهی از سر و خیال * چو طاعت کنی لبس شاهی مپوش * چو درویش مفلس
برآور خروش * لبس بالفتح مصدر ست بمعنی پوشیدن جامه و بالکسر اسم ست بمعنی جامه و پوشش کذا فی المنتخب اینجا بکسر لام
باید گو که مختصر لباس ست چنانکه از اصلاح مفهوم می گردد و ترک لباس شاهی در حین عبادت یا محمول بر ظاهر ست
که لباس فاخره موجب کبر و عجب میشود و مانع خشوع میگردد یا محمول ست بر عدم التفات بدان و تمام رجوع بخضوع
آوردن بجناب حقتعالی چنانکه از مصراع ثانی مستفاد میشود. بدرگاه فرمانده ذو الجلال * چو درویش پیش توانگر
بنال * تفسیر مصراع ثانی بیت سابق ست بدرگاه متعلق به بنال ای بدرگاه حقتعالی چنان بنال که درویش پیش توانگر
مینالد و نعمت میخواهد و در ایثار لفظ فرمانده ذو الجلال بر سایر صفات ایزد متعال اشعار لیست بآنکه در عین طاعت
حقتعالی فرماندهی و شوکت خود را از خیال بدر باید کرد که فرمانده حقیقی و ذو الجلال او تعالی ست و درین صفت
کسی را با او انبازی نیست. که پروردگارا توانگر توئی * توانای درویش پرور توئی. که بیان بگو محذوف ست
ای بنال و چنین بگو که پروردگارا ه درویش پرور معطوف ست بر توانا یعنی ای پرورندهٔ خلایق صاحب قوت توئی

وپرورش هر کس سلاطین و مساکین از کار خاصه تست و بس ـ یکشور کشایش نه فرماندهم + یکی از گدایان این در گهم ـ کشور کشای شاه اقلیمی از اقالیم سبعه چه کشور هفتم حصهٔ ربع مسکون را گویند و تمام آن هفت کشورست منسوب بهفت ستاره یکی هندوستان که منسوبست بزحل دوم بلاد چین که منسوب بمشتریست سوم ترکستان منسوب بمریخ چهارم خراسان منسوب بآفتاب پنجم ماوراء النهر منسوب بزهره ششم بلاد روم منسوب بعطارد هفتم بلاد بلخ منسوب بقمر کذا فی الشامل و المدار ـ تو بر خیر و نیکی وهم دسترس + وگرنه چه خیر آید از من بکس + دهم ای ده مرا و دسترس یا نا موقوف تونگری و قدرت کذا فی الشامل اینجا بمعنے قدرت مرادست ـ چه بر خیزد از دست و کردار من + مگر دست لطفت شود یار من + کلمه چه متعلق ست بلفظ کردار و برای استفهام انکاریست و من مضاف الیه دست ست و این نوع را تعقید لفظی گویند هیچ کار نیکی از دست من بر نیاید مگر آنکه دست آه یا معروف و مانند و اعانت کننده کذا فی الشامل و الاخیر هو المراد ههنا ـ خدایا تو بر کار خیرم بدار + وگرنه نیاید ز من هیچ کار + میم خیرم مفعول به و دارست یعنی هیچ کار نکرده است کار خیر ـ دعا کن بشب چون گدایان بسوز + وگر میکنی پادشاهی بروز + این بیت مقوله شیخ ست و مصراع اول جزا مقدم ست مر شرط را بسوز متعلق ست بکن یعنی اگر در روز بامور سلطنت پرداز و در شب چون گدایان بسوز و او خواهش کی دعا کن و خدا را بخوان بطوریکه ترا آموزانیدم حاصل آنکه شاهی و بندگی را گما ینبغی مرعی دار که بعدلت و رحق خویش را زین عبارتست پس فر شاه باش و شب گدا ـ کمر بسته گردن کشان بر درت + تو بر آستان عبادت سرت + گردنکشان عبارت ست از ارکان دولت و امرا و وزرا کمر بسته ساخته کاری و مستعد امری و خدمتگار کذا فی الکشف گردن کشان مبتدا است و کمر بسته بر درت و خبر و سرت بدل بعض ست از تو و مصراع اول حال ست از وای سر تو بر آستان عبادت باشد بجاییکه گردنکشان بر در تو کمر بسته باشند حاصل آنکه بباطن بکار عبادت باش و بظاهر بامور دولت و شوکت ـ زهی بندگان خداوندگار + خداوند را بندهٔ حق گذار + لفظ بندگان مجرد اینجا برائے تعظیم ست چنانکه بندگان شاه گویند و اراده ذات شاه کنند و ازین قبیل ست لفظ خدام و حضرت و نواب و ملازمان و نحوها پس بندگان را در ینمعنی دخلے نیست و اینجا لفظ دولت و اقبال که مضاف باشند به بندگان محذوفست خداوندگار یعنی پادشاه مطلق نه ممدوح سعدی خصوصاً مصراع ثانی صفت خداوندگارست و از خداوند ذات ایزد تعالی مرادست معنی بیت آنکه زهی دولت و اقبال خداوندگاری و شاهی که در عین سلطنت و کامرانی مر خدا تعالی را بندهٔ مخلص باشد چنان بنده که حق خدمت و عبادت را میگزارده باشد حاصل آنکه اقبال اینچنین شاه مر تاخیر را زوالی نباشد و هر کس در طاعت او باشد چنانکه حکایت برین معنی ایراد یافته ـ حکایت کنند از بزرگان دین + حقیقت شناسان عین الیقین + که صاحبدلی بر پلنگی نشست + همی راند رهوار و ماری بدست + حکایت نقل کردن سخن از جای فاعل کنند مردمان عالم و کلمه از ترجمه من تبعیضیه است و کاف در صد مصراع بیت ثانی بیان حکایت ست

و یاء صاحبدلی برای وحدت است و یاء پلنگی و ماری برای تنکیر ای فردی غیر معین از پلنگ و مار حاصل معنی نقلی می آرند که یک صاحبدل از جمله بزرگان
دین بر پلنگ سوار شد و مار را تازیانه کرده همی راند آن پلنگ را برفتار خویش حقیقت شناسان آه صفت بزرگانست
حقیقت عبارت از ذات حقتعالی که حقیقت الحقائق است و اضافت حقیقت شناسان بعین الیقین اضافت فعلست
بسوی آلت یعنی عارفان حقتعالی بمرتبه عین الیقین رسیده اند انتهی برین تقدیر عین الیقین بحذف مضاف باشد ای صاحب
عین الیقین اعلم ان العلم علی ثلث مراتب علم الیقین و هو ما حصل بالنظر والاستدلال و عین الیقین و هو ما حصل بعین العیان و المشاهدة
و حق الیقین و هو ما حصل عن المباشرة الاول کمن فکر و علم بالعادة ان فی البحر ماء والثانی کمن مشی الی البحر و وقف
علی ساحله و عاین ماءه والثالث کمن غاص فیه و غسل و شرب منه و مولنا عبدالواسع از بعضے ثقات نقل کرده که
یقین را سه مرتبه مقرر گشته یکی علم الیقین و آن چنانست که از روی برهان یقین بچیزی حاصل کند بمرتبه که قابل تشکیک
و تشکک نبود اما بمعاینه نرسیده باشد چنانکه روشنی را دیده یقین با وجود آتش پیدا آرد دوم عین الیقین و آن مشاهده و
معاینه آن چیزیست چنانکه جرم را بچشم ببیند و این یقین فوق از یقین اول است سوم حق الیقین یعنی آنکه در آن منهمک
و مستهلک گردد و بنوعی اتحاد ان بدو یابد و ظاهر عین آنچیز گردد چنانچه آهن در آتش میرود همان آتش دیده میشود -
یکی گفتش ای مرد راه خدا ÷ بدین ره که گفتی مرا ره نما ÷ ای زاهدیکه دران سلوک نموده تا این ولایت و کمال
تصرف بر همه افراد کائنات رسیده مرا هم بنما که من هم بدان موجب عمل نموده بمرتبه تو برسم یا معنی آنکه راه و طریق
رام کردن درندگان مرا بیان کن که مرا غریب و نادر آمده است چنانکه گفت چه کردی که درنده رام تو شد
نگین سعادت بنام تو شد ÷ چه کردی ای چه عمل مقرب باریتعالی کرده که دام افسون بکار بردی رام مطیع
و فرمانبردار سعادت نگین شدن بنام تو شد ای مخصوص بتو شد و سعادت کنایه ولایت و کمال تصرف بر کائنات
بگفت ار پلنگم زبونست و مار ÷ وگر پیل و گرگست شگفتی مدار ÷ میم پلنگم مضاف الیه زبونست بمعنی راغب و خریدار
و گرفتار و زیردست بیمار ابراهیمی اینجا معنی زیردست مراد است گرگ بفتح کاف تازی و سکون را مهمله و کاف
پارسی چارپای که یکشاخ بر پیشانی دارد گویند که فیل را بدان شاخ بر میدارد و میرود آن جانور در بلاد هند بسیار
میشود هندش گینڈا نامند و جهاندیدگان گویند که جائیکه او سکونت دارد جمیع حیوانات از هیبت او بگریزند
در عجایب البر والبحر مذکورست که بچه او در شکم مادر پنجسال می ماند و از یکسال سر از دهر بر می آرد و علف میخورد
چون چهار سال دیگر بگذرد بطریق تیر از شکم مادر بجهد بر رود و حکمت الهی درین آنست که چهارپایه البته بچه را بعد از
زادن بشفقت زبان می لیسد اگر این هم بلیسدی اندامش پاره پاره شدی و اگر کدن هم گویند کذا فی المدار گفته
که فقیر معاینه نموده است اما برداشتن فیل بشاخ از و ممکن نیست و صاحب محاصرات گفته که جمعی انکار آن کرده اند از قبیل
عنقا شمرده اند و کلمه است بعد از لفظ گرگ رابطه است که در خواندن تا او را بیفکند شگفتی بیاء تنکیر بکسرتین عجیب

وغریب کذافی الشامل اگر پیل معطوفست بر پلنگم زوبنست معنی بیت آنکه اگر پلنگ وما مغلوب منست هیچگونه عجب مدار واگر پیل
که از پلنگ غالبست و کرگدن که شکار کننده پیل ست مغلوب من باشد هم عجب مدار و بعضے نسخ کرگس بفصل سین جهله بلا الحاق
تا واقع شده و کرگس بهر دو کاف پارسی جانوریست که بطرف جنس میماند و پیل را بهوا میبرد باید و بر زمین می زند و میخورد واین
مسموع از شیخ محمد حضری ست کذافی الشامل توجیهی که مولینا عبد الواسع آورده است اگر کلمه شرطست و کس بکاف
تازی یعنی کسی ای پلنگ و مار منقاد منست اگر پیل و یا اگر کسی از مخلوقات مطیع ورام من باشد عجب مدار موجب شگفت ست
چه عدم شگفت ورام بودن درندگان وحشیان نست ورام بودن کسی از مخلوقات که شامل ست نبی را بلکه تعمیم کس از
مخلوقات که گروه است از لفظ کس مستفاد نمیشود چه کس بمعنی آدمی مطلق ست نه بر مخلوق مطلق - تو هم گردن از حکم داور مپیچ
که گردن نپیچد ز حکم تو هیچ + هم ای شل من که از حکم ایزد تعالی سر نتافته ام گردن پیچیدن اعراض کردن فرمان بجا
نیاوردن داور احق تعالی و آنکه میان بدو نیک فصل کند تا ربیش حاکم خوانند کذافی الشامل - چو حاکم بفرمان داور بود +
خدایش نگهبان ویاور بود + مقوله شیخ ست که حاصل حکایت را بیان فرموده است حاکم پادشاه اقلیم نگهبان ای حافظ
از جمیع بلیها و یاور از جمیع اعدا محالست چون دوست دارد ترا + که در دست دشمن گذارد ترا + از محال محال عادی
مرادست نه عقلی که خلاف آن ممکن نباشد دوست دارد به سبب انقیاد واطاعت تو مر ویرا در جمیع اوامر که ان الله یحب
المتقین که در دست آه بیان محالست و خطاب عام ست یا بپادشاه ابوبکر **حکایت دیگر درین معنی** یکے
دیدم از عرصه رودبار + که پیش آمدم بر پلنگ سوار + عرصه کشادگی که دروی نه بنا باشد و نه درخت و نیز بساط شطرنج
کذافی المدار رود بار رود بزرگ و زمینیکه در و آب از هر طرف جمع میشود و نیز مجمع جویها و در موید ست بمعنی شهری
از ولایت قهستان کذافی المدار و بمعنے بیت متن مستشهد گرفته پس عرصه عبارتست از زمینیکه در پیرامون شهر
باشد رود است که رود بار بمعنی رود بزرگ باشد و عرصه آن عبارتست از زمینے که بر لب وے باشد بل هذا انسب
لان مثل هذه الخوارق من الاولیاء عند الحاجة انما یکون فی الصحرا لئلا یختلط به شوب العجب والریاء والله سبحانه اعلم بر
پلنگی سوار حالست از فاعل آمدم و میم آمدم مضاف الیه پیش ست + چنان هول زان حال بر من نشست + که ترسیدنم
پای رفتن ببست + هول دهشت و بیم از ان حال ای از سوار بودن آنکس بر پلنگ که ترسیدنم بپایان جنان ست
و میم مضاف الیه رفتن پای رفتن باضافت لامی و ترسیدن شیخ نه بنا بر غرابت این امر ست نه از خوف هلاک جان +
تبسم کنان دست بر لب گرفت + که سعدی مدار انچه دیدی شگفت + تبسم آهسته خندیدن چنانکه دندان نمایان
دست بر لب گرفتن افسوس خوردن و تعجب کردن کذافی المدار اینجا بمعنے ثانی مرادست ای تو ترسیدن من و غریب
پنداشتن من تعجب کرد و گفت ای سعدی خواندن آنکس مر شیخ بنا بر معرفت قلبی ست که بصفای باطن دریافته باشد که این
سعدیست و شاید که بسابقه معرفتے باشد در میان ایشان + تو هم گردن از طریقت متاب + بنه گام و کامی که خواهی

ره این ست و راه سلوک و وصول الله این ست که من بتو می گویم که بنه گام آه پس مصراع ثانی بیان کلمهٔ انیست گام اول بکاف
فارسی بمعنی قدم ست و ثانی بکاف تازی بمعنی مقصود و مراد یعنی در امتثال اوامر و اطاعت حقتعالی قدمی بنه و هر مقصود
که آرزوی تست بیاب نصیحت کسی سودمند آیدش ✤ که گفتار سعدی پسند آیدش + کسی بیاء موصوله مفعول آید اول
ست که گفتار صلهٔ اوست و گفتار سعدی عبارتست از پند فرمودن او بمراعات جناب حقتعالی و امتثال امر و اطاعت
او در جمیع اوامر که از انجمله است عدل با ساتر خلائق و اشیاء مراد غیر بمراد خود چنانکه از حکایت لاحقه هویداست
پس ازینجاست آغاز مقصود این باب و ایراد حکایتین سابقتین تقریبی بود کما عرفت - شنیدم که در وقت
نزع روان ✤ بهرمز چنین گفت نوشیروان ✤ نزع بالفتح کشیدن چیزی از جای خود و بر کندن و جان کندن کذا
فی المنتخب روان بالفتح چنانکه گذشت و نزع اینجا مصدر مجهول است ای کشیده شدن روح از بدن هرمز بضم یکم و سوم نام شهری بر کنار
دریا و نیز نام پسر نوشیروان که پدر خسرو پرویز بود کذا فی الشامل یعنی پادشاه نوشیروان در وقت جان کندن یعنی آخر وقت و قریبا از ان
با پسر خود چند نصائح کرد - که خاطر نگهدار درویش باش ✤ نه در بند آسایش خویش باش + بیان گفت است درویش غربا
و مساکین رعیت بند بفتح باء تازی علم بزرگ و مکر و حیله و فریب و نام ولایتی و طمع و محبت کذا فی المدار اینجا بمعنی طمع و محبت
ست یعنی در طلب و محبت تن آسانی خود و جمع خزائن مباش - نیاساید اندر دیار تو کس ✤ چو آسایش خویش خواهی
و بس + تعلیل مصراع ثانی بیت سابق ست - ملک سر فرو برده در ناز و نوش ✤ چه دارد بیانگ ستمدیده گوش + تعلیل
نیاساید ست ناز و نوش عیش سرود و شراب ستمدیده مظلوم ملک مبتداست چه دارد یعنی چگونه دارد خبر اوست و سر فرو برده
آه حال ست از فاعل دارد ای ملک چگونه بشنود نالش مظلوم را بحالیکه سر فرو برده باشد در عیش و کامرانی و بعضی نسخ
بجای چه که کدامیه واقع شده پس فرو برده خبر ملک ست - نیاید بنزدیک دانا پسند ✤ شبان خفته و گرگ در گوسپند +
شبان بالضم و باء ابجد چراننده گوسپند و گله بان و بالفتح جمع شب بر خلاف قیاس و نیز شب برگ کذا فی المدار
اینجا بالضم کنایه از سلطان ست و گوسپند کنایت از رعیت که سلطان شبان است و عامی گله - که گرگ کنایت از ستمگار
و خفتن شاه عبارت از تغافل که بعیش و کامرانی از حال رعایا بیخبر باشد - برو پاس درویش محتاج دار ✤ که شاه از
رعیت بود تاجدار + پاس نگهداشتن درویش محتاج و رعایا که بپاس شاه حاجت دارند که برای تعلیل ست ای از رعیت
ای از پاس رعیت - رعیت چو بیخست و سلطان درخت ✤ درخت ای پسر باشد از بیخ سخت + سلطان درخت
ای چون درخت ست از بیخ ای از سختی و محکمی بیخ و سخت بمعنی محکم متعلق باشد ست - مکن تا توانی دل خلق ریش
و گر میکنی میکنی بیخ خویش ✤ تقریع ست بر سابق می کنی اول بالضم کاف از کردن ای اگر دل خلق را ریش و رنجه میکنی و
میکنی ثانی بفتح کاف ست از کندن که بیخ خویش مفعول اوست تا اینجا بود موعظت نوشیروان مر پسر خود را اکنون
شیخ سعدی بشاه ابوبکر موعظت می کند و می فرماید - اگر جاده باید ت مستقیم ✤ ره پارسایان امید ست و بیم + جاده ای

و روش و راه راست و فراخ کذا فی المدار اینجا بمعنی راه روشن و فراخ است که مستقیم بمعنی راست صفت اوست و جزا از شرط
محذوفست بدلالت مصراع ثانی ای راه امید و بیم را بگیر که راه پارسایان همین است که الایمان بین الخوف و الرجا یعنی ایمان
در ترسیدنست از بدی عذاب حقتعالی و امیدوار بودن از نیکی با نعام افضال او تعالی ـ طبیعت شود مرد را بخردی
بامید نیکی و بیم از بدی + بخردی بکسر با و قیل بفتح و سکون خا معجمه دانائی و هوشیاری کذا فی المدار بخردی مبتدا
ست و طبیعت شود خبر اوست یعنی هوشیاری و عاقبت اندیشی از امور طبعی و جبلی گردد باین دو صفت که امید و
بیم است ای هر کرا این دو صفت است او عاقبت اندیش کامل بود که ملکش از پراگندگی خالی باشد چنانکه گفت +
گر این هر دو در پادشه یافتی + در اقلیم و ملکش پناه یافتی ـ بعد پادشه ای در سرشت پادشاه اقلیم ملکش و لایت پادشاهی
او پنه مخفف پناه است و آنچه در عامه نسخ بجائی پنه امان یافته شد نظر بقافیه مصراع اول غلط است مگر آنکه در مصراع
اول بجائی پادشه لفظ مرزبان باشد که بمعنی پادشاه است اما در هیچ نسخه معتد بها یافته نشد و خطاب یافتی بهر یکست
از رعایای مسکنه کشور این پادشاه ـ که بخشایش آرد بامیدوار + بامید بخشایش کردگار ـ گزندکسانش نیاید
پسند + که ترسد که در ملکش آید گزند + یعنی آن پادشاه از جهة اتصاف خود بصفت امید بخشایش رحمت آرد
بر امیدواران یعنی رعایا و تجار و مسافران که امیدوار احسان اویند زیرا که پادشاه با رحمت و بخشایش خلق مستحق
و امیدوار بخشایش و رحمت حقتعالی خواهد شد که ارحموا ترحموا و از جهة اتصاف او بصفت ترس آزار رسانیدن
بکسان یعنی بر رعایا و تجار او را خوش نیاید زیرا که بترسد از آنکه مبادا در پادشاهی او زوال آید که من اسا فعلیها ـ
و گر در سرشت وی این خوی نیست + در آن کشور آسودگی بوی نیست معطوفست بر بیت گر این هر دو در پادشاه
یافتی ـ آه سرشت طبیعت این خوی ای امید نیکی و بیم بدی آسودگی بوی بقلب عبارت ای بوی آسودگی و آرام
خاطر در کشور اینچنین پادشاهی نباشد اکنون شیخ ره مخاطب عام را که بولایت اینچنین پادشاه سکونت پذیرست
موعظت می فرماید ـ اگر پایبندی رضا پیش گیر + و گر یکسواری سر خویش گیر ـ یعنی چون در کشور این پادشاه بوی
آرام و آسودگی نیابی پس بحال خود نظر کن اگر پابند عیال و خدام و لواحق هستی و طاقت انتقال از این کشور
بکشور دیگر نداری رضا پیش گیر ای رضینا بقضا الله تعالی بر گو و بهر چه پیش آید رضا داده و صبر کن و چنان تصور کن
که خوشنودی حقتعالی درین بوده باشد و اگر یکسواری ای مجرد و لائق هستی و قیدی نداری که ترا از ارتحال بکشور
دیگر مانع آید سر خویش گیر ای از آنجا انتقال کرده بکشورے دیگر که آرامگاه خاطر است سکونت گیر که سیاق زمان
لا یسلم احد الا من ینتقل من قریة الی قریة و من شاهق الی شاهق و فی الحدیث الفرار عما لا یطاق من سنن
المرسلین و تقریریکه مولنا عبد الواسع کرده است ناگفتن آن اولیتر است ـ فراخی در آن مرز و کشور مخواه ـ
که دلتنگ بینی رعیت ز شاه ـ تعلیل سر خویش گیر است فراخی عیش و عشرت مرز زمین را رانده آباد ۱۲ تنگ

آه بیان انست - زمستکبران ولاور مترس * ازان کو بتر سد نزد اور بترس - مستکبر اسم فاعل ست از استکبار
بمعنی گردنکشی کردن یعنی ای یکسو او مجرو گذار از گردنکشان شجاع خدا ترس ترس مدار چه ایشان بی باعث وسلسله
جنبانی بکسی معترض نشوند بلکه از شاهی بترس که ترس او تعالی و بهرشت او نیست چه او بی وجه و بناحق در پی آزار خلق باشد
و بعضی از شراح گفته که اگر در مصراع ثانی بترسد را بصیغه اثبات و مترس را بصیغه نهی خوانند هم رواست چه بدین نسخه مترس در
هر دو جا ردیف خواهد بود ولاور و دا قافیه باشد و پردا مخفی نیست که برین تقدیر تقابل مضمون مصراعین از دست
میرود حال آنکه مقصود همان تقابل ست پس احسن همان نسخه است که در متن مرقوم گشت که تقابل هم بجا باشد و
بیت ذو قافیتین باشد - دگر کشور آباد بیند بخواب * که دارد دل اهل کشور خراب - موعظت شخصت مر شاهان ملک
هر شاهی که بمعنی هرگاه ای هر پادشاه که دارد و کشور را در خواب آباد دیدن عبارت از ویران شدنست چه تعبیر خواب
بالغلط و بالعکس آن مشهورست و تواند که معنی چنین باشد هر آن پادشاه که دل اهل کشور خود را خراب میدارد
کشور او گاهی آباد نخواهد شد و شاه آنرا آباد نخواهد دید و اگر آباد بیند البته در خواب خواهد دید نه در بیداری ۵
خرابی و بدنامی آید ز جور * رسد پیش بین این سخن بر الغور - پیش بین عاقبت اندیش غور بغین معجمه مغاک چیزی
کذا فی المدار ای بپایان این سخن عاقل عاقبت بین میرسد نه ظاهر بین جفا پیشه و آنانکه غور بغا نوشته اند
بمعنی فی الحال بیجا کرده اند - رعیت نشاید زبیداد کشت * که مر سلطنت را پناهند و پشت - پشت بضم معروف
و قوت کذا فی المدار چنانکه پیشتر گفته که شاه از رعیت بود تاجدار - کرم کن نه پرخاش و کین آوری * که عالم بزیر نگین
آوری - پرخاش بفتح با فارسی جنگ و شور و کینه کذا فی المدار - کین آوری تفسیر اوست که برای تعلیل ست ای
بر عایا کرم کن و در حق ایشان سینه را از کینه پاک دار که بکرم کردن عالمی را بزیر نگین شاهی خواهی آورد - مراعات
دهقان کن از بهر خویش * که مزدور خوشدل کند کار بیش - مراعاة بضم رعایت و پاس کردن دهقان مزارع
و رئیس ولایت و این لفظ بکاف پارسی بود که معرب کرده اند کذا فی المنتخب اینجا هر دو معنی درست مزدور بضم
میم و سکون وا مخفف مزدور بفتح و او ست ای صاحب مزد و اجرت چنانکه رنجور صاحب رنج و گنجور صاحب
گنج یعنی مزدور پیش خداوند خود بخشنود دلی کار میکند که امید اجرت داشته باشد بخلاف کسیکه بتعدی و بیکار او را
کار فرماید و بکراهت دل عیشش منغص باشد فکذا حال الدهقان فی حالتی الجور و الاحسان - مروت نباشد
بدی با کسی * کزو نیکوئی دیده باشی بسی * مروت بضم میم و تشدید واو و وزن فعول ست بمعنی مردی و تحقیق
آن خود ستاز مرد بمعنی مردم پس همزه اش بواو مبدل گردیده و مدغم گشته کما فی مفروقه کذا فی المنتخب *
حکایت دیگر در تاکید عدل شنیدم که خسرو بشیرویه گفت * در آندم که چشمش ز دیدن بخفت
خسرو پسر سیاوش بن کیکاوس شاه که او را کیخسرو نیز گفتندی و نام پرویز شاه بن هرمز عاشق شیرین و نام شاعر

دهلوی مشهور کذافی المؤید اینجا معنی اول مرادست شیرویه بکسر شین و یاء پارسی و ضم رای مهمله و بای پارسی نام پسر خسرو پرویز که او را شیرویه نیز گویند کذافی المدار شمشاه ملک را ندآخر بغلط بجای داروئی قوت باه زهر بخورد و بمرد گویند آن زهر را پدرش نهاده بود و بهر خویش نبشته که داروی مجرب قوت باه است والله اعلم و در رشیدیست که شیرویه مرکب است از شیر و ویه که کلمه ایست مفید معنی نسبت و مشابهت یعنی مانند شیر و بکثرت استعمال با شیر را حذف کرده بکسر شین و سکون را خوانند و ازین قبیله ایست سیبویه که اکثر سیب در دست میداشت و می بوئید و قیل رخساره هایش چون سیب بود در غایت صفائی و راهویه پدر اسحاق محدث مشهور زیرا که در راه زائیده بود و مشکویه که خلق خوش داشت و عمرویه که پدرش یا جدش عمر نام داشت که جرگین بود و بدبوئی چون لفظ داشت انتهی کلامه در آندم ای قبل آن ساعت که قریب مرگ بود چشمش از دیدن خسپیدن داشت ٭ بران باش یا هرچه نیت کنی ٭ نظر در صلاح رعیت کنی ٭ مقول گفت ست و موعظت خسرو شاه مر شیرویه را تا حکایت بازرگان تمام میشود والله سبحانه اعلم تا حرف نفی از حروف هجا و برای تاکید مثل زنهار و آنرا تای زنهاریه گویند و بمعنی توئی و ناه آید ابراهیمی و در مدارک نیز آورده است اینجا بمعنی زنهار و نه هردو تواند بود صلاح بهبود حاصل معنی آنکه بران پند مستقیم باش که هر قصد که کنی در خوبی رعیت را مرعی داری ٭ الا تا نپیچی سر از عدل و رای ٭ که مردم ز دستت نه پیچند پای ٭ الا حرف تنبیه است بمعنی آگاه باش و تا زنهاریه است پیچیدن سرکشی کردن و اعراض نمودن ز دستت ای از پیش تو چنانکه سن بن یده محاوره عرب است پای پیچیدن رفتن و گریختن کذافی الرشیدی مستشهد بیت متن و رای بمعنی تدبیر ٭ پایان کار ازاله شده مرادف عدل است ٭ گریزد رعیت ز بیدادگر ٭ کند نام زشتش بگیتی سمر ٭ بیداد ظالم چه گر از کلماتیست که افاده معنی فاعلیت کند چون شیشه گر و کاسه گر کذافی الرشیدی گیتی دنیا و روزگار سمر بفتحتین حدیث شب کذافی المدار اینجا کنایه از اشتهار است فاعل کند رعیت و شین راجع به بیدادگر ٭ بسی بر نیاید که بنیاد خود ٭ بکند آنکه بنهاد بنیاد بد ٭ بسی بر نیاید ای بسیار مدت نگذرد و زود واقع شود این معنی که بنیاد خود آه بنیاد دید ای جور و ظلم و بنیاد آن بنابران گفته که رسم ظلم اول در جهان اندکی بوده هر که آمد بران مزید کرد پس گویا واضع این رسم بنیاد انداخته است و دیگران بران بنا ساخته ٭ خرابی کند مرد شمشیر زن ٭ نه چندانکه دود دل پیرزن ٭ دود دل آه سرد از غم جور ٭ چراغی که بیوه زنی بر فروخت ٭ بسی دیده باشی که شهری بسوخت ٭ تعلیلست برای تفصیل جهان سوزی آه بیوه زنی بر خونریزی شمشیر زن چراغ کنایه از آه که آتش غضب همراه دوست و سوختن شهری کنایت از ویران شدن ملک ست شهری بیای تنکیر و فاعل بسوخت چراغ یعنی از دعای بد مظلوم دیده یا شنیده باشی که ملکی خراب شده باشد و شهری ویران گشته چون خسرو شاه در پند دادن از فواید عدل و غوایه ظلم که بدنیا بداد گر و ظالم عاید شوند فراغ یافت نکر ثمرات آخروی انتها بشتافت و گفت ٭ از آن بهره ور تر در آفاق کیست ٭ که در ملک

رانی بانصاف زیست - کہ در ملکرانی بیان ازان ست کہ ملکرانی حکومت و سلطنت ای ہمچون صاحب عدل و انصاف ہیچکس بر
بہرہ مند کامیاب نیست زیرا کہ . چو نوبت رسد زین جہان غربتش * ترحم فرستند بر تربتش - نوبت وقت و مدت
و عہد و کرت و مرتبہ کذا فی المدار اینجا بمعنے کرت مرادست نوبت مضاف ست بغربت یعنی مسافر شدن و دور از وطن افتادن
یعنے چون کرت سفر کردن او ازین جہان در رسد آنہمہ مردمان بر گور او رحمت فرستند یعنی دعای خیر کنند و بگویند کہ رحم
اللہ فلاناً - بد و نیک مردم چو می بگذرند * ہمان بہ کہ نامش بنیکی برند * بد و نیک صفت مقدم مردم ست و کلمۂ با از
نواید ست چون می را با یا باء از فواید اقتران افتد کلمہ میر ابایا - مقدم در زند چہ با ما یک حرف فصل او از فعل صحیح ست
ہمان بالفتح مرکبست از ہم و آن گاہے ازان معنی ہر دو جزو مراد باشد و گاہی معنی جزو اول و گاہے جزو ثانی کذا فی المؤید
اینجا بمعنے جزو ثانی مرادست ای چون مردمان نیک و بد را ازین جہان گذشتن ضرورست پس از ایشان آنکس
بہترست کہ نامش پس از مرگ بہ نیکی یاد کنند و آنکہ بہ بدنامی شہرۂ آفاق و آن نباشد کہ شہد الناس + خدا ترس
بر رعیت گمار * کہ معمار ملکست پرہیزگار - موعظت دیگرست از خسرو شاہ مر شیرویہ را و تواند کہ از ینجا پند شیخ سعدی باشد
مر ابوبکر شاہ را کہ بر رعیت گمار ای عامل شہر مقرر کن معمار بالکسر آنچہ بدان عمارت کنند و در استعمال بار رسیان یعنی
عمارت کنندہ آمدہ ست کذا فی الکشف یعنی مرد خدا ترس و پرہیزگار کہ موجب آبادی ملکست - بداندیش تست
آن و خونخوار خلق - کہ نفع تو جوید در آزار خلق - خونخوار معطوفست بر بداندیش کہ نفع آمدہ بیان کلمہ تست یعنی کسی کہ
سال نفع تو در مضار خلق و راحت تو در آزار مردم بجوید دوست و نیکوخواہ تو نیست بلکہ او دشمن تست چہ در ایذای خلائق
اگرچہ در ظاہر فراہمی مال ست اما بعاقبت درین موجب بال ست و ہم آزار بندہ خلق ست حاصل آنکہ او خیرخواہ ہیچکس
نیست خسر الدنیا والآخرہ مولانا عبد الواسع کاف کہ نفع بمعنے ہر گفتہ ر کاکتش مخفی نیست چہ کلمہ آن مستدرک مینماید
و در نسخ آنکہ خونخوار خلق واقع ست در نصیحت آنکہ مبتدا ست و بداندیش تست جزائی کسیکہ خونخوار خلق ست و دشمن تست
و مصراع ثانی بیان خونخواری اوست و ہم تعلیل بداندیشی او و آنانکہ بداندیش تست است خونخوار خلق خوانند بجہل خود
اقرار کنند چہ تکرار رابطہ روا داشتہ اند - ہند عامل سفلہ بر خلق رنج * کہ تدبیر ملکست و توفیر گنج - توفیر تمام کردن حق
کسی را و بسیار کردن و در استعمال بمعنے اندوختن مال آمدہ است کذا فی المؤید بدانکہ در اکثر نسخ واو عاطفہ بر لفظ توفیر دیدہ
شد پس معنے بیت آنکہ عامل کمینہ کہ بدخواہ رعیت و شہنشاہ ست بر خلق رنج می نہد و بزور و تعدی زر و سیم از ایشان
میگیرد زیرا کہ میداند کہ این رنج نہادن تدبیر ملک و وقوع سیاست و ہم بسیاری گنج و خزینہ ست و در بعضے نسخ واو
نیست برین تقدیر تدبیر ملک مبتدا ست و توفیر گنج خبر آن و کلمہ ست رابطہ و در معنی موخر یعنی عامل سفلہ یعنی را در نظر
داشتہ کہ تدبیر ملک عبارت از جمع کردن گنج ست بر خلق رنج می نہد و سیم و زر می ستاند و این ظن او باطل
ست چہ تدبیر ملک عبارت از احسان ست - اگر جانب حق نداری نگاہ * گزندت رساند ہم از پادشاہ - این بیت

از حضرت شیخ و جمله معترضه است در میان کلام و موعظه عامل سفله خطاب هم بدوست یعنی اگر در عمل و حکومت جانب حقتعالی
را نگاه نداری و تمام پاس پادشاه مقدم حقتعالی هم از آن پادشاه ترا گزند رساند حکما گفته اند هر که خلق خدا تعالی را بیازارد
تا دل پادشاه بدست آرد خدا تعالی همان پادشاه را برو برگمارد تا دمار از روزگارش برارد من اعان ظالما فقد
سلطه الله علیه - ریاست بدست کسانی خطا است * که از دست شان دستها بر خداست - ریاست یعنی تحویل ریاست
و تفویض حکومت کسانیکه بیا موصوله که از دست آن صلهٔ آن باز دست شان ای از دست تعدی و ظلم ایشان دستهای بر خدا
ست ای دستهای خلائق بدعای بد ایشان باشد و خطا بنا بر آنست که مضرت دعای ایشان فی الحقیقة بپادشاه عائد است که
اینچنین ظالم را بر ایشان برگماشته است * نکوکار پرور نه بیند بدی * چو بد پروری خصم جان خودی * چه در تحویل ریاست
با بدان خرابی مملکت است و ضرر عائد بر هم بتو است و لعق نکوکار پرور هو پادشاهی که پرورنده عامل نکوکار است
بدینمعنی که ریاست خلائق بدست او میدهد و آنچه در عامه نسخ بجای لفظ پرور لفظ پرور هرگز دیده شد نظر بمضمون مصراع ثانی غلط است چه
مقابل بد پرور نکوکار پرور است مگر آنکه نکوکار پرور را محمول بر تحویل ریاست بنیک کنیم آنگاه تقابل بی ضم لفظ پرور درست
آید - مکافات موذی بمالش مکن * که بیخش برآورد باید ز بن - مکافات بضم جزا و پاداش و ادن موذی اسم
فاعل ست از ایذا بمعنی آزار رسانیدن کنایه از عامل سفله است که مر خلق را آزار میرساند که بمعنی بلکه و شین عاید بموذی ست
این بیت موعظت دیگر ست در باب مکافات ظالم یعنی موذی را سیاست و پاداش ظلم بمال و شنباید کرد بلکه او را از بیخ
و بن باید کند یعنی ای باید کشت و در اکثر نسخ بجای موذی مروی واقع است مر کلی بیا موصوله و مصراع ثانی صلهٔ آن یعنی
مردی که مستحق آنست که بیخش را از بن باید کند زجر و مکافات چنان کس تنها بمال نباید کرد بلکه باید کشت لان قتل
مثل هذا الموذی واجب للسلطان اظهار للسیاسة و زجر الغیره و در بعضی نسخ دشمن دیده شد آنهم عبارت از ان ظالم بد اندیش
شاه است - مکن صبر بر عامل ظلم دوست * که از فربهی بایدش کند پوست - ظلم دوست صفت عامل ست و
مصراع بیان هم صبرست و شین بایدش مضاف الیه پوست است یعنی این وجه را نظر داشته که این عامل ظالم بعد
از انکه فربه شود و مال بسیار از خلایق بظلم و تعدی بدست آرد تاراج خواهم کرد و از او خواهم گرفت صبر مکن بلکه زود اتر
باید کشت و بمال او نظر نباید داشت پس برین تقدیر لفظ بعد بعد از کاف محذوفست هکذا افهم من تقریر مولنا
عبد الواسع و انسب آنست که کاف برای علتست فربهی کنایت از ظلم ای از سبب فربهی او را باید کشت و تواند که کاف
بلکه باشد و لفظ پیش بعد از کاف محذوفست ای در سلخ و قتل او فرصت نباید کرد بلکه پیش از فربه شدن باید کشت
چنانکه تمثیل لاحق بر ان دالست که میفرماید - سر گرگ باید هم اول برید * نه چون گوسپندان مردم درید - کلمه هم
زاید ست و چون موقتیه ای سر گرگ را پیشتر باید برید نه وقتیکه گوسپندان مردم دریده خورده و فربه شده که اقتلوا الموذی قبل الایذاء
حاصل آنکه موذیات عالم را بزودی تمام باید کشت و فرصت نباید داد خصوصاً دزدان و راهزنان را تا بسبب اجتماع

وتقویت یکدیگر موجب مغلوبی لشکر سلطان و خرابی ممالک و انسداد راه قافله نشود چنانکه از حکایت گلستان که دزدان بر سر کوهی نشسته بودند الخ هویداست و حکایت لاحقه هم بر همین معنی ایراد یافته ـ چه خوش گفت بازارگان اسیر * چو گردش گرفتند دزدان به تیر * بازارگان و بازرگان صیغه مفرد است یعنی سوداگر که جمع آن بازارگانان و در ادات پرمایه را نه ماده کرده است کذا فی المدار و صاحب مؤید که ترجمه بازارگان طائفه سوداگران سرمایه دار نوشته غلط کرده و نظر بصورت جمع یعنی الف نون داشته اسیر بالفتح بندی صفت بازارگان است و مصراع ثانی شرط مؤخر است وشارت بتفسیر اسیر بودن سوداگر ـ چه مردانگی آید از رهزنان * چه مردان لشکر چه خیل زنان * مفعول گفت مذکور است و کلمه چه در اصل وضع برای استفهام است و چون تکرار یابد مفید تسویه باشد مردان لشکر ای لشکر مردان یعنی چون از دزدان مردانگی و شجاعت بوقوع می آید که علانیه در ملک شاه از رهگذران مال و منال بزور و تعدی می ربایند پس لشکر مردان یعنی سپاه این ملک و گروه زنان برابر اند ای در اول که سیاست بکار نبرده اند در آخر چون ایشان مغلوب گشته اند چون ذکر بازرگانان بتقریب و سیاق آمد لهذا شیخ مر شاه را مراعات و عدم اذیت بدان و هر که ازین نوع باشد پند فرموده و گفت ـ شهنشه چو بازارگان را بخست * در خیر بر شهر و لشکر ببست * شهنشه مخفف شاهنشاه است ای پادشاهی که دیگران بمدد او پادشاه شوند و در اصل شاهان شاه بودی پادشاهان کذا فی الرشیدی و میر نور الله احراری در شرح گلستان آورده که ترجمه اش سلطان السلاطین است و قریب به رب الارباب و اطلاق این لفظ بر غیر ذات حق تعالی بقول بعضی علما کفر است همانا که شیخ سعو برین روایت مطلع نبوده است یا آنرا پسند نموده است یا آنکه روایت مذکور بعد از زمان شیخ حادث شده است انتهی و تحقیق آنست که بوقت اطلاق بر غیر ذات حق تعالی معنی ترکیبی این لفظ ملحوظ نیست بلکه بمعنی پادشاه باشد چنانکه در لفظ خداوند و خداوندگار در حین اطلاق بر غیر ذات پاک معنی ترکیبی مهجور است کما هو تحقیق فی المصدر بخست ای خسته کرد و فرهنگ سروری ای سوداگر را بیازرد و بگرفتن تمام مالش ناحق یا باخذ زاید از حق شرعی و خیر عبارت است از انواع نفائس و اجناس اموال که بازرگانان از کشور بکشور برند و مردم بدان خرید و فروخت آرند ـ کی آنجا دگر هوشمندان روند * که آوازه رسم بد بشنوند * کی بالفتح کدام و نیز پادشاه پادشاهان کذا فی الرشیدی اینجا بمعنی اول مراد است که آوازه بیان آنجاست علت گفتن این کاف غلط است رسم بد عبارت از غصبیدن مال سوداگران و یا زیاده گرفتن از حق زکوة شرعی ـ اگر بایدت نام نیکو قبول * نکودار بازرگان و رسول ـ قبول مصدر است بمعنی پذیرفتن و اینجا بمعنی مفعول است که صفت نام نکوست ای نام نیکو که مقبول عند الله و عند الناس است و بعضی نسخ نام نیک و قبول بواو عطف دیده شد برین تقدیر صفت ثانیه باشد مر نام را رسول فعول است بمعنی مفعول ای فرستاده شده عبارت از وکلاء شاهان دهر که بسوی یکدیگر سفیر هستند ـ بزرگان مسافر بجان پرورند * که نام نکوشان بعالم برند تعلیل سابق است بجان ای متصل و برابر جان چه بار اینجا بمعنی معیت و اتصال است که برای تعلیل بعد از فراغ از بیان

منفعت پروردن مسافران و بازرگانان و رسولان مضرت آزردن ایشان هم یاد کرده فرموده تبه گردد آن مملکت
عنقریب * کزو خاطر آزرده گردد غریب * تبه و تباه و تبوه باطل و خراب کذافی المدار مملکت بالفتح مقام پادشاهی
کذافی المنتخب عنقریب نزدیک کزو ای از اهل آن مملکت بیان است غریب فقیر و بیگانه و آنکه از ولایت دیگر آمده باشد
غربا بالضم جمع آن کذافی الکشف اینجا معنی اخیر مراد است و چون شاه را به منفعت و مضرت هر دو طرف متنبه ساخت
فرمود غریب آشنا باش و سیاح دوست * که سیاح جلاب نام نکوست - سیاح بالفتح و تشدید بسیار سیاحت کننده
و گردنده در اطراف جهان سیاح با غریب در معنی قریب است لهذا در مصراع ثانی غریب را با سیاح قریب ساخته جلاب بالفتح و التشدید
صیغه مبالغه است از جلب بمعنی بسیار کشنده کذافی الکشف یعنی مسافر که از کشور دیگر بتجارت یا بسیاحت در اقلیم تو آمده باشد
با او مراعات کن و دوستی و آشنائی ورز چرا که سیاح و غریب کشنده نام نیکست ای هر جا که خواهد رفت مآثر جمیله و اخلاق جزیله
تو خواهد گفت - نکو دار ضیف و مسافر عزیز * وز آسیب شان بر حذر باش نیز * ضیف بالفتح ضاد معجمه مهمانان و مهمان
جمع و مفرد هر دو آمده کذافی المنتخب و کذا المسافر و الضیف ههنا مفعول نکو دار است مسافر معطوف است بر ضیف
و عزیز نیکو ای مسافر را عزیز و گرامی دار پرهیز بالضم مرادف پرهیز شده و بمعنی بسیار نیز آمده رشیدی ای بسیار ترسنده باش و این
بیت جامع موعظتین است آسیب عبارت از عذاب است که بد خواهان بصورت سیاحان متصور شده آسیبی رسانند
ز بیگانه پرهیز کردن نکوست * که دشمن توان بود در زی دوست - تعلیل است بیت سابق را زی بکسر زا معجمه و تشدید یا خطی
لباس و هم مستعمل است بمعنی هیبت و صورت چنانکه گویند که فلان در زی صالحان است کذافی الکشف اینجا هم بدین معنی
است و در بعضی نسخ دو می و دوست واقع شده و تا آل و احد توان بود ای امکان دارد که دشمن در صورت دوست و عدو
در لباس صدیق باشد و چون سیاح کلام در میان غریب و مسافر بود خدمتگاران هم مناسب دید که ضد با ضد ملائمت دارد
قدیمان خود را بیفزای قدر * که هرگز نیاید ز پرورده غدر - را خود را مفید معنی اضافت است ای قدر قدیمان خود
بیفزا غدر بفتح غین معجمه فریب و بیوفائی صراح یعنی از بیگانگان بی وطن بر حذر باش و ای خدمت نان و جامه نموده
و خرج راه ایشان را داده روان کن و بحضرت خود جای مده و قدر خدمتگاران قدیم خود را زیاده کن و مقرب آنحضرت
خود ساز مر ایشان را که بمقتضای حکم عقل از پرورده خود غدر نخواهی دید - چو خدمت گزاریت گردد کهن * حق سالهایش
فرامش مکن * موعظت دیگر است باحسان کردن در باره قدیمان خدمتگار بزا معجمه ادا کننده خدمت شاه و پادشاه مبالغه
نگیرست کهن ای پیر که از کار و بار خدمت باز مانده باشد حق سالهای حق خدمت سالها فرامش مختصر فراموش و کذلک
فرمش و فرموش کذافی الکشف - گر او را هرم دست خدمت ببست * ترا بر کرم همچنان دست هست - هرم بفتحتین
و را مهمله پیری سخت و بکسر را پیر سخت پیر کذافی المدار اینجا بفتحتین بیست و کلمه را در هر دو مصراع اول مفید معنی اضافت
ای دست خدمت او و دست خدمت با ضافت لامی و دست در هر دو جا بمعنی قدرت است همچنان ای مثل سابق این

تعلیل فراموش مکن ہست حاصل آنکہ او از انچہ بعہدۂ او بود یعنی خدمت تو معذور ست و عہدۂ تو یعنی کرم و یقین وظیفہ اش
ہمچنان بقدر و ست پس ترک آن با قدرت از مروت نیست و حکایت ہم برین معنی ایراد یافتہ۔ شنیدم کہ شاپور دم درکشید

چو خسرو برسمش قلم درکشید ✤ مصراع ثانی شرط ست و شاپور دم درکشید جزائی آن شاپور بیاء و قد پارسی نام پادشاہے
از آل اشکان کہ از نبسگان یافث بن نوح بود و پنجاہ سال ملک راند و یحیی و ذکریا در عہد او شہید شدہ اند و نیز پہلوانے از آل
فریدون و نیز خدمتگار خسرو پرویز شاہ کذا فی المؤید اینجا خدمتگار خسرو مراد ست و دم درکشیدن خاموش ماندن و توقف کردن
رشیدی و آنانکہ بمعنے آہ کردن و افسوس کردن گفتہ اند بے اصل است و ہم نظر بہ بیت لاحق غیر جائز رسم وجہ مقرر کہ بنوکران دہند
از روزانہ و ماہانہ و سالانہ قلم درکشیدن محو کردن و حک نمودن کذا فی الرشیدی ای شاہ خسرو وظیفہ او بند فرمود زیرا کہ از خدمت شاہ
بسبب ضعف و ہرم باز ماند ✤ چو شد حالش از بینوائی تباہ ✤ نبشت این حکایت بنزدیک شاہ ۔ لفظ نوا بہ بسیار معانی در کتب
لغت آمدہ ہست اینجا بمعنی توشہ و خرچ ہست یعنی چون بعد از توقف بسیار و صبر بیشمار حالش از بے خرچی و بے سامانی تباہ گشت نبشت
این الخ کہ ای شاہ آفاق پرور بعدل ✤ اگر من نماندم تو مانی بفضل ۔ بیان این حکایت معنی مصراع اول آنکہ ای
پادشاہ پرورندۂ عالم و مولینا عبد الواسع بجای لفظ شاہ لفظ سایہ نوشتہ و بجای پرور گستر نہادہ چنانچہ بعضے نسخ ہم
دیدہ شد یا گفتہ کہ آفاق درین معنی مضاف الیہ گستر ہست یعنی اے سایہ گسترندہ جہان بعدل یا بمعنے کہ عدل تو اہل عالم را شامل ہست مثل
سایہ جہانیان را از حرارت تہائی روزگار از شدائد فلک ناہموار در حرز پناہ خود داشتہ ہست و انچہ بعضے نسخ بجای سایہ لفظ
شاہ دیدہ شد صحت ندارد انتہی کلامہ قولہ صحت ندارد ای برین نسخہ کہ آفاق گستر ہست و اما بر نسخہ اول کہ آفاق پرورندہ ہست
صحیح و احسن ہست و اگر گستر بفتح کاف تازی خواندہ شود کہ مرکبست از گس و تر بمعنے بہتر چنانکہ در مؤید و شامل کور ست نسخہ موء دو ہم
مقبول افتد یعنی ای شاہ بہتر آفاق و فضل زمان خود بسبب صفت عدل مصراع ثانی مقصود بالذات ہست یعنی اگر من در جہان نخواہم
ماند و جسم و اسم من بمیرد اما تو بفضل خواہی ماند ای اسمت بفضل وجود مشہود و باقی ماند کذا قیل و در خاطر فاتر فقیر
میرسد کہ نمانم مختصر نماندم ست یا مختصر ماندی بحذف دال و اینچنین اختصار در کلام پارسیان بیش از شمار ہست چنانچہ
صاحب رشیدی ماند را مختصر ماندہ بسیار گفتہ ہست ای اگر من در خدمت تو نماندہ ام و پیر گشتہ ام تو بفضل و کرم ماندہ و دائم ہستی
و بر دانا مخفی نماند کہ این توجیہ بسباق مناسب ست کہ گفت ۔ گر در ایام دست خدمت بہ بست ✤ ترا بر کرم ہمچنان دست ہست ۔
و بسیاق مناسب ہم کہ میگوید ۔ چو بذل تو کردم جوانی خویش ✤ بہنگام پیری مرانم ز پیش ۔ لو قال اگر من نماندم تو
ماندی بفضل لکان اوضح لان الوزن مستقیم فلا حاجۃ علی التخفیف بذل صرف کردن مرانم ز پیش ای مران مرا از پیش
خود و از کرم و فضل خود لکن چہ من از خدمت معذورم و تو باحسان سزاوار و سیرہ باز آمد در بیان غریبان و گفت

غریبی کہ پر فتنہ باشد سرش ✤ میازار بیرون کن از کشورش ✤ غریبی بیار موصول کہ پر فتنہ صلہ آن و شین کشورش
مفعول میازار و بیرون کن ست بر سبیل تنازع و دانا نکہ این بیت را داخل غرض شاپور دانند سزائی شاپور خواہند

تو گر خشم بر وی نگیری رواست ٭ که خوی بدش دشمن در قفاست - که برای تعلیلست و شین بدش مضاف الیه قفاست و دشمنی
بیاء عظمت خوی بد که عبارت از فتنه انگیزی بمتداست و دشمنی در قفاست خبر آن ای چون دشمن سخت در پی اوست ترا
بخشم او چه حاجت چون از بیان سزای غریب پر فتنه که بیرون کردن او از کشور واجبست فراغ یافت بیان سزای
پر فتنه پارسی زاد که حبس یا قتلست بشتافت و گفت - وگر پارسی باشدش زاد بوم ٭ بصنعاش مفرست و سقلاب
روم ٭ معطوفست بر غریبی که پر فتنه باشد سرش پارسی بیاء النسبت ای شهریکه منسوبست بولایت پارس و آن چهار شهر
ست شیراز و کرمان و سپاهان و یزد و شین باشدش مضاف الیه زاد بومست و زاد بوم بی واو عطف بلکه بدال موقوف
بمعنی بوم زاد ای مولد و زمینی که دران زاده شده ست کذا فی المؤید صنعا بالف خالص بلا نون بر وزن یغما شهریست
در ماوراء النهر و فی الشامل و المؤید قصبه ایست در یمن و اما صنعان بالف و نون نام شخصی ست که موازنه هفصد کس مرید داشت
و عاشق دختر ترسا شده در دین او در آمد آخر الامر آن دختر مسلمان شد کذا فی المؤید و قصه او در کشف مشرح است سقلاب
بالفتح نام ولایتی از زمین ترکستان و بصاد خطی نیز آمده و در روم ولایتی معروف حاصل آنکه مرد پر فتنه اگر از ولایت
دیگرست سزای او همین قدر بسست که از شورش بیرون کن و خوان آدم بزرگ دیگری خوی بدش گشته اگر زاد بوم آن
پر فتنه شهریست از شهرهای پارس که مولد و مسقط الراس اوست همانجا محبوس کن پس او جلا وطن مکن و بولایت
دیگر مفرست - همانجا امانش مده تا بچاشت ٭ نشاید بلا بر دگر کس گماشت - همانجا ای بولایت پارس تا بچاشت
ای تا بر آمدن آفتاب او را امان مده و زنده مگذار و زود ترش تا شب بکش هر که مکنش زیرا که نشاید آه و در بعضی نسخ
بده بصیغه امر یافته شد مولنا عبدالرسول نموده که برین تقدیر چاشت عبارت از مدت حیاتست چه بعد از
چاشت زوالست یعنی تا آنکه زنده است در ولایت خود او را محکم کن و بدانچه مناسب حال اوست از بند و پند یاد
کار کرده باش و ازین کشور رفتنش مده که گویند برگشته باد آن زمین ٭ کزو مردم آیند بیرون چنین - تعلیل
نشاید ست برگشته خراب و برهم گشته کزو بیان آنست و فاعل گویند مردم ولایتهای دیگر که مردم پر فتنه در آنجا
رسد چون در حکایت پند دادن کیخسرو مرشیرویه را که جامع بود مر مواعظ اکثیره را موعظت حکومت دادن بجدا
ترسی بر خلق مهربان باشد و بمکافات رسانیدن عامل سفله پند رنج بود لهذا شیخ بعد هم بران هیچ مرشاهرا
بدان پند داده و گفته - عمل گر دهی مرد منعم شناس ٭ که مفلس ندارد ز سلطان هراس ٭ عمل حکومت و ریاست
دهی از دادن منعم مالدار مرد بوقت آخر بمعنی لائق ست چنانکه گویند مرد عشق و مرد سخن بمعنی لایق و اهل سخن
ای شایان این کار مالداری را شناس و بدان هراس از میر شهاب الدین حکیم کرمانی بکسر محقق ست و اما مشهور
بفتح ست ترس و بیم ابراهیمی - چو مفلس فرو برد گردن بدوش ٭ ازو بر نیاید دگر جز خروش گردن بدوش
بردن عبارت از ته چوب شدن هست چه مقررست که چون کسی را ته چوب گردن در میان دو کتف فرو میبرد حاصل

آنکه از مفلس بوقت سیاست و زد و کوفت برای سزای خیانت جز خروش چیزی بر نیاید و عدم مفلسان را ضرب شلاک
بسیار آسان ست که همیشه بسزای خیانت زد و کوفت یا بند و باز بر سر عمل آیند پس عمل دریاست منعم را باید داد که هرگز
خیانت نخواهد کرد چه زر و سیم او از جان عزیزتر است - چو مشرف دو دست از امانت بداشت ❊ بباید ز ناظری بر گماشت
مشرف بضم میم و سکون شین معجمه و کسر را مهمله بلند و در عرف سیاق نویسنده را گویند که در دیه و پرگنه برای تفحص احوال
عاملان دیوان بگردد چنانکه درین زمان شایع ست کذا فی المدار ناظر مردمک چشم و هر که پیمایش زمین کند و آنکه بالای
مشرف گماشته شود کذا فی المؤید اینجا معنی اخیر مراد ست ناظری بیای عظمت بدا شت ای بر داشت او بهر دو دست خیانت کردن
گرفت ای بعاملان سلطان در ساخت و نیز در ساخت با خاطرش ❊ ز مشرف عمل بر کن و ناظرش ❊ در ساخت
موافقت کرد او راجع است بناظر و شین عاید بمشرف ای ناظر هم بمشرف در باطن متفق شد بر کن بفتح کاف از کندن
ای هر دو را از عمل خویش معزول کن چه ایشان کار امانت را لیاقت ندارند - خدا ترس باید امانت گزار ❊
امین کز تو ترسد امینش مدار ❊ امانت گزار ادا کننده امانت عبارت از مشرف ناظر او یعنی عمل ناظری و مشرفی که مبنی
بر امانت و دیانت ست کار آنکس ست که از خدا تعالی بترسد نه آنکس که از زد و کوفت بترسد چه او بطور خیانت خواهد کرد
عبد الواسع گفته لفظ گذار که بذال معجمه در عامه نسخ دیده شد غلط ست چه گذاردن بذال معجمه ترک کردن ست و بزای
معجمه بمعنی ادا کردن ست چنانکه خواستن بالف و واو معدوله بمعنی طلبیدن ست و خاستن بالف خالص بی واو
بمعنی ایستاده شدن ست تبرقی مینفرماید - امین باید از داور اندیشه ناک ❊ نه از رفع دیوان و زجر و هلاک - رفع
کاغذ حساب پیش دیوان بردن محاسبه و مطالبه که دیوان بعد از عزل عامل حساب از و بفهمد که آنرا مرافعه دیوانی گویند
چنانکه در بیت ؎ مکن فراخ روی در عمل اگر خواهی ❊ که وقت رفع تو باشد مجال دشمن تنگ ❊ زجر و هلاک
دو معطوف اند بر رفع کذا قال مولنا عبد الواسع و در شرح عربی گلستان گفته رفع بمعنی عزل و بیکار ساختن ست
پس اضافت رفع دیوان برین تقدیر بنابر آنست که عزل و نصب عاملان بدست دیوان میباشد یعنی امین مطلق
خواه عامل باشد خواه مشرف و ناظر آنکس باید که از خدا اندیشه ناک باشد نه آنکه از محاسبه دیوان یا عزل آن و یا از زجر
و زد و کوفت سلطان و از هلاک جان اندیشه ناک باشد و اگر زجر و هلاک باشد بمعنی تهدید و قتل ست چون کار بند و
کشاد ممالک محروسه شاه وابسته بتعیین عاملانست و از هیچ یکی از ایشان با مانت یافته نمیشود و لهذا شیخ بهر
شاه طریقی می آموزاند که بدان از اندیشه خیانت ایشان فارغ البال بوده باشد و گفت ؎ بیفشان
بیفشاند و فارغ نشین ❊ که از صد یکی را نه بینی امین ❊ بدانکه این بیت از معضلات ست چنانکه در معنی آن
اغلاق ست در لفظ آن هم اختلاف ست و در نسخ صحیحه و معتدبها بیفشان صیغه امر از افشاندن و بیفشار مخفف
بیفشار صیغه امر از افشاردن و بواو عاطفه بر فارغ نشین و کاف در صدر مصراع ثانی و نه بینی که بصیغه نفی یافته

شد افشاندن و کذا افشانیدن گرد سبوس از غله دور کردن و گردی که بر جامه و امثال آن نشسته باشد دور کردن و چون همزه را حذف کنند بکسر فا خوانند افشاردن بالرای موقوف شلیدن و افشردن مثلاً یا افشردن بمعنی با محکم داشتن هم آمده است کذا فی المؤید والمدار پس از افشاندن عزل دور کردن عمل مراد است و از افشاردن در شکنجه کشیدن و محاسبه کردن و از دام درم فهمیده گرفتن مراد است که برای تعلیلات صد عبارت از عدد کثیره است چه قاعده مستمره ایشان است که از عدد قلیل بیک تا ده تعبیر کنند و از کثیر به پنجاه و هفتاد و صد عبارت کنند حاصل معنی آنکه عاملان را پس یکدیگر منصوب و معزول کن و همیشه حساب خود بسیاست از هر یک فهمیده بگیر و بدین عمل کن و از اندیشه خیانت ایشان فارغ بال و خوشحال مباش زیرا که از جمله عاملان هیچ یکرا امین نخواهی یافت که همیشه منسوب بوده باشد و این نسخه بدین معنی مناسب سیاق و سباق است کما لا یخفی علی العارف و در بعضی نسخ بجای بیفشار بشمار صیغه امر از شمردن دیده شد والباقی علی حاله مولانا عبد الواسع هانسوی گفته که افشاندن و شمردن کنایت از تجربه و جستجوست یعنی در یافتن مر امانت کذا قیل ای جستجوی تمام مکن بعده ازین مطلب فارغ نشین و بیحاصل عمر خود را در امید چیزی که ممکن الحصول نیست صرف مکن چه در میان عالم هیچکس امین نیست انتهی و مخفی نیست که این معنی مخالف سیاق و سباق است چه در سابق گفته که عمل بمرد منعم و مالدار بده و بر عاملان و مشرف ناظر باید گماشت و در صورت خیانت هر دو را معزول کن و در لاحق گفته و دعا بحیث را بکجا نباید فرستاد و احتیاط باید کرد و اینهمه معانی بدلالت واضحه مقتضی عزل و نصب اند نه ترک دادن کار را که بهر طور بکند او اندیشه نباشد و مع قطع النظر عنه لولا سلطان من دقیقه و دقایق السیاسة لاختل نظام العالم بل کثیر ما من احوال الدین و در بعضی نسخ بشمار بجای بیفشار و فارغ نشین بواو عطف و بمعنی بصیغه اثبات واقع شده و مولانا فرموده که فارغ نشین اسم فاعل است که منادی بحذف حرف ندا یعنی ای فارغ و بی پروا نشیننده از طلب امین با دیانت بیفشان و بشمار ای جستجو بوجه کمال کن که بعد از تصفح و تلاش بشمار از جمله صد کس یکی را با دیانت و امانت خواهی یافت انتهی و این معنی اگرچه از مخالفت مذکوره سالم است اما فارغ نشین را منادی گفتن بعید است چه بی پرواهی شاه معلوم نیست با آنکه بیشتر ولیس او صیغه امر و نهی واقع اند پس ظاهر آنکه این هم صیغه امر باشد و قیل فشاندن کنایت از عزل یکیست و شمردن مراد از نصب دیگری ای همیشه در عزل و نصب عاملان باش و گاهی ازین فارغ نشین بحذف عطف که البته از صد یکی را امین قوی خواهی یافت انتهی و از تقریر او معلوم میشود که نسخه اش بصیغه نهی فرموده است اما در هیچ نسخه بنظر نیامده است و بعضی شراح بجای بیکه چو کلمه شرط نوشته اند و نه بمعنی بصیغه نهی گفته و بشمار را هم بصیغه امر و هم بصیغه نهی آورده اند بر تقدیر اثبات بشمار گفته که بشمار در معنی مقدم است بر بیفشان و شمردن پیش از افشاندن باشد پس درین مصراع تعقید لفظی است یعنی عاملان را که بر ممالک تعیین کنی و در ایشان خیانت یابی که هیچ کس امین

نباشد تا صد مرتبه ایشان ای تا صد مرتبه یکی را بعد دیگری بتعین و منسوب کن و بصد مرتبه بر سی و در ایشان امانتی نیابی
پس همه را از عمل بقیشان و معزول کن و از مخالفت و خیانت ایشان فارغ نشین و بر تقدیر نفی مشمار یعنی چنین
کرده که چون هیچ یکی را از صد امین نیابی پس اینها را مشمار و عزل و نصب ایشان بگذار و بقیشان را دست از
عمل مهی ایشان بقیشان و فارغ نشین زیرا که بسپردن عمل و تحویل آن بصد کس غایت احتیاط در کار است و چون بار از
کمال احتیاط این معنی بدست نیاید عدم تحویل بر ایشان واجب است انتهی کلامه و مآل هر دو معنی آنکه بعد از
مرتبه عدم هیچکس را عمل نباید سپرد و بر دانا مخفی نیست که کار بار ممالک بدون نصب عاملان از یک ذات شاه معتبر
بلکه متعذر است تامل و انصف. دو همجنس دیرینه و همقلم * نباید فرستاد یکجا بهم. این بیت سر سخن است
در موعظت دیگر همجنس و هم قلم دو کس شریک در کار وی متفق در امر و ادراج لفظ دیرینه بنا بر آنست که اگر
در شرکت ایشان در کار از سر نو شده باشد البته از یکدیگر بر ملاحظه باشند و خیانت نورزند بخلاف آنکه شرکت ایشان
دیرینه باشد و ایشان محرم راز باشند و هم با یکدیگر یکجاست و تواند که ترجمه معاً باشد ای دریک زمان. تواتی که همدست
گردند یار دیگر یکی دزد باشد دیگری پرده دار. علت نباید فرستاده است بدانکه چون مشارکت دو کس را در امر بیان
کنند لفظ هم بدان امر متصل ساخته محمول کنند چنانکه گویند که ایشان همراه اند ای شریک اند در رفتن و کذلک هم
درس و همزاد ای همدست شوند و مال شاه را تاراج کنند پس در یکجا فرستادن ایشان نشاید بلکه یکجا دو مخالف را
تعین باید کرد زیرا که. چو دزدان ز هم باک دارند و بیم * رود در میان کاروانی سلیم. کاروان و کاربان
سوداگر و قافله آن و معنی ترکیبی کاربان نگهدار کار است کذا فی المؤید کاروانی بیای نسبت یکی از افراد کاروان
و اہل آن کذا فی المدار. یکی را که معزول کردی ز جاه * چو چندی بر آید ببخشش گناه. موعظت دیگر است
در باب ندیمان بعد از فراغ از ذکر عاملان ای از قرب حضرت خویش چنانکه وزیر را وزارت و منشی را از
نوشتن زمانه اذی چندی بیا رنگیر برای تعلیل است ای چند روز و چندین بیارو نون نوشتن و خواندن در از
مقام غلط است شین ببخشش مضاف الیه گناه است ای حرکتی ناپسندیده که از وی صادر شده باشد او را ببخش
به مرادش کجاه توقر باسابق است بعضان زیراکه. بر آوردن کام امیدوار * به از قید چندی شکستن هزار
قید بند حصار کفرستان که بالای کوه باشد در قبض کافران بمعنی منقول است از میان محمد امین تا ید که نام اسلوبی
باشد امین امادر فرهنگ یافته نشد کذا فی اشاعة النصاب پس قید بندی بیای عظمت است یعنی مقصود امیدوار را
بر آوردن بهتر است از شکستن هزار قلعه کفرستان و فتح کردن آن و اگر قید بندی بیای مصدری اختیار کنند بمعنی
بنده بودن و قید بندی را باضافت بیانیه گیرند یعنی قید غلامی و شکستن آن قید عبارت از آزاد کردن دارند هم میتواند
ای بر آوردن کام محتاج امیدوار بهتر است از آزاد کردن هزار بنده اما ظاهر عبارت در معنی قید بندگی است چه بای تحقیقه

بنده و بوقت الحاق یاء مصدری کاف پارسی بدل کنند و بدان یاء را الحق سازند و اگر بندی بیاء نسبت گیرند ای زندگانی
واسیر و اضافت قید بندی را برلام حمل کنند ای قیدیکه بر و نهاده باشند و شکستن عبارت از رها کردن دارند تواند بود اما
ظاهر التفضیل الشی علی نفسه لازم می آید چه خلاص کردن زندگانی را از قید هم در بر آوردن کام امیدوارست مگر آنکه امیدوار
بقرینه مقام غیر از خلاصی دادن اسیر مراد باشد والله اعلم - نویسنده اگر ستون عمل + نیفتد نیز و طناب امل این
بیت اثبات امیدوار بودن ندیمانست بعد از عزل با جهان سلطان پس بر آوردن کام ایشان صوبت ستون عمل
وطناب امل باضافت تشبیهی ای عمل و خدمت شاه که ندیم را مثل ستون تکیه گاه است وامیدوار را او مثل رسن
خرگاه ست و جمع ستون و طناب که خیمه را لازم انداز ملازم شعر است متضمن اشارت بانکه ستون خیمه جاه
او بدان ستون بار بر پا شود ای منشی حضرت سلطان اگر چه از عمل انشاء پادشاه معزول گردد اما از سر فراز
شدن بار دیگر بران عمل نا امید نشود زیرا که - بفرمان بران خسرو دادگر + پدروار خشم آورد بر پسر - بفرمان بران ای
ندیمان و خدمتگاران و بعضی نسخ بجای خسرو بر شه دیده شد پس یاء بفرمان بران یعنی بر است و کلمه بر زاید خشم آورد
خبر خسرو ست و بر پسر متعلق به پدروار ست حاصل آنکه خشم پادشاه با ارکان دولت و متصدیان سلطنت مثل خشم پدر است
بر پسر خود که رحمت و شفقت در عقب او دارد و ندیمان بدان خشم نا امید نشوند و آنرا مثل خشم پدر دانند پس این بیت
تعلیل مدعای سابق ست و آنکه در بعضی نسخ برین بیت بیاض که علامت داستان دیگر باشد دیده میشود از کم فهمی
ناسخانست - گهش میزند تا شود دردناک + گهی می کند آبش از دیده پاک - بیان خشم پدر ست که رحمت در پس دارد
فاعل میزند و میکند پدر ست و هر دو شین عاید به پسر است اول مفعول میزند ست و ثانی مضاف الیه دیده و از آب
سرشک گریه مراد ست - چو نرمی کنی خصم گردد دلیر + وگر خشم گیری شوند از تو سیر - سیر شدن از اضداد ست بمعنی
نا امید شدن و آرام گرفتن کذا فی الرشیدی چون بکلمه از موصول گردد معنی اول مراد باشد و چون بیاء اتصال
یابد معنی ثانی مراد باشد اینجا بمعنی نومید گشتن ست ای چون بخصم خود تمام نرم باشی البته بر مقاومت تو دلیر شود و اگر با خشم
پیش گیری و سختی با پیشه خود سازی خصم را توقع لطف و امید احسان از تو منقطع شود پس مقصود جهانداری که مطیع
و منقاد کردن خصوم ست فوت شود کذا قال مولینا عبد الواسع و این معنی بر تقدیر افراد فعل شود ست اما بر تقدیر
جمعیت آنکه در بعضی نسخ معتد یافته شد فاعل شوند ضمیر فرمان بران باشد که سابقا مذکور شد و معنی چنان باشد
اگر با خدام و ملازمان خود تمام نرم باشی خصم ترا جسارت مقاومت تو پیدا آید و اگر با خدم و حشم از نا امید شوند
واز هیبت تو بروند - بنده حلقه بگوش ار ننوازی برود بلکه بر افراد شود ضمیرش عاید است بهر یک از خدام
تا مناسب سیاق افتد چه مقصود درین مقام مدارات نمودن ست بندیمان نه بخصوم ای با خدم نه تمام خشم باید
و نه تمام رحم که هر دو مضر ست چنانکه گذشت بلکه - درشتی و نرمی بهم در بهست + چو رگ زن که جراح و مرهم نهست

جراح بفتح وتشدید زخم زننده وخسته کننده • جوانمرد و خوش خوی بخشنده باش * چو حق بر تو پاشد تو بر خلق پاش
جوانمرد سخی و صاحب مروت بخشنده عطا کننده نعمتها لفظ پاشد در مصراع ثانی اگرچه نظر بمصراع اول ظاهر آنست که
بباء تازی باشد یعنی چون حقتعالی بر تو بخشنده است تو بر خلق بخشنده باش اما نظر بدرستی قافیه اظهر آنست که هر دو
بباء پارسی باشد مشتق از پاشیدن بمعنی ریختن تا پاش ثانی گذر قافیه باش اول شود که بباء تازیست بخلاف آنکه هر
دو باش بباء تازی باشد چه باش برین تقدیر در هر دو مصراع ردیف بوده باشد و بخشنده و خلق باهم قافیه را
نشاید ملیح است بکریمه اَحْسِنْ كَمَا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ این بیت سر سخن است و در موعظت دیگر چه سابق در حق
ندیمان و خدم بود و این در حق عامه خلق است حاصل آنکه در جوانمردی و بخشش باید کوشید که موجب حیات ابدیست
چنانکه گفت • نیاید کس اندر جهان کو بماند * مگر آنکه زو نام نیکو بماند * ماندن باقی شدن کذا فی الرشیدی
ای آنکس که نام نیکو ازو در جهان مانده است آنکس زنده و باقیست • دولت جاوید یافت هر که نکونام زیست *
کز عقبش ذکر خیر زنده کند نام را * مرد آنکه پس ازو ماند بجای * پل و مسجد و چاه و مهمان سرای • اشارتست
باعمال باقیه و صدقات جاریه چنانکه بعضی مفسران کریمه وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ اَمَلًا را
به بنای این چهار چیز و مدارس علم دین تفسیر کرده اند و بعضی صالحات باقیات را بصلوة پنجگانه و بعضی بگفتار سبحان
اللّٰه وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ که پنج کلمه اند تفسیر فرموده اند • هر آنکو
نماند پسش یادگار • درخت وجودش نیاورد بار * نماند صیغه مضارع منفی است از ماندن بمعنی گذاشتن یا بمعنی
معروف ای هر آنکس که پس خود یادگار را نگذارد و بحیات خود در آبادی سفر آخرت نباشد و یادگار عبارت از
اعمال باقیه درخت وجود باضافت تشبیهی است • ای چنانکس لا تنفع است • وگر رفت و آثار خیرش نماند * نشاید پسش از
مرگش الحمد خواند * معطوف است بر بیت سابق و فاعل رفت هر آنکو ای اگر آنچنان کس از جهان رفت و اثری از
آثار نیکی او نماند پس الحمد یعنی سوره فاتحه و درود بر روح او نباید خواند و دعای خیر در حق او نباید گفت زیراکه چون
کسی را ازو نفع نیست دیگر ان نفع رسانی بدو هم لازم نیست پس لفظ نشاید ترجمه لا ینبغی است و مقصود ازان عدم
لزوم است نه عدم جواز و بعضی نسخ بجای نشاید بباید بصیغه اثبات دیده شد و در نصورت الحمد خواندن عبارت از
شکر است ای برفتن آنچنان کس که لا ینفع است شکر باید گفت چه بودن او در دیر سبب عدم نفع موجب گرانی و ملال
است • چو خواهی که نامت بود جاودان * مکن نام نیکوی بزرگان نهان * نام نیکو ترکیب توصیفی است و مجموع
آن مضاف بسوی بزرگان که کنایت است از ملوک ماضیه نیک سیرت ای پادشاهان پیش را به نیکی یاد باید کرد تا ترا
هم پس رفتن به نیکی یاد کنند حاصل ابیات گذشته آنکه موجب بقا اسم و حیات ابدی سه چیز است یکی خوش خوی
جوانمردی دوم باعمال باقیه و صدقات جاریه پرداختن سیوم نام رفتگان به نیکی یاد آوردن همین نکته بیان

پس از عهد خویش * که خواندی پس عهد شاهان پیش * نکته بضم نشان انگشت یا سر چوب بر زمین زدن و نیز سخن لطیف و باریک
کذا فی المنتخب اینجا بمعنی نشان ست و سویدا وست که بعضی نسخ بجای نشان لفظ نقش دیده شد که خواندی بیان همین ست
حاصل آنکه در موجبات نکونامی حالا باید کوشید که پس از مرگ هر کس را بدان صفت یاد کنند که در حیات بدان موصوف باشند
همی کام و ناز و طرب داشتند * باخر برفتند و بگذاشتند - بیان حال پادشاهان پیش ست و همی از زوائدست
ناز کشیدن کرشمه که از معشوق باشد و فخر نام درختی که عرب آنرا صنوبر گویند کذا فی المدار اینجا بمعنی فخر مرادست * یکی
نام نیکو ببرد از جهان * یکی رسم بد ماند از وجاودان * یکی اول عبارت از پادشاه عادل و جوانمرد و خوش خوی
وثانی عبارت از ظالم و بخیل و بدخو - بسمع رضا مشنو ایذای کس * وگر گفته آید بغورش برس * این بیت موعظت
دیگرست مشتمل بر عدل ایذا بنون و دال حمله بمعنی غیبت و غمازی یعنی شکایت و گریزی کردن کذا فی الرشیدی
بسمع رضا مشنو ایذای کس یعنی غیبت کسی یا غمازی در حق کسی بگوش رضا مشنو ای برگفته غماز اعتبار نباید کرد بلکه بغور
و مغاک آن رسیدن لازم ست چه میتوانند که بغرض خود بخلاف واقع عرض نموده باشد و قول او را رد باید نمود و اگر گفته
آید ای دیگران هم مشارک او گشته بدان طور بگویند که در گناه فلان مقرر ست هم زود نشاید که و رعامه ایذا بذال
معجمه و یای تحتانیه مثناة بمعنی آزار رسانیدن دیده شد و این بی تحمل است ای سخنی که دران آزار کس ست
درین بیت تلمیح ست بکریمه وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ هَمَّازٍ مَّشَّاءٍ بِنَمِيمٍ و قال السامع شریک القائل *
گنهکار را عذر نسیان بنه * چو زنهار خواهد تو زنهار ده - عذر نهادن قبول کردن آن ای اگر بعد از تحقیق
و غور رسی گناه بذمه کسی ثابت گردد و بعذر نسیان پیش آید ای گوید این تقصیر از من واقع گشته عذر او قبول
کن و گناهش ببخش زنهار و زینهار امان و پرهیز و شکایت و بمعنی تاکید و ترس و شتاب کذا فی المدار اینجا
بمعنی اول مرادست ای اگر آن گنهگار بگوید که این گناه را دانسته و عمداً کرده ام امان ده این بار امان بده
باید داد - گر آید گنهکاری اندر پناه * نه شرط ست کشتن باول گناه + تفسیر مصراع ثانی بیت سابق ست
گناه کاری بیا تنکیر شرط علامت و نشان ای علامت عدل و انصاف و نشان مروت نیست که او را بگناه
اول بکشی - چو باری بگفتند و نشنید پند * بده گوشمالش بزندان و بند + باری بیاد وحدت ای یکبار او را نصیحت
وادی نشنیده برآن عمل نکرد و از گناه کردن باز نماند و در بعضی نسخ با وی گفتند واقع ست و کی راجع بگنهگار
و فاعل گفتند ملازمان شاه - وگر پند و بندش نیاید بکار * درخت خبیث ست بیخش برار * بند اول در هر
دو بیت بیاد فارسی ست و ثانی بیای تازی بکار آمدن نافع شدن بیخش برار ای او را بکش قطعاً للنسل و زجراً للغیر *
چو خشم آیدت بر گناه کسی * تامل کنش در عقوبت بسی * سر سخن ست خشم بخا و شین معجمتین ترجمه غضب ست و تو اند که
بخشم باشد چنانکه در بعضی نسخ دیده شد برین تقدیر تا آیدت مضاف الیه خشم ست ای نظر تو بر گناه کسی بفیقه تامل

فرصت و تحمل و شین کنش مضاف الیه عقوبت ست و صفت تامل ست ای قتل و تحمل و فرصت بسیار کن تا بپایان کار پشیمان نشوی و عفو بیت
اینجا عبارت از قتل ست بقرینهٔ علت که گفته که سهل ست لعل بدخشان شکست ✤ شکسته نیاید دگر بار بست ✤
بدخشان نام ولایتی که لعلش در علو قیمت و خوش رنگی معروف ست نیاید از آمدنست بمعنی ممکن شدن یعنی شکسته را بار دیگر
پیوستن و پیوند کردن ممکن و مقدور نیست و نباید را از باب بستن درینجا غلط ست آری در بعضی نسخ نشاید واقع
ست و آن بی تکلف درست ای نتوان بستن صواب ست بیش از کشتن منکرد ✤ که نتوان سر کشته پیوند کرد ✤
صواب ضد خطا کشتن بضم کاف و شین مصدری که ما قبلش همیشه مکسور باشد همچون خورش و روش ای بیش از کشتن او را بند باید
کرد پس مفعول بند کرد که ضمیر ست عاید بکس محذوف ست و حذف مفعول جایز ست و مولنا عبد الواسع گفته که شین مضاف ثانی
ضمیر ست عاید بکسی و کش مخفف کشت ست بمعنی کشتن با این حذف ضمیر درست آید و قد مر غیر الحذف حاصل این موعظت
در ابیات ثلث آنکه بر گناه کسی تعجیل خشم نباید راند و بزودی تمام نباید گشت تا بعاقبت کار پشیمان نباشی بلکه فرصت
و تحمل باید کرد چه تواند که آنکس خود را از آن گناه بتاویلی پاک و بری گرداند که کشتن آن بسبب الشرع روا نباشد و حکایت
برین معنی آورده ست که وزیر نواز گناه پیوسته دیدن بسوی غلامان شاه و خود را بتاویل گناه جسته برجوابی خود برای
و پاک ساخت و شاه از سر خطاء او درگذشت ز دریای عمان بر آمد کسی ✤ سفر کرده دریا و هامون بسی۔ عمان بضم و — حکایت
تشدید قصبه ایست که آنرا اجار گویند و آن بر کناره دریائیست و عمان دریای ست که مروارید ازان پیدا میشود کذا فی
المدار بر تقدیر اول اضافت دریای عمان لامی باشد و بر تقدیر ثانی اضافت عام ست بخاص چون علم الفقه او آن در معنی
بیانی باشد ز دریای عمان ای از سفر آن دریا بر آمد مصراع ثانی صفت کسی ست هامون زمین هموار و درست و گویند که زمین سخت که
باران را قبول نکند و زمینی که در و درخت نباشد و زمین خشک کذا فی المدار و لفظ سفر در معنی مضاف ست دریا و هامون ای
سفر دریا و هامون بسیار کرده بود و بعضی شراح نوشته اند که آدمی شیخ سعدی مراد است که سفر بسیار نموده و بهر جا خود را بکارها
داده جا مدرس شده و جایی عامل گشته و مؤید این ست که در شرح عربی گلستان گفته که انّ المصنّف لم یُرِدْ نفسَه فی مواضع
کثیرةٍ من کتابه والله سبحانه اعلم عرب دیده و ترک و تاجیک و روم ✤ ز هر جنس در نفس پاکش علوم ✤ ترک بالضم
نام طائفه ایست از مردمان معروف که جمع آن اتراک آید کذا فی الکشف المدار تاجیک نام ولایتی و نیز طائفه که آنرا
ترک گویند و در ابراهیمی ست که تاجیک آنکه غیر عرب باشد و آنچه معروف و محقق ست تاجیک ضد ترک ست کذا فی
المدار ز هر جنس صفت علوم ای علوم بسیار از هر نوع در نفس پاک او بودند جهان گشته و دانش آموخته ✤ سفر کرده
صحبت اندوخته۔ مصراع ثانی تفسیر اول ست صحبت آداب ای از حسن خطاب و جواب که دانش ازان عبارت — بیت
ست و شاید که از دانش علم مراد باشد مصراع اول تفسیر بیت سابق۔ بهیکل قوی چون تناور درخت ✤ و لیکن
فرومانده بی برگ سخت۔ هیکل بفتح شکل و شکوه کذا فی المنتخب تناور بفتح اول و چهارم بمعنی قوی کذا فی المدار

واین لفظ مرکبست از تن و آورای خداوند تن و اصل تن تنه بود که هائش برای امتزاج ترکیبی ساقط شده است
و استعمال تناور درخت و پیل ظاهرست برآنکه اصل او تنه بوده است کذا فی الشامل فرومانده عاجز درمانده برگ
بیا بمنازی معروف و اسباب خانه و توشه و سامان و لباس کذا فی المدار ستشهد بیت متن سخت بمعنی بسیار
متعلق فرومانده است ✤ دوصد رقعه بالای هم دوخته ✤ ز حراق او در میان سوخته ✤ رقعه پاره از چیزی
بالای هم باضافت بالای بسوی هم ای بالای یکدیگر و آنچه در عامه نسخ بهم ببار موحده دیده شد تصرف ناسخان
است حراق به ضم حا و تشدید رای مهملتین و قیل به فتح حامه سوختنی که زیر چقماق نهند کذا فی المدار اینجا کنایه از پارچه
کهنه است که بدان آتش افروزند حراق بقاف موقوف بیان دوصد پاره و از پارچهای کهنه دلالت سوختن
و آتش افروختن بودند بالای یکدگر دوخته بود مرقع ساخته او عاید با آنکس است خود در میان آن مرقع از گرمی آن پارچهای
کهنه سوخته بود و عامه نسخ احراق مصدر افعال بمعنی سوختن دیده شد برین تقدیر کلمه از سببیه باشد و حراق مصدر مضاف
بفاعل که ضمیر اوست و فاعل سوخته آنکس است و عاید بکلیم مرقع که از آن دوصد رقعه دوخته بود ای آنکس از سوختن آن مرقع در میان
گداخته بود لیکن او مخصوص بذوی العقول است و بغیر ذوی العقول اشارت بکلمه آن کننده صرح به الرشیدی فالاولی
هو النسخة الاولی - بشهری در آمد ز دریا کنار ✤ بزرگی در آن ناحیه شهریار - و بزرگی یا وحدت در کنار ای کناره
دریا ناحیه گوشه زمین منتخب و رابطه اینجا محذوف است ای بزرگی در آن پادشاه بود - که طبع نکونامی اندیشه داشت
سر عجز در پای درویش داشت ✤ صفت شهریار نکونامی اندیش بلاهای مختفیه ای اندیشه نکونامی صفت طبع است ای
در هر کار که کردی نکونامی را مرعی داشتی و طبعش با خلاق حمیده متحلی بوده و مصرعه ثانی اشارت بمحبت فقرا و صدق اراد
باولیا است - بشستند خدمتگزاران شاه ✤ سر و تن بحمامش از گرد راه - حمام بالفتح و التشدید گرمابه و تنیس ضمیر مضاف
الیه سر و تن است که مفعول است مر شستند را - چو بر آستان ملک سر نهاد ✤ ستایش کنان دست بر بر نهاد -
و سر نهاد ای آستانه بوسید ستایش حال است از فاعل نهاد ثانی بر با اول بار درخت و پنهان و سینه و کنار و پیش و
مخفف برگ کذا فی الرشیدی اینجا بمعنی سینه است مولینا عبد الواسع گفته که رسم قدیم بتواضع و طریق ادب دست
بر سینه نهادن بوده چنانچه الحال دست بر بالای ناف میگذارند و مذهب امام شافعی نماز همین است که در حالت قیام
دست در سینه باید بست چه سینه محل دل است که رئیس همه اعضا، حاصل آنکه بعد آستان بوسی استاده شد و دست بر سینه
داشته ستایش شاه آغاز نهاده - در آمد بایوان شاهنشهی ✤ که بختت جوان باد و دولت رهی - ایوان بر وزن
کیوان صفه نشستگاه و فی الدستور کوشک و فی التاج خانه پیش گشاده و بلند کریان گفت محمود وقت رهی بفتح و
قیل بالکسر بنده و چاکر شهنشاه گفت از کجا آمدی ✤ چه بودت که نزدیک ما آمدی - چه بودت ای چه حاجتست بدانکه در
بعضی نسخ در اینجا این دو بیت یافته شد و در نسخ قدیمه مرقوم نگشته - بنرمی و آهستگی گفت پیر ✤ طعامش خورانید و دیر بسیر

ملک باز پرسید از آن نیکنام ✤ بلطفی که بشد موم سنگ خام ✤ چیر غالب و لا در بر گفتار در میش ید دیریش خود رخام

ضم سنگ نرم و قیل سنگ مرمر کذافی المدار ـ چه دیدی درین کشور از خوب و زشت ✤ بگوای نکونام نیکو سرشت ✤

چه دیدی ایکدام امر نیک و بد دیده بیش یا مفصل بر گوی ـ بگفت ای خداوند روی زمین ✤ خدایت معین باد و دو

قرین ـ مصرع ثانی جمله دعائیه ست و متعلق بالند ارببت لاحق ست که گفت ـ نرفتم درین مملکت منزلی ✤

کز آسیب آزرده دیدم دلی ✤ دلی بیاسنکیرای هیچ منزل و هیچ دل که رابطه بین الجملتین ست ـ ندیدم کسی

سرگران از شراب ✤ مگر هم خرابات دیدم خراب ✤ سرگران مست و مخمور مگر اینجا معنی یقین ست خرابات بفتح ط

و آباد میخانه کذافی المدار خراب ویران و مصرع ثانی در ترقیست ـ ملک را همین ملک پیرایه بس ✤ که راضی نگردد

بآزار کس ـ ملک اول بفتح میم و کسر لام ثانی بضم و سکون لام بمعنی بادشاهی ملک پیرایه بقلب اضافت ای پیرایه

ملک یعنی بادشاهی پیرایه شاهی و زیب خداوندی همین ست که راضی آه بیان همین ست ـ سخن گفت و دامان گوهر

فشاند ✤ بلطفی که شاه آستین بر فشاند ✤ آستین افشاند عطا کرد و خوش شد ـ و رقص نمود ـ بر غضب شدن

کذافی المدار اینجا معنی خوش شدن و تحسین نمودن عطا کردن مراد ست چنانکه در دو بیت ـ تا می آید ای سخن

را بلطافتی ادا کرد که شاه تحسین نمود و عطا فرمود و در بعضی نسخ بجای دامان لفظ دانا واقعست برین تقدیر گوهر

بواو عطف باشد اما نظر بلفظ آستین که مصرع ثانی ست دامان مناسبت تا صنعت ملازم از دست نرود ـ پسند آمد ش

حسن گفتار مرد ✤ بنزد خودش خواند و اکرام کرد ✤ زرش داد و گوهر بشکر قدوم ✤ بپرسید از گوهر و زاد بوم ✤

اکرام تعظیم و گرامی داشتن و ضمیر زرش تو اند که مفعول او باشد ای او را زر و گوهر داد بشکرانه آمدن نزدیک بادشاه و تواند

که مضاف الیه قدوم باشد ای بشکرانه قدوم او فقرا را زر و گوهر معروف و ثانی بمعنی اصل و نسل او کذافی الکشف زاد بوم

بدال موقوف معطوفست بر گوهر ای مولد و بمعنی که در آن زاده باشد کذافی المؤید ـ بگفت آنچه پرسیدش از سرگذشت

بقربت ز دیگر کسان در گذشت ـ فاعل گفت آن کس شخص که مضاف الیه سرگذشت هم بدو راجع است ای شاه از احوال ماضیه

او استفسار نمود ـ از درجه امیران سابقه مرتبه کسیکه از دریا بر آمده بود در گذرانید یعنی بلند و سرفراز از همه کس دیگر فافهم

ملک با دل خویش در گفتگو ✤ که دست وزارت سپارد بدو ✤ که دست بیان گفتگو و تردد و فکر بادشاهت دست بمعنی

جای بالش تکیه کردن جای وزیر که آنرا مسند هم گویند کذافی المدار و در بعضی نسخ صدر وزارت واقعست صدر مسند کذافی الغیاث

ملک با دل خویشتن رای زد ✤ که دستور ملک این چنین کس سزد ✤ که دستور بیان رای زد دست دستور

باصل دستور بود بفتح دال و او ای صاحب مسند بعد تخفیف کردند و ساکن خواندند همچون گنجور رنجور و در تازی بضم دال

خوانند کذافی الدستور یعنی فکر بسیار بعد تردد بسیار برین قرار یافت که وزیر اینکس می باید ـ ولیکن بتدریج

تا انجمن ✤ بسستی نخندند بر رای من ✤ انجمن مجمع مردمان ای اهل انجمن کسستی ای بسبب سستی چه تحویل اینچنین امر خطیر

بکسی بی تجربه بزودی تمام دلیل ستی فکرت. کسی را که خواهی بلندش کنی ٭ میان کسان ارجمندش کنی. این بیت
با ابیات لاحقه ششگانه موعظت شنخست بهرکس کسان عالیمقداران. ارجمند مرکبست از ارج بمعنی قیمت و مرتبه
و از مند که از جمله کلماتیست که افاده معنی خداوندی میکند یعنی صاحب مرتبه کذا فی المدار و الرشیدی بعقلش بباید
نخست آزمود ٭ بقدر هنر پایگاهش فزود. هر دو شین راجع بکسی که به بیت سابق اول آزموده است و هنر عبارت
از دانائی پایگاه از مرتبه منصب و معنی باید در مصرع ثانی ملحوظ است. برد بر دل از جور غم بارها ٭ که نا آزموده
کند کارها. تعلیل باید آزمود جور غم اضافت بیانیست یعنی هر که فاعل بر دست نا آزموده ای بی تجربه بنهد اندیشه
چو قاضی بفکرت نویسد سجل ٭ نگردد ز دستاربندان خجل. سجل بالکسر کتاب قباله صحیفه زبانی و بمعنی حکمنامه
یا فتوی قاضی و هم بیاده قاضی کذا فی المدار اینجا بمعنی حکمنامه است و دستاربندان عیب چینان کذا فی النصاب
و الرشیدی مع قاضیان و مفتیان و مشایخ و علما و امثال ایشان که بعربی ارباب عمائم گویند و در فرهنگ سروری
برین معنی این بیت را شاهد گرفته خجل بالفتح بکلم و سکون دوم شرمنده شدن و بکسر دوم مرد شرمسار و زمین پر گیاه
کذا فی الکشف اینجا بمعنی شرمسار مراد است. نظر کن چو سوفار داری بشست ٭ نه آنگه که پرتاب کردی ز دست
نظر کن ای فکر کن که تیر انداختنی ست یا نه سوفار دهانه تیر و سوراخ سوزن کذا فی المدار شست بفتح شین معجمه و سکون
سکون سین مهمله زه کمان و نیز انگشت بزرگ که بدان تیر گیرند کذا فی الرشیدی و آنچه عبدالواسع گفته که بمعنی بشتر تیرها
کردن ست بی اصل و در بعضی نسخ بدست دیده شد پرتاب بالفتح باء پارسی دور انداختن رشیدی مستشهد بیت متن آ
تامل در انداختن آن وقتی باید که دهانه تیر و زه کمان یا در انگشت است نه وقتیکه تیر از دست رها کردی و دور انداختی
چه تامل درین وقت جز پشیمانی بار ندهد. چو یوسف کسی در صلاح و تمیز ٭ بیکسال باید که گردد عزیز ٭ عزیز لقب
پادشاه مصر هر که باشد و بیش ازین وزیر مصر را عزیز گفتندی و در وقت پادشاهی ریان در مصر حق تعالی جلشانه
زلیخا را امراة العزیز فرموده که یوسف وزیر شاه ریان بود کذا فی المدار اینجا بمعنی وزیر است کسی یعنی لائق و قابل
مبتدا است و مصرعه ثانی خبر در صلاح و تمیز بیان وجه تشبیه است یعنی کسیکه در صلاح و خوبی ظاهر و باطن و کمال
دانش همچو یوسف ست فی الحال سزاوار مرتبه عزیزی نیست بلکه بسیار فرصت باید که عزیز مصر گردد زیرا که یوسف
باآنکه در صلاح و دانش نظیر خود نداشته بود بعد از رنج بیشمار و مدت بسیار مرتبه وزارت مصر رسیده بود و بعضی شراح
که تقدیر کرده یعنی کسی اگر بخواهد که بادشاه مصر گردد باید که بسیار سال جد و جهد کند تا در دانش و صلاح قابلیت
خود را مانند یوسف بهم رساند تا پادشاه مصر گردد اما بر گو که بسی سال جد و جهد کند تا در دانش قابلیت خود
را ز قوت بفعل آرد تا بر مسند شرع این بیت نشیند. ز ایام تا بر نیاید بسی ٭ نشاید رسیدن بغور کسی. ز ایام
بیان بسی ست نشاید ای نتواند حقیقت کسی را کشف کرد باز آمد باصل حکایت و گفت ز هر نوع اخلاق او کشف کرد

خردمند پاکیزه دین بود هر دو ٭ زهر نوع از دین و دانش چنانچه از مصرعهٔ ثانی مستفاد میشود و راجع بمسافر مذکور فاعل گشت
گرد شاه است . نکو سیرتش دید روشن قیاس ٭ سخن سنج مقدار مردم شناس ٭ مصرعهٔ اول تفسیر سابق ست و مصرعهٔ ثانی
بیان روشن قیاس سیرتش مبتدا رست نکو بود مقدم خبر آن و کذا گر روشن قیاس سخن سنج شاعر و سخن فهم که
بغور سخن در رسد کذا فی المدار و الرشید مقدار مرتبه - برای بزرگان بهش دید و بیش ٭ نشاندش زبردست دستور
خویش ٭ برای ای بفکر و دانش بزرگان و دانشمندان و ارکان دولت و کلمه از ترجمه من تفضیلیه ست شین بهش مفعول
ثانی ان بیش بیا تازی معطوفست بر بهش بعطف تفسیری زبردست بمعنی بالا و بلند تر مضافست بدستور ای او را بالای
وزیر خویش بنشاند چنانکه خواهد گفت که خسرو فروتر نشاند از منش - چنان حکمت و معرفت کار بست ٭ که از امر و نهیش
درون نخست ٭ معرفت تفسیر حکمت ست کار بست بعمل آورد که از امر و نهیش آه بیان چنانست درو بی بیا تنکیر ای
هیچ دل نخست اینجا لازم ست ای آزرده نشد - در آورد ملکی بزیر قلم ٭ که وبر وجودی نیامد الم - ملکی بیا عظمت بزیر قلم
ای تحت اطاعت خود که برای تعلیلست و جودی بیا تنکیر - زبان همه حرف گیران ببست ٭ که حرف بدش بر نیامد
ز دست ٭ حرف گیران سخن چینان و عیب بینان و شین ، برش مضاف الیه دست و فعل بدر الحرف بد عبارت
کردن از جهت مشاکلت حرف گیران است - حسود یکه یک جو خیانت ندید ٭ بکارش نیامد چو گندم طپید ٭ حسودی
بیا موصول یکجو خیانت ای خیانت مقدار یکجو که بسیار اندک ست و جمله بکارش نیامد بیان جملهٔ خیانت ندیدست و فاعل
نیامد چو گندم راه و شین راجع بوزیر نو حسودی مبتدا است و چو گندم تپید خبر آن یعنی حسود کو بد خواهی که خیانت
یک جو ندید بایں معنی که خیانت در کار آن وزیر نیامد بلیں معنی که خیانت از و صادر نشده باشد و وزیر کهن را معلوم
نباشد آن بد خواه مثل دانه گندم از حسرت بیقرار شد چه مقصودش وقوع خیانت بود تا دشمنش معزول گردد و مقررست که دانهای
گندم بوقت بریان کردن بسیار می تپند هکذا فهم من تقریر مولنا عبد الواسع و تواند که خبر حسود مصرعهٔ ثانی باشد
و بکار آمدن بمعنی نافع شد لنست و شین عاید بحسود باشد و تپید بر صیغه ماضی ست مستعمل در معنی مصدری چون آمد
و رفت ای همچون گندم تپیدن ای بسیار تفحص کردن آن حسود را مفید نشد بسبب نادیدن خیانت بکار دشمن خود
و بعضی معنی بکارش نیاید چنین گفته که در کار آن دخل نکرد یا در عزت با او برابر نشد و لا یخفی رکاکته بدانکه تپید
بتا مفتوحست و بطا حطی که بعضی نوشته‌اند غلطست چه طا از جمله حروف هشتگانه است که در اصل کلمه فارسی نیامده اند مگر
بطریق ندرت یا غلط استعمال پارسیان بکلمات تازی خصوصاً که با فارسی در ان کلمه موجود باشد - ز روشن
دلش ملک پرتو گرفت ٭ وزیر کهن را غم نو گرفت - مجموع نو بترکیب اضافی ای تمام ملک از وزارت این کس شاد شد و وزیر
کهن را غم وزیر نو لاحق شد که در وزارت او راضی نبود و یا ترکیب توصیفی ای بسبب وزارت او غمی بود و پرتو گرفتن
ملک از دشمن او غم دیگر که از سر نو او را پیش آمد - ندید آن خردمند را رخنهٔ ٭ که در وی تواند زدن طعنهٔ - هر دو همزه

برائی تنگیرست که در وصفت رخنه است و عاید به خردمندای عیبی که بدان در دشمن خویش جائے طعن اندید
ایمن و بداندیش طشت انرسور ٭ نشاید در و رخنه کردن بزور - نشاید ای نتواند ای ایمن بادیانت بمنزله
طشت مسین ست و بدخواه حسود بمنزله مورپس چنانکه مور در طشت رخنه کردن نتواند همچنان بداندیش بر
ایمن غالب نیاید و در کار او رخنه نتواند کرد - ملک را دو خورشید طلعت غلام ٭ بخدمت کمر بسته بودے
مدام ٭ خورشید طلعت یعنی بسیار خوب و کلمہ را مفید معنے اضافت آ و دو غلام ملک خورشید طلعت
بود بخدمت و زیر تو همیشه کمر بسته ایستاده بودندے - دو پاکیزه صورت چو حور و پری ٭ چو خورشید و ماه از
سه دیگر بری ٭ سه دیگر در محاوره پارسیان یعنی سیوم و ثالث بسیار جا مستعمل ست چنانکه درین بیت ع
یکی پر ز زر دیگر از لعل پر ٭ سه دیگر ز یاقوت و جاسم ز دُر - بری بتازی یعنی پاک یعنی آن هر دو غلام از
ثالث خود بری و پاک بودند ای مثل ایشان در جمال سیوم کس در جهان موجود نبود چنانکه آفتاب و مهتاب را در ضیاء
و نور سیاره سوم همتا نیست و در عامه نسخ چون زهره و مشتری که هر دو سعید اند و در بعضی نسخ چو خورشید و
ماه از نکو یکدیگر دیده شد اما نسخه اول اولی ست لفظاً و معنی حسن معنی خود ظاهر ست و حسن لفظ آنکه در پری و
بری صنعت تجنیس ست ٭ دو صورت که گفتی یکی نیست بیش ٭ نموده در آئینه همتاے خویش - گفتی یعنی
گویا است چنانکه درین بیت ع بشب گفتی انجم گیتی فروز ٭ دری بود از روشنائی چو روز ٭ دو صورت مبتدا
موصوفست که گفتی الخ صفت او و مصرعه ثانی خبر مبتدا ای دو صورت موصوفه باین صفت که یکی از ینها در حسن
و جمال از دیگرے بیش و زائد نیست بلکه مشابه و مماثل یکدیگر بودند همتا و مماثل خود را در آئینه دیده بودندے
ثالث ایشان در خارج موجود نبود مگر عکس که در آئینه مقابل نموده میشود پس این بیت تفسیر مصرعه ثانی بیت
سابقست حاصل آنکه در حسن و جمال بے نظیر و بے مثال بودند و تواند که دو صورت خبر مبتدا محذوف باشد
ای آن دو غلام در صورت و نمودار دو کس بودند چنان دو صورت که از راه معنی گویا یک شخص ست و بیشے و کثرت
و تعدد در او راه نیست و مصرعه ثانی هم بیان این مدعا ست که هر کدامی از ایشان که صورت خود را در آئینه میدید
صورت آن دیگر دیده می شد زیرا که من جمیع الوجوه مماثل بودند لهذا عکس هر یک بعینه صورت دیگر نموده میشود
هذا حاصل ما قاله عبد الواسع در تقریر اول همتائی و مماثلت ایشان بیکدیگر بطریق وصفیه ثابت و مقصود بالخبار
عدم وجود ثالث و نظیر ایشان ست و در تقریر ثانی مقصود بالاخبار مماثلت ست عدم ثالث مسکوت عنه هذا هو الفرق
المعنوی و اما الفرق اللفظے فهو ان فاعل کل واحد منهما علی الاول و واحد منهما علی البدلیة علی الثانی و از همتائی خود مراد
بر اول ثالث و نظیر ایشان مراد ست و بر ثانی هر یک از ایشان که هر یکے یکدیگر را همتا اند فافهم - سخنهای دانای شیرین
سخن ٭ گرفت اندر آن هر دو شمشاد بن ٭ گرفتن بمعنے اثر کردن و دو نشین شدن چنانکه حافظ فرموده

ه دلم چو مهر مه رویان طریقی بر نمیگیرد * ز هر در میدهم پندش ولیکن در کلام بلغا سخن بضم سین وفتح خاء
وفتح هر دو متصل ست اینجا بضم باید خواند یعنی سخنان آن دانا که شیوه سخن بود در دل آن هر دو غلام که شمشاد
قد بودند تاثیر پیدا کرد و دلبستگی پیدا آورد تا آنکه لفظ بن را مفعول گرفته اند باین معنی که سخنان آن وزیر
در دل ایشان بن گرفت یعنی جا گرفت و استحکام یافت جهان سخن زنگ گشته اند وگرفتن را ترجمه اخذ گرفته اند
و بس چو دیدند که اوصاف خلقش نکوست * بطبعش هواخواه گشتند و دوست * خلق بضم خوی وعادت
ومروت و دین کذا فی المنتخب اینجا بمعنی مروت و دین مناسبست که اضافت اوصاف بخلق درست شود والا
یلزم اضافة احد المترادفین الی الآخر الا ان یراد بالاوصاف الآثار المترتبة علی الخلق الباطنی * بطبعش مضاف
الیه هواخواه ست ای بدل و جان خود هواخواه او گشتند و دوست تفسیر هواخواه - درو هم اثر کرد میل بشر *
نه میلی که کوتاه بینان بشر * در مصرع اول بمعنی آدمیست و در ثانی مرکب از باء جاره
و شر بمعنی بدی و جاره و مجرور متعلق به بینان دل را * بلیست درین گنبد سپهر * از سوی کینه و از سوی
مهر * میلی یا موصوله چو کوتاه بینان آه بحذف کاف * عمله آن یعنی آن میل که مثل کوتاه بینان باشد
کوتاه بینان شهوت پرستان که بحسن ظاهر توجه آن آفتاب حقیقی حقتعالی ندانستند لهذا در کار نفس افتاده
اند * در آسایش انگبین داشتی * که در روی ایشان نظر داشتی - داشتی بیا ماضی مفید استمراری که در
کوتاه بیان انگبین است * چو خواهی که قدرت بماند بلند * دل ای خواجه بر ساده رویان مبند * مقوله نخست
در بوستان عالی القدر ان خواجه از الفاظ تعظیم ست ساده رویان مردان بی ریش و نیز مهوشان دل بستن
عبارت از تعشق - و گر خود نباشد غرض در میان * حذر کن که دارد هیبت زیان * خود ای فی نفسه زائده
هم تواند چنانکه بسا جا میفرمایند و آنکه خود را بمعنی تحقیق گویند در کتب لغت یافته نشد غرض ای غرض شهوت
زانی هیبت بر وزن شیب ترس و هیبت گرانی کذا فی المدار و فاعل دارد دلبستگی که از سابق مفهوم ست
واین بیت ترجمه قول بزرگیست که در گلستان آورده که اگر کسی بقوت پرهیزگاری از مه رویان بسلامت
ماند از بد گویان بسلامت نماند و ان سلم الانسان من سوء نفسه فمن ظن المدعی لیس تسلم * وزیر اندرین
شمه راه برد * بخبث این حکایت بر شاه برد * وزیر ای وزیر کهن شمه بفتح و التشدید بوی اندکی کذا فی المدار
اندرین شمه ای اندرین عیب زیر تو کنایه که بود بس همزه شمه برای تاکید قلت ست و مبالغه در آن راه بمعنی
معلوم کرد و با علام غلامان ست فه خبث بضم خاء معجمه با موحده و ثاء مثلثه بدی باطن که حسد ست و لفظ نخست ترجمه اول
که بعامی نسخ عبده مشغلطست - که این را ندانم که خوانند کیست * نخواهد بسامان درین ملک زیست - که بیان
حکایت ست چه خواهند ای بچه نام خوانند و کیست ای نیک اصل ست یا بدگوهر و این الفاظ در بدگوئی وزیر نواز

راه رعونت و حسد گفته است و مصرع ثانی جمله دعائیه است و سامان اینجا بمعنی قرار و آرام کذا فی المدار و السروری
سفرکردگان لاابالی زیند * که پرورده ملک و دولت نیند - سفرکردگان مسافران لاابالی باک ندارم و در استعمال
کسی را گویند که بیباک باشد کذا فی ابراهیمی که برای تعلیلست ای ازینمعنی که پرورده دولتخانه سلاطین نیستند و
ادب خدمت و حقوق صحبت نیاموخته اند زیست ایشان بی باک باشد که در اصدار حرکات ناشائسته از ایشان
خود ندارند * شنیدم که بایندگانت سرست * خیانت پسندست و شهوت پرست - لفظ سر در محاوره
فارسیان به بسیار معنی آمده اما اینجا بمعنی میل خاطرست و میل اینجا مصدر بمعنی فاعلست ای بایندگانت مائلست
و در امانت تو خیانت پسندست ای با ایشان بغل گیری میکند - نشاید چنین خیره روی تباه * که بدنامی آرد
در ایوان شاه - خیره حیران و سرگشته و تیره و بیحیا و شوخ و دلیر کذا فی الرشیدی خیره روی تاریک رو و بیحیا و تباه
بمعنی خراب بدو کاف رابطه در معنی مقدمست ای نشاید که چنین آه - مگر نعمت شاه فرامش کنم * که بینم تباهی
خاموش کنم * مگر بمعنی یقین است و گره فقتیه و مؤید اوست که در بعضی نسخ چو دیده شد تباهی بجای نعمت و یا
مصدری هر دو میتواند - به پندار نتوان سخن گفت زود * نگفتم ترا تا یقینم نبود - پندار ترجمه ظن است ای بگمان بردن
نتوان نشاید - ز فرمان برانم یکی گوش داشت * کزین هر دو یک را در آغوش داشت - گوش داشتن بمعنی محافظت
و نگهداشتن و گوش کردن نگاه کردن چنانکه درین بیت - کلاغی تگ کبک را گوش کرد * تگ خویش را
هم فراموش کرد * کذا فی الرشیدی و عبد الواسع گوش داشتن نگاه کردن آورده و از رشیدی معلوم است
که نگاه کردن بمعنی گوش کردن است و گوش داشتن عجب تر آنکه برین معنی بیت مذکور شاهد آورده و حال آنکه
در لفظ مذکور گوش کردن است نه گوش داشتن پس معنی بیت آنکه یکی از غلامانم محافظت و نگهداشت
میکرد و تفحص احوال او بود چنان دید که ازین دو غلامان یکی را در بغل داشت - من این گفتم اکنون ملک راست رای
چو من آزمودم تو نیز آزمای - رای فکر و تدبیر رسیده - بناخوبتر صورتی شرح داد * که بدمرد را روی نیکی مباد
ناخوبتر صفت مقدم صورتست و یا نکره برای وحدتست ای بطریق بدتر بیان کرد و مصرع ثانی دعائیه است - بد اندیش
برخورده چون دست یافت * بعدن بزرگان باتش بتافت - مقوله شیخست خرده بضم شراره آتش و عیب
و نکته باریک و دقیقه بمعنی ریزه هیزم و پاره آتش که از چقماق بجهد آورده ابراهیمی اینجا بمعنی علیست و دست یافتن
غالب آمدن و بمراد رسیدن معه تشال بزرگان پادشاهان و سروران - بخرده توان آتش افروختن - پس آنگه
درخت کشن سوختن * خورده بمعنی شراره آتش پاره آنکه در چقماق جهد مناسبت و مدار این بیت ابر معنی ریزه هیزم
شاهد آورده کشن بکاف پارسی و شین معجمه و نون بمعنی بسیار و انبوه کذا فی المدار و اتشال سروری و رشیدی
ای درختان بسیار و انبوه تا که داتوان سوختن که عبد الواسع بمعنی بزرگ سطبر گفته والله اعلم و در بعضی نسخ کهن

دافعست. ملک را چنان گرم کرد این سخن * که جوشش برآمد چو مرجل بتن. مرجل بکسر میم و فتح سیوم دیگ روئین
و سین کذا فی المدار که بیان چنان ست و شین مضاف الیه بتن. غضب دست در خون درویش داشت * ولیکن
سکون دست در پیش داشت. فاعل داشت اول غضب ست و فاعل داشت ثانی سکون و دست در خون درویش داشتن
عبارت از سعی کردن در کشتن او و دست در پیش داشتن منع کردن و باز داشتن و غضب و سکون استعاره مکنی
ست و دست ترشیح آن و در خون داشتن و در پیش داشتن تخییلیست و فی الشامل دست در پیش داشتن گریه کردن
و پیش کسی دست بستن و آنانکه فاعل داشت ضمیر شاه گفته اند و غضب و سکون را محمول بر قلب نموده اند ای شاه دست
غضب را در خون درویش داشت همانا نظر بمضمون مصرعه ثانی نکرده اند حاصل معنی آنکه غضب شاه در کشتن درویش
ساعی بود اما تحمل او از کشتن مانع میشد و غضب را می گفت که پرورده کشتن آه یا آنکه سکون پیش غضب شاه
گریه شفاعت میکرد و دست بسته پیش او عرض میکرد. که پرورده کشتن نه مردی بود * ستم در پی داد سردی بود *
که بیای [illegible] غت مخذوفست مردم و مروت سردی نامستحسنی و زشتی چنانکه امر ناپسند را بارد گویند و داد اینجا بمعنی بخشش ست
کذا فی الرشیدی و نظر بستم خالی از ایهام نیست. میازار پرورده خویشتن * چو تیر تو دارد بتیرش مزن *
تیر ثلثیه کذا فی المدار تشهد بیت متن و الشامل و رشیدی طاقت و توانائی و فی الغنیه اما وزینهار چنانکه مشهور ست
که چون شاهان شهری را تاراج کنند و در غارت آرند و در آن شهر بزرگی یا درویشی باشد و خواهند که خانه اش
از انغارت بسلامت ماند پس یک تیر از ترکش خود بدست او دهند که آن تیر را بدست گرفته بر در خانه خود استاده
باشد و لشکریان چون آن تیر را بدستاو بینند بدان خانه ایذا و مضرت نرسانند انتهی کلامه مولینا عبد الواسع
گفته که تیر تو دارد ای از ترکش تو برمیدارد و از آن مطلق خدمتگار مراد ست حاصل معنی آنکه هر کرا بلطف و کرم نواخته
باشی و از تو طمع مرحمت و احسان داشته باشد باید که او را بخشم بیوجه نرنجانی و آزار نرسانی. بنعمت بنا کیست
پروردنش * چو خواهی به بیداد خون خوردنش. مصرعه اول جزا مقدم ست و شین خوردنش مضاف الیه خون ست
از و تا هنرها یقینت نشد * در ایوان شاهی قرینت نشد * کنون تا یقینت نگردد گناه * بگفتار دشمن گزندش
مخواه * تا اینجا گفتار و موعظت سکون ست. ملک در دل این راز پوشیده داشت * که قول حکیمان نیوشیده داشت
این راز اشارت بآنچه وزیر کهن از خیانت وزیر نو بپادشاه نقل کرده است قوله که علت پوشیده داشتن ست نیوشیدن
بکسر نون و داو فارسی شنیدن و قول کسی بگوش کردن با یره ایمی. دل ست ای خردمند زندان راز *
چو گفتی نیاید بزنجیر باز * بیان قول حکیمان ای دانایان. نظر کرد پوشیده در کار مرد * خلل دید در رای هشیار
مرد. پوشیده صفت نظر ست حال از فاعل کرد و معنی مصرعه ثانی آنکه در دانش آن مرد که او را دانا و هشیار دانسته بود
خلل دید که با مردان نگاه کردن از کار هوشمندان نیست. نباست بدگویان سلامت متصور نیست. که ناگه نظر

دریکی بنده گرد + پریچهره در زیر لب خنده کرد - بیان خلل ست - دو کس را که باشد بهم جان و هوش + حکایت کنانند
لبها خموش + این بیت با بیت لاحقه مقوله شیخ ست در بیان احوال عاشقان مجازی و گرفتاران نظربازی
حکایت کنان جمع حکایت کن ست لبها خموش حالست از فاعل یعنی دو کس که بجان و هوش متعلق و متحد یکدیگر باشند
مدام در مقابله حکایت کنند بی آنکه لبهای ایشان در گفتار آید - چو دیده بدیدار گردد دلیر + نگردد چو مستسقی
از دجله سیر - مستسقی صاحب مرض تشنگی و دجله دریار بغداد و اینجا بمعنی مطلق دریا ست - ای چون دیده عاشق بتکرار
مشاهده جمال محبوب بر دیدار دلیر شود و دولت دیدارش میسر آید هرگز از دیدن سیر نشود مثل مستسقی که اگر تمام آب
دریا را نوشد هرگز سیر نشود - ملک را گمان بدی راست شد + بیکدم وجودش عدم خواسته شد - خواست مصدر ست بمعنی
فاعل ای وجودش عدم شدن را خواهنده شد - هم از حسن تدبیر و رای تمام + بآهستگی گفتش ای نیکنام +
ترا من خردمند پنداشتم + بر اسرار ملکت امین داشتم + گمان بردمت زیرک و هوشمند + ندانستمت خیره
ناپسند + خیره شوخ دیده و بی شرم کذا فی الشامل ای ترا ندانسته بودم که خیره و ناپسند هستی پس چنین مرتفع پایه جای
تو نیست + گناه از من آمد خطای تو نیست - مرتفع پایه ای مرتبه وزارت که بس عالی است - چو من بدگهر پرورم لاجرم
خیانت روا دارم اندر حرم - بیان گناه از من آمده است بدگهر پرورم ای پرورنده بد اصل هستم لاجرم متعلق روا دارم
لاجرم هرآئینه و ناچار و البته کذا فی النصاب - برآورد سر مرد بسیاردان + چنین گفت با خسرو کاردان +
کاردان عاقل - مرا چون بود دامن از جرم پاک + نیاید ز خبث بداندیش باک + مراد مصرع اول مضاف الیه
دامن ست و مرا که مفعول نیاید ست در مصرع ثانی محذوف ست و باک اول بباء فارسی و ثانی بتازی - بخاطر درم
هرگز این ظن نرفت + ندانم که گفت آنچه بر من نرفت + با خاطر یعنی در دست و در زاده است ای این خیانت
در حرم شاه که مر شاه را گمان رسیده است که کدامیه بر من نرفته ای از من صادر نشد - شهنشاه گفت آنچه
گفتم برت + بگویند خصمان برو اندرت + برت پیش تو بروی اندرت بمواجه تو - چنین گفت با من وزیر کهن +
تو نیز آنچه دانی بگو پیش من - آنچه دانی ای درباره خلاصی و پاکی خود از خیانت بدانکه بسبب گفتار این معنی
بوزیر کهن با آنکه شاه خود معائنه کرده است بنابر آنست که صدق و کذب وزیر نو را معلوم کند لهذا چون او نکا
آورده است سلطان معائنه خود را ظاهر کرده او را الزام داده است چنانکه خواهی دانست - بخندید و انگشت
بر لب گرفت + کز و هر چه آید نیاید شگفت + انگشت بر لب بتجاهل تعجب کرد و خیر را بخود ظاهر کرد
کز و بیان گفت محذوف ست شگفت بجستن امر غریب و نادر حسودی که بیند بجای خودم + کجا آید در زبان جز
بدم - میم خودم مفعول بیند ست - من آنگاه پنداشتم دشمنش + که خسرو فرو برد انداز ملکش -
انگاشتم اینجا بمعنی داشتم ست که خسرو آه بیان آنگاه ست تعیین دشمنش مفعول اول انگاشتم و دشمن مفعول ثانی و

وشین ضمیر نشاندست ــ چو سلطان فضیلت نهد بر ویم * نداند که دشمن بود در پیم ــ میم ویم مفعول نهد است آبرا روی
زیادتی نهد ــ مرا تا قیامت نگیرد بدوست * که بیند که در غرض من ذل اوست * مصرع اول جزای مقدم ست با
بدوست زایدست غرض بکسر عین مهمله و زای معجمه شرف ذل بضم خواری و زبونی ــ برنیت بگویم حدیثی درست *
اگر گوش با بنده داری نخست ــ برنیت ای موافق حال خود لفظ حدیثی در بعضی نسخ بیای تنکیر دیده شد و در بعضی
بی یا و این هر دو درست ست زیرا که یای تنکیر موصوف لاحق کردن قاعده پارسیان ست اگرچه کلیه نیست کما عرفت
فی الصدر درست ای صادق و ثابت بنقل کتاب یعنی اگر او لا گفتار من بشنوی و حرف مدعی که فریب کهن ست پیش از
التماس من در گوش نیاری حدیثی و نقلی موافق حال خود بگویم و این شرط بنابر آمادگی شاه هست *
ندانم کجا دیده ام در کتاب * که ابلیس را دید شخصی بخواب ــ بیان حدیث ست که وزیر تو پادشاه نقل میکند
وچون از تعیین محل نقل فراموشی دارد باین عبارت ادا کرده است کجا دیده ام ای در کدام کتاب یا کدام جای از
کتاب ابلیس جهت دیوان کنار شامل ــ ببالا صنوبر بدیدار حور * چو خورشیدش از چهره میتافت نور * ببالای
از روی قامت راست تعیین خورشیدش مضاف الیه چهره است ــ فرا رفت و گفت ای عجب این توی *
فرشته نباشد بدین نیکوی ــ فرا بمعنی نزدیک و پیشتر ای شخص مذکور نزدیک ابلیس رفت و گفت ای عجب است که این
چنین صاحب جمال توئی پس ای عجب منادی محذوف است که فی التحقیق منادی محذوف باشد کما قالوا یا اللماریا قوم اعجبوا
لله و اگر منادی لفظ عجب باشد کما هو الظاهر پس معنی آن زهی عجب باشد کما قال عبد الواسع ــ تو کین روی
داری بحسن قمر * چرا در جهانی بزشتی سمر * با بحسن برای مقابله است جهانی بیای خطاب سمر بفتحتین حدیث شب
ای مشهور ــ چرا نقش بندت بحمام شاه * دژم روی کردست و زشت و تباه ــ تا مفعول کرده است دژم بکسر دال
بفتح زای پارسی وبل بفتح و قبل بضم یکم و فتح سیوم سیاه و تیره و سر فراز افگنده و اندوهناک در شامل در همه
معانی درست مولانا عبد الواسع گفته که مشهور و متعارف آنست که صورت عفاریت و دیوان بر دیوار حمام
نقش میکنند پس لفظ ایوان بجای حمام که بعامه نسخ دیده شد غلط است چنانکه از بیت لاحق هم مستفاد میشود
ای چرا نقشبند گرمابه بادشاه مرا زشت و سیاه و گریه منظر و سر افگنده تصویر کرده است ــ ترا سهمگین روی
پنداشتند * بگرمابه در زشت بنگاشتند * پنداشتند نقاشان عالم سهمگین روی زشت و پر هیبت چه سهم
در پارسی بمعنی ترس و بیم ست و برسم سهمناک را زشت روا لازم بار گرمابه بمعنی حمام در زائده است * شنید این
سخن بخت برگشته دیو * بزاری بر آورد بانگ غریو * بخت برگشته بمعنی نگون طالع صفت مقدم دیو است
بزاری ای در بندی غریو بفتح دیار پارسی آواز زمم در گلو با گریه و در حل اللغات ست نعره کذا فی المدار
و اضافت بانگ بغریو اضافت عام است بخاص ــ که ای نیکبخت این نه شکل منست * ولیکن قلم در کف دشمنست

بیان گفت محذوفست یا بیان عز یو این بشارت بصورت که بگرما به می نگارند - براند ختم بیخ شان از بهشت + کنونم
چنین می نگارند در زشت + نشان بشارت بنقاشان عالم و بیخ شان آدم ای پدر ایشانرا از بهشت بر آورده ام
میم کنونم مفعول نگارند و با یکین سبب نقل وزیر تو تا اینجا تمام شد اکنون در تطبیق نقل بحال خود میگوید - مرا همچنین
نام نیکست لیک + ز علت نگوید بد اندیش نیک + ای حسد که دل حسود را مرض و رنجست نیک مفعول نگوید - وزیری که
جاه من آبش بریخت + بفرسنگ باید ز مکرش گریخت + وزیری بیاهو صوبه مکر بمعنے حیله و بدسگالیدن کذا فی المنتخب
ولیکن نیندیشم از خشم شاه + دلاور بود در سخن بیگناه - علت نیندیشم ست و سخن بمعنے مصدر ست
اگر محتسب گردد آنرا غمست + که سنگ ترازوی بارش کمست + محتسب اسم فاعل از احتساب نهی کردن از
ارتکاب چیزهای که در شرع ممنوع باشد بار هر گرانی که کمی و افزونی آنرا بترازو امتحان کنند از غله و روغن و غیره
پس اضافت ترازو به بار لازمی ست و سنگ عبارت از سنگیست که بدان غله و غیره وزن کنند یعنی اگر محتسب
برای احتساب شهری بگردد غم زده و کوفت او کسی را باشد که سنگ ترازو او کم باشد - چو حرفم برآید درست از قلم +
مرا از همه حرف گیران چه غم + میم حرفم مضاف الیه قلمست و از قلم قلم واقعی مرادست یا زبان چنانکه در مصرعه
ثانی می آید - نیاورد عامل غش اندر میان + نیندیشد از رفع دیوانیان - نیاورده حال ست از فاعل نیندیشد
که عامل ست یا صفت عامل غش اینجا بمعنی خیانت ست رفع کاغذ حساب را پیش دیوان بردن دیوانیان ملازمان
دیوان - ملک در سخن گفتنش خیره ماند + سر دست فرماندهی بر فشاند + خیره ماند ای حیران ماند فرهنگ سروری
و حیرانی شاه بسبب دروغگوی وزیرست سر دست فرماندهی افشاندن کشتن نمودن و در غضب شدن کذا فی
المدار اینجا به معنی ثانی مرادست - که مجرم بزرق زبان آوری + ز جرمی که دارد نگردد بری - بیان گفت
محذوفست مجرم به ضم میم و کسر سیوم گنهگار زرق بفتح زا معجمه دروغ و ریا و نفاق کذا فی انتصاب زبان آوری
گفتار بسیار قوله بزرق و جرم هر دو متعلق نگردد که خبر جرمست - ز خصمت همانا که نشنیده ام + که آخر بچشم خودت دیده ام
همانا بفتح بالیقین و که ثانی بمعنے بلکه - کزین مره خلق در بارگاه + نمی باشدت جز در ایشان نگاه - بیان دیده ام
بخندید مرد سخنگو و گفت + حقست این سخن حق نشاید نهفت + درین نکته هست ار نگوش شنوی + که عمرت فزون باد و دولت
قوی - نکته بهمزه وحدت نکته اینجا بمعنی سخن لطیف که عمرت آه دعائیه است - نه بینی که درویش بیدستگاه +
بحسرت کند در توانگر نگاه + دستگاه قدرت و سرمایه غبار رشیدی در توانگر و سرمایه توانگر - مراد دستگاه جوانی برفت
بلهو و لعب زندگانی برفت - دستگاه جوانی باضافت لامی عبارت از حسن و جمال یا اضافت بیانیه لهو و لعب هوسهای
نفس اماره - مرا همچنین چهره گلفام بود + بلورینم از خوبی اندام بود - کلمه را در مرا مفید معنی اضافت چهره است میم
متکلم ای چهره من گلفام ای گلرنگ در غایت خوش رنگی بود و لطافت چه فام از جمله کلماتیست که افاده معنی

لون کنند و آن هفت کلمه است آسا و وار و فام و گون و گونه و چرده و چهره و ته کذا فی الرشیدی بلورین منسوب
به بلور ای در غایت صفا چه یا و نون از جمله کلماتیست که افاده معنی نسبت کنند چون سیمین و زرین میم بلورینم
مضاف الیه اندامست حاصل آنکه چهرهٔ من همچون چهرهٔ ایشان گلرنگ و لطیف بود و اندامهای من از خوبی بلوریز
بود و بلور سنگیست لطیف در غایت صفا که بجوهر آبگینه مشابهت دارد و در کذا روید - دو رشته درم در دهان داشت
چار * چو دیوار از خشت سیمین بپا * رشته بشین معجمه بمعنی سلک و بپنجابی لڑی گویند سلک دندان که در
بریق و لمعان چون مروارید باشد و میم مضاف الیه دهانست دیواری بپا وحدتیست یا بپا ایستاده صفت دیوار است
ای سلک دندان من مانند دیوار سیمین محکم بود - کنونم نگاه کن بوقت سخن * بیفتاد یکیک چو سور کهن *
میم کنونم مضاف الیه سخن است که بمعنی مصدریست ای بوقت گفتار من سور بضم دیوار حصار ابراهیمی - مرا
همچنان جعد شبرنگ بود * قبا در بر از نازکی تنگ بود * جعد موی شبرنگ سیاه و کلمه مرا مفید معنی اضافت است
ای موی سر من همچون جعد ایشان سیاه بود نازکی لطافت و معلوم است که لطافت اندام و تنگی لباس
بجسامت و فربهی تعلق دارد و پیران و ضعیفان را نزاکت است نه تنگی قبا حاصل آنکه پیراهن و قبا در بغل از فربهی
تنگ بود و مناسبت بیت لاحق و تواند که از نازکی بیان قبا باشد - در این غایتم رشته باید کفن * موئم چو پنبه
ست دوکم بدن * رشته با گسستن ست که اهل هندان را کاتنا گویند که موئم آه بیان این غایت ست
دوکم ای چون دوک چرخه و میم مضاف الیه بدنست ای درین غایت پیری که موی من مانند پنبه سپید و نرم گشته است
و تن من مثل دوک خفیف شده مرا میباید که چرخه بدست گرفته از پنبه واقعی جامهٔ کفن خود بریسم و مناسب حال خود
اسباب مرگ مهیا سازم و بعضی شراح که رشته بشین معجمه بمعنی دوخته نوشته ای کفن مرا باید دوخت همانا که از لفظ
پنبه و دوک نظر دوخته است - درایغا بحسرت چرا ننگرم * که عمر تلف کرده یاد آورم * استفهام انکاریست ای
مرا نگریستن بسوی ایشان بحسرت رواست چرا که بدیدن ایشان عمر تلف کرده یاد آید * برفت از من آن روزهای عزیز
بخواهد گذشت این دم چند نیز * روزهای عزیز ایام شباب و بعضی نسخ سر بپایان رسد تا که این روز نیز
واقعست روز پیری - چو دانشور این در معنی بسفت * بگفتا گزین به محالست گفت - در بعضی نسخ
شهنشه ز شادی چو گل بر شگفت * واقع شده فاعل بگفتا دانشور است ای بعد از تمام کردن عذر مذکور به
تحسین این چنین بگفت و فاعل آن بطریق اضمار قبل الذکر شاه را گفتن که به بیت لاحقست مو این
تکرار میشود کما لا یخفی - و در ارکان دولت نگاه کرد شاه * کزین خوبتر لفظ معنی مخواه - که بیان گفت
محذوفست و لفظ عبارت از تقریری با فصاحت که گذشت و معنی کنایه از تاویلی که مطبوع عقلا باشد و خطاب مخواه
بهر یک از ارکان و در افراد این لفظ تعریض بمنزله تصریحست وزیر کهن را کسی نظر سو کشاده است که و اندرین شاه عذر

بیاء موصوله که دانند صله آن شاهد حاضر و گواه و فارسیان بمعنی صاحب جمال استعمال کنند کذا فی المدار بمعنی اخیر مراد ست
شاهدی گواهی عذر خواست مفعول داند ست از این چنین تاویل و توجیه مفعول عذر گناه خود بخواهد - بتعقل او نه آهستگی
کردمی * بگفتار دشمن بیازردمی * مصرعه بحذف اول ست و جزای شرط ای پشیمان گشتمی محذوف به قرینه بیت لاحق
بتندی سبک دست بردن به تیغ * بدندان گزد پشت دست دریغ - مقوله شاه ست یا شیخ بمعنی تندی بیاء مصدری
خشم آوردن سبک شتاب دست بتیغ بردن کسی را کشتن و پشت دست بدندان گزیدن ندامت خوردن و پشیمانی کشیدن
دست بردن مصدر بمعنی فاعل ست ای کشنده و قاتل بی تامل عاقبت کار پشیمان میشود پس ضمیر گزد راجع بمدلول
مصدر ست کذا فید - ز صاحب غرض تا سخن نشنوی * که گر کار بندی پشیمان شوی * صاحب غرض دشمن و کینه
تا اینجا زنهار ست و سخن شنیدن راست پنداشتن و موافق آن عمل کردن چنانکه در مصرعه ثانی باین معنی تصریح نموده
است یعنی هرگز سخن صاحب غرض راست نه پنداری و مطابق آن عمل نکنی چراکه اگر بگفته او عمل خواهی کرد پشیمان خواهی
شد - نکونام را جاه و تشریف و مال * بیفزود و بدگوی را گوشمال - تشریف گرامی داشتن کسی را بار سیاندن خلعت استعمال
کنند چنانکه درین بیت - چو خواست تشریف میر ختن * فرا خور تر حرفه خویشتن - بدگوی معطوف ست بر نکونام
و تشریف و مال ای بدگوی را گوشمال بیفزود و گوشمال مصدر ست افزودن تشریف نکونام وزیر و ظاهر ست
افزودن گوشمال بدگوی باین نسبت که عزل گوشمال بود و سرزنش و عقوبت حال گوشمال دیگر شد - بتدبیر دستور دانش
ورش * به نیکی بشد نام در کشورش * بر دو شین راجع بپادشاه ست اول مضاف الیه دستور ست و دانشور صفت او ست
و ثانی مضاف الیه نام بشد برفت ای بتدبیر وزیر چنان وزیر که دانا بود نام شاه به نیکی در اقصای عالم رفت ای نیکنامی
شهره آفاق شد - بعدل و کرم سالها ملک راند * برفت و نیکونامی ازوی بماند * فاعل راند و رفت شاه ست نه وزیر
چنانکه این معنی از بیت سابق بتصریح مستفاد میشود فاندفع ما قیل الشیخ حین نقل هذه الحکایة فلیس المسافر المذکور
والوزیر المذکور فی نسخ کما قاله بعض الشراح والافالصحیح قوله - برفت و نیکونامی ازوی بماند * لان منشأه رجاع
الضمیر الی الوزیر ولیس الامر کذلک فالحکایة من اولها الی آخرها ساکتة من التصریح بکون الوزیر شیخاً او غیرها والله سبحانه
اعلم - چنین پادشاهان که دین پرورند * ببازوی دین گوی دولت برند * دین پرور کسی که در هر امر مراعات امر حق
و پاس شریعت کند و از متابعت نفس اماره باز ماند تا شد ببازوی دین ای بتایید دین که تابع اوست دولت سلطنت
را بدست آرند و تا دم حیات آنرا با خود برند - از آنان نبینم درین عهد کس * وگر هست بوبکر سعد ست و بس * خدیو خردمند
فرخ نهاد * که شاخ امیدش برومند باد - خدیو اماله خداست که بعد از اماله اطلاق او بر غیر ذات حقتعالی یعنی
پادشاهان عالم درست ست قد مر تحقیقه فی صدر الکتاب مصرعه اول صفت ابوبکر ست و ثانیه دعائیه ست - بهشتی درختی
تو ای پادشاه * که افگنده سایه یکساله راه - بهشتی درخت مرد نیک نهاد و پائیش برای تعلیل ست یکساله راه ای

مقدار یکساله راه

یکساله یعنی مختفی ساله برای نسبت ای راهی که منسوب بیکسال ست و درین ضمن شاه را درخت طویل قرار داده ست که در هر گوشک
بهشت شاخی از و باشد - طمع بود از بخت نیک اخترم * که بال هما افگند بر سرم - میم اخترم مضاف الیه بخت ست و نیک
اختر صفت بخت ست بال هما کنایه از دولت و اقبال چه بر هر که سایه او فتد صاحب اقبال گردد کذا فی الشامل که بال هما بیان
طمعست از بخت خود این امید داشتم که تائید آن بال هما بر سرم افتد و بعضی نسخ بجای بال ظل وقعست و این انسب ست
به بیت لاحقه - خرد گفت دولت نبخشد هما * گر اقبال خواهی درین سایه آ - دولت نبخشد از قبیل الحاق نادرست
بعدم مگر مرا گفت که این طمع را بگذار چه بسر آمدن سایه هما از نوادر ست کم کسی را میسر میشود و بس گویا هما کسی دولت نبخشد پس
برای حصول دولت و اقبال در زیر سایه ابوبکر سعد بیا که عالمی در ان قرار گرفته - خدایا برحمت نظر کرده * که این سایه بر خلق
گسترده * که این سایه بیان نظر ست و این سایه اشارت بذات ابوبکر سعد ست و بادشاه را ظل الله بعلاقه آن گویند
که هر یک را سایه و شاه محل امان و پناه ست سایه از شدائد حرارت آفتاب و شاه از مکائد اهل شرارت و اضافت ظل الله برای
تشریف ست مثل بیت الله بدی سح مخزن الاسرار - دعاگوی این دولتم بنده وار * خدایا تو این سایه پاینده
دار - مصرعه ثانی بیان دعاگوی ست چون از ثنا و دعا شاه ابوبکر درین ابیات تنگانه که تقریبا در بیان آمده
بود فراغ یافت بیان حاصل حکایت سابق که مجرد تمثیل بود برای لزوم تحمل قتل گنهگار دم ۲ بگفته حساد روزگار
بشامت وگفت - خداوند فرمان و رای و شکوه * ز غوغای مردم نگردد ستوه - شکوه مهابت و بزرگی در شامل
غوغا فریادهای بسیار که از مردم بیکبارگی برخیزد ستوه به ضم و واو پارسی عاجز و تنگ آمده یعنی بادشاهی که صاحب
فرمان و تدبیر و حشمت ست از بسیار گفتگوی مردمان عاجز و تنگ نشود مثلا اگر دو کس یا بسا کس در حضرت او خصومت
کنند و یکی بر دیگرے وقی یا بقی نسخه بگوید و دیگرے در دفع آن ترکیبه یا تاویل بوید شاه موصوف از گفتار
بسیار ایشان ملال نگیرد و بر گنهگار تعجیل به خشم نمی کند بلکه پاینده این تحمل کشد تا سبب خشم رانی خلاف رضای
حقتعالی و انحراف از جاده شریعت بوقوع نیاید - سر پر غرور از تحمل تهی * حرامش بود تاج شاهنشهی *
ای شایان تاج سر نیست که پر از تحمل و خالی از غرور باشد نه سر یکه خلاف انست - نگویم چو جنگ آوری پای دار
چو خشم آیدت عقل بر جای دار - ای قائم باش و قدم را استوار دار - بدانکه پایداری در حرب کفار و امثال ایشان از
مهماتست که کار سلطنت بدان منوطست و کذالک عقل بر جا داشتن در حالت غضب هم از مهماتست تا از شومی
تعجیل خشم رانی که بحضرت آخرت و مخالفت شریعت کند پس شیخ بر حسب حکم پیغمبر علیه السلام رجعنا من جهاد
الاصغر الی الجهاد الاکبر میفرماید که من ترا به پایداری در جنگ دشمن چندان حکم نمیکنم چه این جهاد اصغرست و
از بسیار کس میسر میشود بلکه تاکید آن می کنم که چون ترا خشم آید عقل را بر جا دارد یا پاس حق و شریعت از دست مگذار
چه این جهاد اکبرست که کم کسی را بهم میرسد چنانکه گفت - تحمل کند هر که را عقل هست - نه عقلی که خشمش کند زیر دست

ای تحمل و پایداری در جنگ خشم نفس اماره کار هر عاقل نیست بلکه اینجا عقل کامل و عاقبت اندیشی وافر باید که خشم مغلوب
نکند زیراکه لشکر این دشمن بس سخت ست لشکر هر عاقل دانش و تقوی وغیره صفات حمیده اند بادی مقاومت نتوان
کرد چنانکه گفت ؎ چو لشکر برون تاخت خشم از کمین ٭ نه انصاف ماند نه تقوی نه دین ٭ لشکر مضاف الیه خشم باضافت
بیانی از کمین ای از اندرون نفس اماره انصاف عبارت از عدل عقل که مراعات حلق ست و تقوی پرهیزگاری و ترس
از خدای تعالی و دین عبارت از پاس شرع قویم و صراط مستقیم ست ای چون لشکر خشم از کمین گاه اندرون تاخت
آرد صفات حمیده هر عقل که لشکر او ست از و منهزم شوند ۔ ندیدم چنین دیو زیر فلک ٭ که از و (ی) گریزند چندین ملک ٭
دیو عبارت از خشم ست چندین ملک کنایه از انصاف و تقوی و دیانت و سائر صفات جزیله مردم متدین چنانکه در شرح
بیت سکندرنامه ؎ بدین فرشته ز راه میرود ٭ که آید یکی دیو ده میرود ۔ نگاشته اند اما انصاف آنست که این بیت
را باینمقام ملائمت نیست چه شیخ نظامی این بیت در مذمت خشم نیاورده فانظر وانصف و آنکه چندین ملک را ملائکه
مراد داشته اند که در محافظت و همراهی انسان اند ای بوقت خشم ملائکه رحمت از آدمی دور میشوند لمقصده مراحل دور
افتاده چون شیخ مرشاه را بکمال و عدم تعجیل برگشتن گنهگار موعظت فرمود پس ملخص آن باشد که آدمی را هیچگونه گناهی نباید نشست
اگرچه شرع فتوی دهد هم تعجیل نباید کرد لهذا شاه را بجواز قتل بفتوی شریعت تنبیه ساخت و برای بیان این معنی بمواعظ
دیگر پرداخت و گفت ۔ ای حکم شرع آب خوردن خطاست ٭ وگر خون بفتوی بریزی رواست ٭ مصرع اول
استفهام انکاریست یعنی آیا نیست اینقدر درست آب نوشیدن بی حکم شریعت خطاست یعنی در نیست و مصرع ثانی
معطوفست بر حاصل معنی مصرعه اول بغیر باید که آب نوشیدن با آنکه در اصل مباحست بلکه عند الضرورة برای صیانت نفس
واجب چون شرع از خوردن نهی کند خوردن خطاست و حرام چنانکه بنهار رمضان المبارک بی عذر یا آنکه بملک کسی
در آمده باشد که بخوردنش اذن ندهد و خون ریختن با آنکه بدم بیان و در جمیع ادیان مذموم و منهی ست چون شرع آنرا تجویز
کند در ارتکاب آن هیچ مضائقه و باکی نیست بلکه گاهی فرض شود چنانکه در حدود و قتل مثل ساحر سیاسة و در بعضی
نسخ بی نون زایده است برین تقدیر مطلب واضح ست ۔ گرت شرع فتوی دهد بر هلاک ٭ الا تا نداری ز کشتنش باک ٭ کذا مختصر
هر گرا کذا فی الشامل الا حرف تنبیه ست تا نهار ۔ وجمع این دو حرف کمال مبالغه است کشتنش بسکون نون بجای ضرورت
وزن والا قبل شین معجمه ضمیر متحرک باشد ۔ وگر باشد اندر تبارش کسان ٭ رها ایشانه بخشا و رحمت رسان ٭ شین راجع بکرا
تبار بفتح تا مثناه تازی دودمان و خاندان و خویشان و در عربی بمعنی هلاک با هم فی الشامل ای بعد قتل آنکس بر خویشاوندانش
راحتی رسان و آزار رسانیدن برایشان جائز نیست زیرا که ۔ گنه بود مرد ستمگاره را ٭ چه تاوان زن و طفل بیچاره را
ستمگاره بکاف تازی و های مختفی در آخر برای نسبت یعنی شخصیکه کار او ستم کردن بر خلق چنانکه مکاره و هیچکاره
و هرکاره و ما عدا انوالک و ازین قبیل ست ماهانه و سالانه ای چیزیکه منسوب بماه و سال باشد کذا فی الرشیدی تاوان غرامت

یعنی بدانچیز یکه تلف کرده باشند کذا فی المدار یعنی گناه از مرد جفا پیشه بوقوع آمده است که سزای خود یافته است واز
زن و فرزندان او هیچ گناهی نیامد پس ایشانرا هیچ تاوان نیست. تنت زورمندست و لشکر گران ٭ و لیکن در
اقلیم دشمن مران ٭ یعنی فرض گردم و یقین دانستم که از جنگ دشمن هراسی نداری چه تن تو زورمندست و لشکر تو از
لشکر دشمن بسیارست و یکی آنکه وی بر حصاری گریزد و بلند ٭ رسد کشور بیگنه را گزند. علت مرانست و عاید بدشمن و بلند
صفت حصارست. نظر کن در احوال زندانیان ٭ که ممکن بود بیگنه در میان. ای تفحص و استفسار احوال ایشان
کن زیرا که میتواند که بیگناهی در میان ایشان بوده باشد حاصل ابیات بیگانه آنکه بیگناهی را بوجهی آزار مرسان
چو بازارگان در دیارت بمرد ٭ بمالش خیانت بود دست برد. موعظت دیگرست دست برد با تاء موقوف فیروزی و چابک
دستی کذا فی الشامل و ابراهیمی اما اینجا بمعنی مصدری بمعنی دراز نمودن دست بمال او بردن خیانت است. کزان پس
که بروی بگریند زار ٭ بهم باز گویند خویش و تبار. علت خیانت است از قبیل برهان که بمعلوم استدلال بر ثبوت علت
کرده شود ای بدگوئی خویشاوندان او دلیل خیانت چه اگر خیانت نبودی از خویشان او اینچنین گفتار بوقوع نیامدی که بروی
آه بیان ازان نیست فاعل بگریند خویش و تبارست که بمصرعه ثانی مذکورست از نالند و نعره زنند زار زار گریست ای نالان
نالان گریست و بشدت و بشور گریه کرد کذا فی المدار. که مسکین در اقلیم غربت بمرد ٭ متاعی کزو ماند ظالم ببرد ٭
که بیان گویندست مسکین عبارت از بازارگان مرده است و مسکین گفتن او را از راه ترحم است و الا او که سرمایه دار بود که متاع
او را ظالم برده. که برگشته یادان خیانت پرست ٭ که بر مال مردم یازید دست ٭ این بیت بحذف عطف معطوفست
بر بیت سابق که مصرعه اول دعائیه است که بر مال بیان است یازید دست ملاعبه و انبساط نمود کذا فی الرشیدی و بعضی
برآورد دست مسطورست. بیندیش زان طفلک بی پدر ٭ وز آه دل دردمندش حذر. موعظت دیگرست مر شاه ابوبکر را
طفلک بکاف تصغیرست و تصغیر برای شفقت و ترحم است یا اینکه نیز در بعضی بدل لاحق است برای آنکه گیرست که موصوف مقدم
لاحق کنند یعنی مال و اسباب یتیمان را غصب مکن چنانکه رسم ظالمان است بلکه از و بیندیش و مصرعه ثانی تفسیر اول است
حذر ای بترس و حذر کن زیراکه. بسا نام نیکی به پنجاه سال ٭ که یک نام زشتش کند پایمال. بسا با کثرت چون خوشا دید
ای بسیار خوش و بسیار بد و نیکی مضاف بجانب پنجاه من قبیل ضرب الیوم که رابطه بین الجملتین دست یا مفاجیه و هو الاظهر
معنی ای بسیار نام است که بمدت پنجاه سال به نیکی موصوف بود ناگاه یک نام زشت آنرا پایمال گرداند یعنی کال میراث مرگان
دست نباید برد و در بعضی نسخ بجای نیکی نیکو دیده شد و آن هم مضاف به پنجاه و در بعضی نیکو به پنجاه سال بیا ظرفیست.
پسندیده کاران جاوید نام ٭ تطاول نکردند بر مال عام. موعظت دیگر بنا گرفتن بمال توانگران رعیت چنانکه
رسم ظالمانست. پسندیده کاران نکونام جاوید نام صفت اوست ای نیکوکرداران که طالب نام جاویدانند تطاول
بمعنی زبردستی صراح. بر آفاق گر سر بسر پادشاست ٭ چو مال از توانگر ستاند گداست. سر بسر بمعنی تمام ای از یک سر

تمرده‌ام کذا فی الشمائل تاکید اتفاق ست گر بمعنی اگر چه ـ تمرد آن تهیدست آزاده مرد * ز پهلوی مسکین شکم پر نکرد * کاف بیان
آن از صدر مصرعهٔ ثانی بنا بر ضرورت شعری محذوفست پهلو اینجا کنایه از مال ست و شکم پر کردن کنایه از تصرف ست و چون
تصرف را بخوردن عبارت کرد مال مسکین را بگوشت پهلو کنایه نمود و مؤید اوست که ببعضے نسخ که از مال مسکین واقعست
و مسکین عبارت از توانگران عیت نظر بدستگاه ملوک و سرمایه سلاطین نادار بود و ببعضے نسخ که از مال مردم واقع شده یعنی
بادشاه آزاده دل که از مال رعایا شکم خود را پر نکرده است با وجود احتیاج مال ایشان را نگرفته * و بتهیدستی عمر
تمام گذرانیده است اگر چه بظاهر مرده باشد امّا فی الحقیقة مرده نمیست چه او از زمرهٔ اولیا ست و اولیا از کالمیوتون واقعست
برین نسخه این بیت تتمه سابق ست و حکایت لاحق موعظت دیگرست که شیخ در آخر حاصل آن را بیان خواهد فرمود و بعضی
از نسخ معتده که پهلوی مسکین بکاف رابطه واقعست برین تقدیر ظاهرست که معنی چنان باشد که به پهلوی مسکین ای در
جوار او شکم را پر نکرده است باین معنی که با آن همسایه مسکین قسمت نموده خورده است پس این بیت موعظت دیگرست و
مسکین مجازست از مساکین خلق و لشکر اسلام حاصل معنی آنکه شاهی که تهیدست و از تن پروری آزاده باین معنی که بیت
المال را و حقوق شرعی که سهم مساکین رعیت ست یعنی نفقه موظفه عساکر اسلام و وجه قوت سائر مساکین صرف کند
و خود تهیدستی و آزادگی گذارد این چنین شاه اگر چه مرده بمعنی زنده است و حکایت هم بهمین معنی ایراد یافته ـ
شنیدم که فرماندهی دادگر * قبا داشتی هر دو روه آستر ـ آستر صفت قباست استر بالمد باسین موقوف ضد
ابره ایجامه که در زیر ابره قبا دوزند و درادات گفته که بدین معنی مقصورست و برای ضرورت شعری ممدود سازند کذا فی
المدار حاصل آنکه قبا پادشاه از درون و بیرون یکسان بود که ابره نداشت ـ یکی گفتش ای خسروی نیک روز * قبائی
ز دیبای چینی بدوز ـ نیک روز ای نیک و بهتر زمانه چه میگویند امروز فلانست ای روزگار اوست که او دیر اند کذا
فی المؤید و دیبای چینی لیس منقش و بیش قیمت ست که ملوک آن را ابره سازند ـ بگفت اینقدر ستر و آسایش ست * و زین
بگذری زیب و آرایش ست ـ ستر بفتح پوشیدن و بکسر پرده کذا فی المدار ای قبائم پوشش عورت ست و آسایش تن ست
نه از بهر آن میستانم خراج * که زینت کنم بر خود و تخت و تاج ـ خراج بفتح حاصل ملک از هر گونه که بر بادشاهان آید کذا فی
المدار و المنتخب و الکشف که زینت بیان انست یعنی گرفتن خراج نه از بهر خود است بلکه نفقه لشکرست که در دفع دشمن
بجان کوشند ـ اگر چون زنان حله بر تن کنم * بمردی کجا دفع دشمن کنم ـ حله بضم لباس زنان در القنیة الصحاح
تنها آزار حله گویند کذا فی المنتخب بر دو معنی و نیز جامه قیمتی که آستر داشته باشد درین مقام معنی اخیر انسب ست
و با بمردی قسمیه است و لفظ زنان خالی از نزاکت نیست ـ مرا هم بصد گونه آز و هواست * و لیکن خزینه نه تنها
مراست ـ بلکه لشکر اسلام و مساکین را هم در وحقی ثابت ست آز بالمد و زاء پارسی حرص و هوا و خواهش نفسی خزینه
بفتح خا و یا معروف فعیله بمعنے مفعول میتواند بود و لیکن در عبارت عربیه و کتب لغت نیامده و آنچه آمده است

حکایت

خزانه آمده است که جمع آن خزائن ست و بعضی ارباب لغت که خزائن را جمع خزینه گفته ظاهراً چون صحائف و صحیفه
و عقائد و عقیده پنداشته اند پس لفظ خزینه اینجا بکسر خاء و یاء مجهول مآلہ خزانه است که بکسر خا است لما قالوا ان القصعة لا تکسر و
الخزانة لا تفتح و این گفتگو برای اثبات لغت نیست که ممنوع ست بلکه این احتمال غالب کذا افاده بعض الثقات
خزائن پر از بهر لشکر بود * نه از بهر آذین و زیور بود * مقوله شیخست در بیان حاصل حکایت آذین بالمد و دال
معجمه قبها که بدان شهر و بازار را بیارایند کذا فی المدار اینجا کوشک شاهیست که موجب زینت و آرایش ست و بعضی نسخ آئین
بهمزه تین دیده شد و آن بمعنی آرایش ست - سپاهی که خوشدل نباشد ز شاه * ندارد حدود ولایت نگاه - سپاهی
بیاء نسبت ای یکی از سپاه و لشکر خوشدل آه او وجه معاش میسر نباشد - چو دشمن خر روستائی برد * ملک باج و ده یک چرا
می خورد - باج خراج و آنچه از دست حربی بگیرند کذا فی المدار و در ابراهیمی ست آنچه از تجار و سوگران کار بگیرند و از متاع
ده روپیه تاجر مثلاً یک روپیه بگیرند و نیز دهم حصه حاصل زمین عشری که بتازی عشر گویند بدانکه در عامه نسخ که بنظر فقیر
درآمد باج و ده یک بلا واو ست پس باج بمعنی ثانی ست که بمدار ند گورشد و ده عطف بیان اوست و این باج
وقتی باشد که تاجر حربی باشد مثل فرنگی و غیره از وی مالیت یک گرفته میشود و از مسلم چهل یک و اگر باج و ده
یک بواو عطف بود باشد آنگاه باج بمعنی خراج که موظف و مقرر باشد چون ششم حصه و مانند آن و گاهی غیر موظف
و ده یک بمعنی عشر باشد عام تر از آنکه عشر مال تاجر حربی باشد یا عشر حاصل زمین عشری و این معنی بلفظ هندستانی که ترجمه
دهکان ست و هم به بیت لاحق انسب ست - مخالف خرش برد و سلطان خراج * چه دولت بماند در آن تخت و تاج
مخالف دشمن که در دست شین راجع بروستائی دولت و اقبال و تاج شاهی مروت نباشد بر افتاده زور * برد
مرغ دون دانه از پیش مور * ای حال دهقان چون باین خرابی رسید سلطان را خراج گرفتن نشاید که از راه مروت
دور ست و این کار کمینگان ست - رعیت درخت ست گر پروری * بکام دل دوستان برخوری * به بیرحمی
از بیخ و بارش مکن * که نادان کند حیف بر خویشتن * باء سببیه است بیرحمی بیاء مصدری باء بمعنی بن فرهنگ سروری
مستشهد بیت متن حیف ستم و جور ای جور بر خویشتن کردن کار نادانانست نه کار دانایان - کسان برخورند
از جوانی و بخت * که بر زیردستان نگیرند سخت کسان بحذف یا موصوله است که با زیردستیان صله آن -
اگر زیردستی در آید ز پا * حذر کن ز نالیدنش بر خدا - زیر دستی بیا تنکیر از پا در آمدن افتادن و عاجز شدن ای اگر کسی
از رعایا از جور و تعدی تو بعجز در آید و بر نمیغنی بیش ست - چو شاید گرفتن بنرمی دیار * به پیکار خون از مشامی میار
موعظت دیگر ست در باب مراعات زیر دستان و عدم اذیت بایشان شاید تواند مسام بفتح میم و سین مهمله مو که منفذ بیرون
عرق ست کذا فی المؤید و المدار و المنتخب اینجا عبارت از اهل دیار ست که ولایت را تشخص قرار داده است و اهل او را مسام
گفته و اگر مشام بشین معجمه بمعنی سر گفته آید هم تواند چه مشام جمع مشم ست بتشدید میم یعنی جای بوئیدن و فارسیان بتخفیف

بمعنی مفرد استعمال کنند کذا افید بیکار بباء فارسی مفتوح جنگ و کارزار و هیجا و نبرد و نادر مرادف او ویندای بجنگ کردن خلائق را مکش زیرا که ـ نمردی که ملک سراسر زمین ✤ نیرزد که خونی چکد بر زمین ـ باء قسمیه است که ملک آه جواب قسمست ملک مضاف بزمین سراسر تاکید ملکست ارزیدن بمعنی لائق بودن چنانکه گویند که فلان باین نمی ارزد و نیز بابها ای باقدر و قیمت بودن کذا در شامل جهنے بیاء وحدت یعنی سوگند مردانگیست که ملک زمین از زین سر تا بآن سر ارزیدن آن ندارد ای برین قیمت نمی آرزد که یکخون بزمین افتد پس کاف ثانی بیان کلام این مخدوفست حاصل آنکه بعد از قتل یک نفر اگر تمام روی زمین بدست آید اعتماد را نشاید که دنیا بکسے وفا نکرده است و حکایت بر بیوفائی آن ایراد یافت شنیدم که جمشید فرخ سرشت ✤ بسر چشمه بر سنگی نوشت ـ جمشید بایاء پارسی پادشاهی ایران زمین حلیم پیشه که رسیدن پنبه و فزو بافتن بود با تار و خیاطت جامه و تعیین نان بنگرها از نوع عطر و شراب انگوری از و پیدا گشته و نیز جن و شیاطین مسخر خود داشت سصد سال و قیل هفصد و نوزده سال ملک راندند و در تاریخ علامیست که برادر یا برادرزاده طهورشاه بود در اوائل عادل و انصاف بود و تخیلات نفسانی مغرور شد و علمی برافراخت و ندائی انا ربکم الاعلی در انداخت و بتان بصورت خود تراشید و در اطراف فرستاد تا پرستش او کنند لاجرم شداد عاد و ضحاک را برای استیصال او فرستاد که جمشید منهزم شد و کوهستان گرفت و از دست ضحاک کشته شد چون ذکر او بنگین و اسپ باد و آصف و امثال آن مقرون گردد سکندر مراد باشد و اگر مطلق و قعست هیچ کدام که مراد دارند سعد باشد کذا در مؤید و النصابه اینجا همان اول مراد است و فرخ سرشت اشعارات بداع حرف مذکوره چشمه بهمزه وحدت و از چشمه چشمه کلان مراد است که ضبط آن از لوازم مملکت بوده باشد ای چون بسر چشمه رفت بضبط خود آورد این موعظت بر سنگ نقش کنانیدکه ـ برین چشمه چون ما بسے دم زدند ✤ برفتند تا چشم بر هم زدند ـ و فردن سخن گفتن و دعوی کردن کذا در شامل اینجا معنے ثانی مراد است ای دعوی شاهی و ضبط این چشمه کرده اند چشم بر هم زدن عبارت از زمان اندکست که آنرا لمح البصر گویند چشم بر هم زده اند یعنے در زمان اندک از سر این چشمه رفته اند و هیچ یک بقا نبود یا معنے آنکه از سر چشمه رفته اند تا آنکه بخواب مرگ خفته اند و این معنی انسب است باینکه گفت ـ گرفتند عالم بمردی و زور ✤ ولیکن نبردند با خود بگور ✤ حکایت تا اینجا تمام شد اکنون شیخ موعظتی دیگر فرماید ـ چو بر دشمنے باشدت دسترس ✤ مرنجانش کو را همین غصه بس ✤ دشمن بیانگیز دسترس قدرت و غلبه و قهر همین غصه اشارت بدسترس و غلبه تو بروی ـ عدو زنده سرگشته پیرامنت ✤ به از خون او کشته بر گردنت ـ سرگشته بمعنی پریشان صفت ثانی دشمن است پیرامن و پیرامون گرداگرد ابراهیمی ـ برفتند هر کس درو آنچه کشت ✤ نماند بجز نام نیکو و زشت ـ برفتند ای پادشاهان پیشین درو آنچه کشت ای جزای اعمال نیک و بد یافت پس عدو مغلوب را باید گذشت تا مواخذه اخروی بدنامی جاودانی روی ننماید ـ چرا دل برین کاروانگه نهیم ✤ که یاران برفتند ما در رهیم ـ کاروانگه دنیا که سرای کاروانیانست چرا که هر دم قافله از اینجا رخت سفر

آخرت می بندند یاران عبارت از نیکان گذشته چون در ضمن این موعظت ذکر عدو مندرج بود تقریبا به موعظتی
دیگر پرداخت که آن هم بر ذکر عدو مشتملست و آن اینست که شاهان را در امتیاز دوست و دشمن شناسائی کامل باید تا در
غلط نیفتد و حکایت برین معنی ایراد یافته * شنیدم که دارای فرخ تبار * ز لشکر جدا ماند روزی شکار
دارا بادشاه ایران که او را دارای اکبر گویند و فرزندش را دارای اصغر تبار اینجا بمعنی اصل و خاندان هر دو در
آید چه ایرانیان از اصل الیست به پشت تاجداران اند. دوان آمدش گله بانی به پیش * بدل گفت
دارای فرخنده کیش * پیش آمدش مضاف الیه پیش است گله بان نگهبان گله اسپان و یا برای وحدت
کیش بالکسر و یای مجهول ترکش و دین و مذهب در رشیدی فرخنده کیش باعتبار عادتهای جمیله او گفته که با عدل و انصاف
وجود الطاف و احسان بود و الا دین او آتش پرستی بود چنانکه در سکندر نامه مفصل است. مگر دشمن است اینکه
آمد بجنگ * ز دورش بدوزم ز تیر خدنگ * بیان گفت است مگر بمعنی شاید بجنگ ای برای جنگ کردن خدنگ
بفتح کاف پارسی چوبیست که درخت گز هموار کماز و اشیای زین و ترکش و تیر سازند و بکثرت استعمال تیر را هم خدنگ
گویند رشیدی پس اگر درخت مذکور مراد داریم اضافت تیر خدنگ بمعنی من خواهد بود که خاتم فضة و اگر بمعنی تیر گیرم
اضافت عام بخاص باشد. کمان کیانی بزه راست کرد * بیکدم وجودش عدم خواست کرد. کیانی بیاء
نسبت ای کمانیکه منسوب به کیانست و کیان بفتح جمع کی است که بادشاه جبار و بزرگتر عهد خود را گویند
و در قرون سابقه پنج بادشاه را کی گفتندی کیومرث و لهراسپ و کیکاوس و کیخسرو و کیقباد کذا فی المدار ای
کمان شاهان زه کرد و بزودی تمام خواهند عدم او شد. بر آورد چوپان بدل خروش * که دشمن نیم در هلاکم
مکوش * چوپان به ضم پارسی گله بانان اسپان در کشف بیدل صفت چوپان است آه راسان که دلش از
دست رفته بود که دشمن نیم آه بیان خروش است. بصحرا در از دشمنان داری باک * که در خانه باشد گل از خانه
باک * باک بصحرا بمعنی در دشت و کلمه در زایده باک اول ببای تازی و ثانی ببای پارسی بمعنی خوف مولینا عبد الواسع
فرموده که ظاهر آنست که خار عبارت از خارها باشد که گرداگرد باغ و مزروعات برای محافظت نصب کنند و آنرا
قلعه بندی و پرچین گویند یعنی شاهان را ترس از دشمنان و محافظت از ایشان در صحرا لازم است نه در خانه چه
بستان گل که در خانه نشانده باشند از خاربند مستغنی می باشند بلکه حاجت خاربندی بگلهای صحرا است تا
کسی بآنها دست دراز نکند حاصل آنکه ترسیدن از من بجا است که در صحرا پیش تو دوان آمده ام لیکن در هلاک من مکوش
که دشمن نیستم و تواند که معنی چنین باشد که گل را بوقتیکه بخانه آرند از خار که دشمن او است خالی و جدا کرده می آرند ای در خانه
باکی از دشمن ندارند. بگفت ای ملک اهل ایران و تور * که چشم بد از روزگار تو دور. ای چوپان مذکور بعد از آنکه
با جمال خروش مذکور که دشمن نیم آه همان خود را از دست تیر شاه رهانید بتفصیل حال خویش پرداخت و گفت

ای خداوند آه ایران نام ولایت خراسان و عراق و فارس و کرمان و آهواز و طبرستان کذا فی شرفنامه تور مخفف تو را ان
ولایتی ست ابراهیمی مصرعه دعائیه است و چشم بد عبارت از آفات و بلیات ۔ من آنم که اسپان شه پرورم *
بخدمت درین مرغزار اندرم ۔ ای برای خدمت و پرورش اسپان مرغزار بالفتح میم و غین معجمه موقوف جایکه دران
سبزه پاکیزه بسیار رسته باشد و این مرکبست از مر بفتح بمعنی سبزه و رستنی و از کلمه زار بمعنی روئنده بسیار و بفتح غین که
بعوام شهرت گرفته است غلط است چه اظهار حرکت آخر کلمه اول مرکبات جائز نیست بلکه موقوف باید خواند کذا
فی المدار و غیره و هم گشت چیزی از رستنها کلمه زار بیارند چون گلزار و لاله زار و سبزه زار و غیره کذا فی السراج و به ضم
غین و ذال معجمه نوشتن هم خطا است ۔ ملک را دل رفته آمد بجای * بخندید و گفت نکوهیده رای ۔ را مفید معنی اختصاصست
ای دل ملک که از دست رفته بود با نهجا آمد نکوهیده بکسر نون و کاف و واو هر دو پارسی ببدی ذکر کردن و بد گفتن
و ناپسندیدن و زشت گفتن کذا فی الکشف نکوهیده رای بد فکر و بیدانش آنکه همچون دشمنان بجانب شاه دوان آمده
بود و این دلیل بی دانشی اوست ۔ ترا یاوری کرد فرخ سروش * وگرنه زه آورده بودم بگوش ۔ سروش
بالضم و واو پارسی جبرئیل و نیز فرشته غیبی را هم سروش گویند و نیز هفدهم روز ماه کذا فی المدار و الرشیدی و در
جهانگیری ست ملکی که تدبیر امور مصالح بندگان بدست اوست اینجا این معنی مناسبست یعنی فرشته که در مصالح
و بهبود تو بود ترا یاوری کرده است و تواند که معنی هاتف غیب باشد کنایه از شعور چوپان که بر آورده من
قبیل ذکر الخاص و ارادة العام ای ترا فریاد و آوازه یاری کرده ست بگوش آوردن تمام کشیدن کمان چنانکه
باند اختن تیر آید ۔ نگهبان مرعی بخندید و گفت * نصیحت ز منعم نشاید نهفت ۔ مرعی بالفتح میم و سکون را و فتح
عین مهمله و الف مقصوره چراگاه ستوران نگهبان مرعی بترکیب اضافی عبارت از آن گله بان ست *
چنان ست در کهتری شرط زیست * که هر کهتری را که دانی که کیست ۔ یا در کهتری تاکید عموم ست که از کلمه
هر مستفاد میشود و هر کهتری عبارت از غلامان پست قدر ۔ نه تدبیر محمود در انکوست * که دشمن نداند شهنشه
ز دوست ۔ محمود بمعنی ستوده و خوب صفت تدبیرست و کذلک را نکو که دشمن آه بیان کلمه این محذوفست
ز دوست و معنی متعلق ست بممتاز و جدا که از لفظ نداند بطریق تضمن مستفاد میشود ای لا یعلم العدو ممتازا عن الصدیق
و لا افرق بینهما بل یعد کلیهما عدوا ۔ مرا بارها در حضر دیده * ز خیل و چراگاه بپرسیده ۔ حضر بفتح ضد سفر ایده و تحانه
غیره نگو اسپان و چراگاه معطوفست بر خیل ای بارهای از حقیقت اسپان و کیفیت چراگاه پرسیده ۔ کنونت بمهر
آمدم پیش باز * نمیدانیم از بد اندیش باز ۔ تا کنونت مضاف الیه پیش است و باز اول بمعنی ممتاز و جدا نمی دانیم بفتح
بادای نمیدانی مرا حاصل معنی آنکه پیشتر بارها دیده مرا و اکنون بار دیگر بمحبت و صفای سینه پیش تو آمده ام مرا از دشمن جدا
نمیدانی اید شمن انگاشتی و تواند که پیش باز مرکب بمعنی استقبال کننده بتقدیم ۔ کنونت مضاف الیه

پیش باز نموده شد تا کنون نت مضاف الیه پیش بازی بہر ستقبل تو آمده ام و آنانکه بازتانی را یعنی دوست گفته اند
بے صل و بے رابطہ نوشته اند ۔ توانم من ای نامور شهریار ✤ که اسپی برون آرم از صد هزار ۔ یا ی وحدت یا عظمت
ای اسپ عظیم القدر ای شناس جہتر و کہتر سید ارم ۔ مرا گله بانی بعقل ست و رای ✤ تو هم گله خویش داری بیار
گله بانی بیار مصدر و مصرعه ثانی مضمون خبر نبوی ست که کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیته الحینا نکه من بکار گله هستم و
هر یک را می شناسم تو هم گله غلامان و رعایا مقرر داری باید که مثل من هر یک را شناخته باشی و بعضے نسخ خویشتن
دار یار و اقعست و است ای نگاه گله خویش یار دار ای هر یک را شناخته محافظت کن ۔ چو دارا شنید این حکایت ز مرد ✤
نکو هیش گفت و نکو هش نکرد ۔ نکوی بکسر نون و کاف تازی بمعنی ثنا نکو هش بکسر نون و کاف پارسی سرزنش کردن
ابهام ہسیمی شین اول عاید ست بگله بان و شین ثانی مصدر لیست ای چوپان را بر نصیحت مذکوره ثنا و آفرین گفت و
سرزنش نکرد ای بر غضب نشد چنانکه شیوهٔ ذی شوکتان ست که بحق گوی غلامان و ملازمان بهم بر آیند و در اکثر
نسخ قدیمه معتمد لفظ نکو هیش در هر دو جا بیک صورت و لفظ کرد بصیغه اثبات یافته شد برین تقدیر هر دو شین راجع
بچوپان باشد و نکوی اول بفتح نون قافیه و کاف پارسی ست و ثانی بکسر نون نفس کلمه و کاف تازی یعنی چوپان
را وصیت کرد که هرگز این ماجرا پیش کسی نگوی تا خفت عقل من بعالم هویدا نگردد و او را بر حسن نصیحت آفرین
کرد ۔ همی رفت و میگفت در خود خجل ✤ بباید نبشت این نصیحت بدل ✤ خجل بفتح بکیم و کسر دوم بمعنی شرمسار حال
ست از فاعل و مصرعه ثانی بحذف رابطه بیان گفتست ای این نصیحت اشارتست بانچه چوپان بدارا گفته که چنانست
در مهتری شر طاه ۔ در ان تخت و ملک از خلل غم بود ✤ که تدبیر شاه از شبان کم بود ۔ این بیت بیان این نصیحت نیست
چنانکه وهم بدان لشارع دارد بلکه مقوله شیخست که بیان حاصل حکایت چنانکه عادت خجسته اوست و عبد الواسع که
مقوله دارا هم روا دارد از عادت مصنف غفلت ورزیده ست از شبان ای از تدبیر شبان بضم باید خواند چه بفتح جمع
شب ست بر خلاف قیاس الا تا به غفلت نخسپی که نوم ✤ حرامست بر چشم سالار قوم ۔ در جمع الا و تا از بهر افاده مبالغ
ست کما مر نوم الخواب غفلت سیلا قوم جهتر آن ۔ تو کی بشنوی ناله دادخواه ✤ بکیوان برت کله خوابگاه ۔ کیوان نام ستاره
که بزحل شهرت دارد و آن بر آسمان هفتم ست بکیوان ای بر آسمان کیوان بحذف مضاف یا بذکر المکین و ارادة المکان
و اینجا کنایه از کاخ بلند کله بکسر کاف تازی و تشدید لام پرده زنان که چون خانه بدوزند و قیل پشه خانه و نیز آن
متکا که بر تخت نصب کنند و قبه مثلث و سایبان در مؤید و مدار خرگاه نیز اینجا پشه خانه یا سایبان و یا خرگاه مراد
و عبد الواسع اضافت ان خوابگاه از قبیل علم الفقه کفته خیمه خواب شب گفته و مصرعه ثانی صفت تو ست و بعضے
بجا برت زدی و قعست برین تقدیر حال باشد از فاعل بشنوی ۔ چنان خسپ کاید فغانت بگوش ✤ اگر داد خواهی
بر آرد خروش ✤ فغانت مضاف الیه گوشست آید فغانت بگوش جزای مقدم شرط موخر ست داد خواهی یای تنکیر

صـ بجست

ایچنان قریب وزیر ترا گر داد خواهی بدرت خروشے برآورد فغان بگوش تو رسد که نالد ظالم در دور تست * که هر جور گو
میکند جور تست * کاف اول کدامیه است کاف در دور تست صفت ظالم ست که هر جور علت مثبت ست که از حاصل
معنے استفهام مستفاد میشود ای از ظالم که در دور تست کدام کس مے نالد یعنی هیچکس از مظلومان از دست آن ظالم نمی
نالد بلکه هر یک مظلومان از دست تو می نالند زیرا که هر جور یکه آن ظالم میکند فی الحقیقه جور تست بدینمعنی که چون او را
بمکافات خود نرسانده و در سزایش چیره دستی ننموده الا بر زیر دستان ظلم میکند و آنانکه کاف اول را بمعنی هر گفته
اند خبر شش محذوف داشته اند ای هر که از ظالمی که در دور تست می نالد از تو می نالد چه هر جور او اگرچه اصل معنی را اداء
کرده اند اما النفی ضمنے که از استفهام انکاری مستفاد میشود و در تمثیل آن تصرف نگاید کو رست چشم وانکرده اند که میفرماید
نه سگ دامن کاروانے درید * که دهقان نادان که سگ پرورید ـ کاروانے یکی از کاروان که اول یکیه است و
ثانی صفت دهقان ـ دلیر آمدی سعدیا در سخن * چو تیغت بدستست فتحی بکن ـ سخن بمصدر سیت تا تیغت
مضاف الیه دستست و از تیغ زبان حق گوئی یا فصاحت و بلاغت مراد ست فتحی بیا بعظمت سیت موعظمت شافیه
وافیه کن و از شاه اندیشه مدار که شاه حق شنو است و تو حق گوئی ـ بگو آنچه دانی که حق گفته به * نه رشوت ستانی و نه عشوه
ده * رشوت بکسر چیزی که بکسی دهند و کاری ناحق کنند کذا فی المنتخب عشوه بکسر فریب ـ طمع بند و دفتر ز حکمت بشوی
طمع بگسل و هر چه دانی بگو ـ طمع بند طمع بستن امید داشتن کذا فی السائل بر معنی اول طمع بند منادی محذوف النداء
ست و دفتر ز حکمت بشو مقصود بالنداء بلا واو عطف یعنی ای طامع دفتر پر از حکمت و موعظمت که باخود داری بشو
ای از حق چیزی مگو و بر دانا مخفی نیست که بر این معنے تقابل مضمون مصراعین از دست برود پس وجه وجیه آنست که طمع بند صیغه
امر باشد و دفتر بواو عطف چنانکه عامه نسخ بر آن شاهد اند چه بر این تقدیر لفظ طمع بند و طمع بگسل با یکدیگر ناظر باشند و
کذا لک دفتر ز حکمت بشو و قوله هر چه دانی بگو و هر دو خطاب بجانب نفس شیخ که خود را می گوید که سعدیا یکی از این دو راه
اختیار کن اول آنکه طمع حطام دنیوی مکن و دفتر پر از حکمت و موعظت که باخود داری بشو ای آنرا کان لم یکن انگار
چه غرض دنیوی مر ترا از موعظت مانع آید دویم آنکه طمع را بگسل و غرض از درمیان بر دار و هر چه از حکمت میدانی
بلا تحاشا بگو من بعد ذلک از راه انصاف خود را بر ترک شق اول و اختیار شق ثانی می گوید طمع را سه حرف ست
هر سه تهی * از آن نیست مر طمع را آبرو ـ بعضے نسخ که بعد از لفظ دفتر لفظ طمع محذوف میدارد بایمعنی که طمع
بند و مسدود کن و دفتر طمع را از حکمت که آب حکمت بشو ای بجای طمع حکمت حاصل کن هر چند که در توجیه این بیت طمع و
دستش از وجه تهی مانده الحق که شیخ راست فرموده که کثرت طمع موجب تهیدستی ست هر سه تهی ای تهی میان چه قاعده
رسم الخط در نوشتن طا و عین و میم کشاده چشم و تهی میان داشتن بدینصورت طمع و این بیت از قبیل اثبات للست
از نقش کتابی بر ثبوت مدعای چنانکه حروف طمع تهی میان هم چنان طمع از فائده خالیست ای در عاقبت هیچگونه

آن دربیست بی بهرگی متفق اند واز تهی خالی از لفظ مراد نیست تا وارد شود که کرم هم از لفظ خالیست بانکه قواعد بسیار رد عقب
دارد و بعضے نسخ بجای طامعان طمعان دیده شده و آن بمعنی اصل فعل ست و اما اختیار آنکه مزید طمع ست از قاعده خالیست
حاصل ابیات آنکه سعد یا مر شاه را بلا تحاشی بے طمع حطام دنیوی تاکید بلیغ کن باین موعظت که بر اقتضای کاخ بلند
محتسب بالا نزدیکتر حسب کمی آوازه داد خواه بگوش تو میرسد و داد نالنده از ظالم بستان که شیوه بادشاه عدل پیشه این
بوده است چنانکه گردن کش عراق که نالش مظلوم بگوشش رسیده بود که قریب خفته بود ـ خبر یافت گردن کشی در عراق
که میگفت گوینده زیر طاق ـ طاق کوشک کاخ که میگفت بیان کلمه این محذوف ست ای شاه عراق در کوشک
شاهی چنان نزدیک تر خفته یا نشسته بود که از آوازه گوینده که در زیر محل نالش میکرد خبر وارد متنبه شد و بعضے نسخ
بجای گوینده مسکینے بیا، دخد و شد و نعست ـ تو هم بر در هستی امیدوار ـ پس امید بر در نشینان برار ـ بیان گفت
ست در بیای وحدت عهد بشارت بدروازه حضرت پروردگار ـ نخواهی که باشد دلت دردمند ـ دل دردمندان
برآور ز بند ـ ای از بند غم دل ایشان را خلاص کن والا مضرت آن بتو عاید گردد چنانکه گفت ـ پریشانی خاطر
دادخواه ـ براندازد از مملکت بادشاه ـ برانداز دور کند بادشاه مفعول برانداز دست تا اینجا مقوله گوینده
است اکنون مقوله شیخ ست که باز باصل مطلب عود نموده گفت ـ تو خفته خنک در حرم نیمروز ـ غریب از برون
گو بگرما بسوز ـ خنک در مدار به ضم نیم و فتح دوم در اسکندری به ضم خوش باد گفتن که بتازی طوبی لک گویند
کذا فی المدار پس خنک جمله دعائیه است که مابین کلام معترضه واقع شده ای خواب نیمروز خوش باد مر ترا و در دعا که از معنی
دعا مجرد باشد و بمعنی خوش قید خفته باشد لیکن لفظ خنک درین کتاب را اکثر مواضع بدین معنی ست حرم کشک شاهان
غریب عبارت از مظلوم ست که مفعول گو است و مصرع اول حالست مظلوم را بگو که بیرون از حرم در گرمابه و تپش
آفتاب استاده سوخته و گداخته بجای که در نیمروز در حرم خفته باشی حاصل معنی آنکه خفتن تو بغفلت در حرم گویا اینکلام
کردنست با غریب و خود میدانی که مظلمه عظیم ست پس از خدا بترس اگرچه غریب بر گرفتن داد این ظلم از تو قادر نیست
اما حقتعالی بر گرفتن آن از تو قادر ست چنانکه گفت ـ ستاننده داد آنکس خداست ـ که نتواند از بادشه دادخواست
داد عدل و حق چیزی ای آنکس که برای داد گرفتن از ظالمی بر در شاه رفته بگرما یا بسرما انتظار کشیده است و بادشاه
بغورش نرسیده پس این مظلمه ثانیه است از شاه بر آنکس و از داد گرفتن این مظلمه از شاه عاجز ست اما حقتعالی قادر ست
که در دنیا یا در عقبی آن داد از شاه گرفته بآنکس دهد هکذا ینبغی ان یفهم المرام لیلتام بالسابق کالتیام الطعمة بالمذاق و
معنی اینچنین نیست که اگر کسی از بادشاه داد ظالمی نتواند گرفت خدا تعالی داد او ازان ظالم خواهد گرفت چه این معنی اگرچه فی
نفسه درست ست اما با ابیات سابقه مترتب نگردد ـ حکایت اینحکایت انتقال ست بنوع دیگر از غور به دخت رعایا که بخشش و
ایثار در ایام قحط ـ یکی از بزرگان اهل تمیز ـ حکایت کند ز ابن عبدالعزیز ـ تمیز در اهل تمیز بود یا بوده بمعنی جدا کردن ست

ماتم

چیز از چیزی و نیز دانش تمام که بدان در میان نیک و بد امتیاز نموده شود بعده بکثرت استعمال کسره یا اولی بمیم داده آن را حذف
کردند ابن عبد العزیز پادشاهی بود از خلفاء مروانیه که عمر نام داشت و باتصاف احسان شهره آفاق است - که بودش
نگینی در انگشتری ❊ فرو مانده در قیمتش مشتری - بیان حکایت شین بودش مضاف الیه انگشتری نگینی بیا عظمت
ای عالی قدر مصرعه ثانی صفت نگین است و بعضی نسخ غیر معتبره جوهری بجای مشتری دیده شد از جوهر تجنیس خالیست
بشب گفتی آن جرم گیتی فروز ❊ دری بود از روشنائی چو روز ❊ گفتی یعنی گویا جرم بکسر مرادف جسم است ای تن چیزی اما اکثر
استعمال جرم در علویات آید چنانکه جسم در سفلیات کثیر است پس اختیار جرم شاید است بآنکه آن جواهر از معادن کوهستان
نبود که چندان تابناک نباشد بلکه کوکب دری بود که شب را مثل ماهتاب روشن میساخت گیتی فروز صفت جرم است دری بفتح
دال و یا عظمت ای دروازه فراخ یعنی گویا آن تن روشن کننده گیتی دروازه فراخ از روشنائی بود که بر عالم کشاده بود
و شب تاریک از پرتو آن روشن میشد چنانکه از دروازه روشنائی بر عالم می کشاید مولنا عبد الواسع گفته که بعضی نسخ
معتبره صحیحه بجای کلمه از در نظر فیه روشنائی مضاف بروز دیده شد بدین صورت دری بود در روشنائی روز پس در بنصورت
در بضم دال باید خواند بمعنی لولو و اطلاق در بجواهر کانی شائع است ای آن جرم گوهری بود در روشنائی روز ای روشنائی
کامل همچون روشنائی روز این در محاوره پارسیان شائع است چنانکه گویند که این آب در صفائی لولو است بدین معنی
که همچون لولو صاف است انتهی و اگر روز بمعنی آفتاب گیریم چنانکه بعضی نوشته نظر بلفظ جرم بنسبت افتد ای جوهری بود مثل آفتاب
در روشنائی اما این احداث لغت است که بدین معنی در لغت نیامده و الله اعلم قضا را در آمد یکی خشک سال ❊ که شد بدر
سیمای مردم هلال - قضا را ای از اراده خداوند تعالی کذا فی الکشف از این جا معلوم شد که کلمه را بمعنی با سببیه است
و بعضی بمعنی اتفاق گفته ای از اراده الهی و حقیقت این هر دو معنی هست که را بمعنی برای است خشک سال سالیکه باران
نبارد و قحط سیما بالکسر نشانی که بدان صلاح باطن معلوم شود و بمعنی روی آمده کذا فی المؤید بدر سیما باضافت تشبیهی
است ای سیما و روی مردم که مثل ماه چهارده هم بود و در فراخی و نوا هلال ماه سه شب اول ای روی تازه و فربه مردمان از
شدت قحط خشک و نزار گشته بود - چو در مردم آرام و قوت ندید ❊ خود آسوده بودن مروت ندید - چو بیند کسی
زهر در کام خلق ❊ کیش بگذرد آب شیرین بحلق - این بیت مقوله شیخ است در بیان احوال کریمان و دوستداران
خلق کس الا لیت مقابل ناکس خلق اول بخا معجمه و ثانی بحا مهمله و شین کیش مضاف الیه حلق و نوشین منسوب بنوش بمعنی
چیزی شیرین نیست آب نوشین آب شیرین و ماضم و نظر بزهر خالی از ایهام نیست چه نوش بمعنی تریاق هم آمده است حاصل
آنکه از غصه دیدن زهر بدهان مردم آب نوشین در گلوی مسد میشود ای نمی نوشد - بفرمود بفروختندش نسیم ❊ که رحم
آمدش بر فقیر و یتیم - شین اول عاید نگین و ثانی راجع با بن عبد العزیز ای پرستاران را بفروختن حکم کرد و
ایشان بفروختند - بیکهفته نقدش بتاراج داد ❊ بدرویش و مسکین و محتاج داد - نقد کنایه از سیم که در قیمت نگین

گرفته بودند و مصرعهٔ ثانی تفسیر تاراج داد لست درویش فقیری که زیاده از قوت ندارد و مسکین آنکه چیزی ندارد یا علی العکس محتاج
نیازمند فتادند در وی ملامت کنان * که دیگر نباید بدست چنان - ای خصوصت یاد کردند چنانچه ضم ایجون آن نگین فروخته
ابجا یعنی فاستقامت القافیة و دیگر نباید بیان ملامت - شنیدم که میگفت باران دمع * فرو میدویدش بعارض چو شمع
دمع آب چشم و باران عبارت از کثرت او شتین و دویدش مضاف الیه عارض که بمعنی رخسار است چو شمع ای چنانکه بوقت سوختن آب
برعارض شمع - که زشت است پیرایه بر شهریار * دل شهری از ناتوانی فگار - بیان گفت مصرعهٔ ثانی حال شهری
یا النسبت فگار بکسر کاف پارسی مخفف افگار یعنی ریش و مجروح رشیده - مرا شاید انگشتری بی نگین * نشاید
دل خلق اندوهگین * اندوهگین غمناک چه گین همچون ناک مفید معنی الضاف چیزی بچیزیست - خنک آنکه آسایش
مرد و زن * گزیند بر آسایش خویشتن * مقوله نسخت در بیان حاصل حکایت ای خوش با مرد و زن عبارت از تمام
خلق چه ذکر ضدین مفید معنی شمول است عند هم گزیند ای مقدم دارد - نکردند رغبت هنر پروران - بشادی خویشتن
از غم دیگران - بشادی متعلق برغبت است و کلمه از متعلق بمحذوف ای بجاییکه از غم دیگران غافل و بی پرواه باشند
اگر خوش بخسپد ملک بر سریر * نپندارم آسوده خسپد فقیر * ای غربا رعیت انتقال است از ترک آسایش بر ترک آسایش
خواب - و گر زنده دارد شب دیر باز * بخسپند مردم بآرام و ناز - فاعل دارد ملک دیر باز بکسر اول یا بجهول و با موحده دیر
حرکت چه باز بمعنی حرکت است و بمعنی دراز هم آمده کذا فی الرشیدی و در سروریست دراز و درازی مدت و زمان را
هم گویند انتهی اینجا بمعنی دراز صفت شب است یعنی اگر ملک شب دراز زنده دارد ای تمام شب بیدار باشد و حراست خلق
از دزدان و مفسدان کند تا از خوشی است و مولانا عبد الواسع دیر باز را مدت دراز گفته و معنی چنین کرده که اگر ملک بوقت
شب تا دیر و مدت دراز بیدار باشد در دفع آزار مردم این معنی بر تقدیری راست آید که شبی بیا تنکیر باشد چنانکه در بعضی
نسخت پس بیای عظمت باشد شب را از آن مدت دراز زنده دارد ای اکثر شب بیدار باشد بر تقدیر یکه شب بی یا ست
چنانکه در عامه نسخ است چه گونه شود و بر عارف سالیت مخفی نخواهد بود که برین تقدیر کسرهٔ شب را وجهی نباشد پس اولی همان
معنی است که گفته شد چه موصوف مقدم را بکسر خواندن و یا تنکیر بدو لایق نمودن هر دو درست و بعضی سراج دیر باز را
بیا خطی نوشته است یعنی دیر حرکت و بسیار گردنده که حالت از ملک ای بیدار باشد بحالیکه در شب چوکیداری و کوتوالی
میکند انتهی که برین معنی کسرهٔ شب را وجهی نباشد شاید این شارح را و عبد الواسع را شبی یا در هیچ نسخه بنظر نیامده و الله
اعلم - بحمد الله این سیرت و راه راست * اتابک ابوبکر بن سعد راست - اتابک لقب پادشاهان شیراز چنانکه گفت
کس از فتنه در پارس دیگر نشان * نه بیند مگر قامت مهوشان - پارس با را ساکن باید خواند که از برای ضرورت
شعر با الفاظ در اصل مضع بوقف دو حرف آمده اند چنانکه از دوده و رکما حقه فی موضعه پس بفتحه را خواندن غلط است
چه وزن کتاب هم شکسته گردد مهوشان خوبان که بر حسن و جمال مانند ماه اند ای در ملک شاه ابوبکر هیچگونه بلائی نیست

مگر قامت بتان که فتنهٔ عشاق اند و این معنی از آثار آسایش تمام ست همین پنج بیتم خوش آمد بگوش * که میگفت گوینده
خوب دوش * این بیت دلیل مگر قامت مهوشان ست میم مضاف الیه گوشست که می گفت صفت پنج بیت ست
خوب بمعنی فصیح صفت گوینده است دوش بمعنی شب گذشته و در بعضی نسخ بجای همین یکی واقعست مولنا ورع
گفته که لفظ یکی بر سبیل تکیه کلام آورده ای معرفست بی اراده معنی در محاوره فرس مستعمل میگردد خصوصا درین کتاب
کامل انصاف چنانکه بارباب تفحص مخفی نیست و آن پنج بیت اینست **قول** مرا راحت از زندگی دوش بود
که آن ماه رویم در آغوش بود - آن ماه رویم اشاره بمحبوب خود کرده است میم مضاف الیه آغوش ای در کنار من
بود - مرورا چو دیدم سر از خواب مست * بدو گفتم ای سرو پیش تو پست - کلمه را بمعنی اضافت ست ای چون
او را سر از خواب مست دیدم پیش تو پست بنا بر راستی و بلندی قامت آن ماه رو - دمی نرگس از خواب مستی بشوی +
چو گلبن بخند و چو بلبل بگو - دمی بیار وحدت گلبن درخت گل شگفته باشد ای باطوار معشوقانه جلوه کن گفتار دلکش
زبان را بر گشا دچه می خسپی ای فتنه روزگار * بیا و می لعل نوشین بیار - لفظ می ضافت ست بلعل کنایت از کلام
کردن دلاویز و لعل نوشین عبارت از لب ماه روی حاصل آنکه کلام شیرین و دلکش را بیار و بمن کلامی کن چنانکه
در بیت سابق می آید و تواند که می لعل ترکیب توصیفی باشد الشراب سرخ و نوشین کن که آرنده بیارد و آن
کنایت از عیش و عشرت ست بعاشق نه معنی حقیقی چه شاه ابو بکر بنیاد بدعت را از جهان کنده بود والله اعلم
بالصواب - نگه کرد شوریده از خواب مست * مرا فتنه خوانی و گوئی مخسپ - شوریده پریشان و دیوانه مزاج و عاشق
مست و خجل کذا فی المؤید اینجا معنی پریشان و مست ای بحالیکه از غلبهٔ خواب مست بود و مخمور مخسپ صیغهٔ نهی
است از خفتن بر خلاف قیاس چه نهی از آن مخسب آید حاصل جواب آنکه چون مرا فتنه مقرر کرده پس مرا از خفتن منع کو
چه فتنهٔ خفته بهتر ست از بیدار - در ایام سلطان روشن نفس + نه بیند دگر فتنه بیدار کس - مقولهٔ شیخست روشن نفس
بنا بر عدل و غور پرداخت رعایا و پرورش مساکین و گر فتنه ای دیگر بجز فتنهٔ مهوشان چون شیخ ابو بکر را درینجا در
باب غور پرداخت رعایا و زنده داشتن شبهای دراز بپاسبانی خلایق مرغصب فرموده حال آنکه در اول کتاب او
بریاضت گشتی بشب مبالغه نموده آمده است و معلوم ست که پاسبانی از عبارت مانعست پس شیخ رح بدل اندیشید
که مبادا که شاه معترض شده بگوید جمع آن دو امر از جملهٔ محالات ست مرا آن بهتر که سلطنت را ترک داده بکنج عبادت
بنشینم که مرا این سلطنت را بقائی نیست و دولتی همچون دولت عبادت شیخ در باب جواب اینمعنی از اخبار پیشین
نقل آورده تا بدل شاه گردد - **حکایت** در اخبار شاهان پیشینه هست * که چون تکله بر تخت زنگی نشست
تکله بضم و قیل بالفتح نام بادشاهزاده پسر پادشاه زنگی که بیست سال ملک راند کذا فی رشحات الفنون -
بدوران انش از کس نیازرد کس + سبق برد با خود همین بود و بس - سبق برده صد ست و ضمیر که بتکله عاید باشد مخدوف

ای بلندی همت او نتیجه اهان دیگر همین بود که بعهد او کسی از کسی آزرده نشده بود و کلمه بس از تتمه کلام ست شل و السلام
و بعضے شراح بجای همین نوشته که از زواید ست و معنی کرده که از شاهان همعصر خود سبقت برده بود بعد از استحکام
ممالک با خود همین بود ای مشغول با خود و بس ای پروای دیگر نداشت و لا یخفی ان هذا المعنی مبنی علی وجود العاطف علی
قوله با خود و لم یوجد فی شئ من النسخ مع ان هذا المعنی لا یلائم السیاق و السیاق چنین گفت یکره بصاحبدلے +
که عمرم بسر رفت بیجا حاصلے ـ یکره یکبار کذا فی القنیة صاحبدل بیدار و خدا شناس حاصل بیار تنگ بسر رفت با آخر رسید
بخواهم بکنج عبادت نشست + که دریابم این پنج روزه که هست ـ که برای تعلیل ست پنج روز کنایه از مدت اندک
بدو سه و چهار و پنج تا ده تعبیر کنند و بکثیر و بسیار به پنجاه و هفتاد و صد هزار عبارت آرند کما لا یخفی علی ارباب
تفحص چو می بگذرد ملک و جاه و سریر + نبرد از جهان دولت الا فقیر ـ سای دولت جاوید فقیر مرتاض راست
نه سلاطین دنیا را ـ چو بشنید دانای روشن نفس + به تندی برآشفته کای هیچکس ـ روشن نفس روشن دل که نفس
مطمئنه اولیا و انبیا با نوار الهی منور باشد یا روشن دم و سخن اولیا بحدی موثر باشد که دل سامعان بشنیدن آن منور باشد
به تندی بخشم برآشفت متغیر الحال گردید کای بیان گفت محذوف ست ای اے هیچکس ازین گفتار بس کن ـ طریقت بجز خدمت
خلق نیست + به تسبیح و سجاده و دلق نیست ـ ای راه سالکان که موصل الی الحق ست خدمت خلق ست و بس نه بداشتن
تسبیح هزار دانه و مصلی و خرقه منوط نیست حاصل آنکه طریقی که بزودی تمام بخدا رساند خدمت است که سلطنت حاصل
آید پس تو بر تخت سلطانی خویش باش + با خلاق پاکیزه درویش باش ـ اخلاق پاکیزه عبارت از ذکر و فکر و شکر
و خلوت و طاعت و ایثار و قناعت و توحید و توکل و تسلیم و تحمل هر که بدینها موصوف ست درویش ست اگرچه در
تا آخر عبارت که در گلستان مذکور ست و تواند که از اخلاق پاکیزه صدق و ارادت مراد باشد چنانکه گفت + بصدق
و ارادت میان بسته دار + ز طامات و دعوی زبان بسته دار ـ صدق راستی در گفتار و درستی در کردار ارادت خواهش
در تحصیل مرضیات حقتعالی میان بستن یعنی کمر ـ طامات سخنهای بیهوده از جیب و راست یعنی اقوال پراگنده و قیل سخنان
رزانده و خوشنما کذا فی المدار زیرا که ـ قدم باید اندر طریقت نه دم + که اصلی ندارد دمی بی قدم ـ قدم مراد از عمل
بر وفق سیرت اولیا و دم عبارت از لاف و گزاف که برای تعلیل اصلی بنیاد و استحکام ای بنیاد و طریقت اولیا
عملست نه قول چه فواید و منافع این راه عاملان است نه مدعیان بیهنر را ـ بزرگان که نقد صفا داشتند ـ چنین خرقه
زیر قبا داشتند یعنی مقوله نخست نقد صفا اضافت بیانی و نیز صفا عاجل چه نقد را در مقابله نسیه آرند چنین خرقه
ای اعمال و اخلاق پاکیزه اشارت بقول سلف کم من مومن فی قباء و کم من کافر فی عباء چون شیخ رحمه فواید جهانگیری
را بیان فرمود که خدمت خلق که اقرب طرق ست در سلطنت بهم رسد خواست که بعدم حب جاه و غرور ملک را نیز هم
موعظت کند ای سلطنت را نه بالکلیه ترک باید داد و نه یکبارگی دل بر باید نهاد پس چنانکه بمعنی اول حکایت

در موعظت و هوشیاری آورده است کذا اگر معنی ثانی

حکایت دیگر در موعظت پیری با پیری آورده

کُتَیِّبًا تا نا - شنیدم که بگریست سلطان روم * بر پیر مردی ز اهل علوم - بر بمعنی پیش مرد بیا وحدت - که پایابم
از دست دشمن نماند * جز این قلعه شهر با من نماند - بیان گفت محذوفست پایاب با اول فارسی آبی که مردم
بغیر کشتی ازان توانند گذشت و غرق نشوند و نیز بمعنی طاقت چنانکه گویند فلان پایاب ندارد ای طاقت ندارد
و قیل گرداب کذا فی المدار اینجا بمعنی طاقت ست ای از دشمن بجان آمده ام مولینا عبد الواسع بمعنی جای گفته
که در وی پای توان نهاد و باستقلال و جمعیت خاطر توان نشست یعنی از غلبهٔ دشمن و دست تعدی آن جای نشستن
و ماندن با فراغت و جمعیت مفر مانده است انتهی کلامه بدانکه این معنی از مصرعهٔ ثانی استغنا نموده است والا
پایاب باین معنی در لغت یافته نشد - بسی جهد کردم که فرزند من * پس از من شود سرور انجمن - جهد بفتح کوشش و سختی
بسیار کشیدن و بضم طاقت کذا فی الکشف - کنون دشمن بدگهر دست یافت * سر دست مردی و جهدم بتافت
دست اول بمعنی قدرت و دست مرد و جهد باضافت بیانی جهد بفتح در بیت سابق باید خواند و درینجا فتح و ضم هر دو
جائز ست - چه تدبیر سازم چه درمان کنم * که از غم بفرسود جان در تنم - میم مضاف الیه جان ست فرسودن
کهنه شدن و کاهیدن و خلل پذیرفتن کذا فی المدار - ای تدبیری بمن بیاموز که از تدبیر چاره ندارم چه از غم آه
برآشفت دانا که این گریه چیست + برین عقل و همت بباید گریست - برآشفت بهم برآمد و گفت که این گریه چیست
بلکه بر عقل و همت خود گریه کن چه هر دو نقیص داری زیرا که نشان عقل کامل آنست که دنیا فانی داند و بهیچ چیزی
اعتماد ندارد و نشان همت عالی آنکه بکار عقبی پردازد که فردا بکار آید - برو ای برادر غم خویش خور * که از عمر بهتر
شد و بیشتر * که علت و شد بمعنی رفت است بهتر و اکثر از عمر که ایام جوانی و هنگام کامرانی بود گذشته است و اندکی مانده و بمعنی
نسخه بپز دیگ سودا از بهر پیر - و فعست بپز صیغه نهی از پختن سودا اندیشه کذا فی القینه - ترا اینقدر تا بمانی بس ست
چو رفتی همین جای دیگر کس ست - اینقدر که یک قلعه و شهر بدست داری - اگر هوشمندست گر بیخرد + غم او مخور
که غم خود خورد - ضمائر غائب راجع اند بفرزند سلطان روم مشقت نیرزد جهان داشتن * گرفتن بشمشیر و بگذاشتن
این بیت با دو بیت لاحق مقولهٔ شیخ است در بیان حاصل حکایت و تواند که از مقولهٔ ناصح سلطان روم باشد و
ابیات باقیه و داستان مقولهٔ شیخ است مشقت مضاف بجهان داشتن ارزیدن بمعنی لائق بودن
کذا فی الشامل مصرعهٔ ثانی علت نیرزدست و هم اشارت به بیان مشقت جهانداری که جنگ کردن با دشمن ست و ملک ضبط
آوردن لائق هنر و هیبت چه اول آن گرفتن بتیغ است و آخر آن گذاشتن بدریغ پس آنچه گذاشتنی باشد در آن
چندان رنج نباید برد که هر چه دیر نپاید دل بستگی را نشاید - کرا دانی از خسروان عجم * ز عهد فریدون و
ضحاک جم - کرا کدام کس را عجم بفتح ضد عرب و در اصل لفظ عجم بر ملک ایران متعلق ست چنانکه شیخ نظامی در مقامی

که اسکندر مر روشنک دختر دارا را در نکاح آورده فرموده است ٭ بملک عجم بست کابین او ۔ وهذا المراد ههنا
فریدون بادشاه ایران زمین ابن اثبتین که ضحاک را کشته بود وضحاک بالفتح و تشدید بادشاه که خواهرزاده شداد
بن عاد بود وضحاک در اصل ده آک بود که عربیان آنرا تعریب کرده ضحاک خوانند و آک بمعنی عیب است چون ده وی
ده عیب بود بدین لقب ملقب شد اول زشتی روی ۔ دوم کوتاهی قد ۔ سوم بسیاری نخوت چهارم بیشرمی ۔
پنجم بسیارخواری ششم بدزبانی هفتم کثرت ظلم و هشتم شتاب آزردگی ۔ نهم دروغگوئی ۔ دهم بددینی و نزد
بعضے بیخردی و مدت بادشاهی او هزار سال بود وصاحب قاموس گوید مادرش جنیه بود کذا فی الرشیدی جم مخفف
جمشید است و چون با خاتم و بلقیس و مور و ماهی و امثال آن مذکور گردد سلیمان مراد باشد و اگر با آئینه و سد و آبحیات
و خضر و امثال آن باشد سکندر ذوالقرنین مراد باشد و اگر با جام و شراب آید جمشید بادشاه که حکیم پیشه بود مراد
باشد که آنهم ایرانی باشد این ۳ ملوک بنابر عطف و شوکت کامله از دیگر ایرانیان عظیم الشان بود ۔
که در تخت و ملکش نیامد زوال ٭ نماند بجز ملک ایزد تعال مضمون این بیت مفعول ثانی دانیست ای کدام بادشاه را
از بادشاهان عجم که مذکور شدند متصف این صفت دانی که در تخت آه یا ملک و شاهی هر یک را زوال نرسیده است پس
حال هر بادشاه حال و استقبال همین است و ملک بے زوال ایزد تعال را مسلم است تعال مختصر تعالی شمار ایزد کسی
جاودان ماندن امید نیست ٭ بگیتی کسی جای جاوید نیست ۔ کلمه را که علامت مفعولیت بود از لفظ کسی در
هر دو جا محذوف است و مصرعه ثانی علت اول است ۔ برین پنجروزه قامت مناز ٭ بیندیش و تدبیر رفتن بساز ٭
پنجروزه عبارت از مدت قلیله اقامت ماندن مسافر چند روز در شهر تدبیر رفتن با عمال صالحه پرداختن و توشه
اعمال صالح ساختن ۔ گراسیم و زر ماند و گنج و مال ٭ پس از وی بچندین شود پایمال ٭ وزان کس که خیری بماند روان
دمادم رسد رحمتش بر روان ٭ این بیت دو متعاطف علت تدبیر مرگ ساختن است مختصر هر گرا چندی بیار
مجهول بمعنی چند روز روان در مصرعه اول بمعنی جاری صفت خیر است و ثانی بمعنی جان و تکرار قافیه بدو معنی
جائز است و خیر روان مثل چاه و مسجد و پل و مهمانسرای و مدرسه علم دمادم بالفتح هر دو دال بمعنی دمبدم و بهردم
زدنی و بضم هر دو دال پیاپی کذا فی اللطائف شین رحمتش مضاف الیه روان حاصل معنے آنکه هر که با عمال صالحه نپرداخته
است و توشه مرگ نساخته و سیم و زر و مال گذاشته هم اسباب پس از مرگ او در چند روز پایمال گردد و هم نشان
او از جهان بر رود و هر که از وی صدقات جاریه باقی مانده است مردمان بسبب انتفاع از ان صدقات ساعت
بساعت رحمت درود بجان او می فرستند ۔ بزرگی گزع نام نیکو بماند ٭ توان گفت با اهل دل کو بماند ۔ زنقطه هم
بین د بنا کو مختصر که او راجع است بزرگی **داستان** الا تا درخت کرم پروری ٭ گر امیدواری کزو برخوری
تا برای تاکید است بمعنی البته درخت کرم پروردن آن عبارت از نهال و نیکوئی کردن است با خلاق بهر حال کرده

ای از درخت کرم - کرم کن که فردا چو دیوان نهند ✤ منازل بقدر احسان دهند - فردا روز قیامت فاعل نهند فرشتگان

ای چون اعمال بندگان را وزن کنند و فاعل دهند فرشتگان یا وکیلان قضا و قدر منازل مراتب علیا آخرت و قرب

حقتعالی پس یکی را که سعی قدم بیشتر ✤ بدرگاه حق منزلت بیشتر ✤ قدم بقلب اضافت ای قدم سعی بیشتر در

مصرعه اول با بای فارسی است و در ثانی بیای تازی یعنی کسی را که قدم سعی در احسان و کرم از دیگران بیشتر

و سابق است منزلت او بدرگاه حقتعالی از دیگران بیشتر و افزون است اشارت بآیه لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ

عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً و مولانا عبد الواسع یکی را بسعیش نوشته و گفته که شین در معنی مضاف الیه قدست

و عائد بیکی ای یکی را که در سعی قدم از دیگران بیشتر فالعبارة علی هذا صیاغة عن القلب - یکی باز پس خائن و شرمسار

نیاید همی فرد ناکرده کار - و این بیت بحذف حرف عطف معطوفست بر بیت سابق باز پس کاهل که در اعمال

و احسان دیگران پس مانده باشد خائن از خولنست بفتح بمعنی سست کذا فی المنتخب یا از خیانت که کنایه از

ظلمست چه خلائق و ایزد تعالی مستند پس ایشان تعدی کردن خیانتست یکی مبتدا موصوفست باز پس آه

صفت اوست نیاید خبر مبتدا ای ثواب و مراتب علیا بیکار کردن نخواهد یافت - بهل تا بدندان گزد پشت دست

تنور چنین گرم و نان در نبست - بهل بکسر نبین بگذار کذا فی الکشف و خطاب عام است ای باز پس خائن را بکام خویش

بگذار تا در عاقبت افسوس خورد زیرا که تنور آه تنور گرم عبارت از توفیق احسان و قدرت اعمال نیک دیا برای عظمت

و ببعضے نسخ نان نبست و اصح ثانی بیای تنکیر مفید معنی عموم ای یکتا نرا هم تنور مربوط کرده - ندانی که غله بر داشتن

که سستی بود تخم ناکاشتن ✤ ندانی بطریق استفهام و خطاب عامست و این بیت بیان خسروان خائن است

و ببعضے ندانیست و فاعلش خائن ای باز پس خائن که از کار کردن نشسته است آیا نمیداند آه کاف مصرعه ثانی

داخلست بر مفعول ندانی چنانکه قاعده است که مفعول دانستن جمله و تعشده کافی بر آن داخل کنند گه غله بر داشتن

ظرف ندانیست ای بوقت برداشتن غله زراعت میدانی و گهی بیا ر نوشتن که در عامه نسخ نخست غلطست بسبب دانستن

اینست بوقت غله برداری بطریق فلان است که بعاقبت کار بر سستی خود متنبه شده پشیمان شوند از آن

حاصل ابیات آنکه قرب حقتعالی نصیب عاملان کرم پیشه است کاهلان جفا اندیشه و حکایت هم برین معنی ایراد

یافته که بادشاه ظالم هرچند خواست که عابد مرا بیعتی گیرد عابد او را هرگز بدوستی نگرفت و از قرب حقتعالی محروم

ماند چه هرگاه ظالمانرا پیش اولیا که دوستان حق اند منزلتی نیست پیش حقتعالی چگونه مرتبتی دارد **حکایت**

خردمند مردی در اقصای شام ✤ گرفت از جهان کنج غاری مقام - مرد و غاری بیای وحدت اقصا کنار

کذا فی النصاب - بصبرش در آن کنج تاریک جای ✤ بگنج قناعت فرو رفته پای - شین صبرش مضاف الیه پاست

که در مصرعهٔ ثانی واقعست گنج اول بضم کاف تازی بمعنی گوشه و ثانی بفتح کاف پارسی بمعنی) خزانه است و تاریک
جا بدل کل گنج است و فایده ابدال اشعار است بآنکه جای خزانه در تاریکی باشد و قناعت را گنج بملاحظه حدیث شریف
گفته که القناعة کنز لا یفنی والقناعة قطع الطمع عن الخلق وعدم الحرص علی اکتساب المال حاصل آنکه بسبب صبر
کردن در انجای تاریک پای او بگنج فرو رفت ای بصفت حمیده قناعت متصف شد. شنیدم که نامش خدا دوست بود
ملک سیرت و آدمی پوست بود. ای بصورت آدمی بود اما بسیرت و خوی فرشته بود جای از حرص و هوا و هوس
مشغول بذکر خدا تعالی و بس. بزرگان نهادند سر بر درش * که در می نیامد بدر ها سرش. بزرگان اهل الله
و طالب حقتعالی یا دولتمندان عالم چنانکه عادت شیخست که از منعمان به بزرگان عبارت میکند و هو الانسب
ها هنا که علتست و کلمه در زایده ای ازین معنی که او در های خلائق مستغنی بود لاجرم خلایق بدرش رجوع آوردند
تمنا کند عارف پاکباز * بدریوزه از خویشتن ترک آز * چو هر ساعتش نفس گوید بده * بخواری بگرداندش ده بده *
این بیت بقول شیخست در حسب حال عارفان متوکلان علی الله تمنا آرزو بردن عارف خداشناس پاکباز مرکبست
از پاک که بطریق مجاز بمعنی همه و تمام مستعملست و از باز که اسم فاعلست از باختن و معنی ترکیبی آنکه تمام اشیا
او هر چه در ملکش بود بقمار خانه ببازد و صرف کند و نیز عاشقی که در عشق از یار خود حظ خویش نخواهد و بمعنی مجرد
و زاید کذا فی الشامل اینجا معنی اخیر مرادست و دریوزه و دریوزه گدائی و ترک آز مفعول تمنا کندست مولنا
عبد الواسع فرموده یعنی عارف پاکباز که نظر او در ذات حقتعالی و رضامندی و خوشنودی او سبحانه است دور شدن
صفت حرص و طمع را از نفس خود بالتماس و دعا از جناب حقتعالی درخواست میکند اللهم ارزقنا القناعة انتهی کلامه
نمیح عدم ملائمة بالبیت فتأمل پس ظاهر آنست که این بیت بیان عادت اهل الله است که اول نفس را در گدائی از
خلق خوار سازند بسبب آن خلوت گیرند تا آنکه خلائق بدر ایشان رجوع آرند و این عارف شامی همچنین کرده
باشد و شین ساعتش عاید بپاکباز است و شین گرداندش عاید بنفس معنی آنکه چون نفس از زاهد مراد خود بکامرانی
میطلبد زاهد او را بخواری و حرمان بدهات و قریات میگرداند اما بمطلوبش نمیرساند تا آنکه نفس او پشیمان شد و راضی
بخلوت و قناعت گردد و تواند که بیت ثانی شرط موخر باشد و قوله بخواری بحذف عطف و هر دو همچنین عاید بپاکباز و
بیت اول جزا مقدم شرط باشد حاصل معنی آنکه چون نفس از پاکباز کام خویش بطلبد بجدیکه برای تحصیل آن زاد پاکباز
را بقریات ببرد و خواهد که خوارش کند عارف پاکباز بخلاف نفس از گدائی خلق بگدائی خالق رجوع آرد و لسان
خداوند تعالی ترک حرص بمجاهده و عزلت گزیند بل هذا هو الانسب بالمقام لان العابد المذکور بعد اختیار العزلة
لم یحم حول القری اصلا لا للطمع المال و لا لاذلال النفس. در آن مرز کان پیر هشیار بود * یکی مرزبان ستمگار بود *
مرزبان مرز و ان کلاه بفتح تازی موقوف زمین دار و نگهبان ابراهیمی و جهانگیری بمعنی بادشاه و حاکم گفته

که هر ناتوان را که در یافتی ✤ بسر پنجگی پنجه بر تافتی - این صفت مرزبانست سر پنجگی - وجه دوستی مراد از مردم آزاری
و شین راجع بنا توان - جهان سوز بی رحمت خیره کش - ز تلخیش روی جهانی ترش - خیره کش بضم کاف تازی
ضعیف کش و بی محابا آزار رساننده و سرکش کذا فی المدار و الرشیدی جهانی بیاء نسبت یعنی ازین بود که بی محابا
در پی آزار مردم بود روی جهانیان ترش بود - گروهی برانند سگین و ریش ✤ پس چرخه نفرین گرفتند پیش ✤
نفرین دعاء بد که بتازیش لعنت گویند کذا فی الشامل گروهی بیاء وحدت عبارت از گروه زنان که بر آمدن ایشان
از مساکن و منازل خود مقدور ایشان نبود حاصل آنکه زنان بیوه که بر رتحال قادر نبودند چرخه میگردانیدند و محنت
و مشقت عمر گذرانیدند و بران ظالم لعنت میکردند و ایراد لفظ پیش و پس محض از برای ظرفیت ست و در اداء
اصل مقصود دخلی ندارد چه نفرین ایشان مخصوص بوقت چرخه گردانیدن نبود - گروهی برفتند زان ظلم و عار
ببردند نام بدش در دیار - و به بعضی نسخ گروهی دگر واقعست ای گروه مردان که بار تحال قادر بودند بسبب
آن ظلم و تعدی و عار و جور کشی و زبونی جلا وطنی اختیار کردند بدانکه ببعضی نسخ اینجا این بیت یافته شد -
از ان رنج زاهد چو آمد ستوه ✤ گرفتار غم شد دران غار کوه - بر عارف مخفی نخواهد بود که بسیاق و سباق
چندان ملایمت ندارد و همانا که از ملحقاتست حاصل ابیات آنکه مردان و زنان از دست تعدی او بجان آمده
بودند زیرا که - بد ظلم جائیکه گردد دراز ✤ نه بینی لب مردم از خنده باز - جائی بیاء موصوله باز گشاده - بدیدار
شیخ آمدی گاه بگاه ✤ نکردی خدا دوست در وی نگاه - فاعل آمدی مرزبان ستمگار - ملک نوبتی گفت ای
نیکبخت ✤ به نفرت ز من در مکش روی سخت ✤ مرا با تو دانی سر دوستی ست ✤ ترا دشمنی با من از بهر چیست
دوستی و دشمنی بیاء مصدری سر دوستی خیال محبت - گرفتم که سالار کشور نیم ✤ بعزت ز درویش کمتر نیم - گرفتم
ای فرض کردم که شاه نیستم اما بعزت آه - نگویم فضیلت نهم بر کسی ✤ چنان باش با من که با هر کسی - نهم مرکبست
از نه که صیغه امر ست و از میم متکلم که مفعول اوست ای میگویم ترا که بر دیگران در تعظیم و اکرام مرا زیادتی بنه بلکه
میگویم که چنان آه و آنانکه نهم را بمعنی میدارم گفته اند مصرعه ثانی را از معانقه مصرعه اول در انداخته اند شنید
این سخن عابد هوشیار ✤ بر آشفت و گفت ای ملک گوشدار ✤ وجودت پریشانی خلق ز وست ✤ ندارم پریشانی
خلق دوست - ز وست ای از وجود تو مصرعه ثانی بحذف حرف عطف بر اول معطوفست و این بیت بشکل اول
که وجودک تشتت الخلق و تشتت الخلق غیر محبوب نتیجه وجودک غیر محبوب - تو با آنکه من دوستم دشمنی ✤ نه پندار
دوستدار منی - انکه عبارت از خلق دشمنی و دوستی هر دو بیاء خطاب مصرعه ثانی تفریعست بر اول این بیت
جواب قول ستمگارست که مرا با تو دانی آه بود چنانکه بیت سابق جواب قول او ست بنفرت ز من در مکش روی
سخت اکنون بجواب دیگر او را از خود میراند که چرا دوست دارم بباطن منت ✤ چو دانم که دارد خدا دشمنت ✤

تا دشمنت مفعول اول دارد و دشمن مفعول ثانی - بده بوسه بر روی من دوست ☼ بر دوستداران من دوستدار
ای ادل بوادوست بمعنی مانند ثانی بدال صیغه امرست و دوستداران کنایت از خلائق ست چه دوستدار اگاهی بر محب
وگاهی بر محبوب اطلاق میکنند و اینجا بمعنی محبوب ست - خدا دوست را گر بدرند پوست ☼ نخواهد شدن دشمن دوست
دوست - این بیت از تتمه کلام عابدست کما هو الظاهر من کونه مسمی بهذا الاسم و تواند که مقوله شیخ باشد و بیان
حاصل حکایت پس خدا دوست بمعنی توصیفی باشد ای اهل السنه بمعنی علمی که نام عابد مذکورست بدرند پوست ای او را ایذا
شدن بظاهر و بروی این چنین چه کنند دشمن دوست بترکیب اضافی عبارت از ستمگارست چه او با دوست عارف
که عبارت از یا ذات حقتعالی باشد دشمنست چه در حق خلق آزار میجوید و با خدا راه خلاف میپوید و لفظ دوست
ثانی خبر شدنست آگاه الصیر عدو الصدیق صدیقا حاصل آنکه مرد عارف مرد دشمن خداوند و خلق را بدرستی نخواهد گرفت
اگرچه پوستش بدرند عجب دارم از خواب آن سنگدل ☼ که خلقی بخسپند از و تنگدل - خلقی بیار عظمت تنگدل اند و غمگین بسبب
ظلم او - الا تا هنر داری و عقل و هوش ☼ به حلم و ترحم میان بند و گوش - تا اینجا بمعنی البته و ترجمه حتی هر دو درست
آید کوش صیغه امرست **موعظت** مها زورمندی مکن بر کهان ☼ که بر یک نسق می نماند جهان - مها بکسر میم
الف ندا یعنی ای بزرگ کذا فی الشامل کهان بالکسر جمع که است که در مقابله مه واقعست یعنی ای قوی دست و
توانا بر کهتران ناتوانان زورمندی مکن زیرا که بر یک نسق آه نسق بفتحتین گونه و طرح و طریق صراح و نصاب
جهان اینجا بکسر جیم باید خواند چنانکه بعضے ارباب لغت بدان رفته اند تا قافیه با کهان درست گردد و در مدار
کهان بفتح کاف جمع کهتر گفته والله اعلم - سر پنجه ناتوان بر مپیچ ☼ که گر دست یابد برآید بهیچ - دست یابد
قدرت و فیروزی یابد بهیچ معدوم و ناچیز کذا فی الشامل و با بهیچ زایده است ای بگردش فلکی در نوبت قوی
دستی او بوان تو خواهی شد - عدو را بکوچک نباید شمرد ☼ که کوه کلان دیدم از سنگ خرد - بار بکوچک زائده
سببی دشمن را مغلوب پنداشته آزار نباید داد زیرا که اگر دو سه مغلوب باهم اتفاق کنند بر تو غالب آیند چنانکه
گفت نه بینی که چون باهم آیند مور ☼ ز شیران جنگی برآرند شور - شور بضم واو مجهول غوغا و هلاک بقرینست که مورا
جمع شده در دماغ شیر و مار بزرگ در روند و هلاکش سازند - نه موی از ابریشمی کمترست ☼ چو پر شد ز زنجیر محکمترست
استفهام انکاری موی بیا وحدت ابریشم بیا تنکیر کمترست ای ضعیف و سست ست محکم به فتح کاف اسم مفعولست
از احکام و فهم کاف غلط عوام پس در محکمی کافیه این بیت خلل نیست پر بالضم معروف و بسیار کذا فی المدار و چون
بسیار شد و تارها را باهم پیوسته ریسمانی گشت - مبر گفتمت پای مردم زجای ☼ که عاجز شوی گر درآئی زپای - مردم از
جا برای مفگن مردم را کذا فی الشامل از پا درآمدن افتادن ای بر مردمان غلبه و قهر مکن که بوقت مغلوبی خود عاجز
خواهی شد - دل دوستان جمع بهتر که گنج ☼ خزینه تهی به که خلق برنج - دوستان عبارت از خلائق که با ایشان دوستی

باید کرد که موجب رضامندی ایزدست وکاف هر دو جا بیان کلمه ازین محذوفست ای بل مردم جمع بهترست ازین که مدد آزاد
دادن گنج جمع آید وخزانه تهی بهترست ازین که مردم از تحصیل مال در رنج بوده باشد وبعضی نسخ بجای کاف در هر دو
جا نون نفی دیده شد - مینداز در پای کار کسی ۞ که افتد که در پایش افتی بسی - در پا انداختن پامال کردن
وخوار ساختن کار کسی مفعول مینداز است افتد ای واقع شود ونفس الامر در پا افتادن مغلوب شدن یعنی بسیار بار
یا بسیار بار - چون از موعظت وی زورمند وتوانا فراغ یافت بموعظت کوچک وناتوان بشتافت که - تحمل کن ای ناتوان
از قوی ۞ که روزی توانا تر از وی شوی - روزی بیا وحدت ای در دنیا یا در عقبی بروی ظفر خواهی یافت -
بهمت برار از ستیزنده شور ۞ که بازوی همت به از دست زور - همت قصد دل وشجاعت ودعا وهو المراد ههنا
ستیزنده بر وزن فریبنده یعنی جنگ کننده وستیز در فرهنگ سروری شور وباک وغوغا - لب خشک مظلوم
را گو بخند ۞ که دندان ظالم بخواهند کند - فاعل خواهند کند وکیلان قضا وقدر ای البته در دنیا در عقبی او را
مغلوب تو خواهند کرد - ببانگ دهل خواجه بیدار گشت ۞ چه داند شب پاسبان چون گذشت - اینست سر سخن
ست در موعظت دیگر خواجه کنایت از صاحب دولت ومکنت چون یعنی چگونه خواجه مبتدا است ببانگ آه صفت
او وچه داند خبر مبتدا است - بخورد کاروانی غم بار خویش ۞ نسوزد دلش بر خر پشت ریش - کاروانی کنایه از سرمایه
دار است که بمال خود مغرور باشد حاصل بیت آنکه سرمایه داران دنیا را که بمکنت خویش مغرور در پروای ضعیفان و
وناتوان نباشد وحال آنکه مقتضای عقل سلیم آنست که در غور پرداخت مساکین وغربا باشند که استاده را دستگیری
افتاده لازم ست چنانکه گرفتم کز افتادگان نیستی ۞ چو افتاده بینی چرا نیستی - گرفتم ای یقین کردم افتادگان
عبارتست از مساکین بی سرمایه چرا نیستی ای چرا استاده دستگیری مسکینان نمیکنی یعنی بغور مساکین باش وبغرور
مکنت سلطان مباش ۞ برین بگویم یکی سرگذشت ۞ که سستی بود زین سخن درگذشت - برین ای موافق
این ومصرع ثانی صفت سرگذشت ای آن قصه سزاوار ولائق شنیدنست وآن این. **حکایت** چنانکه
قحط سالی شد اندر دمشق ۞ که یاران فراموش کردند عشق - سالی بیا وحدت دمشق نام قصبه ایست بهترین
از شام که صاحب تلخیص معانی از آن جا بود وآن بنا کرده دمشاق بن نمرود بن کنعان ست که بعد از تخفیف الف
باسم او مشهور شد ولغایت لطیف ست که آب خوش وهوا سازگار دارد پنداری که بقعه از بهشت بنیاد کرده اند
وبعضی بفتح دوم خوانند کذا فی المدار والکشف عشق بالکسر معروف وبفتح نیز آید وبجای سلام اطلاق کننده ۞
بعشق داده چون دل تمامش ۞ بگن ده عشق در وقت سلامش - کذا فی المدار مستشهد بیت متن چنانکه
مولانا عبد الواسع فرموده که عشق اینجا بمعنی السلام علیکم ست چه در زمان سابق بجای سلام بوقت ملاقات
یکدیگر بلفظ عشق عشق میگفتند چنانکه الحال هم در هندوستان میان بی قیدان ورندان شایع است

وعادت بادشاهانست که هر شب پاسبانی کرده وآخر شب دهل نواخته بمقام می آیند - کاتب عفی عنه

وصاحب اخبار الاخیار نوشته که پیش ازین ارباب سلوک واهل التصوف در هنگام ملاقات یکدیگر بجای سلام حق حق میگفتند وهم در اوائل رقعها وناجها بجای بسم الله والله اکبر نوشتند وحالا اگرچه در سلام علیکم استعمال نمانده است اما بسر نامه نگاشتن درین طبقه علیه الی الآن شائعست معنی بیت آنکه سالی در دمشق چنان قحط افتاد که یاران از خوف آنکه مبادا کسی از ما استدعای چیزی کند سلام علیکم که شعار اهل اسلام ست ترک داده بودند وتواند که عشق بمعنی مشهورست که محبت مفرط را گویند یعنی از شدت فاقه رسم عشق از میان خاسته بود واز عین عنایت واز شین شفقت واز قاف قناعت مراد داشتن چنانکه بملایان مشهورست از هرزه پیش نیست ـ چنان آسمان بر زمین شد بخیل ٭ که لب تر نکردند زرع ونخیل ٭ که لب آب بیان چنانست ـ زرع ونخل اینجا هردو اسم جنس اند مستعمل در معنی جمع ـ بخوشید سرچشمهای قدیم ٭ نماند آب جز آب چشم یتیم ـ خوشید خشک شد وگند دار ـ نبودی بجز آه بیوه زنے ٭ اگر برشدی دودی از روزنے ـ مصرعه اول جزای مقدم ست بر شرط بیوه زنے ودود وروزنے هر سه بیا تنکیر وبرشدی یعنی بلند گشتی بیا ماضی ست که مفید معنی استمرار است حاصل آنکه دود که از روزنها برمی آمد آهای بیوه زنان بود نه دود آتش پختنی طعام ای هیچکس طعام نمی پخت چو درویش بی برگ دیدم درخت ٭ قوی بازوان سست درمانده سخت ٭ درویش بی برگ ترکیب توصیفی ای درختان را بی توشه وبی سامان دیدم ای برگها نداشتند قوی بازوان باعتبار تنه فربه وسخت یعنی بسیار صفت درمانده است ـ نه در کوه سبزه نه در باغ شخ ٭ ملخ بوستان خورد ومردم ملخ ـ شخ بفتح شین زمین سخت وسر کوه وهم مختصر شاخ کذا فی المدار وسروری اینجا بمعنی شاخ ست یعنی از خشکی در کوه گیاه سبز نبود واز کثرت ملخ در باغ شاخ تازه نبود وعبدالواسع بر لفظ شخ واو عطف ثبت نموده وشخ را بمعنی زمین گفته که در از کوه باشد ای بسبب امساک باران سبزه نه در کوه بود نه در باغ ونه در صحرا ومعنی مصرعه ثانی آنکه ملخ بوستان را خورده بود ومردمان از گرسنگی ملخ را خورده بودند وبعضے بجای بوستان بوست آن ببار فارسی وکلمه آن که ضمیر است راجع بباغ یا بشاخ هم جائز داشته اند والله اعلم ـ دران حال پیش آمدم دوستی ٭ ازو مانده بر استخوان پوستی میم مضاف الیه پیش است دوستی بیای وحدت ازو مانده صفت دوست یا دوستی بیای موصوله ازو مانده صله او پوستی بیای تحقیر ـ اگرچه بمکنت قوی حال بود ٭ خداوند جاه وزر ومال بود ـ مکنت بضم توانگری ومرتبه ـ کذا فی الکشف ومصرعه ثانی بیان مکنت ست ـ بدو گفتم ای یار فرخنده خوی ٭ چه درماندگی پیشت آمد بگو ٭ بخندید بر من که عقلت کجاست ٭ چو دانی وپرسی سوالت خطاست ـ که عقلت بیان گفت محذوفست وبمعنی نسخ بشورید وگفت آه ـ نه بینی که سختی بغایت رسید ٭ مشقت بحد نهایت رسید ـ نه باران همی آید از آسمان نه برمی شود دود فریاد خوان ٭ برشدن بلند شدن وبمحل اجابت رسیدن ودود عبارت از آه مستغیثان

خلق - بدو گفتم آخر ترا باک نیست * کشد زهر جائیکه تریاک نیست - تریاق بالکسر و قیل بالفتح همان تریاق ای پازهر
و آن مهره ایست که از کف مارخوار پیدا میشود و قیل از کف گاو دشتی هر گرا مار گزیده یا شیر خورده باشد اگر پازهر
بادار وی مسهل بد هند نیکو شود کذا در شامل - گر از نیستی دیگری شد هلاک * ترا نیست بط را ز طوفان چه باک
نیستی نابودن مال و سرمایه و مصرعهٔ ثانی جزا شرط ست ای ترا مال هست پس بط را از طوفان هیچ باک نیست ۰۰ در
بعضی نسخ بجای بط را کشتی واقعست برین تقدیر بجای شرط محذوفست ای هلاک شده باشد اما تراکشتی سرمایهٔ داری
موجودست پس ترا چه غم از طوفان قحط کذا قال مولینا عبد الواسع و اگر از نیستی نابودن کشتی مراد داریم حاجت
بحذف جزا نباشد علی قیاس النسخة الاولی - نگه کرد رنجیده در من فقیه * نگه کردن عالم اندر سفیه - فقیه بالفتح
عالم و هوشمند سفیه بالفتح نادان جاهل رنجیده حال ست از فاعل و مصرعهٔ ثانی مفعول مطلق ست برای
النواع - که مرد ار چه بر ساحل ست ای رفیق * نیاساید و دوستانش غریق - بیان گفت محذوف ست او را چه
بمرد دوستانش غریق حال ست از فاعل نیاساید و در عامه النسخ از دوستان غریق واقعست ای از جهة دوستانی
که بدریا غریق میشوند نیاساید و بیقرار باشد - من از بینوائی نیم روی زرد * غم بینوایان رخم زرد کرد *
اضرابست از مصرعهٔ اول - نخواهد که بیند خردمند ریش * نه بر عضو مردم نه بر عضو خویش * ریش بمعنی زخم مفعول
بیندست - یکی اول از تندرستان منم * چو ریشی به بینم بلرزد تنم - یکی بر سبیل تکیه کلام ست ریشی بیای عظمت
ای اول اولی از جملهٔ تندرستان منم اما چون بر تن دیگران زخم عظیم می بینم تنم بلرزه در آید لهذا من هم از جملهٔ
بیماران شده ام چنانکه گفت - منغص بود عیش آن تندرست * که باشد به پهلوی بیمار سست - منغص بضم یکم و
فتح دوم و تشدید سوم بمعنی مکدر و تلخ و گلوگیر ماخوذ از غصه است بمعنی چیزیکه گلو بند شود که باشد بیان آن فاعل
باشد ضمیر تندرست و بعضی نسخ به پهلوش واقعست برین تقدیر شین ضمیر راجع به تندرست ست و فاعل باشد بیمارست
چو بینم که درویش مسکین نخورد * بکام اندرم لقمه زهرست درد - مولینا عبد الواسع گفته درد بفتح باید خواند
تا قافیه نخورد که بفتح خاست درست آید و بضم دال خواندن بمعنی شراب تیره که در ته خم مانده باشد مقابل صاف
اینجا غلط ست و تواند که نخورد که بفتح خا بنا بر ضرورت باشد و لفظ زهر هم مقتضی بیم دانست و باقی کلام در
جواب این خدشه در دیباچهٔ بوستان تدبیر جنگ دشمن خواهد نوشت انشاء الله تعالی - یکی را بزندان در یت
دوستان * کجا ماندش عیش در بوستان - حکایت - همدرین معنی - شبی دود خلق آتشی بر فروخت
شنیدم که بغداد نیمی بسوخت - بغداد نام شهریست معروف که بنا کرده منصور بن عبد الله بن عباس ست
گویند در اصل باغ داد بود که نوشیروان عادل هر هفته در آن باغ بار عام دادی و بداد مظلومان رسیدی چون
درانجا شهر بنا کردند الف را انداخته بغداد گفتند کذا فی الشامل - شبی و نیمی بیای وحدت و آتشی بیای عظمت و لفظ

شنیدم در معنی شنیده ام ست ای شنیده ام که یک شب از ناله مظلومان بغداد آتشی عظیم افروخته شد و یک نیمه از بغداد
بدان آتش سوخته گشت و مقررست که هر مکروهی که بشهر لاحق گردد از شومی بدکاران آن شهر باشد چون حاکم آنجا ظالم بود
ناچار از دردمندی مظلومان شهر سوخته شد - یکی شکر گفت اندران خاک و دود * که دکان ما را گزندی نبود - دکان
بضم والتشدید و پارسیان دکان بواو هم خوانند کذا فی المدار که علت شکر گفتن ست گزندی بیای تنکیر -
جهان دیده گفتش ای بوالهوس * ترا خود غم خویشتن بود و بس - جهاندیده بهمزهٔ وحدت ای فی نفسه یا زائده
وکلمهٔ بوالهوس که در اکثر نسخ بترکیب لفظ بو که مخفف ابوست بمعنی صاحب و الف و لام تعریف بر کلمه هوس یافته شد
غلطست چه هوس بمعنی آرزو لفظ پارسی ست و داخل کردن الف و لام تعریف بر وی جائز نیست بخلاف
بوالفضل و بوالعجب و امثال آن که الفاظ عربی اند پس حق آنست که بلهوس بے واو و لام تعریف نوشته شود که
مرکبست از بل بمعنی بسیار و از لفظ هوس چنانکه در جهانگیری و رشیدی گفته اند که بل بالضم بادو سکون لام بمعنی
بسیارست اما بی ترکیب مستعمل نشود و بلهوس بمعنے بسیار هوس و بلکام بمعنے بسیار کام و بلخنده و امثال آن کذا قال العبد
الواسع و در منتخب است هوس بفتحتین دیوانه شدن و عشق مفرط داشتن انتهی اینجا معلوم شد که هوس هم عربیست
و هم پارسی و نیز اطلاق بوالهوس بمعنی دیوانگی و نادانی و صاحب عشق کامل بر خود پرست جائز ست چه او در حب
نفس مرتبه بکمال رسیده باشد فالحکم بالغلط غلط - پسندد که شهری بسوزد بنار * اگرچه سرایت بود بر کنار - شهری
بیای عظمت و مصرعه اول استفهام توبیخی ست که حاصل نفی و آن اثبات باشد و حاصل اثبات نفی پس حاصل معنے
آنست که سوختن شهر پسند مکن اگرچه سرایت آه فاستقامت الوصلة التی نقیضها یکون فی الی یا بالجر اولاته متعلق
بالمستفاد لا بالمذکور حکایت تا اینجا بود اکنون شیخ در بیان غرض میگوید - بجز سنگدل کی کند معده تنگ
چو بیند کسان بر شکم بسته سنگ * کی بمعنی کدام معده تنگ کردن سیر خوردن بحدیکه در معده جای طعام باقی
نماند و فاعل بیند ضمیر کے و کلمهٔ را علامت مفعولیت بعد کسان محذوفست بدانکه سجیه اخیار بران بود که چون بفقر و
فاقه مبتلا شدندی از کسی سوال نکردندی و از شدت گرسنگی سنگ بر شکم می بستندی چنانکه حقتعالی از ایشان قناعت
ایشان خبر داده است که لَا یَسْئَلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا معنے آنکه از مردمان سوال نمیکنند با وجود فقر و فاقه از راه شرم
و حمیت خصوصا عادت خجسته آنحضرت بود که چند روز بفقر و فاقه بگذاشتی و جود مبارک ایشان نحیف و از عبادت مانده
میشد برای تحصیل عبادت و عدم اطلاع دیگر بر محنت کشی ایشان سنگ بر شکم می بست - توانگر خود آن لقمه چون
میخورد * چو بیند که درویش خون میخورد - چو بمعنی چگونه خون خوردن رنج کشیدن - مگو تندرست ست رنجوره
دار * که میپیچد از غصه رنجور وار * رنجوردار محافظ بیمار و خادم آن کذا فی الشامل رنجوروار مانند مریض -
سبکپای چو یاران بمنزل رسند * نخسپد که وا ماندگان در پس اند - سبکپای شتاب رو و تیز رو نخسپد بصیغه مفرد یعنی پا -

تیز رود وقتیکه یاران در سفر بسر منزل برسد از غم آنکه واماندگان و سست خیزان در راه مانده بآرام نمی خسپید
و بیقرار باشد کذ جرره مولنا عبد الواسع و این مسکین میگوید که سبک بی صفت مقدم یاران است و ضمیر نخسپید بهر
واحد از یاران عائدست و در عامه النسخ ع سبکسار یاران چو بمنزل رسد ـ و قعست که سبکسار صفت یاران
ست و نخسپند بصیغه جمع بی کاف علت یعنی چو یاران سبکسار بمنزل رسند از غم واماندگان نمی خسپند
پس برین تقدیر کاف علت محذوف بوده باشد و الحذف غیر عزیز و هذه النسخة اولی بما وقع فی البیت اللاحق
من صیغة الجمع ـ دل پادشاهان بود بارکش ✤ چو بیند در گل خر خارکش ✤ انتقال از غمخواری عوام بغمخواری خواص
بارکش ای کشنده بار اندوه خارکش هیزم فروش شال و قرینه خر خارکش بترکیب اضافی و تواند که بترکیب توصیفی
باشد ای خری که کشنده خارهاست بر پشت اگر در سرای سعادت کس ست ✤ ز گفتار سعدیش حرفی بس ست ✤ حرفی
یا وحدت بیان آن حرف این بیت همینت بسندست اگر بشنوی ✤ که گر خار کاری سمن ندروی بسند
بیا بتازی کافی ای ترا این حرف نصیحت بس ست که اگر خار آه کاری یا خطاب از گلشن سمن بفتح قیل ضم گلیست
سپید که بهندش چنبلی و چنبه نامند دروی بسکون دال بجه اضرورت و بنون مشتق ست از درود ن رسید و برید ن
کذا فی القناسل ای اگر بد کنی نیکی نیابی و نظلم در شاهی زوال بینی چنانکه بداستان لاحق ست ـ

داستان

دیگر خبر داری از خسروان عجم ✤ که کردند بر زیر دستان ستم ✤ مصرع اول استفهام ست
و خطاب به بادشاه ابوبکرو مصرعه ثانی صفت خسروان ست زیردستان رعیت مالگذار فرهنگ سروری ـ
نه آن شوکت و پادشاهی بماند ✤ نه آن ظلم بر روستائی بماند ـ لفظ بادشاه را مخفف نموده بادشا گویند
چنانچه شیخ رح آنرا به پارسا قافیه بست ع زن خوب فرمان بر و پارسا ✤ کند مرد درویش را پادشاه ـ و قاعده
مستمره ایشان ست که چون بکلمه که آخرش الف باشد یا نسبت و یا یا مصدری و یا یا تنکیر لاحق کنند همزه اقحم
آرند تا الف بسلامت مانده باشد پس پادشاه اینجا بهمزه باید خواند نه بها تا قافیه روستائی درست آید والله
تعالی اعلم ـ خطا بینکه از دست ظالم برفت ✤ جهان ماند و او بامظالم برفت ـ خطا مبتدا موصول ست که از
دست آه طلب آن و مصرعه ثانی مبتدا ست مظالم بفتح جمع مظلمه بمعنی ظلم کردن کما مرجمع محمدة و خدمت مشهوره
که اینجا همی آرند که خبر مبتدا جمله است و درو ضمیر نیست که عائد بمبتدا باشد چه کلمه او عاید بظالم ست نه بخطا جواب
آنست که بظالم از قبیل وضع مظهرست بجای مضمر الظالمی که از ظالمی صدور یافت در جهان باقی نماند بلکه بظالم
رفته است از وجدا نگشته و النکتة فی الوضع المذکور افادة المبالغة و لذا اتی بصیغة الجمع لان الظلم علی نفسه مظلمة
واحدة و علی غیره کانه مظالم کثیرة ـ محنث که بیداد بر خود کند ✤ از آن به که با دیگری بد کند ✤ خنک روز محشر
تن دادگر ✤ که در سایه عرش دارد مقر ـ خنک اینجا بمعنی خوش ست مجرد از معنی دعا حاصل آنکه ظالم بعاقبت

[illegible]

خوارست و عادل در عیش خویش گو ازمقر جای قرار اشارتست بحدیث شریف ثلثة یظلهم اللہ تعالی تحت ظل العرش
یوم لاظل الاظله الامیر العادل الحدیث ای بروز قیامت کہ آفتاب برآید نباشد وروی هیچ سایه مگر سایه خدا دارد
خدا تعالی سه کس را درزیر سایه عرش یکی ازیشان پادشاه عادلست بقومیکه نیکی پسند خدا بدهد خسرو عادل
نیکرای ۔ انتقال ست ازحال پادشاهان بحال رعایا قومی بیار موصوله چو خواهد که ویران کند عالمی + نهد ملک
در پنجه ظالمی ۔ فاعل خواهد خدا تعالی عالمی وظالمی بیا تنکیر درین دو بیت اشارت بحدیث ست که
کما تکونون یولی علیکم وفی روایة یوم علیکم بدانکه اختلاف توجیه که حرکت ماقبل روی ساکن را گویند جائز داشته اند
وقتیکه روی متحرک شود لسبب وصل حرفی بدو چنانچه سامری را باعنصری قافیه کنند و ماقبل را اگرچه در اول
مکسورست و در ثانی مضموم لیکن لحوق یا جائز گشته و عالمی وظالمی ازان قبیل ست وهمچنین ولی وگلے که در حکایت
لاحقه خواهد آمد ۔ سگالند ازو نیکمردان حذر + که خشم خدائیست بیدادگر ۔ سگالیدن بالکسر کاف پارسی
ترسیدن وخوستن کذا فی الاداة اگر بمعنی ترسیدن باشد حذر مفعول مطلقست برای تاکید واگر بمعنی خواستن
باشد حذر مفعول بهست که برای علت ست خدای بیای عظمت و در معنی بخشم لاحق است ای عامل بیدادگر نشان
خشم عظیم ایزد تعالی هست باز آمده بمخاطبه سلطان ابوبکر وگفت ۔ بزرگی ازو دان و منت شناس + که زائل
شود نعمت ناشناس + بزرگی مفعول دان ست ای بزرگی وعزت خود از عطا ر خدا تعالی بدان که ترا بپایه والای
سلطنت منصوب فرموده است منت شناس ای بشکر آن پرداخته ممنون باش و برخلق رحمت کن وعدل
چراکه نعمت ناشاکر انیطالم ۔ زائل گردد ۔ اگر شکر کردی برین ملک و مال + بمالے وملکے رسی بے زوال +
شکر عبارت از عمل برحمت و مالی و ملکی بیای عظمت یا بیای وحدت اشارت بمال وملک که بدست آرد بی زوال
باعتبار عاجل گفته یا باعتبار آجل که اِنَّ اَوْلِیَآءَ اللّٰهِ لَا یَمُوْتُوْنَ بَلْ یَنْقَلِبُوْنَ مِنْ دَارٍ اِلٰی دَارٍ ۔
نه خود خوانده در کتاب مجید ﷺ که در شکر نعمت بود بر مزید ۔ لفظ شکر بوقف باید خوانده اشارت بکریمه لَئِنْ
شَکَرْتُمْ لَاَزِیْدَنَّکُمْ و بعضے نسخ نخواندی مگر وقعست و مگر بمعنی شاید بطریق استفهام انکاریست ۔ وگر جور در
پادشاهی کنی ۔ پس از پادشاهی گدائی کنی معطوفست بربیت سابق و پادشاهی بهمزه باید خواند کما مر ۔
حرامست بر پادشاه خواب خوش + چو باشد ضعیف از قوی بارکش + میازار عامی بیک خردله + که سلطان شبانست
و عامی گله ۔ عامی بیای معروف ای یک نفر از عوام که جمع آن عامیان آید و اینجا بمعنی جمعست بقرینه گله خردله
بفتح یا لام و سیوم سپند و یکدانه اش خرده نامند شبان بضم چوپان ۔ چو پرخاش بینند بیداد ازو + شبان نیست
گرگست فریاد ازو ۔ پرخاش بفتح با پارسی جنگ و کینه فاعل بینند عامیان ۔ بدانجام رفت و بداندیشه کرد
که بازیردستان ستم پیشه کرد ۔ یعنی هر که مبتدا موخرست ۔ که سستی و سختی برین + نماند بروسالها نام بد

علت بیت سابق ست یعنی زبونی و جورکشی پس اگر۔ نخواهی که نفرین کنند از پست ٭ نکو باش تا بد نگوید کست۔ مصرع
اول بحذف جزا شرط ست **حکایت** شنیدم که در مرزے از باختر ٭ برادر دو بودند از یک پدر ٭ باختر
با خای معجمه بوقوف غرب و قیل بمعنی مشرق نیز آمده و قیل آفتاب و در اداة گفته که صحیح معنی اول ست کذا فی المدار و الشامل
مردی بیا وحدت ای دلاوری از مغرب۔ سپه دار و گردن کش و پیلتن + نکو روی و دانا و شمشیر زن۔ سپهدار خداوند لشکر
انبوه و سر لشکر ابراهیمی پیلتن و تهمتن از القاب رستم ست و اینجا به معنی زورمند ست۔ پدر هر دو را سهمگین مرد یافت
طلبگار جولان و ناورد یافت ٭ جولان بفتح واو بر وزن فعلان دوانیدن و دویدن اما پارسیان بسکون
واو خوانند ابراهیمی ناورد جنگ که بتازیش وغا خوانند۔ برفت آن زمین را دو قسمت نهاد + بهر یک پسر زان
نصیبی بداد۔ دو قسمت نهاد ای دو حصه کرد نصیبی ای نصیبه ها وحدت ای بهره۔ مبادا که بر یکدگر سر کشند + به پیکار شمشیر
کین بر کشند۔ یعنی برای شمشیر کین باضافت سبب بسوی سبب یا لامی ای شمشیر برای کین و انتقام کشیدن بر کشند۔
پدر بعد از آن روزگاری شمرد ٭ بجان آفرین جان شیرین سپرد + روزگاری بشمردن بیارامید چند روز معدوده
زیستن کذا فی الشامل و مصرع ثانی بحذف عطف ست و تواند که کاف بیان از آن محذوف باشد ای بعد از آنکه
روزگاری شمرد و مصرع ثانی خبر مبتدا باشار۔ اجل بگسلانیدش طناب امل + وفاتش فروبست دست از
عمل۔ یعنی بگسلانیدش مضاف الیه امل ست و طناب امل باضافت تشبیهی و فاعل بگسلانید اجل ست و مفعولش
طناب امل و شین وفاتش مضاف الیه ست و فاعل فروبست وفات و مفعولش دست یعنی اجل طناب امیدش
را بگسلانید و وفات دست او را از کار کردن بند کرد۔ مقرر شد آن مملکت بر دو شاه + که بی حد و عد بود گنج و سپاه
عد بمعنی شمار که علت۔ بحکم نظر در به افتاد خویش ٭ گرفتند هر یک یکی راه پیش۔ نظر بفتح فکر عمل بر افتاد بمعنی به بودن
فعل و معنی مصدری مستعمل ست بعد یعنی حاصل مصدر یه بود خود و این مضاف ست بخویش ای هر یک موافق رأی و
فکرت خود بسوی خود راهی برگرفت و آنانکه گفته اند هر یک خود را بهتر دانست لایخفی رکاکته۔ یکی عدل تا نام نیکو برد
یکی ظلم تا مال گرد آورد ٭ اکنون تفصیل برادر اول که نیکوسیرت بود شروع کرد و گفت۔ یکی عاطفت
سیرت خویش کرد ٭ درم داد و تیمار درویش کرد۔ عاطفت شفقت و کرد اول ترجمه فعل ست که مفعول آن
عاطفت ست و ثانی سیرت خویش تیمار بالکسر غمخوارگی و نگهداشت کذا فی التحفة۔ بنا کرد و نان داد و لشکر نواخت
هم از بهر درویش شبخانه ساخت ٭ بنا کرد ای مساجد و پلها و چاهها و امثال آن نواختن خوش کردن و بمراد
رسانیدن۔ خزائن تهی کرد و پر کرد جیش + چنان کز خلایق بهنگام عیش۔ خزائن جمع خزانه ست بالکسر
کما هو تحقیقه جیش بمعنی مفعول پر کرده ست و پر بمعنی ست و نسبت بلفظ تهی خالی از ایهام نیست یعنی بصرف
کردن خزائن لشکرهای بسیار جمع کردن و این معنی ناظر ست آنچه در مذمت ثانی برادر خواهد گفت ٭ پراگنده

شدن لشکر عاجزی - و مصرعه ثانی مفعول مطلق بر گردست و قوله کز خلائق مربوط به بیت لاحق ست - بر آمد همی بانگ
شادی چو رعد * چو شیراز در عهد بوبکر سعد - رعد فرشته که ابر را سیر اند فی الزاهدی هو ملک یزجر السحاب کما
یزجر الحادی الابل بحدیه شیراز ای اهل شیراز یعنی لشکر و خلائق بولایت او بجدی بسیار گشت که بوقت کامرانی
و عیش از خلائق آوازه خوشی می بر آمد چنانکه اهل شیراز بکمال عیش در عهد ابوبکر آوازه خوشی حالی بلند و مولینا
عبد الواسع مصرعه مذکور را ازین بیت جدا داشته یعنی لشکر را جمع کرد چنانکه در عیش و شادی و عروس خلایق را
از نزدیک و دور طلب داشته جمع می سازند و شیراز در را بر قلب محمول نموده ای در شیراز و لفظ عهد را بمعنی وقت
گفته که ظرف زمانست و با اضمم کلمه در افاده معنی ظرفیه میکنند و معنی چنین کرده که در مملکت او بانگ شادی بر می آید چنانکه
در شیراز بوقت ابوبکر بر می آید - خدیو خردمند فرخ نهاد * که شاخ امیدش برومند باد - مصرعه اول ثنا
شاهست و ثانی دعا و این بیت بیشتر در تتمه حکایت ز دریای عمان آمده و بعضی نسخ مرقوم ست چنانکه ما هم در شرح
درج کرده آمده ایم اما اتفاق نسخ در ینجاست نه آنجا و الله اعلم - حکایت شنو کودک نامجو * پسندیده دین بود و
پاکیزه خو - چون مدح بوبکر بتقریب در میان آمده بود برای شروع مطلب اشعار بدین لفظ کرد یعنی حالا حکایت
شنو کودک نام جو که پذیرنده نصایح بزرگان بود پسندیده کیش بود و بعضی نسخ بجای دین رو که اسم فاعل
ست و بعضی ابی دیده شد - ملازم بدلداری خاص و عام * ثناگوی حق بامدادان شام - ملازم همیشگی
کننده ثناگوی حق ای بر توفیق نیکی و دلداری خلائق شکر انچه دمیکرد - دران ملک قارون برفتی دلیر *
که شاه از گدا بود درویش سیر - برفتی صیغه اثبات قارون کنایت از بازرگان سرمایه دار که شاه او علت
دلیر رفتن ست ای نه از ظلم شاه خائف بود و نه از توقع سائل هراسان - نیامد در ایام او بر دلی * نگویم که
خاری که برگ گلی * یاهای هر سه برای تنکیر ست و خار و برگ گل فاعل نیامدست که نسبت یکی را نفی کرده و دیگری را اثبات
ای فاعل نیامد لفظ خاری را میکنم بلکه برگ گلی را فاعل آن میگردانم حاصل آنکه در مدح آن شاهزاده چنان نمی
گویم که در ایام او بر دلی خاری نیامده بود بلکه چنان می گویم که در ایام او بر دلی برگ گلی نیامده بود ای اندک
ترین آزاری هم نرسیده بود - سر آمد بتائید حق از سران * نهادند سر بر خطش سروران - سر آمد و آخر رسیدن
و هم غالب آمدن و هو المراد ههنا سران جمع سرست بمعنی مهتر و سالار قوم که جمع آن سران آید نه سرها کذا فی
الرشیدی سر بر خط نهادن مطیع فرمان شدن کذا فی الکشف - سرانجام دیگر برادر شنو * که چون رفت
زنهار زان ره مرو * سرانجام عاقبت کار و خطاب با بوبکر ست چون بمعنی چگونه رفت و چه عمل کرد و هرگز
براه آن نروی و وضع او اختیار نکنی - همی خواست کافر دل کند تخت و تاج - بیفزود بر مرد دهقان خراج
بیان راه اوست طمع کرده بر مال بازارگان * بلا ریخت بر جان بیچارگان - ای بازرگان - نگویم

نگویم که بدخواه درویش بود * حقا بلکه او دشمن خویش بود - درویش عبارت از رعایا بازرگان حقا بالتخفیف منصوب
علی المصدریه ای حق حقا و کلمه بلکه درینجا بمعنی از ان مقدم ست ای بلکه بالیقین او دشمن خود بود زیرا که - بامید بیشی نداد و نخورد
خردمند داند که ناخوب کرد - بیشی بیا مصدره و یا مصدری بی نون در آخر بمعنی افزونی ای بامید انکه مال او افزون
شود و خزانه جمع گردد و نه بدیگران داده و نه خود خورده و مصرعه مقوله شیخست - که تا جمع کرد آن زر از گربزی * پراگنده شد
لشکر از عاجزی - تعلیل ناخوب کرد ست تا برای غایت ست گربزی با کاف و با هر دو فارسی مضموم گربز بر
وزن هرمز زیرک و فریبنده و مکار و بکاف تازی نیز خوانند کذا فی المدار گربزی بیا مصدری حیله گری و مکاری
یعنی تا آنکه او از حیله گری در جمع کردن زر شاغل شد لشکر از گرسنگی پراگنده شد و بگریخت و لطافت جمع و پراگنده
مخفی نیست - شنیدند بازارگانان خبر * که ظلم ست در بوم آن بی هنر - که بیان خبر ست بوم زمین رانده و ویران
بریدند ازانجا خرید و فروخت * زراعت نماند و رعیت بسوخت - ای خراب شد چو اقبالش از دوستی سر بتافت
بناکام دشمن برو دست یافت - شین اقبالش مضاف الیه دوستی ست ناکام بمعنی البته کذا فی المدار و فی استعمال
این مرکبست بمعنی ناخواست و استعمال آن بمحلی کنند که کاری بی خواست بنده بوقوع آید و آنچه در خواست بنده
را دران دخلی نیست و محض بارادت حقتعالی بوده باشد پس بنده دران لاچار ست ازان روی لاچار گویند
که وقوع آن البته شد نیست - ستیز فلک بیخ و بارش بکند * سم اسپ دشمن دیارش بکند - ستیز فلک
دشمنی فلک اشارت بعدم مساعدت طالع و بار اینجا بمعنی بن ست کذا فی السروری - وفا از که جوید چو پیمان
گسیخت - خراج از که خواهد چو دهقان گریخت - گسیختن بضم کاف فارسی و یای فارسی گسستن و شکستن ابریشم
که هر دو بمعنی کدام ست ای چون عهد وظیفه لشکر را بشکست لشکر با او وفا نکرد و چون رعیت بگریخت خراج بدست
او نیامد حاصل آنکه لشکر و رعیت ...... هر دو بد دشمن او پیوستند - چه نیکی طمع دارد آن
بیوفا * که باشد دعای بدش در قفا - که باشد بیان است شین بدش مضاف الیه قفاست ای شاه بیوفا که
لشکر و رعیت بدخواه او باشند از ایشان چه امید نیکی و وفا میدارد - چو بختش نگون بود در کاف کن * نکرد آنچه گفتند
نیکانش کن - کاف کن ای وقتیکه فرمان شد کن فیکون پس بضرورت هر چه شدنی بود کذا فی الکشف و مولانا
عبد الواسع فرموده که گاه باشد که از چیزی بحرف اول از اسم او تعبیر کنند مثلاً تا را تشریف گویند و تشریف خواهند
و سین سخن گویند و سخن مراد دارند صرح به فی شرفنامه و بیت انوری - تا تشریف صاحب عادل - که جهان را
بعدل چون عمر ست - هم از قبیل پس ست شیخ کاف کن گفته و همان کن مراد داشته که عبارت از عهد قدیم
ست چه گفتند نیکان بدان نیکمرد * تو بر خور که بیداد گر بر نخورد - بیان مصرعه ثانی بیت سابق ست نیکمرد
عبارت ازان ظالم ست یا راه حسن مقابله و کمال مشاکله چنانکه رسم فصحاست که از مضمونی بلفظ مضمونی دیگر کرده

جزا او رفته تعبیر کنند کما قال فی قوله تعالی ومکروا ومکر الله که جزای مکر را مکر گفته است بجهت وقوع او در مقابله مکر و ایا بطریق
استهزاء او و سخریه و هو ظاهر و مصرعهٔ ثانی بیان قول نیکان است آنکه نیکان بدان ظالم چه گفته بودند که تو از جاه و دولت
خود نفعی برگیر یعنی عدل پیشه کن و بر خلق رحمت کن زیرا که هیچ ظالم از دولت برخورده است اما چون بختش نگون بود
برگفته نیکان عمل نکرد و کمالش خطا بود و تدبیر ست که در عدل بود آنچه در ظلم جست ظلم کردن او بگمان آنکه
تا مال گرد آرد و هیچ بود زیرا که فراهمی مال در عدل بود نه در ظلم۔ ازین رسم بد ماند وزان نام نیک + بدان را نباشد
سر انجام نیک + بدان را بدانید ز چرخ کبود + به نیکان همه نیکی آید فرود ۔ این اشارت به برادر ظالم که قریب است
و آن اشارت بعادل که بعید است و مصرعه ثانی مقوله شیخ است که بران حکایت لاحق آورده

حکایت

یکی بر سر شاخ بن می برید + خداوند بستان نگه کرد و دید + بر شاخ حال است از فاعل برید نگاه کرد ای برید ان
او بن شاخ را دیدای بودن او بر سر شاخ ۔ بگفتا گر این مرد بد میکند + نه با من که با نفس خود میکند ۔ که یعنی بلکه با نفس خود
میکند زیرا که بگردن خواهد افتاد نصیحت همین ست گر بشنوی ۔ ضعیفان میفگن بکتف قوی یعنی مصرعه ثانی همین ست
کتف بکسر تا و دوش اما پارسیان بسکون خوانند ۔ که فردا بداور برد خسروی + گدائی که پیشت نیرزد جوی ۔
علت میفگن است بداور ای پیش حقتعالی خسروی بیای عظمت گدائی فاعل بود و یائش موصوله است که پیشت
صله آن جوی بیای وحدت حاصل آنکه ضعیفی که امروز پیش تو بس بیقدرست روز قیامت پیش حقتعالی صاحب
والا قدر گردد و داد خود از تو بگیرد چنانکه گفت ۔ چو می بگذرد بر تو این سلطنت + بگیرد بقهر آن گدا دامنت +
کلمه می زاید ست بگذرد بر تو ای از تو زائل و دور شود بقهر ای بغلبه و زورمندی آن اشارت بگدائی که پیشت نیرزد
جوی و بعضی نسخ که چون بگذرد واقع است و این نسخه باقبل خود مربوط نگردد کما لا یخفی علی العارف و اختلاف درینجا
در تقدیم و تاخیر ابیات بسیار ست و آنچه در خاطر فقیر مربوط نظر آمده مرقوم گشته والله اعلم ۔ مکن پنجه ناتوانان فگار +
که گر بفگنندت شوی شرمسار + که برای علت بفگنندت آید و آخر بیت و بعضی نسخ ناتوان ناتوان تابدار با فراد
ناتوانان و تابدار معنی تافته و شکسته و نظر بصیغه جمع بفگنندت غیر صحیح ست الا بتاویل اسم جنس بمعنی جمع و بعضی
نسخ بجای همزه اضافت در میان پنجه و ناتوانان کلمه از و بجای فگار بدار دیده شد بدین صورت مکن پنجه از ناتوان
بدار مولنا عبد الواسع گفته که مصرعه ثانی برین تقدیر بیان مفعول مکن است یعنی پنجه ظالم از ناتوانان بردار و آنچنان
مکن که اگر ترا بیفگنند شرمنده شوی ۔ چو خواهی که فردا شوی مهتری + مکن دشمن خویشتن کهتری ۔ شوی بیای
خطاب مهتری بیای عظمت و کهتری مفعول اول مکن است و دشمن خویشتن مفعول ثانی یعنی چون میخواهی که عاقبت مهتر
شوی آه زیرا که زشت است در چشم آزادگان + بیفتادن از دست افتادگان ۔ آزادگان احرار و جوانمردان
و اولیاء الله کذا فی الشمائل افتادگان و عاجزان بعضی نسخ خجالت بود پیش آزادگان و بعضی که شنعت بود پیش

آزادگان وتعست و الحال واحد شنعت بضم زشتی وخواری - بزرگان روشندل و نیکبخت + بفرزانگی تاج بردند و تخت
فرزانگی دانش کامل ای شاهان روشندل و سعید طالع سلطنت را بفرزانگی باخود برده اند - بدینمعنی که هیچ کهتر را رنج
نرسانیده اند پس تو نیز یا وعقبی پادشاه اندیس - بدنباله راستان کج مرو + اگر راست خواهی ز سعدی شنو +
راستان شاهان بینش و دانایان که بفرزانگی تاج و تخت باخود برده اند مصرعه اول جزا مقدم شرطست ای اگر راست
خواهی از روی رسیدن بسر منزل طلب داری از دنبال راستان کج مرو ای متابع ایشان گذر کذا افاد
مولنا عبد الواسع مخفی نیست که جزا شرط قوله سعدی شنو است نه مصرعه اول بلکه آن بیان راست مگر آنکه شنو مصدر
بمعنے شنیدن باشد و ببعضے نسخ بر صدر مصرعه ثانی واو عطف یافته شد براین تقدیر این مصرعه بدراستان اینده
متعلق است - مگو جاهی از سلطنت بیش نیست + که ایمن تر از ملک درویش نیست + جای بیاء تنگیر بیش
بیاء تازی ملک بضم پادشاهی بدانکه این داستان با حکایت لاحقه تقریب است که پادشاه را نگهداشت
حقوق سلطنت مگو که سراسر تشتت خاطر و اندوه است و سلطنت فقرا تمام ایمنیست و خوشحالیست زیرا که
سبکبار مردم سبکتر روند + حق اینست صاحبدلان شنوند + سبکبار درویش که بار تعلق دنیاوی وغم بر
دل ندارد اشارت بحدیث نجا المخففون وہلک المثقلون یعنے نجات یافتند سبکباران [illegible] و ببعضی نسخ
سبکسار بسین مهمله واقعست سبکسار بیوقار وشتاب کار و تیز کذا فی المدار اما نسخه اولی و اصحست صاحبدل
کسی که بدل حقیقی رسیده باشد و علامتش آنست که آنچه در تمام عالم است در خود یابد و اطلاع بر مغیبات
دارد کذا فی الشامل تهیدست تشویش نانی خورد + جهان بان بقدر جهانی خورد - نانی بیاء وحدت
جهانی بیاء عظمت - گدا را چو حاصل شود نان شام + چنان خوش بخسپد که سلطان شام - شام اول بمعنے شب است
وثانی بمعنے ملکی معروف پس این بیت ذو قافیتین است که سلطان بیان چنان است ای چون سلطان شام
خوش بخسپد و سلاطین شام عظیم الشان اند و اغلب در تنعم و عیش باشند و تواند که لفظ بخسپد دیگر بصیغه نفی در آخر
مصرعه محذوف باشد ای درویش آنچنان بخسپد که سلطان شام بدان خوشی نخسپد دیده یا بحیی فی الباب
السادس بخسپد خوش آن بدوقی که سلطان در ایوان نخفت - والله اعلم بمرام عبارة الکریم
غم و شادمانی بسر میرود + بمرگ این دو از سر بدر میرود - بسر میرود ای حاصل آید این بیت تنزل است ای
فرض کردیم که گدا در غم است و شاه در کامرانی است ما هر یک از غم و شادمانی بمرگ زائل میشود و گدا در عاقبت
بشاه برابر میگردد - چه این را که بر سر نهادند تاج + چه آنرا که بر گردن آید خراج - کلمه چه تنکیر از مفید معنی تسویه است
ای هر یکی از ایشان در بدر رفتن خوشی وغم بمرگ بدیگر برابر است چنانکه گفت - اگر سرفرازی بکیوان بر است
دگر تنگدستی بزندان در است + هر دو یار برای تنکیر بکیوان ای بآسمان کیوان کنایه از کاخ بلند است و زندان

عبارت از غم و حوادث روزگارست - چو خیل اجل بر سر هر دو تاخت ✤ نمی‌شایدازیکدگرشان شناخت - نمیشاید ای
نتوان شناختن و کلمه را علامت مفعولیت بعد شان محذوفست باز آمد بپادشاهی گدا و گفت - نگهبانی ملک
و دولت بلاست ✤ گدا پادشاه ست نامش گداست ✤ بلا عبارت از غم جهانبانی که تا دم مرگ خلاص ازان
متصور نیست و حکایت هم برین معنی ایراد یافته - حکایت شنیدم که یکبار در حلّه ✤ سخن گفت با عابدی
کلّه - حلّه بفتح حاء مهمله و تشدید لام بر وزن کلّه نام مقامیست کذا فی المدار و کذا عبد الواسع و نیز نام شهری
و نیز نام موضعیست بشام و نیز گورستان گبران کذا قیل اینجا بمعنی گورستان مناسبت خصوصاً بمعنی
دیگر حاجت بمعنی افتد چه همزه تنکیر را بعلم لاحق کردن معنی ندارد یعنی بیک عابد صاحب معنی در گورستانی از مقابر
گبران یک کلّه سر بزبان قال یا بزبان حال سخن گفت و بعضی ملایان بجای حلّه دله خوانند چنانکه به بعضی
نسخ غیر معتده هم مرقوم ست و دله بالتشدید بر وزن یله گربهٔ دشتی و جامهٔ پشمینه بود و آنانکه حله بمعنی رود بغداد
خوانند نظر بقافیه ندارند که من فر ماندهی داشتم ✤ بسر بر کلاه مهی داشتم - بیان لغت فر بفتح عظمت و شوکت و زیبائی
و فرماندهی و مهی هر دو بیا مصدری یا بسر بمعنی بر است و کلمه بر زائد - سپهرم مدد کرد و نصرت وفاق ✤ ببازوی دولت
گرفتم عراق - میم سپهرم مضاف الیه دست مدد بفتحه یاری و وفا بالکسر موافقت و سازواری کردن صراح
بازوی دولت بمساعدت طالع - طمع کرده بودم که کرمان خورم ✤ که ناگه بخوردند کرمان سرم - کرمان اول
بکاف تازی بکسور نام شهری از فارس بنا کردهٔ بهرام بن یزدجرد که شاپور هم گویندش و ثانی جمع کرم ست
و لفظ خورم در مصرعهٔ اول بمعنی بگیرم است که بمحاورت خوردند که بمصرعهٔ ثانی ست بطریق مشاکلت تعبیر بخوردن
کرده شد چنانکه درین بیت - گر نبودی امید راحت و رنج ✤ پای درویش بر فلک بودی - غم و رنج را
بالفظ امید تعبیر نموده بر نج منسوب کرده شد بمشاکلت راحت والا در رنج بست امید عبد الواسع و کاف
رابطه بین الجملتین ست - بکش پنبهٔ غفلت از گوش هوش ✤ که از مردگان پندت آید بگوش - ای غفلت
را بگذار تا احوال مردگان را مشاهده کنی و عبرت گیری یا غفلت را بگذاری که از مردگان ترا پند رسیده است و از
آمد بموعظت اصلی که کم آزاری ست گفت - نکوکار مردم نباید بدش ✤ نورزد کسی بد که نیک افتدش - نکوکار
مردم بترکیب توصیفی و اضافی هر دو تواند بود اما عبد الواسع بترکیب اضافی گفته ای کسیکه خیر خواه و نیک اندیش
مردمانست بدی او را پیش نباید که - هَلْ جَزَآءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ یعنی نیست پاداش نکی
جز نکی و رزیدن اختیار کردن ای هیچ کس فعل بد را اختیار نکرده بجای نیکی او و اپیش آمده است پس کاف
رابطه است پس حاصل معنی آنکه بد کنند و مردم آزارنده هرگز روی نکی نبینند - جَزَآءُ سَیِّئَةٍ سَیِّئَةٌ مِّثْلُهَا ✤
شر انگیز مردم سوی شر رود ✤ چو کژدم که تا خانه کمتر بود - این بیت نفی مصرعهٔ دوم بیت سابق ست و شر انگیز

مردم علی قیاس نکوکار مردم یعنی کسیکه مردم شرانگیز و خلق را آزار رساند گرفتار شر شود چنانکه کژدم چون برای
نیش زدن مردمان بر می آید مردم او را بکشند تا خانه رفتن ندهند و کمتر باشد که تا خانه بسلامت رود و در بعضے
نسخہ بجای تا کلمه در دیده شده ـ اگر نفع کس در نهاد تو نیست * چنین گوهر و سنگ خارا یکیست ـ خاراسنگ
سخت و این بیت از صنعت التفات ست از غیبت بخطاب ـ غلط گفتم ای یار فرخنده خوی * که نفعست
در آهن و سنگ و روی ـ ای غلط گفته ام که گوهر مردم لا ینفع را با سنگ برابر کرده ام زیراکه نفعست که روی با واو
فارسی مس یا قلعی آمیخته که هندش بهنگار گویند ابراهیمی و در ضم آهن و روی بسنگ اشارتست بآنکه سنگ در
منافع از آهن و روی کمتر نیست چنین آدمی مرده به ننگ را * که بر وی فضیلت بود سنگ را * را اول بمعنے
برای ست و ثانی علامت مفعولیت که بر وی بیان چنین ست ـ نه هر آدمی زاده از دد به ست * که دد ز آدمی
زاده بد به ست * دد بفتح جانوران درنده مثل شیر گرگ و غیره که بلکه است آدمی زاده بد را درنده میخورد ـ
به است از دد انسان صاحب خرد * نه انسان که در مردم افتد چو دد * صاحب خرد که در خیرخواهی مردم ست
چون دد ای چنانکه درنده و گله گوسفندان می افتد ـ چو انسان ندارد بجز خورد و خواب * کدامش فضیلت بود بر
دواب ـ ای چهارپایه های که انسان خویشتن پرور با چهارپایه برابرست باز ازین ترقی نموده میگوید که ـ سوار نگون
بخت بے راه رو * پیاده برد زو برفتن گرو * بکاف پارسی و فتح را معروف ست و در محاوره پارسیان بمعنے
سبقت و غلبه آید کذا فی المدار ـ ستشهد بیت متن ای پیاده برفتن راه رست بر سواری بی راه سبقت میبرد از
سوار انسان لا ینفع مراد ست ولقد کرمنا بنی آدم وحملنٰهم فی البر والبحر وقال الله تعالیٰ والخیل و
البغال والحمیر لترکبوها ـ اما از جهت تن پروری و عدم نفع بدیگران سوار مذکور بر عالم بے عمل و حمل پیاده
بر جاهل عابد با قبل ملامیت ندارد ـ کسی دانه نیک مردی نکاشت * کز و خرمن کام دل بر نداشت ـ کسی بیاء
تنکیر با ضافت بیانی و که رابطه بین الجملتین است ای از نیکی کنندگان هیچکس نیست که کام نیافته باشد ـ نه هرگز شنیدیم
در عمر خویش * که بد مرد را نیکی آید به پیش * نون نفی داخلست بر فعل شنیدم ای هرگز نشنیده ام که مرد بد کردار
خوبی یافته باشد ـ **حکایت** ـ همدرین معنی گرازی بچاهے در افتاده بود * که از هول او شیر
نر ماده بود * گراز به ضم یا کاف پارسی و را مهمله و زا معجمه در آخر خوک نر و در اصطلاح مرد دلاور ابراهیمی و المدار
گریز بفتح کاف پارسی و یا معروف و زا معجمه در آخر سرهنگ و قیل بالکسر صاحب سکندری گوید و آنانکه بجاے
گریز در بیت بوستان گراز خوانند غلطست و مخفی نماند که آنچه صاحب سکندری گوید از الطاف شعری و درست
نمیاید که در بیت مذکور گراز باشد که گراز بمعنے خوک نر ست و از و سرهنگ و ظالم مراد دارند چه باذکر شیر نر ماده
خوک مناسبت نه سرهنگ و با کثر نسخ کتاب هم گراز یافته میشود والله اعلم انتهی کلام المدار پس آنچه مولانا

عبد الواسع در تحفة السعادت نقل نموده گرز بفتح کاف پارسی وزا معجمه ویا معروف ورا مهمله وآخر سر هنگ را گویند
واینجا هم معنی سرهنگ مراد ست وانچه در عامه نسخ سر از وقعست غلط محض ست همانا که لطافت شعری عظمت وزریه
است در حکم غلط غلط کرده بهت گرانه وجاهی بیا ووحدت مصرع ثانی صفت گرازست واز شیر نر عالی همتان
مرادست چه اهل دنیا وچه اهل دین بدانکه قاعده مستمره فصحا است که ذکر چیزی کنند واز ان وصف مشهور خواهند
الکل فرعون موسی ای الکل مُبطل مُحق پس اینجا از لفظ ماده وصف مشهور مرادست چه اغلب در افراد هر جنس
انثیست که ماده هر چیز از نر خویش مغلوب میباشد ای در چاه خوک نر افتاده بود چنین خوک که شیر نر هم ازو مغلوب
بود حاصل آنکه سرهنگی وظالمی که زورمندان عالم ازو هراسان وعاجز بودند بچاهی در افتاده بود وآنکه نظر بقول
مشهور که ماده شتر از نر خویش دلاور میباشد لفظ نر را تصرف نموده بزیبا بهم حدیث مضموم وزا معجمه ترجمه مغز خوانند
وماده را بیان آن گویند بیجا کرده اند بلکه نر بفتح نون ورا مهمله صفت شیر ست - بد اندیش مردم بجز بد ندید +
بیفتاد وعاجزتر از خود ندید ∴ همه شب بفریاد وزاری نخفت ∴ یکی بر سرش کوفت سنگی وگفت ∴ سنگی بیاء
وحدت - تو هرگز رسیدی بفریاد کس + که میخواهی امروز فریاد رس ∴ رسیدی بطریق استفهام انکاری ست
لهذا بملاحظه نفی ضمنی هرگز تاکید نموده شد وفریاد رس اسم فاعل ست یا مصدر - همه تخم نامردمی کاشتی ∴
ببین لاجرم هر چه بر داشتی - لاجرم قال الفراء هی کلمة فی الاصل بمعنی لابد ولا محالة ثم صار بمعنی حقا کذا فی الصراح
ولفظ بر بمعنی ثمره است ای ببین ومنصف شو که بعاقبت کار زراعت تخم نامردی دیدی چه ثمره حاصل کرده ودر عامه
نسخ بجای بر لفظ در دیده شد اما نظر بلفظ تخم نسخه اول اولی - که بر جان ریشت نهد مرهمی ∴ که دلها ز ریشت
بنالد همی - که بمعنی کدهست بطریق انکاری هیچکس بجان تو مرهم نخواهد نهاد زیرا که دلها آه ریش بمصرع
اول بمعنی مجروح صفت جان ست ودر ثانی بمعنی جرح وزخم وهمی مفید معنی استمراری وافراد بنالد بنابر
ضرورتست - تو مارا همی چاه کندی براه ∴ بسر لاجرم در فتادی بچاه ∴ بمعنی ای ولفظ بسر متعلق در فتادیست
اشارت مضمون حدیث من اخیه حفر بئرا لاخیه فقد وقع فیه - ای هر که کند چاهی برای برادر خود که فرزند آدم ست
بدوستی در افتاد خود در ان چاه عبر عن المستقبل بالماضی وببعضی نسخ بجای بسر بین وبجای در چون بمعنی
چگونه یافته شد اکنون شیخ در بیان حاصل حکایت بگوید - دو کس چه کنند از پی خاص وعام ∴ یکی نیک
سیرت یکی زشت نام ∴ بدینمعنی که می گوید - یکی تا کند تشنه را تازه حلق ∴ دگر تا بگردن در افتند خلق ∴
اگر بد کنی چشم نیکی مدار ∴ که هرگز نیارد گز انگور بار ∴
گز بفتح کاف فارسی بدینمعنی معروف ونیز درختیست که هندش جوا نها گویند کذا فی المدار استشهد بیت
متن ونیز صاحب مویدا از عربی نقل کرده که بمعنی سنبهالو اما چنان نیست انتها که علت ست وانگور بمعنی ثمره

انگور ست مفعول نیارد - نپندارم ای در خزان کشته جو * که گندم ستانی بوقت درو - خزان زمستان که
موسم کاشتن جو و گندم ست در خزان کشته جو صفت منادی محذوف مصرعه ثانی مفعول پندار ست
درخت زقوم ار بجان پروری * مپندار هرگز کزو بر خوری * زقوم بفتح و تشدید اما فارسیان بتخفیف
گویند درختیست که در دوزخ باشد و میوه بچون سرهای شیطان دارد و هندش تهوهر نامند در عجائب
البلدان ست سقمونیا صمغ اوست کذا فی الشامل - رطب ناورد چوب خرزهره بار * چه تخم افگنی بر همان
چشم دار * رطب بضم را مهمله و فتح طا خرمای تر و تازه خرزهره بفتح یکم و سیوم سنگ انگور کذا فی الحواشی
و درست کنه فنام درختیست که برگ و گل آنرا کافران در وقت بت پرستی در کار برند هندش کنیر نامند چون
حیوانات برگش بخورند بمیرند و قیل خرزهره تلخناک که بتازیش حنظل گویند کذا فی المدار و جهانگیری ای
چوب خرزهره خرمای تر برند هر و هر تخم که بیفشانی امیدوار ثمرهٔ آن باش چنانکه حجاج بن یوسف بکشتن بیگناهی
بعقوبت ابدی مبتلا گشت حکایت حکایت کنند از یکی نیکمرد * که اکرام حجاج یوسف نکرد - اکرام عبارت
از مجد او سلام بادشاهی حجاج بضم و تشدید حج کنندگان و بفتح و تشدید بسیار حجت آورنده و نیز لقب بادشاه
ظالم مشهور که او را حجاج بن یوسف ثقفی گویند کذا فی المنتخب - بسودا چنان روی افتاند دست + که حجاج
را دست حجت به بست * سودا شوریدگی و حرارت کذا فی المدار دست افشاندن رقص کردن و حرکت
دادن و در غضب شدن کذا فی الرشیدی اینجا معنی اخیر مراد ست که حجاج بیان چنان ست و بعض
نسخ بجای سودا الحجت واقعست و هو الانسب بالمصرعه الثانی پس حجت اول بمعنی دلیل با غلبه است ثانی
بمعنی دلیل ست فقط و این بیت ترقی است از سابق ای اکرام شاه نکرد بلکه بحجت آه و توانده که بیان عدم
اکرام باشد چه اکرام شاهان نیست که در حضرت او سرکش فسردتن بوده باشد یعنی تحمل و فروتنی نکرده و راه
بر گرفت - بسرهنگ دیوان نگه کرد تیز * که نطعش بینداز و خونش بریز * - سرهنگ و سراهنگ پیشرو
لشکر و مقدم کار عمل بدست او باشد کذا فی الشامل سرهنگ دیوان و نطعش هر دو با ضافت لامی
ای نطع برای کشتن او بینداز و بکسر بعضی نسخ سرهنگ سلطان واقعست برین تقدیر سرهنگ را
موقوف باید خواند که نطعش بیان اشارت سلطان ست و نطع چرم گاو که برای سیاست گنهگاری گسترند
کنند و بران ریگ ندارند کذا فی الشامل و از رسم بادشاهان ست که چون کسی را بکشتن فرمایند بر قطع ریگ
انداخته بر برند تا خون او بر فرش شاه نیفتد کذا فی شرح المخزن برای آنکه افتادن خون بر زمین موجب
ویرانی ملک ست و الله اعلم بالصواب چو حجت نماند جفا جوی را * بپرخاش درهم کشد روی را * حجت
بمعنی دلیل و این بیت مقوله شیخ است - بخندید و بگریست مرد خدای * عجب داشت سنگین دل تیره رای

همان حجاج و عجب و تعجب و حیران و بعضی نسخ عجب داست چو دیدش بخندید و دیگر گریست ✤ بپرسید کین
خنده وگریه چیست ✤ فاعل دید و پرسید حجاج است و تعیین عاید بنیکمرد ـ بگفتا همی گریم از روزگار ✤ که طفلان
بیچاره دارم چهار ✤ همی زائده است که برای زیب در اوائل فعل مے آرند از روزگار ای از جفای روزگار
که تعلیلیست ـ همی خرم از لطف یزدان پاک ✤ که مظلوم رفتم نه ظالم بخاک ـ یزدان شعرا خدا تعالے
را گویند و طائفه ثنویه خالق خیر و نور را یزدان گویند و خالق شر و ظلمت را اهرمن نامند و مصطلح فقهاء
خدای کذا فی المدار ـ یکی گفتش ای نامور شهریار ✤ یکی دست ازین پیر دهقان بدار ـ یکی دست آه اے
از کشتن این پیر چه داری بدست آید باید که از و دست برداری ـ که خلقی بدو تکیه دارند و پشت ✤ نه بایست
خلقی بیکبار کشت ـ بیاء خطمت عبارت از اطفال و عیال او و پشت معطوفست بر تکیه و بعضی نسخ بدو دو
دارند و پشت واقعست و بعضی توجه پشت یعنی تکیه و اتکا از خلق عالمیان مراد دارند چه اولیاء الله
پناه خلق باشند مخالف سیاق و سباق است ـ بزرگی و عفو و کرم پیشه کن ✤ ز خوردان اطفال اندیشه
کن ـ عفو و کرم تفسیر بزرگی است چه کار بزرگان عفو خطا و گذشتن از جفا است ـ مگر دشمن خاندان خودی
که با خاندانش پسندی بدی ✤ مگر بمعنی یقین است و خودی و پسندی بیاء خطاب و بدی بیاء مصدری و که برای
علت ـ شنیدم که بشنید و آهی بداغ ✤ که روز پسین آیدت خیر پیش ✤ اثبات مضمون سابق است و آه با داغ
آه حالست از فاعل شنید ازیکه در بیان بعضی نمدارست و روز پسین یعنی عاقبت و آیدت اضافت الیه
پیش ـ شنیدم که نشنید خوش بر بخت ✤ ز فرمان داور که آرد گریخت داور ایزد تعالی که آرد گریخت ای کدام کس
تواند گریخت پس آرد از پارسی است آور دن این مصرعه بقوله بخست در بیان سبقت قضاء الهی در کشتن آن
نیکمرد ـ بزرگی در آن فکرت آنشب نخفت ✤ بخوابش اندر بدید در ویش و گفت ✤ و بعضی نسخ دید و پرسید
و گفت و بعضی پس گفت نیکمرد را امیر مقتول در خواب ببینند گفت ـ دمی بیش برمن سیاست نراند ✤
عقوبت برو تا قیامت بماند ـ دمی بیاء وحدت و بیش بیاء تازی سیاست نگهداشت و در عرف بمعنی عقوبت
جهانگیری یعنی عقوبت برمن زیاده از یک دم نراندست و بروی عقوبت دائم مانده تا قیامت بحذف مضاف
ای تا پایان قیامت حکایت تا بهیچ ابد اکنون که شیخ در بیان غرض بفرماید نخفتست مظلوم راهش قبر
ز دود دل صبحگاهش بترس ✤ دود دل آه عاشق و مظلوم کذا فی المدار ـ نترسی که پاک اندرونی شبے ✤
بر آرد ز سوز جگر یاربے ـ ای نمی ترسی از نیکه پاک اندرونے ای مردی مسلم و مرد خدا آه و یارب اول سے تنکیر است
و سیوم عظمت یارب ای رب فارسیان یعنی آه و ناله استعمال کرده اند و نیز بمعنی التعجب و تحیر آید ابراهیمی ـ نه ابلیس
بد کرد و نیکی ندید ✤ بر پاک ناید ز تخم پلید ـ نون نفی داخل بر فعل اول است فقط پس فعل منفی مثبت شد و مثبت

نفی و استفهام انکاریست یعنی آیا ابلیس نکرده است ای کرده است و آیا نیکی دیده است ۔ مدر پرده کس هنگام جنگ
که باشد ترا نیز در پرده ننگ * ننگ یعنی عار و عیب پرده دریدن عیب کسی ظاهر کردن و رسوا ساختن بگناه
مزن با شیر مردان درشت * چو با کودکان بر نیائی بمشت ۔ شیر مردان اولیاء الله و کودکان عبارت از عوام
خلق ای چون با عوام در ظلم و تعدی مقاومت نتوان کرد بدین معنی که بیک آه و ناله ایشان زور مندی تو زبون
بدل میشود پس با اولیا که شیران خدا تعالی اند با اگر درشت مزن و متوجه خصومت ایشان مشو چنانکه حجاج
متوجه شده و در عقوبت ابدی گرفتار آمد **حکایت** یکی پند میداد فرزند را * نگهدار پند خردمند را * این
مصرعه مقوله شیخ است و آن پند نیست ۔ مکن جور بر خوردگان ای پسر * که یک روز تا فتند بزرگی زسر *
و در بعضی نسخ بر کودکان است که بر ای علت و تاریک روز ترکیب اضافی الیه بسر است و بزرگی بمعنی زور مندی ای
یک روز زور مندی تو زائل خواهد گشت ۔ نمی ترسی ای گرگ ناقص خرد * که روزی پلنگیت بهم درد * روی
بیار مصدرت پلنگی بیار تنکیر و یایش مفعول درست است بدانکه نسخه صحیحه مناسب مصرعه ثانی همین است ای گرگ
بیدانش از و بدین گوسفندان باز ای آیا نمی ترسی از آنکه روزی قوی تر سی از تو ترا بکشد و پلنگ ترا از هم درد
آنکه بعضی نسخ نمی ترسی ای کودک کم خرد واقع شده اند تصرف کودک مزاجان خرد است بخردی هم زور نیم
بود * دل از زیر دستان زمن رنجه بود * مقوله شیخ است یا ناصح مذکور را بر سر این بیت که بعضی نسخ
دیده میشود موید اول است یا بخردی بمعنی درست و زائد بخوردم یکی مشت زور آوران * نه کردم
دگر زور بر لاغران * دگر دیگر باره ۔ خدا ترس را ساز گارست بخت * بود نا خدا ترس را کار سخت ۔
ساز گار موافق و مساعد ۔ **داستان دیگر در ترک جور** ۔ الا تا بغفلت نخسپی که نوم *
حرام است بر چشم سالار قوم * این بیت سابق هم گذشته است الا ماحصل مقام او آنجا است و اینجا که مذکور
گشته اغلب از کاتبان سهو بوده باشد زیرا که مقصود اینجا ترک ظلم و غرور یا پاست و مقصود سابق فرو نه نید
در نشستن و خفتن است فافهم ۔ غم زیر دستان بخور زینهار * بترس از زبردستی روزگار * زیر دستان
رعایا و مساکین زنهار کلمه تاکید است ۔ نصیحت که خالی بود از غرض * چو داروی تلخ است دفع مرض *
نصیحت مبتدا موصوف است که خالی آه صفت او است دفع مرض خبر مبتدا است ای نصیحت که از غرض و طمع
دنیوی خالی است مرض ظاهری و باطنی را دافع است چنانکه شاه را بخود دعای پارسای بغرض شفا یافت
و بجسم عافیت پیوست **حکایت** یکی را حکایت کنند از ملوک * که بیماری رشته کردش چو دوک *
رشته باکسر ریسمان و علت نارو الذاتی المدار اینجا بمعنی ثانی مراد است و نظر بدوک خالی از ایهام نیست
چو دوک لاغر و نزار ۔ چنانش بینداخت ضعف جسد * که می برد بر زیر دستان حسد ۔ بفتحه بدخواهی

ودر اصطلاح زوال نعمت از دیگری خواستن برای خود کذا فی المدار زیراکه - که شاه ارچه بر عرصه نام اوست
چو ضعف آید از بیذقی کمترست - بیذقی بیای تحقیر یا وحدت بفتح با وحدت رخ بالموحده و سکون یای حطی و
ذال معجمه پیاده شطرنج و عرصه شطرنج مراد است ندیم ملک بر زمین بوسه داد * که ملک خداوند جاوید باد *
ندیم همنشین مجلس شاه کذا فی المدار مصرعه ثانی دعائیه است بوسه داد و گفت که - درین شهر مردی مبارک
دم ست * که در پارسائی چو او کمترست - دم بمعنی سخن و چنانکه بعضے نسخه است مخفف چون اوست و مصرعه
ثانی صفت ثانیه مرد است ای مثل او در نیکبختی اندک یافته میشود - ببردند پیشش مهمات کس + که مقصود حاصل
نشد در نفس - ای در نسیان وفی الحال کذا فی الکشف مهمات و حاجات و کاف رابطه بین الجملتین ست
نرفت است هرگز بر او ناصواب * دلش روشن و دعوتش مستجاب * نرفت ای صادر نشد از و گناهی
و دروغ و فحش ست تا بخوان تا بخواند دعائی برین * که رحمت رسد ز آسمان بر زمین - دعای بیای وحدت کما
هو الانسب بقوله در نفس و تواند که بیای عظمیت باشد برین اشارت بمرض مذکور که برای علت پس شاه -
بفرمود تا مهتران خدم * بخوانند پیر مبارک قدم * خدم بفتح جمع خادم چاکران و غلامان کذا فی المنتخب
برفتند و گفتند کامد فقیر * تن محتشم در لباس حقیر + اینجا حذف و ایجاز ست ای برای خواندن درویش
رفتند و او را خوانده پیش شاه آوردند و گفتند که آمد مصرعه ثانی صفت درویش ست محتشم بفتحه و کسر هر دو
با شوکت و عظمت - بگفتا دعای کن ای هوشمند * که در رشته چون سوزنم پای بند * که برای علت
پای گرفتار رشته بمعنی علت نارو ا و ایهام بریسمان که در سوزن اندازند - شنید این سخن پیر خم کرده پشت
بتندی بر آورد بانگ درشت * خم کرده پشت صفت پیر ست که درویشان سر افگنده و پشت را
خم داده بصورت مراقبه نشینند و بانگ درشت آنیست - که حق مهربان ست بر دادگر * ببخشا و
ببخشائش حق نگر - مضمون حدیث ست ارحموا ترحموا و فی حدیث آخر ارحموا فی الارض یرحمکم الرحمن -
دعای منت کی شود سودمند * اسیران محتاج در چاه و بند - تا منت مفعول سودمند ست و مصرعه ثانی
حال ست از تا ر مذکور و بعضے بر لفظ بند واو عطف زیاده شد برین تقدیر بمعنی زندان ست - تو ناکرده
بر خلق بخشایشے * کجا بینی از دولت آسایشے * ناکرده حال ست از تو بخشایشے و آسایشے هر دو یای
تنکیر و تواند که برای عظمت باشد - ببایست عذر خطا خواستن * پس از شیخ صالح دعا خواستن * این
بیت لفظ بحیست بر سابق ای اسیران چون در چاه تو مقید اند و خطا بذمه تو مقرر ست پس اولاً بایست
آه زیراکه - کجا دست گیرد دعای منت * دعای ستمدیدگان در پیت - قافیه مصرعه اول وپت و ثانی پیت
باید خواند تا رویت مفعول دست گیر ست چون درویش مذکور خود را در کلام سابق غایب کرده بود که

گفت پس از شیخ صالح دعا خواستن. لهذا لفظ وی که موضوع برای غایب ست از خود تعبیر کرده مصرع ثانی
حال ست از تاء روایت یعنی دعای شیخ صالح یعنی دعای من کجا دست ترا گیرد بجائیکه دعای مظلومان در
کفای تو باشد و آنچه نسخه قافیه اول بنت و ثانی لیشب یا بیت واقعست غلط است. شنید این سخن
شهریاری عجم * ز خشم و خجالت برآمد بهم. ای از خشم در غصه شد و از خجالت در غم شد. برنجید پس
با دل خویش گفت * حق ست این نصیحت که درویش گفت * بفرمود تا هر که در بند بود *
بفرمانش آزاد کردند زود * پس. جهاندیده بعد از دو رکعت نماز * بداور بر آورد دست نیاز *
چنانکه در حدیث ست که دعا بعد از نافله مقرون باجابت شود نیاز بمعنی عجز و زاری و گفت. که ای بر فرازنده
آسمان * بجنگش گرفتی بصلحش بمان. هر دو با سببیه ست جنگ عبارت از جور که بخدا تعالی راه خلاف
و جنگ رفتن ست صلح عبارت از توبه و رهانیدن اسیران بمان بگذار و ببخش کذا فی الکشف اصرست
از ماندن بمعنی گذاشتن چنانکه نظامی گوید. که از روم رومی نماند نشان * شوم بر سر هر آتش فشان *
وی همچنان برو عاد داشت دست * که شاه سر بر آورد و بپای جست * ولی بر وزن علی عبارت از انان پارسا
و آنکه بمعنی ولیکن گفته اند غلط کرده بپای جستن استاده شدن * تو گفتی ز شادی بخواهد پرید *
چو طاوس کو رشته در پا ندید * چو طاوس قید پرید ست که استاده شدن شاه را بجلوه طاوس تشبیه
داده ست چنانکه معروفست که طاوس هنگام خوشحال جلوه و رقص میکند و کاف کو برای علت ست و
او راجع بشاه یعنی گفتی که پادشاه همچون طاوس از شادی و خوشی رقص خواهد کرد چراکه او رشته و
تار و را در پای خود ندید کذا قال عبد الواسع و تواند که کو صفت طاوس باشد که ضمیر راجع بطاوس باشد
ای شاه از خوشی پریدن خواست چنانکه طاوس بعد از استخلاص پای خود از بند ریسمان خوش شده بریدن
میخواهد. بفرمود گنجینه و گوهرش * فشاندند در پای زر بر سرش. شین گوهرش مضاف الیه پای ست
و هر دو راجع بدرویش. از انجمله دامن بیفشاند و گفت * حق از بهر باطل نشاید نهفت * و دامن فشاندن از
ترک دادن باطل عبارت از گوهر و زر و حقی که گفته بود ایست. مرو بر سر رشته باز دگر * مبادا که دیگر
گسلد رشته سر. سر رشته چاره کار و تدبیر مطلب کذا فی الرشیدی و نیز بمعنی کذا فی الشامل ای بار دیگر
بر مقصود نفس خویش که ظلم و جور ست مرو ای از آن دور باش. چو باری فتادی نگهدار پای * که تا بار دیگر نلغزد
ز جای * فاعل نلغزد پا ست و بعضے نسخ نلغزیست ز سعدی شنو کین سخن راست ست * نه هر بار افتاده
برخاست ست * خاست بی واو باید نوشت بمعنی استاده شد گفتار در بیوفائی ملک و نعمت دنیا که بقا ندارد
جهان ای پسر ملک جاوید نیست * ز دنیا وفاداری امید نیست * ملک بضم پادشاهی و بمعنی

بجهان ای شاهی اینجا جاودانی نیست چرا که از دنیا آه - نه بر باد رفتی سحرگاه و شام * سریر سلیمان علیه السلام
استفهام انکاریست ای بباد میرفت بدانکه تختگاه سلیمان اصطخر بود از بیت المقدس و باد مسخر او بود بسیر
از انجا بهر جا که خواستی بامدادان بر باد بیگاه را برفتی تا شبانگاه در انجا بودی و شبانگاه بقرارگاه باز آمدی
قال الله تعالی ولسلیمان الریح غدوها شهر و رواحها شهر یعنی مسخر گردانیدم برای سلیمان باد
را که سیر او بامداد یکماه راه بود و شبانگاه نیز یکماه راه و بساطی از ابریشم و سنگ بافته بودند که تخت سلیمان
درمیان آن بساط بودی و اشراف و اکابر بر کرسیها در حوالی تخت بودندی بس باد آن بساط را برداشتی کذا فی
التفاسیر - باخر نه دیدی که بر باد رفت * خنک آنکه با دانش و داد رفت - استفهام انکاریست ای
باخر کار تخت سلیمان بر باد رفته است و ضائع گشته و چنان رفت که باز نیامد کذا فی الشمائل و بعضی نسخ باخر
شنیدی واقعست و بعضی واخر شنیدی حاصل آنکه چون این چنین شاه کامران را ملک جاودانی حاصل
نشد هیچکس را بقا نخواهد گرد و وفات سلیمان چنان بوده که برای تعمیر بیت المقدس استاده بود و جنیان پیش
او بکار عمارت بودند و فاتش در رسید و کسی از ایشان بر وفاتش مطلع نشد مگر آنگاه که کرم چوبخواره عصا ایش
را بخورد و سلیمان بر زمین افتاد و مصراع ثانی با بیات لاحقه تفریعست بر بیوفائی ملک دنیا - کسی زین
میان گوی دولت ربود * که در بند آسایش خلق بود - کسی بیا بمعنی صله که در بند صله آن ای در دوستی و
آسایش خلق بوده است زین میان ای از میان شاهان جهان * همین بیخبر ورزش تنعم بود * که شادیش در
رنج مردم بود * بیخبر فد عبارت از قلیل حرارت دنیا کذا فی شرح فنا مرد و اقوال است بیخبر و زراران گویند که یک روز
از هفته داخل تخت زادن است و یکروز در مردن داخل است باقی بیخبر در حیات مردم است کذا فی الشمائل
شین ورزش مضاف الیه تنعم و تنعم بناز و نعمت زیستن که بهر که مبتدا است مؤخر - بکار آمد آنها که برداشتند
نه گرد آوریدند و بگذاشتند * مصرع اول با شادت ثانی بنفی باید خواند و قوله نگرد آه معطوفست بر قول او
برداشتند یعنی بکار آخرت آمده اند چیزهای دنیا که مردمان پیش ازین برداشته اند ای در راه خدا تعالی صرف
نموده اند و مثوبات آنها با خود بعقبی برده اند و بکار نیامده آنچیزهای که جمع کرده اند و اینجا گذاشته اند و در
راه خدا تعالی نداده اند چنانکه امیری از دجله و مصر به بیوفائی ملک دنیا بوقت مرگ تنبیه گشته و بحسرت دست
گفته است جهان گرد کردم نخوردم بربس **حکایت** شنیدم که در مصر میری اجل * سپه تاخت بر
روزگارش اجل * اجل بالفتح و تشدید لام بزرگتر و بالتخفیف مرگ در مصرع اول بمعنی اول است که بنابر ضرورت
لام را مخفف خوانده میشود و مصرعه بمعنی ثانی - جمالش برفت از رخ دلفروز * چو خور زرد شد بس نماند
زروز * شین مضاف الیه رخ ای از روی او تابش زائل شد و زرد گشت و مقرر است که چون خورشید زرد

شود روز باخر رسیده - گزیدند فرزانگان دست فوت * که در طب ندیدند داروی موت * گزیدن بفتح کاف
فارسی بمعنی خائیدن و دست فوت مفعول آن و آنانکه بضم کاف بمعنی اختیار کردن خوانند خلاف ظاهر ست
فرزانگان جمع فرزانه است بمعنی حکیم و عاقل دست فوت باضافت لامی ایدست که از برای رفتن چیزی
و نیست شدن گزیده شود که برای علت - همه تخت ملکی پذیرد زوال * بجز ملک فرمانده لایزال *
مقوله شیخست ملکی بیای تنکیر ست برای تاکید عموم که از کلمه همه مستفاد میشود لایزال بمعنی باقیماننده صفت
ملک ست یا فرمانده - چو نزدیک شد روز عمرش بشب * شنیدم که میگفت در زیر لب * شب عبارت
از مرگ زیر لب آهسته - که در مصر چون من عزیزی نبود * چو حاصل همین بود چیزی نبود - عزیز وزیر مصر
گفتندی اگرچه اکنون بادشاه مصر را گویند - جهان گرد کردم نخوردم برش * برفتم چو بیچارگان از سرش
پسندیده رائی که بخشید و خورد * جهان از پی خویشتن گرد کرد - جهان اسباب دنیا از مال و گنج بیچارگان
تهیدستان عالم پسندیده را مبتدا موصوله که بخشید و خورد صله آن و مصرعه ثانی خبرست گرد کردن و مهیا
ساختن - دران کوش کان با تو ماند مقیم * که هرچه از تو ماند دریغست و بیم * کان مختصر که آن بیاز
کلمه آنست که برای علت است هرچه پس از مرگ تو بدنیا ماند موجب حسرت ست و محله خوف عذاب اخروی
کند خواجه بر بستر جانکندن * یکی دست کوتاه و دیگر دراز - جانکندن صفت بسترست یا ذی بیابیتی که
میت بان جان بجد اسپارد یکی دست مفعول اول کند ست کوتاه مفعول ثانی آن و کذالک دیگر
دراز فهو من قبیل عطف المفردین علی المفردین المقررست که بوقت مردن از کشایش نزع بیقرار شده
یک دست را دراز میکند و دیگر را کوتاه نموده بخود میکشد و این چنین حالت شعر به پندیست چنانکه گفت *
در آندم ترا می نماید بدست * که دهشت زگفتن زبانش ببست - ترا خطاب عامست که علت بدست نمودن
از دهشت مرگ زبانش از گفتار بند نموده است و قادر نیست که ترا بزبان پند دهد لهذا لامحاله ترا بدست مینماید و
اشاره میکند باینمعنی - که دستی بجود و کرم کن دراز * دگر دست کوتاه کن از ظلم و آز * درین بیت مفعول می
نماید دستی بیای وحدت مصرعه اول همان اشارت دراز ست ثانی بیان اشارت دست کوتاه یعنی دراز کردن
یکدست ترا اشارت میکند باینکه دست خود را بجود و نیکوئی دراز کن و کوتاه کردن دست دیگر ترا اشارت
میکند که دست خود را از ظلم و حرص کوتاه کن پس فرد حقیقت دستی بجود و کرم و قید دیگر در مصرعه ثانی از اولست
برای مطابقت مشار الیه و الا مقصود از کردن هر دو دست بجود و کرم و کوتاه کردن هر دو دست
از ظلم و آز - کنونت که دستست دستی بزن * دگر کی برآری تو دست از کفن * دستی بیای عظمت و در بعضی
نسخ بجای دستی بزن کاری بکن امانظر بقافیه مصرعه ثانی غلط است دست اول بمعنی قدرت و دست دوم بمعنی

کردن کار خیر - تا بد بسی ماه و پروین فی هور * که سر برنداری ز بالین گور * هور بواو مجهول آفتاب و نیز ستاره
ایست که پس از هزار سال بر آید در شمال یعنی آفتاب ست چنانکه لفظ بسی مقابله آن بماه مقتضی آنست
ای بسیار بار علی الدوام بالین عبارت از خشتی که زیر سر میت بنهند **حکایت** قزل ارسلان قلعه سخت داشت
که گردن بالوند برمی فراشت * قزل ارسلان نام بادشاهی ایران زمین که ممدوح ظهیر فاریابی بود
کما تقدم قلعه بفتح حصار بلند که بر سر کوه ساخته باشد کذا فی الکشف الوند و اروند بفتح نام کوهیست
شامخ قریب همدان گویند که بلندی او بهشت کروه است و دوازده چشمه در دامن او فرو می آید کذا فی
المؤید والمدار گردن افراشتن دعوی برابری کردن - نه اندیشه از کس نه حاجت بهیچ * چو زلف عروسان
رهش پیچ پیچ * ای دران قلعه از دشمنان و غنیمان اندیشه نبود و هم بهیچ چیز از لوازم قلعه از
توپ و تفنگ و آب و دانه و کاه حاجتی نبود عروس زن که مرد نو خواسته صراح - چنان نادر افتاده در
روضه * که در لاجوردی طبق بیضه - روضه بهمزه عظمت و بیضه بهمزه وحدت که بیان خیان ست لاجوردی
طبق ای طبقی که از سنگ سبز معروف ساخته باشد مناسب بیضه بطبق آنست که بازیگران بیضه را مجوف ساخته بسیماب
پر کنند و در طبقی نهاده زیر آن آتش افروزند چون گرمی آتش ببیضه رسد بپرد چنانکه از چشم غائب شود کذا افید یعنی
آن قلعه سنگ سفید در باغستان سبز و شاداب چنان خوشنما افتاده بود که گویا بیضه در طبق لاجوردی نهاده اند و
تواند که از طبق لاجوردی آسمان کبود مراد باشد و بیضه کنایت از آفتاب * شنیدم که مردی مبارک حضور
بنزدیک شاه آمد از راه دور * مبارک حضور کسیکه حاضر بودن او موجب ارجمندی باشد - حقایق شناسی
جهاندیده * هنرمند آفاق گردیده * هر دو همزه و یا عظمت ست حقایق که اشارت بحقایق صوفیه
باشد یا بمعنی علوم و نصائح صادقه - بزرگی زبان آوری کاردان * حکیم سخنگوی بسیار دان - هر دو یا تنکیر ست
که موصوف لاحق میکنند زبان آور فصیح و شاعر * قزل گفت چندانکه گردیده * چنین جای محکم دگر دیده * بخندید
کین قلعه خرم ست * ولیکن نه پندارمش محکم ست - کین بیان گفت مخذوفست خرم بضم تشدید نوعی از گل و بمعنی
خوش آینده بمعنی مهذب - نه پیش از تو دیگر کسان داشتند * دمی چند بودند بگذاشتند - استفهام انکاریست و بمعنی علت
ای محکم نیست چرا که پیش از تو بدست دیگران بوده و پس از تو بدست دیگران خواهد افتاد چنانکه گفت - نه بعد از تو شاهان
دیگر برند * درخت امید ترا بر خورند * درا اتر اشفید معنی اضافت ست ای بر و میوه درخت امید تو بخورند - ز دوران
ملک پدر یاد کن * دل از بند اندیشه آزاد کن * ملک بضم پادشاهی اندیشه تدبیر مملکت پدر و بیان دوران
شاهی پدر خویش اینست * چنان روزگارش بکنجی نشاند * که بر یک پشیزش تصرف نماند - کنجی یاء عهدی
بگوشه قبر که بیان چنانست پشیز بیاء فارسی مفتوح و شین معجمه و یا تحتانیه معروف چهارم حصه از دانگ و درادات ست

که درمی ست کم از زر که در خرید و فروخت روان می شود ابراهیمی شین شینرش مضاف الیه تصرف ست - چو نومید ماند
از همه چیز کس ❊ امیدش بفضل خدا ماند و بس ❊ تو نومید بفتح مخفف نا امید کذا فی المدار - بر مرد هشیار دنیا خس ست
که هر مدتی جای دیگر کس ست - مقوله شیخ خس ست که برای علت مدتی بیا رنکیر برای تاکید عموم که از کلمه هر مستفاد
میشود - چنین گفت شوریده در عجم ❊ بکسری که ای وارث ملک جم ❊ شوریده باو او پارسی پریشان و دیوانه مزاج
و عاشق و مجذوب کذافی الرشاد اینجا بمعنی مجذوب عارف بالله کسری نوشیروان و نیز بادشاهان فارس را کسری گویند -
ابراهیمی جم مختصر جمشید کلام و اینجا بادشاه حکیم پیشه مراد ست نه اسکندر و نه سلیمان چه نوشیروان ابن قباد از شاهان
ایران است کذافی المؤید - اگر ملک بر جم بماندی و بخت ❊ ترا کی میسر شدی تاج و تخت ❊ بخت در مصرعه با موحده ست
وآنچه در عامه نسخ در هر دو جا تخت بتا مثناة فوقانیه یافته شد غلطست کما لا یخفی - اگر گنج قارون بدست آوری
نماند مگر آنچه بخشی خوری ❊ گنج قارون عبارتست از اموال لانهایه دیگر ترجمه الا استثنائیه است ای بدست تو نخواهد ماند
مگر چیزیکه بخشی یا خوری - **حکایت** قزل ارسلان جان بجان بخش داد ❊ پسر تاج شاهی بسر بر نهاد ❊
ببعضی نسخ چو الپ ارسلان دیده شد و آن هم نام بادشاهی ست کذافی المدار - بتربت سپردند از تاج گاه ❊ که جای نشستن
نه آرام گاه - تربت خاک گور مولانا عبد الواسع گفته مصرعه اول بکاف فارسی یعنی تخت معطوفست بر تاج چنانکه
شیخ نظامی گفته - بتیغ افسر و گاه خواهم گرفت ❊ برین اژدها ماه خواهم گرفت ❊ وجای گاه مرکب بمعنی جای
تخت چنانکه باکثر نسخ و قعست نظر بقافیه آرامگاه غلطست انتها کلامه چه بلفظ گاه برین تقدیر بهر دو جا جزو کلمه
باشد پس بالیستی که بهر دو جا یک معنی بمنزله ردیف باشد و ما قبلش قافیه باشد و معلوم ست که تاج و آرام باهم قافیه را
نشایا نیستند بخلاف نسخه اول کبر ا سهما بمعنی تخت باشد و ثانی بمعنی جا و تکرار قافیه و معنی جایزست مستفیض ست و بعضی نسخ
بجای آرام آماج و قعست آماج بالمد و القصر للمظفر توده ای خاک بلند که نشانه تیر بر آن نهند و نیز نشانه تیر کذا فی الافادات و در جهانگیری
بمعنی تخت شاهان هم آورده است و اینجا بمعنی نشانه است برین تقدیر حسن قافیه در آنکه آماج گاه بی واو عطف باشد بمعنی
جای تخت که تاج بر سر نهادن شاهان را وقتیکه بر تخت نشینند لازم ست ای و را از تخت بتربت سپردند نه بجای
نشستن و نه جای تیر انداختن - چنین گفت دیوانه هوشیار ❊ چو دیدش پسر را دیگر سوار - دیوانه بهمزه و حذف
و او را دیوانه نسبت بخلق گفته است و هوشیار نسبت بایزد تعالی چه عارفان بالله از کمال شعور بذات احد حقیقی و
غلبه شوق الهی با خلق دیوانه مزاج باشند شین دیدش مضاف الیه پسر ست و راجع بقزل و فاعل دید دیوانه و پسر مفعول اول
و سوار مفعول ثانی و روز دیگر ظرف دیدست و بیان گفت آنکه - زهی ملک و دوران سر در نشیب ❊ پدر رفت پای پسر در
رکیب ❊ دوران اینجا یعنی زمانه و دنیا مراد و لفظ سر در معنی مضاف به پدر ای عجب ست از ملک و شاهی اینجهان که سر پدر
در گور رفته است و پای پسر در رکیب آمده چنین ست گردیدن روزگار ❊ سبک سیر بد عهد نا پایدار - مصرعه ثانی

بیان چنین ہست سبک ستیز رو بد عہد بیوفا و ناپائدار تفسیر اوست چو دیرینہ روزی سر آورد عہد ٭ جوان دولتی سر
بر آورد عہد - ہر دو یا برای وحدت دیرینہ روز کہن سال بر آوردن باخر رسیدن سر از روز عہد ای از زمانہ
بیرون رود و ہر دور اکثر نسخہ سر آورد عہد واقعست برین تقدیر عہد ظرف باشد ای باخر رسید زمان دنیا تمت الحکایۃ
فقال الشیخ رحمۃ اللہ علیہ منہ بر جہان دل کہ بیگانہ ایست ٭ چو مطرب کہ ہر روز در خانہ ایست - بیگانہ بعظمت و خانہ بہمزہ تنکیر
ای بروز بخانہ میگردد - نہ لائق بود عیش با دلبری ٭ کہ ہر بامدادش بود شوہری - دلبری بیا محبوبہ کہ ہر بامداد وصلہ
آن شوہری بیا تنکیر ست پس - نکوئی کن امسال چون دہ تراست ٭ کہ سال دگر دیگری دہ خداست - دیگری
بیا تنکیر دہ خدا خداوند دہ کذا فی الشامل - مگر رو رضمندی کن با فقیر ٭ ہمین بیخ ورزت بود دار و گیر - عطوفست
بر بیت سابق بیخ و رز کنایہ از اندک مدت حیات دنیا و قدر مروجہ التعبیر بہ ند او دار و گیر بمعنی حکومت و فرمان نہی و امر
نہی کذا فی المدار - چو فرعون ترک تباہی نکرد ٭ بجز طالب گور شاہی نکرد - تباہی بد کرداری - **حکایت**
حکیمی فرعا کرد بر کیقباد - کہ در بادشاہی زوالت مباد ٭ حکیمی بیا وحدت ای یک عارف کار کیقباد بادشاہی از
ایران زمین کہ صد سال ملک راند کذا فی المدار تا زوالت مضاف الیہ بادشاہی - بزرگی درین خوردہ بروی گرفت
کہ دانا نگوید محال ای شگفت - درین ای در دعای مذکور خوردہ بمعنی عیب کہ دانا بیان آنست محال بضم یا درست نابود
ای شگفت امری عجیب کہ چنین گفتی - کرا جاودان ماندن امید ماند ٭ کسی را نہ بینی کہ جاوید ماند - غرض از ایراد
اینحکایت اینقدر بود اکنون بطریق تتمہ حکایت و نقل جواب داعی میگوید - چنین گفت فرزانہ ہوشمند ٭ کہ دانا
نگوید سخن ناپسند ٭ مرا و را نہ عمر ابد خواستم ٭ بتوفیق خیرش مدد خواستم - المعنی برای و مصرع ثانی اظہر است
از اول شین خیرش مضاف الیہ مددست ای از خداوند مدد او بتوفیق خیر خواستم پس گو یا عمرش ابد بسبب ایراکہ
اگر پارسا باشد و پاکرو ٭ طریقت شناس و حقیقت شنو - این بیت شرط است جزایش بیت لاحق - ازین
ملک فریکہ دل بر کند ٭ سراپردہ در ملک دیگر زند - دل بر کند ای وفات یابد و سراپردہ خیمہ بادشاہی ملک
دیگر عقبی - پس این مملکت نباشد زوال ٭ ز ملکی بملکی کند انتقال - ہر دو یا برای عہد ست اول بشارت بادشاہی
دنیا و ثانی بپادشاہی عقبی ز ملکی الخ ان اولیاء اللہ لا یموتون بل ینقلبون من دار الی دار - بمرگش چہ نقصان اگر
پارسا ست ٭ کہ دنیا و آخر بود بادشاہ ست ٭ گرش سیرت خوب زیبا بود ٭ ہمہ وقت عیش مہیا بود - این
این دو بیت ببعض نسخہ دیدہ شد ہمانا کہ از ملحقات ست چنانکہ حذف الف دنیا در بیت اول قافیہ زیبا و مہیا در ثانی بر
اطلاق شاہد عدل اند حکایت در مذمت ظلم کہ درین باب ہمچون مدح احسان مقصود ست ہم مشتمل ست بر مثل
سابق بر بیوفائی ملک دنیا کہ خواہد گفت - مگن بیخ و رز در گرماندہ گیر ٭ شنیدم کہ از بادشاہان غور ٭ یکے
بادشاہ خر گرفتی بزور - غور بضم و او پارسی نام شہریست و قبل نام ولایتی کذا فی الشامل و بزور گرفتن آنکہ بطریق

بیگار و سخره بگیرند و اجرت و مزد ندهند چنانکه در احکام یار ما همین بدعت شایعست که خران و شتران به بیگار
میگیرند و چیزی از اجرت آن بمالکان نرسانند. خران زیر بار گران بی علف + بمردند و مسکین شدند و تلف
بکف بفتحه بلاک اینجا هلاکت روزی دو عبارت از مدت اند که خران مبتدا موصوف مسکین صفت آن باعتبار نا
یافتن گیاه و دانه چنانکه آدمی بی توشه را مسکین گویند شدند خبر مبتدا باشد و تلف خبر بعد خبر آید یکدو روز از بی
علفی نزدیک بهلاک رسیده بودند و روز سیوم مردند. چو منعم کند سفله را روزگار + نهد بر دل تنگ درویش بار + این
با بیت لاحق بقول شیخ ست در حسب حال سفلگان روزگار فاعل کند سفله مفعول اوست و منعم مفعول ثانی منعم
بمعنی مالدار و صاحب منصب. چو بام بلندش بود خود پرست + کند بول و خاشاک بر بام پست. شین بلندش
مضاف الیه بام ست و راجع بسفله و خود پرست بدل است از شین و مولنا عبد الواسع شین را راجع بخود پرست نموده علی نحو
الاضمار قبل الذکر فانه جائز فی الفارسیة بل مستفیض معنی بیت آنکه چو بان بام خود پرست از بام دیگران بلند باشد بول
و خار و خاشاک بر بام پست همسایه اندازد. شنیدم که روزی بعزم شکار + برون رفت بیدادگر شهریار + تکاور
بدنبال صیدی براند + شبش در گرفت از حشم باز ماند. روزی و صیدی بیاء وحدت تکاور بفتح و کاف پارسی اسپ و شتر
تیز رونده کشف حشم باز جدا. بتنها ندانست روی رهی + بیند اخت ناکام شب در دهی. رهی بیاء تنکیر و دهی
بیاء وحدت بیند اخت ای خود را. یکی پیرمرد اندران ده مقیم + ز پیران مردم شناسی قدیم. مصرعه ثانی صفت
پیرمردست و قدیم صفت پیران شناسی بیاء عظمت ای از پیران مردم قدیم شناسا بود. پسر را همیگفت کای
شاد بهر + خرت را مبر بامدادان بشهر + شاد بهر یا دال موقوف خوشدل ای اغلب بعرف نام کنیزان و غلامان باشد
شامل زیرا که آن ناجوانمرد برگشته بخت + که تابوت را بینمش جای تخت. مصرعه ثانی دعائیه است و شین مضاف
الیه تابوت ست بمعنی صندوقی که میت را دران گذارند. ناجوانمرد بخیل و جور پیشه مبتدا و خبرش بیت لاحق. کمر بسته دارد
بفرمان دیو + بگردون شد از دست جورش غریو. کمر بسته دار ای محکوم و منقاد نفس و شیطان ست قال النبی الوالی
اذا کان عادلا فهو خلیفة الرحمن و اذا کان ظالما فهو خلیفة الشیطان. بگردون یعنی بر ست و شد بمعنی رفت ای فریاد مظلومان
از جورش بر آسمان رسیده است. درین کشور آسایش و خرمی + ندید و نه بیند بچشم آدمی + ندید صیغه ماضی ست و نه
بیند صیغه استقبال آدمی فاعل هر دو بر سبیل تنازع. مگر کین سیه نامه بی صفا + بدوزخ برد لعنت اندر قفا.
مگر ترجمه الا استثنائیه است کاین صله لفظ وقتیکه بنظم کلام محذوفست. بی صفا بی معرفت که خدا را نشناخته است و تواند
که اشاره بعدم توبه است ای نامه اعمال خود بتوبه مصفا نکرده ست لعنت اندر قفا حال ست از فاعل برد که ضمیرست عاید بسیه نامه
یعنی آنکه در کشور این ظالم هیچ آدمی آسایش و خرمی ندیده و نخواهد دید مگر وقتیکه این ظالم که اعمال نامه از فسق و جور سیاه
کرده است بمیرد و بدوزخ رود و بجائیکه لعنت هر دم در قفای او باشد و تعبیر بدوزخ رفتن از مردنش بنا بر آنست که ظالمان

رابمجرد مردن عذاب لاحق میشود گویا بمردن بدوزخ رفته اند پسر گفت راه دراز ست سخت + پیاده نیارم شد ای نیکبخت
نیارم شد نتوانم رفت - پدر گفت گر پند من بشنوی + یکی سنگ برداشت باید قوی - قوی صفت سنگ و باید در
معنی مقدم ست ای سنگ گران باید برداشت ه زدن بر خر ناتوان چند بار + سر دوست پهلوش کردن فگار +
مضمون باید درین بیت هم ملحوظ ست ای باید زدن و فگار ای مجروح باید کردن نگر کاین فرومایه زشت کیش
بکار تن نیاید خر پشت ریش + مگر معنی شاید - چو خضر پیمبر که کشتی شکست + وزان دست جبار ظالم ببست
خضر بالکسر سبزه و نام صاحب موسی و در نبوت او اختلاف ست و در ولایت او شبهه نیست پس در لفظ پیغمبر اشارت بمختار
کرده ست که خضر پیغمبر بود و او را خضر ازان گویند که هر جا که نشستی زمین سبز شدی بسبب آنکه آب حیات خورده بود کذا
فی الشمائل کلمه چون برای تشبیه است که کشتی شکست صفت خضر ست ازان اشارتست بکشتی و دست مفعول ببست ست
و فاعل خضر معنی بیت آنکه باخر خود معامله خضر کن که کشتی شکسته بود و دست جبار ظالم را ازان کشتی بند کرده بود
باین معنی که بکار ظالم نیاید و مولنا عبد الوسع چو را شرط اعتبار کرده ست و مصرعه ثانی را جزای آن یعنی چون
کشتی را شکست دست جبار ظالم ازان بند کرد و بر عارف مخفی نیست که کاف کشتی و واو عطف در صدر مصرعه ثانی
نسخ مرقوم ست از ینمعنی آباد دارد مگر کاف را زائده اعتبار نموده باشد و واو عطف بنظرش نرسیده باشد درین
بیت اشارتست بقصه صحبت داشتن خضر با موسی کما قال الله تعالی فَانْطَلَقَا حَتّٰى اِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا
قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا اِمْرًا و جواب دادن خضر که این شکستن من بامر الٰهی و در ضمن
آن مصالح نامتناهی ست قال الله تعالى اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَاَرَدْتُ اَنْ
اَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَاْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا و در عامه نسخ بجای بیت بر ست و قعست پس کلمه
ازان اشارت بدست جبار باشد و فاعل بر ست کشتی ه بسالی که در بحر کشتی گرفت + بسا سالها نام زشتی گرفت
بسالی ای بسبب سالی آه فاعل گرفت جبار ظالم و کذالک فاعل راند در بیت لاحق - بقوت چنان ملک و دولت براند
که شنعت برو تا قیامت بماند - ای بقوت زور مندی و ظلم که بیان چنانست که بعضی نسخ تفو بر چنان واقع
ست بمعنی آیه من که باستخفاف بر روی کسی انداخته شود و نیز بشکایت و لعنت کذا فی المؤید ای تفست بر چنان
راننده ملک و دولت زیرا که شنعت بضم رشتی صراح تا قیامت بنا بر آنکه ذکر زشتی الظالم در قرآن مجید تا قیامت
مذکور خواهد شد شکسته متاعیکه در دست تست + ازان به که در دست دشمن درست + پسر چون شنید این حدیث
از پدر - سر از خط فرمان نبردش بدر + شین مضاف الیه خط فرمان ست بدر بردن خارج کردن ای سر خود را خط
فرمان پدر بیرون نکرد بلکه اطاعتش نمود + فرو کوفت بیچاره خر را بسنگ + خر از دست عاجز شد و پای لنگ +
پای معطوف ست بر دست و لنگ عاجز من باب عطف المفرد ای علی المفرد از پای لنگ شد و بعضی نسخ غیر معتده

مقدار بیست و هفت ابیات یافته میشود و همانا که از ملحقاتست چنانکه خامی و غلط و سستی قوافی آنها و عدم مناسب
بسیاق و سباق بران شاهدست پس عدم ذکر آنها بهترست - پدر گفتش اکنون سر خویش گیر * هر آن راه که
می بایدت پیش گیر * پسر در پی کاروان ره نهاد * ز دشنام چندانکه دانست داد - ای شاه را - و زین سو
پدر روی بر آسمان * که یارب بسجاده راستان * یعنی پسر در راه خود دشنام ستی داد و پدر را ازینطرف بجانب
خود دعا بدش کر که یارب بیان دعای پدر سجاده مصلی و راه راست و بالین قسمیه است و جواب قسم آنست - که چندان
امانم ده از روزگار * که زین نحس ظالم بر آرم دمار - سیم امانم مفعول اول کلمه ده است از روزگار ای از جفای
زمانه که عبارت از مرگ است نحس بد و شوم و دمار بفتح دال هلاکی زیرا که - اگر من ببینم مر او را هلاک * شب گور چشمم
نخسپد بخاک * ای بگور بقرار باشم اگر مار زاید زن باردار * به از آدمی زاده دیو سار * این بیت با دو بیت
لاحقه مقوله شیخست کلمه سار برای معانی آمده جاجا چنانچه کوهسار و چشمه سار و مانند ان و خداوند چون شرمسار و
بمعنی مانند چون دیوسار و بمعنی شتر چون ساربان ای نگهدار شتر و بمعنی بالا و پرنده و شکاری که بهندش شکره نامند
کذا فی المؤید و المدار و جهانگیری اینجا بمعنی مانند ست ای پیدا شدن مار از زن باردار بهترست از زادن فرزند
بدکردار زیراکه کشتن مار بر والدین سهلست اما فرزندی که بصورت آدمی ست و بسیرت دیو کشتن او را بر ایشان
دشوارست پس لا محالا والدین و دیگر خلایق ازان فرزند ناهموار متضرر باشند - زن از مرد موذی به بسیار به
سگ از مردم مردم آزار به - بای به بسیار زاید است و لفظ مردم بر واحد و جمع یکسان مطلق میشود پس از
اول واحد مراد باشد و از ثانی جمع یعنی اگرچه باتفاق عالمیان مرد از زن بهترست و آدمی از سگ اما به
باتفاق خردمندان و محققان زن از مرد ظالم و موذی درجه بهترست و سگ از آدمی مردمان آزار بهتر و
بعضے نسخه نه بسیار بنون نفی واقعست برین تقدیر محمول بر استفهام انکاریست - مخنث که بیداد بر خود کند
ازان به که با دیگران بد کند - مخنث آنکه لواطت کناند کذا فی المؤید و بیدادش عبارت از قطع آلت و ارتکاب
لواطت ای مخنث از مرد ظالم بهترست زیراکه بدی مخنث لازمیست و بدی ظالم متعدی بدیگران و مظلمت گناه متعدی
از مظلمت فسق لازمی راجحست چنانکه ثواب حسنه متعدی از ثواب حسنه لازمی فاضلترست - شه از جمله بشنید چیزی
نگفت * به بست اسپ و سر بر نمد زین نخفت - نمد زین نمد خوی گیر که زیر زین سر زین نهند سر به نمد زین
حالیست از فاعل نخفت پس واو عطف در معنی داخل بر نخفتست ای شاه اسپ به بست و نخفت بجائیکه سر خود
بر نمد زین نهاده بود - همه شب ز بیداری اختر شمرد * ز سودا و اندیشه خوابش نبرد * اختر شمردن بیدار ماندن
سودا غصه و دشنامها اندیشه خوف دشمنان که شاهان ترسناک باشند - چو آواز مرغ سحر گوش کرد * پریشانی شب
فراموش کرد * مرغ سحر بلبل و خروس و فاخته و قمری و سالک سحرخیز کذا فی المؤید گوش کرد شنید - سوادان همه شب

[illegible]

همی تاختند ✤ سحرگاه پی اسپ تاختند ✤ وزان عرصه بر اسپ بد ند شاه ✤ پیاده دویدند گیسر سپاه ـ عرصه میدان انکه
در دنبال و رخت نباشد یکسر اتمام از یک تا سر دیگر ـ بخدمت نهادند سر بر زمین ✤ چو دریا شد از موج لشکر زمین ✤ بخدمت
ای بر اسلام شاهی زمین فاعل شد و جود دریا خبر آن یکی گفتش از دوستان قدیم ✤ که شب حاجبش بود و روزش ندیم ـ
هر دو شین راجع بشاه و مصرعه سیم ثانی صفت یکی حاجب یان پرده دار ندیم همنشین مجلس شاه و شب روز هر دو طرف بود
دست بیان گفت آنکه ـ رعیت چه نزلت نهادند دوش ✤ که ما را نه چشم آرمید نه گوش ✤ نزول آنچه پیش مهمان برند
از اسباب ضیافت کذا فی المدار نزلت با فتحتا لاحی از نزل بر ملوکه بر اعلت کلمه را مفید اضافت چشم و گوش است
بسو ما ای نه چشم ما آرمید و نه گوش ما یعنی ما را از حال خود خبر کن زیرا که ما برای تو همه شب بیقرار بود ایم شهنشاه بنا
گردن حدیث ✤ که بروی چه آمد ز خبث خبیث ✤ مصرعه ثانی بیان حدیث است خبث عبارت از بدگویی آن پیرمرد
شاه ـ هم آهسته سر برده پیش سرش ✤ فرو گفت پنهان بگوش اندرش ✤ فرو از کلمات زاید است که در اول افعال بسیار
زیب افزاید یا بگو بمعنی درست و اندر زاید کسیم یای مرغ بیاوردند پیش ✤ ولی دست خر رفت ز اندازه بیش بسیم معنات
الیه پیش است پیش اول بر یای فارسی و ثانی بیار تازی یا مرغی بیار تنگیر آنچه جای گوشت خروس است که یای کنجشک هم
نیاورده اند دست خر مگر کنیت معنی خوشنام کذا فی اسکندری و المدار و ایهام معنی عرفی مشهور ـ بزرگان نشستند و
خوان خواستند ✤ بخوردند و مجلس بیاراستند ✤ بزرگان ارکان دولت ـ چو شور و طرب در نهاد آمدش ✤ ز دهقان
دو شینه یاد آمدش ـ حرف عطف تفسیر شور است و شین مضاف الیه نهاد ـ بفرمود جستند و بستند و بخت ✤
بخوری فگندند در پای تخت ✤ مفعول هر سه افعال دهقان گور است ـ سیه دل بر آهیخت شمشیر تیز ـ ندانست
بیچاره راه گریز ـ سیاه دل جلاد چه بکشتن بنی آدم دل سیاه میشود و بعضی نسخ بجای تیز کین و مصرعه ثانی بدین
نمط که خون ریزد از حلق او بر زمین و دیده شد ـ بشمرد آن عمر از زندگی آخرش ✤ بگفت آنچه گردید در خاطرش ✤ اندم
زندگی با اضافت مفعول اول بشمرد است آخر مفعول ثانی و شین راجع بزندگی یعنی بشمرد اندم زندگی را آخر زندگی ـ
چو دانست کز خصم نتوان گریخت ✤ به بیباکی او تیر ترکش بریخت ـ و در اکثر نسخ او ضمیر غایب عاید بدهقان
یافته شد و تیر ترکش عبارت از سخنان نصیحت که بخاطر داشت امی که آنها را اندیشه تیرها از ترکش بیرون آورد
و بعضی شرح بجای از کلمه از نگاشته ای از تیر و دل را خالی کرد و المآل و احد ـ سر نا امیدی برآورد و گفت ـ نشاید
شب گور در خانه خفت ـ سر نا امیدی اسیر یک از نا امیدی بر بود و بعضی نسخ کلمه از بجای کسر اضافت دیده شد
و مصرعه ثانی بیان نا امید اوست یعنی دانست که امشب گور است در خانه نخواهم خفت پس بیباکی چنین گفت
که من کردم از دست جورت نفیر ✤ که خلقی ز خلقی یکی کشته گیر ـ نفیر فریاد و ابراهیمی که ملک است خلقی بیا عظمت گیر از گرفتن
ست بمعنی فرض کردن یعنی نه تنها من از دست جور تو فریاد کرده ام و ترا دشنام داده ام بلکه تمام خلق گشته تو

از جورت نفرین کرده اند و دشنام داده اند اگر مرا بیکشی چنان پندار که از جمله خلق که دشمنان من اند یکی را کشته ام و معلوم خرد و بزرگ ست که بکشتن یک نفر از دشمنان انتقام تمام نمیرسد چنانکه تفصیل این معنی با بیات سه گانه لاحقه میکند - به تنها منت گفتم ای شهریار * که برگشته بختی بد روزگار * بختی بیا خطاب - عجب که منت بر دل آمد درشت * بکشتن گر توانی همه خلق کشت * تا منت مضاف الیه ال ست و تمام خلق کشتن از جمله محالات ست - چرا خشم بر من گرفتی و بس منت پیش گفتم همه خلق پس * تا منت مضاف الیه پیش ست - اگر سخت آمد نکوهش ز من * بالصاف بیخ نکوهش مکن نکوهش بد گفتن و گله کردن با بالصاف برای استعانت ست بیخ بفتح کاف از کنه بدست - چو بیداد کردی توقع مدار که نامت به نیکی رود در دیار * که بیان توقع ست - و بریدن دشوارت آید سخن * و گر هر چه دشوارت آید مکن * معطوفست بر اگر سخت آمد آه - ولفظ آمد در آن بیت بصیغه ماضی ست و درین بیت بصیغه حال ببین بیت مذکور و بیا ز سختی گله دوشینه بود و این بیت بیان دشواری گله حال ست که دهقان بلا تحاشا بر سر انجمن بشاه را تلخ می گوید - ایدون بفتح و قیل بالکسر و یای فارسی اکنون کذا فی المنتخب و گرای بار دیگر - ترا چاره از ظلم برگشتن ست * به بیچاره بیلفظ کشتن ست * اختلاف توجیه این بیت بنا بر آنست که قافیه بالحاق تا و نون مصدر موصوله شده که مام تحقیقه و این بیت تفریع ست بر ماسبق یعنی از شکایت عالم دولت برنجد آید و بکشتن یک نفر انتقام بتمام نمیرسد پس ترا چاره و دفع این مضرت همین ست - بگیر بنجر روز دگر مانده گیر * دو روز دگر عیش خوش مانده گیر * در عامه نسخ مکن بصیغه نهی ست از صیغه مفعول آن محذوفست بقرینه سابق که گفت - و گر هر چه دشوارت آید مکن * و گر بهر دو جا نظر بحیات سابق و عیش ماضیت یعنی ظلم مکن و مدت حیات باقی خود بنجر و از انکار و دران بنجر و دو روز عیش خوش و سه روز عیش تلخ پندار حاصل آنکه حیات دنیا چند روز ست و اکثر اهم تلخیست پس بد و روز عیش خویش ظلم کردن که از آن لعنت ابدی پیش آید بعید از عقلست چنانکه در بیت لاحق ست گو به بعضی نسخ مگر واقعست بمعنی تحقیق و یقین - نماند ستمگار بد روزگار * بماند برو لعنت پایدار * و به بعضی نسخ بجای بد دیده شد که بد روزگار صفت ستمگار ست اما نظر بسیاق نامناسب و بد ست مندانم که چون خسپیدت دیدگان * نخفته ز جورت ستمدیدگان چون بمعنی چگونه و تا خسپیدت مضاف الیه دیدگانست و مصرعه ثانی حال ست از تا مذکور که مضاف الیه فاعلست یعنی ترا نیک پندیست اگر بشنوی * و گر نشنوی خود پشیمان شوی - و آن این ست - بدان کی ستوده شود پادشاه * که خلقی ستاننده در بارگاه - بدان ای بآن صفت که خلقی بیان آنست یعنی شاه را آن صفت حسنت که بغیب و حضور یکسان ست با لفظ ستاننده بیای تحتانیه مثناة باید خواند از ستودن چنانکه در نسخه معتده یافته شد و آنچه در عامه نسخ ستانند بنون دیده شد از ستودن چنانکه عامه خلایق بدان ابتدا عام دارند غلط محض ست - چه سود آفرین بر سر انجمن * پس چرخه نفرین کنان پیرزن * این مصرعه حال ست از نفرین از آفرین

همیگفت وشمشیر بالای سر * سر کرده جان پیش تیر قدر - شمشیر بالای سر حالست از فاعل گفت که دهقانست - زمینی که چون کارد بر سر بود * قلم را زبانش روان تر بود - مقوله شیخست از کارد بوقف را باید خواند کمامر تحقیقه قلم را مفعول دوست ای مقرر که چون کارد بر سر قلم آرند وقط زنند تیز نویسند همچنین چون شمشیر بر سر دهقان مذکور آوردند زبانش تیز گشت - شه از مستی غفلت آمد بهوش * بگوشش فرو گفت فرخ سروش - سروش فرشته پیغام آور حافظ گوید عفو الهی بکند کار خویش + مژده دولت برساند سروش جهانگیری - گزین پیر دست عقوبت بدار * یکی کشته گیر از هزاران هزار * بیان گفتار سروش ست - زمانیش سر در گره بیان بماند * پس آنگه بعفو آستین بر فشاند * زمانی بیا وحدت ای یکساعت و شین مضاف الیه سرست - بدستان خود بخراز و برگرفت + سرش را ببوسید و در بر گرفت - دستان جمع دست برخلاف قیاس بر گرفتن دور کردن بزرگیش بخشید و فرماندهی * بشاخ امیدش بر آمد بهی - بهی بمعنی نیکی وایهام بمعنی میوه مشهور - ازان گردها توبه ودم بکرد * ز توبه شود پاک زیرا که مرد * ودم فی الحال پاک مراو فارغ از بدیهائی سابقه و تائب اگرچه از شر مکافات بندگان بدون ادای حق ایشان نرسته اما از مواخذه حقتعالی بدر آمد قال النبی التائب من الذنب کمن لا ذنب له بگیتی حکایت شنیدن و داستان * رود نیکبخت از پی داستان * حکایت شد یعنی مشهور گشت مصراعه ثانی با بیات لاحقه مقوله شیخست ای استان ناصحان را نگوئی - بیاموزی از عاقلان حسن خو + نه چندانکه از دشمن عیب جو * بیا خطابای خواهی آموخت و بعضی نسخه بجای دشمن جاهل دیده شد حاصل آنکه از صحبت عاقلان و خدمت نیکان اخلاق حمیده خواهی آموخت لیکن آنقدر که از ملاقات دشمن عیب جو زیرا که دشمن بسبب اظهار عیب تو و اشاعت عیبهای تو که مقتضای دشمنی ست ترا از تو خواهی باز خواهد داشت و تو از بیم آنکه مبادا دشمن بر احوال من مطلع گشته مرا در خویش و بیگانه رسوا سازد از احوال قبیحه اعراض خواهی کرد - ز دشمن شنو سیرت خود که دوست + هر آنچه از تو آید بچشمش نکوست * که برای علت ست - ستایش سرایان نه یار تواند * نکوهش کنان دوستدار تواند - سرایان از سرائیدن بمعنی سرود گفتن یعنی مدح کنندگان بموجب غرض خویش دشمنان تواند - مصراعه ثانی اضرابست از اول وبال ست دادن برنجور قند * که داروی تلخش بود سودمند - علت مصرعه اول بیت سابق و وبال بفتح سختی و هم بسبب سختی شامل که داروئ آه صفت رنجور ست یا علت وبال - ترش روی بهتر کند سرزنش + که یاران خوش طبع شیرین منش * علت مصرعه ثانی بیت مذکور ست که بیان کلمه ازان محذوف ست ای دشمن سرزنش ازان بهتر کند که یاران کنند منش بفتح یکم و کسر دوم طبع پس شیرین منش عطف تفسیر خوش طبع - ازین به نصیحت نگوید کست * اگر عاقلی یک اشارت بست * خطاب ابو بکر سعد ست یک اشارت آنکه من باز داینحکایت بخدمت تو ترشرو کرده ام

حکایت

و در سرزنش بیهده تمام نموده ام حکایت مامون خلیفه عباسی باکنیزک در تمثیل ابیات سابقه چو در خلافت

بمامون رسید ٭ چون یکی ماه پیکر کنیزک خرید ـ خلافت نیابت کردن از کسی و در کارهای او اینجا عبارتست از نیابت کردن
رسول و را قایم مقام گردیدن و دین حنفی مامون امین شد و نیز خلیفه ایست از خلفاء عباسیه کذا فی المؤید ای چون مامون مذکور
از رسول خلیفه شد فان قیل قوله عم الخلافة من بعدی ثلثون سنة ثم یصیر ملکا عضوضا یدل علی انتهاء الخلافة
الی ثلثین و هذه المدة قد تمت علی خلافة الخلفاء الراشدین لما ثبت ان علیا کرم الله وجهه قد استشهد علی
راس الثلثین من وفات رسول الله فمعاویه من بعده لا یکونون خلفاء بل ملوکا و امراء قلنا المراد ان الخلافة
التی لا یشوبه شئ من المخالفة و میل عن المتابعة تکون ثلثین سنة و بعده قد تکون و قد لا یکون و قد اتفق اهل
الحل والعقد من الامة علی خلافة الخلفاء العباسیة جمیعا و بعض المروانیة ایضا و سراپا پر عظمت ست بازی
کن با عتبار دیوانه ساختن فرزانه را بخون عزیزان فرو برده چنگ ٭ سرانگشتها کرده عناب رنگ خون عزیزان
جگر و دل عاشقان چه جگر محض خونست عناب بضم و تشدید میوه ایست همچون کنار گرد و لعل و در غایت سرخی
و بسر انگشتان خوبان نسبت کنند و آنرا سنجد جیلان و سنجدانه نامند ابراهیمی و شمایل یعنی سرانگشتان خود را
از آن سرخ داشت که چنگل در جگر عاشقان انداخته دلهای ایشان را ازبوده بود و این سرخی از آن خونست
نه از حنا و این معنی از شیخ لطیفه ایست ـ بر ابروی عابد فریبش خضاب ٭ چو قوس قزح بود بر آفتاب
بجهن آفتاب بی بتن گلبنی ٭ بعقل خردمند بازی کنی ـ عابد فریب صفت ابروست و شین مضاف الیه ابرو ست
خضاب بالکسر رنگ و آن از وسمه عبارتست و آن رنگیست سبز که بر ابرو کشند صاحب مؤید گوید مسموع ست که
وسمه رستنی ست که برگ او خردتر از حنا باشد و شیره آن سبز ست مائل بسیاهی آنرا بر آتش نهند و بعد از آن
بر ابرو کشند ابرو را بدان دراز کنند چون خشک شود زیبا و لطیف نماید کذا فی المؤید ـ قوس قزح کمان
رنگین الوان مختلفه که در هوا ظاهر شود و آنرا کمان رستم و کمان گویند و سبب ظهور وی آنست که چون آفتاب
از حجاب ابر بر زمین نمناک بتابد عکس آن دیگر قوس قزح در هوا پدید آید پس اگر آفتاب غربی باشد ظهور آن
از شرق باشد و بالعکس و قزح را از آن گویند که قزح ماخوذ از قزح ست بالضم بمعنی راه زرد و سرخ و سبز
یا آنکه بلند ست ماخوذ از قزح بالضم بمعنی ارتفاع یا آنکه منسوبست بملکی که موکل ست بر سحاب و نامش قزح
ست یا بپادشاهان عجم که باین نام بود کذا فی المنتخب و غیره حاصل آنکه رنگ وسمه و درازی آن که بر ابروی
او بود گویا قوس قزح بود که بر روی آفتاب آمده ست چه قوس قزح در مقابله آفتاب باشد و این از عجائب ست
که بر آفتاب ای بر روی آن کنیزک قوس قزح پیدا گشته بود و بعضی شرح از خضاب رنگ مطلق اراده نموده
از سبز و سرخ و زرد یعنی الوان مختلفه که بر روی او بود قوس قزح بود که سرخی و سبزی در روی در اینجا هم آمده بود
بخلوت لعبت حور زاد ٭ مگر تن در آغوش مامون نداد ٭ آن لعبت اشارتست بکنیزک که لعبتی آراسته

پیراسته بود. گرفت آتش خشم در وی عظیم * سرش خواست کردن جدا از دو نیم. ضمیر راجع بمامون و عظیم صفت
و ضمیر ش عاید بکنیزک جوزا نام برجیست از بروج دوازده فلک که خانهٔ عطارد ست و آنرا منجمان بشکل دو آدمی قرار داده اند که در
پی یکدیگر آمده باشند لهذا دو توامان را دو پیکر گویند کذا فی الرشیدی. بگفتا سر اینک بشمشیر تیز * ببینداز با من
مکن خفت خیز * خفت خیز کنایه از جماع و هم بمعنی بیقراری و غصه کذا فی الشامل فاعل گفتا کنیزک * بدو گفت
مامون که ای ماه رو * چه بد دیدی از من تو با من بگو * و بیاگاهم. بگفتا گرچه بر دل گزند آمدت *
چه خصلت ز من ناپسند آمدت * تا را دل مضاف الیه دل پس کنیزک. بگفتا گر کشی در شکافی سرم * ز بوی دهانت
برنج اندرم * شکافی بمعنی سوراخ کنی به نیزه یا به تیر. با برنج بمعنی و دست و اندر زائده و جزای شرط محذوف
ای با تو جفت خیز نخواهم کرد زیرا که از بوی دهانت آه. کشتنی تیغ پیکار و تیر ستم * بیکبار و بوی دهن دمبدم *
بوی با واو عطف معطوفست بر تیغ و تیر ای تیغ که بحلق گذرد و تیر یکبار که در رود آدمی را دفعةً واحدةً میکشد و بوی
دهانت هر دم بدم می کشد. شنید این سخن سرور نیکبخت * برآشفت و تند و برنجید سخت * تند و سخت هر
دو مفعول مطلق ست ای در غصه و غم شد تمام غصه شدنی و برنجیدنی و بعضی نسخ تند نیک دیده شد. همه شب
درین فکر بود و نخفت * دگر روز با هوشمندان بگفت * ای بحکما و اطبا از خود ظاهر کرد طبیعت شناسان
هر کشوری * سخن گفت با هر یک از هر دری * طبیعت شناسان اه صفت هوشمندان ست و فاعل گفت مامون
حاصل معنی آنکه با هوشمندان که طبیعت شناس هر کشور بودند حقیقت گنده دهنی خود بگفت باز برای تدبیر و مصلحت
با هر یک از ایشان هر نوعی سخن پیوست و تدبیری باتفاق ایشان پیدا آورد تواند که طبیعت شناسان مبتدا را باشد و
مصرعهٔ ثانی خبر آن و فاعل گفت هر یک از ایشان. دلش گرچه در حال ازو رنجه شد * دوا کرد و خوشبوی چون غنچه
شد. ضمیر شین عاید بمامون آمد دوای از دهان گنده بوی خود فاعل کرد مامون و خوشبوی خبر مبتدای محذوف که دهان
باشد لفظ غنچه بمعنی شگوفه اگرچه بجیم پارسی شهرت دارد اما صاحب براهیمی و مدار الافاضل بجیم عربی تحقیق نموده اند
و این بیت را مستشهد آورده اند پس درستی قافیه این بیت خللی نیست مولینا عبد الواسع گفته که چون
در غنچه گنجیدگی ست اگر معرب گنجد باشد بضم کاف پارسی گنجایش دارد کذا اسمعت من بعض المهرة فی فن اللغة
بر چهره ره همنشین کرده دوست * که عیب من او گفت یار من اوست * که بیان گفت محذوفست اکنون
شیخ رح در بیان غرض حکایت میگوید. که نزد من آنکس نکوخواه تست * که گوید فلان خار در راه تست *
خار عبارت از عیب. بگمراه رفتن نکو میروی * گناهی تمام ست جرمی قوی * بعضی نسخ لفظ گناه و جرم بی یا
دیده شد الحاق یای تنکیر موصوف مقدم نیست. هر آنکس که عیبش نگویند پیش * هنر داند از جاهلی عیب خویش * شین
مضاف الیه پیش ست. مگو شهد شیرین شکر فایق ست * کسی را که سقمونیا لایق ست. شکر فایق بحذف

عطف من قبیل عطف الجملة علی الجملة سقمونیا بالفتح وقیل بالضم دارویست تلخ وآن صمغ درخت قوم واهل صفرا ست وهو لغة یونانیة ویقال له فی العربیة محمودة کذا فی لصاب الالاف یعنی پیش صفراوی که بخوردن سقمونیا تلخ لایق ست عجب مگو که شهد شیرین نیست وشکر چه ابهام او را مضرت دارند ودر نفی شیرینی فائق انهائی ست لطیف بآنکه شهد وشکر مر صفراوی را بدهان تلخ مینماید پس شیرین گفتن پیش او درست نخواهد آمد ✣ چه خوش گفت یکروز دارو فروش ✣ شفا بایدت داروی تلخ نوش ✣ اگر شربتی بایدت سودمند ✣ ز سعدی ستان داروی تلخ پند ✣ شربت بالضم وبفتح چیزی نوشیدن ویائی برای تنکیرست که موصوف لاحق کنند سودمند صفت اوست وآنچه به بعضی نسخ شیرینی بغین ویای تحتانیه مثنات دیده شد غلط ست که ماید ل علیه بیت اللاحق ✣ پرویزن معرفت بیخته ✣ بشهد ظرافت در آمیخته ✣ پرویزن بیای مفتوح پارسی وراء مهمله ساکن وواو مکسوره ویای مجهول وزاء معجمه ونون آلتیست که بدان آرد وادویه کوفته وامثال آنرا بپیزند جهانگیری این بیت صفت شربت بیت لاحق ست ای پرویزن عقل ودانش صاف کرده شد وبشهد ظرافت وحسن ادا وخوشی طبعی دران خلط نموده شده ومقررست که شربتها بپیزند وبشهد آمیزند

حکایت دیگر در تلخ گوئی حق گویان بی اندیشه ✣ شنیدم که از نیکمردی فقیر ✣ دل آزرده شد بادشاه کبیر ✣ مگر بر زبانش حقی رفته بود ✣ ز گردن کشی بر وی آشفته بود این بیت علت آزرده شده است دیگر یعنی شاید وحقی بالتخفیف ویای تحقیر بدانکه در صدر مصرعه ثانی بعضی نسخ کاف رابطه دیده شد برین تقدیر صفت حق باشد وگردن کشی بیای عظمت وبعضی کافگه مخفف یافته شد وگردن کشی بیای مصدری باشد ای از تکبر وغرور سلطنت بسبب قول حق گوئی آن مرد آزرده شده از راه عقل ودانش ✣ بزندان فرستادش از بارگاه ✣ که زور آزمایست بازوی شاه ✣ که برای علت ست که زور آزمائی بیای عظمت ای بسیار زورمند ✣ ز یاران کسی گفتش اندر نهفت ✣ مصالح نبود این سخن گفت گفت ✣ گفت اول فعل ماضی ست مستعمل در معنی مصدر ای گفتن وثانی ماضی که فاعلش ضمیریست عاید به نیکمرد ومولنا عبداللواسع گفته که مصالح مقلوب ما صلح ست بمعنی مصلحت وخوبی چنانکه محاصل بمعنی ماحصل وموجب ما وجب ماشابها صیغه جمع نیست صاحب مهر وماه گوید بیان آن بود تحصیل حاصل بود تحصیل حاصل بی حاصل انتهی کلامه صیغه جمع ازان نیست که حق واحد ست مصالح گفتن دور از اصلاح ست ومقوله گفته نیست رسانیدن امر حق طاعت ست ✣ ز زندان نترسم که یکساعت ست ✣ همانده که در خفیه این راز رفت ✣ **حکایت** بگوش ملک باز رفت ✣ این راز گفتگوی آن نیکمرد باز رفت ای رسید اخبار جاسوس ✣ بخندید کو ظن بیهوده برد ✣ نداند که خواهد درین حبس مرد ✣ گو بیان گفت مخذوفست واو راجع به نیکمرد یعنی گمان بردن او که بزندان یکساعت باشیم وپس ازان خلاص یابم بیهوده خطاست ✣ غلامی بدرویش برد این پیام ✣ بگفتا بخسرو بگوای غلام ✣ این اشارت به مضمون بیت سابق وفاعل بگفتا درویش ✣ مرا بار غم بر دل ریش نیست ✣ که دنیا

ریش مجروح که برای علت است یعنی از دم که چنین بودم هیچ غم نیست زیرا که مدت دنیا یک ساعت است قال النبی الدنیا ساعة فیها
راحته نه گردستگیری کنی خرمم ٭ نه گر سر بری بر دل آید سمم ٭ ش شوم و میم غمم مضاف الیه دل است ـ تو گر کامرانی بفرمان و
گنج ٭ دگر من فرومانده در ضعف و رنج ٭ مصرع ثانی بحذف عست است و جزای شرط اینست که بدر وازه مرگ چون در
شویم ٭ بیکهفته باهم برابر شویم ٭ در شدن و اخل شدن بیکهفته ای بعد از ریختن جسم پس ٭ دل بهرین دولت
بنجرفراز ٭ بدو دود دل خلق خود را مسوز ٭ دود دل آه مظلوم ـ نه پیش از تو بیش از تو اندوختند ٭ به بیداد کردن جهان
سوختند ٭ استفهام انکاریست بیش اول با پارسی و ثانی بیا تازی اندوختن جمع کردن ای شاهان پیش از تو خزائن
بیشتر اندوخته اند و به ظلم جهان سوخته آیا هیچکس دولت فانکرد و از خلایق بجز نفرین سزای ندیدند بس ـ چنان زی
که ذکرت بتحسین کنند ٭ چو مردی نه برگور نفرین کنند ٭ زی امر است از زیستن ذکرت آه جزا مقدم است و قوانه برگور
عطف است بر ذکرت آه ای بعد از مرگت آن کنند ٭ نباید
برسم بد آئین نهاد ٭ که گویند لعنت بر آن کین نهاد ٭ آئین بالمد رسم و عادت و روش کذا فی المدار ای برسم بد
و ظلم عادت نباید کرد و روشی نباید ساخت زیرا که گوینده اما ـ دگر بر سر آید خداوند زور ٭ نه زیرش کند عاقبت خاک
گور ٭ عطف است بر بیت سابق ای ظلم را عادت خود نباید ساخت و اگر کسی عادت ساخته است و بر سر آمده و غالب
شده است البته بعاقبت سزای خواهد یافت ـ بفرمود دل تنگ روی از جفا ٭ که بیرون کنند از زبان از قفا ـ روی
معطوفست بر تنگدل باعتبار آنکه دلش از رحمت و شفقت عالمیان تنگ و محروم بود و تنگ روی باعتبار آنکه بوقت
غصه جبین آدمی پر چین میشود و پیشانی تنگ گردد و دل تنگ رو حال است از فاعل فرمود که شاه است و از متعلق
فرمودی از جفا حکم بزبان کشیدن کرد بجائیکه دل او ریش تنگ بود مولنا عبد الوسع لفظ روی بلا و او عطف نوشته
و گفته که دل تنگ صفت پادشاه است بحال متعلق که روی است من قبیل زید حسن غلامه ای فرمود پادشاه که روی او
دل تنگ بود و اثبات دل تنگی برای روی بطریق استعاره است که روی او را تشبیه بمرد ظالم داده شد و دل تنگی
که از ملائمات ظالم برای رویش اثبات نموده شد کما لا یخفی علی اهل العرف و بعضی شراح دلتنگ روی را مرکب تصور کرده
بمعنی ظالم و منافق و بخیل و شوخ والله اعلم ـ چنین گفت مردی حقائق شناس ٭ کزین هم که گفتی ندارم هراس ٭
ازین هم آه از زبان کشیدن از قفا هراسی ندارم چنانکه از حبس دائم باکی ندارم زیراکه ـ من از بیزبانی ندارم غمی ٭
که دانم که ناگفته دانی همی ٭ غمی بیا تنکیر که برای علت و فاعل دانی ضمیر یکه عاید است حقتعالی که در دل مومن بلکه مذکور است
همی مفید استمراری است یعنی فائده از زبان اظهار ما فی الضمیر است و حقتعالی بر اسرار ناگفته مطلع است پس بزبان
حاجت نیست ـ اگر بینوائی برم در ستم ٭ گرم عاقبت خیر باشد چه غم ٭ میم مضاف الیه عاقبت است و این بیت
اجمال ما سبق است یعنی اگر بدوام حبس بینوائی و گرسنگی برم و یا بزبان کشیدن ستم اما چون بر خیز د ایمان باشم مرا

بنوعی غم نیست وہمہ مقاصد دارین در ضمن حسن خاتمہ مندرج ست عروسی بود نوبت ماتمت ❊ گرت نیک روزی بود
خاتمت ❊ عروسی شادی ای خاتمہ تو بر یہ روزی دل بسلامت ایمان و رضامندی ایزد تعالی باشد وقت ماتم تو عروسی
بود کہ ہمچون عروسان شاد بہر باشی اشارہ بآنکہ منکر و نکیر بعد از صدق جواب مومن را میگویند کہ نم کنومة العروس
حاصل آنکہ غم دین و حسن خاتمہ باید خورد نہ غم دنیا از نان و جامہ زیرا کہ از دنیا بہر حال خواہد گذشت و امر فہم امر
دین ست چنانکہ در حکایت لاحقہ میگوید۔ **حکایت** زور آزمای تنگدست۔ یکی مشت زن بخت و روزی
نداشت ❊ نہ اسباب شامش مہیا نہ چاشت۔ مشت زن پہلوان و کسیکہ بمشت جنگ کند بخت روزی
باضافت باید خواند وما وقع فی بعض النسخ بالواو فہو غلط مہیا بالضم و تشدید یا ساختہ شدہ و آمادہ کردہ شدہ
یعنی موجود گشتہ ز جور شکم گل کشیدی بہ پشت ❊ کہ روزی محال ست خوردن بمشت۔ کشیدی بیای ماضی
استمراری بمشت ای بزور مندی ❊ مدام از پریشانی روزگار ❊ دلش پر ز حسرت تن سوگوار۔ باد دوم پارسی
و سیوم موقوف ماتم زدہ غمگین ہراسیمی۔ گہش جنگ با عالم خیرہ کش ❊ گہ از بخت شوریدہ رویش ترش ❊ شین
گہش مضاف الیہ جنگ ست عالم بالفتح لام رو جنگ و خیرہ کش ضعیف کش و بمعنی سرکش و نیز دلیر کسی کہ بجا یا آزار رساند
کذا فی الشامل و الرشید شوریدہ پریشان۔ گہ از دیدن عیش شیرین خلق ❊ فرو می شدی آب تلخش بحلق
گہ در صدر مصرعین سابقین و بصدر این بیت و کذا در صدر بیت لاحق مختصر گاہ است یعنی گاہی و یک وقت میشدی
بیای استمراری ای ہموارہ خلف تلخین حلق ست و آب تلخ عبارت از حسرت و ایہام بآنکہ زلال ہم بگلوی او تلخ بود
گہ از کار آشفتہ بگریستی ❊ کہ کس دید ازین تلخ تر زیستی ❊ از کار آشفتہ حال ست زاری علی بگریستی ز گریستی بیای تنکیر مصرع
ثانی استفہام انکاریست ای بجالی کہ از زشت کار شیدن گل پریشان بود گریستی و گفتی کہ آیا کسی دیدہ است حیاتی را کہ
حیات من تلخ تر باشد ای زیست ہمہ کس تلخ تر است۔ کسان شہد نوشند و مرغ و برہ ❊ مرا روی نان می نبیند ترہ ❊
تعلق نوشیدن بہمہ امور مذکور از قبیل التناکلت و توانکہ معطوف با عاطف در نظم کلام حذف باشد و دیگران شہد نوشند
و مرغ برہ میخورند و کلمہ را در لفظ مرا مفید معنی اضافت ست ای روی نان من برہ بچہ گوسپند و ترہ سبزی را ہم آمدہ و ترہ معروف
کہ غربا با نان میخورند۔ گر انصاف پرسی نہ نیکوست این ❊ برہنہ من و گربہ را پوستین ❊ پرسی بیای خطاب عام مصرع
ثانی بیان کلمہ اینست پوستین بیاو واو ہر دو پارسی چرم و پشتش و بمعنی عیب کذا فی المدار اینجا بمعنی چرم ست کنایہ
از پوست گرم کہ پشم دارد۔ چہ بودی کہ پایم درین کار گل ❊ بگنجی فرو رفتی از کام دل۔ بودی رفتی بیای حال
کذا فیہ گنجی بیای عطف۔ دریغ از فلک شیوہ ساختی ❊ کہ گنجی بچنگ من انداختی۔ از مختصر اگر شدہ بہمزہ
موصولہ کہ گنجی آہ صلہ آن و جزای شرط بیت لاحق۔ مگر روزگاری ہوس راندمی ❊ ز خود گرد محنت برافشاندمی مگر اینجا
کلمہ تمنی است یعنی روزگار بیای تنکیر راندمی و افشاندمی بیای استمرار۔ شنیدم کہ روزی زمین می تکافت ❊

غطامی زنخدان بوسیده یافت ٭ عظام بالکسر جمع عظیم بالفتح بمعنے استخوان بوسیده بضم باو واو هر دو پارسی سحت
سوده و نزدیک ریختن شده گشته . نجاک اندرش عقد بگسیخته ٭ گهرهای دندان فرو ریخته . شین مضاف الیه عقد ست
بالکسر از سلک دندان مروارید عبارت . دهان بیزبان پند میگفت راز ٭ که ای خواجه با بینوائی بساز ٭
بے زبان بلکه حال و کاف بیان راز بیان لبساز موافقت کن . نه اینست حال دهن زیر گل ٭ شکر خورده انگار
یا خون دل . استفهام انکاریست ای حال دهان بوسیدن و ریختن ست خواه در حیات شکر خورده باشد خواه
غم و خون جگر انگار بالفتح و کاف پارسی تصور کن و تصور کنند و ابراهیمی و المدار و المراد هو الاول غم از گردش
روزگاران مدار ٭ که بے ما بسی بگذرد روزگار . روزگاران و روزگار بیک معنی است مثل بهاران و بهار
و بامدادان و بامداد و جاودان و جاوید و امثال آن و بعضے روزگارست بنا بر خطاب واقعست یعنی روزگار
خود مدار کذا قال مولنا عبد الواسع که برای علت ست ای از سختی روزگار و سوء حال خود غم مخور زیرا که چند
روز ست و بسا مدت بدین منوال خواهد گذشت و حالیکه ما در میان نباشیم . همان لحظه خاطرش دست داد ٭
غم از خاطرش رخت یکسو نهاد ٭ خاطر اسم فاعل ست از خطور یعنی چیزیکه بدل گذرد و از فکر و اندیشه و دل را
که خاطر گویند بر غایت مجاز گویند من قبیل التسمیة المحل باسم الحال اینجا خاطر اول اسم فاعل ست بمعنی فکر و اندیشه و
ثانی بمعنے دل و معنی بیت آنکه وقتیکه این صره مشت زن را روی داد غم او را از دل دور گشت . که ای نفس بے
رای و تدبیر و هش ٭ بکش بار تیمار خود را بکش . بیان گفت محذوف تیمار بالکسر غم و اندوه ای مشت زن نفس
خود را گفت که ای نفس بار رنج باید روزگار را بکش و خود را از غم و پریشانی مکش بلکه هر چه بر سرت آید راضی باش
تمت الحکایة ههنا فقال الشیخ فی بیان حاصلها . اگر بنده بار بر سر برد ٭ وگر سر باوج فلک بر برد ٭ بنده
بهمزه تنکیر و یا راوج بمعنی بر ست و کلمه بر زاید کما مر غیر مرة و خبر الشرطین نداد در آن دم که حالش دگرگون شود
برگ از سرش هر دو بیرون شود . هر دو ای رنج بار غم و راحت سربلندی غم و شادمانی نماند و لیک ٭ جزای عمل
ماند و نام نیک ٭ کرم پای دار و به دیهیم و تخت ٭ بده کز توان ماند ای نیکبخت ٭ پا مدار ای باقی مانده دیهیم
بالکسر یای فارسی کلاه مرصع بجواهر که آنرا دیهیم گویند و قیل تخت و حیز ابراهیمی اینجا معنے اول مرادست .
مکن تکیه بر ملک و جاه و حشم ٭ که پیش از تو بوده است و بعد از تو هم . خطاب با بوبکر ست . خداوند دولت
غم دین خورد ٭ که دنیا بهر حال می بگذرد ٭ خداوند دولت صاحب اقبال و نیکبخت غم دین عبارت از ورزش
کرم و احسان . نخواهی که ملکت برآید بهم ٭ غم ملک و دین خورده باید بهم . ملک عبارت از تدبیر مملکت بقرینه
مقابله با لای دین اگر میخواهی که مملکت تو خراب نشود پس غم دین و دنیا بهم بخور و حسن الدین و الدنیا اذا اجتمعا
و آنچه در بعضی نسخه ست غم ملک و دنیا و دین خور بهم . واقعست موجب . ستدراک و اختلاف قافیه است بکمال لطف

مگر آنکه گفته شود که قافیه بهم باشد بدو معنی و ملک عبارت از تدبیر ملکت و دنیا عبارت از تن پروری و آرایش باشد
کما قیل فطینک دنیاک والله اعلم - زرافشان چو دنیا بخواهی گذشت ✤ که سعدی در افشاند چون زر نداشت ✤ زرافشان
بخشش کن که برای علتست و در عبارتست از سخنان بلیغ و قیمتی که بدنیا و دین نافع اند این حکایت تهیه
موعظت آیه است که ترا عادت ای پادشاه حق رو بیست **حکایت** در اغماض انبیند تا اهل و اعراض از
صاحب جهل - حکایت کنند از جفا گستری ✤ که فرماندهی داشت در کشوری ✤ جفا گستری و کشوری بیا و حد
فرماندهی بیا مصدری در ایام او روز مردم چو شام ✤ شب از بیم او خواب مردم حرام - چو شام ای سیاه و شب
و ظرف حرام ست - همه روز نیکان از و در بلا ✤ بشب دست پاکان از و بر دعا - در بلا باعتبار دیدن
گرفتاری خلایق بجور او و بعضی نسخ بر خدا بجای در دعا و قیست ای پیش حقتعالی گروهی بر شیخ آن روزگار
ز دست ستمگر گریستند زار - گروهی بیا وحدت یا عظمت زاری نعره زنان کذا فی الرشیدی و گفتند
که ای پیر دانای فرخنده رای ✤ بگو این جوان را بترس از خدای ✤ بگفتا دریغ آیدم نام دوست ✤ که هر کس نه درخورد
پیغام اوست ✤ در خورد بواو معدوله لایق و زیبا ای مرا دریغ آید از نیکه نام و پیغام او پیش این ظالم بزبان
رانم زیرا که نه هر کس لایق پیغام ایزد است تمت الحکایة فقال الشیخ - کسی را که بینی ز حق بر کران ✤ منه با وی
ای خواجه حق در میان ✤ نهادن ظاهر کردن ست یعنی اگر دریغ ست با خواجه گفتن علوم ✤ که ضائع شود
تخم در شوره بوم ✤ علوم مواعظ و پیغامهای حقتعالی شوره نمکین که او را در هندی کلراجهی گویند صفت
مقدم بوم ست - چو در وی نگیرد عدو داندت ✤ برنجد بجان و برنجاندت - وی راجع بسفله نگیرد از گرفتن
بمعنی تاثیر کردن ترا عادت ای پادشه حق روی ست ✤ دل مرد حقگوی ز انجا قوی ست - خطاب بپادشاه
و یکر مرد حقگو عبارت از نفس شیخ از انجا اشارت بحق روی حقت گفتم ای خسرو نیکرای ✤ تو آن گفت حق
پیش مرد خدای - حق عبارت از تمام انچه درین باب بلکه مجموع انچه درین کتاب ذکر یافت و مصرعه ثانی علت
اول ست نگین خصلتی دارد ای نیکبخت - که در موم گیرد نه در سنگ سخت ✤ دارد صیغه مضارع است که فاعلش
ضمیر عاید بنگین و خصلتی بیا موصوله که در موم گیرد صله آن و این بیت تمثیل ست در معنی تعلیل برای آنکه حق پیش
مردان خدا توان گفت نه در پیش سنگدلان بر جفا یعنی نگین خاتم این خصلت دارد موم تاثیر میکند و نه در سنگ خارا
کذالک کلمه حق و حرف راست در رو اثر می کند که مثل موم از خوف خدا نرم باشند نه که از کثرت جفا مثل سنگ باشند
کرمیه فهی کالحجارة او اشد قسوة در شان اوست و مولینا عبد الواسع فاعل دارد و ضمیری گفته که راجع بحق ست
ای خصلت نگین دارد و مصرعه ثانی بیان خصلت ست والحق که توجیه وجیه همانست که بعرض رسانیده ام تا یای خصلتی
مستدرک نباشد و بعضی نسخ غیر معتده که بجای دارد دهد بیا خطاب دیده شد غلط محض ست عجب نیست گر ظالم از

عظامی ز نخدان بوسیده یافت * عظام بالکسر جمع عظیم بالفتح بمعنے استخوان بوسیده بضم باو واو هر دو پارسی سحت
سوده و نزدیک بریختن شده کشف * بخاک اندرش عقد بگسیخته * گهرهای دندان فرو ریخته - شین مضاف الیه عقد ست
بالکسر از سلک دندان مروارید عبارت - وهان بیزبان پند میگفت راز * که ای خواجه با بینوائی بساز *
بے زبان بلکه حال و کاف بیان راز بیان لبساز موافقت کن - نه اینست حال دهن زیر گل * شکر خورده انگار
یا خون دل - استفهام انکاریست ای حال دهان بوسیدن و ریختن ست خواه در حیات شکر خورده باشد خواه
غم و خون جگر انگار بالفتح و کاف پارسی تصور کن و تصور کنند و ابراهیمی و المدار و المراد هو الاول غم از گردش
روزگاران مدار * که بی ما بسی بگذرد روزگار - روزگاران و روزگار بیک معنی است مثل بهاران و بهار
و بامدادان و بامداد و جاودان و جاوید و امثال آن و بعضے روزگارست بنا بر خطاب واقعست یعنی روزگار
خوش مدار کذا قال مولنا عبد الواسع که برای علت ست ای از سختی روزگار و سوء حال خود غم مخور زیرا که چند
روز است و بسا مدت بدینمنوال خواهد گذشت و حالیکه ما در میان نباشیم - همان لحظه خاطرش دست داد *
غم از خاطرش رخت یکسو نهاد * خاطر اسم فاعل ست از خطور بمعنی چیزیکه بدل گذرد و از فکر و اندیشه و دل را
که خاطر گویند بر غایت مجاز گویند من قبیل التسمیة المحل باسم الحال اینجا خاطر اول اسم فاعل ست بمعنی فکر و اندیشه و
ثانی بمعنے دل و معنی بیت آنکه وقتیکه این صره مشت زن را روی داد غم او را از دل دور گشت - که ای نفس بے
رای و تدبیر و هش * بکش بار تیمار خود و را بکش - بیان گفت محذوف تیمار بالکسر غم و اندوه ای مشت زن نفس
خود را گفت که ای نفس بار رسد اید روزگار را بکش و خود را از غم و پریشانی مکش بلکه هر چه بر سرت آید راضی باش
تمت الحکایة ههنا فقال الشیخ فی بیان حاصلها - اگر بنده بار بر سر برد * وگر سر باوج فلک بر برد * بنده
بهمزه تنکیر و یا باوج بمعنی بر ست و کلمه بر زاید کما مر غیر مرة و خیر الشیاطین نداء آن دم که حالش دگرگون شود
برگ از سر ش هر دو بیرون شود - هر دو ای رنج بار غم و رحت سر بلندی غم و شادمانی نماند و لیک * جزای عمل
ماند و نام نیک * کرم پای دار و بدیهیم و تخت * بده کز توان ماند ای نیکبخت * پا مدار و ای باقی ماند دیهیم
بالکسر یا فارسی کلاه مرصع بجواهر که آنرا دیهیم گویند و قیل تخت و حیدر ابراهیمی اینجا معنے اول مراد ست -
مکن تکیه بر ملک و جاه و حشم * که پیش از تو بوده است و بعد از تو هم - خطاب بابوبکرست - خداوند دولت
غم دین خورد * که دنیا بهر حال می بگذرد * خداوند دولت صاحب اقبال و نیکبخت غم دین عبارت از ورزش
کرم و احسان - بخواهی که ملکت برآید بهم * غم ملک و دین خورده باید بهم - ملک عبارت از تدبیر مملکت بقرینه
مقابله بالای دین اگر میخواهی که مملکت تو خراب نشود پس غم دین و دنیا بهم بخور و حسن الدین و الدنیا اذا اجتمعا
و آنچه در بعضی نسخه ست غم ملک و دنیا و دین خور بهم - واقعست موجب ستدراک و اختلاف قافیه است لکمالا یخفے

مگر آنکه گفته شود که قافیه بهم باشد بدو معنی و ملک عبارت از تدبیر ملکت و دنیا عبارت از تن پروری و آرایش باشد
کما قیل فطینک دنیاک والله اعلم۔ زر افشان چو دنیا بخواهی گذشت ✤ که سعدی در افشاند چون زر نداشت ✤ زر افشان
بخشش کن که برای علتست و در عبارتست از سخنان بلیغ و قیمتی که به دنیا و دین نافع اند این حکایت تنبیه
موعظت آیه است که ترا عادت ای پادشاه حق رویست **حکایت** در اغماض اند پند تا اهل اعراض از
صاحب جهل حکایت کنند از جفا گستری ✤ که فرماندهی داشت در کشوری ✤ جفا گستری و کشوری بیا وحدت
فرماندهی بیا مصدری در ایام او روز مردم چو شب ✤ شب از بیم او خواب مردم حرام ۔ چو شام ای سیاه و شب
و ظرف حرام ست ۔ همه روز نیکان از و در بلا ✤ بشب دست پاکان از و بر دعا ۔ در بلا باعتبار دیدن
گرفتاری خلایق بجور او و بعضے نسخ بر خدا به جای در دعا و قصیست ای پیش حقتعالی گروهی بر شیخ آن روزگار
ز دست ستمگر گریستند زار ۔ گروهی بیا وحدت یا عظمت زاری نعره زنان کذا فی الرشیدی و گفتند ،
که ای پیر دانای فرخنده رای ✤ بگو این جوان را بترس از خدای ✤ بگفتا دریغ آیدم نام دوست ✤ که هر کس نه در خورد
پیغام اوست ✤ در خورد لایق و معد وله لایق و زیبا ای مرا دریغ آید از ینکه نام و پیغام او پیش این ظالم بر زبان
رانم زیرا که نه هر کس لایق پیغام ایزد ست تمت الحکایة فقال الشیخ ۔ کسی که بینی ز حق بر کران ✤ منه با وی
ای خواجه حق در میان ✤ نهادن ظاهر کردن ست یعنی دریغ ست یا خواجه گفتن علوم ✤ که ضایع شود
تخم در شوره بوم ✤ علوم مواعظ و پیغامهای حقتعالی شوره نمکین که او را در هندی کلر اچهی گویند صفت
مقدم بوم ست ۔ چو در وی نگیرد عدو داندت ✤ برنجد بجان و برنجاندت ۔ وی راجع بسفله نگیرد از گرفتن
بمعنے تاثیر کردن ترا عادت ای پادشه حق رویست ✤ دل مرد حقگوی زانجا قویست ۔ خطاب بپادشاه
دیگر مرد حقگو عبارت از نفس شیخ از انجا اشارت بحق روی حقت گفتم ای خسرو نیکرای ✤ توان گفت حق
پیش مرد خدای ۔ حق عبارت از تمام انچه درین باب بلکه مجموع انچه درین کتاب ذکر یافت و مصرعه ثانی علت
اول ست نگین خصلتی دارد ای نیکبخت ۔ که در موم گیرد نه در سنگ سخت ✤ دارد صیغه مضارع است که فاعلش
ضمیر عاید بنگین و خصلتے بیا موصوله که در موم گیرد صله آن و این بیت تمثیل ست در معنی تعلیل برای آنکه حق پیش
مردان خدا توان گفت یعنی در پیش سنگدلان بر جفا یعنے نگین خاتم این خصلت دارد موم تاثیر میکند و نه در سنگ خارا
کذالک کلمه حق و حرف راست در وی اثر می کند که مثل موم از خوف خدا نرم باشد نه که از کثرت جفا مثل سنگ باشد
کریمه فهی کالحجارة او اشد قسوة در شان اوست و مولینا عبد الواسع فاعل دارد ضمیری گفته که راجع بحق ست
ای خصلت نگین دارد و مصرعه ثانی بیان خصلت ست والحق که توجیه وجیه همانست که بعرض رسانیده ام یای خصلتے
مستعد نیک باشد و بعضے نسخ غیر معتده که بجای دارد بیا خطاب دیده شد غلط محض ست عجب نیست گر ظالم از

[illegible]

که برای علت است که دزد باعتبار ظلم که در ودیعت ایزد تعالی ورزد هم خیانت است پاسبان قوم باد پاسبانی بیار خطاب است چنانکه
دزد ظلم از من بحق گوئی مپندار بخند انجنان از تو بتر سد و مپر بخند چه تو هم بانصاف و داد پاسبان خلق هستی مصرعهٔ ثانی دعائیه
است. ترا نیست منت ز روی قیاس خداوند را فضل و منت سپاس هر کلمه را بمعنی ببرای ای از راه عقل کامل
برای تو اگر چه پاسبان خلایق هستی شکر واجب نیست بلکه تو برخود فضل حق دان و شکر او گذار مطابق کریمه قل
لا تمنوا علیّ اسلامکم بل الله یمن علیکم ان هداکم للایمان یعنی بگو یا محمد که منت مدارید بر من از
اسلام آوردن بلکه او تعالی شانه منت نهد بر شما ازین جهت که شما را توفیق ایمان و عمل نیک عطا فرموده است
که در کار خیرت مسلم بداشت نه چون دیگرانت معطل گذاشت علت سابق است مسلم مقرر و معین و بعضی
نسخ بحکمت و نعمت ای ترا بخدمت خلایق مقرر نموده و دران حکمتی درج فرموده. حکمت محض است اگر لطف
جهان آفرین. خاص کند بنده مصلحت عام را. ای برای عموم منافع خلایق. همه کس بمیدان کوشش درند
ولی گوئی دولت نه هر کس برند. ای همه کس در کوشش تحصیل اسباب سعادت و این سعادت را گوئی دولت کونین با
همه کس نبرد بلکه هر کرا بخدمت مسلم فرموده اند محض کرم خود بعلت نوازش نموده اند تو حاصل کردی به
کوشش بهشت خدا در تو خوی بهشتی سرشت. ای لایق دخول جنت از سعی خود نشده بلکه خدا تعالی در
تو نیک خوی سرشت که بدان مستحق بهشت گشته و آن عبارت است از عدل و جود و احسان. دلت روشن و
مجموع باد قدم ثابت و پایه مرفوع باد. روشن بنور حق و مشاهده تجلی و جمال مطلق مجموع از موجبات
تشتت خاطر که از عبادت حق مانع اند ثابت براه شریعت و قویه طریقت مستقیمه مرفوع عند الله و عند الرسول
الکریم. حیاتت خوش و رفتنت بر صواب عبادت قبول و دعا مستجاب. خوش بحسب اطاعات حق در هر کار
رفتنت بر صواب ای بر حسن خاتمه و رضامندی حقتعالی عبادت قبول چه بدون قبول و زنی نکو ندارد دعا مستجاب چه دعا
مغز عبادت است فهو من عطف الخاص علی العام لمزید الاعتناء والاهتمام الحق که شیخ رح درین دو بیت حق
دعا و داد و وفا را چنان در داده که هیچ پهلوی را از مقاصد مرید خود از دست نداده بیت اخیر از حسن اختتام و
لطف ایهام هم خالی نیست چه در داستان لاحق تدبیر جنگ دشمن بیا موز و پس دولت روشن عبارت است
باصابت جنگ و وقت مجموع اشارتست بمساعدت حرکت فلکی و قدم ثابت اشارتست ثبات لشکر او در جنگ
و پایه مرفوع اشارتست بحصول فتح و ظفر و حیات خوش اشارتست بعدم رسیدن مکروه از دشمن رفتنت بر
صواب اشارتست بعدم خونریزی بوقت پایمالی عبادت قبول و دعا مستجاب اشارتست باشاعت عدل
در همه آفاق بعد از فیروزی بدست آمدن کشورها چه عدل وجود از فضل عبادتست و شاه همیشه آنرا همی خواهند

داستان در معنی اینکه تا کار بتدبیر بر آید جنگ کردن نشاید بدانکه شیخ رح در باب تدبیر جنگ

وشمن واسنانها ساخته وجمیع مواعظ را در یک استان درج نکرده اهتماما ببیان کل موعظة ولم یبال بالتکرار فی بعضها لمزید الاهتمام به وجعل لکل طائفة من المصالح فصلاً علیحدة من غیر مراعاة المناسبة بین اجزاء تلک الطائفة کما لا یخفے علی المتامل الصادق فلیس علینا بیان الملائمة ٭ همی تا بر آید بتدبیر کار ٭ مدارای دشمن به از کارزار ٭ همی از زاید ست تا برای غایت مدارا بالضم در اصل مداراة بود و باستعمال پارسیان تا را او بحذف رسید مصالحت آهستگی و نرمی کشف ٭ چو نتوان عدو را بقوت شکست ٭ بنعمت بباید در فتنه بست ٭ و بعضے نسخ بجای بنعمت به نرمی دیده شد اما نظر بابیات لاحقه نسخه اولی ست ٭ گر اندیشه باشد ز دشمن گزند ٭ بتعویذ احسان زبانش ببند ٭ اندیشه مضاف ست بگزند تعویذ احسان باضافت بیانی و تواند که باضافت تشبیهی باشد ای احسان که مثل تعویذ در پناه هر بنده است بگزند دشمن و مقرر ست که برای دفع مضرت دشمن تعویذ زبان بندی مینویسند ـ عدو را بجای خسک زر بریز ٭ که احسان کند کند دندان تیز ٭ خسک بفتحتین چار گوشه که بزبان هند بهکهره و گوکهرو نامند و شیخ محمد حضری گفته که بجاء معجمه بمعنے خار و خاشاک ست و فی الصراح خسک بالتحریک خار مغیلان و آنچه از آهن همچون خار مغیلان سازند و در راه گذر خصم اندازند و هذا هو الصحیح و صاحب مؤید گوید که بجاء معجمه غلط ست کذا فی المدار و استشهد ست متن که برای علت ست و دندان تیز مفعول اول کند ست و کند بضم کاف تازی ضد تیز مفعول ثانی آن ـ عدو را بفرصت توان کند پوست ٭ پس او را رعایت چنان کن که دوست ٭ بر هنید چو دستی نیابی گزیدن ببوس ٭ که با غالبان چاره زرق ست و لوس ٭ دستی بسیار عظمت گزیدن مفعول بیابیست ای چون قدرت کامله بر آزار رسانیدن دشمن نداری دستش ببوس زیرا که با غالبان آه و تواند گزیدن مضاف باشد بدستی ای چون یارا گزیدن دست نیابی آنرا ببوس زرق بتقدیم معجمه در مهمله ریا و نفاق و دروغ کذا فی المدار لوس بواو پارسی نرمی و فروتنی و بچرب زبانی کسی را فریفتن ابراهیمی ـ بتدبیر رستم در آید به بند ٭ که اسفندیارش نجست از کمند ٭ اسفندیار نام پسر گشتاسپ شاه که در راه هفتخوان و تزرویین را فتح کرده شاه ارجاسپ با سران لشکر او بکشت و خواهران خود را که بدان و در قید بودند خلاص کرد و اسفندیار را رویین تن گویند از انکه تنش مثل رویین بود و تیر و تفنگ و غیره کارگر نمیشود و قیل تعویذ زرتشت همراه خود داشت از ان سلاحها برو کارگر نمیشوند کذا فی کتب اللغة مصرع ثانی صفت رستم ست و شین اسفندیار مضاف الیه کمند ست عاید برستم حاصل معنی آنکه رستم با انقوت که اسفندیار رویین تن از کمند او بیرون نجسته بود به تدبیر شغاد در بند و کمند آمده یعنے تدبیر انچنان هنر ست که غالب الغالب هم مغلوب میشود کذا قال مولنا عبد الواسع و ازان معلوم شد که لفظ آمد بصیغه ماضی ست و در عامه نسخ آید بصیغه استقبال هم از رستم قوت ست مراد ست و الله اعلم قصه در کمند آوردن رستم اسفندیار را چنان نوشته اند که چون سلاحها بر تن رویینه کارگر

نیشد نزد رستم بتدبیر شغاد بکسر شین معجمه برادر خورد رستم بود بیر گودستا صبد و دیده اش زد چنانکه نابینا شد و در گنبد بسته
بزد و بطریقی که تفصیلش در کتب تواریخ مسطورست و قصه بند آمدن رستم آنست که شغاد اقطاع کابل را از رستم
درخواست نمود چون خواسته او باجابت مقرون نشد شغاد با خود حیله اندیشه و پیش رستم آمد و شکایت خسرو خود
یعنی پسر زن خود کرد که خسر من مرا بد می گوید و چون با تو مفاخرت کنم زبان باستحقار و اهانت تو بکشاید رستم را غیرت
دامنگیر باسه صد سوار از ولایت نیمروز یعنی سیستان که مملکت او بود عزیمت شهر خسر شغاد کرد و چون نزدیک شهر
رسید شغاد بخاطر اندیشید که خسر من خبر آمدن رستم شنیده خواهد گریخت و غرض فوت خواهد شد از رستم سبقت نموده
نزد خسر آمد و از آمدن رستم خبر داد و پیش از ان بر راه چاهها کافته در میان آن سیخهای آهنی و تیغها و خنجرها
استاده داشته و سرهای چاهها را خس پوش نموده چنانکه پیاده با آهستگی بگذرد و شغاد با خسر خود باستقبال رستم آمده
و جانشیه رستم را گرفته پیشاپیش روانه شد چون بران چاهها رسید آهسته ازان درگذشت و رستم با رخش در
چاه افتاده مجروح شد و شغاد و خسر شتیغ در سواران رستم نهاده جمله را علف تیغ نمودند و رستم دران چاهها
و جان بحق تسلیم کرد ــ حذر کن ز پیکار کمتر کسی ✤ که از قطره سیلاب دیدم بسی ــ ای بالا باعث سلسله جنگ را
مجنبان اگرچه دشمن ضعیف باشد زیرا که از قطره آه مزن تا توانی برابر گره ✤ که دشمن اگرچه زبون دوستی
گره بر ابرو زن چین بر جبین افگندن و ترش رو شدن زیرا که ــ بود دشمنش تازه و دوست ریش ✤ کسی کش بود دشمن
از دوست بیش ــ ریش مجروح و غمگین کسی بیا موصوله مبتدا است کش آه صله آن و شین مضاف الیه دشمن و دوست
و هر دو ضمیر راجع بکسی و مصراع اول خبر او است بیش بیار تازی ــ مزن با سپاهی ز خود بیشتر ✤ که نتوان زدن مشت
بر نیشتر ــ مزن ای جنگ مکن سپاهی بیا عظمت نیشتر همان نشتر حجام که بدان رگ زنند ــ وگر زو تواناتری
در نبرد ✤ نه مردیست بر ناتوان زور کرد ✤ معطوف بر بیت سابق زو ای از سپاه دشمن ــ اگر پیل زوری
وگر شیر جنگ ✤ بنزدیک من صلح بهتر ز جنگ ✤ کما قال الله تعالی والصلح خیر ــ جنگ در مصرع اول بجیم پارسی باید
خواند تا قافیه بیک معنی مکرر نگردد و در مصرع ثانی ببعضی نسخ بجای کلمه از کاف قافیه واقع شده بیان کلمه از زیر
محذوفست ای بهتر است از آنکه جنگ کنی ✤ چو دست از همه حیلتی درگسست ✤ حلال است بردن بشمشیر دست
چنانکه عرب گوید السیف آخر الحیل حیلتی بیا تنکیر برای تاکید عموم که از کلمه همه مستفاد میشود گسست بضم کاف
پارسی و کسر معنی گشادن و شکستن اکثر در محل تار و رشته مستعمل است کذا فی المؤید پس قافیه این بیت مستعمل است
بر خلاف خذو یعنی حرکت ماقبل قید با آنکه قافیه موصوله نیست کما لا یخفی شاید که نزد شیخ اختلاف خذو
توجیه در غیر موصول هم جائز باشد چنانکه جای دیگر فرموده است ــ غلام آبکش باید و خشت زن ✤
بود بنده نازنین مشت زن ✤ لکنه خلاف مذهب الجمهور فانهم قالوا بوجوب تکرار الخذو والتوجیه له

ع
از اراده باین سح
بوستان مطبوعه در
نسخه مطبوعه چنین است
اما بیک دوست و در بعض
نسخ قلمی بیایه تحتانی است
بقرینه لفظ کنند و در
مصراع دوم ...

فی غیر الموصول و آنکه در دفع این خلل شته بجای گسست گذشت خوانند از اختلاف خرد و با اختلاف قید روا آورده اند ہمین
عذر گناه بدتر از گناه است - اگر صلح خواهد عدو سر مپیچ * وگر جنگ جوید عنان بر مپیچ * که گر وی ببندد در
کارزار * ترا قدر و ہیبت شود صد ہزار * علتست برای اگر صلح خواهد عدو آه وی راجع بعدو * وگر پای
جنگ آورد در رکاب * نخواهد بحشر از تو داور حساب - معطوف بر بیت سابق و علت برای جنگ جوید عنان
بر مپیچ - تو ہم جنگ را باش چون فتنه خاست * که با کینه ور مہربانی خطاست - قال علی رض التکبر مع المتکبرین و التواضع
مع المتواضعین - چو با سفله گوئی بلطف و خوشی * فزون گردش کبر و گردن کشی * شین مضاف الیه کبر و
گردن کشی است پس - باسپان تازی و مردان مرد * برآر از نہاد بداندیش گرد * بائی پاسبان برای استعانت است
مرد بمعنی والا و رو شجاع صفت مرد است و آنانکه عبارت را محمول بر قلب نموده اند ای مرد مردان بمعنی اشجع
شجاعان نظر باسپان تازی نکرده است که ترکیب توصیفی است گرد بفتح غبار - اگر می برآید بنرمی و ہوش *
به تندی و خشم و درشتی مکوش - فاعل برآید گرد است که در بیت سابق مذکور است ای اگر از نہاد اندیش گرد
بنرمی و آہستگی برآید * چو دشمن بعجز اندر آید ز در * نباید که پرخاش جوئی دگر * چو زنہار خواهد کرم پیشه کن *
ببخشا و از مکرش اندیشه کن * زنہار عهد و امان ببخشا تفسیر کرم پیشه کن و اعاده ذکر بخشایش باآنکه در بیت سابق
ہم مذکور است سطر اول است و مقصود بالذات از مکرش اندیشه کن - ز تدبیر پیر کہن بر مگرد * که کار آزموده
بود سال خورد * موعظت دیگرست سالخورد بالام موقوف و واو معدوله دیرینه و کہن ابراہیمی بخلاف خرد
سال بمعنی نوجوان که بی واوست کما تحقیقه فی صدر الکتاب * در آرند بنیاد رویین ز پای * جوانان بشمشیر
پیران برای * ای قلعه سخت را جوان بشمشیر زدن فتح کنند و پیران بتدبیر ہوش - بیندیش در قلب ہیجا
مفر * چه دانی کز ایشان که یابد ظفر - موعظت دیگرست قلب بالفتح دل و خرد و خالص ہر چیز و میانه لشکر
و منزلی از منازل قمر کذا فی المنتخب ہیجا بالفتح جای جنگ و در تاج یعنی جنگ کذا فی المدار مفر اسم ظرفست
از فرار بکسر فا، اینان اشارت بدو لشکر متخاصمین که بمعنی کدام یعنی در میان مصاف بحکم قدم الخروج قبل الولوج
جای برآمدن و گریختن در نظر دار چه انجام کار مبہم است شاید که بتقاضای وقت گریختن مصلحت افتد چنانکه پیغمبر ما ص
چو بینی که لشکر ز ہم پشت داد * به تنها مده جان شیرین بباد * از ہم پشت دادن گریختن بطوریکه ہر یک بگوشه
دیگر رود چنانکه بیکدیگر پشت دهند پس اگر بر کناری رفتن بکوش وگر در میانی لبس دشمن بپوش - بر کناری
بیاء خطاب یعنی در میان دشمنان لبس بفتح پوشیدن جامه و پوشیدن کار کسی که بالکسر جامه و کذا فی المنتخب اینجا
بکسر اول است بضم لام که میخوانند بیجاست و غلط - وگر خود ہزاری و دشمن دویست * چو شب شد در اقلیم
دشمن مایست * موعظت دیگرست زیرا که شب تیره پنجه سوار از کمین - چو پانصد بہیبت بلرزد زمین *

کمین پنهان شدن بقصد شکار و یا دشمن جهانگیری و فی الشامل کمینگاه جائی که دزدان و رهزنان مخفی شده
باشند تا هر که آید او را بکشند شب تیره ظرف بلرزد ست هیبت مضاف پنجاه سوارے را پنجاه سوار که از کمینگاه تاخت
آورد زمین چنان بلرزد که پانصد سوار تاخت آورده پس لشکرت را موجب و هشت باشد ✤ چو خواهی بریدن
بشب راهها ✤ حذر کن نخست از کمین گاهها ✤ میان دو لشکر چو یک روزه راه ✤ بماند بزن خیمه بر جایگاه
موعظت دیگرست و لفظ گاه در جایگاه مقحم ست کذا فی المؤید زیرا که ✤ گر او پیشدستی کند غم مدار ✤ گر افراسیاب است
مغزش برار ✤ او راجع بدشمن افراسیاب نام پادشاهی از توران زمین و در مؤید ست پادشاه ترکستان و در
او است که بعد از کشتن نوذر پادشاه ایران زمین شد و دوازده سال ملک ایران راند و در شرفنامه ست
که همچون سیاوش را کشته بود کذا فی المدار ✤ ندانی که دشمن که یک روزه راند ✤ سر پنجه زور مندش نماند ✤ ای از
مشقت راه رفتن سست و مانده باشد ✤ تو آسوده بر لشکر مانده زن ✤ که نادان ستم کرده بر خویشتن ✤
آسوده یعنی توانا و زورمند حال ست از فاعل زن و مانده یعنی سُست ✤ چو دشمن شکستی بیفگن علم ✤ که بازش
نباید جراحت بهم ✤ موعظت دیگرست بیفگن ظاهر آنست که صیغه نهی باشد و شین مضاف الیه جراحت یعنی بعد
از انکه دشمن را شکستی و نصرت نصیب تو شد علم را بر پا دار و بر زمین میفگن ای غافل و بی پروا مباش زیرا که شکست خورده
و هزیمت یافته است باز هم خواهد شد و همیشه چون فردان مستعد و عازم انتقام باشد و تواند که صیغه امر باشد ای
بعد از شکستن دشمن علم را بر زمین انداز و وی باعث و سلسله جنبانی باوی دیگر بار جنگ مکن زیرا که او در
جراحت راجی گشد و از ان فرصت ندارد و همیشه مغلوب و زبون تو باشد و الا که علم ✤ بس در قفای هزیمت مران
نباید که دور افتی از یاوران ✤ موعظت دیگرست هزیمت مصدرست بمعنی اسم فاعل ای لشکر منهزم و مصراع
ثانی علتست و بعضے نسخ بجای نباید نبار او فعست ✤ هوا بینی ار گرد هیجا چو میغ ✤ بگیرند گردت بزوبین و
تیغ ✤ این بیت بحذف عطف معطوف ست بر دور افتی از یاوران میغ باید پارسی ابر زوبین نیزه ای حربه و تازی
دوا و ویا رهر دو پارسی نیزه که بتازیش رمح گویند ابراهیمی و رشیدی ✤ بدنبال غارت نراند سپاه ✤ که خالی
بماند پس پشت شاه ✤ سپاه را نگهبانی شهریار ✤ بسی بهتر از جنگ در کارزار ✤ برا موقوف جنگ و جنگ
گاه کذا فی المؤید اینجا بمعنی ثانی مرادست و بعضے نسخ به از جنگ در حلقه کارزار واقعست پس یعنی اول باشد
حاصل آنکه پس غارت نباید راند زیرا که نگهبانی شاه از جمیع امور مقدم ست حتی که از جنگ نیز ✤ دلاور که باری
تهور نمود ✤ بباید بمقدارش اندر فزود ✤ دلاور شجاع ای سخت دلیر ابراهیمی تهور افتادن در چیزی به بیباکی و
مردانگی بمقدار یعنی قدر و نیز آنچه مقدر و مقرر باشد عبارت از یومیه و ماهانه و سالانه یعنی چون یکبار از دلاور مردانگی
و شجاعت بظهور آمده در علوفه و ماهانه زیادتی باید کرد زیرا که ✤ که بار دگر دل نهد بر هلاک ✤ ندارد ز پیکار یاجوج باک ✤

یاجوج کنایه از لشکر بسیار و زورمند. سپه را در آسودگی خویش بدار ٭ که در حالت سختی آید بکار ٭ آسودگی عبارت
از هنگام صلح و قرار و سختی عبارت از وقت کارزار ٭ کنون دست مردان جنگی ببوس ٭ نه آنگه که دشمن فرو کوفت
کوس ٭ کنون ای بحالت صلح جنگی یعنی با نسبت جنگ کننده. سپاهی که کارش نباشد ببرگ ٭ کجا دل نهد روز هیجا
ببرگ ٭ سپاهی بیان نسبت ای یک قرعه که از سپاه که کارش آراسته صفت او است برگ معروف و توشه و اسباب خانه و دست
گاه شامل. نواحی ملک از کف بدسگال ٭ بلشکر نگهدار و لشکر بمال. بدسگال دشمن و بداندیش چه سگالیدن
اندیشیدن است. ملک را بود بر عدو دست چیر ٭ چو لشکر دل آسوده باشد و سیر. چیر بالکسر و جیم و یای
دو یا رسمی لاور و قوی و غالب و بزبانی ها تیره آمده کذافی المدار. بهای سر خویشتن میخورند ٭ نه انصاف
باشد که سختی برند ٭ فاعل هر دو فعل ضمیر لشکر سختی عبارت از گرسنگی و برهنگی و عدم سلاح و اسپ چو دارند
گنج از سپاهی دریغ ٭ دریغ آیدش دست بردن بتیغ ٭ دریغ اول بمعنی منع و باز داشتن است و ثانی بمعنی
حیف و افسوس. چه مردی کند در صف کارزار ٭ چو دستش تهی باشد از روزگار ٭ فاعل کند ضمیر سپاهیست
روزگار بخدمت مضاف ای از نعمت روزگار و بعضے نسخ بجای چو که دیده شد که برای علتست و تواند بمعنی هر که
فاعل کند مولنا عبدالواسع گفته که بعضے نسخ چو دستش تهی باشد و کارزار واقعست پس کار معطوفست بر دوست
و زار معطوفست بر تهی ای دست ای تهی باشد و کارزار زبون و خراب باشد. گفتار در کار کردن برای
کار آزمودگان ٭ بپیکار دشمن دلیران فرست ٭ هژبران بناورد شیران فرست ٭ بیکار بیای پارسی
و ناورد بفتح واو جنگ هژبر بکسر ها و فتح دوم شیر سخت و اندو شیر نر کذافی الشامل و المدار. برای جهاندیدگان
کار کن ٭ که صید آزموده است گرگ کهن ٭ موعظت دیگر است رای تدبیر که علتست. مترس از جوانان شمشیر
زن ٭ حذر کن ز پیران بسیار فن ٭ جوانان و پیران موصوف است و مابعد صفت. جوانان پیل
افگن و شیر گیر ٭ ندانند دستان روباه پیر ٭ دستان مکر و حیله و روبه اگرچه مطلق حیله بازست اما روباه
پیر از دیگران فایق و ممتاز است. خردمند باشد جهاندیده مرد ٭ که بسیار گرم آزمودست و سرد. عبارت
است از رنج و راحت جهان. جوانان شائسته و بختور ٭ ز گفتار پیران نپیچند سر ٭ ای اعراض نکنند
گرت مملکت باید آراسته ٭ مده کار اعظم بنوخاسته. موعظت دیگرست مملکت اینجا بمعنی بادشاهیست
کذافی المؤید نوخاسته نوجوان که بجنگ شکسته باشد کار اعظم عبارت از سپاه سالاریست چنانکه گفت سپه را
مکن پیشرو جز کسی ٭ که در جنگها بوده باشد بسی. پیش رو سالار لشکر و کلمه مفید اضافت او است بجانب یه
کسی بیای موصوله. بخردان مفرمای کار درشت ٭ که سندان نشاید شکستن بمشت. خردان بضم جاریه
داو کودکان نا آزموده که علتست سندان آهنیست از آلات آهنگران برآن بکوبند و نرم کنند ابراهیمی

نشاید نتوان رعیت نوازی و سر لشکری * نه کاریست بازیچه و سرسری - هر دو یائی اول برای مصدریت است سرسری بیار معروف فرومایه و کار آسان و نیز کاریکه رعایت حقوق آن بواجبی و نکنند سخن سریع الفهم ابراهیمی اینجا بمعنی آسان - نخواهی که ضائع شود روزگار * بنا کار دیده مفرمای کار - موعظت دیگر است روزگار ای رونق تو و کار عبارت از جنگ است نتابد سگ صید روی از پلنگ * ز روبه رمد شیر نادیده جنگ - سگ صید سگی که در شکارگاه رفته باشد و مصرعه بحذف عطف است و نادیده جنگ صفت شیر - چو پرورده باشد پسر در کنار * بترسد از چو پیش آید از کارزار * شین مضاف الیه پیش است - بکشتی و نخچیره آماج و گوی * دلاور شود مرد پرخاش جوی - کشتی بضم کاف تازی معروف نخچیر شکار و بهیره وشتی و نیزه شکار کردن شرفنامه اینجا معنی ثانی مراد است آماج بالمد نشانه تیر و نیزه توده خاک که بران نشانه نهند کذا فی المدار انجام ادا حاصل تیر زدن است گوی چوگان و گوی باختن - بگرمابه پرورده و عیش و ناز * بترسد چو بیند در جنگ باز * حاصل بیتین آنکه مرد جنگ آزموده بکارهای عیاشی از کشتی وغیره دلاور باشد و مرد عیاش از کار مرد جنگی که جنگیست هراسان باشد - دو مردش نشانند بر پشت زین * بود کش زند کودکی بر زمین * هر دو شین عاید به پرورده عیش و ناز بود بمعنی شاید کودکی بیا تنکیر است و یا تحقیر - یکی را چو دیدی تو در جنگ پشت * بکش چون عدو در مصافش نکشت * موعظت دیگر است مصاف جمع مصف بتشدید الفا بمعنی استادن گاه جنگ کذا فی المنتخب - مخنث به از مرد شمشیر زن * که روز وغا سر بتابد چو زن * مصراع ثانی صفت شمشیر زن است وغا بالفتح جنگ ابراهیمی ای مخنث که بجنگ نرود بهتر است از ان سپاهی که در جنگ پشت دهد چه انهزام لشکر است و **حکایت** برین معنی ایراد یافته چه خوش گفت گرگین بفرزند خویش * چو قربان پیکار بربست کیش * گرگین بهر دو کاف پارسی اول مضموم و ثانی مکسور نام پهلوانی ایرانی که در دوازده رخ اندر بتمان راکه نام پهلوانی تورانی است در رسید از بکشت دوازده رخ نام جنگیست معروف کذا فی المدار قربان بالضم کمان دان ابراهیمی کیش ترکش و با به پیکار بمعنی برای است و بیان گفت آنکه - اگر چون زنان جست خواهی گریز * مرو آب مردان جنگی مریز * جست بضم جیم پارسی جلد و چالاک رسیده سوار یکه بنمود در جنگ پشت * تخود را که نام آور انرا بکشت * بکاف اول صدر صله است و ثانی بلکیه شجاعت نیاید مگر زان دو یار * که افتند در حلقه کارزار * مقوله شیخست که بیان آنست - دو همجنس و همسفره و همزبان * بکوشند در قلب هیجا بجان - بیان مضمون سابق است همزبان متفق در سخن که گفته همدیگر را قبول کنند و یا بمعنی متحد اللغه که زبان همدیگر دانسته باشند زیرا که - که ننگ آیدش رفتن از پیش تیر * برادر بچنگال دشمن اسیر * شین را چه بهر یک از دو یار و مصرعه ثانی حال است از شین مذکور - چو بینی که یاران نباشند یار * هزیمت ز میدان غنیمت شمار * یاری شفیق و معاون

گفتار در دلداری هنرمندان و دو تن پرورای شاه کشور گشای ٭ یکی اهل رزم و دگر اهل رای ـ رزم بتقدیم راء مهمله بر تجربه‌کاران جنگ و کارزار شرفنامه اهل رای دانا و قلمزن را که ـ ز نام آوران گوی دولت برند ٭ که دانا و شمشیرزن پرورند ٭ کاف صله یکسانی محذوفست یعنی از نام آوران کسانیکه قلمزن و شمشیرزن را می‌پرورند گوی دولت و سلطنت را می‌برند ـ هر آنکو قلم یا نورزید و تیغ ٭ بر و گر بمیرد مگو ای دریغ ـ نورزید بنون نفی یعنی هر که تیغ و قلم را قبول کردی نه علم آموخت و نه جنگ دریغ و اندوه ـ قلمزن نکو دار و شمشیرزن ٭ نه مطرب که مردی نیاید ز زن ٭ قلمزن بمعنی عالم نویسنده مفعول نکو دارست که علتست ـ نمر دلیست که دشمن در اسباب جنگ تو مدهوش ساقی و آواز چنگ ٭ موعظت دیگرست مدهوش اسم مفعول از دهشت اما فارسیان بواو مجهول بمعنی بیهوش استعمال کرده‌اند کذا فی شرفنامه اینجا بمعنی مشتاق است دشمن در اسباب جنگ حالست از تو ـ بسا اهل دولت ببازی نشست ٭ که دولت برفتش ببازی ز دست ـ که رابطه بین الجملتین است و نشستن بمضاف الیه دست بار اولی صله نشستست و ثانیه سببیه داستان در حذر از دشمن و صلح نگویم ز جنگ بد اندیش ترس ٭ که در حالت صلح زو بیش ترس ٭ بدین مبالغه تا کرده‌ای ترا بترس دشمن بحالت جنگ زیاده تاکید نمیکنیم بلکه بتاکید و مبالغه ترس او بحالت صلح می‌پردازم زیرا که ـ بسا کو بروز آیت صلح خواند ٭ چو شب شد سپه بر سر خفته راند ـ آیت معروف و نشان اینجا شاید که کنایه باشد از قول او سبحانه تعالی والصلح خیر تا راند که بمعنی نشان باشد و خواندن بمعنی ظاهر کردن و المآل واحد ـ زره پوش خسپند مردافگنان ٭ که بستر بود خوابگاه زنان ٭ مولنا عبد الواسع گفته که قافیه مصراع اول مردافگنان باید خواند چنانکه ببعضی نسخ قدیمه معتقده بنظر آمده بجنگ آوران و کارآگهان چنانکه بنسخ دیگر یافته میشود زیرا که قافیه شایگان میشود و هو غیر جائز و قافیه شایگان آنرا گویند که الف و نون جمع و یا الف و نون اسم فاعل یا ها والف جمع یا یا نکیر یاد ال استقبال ما شابه ذلک در آخر دو کلمه آید که مفرد آنها بیکدیگر قافیه نباشد چنانکه اسپان و شتران و روان و کنان و دستها و سرها و مردی و اسپی و کنند و دهند اما اگر حروف مذکور بیک معنی نباشد مثلاً یکی از ان دو کلمه صیغه مفرد باشد و دیگری صیغه تثنیه و یا جمع باشد آنگاه قافیه جائز باشد اگرچه شایگان است چنانکه جهان و اسپان که اول مفردست و ثانی جمع بخلاف خران و اسپان که هر دو صیغه جمع‌اند الا فصحا و بلغا از قافیه شایگان بالکلیه احتراز نموده‌اند بحدیکه این قافیه اگه جائزست هم نیاورده‌اند مگر در شعری که مردف باشد چه ردیف عیب قافیه را میپوشد در شعرهای متاخرین اگر قصیده یا غزل باشد زیاده از بیتی نیاورند انتهی کلامه بخیمه درون مرد شمشیرزن ٭ برهنه نخسپد چو در خانه زن ای چنانکه زن در خانه برهنه می‌خسپد پس کاف التشبیه متعلق به منفی است نه بنفی ـ بباید نهان جنگ را ساختن ٭ که دشمن نهان آورد تاختن ٭ ز معنی بر است ساختن آماده شدن که علتست ـ حذر کار مردان کارآگه است ٭ یزک سد روئین لشکرگه است ـ حذر ترس و بیم داشتن کارآگهان دانایان و صحاب تجربه ابراهیمی یزک بفتحتین یا تشناه

[illegible]

سواران اندک که مقدمهٔ لشکر باشد و از لشکر خصم باخبر باشد هند ش چو کیدار نامند **گفتار در حسن تدبیر با دشمنان**
میان دو بدخواه کوتاه دست ٭ نه فرزانگی باشد امین نشست ٭ کوتاه دست امین خیانت نکند و نیز بی طمع
که دست بسوال دراز نکند اینجا بمعنی مغلوب و زبون صفت دو بدخواه است زیرا که گر هر دو باهم سگالند راز
شود دست کوتاه ایشان دراز ٭ پس فرزانگی آنست که یکی را به نیرنگ مشغول دار ٭ دگر را برآور ز مغزش دمار
نیرنگ سحر و فسون ای یکی را از ایشان بفریب دوستی و ریا و نفاق مشغول و شاد مند دار و دمار بالفتح هلاک
اگر دشمنی پیش گیرد ستیز ٭ بشمشیر تدبیر خونش بریز ـ موعظت دیگرست و شمشیر بیاء عظمت ای زورمندترین جنگ
شمشیر تدبیر باضافت بیانی و بیائش آنکه ـ برو دوستی گیر با دشمنش ٭ که زندان شود پیرهن بر تنش ٭ که علت
است بجدی اندوهناک شو که پیرهن بر تن او زندان گردد ـ چو در لشکر دشمن افتد خلاف ٭ تو بگذار شمشیر خود در
غلاف موعظت دیگرست ـ چو باهم پسندند گرگان گزند ٭ بیارام اندر میان گوسپند ـ گزند آفت و آزار
چو دشمن بدشمن شود مشتغل ٭ تو با دوست بنشین بآرام دل **گفتار اندر ملاطفت با دشمن از روی**
عاقبت اندیشی چو شمشیر پیکار برداشتی ٭ نگهدار پنهان ره آشتی ـ بالمد صلح زیرا که ـ که لشکر کشایان مغفر
شگاف ٭ نهان صلح جستند و پیدا مصاف ـ و ببعضی نسخ بجای کشور لشکر واقع است مغفر بکسر میم و سکون
غین معجمه و فتح فا کلاه آهنی که در جنگ بزره پوشند و بپارسی خود نامند مغفر شگاف صفت کشورکشایان است
مصاف جنگ و دل مرد میدان نهانی بجوی ٭ که باشد که در پایت افتد چو گوی ـ مرد میدان دشمنی که بجنگ آمده
است که علت و ببعضی نسخ بجای باشد شاید ست و المال واحد چو گوی ای چنانکه بوقت باختن گوی در پای
کتان می افتد چو سالاری از دشمن افتد بچنگ ٭ بکشتن درش کرده باید درنگ ـ موعظت دیگرست سالاری بیاء
تنکیر دشمن ای از لشکر دشمن با بکشتن یعنی در ست و در آمده درنگ بکسر میم و فتح دوم فرصت و تاخیر جهانگیری
زیرا که ـ که افتد کزین سو هم سروری ٭ بماند گرفتار در چنبری ٭ افتد ای شاید و ببعضی نسخ بجای سوی نیمه واقع
ست یعنی طرف و این نیمه اشارت بلشکر او بکر شاهست و سروری بیاء تنکیر چنبری بفتح جیم پارسی و نون زده
حلقهٔ رسن تاب و حلقهٔ او و جز آن و قید کذا فی الشامل بر ابراهیمی اینجا بمعنی حلقه و قید ست چنبری بیاء تنکیر یا عظمت
پس ـ اگر کشتی آن بندی ریش را ٭ نه بینی دگر بندی خویش را ـ بندی بیاء نسبت اسیر آن بندی اشارت بسالار که
که از لشکر دشمن بدست تو افتاده است ـ نترسد که دوران بندی کند ٭ که بر بندیان زورمندی کند ٭ استفهام
انکاریست که اول بیان کلمهٔ از بن مخذوفست و ثانی یعنی هر که او بر اسیران نقدی میکند آیا نمیترسد او را هم روزگار
اسیر سازد و کسی بندیان را بود دستگیر ٭ که خود بوده باشد به بندی اسیر ٭ کسی بیاء موصوله که خود آه صله بندی بیاء
تنکیر ای بقیدی ـ اگر سر نهد بر خطت سروری ٭ چو نیکش بداری نهد دیگری ٭ موعظت دیگرست سر بر خط کسی نهادن

مطیع و منقاد شدن سروری دیگر که بیا تنگیر و تواند که سروری بیا و حد باشد۔ اگر خفیه یک دل بدست آوری ٭ ازان
به که صد روز شبیخون بری ٭ دل بدست آوردن راضی و منقاد ساختن۔ صد به صد بار شبخون و شبیخون
بیا ربا ربی لشکر کشیدن بشب بر سر دشمن ای بدزدی بشب بر لشکر دشمن زدن و فتح بردن ابراهیمی قوله
لانه لا یحصل به المقصود وهو انقیاد الاعداء بالانکاب القتل **گفتار در حذر از اقربای دشمن**
که با تو دوست گردند گرت خویش دشمن شود دوستدار ٭ ز تلبیس ایمن مشو زینهار ٭ تار صفا الیه دوستدار است
تلبیس مکر و حیله خویش دشمن ترکیب اضافی ست یعنی اگر قریب و خویش ایشان دشمن دوستدار تو شود از مکر و فریب او ایمن
مباش زیرا که ۔ که گردد درونش بکین تو ریش ٭ چو یاد آیدش مهر پیوند خویش مصراع اول جزای مقدم
شرط ست مهر بالکسر آفتاب و شفقت و عیش کذا فی المدار و الاحیزان هو المراد ههنا پیوند عبارت از خویش که دشمن
نسبت بد اندیش را لفظ شیرین مبین ٭ که ممکن بود زهر در انگبین ٭ ای بر گفتار چرب خوشامد دشمن غره
مشو زیرا که ممکن بود ۔ کسی جان از آسیب دشمن ببرد ٭ که مر دوستان را بدشمن شمرد ۔ کسی بیابد موصول که مر دوستان را
صله آن و یابد شمن زاید لیست یعنی از آسیب دشمن آنکس سلامت یابد که از تمام ترس دوستان را هم دشمن دانست
مطابق حدیث نبوی اَلْحَزْمُ فِی سُوْءِ الظَّنِّ یعنی احتیاط در بدگمان بردن است ای آنکه بر و بنون نفی خوانده اند ای
کسیکه دوستان از دشمن ندانست از آسیب دشمن بسلامت نماند ای بالضرورة آسیب دشمن خواهد یافت چار پایان
قطع دوستی نموده آیت همانا که از سیاق و سباق بخیر اند کما لا یخفی ۔ نگهدار از آن شوخ در کیسه در ٭ که داند همه خلق را
کیسه بر ۔ که بیان آنست که کیسه بر بمعنی طرار و دزد سپاهی که عاصی شود از امیر ٭ ورا تا توانی بخدمت مگیر ٭ موعظت
دیگر ست در بعضم مختص اورا ای کسیکه خداوند نعمت خود قطع خدمت و بیفرمانی نموده پیشه آید بنوکری او را قبول مکن ز
ندانست سالار خود را سپاس ٭ ترا هم ندارد ز روی قیاس ٭ سپاس با لکسر و قیل بالضم منت حق گذاری کردن و شکر
بجا آوردن و در فرهنگ هندوشاه بمعنی لطف هم فوم ست جهانگیری ای برای سالار خود حق شکر نداشته و اطاعت
را بجا داده و آنچه بعضی بجای نداند ندارد یافته نظر بمصراع اول غلط است اگر فی نفسه صحیحست اگر بالضرورة او را
بخدمت گیری و کار فرمائی بسوگند و عهد استوارش مدار ٭ نگهبان پنهان بر او بر گمار ٭ نو آموز را ریسمان
کن دراز ٭ نه بگسل که دیگر نه بینیش باز ۔ موعظت دیگر ست ای از خدمت گزاران خانه زاد کسی را که نو خاسته باشد
بخدمت تمام تنگ مگیر و بهم تمام در گذار مکن بلکه توسط و میانگی باید که نه مطلق العنان باشد و خود تنگ بجان چو اقلیم
دشمن بجنگ و حصار ٭ گرفتی رعیت بسان بدار ٭ موعظت دیگر ست قلعه با بند و محراب کردن کسیر در جنگ کذا
فی المنتخب و المراد ههنا الثانی سامان قرار آسودگی و بعضی نسخ با یمن واقعست که معنی زیب و آرام ای عیب را
مرا نجان زیرا که ۔ که بندی چو دندان بخون در برد ٭ ز حلقوم بیدادگر خون خورد ٭ دندان بخون بودن صبر کردن

وغم خوردن یعنی مضرت قید کردن و آزردن رعایا عاید بظالم ست باز تبرقی موعظت دیگر میکند چو برکندی از خنگ دشمن دیار * رعیت بسامان تر از وی بدار - حاصل آنکه بعد از ظفر یافتن رعیت را ازار مده بلکه از هنگام دشمن بسامان تر یا سودگی تمام بدار زیراکه * اگر باز کوبد در کارزار * برآرند عام از دماغش دمار - کوبد از کوفتن ست و در کوفتن طلب کردن عام عبارت از رعایا و عوام خلق و یار دگر شهریان را رسانی گزند * در شهر بر روی دشمن هبند * ای حاجت بستن در نیست زیراکه دشمن تو در شهر ست چنانکه گفت - مگو دشمن تیغ زن در برست * که انباز دشمن بشهر اندرست انباز بفتح الف و زا معجمه شریک عبارت از رعیت که از دست آن شاه آزده باشد تبدبیر جنگ بد اندیش کوش * مصالح بیندیش و نیت بپوش * مصالح اینجا بمعنی جمع ست ای خوبیهای جنگ را و اندیشه دار و عزیمت خود از هیچکس مگو مطابق حدیث نبوی - استر ذهبک و ذهابک و مذهبک چنان در نهان تو در سینه راز * که گر باز جوئی نیابیش باز * کاف بیان چنان از مصراع ثانی برای ضرورت محذوفست - بمنه در میان راز با هر کسی - که جاسوس هم کاسه دیدم بسی دیر میان نهادن ظاهر کردن جاسوس واقع نویس - سکندر که با شرقیان حرب داشت * در خیمه گویند در غرب داشت * شرقیان شاهان که بملک مشرق سکونت دارند چنانکه خاقان چین و کید و هند وغیره مصراع ثانی بیان پوشیدن نیت ست - چو بهمن بزاولستان خواست شد * چپ آوازه افگند و بر راست شد - بهمن بالفتح نام بادشاهی از ایران زمین که اردشیر بن اسفندیار نام داشت و همان دختر تش منکوحه او بود صد و چهار سال ملک راند و بوقت مردن تاج و تخت را بهمان داد و همان دختر او بود که بحکم دین آتش پرستی دختر خود در حباله نکاح خویش آورد کذا فی المؤید و آبلستان بکسر لام و سکون سین جهمله و نیز بسکون لام و کسر سین آید چنانکه درین بیت نام ولایت آبا و اجداد رستم و زاولستان نیز گویند و از شیخ محمد خضری بضم با منقول ست که ملکی ست بگیلان و مازندران کذا فی الشامل خاست استاده و بعضے بو ادم قوم ست و مصدر بمعنی فاعلست خواهند شد بر راست شد ای بدست راست روان شد - جواهر گنجینه داران سپار * ولی راز با خویشتن پاسدار * ای اسرار خاطر را از جواهر عزیز تر دان * کرم کن نه پرخاش و کین آوری * که عالم بزیر نگین آوری - موعظت دیگر که پیشتر هم گذشته اکنون برای تاکید تمام و حسن اختتام باز باز دیاد فرموده است که علتست - چو کاری برآید بلطف و خوشی * چه حاجت به تندی و گردنکشی - نخواهی که باشد دلت دردمند * دل دردمندان برآور ز بند * ای مستمندان و محتاجان را باحسان و کرم از بند غم آزاد کن زیراکه - بازو توانا نباشد سپاه * برو همت از ناتوانان بخواه - همت قصد دل و دعا و هو المراد ههنا - و ناتوان مساکین رعیت - دعای ضعیفان امیدوار * ز بازوی مردان آید بکار * هر آنکه استعانت بدرویش برد * اگر بر فریدون زد او پیش برد - استعانت یاری و دعا خواستن درویش عبارت از مساکین و ابهام بگوشه نشینان که سلاطین از ایشان همت خواهند فریدون کنایه از قوی دست و غالب الغالب کامراد راجع بهر که پیشتر

به بار پارسی ای پیش دستی الحمد لله علی الاتمام وعلی سیدنا الصلوة والسلام

باب دوم در احسان

اگر هوشمندی بمعنی گرای ٭ که معنی بماند بصورت بجای ٭ هوشمندی بیا خطاب عام گرامیل کن معنی عبارت از
علم و عمل و جود و احسان و تقوی و ریاضت چنانکه در بیت لاحق ست یعنی با فعال حسنه و اعمال صالحه رغبت کن و
مر نفس را امراض ساز دو در پرورش صورش که عبارت از تن پروری و تن آرای است مشغول مباش زیراکه بقا مر اعمال
را باشد که همراه تو باخر باشد و جسم بست فانی و خاک خواهد شد پس باقی را گذاشتن و فانی را برداشتن کار هوشمندان
نیست چنانکه فرموده ٭ همی میردت عیسی از لاغری ٭ تو در بند آنی که خر پروری ٭ چه عیسی عبارت از روح
و خر عبارت از تن و تن اگر بریاضت کسی لاغر باشد روح که لطیفه ربانیست قوت میابد اگر تن بملذات فربه باشد
روح لاغر گردد و بمیرد ٭ گرا دانش و جود و تقوی نبود ٭ بصورت درش هیچ معنی نبود ٭ گر معنی هر گزای هر که
ازین صفات حمیده بیبهره ست صورت انسانی همچون نقش دیوارست چه معنی در صورت انسانی عبارتش از
کمالات روحانی ست ٭ کسی خسپد آسوده در زیر گل ٭ که خسپند از و مردم آسوده دل ٭ گل عبارت از خاک
گورست آسوده دل حال ستای مردم که بحیات دنیا از آنکس مردمان آسودگی رسیده باعتبار بخشش و احسان
غم خویش در زندگی خور که خویش ٭ بمرده نپردازد از حرص خویش ٭ خویش اول و ثالث مرادف خود است و ثانی
بمعنی خویشاوند و قریب علت ست پرداختن فاعل و متوجه شدن ٭ زر و نعمت اکنون بده کان تست ٭ که بعد
از تو بیرون ز فرمان تست ٭ آن تست تصریح بمعنی اضافت و اختصاص ست چه در اصل محاوره پارسیان از آن او ست
و از آن تست گویند یعنی در تصرف و قبض تست که اول بیان اکنون و ثانی علتست ٭ نخواهی که باشی پراگنده
دل ٭ پراگندگان را ز خاطر مهل ٭ ای بگذار باشی ای بدنیا و آخرت پراگندگان ای بینوایان که از غم روزی پراگنده
اند ٭ پریشان کن امروز گنجینه چست ٭ که فردا کلیدش نه در دست تست ٭ چست بالضم جیم پارسی چالاک و جلد
امروز دنیا فردا آخرت ٭ تو با خود ببر توشه خویشتن ٭ که شفقت نیاید ز فرزند و زن ٭ بعد از مرگ تو کسی گوئی
دولت دنیا ببرد ٭ که با خود نصیبی بعقبی برد ٭ دولت ز آسودگی آخرت نصیبی بیار عظمت بغمخوارگی چون
مر انگشت من ٭ نخارد کسی در جهان پشت من ٭ تمثیل است به آنکه غم عقبی خود باید خورد که فرزند و زن هیچ از
تو نخواهند خورد ٭ مکن بر کف دست نه هر چه هست ٭ که فردا بدندان گزی پشت دست ٭ مصراع ثانی بیان
مکن است یعنی هر چه مالک ست همه کف دست خود بنه ای در راه خدا تعالی صرف کن و مکن بکار یراکه مراد از آن
پشت دست بدندان گزی و حسرت و پشیمانی خوری و آنگار عبارت از بخل و ببعضی نسخ ٭ بنه بر کف دست

واقعست کان علیه بانشد ای درراه خدا تعالی بده زیرا که درصورت بخل فردا بندان آه . بپوشان ستر درویش گوز
که تا ستر خدایت بود پرده پوش . ستر بالفتح پوشیدن و بالکسر پرده و پوشش کذا فی المنتخب ستر اول بالکسر عبارت از
عورت ست بعلاقه ما البته الاشتمال و ثانی بالفتح عبارت از مغفرت چه مغفرت پوشیدن گناه ست و آنچه در بعضی
نسخ در مصراع ثانی بجای ستر فردا واقع شده خالی از لطف ست . مگردان غریب از درت بی نصیب + مبادا که گردی
بدرها غریب + غریب یعنی مسافر و آمده مفعول اول و بی نصیب مفعول ثانی . بزرگی رساند بمحتاج خیر + که ترسد که
محتاج گردد بغیر . بیار عظمت که ترسد علیه ست و تواند که موصول و صله باشد که ثانی بیان ازین محذوفست . بحال
دل خستگان درنگر + که روزی دل خسته باشی مگر + درنگر ای بلطف و مرحمت نظر کن مگر بمعنی شاید . درون
فروماندگان شاد کن + ز روز فروماندگی یاد کن + که مبادا روزی فرومانده شوی . نخواهنده بر در دیگران
بشکرانه خواهنده از در مران + خواهنده سائل و همزه برای خطاب ست و بشکرانه بمعنی برای . **گفتار در ترحم بر یتامی**
چون در قرآن مجید ذکر سائل با ذکر یتیم پیوسته بود و بمراعات وی تاکیدی رفته قال الله تعالی فاما الیتیم فلا تقهر و
اما السائل فلا تنهر بعد از ذکر خواهنده بمراعات یتیم داستانی دیگر نهاد و گفت + پدرمرده را سایه بر سر فگن
غبارش بیفشان و خارش بکن . پدرمرده صفت موصوف محذوفست که طفل باشد عبارت از عجز و فروماندگی
اوست یعنی طفلیکه پدرش مرده باشد و خورد و یتیم مانده باشد بر سر او سایه فگن ای بر حالش شفقت و مرحمت کن عجب نیست
پژمرده تیره بخت + که بی بیخ تازه نباشد درخت . پژمرده و پژمریده و پژمان و پژمنده هر چهار لغت بالکسر و
قین بالفتح افسرده و بی رونق کذا فی الرشیدی فی الفصل البا الفارسی مع الزاء الفارسی . تیره بخت فرومانده
و مفلس یعنی افسرده ماندن و فرومانده بودن او عجب و مستبعد نیست زیرا که بی بیخ آمده بعضی نسخ معتمده . ندانی چه بودش
فرومانده سخت + بود تازه بی بیخ هرگز درخت + و ندانی استفهام و استفسارست چنانکه از کلمه چه مصراع است
ای آیا نمیدانی که یتیم را چه شدت لاحق شده است که عاجز گشته و مصراع ثانی استفهام انکاریست و در جواب آن
استفسار یعنی درخت بی بیخ هرگز نمیباشد بلکه پژمرده و خشک می باشد پدرش که بمنزله بیخ بود بر آورده لهذا مانند
شاخ پژمرده گشت . چو بینی یتیمی سر افگنده پیش + مده بوسه بر روی فرزند خویش . یتیمی سر افگنده ترکیب توصیفی
و سر افگنده غمناک بحضور یتیم فرزند خود را بوسه مده که موجب حسرت یتیم و غیرت ایزد کریم ست چنانکه گفت .
الا تا نگرید که عرش عظیم + بلرزد همی چون بگرید یتیم + الا حرف تنبیه است و تا از نهاریه عرش را از آن عظیم گویند که
چهار رکن دارد و هر رکن سیصد و شصت ستون از یاقوت و گرد هر ستون هفتاد ساله راه ست اگر فرشته
تیز پرواز یک سر تا سر دیگر آن پرد و میان هر دو رکن سیصد و شصت ساله راه ست کذا فی درالبیضا برحمت
بکن آبش از دیده پاک + به شفقت بیفشانش از چهره خاک . شین اول مضاف الیه دیده ست و ثانی مضاف الیه

چهرهٔ زیبا که یتیم ار بگرید که نازش خرد ٭ وگر خشم گیرد که بارش برد - که گدایست خرید از خریدن بمعنی قبول کردن
و تنگ نا شدن بار بردن تحمل کردن یعنی بر حال یتیم گریان رحمت و شفقت کن که هیچکس غمخوار و بار بردار
ندارد و بعضی از شراح در مصراعهٔ ثانی بارش به بای وحدت و رای معجمه نوشته ای کدام کس او را بتقاضای خود باز آرد و دور
جهانگیری باز را بمعنی تشبیب آورده است لیس معنی چنین باشد که کدام کس او را از خشم بقرار و آرام آرد بر این
نسخه این بیت ذو قافیتین است - اگر سایهٔ خود برفت از سرش ٭ تو در سایهٔ خویشتن پرورش - بدانکه دیرز
مقام بیتی از ملحقات یافته شده - بده سورهٔ فاتحه میدمید ٭ خط نیل بر روی مادر کشید ٭ که بیان سایهٔ خود ای در
سایهٔ والدین جنان خرم و تازه بود که پدرش سورهٔ فاتحه بعزیمت و حرز بر وی میدمید ٭ و مادرش خط سیاه
برای دفع زخم چشم بر جبین میکشید و بعضی نسخ بجای پا کشید در من میکشید و قعست بر این تقدیر مؤخر از بیت لاحق
و در حل مقوله شیخ است که شیخ در حسب حال لطف پدر خود گفته باشد والله اعلم - من آنگه سر تاجور داشتم ٭
که سر در کنار پدر داشتم ٭ تاج زر تاجر شاهی که بیان نگاه است - اگر بر وجودم نشستی مگس ٭ پریشان شدی
خاطر چند کس ٭ هر دو یار برای ماضی است از والدین که خویشان و بیگانگان - کنون دشمنان گر برندم اسیر ٭
باشد کس از دوستانم نصیر - بفتح نون و صاد مهمله بمعنی یاری دهنده و میم مضاف الیه تعبیر است و بعضی نسخ
خبیر بمعنی دانا و واقف واقع است ٭ مرا باشد از درد طفلان خبر ٭ که در طفلی از سر برفتم پدر ٭ که علیه او
میم برفتم مضاف الیه - **حکایت بر سبیل تمثیل** - یکی خار پای یتیمی بکند ٭ بخواب اندرش دید صدر خجند
نظر بظاهر بیت لاحق بیت آنکه از خار پای معنی حقیقی مراد است و تواند که کنایه از درد و عجز باشد یتیمی بیاد و حدت
خجند بضم خاء معجمه و فتح جیم نام شهریست از بلاد ماوراء النهر که شیخ کمال خجندی از آن شهر است از دیار
فرغانه ابراهیمی صدر خجند خواجه کذا فی المدار و آن شیخی که بصدر الدین لقب است کذا قیل و شاید که بمعنی
بالانشین خجند کنایه از شیخ کمال او بیان است یگانه و تجرید و تفرید که بر بالین مرقدش نوشته اند کمال از
گنج این ویرانه رفتی ٭ هزاران آفرین مردانه رفتی - کذا فی نفحات الانس - همیگفت در روضهای جمید
کزان خار بر من چه گلها دمید - روضها باغهای بهشت چمیدن بجیم فارسی خرامیدن و بناز رفتن
ابراهیمی کزان بیان گفتست و چه معنی بسیار است الحکایة فعاد شیخ الی ما کان فیه من الترغیب بالاحسان
مشو تا توانی ز رحمت بری ٭ که رحمت برندت چو رحمت بری - رحمت در مصراع اول بجیم مهمله است و در ثانی
هر دو زای معجمه و در مصرعه اول بمعنی بیزار و دور و ندت و بری بمصرعهٔ ثانی ضد آرند ت و را نیست کذا فی الرشیدی
معنی تا توانی از رحمت کردن بر مستمندان عالم بیزار مشو چرا که این ذات [illegible] مردمان ببری و در سایه در فلست
بیزار و دور سازند و پدر تو رحم آرند کما فی الحدیث ارحموا ترحموا کذا قال مولانا عبد الواسع و در عامه نسخ لفظ

رحمت هر سه جا بر ای اهمله دیده شد پس بسون یعنی آوردن باشد ای بر تو رحمت آرند چون ایشان رحمت آری فی المال
واحد و تو اند که فاعل برند قضا و قدر یا بهشت و یا ملائکه رحمت کما فی الحدیث آخر ارحموا فی الارض یرحمکم الرحمن ـ چو انعام
کردی مشو خود پرست ـ که من سرورم دیگران زیر دست ـ بیان خود پرست شدن ست یعنی بعد از انعام و عطا
کردن بر کسی منت منه و خود را از دیگران بزرگ و بهتر مپندار که گفته اند که جل ثناؤه فان العائد الیک عائدۃ
اگر تیغ دورانش انداخته است ـ نه شمشیر دوران هنوز آخته است ـ شین راجع بمحتاج که بروی انعام کرده
باشی و مصرع ثانی استفهام انکاری ست آختن بالمد و خاء المعجمه بیرون کشیدن از نیام شایع یعنی تیغ بیداد
زمانه تا حال بیرون از نیام ست هر گاه خواهد بیند از و پس خود پرستی را بگذار و دو غره مباش بلکه چو بینی
دعا گوی دولت هزار ـ خداوند را شکر نعمت گزار ـ زای معجمه کام تحقیقه ای با نعام کردن شکر نعمت خدا
را ادا کن و در بیان ـ که چشم از تو دارند مردم بسی ـ نه تو چشم داری بدست کسی ـ چشم داشتن امید وار بودن
کرم خوانده ام سیرت سروران ـ غلط گفتم اخلاق پیغمبران ـ خوانده ای گفته ام چنانکه پیشتر گفته ـ بزرگی
رساند بمحتاج خیر ـ و نیز در حکایت عمر بن عبد العزیز بمعنی تصریح نموده است **قوله** غلط گفتم بمصراع
اول مربوطست ای کرم را که از سیرت بزرگان گفته ام غلط کردم و بمرتبه ادنی اکتفا نموده ام چه کرم از اخلاق پیغمبران
ست چنانکه ابراهیم که جد بزرگوار چندین انبیاء است کرم پیشه بود و کذا فی حال سائر الانبیاء فی باب
جهاد و العطا ـ **حکایت در اخلاق پیغمبران** ـ شنیدم که یکهفته ابن السبیل ـ نیامد بمهمان سرای خلیل
ابن السبیل رهگذر و مسافر خلیل لقب ابراهیم ـ ز فرخنده خوئی نخوردی پگاه ـ مگر بینوائی در آید ز راه ـ این بیت
بیان حال ابراهیم است در جود و سخا همین بیت ست مقصود بالذات درین حکایت فرخنده خوی بسیار صدر بینوائی
بیان انکه نخوردی بیان ماضی مفید معنی استمرار و تخصیص پگاه بیان آنست که بوقت شام حاجت انتظار
کشیدن نیست چه مسافر شب بر وقت جا گیر ـ برون رفت و هر جانبی بنگرید ـ در اطراف وادی
نگه کرد دید ـ مصرع دوم تخصیص بعد تعمیم ست و مفعول دید یکی که به بیت لاحق ست ـ به تنها یکی در بیابان
چو بید ـ سر و دستش از برف پیری سپید ـ با به تنها زائده است بید درختیست معروف که باد زند و روانی که
باد میلرزد پس تشبیه بید تنهائی و بی توشگی ست تنیین رویش راجع بیکی و به بعضی نسخ رویش واقعست و فال
واحد ست چه آری روی ـ هم موی ریش مراد ست ـ بدلداریش مرحبائی بگفت ـ برسم کریمان صلائی بگفت
مرحبا جای فراخ مستعمل فی کلامهم منصوبا علی الظرفیه ای جئت فی مکان الا ضیق و لا ملال فیه الکنون بمعنی خوشتن باد بطریق
دعا استعمال یافته کذا فی المنتخب و صلائی بیا عظمت صلا آوازیکه برای استحضار مردمان بطعام دهند که بعد
باصطلاح شهرت گرفته و بیان هست ـ ای چشمهای مرا مردمک ـ یکی مردمی کن بنان و نمک ـ بر سبیل تکیه کلام ست

یا داخل در اصل مرام ای بقبول کردن نان و نمک من کر اند که ضیافت ست بر من احسان کن و مقرر ست که طعام غیر مکلف
را نان نمک گویند. نعم گفت و بر جست بر داشت گام * چو دانست خلقش علیه السلام. نعم بفتحتین آنکه بتصدیق
کلام سائل گویند و بعضی نسخ بجای چو که علیه دیده شد. رقیبان مهمانسرای خلیل. بعزت نشاندند پیر ذلیل. رفیق
یار سفر و چه بدست کذا فی الشامل و المدار اینجا معنی ثانی مراد ست و بعضی نسخ رقیبان جمع رقیب بمعنی نگهبان
و پاسبان دیده شد ذلیل باعتبار پیری یا گرد راه. بفرمود ترتیب کردند خوان * نشستند بر هر طرف همگنان
ای همه کسان شرفنامه. چو بسم الله آغاز کردند جمع * نیامد ز پیرش حدیثی بسمع. شین مضاف الیه سمع و راجع
با ابراهیم حدیثی یای تنکیر. چنان گفتش ای پیر دیرینه روز * چو پیران نمی بینمت صدق و سوز. که پیران
در آخر عمر تائب شده براه صدق و سوز دل درآیند و اعمال حسنه اختیار نمایند روز اینجا بمعنی روزگار ست کما م تحقیقه
نه شرط ست وقتیکه روزی خورند * که نام خداوند روزی برند. استفهام انکاری ست شرط انصاف ای علامت انصاف
چنانکه خود فرموده ست ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند * تا آخر قطعه که نام آن بیان کلمه این محذوف ست
که مبتدا موخر ست ای آیا اینکه نام ایزد تعالی بوقت خوردن گرفته شود علامت انصاف نیست ای هست
فاعل خورند و برند عالمیان و بعضی نسخ خوری بری و تعست هو داخل فی التوبیخ. بگفتا نگیرم طریقی بدست
که نشنیدم از پیر آذر پرست. ای آتش پرست آنرا گبر گویند کذا فی الکشف بدانکه آذر بمد و ذال بمعنی آتش
پرست و نیز ایام جشن گبران که مدت ماندن آفتاب ست در برج قوس بهندش پوه گویند و آذر بالمد و ذال معجمه
نام پدر ابراهیم که تارخ نام داشت و او را از بت تراش گویند کذا فی المدار که صله طریقیست. بدانست
پیغمبر نیک فال * که گبر ست پیر تبه کرده حال. باعتبار کفر و آتش پرستی گبر بفتح کاف پارسی مع آتش پر
و به بعضی تبه بوده حال ست نیک فال بسکون کاف بشارت ست بواضح حجته ابراهیم که نام خدا تعالی
در انتهای آن رسم نهاده اوست چنانکه در زاهدی آورده است که جبرئیل با دوازده فرشته برای هلاک کردن
قوم لوط روان گشتند بر حسب مهمان ایزدی اول بر ابراهیم آمدند ابراهیم طعام پیش شان کشید گفتند
انا لا ناکل طعام احد نودی ثمنه بهائی طعام خود بدهید گفت بها آنست که تسموا الله اذا ابتدأتم و تحمدونه
اذا فرغتم بیکدیگر نگریستند اتخذ الله خلیلا. بخواری براندش چو بیگانه دید * که منکر بود پیش پاکان
پلید. که علیه ست منکر بفتح کاف زشت و مکروه و بکسر کاف خواندن درینمقام غلط ست. سروش آمد از کردگار
جلیل * بهیبت ملامت کنان کای خلیل. سروش عبارت از جبرئیل ع ای بیان گفت محذوف ست
منش داده صد سال روزی و جان * ترا نفرت آمد ازو یک زمان * گر او میبرد پیش آتش سجود * تو واپس
چرا میبری دست جود * بدانکه در تتمه این حکایت هفت ابیات در بیان باز آوردن ابراهیم مذکور

رأسلیمان شدن و که در حواشی بعض نسخ یافته شد از ملحقات ست که در هیچ نسخ معتمد قدیمه مرقوم نیستند آری مضمون آن ابیات آنچه در سبحة الابرار مسطورست مطابق ست و

داستان

در بیان آنکه زرق و شید سائل هیچ از کفر کافر مانع از احسان نیست

❊ گره بر سر بند احسان مزن ❊ که این زرق و شیدست و آن مکر و فن ❊

گره بکسرتین متحقق ست و بفتح را غلط ست بند بیا و تازی کمر و علم بزرگی و مکر و حیله و فریب و طمع و طلب و محبت و خیال محنت و پیوند و عضو که بتازیش مفصل نامند و بند دست و پای مجرمان و دیوانگان و بندیکه پیش آب بندند و فن کشتی گیران و طومار کاغذ و پیمان و جفت گاوان که بجهت زراعت و غرابه باهم بدارند و طناب و سبز کذا فی المؤید و المدار و الرشیدی و بسروری اینجا بمعنی محبت و طلب و خیال ست گره زدن مانع آمدن و باز ماندن مصراع ثانی بیان وجه گره زدن و علت امساک و زرق بفتح زای معجمه و شید بفتح شین معجمه مکر و فن هر چهار مترادف اند بمعنی فریب و دروغ و حمل بر طریق مبالغه است من قبیل زید عدل این و آن اشارت بسائلان مبارزه احسان افراد انسان حاصل معنی آنکه این معنی را بظن خویش حجت گرفته وجه امساک دانسته که این کس یعنی زید مثلاً اسیر یا زرق و شید است و آنکس یعنی عمر مثلاً اسیر مکر و فن ای محل اتفاق مستحق احسان نیستند بر سر محبت مطلب و زر بخش احسان از افضال اعمال صالحه ست گره مزن بند مکن و از انعام باز مگیر چه ایشان اگرچه فی نفسه مستحق احسان نیستند و اهل بیت آن ندارند تو به فضل جمیل که احسان ست اخل ثواب جزیل مثنوی بذا المعنی الملائم للسیاق اعنی قوله گر و بیسیر پیش آتش سجده الخ والمناسب بسیاق اعلی قوله و لیکن تو لبتان کر صاحب خرد الخ و تواند که لفظ بند اینجا بمعنی رسن و کمند باشد و موید اوست که خود فرموده که احسان کمندست در گردن و هم فرموده ❊ ببخش که آدمی زاده صید الخ یعنی بر سر رسن و کمند احسان گره مزن و بند مکن بلکه این کمند را سر گشاده دار و مدام مردم از اشکار خورده کرده باش خواه نیک و مستحق خواه بد و مولانا عبد الواسع لفظ بند را بمعنی مقید و به بند افتاده صفت احسان خیال نموده ست و گفته که احسان نظر بظاهر که صرف مال و یا دادن سرمایه است و به بند افتاده است و از کم کسی بوجود می آید تو بر سر گره مزن یعنی تجبی در میان میار که فلان زرقست فلان تا دیگران از احسان کردن باز نمانند و بر عارف مخفی نیست که لفظ بند باین معنی محتمل ست بباید نیز مقصود نسخ ترغیب مخاطبست باحسان که نیکی و بدی کسی را حجتی برسان نه منع مخاطبست از حجت انگیختن بر عدم جواز احسان بدان که دیگران هم بحجت و نظر داشته از احسان باز مانند فالصنف فان الانصاف من خیر الاوصاف و بعضی شراح نوشته که در یک نسخه باین لفظ و بند واو عطف دیده شد یعنی گره بر سر و ابروی خود و بند احسان مزن یعنی ترش روی مکن و در احسان باز مگرد و اما این معنی بدین تقدیر کلمه بر بر لفظ احسان بدست نخواهد رسید مع ان الواو لم یوجد فی النسخ التی ایناها و آنانکه بند را بمعنی بشاره قرار داده اند و در زر اثر خایان شهر تا پذیرفته پشاره دروغ بسته اند چه

بمعنی در هیچ فرهنگ یافته نشد والله اعلم بالصواب. زبان میکند مرد تفسیر دان ÷ که علم و ادب میفروشد بنان. علم
عبارت از معانی قرآن است یا عبارت از فصاحت و بلاغت طامع که بوقت تفسیر معانی بکار میبرد یعنی مرد عالم
زبان خود می کند باین معنی که علم و ادب خود را که عظیم الشان عالی قدر است بمقابله اندک چیزی از حطام دنیوی
می فروشد ای بطمع تحصیل مال اظهار فضل خود می کند. کجا عقل با شرع فتوی دهد ÷ که اهل خرد دین بدنیا دهد ÷
با شرع بیا موحده برای مصاحبت و بیا مثناة تحتانیه که حرف تردید است هر دو میتوان خواند چنانکه اختلاف نسخ مؤید اوست
که اهل بیان فتوی است. ولیکن تو بستان که صاحب خرد ÷ ز ارزان فروشان برغبت خرد. خرد اول بکسر خا
ست بمعنی عقل و ثانی به فتح آن از خریدن یعنی علم الدین را بشنو و بلاغت او را شنیده بمراد برسان با حسانش شاگرد او
اگرچه مستحق آن نباشد چنانکه صاحب دل فصاحت و بلاغت زبان مر انرا شنیده برای نگهداشت آبروی خویش دو
مهر زرش داده خوشساخت

حکایت عابد و گیادی

زباندانی آمد بصاحبدلی ÷ که محکم فرو مانده ام
در گلی. زباندان شاعر فصیح و صاحب قیل و قال هر دو یا اول برای وحدت است و ثالث برای عظمت که بیان
گفت محذوف است و گل عبارت از قرض ده درم معتبر الادا چنانکه گفته. یکی سفله را ده درم بر منست ÷ که دانگی از و
بر دلم ده منست. مصراع ثانی صفت ده درم است دانگی بیا وحدت ششم حصه درم که مقدار هشت جو میانه میباشد کذا
فی المنتخب من ثانی وزن معروف حاصل آنکه نه ادای آن درم بر دلم مثل بار دهی شصت من انقره است و بعضی
نسخ صد من است فالمبالغة فیه بالغة. همه شب پریشان از و حال من ÷ همه روز چون سایه دنبال من ÷
بگرد از سخنهای خاطر پریش ÷ درون دلم چون در خانه ریش. خاطر پریش صفت سخنهای درون دلم مفعول
اول کرد است و ریش بمعنی مجروح مفعول ثانی آن ای از سخنهای پریشان کننده خاطر اندرون مرا ریش کرده است
چون در خانه ای چنانکه هر روز در خانه مرا الکذ کوریش میکند و می گوید کذا قال عبد الواسع و تواند که در خانه بمعنی
گشادگی دروازه باشد ای دل من گشادگی اندرحت که دروازه خانه باشد. خدا یش مگر تا ز مادر بزاد ÷ جز این ده
درم چیز دیگر نداد ÷ لهذا المرا انچنین سخت دانسته است مگر بمعنی شاید برای ابتدا و فاعل نداد سفله مذکور است بسته
از دفتر دین الف نخوانده بجز باب لاینصرف. الف نمیداند ای نمیداند چه الف اول و اشهر حروف هجا است هر که
الف نمیداند دیگر را هم نمیداند لاینصرف در لغت بمعنی بر نمیگردد و باصطلاح نحویان عبارت از کلمه ایست
که در آخرش کسره و تنوین نیاید اینجا بمعنی لغوی است ای آنکس غیر باب لاینصرف و برنگشتن نخوانده است ای در خانه
من برنمیگردد و همیشه نشسته باشد کذا قال مولنا عبد الواسع و هو الانسب بالسیاق والسباق و تواند که باب
لاینصرف عبارت از بخل باشد یعنی آن جاهل بیدین زر را صرف نمیکند و مرا که از ادای آن عاجزم برانمیده کما
هو عادة العوام المنذین الورع و یوید المصراع الاول این بیت ایهام است با آنکه از علوم دین چه از فروغ

چیزی نیاموخته است و از علوم آنکه غیر مقصود است چنانکه نحو مثلاً باب غیر منصرف فقط خوانده است و لفظ دراهم و دنانیر را
که غیر منصرف خوانده است از نافهمی خود چنانکه فهمیده است که دراهم و دنانیر را خرج نباید کرد چنانکه مولینا عبد الرحمن
جامی این نکته را در تحفة الاحرار آورده است۔ بیت۔ پیشه کنی از سر جهل نگرف منع دنانیر و دراهم ز صرف حاصل آنکه جهل او
باین غایت است که خوانده و ناخوانده نزد او برابر است اما این معنی ایهامی است نه قصدی۔ خور از کوه یک روز
سر بر نزد۔ که آن قلتبان حلقه بر در نزد۔ سر بر زدن طالع شدن که رابطه بین الجملتین است قلتبان بالفتح
قاف و دیوث و بی غیرت که بر احوال قبیحه زن خود واقف گردد و چشم از آن بپوشد و دیده را نادیده کند هندی
بهڑوه مانند کذا فی المدار آنکه اجرت زنا دختران و خواهران خورد و حلقه بر در زدن طلب فتح باب کردن ✢
در اندیشه ام تا کدام کریم ✢ از آن سنگدل دست گیرد بسیم ✢ میم کدام مضاف الیه دست است و دستگیر دادی یاوری کند
بسیم و در اصل عامه نسخ که کدامی بیاء وحدت بودی بارتکاب حذف میم است بعد از لفظ دست و الذکر اصل یا البته
الی الحذف۔ شنید این سخن پیر فرخ نهاد ✢ درستی دو در آستینش نهاد ✢ فرخ نهاد مبارک تن و نیک ذات درست
بضمتین و سین مهمله چیزی راست ضد شکسته و تنکه و مهر و زر و نقره خالص کذا فی المدار باشرفی اشتهار دارد جهانگیری
درستی دوای یکی و تنکه عبارت از قلت عدد۔ زر افتاد در دست افسانه گوی ✢ برون رفت ز انجا چو زر تازه روی ✢
افسانه گوی شاعر تراش خائی یکی گفت شیخ این ندانی که کیست ✢ برو گر بمیرد نباید گریست ✢ ای بد کس است
چنانکه گفت۔ گدائی که بر شیر نر زین نهد ✢ ابوزید را اسپ و فرزین دهد۔ گدای خبر مبتدا محذوف که بر شیر نر زین
صله یا است و مصراع ثانی بحذف عطف و تقدیر خبر ای حیله گری که ابوزید معطوف است بر مصراع اول که شیر نر زین
نهد یعنی سخت دلاوری کند و قبل این مثل در وضع نفی و محال گوییست چه بر پشت شیر زین نهادن از محال است
کذا فی المدار اینجا به معنی اول مراد است که امیر بخیل را منقاد و مسخر خود میسازد و مالی میگیرد و ابوزید شاطر و
واضع فن شطرنج کذا فی الشامل و مولینا عبد الواسع گفته نام شطرنج بازیست مشهور که در فن شطرنج ضرب المثل
است اینجا کنایه از مرد حیله گر و منصوبه باز فرزین بالفتح و از شیخ احدی بکسر مصحح است مهره معروف که در
شطرنج آنرا وزیر گویند و اسپ نام مهره ایست اسپ و فرزین بباز و دو بازی ببر مراد از غلبه است چه هر کو در باختن
شطرنج کامل و ماهر باشد حریف خود را مهره چند داده خود بدست خالی میسازد و اسپ و فرزین را طرح داده مات
کرده بازی برد کذا فی الرشیدی و المدار این بیت دو قافیتین است یکی نر زین و فرزین دوم نهد و دهد و از
رشیدی معلوم شده که هر دو جا نهد است پس قافیه یکی باشد حاصل معنی آنکه این کس گدائی پر دغاست که عروا بخیل را
که مثل شیر نر است اگر کسی را زین بر پشت خود نهادن ندهد بالطف الحیل منقاد و مطیع خود میسازد و حیله گری عیار است
که همچون زید حاذق منصوبه باز اسپ و فرزین طرح داده بازی ببازد۔ بر آشفت عابد که خاموش باش ✢

تو مرد سخن نیستی گوش باش ٭ که بیان گفت محذوف است گر مرد سخن لائق گفتار گوش باش ای تمام متوجه بمن شود جوابم بشنو فهو من قبیل زید عدل ای بجدی بمن توجه کن که تمام بذات گوش گردد. اگر راست بود آنچه پنداشتم ٭ ز خلق آبرویش نگهداشتم. آنچه پنداشتم ای مدیولنت عاجز از ادای دین. وگر شوخ چشمی و سالوس کرد. الا تا نه پندار افسوس کرد ٭ سالوس مکر و حیله فاعل کرد افسانه گوئی افسون کردن جسر نخوردن زیرا که که خود را نگهداشتم آبروی. ز دست چنان گربز یاوه گوی. گربز بیاوراهی دو پارسی بروزن هرمز مرد طرار و حیله گر و فتنه انگیز و دلاور کذا فی المدار و یاوه پیش برای تنکیر است که بموصوف لاحق میکنند یاوه گوئی و بیهوده گوئی تمت الحکایة

و قال الشیخ لابراز الغرض. بد و نیک را بذل کن سیم و زر ٭ که این کسب خیر است و آن دفع شر ٭ که علیه است کسب خیر تحصیل بهبود دارین اشارت است بذا کردن بر نیک و کن اشارت است بذل کردن بر بد ٭

سخاوت ز مردیست و نام آوری ٭ چو روز قیامت داد اوری ٭ داد اوری حکومت و خصومت او پرسش والخیر هو البر او سنا یعنی چون مقرر است که بروز قیامت از هر یک پرسش اعمال کنند که یا فلان هذا الذنب نیز سخاوت از کار مردان و نام آوران است که بروز قیامت مرد سخی را از جمله عالی همتان و نام آوران گیرند چه دنیا را با آنکه محبوب نفس است بر خلاف رای او در راه ایزد تعالی صرف کرده است و این آثار کمال و صدق دعوی حب حقتعالی است بخلاف بخیل که از جمله دون همتان و گمنامان باشد که هیچ عمل مردانگی موجب نام آوری نکرده است و جعل المصراع اول مستقلا بنفسه و ربط الثانی بالبیت لاحق بعید کل البعد فلیس علینا التزامه مع وجود لوجه الظاهر القریب الی الفهم. بس خنک آنکه در صحبت عاقلان ٭ بیاموز اخلاق صاحبدلان. عاقلان با صحابی کالشیخ و من یوازنه اخلاق خصلتهای حسنه از جود احسان و سائر کمالات انسان و عجب و غیره نا شدن از ان کما ستعرفه. گرت عقل و رای است تدبیر و هوش ٭ برغبت کنی پند سعدی بگوش. زیرا که. که اغلب درین شیوه دار مقال ٭ نه در چشم و زلف و بناگوش و خال ٭ درین شیوه ای در پند و تعلیم اخلاق صاحبدلان فضائل روحانی نه در وصف شاهدان ظاهری که مورث غوائل نفسانی است بناگوش بالضم بن گوش کذا فی الرشیدی ای رخسار و عذار یا کنایه از خط که بر بناگوش باشد و اغلب بنا بر ان گفته که حیانا در بعضی مواضع خد و خال صاحب جمال تقریبا مذکور میشود و لا سیما لانه لیس قصدیا. حکایت پدر ممسک و فرزند جواد تعلیم اخلاق صاحبدلان. یکی ماند

دینار از دو صد هزار ٭ خلف بود صاحبدل و هوشیار ٭ خلف فرزند نیک و پس مانده کذا فی المدار و المنتخب یعنی یکی بعد مردن او صد هزار یعنی لکهه دینار ترک کرد که ماند و پسرش صاحبدل و هوشیار بود ای مرد خدا و عاقبت بین بود سخاوت پیشه گرفت و در عامه نسخ بجای ماند رفت واقع است درینصورت صاحبدل و هوشیار عطف معطوف است بر دینار و خلف بمعنی مطلق پس گذاشته خواهد بود یعنی از جهان نقل کرد و صد هزار و پسری صاحبدل و هوشیار

از دو ایں ماند حاصل قاله مولنا عبدالواسع ـ نه چون ممسکان دست بر زر گرفت ❊ چو آزادگان دست از و بر گرفت
دست مصراع ثانی اضراب است از دل ممسک از امساک است بمعنی بند کردن و بخل و زر بیدن آزادگان احرار و جواز
زدن و اولیاء الله تعالی و حلال آزادگان گشت ـ ز درویش خالی نبودی درش ـ مسافر بمهمان سرا اندرش
ای بودی و یار اندرای ماضیست مفید بمعنی استمرار ـ دل خویش و بیگانه خورسند کرد ❊ نه همچون پدر سیم و زر
بند کرد ـ خویش و دوست خورسند بالضم قانع و راضی کذا فی المدار و المراد هو الثانی ـ ملامت کنی گفتش ای
بادوست ـ بیکره پریشان مکن هرچه هست ـ ملامت کنی بادوست مسرف و مبذر قال مولنا عبدالواسع و هو
المناسب للمقام و آنکه بمعنی سخن گفته اند چنانکه در مدار است بیجا کرده اند چه غرض ملامت کننده توبیخ صاحب
دل است باسراف و تبذیر نه مدح او حسن تدبیر بیکره یکبار ابراهیمی ای بالکلیه ـ زر و مال و نعمت نماند بسی ❊
اگر این حکایت نگفت کسی ـ نماند ای مال را دیر بقا نیست گاهی باشد و گاهی نباشد ـ پس باسراف و فضول
بزودی تمام منعدم و فانی گردد و مگر بمعنی شاید منقول ملامت کن مذکوره **حکایت** درین روز ها زاهدی
با پسر ❊ شنیدم که میگفت جان پدر ـ منادی محذوف الندا است مجرد و ای که از اسباب دنیوی هیچ نداشته
باشد خانه پرداز بسیار خراب کننده خانه ابراهیمی جوانمرد گو یا بر انداز تفعیل اوست ـ پسر پیش بین بود کار آزما
پدر را نما گفت کای نیکرای ـ پیش عاقبت اندیش بسالی توان خرمن اندوختن ❊ بیکدم نه وی بود سوختن
ای دادن آن بخلایق دفعة واحدة چو در تنگدستی نداری شکیب ❊ نگهدار وقت فراخی حسیب ـ فراخی فراخ
دستی و کثرت مال و منال اکنون پسر نگور به مضمون این بیت نقلی میر آرد با دل پدر امکن گردد گفت
مثل بدختر چه خوش گفت بانوی ده ❊ که روز نوا برگ سختی بنه ـ بانو عروس بی بی و آوندهٔ اب
و آب کذا فی المدار و المراد هو الاول نوا اینجا بمعنی خوشی و کثرت مال مراد اوست برگ سختی باضافت لامی
ای توشه بروز سختی بیا انش آنکه همه وقت پر دارد مشک از سبوی ❊ که پیوسته در ده روان نیست جوی
که علیه ست پیوسته همیشه حاصل آنکه دنیا را حصول ابدی نیست پس یک قدم بیا و داد آن هوشمندی است
حکایت منقوله تا اینجا بود اکنون ملامت کن از خود مر صاحب دل را موعظت میگوید ـ بدنیا توان آخرت
یافتن ❊ بزر پنجه شیر نر تافتن ـ بدنیا ای مال و منال دنیا و آخرت مراتب قصوری شیر نر دشمن غالب
که بعدل امل مغلوب باشد شود اشیاء دنیا موجب حصول مقاصد دراینست حصول دنیا خود ظاهر است حصول
مقاصد آخرة آنکه آدمی بصرف کردن مال دنیا بتدریج در مصارف خرج بر مساکین مستحق دخول جنت
میشود نه باسراف و تبذیر یکبارگی که اِنَّ المُبَذِّرِینَ کَانُوا اِخوَانَ الشَّیَاطِینِ یعنی اسراف کنندگان خود
ضال و مضل دیگرانند از جاده مستقیم شریعت بدون عهده وضع مال در غیر مصارف میکنند پس ـ بیکبار

بر دوستان زر مپاش وز آسیب دشمن اندیشه باش ـ پاشیدن ببار پارسی ریختن و تخصیص دوستان بانکه
صاحبدل مذکور خویش و بیگانه را خورسند نموده بود بنا بر تقابل دشمن ست ـ اگر تنگدستی مرو پیش یار *
وگر سیم داری بیا و بیار * وگر روی بر خاک پایش نهی * جوابت نگوید بدست تهی ـ شین عاید ست بیار
و ببعضی نسخ که گر روی آه واقعست برین تقدیر علت مصراع اول بیت سابق باشد ـ تهیدست بر
خوبرویان مپیچ * که بی سیم مردم نیرزد بهیچ ـ تهیدست حالست از فاعل مپیچ ای میاویز و گرد ایشان مگر
وزیرا که مردم بی سیم نزد ایشان به هیچ قدر ندارد و به بعضی نسخ بجای بی سیم بی هیچ دیده شد ـ خداوند زر برکند
چشم دیو * بدام آورد صخره جنی بریو * صخره جنی نام دیویکه انگشتری سلیمانؑ غایب کرده چهل روز بجایش بر تخت
نشسته سلطنت راند کذا فی المدار تفصیل این قصه خواهی دانست انشاء الله تعالیٰ ریو بیار پارسی فریب حاصل انکه
خداوند زر اگر خواهد که چشم دیو برکند یا صخره جنی را بدام آورده بروی آسان باشد که چون زر بغریمت خوانان و سحر
پردازان بدهد هرچه خواهد بکند و تخصیص صخره جنی و گذا دیو سپید بنا بر زورمندی ست ـ ز دست تهی بر نیاید
امید * بزر برکند چشم دیو سپید * نام دیویکه رستم او را در راه مازندران گشته بود کذا فی المدار آنچنان ست
که روزی کیخسرو با بزرگان ایران بزم کیانی آراسته کرده بود که چوپانی از گله خاص از دشت آمده خبر کرد که
گوری بصلابت بر شیر در گله خاص پدید آمده ست کیخسرو دریافت که گوری نباشد بلای باشد رستم را بدفع
آن فرستاد که رستم در چراگاه گله خاص آمده سه روز جستجو گور کرد آخر چهارم بصفت اسپ زرین درخشنده
دران مرغزار نمودار گشت رستم بر رخش تاخت از نظرش غایب شد باز خود را بظاهر نمود رستم کمند کیانی
بر و انداخت ازو غایب شد هر بار که خواستی غایب گشتی آخر الامر کار بجدی رسید که تشنگی و گرسنگی و غلبه خواب بر رستم
غالب آمد مگر چون رستم را خفته دید همچو باد روان بر در رسید و او را زمین برداشته بهوا برد رستم را گفت که
یکی ازین دو راه اختیار کن یا ترا بر کوهسار پرتاب نمایم و یا در دریا اندازم رستم اندیشید که اقوال دیوان مخالف
اقوال ایشان باشد گفت مرا بکوه انداز او را بدریای عظیم انداخت رستم از انجا بر گنج بسیار بر آمد و دران مرغزار
رسید رخش را ندید و لگام برداشته نزد کیخسرو آمد و باز سوار شده با دیو جنگ نموده سر او را برید و نوشها یافت
کذا فی شرح سکندرنامه ـ وگر هرچه داری بکف بر نهی * کفت وقت حاجت بماند تهی * گدایان بسعی تو هرگز
قوی * نگردند و زر سیم تو لاغر شوی ـ بسعی تو ای بدادن تو سیم و زر قوی کنایه از تونگری و لاغری از تنگدست

رجوع به حکایت سابقه **خلف** چو مناع خیرین حکایت بگفت * ز غیرت جوانمرد تا شب نخفت
مناع بالفتح و تشدید نون صیغه مبالغه است بمعنی بسیار منع کننده و باز دارنده از بذل سیحانه لصاحبدل این
حکایت بگفت و موعظت کامله نمود آن جوانمرد از کار خود که بذل مال ست باز خواند کذا قال مولانا عبد الوسع

حاصل آنکه طاعت او نکرد و فیه تلمیح بقوله تعالی وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ هَمَّازٍ مَّشَّاءٍ بِنَمِيمٍ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۔ و تواند که معنی چنین باشد بارکه او بخفت ای برقرار نماند بلکه در حرارت غصه شد لفظ غیرت و بیت لاحق موید این معنی است ۔ پراگنده دل گشت زان عیب جوی ✤ برآشفت و گفت ای پراگنده گوی ۔ ای بیهوده گوئی و توبیخ و این لفظ بنابر آنست که باد و دست گفتن او منع از بذل مال مرة واحدة و تلقین تدریج آن همه بود چه بذل آن صاحبدل یکبارگی نه از راه اسراف بلا احسان بود بلکه از کمال دانش و وفور احسان بود و کند تا که آوردن حکایت پسر زاهد بدل مطابق حال آن صاحبدل نبود چه آن پسر محب الدنیا از پشت زاهد برآمده بود لهذا عقوق والد کرد و این پسر صاحبدل از پشت منکر دل برآمده است لهذا سرمایه جد او را براه خدا داد و بعضی نسخ زآن گفتگو و بعضی دران خیره روی واقعست و بیان گفت آنکه ۔ مرادستگاهی که پیرامنست ✤ بد پدر گفت میراث جد منست رای مر سفید اضافت پیرامنست کسوی میم متکلم پیرامن و پیرامون گرداگرد و دستگاهی بیا موصوله بمعنی اسباب غنا و سرمایه او ۔ که ایشان که بسختی نگهداشتند ✤ بحسرت بمردند و بگذاشتند ✤ مصرع اول استفهام انکاری است و سختی عبارت از نادادن و ناخوردن و بعضی نسخ بحسرت واقعست ای بخمیگی و دون همتی ۔ بدستم بیفتاد مال پدر ✤ که بعد از من افتد بدست دگر ✤ که صفت مال است و بعضی نسخ بجای دگر پسر واقعست بالمیراث المذکور سابقاً ای بدستم مال پدر افتاده است اگر نخورم و ندهم بمیراث پسر خواهد شد ۔ همان به که امروز مردم خورند ✤ که فردا پس از من بغارت برند ✤ که فردا بیان کلمه ازین محذوفست و فاعل برند محذوف زنان یا دیگران نعما غارف یعنی مال امر دم از دست من بخورند بهتر است از آنکه بعد از من بغارت روند لان فی الاول امتثال امر الحق و نیل الثواب و فی الثانی لامنفعة الا الحسرة و خوف العذاب تمت الحکایة فقال الشیخ رحمه ۔ برند از جهان با خود اصحاب رای ✤ فرومایه ماند بحسرت بجای ۔ ماند بمعنی گذارد و مفعول برند و ماند محذوفست که اسباب غنا و سرمایه دنیا باشد و بعضی نسخ اینجهان دیده شد پس بحذف مضاف باشد ای متاع این جهان ۔ خور و پوش بخشای و راحت رسان ✤ نگه می چه داری ز بهر کسان ✤ از وارثان هم ۔ زر و نعمت اکنون بده کان تست ✤ که بعد از تو بیرون ز فرمان تست ۔ که آن تست تصریح است بمعنی اختصاص ۔ زر و نعمت آید کسی را بکار ✤ که دیوار عقبی کند زرنگار ✤ کسی بیا موصوله که دیوار صله آن و دیوار بمعنی خانه من قبیل ذکر الجزء و اراده الکل ۔ بدنیا توانی که عقبی خری ✤ بخر جان من ورنه حسرت بری ۔ بدنیا ای بذل مال دنیا عقبی ای سلامت آخرت باز آمد در بیان تتمه این حکایت سابقه برای ذکر جواب آن صاحبدل مر ملامت گوینده را و گفت ۔ چنان خورد و بخشید کاهل نظر ✤ ندیدند زان عین با او اثر ✤ اهل نظر دانندگان مقدار مال اند و در لفظ عین در لغت بمعانی بسیار آمده است اما اینجا معنی نقد و زر و دینار است و نسبت بلفظ نظر از ایهام خالی نیست ✤ بآزادمردی ستودش کسی ✤

[illegible]

که در راه حق سعی داری بسی ✤ آزاده مرد بیا رصدری آزاد بودن ست از محنت مال و منال و شین راجع بصاحبدل
مذکور و مصراع ثانی بیان آزاده مرد ویست و بعضی نسخ که بر سر این بیت یا ضمی و لفظ حکایت مرقوم ست غلط
ست ✤ جوابش نگر تا چه مردانه گفت ✤ که چندین ستایش که گوئی نهفت ✤ نهفت بکسر و ضم ها پنهان و پوشیدگی
و موضعیکه میان دیوار سازند کذا فی الرشیدی حاصل معنی بیت آنکه چنانکه مناع الخیر را جوابی شافی داده بود
آنچنان مدح بالخیر را جوابی وافی داده که چندین ستایش من در پرده چه میگوئی و تواند که بمعنی پوشیدگی باشد
ای پوشیدگی کن و بر من مدح مگو که موجب غرور تست و بعضی نسخ بخفت واقعست و نهفت بمعنی لازمی ست
ای خاموش کن همیگفت سر در گریبان خجل ✤ چه گردم که در وی توان بست دل ✤ سر در گریبان حالست
از فاعل گفت و خجل تفسیر اوست چه گردم ای هیچ عملم که اعتقاد دل را شاید و در آخرت منجی باشد از من نیامده است
و این معنی بر هضم نفس خود و عدم قبول سخاوت بجناب ایزد تعالی گفته است والا فهو لم یترک اثرا من ماله و کان
کریما فی افعاله - امیدیکه دارم بفضل خداست ✤ که بر سعی خود تکیه کردن خطاست ✤ که علتست ای اعمال بندگان
در مشیت اوست قبول فرماید یا رد کند تم خواجه فقال الشیخ - طریقت همین ست اهل یقین ✤ نکوکار بودند
تقصیر بین ✤ کامل یقین که اهل یقین اصحاب دلان و اولیاء الله تعالی نکوکار یعنی بسبب ورزش اعمال صحیح
و بازماندن از گفتار بیهوده گویان تقصیر اشارت بعدم عجب حسن اعمال خویش غره ناشدن بستایش
مدح گویان - مشایخ همه شب دعا خوانده اند ✤ سحرگاه مصلا بیفشانده اند ✤ مشایخ بالفتح پیران و خواجگان
کشف اللغات دعا خوانده اند ای عبادت حق کرده اند و تخصیص دعا بنا بر نست که طریقت اهل الله کثرت دعا
ست لان الدعاء مخ العبادة فیه اظهار العبودیة التی هی من فضائل العبد مصلا افشاندن اظهار عجز خود کردن
از حق عبادة او تعالی ما عبدناک حق عبادتک و آنانکه بمعنی اخفاء عبادت گرفته اند از عبارت بیت سابق
چشم پوشیده باز آمد ترغیب احسان و گفت کسی گوئی دولت ز دنیا ربود ✤ که در بند آسایش خلق بود
که صله تا موصوله است و دولت عبارت از سعادت و نیکم دی نهند یعنی محبت **حکایت** همدر همین معنی
بزارید وقتی زنی پیش شوی ✤ که دیگر مخر نان ز بقال کوی - بزارید ای بگریست بزاری و هر دو یا برای
وحدت ست که بیان گفت محذوفست و یگر بار و دیگر بقال فعال النسبی بمعنی تره فروش و دانه فروش کذا
فی المدار و بعضی نسخ طباخ و بعضی دیگر خباز واقعست بمعنی نان پز و همین نسبت بلفظ نان است و هو المختار
للشارح عبد الواسع الا ان یکون البقال المذکور خبازا یقینا والله اعلم کو مخفف کوچه نیز بمعنی در خانه و سر گذر
کذا فی السروری نیز متشد بیت متن ببازار گندم فروشان گرای ✤ که این جو فروش ست گندم نمای
ای دغاباز ست کذا فی الشامل و المدار که علیه ست - نه از مشتری کز دهام مگس ✤ بیکهفته رویش ندیدست کس

ازدهام بزاء معجمه وحاء مهمله افتعال است از زحمت بمعنی انبوه کردن که تا افتعال را بدال بدل نموده اند کما هو
المعلوم فی التصریف که ملکیه است یعنی یک هفته بر آمده که روی او را کسی ندیده است نه از کثرت خریداران نان
بلکه انبوه مگسها بر دکان اوست که از نیش بجز مگسها کسی نیاید پس غرض ازین بیت بیان بیرواجی و بیکاری اوست
چنانکه در بیت سابق بیان دغابازی و مکاری اوست - بدلداری آن مرد صاحب نیاز * بزن گفت کای روشنائی
بساز * نیاز بالکسر حاجت و احتیاج و تحمل کذا فی الرشیدی اینجا بمعنی احتیاج است و آن مرد صاحب نیاز یعنی خباز
گفته که بحکم ارشاد ایزد تعالی نیازوا امید رحمت میداشت لهذا آن خباز امید را نا امید نگردانید کما ورد ارحموا
ترحموا و هم خود فرموده - تو هم بر دری هستی امیدوار * پس امید بر در نشینان برار - ساز در ابراهیمی بمعنی
مشکل آمده است و این بیت که مستشهد گرفته کذا فی المدار پس معنی چنان باشد ای آنکه مشکل خود روشنائی
هستی طلعت سپید تو بر تو چهره ماه است و در فرهنگ سروری این بیت را بمعنی امر از سازگاری شاید آورده
است ای موافقت کن انتهی یعنی ای روشنائی چشم و دل من و روشنائی خانه من سازش کن بخرید نان
نان ازین خباز زیرا که - بامید با کلبه اینجا گرفت * نه مردی بود نفع ازو وا گرفت - پس این بیت تعلیل
بیت سابق است برای بساز بمعنی ثانی مقصود بالذات است بمعنی اول و فاعل گرفت اول ضمیر است عاید بخباز و گرفت
ثانی بمعنی مصدر است و گرفتن بمعنی باز داشتن کما هو الشائع فی السنتهم یعنی این خباز بامید خرید و فروخت ما بر
سر کوچه ما دکان گرفته است پس باز داشتن نفع ازو مردی نیست و آنچه در بعضی نسخ بجای وا گرفت بر گرفت
واقع است نظر بقافیه مصراع اول غلط است کما لا یخفی و مولانا عبد الواسع در بیت سابق بجای ای کلمه ندا است
این کلمه بشارت نوشته و روستائی به سین مهمله و تاء فوقانیه و ساند را بمعنی مصدر ای سازگاری اعتبار نموده
و فرموده که این روستائی بخباز است و قوله بساز متعلق است بگرفت اول که به بیت ثانی است یعنی آن مرد بزن گفت
که این نان پز روستائی بتلاش و سازگاری بسیاری اینجا کلبه گرفته است بامید ما انتهی کلامه تمت الحکایة
فقال الشیخ - ره نیکمردان آزاده گیر * چو استاده دست افتاده گیر - افتاده اینجا بمعنی ناتوان و محتاج
و استاده بمعنی توانگر و سرمایه دار مراد است - ببخشای کانانکه مرد حق اند * خریدار دکان بیرونق اند - که علیه
خریداردن از قبیل ضرب الیوم است باز آمد از ترغیب بوجهی دیگر از بیان تو گفت - جوانمرد گر راست خواهی ولیست
کرم پیشه شاه مردان علیست * مولانا عبد الرحمن جامی قدس سره السامی در نفحات الانس آورده
است که ولایت مشتق از ولی است که بمعنی قرب است و آن دو قسم است عامه و خاصه ولایت عامه مشترک است میان
همه مومنان کما قال الله تعالی اللّٰه ولی الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات الی النور و خاصه مخصوص است بواصلان
آن از ارباب سلوک وهی عبارة من فناء العبد فی الحق وبقائه به فالولی هو الفانی فیه والباقی به انتهی کلامه و فی عین

اعلم ان السر الامر بالنحار هو الابتلاء فی دعوی محبة الله تعالی وترک الدنیا وثمرته حصول القرب منه تعالی فقد ورد فی الحدیث الصحیح السخی قریب من الله تعالی والبخیل بعید منه تعالی اگر راست پرسی مرد سخی ولی خدا ست و بمنزلت قریب ست بدو زیرا که بذل حظ نفس را ترک داده است و رضای ایزد تعالی را پیش نهاده فهو فان عن نفسه و باق به آیا میدانی که کرم پیشه شاه مردانست که سر اولیا رنا مدار ست محرم اسرار رسید ابرار پس قربیا حق در صرف کردن مال برابر وی زیاده از ان بدست آید که بریاضت بهم رسد و حکایت بهمدرین معنی ایراد یافته چنانکه در بیت آخر مسترو حست

حکایت شنیدم که پیری براه حجاز ✤ بهر خطوه کردی دو رکعت نماز ✤
حجاز بلاد عرب نیز مکه و مدینه کذافی المدار خطوه بالضم یکبار قدم زدن بهر خطوه ای بیان دو گام شامل پیری بیار وحد ای شیخی از مشائخ طریقت کردی بیار ماضی چنان گرم رو در طریق خدا ✤ که خاری مغیلان نکندی ز پا - گرم رو شتاب رونده که بیان چنان مغیلان درخت خار دار نیز مرفته که براه مکه روید تازیش ام غیلان گویند مدار ✤
باخر ز وسواس خاطر پریش ✤ پسند آمدش در نظر کار خویش - خاطر پریش پریشان کننده خاطر عبارت از خناس ست و آن شیطانست مساط بر فرزندان آدم و بگوش چپ دل آدمی جا دارد یقال له الوسواس الخناس لدعوة الوسوسة کذا فی الطریق المحمدیه اما اینجا وسواس بمعنی وسوسه است لقب آن بعین الاان یقال بحذف المضاف ای از وسوسه وسواس خناس کار خویش که گذاردن دو رکعت بر سر هر گام بود پسند آمد او را بتلبیس ابلیس در چاه رفت ✤ که نتوان ازین خوب تر راه رفت تلبیس مکر و فریب زچاه چاه ضلالت مراد ست و مصراع ثانی بیان تلبیس و اندیشه آن عبادت پیشه است ای ازین راه که من می روم بهر خطوه دوگانه میگذارم راه خوب تر نیست و کسی نرفته خواهد رفت - گرش رحمت حق نه دریافتی ✤ غرورش سر از جاده بر تافتی ✤ یعنی اول مفعول نا فتی ست و ثانی در مصراع ثانی مضاف الیه است و هر دو یا برای نفیست جاده راه فراخ و روشن درست کذا فی المدار و بیان در یافت رحمت حقتعالی ای یکی هاتف از غیب آواز داد ✤ که ای نیک بخت مبارک نهاد ✤ هاتف آواز غیب و نیز آواز دهنده کذا فی المدار اینجا بمعنی ملکی ست که از غیب آواز دانسبار امور کند که بیان آوز ست مبارک نهاد نیک ذات صنعت تلمیحست - مپندار اگر طاعتی کرده ✤ که نزلی بدین حضرت آورده - طاعت نزل بیار عظمت ست نزل بضم پیشکش آینده از هدیه اشیا ضیافت که داخل مفعول پنداشتن ست زیرا که - باسانی آسوده کردن دلی ✤ به از الف رکعت بهر منزلی - بیار واحده الف بالفتح وسکون لام هزار و بکسر لام حرفی معروف منزل اینجا بمعنی لغوی ست ای فرود آمدن و پای نهادن بهر خطوه ای بهر قدم حاصل ایحکایت آنکه قرب حقتعالی که بهره اولیاء و مشائخیست از اهتمام ریاضت و عبادت چندان بدست نیاید از جود احسان بدست آید

حکایت بسرهنگ سلطان چنین گفت زن ✤ که خیز ای مبارک در رزق زن ✤ مبارک از الفاظ تعظیم ست یعنی ای نیکبخت در رزق زدن طلب کردن و سعی نمودن فی

الخیر ابواب الرزق مغلقة تفتح بالحرکات ۵ رزق هرچند بیگمان برسد ✣ شرط عقلست جستن از درها ✣ برو تا زخوان نصیبی دهند ✣ که فرزندکانت کسنجتی و رند ✣ نصیبی بیا تنکیر که علیه فرزندکان بکاف تازی جمع فرزندک که تصغیر فرزندست و بکاف پارسی که میخوانند غلطست چه کاف پارسی بدل از های بیارند که در آخر کلمه مفرد باشد چنانکه فرشتگان در جمع فرشته کذا فی الشامل و در رشیدی هم این بیت را برکات تصغیر برای رحم آید نماید اگرچه بلکه بجای بسختی وزند نظر دهنده آورده است و این نسخه بقافیه مصرعه اول است کما لا یخفی ای پسران تو بر عادت مالوفه چشم براه اند که نصیبی از خوان آورده است بدیشان میداده بگفتا بود طبخ امروز سرد ✣ که سلطان بشب نیت روزه کرد ✣ بطبخ جای پختن طعام که علیه است و فاعل گفتا سرهنگ ✣ زن از ناامیدی سر انداخت پیش ✣ همیگفت با خود دل از فاقه ریش ✣ دل از فاقه ریش حالست از فاعل گفت و بیا نگفت آنست که سلطان

ازین روزه آیا چه خواهست ✣ که افطار او عید طفلان ماست ✣ چه برای استفهام انکاریست ای هیچ خوبی نخواسته است زیرا که افطار روزه کشادن و نا داشتن روزه با کلمه تمنی ست شرفنامه ای کاشکی بر سم بجواب از استفهام یعنی لیت شعری ماذا اراد السلطان بهذا الصوم مع ان افطاره عید الفطر للقوم تمت الحکایات

فقال الشیخ خورنده که خیرش برآید ز دست ✣ به از صایم الدهر دنیا پرست ۔ که خیرش صفت خورنده است و شین مضاف الیه است صایم الدهر آنکه قسمت چاشت خود را برای خود بنهد و بمحتاجان ندهد لان العبادة المتعدیة فاضلة علی اللازمة ✣ مسلم کسی را بود روزه داشت ✣ که درمانده را دهد نان چاشت ✣ مسلم با ضم و تشدید لام تسلیم کرده شده شامل و باین معنی روا و منزه وار استعمال نمایند که صله یای موصوله درمانده همزه تنکیر ۔ وگرنه چه حاجت که زحمت بری ✣ ز خود باز داری و هم خود خوری ۔ زحمت عبارت از جوع و عطش که لازم صوم است و در بعضی نسخ بجای حاجت لازم دیده شده حاصل آنکه صوم تطوع نسبت باحسان بکیپاره نان مرجوحست و آنانکه آنرا راجح دانند از آثار جهل اوست ✣ رهی خیالات نادان خلوت نشین ✣ بهم بر کند عاقبت کفر و دین ۔ این بیت با بیت لاحق انتقال تقریبی است بیان احوال خلوتیان نادان که ما بین کفر و دین و بدعت و سنت امتیازی نداند بلکه مرجوح را بر راجح اختیار کنند خیال آنکه بدل گذرد و نیز ظن و پندار و هو المراد هاهنا یعنی جاهل که بخلوت نشیند بر حسب پنداشت خود کفر دین می بیند و باهم خلط میسازد کما فی الحدیث من تزهد بغیر علم فقد مات کافرا او مجنونا و العزلة بلا عین العلم زلة ای بکفر و معصیت افتادنست ۵ کسی گو نزند قال الفقهاء اذا تردد فی شی بین کونه حسنة او بدعة فترکه واجب و شک نیست که آن چیز از عالم متدین آید نه از جاهل متعبد چه جاهل آنرا درست دانسته خواهد گذاشت ۔ صفاهست در آب و آئینه نیز ✣ ولیکن صفا را بباید تمیز ✣ و آئینه در اصل صفا نظیر آب اند که در هر دو صفا یافته میشود و لیکن هر دو را یکسان صفا فی نشاید

گفت بلکه تفرقه باید چه صفای آب فاضل‌تر است حاصل آنکه خلوت و عزلت که سالکان طریقت مقرر نموده اند برای تحصیل
صفای باطن نهاده اند اما صفائی که عالم را بدست آید جاهل از ان بهره ور باشد صفائی تیرگی انجامد و دین او
بکفر بیالاید و بعضے شرح این بیت را باصل مقصود مربوط نموده اند یعنی صفا در هر یکی از آئینه موجود است اما
هر دو یکسان نیستند چه صفائی آئینه از نفع دیگران خالیست بخلاف آب که هم صافست و هم نافع که کل
شیٔ حی من الماء حاصل آنکه در صوم تطوع اگرچه ثواب و فضیلت است اما چون ثواب احسان نیست که اول
عبادت لازم است نفعش بصایم مختص است و ثانی عبادت متعدیست هم محسن را نفع و هم دیگرانرا بهر والله اعلم
بکرام عباده والکرام وجز این دو تقریر که بعضے شراح یاد کرده اند کودک فراخ جان تا فهم را شاد کرده اند حکایت
متضمن بیان آنکه احسان ببذل مال مختص نیست بلکه هر فعلیکه در ان راحت کسی باشد هم از احسانست یکی را
کرم بود و قوت نبود ؛ کفافش بقدر مروت نبود ؛ و در عامه نسخ که در نظر فقیر در آمده از قافیه مصرعه اول
قدرت دیده شد اما انسب لقافیه مروت قوت باشد کفاف بالکسر انقدر توشه که مردم را بسند باشد منتخب
یعنی یکی را النفس کریم بود که داعیه ورزش کرم داشت اما قوت و توانائی داد و بخشش نداشت چه روزی او بقدر
مروت نبود ای دخلش بمقداری بود که خرج هر روزه او میشد ؛ که سفله خداوند هستی مباد ؛ جوانمرد را تنگدستی
مباد ؛ این بیت با دو بیت لاحق مقوله شیخست و مضمون این بیت دعائیه است ای از خدا تعالی میخواهم
که سفله اه و سفله عبارت از بخیل الطبع و جوانمرد سخی کریم النفس هستی وجود سرمایه دنیا کسی که همت بلندش بود
مرادش کم اندر کمند او فتد ؛ همت اینجا بمعنے قصد دل و عبارت از قصد جوانمردی و سخاوت افتادن بضم همزه است
لهذا وقت اشباع حرکت افتادن گویند کذا فی الرسائل معنے مصراع ثانی در مدار و شمائل چنین آورده است که مراد او
نادر بدست او آید یعنی کم باشد که مال و نعمت بقدر همت عالی او میسر آید تا ایثار و عطا کند و قیل معناه مراد او
توقف نیفتد در دوم مرادش بدست آید انتهی والمراد هنا هو الاول و شین مرادش مضاف الیه کمند است حاصل آنکه
جوانمرد عالی همت بر منتهای همت خویش کامیاب کم گردد ؛ چو سیلاب ریزان که در کوهسار ؛ نگیرد همی
بر بلندی قرار ؛ تمثیل مضمون بیت سابق ای چنانکه سیلاب بالان بر بلندی کوه قرار نگیرد آنچنان مال در دستگاه
دنیا پرست جوانمرد عالی همت قرار ندارد ؛ نه در خورد سرمایه کردی کرم ؛ تنک مایه بودی ازین لاجرم ؛ در خورد
موافق و لائق ای از استطاعت خود کرم زیاده کردی ازین جهت به تنگدستی و حرفی نبشت ؛ بهایم خوب
فرجام فرخ سرشت ؛ برین معنی پیش تنگدستی وحدت که بیان دو حرفست فرجام باعتبار حسن عاقبت کریمان
گفته است فرخ سرشت یعنی مبارک کریم النفس بود ؛ یکی دست گیرم بچندین درم ؛ که چندیست تا من بیزارم
اندرم ؛ لفظ یکی بر سبیل تکیه کلام است چنانکه در عبارات ثقات خصوصا درین کتاب از انصاف بسیار

کما لا یخفی علی ارباب التصفح و بیت سکندرنامه * یکی جانه در نیکنامی بهوش * به نیکی و گر جاه ها میفروش * هم ازین
قبیل است کما صح به الشارحون و سیم مضاف الیه دست امی دستم بچندی بیازنکیر یعنی چندروزه بر آمده که از ابتدار
الی الآن در زندان بستم بچشمم اندرش قدر چیزی نبود * ولیکن بدستش پشیزی نبود - و یار اول برای تنکیر است و ثانی
برای وحدت پشیز درمی است کم ارزکه در خرید و فروخت روان میشود و ابراهیمی یعنی از علو همت و از همه چیز پیش او
بیقدر بود اما در دادن از ان تاخیر رفت که در آنوقت بدست او یک پشیز هم نبود پس بخصمان بندی فرستاد مرد -
که ای نیکنامان آزاد مرد * خصمان بندی تواند عبارت از غرما او باشد یا از موکلان و نگهبانان او باشد مرد مفعول
فرستاد ای مردی بخصمان اسیر فرستاد و پیغام داد که ای نیکنامان آه و این الفاظ بنابر حسن تعبیر است تا بدل
ایشان موثر گردد - بدارید تندی کف از دامنش * ذگر پیگر د ضمان بر تنش چندی بیازنکیر ای چند روز
شین منش مضاف الیه ضمان است ای ما او دین او بر من باشد - وزانجا بزندان در آمد که خیز * وزین شهر
تا پای داری گریز * معطوف علی قوله و بخصمان آه ای پیغام فرستاده خود بزندان درآمد و بندش و بدو گفت
که برخیز تا آنکه قوت پایداری بگریز - چو گنجشک در باز دید از قفس * قرارش نماند اندران یکنفس * چو باد
صبا زان زمین سیر کرد * نه سیری که بادش بگرد - باد صبا من قبیل اضافة العام الی الخاص کلیا از
باد شرقی و در بعضی فرهنگها بمعنی ست با دکه بدان گل بشگفد در تذکرة الاولیا شیخ واحد آورده است که باد یست
از زیر عرش میخیزد و بوقت صبح می وزد و بادیست لطیف و خنک و نسیم که خوش دارد کذا فی المراسل و باد را
از جهت وزیدن از چهار طرف بچار نام خوانند یکی باد صبا بالفتح که از مشرق وزد دوم باد شمال بالفتح که از جانب
دست و زد وقتیکه رو به بقبله باشد سیوم باد که از جانب مغرب بطرف مشرق بر خلاف چهارم باد جنوب
بالفتح باد دست مستقبل قبله خلاف شمال در تشبیه باد صبا در خوشی و نیز رو لیست چه باد صبا و باد شمال
و تیز وزان اند که از بالا دست می آیند و مصراع مفعول مطلق منفیست برای نوع و شین مضاف الیه گرد است
ای سار اسیر اسرعیا لا لطیعا لبصل الریح بغبار ه - گرفتند حالی جوانمرد را * که حاضر بکن سیم یا مرد را *
فاعل گرفتند خصمان بندی که بیان گفتند محذوف است سیم مضاف با مرد یعنی حاضر کن سیم را که بذمه آنمرد
بندی بود و ضمان آن بر خود نهاده و آنچه در بعضی نسخ سیم با مرد بکلمه یا حروف تردید بیان سیم و مرد و قعست
بنظر بقافیه و مصراع اول گرچه ان غلطست - به بیچارگی راه زندان گرفت * که مرغ از قفس رفته نتوان گرفت
که علیست و لفظ قفس و همین جمله بر دو آمده است لهذا سابق او را قافیه نفس ساخته است شنیدم
که در حبس چندی بماند * نه رقعه نبشت و نه فریاد خواند * چندی بیازنکیر و در بعضی نسخ برای رقعه شکوه بالفتح دیده
شد بمعنی شکایت کذا فی المدار و حاصل آنکه بجهت استخلاص خود بکسی التجا نبرد و از کسی شفاعت نطلبید *

یعنی ... ابتدا و غایت است و بار زندان یعنی در بستن و ... روز از روز چندی -

زبانها نیاسود شبها نخفت ❊ بر پارسائی گذر کرد و گفت. نه پندارمت مال مردم خوری ❊ چه پیش آیدت تا بزندان
دری. و بر دو پای برای خطاب است ای ترا مال مردم خوار نه پندارم پس چه پیش آمدت آه بگفتا که نان امی مبارک
نفس نخوردم بحیلت گری مال کس ❊ نان کلمه ایست که در مقام تاکید و تنبیه گویند جهانگیری حیلت گری
فریب و تلبیس باشد. یکی ناتوان دیدم از بند ریش ❊ خلاصش ندیدم بجز بند خویش ❊ ندیدم بنزدیک رایت پسند ❊
من آسوده و دیگری پای بند ❊ مضمون مصرع ثانی مفعول اول ندیدم است پسند مفعول ثانی آن و بعضی نسخ
بجا ندیدم نیاید و بجای دانش و را نادیده شد اما این نسخه بمصراعه ثانی که مشتمل بر تکلم است چندان اصح نیست
و بعضی نسخ بیتی از ملحقات یافته شد. نه لایق بود پیش اهل کرم ❊ که آسایش خویش تنها برم ❊ ثمره
آخر و نیکنامی بهتر ❊ زهی زندگانی که نامش نمرد ❊ رای درجنت نمرد و بنیکنامی شهرهٔ آفاق شد تمت
الحکایة فقال الشیخ. تن زنده دل خفته در زیر گل ❊ به از عالمی زنده مرده دل. زنده دل مرکب مضاف
الیه تن است و خفته در زیر گل صفت اوست و زنده دل بمعنی عارف عبارت از سخی و محسن است کما عرف قوله
جوانمرد اگر راست خواهی ولیست ❊ کرم پیشهٔ شاه مردان علیست. عالم بالفتح لام جهان اینجا اهل عالم مراد
ست و یایش برای تنکیر است که بموصوف لاحق کنند و در اختیار عالم بر مردم مبالغه فرموده است حاصل آنکه
کسیکه دلش بمعرفت یزدانی و بکمالات روحانی زنده است تنش زیر گل خفته بهتر است از جهانیکه زنده تن
است و مرده دل نیز آنکه. دل زنده هرگز نگردد هلاک ❊ تن زنده دل گر بمیرد چه باک ❊ دل زنده بمصراعه
اول ترکیب توصیفی است و تن بمصراعه ثانی مضاف است بزنده دل یعنی دل که بمعرفت الهی زنده است
هرگز فانی نشود پس از مرگ صوری که آفتی باب و گل رسد بدان زنده آنعارف چه ضرور است مولنا
جلال الدین رومی فرماید. نیستیم ما نه این تنیم ❊ از ورای تن صد پیر زنیم. ورد ل الا الازار و گلشن نیست
پیروی پژمردگی را راه نیست. هذا قال مولنا الجبد لو سع حاصل آنکه عارف کامل را از مرگ صوری زیانی
نرسد چه دلش زنده باقی است بخلاف نادان پر وبال که دلش بحال حیات مرده است پس بمرگ تنش تن
می میرد و آنچه بعضی نسخ در مصراع ثانی بجای زنده مرده یافته شد غلط است کما لا یخفی

حکایت در بیان آنکه احسان کردن با دیگران اگرچه اندک باشد در جناب ایزد تعالی ضائع نیست. یکی در بیابان سگی تشنه یافت
برون از رمق در حیاتش نیافت ❊ برون بمعنی سوا و زیاده رمق بالفتح باقی جان و دم آخرین. کلاه دلو کرد آن
پسندیده کیش ❊ چو حبل اندر آن بست دستار خویش. کیش اینجا بمعنی مذهب و خوی اندر آن ای در کلاه
خود. بخدمت میان بست و بازو گشاد ❊ سگ ناتوان را دمی آب داد. میان بستن اینجا بمعنی کمر بستن و بازو کشادن
عبارت از سعی بکمال باشد و حد. خبر داد پیغمبر از حال مرد ❊ که داور گناهان او عفو کرد. عفو کرد گناهان او عفو کرد

خبر داد بعد از وفات او در حیات وی الله تعالی اعلم این ابیات تمهید بود اکنون در ابرار مرام سفر باید - الا ای جفا
کار اندیشه کن * وفا پیش گیر و کرم پیشه کن * مصرع ثانی بیان اندیشه است ای عاقبت اندیشه کن و بعضی
نسخ بجای او غذایه کلمه خیر طلبیه و کاری بیا خطاب بیده شده پس اندیشه کن بمعنی پر حذر باش یا شدای از جفا کردن
باز ای و مصرع ثانی بحذف حرف عطف باشد. کسی با سگ نیکوئی گم نه کرد * کجا گم کند خیر با نیکمرد کسی بیای
موصوله مبتدا است و مصرع ثانی خبر آن و کاف از صدر صله محذوف است او کسی عبارت از حقیقت الملک و سگ بیای
تحقیر و یا بحذف لفظ گم بکاف پارسی مضمون یعنی حق سبحانه تعالی آنکه نیکوئی و احسان آنکس که در حق سگ کرده
بود ضائع نکرده است و در پاداش آن مغفرت و آمرزش فرموده است کی و احسان آنکس که در حق نیکمردی کند کجا گم و ضائع
خواهد کرد و جزای آن احسان چرا نخواهد داد کما قال الله تعالی بیان کرمه و فضله لا یضیع عمل عامل منکم من ذکر
او انثی و لا یضیع اجر المحسنین و نیکمرد آنکه جفا پیشه و بد اندیشه نباشد چه با بدان جور پیشه احسان کردن ظلم است
بر ضعیفان کما ستعرفه فی آخر الباب انشاء الله تعالی و آنانکه از نیکمرد مسلمان اراده نموده اند نظر بمضمون حکایت
خلیل الله و انکرده اند - کرم کن چنان کت بر آید ز دست * جهانبان در خیر بر کس نبست - کت بیان چنان است
و نا مضاف الیه دست جهانبان ایزد تعالی که نگهدار جهان است بستن بمعنی حبس کردن و تعیین نمودن یعنی هر چه
از دست تو بر آید و آنچه مقدور تو باشد خواه اعانت کسی در مصائب شدائد باشد خواه بذل مال بر خلق خدا از کثیر و قلیل
احسان بکن چه او تعالی در عطیه کردن کثرت را شرط نموده است و چیزی معین و کثیر برای خیر بیان نفرموده تا در واز
احسان بر مردم بی سرمایه مسدود شود و از ارتکاب این حسنه محروم باشند بزرگی میسر باید نیست سخا دادن بسیار
چیز از درهم و دینار و انگی بشیر - قوله تعالی فمن یعمل مثقال ذرة خیرا یره و هذا هو المعنی المناسب بالسیاق و السابق
میتوان تقریر کرد که موافق و ستگاه هر که باشد خواه مومن خواه کافر مطیع یا عاصی انسان یا حیوان با
چه او تعالی در وازه نیکی را بر کسی حصر نفرموده که بفلان باید داد و بفلان نباید داد و یا مرده ی بی باید کرد یا
حیوان نباید کرد و بین دو تقریر اول ز معطی و محسن مراد است - گرت گر ق در بیابان نبات * بهی بس چراغی بنه در
زیارت گهی - یا اول و ثالث بر آنکه پیست و ثانی برای وحدت ای اگر بر احسان کثیر و آر و دوان هر دو موضع تشنگی
قادر نباشی البته از احسان اندک باز نگردد چراغی در زیارت گاهی بنه تا در شب تاریک مردم را آسیب نرسد بلکه این
اندک احسان خود را عند الله تعالی از کرم سرمایه دار انراجه دان چنانکه گفت * به قنطار زر بخش کردن ز گنج -
نباشد چو قیراطی از دست رنج - قنطار با لکسر پوست گاو پر از سیم و بعضی گویند صد عبیت من رقنا طیر
جمع کشف قیراط با لکسر نیمه دانگ و یا پشن برای وحدت و دست رنج مشقت دست اینجا مال مراد است که بکد یمین
عرق جبین بدست آرند حاصل آنکه نیمه دانگ عطای شخصی بمحنت و مشقت دست چه قوت خود بهم رساند بهتر است

[illegible]

زیرا که ـ بر دهر کسی بار بر خود زور ☆ گر نیست پای ملخ پیش مور ☆ ای برون آن از امور عظیم است همچنان و ادن پاره
نان از فقیر اجر جسیم است ـ تو با خلق سهلی کن ای نیکبخت ـ که فردا نگیرد خدا بر تو سخت ☆ سهیلی نرمی احسان که
علیه فردا نهای بیند و نیز آخرت ـ گراز یاد آید نماند اسیر ☆ که افتادگان را بود دستگیر ☆ از یاد آمدن افتادن و عاجز
شدن که بمعنی هر که مبتدا و موخر نماند اسیر اگر افتاده ایم خبر اوست و مجموع این جمله جزای شرط است ـ با آثار فرمان
مده بر رهی ☆ که باشد که افتی نه ماند رهی ـ رهی بنده و چاکر کنایه از ضعیف که علیه است و باشد بمعنی احتمال چو تمکین
وجاهت بود بود دوام ☆ مکن زور بر مرد درویش و عام ـ تمکین مرتبه و مقدار بلند عام عظمت بر مرد درویش
زیرا که ـ که افتد که با جاه و تمکین شود ☆ چو بیدق که ناگاه فرزین شود ـ افتد ای واقع شود و ممکن الوقوع است فاعل
اول شود ضمیر است عاید بمرد درویش و عام بیدق پیاده شطرنج و فرزین وزیر آن نصیحت شنو مردم نیک بین
نباشند در هیچ دل تخم کین ☆ یعنی بطریق نصیحت شنو و نیز ابینداز این گفته مرا که مردم نیک اندیشه و
خوب پیشه در هیچ دل تخم کینه خود را نریزند ای هیچ کس بد نکنند تا کسی کینه در باب ایشان بدل نگیرد چنانکه مولینا
جامی فرماید ـ جوانمردانکه از خود رسته گانند ☆ نخنج بیخودی بنشسته گانند ـ چو شب خسپند بی کین ستیزند ☆
سحر السّان کشب خسپند خیزند ☆ و میتواند که نصیحت شنو که بمعنی شنونده نصیحت ناصحان صفت مقدم مردم
باشند یعنی مردمان نیک اندیشه که نصیحت ناصحان بگوش هوش میشنوند ز کلمه حق اعراض نکنند هیچ کس را
در حق خود کینه ور نسازند پس ترا لازم است که بهیچ دل تخم کین خود نپاشی و در سلک جوانمردان و در منسلک باشی ☆
خداوند خرمن زیان میکند ☆ که بر خوشه چین سرگران میکند ـ خداوند خرمن صاحب مال و هر مایه از خوشه چین
گدا و خواهنده سرگران کردن تکیه نمودن و غضب شدن رشید ـ نترسد که نعمت بمسکین دهند ☆ وزان بار
غم بر دل این نهند ☆ فاعل نترسد ضمیر الیست عاید بخداوند خرمن که بیان ازین محذوف است نعمت عبارت
از مال دنیا آن اشارت بلفظ خوشه چین که بعید است و این اشاره بضمیر خداوند خرمن که قریب است آیا میترسید
از نیکه نعمت از و بستانند و با توان و هند و فاعل دهند و نهند قضا و قدر ـ بسا زورمندی که افتاد سخت ☆
بس افتاده را یاوری کرد بخت ☆ بس و بسا ای بسیار و اقسط ایس ـ دل زیر دستان نباید شکست ☆ مبادا که
روزی شوی زیر دست ☆ ای امر تو بعکس شود ای تو زیر دست شوی و آن زیر دست زورمند گردد چنانکه حکایت
بر همین آورده است **حکایت** بنالید درویشی از ضعف حال ☆ بر تندروی خداوند مال ـ هر دو یار
برای وحدت است تندروی به ضم و دال موقوف بخیل و ممسک و ترش و ترشرو فنا مه ـ نه دینار دادش سیه دل نه دانگ
بروز دلسیر باری از طیره با نگ ☆ کسر بار بسیار معروف بار نماند که بر بالای بار ستورهی نهند و بتازیش علاوه
خوانند جهانگیری طیره غضب و خفت و شیطنت یعنی آن تندرو سیاه دل و دینار و دانگ بد روبیش که زیر بار گران

غم فاقہ بودند او بلکہ علاوہ آن کرد کہ از غضب یا خفت عقل یا از خبث دل بران درویش بانگ زد ای سخن سخت کرد
و بفرمود حقتعالی کہ انگہداشت قولہ تعالی قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَّتْبَعُهَآ اَذًى وقیل بانگ زدن
بازداشتن کسی از چیزی و راندن کسی کذافی الشائل یعنی او را از سوال باز داشت و زجر نموده از خود دور کرد ٭
دل سائل از جور او خون گرفت ٭ سر از غم برآورد و گفت ای شگفت ٭ خون گرفت ای خون ریختن و خونناب
گریستن آغاز نہاد شگفت بکسر تین عجب ۔ توانگر ترشروی بارے چرا ست ٭ مگر می نترسد ز تلخی خواست ٭ بارے
برسبیل تکیہ کلام ست خواست مصدر ست بمعنے سوال کردن و مگر بمعنے شاید حاصل آنکہ توانگر کہ شکر حقتعالی بجا می آرد
وَاَمَّا السَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ عمل نمیکند و بر درویش روے ترش میسازد و مگر نترسد کہ ازین کہ بسبب کفران نعمت بفقر و
فاقہ گرفتار آید و بتلخی سوال مبتلا گردد و قیل تلخی خواست بمعنی قہر ارادت الہی ست ۔ بفرمود کوتہ نظر تا غلام ٭
براندش بخواری و زجر تمام ۔ کوتہ نظر غافل کہ عواقب امور را نبیند کنایہ از توانگر تندروی شین راجع بدرویش
ست زجر بمعنی سرزنش ۔ بناکردن شکر پروردگار ٭ شنیدم کہ برگشت و روزگار ۔ بارے برا سبب برگشت ای منعکس
شد چنانکہ گفت ۔ بزرگیش سر بر تباہی نہاد ٭ عطارد قلم در سیاہی نہاد عطارد کواکبی از کواکب سیارہ کہ
منشی فلک ست قلم در سیاہی نہاد ای بر وی بدبختی کشید کذافی المدار ۔ شقاوت نشاندش برہنہ چو سیر ٭ نمانش
رہا کردنے بارگیر ٭ شقاوت بدبختی بارگیر ای دستوری و شتری برد بار نہند و قیل عماری کذافی الشائل اینجا بمعنی
ستور مراد ست و این ضرب المثل ست در رفتن و زوال اسباب غنا کہ متاع در بلکے وماند و نہ بارکش و از سیر مقشر مراد
ست کہ پوست او برکندہ باشند و برہنہ شدہ باشد ۔ فشاندش قضا بر سر از فاقہ خاک ٭ مشعبد صفت کیسہ و دست
پاک ٭ نشین مضاف الیہ سر قضا ارادہ الہی مشعبد بضم میم و فتح شین معجمہ و سکون عین مہملہ و کسر با ۔ موحدہ بمعنی بازیگر
اسم فاعل از شعبدہ بروزن فعللہ بمعنی بازیگہ در شگفت آرد صفت بمعنی مانند و پاک بمعنی خالی ای مانند بازیگر کیسہ و دست
او از زر و سیم بدست و ارند بمردمان نقرہ و زر و عجائب دیگر مینماید ۔ سراپای حالش دگرگونہ گشت ٭ برین ماجرا مدتے
برگذشت ۔ سراپا بجای پارسی از سر تا پا بر اہیمی ای تمام حال او تغیر یافت مدتی برآئیکہ ۔ غلامش بدست
کریمی فتاد ٭ توانگر دل ست و روشن نہاد ٭ کریمی بیا وحدت یا عظمت و مصراع ثانی تا بیت لاحق صفت کہ بیست
دوبیت معطوفست بر دل ای دستش سیر و مستغنی بود و دستش تنگ سر مایہ ۔ بدیدار مسکین آشفتہ حال چنان شاد
بودی کہ مسکین بمال ٭ دیدار بمعنی دیدن چہ لفظ ار را چون جز ماضی وصل کنند مفید معنی مصدر باشد چون گفتار
و رفتار رسید کہ بیان چنانست ۔ ستانکہ یکی بر درش لقمہ جست ٭ ز سختی کشیدن قدمہاش سست
مصراع ثانی صفت یکیست و سختی از گرسنگی و رنج دیگر ۔ بفرمود صاحب نظر بندہ را ٭ کہ خوشنود کن مرد خوانندہ را
صاحب نظر مقابل کوتہ نظر بمعنے عاقبت اندیش کذافی المدار و نیز صاحب شفقت بدانکہ بعضے نسخہ بجای خوانندہ

در نسخه یافته نشده و بعداً این بیت را استاد گرفته برای آنکه در بنده مختصر در مانده است و بقافیه بنده همین نسخه مناسب است
ای خواجه بغلام مذکور گفت که سائل درمانده را بدادن چیزی راضی گردان * چو نزدیک بر دشمن خوان بهره *
برآور دی بخویشتن لغره - فاعل بر دو برآوردی غلام است و شین عاید بخواهنده و همزه اول برای تنکیر است ای نصیبی
قلیل یا کثیر ثانی برای عظمت بخویشتن ای بی اختیار خویش * شکسته دل آمد بر خواجه باز * عیان کرد اشکش بدیباجه
راز - عیان کرده حال است از فاعل آمده و نسخه که کرده های مختفی نیست - بحذف عطف معطوف باشد بر مصراع
اول و دیباجه بجیم پارسی و جیم تازی اول و مقدم هر شی و پارسیان دیباجه کتاب را هم بجیم پارسی گویند کذا فی المدار
اینجا بمعنی رخساره است راز بمعنی حال پوشیده بدل مفعول عیان کرده است ای اشک آن غلام که بر رخساره اش روان
نشده بود راز او را عیان کرد و حقیقت دلش را ظاهر ساخت * بپرسید سالار فرخنده خوی * که اشکت نه جور که آمد
بروی * که اول بیان پیر سست و ثانی گدایه و اشکت مضاف الیه و لیست - بگفت اندرونم بشورید سخت * بر احوال
این پیر شوریده بخت * شوریدن و غمم شدن و پریشان گشتن ای دلم بر احوال این برگشته بخت در غمم شده است
سخت مفعول مطلق است برای نوع ای سخت و تمام شوریدنی زیرا که - که مملوک وی بودم اندر قدیم * خداوند املاک و اسباب
و سیم - رابطه محذوف است ای خداوند املاک بود و بعضی نسخ خداوند املاک و زر بود و سیم - و اقعشد و هو واضح -
چو کوتاه شد دستش از عز و ناز * کند دست خواهش بدرها دراز - و فراز که بعضی نسخ واقعست بمعنی دراز و پیش
نیست عز با کسر و تشدید بمعنی فخر و نعمت - بخندید و گفت ای پسر جور نیست * ستم بر کس از گردش دور
نیست - جور نیست خبر مبتدا محذوف است ای تباهی حال جور نیست بلکه عدل است و بر هیچکس از گردش زمانه
سختی نیست بلکه سختی هر کس را از شومی اعمال خود است اعمالکم عمالکم - جامی از ین گنبد آئینه رنگ چشم
هر چه نماید نگر صلح جنگ * کان سبب حجت آزار تست * چون نگری صورت کردار تست - مصراع ثانی بر
استفهام انکاری است چنانکه بعضی بران رفته ای بر هر کس از دور زمانه ستم غلط است کما لا یخفی * نه آن تند
رو نیست بازارگان * که بر دی سر از کبر بر آسمان - استفهام از واریست تند رو صفت مقدم بازارگان
که بیان است بر دی بمعنی ماضی - من آنم که اندر زم از در براند * بروز منش دور گیتی نشاند - سیم روز مفعول
راند است اندر و زمن شارت تا آنچه گذشت - بر اندش بگوری و جبر تمام - روز من عبارت از ضعف حال
است و شین منش مفعول نشانده حاصل آنکه من و تو و خواهنده همان کسانیکه مار اپیشتر با یکدیگر معاملت
افتاده است که او بازارگان مالدار بود و تو بدستش غلامی بودی و من بگدائی بر دوش آمده بودم و ترا براندن
من امر کرده بود اکنون امر بالعکس شده که من مالدار گشتم و تو بدستم افتادی و او بگدائی بر درم آمده است * نگه کرد باز
آسمان سوی من * فرو شست گرد غم از روی من * خدا ار بحکمت به بندد دری * گشاید بفضل و کرم دیگری

از مختصر اگر هر دو یا بر انگیست و ببعضے نسخ به فضل و کرم دیگری و قسمت تمت الحکایة فقال الشیخ - بسا مفلس بینوا سیر شد
بسا کار منعم زبر زیر شد ✤ پس انگه چرا دل بدنیا نهی ✤ ز دنیا اگر دل بداری بهی - دل نهادن و اعتماد کردن و دوست
داشتن بدار کمی ای بر داری بهی بیار مصدر ای اگر از دنیا دل بر داری کاجهای مستمندان بر آری و بهی و خوبی
در اینست چه اینست سیرت **حکایت** بلی بسیرت نیکمردان شنو ✤ اگر نیکبختی و مردانه رو - بلی بر سبیل تکیه
کلام ست یا داخل در صل مرام چه سیرت نیکمردان بسیار اند نه محض احسان مردانه رو که آرونده مثل مردان خدا
و سالکان راه خدا و بیان آن سیرت اینست که شبلی ز حانوت گندم فروش ✤ بده برد انبان گندم بدوش ✤
شبلی نام کاملے که از شاگردو مرید جنید بغدادیست رحمه عالم بود و فقیه و مذهب مالکی داشت جنید با با وام فرموده
است لا تنظروا الی ابی بکر الشبلی بالعین التی تنظر بعضکم الی بعض فانه عین من عیون الله تعالی ای چشمیست بزرگ
از چشمهای او تعالی کذا فی نفحات الانس للمولوی الجامی رح حانوت دکان انبان بالفتح پوست بز غاله خشک
کرده که درویشان در میان هندو ذخیره در ان دارند بتازیش جراب گویند و قیل زبان خریطه که در و هر چه
خواهند بدارند کذا فی الرشائل درویش گفت - نگه کرد و موری در ان غله دید که سرگشته از هر طرف میدوید - موری
بیار وحدت موصوفست و سرگشته آه صفت بود و ببعضے نسخ هر گوشه وید و المال واحد ز رحمت بر و شب نیارد
خفت ✤ بماوای خود بازش آورد و گفت - بر و متعلق رحمت ست تو انست ماوای باطن قرارگاه خود معنی او عبارت
از موریعنی بے آنکه شب بگذرد به همان روز ان مور او الپس بدکان گندم فروش که ماوای مور بود رسانید و بیان
گفت آنکه - مروت نباشد که این مور ریش ✤ پراگنده گردانم از جای خویش تمت الحکایة فقال الشیخ ✤
درون پراگندگان جمع دار ✤ که جمعیت باشد از روزگار ✤ چه خوش گفت فردوسی پاکزاد که رحمت
بران تربت پاک باد - فردوسی نام شاعر مصنف شاهنامه پاکزاد اشارت بمولد او که شهر طوس ست واقع
بحدود خراسان و مقررست که پاکی و پلیدی مولد در نیکی و بدی مردم دخلی دارد کما فی شرح المواقف - میازار
موری که دانه کشست ✤ که جان دارد و جان شیرین خوشست ✤ اول صله یا موصوله است و صله در معنی
صفت کاشفه است و ثانی علیه است خوش بالفتح و واو غیر ملفوظ خوب و نیک شنیده ای جان شیرین عزیز یست
دانا دانشمندان اینجا به معنی بسیار مسموع ست ای بسیار شیرین چنانکه درین بیت - بر در کعبه سائلے دیدم ✤
که می گفت و میگریستی خوش ✤ و بدین معنے راجهت آنچه مولانا محمد اکرم ملتانی در شرح این بیت نوشته که یعنی جوهر
خوش شایان و در خورست ای چنانکه گریه کنان میگریند میگریست - سیاه اندرون باشد و سنگدل ✤ که خواهد
که موری شود تنگدل ✤ که اول بمعنی هر که است و ثانی بیان خواهد موری که دانه کشست و یار تنگیر مزن بر سر ناتوان
دست زور ✤ که روزی بپایش در افتی چو مور ✤ مفعول نخست و که علیه است و ببعضی نسخ - مبادا که در پایش

نبخشود بر حال پروانه شمع * نگه کن که چون سوخت در پیش جمع * نبخشود ای رحمت و شفقت نیاورد و فاعلش شمع و
که فاعل سوخت چون بمعنی چگونه جمع انجمن مردم - گرفتم ز تو ناتوان تر بسیست * توانا تر از تو هم آخر کسیست *
عبارت از حضرت ایزد تعالی که جبار و قهار ست * درون فروماندگان شاد کن * ز روز فروماندگی یاد کن *
که مبادا پیش تو آید * داستان در طریق تسخیر مردم باخلاق و کرم - ببخش ای پسر کادمی زاده صید *
باحسان توان کرد وحشی بقید * که علیه ست و وحشی معطوف بر آدمی زاد یعنی ببخش کن چرا که آدمی را باحسان
صید توان کرد چنانکه وحشی را بقید رسن و زنجیر صید میکنند که الانسان عبید الاحسان - عدو را بالطاف گردن
ببند * که نتوان بریدن بتیغ این کمند * کلمه را مفید اضافت گردنست بعدو یعنی گردن عدو باحسان بند
کن چرا که کمند احسان محکمست که بتیغ نتوان بریدن بعد ذلک خصومت با تو نخواهد کشید - چو دشمن کرم
بیند و لطف و جود * نیاید ز و خبثی اندر وجود * خبثی بیای تنکیر اندر وجود ای در وقوع و صدور - مکن بد که بد
بینی از یار نیک * نروید ز تخم بد بار نیک * که علیه ست یار نیک دوست ضمیم و یای تنکیر مصراع ثانی تمثیل
ست و معنی تعلیل و بار بمعنی میوه و بعضی نسخه - نیاید ز تخم بدی یار نیک * آمده برین تقدیر علت باشد برای بد بینی
و تخم بدی باضافت بیانی و بار بمعنی ثمره حاصل ابیات آنکه - چو با دوست دشوار گیری و تنگ * نخواهد که بیند
ترا نقش و رنگ * ای زیب و رونق یعنی دوست تو دشمن گردد - وگر خواجه با دشمنان نیک خوست * بسی بر
نیاید که گردند دوست * حکایت در ایثار ای صید کردن آدمیان باحسان نه بر آنکه چون حیوانات
که وحشی الطبع اند باحسان صید شوند انسان که انیس الطبع ست بطریق اولی صید گردد * بره بر یکی پیشم آمد
جوان * بتک در پیش گوسپندی دوان * کلمه بر زاید ست ای جوانی براه پیش من آمد مصراع ثانی صفت
جوانست بکاف پارسی تیز دویدن و بعضی نسخه بتک بمعنی شتاب و تیز و قصست در پیش ای در دنبال او
بدو گفتم این ریسمانست و بند * که می آرد اندر پیت گوسفند - بند عبارت از طوق که بیان این گوسفند
مفعول می آردست - سبک طوق و زنجیر ازو باز کرد * چپ و راست گردیدن آغاز کرد * باز بمعنی گشاده
و فاعل کرد ضمیریست عاید بجوان یعنی شتاب آن جوان طوق و زنجیر گوسفند را بگشاده خود چپ و راست دویدن
گرفت تا بر من واضح شود که دویدن گوسپند از کرده احسانست نه از کشش بند ریسمان - هنوز از پیش تازیان
میدوید * که جو خورده بود از کف او خوید - تازیان جمع تازی و نیز قصد کنان بشرفا مه اینجا بمعنی ثانی مراد
ست که منت خوید سبز گیاه و جو و گندم و امثال آن عطف بیان جو است یعنی از کف آن دگفت ای جوانمرد
در کف تو و در عامه نسخ از کفش هم خوید و قصست پس از جو نه جو و گندم و امثال آن مراد ست چنانکه دانه
اسپ هر جنس که باشد جو گویند و خوید عبارت از گیاه سبز مطلق ست خواه جو باشد یا غیر آن از کف

بخوان دانه و گیاه خورده بود. چو باز آمد از عیش و شادی بجای ✤ مرا دید گفت ای خداوند رای. عیش و شادی عبارت
از دویدن است و رستن است. نه این ریسمان می برد با منش ✤ که احسان کمندیست در گردنش. کمندیست کمندی
بیا عظمت تمت الحکایة فقال الشیخ. بلطفی که دیدست پیل دمان ✤ نیارد همی حمله بر پیلبان. که صلهٔ پای
موصوله است و دمان بالفتح و به تندروی و بسختی حمله کننده و غضبناک و این لفظ جز صفت دیا و پیل و مار نیارد
نشده است لهذا ترکیب استعمال یافته تحفة السعادة همی زائده است. بد انرا نوازش کن ای نیکمرد ✤ که سگ
پاس دارد چو نان تو خورد ✤ که علیه است پاس محافظت و استواری در عامه نسخ کن بصیغه امر و ای کلمه ندا و قصت
اما نظر بسیاق و سیاق که اسلوب غلیست آنست که مولانا عبد الواسع نوشته که کند صیغه مستقبل غائب است
و فاعلش نوازش و بدان مفعول اول اوست و نیکمرد مفعول ثانی یعنی نوازش و احسان بدانرا نیک گرداند چنانکه
سگ را که خرد مقرر است چون بلقمه نوازی پاسبان تو شود و زبر آن مرد کندست و دندان یوز ✤ که مالد بر
دست بر پشت یوز. کند بضم کاف تازی ضد تیز که بیان آنست بیار تمرانه مشتاق و و ار پارسی درنده معروف
هندش چیتا نامند ابراهیمی یوز بوائی سوحده و پارسی گرداگرد دهان حیوانات فرهنگ سروری پس یوز معطوف
ست بر پشت یعنی شخصی را که بر پشت و دهان یوز از لطف و شفقت سر دست را میمالد دندان بر آنکس
کندست ای با آواز ترساند و سازگار شود و در شرح عبد الرسول مصراع ثانی برین نمط آورده است ـ که مالد
زبان بر پیر شن و در وزد مقرر ست که یوز را به پنیر خورانیدن رام و منقاد سازند مولانا عبد الواسع گفته که برین
تقدیر ضمیر مالد عاید بجانب یوز باشد یعنی بر کسی که یوز بر پنیر آنکس زبان میمالد ای پنیرش را می خورد دندان
یوز کند ست و گویند یوز پیش از رسته جستن در عقب صید نیرود و اگر درین سه نوبت صید را گرفته فبها
والا عقب صید را بگذارد و بر صاحب خود خشم گیرد و نزد خود آمدن ندهد و تا آنکه بقدری پنیرش ندهند از
خشم باز نمی ایستد انتهی و این خشم تعلق بوقت شکار میدارد اما در خانه بصاحب خویش همیشه رام میباشد
حکایت در تفصیل سعی و رزی و ورزش احسان بر بیکاری و توکل بر قادر منان یعنی بگوشه توکل
نباید نشست چه از توکل بیکار بدیگر بهره نرسد و خود هم عاجز و زار باشد. یکی روبهی دید بیدست و پا ✤ فرو ماند
در صنع و لطف خدا ✤ روبهی بیا ر وحدت صنع بضم کاری کردن و آفریدن خدا تعالی چیزی را نیکو پردازن
اسپ مانند آن تیز و جلی کردن شمشیر و جز آن کذا فی المدار و المنتخب و در کشف بمعنی بروی رو تیز کردن و بفتح
صاد تحقیق نموده اینجا بمعنی نیکو پرد و نیست ای پروری و مهربانی ایزد تعالی حیران که او تعالی بر خلق خیال
مهربانست و نیک پرور ایشان که بیدست و پا را ای روباه لنگ را هم بلا ناغه روزی میرساند. که چون
زندگانی بسر میبرد ✤ که بیدست و پا از کجا میخورد ✤ که اول بیان حیرانی بکس ست و ثانی بیان و تفسیر مصراع

اول ست و چون معنی چگونه بسر بردن با خر رساندن و در عامه نسخ بدین دست یا در قسمت ابا بین دست و پا که لنگ
ست از کجا میخورد. درین بود در ویش شوریده رنگ که شیری در آمد شغالی بچنگ ✣ شوریده رنگ پریشان
حال و متعجب و حیران که سفاجیه ست و هر دو یا برای وحدت ست شغالی بچنگ حال ست از فال آمد شغال
بالفتح جانور وحشی که پارسیان شگال بکاف پارسی گویند و هندش گیدڑ نامند مویدو مدار شغال
نگون بخت را شیر خورده ✣ بماند آنچه روباه از و سیر خورد ✣ دگر روز باز اتفاق اوفتاد ✣ که روزی رسان
قوت روزیش داد ✣ که بیان اتفاقست روزی رسان ایزد تعالی روی بیار و خدای حقتعالی قوت یک روز
که ضروری آن روبه بود او را عطا کرد. یقین مرد را دیده بیننده کرد ✣ شد و تکیه بر آفریننده کرد ✣ از دید دیده
دل مرد ست ای از دل آنمرد که بیننده حال روباه بود تحیر زائل گشت و یقین کرد که حقتعالی بمقتضای کریمه
وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا هر یکرا روزی بلا نا غه میرساند پس از انجا روانه شد و
تکیه بر خدا کرد و بدل گفت. کزین پس بکنجی نشینم چو مور ✣ که روزی نخوردند پیلان بزور ✣ نخورده اند بلکه
محض لطف او تعالی شانه. زنخدان فرو برد چندی بجیب ✣ که بخشنده روزی رساند ز غیب ✣ چندی بیار
تنکیر ای چند روز کسب روزی را گذاشته صبر و توکل کرد و بمراقبه بنشست بدین اعتقاد که او تعالی روزی من
خواهد رسانید. نه بیگانه تیمار خوردش نه دوست ✣ چو چنگش رگ و استخوان ماند و پوست ✣ تیمار با لکسر غمخواری
کردن اینجا بمعنی غم ست سین اول مضاف الیه تیمار ست و ثانی مضاف الیه رگ و استخوان و پوست چنگ نحیم پارچه
ساز و تشبیه در لاغری ست. چو صبرش نماند از ضعیفی و هوش ✣ ز دیوار آوازش آمد بگوش ✣ هوش معطوف
ست بر صبر شین در دیوارش مضاف الیه گوش ست آوازش یای عظمت ای آواز با هیبت بگوشش در رسید. که برو
شیر درنده باش ای دغل ✣ مینداز خود را چو روباه شل ✣ دغل بیم نام مشهور و قلب و حیله گر و مکار و هو المراد ههنا
روباه شل ترکیب توصیفی ست ای روباه بیدست و پا. چنان سعی کن کز تو ماند چو شیر ✣ چه باشی چو روباه بوامانده
سیر ✣ وامانده پس خورده سیر خیر باشی ای از فضله و پس خورده دیگران چه باشی همچو روباه شل و آنچه در عامه نسخ
چو روباه و مانده سیر واقعست تصرف نا سخان ست کما لا یخفی تمت الحکایة فقال الشیخ فی ابراز المرام بچنگ آر و
با دیگران نوش کن ✣ نه بر فضله دیگران گوش کن ✣ ای خوردو تعبیر خوردن و نوشیدن بلفظ یک دیگر شایعست
فضله بالفتح زیاده مانده و پس خورده گوش کردن انتظار کشیدن. بخور تا توانی ز بازوی خویش ✣ ث
که سعیت بود در ترازوی خویش ✣ ز بازوی خویش ای از مشقت دست خود که علیه ست ترازو عبار
از امکان باز دست و بود رابطه است بمعنی هست و بعضی نسخ بجای سعیت نعمت دیده شد. چو مردان
ببر رنج و راحت رسان ✣ مخنث خورد دست رنج کسان. دست رنج رنج دست مراد آنچه از دو حاصل

که اول بیان گفت محذوفست و ثانی عیاله از سو ضعیفان و از پیل قوی که ستان مراد ست ای قوی دستان مرد بزور

مه تا توانی از قوت بازوی خود بخور و ممنون احسان دیگران مباش زیرا که هر قدر که سعی خواهد کرد و اعمال تو خواهد ماند یعنی در نامهٔ اعمال تو محسوب خواهد شد ۱۲

آید - بگیری جوان دست درویش پیر * نه خود را بیفگن که دستم بگیر * که بیان بگو محذوفست و نفی راجع بهر دو
و ببعضی نسخ چو روباه پیر واقعست و فیه فساد القافیه چو لفظ درویش قافیه روباه نتوان شد - خدا را بران بنده
بخشایش ست * که خلق از وجودش در آسایش ست * کلمهٔ را مفید اضافت است ای بخشایش و رحمت حق
تعالی بران بنده است که خلق آه. کرم ورزد آن سر که مغزی دروست * که دون همتانند بے مغز پوست
یعنی بے دانشان چه ایشان دون همت اند کسی را اندیشان بهره نیست - ندیدی که در راه پایند کیش چه گفت
آن شتربان بفرزند خویش * کسی نیک بیند بهر دو سرا * که نیکی رساند بخلق خدا - اثبات مضمون سابق
ست ندیدی ای نشنیدی شنیدن بدیدن تعبیر کرد للقرب بینهما پایند بیار اول پارسی و ثانیه تازی زمین
گل و الائی که دران یا انسان و حیوان بند کرد و کیش بکاف تازی و یای مجهول شهریست بر کناره دریای فارس
و جزیره بالای کوهی کذا فی المدار و پایند مضاف ست بکیش ای گل و لایتی که قریب شهر کیش ست و بیت ثانی
مقوله شتربان ست که صله یا موصوله است مولانا عبد الواسع تقریر کرده شتربان در پایند مذکور در باب جبر
گرفتن شتر و بسهولت بر آوردن آن از لائی مر پسر خود را بطریق کلیه و تعمیم گفت انتهی کلامه یعنی تو درین
گل و لایتی شتر باش و محافظت خود بسهولت و را بیرون آر چه نیکی انکسر پیش آید که بخلق خدا تعالی نیکی نماید
و ببعضی نسخ معتمده قدیمه در بند کیش یافته شد و درینجا بمعنی گذرگاه دریاست کذا فی المدار گذرگاهی که اهل
کیش از ان عبور دریا کنند و در شامل بند کیش مرکب نام راهی گفته که در کوه واقع بر این تقدیر در بند کیش بدل
از راه خواهد بود حاصل هر دو معنی آنکه پدر که هوشمند و عاقل بود با پسر خود که دون بود بطریق موعظت گفت
که به شتر خود همراه باش و او را این گل و لایتی و یا از گذر دریا و از دره کوه بآسانی بگذر زیرا که کسی نیک آه

حکایت در تفضیل احسان و سخاوت بر ریاضت و عبادت. شنیدم که مردیست پاکیزه بوم
شناسا و راه رو در اقصای روم - پاکیزه بوم پاک طینت و نیک سیرت شناسا ای عارف با لله راه روی
سالک طریقت اقصای روم نوحی آن - من و چند درویش صحرا نورد * برفتیم قاصد بدیدار مرد صعلوک
بضم صاد و سکون عین مهملتین درویش صعالیک جمع آن کذا فی المدار مستشهد ببیت متن و ببعضی نسخ سالوک
بسین مهمله و الف یافته یعنی بسیار راه رونده و مسافر و قیل صعلوک که بمعنی درویش مفلس ست فارسیان
سالوک خوانده اند چنانکه قفس بسین مهمله خوانده کذا فی المدار صحرا نورد ای طی کننده صحرا قاصد یعنی قصد
کننده حال ست از فاعل رفتیم بدیدار متعلق قاصد ست - سر و چشم هر یک ببوسید و دست - بتمکین و
عزت نشاند و نشست * و عزت عطف تفسیر تمکین ست و مفعول نشاند هر یک ست در مدار الافاضل مصرع
ثانی چنین نوشته ولی بیمروت چو شاخ بیست. و بیست بفتحتین کدوی تلخ و خربوزهٔ تلخ گفته که

که هندش حنظل گویند اما این نسخه در مصراع ثانی در بیت لاحق بتکرار مشبه و کمال الخفی - زرش دیدم و زرع شاگرد

رخت * ولی بیمروت چو بی بر درخت - زر بتقدیم مهمله بر معجمه و درخت انگور اینجا کنایه از باغست من کی باب ذکر

الجزء واراده الکل و زر که ترجمه ذهب است اینجا مناسب نیست چه زر الخفی و از بدار دیدن مسافران حاصل

از اسباب ظاهری از همه چیز وچه دیدیم چه از باغها و چه از رشتهای و چه از غلامان و خدام وچه از رخت و

متاع دنیا از هر جنس و تواند که زر بتقدیم معجمه باشد چنانچه زبان زد خوانند کالنست ای مالک نقد و جنس

بلطف و لیق گرم رو مرد بود * ولی دیگدانش عجب سرد بود * لطف عبارت از شیرین زبانی لیق بفتحتین

زیرکی و هوشیاری و چرب سخنی کذا فی الشامل و المدار و هو علی هذا مصدر و اما علی تحقیق الصراح و المنتخب و الرشیدی

فهو صفة مشبهة بمعنی مرد زیرک و چرب سخن و اینجا مصدر بمعنی چرب زبانیست و به بعضی نسخ بلطف سخن واقع

است اما پاکیزگی سخن و خوبی گفتار عجب بمعنی بسیار دیگدان او برای پختن طعام کامل گرم نبود - همه شب نبود

قرار از هجوع - ز تسبیح و تهلیل ما از جوع - هجوع بالضم خواب و آرام شامل جوع بالضم گرسنگی تسبیح سبحان الله

گفتن و تهلیل لا اله الا الله گفتن کلمه ما معطوفست و شین نبودش ای همه را در آرام نبود از سبب

تسبیح و تهلیل که بدان اشتغال داشت و ما را هم قرار و خواب نبود از سبب گرسنگی و هیچ نخورده بودیم - سحر گه

میان بست و در باز کرد * همان لطف دوشینه آغاز کرد * میان بست ای مستعد چرب زبانی شد

یکی مرد شیرین و خوش طبع بود * که با ما مسافر در آن ربع بود * مصراع ثانی صفت مرد است شاید که آن

مرد حضرت شیخ باشد چنانکه عادت خجسته اوست که خود را در لباس این تعبیر بغایت میکند ربع بالفتح منزل

و خبر مبتدا اینست - مرا بوسه گفتا بتصحیف ده * که درویش را توشه از بوسه به * گفتا دو معنی مقدم

است تصحیف خطا کردن در نوشتن و بمعنی صورت و تجنیس هم آمده کذا فی المدار اینجا معنی اخیر مراد است

تصحیف درین تعمیه عبارتست از تعبیر صورت حرفی بحرفی دیگر که صاحبت آن داشته باشد با ثبات نقطه

یا بمحو آن یا هر دو چنانکه در معمیات مولانا جامی و میر سید حسن مذکور است پس تصحیف بوسه توشه است چنانکه

از مصرعه ثانی بیین است یعنی بجای بوسه مرا توشه بده چرا که درویش گرسنه را از بوسه توشه بهتر است *

بخدمت بنه دست بر پای من * مرا نان ده و کفش بر سر بزن - این چنین لفظ بیحرمتی در باب خود برای

ساختن آن بیمروت گفته است و آنچه در ملایان شهرت کرد که کفش بر سر زدن بمعنی نگون افگندن است

در فرهنگی یافته نشد مع ان القائل مصراع الاول یقتضی الحمل علی الظاهر بایثار مردان سبق برده اند

ز نشب زنده داران که دل مرده اند * ایثار بالکسر بر گزیدن دیگری را بر نفس خود و مقدم داشتن مراد

دیگری به هوای خاطر خود چنانکه خدا تعالی در شان اینجماعت فرموده - وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ

یعنی اختیار کنند دیگران را بر نفس خود اگر باشد بایشان تنگی کذا قال مولینا عبد لواسع و تواند که ایثار بخشش
و عطا باشد که دل مرده اند صفت مخصصه شب زنده دار ان ست ای کسانیکه شبها زنده وار زنده و دلهای ایشان
مرده ست یعنی بجود و احسان متصف نیستند سبق نبرده اند بلکه از جمله والیان و خاسران اند ٭ همیدیدم
از پاسبان تتار ٭ دلی مرده و چشم شب زنده دار ٭ تعلیل مصراع ثانی بیت سابق ست یعنی بمعنی چنین
ست و مصراع ثانی بیان هشت تتار نام ولایتی از ترکستان قریب اهل آن کافر اند کذا فی المنتخب
یعنی پاسبان شاه آن ولایت کافر شد که دل مرده است و چشم شب زنده دار ٭ کرامت جوانمردی و نانی و دست
مقال بیهوده طبل تهیست ٭ کرامت بزرگی و ولایت مقالات گفتار نغز طبل بالفتح نقاره خورد که بنوازند
منتخب ٭ قیامت کسی بیند اندر بهشت ٭ که معنی طلب کرد و دعوی بهشت ٭ که صله یا موصوله است
بهشت دار الجزا یکه نیکوکاران و بهشت که ماضیست ز هشتن بر ابهیمی اول معنی است و ثانی بمعنی ثانی
و در اکثر نسخه بیند صیغه مقرر فایت واقع شده در بنصورت مفعول بیند مقدر ست یعنی در روز قیامت آنکس
خود را در بهشت بیند طالب معنی و تارک دعوی ست و تواند که قیامت بمعنی معلوم باشد قیام و استادگی
چنانکه شیخ نظامی فرموده ٭ سخن چون گرفت استقامت بمن ٭ قیامت کند تا قیامت بمن ٭ ای استادن
قرار خود در بهشت کسی بیند که معنی طلب کرده و بعضی نسخ بینی بصیغه حاضر یافته شد ای بروز قیامت
در بهشت آنکس را بینی که معنی طلب کرد آه معنی عبارت از کمالات روحانی چنانکه دارد دل معرفت الهی ست
بمعنی تونگر و دعوی درست دم بیدم تکیه گاه است سست بمعنی ای بحصول معنی دم بیدم قول بلا عمل
و گفتار مخالف کردار حکایت همدرین معنی چنانکه خواهد گفت ٭ که دعوی خجالت بود بیگواه ٭
حکایت شنیدم در ایام حاتم که بود ٭ بخیل اندرش بادپائی چو دود ٭ که رابطه در معنی مقدم ست
در ایام ظرف بود ست نه ظرف شنیدم حاتم بکسر تا نام مردی معروف پسر عبد الله بن سعد طائی که بسخا
ضرب المثل بود و در استعمال فتح تا مشهور گشته کذا فی المنتخب گویند که نامش عثمان بود چون سخا را بر
خود لازم گرفت باین نام مشهور گشت چه حتم بمعنی واجب گرفتن کار یست و از واجب گیرنده جود ست
خیل گله اسپان اندر زائده باد پای فاعل بود بمعنی اسپ سخت روزه و جابک که پایش همچون و
یا تیز ست شاه و پایش بر ای عظمت و تشبیه و دود رسیه رنگیست نه در تیزی چه آن از باد پای
مستفاد ست ٭ صبا سرعتی رعد بانگ ادهمی ٭ که بر برق پیشی گرفتی همی ٭ یا بر سرعتی واو همی برای عظمت
پیشی بیار پارسی و یار مصدری پیشدستی گرفتی بیا بازی مفید معنی استمراری ادهم بمعنی سیاه عطف
بیان باد پا است صبا سرعت رعد بانگ صفت مقدم ادهم است مصراع ثانی صفت بعد صفت

آن ای بخیل یو بسی سشیا بود کہ سرعت صبا داشت و آواز ش مثل رعد بود وچنان تیز رو بود کہ بر برق سبقت بہ ‌وے
و بیشتر دانستی کہ باد صبا و باد شمال نیز و زان آمد و ہول بانگ رعد بر خیزد و کلان ظاہر ست الرعد ملک یسوق
السحاب و یزجرہ بصوتہ و یسبح بحمد اللہ تعالی قال ابن عباس قبل الیہودی الی النبی فقال اخبرنی عن الرعد ما ھو قال
ھو ملک من الملئکة موکل علی السحاب معہ مخاریق من النار یسوق بہا السحاب حیث شاء اللہ فقال ما ھذا
الصوت الذی یسمع قال زجرہ للسحاب وفی الحدیث لو ان عبدی اطاعونی لاسقیتہم المطر باللیل و اطلعت علیہم الشمس بالنہار

میریخت بر کوہ و دشت ٭ تو گوئی مگر ابر نیسان گذشت ٭ تگ کاف پارسی دویدن ہسپ مانند ان ژالہ بار
پارسی سنگچہ و تگرگ کہ از ابر میبارد و گفتہ اند نیز قطرات شبنم کذا فی الرشیدی اینجا عبارت از عرق اوست مگر
بمعنی شاید نیسان ماہیست ماندن آفتاب در برج حمل کہ ہندش چیتر نامند ہوید۔ یکی سیل رفتار ہامون نورد
کہ باواز پیش بازماندی چو گرد ٭ سیل رفتار ہو او ہامون اینجا بمعنی زمین دشت و سخت کہ باران اقبول
نکنند کذا فی المدار و مصراع ثانی صفت ہامون نورد ست ای زمین سخت را چنان بسرعت طی کردی کہ باد
با و نرسیدی۔ ز اوصاف حاتم بہر مرز و بوم ٭ بگفتند شرحی بسلطان روم۔ مرز زمین راندہ و آباد و بوم
خلاف آن پس مجموع ہر دو بمعنی ولایت باشد چہ ولایت از ہر دو خالی نباشد بہر مرز و بوم صفت وصاف ست
و شرح موصول صلاش بیت لاحق ست یعنی از جملہ اوصاف حاتم کہ بہر ولایت مذکور شدی پیش سلطان روم وصفی
گفتند کہ ہمتای او و بعضے نسخ زہر مرز و بوم ای ایندگان ہر ولایت بسلطان روم شرحی گفتند۔ کہ ہمتای او
در کرم مرد نیست ٭ چو اسپش بجولان و ناورد نیست ٭ ہمتا ہمجنس و نظیر فاعل نیست ثانی بقصد عموم
محذوف ست ای ہیچ اسپے نیست۔ بیابان نوردی چو کشتی بر آب ٭ کہ بالای سیرش نرفتی عقاب ٭ مصراع
اول بیان سوار اوست و ثانی بیان تیز رو نوردید بیابان عظمت نرفتی بیاء ماضی منفیہ مستمر عقاب بالضم پرندہ الست
شکاری سیاہ رنگ تیز پر کذا فی المنتخب۔ بدستور دانا چنین گفت شاہ ٭ کہ دعوی خجالت بود بیگواہ۔ ای بید لیل
کنایت از صدور کرم و احسان ست و دعوی از اشتہار حاتم بوصف کرم۔ من از حاتم آن اسپ تازی نژاد ٭
بخواہم گر او مکرمت کرد و داد ٭ نژاد بکسر نون و زاء پارسی اصل و اعطف تفسیری مکرمت کرد ست و جزای شرط
بیت لاحق ست۔ بدانم کہ در وے شکوہ مہیست ٭ و گر رد کند بانگ طبل تہیست ٭ شکوہ حشمت و بزرگی مرتبہ
مہی یا بقصد مہتری و سرداری کہ احسان و کرم و صفت لازم اوست قولہ و گر رد کند معطوف علی قولہ گر او
مکرمت کرد۔ رسولی ہنرمند عالم بطی ٭ روان کرد و ده مرد ہمراہ وی ٭ رسول وکیل بادشاہ ہنرمند عالم صفت
اوست طی بالفتح نام پدر قبیلہ ایست از یمن حاتم جوانمرد از ان قبیلہ است اکنون ہمان قبیلہ را طی گویند و یا
نسبت بلفظ طی لاحق کنند و طائی خوانند کما عرفت فی الشعر یعنی لہذا حاتم را طائی گویند کما فی المدار

مصرع … [illegible]

[illegible] از معشوق … [illegible]

که قبیلهٔ طی بیرون از یمن است و تسمیح انشاد بل مناهناک فا منظور ده مرد معطوفست بر رسول یعنی رسولی هنرمند جهان
وده مرد دیگر را همراه او داده جانب حاتم روانه کرد. زمین مرده و ابر گریان برد * صبا کرده بار دگر جان ورو *
این بیت حال ست از فاعل آمد فرود که به بیت لاحق ست زمین مرده زمینی که دران نبات نباشد و خشک شده
باشد کذا فی الشامل گریان ای باران وهر دو ضمیر عاید بزمین مرده و جان بخشیدن صبا بزمین مرده عبارت
از نبات بنا است چه خاصه صبا است که بوزیدن آن گل شگفد و سبزه برویاند رسول مذکور بوقتیکه ابر و باریدن
و صبا در وزیدن بود. بمنزل گه حاتم آمد فرود * برآسود چون تشنه بر زنده رود * بفتح زا تازی به رگ از جهیم
چون نخ بنده چیل زنده رود قبیل از پارسی و التصحیح هو الاول رشیدی و در شامل آورده که زنده معرب زند پارسی نام رود
به کنارهٔ اصفهان که آبش بشیرین و صافت به بعضی نسخ آب رود و قسمت و در بعضی دریاست. سماطی بیفگند و
اسپی بکشت * بدامن شکر داد و تنگ زر بمشت. سماط بالکسر سفره و کندوری طعام کذا فی المنتخب و هردو یا برای
عظمت و فاعل هر سه افعال حاتم و کلمهٔ بمفید علامت مفعولیت بعد نشان محذوفست و در لفظ بمشت اشارت
بکسر بوده. ببت بحا بود و روز دگر * بگفت آنچه دانست صاحبخبر * ای رسول آنچه دانست از طلب او هم یاد.
همیگفت حاتم پریشان چو مست * بدندان حسرت همیکند دست * مولنا عبد الواسع فرموده که فاعل همیگفت
صاحب هنر ست و قوله حاتم پریشان الی اخر البیت جمله حالیه ست مقدر بواو یعنی صاحب هنر حقیقت مطلب را کشتن
اسپ مذکور بحاتم میگفت و در عالمیکه حاتم این بود که بشنیدن پیغام رسول بهیچ دیوانه و مست خود را بدندان حسرت
میگزید انتهی برین تقدیر کاف در صدر بیت لاحق بیان گفت محذوف خواهد بود ای میکند و میگفت که ای بهره ور
الخ لیکن تقدیر جمله حالیه بواو خاصه کلام عربست و در پارسی جای دیده نشده سیمان لو اولم توجد فی النسخ التی رأیناها
و توجیه الشارح فلا وجه للعدول عن الظاهر و هو کونه للعطف پس حاتم مبتدا باشد و پریشان حال از و اگر
بیا پارسی باشد و ظرف همیکند اگر بیا تازی باشد ای دست خود را پیش ایشان میکند و قوله چو مست بدندان آه خبر مبتدا
باشد و کاف لاحق بیان گفت محذوف و اظهر از هر دو توجیه توجیهی ثالث ست که حاتم بواو عطف فاعل همیگفت
باشد و باقی بیت حال از و کاف لاحق بیان گفت مذکور باشد یعنی حاتم پریشان بحسرت تمام چنین میگفت *
که ای بهره ور موبد نیکنام * چرا پیش ازینم نگفتی پیام * پیش ازینم مفعول اول نگفتی ست و پیغام مفعول ثانی
من آن باد رفتار دلدل شتاب * ز بهر شما دوش کردم کباب * دلدل شتاب صفت کاشفه باد رفتار دوش بواو
پارسی شب گذشته زیرا که * بدانستم از هول باران و سیل * نشاید شدن در چراگاه خیل * نشاید شدن نتوان رفتن
براه و در دیگر یا جانور بجهة کباب مهمانان . بنوعی دگر روی و راهم نبود * جز این بر در بارگاهم نبود . روی و راه چاره
این اشارت بآن سوی که کباب مهمانان شده است. مروت ندیدم در آیین خویش * که مهمان بخسپد دل از فاقه ریش *

آیین روش و طریق که بیان این محذوفست بجهة لصیغه مفرد است که

ضمیرش عاید مهمان ست و مهمان اسم جنس است لهذا مفرد آورده باشد دال از رفاقه ریش حالست از فاعل بخسپید گر انام
باید در اقلیم فاش ٭ دگر مرکب نامور گو مباش ٭ فاش آشکار و پراگنده و اگر این بعد ذلک در ملا آورده که صیغه امر
حاضر زبان آرند و صیغه نهی حاضر مزن و برای امر غایب گو و در مضارع بیارند چنانچه گوکه بزند امر و در نهی غایب
گو تر نزد امادر شرح قافیه لیضرب باید که بزند آورده و صاحب موید هم از شیخ محمد خضری چنین تحقیق کرده و گفته که صحیح همین
ست زیرا که لفظ گو در تکلم نیاید انتهی پس بنا بر این تحقیق گو صیغه امر حاضر ست و خطاب بسامع و مباش بیان و صیغه
نهیست و خطاب باسپ نامور که غیر عاقل را بمنزله عاقل تنزیل نموده خطاب می کند و مشتهر و المفه علما ان شنت که گو
بمعنی بایدست و مباش نهیست و بمعنی نفی ای باید که نباشد و بود الاول فوع الامر ست بعده کما یقال گو بهوی ٭
کسان را درم داد و تشریف و اسپ ٭ که طبعی ست اخلاق نیکو نه کسب ٭ کسان عبارت از وه کلاه سلطان روم ای
کسی را درم و کسی را تشریف و کسی را اسپ داد تشریف نیکو و بزرگ داشتن کسی و در عرف پارسیان بر خلعت اطلاق
یافته است که علیه است و بقول شیخ کسب حاصل کردن چیزی یا نسبت از لفظ کسب محذوف ست بقرینه یا از لعلی
ای دادن درم و اسپ و تشریف را از حاتم شگفت مپندار زیرا که اخلاق کریمانه طبعی و جبلی اند نه کسبی و اختیاری در هر که
خواسته اند نهاده اند و هر که را نخواسته اند نداده اند و به بعضی نسخ طبع بکاف بر وزن فعیل معه یا نسبت فی یاده نشد ٭ خبر شد
بروم از جوانمرد طی ٭ هزار آفرین کرد بر طبع وی ٭ خبر بمعنی رفت و رسید بروم ای بسلطان روم طبع وی که مجبول
بکرم بود تمت الحکایة فقال الشیخ ٭ ز حاتم درین نکته راضی مشو ٭ ازین خوبتر ماجرائی شنو ٭ نکته سخن لطیف
خوش آینده این نکته اشارت بحکایت سابقه ماجرای بیا عظمت که نکته عظیم از سابق عبارت از حکایت
ندانم که گفت این حکایت بمن ٭ که بود ست فرماندهی در یمن ٭ ندانم ای یاد ندارم که اول کدامیست ثانی بیان
حکایت یمن بفتحتین ولایت ست بر سر اسهای عرب کذا فی المدار ٭ ز نام آوران گوی دولت بوده ٭ که در گنج بخشی نظیر
نبوده ٭ که علیه است و یا مصدری و فاعل نبود بقصد عموم محذوف ای هیچ کس نبود تو ان گفت مر اصحاب کرم ٭ که در
فشاندی چو باران درم ٭ سحاب بالفتح ابر و افشاندن لازمیست و علیه فشاندی بیا ماضی مفید استمرارست ٭ کسی نام
حاتم نبردی برش ٭ که سودا نرفتی از و بر سرش ٭ شین اول و آخر عاید بسلطان یمن و ثانی عاید بکسی و الطه
بین الجملتین سودا اینجا بمعنی غضب ست حاصل آنکه هر که پیش او نام حاتم بردی در کرم او را یاد آوردی بالضرور پادشاه
بر آنکس بهم بر آمدی و گفتی ٭ که چند از مقالات آن باد سنج ٭ که نه ملک دارد نه فرمان نه گنج ٭ ای چند گوئی دم لاف
زنی از حکایت حاتم باد سنج بدال موقوف فاضل و عاطل طبع و متکبر و آنکه اندیشهای فاسد دارد و کثیف و المراد و هو الاخیر
که بیان آن یعنی بی ملک و فرمان و گنج کرم ورزیدن خیال باطل ست چه سرمایه اندک بزودی منعدم گردد ٭ شنیدم
که جشنی ملوکانه ساخت ٭ چو چنگ اندر آن بزم خلقی نواخت ٭ جشن مجلس شادی خلقی بیا عظمت نواختن سرائیدن را

و بانگ نی دان نغمه آوردن ساز را و بمراد رسانیدن کسی را و خوشحال گردانیدن فرهنگ سرور اینجا بمعنی اخیر مراد است و معنی
ثانی ایهام یعنی بسیار خلق خدای را در آن مجلس شادی بکرم و بخشش خوش حال گردانید و بمراد رسانید چنانکه چنگها در زمها
میتوانند ای نغمه مد آرند * در ذکر حاتم کسی باز کرد * دگر کس ثنا گفتن آغاز کرد * یعنی دروازه مضاف بذکر باز
کرد و بگشاد چنانکه رسم سیاحان است که خبر نیک و بد را از دیارها میبرند خصوص وقت اجتماع خلائق و رشاد بها حسد مرد
را بسر کینه داشت * یکی نخوت خورد و نش برگماشت * مرد سلطان یمن و تثنیه راجع بحاتم ای حسد او را بر کینه باعث شده
که بشنیدن ثنای او مستعد کینه گشتی شد و یکی را برای قتل او مامور نمود و گفت * که تا هست حاتم در ایام من * نخواهد
به نیکی شدن نام من * در ایام من کی آید در ملک من که این بیت صحیحی هم از لواحق این است که کما عرفت به نیکی
ای بجوانمردی و کرم شدن رفتن * بلاجوی راه بنی طی گرفت * بکشتن جوانمرد را پی گرفت * بلاجوی
آنکس که بقصد کشتن آن جوانمرد برای خود بلا خواسته بود پی دنبال و عقب و قدم و نشان پای شاغل سیر و کلمه را
مفید اضافت پی است بجوانمرد ای برای کشتن دنبال حاتم گرفت ای بطرف او پای برداشت * جوانی بره
پیش باز آمدش * کز و بوی انسی فراز آمدش * جوانی بیا وحدت شین اول مضاف الیه پیش است و ثانی
مضاف الیه فراز که بمعنی پیش است و هر دو شین عاید به جوان انسی بالضم و یا عظمت ای الفت و آرام و تمام مصرع
ثانی صفت جوان است و کذا المصراع الاول من البیت اللاحق * نکوروی و دانا و شیرین زبان * بر خویش
برد شبش میهمان * همه اگر بجای میهمان میزبان آورد که حال بود از فاعل برد بنظر بر قافیه احسن بودی
کرم کرد و غم خورد و پوزش نمود * بد اندیش را دل به نیکی ربود * پوزش بیا ر پارسی بردن سوزش عذر قائل علی
کرم الله تعالی وجهه الاعتذار بعد العطا عطیة ثانیة و فاعل فعال جوانست * بدادش سحر بوسه بر دست و پای
که نزدیک ما چند روزی بپای * شین مضاف الیه دست و پای است سحر ظرف داد است که بیان گفت محذوف است
بپای امر است از پائیدن ای بمان و توقف کن ای بسیمی * بگفتا نیارم شد اینجا مقیم * که در پیش دارم مهمی
عظیم * فاعل بگفتا بلاجوی نیارم شد ای نتوانم شدن و بعضی نسخ بجای اینجا ای دریا یافته شد بمعنی اینجا و اکنون
شرفنامه که علیه مهمی بسیار عظمت پس عظیم تاکید او است برای مبالغه مهم بالفتح و کسر الهاء کار عظیم و مطلوب
بزرگ که فوت آن مرد را در بهم و غم اندازد * بگفت ار نهی با من اندر میان * چو یاران یکدل بکوشم بجان
در میان نهادن اطلاع دادن اگر مرا از آن مهم واقف گردانی بمن دار گفت ای جوانمرد گوش * که دانم
جوانمرد را پرده پوش * گوش بمن داری متوجه بمن شو تا ترا بگویم چرا که جوانمردان صاحب سخا پرده دار باشند
فالمراد من الثانی غیر الاول اعم منه و لذا آورده بظاهراً فی مقام المضمر * درین بوم حاتم شناسی مگر * که فرخنده
رایست و نیکوسیر * مگر بمعنی شاید که صفت حاتم است سیر بکسر اول و فتح ثانی خصلتهای سیرت یاد شاه یمن

خواستست ؛ ندانم چه کین در میان خواستست ؛ خواسته اول بواو بمعنی طلب داشته و ثانی بالف خالص یعنی استاده
شده. گرم راه نمائی بدانجا شوم ؛ همی چشم دارم که تنها شوم. گر کلمه شرطست میم مفعول راه نمائی است شوم بمعنی
روم چشم بمعنی امید که بیان همی و بعضی نسخ بجای شوم که اوست و بجای که تنها روم ز لطف تو دوست یافته شد
پس دوست منادی محذوف الیه باشد. بخندید برناکه حاتم منم ؛ سر اینک جدا کن به تیغ از تنم. برنا که بمعنی
جوانست بضم محقق است کما فی الصراح اینک بکاف تصغیر مصغر این است که اشارت بقریب حاضر میباشد کذا
فی الشمائل. نباید که چون صبح گردد سپید ؛ گزندت رسد یا شوی ناامید. یا بیای تحتانیه مثنات کلمه تردید است
حاصل انکه حاتم او را گفت که حالا سر من به تیغ جدا کن مبادا که چون صبح دارد کشتن من ترا گزند رسد که مردمان مر ترا القصاص
من گیرند و یا از کشتن من با امید شوی باین معنی که علانیه مرا از بیم مردمان نتوانی کشت. چو حاتم بازادگی
بر نهاد ؛ جوان را بر آمد خروش از نهاد ؛ آزادگی حریت که ضد بندگی است و رستن از بند تعلقات نفسانی
و بمعنی سخاوت و جوانمردی هم آمده اینجا بمعنی ثانیست و ثالث ایهام نهاد اول صیغه ماضی از نهادن و ثانی
بمعنی وجود و تن. بخاک اندر افتاد و بر پای جست ؛ گهش دیده بوسید و گه پا و دست. ای اولا در قدم حاتم افتاده
پایش بوسید بعده استاده شد کذا قیل و اظهر انکه بخاک اندر افتادن بمعنی بیهوش شده افتادنست چنانکه از بیت
سابق می آید ای اول بمشاهده آزادگی حاتم بیهوش شد بعده بهوش آمده گاهی دیده اش را می بوسید و گاهی دست
و پا او را ببوسید. بینداخت شمشیر و ترکش نهاد ؛ چو بیچارگان دست بر کش نهاد. کش بکاف تازی مفتوح بغل و تهیگاه
و دست در بغل کردن و دست بر دست بآداب نهادن و بمعنی سینه آمده کذا فی الشمائل و کشف اینجا بمعنی سینه است چه
رسم قدیم در تواضع دست بر سینه بآداب نهادن بود چنانکه الحال دست بر ناف می بندند کنایت از اظهار عجز است
ای اگرچه پیشتر در بندی آمده بود آخر بنیازمندی رفت و چون بیچارگان دست بر سینه نهاد چنانکه بویان پیش قومی
دستان ازاری کنند که گر من گل بر وجودت زنم ؛ بنزدیک مردان نه مردم زنم ؛ اول صیغه متکلم است از زدن
و ثانی مرکبست از زن و میم متکلم ای بلکه زن هستم. ز دو چشمش بوسید و در بر گرفت ؛ وز انجا طریق یمن بر گرفت
شین عاید بحاتم بر اول بمعنی بغل و ثانی زایده طریق یمن ای راه دار الملک یمن که جای تخت شاه بود الا قبیله
طی هم از یمن است نه خارج از ان کما مر بدانکه اینجا بیتی از ملحقات یافته شد. بپیش ملک شد زمین بوسه داد
باحسان حاتم زبان بر گشاد. و الحاق او از ابیات لاحقه بر عارف مخفی نیست. ملک در میان دو ابروی مرد
بدانست حالی که کاری نکرد. اشارت است بقیافه شناسی ملک ای در میان دو ابروی مرد دیده دریافت که
کاری نکرده کا ... بیار نکیر یا عهد بشارت بکشتن حاتم که بدان مامور بود. بگفتا بیا تا چه داری خبر ؛ چرا بر نبستی به
فتراک سر. فتراک دوالی که از زین پس آویزند برای بستن شکار و مانند آن جهانگیری. مگر بر تو نام آوری حمله ارد

نیاوردی از ضعف تاب * به وجه نام آوری بیار ماضی مشهور. بحاتم تاب نبرد و قوت جنگ * جوانمرد شاطر زمین بوسه داد
ملک را ثنا گفت و تمکین نهاد * شاطر دلاور و چالاک شمائل تمکین جای دادن و مرتبه و دستور بمعنی فرمانبرداری مسطور است
کذا فی المدار اینجا تعظیم و بندگی مراد است. بدو گفت کای شاه یارای و هوش * ازین در سخنهای حاتم نیوش *
در اینجا بمعنی باب و نوع است نیوش ای بشنو. که دریافتم حاتم نامجوی * هنرمند خوش منظر و خوبروی. که بیان ازین است
منظر بمعنی جای نظر. جوانمرد صاحب خرد دیدمش * بمردانگی فوق خود دیدمش * مرا بار لطفش دو تا کرد پشت * بشمشیر احسانش
فضلم بکشت * رای مرا مفید معنی اضافت پشت ست بمیم ای پشت من میم فضلم مفعول گشت. بگفت آنچه دیدش
کرمهای وی پیش شهنشه ثنا گفت بر آل طی * طی اینجا بمعنی پدر قبیله مراد است کما هو تحقیقه لهذا لفظ آل بمعنی اولاد آورده
و از آل طی حاتم مراد است و آنانکه آل بمعنی قرابت گرفته کنایت از جود و احسان داشته اند از اصل وضع لفظ بیخبر اند
محض بمعنی قبیله پنداشته اند. فرستاده را داد چندین درم * که ختم است بر نام حاتم کرم * در بعضی نسخ مثبت در
که بیان گفت محذوفست. مر او را سزد گر گواهی دهند * که معنی و آوازه اش همرهند * کلمه مر بمعنی اختصاص و
حصر ست اگرچه بسیا جا مقحم برائی تحسین آید سزای هنر و شرف نامه که در صدد مصراعه ثانی تواند که بیان مشهو بیات بدای
اگر اهل عالم گواهی دهند آید بمعنی که معنی کرم و جود حاتم و آوازه اش که بافواه عالم افتاده است با هم متفق است
و برابر یکدیگر افراط و تفریط ندارند و مر را میسر نه دیگری را از قران و همسران حاصل آنکه کرم و احسان او برابر اندازه
آوازه او ست نه آنچنانکه آوازه بسیار شده و کرم و احسان اندک چنانکه رسم عالمیان است که اندک کمال کسی دیده
از راه مبالغه بسیار مدح میکنند و تواند که کاف علیه باشد یعنی اهل جهان اگر گواهی دهند باید که کرم بر نام حاتم ختم
مراد او می سزد نه دیگری را زیرا که معنی کرم و احسان و ایثار و آوازه اشتهار با همدیگر همراه اند بوجهی که افراط و تفریط
فیما بین ایشان وجود ندارد و بعضی شرح نوشته شهرت که بحقیقت و راستی همراه شود و در باب حاتم به نیکوئی
گواهی دهند می سزد و لایق است انتهی بر این تقدیر کاف مذکور بیان شاهد نباشد یعنی آوازه و کوه عدل پر
اگر برای حاتم نیکوئی گواهی دهند می رسد حاصل اینحکایت سابقه آنکه بمعنی توان کرد دعوی درست هم بقدم
نگاه داشت. حکایت دیگر در جوانمردی آل طی که دختر حاتم بدان هول اخلاص خود تنها قبول نکرد
گفت کم از ناپیز با جمله گردن بزن * شنیدم که طی در زمان رسول * نکردند منشور ایمان قبول * طی ای بنی
که قبیله حاتم است منشور فرمان متضمن حکم تبشیر است مناشیر جمع آن کذا فی النصاب اضافتش با ایمان بیانی است
فرستاد لشکر بشیر و نذیر * گرفتند از ایشان گروهی اسیر * بشیر مژده دهنده و نام آنحضرت نذیر ترساننده و نام
آنحضرت کذا فی المدار اینجا تواند که بشیر و نذیر هر دو فاعل فرستاد و عبارت از آنحضرت باشد ای آنحضرت که بشارت
دهنده مومنان و صالحان است بدخول بهشت و حصول منازل علیا و ترساننده کافران و فاسقان است

بخلود نار و عذاب آن تواند که صفت لشکر باشد و فاعل فرستاد ضمیر آنحضرت ای لشکری که بشارت دهنده آل طی بود بنجات دارین بر تقدیر ایمان آوردن و ترساننده ایشان بهلاک کونین بر تقدیر کفر و در زین گروهی بیاره دختری با عظمت
بفرمود کشتن بشمشیر کین * که بیباک بودند و ناپاک دین * فاعل فرمود آنحضرت که علتست بیباک که ترس لشکر اسلام نداشتند ناپاک دین که بخدا و رسول نگرویدند - زنی گفت من دختر حاتمم * بخواهند ازین نامور حاکمم *
یسم حاکمم مفعول بخواهند ست و مخاطب لشکر اسلام که ایشان را اسیر نموده ای برای من شفاعت کنید و مرا از کشتن برهانید و خود هم بعرض رسانید و گفت - کرم کن بجای من ای محترم - که مولای بود ز اهل کرم - بجای من در حق من محترم بالضم و فتح التا و الرا حرمت داشته شده که علیه است مولی لفظ مشترکست میان آزاد کرده شد و کسی که بدست تو اسلام آورد ترا بخداوند گیرد و بمعنی یار دوست و بهتر و حفا و همسایه و ندیم و لیسر عم کذا فی المدار اینجا بمعنی بهتر صاحب کنایه از حاتم یعنی مرا بجای پدرم که کریم النفس بود امان ده و مکش * بفرمود پیغمبر نیک رای کشادند زنجیرش از دست و پای * فرمود تواند که صیغه ماضی باشد و یا مصدر مضاف الیه پیغمبر و متعلق کشادند نشین مضاف الیه دست و پای - دران قوم باقی نهادند تیغ * که رانند سیلاب خون بیدریغ * که علیه زیرا که خواستند روانگی خون او به بعضی نسخ رانند واقعست - بزاری بشمشیرزن گفت زن * مرا نیز با جمله گردن بزن - مروت ندیدم رهائی ز بند * به تنها و یارانم اندر کمند * به تنها متعلق رهائی و از کمند کمند مرگ مراد ست بقرینه المقام همیگفت گریان بر احوال طی * بسمع رسول آمد آواز وی * همیگفت که مرا نیز با جمله گردن بزن گریان بر احوال طی حالست از فاعل گفت پس - ببخشید بر قوم دیگر عطا * که هرگز نکرد اصل گوهر خطا * عطا یعنی بخشیدن مفعول مطلق ست از غیر لفظ فصل برای تاکید ای مرحمت و بخشش کرد بر قوم دیگر مرحمت و بخشش کردنی که علیه است و گوهر کنایه از دختر مذکورست که اصل گوهر حاتم یعنی بشفاعت آن دختر قوم باقی را رها کردند زیرا که اصل آن یعنی حاتم هرگز خطا نکرده است چه او کریم الطبع بود حاصل آنکه بجای با حاتم که کریم بود و بموجب الولد سر لابیه در دختر هم اثر کرم پدید آمد که عفو خود را تنها بجز خویشان قبول نکرد آنحضرت قوم باقی را امان داد و منت نهاد چنانکه در تفسیر کریمه حَتّٰی اِذَا اَثْخَنْتُمُوْهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَآءً که بعد از بسیار خونریزی کفار در باقی ماندگان سه امر روا باشد گذشتن بفدا و عوض و گذاشتن بعوض و منت نهادن و کشتن و هر یک ازینها مفوض برای امام ست او رسول صلی الله علیه و آله و سلم روز بدر هر سه کرده است و بعضی شرح گوهر را بمعنی لطافت و نجابت گرفته و از اصل گوهر ذات بابرکات آنحضرت اراده نموده ای آنحضرت در بخشش قوم دیگر خطای نکرد و ترا رسد که اصل گوهر با اضافت بیانی بر اغراز اسلام و علاء کلمة الله محمول کنی چه گوهر اصلی و غرض قصدی از کار زار اعلای کلمة الله است و خطا کردن ترک دادن و فاعل نکرد ضمیر آنحضرت بر هر دو تقدیر عطا مفعول مطلق

برای نوع باشد مصراع ثانی بیان آن یعنی بخشود بر قوم باقی بخشید که آنحضرت عطار اخطا نکرد بلکه منت نهاده تعیین جزیه
فرموده تا تابع اسلام باشد و کلمهٔ حق بلند باشد یا آنحضرت گوهر اصلی را از دست نداد و آنهم اشارت بوضع جزیه است
که یکی از طریق شرعیست والله اعلم **حکایت** دیگر جوانمرد آل طی. زنبنگاه حاتم یکی پیر مرد * طلب ده درم سنگ
فانید کرد * بنگاه جائی که دران رخت نهند و منزل و مکان جهانگیری و سروری ده درم سنگ ای بوزن و مقدار
درم عبد الواسع گفته که آن بحساب حال نیم پاو میشود و فانید بفا و دال مهمله شکر سفید که آب وی باندک آتش نرم شود
و بقوام آید و در جهانگیری بدال مهمله معرب پانید گفته نوعی از شرینی است مانند شکر و ببعضی نسخ نبات بمعنی شکر است
والله تعالی اعلم. ز راوی چنین یاد دارم خبر * که پیشش فرستاد تنگ شکر * بفتح تا و کاف پارسی خروار شکر و بار
ستور و خر و مانند آن کذا فی المدار و الشامل و ابراهیمی در سروری نیم خروار گفته و بضم تا که شهرت دارد غلط محض
ست. زن از خیمه گفت آنچه تدبیر بود * همان ده درم حاجت پیر بود * شنید این سخن نامبردار طی. بخندید
و گفت ای دلارام حی. در عامه نسخ پرداز بیا پارسی و زا معجمه یافته شد که اسم فاعلست از پرداختن بمعنی جلا
دادن و روشن کردن کما فی السروری و طی عبارت از قبیله که حاتم از اولاد او بود ای شنید این سخن را حاتم که نام
روشن کننده طی است و ببعضی نسخ بیا تازی و را مهمله دیده شد و مولینا عبد الواسع هم این چنین نوشته ای
بلند کننده نام طی حی بالفتح زنده و قبیله کشف فی المدار و المراد هو الثانی دلارام حی ترکیب اضافیست یعنی مختار
و برگزیده قبیله طی. گر او حاجتی در خور خویش خواست * جوانمردی آل حاتم کجاست. حاجتی بیا وحدت یا قلت
در خور لائق و زیبا کشف و ببعضی نسخ گر او در خور حاجت خویش خواست والمآل واحد آل بالمد شخص و چیز
کذا فی المدار و هو المراد ههنا لان المعنی لیتکلم بهذا الکلام نفس الحاتم وحده و تواند که لفظ آل را زایده گوئی کما
فی قوله تعالی فلما جاء آل لوط المرسلون ای لوط کما فی الجلالین و غیره و تواند که آل بمعنی اهل خانه باشد
کما فی الکشف و هو الانسب بالمقام چه پیر مذکور از خانه حاتم سوال کرده است نه از نفس حاتم و یحتمل ان یکون اقحام
الآل اشارة الی ان اعطاء قدر حاجة الفقیر لا ازید منه لیس من شان آل ای اولاده فضلا عن شان ذلک الجواد
والله تعالی اعلم چون کرم و احسان حاتم را درین حکایت یاد کرد خواست که ابو بکر سعد را که جواد است بستاید و دعا یاد
آرد و گفت. چو حاتم بآزاده مردی دگر * ز دوران گیتی نیامد مگر * ابو بکر سعد آنکه دست نوال * نهد همتش بر دهان سوال
گر ترجمهٔ الا الاستثنائیه است نوال عطا و احسان یعنی مانند حاتم در سخاوت و جوانمردی از دوران زمانه کسی بر نیامد
است مگر شاه ابو بکر بن سعد زنگی که صفتش که همت عالیه او بر دهان سوال دست نوال می نهد ای بی خواست می دهد
رعیت پناها دلت شاد باد * بسعیت مسلمانی آباد باد. دعاء السلطان. سرافرازد این خاک فرخنده بوم
ز عدلت بر اقلیم یونان و روم * چو حاتم گر نیستی نام وی * نبردی کس اندر جهان نام طی * سرافراز و صیغه مستقبل

این خاک بشارت بحظ فقیر از فرخنده بوم مبارک طینت و پاک خلقت صفت اوست چو حاتم ای چون قبیلهٔ حاتم
که طی است کلمه چون برای التشبیه است و مربوط بما قبل که علیه است وی راجع بحاتم حاصل آنکه خطهٔ پاک شیراز از عدل
و احسان تو بر اقلیم یونان و روم که شاهان آن همچون سکندر وغیره آن عادل و جوانمرد بودند سربلندی خواهد کرد و
مشهورتر از آن خواهد چنانکه قبیلهٔ طی از سخاوت و جوانمردی بر سائر قبائل مشهور گشته است چه اگر حاتم جواد از آن
قبیله نمی بود هیچکس نام آن قبیله را نمی برد هذا حاصل ما قاله عبد الواسع و بعضے نسخ چو حاتم اگر جواد بکاف عملیة
واقع شده بر این تقدیر سرافراز و صیغه حال است و این بیت مشتمل بر صنعت التفات از خطاب بغیبت و بیان
طلب علیه نمی کند وی راجع با بوبکر است یعنی اگر نام ممدوح من چون حاتم نبودی یعنی او را حاتم
ثانی نگفتندی نام طی مشهور نشدی اما چون نام ممدوح حاتم ثانی است و از ذکر ثانی ذهن متبادر میشود بانکه
پیشتر از وی کسی دیگر جوانمرد حاتم نام گذشته است چه ثانویت و اولیت از متضایفات ست بنابر آن طی شهرت
یافته است که حاتم اول از آنها بود پس اگر نام سلطان حاتم ثانی نبودی ذکر حاتم اول لازم نیامدی و نام طی مشهور نگشتی
و هذا مبالغة متجاوزة عن حد الثنا ـ ثنا ماند از آن نامور در کتاب ـ ترا هم ثنا ماند و هم ثواب ـ اول صیغه ماضی
ست و ثانی صیغه مستقبال بشارت بحاتم در کتاب این کتاب که در غیر حکایات ذکر جوانمردی او نموده ام
ثنا ماند درین کتاب که بنام تو تصنیف کرده ام ـ هم ثواب جزیل درجات عند الله و رسوله زیراکه حاتم بدان نام
آوازه خواست ـ ترا سعی جهد از برای خدا است ـ بدان ای بجود و کرم خود غرض نامداری و اشتهار داشت
چنانکه پیش رسول سلطان و هم خود گفته ـ مرا نام باید در اقلیم فاش ـ لهذا از ثواب محروم است آری
حاتم را تخفیف عذاب کنند بکرم لقوله عن البعض انه یکون فی تابوت ممتنع شده حر النار ـ باز آمد در ترغیب
احسان و دفع غرور از دل سلطان که تمنای ابلغ بیان نموده است و گفته ـ تکلف بر مرد درویش نیست
نصیحت همین پایه سخن بیش نیست ـ تکلف رنج کشیدن و از خود چیزی کردن که آنچنان باشد کشف
اللغات مرد درویش عبارت از شیخ رحمه الله بیار تازی و بیان پاک سخن نشست ـ که چندانکه جهدت بود خیر
کن ـ ز تو خیر ماند ز سعدی سخن ـ خیر ماند ای ثواب نیکی و بخشش و تجاوز از بدی و خشم فرو خوردن که بماند
این هم احسانست وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

حکایت همدرین معنی ـ یکی را خری در گل افتاده بود ـ ز سوداش خون در دل افتاده بود ـ خری
بیار تحقیر ای خر کم در که بگل افتاد و سودا اینجا بمعنی غصه و خشم است و شین مضاف الیه دل ای از سبب شوریدگی
خوی زاید از خون اصلی درویش افتاد چنانکه در شان مغموم گویند که دلش خون شد ـ سبب سودای مراد افتادن
خر و سختی این امر بود که میفرماید ـ بیابان و سرما و باران و سیل ـ فرو هشته ظلمت در آفاق ذیل ـ رابطه از

از آخر مصراع اول محذوفست ای بود فرو هشته گذاشته و فرود آویخته ظلمت بمعنی تاریکی شب فاعل فرو هشته ذیل بمعنی
دامن مفعول آن ای ظلمت شب بدامن مراز خود کرانهای آسمان را پوشیده بود و هیچ روشنی نبود ــ همه شب درین نغصه
تا بامداد * سقط گفت و نفرین و دشنام داد ــ سقط بفتحتین سهو و خطا و غلط در حساب و نوشتن و کار زشت
و فضیحت سرفنا مراینجا بمعنی فضیحت مراوست ای سخن بد و رسوا و بیهوده گفتن نفرین لعنت و دعا بد *
نه دشمن برست از زبانش نه دوست * نه سلطان که این بوم و بر آن اوست * بوم ای زمین نا رانده و بر مقابل
بحر بمعنی خشکی عطف تفسیر اوست آن اوست تصحیح است بمعنی اختصاص یعنی از زبان او کسی نرست نه سلطان که
این سرزمین ملک و بود و جمعی که ازین غافل اند و بر آن ز الفظ و احد پنداشته بود او نفس کلمه یا مثناة تحتانیه بمعنی
خواب پنداند و بعضی در ظل اوست خوانند تا آنکه در هیچ نسخه یافته نشد عبد الورسع ــ قضارا خداوند آن بوم و دشت *
در انحال منکر برو برگذشت * قضارا بارادت الهی و اتفاقا منکر بالضم و فتح کاف بمعنی بد و زشت برگذشت
ای بعد از گذشتن شب * شنید این سخنهای دور از صواب * نه صبر شنیدن نه رای جواب * دور از صواب
صفت سخنهاست نگه کرد سالار اقلیم و دید * که بر پشت این ماجرا می شنید * مصراع اول آنکه ظاهر حال آنکس را
بدید و حقیقت و سبب آزادگی و براو رنیافت و مصراع ثانی صفت سالارست و بعضی نسخ این بیت نیافته شد
و هو الحق لئلا یلزم التکرار بچشم سیاست درو بنگریست * که سودای این بر من از بهر چیست * که بیان گفت مخدوم
ای بجای این خطاب نموده گفت که خشم این کس بر من آه پس از ایشان ــ یکی گفت شاها به تیغش بزن * ز روی
زمین بیخ عمرش بکن * و بعضی نسخ غیر معتده که نگذاشت کس را نه دختر نه زن * و قعست که علیه است
نگه کرد سلطان عالی محل * خودش در بلا دید خر در وحل ــ نگه کرد ای بار دیگر بامعان نظر دید و نگریست عالی محل بلند
بلند مرتبه و بلا رنج و اندوه وحل بفتحتین خلاف و گل و لای * ببخشید بر حال مسکین مرد * فرو خورد خشم از سخنهای سرد
از سخنهای سرد صفت خشم است ای خشم را که از سخنان سرد و بیهوده خاسته بود فرو خورد و چیزی نگفت و آنچه به بعضی
نسخ واو عطف دیده شد غلطست * زرش داد و اسپ و قبا پوستین * چه نیکو بود مهر در وقت کین * قبا پوستین
مرکب بعضی قبائی از حریر که اندرونش پوستین دوخته باشد چنانکه در رسائل آورده که پوستین جامه ایست که آستر
آن از قاقم و سنجاب و سمور داشته باشند و مصراع ثانی مقوله شیخست در مدح مهر مذکور چه بمعنی بسیار ــ یکی
گفتش ای پیر بی عقل و هوش * عجب رستی از قتل گفتا خموش * اگر من بنالیدم از درد خویش * وی انعام
فرمود در خورد خویش * تمت الحکایت فقال الشیخ ــ بدی را بدی سهل باشد جزا * اگر مردی احسن الی من
اسا * احسن بفتح همزه و کسر سین مهمله امرست از احسان بمعنی نکوئی کردن بها در اصل اسا بود بمد الف ثانی بر
کنابه بضرورت وزن حذف و در مقصود خواندن و بالعکس روا باشد و آن صیغه ماضیست از اسائة بمعنی بدی کردن

باکسی یعنی اگر مرد عالی همت و جوانمرد هستی نیکوئی کن بکسی که با تو بدی کرده است این عبارت ترجمهٔ قول علیست لیس
الاحسان ان تحسن الی من احسن الیک و ذلک مکافات انما الاحسان ان تحسن الی من اساء الیک قال الله وجزاء سیئة سیئة
مثلها فمن عفا واصلح فاجره علی الله و قال ینادی منادٍ یوم القیمة ان الذین کان اجرهم علی الله تعالی فلا یقوم
الا من عفا ای عن الاسائة **داستان دیگر** در ترغیب احسان بوجهی دیگر از بیان . الا گر طلبکار اهل دلی +
ز خدمت مکن یکزمان غافلی + یا اول برای خطاب ست و ثانی برای مصدر اهل دل عارف بالله که دلش مخزن
۵ اسرار و مطلع انوار حق باشد و هر کس در طلبش باشد قال الله تعالی یا داود اذا رایت لی طالبا فکن له خادما خورش
ده به گنجشک و کبک و حمام + که یکروزت افتد همای بدام . تفسیر بیت سابق کبک پرنده ایست خوش رفتار که بدامن
کوه باشند شامل حمام بالتخفیف کبوتر و آنچه با طوق باشد از فاخته فاخته و قمری امام در تازی حمام جمع حمامه است
یعنی کبوتران و قمریان کشف این همه عبارت از عوام خلقست هما جانوریست معروف که استخوان بوسیده
رامی خورد و بر هر که سایه او افتد پادشاه گردد کنایه از اهل دل کامل که مالک ملک باشد که علیه ست تا مضاف الیه
دام + چو هر گوشه تیر افکنی + امیدست ناگاه که صیدی کنی + نیاز خدمت هر کس صیدی بیار عظمت عبارت از کاملی
که بسر وقت او برسی و از دولتی بیابی سعدی هم بیابد ز چندین صدف + ز صد چوبه آید یکی بر هدف در بضم
یا ر وحدت و هم زانده است چوبه تیر یکه انصد تا کساند و نیز تیر مطلق شامل و نصاب و بعضی بمعنی تیر گفته که بجائی
پیکان آهنی چوبی بدو وصل کنند و بر هدف انداز ند به هندش تکا نامند حاصل آنکه از دل و جان هر یکی را خدمت
کن و خوش ساز و مغرور مشو هیچکس را از دوران مباد اکه از دولت محروم مانی چنانکه آن مغرور گرد **حکایت**
۸ شنیدم که مغروری از کبر مست + در خانه بر روی سائل ببست . ای رد کرد و از فرمان حق راند که و اما
السائل فلا تنهر بکنجی فرو ماند بنشست مرد + جگر گرم و آه از تف سینه سرد + کنجی بضم کاف تازی و یا
وحدت ای بیک گوشهٔ از گوشهای کوچه فرو مانده کنایه از گرسنه حال کسست از مرد و مصراع ثانی حال بعد حال تف بفتح
گرمی آتش و جز آن بدار . شنیدم که یاسم و لیکن بختی بچشم + بپرسیدش از موجب کین و خشم + نابینا و ضمیر شین راجع
بسائل کور . فرو گفت بگریست بر خاک کوی + جفای کز آن شخصش آمد بروی . بگریست اگر بواو عطف باشد
حالت فاعل گفت که ضمیر سائل ست بر خاک کوی ای کوی که در گوشهٔ آن نشسته بود جفا مفعول گفت و که
صله با موصول و شین مضاف الیه و . بگفت ای فلان ترک آزار گن + یک امشب بنزد من افطار کن +
آزار عبارت از رنج دل بخلق و فریش گریبان کشید بمنزل درود و اش و خوان کشید خلق بالضم خوی و اینجا خوی
پسندیده مراد است شین مضاف الیه گریبان و عاید بسائل . چو آسوده در پیش روشن نهاد + بگفت ایزدت
روشنائی دهاد . روشن نهاد اهل دل دهاد بالف دعائیه ای حقتعالی ترا بینا گرداند شب از نرگسش قطره چندین

سحر دید بر کرد و دنیا بدید * نرگس گل معروف که باستعاره بر چشم معشوق و غیر آن اطلاق کنند شین راجع بنابینای
مذکور بر کرد روشن کرد و بگشاد چشم را * حکایت بشهر اندر آورد جوش * که آن بی بصر دیده بر کرد دوش . و به بعضی
نسخ بجای آورد افتاد واقع است پس جوش مضاف الیه حکایت باشد ای جوش و غوغای حکایت که بیان حکایت
ست * شنید این سخن خواجه سنگدل * که برگشت درویش از و تنگدل * مصراع ثانی صفت خواجه سنگدل و بیان
اوست . بگفتا حکایت کن ای نیکبخت * که چون سهل شد بر تو این کار سخت * نیکبخت سعید طالع که آتش روشن
نهاد بخانه اش رفت و دعایش کرد که بیان حکایت است * چون بمعنی چگونه سهل بمعنی آسان کار سخت عبارت
از زوال بینائی کز باستعارات . که بر کرد ای این شمع گیتی فروز * بگفت ای ستمکار آشفته روز * که کدامیست
و تا مضاف الیه شمع که کنایه از چشم است گیتی فروز بمعنی جهان بین صفت اوست که دیدن او را مناسب شمع
بافروختن صفت نموده است آشفته روز بدروزگار که برد آن سائل بر خود ستم کرده است . تو کوته نظر بودی و
سست رای * که مشغول گشتی بجغد از همای * کوته نظر آنکه عواقب امور را نیندیشد و غافل باشد سست رای کاهل سست
چغد بضم جیم پارسی پرنده ایست شوم که بتازیش بوم خوانند این جا کنایات از مال و دنیاست و هما عبارت از آن روشن ز
نهاده بر وی * کن این در کسی کرد باز * که تو کردی تو بر وی او در فراز * که صله یا موصله است فراز بستن معنی آمده
است اینجا بمعنی بسته است بقرینه باز که بمعنی گشاده است . اگر بوسه بر خاک مردان زنی * بمردی که پیش آیدت
روشنی * این بیت لاحق بقوله نسخ است خاکهای مردان خدا تعالی و بوسه کنایت از خدمت و اطاعت ایشانست
با بمردی قسمیه است که پیش آید بجواب قسم روشنی عبارت از صفای باطن که نسخ از روشنی ظاهر بروشنی باطن انتقال
نموده است . کسانیکه پوشیده چشم دلند * همانا کزین توتیا غافلند * در اکثر نسخ در میان چشم و دل واو
عطف دیده شد و آن عبارت از کمال نابینائی است ای چشم سر و چشم دل هر دو نابینا اند و بعضی بی واو عطف
و هو بالاضافة البیانیة همانا بالفتح بالیقین توتیا بضم داروی چشم معروف و در شرفنامه سنگی است که از آن سرمه
سازند و قیل سنگ بصری را با شیره انگور راست کنند چشم کشند کذا فی المدار این توتیا اشارت بخاک پای مردان
خدا تعالی * چو برگشته دولت ملامت شنید * سر انگشت حسرت بدندان گزید * برگشته دولت نگون طالع عبارت
از شخص کور که روسیاه از در براند و از دولت باطن او محروم ماند * که شهباز من صید دام تو شد * مراد بود دولت
بنام تو شد بیان گفت مخذوف است تحت الحکایة فقال الشیخ * کسی چون بدست آورد جره باز * فرو برده چون
موش دندان آز * از چون بمعنی چگونه جره باز بضم و تشدید راء مفعول آورد و دست آن ولیست از باز که سپید
باشد و آنرا باز اشهب و شهباز گویند کذا فی المدار اینجا عبارت از ولی کامل است * انا البازی الاشهب
کل شیخ مصراع ثانی تواند که بحذف کاف صله یا موصله باشد و تواند که کسی بیا تنکیر باشد و مصراع ثانی حال

حکایت

حکایت

ازوی **حکایت** بر سبیل تمثیل بر مضمون این بیت. دُری هم برآید ز چندین صدف. لهذا این حکایت به بعضی نسخ با بیت مذکور متصل ست و مقدم بر حکایت سابقه. یکی را بسر گم شد از راحله * شبانگه بگردید در قافله * راحله ستور بارکش و نیز سواری کذا فی الصراح والمدار والمؤید والشامل والمنتخب وغیرها از پشت مرکب افتاد و گم شد و آنانکه بمنزل گویند بی اصل ست. ز هر خیمه پرسید و هر سو شتافت * بتاریکی آن روشنائی بتافت ای در تاریکی شب آن نفر زند گم گشته که روشنائی چشم و جان بود بتافت و ظاهر گشت ای او را بظلمت دریافت چو آمد بر مردم کاروان * شنیدم که می گفت با ساربان ای شتربان چه سار بمعنی شتر هم آمده ندانی که چون راه بردم بدوست * هر آنکس که پیش آیدم گفتم اوست * مصراع ثانی بیان چون ست که بمعنی چگونه است و میم مضاف الیه پیش ست گفتم ای بدل تمت الحکایة فقال الشیخ. ازان اهل دل در پی هر کس اند * که باشد که روزی بمردی رسند. اهل دل ای طالبان خدا و تواند که طالبان را باعتبار استعداد کامل یا باعتبار مآل اهل دل گفته باشد اول بیان ازان ست و ثانی بیان شد که بمعنی احتمال ست روزی بیابد شکیر و تواند که بیا عظمت باشد. برند از برای دلی بارها * خورند از برای گلی خارها * دلی گلی بیا وحدت عبارت از اهل دل و خار عبارت از رنج خدمت هر کس از خاص و عام **حکایت فی التمثیل** زتاج ملکزاده در ملاخ * شبی لعلی افتاد در سنگلاخ * ملاخ بفتح میم نام مقامی و شهری کذا فی المدار و ابراهیمی مستشهد بیت لاخ بمعنی جای چیزی ها طغرا بدون ترکیب مستعمل نشود چون دیولاخ جائی که دران دیوان بسیار باشند و سنگلاخ جائیکه دران سنگ ریزه بسیار باشد سکندری و جهانگیری همزه ملکزاده و یا شی و لعلی هر سه برای وحدت لعل گوهری قیمتی ست در بدخشان که گاو دریائی آنرا از دریا بر آورده وقت شب آن را علف می خورد و هر دم در کمین شده گل تر برانبار شند چون گاو خروشان بدریا رود در دشته بیاید کذا فی العجائب البلدان اما تحقیق آنست که معدن لعل کوه ست نه دریا کذا فی المدار و ظاهر شاید که لعل ملکزاده چندان تابناک نبود که بتاریکی از سنگها از وجد انشده. پدر گفتش اندر شبی تیره رنگ * چه دانی که گوهر کدام ست و سنگ و کدام ست یعنی همه سنگها را پاس دار ای پسر * که لعل از میانش نباشد بدر * پاسدار نگهدار که علیه ست شین راجع مجموع سنگها محفوظ تمت الحکایة فقال الشیخ. در اوباش پاکان شوریده رنگ * همان جای تاریک و لعل ست و سنگ * اوباش بالفتح جمع بوش ست بضم و بوش بمعنی مردم مختلط و باهم آمیخته و قیاس آن بود که جمع اوباش بودی لیکن تقدیم و تاخیر نموده اوباش گفتند کذا فی المنتخب و معناه علی الاصل جماعات المتفرقین من صنوف الناس الذین لا اصل لهم کذا فی التاج و در عرف بمعنی مردم کمینه و بیباک و به معنی عوام از هر جنس آمیخته و کم قدر و دیوانه مزاج آید کذا فی الشامل شوریده رنگ متغیر شکل و پریشان حال که خود را برای عدم دریافت خلق پریشان و پراگنده نموده باشد جای تاریک ظرف ست برای کلمه ست یعنی بودن پاکان مع اولیا در زمره اوباش و عوام همان

مثال ست که لعل و سنگ در جائے تاریک باشد حاصل آنکه تمیز پاکان از رندان در غایت صعوبت بود چه پاکیزه نفسان
و صاحبدلان ✤ برآمیخته جمله با جاهلان ✤ ای بیخبر آنکه حذر ارا نشناخته اند و این بیت شرط است و جزائیش بیت
لاحق برغبت بکش بار هر جاهلی ✤ که افتی بسر وقت صاحبدلی ✤ بار عبارتست از خدمت جاهلی بیار تنکیر برای تاکید عمومی
از کلمه هر استفاده است صاحبدلی یای تنکیر یای عظمت که علیه است بسر وقت کسی افتادن دریافتن وی را کسی را که با دوستی
سرخوش ست ✤ نه بینی که چون یار دشمن گشتست ـ دوستی بیار وحدت ای بمعشوقی از خوبرویان عالم سرخوش عبارت
از عشق و تعلق دل چون بمعنی چگونه دشمن عبارتست از رقیب ـ ندرد چو گل جامه از دست خار ✤ که خود در ره افتاده
باشد چو مار ✤ فاعل ندرد عاشق مذکور در عامه نسخ ندرد بصیغه نفی و ما بیم ترجمه جینه است و اقعشده در بصورت تواند که
تشبیه چو گل در منفی ای دریدن باشد و لفظ خود زایده و خار عبارت از رقیب و مصراع ثانی صفت خارست یعنی عاشق
جامه خود را از دست جفای رقیب نمے درد ای تنگ نمے شود چنانکه گل از دست خار جامه خود را میدرد و حال رقیب آنست
که بهچو مار در راه عاشق افتاده است و دلی آزار اوست و تواند که تشبیه مذکور در نفی باشد ای نادریدن باین معنی که دریدن بامعنے
تنگ و ملول شدن گیریم یعنی چنانکه گل از جفائی جامه خود نمیدرد ای متحمل باشد و آزار او میکشد ارباب محبت نیز از جور رقیبان
متحمل باشند آه تقریر اول را مولانا عبد الواسع یاد کرده است و ثانی را شارحی دیگر و اظهر و انسب از هر دو توجیهی ثالث
ست که از مار سر کوفته مراد باشد که بلکه فاعل افتاده عاشق یعنی جور رقیب تنگدل نشود و در راه معشوق گذارد
و بلکه همیشه در راه او بهچو مار سر کوفته افتاده باشد و دل بر هلاک نهاده چنانکه در گلستان بحکایت قاضی همدان فرموده
ے سر کوفته مارم نتوانم که بپیچم ✤ و به بعضی نسخ بدرد بصیغه اثبات و خون بهمزه ترجمه هم بجای خود و نار نیون مختصر انار یافته
شد برین تقدیر که بمعنی هر که مبتدا و خون خبرست یعنی هر که مانند گل انار خون در دل افتاده باشد و دل بعشق دلبری
داده آنکس البته تحمل و برداشت جفای رقیب مے کند و از اغیار جامه خود را میدارد چنانکه گل تن خود را بتسلیم خار نموده
همیشه آزارش را می کشد و جامه را می درد حاصل آنکه چنانکه گل از جفای خار گاهی بیزاری نخواهد ارباب مودت نیز از
برداشت جور رقیب بیزاری نخواهند و بعضے نسخ ندرد بصیغه نفی و مصراع ثانی بدالضوبت و قعست که خون در دل
افتاده خندد ✤ چو ناره برین تقدیر تشبیه در نفی باشد و که بلکیه و خون در دل افتاده حال باشد از فاعل خندد که ضمیر
عاشق است یعنی از جور رقیب جامه خود ندرد و تنگ نشود چنانکه گل از جفای خار تنگ نشود و بلکه عاشق بحالیکه خون
در دل افتاده است بخندد و خوش باشد چنانکه گل انار با آنکه در دلش خون افتاده است شگفته باشد و خندان باز
آمد بمقصود و گفت ـ غم جمله خور در هوای یکے ✤ مراعات صد کن برای یکے ✤ گر تا خاک پایان شوریده سر ✤
فقیر و حقیر اند اندر نظر ✤ خاکپایان آه اولیا الله که پای ایشان بخاک آلوده است سر ایشان بگرد آلوده ای
سر و پا برهنه اند تا کسبی ایشان را نشناسد متصد ۱۶ اوقات شریفه نگردد فقیر آنکه چیزی ندارد و تا مضاف الیه

نظر است و جزا شرط آنکه . تو هرگز مبین شان بچشم پسند ** که ایشان پسندیدهٔ حق بسند ** یعنی حاجت بد پسند کردن
تو ندارند چرا که ایشان پسندیدهٔ ایزد تعالی اند و بس معین پسندیدگی ایشانرا کافیست نه از چشم پسند تو ایشانرا
زیادتیست و نه از چشم حقارت تو ایشانرا نقصان . کسی را که نزدیک ظنت بد وست ** چه دانی که صاحب
ولایت خود اوست . و همونست که بعضی نسخ دیده شد قافیه انشاید حاصل آنکه میشاید که صاحب ولایت و اهل
معرفت همان کس باشد که ترا جانب او ظن بد است زیرا که . که در معرفت بر کسانیست باز ** که درهاست بر
روی ایشان فراز ** که صله یا یا موصوله است یعنی وکیلان قضا و قدر دروازه معرفت الهی را بر روی کسانی
گشاده اند که درهای رجوع خلائق بر روی ایشان بسته اند کسی ایشانرا نمیداند بلکه بد پندارد . بمردی
که ایشان بدر نیست جان ** بخدمت کمر بند شاندر میان ** یا قسمیه که ایشان آه جواب قسمت ایشان
بسیار از عوام و جان عبارت از اهل معنی که جان تن جهان اند یار بخدمت یعنی برای خدمت مضاف . بسا تلخ
عیشان سختی کشان ** که آیند در خلد دامن کشان ** که بیاید بسا خلد بضم همیشگی کذا فی المدار پس خلد یعنی دار
الخلدست یعنی بهشت و امن گشتان خرامان بنا بر حال است از فاعل آید و بعضے نسخ بجای چنان گشتان یافته شد
و تکرار قافیه بدو معنی جائز و مستفیض است . بوسی گرت عقل و تدبیر هست ** ملکزاده را در نواخانه دست ** دست
بوسیدن احترام داشتن را مفید اضافت به ملکزاده چنانکه شاهزادگان را به تعظیم دست بوسند نواخانه بندیخانه
شرفنامه مدار مولانا عبد الواسع فرموده که نواخانه بمعنی آمده است یکی از آن جمله زندان است که چون کسی اندر یا چیزی
دیگر طلب باشد و آنکس در عوض آن پسر یا برادر خود را اگرو گذارند آن برگزیده را توان مند و زندان او را نواخانه
گویند ملکزاده عبارت از مرد عارف حق شناسی که محبوس ملک ایزد تعالی است و در زندان دنیا میلاد رنج مجبور
و منفیدست زیرا که . که روزی برون آید از شهر بند ** بلندیت بخشد چو گردد بلند ** شهر بند بندیخانه شامل
حاصل آنکه بخدمت کردن دوستان حق را که در دنیا بحکم الدنیا سجن المومن زندانیان اند دریاب و با ایشان معرفت
پیدا کن چرا که روز محشر که ازین شهر بند عناصر برآیند و بمرتبه اعلی علیین رسند البته تشفیع وقت تو شده ترا هم
بجای رسانند . بسوزان درخت گل اندر خریف ** که در نو بهارت نماید ظریف . درخت گل عبارت از عارف
که همچون درخت گل از و بهره کامل است سوختن کنایه از ترک خدمت آن خریف مدت ماندن آفتاب در
برج میزان و عقرب و قوس و این فصل خزان است که شامل علیه ظرف عجیب و تازه که از و بهره لطیف باشد خریف
کنایه از تنگدستی دنیا و نو بهار کنایت از نعیم آخرت حکایت در مذمت بخل که هیچ مدحت حیات
درین مقصود . یکی زهره خرج کردن نداشت ** زرش بود و یارای خوردن نداشت . زهره بالفتح و یارا غدرت
و مجال ابراهیمی مولانا عبد الواسع فرموده که خرج بجیم تازی ضد دخل لفظ عربیست قال الله تعالی فهل نجعل لک

وبجیم پارسی که شهرت دارد غلط است بخوردی که خاطر برآسایدش * نزادی که فردا بکار آیدش - هر دو یار ماحقت
مفید استمرار که هر دو علیه است شین اول مضاف الیه کار و این چنین کس را لئیم گویند و اضداد و کریم که خود بخورد و بدیگران
ندهد و آنکه خود بخورد و بدیگران نه دهد بخیل است و ضد او سخی که هم خود خورد و بدیگران دهد لهذا آقال تنبیه
روز در بند زر بود و سیم * زر و سیم در بند مرد لئیم * از بند اول بند باطنی یعنی طلب و محبت و ام اوست
و از ثانی بند ظاهری که حبس و قید است - بدانست روزی پسر در کمین * که ممسک کجا کرد زر در زمین * کمین گوشه
که بیان و انست کجا ای بفلان جا پنهان کرده - ز خاکش بر آورد و بر باد داد * شنیدم که سنگی در آنجا نهاد *
شین راجع بزر بر باد دادن کنایت و نابود گردانید شامل - جوانمرد از زر بقائی نکرد * بیک دستش آید بدیگر بخورد
بقای تنکیر و پسر را که بیمذر بود جوانمرد از جهت حسن مقابله پدر گفته است که لئیم بود فافهم ازین کم زنی بود و ناپاک
کلاهش ببازار و میزر گرو * کم زن مدبر و بیدولت و از شیخ محمد خضری منقول است کم زن آنکه هرچه بدستش
آید صرف شود و از دیگران بربندد و در شرح مخزن یعنی نقصان کن و خوار کن و نیز متواضع که خود را کم زند
کذا فی الکشف و المدار اینجا معنی اول اوست و پایش برای عظمت و ناپاک رو معطوف است بران میزر
بالجمه بروزن جیده بمعنی دستار چنانکه درین کتاب است که فردا شود در کهن میزران - بدستار پنجه کرزم
سرگران - فرهنگ سروری و فی المنتخب بالکسر علی وزن الآیه زیر جامه و شلوار و قیل جادر منقش بخط سیاه
و سپید که بر سر بندد و برکتف اندازند میزر معطوف است بر کلاه و کلمه ازین المعنی چنین است کما فی المؤید و ابراهیمی
چنانکه درین بیت - ازین ماه پاره عابد فریبی * ملایک صورتی طاوس زیبی * آه و مولنا محمد اکرم فرموده
که ازین بی المعنی چنین گفته اند بملاحظه ضمیمه لفظ نوع و قسم و امثال آن ای ازین نوع و کاف که بیان چنین است
از صدر مصراع ثانی محذوف است یعنی چنین مدبر و بیدولت و مسرف بیهایه و نقصان کننده خویش بود که کلاه
و دستار یا شلوار یا چادر او همیشه در بازار گرو بودی و ناپاک رو بملاحظه کریمه ان الله لا یحب المسرفین - واگر
ناپارو بی و او باشد چنانکه بعضی شراح گفته اند فاعل کلمه بود خواهد شد که ترجمه کان ناقصه است و مصراع
خبر آن و کم زنی بیای مصدری و ازین اشارت بکم زنی باشد ای ازین اسراف و بباد دادن سرمایه آن ناپاک
رو چنین بودی که کلاه خود را ببازار برد و شلوار بگرو نهادی و بعضی شراح بیباک رو یا تازی نوشته اند و تقریر
چنین کرده که کم زن بمعنی بار بخت است و ازین کم زن اشارت به پدر است و بیباک رو معنی بیملاحظه و بیخوف و مصراع
ثانی ندست و بیان وقاحت پدرست حاصل معنی آنکه از آن پدر بدبخت این پسر بیملاحظه و بیدهشت بودی ای
مال پدر را بیملاحظه اسراف کردی چنان پدر که کلاه و کمر بندش ببازار گرو بودی ای چنان لئیم بود که زر را صرف ننمودی
و برای حاجت ضروری کلاه و کمر بند را نهاده کارسازی کردی و مولنا عبد الواسع چنان فرموده که این بیت منقول

نخست بسبیل اسراف چه او لا در باب وگفته کاو جوانمرد عالی همت بود وزر را وفائی نکرد و بازنه سفر باید که این بگذرنی
ای از جوانمرد او گفته ام حرف کم زنی واو را جوانمرد نگوئی بلکه او ناپاک رو بود و پیرو شیطان اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْٓا
اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ چرا که او خیر الامور اوسطها را مراعات نکرد و تبذیر و اسراف را بجدی رسانید که کلاه وچادر شر
بازار گرو افتاد حاصل اضراب و موعظت شیخ آنکه صرد را میانه روی باید نه امساک را از حد گذرانیدن چنانکه پدر کرد
و نه اسراف را مبین باید نهاد چنانکه پسر شعار خود ساخت قال الله تعالی وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُوْلَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا
تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوْمًا مَّحْسُوْرًا ۝ وَّابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا ۝ نهاده پدر چنگ در نای خویش
پسر چنگی و نائی آورده پیش ٭ چنگ بجیم پارسی و ساز معروف نای گلو و ساز معروف در مصراع اول از هر یکی
اول مراد است و در ثانی ثانی چنگ در نای نهادن کنایه از کمال بخل و ناخوردن و گرسنه ماندن یعنی پدر بعد از رفتن
زر و سیم محنت گرسنگی و فاقه را اختیار کرد و تواند که چنگ در گلو نهادن عبارت از خفه کردن گلو باشد یعنی پدر از
زوال زر و سیم گلوی خود را بدست خود خفه میکرد چنانکه عادت عوام است که چون خشم بر دیگری پیش نمیرود و ندانها را
بشکنند و یا گلوی خود را خفه میکنند و هو الانسب بالبدیت اللاحق چنگی و نائی هر دو بیا نسبتی ای نوازنده چنگ
و سرابنده نای حاصل آنکه پسر قوالان و مطربان را در پیش آورده با ایشان مشغول گشته و حسن جمع چنگ و چنگی و نای
مخفی نیست. پدر زار گریان همه شب نخفت ٭ پسر بامدادان بخندید و گفت ٭ گریان و زار یعنی ناله است از
پدر نه ساز بهر خوردن بود ای پدر ٭ ز بهر نهادن چه سنگ و چه زر ٭ اگر زر برای نهادن همان سنگ کافیست
که بجای زر نهادن تمت الحکایة فقال الشیخ. زر از سنگ خارا برون آورند ٭ که با دوستان و عزیزان خورند ٭
خارا سنگ سخت که علیه است و فاعل آورند مردمان عالم. زر اندر کف مرد دنیا پرست ٭ هنوز ای برادر بجاگی اندر است
باز از غیبت التفات کرده بخطاب آمده گفت چو در زندگانی بدی با عیال ٭ گرت مرگ خواهند از ایشان منال
بدی بیا رخطاب عیال بکسر مین و تخفیف یا زن و فرزند و توابع صرح تا رمضاف الیه مرگ منال از زده مشو
سیال تو آنگه خورند از تو سیر ٭ که از بام پنجه گز افتی بزیر ٭ دلیری و بالت میراث عیالت گردد از توی از مال
تو که بیان آنکه هست و افتادن از بام بلند بطریق تمثیل ست و مقصود مردن بخیل ست علی ای و بخیلان بخیل
توانگر بدیار در سیم ٭ طلسمیست بالای گنجی مقیم ٭ توانگر به بیار و سیم صفت بخیل ست و هر دو یا برای عظمت طلسم
بکسرتین حکمت ساختن در چیزی و تعبیه انگیختن تماثیل و مدار و آن شکلی باشد بصورت انسان چنانکه حکیم بنیا بن جلیس
سکندر شاه این وضع را از فکر خود پیدا آورده از آن سالها هی بماند زرش که دارد طلسمی چنین بر سرش نشین
ول عاید به بخیل و ثانی عاید بزر که بیان زرانست و فاعل دارد بخیل و طلسم مفعول آن زر بخیل سالها از بن جهت
باقی ماند که بخیل طلسم مقیم چنین بر سر آن دارد واین کنایه از ذوات بخیلست که بسنگ اجل ناگهان بشکنند

سنگ اجل اجل فاعل بشکنند قضا و قدر و فاعل کنند دیگر و از زبان بخیل ✤ بس از برون گرد گردن چو مور ✤ بخور پیش از
کت خورد خاک گور ✤ بسن بیار تازی بس کن گرد گردن عطف تغییری بر ولنست مولنا عبد الواسع رح و بعضے بس
بیار پارسی و مردن بیم گفته ای قسمت کنند پس از مردن او و مشقت کردن او در زندگانی ح والانسب بالمصرع
الثانی ح والاول کت که ترا ابراهیمی سخنهای سعدی مثال ست و پند ✤ بکار آیدت گر شوی کاربند مای بعمل
آرنده مثال ست و پند اشارت بسه بیت سابق که بخیل اطلسم گفته و پند را در صورت مثال آوردن متابعت کلام
الله است که اکثر مواعظ آن بصورت مثال اند و یضرب الله الامثال للناس و دریغست ازان وی برتافتن ✤
کزان وی دولت توان یافتن ✤ که بیان آنست و آن در مصراع اول عبارت از سخنان سعدیست و مصراع
ثانی صفت آن یعنی از سخنانے که روی دولت توان ح یدروی برتافتن و بران عمل نکردن افسوس و دریغست
که بزرگان گفته اند سخن بزرگان شنیدن بیخ دولتست **حکایت** در بند دادن و بورزش احسان که
ازو دی دولت دنیوی یافته شود. جوانے بدانگی کرم کرده بود ✤ تمنای پیری برآورده بود. هر سه پا برای
معصیت و انک ششم حصه درم کما مر بجرمی گرفت آسمان ناگهش ✤ فرستاد سلطان بکشتن گهش ✤ جرمی بیا تنکیر یا
وحدت هر دو شین عاید بجوان یا جار اولی سبه است و ثانیه یعنی الی ای بسوی کشتن مجرمان تکاپوی ترکان و
غوغای عام. تماشا کنان بر در و کوی و بام ✤ تکاپو بفتح و کاف و واو هر دو پارسی جستجو کردن و دیدن کنیف
و مدار اینجا و دویدن مراد ست و الفتن کے مقارنت ست صاحب بوید گوید هر الف که بیان دو کلمه متجانس ما بینا
بن افتد برای مقارنت بود یعنی دلالت کند بر اینکه ایشان با یکدیگر پیوسته اند ای تاخت یکی با بوییدن دیگری
متصل ست مصراع اول مفعول تماشا کنانست و فاعلش عالمیان یعنی خلق شهر بر درواز ها و کوها و ماهها تماشا
کنان و نظارگی بودند در دیدن ترکان شاه سرهنگان بارگاه و غوغا و انبوهی عوام را مولنا عبد الواسع
گفته که تماشا در اصل تماشی ست بر وزن تفاعل از مشی یعنی پیاده با هم رفتن با پارسا الی یار را با الف خوانند
مثل تمنا و تولا که در اصل تمنی و تولی بود لهذا بملاحظه اصل بمعنی تماشا کردن گویند نه تماشا دیدن چنانکه عرف
عوام ست. چو دید اندر آشوب درویش پیر ✤ جوان را بدست خلائق اسیر. درویش فاعل دید و دست و اندر
آشوب ظرف آن ای در غوغای عام جوان مفعول اول اسیر مفعول ثانی آن. دلش بر جوانمرد مسکین بخست ✤
که باری دل آورده بودش بدست ✤ هر دو شین عاید به پیری بخست ای خسته شد و رحمت آورد که علیه است که شین
مضاف الیه دل و فاعل آورده بود جوانمرد ای یکبار دلش بدست خود آورده بود بدانگی و از خود راضی نموده. برآورد
زاری که سلطان بمرد ✤ جهان ماند و خوی پسندیده برد. فاعل برآورد که بیان زاری اوست ماند ای گذاشت
و فاعلش سلطان. بهم بر همی کند دست دریغ ✤ شنیدند ترکان آهخته تیغ ✤ بهم برای بر هم و بریکدیگر آهخته

تیغ بمعنی کشنده تیغ صفت ترکانست . بفریاد از ایشان برآمد خروش ٭ تماچه زنان سر و روی و دوش ٭
تماچه بتا زنازی فوقانیه مثناة باید نوشت و بطا که شهرت یافته غلطست چه طا از جمله حروف هشتگانه است
که در کلمهٔ فارسی نیامده اند کما مر تفصیله و این مصراع حالست از فاعل دویدند که در بیت لاحق است و کذا پیاده
بسر تا در بارگاه ٭ دویدند بر تخت دیدند شاه ٭ و در بعضی نسخ بجای پیاده برهنه دیده شد بسر متعلق بدویدند
بسر دویدن تیز رفتن و جلدی کردن و تواند که عبارت از انکسار و خواری باشد . جوان از میان رفت و بردند پیر
بگردند بر تخت سلطان اسیر ٭ بر تخت ای پیش تخت و مولینا عبد الواسع بجائی بگردند بگردن آورده و گفته
که بگردن و لفظ اسیر هر دو متعلق اند به بردند که بمصراع اول است و بر مضاف است تخت ای آن پیر را بنزدیک تخت
سلطان بگردن گرفته اسیر بردند بهوش من برسید و هیبت نمود ٭ که هرگز من از خواستن از چه بود ٭
نشین راجع به پیر و فاعل هر دو فعل سلطان که بیان پرسیده است . چو نیکی ست خوی من و راستی ٭ بگو مرگم از
چه خواستی . نیکی بیا مصدری باید خواند تا عطف راستی بر آن راست آید و بدون یای که بعضی نسخ است غلطست
یعنی چون خوی نیکی کردن است یا خلق خدا درست بودن در کردار و گفتار پس آخر بگو که مرگ من چرا خواسته و لفظ
آخر برای تاکید است و بعضی نسخ بجای کلمه بگو بدین و قصد است این اشارتست بخوی ای بدین خوی نیکی و راستی که
من دارم مرگم چرا خواستی و در بعضی به بد مردن آخر آه ای بفال بد و قصد بد . برآورد پیر دلاور زبان ٭ که ای
حلقه در گوش حکمت جهان ٭ که بیان زبان برآورد است حلقه در گوش بنده و فرمان بردار ای بنده یا مقبول
دروغی که سلطان بمرد ٭ نمردی و بیچاره جان ببرد ٭ دروغی بیای عظمت موصوله مضاف الیه قول است و که
صله آن بیچاره بهمزه عظمت یا عهد . ملک زین حکایت چنان بر شگفت ٭ که چوبش بخشید و چیزی نگفت ٭ وزین
جانب افتان و خیزان جوان ٭ همی رفت بیچاره هر سو دوان ٭ افتان و خیزان حالست از جوان . یکی
گفتش از چارسوی قصاص ٭ چه کردی که آمد بجانت خلاص . چارسو چار طرف بازار و از شیخ خضری منقول است
آن چار بازار که باهم متصل سازند که رسته آن از مشرق بمغرب رود و رسته دیگر از جنوب بشمال آید بدین صورت
و میان محل قصاص و اجرای سائر احکام سلطانی باشد کذا فی الشمائل و الکشف فقصاص یا کشتن عوض کشته
کشتن و اضافتش لامی است ای بازاری که برای قصاص گرفتن مقرر است . بگوشش فرو گفت کای هوشمند ٭
بدانگی ز جانی رهیدم ز بند ٭ بجانی بیای عظمت ای جان عزیز متعلق رهیدم است ز دانگی ای به سبب دادن
دانگی که به پیر داده ام تمت الحکایت فقال الشیخ . یکی تخم بر خاک از آن می نهد ٭ که روزی فرو ماندگی بر دهد ٭
که بیان از آنست و بر بمعنی ثمره و فاعل دهد تخم است . جوی باز دارد بلای درشت ٭ عصائی شنیدی که عوجی
بکشت . جوی و عصائی وحدت و تحقیر بیای عوجی بیای عظمت مصراع ثانی تمثیل است برای اول عوج بسم

مرد کافر بود پسر عنق که مادر وی دختر آدم علیه السلام بود عمرش سه هزار و پانصد سال و طول قامتش بیست
هزار و ذراع بود و بقول سه هزار و سه صد و سی و سه ذراع و ثلث ذراع آب طوفان با آنکه از بلندترین کوهها
روی زمین چهل گز بلند برآمده بود تا کمرگاه او بود و قیل تا بزانو هم نرسیده و آب از سحاب نوشیدی که از
کمرگاه او میگذشت و ماهی دریا بدست گرفتی و در تاب آفتاب کباب کرده بخوردی و در ساختن کشتی
معین نوح بود تا زمان نبوت حضرت موسی علیه السلام زیست که از جانب کفار با لشکر اسلام حرب
داشتی آخر کوهی فرسنگ در فرسنگ بموازات لشکر موسی علیه السلام بر سر گرفت که بر لشکر انداخته بدعا
رسد حقتعالی هدهد را فرستاد که آنکوه را سوراخ کرد و مانند طوق در گردن عوج افتاد موسی را خبر شد آنجا
رفته عصایش بزد گویند قامت موسی ده گز بود و عصایش هم ده گز و بوقت زدن ده گز جست نموده بود که
عصا بر شتالنگ او زد به نیل افتاد و جان داد و پل گشت که تمام سال مردم بر او عبور داشتند کذا فی التفاسیر
حدیث درست آخر از مصطفی ست ✤ که بخشایش خلق دفع بلاست ۔ درست بمعنی صحیح صفت حدیث
است اشارت بحدیث آنحضرت که الصدقة ترد البلاء چون فرق کرد دفع بلا بجود و عطا در میان آمد عدل و احسان
شاه ابوبکر را که دفع بلیات روزگار ست یاد آورد و گفت عدو را نه بینی درین بقعه پای ✤ که بوبکر سعد ست
کشور گشای ✤ را منفیه اضافت ست ای جای و بعضی نسخ بجای جای پا دیده شد که بیان این بقعه ۔ بگیر ای
جهانی بروی تو شاد ✤ جهانی که شادی بروی تو باد ۔ جهانی هردو یای عظمت جهانی بروی تو
شاد صفت منادی محذوفست که ابوبکر باشد و جهانی ثانی مفعول بگیر ست که شادی بروی تو باد
جمله دعائیه ست در حق شاد و باقی تقریر این بیت در دیباچه گفته شد از انجا باید جست ۔ کس از کس بزور
تو باری نبرد ✤ گلی در چمن جور خاری نبرد ✤ هر سه یا تنکیر ست بار ظلم و مصراع ثانی ترقی ست تو در سایه
لطف حق بر زمین ✤ پیغمبر صفت رحمة العالمین ✤ صفت بمعنی مانند اشارت بکریمه ۔ وما ارسلناک
الا رحمة للعالمین ۔ ترا قدر اگر کس نداند چه غم ✤ شبی قدر امی نداند هم ✤ حکایت دیگر
در دولت اخروی یا خلعت از احسان ۔ کسی دید صحرای محشر بخواب ✤ چو مس تفته روی زمین ز آفتاب
تفته بفتح سخت گرم شده در عامه نسخ کلمه چو ندکور ست پس معنی چنان شد که روی زمین حشرگاه از گرمی
و قرب آفتاب چنان گرم شده بود که مس از آتش گرم میشود و مس در گرمی ضرب المثل ست و بعد از مس بکلمه
پس نوشته و مس تفته بکسر بسین ترکیب توصیفی اعتبار نموده و نموده که حرف التشبیه و وجه هردو محذوفست
یعنی روی زمین مثل تفته بود در تفسیدگی بسبب آفتاب ۔ همی بر فلک شد ز مردم خروش ✤ دماغ از تبش
می ور آمد بجوش ✤ شد رفت تابش گرمی ای فریاد مردم از عجز بر فلک رسیده بود و دماغ ایشان از گرمی آفتاب

بجوش آمده ٭ یکی شخص زین جمله در سایه ٭ بگردن بر از خلد پیرایه ٭ هر دو همزه برای عظمت ست بگردن بمعنی بر و
بر زایده است پیرایه آنچه بدان زیب و زینت افزایند کشف ٭ بر گردن او پیرایه بهشت بود ای لباس و
زیور آن ٭ بپرسید کای مجلس آرای مرد ٭ که بود اندرین مجلست پای مرد ٭ که کدامیست پای مرد برای
مهمله بمعنی شفیع و یار، دیگر به ابراهیمی کشف و شمائل بود در لطیفه است بمعنی هست که کدام کس شفیع و معین
تست درین مجلس که آراسته ٭ رزی داشتم بر دری خانه گفت ٭ بسایه درش نیکمردی بخفت ٭ رز بتقدیم
را مهمله بمعجمه درخت انگور و هر دو یا برای وحدت ٭ درین وقت نومیدی آمد راست ٭ گناهم ز داور
داور بخواست ٭ این وقت نومیدی اشارت بحشرگاه که ذکر یافت مرد راست ترکیب توصیفیست
ای مرد صادق و شاید که راست بمعنی تحقیق باشد داور حقتعالی و آنکه میان نیک و بد فصل کند و تبا زبس
حاکم خوانند داور بنام حضرت ایزد تعالی و بر بادشاه مجازی نیز اطلاق کنند فرهنگ سروری
معنی ترکیبی هر دو کلمه دادآورنده است بعده تخفیف نموده داور گفتند اینجا داور بمعنی وصفی
مقدم داورست که اسم ذات حضرت احدیت ست ولعلکی یارب برین بنده بخشایشی ٭ که زو دیده ام وقتی آسایشی
که این بیان گفت محذوف ست ارحمت کامله فرما ٭ چه گفتم چو حل کردم این راز را ٭ بشارت خداوند شیراز را ٭
حل کردن راز عبارت از تعبیر بیان خواب گو و مصرع ثانی بیان گفتم و جواب استفهام ست ای چون خواب را
بیان کرده ام چه گفته ام این گفته ام که بشارت باد مر ابوبکر را زیرا که ٭ که جمهور در سایه همتش ٭ مقیم اند بر سفره نعمتش
جمهور بضم ریگ بسیار و پشته بلند از آن و گروه بزرگ کذا فی المهذب الکشف اینجا عبارت از خلایق بسیار است
حاصل آنکه چون آنکس یک درخت انگور بر در خود کاشته بود و شخصی در سایه آن آرام گرفت در بهشت بدان مرتبه
است پس بادشاه که از بن سر کشور تا آن سر همچو شجره عظیم سایه انداخته است و عالمی از وی در سایش و
آسودگی فرد اعیانست بچه مرتبه قصوی و بچه درجه علیا خواهد رسید ٭ درختست مرد کرم باردار ٭ وزو بگذری
هیزم کوهسار ٭ باردار صفت درختست که خبر مرد کرم ست از و بگذری بیای خطاب عام ای اگر ماسوای مرد کرم را
یاد آری پس آن هیزم آه حاصل آنکه مرد کریم در غور محافظت و پرورش است و غیر آن مثل هیزم کوهسار لائق
بریدن و بباد دادن ٭ حطب را اگر تیشه بر پی زنند ٭ درخت برومند را کی زنند ٭ حطب بفتحتین هیزم
فعال و کشف پی بمعنی قدم عبارت از بیخ یعنی هیزم بی بر برای سوختن و غیر آن میزنند اما درخت میوه دار
را باقی گذارند چون حال چنین ست ٭ توی پایدار ای درخت هنر ٭ که هم میوه داری و هم سایه ور ٭ در تقدیم توی
برای افاده حصرست پایدار مستقیم و آنچه باقی ماند یعنی ای شاه درخت هنر پایدار بهر دو سرا توی باشی و بس زیرا که
هم سایه داری و هم میوه داری و غیر تو که نه ثمره داری نه سایه شجر است کریمه ٭ و اما ما ینفع الناس فیمکث فی الارض

ونشاید که تفهیم آن برای تاکید باشد ای تو البته باقی باشی فرا **داستان دیگر در خاتمه باب احسان**
نگفتیم در باب احسان بسی ٭ ولیکن نه شرط است با هر کسی - بگفتیم صیغه متکلم مع الغیر نظر بعموم قائل است
گویا این هم گفته ام و فصحاء دیگر غیر از من هم گفته اند و تواند که جمع برای تعظیم باشد کما هو المتعارف یعنی در باب احسان
و نکوئی کردن با خلق خداوند تعالی بسیار گفته ام و مبالغه نموده ام اما شرط انصاف و علامتش آن است که هر
کس را احسان نموده شود و به بعضی نسخ بگفتم بصیغه متکلم واحد و درین باب است پس درین اشارت باشد بباب ثانی
چنانکه از ابیات لاحقه هویداست - بخور مردم آزار را خون و مال ٭ که از مرغ بد کنده به پر و بال - خطاب بشاه
ابوبکر است و احسان مفعول بگفتم و که علیه و مرغ بد مرغی که آزار رساند - کسی را که با خواجه تست جنگ ٭ بدستش
چرا می دهی چوب و سنگ - خواجه از الفاظ تعظیم است چوب و سنگ عبارت از قوت و منصبی از مناصب ریاست یعنی
ظالم مردم آزار که بر رعیت جور میکند مضرت آن فی الحقیقة بتو عائد است پس تفویض عمل بدو شایان نیست و
عبدالواسع گفته که اوضح این نسخه است - کسی را که با خواجه تست جنگ - خواجه عبارت از خداوند حقیقی و آزار
دادن و ظلم کردن بر بندگان حقتعالی عداوت و منازعت با خداست که ان الله عدو للظالمین - پس امداد
ظالمان نباید کرد تا در منازعت خدا تعالی شریک نشوی - بر انداز شاخی که خار آورد ٭ بپرور درختی که بار آورد
در مصراع مردم آزار مراد است و از ثانی سعدلت شعار - کسی را بده پایه مهتران ٭ که بر کهتران سر ندارد گران
بده صیغه امر است و نداد صیغه نفی ای مهتری رعایا بکسی باید داد که بر ضعیفان غضبناک نباشد فی السروری
سر گران کردن غضبناک و خشمگین شدن است - مبخشای بر هر کجا ظالم است ٭ که رحمت بر او ظلم بر عالم است - هر کجا
معنی هر کسی که علیه است - جهان سوز را کشته بهتر چراغ ٭ یکی به در آتش نه خلقی بداغ - را مفید اضافت ای چراغ
ظالم کنایت از حیات و رونق خلقی بمعنی بسیار ظلمت و چراغ کشتن عبارت از قتل یا ایذا رسانیدن و مضمون بیت
نظر بآن روایت فقهی میکند که ارتکاب شر قلیل برای خیر کثیر و قهر خاص برای لطف عام روا باشد عبدالواسع
کما قالوا فی قتل الساحر سیاسة و در جز الغیره - هر آنکس که بر دزد رحمت کند ٭ بباز و خود کاروان میزند
جفا پیشگان را بده سر بباد ٭ ستم بر ستم پیشه عدل است و داد - **حکایت** همدر معنی شنیدم که مردی غم
خانه خورد ٭ که زنبور بر سقف او لانه کرد ٭ مردی بیار و حد است که علیه است زنبور بالضم معروف اما زند
پارسیان بفتح صحیح است اینجا زنبور سرخ مراد است نه زنبور عسل ضمیر او راجع بخانه لانه آشیانه مرغان
و زنبور خانه باشد سروری و مدار استشهاد تا بیت متن و در ابراهیمی بمعنی خانه زنبور او لانه آورده لهذا به بعضی
نسخ ستعده سقفش نشین ضمیر شیده نشد والله اعلم - زن بانو طلب کرد ساطور را ٭ که ویران کنند خانه زنبور را
بانو خانه نشان و سروری و عبدالواسع گفته خان بکار معجمه خانه زنبور و بعضی نسخ بجای خان نشان در قصبت

آنهم معنی آشیانه است انتهی چنانکه در فرهنگ و شمائل و مدار آورده که شان بشین معجمه آنچه زنبور عسل سازد و شهد را
وران تعبیه کند و اینجا خانه ساخته زنبور سرخ مرادست ـ زنش گفت زین شان چه خواهی مکن ✤ که مسکین
پریشان شوند از وطن ـ عبدالواسع گفته شان خانهٔ زنبور رگماهر مکن بفتح کاف صیغهٔ نهی ست از کندن
یعنے زن او را گفت که از کندن این خانهٔ زنبور چه حاصل خواهی کرد مکن و ویران مساز اینخانه که مسکینان
آه و انانکه زنبوران جمع اشارت و مکن بضم کاف خوانند از قلت تدبرست انتهی کلامه چه قافیه وطن مکن بفتح
کاف میشاید نه بضم آن ـ شد آن مرد دانا پس کار خویش ✤ گرفتند یکروز زنبور انیش ـ شد بمعنی رفت دانا
اشارت بانکه چون زنش نافهم بود از کندن لانه باز ماند تا کار بخصومت نکشد بلکه روزی از دست جفای
زنبور خود خواهد فهمند ـ زن بیخرد بر در و بام و کوی ✤ همی کرد فریاد سیگفت شوی ✤ منادی محذوف الندا
است ای شوهر را بآواز بلند میخواند ـ بیامد ز دکان سوی خانه مرد ✤ بران بیخرد زن لبسی طعنه کرد ـ بیان
طعنه آنکه ـ بدو گفت مرد ای زن تلخ روی ✤ تو گفتی که آزار ایشان مجوی ـ عبدالواسع گفته که این
دو بیت از جملهٔ ملحقاتست فاعل سیگفت شوی مفعولش این بیت ـ مکن روی بر مردم ای زن ترش ✤
تو گفتی که زنبور مسکین مکش ✤ بمعنی بیش و مصراع ثانی علتست برای مکن تمت الحکایة فقال الشیخ رح
کسی با بدان نیکوئی چون کند ✤ بدانرا تحمل بد افزون کند ـ کسی بیار نکیر چون بمعنی چگونه مصراع ثانی
علت بد افزون بدتر مفعول ثانی کندست که فاعلش تحمل ست ـ چو اندر سر بینی آزار خلق ـ بشمشیر
تیز ش بیازار خلق ـ خطاب شاه ابوبکر سری بیار نکیر و شین مضاف الیه خلق ـ سگ آخر چه باشد که
خوانش نهند ✤ بفرمای تا استخوانش دهند ـ چه نیکو زده ست این مثل پیر دستور گدن گر انبار بهر لگد
بفتحتین و کاف پارسی بیاز دن شمائل و مدار ـ اگر نیکمردی نماید عسس ✤ نیارد بشب خفتن از دزد کس ✤
نیکمردی تحمل عسس بفتحتین جمع عاس ست بتشدید بمعنی شحنه شب که خادم و خدم کذافی المنتخب ما پاسبان بمفرد
بمعنی کوتوال استعمال نمایند نیارد از یارستن ای نتواند ـ نی نیزه بر حلقه کارزار ✤ بقیمت تر از نیشکر
صد هزار ✤ صد هزار بمعنی لکهه بار بیان نلبندی قیمت نی نیزه است و متعلق بنیشکر نیست یعنی نی نیزه که
دوستان را وصل کنند و رجنگ دشمن خونخوار صد هزار درجه در قیمت از نیشکر افزون و گران بهاست
ای دربارهٔ بدان جوشا یا لنست احسان چنانکه گفت ـ نه هر کس سزاوار باشد بمال ✤ یکی مال خواهد دگر
گوشمال ـ مصدرست بمعنی عذاب کردن ـ چو گربه نوازی کبوتر برد ✤ چو فربه کنی گرگ یوسف درد ✤
نسبت دریدن یوسف بگرگ بنابر دروغگوئی برادرانست که گفتند فاکله الذئب و الا گرگ ابرا ست
ای گرگان کنعان مردم در ربوده ند لهند او دروغ مذکور را ایشان بد بهانه ساختند ـ بنائیکه محکم ندارد اساس ✤

اندر است از سر آن سپید یا مفعول فعل محذوف ای هراس از رحل بیتین آنکه عاقبت کار را در اول باید اندیشید که در آخر پشیمانی
سود ندارد **حکایت** همدر معنی چه خوش گفت بهرام صحرانشین ۝ چو یکران توسن زدش بر زمین ـ بهرام نام
بادشاهی از ایران زمین که او را بهرام گور گویند و نیز پسر شکه هرمز بن نوشیروان که از جهه لاغری بهرام چوبینه گویند و
نیز نام ستاره سیاره او را مریخ گویند کذا فی المدار و الرشیدی اینجا بهرام گور مراد نیست چه شاهان را صحرانشین
وصف کردن مخالف واقعست بلکه دهقانی عظیم الشان مراد است که بصحرا می نشست و الله سبحانه یکران بفتح و کاف
پارسی اسپی که همچون شتر باشد که اسپ سرخ را گویند اما دم و یال یکران سپید باشد و اگر سپید نبود بور باشد از همیم
و شمائل مدار توسن بر وزن سوسن نام رام و سرکش که بتازیش حروف گویند ـ دگر اسپی از گله باید گرفت ـ که گر سر کشد
باز شاید گرفت ۝ بیان گفت باز شاید گرفت ای ممکن باشد عنان باز گرفتن او کذا فی المدار اسپی بیار موصوله
که گر سر کشد آه صله آن یعنی اسپی دیگر موصوف باین صفت که اگر آن اسپ سرکشد جلدی باز شاید گرفت
ای بتافتن و کشیدن عنان مطیع و منقاد تو انگر و از گله باید گرفت ای برای سواری تعیین باید تمت الحکایة
فقال الشیخ ـ ببند ای پسر دجله چون آب کاست ۝ که سودی ندارد چو سیلاب خاست ـ کاست کم شد که علیه سودی بیار
تنکیر خاست بی واو باید نوشت ـ چو گرگ خبیث آیدت در کمند ۝ بکش ورنه دل برکن از گوسپند ـ خبیث صفت
کاشفه گرگست و تا مضاف الیه کمند ـ ز ابلیس هرگز نیاید سجود ۝ نه از بدگهر نیکوئی در وجود ۝ ای در وقوع
بد اندیش را جاه و حرمت مده ۝ عدو در چه و دیو در شیشه به ـ بعضی نسخ بجای حرمت فرصت یافته شد و هو الانسب
بانسبیت الحق بل بالسیاق و السباق کلمه چه و بعضی ابیات این داستان بیان عدم احسان موذی می کند
و بعضی بیان عدم فرصت وی میکند کما لا یخفی بدانکه عزیمت خوانان دیو را مسخر آموده در شیشه بند میکنند چنانکه
دایه پیش زلیخا گفته ـ به تسخیرش عزیمتها بخواهم ۝ کنم در شیشه و پیشت نشانم ۝ مگو شاید این مار کشتن بچوب
چو سر زیر سنگ تو دارد بکوب ـ ای در کشتن او فرصت مکن ـ قلمزن که بد کرد با زیر دست ۝ قلم بهتر او را بشمشیر
دست ۝ قلمزن نویسنده و منشی دیوان زیر دست رعیت قلم ثانی بمعنی قطع ـ مدبر که قانون بد می نهد ۝ ترا می
برد تا بآتش هد ۝ مدبر بضم و یکم و فتح دوم و تشدید و کسر سیوم تدبیر کننده عبارت از وزیر و دیوان که میسر تدبیر
مملکت باشد که قانون آه صفت او ست ـ مگو ملک را این مدبر کس است ۝ مدبر خوانش که مدبر کس است ـ دو
مدبر اول بضم و تشدید است بمعنی تدبیر کننده و ثالث بضم و سکون ثانی و کسر ثالث مع التخفیف بدبخت ضد
مقبل علیه است سعید آورده سعدی بجا ۝ که تدبیر ملکست توقیر را ـ توقیر بسیار کردن و تمام کردن حق
چیزی و دعوت اندوختن مال را گویند ـ کذا فی الشامل تدبیر ملک مبتدا است و توقیر رای خبر آن که بیان قولست
یعنی تدبیر ملک عبارت از کثرت فکر و اندیشه است که هر کس در خور حالش سلوک باید نمود جمعی را که ضعفا اند رعایت

نمودن و برخی را که اہل جفا از سیاست کردن و آنچه در عامه نسخ واو عطف بر لفظ توفیر دیده شد غلط است و بعضی نسخ
که توفیر ملکست تدبیر رای ۔ ای تدبیر و اندیشه در هر کار موجب زیادت ملک است ۔ الحمد لله علی نواله والصلوة
علی النبی وآله

باب سوم در عشق ✤

ای عشق و مستی و شرب نبیذ و می پرستی ۔ خوشا وقت شوریدگان غمش ✤ اگر زخم بینند گر مرهمش ✤ خوشا بالف
دوام و استمراری همیشه خوش که ذاتی ابدا همی دا المدار شوریدگان پریشان شدگان و دیوانگان هر دو شین راجع
بحضرت احدیت که بدل هر مومن صادق خصوص بقلب عاشق مرکوز است یا عاید بعشق بقرینه مقام یعنی
وقت آشفتگان عشق و محبت او تعالی همیشه خوش است و عیش صافی ایشان گاهی مکدر نشود خواه از دوست
زخم قهر و جلال بینند خواه مرهم لطف و جمال یابند ای قهر و لطف بر ایشان یکسان شده است چه قبله همت
ایشان ذات بحت است پس تغیر نیست بر ایشان لطف و قهر دوست سے جلوه گر گشته بر دو حد ذات ✤
نگشته تقابل ز صفات ✤ پیش و لطف همان قهر همان ✤ نوش و روش همان زهر همان ✤ گدایان
از پادشاه نفور ✤ بامیدش اندر گدائی صبور ✤ صفت شوریدگان است نفور و صبور بفتح صیغه مبالغه است ای
بسیار گریزان و بسیار شکیبا. گدایانی بیار نگیر که بموصوف لاحق کنند ای گروهی عاشقانش گدایان اویند که از
پادشاهی ظاهر نفرت گرفته اند و بامید وصال و رضای او گدائی را پیش نهاده حاصل آنکه ایشان پادشاه حقیقی اند
و فقر ایشان اختیاری است ۔ دمادم شراب الم درکشند ✤ وگر تلخ بینند دم درکشند ✤ دمادم بفتح هر دو دال
و سبدم شراب الم درد عشق درکشید نوشیدن شمائل دم درکشیدن خاموش ماندن و شکایت نکردن و ایهام بمعنے
لغوی که طریق شغل اہل الله است قال الله تعالی وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا
لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ یعنی بشارت ده ای محمد مر صابران که چون برسد بدیشان سختی و مصیبتی گویند از راه
تسلیم و رضا که بدرستی ما بنده خدائیم و بدرستیکه ما بسوی او رجوع کنندگانیم ۔ بلای خمار است در عیش مل ✤ سلحدار
خار است با شاه گل ✤ بلا بفتح زحمت و سختی خمار بالضم بقیه مستی و نیز ملامتے و کدورتے که بعد از خوردن شراب
حادث گردد و کذا فی الکشف و شرفنامه مل بضم خمر عیش مل کامرانی خوردن شراب سلحدار بکسر سین مختصر
سلاحدار و شرفنامه ای مر سپاهی دارنده سلاح و جنگ کننده هر چه بار اضافت بیانی است و بعضی نسخ بجای
شاه گل شاخ گل دیده شد اما نسخه اولی اولی است این بیت با بیت لاحق اثبات مضمون سابق است یعنی سالکان
راه حق و طالبان و مطلق را از رنج و درد کشیدن چاره نیست چه هر جا که شادی است غم ملازم اوست
و هر جا که عیش است تلخی همراه اوست چنانکه با گل خار است و با خمر خمار و بر سر گنج مار اما در ره بجز این راه بر ایشان

[illegible]

چنانکه گفت نه تلخ ست صبری که بر یاد اوست * که تلخی شکر باشد از دست دوست * صبر بها موصوله تلخی بیار عظمت
وکه علیه است صبر بالفتح وسکون با شکیبائی کردن وبکسر با عصاره درختیست وسکون بائی او جائز نیست مگر
برای ضرورت شعر کذا فی المنتخب اینجا اگرچه ظاهر معنی شکیب است اما نظر بمصراع ثانی معنی ثانی مرادست که بنا بر ضرورت
با را بسکون خوانده شد وآن کنایه است از زرد ورنج این راه ومصراع ثانی اشارت بقول عرب که ضرب الحبیب زبیب
ای زدن معشوق مر عاشق را همچو مویز شیرین است. ملامت کشانند مستان یار * سبکتر برد اشتر مست بار *
ای مشتاقان دیدار یار ملامت کشندگان اغیار اند وتحمل بار جفا ارباب انکار کما قال الله تعالی ولا یخافون
لومة لائم ای بملامت منکران از طلب حق باز نمانند بلکه بملامت تیز تر شوند ومصراع ثانی تمثیل ست
اسیرش نخواهد رهائی ز بند * شکارش نجوید خلاص از کمند * هر دو شین عاید بیار یعنی غم عشق ایشان را عین
شادی ست وبند آن عین آزادی مه اسیر عشق شو کازاد باشی * غمش در سینه نه تا شاد باشی *
سلاطین عزلت گدایان حی * منازل شناسان گم کرده پی * عزلت بالضم گوشه خلوتیان حی بفتح
زنده وقبیله اینجا بمعنی قبیله وشهر مرادست منازل کنایت از معارف وحقایق صوفیه که از انها بمنازل و
حقائق عبارت کنند سه بسی منزل آمد ز من تا بتو. پی بفتح قدم ونشان پای در هر دو مصراع ایشان را دو صفت
متقابل اثبات کرده اول بحسب باطن دوم بحسب ظاهر یعنی اگرچه بظاهر درویش وگدای قبیله وشهر اند که عوام
ایشان را همچون گدایان ذلیل وبی قدر دانند اما در باطن پادشاه وقت خویش اند که مقالید بست وکشاد هفت
اقلیم بدست ارادت ایشانست واگرچه بحسب صورت نشان پای را گم کرده اند وخود را نامحرمی بارگاه ایزدی
نام زد ساخته که مردمان ایشان را دیوانه قرار داده اند اما بحسب معنی بمقصود رسیده اند وحقیقت کمال عرفان آرمیده
اند هذا هو المعنی الظاهر المناسب للبیت اللاحق والمختار عند الشارح عبد الواسع ودر شامل بمعنی مصراع ثانی چنین گفته که
ایشان شناسنده منازل اند که از قدم ایشان اثری دیده نشود چه سیر این راه روحانی ست نه جسمانی وقیل عارفان
فانی انتهی وبنا برین معنی بعضی شارحان از لفظ حی بمعنی زنده ذات حق تعالی مراد داشته وبر عارف مخفی نیست
که گم کرده پی برین تقدیر صفت منازل ست ومنازل را گم کرده پی توصیف نمودن معقول نیست بایستی که
گم گشته پی گفتی فالحق لا یعرف بالرجال بل الرجال یعرفون بالحق. بسر وقت شان خلق کی ره برند * که چون
آب حیوان بظلمت درند. راه بردن واقف شدن که علیه است آب الحیوان آب حیات که خضر آنرا در ظلمات بخورد و
اشارتست بحدیث قدسی که اولیائی تحت قبائی لا یعرفهم غیری ای دوستان من در زیر جامه وستر من اند
ندانند ایشان را بجز از من. چو بیت المقدس درون پر ز تاب * رها کرده دیوار بیرون خراب * بیت المقدس قبله
پیشینیان وآن مسجدیست بشام که بنا کرده داود علیه السلام بود وسلیمان او را با تمام رسانید وبیش از

بعثت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم نماز بجانب آن میگزاردند بعد فرمان شد که نماز بجانب کعبه گذارند کما قال الله تعالی فول وجهک شطر
المسجد الحرام پس تا نوروز بانیطرف گزارند قباب بالضم جمع قبه است یعنی خرگاه و بنائیکه گرد بر آورده شود همچو گنبد و قبه سپر
قبه عماری کذا فی المدار و المنتخب و شرفنامه از تقریر شارحان چنان معلوم میشود که قبه را بمعنی روشنائی گرفته اند مولینا
عبد الواسع فرموده که خستیه بیت المقدس محض در روشن بودن اند و لیست نه در خراب ماندن بیرون هم انتهی چه درون
و برون بیت المقدس هر دو مزین و روشن اند نه آنکه اندرون آراسته باشد و بیرون آن خراب حاصل آنکه اولیاء الله ظاهر
را خراب و باطن را آراسته دارند که دلهای ایشان بانوار تجلیات ذات و صفات روشن آراسته است و ابدان و
اجسام ایشان خراب و ویرانست و همین معنی از مقتضای عزت و جلال الهی است تا کسی از عوام بر احوال ایشان وقوف ندارد
و نداند که ایشان در چه کار اند و ببعضی نسخ پرتو بجای په بعضی نسخ آفتاب دیده میشود و هر دو معنی روشنی است کنایه
از نور معرفت الهی است. چو پروانه آتش بخود در زنند ✽ نه چون کرم پیله بخود بر تنند ✽ با بخود در مصرع اول بمعنی در است
و کلمه در زائد و در مصرع ثانی بمعنی بر است و کلمه بر زائد ای در خود و بر خود کرم پیله اضافت عام بخاص چه پیله بار
و یا ء هر دو پارسی کرم را گویند که ابریشم ازو گیرند کذا فی السروری و التحفه یعنی ایشان همه مانند پروانه بخود در آتش می زنند
و در شمع عشق ایزدی فنای خود میخواهند و در پی تن پروری خود نیستند همچون کرم ابریشم که همیشه برگ توت خورده گرد
خود می تند و آن خورده را از راه دهن قی میکند که از آن ابریشم شود. دلارام در بر دلارام جو. لب از تشنگی خشک
بر طرف جو. دلارام محبوب که دل بقرار عاشق بدیدار آرام یابد جوی اول بمعنی جوینده است و ثانی ترجمه نهر دلارام
در بر حال است از فاعل جو ای عشاق اند ای بحالیکه بیش از فنا فی الله و لقا بالله محبوب قد بغل دارند از کمال شوق در
طلبش بی آرام و بیقرار اند و با آنکه بر کناره دریای وصل نشسته اند از کمال حرارت عشق خشک لب اند. نگویم که بر آب
قادر نیند ✽ که بر ساحل نیل مستسقی اند ✽ که ثانی بلکه است ساحل کناره رود مستسقی بالضم صاحب مرض تشنگی معروف که
اگر دریا را بنوشند سیراب نشود حاصل آنکه اضطراب بی آرامی ایشان نه از فرقت و بعد است بلکه در عین وصال و مشاهده جمال
تاب قرار ندارند حافظ گوید. بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت ✽ واندران برگ و نوا خوش ناله های زار داشت ✽
گفتمش در عین وصل این ناله و فریاد چیست ✽ گفت ما را جلوه معشوق در این کار داشت ✽ داستان
در بیان بی آرامی و مدهوشی سالکان راه حق که از خود رسته اند و قبله همت ایشان وجه مطلق است. ترا همچو
خودی زآب و گل ✽ ربایند همی صبر و آرام دل ✽ همچون خودی بیار تنکیر ای عشق محبوبی مجازی بر کودکی باز آن که مخمر
تو خمیر است از آب و گل دار و همی زائده است و ببعضی نسخ بجای صبر هوش یافته شد و هو الانسب بالمقصود. به بیداریش
فتنه بر خد و خال ✽ بخواب اندر ش پای بند خیال. هر دو شین عاید به معشوق مجازی اول مضاف الیه خد و خال و ثانی
مضاف الیه خیال فتنه اینجا بمعنی مفتون و شیفته است یا مقید و گرفتار خیال صوریکه بخواب دیده شود این بیت با بیات

لاحقه تشنگانه بیان بی آرامی و مدهوشی عاشق مجازیست یعنی و بیداری بر زلف و رخسار و خال او مفتون باشی و در خواب بائسته
صورت خیال او همچون مجنون. بصد قش چنان سر نهی بر قدم ؛ که بینی جهان با وجودش عدم ؛ شین صد قش مضاف
الیه قدمست که بیان چنان ای بصدق دل چنان سر بقدم او داری که همه جهان پیش وجود او نیست شماری چه از استیلای
عشق بغیر معشوق در نظر عاشق چیزی نیاید. چو در چشم شاهد نیاید زرت ؛ زر و خاک یکسان نماید برت. یعنی
پیش تو ای چون زر و سیم تو در چشم معشوق نیفتد و بدین وسیله وحالش ترا میسر نیاید آن زر و سیم ترا با خاک یکسان
نماید و پیش تو بیقدر شود. وگر با کست بر نیاید نفس ؛ که با او نماند دگر جای کس ؛ تا مضاف الیه نفس ست و گر متعلق
بکس و که علیه ست بالکلیه یعنی هیچکس از سوای او دم بر نیاری و گفتا نکنی بلکه ماسوای او را لاشی و معدوم پنداری یا
برای آنکه غیر او را با او در دل نگذاری. تو گوئی بچشم اندرش منزلست ؛ و گر چشم بر هم نهی در دلست ؛ تو مضاف
الیه چشم و شین مضاف الیه منزل یعنی چون چشم را گشاده داری گویا در چشم تو منزل دارد و اگر چشم را بند کنی گویا
در دل تو جای دارد. نه اندیشه از کس که رسوا شوی ؛ نه قوت که یکدم شکیبا شوی ؛ که هر دو یا بیانیه است رسوا بضم
بی پرده و فضیحت شده کشف شکیبا صابر یعنی نه از خوار و خجل شدن در خویش و بیگانه اندیشه کنی و نه طاقت آن
داری که بی او یکدم صبر و شکیب را پیشه کنی. گرت جان بخواهد بکف بر نهی ؛ و گر تیغ بر سر نهد سر نهی ؛ مضاف الیه
جان بر سر بردن تیغ کشیدن آن یعنی اگر جان از تو بخواهد علی الفور بر کف نهاده پیش او حاضر سازی و گر تیغ
بر بدن سرت بر کشد همان دم سر بنیدازی حاصل این ابیات آنکه فهمیده باشد این گفتار را هر که عشق خوبان ورزیده
باشد و کشیده باشد این خمار را هر که از آن می چشیده باشد این ابیات تمهید بود اکنون مقصود در ابیات می کند
چو عشقی که بنیاد او بر هواست ؛ چنین فتنه انگیز و فرمان رواست. که یای موصوله است بر هوا یعنی موافق میل
نفس خود بخلاف شرع و بر وفق خواهش آمد نفس کذا فی الشامل چنانکه خود فرموده ع پی چون خودی خود پرستان
روند. بگوئی خطر با کی هستان روند ؛ فرمان روا بادشاه نافذ الامر و الحکم چنین فتنه انگیز اشارت بفتنه انگیزی
او که ابیات سابقه اولین مذکور شد و فرمان روا اشارت بفرمان دهی او که به بیت آخرین مذکور گشت این بیت
شرطست و جزائیش بیت لاحق که عجب داری از سالکان طریق ؛ که باشند در بحر معنی غریق. مصراع ثانی
صفت سالکان ست بحر دریای عشق حقیقی حاصل و مستان آنکه عشق محبوب مجازی اینچنین کارها دارد که عقل
دران انکارها دارد و حالانکه نه این عشق پایدارست و نه آن حسن را بقا و قرار بلکه بنیاد عشق این را نسبت بهنگام
حسن آن پادر رکابست گاه این عشق مجازی مر عاشق اینحالت بیقراری و مدهوشی میرساند پس از عاشقان حق
و طالبان جمال مطلق که از باده عشق آن جمیل بر دوام مست و مدهوش اند الی یوم القیام این معنی را عجب داری و
مستبعد پنداری که عشق حقیقی ایشانرا از خود بجائی رسانند که در ایشان اصلاً نشان نماند و در عین وصال و مشاهده

جو یند دلارام باشند و دل ایشان مدهوش و جان شان بی آرام باید دانست که ازین بیت ع تا عشق همچون
خودی آه ما حکایت لاحقه یک داستان است و مطالب ابیات بهمدیگر دست و گریبان چنانکه بعرض رسانیده ام
بخوشتر بیان پس آنچه در عامه نسخ بر سر این ابیات چو عشقی که بنیاد آه یا ماضی دیده شد و لفظ حکایت نشگرف
نگاریده از نافهمی ناسخان ست و قلت تدبیر ملایان باز آمد بمقصود داستان و گفت بسودای جانان بجان مشتغل
بذکر حبیب از جهان مشتغل ◦ سودا عشق و محبت بجان آه از دل و جان و در بعضے نسخ ز جان و مال و احدست و مولانا
عبدالواسع فرموده که لفظ اشتغال از جمله افعالیست که به تغیر صله معنی آنها متغیر میشود چنانکه لفظ رغبت که چون
صله اش الی باشد بمعنی خواهش باشد کما فی قوله تعالی وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ و چون صله اش عن باشد بمعنے اعراض
باشد کما فی قوله ع وَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي و همچون لفظ اشتغال که چون بباء موصول کنند بمعنی مشغول
شدن باشد و چون بکلمه از که ترجمه عن است موصول گردد بمعنی روی گردانیدن باشد پس مشتغل درین بیت بمصرعه اول بمعنے
مشغول شونده است که بالسودا صله اوست و باء بذکر سببیه است یعنی طالبان حق بسودای او عشق او مشغول اند از جان
و صدق دل خواهان او یند و بسبب یاد او از جهان رو گردانیده اند و اعراض کننده از جهان اند از جهان و جهانیان خبر
ندارند و روز و شب بیاد حق مستغرق اند و جمعے که ازین تحقیق غافل اند لفظ مشتغل را بمصراع اول مشتغل بشین معجمه و عین
مهمله بمعنے شعله زننده یا مستقل بسین مهمله و قاف بمعنی محکم خوانند و از مطلب بمراحل دور افتند فتدبر انتهی و آنانکه
از جهان خوبان جهان خواسته اند ای محبوبان مجازی کاری ندارند چنانکه خود فرموده ع چنان فتنه بر حسن
صورت نگار - آه هم بمطلب نرسیده اند چه اغراض ایشان از عشق صوری مطلبے دیگر ست و مقصود درین مقام بیان
بیخودی ایشان ست و دوام ذکر جانان چنانکه گفت ع بیاد حق از خلق بگریخته * چنان مست ساقی که می ریخته -
از خلق گریخته ای از صحبت خلائق روی بر تافته بعزلت گریخته اند تا اوقات شریفه ایشان ضائع نشود ساقی عبارت
از فیض حقتعالی کما قال من قائل وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا یا کنایه از حبیب اوتعالی کما قال غوث الابرار
سَقَانِي الْحُبُّ كَاسَاتِ الْوِصَالِ یعنی از نوشیدن باده محبت چنان مست گشته اند که می را ریخته اند چه تقریست
از کمال مستی و مدهوشی می از دست میخواره ریخته شود و کاسه شکسته گردد و می ریختن اینجا عبارت از انست که آثار
محبت از سوز و گداز که کتمان آن لازم بود بملا افتاده اند و بظهور پیوسته و بعضے از می لذات دنیا و آخرت مراد
داشته اند و ریختن آن عبارت از ترک آنها و ساقی از حضرت احدیت ای عارفان بالله چنان مست دیدار ساقی
و محو تماشای جمال باقی شده اند که اگرچه ساقی می بایشان میدهد یعنی مستلذات هر دو جهان چه نفسانی و چه روحانی
بدیشان می بخشد اما آن می را ریخته و ترک داده اند چه لذت باده دیدار یار از آن می بهزار درجه افزون ست
پس ایشان نخواهان آخرت اند و نه طالب دنیا بلکه مست دیدار اند و طلب مولی و بعضے از می می واقعی خواسته

ای باده معنوی محبت وکامیاب اند واحتیاج بباده صوری ندارند والفضل للمتقدم کما ان البعد للمتاخر نتابد بدارفع
گردشان ❊ که کس مطلع نیست بر دردشان ❊ که علیه است یعنی کسی از عوام معلوم نیست که دردمندی ایشان از
چیست لله در القائل ❊ دارو مده طبیب که داریم درد عشق ❊ ما به نمیشویم تو بدنام میشوی ـ که در دلفظ بواقع
گفته است والا ایشان بکشیدن آن محظوظ اند چنانکه بیتی گفته که ❊ اسیرش نخواهد رهائی ز بند ❊ فلا تخالف
بینه وبین البیت السابق لانه یدل علی کونهم متلذذین فی الحب وهذا یدل علی کونهم متالمین فیه ❊ الست از
ازل همچنان شان بگوش ❊ بفریاد قالوا بلی در خروش ❊ همچنان ای چون روز میثاق نشان مضافالیه گوش
ست ودر شرح ودیباچه کتاب دانسته که اخذ میثاق از ذریت آدم علیه السلام در عالم ارواح قبل از دخول آدم
بود در بهشت وبقول بعد از خروج وی از ان بهر طور بعد از خلق آدم ست پس الست از ازل بنا بر تقادم تمادی
آن عهد گفته است والا در ازل نه خلق بود ونه میثاق ولفظ قالوا اینجا برای تتمه گریه است ونه داخل جواب بلی
کما لا یخفی بدانکه بعد از اخذ میثاق ذریت آدم علیه السلام چون بدنیا آمده اند از ان عهد قدیم غفلت ورزیده اند
بعضی به تقلید آباء واجداد کفر ورزیده اند وبعضی بعلت تعلقات نفسانی فسق را پیشه گرفته اند لیکن عاشقان
که ما سوی الله همیرا داند صدای آن ندا هنوز در گوش هوش ایشان ست وبزبان حال از دل وجان همیشه جواب بلی یا از
وبا ثبات ربوبیت او تعالی ونفی وجود ما سوی الله نعره زنان ودر نفحات مذکور ست که علی اسهل اصفهانی را گفتند
که روز بلی را یاد داری گفت چون ندارم که گوئی دی بود شیخ الاسلام خواجه عبد الله انصاری فرموده که درین
سخن نقص ست صوفی را دی وفردا چه بود آن روز را هنوز شب نرسیده ست وصوفی در همان روز ست آنکه از حق
نیست غافل یک نفس ماضی ومستقبلش حال ست وبس ـ گروهی عملدار وعزلت نشین ❊ قدمهای خاکی
دم آتشین ❊ چنانکه ببارگاه سلاطین ذی شوکت ودرگاه خواقین صاحب حشمت متصدیان خدمت گذاران
کار کنند همچنان در حضرت صمدیت جل جناب کبریایه عملدار انند مثل غوث واقطاب واوتاد ونجباء ونقباء واخیار
وابدال که بهر یکی را خدمت مفوض ست وعهده مقرر تا مهمات خلایق را می بر آورده باشند حاصل آنکه زمره اولیاء
کرام گروه مشائخ عظام اگرچه بظاهر معزول نمایند که در زاویه خمول عزلت گرفته اند اما بحسب باطن صاحب
عمل اند وعهده خدمت پذیرفته وایشان را هست قدم خاکی که سر ست از خاک دارند ودم آتشین که همیشه دم عشق
وسوز زنند وتوان که اشارت باشند بصفت جمال وجلال چنانکه در بیان جلال ایشان میفرماید ـ زیک نعره
کوهی ز جا بر کنند ❊ بیک ناله شهری بهم بر زنند ❊ ای خرابه زنند وهر دو یا برای عظمت ست ❊
چو بادند پنهان وچالاک پوی ـ چو سنگ اند خاموش وتسبیح گوی ـ خاموش بحسب ظاهر تسبیح گوی مشغول
در تقدیس او تعالی بحسب باطن ومصراع اول تو اند که اشارت باشد به تیز روی ایشان در سلوک راه حق یعنی در سیر

وانتقال از صفات بشری بصفات ملکی و از صحرای بعد بساحت قرب جل لاک پوئیده اند یا آنکه سیر ایشان مثل باد محسوس
عوام نیست و شاید که اشارت بسیر باطن باشد که اولیا بکمال متابعت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و دوام مجاهدات
و ریاضات توانند که دو سه ماهه راه بیکساعت طی کنند و بیکدم از زمین بر آسمان بر آیند. سحرگه بگریند چندانکه آب
فرو شوید از چشمشان کحل خواب. بگریندای از سوز و درد عشق کحل خواب باضافت بیانی و قیل چرک چشم که بوقت
خواب در گوشه جمع گردد و هندش گهک نامند. فرس کشته از بس که شب رانده اند * سحرگه خروشان که وامانده اند *
بفتحتین فرس اسپ اینجا عبارت از تن و قالب بشری ست و کشتن آن کنایه از بیتاب و بیمار کردن اوست و راندن آن
بشب بریاضت و مجاهد کشیدن و هر دو کاف بیانیه است یعنی از بسیاری آنکه اسپ تن را تمام شب رانده اند
تن خود را بیتاب و بیمار ساخته اند و با اینهمه درین خروش اند که وا پس مانده ایم مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ
و لتواند که فرس عبارت از نفس باشد یعنی بمقتضای عمل بحدیث شریف مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْا نفس خود را کشته اند
یعنی بدوام مراقبه و توجه بدان ذات واحد در تمام شب بیخودی را بهم رسانیده اند و محویت را پیدا آورده اما نظر
بجلال و کبریا او در فریاد آمده اند که بجائی نرسیده ایم که وَمَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ چه بعد از تمام سیر الی الله و
پیش او سیر فی الله است که آنرا حدی و نهایتی نیست. شب و روز در بحر سودا و سوز * ندانند ز آشفتگی شب ز روز
ای علی الدوام در دریای عشق و سوز غرق مانند و از کمال مستی و بیخودی شب را از روز ممتاز و جدا ندانند. چنان
فتنه بر حسن صورت نگار * که با حسن صورت ندارند کار * فتنه بمعنی مفتون صورت اول بمعنی طلعت و ثانی
مقابل معنی و نگار عبارت از حضرت ایزد تعالی یعنی بر حسن صورت نگار حقیقی جل و علا چنان مست و مفتون
و عاشق مجنون اند که بصورت حسنه و مظاهر جمیله اصلا کاری ندارند ای بحسن بتان عالم متوجه نیستند و اطلاق صورت
بر آن ذات بطریق استعاره جائز ست بل ورد کما قال علیه السلام رَاَیْتُ رَبِّیْ فِیْ اَحْسَنِ صُوْرَةٍ و بعضی
صورت نگار مرکب بمعنی نگارنده صورت از ذات او تعالی عبارت کرده اند حاصل آنکه متوجه باصل اند نه بفرع زیرا که
ندادند صاحبدلان دل بپوست * وگر ابلهی داد بی مغز اوست * پوست عبارت از حسن ظاهری بتان بی مغز بی
معرفت یعنی اگر کسی نادان عشق بتان ورزیده است از معرفت آن نگار محروم گزیده است زیرا که از شهوت
پرستی در اسفل السافلین طبیعت افتاده به سجن سجین بهیمیت رخت نهاده محبوب حقیقی را بالکلیه فراموش کرده است
دلمحبوبان مجازی در آغوش آورده و تواند که مصراع ثانی اشارت باشد بحال گرفتاری از صوفیه که در صدد عدم
ترقی بلکه معرض حجاب اند و همیشه در کشایش که چون میل حسی ایشان از صورتی منقطع شود بصورتی دیگر که
بحسن آراسته باشد بپیوند گیرد و این میل دائمی که بصید مظاهر دارند موجب حجاب و حرمان و بدین و دنیا مورث خذلان
میباشد و درین باب نقلی آورده اند که بصاحبدلی بسرقت صوفی رسید که با ماه روئی میدید و می گفت ای

فلان در چه کاری گفت ماه را در طشت آب می بینم ای جمال مطلق را به مقید مطالعه میکنم گفت اگر بر قفا دنبل نداری بر آسمان چرا نمی نگری رباعی ای خواجه ز حسن خاکیان سر واکن ❋ آهنگ جمال اقدس و اعلی کن ❋ تا چند در آب چاه همی بینی ماه ❋ ماه تافت ز اوج چرخ سر بالا کن ❋ کذا فی شرح القصیدة الفارسیة للمولوی الجامی قدس الله سره السامی وهذا المعنی الصق بالبیت السابق والیق بالبیت اللاحق کما لا یخفی علی العارف ❋ می صرف وحدت کسی نوش کرد ❋ که دنیا و عقبی فراموش کرد ❋ صرف بالکسر خالص صفت می است و مجموع آن مضاف است بوحدت باضافت بیانی و بتقدیم خبر افاده حصر است ای باده محبت را آنکس نوشیده است که از محبوب فراموشیده است نه آنکس که هنوز بخود خبر دارد چه اینچنین کس در دعوی محبت دروغ زن است لهذا در حکایات آورده یکی در حسب حال عاشق صادق و دیگری در کذب قال کاذب بدانکه توحید چنانکه وصف ذات او تعالی که در ازل از ال بنفس خود نه بتوحید دیگری بوصف وحدانیت و نعت فردانیت موصوف بود کان الله و لم یکن معه شیء واکنون هم بران وحدانیت است که الآن کما کان و لم یتطرق الیه شائبة التعدد همچنان صفت عارف گشت و آن بر دو نوع است اول توحید علمی و آن اینست که سالک در بدایت سلوک تصوف از تیسیر تعیین بداند که موجود حقیقی و موثر علی الاطلاق نیست مگر خداوند تعالی جل و علا و جمله صفات و افعال خلق در ذات و صفات و افعال او تعالی محو و مستهلک اند دوم توحید حالی و آن اینست که حال توحید وصف لازم ذات موحد گردد و جمله ظلمات رسوم وجودش در غلبه اشراق نور توحید مضمحل شود و بیگانگی و دوئی از میان محب و محبوب بر خیزد و اتصال و یگانگی پیدا آید و محب بوصف محبوب که وحدت است متصف گردد کذا فی رشحات الفنون و سائر رسائل التصوف و هم باید دانست که عشق و محبت را بشراب بصوری مشابهت تمام است لهذا الفاظی که در لغت عرب یا عجم بازا شراب موضوع اند برای عشق و محبت استعاره کنند و بمدام و می تعبیر نمایند و مولانا عبد الرحمن الجامی قدس سره السامی در شرح قصیدهٔ فارضیه مشابهت مذکور را بوجود متعدده بیان فرموده از انجمله یکی مناسب مقام است که هر یک از عشق و شراب ثمره بیهوشی و مستی و بیخودی و خلاصی از قید هستی و خود پرستی و اما مستی محبت بکمال شعور و آگاهی بمحبوب است مستی می غایت جهالت و غفلت است از مطلوب معنی بیت آنکه از جمله سالکان طریق شراب خالص وحدت و یکتائی و باده صرف معرفت و شناسائی آنکس نوشیده است که چشم جان و دیده دل از دو جهان پوشیده است ای کمال معرفت حق وحدت کسی یافته که روی توجه و شعور از ما سوا الله بر تافته و ازین تقریر معلوم توان شد که مراد از وحدت درین مقام وصف لازم موحد است مرتبه معین از مراتب تنزل ذات او تعالی که جامعست مر اطلاق و تقیید را چنانکه بعضی را گمان رسیده و آنکه مضمون بیت مطابق این حدیث پنداشته که طالب الدنیا مونث و طالب العقبی مخنث و طالب المولی مذکر خوشتر مقصود جدید

حکایت فی التمثیل العاشق الصادق کما استغرقه ❋ شنیدم که وقتی گدا زاده ❋ نظر داشت با پادشا زاده ❋

یا، و بهر و همزه بر ای وحدتست نظر در شت ای عاشق بود پادشاه با ثبات الف و حذف های باید خواند و بادشه با ثبات
ها و حذف الف که بعامه نسخ مرقوم ست نظر بقافیه گدا غلط ست. همی پخت سودای خام ❊ خیالش فرو
برده دندان بکام ❊ همی پخت در عشق شاهزاده پختن سودای خام خیال باطل بستن و اندیشه محال بخاطر آوردن
خیال ظن پندار کام بمعنی مقصود دندان بکام فرو بردن کامیاب شدن و بمقصود خود رسیدن کذا فی
الشامل بر این تقدیر ضمیر شین راجع بگدا باشد ای گمان و خیال او بدین غایت رسیده بود که البته بوصال شاهزاده
خواهم رسید هذا هو المعنی المناسب للمصراع الاول و اختاره الشارح عبد الواسع و در شامل معنی مصراع چنان
کرده که خیال شاهزاده بر گدا از ادهه مستولی شده بود و غالب آمده و بنهایت رسیده و معنی دوم آنکه خیال
او مر دیرا الختیتی فرا گرفته که بمعرض هلاک رسانیده پس خیال را التشبیه بشیر کرده در حق اهل هلاک و دندان بکام
فرو بردن که لازم اوست برای خیال اثبات نموده فهو استعاره مکنیه و تخییلیه انتهی بر این هر دو تقدیر
شین راجع بشاهزاده باشد. ز بیدانش خالی نبودی چو میل ❊ همه وقت پهلوی اسپش چو فیل ❊ هر دو شین
عاید بشاهزاده میل بکسر میم چوبی با سرمه کش و گروه که ثلث فرسنگ ست و نیز علامت سنگین که از بهر نشان فرسنگ
بر سر راه نصب کنند و انرا فرسنگ نیز گویند و نیز سر نیزه و تبر علامت و نشانی که گوئی و چوگان بازان در
میدان کنند تا بر حریف گوی را از ان بگذارند بازی برده باشد و نیز در میدان نهاده و میل هیبا زند و در هر
دو تنگیر دارند کسانیکه چابک سوار باشد و نیز اسپانرا بدعوی میدانند در ه دو میل میکردند کذا فی المدار والشامل
و ابراهیمی اینجا دو معنی اخیر مرادست بقرینه لفظ میدان و بمعنی کروه و فرسنگ ایهام ست و از اسپ و فیل
شطرنج اینجا مرادست حاصل آنکه چنانکه میل چنانکه میل لازم میدانست همچنان گدا زاده ملازم میدان شاهزاده
بودی و چنانکه در شطرنج فیل با اسپ ملاصق میباشد همچنان در میدان گدا با اسپ و هم پهلو بودی و ترا
رسید که اسپ و فیل لشکر مراد گیری یعنی همچون فیل فوج لشکر که پهلوی اسپ میباشد اما معنی اول صحیحست
مولنا عبد الواسع گفته که بعض فیل بقاف به معنی جانوری کوچک گفته اند که اکثر اسپ ملاصق و ملاوق
میباشد و به هندی خچری نامند اما در لغت یافته نشد. دلش خون شد و راز در دل نماند ❊ ولی پایش از
گریه در گل بماند ❊ هر دو شین عاید بگدا ای از بسیاری اندوه عشقش ظاهر شد اما بوصال یار نرسیده
بگریه گرفتار شد. رقیبان خبر یافتندش ز ورد ❊ دگر بار گفتندش اینجا مگرد ❊ شین اول اضافیه
در دوست دگر بار مربوطست بلفظ مگرد بقاف پارسی که صیغه نهی ست از گردیدن یعنی او را گفتند که اینجا
رفتن مکن بار دیگر. دمی رفت و یاد آمدش روی دوست ❊ دگر خیمه زد بر در کوی دوست. می بیار
و حدت دگر دیگر بار خیمه زدن اقامت ورزیدن. غلامی شکستش سر و دست و پای ❊ که بارت نگفتم که اینجا میای.

علامی بیاء وحدت شین مضاف الیه سر دوست و پالیست که بیان گفت محذوفست باری بر سبیل تکیه کلام یا واجل
اصل مرام نگفتم استفهام انکاری و به بعضی نسخ نگفتیمت باثبات صیغه متکلم مع الغیر و تاء مفعول دیده شد برین
تقدیر کاف علتست . وگر رفت صبر و قرارش نبود * شکیبائی از روی یارش نبود شکیبائی بیاء مصدری
به معنی صبر مصراع ثانی تفسیر اول ست . مگس وارش از پیش شکر بجور * براندندی و باز گشتی بفور . هر دو یاء
برای استمرار ست بجور متعلق براندندی و شین مفعول مقدم آن یعنی او را از سر کوی شهزاده بجور زدند و کوفتند
براندندی و او علی الفور باز می گشت و می آمد چنانکه مگس از پیش شکر رانده شود بجور و مگس باز آید بفور . یکی گفتش ای
شوخ دیوانه رنگ * عجب صبر داری تو بر چوب و سنگ شوخ و بی شرم دیوانه رنگ احمق و نادان عجب
بمعنی شگفت . بگفت این جفا بر من از دست اوست * نه شرطست نالیدن از دست دوست * او راجع
بشهزاده نه شرطست آه ای نالیدن از دست جفای دوست شرط مودت نیست . من اینک دم دوستی میزنم
اگر دوست دارد وگر دشمنم * اینک مصغر این کمام دمیم دشمنم مفعول اول دارد است و دوست و دشمن
مفعول ثانی یعنی اکنون دعوی دوستی او میکنم خواه مرا دوست دارد خواه دشمن نه من صبر بی او توقع مدار +
که با او هم امکان ندارد قرار * توقع امید و توقع که علیه است یا بلکیه امکان ندارد وای ممکن نیست که قرار
آید کذا فی الف ال ای با وجود محبوب نغواز من از امکان بیرون ست پس چگونه بی او . نه نیروی صبرم نه
جای ستیز * نه امکان بودن نه پای گریز . ای مرا نه طاقت صبر از وی دلست و نه توفیق جنگ کردن
با رقیبان و از جور ایشان نه امکان استادن دارم و نه پای گریختن لهذا بر چوب و سنگ کرده ام *
مگو زین در بارگاه سر بتاب * وگر سر چو میخم نهد در طناب . بفتح ریسمان خیمه وگر ترجمه و ان وصلیه است
بمعنی اگرچه میم میخم مضاف الیه سرست یعنی از در بارگاه او سر نخواهم تافت اگرچه سر مرا مانند میخ در رسن نهاده
بکوبد و سرم بشگافد . نه پروانه جان داده در پای دوست * به از زنده در کنج تاریک اوست . نون نفی
مطلق ست کلمه و چه معنی کلام بطریق استفهام انکاریست و ضمیر او عاید است بپروانه ای در گوشه خوشتر
که از جهت نابودن شمع بدانجا تاریک ست معنی آنکه آیا نیست محقق نزد تو اینمقام که جان دادن پروانه در
پای دوست بهترست از زنده ماندن او در کنج تاریک خویش یعنی درست اینمعنی که پروانه در پای یار جان
دهد بهترست از آنکه دور از یار زنده باشد . ای آن زندگی که بی یارست . نیک مرگی که پیش دلدارست
هذا حاصل قال عبد الواسع و در عامه نسخ مصراع ثانی بدین نمط است که او زنده در کنج آه برین تقدیر نفی ظاهر
خود محمول ست که بلکه او اول راجع بپروانه و ثانی عاید بدوست حاصل معنی آنکه پروانه که بظاهر در پای شمع جان داده
است و در معنی جان نداده است و نه مرده بلکه او زنده است و در گوشه تاریک دوست خود مقصود آنکه هر که براه دوست

خود را فانی و نیست گرداند زنده و باقی نیست چه بقا در فناست و بعضی شراح مصراع را صفت پروانه اعتبار
نموده و کنج تاریک عبارت از غیبت داشته و نفی بمعنی استفهام انکاری گرفته یعنی پروانه وقتی که جان داده است
و سهای دوست رسید چنان پروانه که در زمان زندگی در تاریکی بعد است حاصل آنکه قرب دوست در فنای خویش
ست ما دام که زندگی تاریکی فراق ست چون سحاب بر خاست روشنی وصال دوست داد . بگفت از خوری
زخم چوگان او + بگفتا پایش در شتم چو گوی . فاعل گفت دل است مذکور و فاعل ثانی گل زاده کذا فی
البیت الثانی این بیت به بعضی نسخ بدین طور است + بگفت ار کند زخم چوگانش ریش + بگفتا چو گوی آرامش
سر به پیش + بگفتمش سرت گر ببرد به تیغ + بگفت اینقدر هم نباشد دریغ + به بعضی نسخ ندارست بر تقدیر
اول دریغ بمعنی حیف و افسوس و بر ثانی بمعنی منع و باز داشتن . مرا خود ز سر نیست چندان خبر + که تاج است
بر تارکم یا تبر . خود زاید است که بیان خبر و به بعضی نسخ بجای تاج تیغ واقعست ما نسخه اولی اوفق . مکن با من
ناشکیبا عتیب + که در عشق صورت نبندد شکیب + عتیب ملامت عتاب کی علیه صورت نه بندد ای متصور
نیست . چو یعقوبم ار دیده گردد سپید + نبرم ز دیدار یوسف امید . ار مختصر اگر است یعقوبم مضاف الیه دیده ست
دیده سپید کور و نابینا یوسف عبارت از شاهزاده که جمال یوسف ثانی ست و قصه گریستن یعقوب در فراق
یوسف و زوال بینائی از چشمش و با اینهمه امیدوار دیدار او ماندن و عاقبت بدان فائز گشتن مشهور ست +
یکی را که سر خوش بود با یکی + نیازارد از وی بهر اندکی . سر خوش عشق یعنی هر سختی از زجر و ضرب قتل که
از محبوب پیداست عاشق را نباید که ازین سختیها و سهل چیزها آزرده شده ترک یار کند . رکابش
ببوسید روزی دو پی + بر آشفت و برتافت از وی عنان . پی شین راجع بشهزاده و فاعل آشفت
و برتافت هم اوست و راجع بگدا بخندید و گفتا عنان بر مپیچ + که سلطان عنان بر نپیچد ز هیچ .
مرا با وجود تو هستی نماند + بیاد توام خود پرستی نماند . هستی و خود پرستی عبارت از شعور
نفس خویش ای پیش وجود تو خود که تمام عالم انیست چندانشه ام از ماسوای تو بلکه از خود بیخبر شده ام + بر
گرم جرم بینی مکن عیب من + توئی سر بر آورده از جیب من . میم گرم مضاف الیه جرم ست و جرم
عبارتست از بوسیدن رکاب و گستاخی دون آن و الا جواب مصراع ثانی علتست جیب عبارت
از ذات عاشق ای قالب و قلب من ال بیخودی مثل پیراهن شده است و تو در میان آن جز
بدان پس تو از جیب قالبم نمودار گشته حاصل آن از غایت مستی من در میان نمانده ام و همین شده ام
بدان زهره دست تندم در رکاب + که خود را نیاوردم اندر حساب . زهره قوت و طاقت و تا مضاف
الیه رکاب ست که بیان التماسی بوقت بوسیدن رکاب خود را در شمار نیاوردم و نیست دانستم

پس جرم گستاخی از که آمد گشیدم قلم بر سر نام خویش ٭ نهادم قدم بر سر کام خویش ـ قلم کشیدن و قدم
نهادن وقتیکه بکلمه بر موصول بمعنی ترک دادن باشد ای خود را در توجه نموده ام و از مراد خود درگذشته ام
و این ابیات را مقصود بالذات درین حکایت مولنا فرموده ـ تو مباش اصلا کمال اینست و بس ٭
روز خود گم شو وصال اینست و بس ٭ مرا خود کشد تیر آن چشم مست ٭ چه حاجت که آری بشمشیر دست ٭
خود زانده است و تیر عبارت از نگاه ـ تو آتش بنی در زنی در گذر ٭ که در بیشه نی خشک ماند نه تر ٭
از نی نیستان مراد است و آن عبارت از وجود عاشق است و آتش کنایه از نگاه مست و تیز که آتش عشق
بدان تازه میگردد و که علیه است خشک و تر عبارت از عموم ای همگین رخت من چه از ذات و چه از صفات
بیک نگاه تو برباد میرود و بس دست به تیغ برای چه میبری ـ **حکایت** فی التمثیل المدعی الکاذب
فی الحب ـ شنیدم که بر لحن خنیاگری ٭ برقص اندر آمد پری پیکری ٭ لحن بفتح سرود و آواز شامل خنیا
بضم خا و جیم و سکون نون سرود و خنیاگر از ان مرکب است بمعنی مطرب و سراینده کذافی المدار و شرفنامه و پری برای وحدت
است ای بر سر دیک مطرف یاک خوبروی و رقص آمد چنانکه رسم لولیان و امارد بهگت باز انست که بوفق اصول
سرود رقص کنند و عالمی را تماشا فریفته خود سازند ـ ز دلهای شوریده پیرامنش ٭ گرفت آتش شمع در دامنش ـ دلها
شوریده زمره عشاق هر دو شین عاید به پری پیکر حاصل آنکه بحالت رقص آتشی از شمع بدامنش آویخت اما شیخ
لطیف میفرماید که آن آتش را شمع نبود بلکه در حقیقت آتش شوق و سوز دلهای عشاق بود که گرد اگرد او بتماشا
استاده بودند ـ پراگنده خاطر شده خشمناک ٭ یکی گفتش از دوستداران چه باک ـ فاعل شد پری پیکر دوستدار
عشاق او چه باک ای از دامن سوختن هیچ باک نیست زیرا که ـ ترا آتش ای یار دامن بسوخت ٭ مرا بین که یکبار
خرمن بسوخت ٭ از لفظ آتش شمع مراد است و از ضمیر سوخت ثانی که عاید بآتش است آتش عشق مراد است
علی سبیل الاستخدام و خرمن از وجود عاشق ای در عشق تو از سر تا پای سوخته شده ام و ترا رسد که از هر دو آتش
عشق مراد داری چه شیخ رح سوختگی دامن معشوق هم بآتش عشق منسوب ساخته است و این گفتار از ان دوستدار
دروغیست بی اعتبار لهذا شیخ تکذیب مقال او میفرماید ـ اگر یاری از خویشتن دم مزن ٭ که شرکست با یار
از خویشتن ٭ یاری) بیا خطاب ای اگر عاشق صادق هستی که علیه است یعنی عاشق صادق را پیش یار از
خویش دم نباید زد چرا که نزد ارباب محبت از خود دم زدن پیش یار کفر است چه از خود دم زدن ثمره بقای شعور است
و مادام که عاشق از خود خبردار و بحقیقت دوستی نرسیده او است خود را در هستی بیار شریک دیده لهذا الفظ شرک
را بر کفر اختیار نموده و تخصیص طعن شیخ رح در باب این عاشق بآنکه نشان داده هم پیش یار از وجود
خود دم زده بوده بنا بر آنست که گفتار آن گدا از تمام آزادی دوست نشستن بود از سر خویش چنانکه از کلام

او هویدا است بخلاف این عاشق خام که از خامی خود لفظ چه باک گفته است و خود را با دوست در سوختن همسر ساخت **حکایت** بازآمد در حسب حال سالکان چنین دارم از پیر داننده یاد ❊ که شوریده سر بصحرا نهاد ❊ پیر داننده یا نظر بمعنے لغوی ست از ضعیفے که او هوشمند بود و یا بمعنے شیخ طریقه که عارف کار بود که بانیه ابیات شوریده بهمزه وحدت ای یکی از شوریده گان غم عشق او تعالی روی از صحبت خلق تافته بیاد حق صحرا گرفت پدر در فراقش نخورد و نخفت ❊ پسر را ملامت بکردند و گفت ❊ ای پسر را گفتند که چرا خوی بهائم گرفتی و بشهر نیائی که پدرت در فراقت بهلاک رسیده است پس در جواب گفت از آنگه که یارم کسی خویش خواند ❊ دگر با کسم آشنائے نماند که خویش ای دوست و یار خود و به بعضے نسخ شنک دیده شد میم کسم مضاف الیه آشنائی ست بحقش که تا حق جمالم نمود ❊ دگر هر چه دیدم خیالم نمود ❊ با قسمیه است که تا حق جواب قسم ست و شین عاید بیار یکه به بیت سابق ست و حق اول عبارت از معرفت و عبادت که بر بندگان حقیست واجب الاداء و تا برای ابتدا و هر دو میم مفعول اول نموده است و جمال و خیال مفعول ثانی نمود که نسخه بود ندارد کسر اب القیعة یحسبه الظمان ماء یعنے سوگند بحق یار است که از ابتدا وقتی که حق تعالی مرا جمال خود نموده و معرفت خود ارزانی فرموده که همه ماسوا او مرا خیال می نماید که معدوم محض ست و وهم صرف ــ کل ما فی الکون وهم او خیال ❊ او عکوس فی المرایا او ظلال ❊ تمت الحکایت فقال الشیخ نگم شد که روی از خلایق بتافت ❊ که گم کردهٔ خویش را باز یافت ❊ که اول بمعنے هر که فاعل نگم شد و ثانی بمعنے بلکه یعنی هر که روی از خلائق تافت و از صحبت مردم گریزان شد گم نشده است چنانکه عوام گویند بلکه گم کردهٔ خود را که عمری در طلب و جستجوی او حیران و سرگردان بیافت و آن عبارت از معبود حقیقی است و درین بیت اشارتست بحدیث شریف که الحکمة ضالة المؤمن چه محققین حکمت را بمعرفت خدا تعالی تفسیر کرده اند و به بعضے نسخ شنیدم که ره آه برین تقدیر فاعل بتافت شوریده مذکور باشد که تا فی علیه است ای بملامت کردن مردم در شهر نیامد و از صحبت خلق روی بتافت چرا که گم کردهٔ خود را بیافت پس در تنهائی بدو مشغول شد برین تقدیر این بیت از تتمه حکایت باشد اما النسخة اولی است اکنون شیخ از اینجا تا باخر داستان بیان آثار و علامات میکند که بدان محقق از مقلد و مخلص از مرائی فرق توان کرد و گفت پراگنده گانند زیر فلک ❊ که هم دد توان خواندشان هم ملک ❊ پراگندگان آشفتگان و شوریدگان عشق و هم اشارت بآنکه ظاهر ایشان مخالف باطنست چنانکه از مصراع ثانی و ابیات لاحقه که ایشانست هویدا است چه اسنا د اوصاف متضاده مثل درندگی و ملکی درین بیت و خردمندی و هوشیاری و شیدائی و مستی و امثال ایشان و ریاسیائی بفکر و نظر باختلاف بسته است ای دد اند بحسب ظاهر و ملک اند بحسب باطن چنانکه گفت زیاد ملک چون ملک نارسند ❊ شب و روز چون دد ز مردم رمند ❊ ملک بفتح میم و کسر لام بمعنی خداوند حقیقی و

ثانی بفتحتین فرشته نارمنده مختصر نیارمنده رمندار میدن بمعنی گریختن ای در یاد حق همیشه از دل و جان بیقرار اند
و بی آرام پس ایشان را فرشته توان گفت که فرشتگان هم در دوام ذکر تسبیح و تقدیس او تقاعد نکنند و روز
و شب از مردم میگریزند و جنس صحبت نگیرند پس درنده توان خواند چه درندگان هم از مردم میگریزند. کسانیکه
آشفته دلبر اند✤ بری از غم خویش و از دیگر اند. علت میدانست ای رمیدن ایشان از مردم کجاست چه کسانیکه
مفتون دلبر باشند از غم خود و دیگران فارغ اند و بعضی نسخ این بیت یافته نشد. قوی بازو اند کوتاه دست
خردمند و شیدا و هشیار مست✤ قوی بازو باعتبار تصرف باطن که هر چه خواهند بکنند و معامله کن فکان
دارند و کوتاه دست باعتبار ظاهر که هیچ دستگاهی ندارند و بفقر و فاقه گرفتار اند خردمند نسبت بحق و شیدا
نسبت بخلق هشیار از روی صورت و مست از راه معنی که بکذا اقوال عبد الواسع و ترار سند که گوئی هشیار
از روی صورت که دیوانه مزاج اند. گه آسوده در گوشهٔ خرقه دوز✤ گه آشفته در مجلسی خرقه سوز. آسوده و آشفته
حال ست از فاعل خرقه دوز و خرقه سوز گوشه و مجلسی بهمزه و یا وحدت اول اشارت بحالت آرام ایشان که
خرقه پاره پاره را بدوزند و ستر عورت کنند و ثانی اشارت به بی آرامی و رقص که بوجد آمده بیخبر با آتش رفته
و خرقه را بسوزند. نه سودای خودشان نه پروای کس✤ نه در کنج توحیدشان جای کس. سودا و پروا محبت التفات
مصرع ثانی اشارت بکمال اخلاص و بیهوشی ایشان در توحید حق که از جمیع ما سوای او بیخبر اند. پریشیده عقل و
پراگنده هوش✤ ز قول نصیحت گر آگنده گوش✤ پریشیده بیا و یا هر دو پارسی پریشان کرده شده کشف
نصیحت گر ناصح آگنده بالمد و کاف پارسی مفتوح انباشته و از پنبه پر کرده شده ای عقل و هوش ایشان
پریشان گشته است و از گفتار ناصح گوش ایشان پر از پنبه است نصیحت کسی را نشنوند و صاحب جهانگیری
نصیحت گران بصیغه جمع ملاحظه نموده و کنده گوش بضم کاف تازی مرکب بمعنی کم شنو گفته چنانکه در مرکبات
در جلو کاف تازی گفته است که کنده گوش با دال مضموم کنایه از کم شنو است شیخ سعدی پریشیده عقل و پراگنده
هوش✤ ز قول نصیحت گر آگنده گوش✤ تمام کلامه. بدریا نخواهد شدن بط غریق✤ سمندر چه داند عذاب الحریق
بط مرغیست دریائی معروف سمندر بوزن قلندر موشی که در آتش زندگانی کند و آتش او را نسوزد گویند که چون
گبران در آتشکده هزار سال آتش افروزند بحیثیتی که گاهی سرد نشود سمندر اندران آتش مثل ماهی در
آب پیدا شود و چون در آتش برآورند بمیرد و ملوک از پوست او رومال سازند و چون چرکین شود با آتش
دهند که چرکهم بسوزد و آن رومال سالم برنگ اصلی باز آید و قیل مرغیست که در آتش زندگانی کند و قیل جانوریست
مانند سوسمار که در آتش بود و بیرون در آتش باشد ابراهیمی و سری و مدار بط عبارت از عارف و سمندر عبارت
از عاشق و دریا عبارت از توحید و عذاب الحریق عبارت از لا اله و سوز آتش عشق حاصل آنکه همیشه در عشاق و

وزیاد حدت اند در عیش عشق او کامیاب ٭ بچه بط اگر چه چوزه بود ٭ آب دریا قش تا بوزه بود ٭ بچه بط اگرچه دینه بود ٭ آب دریایش تا بسینه بود ـ تهیدست مردان پر حوصله ٭ بیابان نوردان بی قافله ـ دست عبارت از دست ظاهر حوصله بفتح یکم وسوم وچهارم گلوی پرند یعنی چینه دان مرغ اینجا عبارت از باطنست یعنی ایشان مردمی اند که بظاهر دست ایشان از مایهٔ دنیوی تهیست و بباطن چون مرغ سیر حوصله ایشان است از معارف واسرار حق وچنان حق هیبت حق دارند که دام و دد وپوره هزن اطاعت ایشان کنند لهذا خود را تنها دارند و محتاج قافله نیستند و تواند که بیابان کنایه از منازل ومقامات سلوک باشد ـ ندارند چشم از خلائق پسند ٭ که ایشان پسندیدهٔ حق بسند ـ پسند بحذف یا مصدری مضاف الیه چشمیست و چشم پسندیدگی مفعول ندارند و که علیه است و بس بمعنے کافی ـ عزیزان پوشیده از چشم خلق ٭ نه زنار داران پوشیده دلق ٭ عزیزان ومحبوبان حقتعالی زنار بضم و تشدید تسبیح کفار که در میان بندند کذا فی المدار یعنی سالکان حق عزیزانی اند که خلق از حال ایشان خبر ندارند نه مرائیانی که دلق درویشان دارند بصورت زنار کفار بسته در معنی ـ پر از میوه و سایه ور چون رزند ٭ نه چون ما سیه کار وازرق برزند ـ رز بتقدیم را بر جیم بزای معجمه در مصراع اول بمعنے درخت انگورست و در ثانی بمعنے لباس رنگین و ازین معنی است رزنده بمعنی رنگ کننده چیزی کذا فی المدار ازرق بتقدیم معجمه بر مهمله بمعنے کبود ابراهیمی ای ایشان پر از میوه معرفت وصفائی باطن اند و هم صاحب سایه که از ایشان طالبان را بهره تامست نه همچون ما مرائیان که بمعنی سیه کار وبصورت کبود لباس مستقیم ـ بخود سر فرو برده همچون صدف ٭ نه مانند دریا برآورده کف ـ سر فرو بردن خاموش ومختفی شدن کف برآوردن لاف زدن بدرشاهوار اسرار و انوار مشغول اند واز دعوی خاموش نه چون مشائخ هرزبان که بدروغ از مقامات وکرامات در لاف اند و جوش ـ گرت چشم عقلست زایشان رمی ٭ که دیوانه در صورت آدمی ٭ چشم عقل باضافت بیانی رمی بیا خطاب از رمیدن که علیه است ایشان اشارت بمرائیان ومکاران که مصرعات اخیر ابیات سه گانه سابقه مذکور شده اند یعنی اگر عقل کامل داری از این مرائیان بگریزی وبدامن ایشان مانند نادانان در نیاویزی چراکه ایشان آدمی اند در صورت شیطان اند و سیرت ضلوا واضلوا کثیرا ـ نه مردم همین استخوانست و پوست ٭ نه هر صورتی جان معنی در وست ـ جان معنی باضافت بیانی یعنی آدمی عبارت از صورت حسنه نیست بلکه آدمی صاحب معنی را گویند ـ آدمی آنست که در و ست محو گمان کرده یقینے درو ست ـ و هر که بصورت درویشان ست لازم نیست که صاحب معنی باشد و بمعنے نسخ به نیظور ست ـ نه سر که بیند مغزی درو ست و مال احدست ـ بسلطان خریدار هر بنده ایست ٭ نه در زیر هر زنده گی زنده ایست ـ هر زنده و هر زنده بهمزهٔ تنکیر برائی تاکید عموم زنده بهمزه عظمت سلطان

ازل خریدار ای دوست از ژنده بزا پارسی مفتوح خرقه کهنه و ژنده پوش بدین معنی است کذا فی المدار و السروری و صاحب مؤید بزا و ر پارسی آورده است و ژنده ثانی بزا تازی آنکه دلش بمعرفت زنده شده باشد۔ اگر ژاله هر قطره در شدی ٭ چو خر مهره بازار ازو پر شدی ٭ ژاله بزا پارسی سنگچه سپید که ابر میبارد و بمعنی ابر نیسان نیز کذا فی الادات اینجا بمعنی ابر نیسان است هندی گڑا گویند چه خلف مروارید از قطره ریزان نه از سنگ بسته خر مهره بفتح خا و ضم میم نام مهره ایست که بهائی هیچ نیارزد صاحب مؤید از عزیزی نقل کرده که خر مهرهای عملی را گویند که لعبتهای الوان رنگ میدهند و بر گردن خرمی بندند کذا فی المدار هر دو یار برای استمرار است و این بیت تمثیل باز آمد در بیان عارفان گفت۔ چو غازی بخود و رنه بندند پار ٭ که محکم رود پای چوبین ز جا ٭ غازی جنگ کننده بکفار و نیز بازیگر که پای چوبین بسته باید در بسما بنار که بزبان هندی نٹ گویند کذا فی المدار و الشامل پای چوبین آنکه بازیگران پای از چوب راست کرده بپا می بندند تا نموده بالغان بلند نمایند کذا فی الشامل محکم رود پای چوبین ز جای یعنی شبه بلغزد و از جای بیفتد یعنی در لغزیدن محکم بود و این اصطلاح مسموع از شیخ محمد خضر است کذا فی الشامل مولنا فرموده که پای چوبین سخت بی تمکین بود یعنی بیت آنکه چنانکه بازیگران پای چوبین بخود می بندند ایشان طاعت و عبادت بریا نمود از خلق نکنند چرا که عبادت ریا مثل پای چوبین است و پای چوبین در رفتن از جای و لغزیدن سخت تر و زود تر باشد و مدت معتد بها استقامت ندارد کذا افاده مولنا عبد الواسع و بعضی شراح غازی بمعنی مقاتل و حیا آرنده اراده نموده است لیکن چنانکه غازی پای خود نه بندند یعنی از جنگ کردن با کفار نمی نشینند همچنان ایشان در سیر الی الله و فی الله تقاعدی نکنند و در ره رود زیرا که پای لبته مثل پای چوبین است و آن بی تمکین باشد حاصل آنکه در راه حق بوجهی تکاسل نکنند و همیشه بموجب حدیث شریف رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر در فنا النفس می کوشند تا خواری نفس بسر نزنند و پای ایشان در درکات نلغزد۔ حریفان خلوت سرای الست ٭ بیک نفخه صور نایند ست ٭ حریفان بمعنی باده نوشان مضاف بخلوت سرا من قبیل مضارع مصر و کریه البلد و خلوت سرای الست روز میثاق نفخه و میدن یکبار و از نفخه صور اینجا نفخه ثانی مرادست که برای احیا اموات باشد یعنی تا روز قیامت۔ بتیغ از اجل بر نگیرند جنگ ٭ که پرهیز عشق آبگینه است و سنگ ٭ جنگ بجیم پارسی دست آبگینه بکاف پارسی الماس و شیشه کذا فی المدار اینجا بمعنی شیشه است یعنی از بیم تیغ قهر خواه از معشوق باشد خواه از دیگری که رقیب است از غرض و مقصود خود که وصل محبوب است دست بر ندارند و از مطلب باز نمی مانند چرا که عشق و پرهیز ای باز ماندن به بیم تیغ از قبیل الضدان لا یجتمعان است چنانکه آبگینه و سنگ

هر کجا سلطان عشق آمد نماند ✤ قوت بازوی تقوی را محل ✤ زیرا که بازماندن از ارشاد عقلست و عقل در صورت
زیند و عقل همچون شیشه باز که عشق همچون سنگ سخت ✤ سنگ چون بر شیشه آید شیشه گردد لخت لخت ✤

حکایت در تمثیل این معنے

یکی شاهدی در سمرقند داشت ✤ که گفتی بجای سمرقند داشت ـ شاهدے
بیا موصوف گفتی صله آن سمرقند بفتحتین نام شهریست در غایت شهرت بنا کرده سلطان سکندر طبری ست که
اصل سمرقند بود که سمر نام پادشاهیست بانی آن و قند بزبان ماوراء النهر مطلق شهر را گویند شرح سکندر نامه و سمرقند
در مصراع ثانی دو لفظ است سمر بفتحتین حدیث و افسانه شب که مر و اینجا بمعنے مطلق گفتار ست و قند شیرینی
معروف ففی هذا الترکیب و التعبیر مراراة بصنیعة التجنیس یعنے بجائی گفتار و سخن گویا قند داشت یعنی شکر لب و شیرین سخن
و در بعضے نسخ بجائی که تو گوئی ✤ قیمت برین نقد شاهدی بیا و وحدت یا عظمت ـ جمالش گرو برده از آفتاب ✤ ز شوخیش بنیاد
تقوی خراب ✤ گرو بردن غالب آمدن و سبقت بردن شامل بنیاد تقوی باضافت بیانی ای پارسیان را در عشق او
شکیب از دل رفته بود و همه دنبال او گرفته ـ تعالی الله از حسن تا غایتی ✤ که پنداری از رحمتش آیتے ـ ضابطه
شعرا است که هرگاه در وصف و مدح کسی یا چیزی مبالغه کنند مدحش بلفظ تبارک الله و تعالی الله و حاش لله و آنچه
در معنی این باشد که شعر باشد بر علو شان و عظمت همچون سبحان مقرون سازند و در ذکر این الفاظ رمزیست
نفی و اثبات نیست لطیف بآنکه کمال ممدوح بحدی و بجائی رسیده است که کاملتر از وی در وصف مذکوره هیچکس نیست
الا حضرت ایزد تعالی او تقدس غایتے بیا موصوله که پنداری صله آن شین رحمتش مفعول اول پندار است و
آیتے بیا عظمت یا وحدت مفعول ثانی آن حاصل معنی آنکه آن شاهد در حسن و جمال بحدی بود که گویا آیتی بود از
رحمت او تعالی در میان بندگان ـ همی رفت و دیدها در پیش ✤ دل دوستان کرده جان برخیش ـ برخی بیا
موحده مفتوحه و رای مهمله ساکنه و خای معجمه مفتوحه و یای تازی در آخر آنچه بدل چیزی بکسی دهند و فدا و قربان و قیل
بیای فارسی ست برخی این دو عارض و آن زلف عنبرین ✤ جان من ارچه نیست بدان حد نازنین ـ کذا فی
الشامل و المدار استشهد ببیت متن هکذا در جهانگیری و سروری و شرفنامه یعنی دل عاشقان جان خود را قربان
و فدای او کرده بود و مولنا عبد الواسع فرموده که اکثر عزیزان برخی را اگرچه بلفظ واحد بمعنی قربان فدا ملاحظه نموده
اند و اشعار متقدمین بلکه این بیت هم بر آن شاهد آورده اند اما ظاهر درین بیت چنان مینماید که خوی بفتح خار
بواو معدوله بمعنے عرق باشد و در محاوره مشهور است که میگویند جائیکه عرق آن دوست بفتد جان بدهم امیر
خسرو فرماید لاله دل خون شده داده بباد ✤ خون خود آنجا که خوی گل فتاد ـ یعنی دل عاشقان جان خود بر
عرق او داده بود و بعضے بزای معجمه پارسی بمعنی حدیث و سخن میگویند اما خالی از غرابت نیست چه در عامه کتب
لغت یافته نشد و بعضے نسخ لفظ جا بے نون بر خویش بواو معدوله دیده شد یعنی دل عشاق بر عرق رخسار او

کرده بود و منزل گرفته. نظر کرد آن دوست اندر نهفت * نگه کرد باری به تندی و گفت. نظر کردی بیار آمرد و آن بعاشق مذکور که حکایت بیان وی اهم اوست و فاعل نگه کرد شاهد و مفعول نظر کردی و نگه کرد هر دو محذوفست به تندی متعلق گفت ست فالعطف مقدم علی التعلق هکذا فهم من تقریر عبد الواسع یعنی عاشق مذکور مر شاهد را پوشیده نهفته نظر میکرد و از کمال شوخی او بخفیه اش میدید پس یکبار شاهد نظر کرده عاشق را بدید و دریافت که در پی من ست و به تندی و غصه او را گفت که خیره سر آه و بعضی نسخ بجای اندر در وی دیده شد پس میتواند که دوست اشارت بشاهد باشد و وی راجع بعاشق و به تندی و بعاشق متعلق نگه کرد باشد یعنی آن عاشق همه بحال زار عاشق نظر خفیه میکرد باری علانیه از راه شوخی باو نگاه تند می کرد و گفت که ای خیره سر چند پوی پیسم * چه دانی که من مرغ دارت نیم. خیره سر بالکسر خودرای و سرکش و بی شرم و بیباک کذا فی المدار پوی بپیم ودی و پس من گرت بار دیگر به بینم به تیغ * چو دشمن ببرم سرت بیدریغ. تیغ و بیدریغ هر دو متعلق ببرم ست. نه پندارم این کام حاصل کنی * مبادا که جان در سر دل کنی. این مثل است ای جان در خیال دل و دوست ترا بکشد کذا فی الشمائل والمدار و قیل معنی این مثل آنست چنانکه دل ضایع کرده و بدست محبوب داده مبادا که جان هم بدو دهی. جوانمردی صادق ملامت شنید * بدرد از درون ناله برکشید. بمعنی آن نهفته و ناله بهمزه عظمت و بیان آن ماه انیست. که بگذار تا زخم تیغ هلاک * بغلطاندم لاشه در خون و خاک. هلاک موت و میم مضاف الیه لاشه است. و لاشه بمعنی لاغر و ضعیف و کالبد و تن کذا فی المدار السر و همی و بر معنی تن این بیت شاهد گرفت. مگر پیش دشمن بگویند و دوست * که این کشته دست و شمشیر اوست. و دوست معطوفست بر دشمن و کذا شمشیر بر دست یعنی شاید که پیش بیگانه و خویش یعنی در تمام عالم باز گویند که این قتیل کشته اوست و دوست و کشته شمشیر اوست یعنی او را بدست خود کشته است نه آنکه دیگری را گفتن او امر کرده است و هم بشمشیر خود کشته است نه بشمشیر دیگری و مقصود بالذکر در این حکایت این دو بیت ست و بعضی نسخ که بجای دست زخم دیده میشود در کالبد حسن یعنی موجب زخم ست چنانکه به بیش زخم خورده عشق هویدا است. نمی بینم از خاک کویش گریز * به بیداد گو آبرویش بریز. گریز مفعول نمی بینم ست ای در طاقت خود نمیدانم که از خاک کویش کناره کنم. مرا تو به فرمائی ای خودپرست * ترا تو به زین گفتن اولی ترست. خودپرست بیدرو یار که در بند حظ و بهبود نفس خویش ست. ببخشای بر من هر آنچه او کند * و گر قصد خونست نیکو کند. ببخشای ای مرا چیزی مگو و سر خویش گیر که علیه است و گر بمعنی اگر چه. بسوزاندم هر شبی آتشش * سحر زنده گردم ببوی خوشش. از آتش عشق و فراق مر اوست و از بوی خوش امید وصال گردم بکاف پارسی شوم یعنی از مردن اندیشه ندارم چرا که همیشه در مردن و زیستن هستم. اگر میرم امروز در کوی دوست * قیامت

ظرف زمان است اشارت بحدیث قدسی من قتله العشق فانا دیته تمت الحکایت فقال الشیخ - بده ناتوانی درین
جنگ کشت پس که زنده است سعدی چه عشقش بکشت - این جنگ اشارت بعشق حقیقی که جهاد بالنفس است
پیشه - دادن گریختن وسلامت خود خواستن که علیه است یعنی چون سعدی خود را در عشق فانی ساخت
وبیخودی ومستی او را دست داد زنده باقی بالله شده است حافظ گوید ؎ حافظ نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق
ثبت است بر جریده عالم دوام ما - حاصل آنکه مردن از دست دوست عین وصال است **حکایت بر
سبیل تمثیل** یکی تشنه میگفت و جان می سپرد * خنک نیکبختی که در آب مرد * ای بوصال دوست جان
داد نیکبخت سعید طالع بود گفتش نابالغی کای عجب * چو مردی چه سیراب چه خشک لب * نابالغی بیار وحدت
ای یکی که در بند حظ نفس خویش بود وخود پرست چه بالغ نزد محققان آنست که در بند رضای حقتعالی بیشتر
از آن باشد که در بند حظ نفس خویش بود وهر که در وی این صفت نیست نابالغ است کای عجب یعنی ای فلان
عجب سخن غریب گفتی یا ای فلان عجب کم عقل هستی که چنین میگوئی - بگفتا نه آخر دهان تر کنم * که تا جان
شیرینش در سر کنم - جان در سر کردن جان دادن باشد کذا فی اشتاملی وجهش آنست که شین مضاف الیه
سر است که بمعنی خیال آید و جان در خیال چیزی کردن بمعنی جان دادن باشد که بیان گفت است زائد نیست چنانکه
بعضے گفته اند که تا برای ابتدا و غایت و بمعنی شرط و مصراع اول استفهام انکاری است و جزای شرط معنی بیت آنکه مر نابالغ
را گفت که تا آنکه جان شیرین را در خیال آب بکنم ای جانرا بدو سپارم و در وی غرق شوم نه آخر دهان را تر کنم یعنی
البته که دهان را تر کنم و بکام دل برسم و آب بنوشم وسوای این معنی معنی دیگر نظر بسیاق و سباق وجه صحت
ندارد کما لا یخفی علی المتامل کذا قال عبد الواسع و درین روایت تقریر دیگر را که شارح عبد الرسول آورده است
که کاف بلکیه است و مصراع اول محمول بر ظاهر خود است ای استفهام نیست یعنی قصد من از جستن آب دهان تر
کردن نیست بلکه آنست که تا جان شیرین در سر و کار آب بدهم انتهی و هم درین مردود است آنچه بعضے شراح
از مؤید نقل کرده بمصراع ثانی بجای که تا بتا نوشته و گفته بتا بکسر با موحده امر است ای بگذار مرا جان شیرین را برای
آب بدهم و ضائع کنم وجه آنست که مصراع ثانی بیت اول حکایت و بیت لاحق هر دو بدلالت واضح برین معنی
دال اند که مردن تشنه در آب برای دهان تر کردن است که تا بوصال دوست جان داده باشد و بکام دل رسید
نه آنکه جان در آب رایگان دادن آری مناسب است تقریر دیگر که شارحین دیگر یاد کرده است که شین راجع
بتشنه است بمعنی خود و که علیه است یعنی تشنه بجواب گفت که مردن من در آب از آنست که دهان خود را بآب تر کنم و
دهان تر کردنم برای آنست که تا جان شیرین خود را باز در سر خویش کنم ای از تو زندگی یابم انتهی کلامه - حاصل
این معنی یافتن بقائی ابدی است بعد از فنا فی المحبوب هو بلا ریب تمت الحکایت فقال الشیخ رح قد تشنه

در آبدان عمیق * که داند که سیراب میرد غریق ۔ آبدان تشبیهی که آب باران وغیره دران فراهم آید و آنرا آبگیر و آبریز
گویند چه آبگیری که علیه است عمیق قعرناک یعنی تشنه با آنکه میداند که در آب این عمیق افتادن هلاک شدنست خودرا
دران می اندازد چرا که بیقین میداند که هر غریق بر سیرابی نه بر تشنگی کند اگر عاشق صادق جان خود را بپای
معشوق از آن فدا میسازد که میداند که مردنم در وصال است نه در فراق ۔ اگر عاشقی دامن او بگیر * وگر گویدت
جان بده گو بگیر * او راجع بجانب محبوب حقیقی یعنی دامن او را از دست مده و از جان دادن مترس زیرا که
بهشت تن آسانی آنگه خوری * که بر دوزخ نیستی بگذری * تن آسانی آسودگی وصال دائم که گاهی زوالش نباشد
نیستی فنا فی الموت و محویت و بیخودی اضافت بهشت تن آسانی و اضافت دوزخ به نیستی هر دو تشبیهی اند که
بقا بالله مثل نعیم بهشت است و فنا دوری مثل عذاب دوزخ که بیان آنکه است و مضمون ناظر بدان است که
هیچ یکی از اصحاب جنت بے عبور دوزخ در جنت نخواهد رفت فیه تلمیح الی قوله تعالی وَاِنْ مِّنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا
كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ای هر یک از شما وارد دوزخ خواهد شد واجب لازم نموده شد نزد خدا تعالی ۔
دل تخم کاران بود رنجکش * چو خرمن بر آید بخسپند خوش * تمثیل مضمون بیت سابق است بار موعظت
دیگر پرداختن وگفت ۔ درین مجلس آنگه بکامی رسی * که در دور آخر بجامی رسی ۔ که بیان آنکه است این
مجلس اشارت به بزم عاشقان جمال مطلق کامی و جامی بیار است کامی اشارة بمقصود وصال دوست حقیقی
و جامی اشارت بساغر محبت و طلب او تعالی و دور آخر عبارت از آخرین دم حیات یعنی در بزم حریفان باده
عشق او تعالی بکام وصال و عنایت ایزدی وقتی خواهی رسید که از گردش پیاله محبت که درین بزم بدست
حریفانست بنوبت آخرین برسی و بعضی درین مجلس اشارت بگوشه عبادت و خلوت ریاضت کرده اند
و دور آخر از زمان هدایت خدا بحق کنایت داشته اند و کام اشارت بوصال و جام اشارت بمحبت و طلب این
هر دو تقریر یعنی متقارب اند حاصل آنکه همیشه تا دم حیات یا تا زمان هدایت بحق خود را در طلب محبت او تعالی
میداده باشی که وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَاْتِيَكَ الْيَقِيْنُ چه مفسران یقین را بموت تفسیر کرده اند و محققان بجمال
وحدت مولانا جلال الدین رومی میفرماید ۔ اندرین ره میتراش و میخراش * تا دم آخر دمی فارغ مباش * تا دم
آخر دم آخر بود * که عنایت با تو صاحب سر شود ۔ مولانا عبد الواسع فرموده که این بیت اشارتست با آنکه
مدار کار بندگان بر خاتمه است پس این مجلس اشارت بحیات دنیا باشد و کام عبارت از نعیم بهشت و
دور آخر عبارت از قرب زمان موت و جام اشارت بعمل نیک که مناط عطای ایمان است و نعیم جنان کما جاء
فی الحدیث ان احدکم لیعمل عمل اهل الجنة حتی ما یکون بینه وبین النار الا ذراع فیسبق علیه الکتاب ای
التقدیم الازلی فیعمل عمل اهل النار فیدخل النار وان احدکم لیعمل عمل اهل النار حتی ما یکون بینه وبین النار

الا ذراع فیسبق علیه الکتاب فیعمل عمل اهل الجنّة فیدخل الجنّة انتهی کلامه ـ وبعضی ازین مجلس دنیا مراد داشته‌اند واز دور آخرت وقت نزع واز کام سلامت دارین واز جام کلمهٔ شهادت این دو معنی اگرچه فی نفسه صحیح‌اند اما مناسب مقام عشق و ملایم حکایت لاحق تقریر اول ست کما لا یخفی **حکایت** چنین نقل دارم زمردان راه ✤ فقیران منعم گدایان شاه ـ زهی مردان راه بیان پیر است که در بیت لاحق ست و مصرع ثانی صفت مردانست واز منعم و شاه پادشاه حقیقی یعنی ایزد تعالی مراد است ـ که پیری بدریوزه شد بامداد ✤ در مسجد دید آواز داد ✤ که بیان نقل ست پیر و مسجدی بیاء وحدت یعنی از راویان چنین شنیده‌ام که یک مرد پیرانه مردان راه خدا تعالی که محتاج و گدائی درگاه او تعالی‌اند برای تحصیل قوت ضروری بوقت فجر از گوشهٔ خلوت بیرون رفت مسجد را خانه مردم پنداشته بر درش لقمه جست باید دانست که سوال اگرچه مذموم ست اما عند الضرورة مباح ست و بسا اهل سلوک این طور داشته‌اند چنانکه در سیر الاولیا آورده است که در اوائل حال ریاضت سلطان المشائخ محبوب الٰهی حضرت خواجه نظام الدین دهلوی متعلقان ایشان که در ریاضت شریک خلوت بودند چون فقر و فاقه مستولی گشتی بعد از دو سه روز در شهر زنبیل میگردانیدند و پکالهای نان از دریوزه بخدمت ایشان می‌رسانیدند و اکثر اوقات افطار ایشان و متعلقان از آن پاره‌ها شدی ـ یکی گفتش این خانهٔ خلق نیست ✤ که چیزی دهندت بشوخی مایست ✤ که رابطه است بشوخی ای بیحیائی و بشیرمی متعلق مایست و آنانکه بمعنی غصه شدی متعلق گفت کرده‌اند بعید است ـ بدو گفت کین خانهٔ کیست پس ✤ که بخشایشی نیست بر هیچکس ✤ فاعل گفت پیر مذکور که بخشایشی صفت کیست بخشایشی بیاء تنکیر و نعیم هیچکس بنا بر تعمیم و مبالغه است و مقصود نفی رحمت بر گدایان ست ✤ بگفتا خموش اینچه لفظ خطاست ✤ خداوند خانه خداوند ماست ✤ ای این خانه خانهٔ خداوند عالمیان ست ـ نگه کرد قندیل و محراب دید ✤ بسوز از جگر ناله بر کشید ✤ بر کشید قندیل بالکسر آنچه برای روشنائی در مسجد و معابد و جز آن افروزند و آن صاف شیشه می‌باشد که در آن فتیله میسوزند تا بباد گشته نشود کذا فی الشامل با لهمزه عظمت و بیانش آنست ✤ که حیف ست ازین در فراتر شدن ✤ دریغ ست محروم ازین در شدن ـ حیف افسوس و دریغ فراتر دورتر و پیشتر شدن اول بمعنی رفتن ست ✤ نرفتم بمحرومی از هیچ کوی ـ چرا از در حق روم زردروی ✤ ای محروم و ناامید پس هم اینجا کنم دست خواهش دراز ✤ که دانم نگردم تهیدست باز ✤ مگر دم ای نخواهم شد ـ شنیدم که سالی مجاور نشست ✤ چو فریادخواهان بر آورده دست ✤ مجاور همسایگی کننده و ملازمت کننده ـ شبی پای عمرش فرو شد بگل ✤ تپیدن گرفت از ضعیفیش دل ✤ ای حیات او بآخر رسید و دلش از ناتوانی بیقرار شد ـ سحر برد شخصی چراغش بسر ✤ رمق دیدازو چون چراغ سحر ✤ شین بضاد الیه سر است رمق بفتحتین دم آخر ـ همیگفت غلغل کنان از فرح ✤ فمن دق باب الکریم انفتح ـ غلغل بضم دو غین معجمه شور و غوغا کذا فی

افشاکی والمدار و غلغل کنان حالست از فاعل گفت و مصراع ثانی مقوله قول ست و الفاء للتفریع علی ما سبق من کلامه کانه قال انی لازمت باب بیت الله وجدت ما طلبت فمن دق الباب و دق فعل ماضی معلوم ست باب الکریم مفعول او انفتح صیغه ماضی از باب انفعال خبر ست برای من موصوله یعنی هر که کوفت دروازهٔ کریم را برای فتح باب و نمود و رحمت خواست کشاده شد آن در بروی و ببعضی نسخ افتتح بصیغهٔ افتعال درین صورت ضمیر عاید بکریم باشد و مفعولش مقدر یعنی هر که کوفت دروازهٔ کریم را کشاد کریم دروازه را برا ینکس و مضمون این مصراع مطابق مضمون این حدیث شریف ست که من دق بابا و لج و لج یعنی هر که فتح باب طلب کرد و زاری نمود داخل شد بدان دروازه تمت الحکایت فقال الشیخ. طلبگار باید صبور و حمول * که نشنیده ام کیمیاگر ملول * صبور بفتح صاد و حمول بفتح حا مهمله هر دو صیغه مبالغه است بمعنی بسیار صبر کننده و بسیار بار بردار و متحمل و آنانکه منحار بمعجمه مضمومه گفته اند بمعنی گمنام غلط است که علیه ست حاصل آنکه طالب مولی و عاشق حقتعالی را که باید که بر صعوبت ریاضات صابر تمام و بر سختی مجاهدات متحمل تام باشد چنانکه کیمیاگر که بجان در طلب زر صادق است نشنیده ام که گاهی ملول شده باشد مثلاً اگر یکبار شروع کرد و درست نیامد هرگز ترک آن نشد نگوید که طلب من هرزه و خیال خام پختن ست بلکه گوید شاید که این بار خطا رفته باشد باز هم برین طریق تا آنکه زنده است بعمل می آرد پس عاشق صادق چنان باید که طالب را امید دریافت مقصود از جان و دل برقرار باشد.

چه زرها بخاک سیه در کنند * که باشد که روزی مسی زر کنند * چه زرهای زر بسیار زر بخاک سیه خاکستر در زر بخاکستر کردن ضائع کردن آن بخریدن ادویه و بآتش سوختن که علیه است باشد که بمعنی احتمال و امید مس بیای تحقیر یا عظمت ای مس بسیار.

زر از بهر چیزی خریدن نکوست * چه خواهی خریدن به از یاد دوست. اشعار ست از نوگر زر صوری بزر معنوی که عبارت از حیات دین ست که سرمایه نجات عقبی است کما نطقت به الآیات الکریم یاد دوست بیای تحتانیه مثنات و دال مهمله گروه ذکر کردن معشوق مراد یعنی زر که با چندان عزیز می دانست مخصوص برای خریدن اشیای مطلوبه است نه برای نهادن و در زمین دفن کردن پس تو هم عمر عزیز خود را که گرامی تر از هزار کان زر ست بیاد و عبادت حقتعالی صرف کن که عوض او ثمرة النعمت یاد کردن حقتعالی فهم کن که عوض او ثمرة النعمت یاد کردن حقتعالی بدست آید کما قال تعالی فاذکرونی اذکرکم هذا المعنی هو المناسب للمقام مولنا عبدالواسع گفته که ببعضی نسخ بجای یاد و ناز بنون و زای معجمه دیده شد و آن معنی است و آنچه در حدیث آمده الصدقة تقع فی کف الرحمن قبل ان تقع فی کف الفقیر فافهم فلا تکن من الغافلین انتهی کلامه حاصل آنکه زر خود را بر اه دوست نفقه فقرا کن یعنی دادن زر بدست ایشان در معنی نهادن انگشت در کف نازنین آن نگار رنگین و بر عارف مخفی نماند که عظمت بود زرش ع جود و احسان در باب

عشق مناسب و شایان نیست مگر آنکه گفته شود که این معنی هم از لوازم عشق ست تا مال و جان بر راه او صرف گردد
و در عامه نسخ یا بیار تحتانیه و را مهمله و جیم است بر این تقدیر دو لست معنی محبت منادی محذوف الندا باشد
یعنی ای طالب صادق چه چیز بهتر از یار عزیز خواهی خرید پس سرمایه حیات را براه او فدا ساز که من قتل العشق
فدا دیته عجب نیست گر از دلبر دل تو تنگ آیدت ✣ و گر غمگساری بجنگ آیدت ✣ موعظت دیگرست مر
طالب را دلبر بیار وحدت و تا اول مضاف الیه دل ست و ثانی مضاف الیه جنگ و مصراع ثانی بحذف عطف
معطوف ست بر قول آورند دلبری و این بیت شرط است و جزائیش بیت لاحق ـ مبر تلخ عیشی ز روی ترش ✣
بآب دگر آتشش را بکش ✣ تلخ عیشی بیار عظمت و شین ضمیر که عائد بدلبر باشد بعد از کلمه ترش محذوف ست اکتفا
بالشین بآب گرامی مگر مرحمت و شفقت معشوقی دیگر و آتش عبارت از عجب و غرور و ترش روی معشوق
او بین ست چنانکه سیاق بر آن دال است معنی هر دو بیت آنکه اگر دل تو از دلبر بسبب ترش روئی و بی نیازی
او به تنگ آید و غمگساری یعنی یاری دیگر که غمخوار تو گردد ترا بدست افتد یعنی معشوقی دیگر بیابی که چشم گرسنه
را بتماشای حسن او سیر توان کرد و دل تنگ شده را بمرحمت او علاج توان نمود پس از روی ترش آن معشوق
اول عیش خود را تلخ مدار و عمر گران مایه را در سختی مگذار بلکه بآب مرحمت و غمخواری معشوق دیگر آتش غرور و ترش
روئی آن معشوق را بکش یعنی او را بگذار و دیگری بدست آر تواند که از آب دیگر وصال معشوق دیگر مراد باشد و
از آتش معشوق اول آتش فراق مراد باشد و این دو بیت تمهید بود اکنون مطلب در جنت و گفت ـ ولی کو
بخوبی ندارد نظیر ✣ باندک دل آزار ترکش مگیر ـ کاف کو بمعنی هر که است و اندک بیان دل آزار ست حاصل
آنکه از خوبرویان عالم که در حسن جمال بجای یکدیگری توانند استاد از عشق و طلب یکی معشوق و طلب دیگری شاید
رفت و ترک یکی باختیار دیگری باید نمود اما کسی که در جمال نظیر خود ندارد و دیگری بجایش نتواند شد و آن ذات حقیقی
است لیکن گشایش شیء بسبب لا زاری و کشیدن تلخی بی نیازی که نظر به بی نظیری او اندک ست ترک
آن مگیر که مثل او دیگری نخواهی یافت و در بعضی نسخ بجای کو گر شرطیه واقع ست پس ضمیر ندارد عاید باشد بدلبر
توان از کسی دل بپرداختن ✣ که دانی که بی او توان ساختن ✣ توان اول بمعنی شاید و ممکن ست و ثانی
بمعنی تواند و ممکن که صله یا موصوله باشد پرداختن خالی کردن از عشق ساختن سازگاری نمودن زندگانی
بسر بردن حاصل آنکه از کسی که بی او نتوان ساخت و بی نیازی او دل بباید پرداخت **حکایت** همدرین معنی
شنیدم که پیری شبی زنده داشت ✣ سحر دست حاجت بحق بر فراشت ✣ پیری ای شیخی از مشایخ طریقت
شبی بیدار و مدت با عظمت بحق بر فراشت ای پیش جناب حق دست را بلند کرد و حاجت خود از حسن خاتمه و از دو
یار محبت و توفیق مرضیات حق درخواست نمود یکی هاتف انداخت در گوش پیر ✣ که بیحاصلی رو سر خویش گیر

که بیان اخبار هاتف ست بیجاصلی بیا خطاب ای محروم هستی - بدین در دعای تو مقبول نیست * چو عزت نداری بخوری
نایست * و فی بعض النسخ بخواری برو یا بزاری بایست - ای بمحرومی روان شو یا بزاری بلا فائده استاده باش -
شب دیگر از ذکر طاعت نخفت - مرید از حالش خبر یافت گفت * ز حالش ای از محرومی او چو دیدی که زان روی
بستست در * به بیجاصلی سعی چندین مبر - از ان روی از جانب حقتعالی بیجاصلی بیا مصدری - بدیباچه بر اشک
یاقوت فام - بحسرت ببارید گفت ای غلام * بدیباچه بمعنی رخسارست و کلمه بر زائده ای بر رخساره یاقوت فام سرخ
رنگ صفت اشک ست غلام بمعنی کودک و پسر چنانکه دختر صغیره را جاریه گویند - بنومیدی آنگه بگردیدمی - گزین
ره دری دیگری دیدمی * که بیان آنکه گردیدن باز گشتن و از عبادت باز ماندن و هر دو یا برای استمرارست *
مپندار گر وی عنان بر شکست * که من باز دارم ز فتراک دست * وی راجع بحق تعالی عنان بر شکست ای
عنان از من به پیچید که بیان پندشت - چو خواهنده محروم گشت از دری * چه غم گر شناسد دری دیگری * خواهنده
سائل در بیار نکیر و یای دیگری برای تاکید اوست بشنیدم که راهم درین کوی نیست * ولی هیچ راهم دگر
سوی نیست - این بگفت و عبادت بپیوست پس - درین بود سر بر زمین فدا * که آمد بگوش ضمیرش ندا *
درین اشارت بر رسوخ اعتقاد و استحکام طلب است فدا اینجا بمعنی قربان شدنست کذا فی المدار سر بر زمین فدا
حال ست از فاعل بود ای بحالی که سر خود بر زمین خلوص عبادت نهاده بود که مفاجیه است و بعضی نسخ مصراع ثانی
بدینطور ست - که گفتند در گوش جانش ندا - و هو بطابق الخطاب فی البیت اللاحق - قبولست گرچه هنر نیستت
که جز ما پناهی دگر نیستت - بیان ندا هاتف ست نیستت تا خطاب از ان والا جناب بسوی پیر پرتاب ای
عجز و نیاز تو بجناب ما قبول ست اگرچه هنری نیست ترا چرا که ترا جز ما پناهی دیگر نیست و بعضی نسخ نیستش
بشین ضمیر ست که عاید به پیر است درین صورت این کلام خطاب بملائکه باشد که بگوش پیر هم رسید و این نسخه
مطابق آنست که گفته بگوش ضمیرش ندا قبول ست بمعنی مفعول یعنی ای فرشتگان آگاه باشید که پیر مذکور بجناب
ما مقبول ست و بفضل جواد را خریدیم آه کذا قال عبد الواسع و تواند که برین تقدیر خطاب بمریدی باشد که مر
پیر را از رنج کشی عبادت مانع شد از قبیل التفات که مخاطبه پیر را و صورت غیبت ادا فرموده باشد باید دانست
که نفی هنر از پیر مذکور بنا بر آنست که از و عجبی بر عبادات خود شده باشد چه این خلاف مضمون حکایت است
بلکه بنا بر کبریای او سبحانه و تعالی ست که حق عبادت او از کسی ادا نمیشود آری چون اعتقادش راسخ بود و طلبش
صادق لاجرم بجناب ایزدی نیاز او قبول افتاد چه ذره اعتقاد از کوه عبادت راجح ست لهذا ایمان در
وزن اخروی از اعمال فزو خواهد شد بدانکه ببعضی نسخ اینجا حکایتی یافته شد که در عامه نسخ نیست چه با صل
مقصود چندان ربط ندارد امی بذکر کمال سعی در عبادت حق اما نوشته میشود و آن اینست **حکایت**

یکی در نشابور دانی چه گفت ٭ چو فرزندش از فرض خفتن نخفت ٭ ای نماز عشا ناگزارده بخفت نشابور بالکسر نام
شهریست کهنه آنجا را نشابوری گویند کذا فی المدار و بیان گفت آنکه. توقع مدار ای پسر گر کسی ٭ که بی سعی هرگز
بجایی رسی. کسی بمعنی انسان اهل ای اگر اهل هستی که بیان وقعست. هر آنکس که بر می نگیرد قدم ٭ وجودیست بی منفعت
چون عدم ٭ برمی نگیرد قدم ای براه حق سعی نمیکند طمعدار سود و بترس از زیان ٭ که بی بهره باشند فارغ زیان ٭
ای بی بهره باشند فارغ زیان ٭ یعنی از عبادت از خدا و مرجای سود آخرت کن و بترس از زیان خسارت بترس چرا که کسانیکه از طمع سود و ترس
زیان فارغ زندگانی کنند کانند حباب چه محروم و بی بهره باشند **حکایت در تمثیل مطابق آنکه** یکی
گفت و لی کونجی بی ندارد نظیر شکایت کند نو عروس جوان ٭ به پیری ز داماد نامهربان. کند صیغه حالست
که شیخ حکایت ماضیه را از کمال تاثیر و حضور آن بدل بصورت حال مصور ساخته گویا شکایت عروس و جواب
پیر حالا بوقوع می آید عروس بفتح نوکد خدا شده هم دو باشند یا در اینجا زن مرادست و شوهر دو یا برای وحدت
و پیر عبارت از پدر زنست و داماد مراد از شوهر زن است که داماد
پدر که شوهر زن باشد که نامهربانی کرد عبدالواسع و اگر داماد بمعنی شوهر مطلق باشد چنانکه بعضی نقل کرده
پیر بود یعنی زن پیش پدر خود از داماد
است بی تکلف درست آید و بیان شد یه بالتست. که مپسند چندین که با این پسر ٭ بتلخی رود روزگارم بسر
ای تا آخر عمر در تلخی باشم مپسند این معنی را بلکه بطور از آن اصلح کن یا مهربانش بساز. آنیکه با ما درین منزل اند
نه بینم که چون من پریشان دل اند ٭ کسانی عبارت از دیگر زنانند منزل اشارت بمحله. همه مرد با هم
چنان دوستند ٭ که گویی دو مغز و یکی پوستند ٭ بخلاف ما که ندیدم درین مدت از شوی من ٭ که باری بخندید یا
در روی من ٭ که بیان مدتست شنید این سخن پیر فرخنده فال ٭ سخندان بود پیر دیرینه سال فرخنده فال
با عتبار حسن مقال که جواب سنجیده گفت و مصرع ثانی مقول نخست سخندان و دانا لطیفه گوی. یکی پاسخش
داد شیرین و خوش ٭ که گر خوبرو نیست بارش بکش ٭ شین اول راجع بعروس و ثانی بشوهر که بیان پاسخ و جواب
خوبروی یا عظمت که در خوبی فائق باشد. دریغست روی از کسی تافتن ٭ که دیگر نشاید چنو یافتن. که صله
یا موصوله است چنو بضمتین مخفف چون او تمت الحکایت فقال الشیخ. چرا سر کشی زانکه گر سر کشد ٭ بحرف
وجودت قلم بر کشد یعنی غضب دیگر ست طالب را سر کشیدن اعراض کردن و بغضب شین اول بمعنی اول و
ثانی بمعنی ثانی قلم بر حرف کشیدن عبارت از محو و نیست گردانیدن است و حرف وجود باضافت بیانیست
یعنی چرا راه خلاف رضای آنکس پیش گیری که اگر آن بغضب آید وجود ترا نیست گرداند و از هستی تو با تو
نشانی نماند عبدالواسع و آنکه قلم بر حرف ای بمعنی طلاق گفتن گرفته و مناسب مقام مردانسته غلط کرده است
چه در طلاق انقطاع نکاح ست نه عدم وجود زن و سوی ذلک اینجا نامناسب چه این بیت مقوله شیخ است

ز مقوله پیر مذکور. رضا داده بفرمان حق بنده وار * که چون او نه بینی خداوندگار. که علیه ست یعنی در مرغوبات نفس و مکروهات آن تابع فرمان و قضای حق باش چرا که شاکل او خداوند نخواهی یافت **حکایت** در تمثیل مصراع ثانی. یکی مرو زر بر بند دل بسوخت * که میگفت و فرماندهش میفروخت. میم یکم مضاف الیه دل ست و از قبیل میم دوم و سوم بیت کمال الحکمی علی ارباب الدرایه که صله همزه موصوله ست فرماندهش میفروخت حال ست از فاعل میگفت فرمانده خواجه و شین مفعول میفروخت و بیان گفت آنکه. تو را بنده از من به افتد بسی * مرا چون تو خواجه نباشد کسی * افتد بدست یه **حکایت** در بیان آنکه عقل را اندر عشق مغلوب ست لهذا قهر و لطف و کام و ناکامی بر عاشقان صادق الوداد یکسان شده ست و قضای حق را برضا پیش آمده اند و ترک مراد دست سوای عشق کرده اند * طبیبی پریچهره در مرو بود * که در باغ دل قامتش سرو بود. مرو هرو زن سرو نام شهر یست معروف که او را مرو شاهجهان نیز گویند کذا فی المنتخب و الشامل مصراع ثانی صفت طبیب ست نه از درد دلهای ریشش خبر * نه از چشم بیمار خویشش خبر * ریش مجروح صفت دلهاست چشم بیمار چشم محبوب که بعشاق آگاه بود و نه از کم التفاتی خود واقف حاصل آنکه تمام بی پرواه بود و آنکه از چشم بیمار عاشق مراد داشته باینمعنی که غمزه و کرشمه معشوق او را بیمار ساخته غلط کرده است چه اینمعنی خلاف استعمال متعارف و مخالف منطوق بیت ست چه ظاهر عبارت دال بر تعداد مضمون مصرعین ست و بر معنی مذکور مضمون هر دو مصرع واحد گردد فتامل و انصف. حکایت کند دردمند غریب * که خوش بود چندی سرم با طبیب * دردمند رنجور ظاهر و باطن غریب مسافر سرخوش بودن عبارت از میل قلبی چندی بسیار تنکیر. نمیخواستم تندرستی خویش * که دیگر طبیبم نیاید به پیش * که علیه ست و یکرای بار دیگر میم مضاف الیه پیش ست تمت الحکایة فقال الشیخ * بسا عقل زورآور چیره دست * که سودای عشقش کند زیردست. چیره دست غالب و دال و لفظ چیره اینجا بلا ها باید خواند تا قافیه درست آید که بیان بساست ای عقل کامل و تمیز وافر پیش عشق مغلوب ست چنانکه آن عاشق رنجور تندرستی خود را که مقتضای عقل و هوش بود ترک داده مرض خود میخواست تا معشوقش بتقریب معالجه نزد او آمده باشد. چو سودا خرد را بمالید گوش * نیارد دگر سر برآورد هوش * سودا عشق کلمه را مفید اضافت گوش ست بخرد **حکایت** در تمثیل اینمعنی. یکی پنجه آهنی راست کرد * که با شیر زورآوری خواست کرد. پنجه آهنی بالطریق دستانه از آهن کنند و پنجه دست بدان پوشند تا زخم شیر و مانند آن بدست نرسد که علیه ست کرد اول ماضی ست و ثانی بمعنی مصدر متعلق زورآوری ای با شیر کشتی میخواست. چو شیرش بسر پنجه در خود کشید * دگر زور در پنجه خود ندید. در خود وای زیر خود. یکی گفتش آخر چه خسبی چو زن * بدین پنجه آهنینش بزن * شنیدم که مسکین در آن زیر گفت * نشاید بدین پنجه با شیر گفت. مولانا عبد الواسع فرموده

که گفت در مصراع ثانی به ضم کاف تازیست از گفتن یعنی باهم آویختن و در افتادگی نمودن چنانکه پهلوانان وقت
مصارعت کنند و ظاهر آنست که بکاف پارسی باشد چه مقصود درینجا لفظ آویختن است اما بطریق مشاکلت و مجاورت
گفت سابق در مقام آویختن لفظ گفت نهاده شد و تواند که گفت بکاف پارسی محمول بظاهر خود باشد ای
برین پنجه وری برابری با شیر نباید کرد آری آنچه در رشیدی و سروری آورده است که گفت به ضم کاف
تازی مخفف کوفتست موید معنی اول است الحکایت فقال الشیخ. چو بر عقل دانا شود عشق چیر * همان پنجه
آهنین است و شیر. نشترست بر بنیت. چو در پنجه شیر مردان بی * چه سودت کند پنجه آهنی. نی بیاء خطاب
بعاشق آهنی در اصل آهنین بود چه برای نسبت یا نون آید چو زرین و سیمین اما برای رعایت قافیه بی نون
آخر حذف نموده بیا رخالص خوانده بشود شیر مردان بملاحظه اراده عشق آورده است معنی آنکه هرگاه که شیر
پنجه قوی پنجگان و هنگام آویختن بدیشان مثل زن هستی که کاری از تو نمی آید پس پنجه آهنین است کنایه از ان
ترا چه نفع و کلمه بی را از زن ملاحظه نمودن بجهل خود اقرار کردنست حاصل موعظت آنکه چو عشق آمد نه
عقل دیگر مگو * که در دست چوگان اسیرست گو. که علیه است چوگان کنایه از عشق و گوی عبارت
از عقل که طالب را دست از ارشاد و دست یعنی در عشق رضا بقضا باید داد و در حسب خواهش و دست باید
رفت و مقاصد دو جهان را ترک باید نمود چنانکه بحکایت لاحقه مفهوم باید حکایت در بیان ترک مرادات
دنیا به طریق تمثیل. میان دو عمزاده وصلت فتاد * دو خورشید سیما مهتر نژاد. وصلت به ضم
پیوستگی اینجا عبارت از عقد نکاح است یعنی هریکی از زن و شوهر عمزاده یکدیگر بود سیما بالکسر علامتی که ازو
خیر و شر و کیفیت باطن معلوم شود و رخ کذا فی المدار اینجا بمعنی پیشانی مراد است نژاد بالفتح و کسر بمعنی
اصل و نسب. دو هم گشتش یعنی پیشانی و روی هر یک مثل آفتاب بود و هر دو پاک بود. یکی را نهایت خوش افتاده
بود * دگر نافر و سرکش افتاده بود. یکی عبارت از زن و دگر عبارت از مرد کذا فی البیتین الاحقین نافر
سرکش بمعنی نفرت کننده حاصل آنکه زن بشوهر راغب بود و شوهر از زن گریزان. یکی خلق و لطف پری
داشت * یکی روی در روی دیوار داشت. خلق بفتح طلعت و صورت لطف به ضم پاکیزگی یعنی زن صورت
آراسته و طلعت پاکیزه مثل پری میداشت و مرد از نفرت و غم رو بدیوار میداشت خلق به ضم و لطف اینجا
بمعنی مهربانی نیست چه شیوه پری از مردمان گریختن است نه مهربانی و آویختن و مع ذلک بالای البیت
الاحق. یکی خویشتن را بیاراستی * دگر مرگ خویش از خدا خواستی. هر دو یاء برای استمرار است.
پسر را نشاندند پیران ده * که مهرت برو نیست مهرش بده. مهر اول بالکسر محبت و شفقت ثانی بالفتح کابین زن
و آن زری باشد که در عقد نکاح برای زن بر ذمه شوهر مقرر کنند و ظاهرا مهر آن زن صد گوسپند بود چنانکه در بیت

لاحق میباید بجنبد بصد گوسپند * تغابن نباشد رہائی ز بند * تغابن بضم با موحدہ صیغہ تفاعل است
مشتق از غبن بمعنی زیان و نیز بمعنی حسرت و تفاعل اینجا بمعنی اصل فعلست و تواند کہ اشارت کردہ است بآنکہ در ین
صورت ہم مرا فائدہ است کہ در صحبت آن ناپسند خلاص یابم و ہم زن را نفع است کہ مہر او از نسیہ بنقد حاصل
و با لعبد بر اسے عوض است و متعلق رہائی ۔ بناخن پر بچہرہ میکند پوست * کہ ہرگز بدین کی شکیبم ز دوست ۔ پوست
ای پوست روی خود کہ بیان میگفت محذوف است و بدین اشارت بصد گوسپند ۔ نہ صد گوسپندم کہ صد ہزار *
نباید بنادیدن روی یار ۔ میم مفعول بادیست کہ بلکہ بیست سہ صد ہزار را کہ بار بنادیدن برائے مقابلہ است
تمت الحکایۃ فقال الشیخ ۔ ترا ہرچہ مشغول دارد ز دوست * گر انصاف پرسی دلام اوست ۔ مشغول دارد باز
دارد راجع بہرچہ ۔ **حکایت** دربیان ترک مرادات عقبی ۔ یکی پیش شوریدہ حالے نشست * کہ دوزخ تمنا
کنی یا بہشت * شوریدہ حالی بیا وحدت لفظا مرکب است بمعنی آشفتہ حال و طالب حق کہ بیان نشست است
بگفتا مپرس از من این ماجرا ۔ پسندیدم آنچہ پسندد مرا ۔ ماجرا سرگذشت و قصہ و نیز اشارت بقضا ازلی کہ بدخول
دوزخ یا بہشت رفتہ است و راجع بحق سبحانہ تعالی کہ در اول عاشق مرگ گوزست مرا ای براین **حکایت**
در انتقال و ترقی از ما سبق یعنی طالب صادق را ترک کام جہان باید کہ از وصل معشوق بجز رضا او نباشد ہم در
گذرد ۔ بمجنون کسی گفت کای نیک پے * چہ بودت کہ دیگر نیائی بحے ۔ نیک پے مبارک قدم یا بمعنی کہ عاشق
در خیر خواہی وطن معشوق میباشد پس آمدن او در شہر بقصد دیدار یار موجب خوبی شہر باین است و از حی
قبیلہ لیلی مرادست ۔ مگر در سرت شور لیلی نماند * خیالت دگرگشت میلی نماند ۔ شور یعنی عشق لیلی بیا تنکیرے
ہیچگونہ محبتت بلیلی پس قافیہ این بیت معروف مجہول روا داشتہ مانند بلا فرق بین الواو والیاء ۔ *
چو بشنید بیچارہ بگریست زار * کہ ای خواجہ دستم ز دامن بدار * کہ بیان گفت محذوف است و میم مضاف الیہ دامن
ای متعرض من مشو و مرا ہیچ مگو ۔ مرا خود دلی دردمند است ریش * تو نیزم نمک بر جراحت مپیش * خود زائدہ
است و لی بیا تنکیر کہ موصوف لاحق کنند و میم نیزم مضاف الیہ جراحت است جراحت بالکسر ریش زخم کذافی
المنتخب مپیش امالہ مپاش است کہ صیغہ نہی است از پاشیدن بمعنی ریختن ای تو نیز بطعن و توبیخ بر ریش من نمک
مریز ۔ نہ دوری دلیل صبوری بود * کہ بسیار دوری ضروری بود ۔ دلیل بفتح دال مہملہ اسم فاعل است از
دلالت و آن مضاف است بسوی صبوری من قبیل غار ب زید بمعنی ترک عشق است کہ علیہ یعنی دور ماندن از
یار دلیل بر زوال عشق نیست زیرا کہ بسیار دوریہاست کہ عاشق آنرا بنا بر ضرورت اختیار نمودہ باشد چنانکہ
بوقت منع رقیبان و بفرمان آن قبلہ دل و جان و اغلب کہ دوری مجنون از قسم ثانی بود واللہ سبحانہ اعلم
مولانا عبدالرحمن جامی فرمودہ ۔ خوشا آن عاشق کہ بر فرمان معشوق * بود خوشتر دلش ہجران معشوق

چو خواهد خاطر معشوق دوری ✽ کند بر محنت هجران صبوری ـ چو نبود وصل دلبر رائی دلبر ✽ بود صد بار
هجر از وصل بهتر ـ وهذا البیت هو المقصود من الحکایة و بعضی نسخ بجای دلیل زلیل واقعست النسخة اولی
اولی تا افادهٔ عموم کرده شود ـ بگفت ای وفادار فرخنده خو ✽ پیامی که داری ببلبل بگو ـ فرخنده خو باعتبار
کمال اطاعت فرمان معشوق پیامی بیار موصوله ببلبل متعلق بپیام ست ـ بگفتا بسر نام من پیش دوست ✽
که حیفست ذکر من آنجا که اوست ✽ که علیه ست کراین معنی بکمال مرتبه محبت و وفاست که فوق آن مرتبه دیگر متصور
نیست **حکایت** دیگر در تاکید موعظت ترک مرادات و بیان ثمرهٔ آن که رفع درجات و نیل مرتبه
محبوبیت ست ـ یکی خرده بر شاه غزنی گرفت ✽ که حسنی ندارد ایاز ای شگفت ✽ خرده یعنی عیب غزنی نام شهری
و ولایتی در حدود هندوستان مرحد اسلام کذا فی المدار که بیان خورده ست حسنی بیاء تنکیر ایاز بفتح نام
غلام سلطان محمود سبکتگین انار الله برهانه که معشوق او بود کذا فی الکشف ای شگفت خطاب بحاضران ست
یعنی ای مردمان سخن عجب ست ـ گلی را که نه رنگ باشد نه بوی ✽ غریب ست سودای بلبل بر او ـ یعنی ایاز مثل گل
بی رنگ و بوست که نه حسن صورت دارد و نه لطف معنی پس عاشق شدن سلطان محمود بروی نادر و عجیب ست
به محمود گفت این حکایت کسی ✽ بپیچید ز اندیشه بر خود بسی ✽ گفت ـ که عشق من ای خواجه بر خوی اوست
نه بر قد و بالای نیکوی اوست ✽ هر دو ضمیر عاید با یاز توصیف قد و بالا و نیکو اشارتست بآنکه ایاز خود مین
هم حسن و صورت دارد و هم لطف معنی هر چه در دل فرود آید بدیده نیکو نماید اما آفت دلم لطف معنی و حسن خوی
او شده چنانکه شیخ در باب حسن قومی او حکایتی علیحده آورده گفت ـ شنیدم که در تنگنای شتر ✽ بغداد و
بشکست صندوق دُر ـ تنگنای راه تنگ و دور که در میان دو کوه باشد شتر فاعله و بمعنی کوچه تنگ هم استعمال
کرده اند و یا لیش بر آنکه احد ستا و در راهی تنگ شتری از شتران سلطان محمود بغداد چنانکه صندوقی پر
از مروارید که بر وی بار کرده بود هم بشکست بدانکه بعضی نسخ بر سر این بیت لفظ حکایت مرقوم ست چنانکه گفته
شد و این معنی دو این هم درست چه غرض این نقل تایید خوبی خوی ایاز ست و بیان مطلبی دیگر از مطالب
این باب ـ بیغما ملک آستین بر فشاند ✽ وز آنجا بتعجیل مرکب براند ـ ای برای غارت کردن مروارید اشارت
کرد و عطا فرمود ـ سواران پی دُر و مرجان شدند ✽ ز سلطان بیغما پریشان شدند ـ مرجان بضم
میم مروارید خورد و لیکن بزبان پنجابی گلی نامند و آن سرخ میباشد کذا فی المنتخب و المدار قال الله
تعالی یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ یعنی بیرون آید و پیدا شود از بحرین مروارید بزرگ که سپید باشد و مروارید
خورد که سرخ باشد پریشان شدند ای دور و پیشتر ماندند ـ نماند از وشاقان گردن فراز ✽ کسی در قفای ملک جز ایاز
ز قیست از سابق و شاقان بضم بندگان و خدمتگاران گردن فراز مقرب سلطان و بعضی که سواران

واقع است سهو کاتبان است حاصل آنکه سواران لشکر بلکه خدمتگاران و غلامان حضور همه بغارت مشغول ماندند مگر ایاز که ملک را نگهداشت پس سلطان * نگه کرد کای لعبت پیچ پیچ * ز یغما چه آورده گفت هیچ - بیان گفت محذوف است پیچ پیچ خم در خم و سخت پیچیده و پیچاپیچ مثله کذا فی الرشیدی و این صفت باعتبار زلف تابدار است یا بر اینکه کثرت ناز و کرشمه - هیچ ای چیزی نیاورده ام * من اندر قفای ملک تاختم * ز خدمت به یغما نپرداختم * و در بعضی نسخ بجای یغما نعمت واقع است باید دانست که حکایت خورده گیری آن طاعن بر سلطان محمود خاص تمهید بود و مقصود بالذات بیان حسن خوی ایاز بود که شیخ رح بر آن مطلب اصلی را مترتب میسازد و میفرماید * گرت قربتی هست در بارگاه * بنعمت مشو غافل از پادشاه * قربتی بیا تنکیر حاصل آنکه در بارگاه ایزدی چون بشرف قبول یافته باشی پس از همه مرادات خود فارغ شود بهر لحظه و آنی از و غافل مشو تا مثل ایاز در حضرت سلطان ذی الاکرام محبوب و عزیز باشی بر دوام - خلاف طریقت بود کاولیا * تمنا کنند از خدا جز خدا - اولیا جمع ولی است که فانی از خود و باقی بالله باشد کنند بصیغه جمع حاصل آنکه قبله همت طالبان حق ذات است محسب و مولانا عبد الواسع کند بصیغه مفرد آورده است کما وقع فی عامة النسخ پس افراد ضمیر کند بنا بر آنست که اولیا را بجای مفرد استعمال کرده اند چنانکه در عرف عام امیر را امرا و نائب را نواب و شیخ را مشائخ و عالم را علما گویند و شیخ هم در گلستان گفته که خرقه چنین مشائخ به چنین مطربی آو انتهی کلامه و بر عارف مخفی نماند که نسبت مغلط عوام بشیخ بعید از شان اوست و عبارت گلستان که مقصود گو نیست چه شاید که آن از مشائخ اولیا است بدست آمد الشیخ رحمه الله رسیده باشد یا جمعیت مشائخ بنا بر مساهلتی باشد پس اولیا جمع ولی است کما اخترناه - گر از دوست چشمت بر احسان اوست * تو در بند خویشی نه در بند دوست * بند بمعنی محبت و خویشی بیا خطاب - ترا تا دهن باشد از حرص باز * نیاید بگوش دل از غیب راز * تا خطاب بعد از لفظ دل محذوف است بنا بر ضرورت شعری ای بگوش دلت سری از اسرار حق نخواهد رسید زیرا که حقیقت سرائیست آراسته * هوا و هوس گرد برخاسته - اظهر آنست که بقرینه سیاق حقیقت عبارت از اسرار و معارف باشد که باصطلاح صوفیه بحقائق نامزد اند و تواند که کنایت از کمال وحدت و فنا باشد که حقیقت عرفانست سرای آراسته و گرد خاسته هر دو ترکیب توصیفی اند یعنی حقایق و معارف الهی بمنزله سرائیست مصفا باشد و هوای طلب مقاصد بمنزله گردیست که برخاسته باشد که مانع از نظر است بسوی جانب آن سرای - نه بینی که جای که برخاست گرد * نبیند نظر گرچه بیناست مرد * نظر بمعنی چشم و مفعول نبیند محذوف است بقصد عموم ای هیچ چیز را

حکایت

در بیان آنکه ایشان از کمال محبوبیت مدام در حفظ حق اند - قضا را من و پیری از فاریاب * رسیدیم در خاک

قضا را یعنی اتفاقاً و بلا قصد بلکه باراده الهی خاک مغرب یا ملک شام بر آب آمد بر کنارهٔ دریائی ـ مرا یک درم بود بر دو نداشتند ⁂ بکشتی در آن پیر بگذاشتند ⁂ سیاهان براندند کشتی چو دود ⁂ که آن ناخدا ناخدا ترس بود
سیاهان بندیان حبشیان و دزد و رهزنان و زلف و خال و چشم و ابروی محبوبان کذا فی اشال اینجا عبارت از ملاحانست چه ایشان اغلب سیه چرده باشند چرا که همیشه در آب آشنا در دارند و بکرها کشتی رانند و بعضی شراح از زنگیان و حبشیان کنایه نموده اند که پیش آن ناخدا خدمتگار بودند والله اعلم چو دود تشبیه در تیز رویست ناخدا صاحب کشتی و جهاز و ملاح و تیر کانان ترین ملاحان کذا فی اشال و المدار استشهد بیت در جهانگیری آورده که ناو در اصل او و خدا بود یعنی او چه ناو بفارسی کشتی را گویند و خدا یعنی صاحب تخفیف نموده ناخدا گفتند چنانکه آو ندو در اصل آب ند بود یعنی ظرف آب انتهی کلامه که علیه ست که ای ملاحان یا زنگیان کشتی تیز رانند
چرا که سر دار ملاحان ای مالک کشتی ترس کسی نمیداشت ـ مرا گریه آمد ز تیمار جفت ⁂ بر آن گریه قهقه بخندید و گفت
تیمار جفت از غم پس ماندن همراه خود فاعل خندید ضمیرست عاید بجفت و قهقه مفعول مطلق ست برای نوع
و بیان گفت آنکه مخور غم برای من ای پر خرد ⁂ مرا آنکس آرد که کشتی برد ⁂ یعنی حقتعالی پس بگسترد سجاده
بر روی آب ⁂ خیال ست پندا شتم یا که خواب ـ اینجا کلامی محذوفست ای سجاده بگسترد و بر آن نشست وا ز دریا عبور کرد و مصراع مقوله شیخ است که این صورت را بخواب می بینم ای نزد من این گذشتن او از دریا بدین طور پنداشتم که خیالی مخالف واقعست یا من این صورت را بخواب می بینم ای نزد من مستبعد و غریب آمد فلهذا
ز مدهوشیم دیده آن شب نخفت ⁂ نگه بامدادان بمن کرد و گفت ضمیر مضاف الیه دیده است و مدهوشی یعنی
حیرانی ـ عجب ماندی ای یار فرخنده راه ⁂ ترا کشتی آورد و ما را خدا ـ در لفظ فرخنده راه از پیر سرزنش مر شیخ را که باوجود دانشمندی و وقوف بر احوال سالکان اولاً بگریه درآمد و ثانیاً متحیر گشت تمت الحکایة فقال الشیخ
چرا اهل دعوی بدین نگروند ⁂ که ابدال در آب و آتش روند ـ که بیان بدین ست اهل دعوی یعنی اصحاب انکار ای که مدعی کذب و ریای زمرهٔ اولیا اند و ایشانرا همچون خود دانند که در تهٔ کثافت طبیعت بهمت نشسته اند و بعضی نسخ اهل واقعست ای ظاهر بینان که بحقیقت عرفان نرسیده اند نگروند صیغه نهیست از گرویدن بمعنی تصدیق کردن و باور داشتن و نگروند یعنی نظر نکنند که بعضی نسخ دیده میشود و نظر بقافیه ونند غلطست و آنانکه برای محافظت قافیه بجای روند رانند خوانند با آنکه مستلزم تکرار کلمه ورست از مقصود بر احل و فراتند که معنی چنین شود که مدعیان چرا بدین صورت نظر نکشایند که اولیا همیشه در آب و آتش اند و حالانکه مقصود شیخ آنست که مدعیان و منکران حال این طائفهٔ عالیه چرا بدین معنی تصدیق نکنند و باور ندارند که ایشان در آب عمیق و آتش حریق داخل میشوند و باز بسلامت بیرون آیند نه آب ایشانرا غرق کند و نه آتش مر ایشانرا

بسوزد حاصل آنکه این چنین احوال خارق عادت از ایشان بعید نیست پس باید که برسوخ اعتقاد باور باید نمود
چه ایشان محبوب حق اند و معامله کن فکان اند ازند کار پاکان را قیاس از خود مگیر ✤ گرچه ماند در نوشتن
شیر و شیر ❊ پاکان ابدال بالفتح برگزیدگان حق و آن هفت نفر باشند کذا فی الشامل و المدار و المنتخب ایشان
بندگانی اند که حقتعالی زمین را بوجود ایشان قائم دارد و ایشان هفتاد نفر اند چهل نفر در شام باشند و
سی نفر در جاهای دیگر چون یکی از ایشان بمیرد دیگری از صلحا بجای او گیرد انتهی کلامه اینجا بمعنی مطلق
عارفان ست بقرینه مقام ❊ چو طفلی که از آتش ندارد خبر ✤ نگهدارد ش بار در مهرور ❊ متعلق ست بمصراع
ثانی بیت سابق ای ایشان در آب و آتش روند مانند طفلی که از آب آتش خبر ندارد و مادر مهربان او را از غرق
و حرق نگهدارد و بیخبری طفل از نادانی ست و بیخبری ایشان از کمال دانائی بحق ست که از سوای او بیخبر اند
پس آنانکه در وجد مستغرق اند ✤ شب و روز در عین حفظ حق اند ❊ تفریع ست بر ما سبق وجد بفتح غم
عشق و حالت مستی و بیخودی کذا فی المدار عین بمعنی خالص ❊ حاصل آنکه کمال محبت ایشان بجائی رسیده است
که محبوب حق شده اند فانکس الامر فصار المحب محبوبا و المحبوب محبا ❊ نگهدارد از تاب آتش خلیل ✤ چو تابوت
موسی ز غرق آب نیل ❊ فاعل نگهدارد الله جل شانه تاب بمعنی گرمی و سوزش این بیت اثبات حفظ حق ست مردوستان
خود را از غرق و حرق و تفصیل قصه رفتن ابراهیم در آتش نمرود و بسلامت ماندن او در دیباچه کتاب گذشته است
و قصه بسلامت ماندن تابوت موسی در غرق شدن آب نیل آنست که کاهنان بفرعون گفتند که از نسل بنی
اسرائیل شخصی دشمن تو پیدا خواهد شد پس فرعون کسان را در طلب پسران بنی اسرائیل فرستاد هر پسر را که
بیافتند کشتند مادر موسی در کار فرزند خود مانده بود که حق تعالی الهام کرد وَاِنْ اَقْذِفِیْهِ فِی التَّابُوْتِ فَاقْذِفِیْهِ
فِی الْیَمِّ فَلْیُلْقِهِ الْیَمُّ بِالسَّاحِلِ یَاْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّیْ وَعَدُوٌّ لَّهٗ ❊ و آنچنان بود که جوی از دریا بخانه
فرعون میرفت تابوت از آن جوی بباغ فرعون رفت فرعون و زنش آسیه بر حوض نشسته بودند تابوت
را بگرفتند و سر باز کردند کودکی چهره وی پدید آمد پس حقتعالی دوستی موسی در دل ایشان افگند گفت
قُرَّةُ عَیْنٍ لِّیْ وَلَکَ لَا تَقْتُلُوْهُ الی آخر القصه ❊ چو کودک بدست شناور در ست ✤ نترسد و گر دجله پهنا
ور ست ❊ تمثیل مضمون سابق ست فاعل نترسد ضمیر کودک ست و گر بمعنی اگرچه ❊ تو در روی دریا قدم چون زنی ✤ چو مردان که بر خشک تر دامنی ❊ خطاب ست بگمراه بادیه ضلالت و بطالت چون بمعنی چگونه چو
مردان متعلق ست به تر دامن بودن آلوده فسق و فساد گشتن و از یاد و محبت محبوب حقیقی غفلت ورزیدن
یعنی چگونه مانند مردان خدا تعالی بر روی دریا توانی رفت و حال تو آنست که در خشکی تر دامن و آلوده
عصیان و هستی حاصل آنکه اظهار اینچنین خوارق عادت عارفان ست که دامن خود را از لوث تعلقات

مجرد و پاک داشتند نه کار فاسقان و غافلان که از لوث تعلق و کثافت هوا باسفل السافلین رسیده اند و آنکه
از دریا بهشت خواسته و از خشکی دنیا یعنی در بهشت مانند بزرگان چگونه خواهی رفت که در دنیا گنهگار مستی
نزد من افتاده است لهذا بر دریای توجه قدم ننهاده است **حکایت در بیان مسئلهٔ وحدت**
وجود همه اوست که مذاق صوفیه صافیه و مکاشفه و شهود ایشان ست ۔ ره عقل جز پیچ بر پیچ نیست ✤
بر عارفان جز خدا هیچ نیست ✤ پیچ پیچ خم در خم و سخت پیچیده شامل یعنی راه ادراک و راه عقل بسیار
دشوار است که بدین وسیله بسر حد عرفان رسیدن محال است اما پیش عارفان اینمعنے مثل آفتاب هویدا است
که بغیر خدا موهوم و خیال ست قال الکبریت الاحمر محی الدین بن العربی المعروف بالشیخ الاکبر قدس الله
سره الاطهر ؎ آدم فی الکونین ولا ابلیس ✤ لا ملک سلیمان و لا بلقیس ✤ فالکل عبارة و انت المعنی ✤ یا
من هو المقلوب مغناطیس ✤ وقال العارف السامی عبد الرحمن جامی ؎ همسایه و همنشین همراه همه اوست
در دلق گدا و اطلس شه همه اوست ✤ در مسجد و در کنشت و در بتخانه ✤ بالله همه اوست بالله همه اوست ✤
وقال شمس الدین المکی ؎ هر نقش که بر تختهٔ هستی پیداست ✤ آن صورت آنکسی ست کان نقش آراست
دریای کهن چو بر زند موجی نو ✤ موجش خوانند و در حقیقت دریاست و لله در من قال ؎ کجا نقش غیر ست اندر
نمود ✤ سوی الله ما فی الوجود ✤ توان گفتن این با حقایق شناس ✤ ولی خورده گیرند اهل قیاس ✤ این اشارت
ست بمضمون مصرع ثانی بیت سابق حقایق شناس عارف که واقف اسرار حق ست و خورده یعنی عیب و اعتراض
اهل قیاس صاحب عقل و ظاهر بین و بیان خورده آنست که پس آسمان و زمین چیستند ✤ بنی آدم و دام و دد
کیستند ✤ دام آنکه شکار را ماده وریده درست بکاف فرو برده و آنکه دریده بخورد و ذکر اینها بر سبیل المثال
است نه بطریق انحصار و مقصود جمیع افراد کائنات ست من العلویات والسفلیات و هکذا فی سائر الابیات
پسندیده پرسیدی ای هوشمند ✤ بگویم گر آید جوابت پسند ۔ تا مفعول آید ست و در لفظ هوشمند و گر آید
پسند رمزیست خفی با آنکه بمعنے معقول هوش نیست بلکه سر وحدت رمزیست پنهانی و امریست ذوقی
و وجدانی تا نچشند ندانند و چون بدانند نگویند ؎ با پیر مغان دوش ز بس حیرانی ✤ گفتم رمزی ز معنی
بگو پنهانی ✤ گفتا بود آن حقیقت وجدانی ✤ ای جان پدر تا نچشی کے دانی ۔ کذا فی شرح الفارسیه لهذا
شیخ سعدی رح بجوابی ظاهر که مفهوم اهل قیاس بود اکتفا نموده اگر پسند ایشان و مثبت دعوی درویشان
نیست و فرموده ۔ که هامون و دریا و کوه و فلک ✤ پری آدمی زاد و دیو و ملک ✤ ۔ که بیان جواب ست و در
لفظ المهی طریق عطف گذاشته بنا بر ضرورت تعداد او را بر داشته ۔ همه هر چه هستند ازان کمترند ✤
که با هستیش نام هستی برند ۔ همه عبارت از افراد کائنات و هر چه یعنی اگر چند ست که بیان آنست و شیر

راجع بحقتعالی یعنی همه افراد ممکنات از سفلیات و علویات اگرچه موجودند اما یارای آن ندارند که پیش وجود حق نام
وجود خویش گیرند و خود را در هستی با و مشارکت بینند چه وجود واجب تعالی ذاتی و قدیم است که از ازل تا ابد باو پیوسته
است و وجود ممکن عارض و حادث است اولش عدم است و رشته به آخرش گسسته فالوجود بین العدمین عدم
کما ان الطهر المتخلل بین الدمین دم پس وجود عارضی او نظر بوجود ذاتی بمنزله هالک و معدوم است و خیالی موهوم
چنانکه محققین مفسران در کریمه کل شیء هالک الا وجهه. یعنی رفته اند باید دانست که اینجواب ظاهری وقتیست
زیرا که وجود ممکنات اصالةً در وی مسلم است اگر به تعدد وجود او تعالی کالعدم است پس اینجواب قاطع عرق
سوال است و نه مثبت دعوی اهل حال لهذا الشیخ ازان اعراض نموده بیان تحقیقی پرداخت اگرچه مفهوم اهل قیاس
نیست و گفت عظیم است پیش تو دریا بموج * بلند است خورشید تابان باوج * ای پندار تو محال العقل است
که دریا باین عظمت و کثرت امواج و آفتاب باین کمال تابش و رواج نمودی بود باشد لانه انکار اصل البدیهیات
وکذا الحال فی سائر العلویات والسفلیات. ولی اهل صورت کجا ره برند * که ارباب معنی بملکی درند * ظاهر
سیاق مقتضی آن بود که درین بیت اسلوب خطاب آوردی لیکن برای افاده عموم التفات بغیبت در آورده تا
هویدا شود که خطاب بنسبت سابق عام است که بیان کلمه این محذوفست ای کجا ره برند باینکه ارباب معنی
آنها که عبارت از عالم معرفت و وحدت وجود که مدرکست بمکاشفه و شهود یایش موصوله و صله است. که گر آفتاب
است یک ذره ایست * و گر هفت دریاست یک قطره ایست. همزه ذره و قطره برای تاکید وحدتست و مبالغه
حقارت ای آفتاب صورت بنسبت آفتاب حقیقت یکذره است که بنور وجود او تافته است و دریای ظاهر نظر
بمحیط باطن یک قطره است که وجود ازو یافته است حاصل آنکه جمیع ذرات کائنات مرایا و مجالی آن ذات اند
فسبحان من اظهر الاشیاء و هو عینها و اظهارها هو ظهوره بها. در جام جهان عکس رخ یار ببین * در آئینه
دل رخ دلدار ببین. یک نور رخ برون ز بسیار اعداد * ظاهر شده در صورت انوار ببین. قال الشبلی الاشیاء
ساقط عن الاعتبار بانه الاول و انه الآخر والظاهر والباطن فنسبة الموجودات الی الله تعالی نظیر نسبة الثوب
الی القطن ان اعتبار صورة فی القطن کان موجوداً و ان اعتبر ذاتاً مباینا للقطن کان ممتنعا و من ههنا
تسمی ان الاعیان ما شمت رائحة الوجود انما یظهر اسمها اشیاء گونه بوسیله مظهریت برای شیون الهیه بودی
اعتبار گرفته اند و موجود حقیقی بجز آن واحد حقیقی نیست که اگر یک لحظه ظهور او از مرایای کائنات منقطع
گردد همه باز در کتم عدم روند چنانکه گفت * چو سلطان عزت علم بر کشید * جهان سر بجیب عدم در کشید. در عامه
نسخ غرلت بعین مهمله و زاء معجمه و لام واقعست و آن عبارت از مرتبه اطلاق و لا تعین است که باصطلاح این
طائفه علیه مسمی است بذات بحت و غیب هویت و سلطان غرلت اضافت موصوف بصفت بعبارت از

ذات احدیت و علم برکشیدند ظاهر زمان حاصل معنی آنکه اگر او تعالی بصرافت اصلی خود ظهور نماید و فیض ظهور تش از تعینات
کالعدم اند بالقطاع آید هر آئینه هم ذرات ظاهر مطیون اصلی روند و موجودات او همی بعدم ذاتی شوند جامی
گر از خورشید ماه و ذره نهان روے ☆ فقد در عرصه نابود نشان گوئی ☆ و مولینا عبد الواسع گفته غیرت بغین معجمه
یای نسبت تحتانیه و رای حطه و سلطان غیرت باضافت بیانی یعنی چون غیرت الٰہی در ظهور آید و نخواهد که
دیگری با او در صفت وجود شریک باشد جهان را که عبارتست از ماسوی الله نیست و نابود و فنا گرداند و ندای لمن
الملک الیوم لله الواحد القهار در دهد موافق للحکاتین الاتیتین هو المقصود اول لا الثانی و علیک
بالانصاف **حکایت در تمثیل** مضمون این بیت مذکور در سیر پهی بالسیر در رهی ☆ گذشتند بر قلب
شاهنشهی ☆ زمین جهتر و مقدم و قلب فوج و هر سه بار و حدت است۔ پس چاوشان بد و تیغ و تبر
قباهای اطلس کمرهای زر ☆ چاوشان جمع چاوش است که بحذف یکے و مخفف نموده شد ای نقیبان
و خدمتگاران اطلس بالفتح نوع از جامه و نیز حریر ساده از نقش کذا فی المنتخب و المدار کمرهای زر کمربند زر
یلان کماندار نخجیر زن ☆ غلامان ترکش کش و تیر زن ☆ بحذف عطف معطوف است بر چاوشان و ما بعد
و اکذا البیت الاتحق یلان جمع یل بالفتح مبارز و پهلوان ابراهیمی نخجیر شکار و همه دشتی کماندار نخجیر زن
صفت یلان است چنانکه با ترکش و تیر زن صفت غلامانست یکی در بر شش پرنیانی قبا ☆ یکی بر سرش
خسروانی کلا۔ پرنیان حریر منقش و عمر با برایے نسبت و خسروان بمعنی سردار است عام آنکه امیر باشد یا
شهریار کلا بحذف ها مخفف کلاه است چنانکه پادشا از پادشاه تا بقافیه قبا درست آید و از و یاد ها در
آخر قبا در مصراع اول چنانکه بعادمه ننسخت با آنکه بمعنے هست آید دیده نموده از یا کشید نیست چه موافقت گذر
قافیه بقافیه درکار است بالعکس پسر آن همه شوکت پایه دید ☆ پدر در رعایت فرومایه دید۔ فرومایه اینجا
بمعنے کم پایه است کذا فی المدار می پدر را تمام زبوند نهست زیرا که۔ که حالش بگردید و رنگش بریخت ☆ بیبت
به بیغوله در گریخت۔ ریختن رنگ متغیر گردیدن حالست بیغوله بیاء و یا هر فارسی گوشه خانه و جار و کنج
پوشیده کذا فی المدار و همزه در این ای وحدت و همین بیت است مقصود بالایراد حیث قال تعقیب الکلمات عند
ظهور الذات بصفة اطلاق۔ پسر گفت آخر بزرگ دهی ☆ بسرداری از سر بزرگان دهی۔ دهی و مهی بیاء خطاب
ای البته زمین دو هستی و در صفت سرداری از بسیاران هم به هستی چه بود که بر بید از جان امید ☆ بلرزید
از باد هیبت چو بید۔ باد هیبت باضافت بیانیست و بید و لرزه ضرب المثل است۔ پدر گفت سالار و فرماندهم
ولی عزتم هست تا در دهم۔ ای آنکه در جای خود بعد از سلطان باشم تمت الحکایة فقال الشیخ مبینا المطلب
آخر۔ بزرگان و ملائک بنزد و در بهشت آلوده اند۔ که در بارگاه ملک بوده اند ☆ که بیان ارشنت ای عارفان محرم راز غیب

ارکان حضرت [illegible] بارگاه [illegible]

ای همچنان مرو هی - که بر خویشتن منصبی می نهی خطاب بمحوران قرب آن درگاه ست همچنان ای همچون ای دهقان درهی ای دربند جهالت و بطالت هستی و دور از حضرت سلطان حقیقت که رابطه بین الجملتین ست منصبی بیار عظمت یا تکبیر نگفتند ای فی زبان آوران ✤ که سعدی نگوید مثالی بران - هر دو یا برای تنکیرست که سعد صفتهٔ حرف ست و زبان آوران عبارت از عارفان ست که کشاف حقایق اند **حکایت** دیگر در تمثیل مضمون بیت مذکور - مگر دیده باشی که در باغ و راغ ✤ بتابد بشب کرمکی چون چراغ ✤ راغ بمعنی شاید کذا فی المدار راغ دامن کوه که بجانب صحرا باشد و قیل کشت زار شرفنامه و کشف کرمک بکاف تصغیر و یار وحد وان جملی ست خرد تر که هندش ٹٹانه نامند - یکی گفتش ای کرمکی شب فروز ✤ چه بودت که بیرون نیائی بروز - شب فروز روشن کننده شب یعنی خود ببین کاتشین کرمک خاکزاد ✤ جوابش سر روشنائی چه داد آتشین باعتبار تابش خاکزاد باعتبار خلقت و روشنائی بمعنی دانائی که بمناسبت مقام ازان بروشنائی تعبیر کرده و بیان جواب آنست - که من روز و شب جز بصحرا نیم ✤ ولی پیش خورشید پیدا نیم - ای در جنب شعاع آفتاب ظهوری ندارم و بهذا حال اشارت عند ظهور الذات **حکایت** مطابق آنکه گفت شیخ بر عارفان جز خدا هیچ اما نه بمعنی حقیقی که شروع شد بلکه بابن معنی که امید و ترس از بادشاه حقیقی دارند نه از شاهان مجازی که اند امو جوش آورده شا گفت بر سعد زنگی کسی ✤ که بر تربتش باد رحمت بسی - کسی ای یکی از عارفان که بتقریب ملاقات سلطان کریم النفس رفته بود و ثنا را و گفت امتثالا لامر الله و اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم و مصراع ثانی دعا ست از حضرت شیخ در حق سعد زنگی که بدر ممدوح او ست - درم داد و تشریف و بنواختش ✤ بقدر هنر منزلت ساختش ✤ تشریف در اصل وضع اگر بمعنی بزرگ گردانیدن کسی ست اما پارسیان بمعنی خلعت استعمال کرده اند حافظ میفرماید - هر چه هست از قامت ناساز بی اندام ماست ✤ ورنه تشریف تو بالای کس کوتاه نیست - و معنی مصراع ثانی آنکه او را بمقامی نشاند که مناسب شان او بود - چو الله بس دید بر نقش زر ✤ بشورید و برکند خلعت ز بر - ای آن خلعت علمدار بود که بران نقشی آب زر کشیده بودند و حروف نمایان آن نقش زرین الله بس بود دل شوریده ای در شورش و اضطراب شد خلعت بالکسر جامه که بمردم پوشانند و مادهٔ آن از خلع ست بالفتح بمعنی بر کشیدن پس خلعت در اصل جامه از تن خود بر کشیدن و بدیگری پوشانیدن بود اکنون در مطلع جامه بخشی استعمال یافته خواه از تن بر کشیده دهند خواه از سر نو کذا افیده - ز سوزش چنان شعله در جان گرفت - که بر جست و راه بیابان گرفت - سوز بمعنی شوق و شوریدگی و شین راجع بآنکس ست و مضاف الیه جان که بیان چنان است - یکی گفتش از همنشینان دشت ✤ چه دیدی که حالت دگرگونه گشت - که رابطه بین الجملتین ست ای یکی از همراهان او که در معیت همنشین او بود باو گفت که چه حالت دیدی در مجلس سلطان تا

شد. تو اول زمین بوس کردی زجا * بنالیستی آخر زدن پشت پا * زجای از مقامی که برای صلاح سلطان مقرر ست
و به بعضی نسخ سه جا واقع است و آن بر ظاهر خود محمول ست که سلام شاهی در سه جا بوده باشد و یا بمعنی سه بار
بنالیستی بیا ماضی پشت پا زدن کنایه از رد کردن و ترک دادن فرهنگ سروری ای بامید عطای سلطان
او زمین بوس سلطان کرده و خلعت و دراهم و علو مرتبه یافته پس در ان را چرا در عطا نموده گریخته. بجنبید کاول
زبیم و امید * همی لرزه بر تن فتادم چو بید. کاول بهان گفت محذوف هم اشاره بعظمت و شوکت سلاطین
که بعد از سلام بیم برایند و امید اشاره بطمع چیزی که سلطان کریم النفس بود و محب اهل صفا بیم فتادم مضاف
الیه تن ست و بیم و امید از عارف مستبعد و مستنکر نیست چه ایشان بر حال مشاهده ذات دوام و ثبات ندارند
لان مشاهدة الابرار بین التجلی والاستتار و زمان تجلی و ظهور حق از همه کس بی پرواه باشند و مطلق و در زمان استتار
و رحمة ظهور وجود در بیم زیان باشند و طمع سود پس تنها گفتن و زمین بوس بوقت استتار بود و کندن خلعت
و ترک عطا در زمان استبصار چنانکه گفت. باخر ز تمکین الله لبس * بخیزم بخشیم اندر آمد نه کس * تمکین بمعنی جا دادن
و قوت بخشیدن مضاف بالله و لبس من قبیل اضافة المصدر الی الفاعل ای از تائید و تنبه نقش مذکور که مرا
از غفلت باگاهی آورده و تواند که تمکین بمعنی مرتبه باشد بیم چیزم مضاف الیه حشمست چیزی عبارت از
از درم و خلعت و کن عبارت از شاه ذی شوکت حکایت دیگر مطابق مصراع مذکور اما بایمعنی
که رنج و راحت از خدا دانند نه از ماسوا. بشهری در از شام غوغا فتاد * گرفتند پیری مبارک نهاد. هر دو یای به ای
وحدت ست و مصراع ثانی تغییر و تعلیل مصراع اول ست. هنوز آنحدیثم بگوش اندر ست. چو بندش نهادند بر پا و
دست. میم مضاف بگوش ست و شین مضاف الیه پا و دست و چو بندش آه ظرف حدیث و بیان حدیث
آنکه. که گفت ار نه سلطان اشارت کند * که را زهره باشد که غارت کند. سلطان بادشاه حقیقی اشارت کند
ای خواریم خواهد زهره قوت و طاقت تعدی و بی آبروئی. بباید چنین دشمنی دوست داشت * که میدانمش
دوست بر من گماشت * که صله یا موصوله است حاصل آنکه دشمن فرستاده و یقین کرده باشد دوست باشد
دوستی آنست که آن دشمن را هم دوست باید دانست که محبوب المحبوب محبوب و ضرب الحبیب زبیب و این محبت
کل ست. اگر عز و جاهست گر ذل و قید. من از حق شناسم نه از عمرو زید * ذل بضم ذال معجمه خواری و میان
عمرو و زید دو واو باید نوشت یکی مکتوبی زایده که برای فرق ست میان عمرو بالفتح و سکون میم که در مقابل
زید واقع شود و میان عمر بالضم و فتح میم که این خطاست رفو و دوم واو عطف و ذکر عمرو و زید بطریق
اقتصار ست نه بر سبیل انحصار تمت الحکایة فقال الشیخ. ز علت مدار ای خردمند بیم * چو داروی تلخت
فرستد حکیم. علت عبارت از معاصی و هوا که موجب قساوت قلب ست و غفلت از حق و داروی تلخ عبارت از شدائد

شداید روزگار است یعنی چون او تعالی که حکیم مطلق است ترا از کسی رنجی رساند یقین که بدان ترا از مرض برهاند
یعنی بدین بهانه خطا و تقصیر نموده بصاحت قرب و آگاهی راه نماید و ببعضی نسخ بجای چو که علیه واقعست . بخور هرچه
آید ز دست حبیب * نه بیمار داناتر است از طبیب * ای هر رنجی که در راه حبیب از مردان بتو رسد میکش باشد
زیرا که طبیب آن تو داناتر است حکایت بهدر یعنی بر طریق تمثیل یکی را چو من دل بدست کسی * گرو بود
بهر خواری بسی * چو من ای چنانکه من هم دل بدست غیره دادم و آن عبارت از حق تعالی است چنانکه در آخر
حکایت خواهد گفت و تواند که اشارت بعشق مجازی باشد چنانکه در گلستان واقع است . پس از هوشمندی
و فرزانگی * چو دف بر زدندش بدیوانگی * دف بالفتح بهلو و بضم آلت نواختن و در سکندری که دف
بضم بهلو آمده و بفتح آلت نواختن صحیح آنست که بمعنی ساز بالضم است و فارسیان بفتح خوانند کذا فی المدار
و در بعض نسخ چو کلمه تشبیه واقعست پس دف بمعنی ساز باشد و کلمه بر زائده یعنی پس از هوشمندی و دانائی که
داشت چون دلش بدست یار افتاد دیوانه شد و مردمان بسبب دیوانگی او را میزدند چنانکه دف را بوقت نواختن
بطپانچها میزنند مقرر است که کودکان و ابو الفضولان و دیوانگان را سنگ و کلوخ میزنند و ببعضی نسخ بر دف
و بدیوانگی واقعست پس دف زدن بمعنی شهرت و مشهور کردن باشد مقرر است که چون کسی را در شهر شهرت کنند
در عقبش دف و دهل زنند یعنی اول هوشمند و فرزانه بود پس از آن در عشق اینحالت رسید که مردمان او را بدیوانگی
مشهور ساختند و در عقبش دف زدند و مولنا عبد الواسع فرموده که دف بضم زدن دست بسختی بر سر کسی یعنی
پس از هوشمندی باینحالت رسید که مردم او را دیوانه قرار داده است و بزور بر سرش میزدند انتهی و تواند که
دف بمعنی بهلو باشد و با بمعنی بر و کلمه بر زائده و شین مضاف الیه دف است ای بسبب دیوانگی و بهلوی او دست
میزدند و طبل شکم او را مینواختند . ز دشمن جفا بردی از بهر دوست * که تریاک اکبر بود زهر دوست . دشمن
عبارت از رقیب است و که علیه یار برای استمرار کذا یا بیت لاحق باز این ترقی نموده میفرماید . قفا خوردی از دست
یاران خویش * چو مسمار پیشانی آورده پیش * مسمار بالکسر میخ آهنی کذا فی المدار و اینمصرع حالست از فاعل
خوردی ای با طاعت و تحمل تمام از یاران خود هم قفا خوردی قفا پس گردن و تیر بمعنی سیلی و طپانچه باشند کذا
دست راست استاده نموده نرمه دست را مانند تیغ بر گردن مجرمان و بی ادبان زنند و عوام سیلی را بغلط طپانچه
و جنات را خیال بر و مانند کذا فی الرشیدی . خیالش چنان بر سر آشوب کرد * که بام دماغش لگد کوب کرد *
خیال بمعنی عشق بهود ای او رو شین مضاف الیه سر که بیان خیال است بام دماغ باضافت بیانی لگد کوب پامال
ای عشق او را مجنون و دیوانه ساخت . نبودش ز تشنیع یاران خبر * که غرقه ندارد ز باران خبر . تشنیع
زشت گفتن و ملامت کردن که علیه است و مصراع ثانی تمثیل است ای در بحر عشق غرق بود از آن از ملامت

کردن باران که مثل قطرات باران متراکم بر وی میرسید خبردار نبود. گرا پای خاطر در آید بسنگ * نیندیشد از شیشهٔ
نام و ننگ * گر بمعنی هر گرا و پای خاطر بسنگ آمدن کنایه از گرفتار شدن دل بمحبت محبوبی و بعضی نسخ بجای
در بر او اقعست و مال و احدست. شیشهٔ نام با فنا فت جیانی ای از طمع آبروی خود درگذرد. شبی دیو خود را پریچهره
ساخت * در آغوش آن مرد برنا تباخت. شبی بیاء وحدت تباخت و مصراع ثانی تا بحجبه باید خواند یعنی شیطان خود
را همچون پری آراسته کرده بوقت شب در کنار آنمرد جوان در آمد و آن کنایه از احتلام است و آنانکه بتافت بفا
خوانده اند چنانکه در عامه نسخ است ی عمداد کنارش جلوه نموده نظر بقافیه ساخت غلط کرده اند. سحرگه
مجال نمازش نبود * ز یاران کسی آگه از رازش نبود. یعنی مجال نماز باعتبار سختی سرماست چنانکه در بیت
لاحق می آید نه بعبارت از احتلام. بابی فرو رفته نزدیک بام * برو لبسته سرماوری از رخام. هر دو یا
برای وحدت ست بام مختصر بامداد و جهانگیری و ابراهیمی مصراع ثانی صفت آب ست سرما فاعل لبسته و دوری
مفعول آن و برو ضمیر راجع تا ب حاصل آن که باول وقت نماز که شافعیان بدمیدن صبح میخوانند مجال غسل
و نماز گذاردن نداشت ناچار نزدیک بامداد و قریب طلوع آفتاب در آب ایستاده که برودت هوا و شدت سرما نوعی
از سنگ سپید بر روی آن آب بسته بود بجهت غسل فرو رفت ای در وقتی از شدت سرما روی آب مثل سنگ برف
و یخ بسته بود و آنکه بام بمعنی بالای سقف نموده غلط نموده است چه مقابله سحرگاه وال بر معنی بامداد ست کما
لا یخفی نصیحت گری لومش آغاز کرد * که خود را بکشتی درین آب سرد. یا برای وحدت ست لوم بفتح لام مصدر است
بمعنی ملامت کردن و بعضی نسخ بجای لومش گفتن واقعست بعد از اول سج و بعضی گوشش دیده باشد و آن بمعنی
خصومت و جنگ ست کذا فی المدار که بیان لوم و گفتن و گوشش ست. ز برنای منصف برآمد خروش *
که ای یار چند از ملامت خموش * که بیان خروش چند ای چندان مرا ملامت کنی بلکه از ملامت بس کن
مرا پنج روز این پسر دل فریفت * که مهرش چنانم که نتوان شکیفت. سر اضافت مرا مفید اضافت دل ست و میم
متکلم و پنج روز عبارت از اندک مدتی ای از ایام معدوده دلم را فریفته خود ساخته است شکیفتن بکاف تازی
و بای پارسی صبر کردن کذا فی المدار و ابراهیمی چنانکه مولانا روحی فرموده سه خاک درگاهت دلم را می
فریفت * خاک بر روی کو ز خاکش میشکیفت. و آنچه در عامه نسخ فریفت و شکیب بیار موجود را خرد دیده می شود
تصرف ناسخان ست مگر آنکه حذف را ارتکاب نموده آید یعنی این پسر فریبنده دل با اندک مدت مرا دیوانه
کرده است و از عشق او چنان بی آرام شده ام که شکیب کردن نتوانم. نپرسید باری بخلق خوشم * ببین تا چه
بارش بجان میکشم. بار کنایه از رنج سرما و ملامت یاران و ضرب بعر وان. تمت الحکایة فقال الشیخ.
پس آنرا که شخصم ز خاکی آفرید * بقدرت درو جان پاک آفرید. آنرا ای برای رضا آنکه شخص کالبد مردم

صراح او راجع به شخص و این بیت با بیت لاحق دست و گریبان ست. عجب داری از بار حلمش بهم * که دائم با احسان
و فضلش درهم. بار حلم اگرچه فی نفسه عامه از تمام آثار و قضای ازلی ست امّا بقرینه سیاق ظاهر آنست که بار حلم عبارت
از شدائد روزگار ست که بقضای آن کردگار ست که علیه احسان و فضل عبارت از حیات و ایمان و معرفت
و سائر عطایای بی نهایت. **داستان** در ترغیب بے خودی و مستی که بعرف عارفان عبارت ست از فنا
و نیستی. اگر مرد عشقی کم خویش گیر * وگرنه ره عافیت پیش گیر. مرد عشق ای قابل عشق و زریدن هستی مولینا
عبدالرحمن الجامی فرموده: من مرد جواب نیم ایاک مرا * انداخت درین ورطه کمال کرمت. کم
خویش فنای خود در ریاضت عشق بدوام مراقبه مقصود حقیقی را عافیت و ربودن از عشق که مرض دائم ست
یعنی اگر عاشق صادق هستی خود را در یاد او تعالی چنان مشغول دار که از خود بیخبر شوی و بیگانه از هر کس
چرا که درین راه دیوانگی در کارست و بسمع لنا روحی فرموده: هر چه غیر از شورش و دیوانگی ست *
اندرین راه دوری و بیگانگی ست * و اگر قابل عشق نیستی راه رستی و سلامتی بر دار این خود را در حلقه عشاق
میار پس ترا قابلیت این سخت کارست فنه صرا با تو سخن و گفتار ست: عشق بازی کار جانبازان بود
عشق بد او هر دلی ننهاده بعضے شراح از راه عافیت راه شریعت و تقوی ظاهری اراده نموده ای در صورت
عدم قابلیت عشق او تعالی عبادت ظاهره شعار خود ساز و بود اما مخفی نیست که کلام در عشق ست نفیاً
اثباتاً نه در غیر آن و مع ذلک حاجت موعظت بتقوی نیست چه التزام شرائع امر مسلم الثبوت ست و سیاق
تینک الاشارة الی ارادة المعنی الاول فی آخر الباب فانتظر. مترس از محبت که خاکت کند * که باقی شوی
گر هلاکت کند. که اول بیان مترس ست و ثانی علیه یعنی از زحمات و کشاکش عشق که ترا فانی و نیست
گرداند باکی مدار چرا که نعمت بقا باالله در ضمن اوست که مطلوب عاشق نزار ست و این دولت بقای ابدی بلا و
فنا و بیخودی دست نخواهد داد چنانکه: نروید نبات از حبوب درست * مگر خاک بر وی بگردد نخست. نبات
سبزه حبوب جمع حبه بمعنی دانه مگر اینجا ترجمه لا استثنائی ست و بگردد بصیغه اثبات باید چنانکه در عامه نسخ
معتمد بهاست و بعضے نسخ که بصیغه نفی ست غلط ست ای مگر وقتی که خاک مردانه را پوشیده و گنده و نیست
گردند. ترا با حق آن آشنائی دهد * که از دست خویشتن رهائی دهد. که بیان آنست و فاعل دهد ضمیر ست
عائد بآن یعنی آشنائی حق تعالی و معرفت کامله اش ترا چیزی خواهد بخشید که آن چیز مر ترا از خود بیخبر سازد
و آن فنا نیست ست و بدون فنا و بیخودی معرفت او تعالی ترا دست نخواهد داد زیرا که با باخودی آه
و تواند که خواهد در اصل مصراع اول صیغه امر غائب باشد و فاعلش ضمیر محبت که در بیت سابق گذشت
و آن بمعنی چنان یعنی ترا محبت حق تعالی باین درجه باید که ترا با حق چنان آگاهی بخشد که از خود بیخبر شوی

دمادم که از خودی خود خبر داری آشنائی از جمله محالات ست زیرا که تا با خودی سوی او راه نیست و زین نکته جز بیخود آگاه نیست یعنی بیخودی بیار خطاب و راجع بحق تعالی این نکته اشارتست بمضمون اول بیخود کنایه از عارف کامل که مجاهده عشق کشیده باشد و بسر حد فنا و بقا رسیده باشد و تایید درین قال با خودی از خدا نیابی بوی خود نباشی خدا نماید روی چون از بیان بیخودی و فنافی الحبیب فراغ یافت به بیان سماع که موجب بیخودی ست بشتافت و گفت نه مطرب که آواز پای ستور سماعست گر عشق داری و شور پای ستور نام سازیست کمینه تر سازها که مخصوص شبانانست کذافی المدار که ملکیه ست و خطاب عام ست سوختگان عشق را آواز ساز کافی ست و بنغمه پردازی مطرب خویش لهجه محتاج نیستند اما انسب درین مقام بقرینه ابیات لاحقه آنست که پای ستور یعنی ترکیبی باشد حاصل آنکه صاحب عشق و شور را حاجت آواز مطرب نیست بلکه آواز پای جانوران که بوقت رفتار از پای میخیزد او را سماع و سرود ست و اطلاق سماع بعرف شوریدگان بر سرود از آن اطلاق مصدر ست بر مفعول کالخلق بمعنی المخلوق فهو بمعنی المسموع و درین لطیفه ایست که سماع بوقت شنیدن چنان توجه بلفظ و معنی باید که عین سماع باشد نه ذات خود او را میان ببیند و نه مطرب و ساز را مگس پیش شوریده پر بر نزد که او چون مگس دست بر سر نزد پر بر زدن پریدن و که رابطه است بین الجملتین حاصل آنکه هر وقت که مگس پیش عاشق پریده و آواز کرده است البته آن عاشق از شنیدن آواز دست بر سر خود زده او ست و بوجد آمده و مقرر ست که مگس اکثر اوقات دست خود را بر سر میزند نه بم داند آشفته خاطر نه زیر ـ بآواز مرغی بنالد فقیر آشفته خاطر عاشق بیقرار بم بفتح رود سطبر رباب و بانگ بلند زیر بالکسر و یا تازی رود باریک رباب با بانگ نرم کذافی المدار و در شامل ست که رباب چهار تار دارد دیکی را زیر خوانند و آن آتشی ست و دوم مثنی و آن هوا است سیوم مثلث که آبی ست چهارم بم که خاکیست انتهی اینجا عبارتست از آواز بلند که مستکره باشد و ناپسند و آواز باریک که خوش باشد و قبول نزد یگر ای عاشق را هر دو خوش آینده اند و میان ایشان فرقی نداند و بعضی نسخ آشفته سامانست سامان بمعنی قرار ست کذافی المدار ای بیقرار از عشق و مصراع ثانی ترقیست مرغی بیا تنکیر و بعضی نسخ بجای بنالد فقیر بر آرد نفیر ست و ضمیر بر آرد با آشفته خاطر عاید ست و المآل واحد ـ سراینده خود می نگردد خموش و لیکن نه هر وقت باز ست گوش سراینده و سرود کننده و خود زاید است سید محمد جعفر خلیفه خاص آن مستغرق بحر شهود حضرت شیخ نصیر الدین چراغ دهلوی در بحر المعانی آورده که قال فی الانجیل غنینا لکم فلم تطربوا و زمرنا لکم فلم ترقصوا یعنی برای شما ای طالبان سرود گفته ایم و مزامیر زده ایم پس شما را خوش آید و نه رقص نموده آید این قول را فهم کن که سراینده کیست که او خاموش نمیگردد و زیرا که از کثرت بازنست انتهی و مصراع ثانی به قول مشهور که الصوفی ابن الوقت ای تابع وقت و دل حالست

پس ہنگام در وقت گوش او باز می گردد حاصل آنکه ہر چیزیکہ از وبانگی وآوازی بر میخیزد مطرب ست پس ہر وقت سماع
موجود ست اما گوش سالک ہر وقت باز نیست کہ متوجہ سماع شدہ در حالت مستی بودہ باشد چہ توجہ او موقوف بر حصول
وقت ست آری صوفی کہ ابو الوقت ست فانی مطلق گوش او ہمیشہ باز ست و مدام با خود زمزمہ ساز چہ اوقات او تابع وقت نیست
بلکہ تابع وقت اوست ۔ چو شوریدگان می پرستی کنند ✽ بآواز دولاب مستی کنند ۔ دولاب بالفتح دلو آب بعد در چیزی استعمال
کردہ اندک بدان آب را از چاہ کشیدہ شود یعنی چون بر عارفان وقت نازل گردد و ذوق و شوق حاصل بر آواز چرخ رقص
کنند چنانکہ گفت ۔ بچرخ اندر آیند دولاب وار ✽ چو دولاب بر خود بگریند زار ۔ چرخ رقص و جد کہ حرکت مستدیرہ باشد
زاری نعرہ کنان و فریاد زنان رسیدی ۔ بہ تسلیم سر در گریبان برند ✽ چو طاقت نماند گریبان درند ۔ تسلیم سر از
ضبط و گردن نہادن کذا فی المدار اینجا بمعنی تحمل و آرام ست اشارت ست بہ سنت سلوک ایشان کہ بوقت سماع خود را
ضبط کنند و از جای شروند و صاحب رسالہ قشیریہ فرمودہ کہ حرکت لازم ہر کہ باشد خواہ از مبتدی و خواہ از منتہی و خواہ از متوسط
از حال او چیزی میکاہد پس نباید کہ بہجوم و استیلای از جای خود رود بلکہ بہ تمکن ثابت و راسخ باشد و نیز نوشتہ اند کہ
او را در مجلس ہمہ آنچہ بگذرد و بندہ مراد باشد ان خیر فخیر و ان شر فشر ۔ مکن عیب درویش مدہوش و مست ✽ کہ غرقہ است
از ان می زند پا و دست ✽ خطاب ست بنادان کہ از درویشان خبر ندارد و بر حرکات عنیفہ ایشان انکاری دارد
کہ علیہ است آنکہ در بحر سود اغریق ست لہذا حرکتش برین طریقہ است **داستان** در بیان حل و حرمت سماع
کہ معرکہ فقہاست و محل نزاع ۔ نگویم سماع ای برادر کہ چیست ✽ مگر مستمع را بدانم کہ کیست ۔ مصراع اول جزا مقدم
شرط است چیست ای مباح و حلال ست و مکروہ و حرام کیست ای صاحب ذوق و در دوست یا شہوت پرست و نامرد
یعنی فتوی حل و حرمت آن موقوف بر حال سامع ست نہ ہر کس را حرام چنانکہ گفت ۔ گر از برج معنی بود طیر او ✽ فرشتہ
فرو ماند از سیر او ۔ مصراع اول شرط ست و ثانی جزا آن و کذا البیت اللاحق اوج معنی یاد حق و مطالعہ وجہ مطلق طیر عبارت
از روح و جان در بحر المعانی آوردہ از علی کرم اللہ وجہہ ان للمومنین معراجین الصلوۃ والسماع الصلوۃ معراج القلب
والسماع معراج الروح انتہی یعنی اگر شنیدن سرود روح و جان سامع متحرک بیاد حق گردد سماع او را حلال ست چراکہ
در سماع او را چندان ترقی روی نماید کہ فرشتہ طائر قدسی در سیر الی اللہ با و نتواند رسید و باز پس ماند بگویم کہ مامنا الا
لہ مقام معلوم و نقل ست از کتاب بحر المعانی کہ روزی حضرت سلطان المشائخ نظام الدین محبوب الٰہی و شیخ رکن الدین
نبیرہ شیخ بہاؤ الدین زکریا ملتانی قدس سرہ در دہلی یکجا نشستہ بودند کہ قوالان سماع در دادند و نواختن آغاز
نہادند سلطان المشائخ را وجد روی داد و بسماع برخاست شیخ رکن الدین آستین او گرفتہ نشاند کرت دوم برخاست
از دامن کشیدہ بنشاند کرت سوم برخاست در رقص شد و شیخ رکن الدین قیام بجا آورد و بنوافل مشغول شد بعد از
انقطاع وقت مریدی خاص از شیخ رکن الدین پرسید کہ چہ سر بود در آستین گرفتن و دامن کشیدن و سیوم کرت

نماز گذاردن فرمودند اول کرت که برآوردم مولانا نظام الدین بتواجد برخاست قدم بهفتم آسمان نهاد و آستینش گرفتم
و بنشاندم مرتبه دوم که برخاست بر سقف عرش نهاد دامنش گرفتم و بنشاندم سوم کرت که برخاست ندیدم که کجا رفت
لاعلاج بعالم ناسوت مشغول شدم انتهی و بعضی گفته اند کرت اول از کتف گرفته بنشاند و کرت دوم از کمر گرفته
بنشاند سوم کرت از دامن کشید و چهارم کرت بنوافل تشاغل شد که هرچند که نگاه کرد و نظر از عالم ناسوت بملکوت
گشاد از ملکوت بجبروت و بلاهوت و هیچ جای از عالم بالا نیافت باز بناسوت بشتافت و بنوافل پرداخت
وگر مرد لهوست و بازی و لاغ * قوی تر شود دیوش اندر دماغ - مرد لهو صاحب هیچ ای نفس لاغ هزل و بازی و جهانگیری
و قلیه شیعین مضاف الیه دماغ ست ای بشنیدن سرود بر مرد شهوت پرست شیطان غالب گردد و بدرکات هوای
انداز و حاصل ابیات موافق آن روایت الراکبر مباح وقال بعض السالکین مستحب لاهل الحقائق و مباح لاهل العلم
و مکروه لاهل الفسوق والفجور حضرت شیخ سلطان المشائخ فرموده که سماع بر چهار قسمست حلال و حرام و مباح و مکروه
حلال آنکه صاحب سماع را میل بسوی حق بیشتر شود و از یاد او غافل نبود و ریا و نمود را دخل نسازد و حرام آنکه
اهل سماع معنی بیت و دوشعره را حمل بر مجاز نماید یعنی بر آل او را رغبت بامردی یا زنی بود و فهم معانی بر ناز کرشمه او فرماید
و مباح آنکه احتمال او بیشتر باوصاف الهی باشد و کمتر بسوی فراج و مکروه آنکه میلش بحقیقه اقل باشد و بمجاز بیشتر
کذا فی سیر الاولیا * چه مرد سماع ست شهوت پرست * بآواز خوش خفته خیزد نه مست - در نسخه معتده چه کلمه استفهام
و قعست چنانکه مولانا عبد الواسع فرموده که مرد سماع و قابل سماع و مطیع اول استفهام انکاری ست ثانی علت
اوست حاصل آنکه شهوت پرست و هوسناک قابل سماع و لائق آن نیست چراکه او بمنزله مست و خرابست که خود را
بتکلف و هوای نفس گرفتار نموده ست بآواز خوش کسی که خفته باشد برخیزد و بیدار میگردد و آن حسب صدا درو و یاد حق ست
که گاه گاه او را غفلت راه میزند بخواب میبرد لیکن با دنی تنبیه متنبه و بیدار میشود و بخلاف میخبر انداز کسی که مست
و خراب افتاده باشد و آن شهوت پرست ست که تا دم صورت در هوا مدهوش و مست ست هذا هو المعنی الصحیح المناسب بالسیاق
والسیاق و بعضی نسخ چو معنی ما مانند دیده چونکه بعضی بدان رفته و هردو مصراع را استفهام کرده اند و از مرد سماع زمره
عشاق خواسته که زنده دلان مرده تن اند یعنی آیا شهوت پرست مثل اهل سماع ست ای مانند ایشان نیست
بل بینهما بون بعید چه ایشان بحق پیوسته اند و او در رتبه بهیمیت نشسته اولئک کالانعام بل هم اضل سبیلا -
آواز خوش عبارت از سماع و برخاستن عبارت از تواجد و رقص کردن و مست اشارت بعاشق صادق که بباده
عشق مخمور ست و خفته اشارت بشهوت پرست که بخواب غفلت مرده بشهوت نفسانی مغرور ست ای آیا خفته غفلت
بسماع رقص کند مست محبت یعنی اینچنین نیست بل الامر بالعکس که در سماع آنکس در رقص آید که از باده محبت الهی مست
و مخمور ست نکسی که بخواب غفلت رفته بهوای نفس مغرور ست هذا کلامه بر عارف مخفی نیست که مقصود بالذات درین مقام

رقص کردن نیست بلکه از غفلت رستن و بیاد حق پیوستن است رقص باشند یا نه باشد فالصحیح هو المعنی اول و بعضے شراح کلمه
چو را شرطیه گرفته و گفته که اگر مرد سماع شهوت پرست است پس شنیدن آواز خوش از آب بر نمی‌خیزد نه از حال مستی بیدار شود
انتهی - پریشان شود گل بباد سحر ❊ نه هیزم که نشکافدش جز تبر - پریشان شود نشکافد این بیت تمثیل مضمون
سابق است گل کنایه از سالک که اندک غفلتش بسماع راه در و اثر نیست چون از بیان حل و حرمت سماع پرداخت
و عنان بیان به مقصود اصلی معطوف ساخت گفت - جهان پر سماع است و مستی و شور ❊ ولیکن چه بیند در آئینه
کور یعنی در جهان هم سماع است و هم مطرب سراینده بسیار است هم مستی و شور صاحب حالان بیشمار است اما کور
دلانرا نه از سماع آگاهیست و نه از مستی دردمندان - نه بینی شتر بر حدای عرب ❊ که چونش برقص اندر آرد طرب ❊
خطاب است بتو حدا بالکسر دال مهمله و حدی که ساربانان عرب برای راندن شتران میکنند و شتران بران آواز مست
شده بارگران را میبرند و اینمعنی خاصه شتران عرب است و چون بمعنی چگونه طرب بالفتح فرح و شوق شرفنامه و در عامه
نسخ بجای حدا نوا واقع است و آن بمعنی سرود است و بمعنی استفهام توبیخی است حاصل آنکه بحال شتر چشم باز کن
و از خواب غفلت برآی تا کمتر از جانوران نباشی چنانکه گفت - شتر را چو شور طرب در سر است - اگر آدمی را
نباشد خر است ❊ پس ترا باید که میل دل از ماسوای او تعالی منقطع نموده بتوجه تام بسماع سرایندگان که جهان
از ان پر است گوشداری و از لذت آن مدهوش شوی و آگاهی بحق پیدا آری **حکایت** همدرینمعنی شکر
لب جوانی نے آموختی ❊ که دلها بر آتش چو نے سوختی - شکر لب یعنی شیرین سخن صفت مقدم جوانست جوانے بیاء وحدت
آموختی و سوختی بیاء ماضی کاف که دلها آه عاطفه است کذا افتدی اول بمعنے سازیست معروف که سوراخها دارد
و بدهن بنوازند و ثانی بمعنے معروف که بدان آتش فروزند یعنی جوانی خوش آواز نواختن نے می آموخت و بر
آرزوی دلهای عالمیان را میسوخت چنانکه نے را بر آتش میسوزند - پدر بارها بانگ بروی زدی ❊ به تندی و آتش
در ان نے زدی ❊ بروی ای جوان مذکور متعلق بر بانگ زدنست آتش در نے زدن سوختن آن یعنی پدر همیشه
او را از آموختن منع بلیغ کردے و بارها نے از دستش ربوده بآتش انداختے اما جوان این کارها باز نیامدی
شبے بر نوائی پسر گوش کرد ❊ سماعش پریشان و مدهوش کرد - شبی بیاء وحدت نوا بمعنی سرود و بعضے نسخ ادا
واقعست بمعنی درست آوردن سرود براسالیب موسیقی - همیگفت بر چهره افکنده خوی - که آتش بمن در زدی این
بانگ نے ❊ بر چهره افگنده خوی بمعنی عرق از رخسار ریزان حال است از فاعل گفت و که بیان گفت است ای
آواز نے مرا بیقرار ساخت دلم را بسوخت باز آمد بمخاطبه آن کور دل و گفت ندانی که شوریده حالان مست
چرا بر فشانند در رقص دست ❊ ندانی استفهام تقریریست لهذا در جواب آن میفرماید - گشاید دری بر دل از واردات
فشاند سر دست بر کائنات ❊ دری بیاء عظمت یا وحدت واردات دهی نے اصطلاحهم ما یرد علی قلب العارف

من غیر تعمد منه الی الفیضان الالهیة والفتوحات الربانیة من جذبات الشوق و لذات الذوق و واردات
بیان در بیت فشاند فعل مضارع و فاعلش ضمیر دل ست و دست افشاندن ترک دادن یعنی دروازه فیوضات
و جذبات بر روی دل ایشان کشاده شود پس اول از کمال لذت آن دست برفشاند و ترک کام هر دو جهان اشارت
میکنند و ببعضے نسخ فشانند صیغه جمع است و ضمیرش عاید بشوریده حال و المآل واحد لکن الاولی هو النسخة الاولی
تا اضافت سر دست بفلک نرود ـ حلالش بود رقص بر یاد دوست ٭ که هر آستینیش جانے در دوست ـ که هر بمعنی
هر که مبتدای موخر ست و هر آستینش آه صفت اوست و هر دو شین عاید بهر که جانے یعنی جانی یای تنکیر برائی تاکید عموم ست
جانے بیای عظمت که کنایه است از کمال شوق یعنی هر که این صفت دارد که هر آستین او این حال دارد که گویا جانے
درو هست فرانکس را رقص کردن بر یاد دوست که خدا تعالی ست حلال ست عبد الواسع و نسبت جان
با آستین و تعمیم هر آستین بنابر افاده کمال ذوق و بیخودی اوست یعنی بر یاد او تعالی کسی را رقص کردن جائز
ست که رگ استخوان و پوستین بلکه تمام لباس از دامن و آستین او پر از جان شوق و مستی باشد نه کسی را جان و
و بدن و لباس و تمام اندام پر از باده خود پرستی باشد و ببعضے نسخ مصراع بدین نمط است نه هر آستین جان معنی
درو ست ٭ پس ضمیر حلالش راجع بکسی باشد که در سماع بر دل او واردات الهی کشاده شوند و جان معنی باضافت
بیانی عبارت از محبت و معرفت ست یعنی بر یاد حق اینچنین کسی را رقص جائز ست نه هر کسی را زیرا که هر صورت انسانی
را لازم نیست که جان معنی درو باشد پس در تعبیر آن کس با آستین افاده تحقیر اوست ای صورتش مانند آستین خالی
از جان ست والله سبحانه تعالی بمراده ـ گرفتم که مردانه در شنا ـ برهنه توانی زدن دست و پا ـ این دست
و پا زدن همان شناوری در دریای محبت ست و این بیت سر سخن ست در موعظت سالک این راه مطابق آنچه پیشتر گفته
است ـ اگر مرد عشقی آه مردانه بهمزه خطاب شنا شناوری کردن به بحر محبت و عشق مصراع ثانی محیط فائده
است برهنه حال ست از فاعل توانی و اشارت ست بآزادی دل از خیال ماسوی الله ـ بکش خرقه نام و
ناموس و زرق ٭ که عاجز بود مرد با جامه غرق ـ این بیت تفریع ست بر سابق که علیه ست مرد با جامه ترکیب
توصیفی ست غرق خبر بعد خبر ست نام و ناموس عبارت از طلب مقاصد خود از ساختن جاه و عزت دو
جهان زرق بتقدیم معجمه عبارت از ریا و نمود خلق که اعلے مقاصد نفس ست و اضافت خرقه بانها بیانیست
حاصل بیتین آنکه اگرچه در سلوک این راه استعداد کامل دارد و بران اعتماد نموده داخل این راه شود بلکه اولا
در تقریر دل از هوس و هوا و تجرید جان از خیال ماسوا بکوشد که اصل کار ترک خودیست که عظیم تر از ان حجابے
نیست پس محو خویشتن بیش از آنکه بدریای محبت و معرفت در آئی باید کوشید زیرا که مرد صاحب جاه مرد در
شناوری مدد یا عاجز باشد بلکه اغلب که غرق شود ـ تعلق حجابست و بیحاصلی ـ چو پیوندها بگسلی واصلی

ای بقای تعلق دل با سوای تعالی اگرچه اندک باشد حجابیست مانع از وصول بشک و گمان موجب حرمان از معرفت سبحان

اما چون همه تعلقات را بروجه گمان از میان برداری برسی در حریم وصل و پرواز داری و بهذا التقریر ظهر ان کف جه

افراد تعلق فی المصراع الاول وجمعه فی الثانی **حکایت در سبیل تمثیل** کسی گفت پروانه را که ای حقیر

بر و دوستی در خور خویش گیر * حقیر ضعیف البنیان دوستی بیا ر از کبیر چو بیا لایق و زیبا و در وسع کذا فی الشامل اینجا

معنی اول و ثالث مراد است - رهی رو که بینی طریقی رجا * تو ولوس شمع از کجا تا کجا * که صله یا موصوله است طریقی

مفعول ثانی بینی ست و امثال مخذوف است ای برای رو که آن راه را راه رجائی لطف یار و امید واری وصال دلدار

بینی * سمندر نه گرد آتش مگرد * که مردانگی باید آنگه نبرد - سمندر موشی است آتشین کما هو فی عجایب المخلوقات مسطور است

که بعد از پیغمبر ما صلی الله علیه و آله وسلم و بعد ازان مرغ آتشین جای بهم نرسد تا آنکه آتش در یک جای هزار سال افروزد

آن مرغ پیدا نشود و نه بهمزه خطاب که علیه است عشق شمع آن کس را شاید که تا با شعله شمع باشد نه کسی را که بیک

زبانه خاکستر گردد - زخورشید پنهان شود موش کور * که جهلست با آهنین پنجه زور * موش کور که بهندی چهچهوندر

گویند - برو زهر چون بیاید بر شمال آن را درده که مار چون او را بگیرد اگر بگذارد کور گردد و بمیرد که علیه است زور بمعنی کشتی

گرفتن - کسی را که دانی که خصم تو اوست * نه از عقل باشد گرفتن بدوست - البا زائدة کبیر اهمفعول اول است گرفتن

را و دوست مفعول ثانی - ترا کس نگوید نکو می کنی - که جان در سر کار او می کنی - که باین نکوست سر کار او خیال

عشق او حاصل آنکه تلف کردن تو جان خود را در عشق او نزد هر کس ناپسند ست - گدائیکه از پادشه خواست دخت

قفا خورد و سودای بیهوده پخت * دخت مخفف دختر است کذا فی المدار مستشهد بیت متن قفا سیلی سودای بیهوده

پختن ای اندیشه محال را بخاطر آوردن - کجا در حساب آید او چون تو دوست * که روی ملوک و سلاطین در وست

در حساب آوردن اعتبار نمودن و فاعلش ضمیر مستتر چو تو دوست مفعول آن یعنی عاشقی را مثل تو حقیر

که علیه است پندار که اندر چنان مجلسی * مدارا کند با چو تو مفلسی * هر دو جا برای عظمت ای مجلس عظیم که نشستگاه

ملوک است و چو تو مفلسی ای با همچون توئی - و گر با همه خلق نرمی کند * تو بیچاره با تو گرمی کند * و گر بمعنی اگر چه

و درین لفظ اشارتست با آنکه نرمی او بخلق هم علی سبیل العرض است نگه کن که پروانه سوزناک * چه گفت

ای عجب گر بسوزم چه باک * ای عجب بمقوله شیخ است که از جواب او تعجب می کند گر بسوزم آه بیان چه گفت است

مرا چون خلیل آتشی در دل است * که پنداری این شعله بر من گل است این بابیات لاحقه خشتگانه چو دانه

است و آنکه تجویز بمقوله شیخ نموده است از غلت تدبیر فرموده است که صله یا موصوله است و خلیل لقب ابراهیم

و آتش عبارت از عشق و این شعله عبارت از شمع بدانکه روی ساکن درین بیت بواسطه رابطه است که منزله حرف

وصل است متحرک گشته بهذا الوجه را یعنی حرکت ماقبل روی را اختلاف آورده است الا فهو واجب التکرار عنده

سکون از وی نه دل داین دلستان بیکبشد ٭ که مهرش گریبان جان می کشد ٭ که بلکیه است و کذا فی البیت اللاحق.
و مهر بمعنی محبت - نخود را باتش بخود میزنم ٭ که زنجیر شوقست در گردنم ٭ حاصل آنکه در بلاک خود اختیار بیدارم چه افتادم
در آتش از آثار جذبهٔ شوق دلدارست و نیز درین قال ے اگر از جانب معشوق نباشد کششی ٭ کوشش
عاشق بیچاره بجایی نرسد - مرا همچنان در بودم که سوخت ٭ نه اینندم که آتش این در فروخت - همچنان بمعنی هنوز
و بجائی که در کنج خود از مار مار غائب بودم و فاعل سوخت ضمیرست عاید باتش اما از لفظ آتش آتش مصدر
مرادست و از ضمیر آن آتش معنوی که عشق است و فروخت افروخته شد فهو فعل لازم - نه آنکه میکند باید در
شاهدی ٭ که با وتوان گفت از زاهدی ٭ هردو یائی مصدرست معشوقی زاهدی و زاهد شدن یعنی اختیار دوری
خواستن که بیان آنست حاصل آنکه از یار اطوار معشوقانه چنان بظهور آید که عاشق را تاب پرهیز نماند که عیبم کنند در
توالائی دوست - که من را همچو کشته در پای دوست - که اول کلمه ایست برای استفهام انکاری ثانی
علیه برای نفی ضمنی توالا محبت و دوستی کشته در پای دوست حال است از میم متکلم ای کسی را نباید که مرا در مهر قسمه
عیب کند چرا که من غم دلبری او بجان الهی هستم بجائیکه کشته باشم در پای او اشارت بآنکه گفت ے کسی که
بینی که خصم تو او دست - مرا به تلف حرص دانی چراست ٭ چو او هست اگر من نباشم رواست - بلکه اولی است
و این ابیات مقصود بالای او انحکایت است که قطع تعلق و بیخودی اصل این کارست مصراع ثانی جواب چراست
و بعضے نسخ بجای چو که بیان واقعست - بسوزم که یاری پسندیده اوست ٭ که در وی سرایت کند سوز دوست
سوزم بر آتش شمع ای علیه است یار پسندیده عاشق صادق که در وی بیان دوست سرایت باکسر در گذشتن چیزی
به چیزی کذا فی المنتخب اینجا بمعنے تاثیرست و تواند که بسوزم قسمیه باشد که یار پسندیده جواب قسم چون حالم بدین
نهایت رسیده است پس - مرا چند گوئی که در خورد خویش ٭ حریفی بدست آر همدرد خویش ے حریفی بیار شکیر موقوف
و همدرد خویش صفت - بدان ماند اندر زشوریده حال ٭ که گوئی بکژدم گزیدی منال - این بیت با ابیات
چهارگانه لاحقه مقوله نخست بطریق جمله معترضه ٭ بیان شوریدگان عشق باندرز مانند نیست یعنی مفاید نشان
اندر زباد ل مفتوح و ثانی زده وزا معجمه در آخر وصیت ونصیحت برای این وجه اگیری که بیان آنست کسی را گفت
مگوای شگفت ٭ که دانی که دردت نخواهد گرفت - ای شگفت جمله معترضه یعنی ای فلان عجب کار است که مکنی
که جمله با موصوله است گرفتن اینجا بمعنے تاثیر کردنست زکف رفته بیچاره را نگاهم انگویند کاهسته ران ای غلام
بیچاره موصوفست و لگام از دست رفته صفت اوست و کلمه را علامت مفعولیت او و غلام یعنی که
چه نغز این نکته در سند باد ٭ که عشق آتش است ای پسر پند باد - نغز پاکیزه سند باد به هر وجه بالکسر
موقوف کتابیست در حکمت مشتمل بر مواعظ از نصائح از مصنفات حکیم ازرقی که بنام طغان شاه سلجوقی پرداخته است

کذا فی المدارک بیان این نکته که در کتاب غیاث گویند پند باد بحذف عطف معطوف بر عشق آتش است عطف باب
عطف الجملة علی الجملة ثم فسره المصنف المذکور او الشیخ المبرور بقوله. بباد آتش تیز برتر شود ✤ پلنگ از زدن
کینه ور تر شود ✤ آتش تیز ترکیب توصیفی ست برتر بلند تر و مصراع ثانی تمثیل ست باز آمد در تتمه جواب پروانه
و گفت چو نیکت بدیدم بدی میکنی ✤ که رویت فرا چون خودی می کنی. خطاب ناصح مذکور ست که پروانه
را از عشق شمع منع مینمود و نیک دیدن تامل صادق کردن بدی بیار عظمت که رویت بیان بی چون خودی
بیار تنکیر و وجه شدن ناصح مذکور بسوی همچون خودی از کلام او گرفته است چه نصیحت بعشق همچون خودی (فاعل گرفته ✤ وهنه ✤ وددیستی آه است)
از انکس میزند که خود هم در پی همچو نخودی بوده باشد کما قیل کل اناء یترشح بما فیه. ز خود بهتری جوی و فرصت
شمار. که با چون خودی گم کنی روزگار ✤ بهتری بیار عظمت فرصت شمار غنیمت دان و سعادت شناس
عشق آن بهتر از خود را که علیه است گم کردن ضائع ساختن و بی بهره ماندن اینحکایت اگرچه بقول پروانه
است لهذا در ضمن این بیت از جناب شیخ مرطالبان حق را پندیست باینکه متمکن با بتلی خودی که ممکن باشد
دلبستگی نمودن و محبت او پای فرسودن تضییع وقت و بباد دادن سرمایه حیات است باید که بهتر از خود را
که از شائبه حدوث و امکان منزه است بجوید و دل در محبت او بندد و لله در من قال ع هر چه جز عشق خدای
احسنست. گر شکر خوردنست خود جان کندنست ✤ عبدالواسع. بی چون خودی خود پرستان روند.
بکوی خطرناک مستان روند. خودپرستان فاسقان که در بند شهوت خویش اند مستان عشاق صادق که
از خود بیخبر اند. من اول که این کار بر داشتم ✤ دل از سر بیکبار بر داشتم. این بیت هم مقصود ست بالا ایراد
درین حکایت که این کار اشارت بعشق شمع. سرانداز در عاشقی صادق ست ✤ که بد زهره بر خویشتن عاشق ست
سرانداز فدا کننده خود در عاشقی بیار صدری متعلق صادق ست که علیه ست ✤ زهره بد بزدل که از خوف هلاک
خویش داخل عشق نمیشود. اجل ناگهان در کمینم کشد ✤ همان به که آن نازنینم کشد. اظهر آنست که کشد در مصراع
اول از کشتن باشد و بیت مرادف و مقتضی باشد و تواند که از کشیدن باشد پس بیت ذو قافیتین است
چو بیشک نبشته است بر سر هلاک ✤ بدست دلارام خوشتر هلاک ✤ نه روزی به بیچارگی جان دهی ✤ همان به
که در پای جانان دهی ✤ بیچارگی بی اختیاری حکایت همدرین معنی شبی یاد دارم که چشمم نخفت
شنیدم که پروانه با شمع گفت ✤ عبدالواسع فرموده که گفت و شنود پروانه و شمع با یکدیگر و شنیدن متکلم یعنی
شیخ آن فسانه را بزبان حال ست و بگوش عبرت نه بلسان مقال و گوش صورت و کذلک حکایت کلیله و دمنه
و افسانهای مفرح القلوب محض برای فهمانیدن مطلب ست و الا سخن گفتن وحوش و طیور و باز فهمانیدن
انسان از تجویز عقل دور ست مگر از راه اعجاز و یا کرامت که از ارباب سعادت امری بخلاف عادت بظهور آید

اما این را بر انقیاس کردن نشاید مولانا روم فرموده ع این کلیله دمنه جمله افتریست * ورنه کی با زاغ لک لک را
مریست * ماجرای بلبل و گل گوش دار * گرچه گفتی نیست آنجا آشکار * ماجرای شمع با پروانه تو * بشنو آن معنی گزین
افسانه تو - که من عاشقم گر بسوزم رواست - را است * ترا گریه و سوز باری چراست * که بیان گفته است
و باری سبیل تکیه کلام - بگفت ای هوادار مسکین من * برفت انگبین یار شیرین من - هوادار محب عاشق و
مسکین صفت و یار شیرین بدل است از انگبین * چو شیرینی از من بدر میرود * چو فرهاد آتش بسر میرود *
شیرینی بیا بر عهد اشاره بانگبین است و ایهام بمعشوق فرهاد که شیرین نام داشت از من ای از کنار من میم
فرهاد مضاف الیه سر است و فرهاد نام سنگتراشی که بر منکوحهٔ خسرو پرویز شاه یعنی شیرین عاشق شده بود و چون
بمیعاد یافتن شیرین در میان کوه راه درست کرد و بشگاف پرویز کسی را فرستاد که پیش از خبر بدروغ
برساند که شیرین از جهان رفت بمجرد سماع این خبر ناخوش خود را از کوه افگند و جان داد کذا فی الشامل
و مشهور آنست که بسماع این خبر شعلهٔ آتش از سرش خواست و بمرد چنانکه عبارت بیت بران دلالت گویند
که شیرین بشنیدن خبر وفات فرهاد خود را از بام افگند و بمرد و کذا خسرو شاه سماع این خبر تباه بر زمین
افتاد و جان داد ع براه عشق بین افگنده سرها * بگوش جان شنو این خبرها * همیگفت و هر لحظه
سیلاب درد * فرو میدویدش برخسار زرد - هر لحظه تا آخر بیت حال است از فاعل گفت و شین مضاف
الیه رخسار است و زرد بنابر تابش آتش گفته و بیان گفت آنست - که ای مدعی عشق کار تو نیست - که نه
صبر داری نه یارای ایست - که علیه است ای نه صبر از دیدنم داری و نه قوت ایستادن بر تابی جمال من -
تو بگریزی از پیش یک شعله خام * من استاده ام تا بسوزم تمام - خام ساده محذوف است من استاده ام
ای در فراق یار پس مرا هم صبر است و هم استادن - ترا آتش عشق اگر پر بسوخت * مرا بین که از پای تا سر بسوخت
همین تابش و مجلس افروزیم * تپش بین و سیلاب دل سوزیم * تابش روشنائی تپش بیار یا رسی گرمی ای
بظاهر من مبین که افروخته است بلکه بباطنم نظر کن که چسان سوخته است کما مثله بقول سعدی -
چو سعدی که بیرونش افروخته است * ورش اندرون بنگری سوخته است - شین درش مضاف الیه
اندرون است - همه شب درین گفتگو بود شمع * بدیدار او وقت اصحاب جمع - مصرع ثانی حال است از شمع
ای اکثر شب و عتاب و خطاب پروانه بود بجائی که دل اهل مجلس با فروختن او خوش بود و تواند که از اصحاب
ذات اهل معرفت دیگر خواسته باشد ای من و یاران با استماع گفتگوی آن خوشوقت بودیم - نرفته ز شب
همچنان بهره * که ناگه بکشتش پریچهره - بهره بهمزه نکیر مفید قلت پریچهره بهمزه وحدت که معاجیه است
برای تاکید ای هنوز از شب بهره و حصهٔ اندک نرفته بود بلکه باقی مانده بود که شمع کشته شد و گفتگو با خر رسید

وبهذا انرفع التدافع بین البیتین چه از همه شب مرا دست نه رفته یعنی باقی مانده که شمع آه که توجیهش چنان فرموده
که از شمع موم مرادست که از ان سوخته شود و معلوم ست که موم بعد از کشتن باقی باشد پس شاید انرا بپروانه
تا آخر شب گفتگو باشد همچو موم رکیک ست چو موم را بدون افروختن شمع نخوانند مع ذالک عشق پروانه
بموم نا افروخته دور از سعو بیت است چه ایستاده ماندن تحمل عبارت ست - همیگفت و میرفت دودش بسر
همین گفت پایان عشق ای پسر - میرفت حالست و شین مضاف الیه سر و مصراع ثانی بیان گفت ست
وهذا البیت هو المقصود من تمام الحکایة یعنی شمع بوقت جان دادن چنین میگفت که نهایت عشق
وکمال آن همین ست که عاشق براه دوست جان بدهد قال الله تعالی فتمنوا الموت ان کنتم صادقین
فقال الشیخ - اگر عاشقی خواهی آموختن * بکشتن فرج یابی از سوختن * ای بجان دادن در راه
یار از کدورت فراق برهی و بفرح وصال برسی که الموت جسر یوصل الحبیب الی الحبیب حصول دولت
بقای ابدی منوط ست بالفنا و بیخودی * مکن گریه بر گور مقتول دوست * قل الحمد لله که مقبول اوست *
این بیت فی وفاقیین ست که علیه اشارت ست بحدیث من احب قتلته ومن قتلته فانا دیته - اگر عاشقی
سر مشو از مرض * چو سعدی فرو شوی دست از غرض - مرض عبارت از ریاضات عشق و محبت و
غرض عبارت از مقاصد نفس از سلامت جان و غرت سر شستن از مرض صحت و تندرستی طلبیدن
دست شستن از غرض ترک مرادات کونین - فدائی ندارد ز مقصود چنگ * و گر بر سرش تیر بارند و سنگ
فدائی بیاء عظمت عاشقی که خود را فدای معشوق ساخته باشد یعنی طالب صادق از مطلوب که ذات محبوبه
ست دست بر ندارد و از طلبش باز نماند اگرچه صد بر سرش آید - بدریا مرو گفتمت زینهار * و گر میروی
تن بطوفان سپار - گفتمت در معنی مقدم ست تمامه مقصود اوست دریا عبارت از بحر عشق و
طوفان عبارت از هلاک ذات و صفات و جمیع مرادات گفتمت اشارت ست باین بیت که مصراع ثانیا
ست اگر مرد عشقی کم آه اللهم احرق عوارض قلوبنا بنار عشقک و اغرق اثقال مطلوبنا فی بحار شوقک
بحرمة النبی واله الکرام وبحرمة المشایخ الچشتیة العظام رضوان الله تعالی علیهم اجمعین

باب چهارم در تواضع

ز خاک آفریدت خداوند پاک * پس ای بنده افتادگی کن چو خاک - افتادگی فروتنی و کمزنی خود را از
هر کس کمتر دانستن که معنی تواضع ست حریص و جهانسوز و سرکش مباش * ز خاک آفریدت چو آتش مباش
چو گردن کشید آتش هولناک * بیچارگی تن بینداخت خاک * اشارت بانچه وقت تقدیر آفرینش

آدم و جان هر چیز در خواست نموده بود که خلقت خلیفة الله از من باشد چنانکه آتش گفت که من جوهر علویم از من پیدا کنید و خاک که جوهر سفلی بود از سخن خاموش ماند و خود را لایق این امر جلیل القدر ندانست و این بیت شرط و جزاست من قبیل المتصلة الاتفاقیة و جزاء لعاطفة من المصراع الثانی غیر سدید لان البیت الحق مستقل بنفسه لا ان یقع یکون المصراع الاول منه اعادة لما سبق * چو آن سرفرازی نمودند ازو * دیو گردند زین آدمی * آن اشارت بآتش و این اشارت بخاک سرافرازی و کمی بیای مصدری و فاعل بودند و کیلان قهار و قدر کما قال الله تعالی وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ وَالْجَآنَّ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ یعنی هر آئینه بتحقیق آفریدیم مر آدمی را از گل سیاه خمیر کرده باشد و آفریدیم جن را پیش از آفریدن انسان از آتش و دوزخ زبانه دار

حکایت بر سبیل تمثیل * یکی قطره باران ز ابری چکید * خجل شد چو پهنای دریا بدید * ابری بیار و حدت دگفت. که جائیکه دریاست من کیستم * گر او هست حقا که من نیستم که ثانی صله یا موصوله است و ثانی جواب قسم چه لفظ حقا در استعمال عرب اگرچه مفعول مطلق آید برای فعل محذوف ای احق حقا یعنی ثابت میکنم این گفتار خود را ثابت کردنی اما فارسیان در محل سوگند آرند * چو خود را بچشم حقارت بدید * صدف در کنارش بجان پرورید * شین مفعول پرورید است و عاید قطره باران * سپهرش بجا رسانید کار * که شد نامور لولوی شاهوار * شین مضاف الیه کار است که صله یا موصوله شاهوار مرکب است از شاه و وار که کلمه ایست مفید معنی لیاقت کذا فی الرشیدی ای لائق تاج شاهی که ادوات التاج خوانند و فی الکشف در بی همتا و یکدانه که تتار لیش در یتیم خوانند * بلندی ازان یافت کو پست شد * در نیستی کوفت تا هست شد * بلندی علو مرتبه که شاهوار باشد و مصراع ثانی تفسیر آن

حکایت جوانی خردمند پاکیزه بوم * ز دریا بر آمد ببندر روم * پاکیزه بوم نیک سرشت و بهتر نژاد * بندر نام شهریست مسکن تجار و نیز گذرگاه دریا که آن را معبر گویند کذا فی المدار بر معنی ثانی مستشهد بیت کن واکنون بلسان عوام بندر گویند و صاحب رشیدی باب الابواب گفته که قریب شهر شروانست و صاحب جهانگیری یعنی قلعه و این بیت را شاهد گرفته * بهر جا که دربند بر گرد شاه * برآورد بر چرخ خورشید ماه. والله اعلم * در او فضل دیدند و راعی تمیز * نهادند رختش بجای عزیز * فضل یعنی علم و فاعل دیدند و نهادند عالمیان و عابدان انعام در عبارت از وجود ای اوره بجای منزل دادند از حجرات مسجد که مبارکه و هم اشارتست بقبول کردن ایشان ارادت او را که بدست شیخ المقام چنانکه در ابیات لاحقه می آید * سر عابدان گفت روزی بمرد * که خاشاک مسجد بیفشان و گرد * خاشاک گیاه آلوده کذا فی المدار یعنی شیخ المقام او را گفت که صحن مسجد را جاروب من و خس. گرد غبار ابروب * همان کین سخن مرد راه رو شنید * برون رفت و بازش نشان کس ندید * همان ای همان

لخظه رهرو سالک بخدمت آن بزرگ پیوست و شین مضاف الیه نشان - بران حمل کردند برنا و پیر * که بروای

خدمت ندارد فقیر * حمل کردن توجیه تاویل کردن که بیان آنست پروا بمعنی میل و محبت - دگر روز خادم گرفتش

براه * که ناخوب کردی برای تباه * که بیان گفت محذوفست برای تباه ای لفکر باطل که گفته شیخ را خلاف

کردی - ندانستی ای کودک خودپسند * که مردان بخدمت بجایی رسند - خودپسند ای بی پروا از اعمال حسنه

که بیان مرانستست بجایی بجای عظمت ای بمنزل علیا عند الله تعالی - گرستن گرفت از سر صدق و سوز * که ای

یار جان پرور دلفروز * که بیان گفت محذوفست و مقصود بالند آنکه - نه گرد اندران بقعه دیدم نه خاک *

من آلوده بودم دران جای پاک * بخاطر فقیر میگذرد که خاک درین بیت مختصر خاشاک باشد علیک بالانصاف

گرفتم قدم لاجرم باز پس * که پاکیزه به مسجد از خار و خس * خار و خس عبارت از ذات خود کرده است تمت الحکایة

فقال الشیخ طریقت جز این نیست مر رویش را * که افگنده دارد تن خویش را * که بیان انیست افگنده

دار و ای خود را از هر کس و هر چیز حقیر و کهتر داند - بلندیت باید تواضع گزین * که این بام را نیست سلم جز این *

کلمه شرط از اول بیت محذوفست و کی علیه ست بضم و تشدید لام مفتوحه نردبان مهذب و منتخب این بام بشارت

به بلندی مرتبه عند الله و عند الناس جز این اشارت بتواضع را بمعنی یعنی برای برآمدن بر بلندی مرتبه و

رفعت قدر نردبانی به از تواضع و خدمت کردن که من تواضع لله فقد رفعه الله تعالی مولنا عبد الواسع

فرموده که نردبان را زینه هم گویند چنانکه شیخ رح این مضمون و بندنامه خود هم آورده سه تواضع کلید در جنت

ست - سرافرازی و جاه را زینت ست - ای برای برآمدن بلندی جاه نردبان انتهی لیکن خالی از غرابت

نیست چه لفظ زینت در کتب متداوله لغت بمعنی نردبان یافته نشد و مع ذلک در عامه نسخ پندنامه

واو عطف بر سر جاه مرقوم ست پس شاید که معنی چنین باشد که تواضع و فروافتادگی در معنی سرافرازی

جاه ست و آرایش ست مر اصحاب جاه را **حکایت** شنیدم که وقتی سحرگاه عید * ز گرمابه آمد برون

بایزید * روزی بیاد وحدت گرمابه حمام بایزید نام ولی از اولیا صاحب کمال عالیه و حالات متعالیه که او را

ابویزید بسطامی گویند و بسطام بضم نام شهریست مولد آن کذا فی المدار ای در روز عید بوقت صبح در حمام

برای سلوک سنت غسل نموده بدر آمد و در کوچه روان شد - یکی طشت خاکسترش بیخبر * فرو ریختند از سرای

بسر - یکی بر سبیل تکیه کلام و سین مضاف الیه سر است که بمصراع ثانی ست عاید بابویزید فاعل بریختند

ساکنان شهر سرای بیاد وحدت - همیگفت ژولیده دستار و موی * کف دست شکرانه مالان بروی *

ژولیده به ضم زا پارسی با یکدیگر آمیخته مالیده شده و پریشان و گرد آلوده شرفنامه و المدار و الاخیر هو المراد

موی عبارت از ریش ست ژولیده دستار و موی حالست از فاعل گفت و کذا المصراع الثانی و بیاد

۵ در نسخه [illegible] علیک بالانصاف ۱۲

ژولیده

گفت آنست. که ای نفس من درخور آتشم * ز خاکستری روی در هم کشم. خاکستری بیا تقلیل ارتت الحکایة فقال الشیخ
بزرگان نکردند در خود نگاه * خدا بینی از خویشتن بین مخواه. خدا بینی بیا مصدری معرفت حقتعالی خویشتن
بین متکبر صاحب پندار و عجب. قیامت کسی بیند اندر بهشت * که معنی طلب کرد و دعوی بهشت. قیامت استادگی
و استقامت بهشت اول از جزای نیکوکاران و ثانی صیغه ماضی ست از هشتن که صله یا موصوله است و بعضے
نسخ قیامت کرامت است. تکبر مکن یا درویش باش * جراحت مشو مرهم ریش باش * یا درویش خادم
اهل الله و تواند که یا ندای باشد و درویش باش مقصود بالنداء ای بصفت درویشان که تواضع است
موصوف باش. بزرگی بناموس و گفتار نیست * بلندی بدعوی و پندار نیست. بلندی و بزرگی
علو مرتبه عند الله پندار عجب و خودی. تواضع سر رفعت افرازدت * تکبر بخاک اندر اندازدت. سر رفعت
مفعول افرازدت و تا مضاف الیه رفعت ای والای قدر ترا بلند خواهد کرد. بگردن فتد سرکش تندخوی.
بلندیت باید بلندی مجوی. بلندی اول معنی علو مرتبه ست و ثانی بمعنے گردن کشی. **داستان در**
ترغیب تواضع و ترهیب ترافع ز مغرور دنیا ره دین مجوی * خدا بینی از خویشتن بین مجوی
گرت جاه باید مکن چون خسان * بچشم حقارت نگه در کسان * خسان کمینگان که پیشه خودبینی دارند
کسان بزرگان اهل دین یا عامتر از ایشان. گمان کی برد مردم هوشمند * که در سر گرانیست قدر بلند
که بیان گمان ست سرگرانی تکبر و عجب. ازین نامور تر محلی مجوی * که خوانند خلقت پسندیده خوی. نامور تر
بلندتر محلی بیا تنکیر ای هیچ مرتبه منزلت که بیان ازین ست تا خلقت مفعول اول خوانند است و پسندیده
خوی مفعول ثانی و این معنی در تواضع است نه در تکبر. اگر چون تویی بر تو کبر آورد * بزرگش نبینی بچشم خرد * چو تو بیا
بیا تنکیری یکی از مردمان که در قدر بلند ست بزرگ مفعول ثانی نبینی ست و شین مفعول اول ای آن متکبر را
بزرگ ندانی بلکه احمق خوانی. تو نیز ار تکبر کنی همچنان. نمایی که پیشت تکبر کنان * همچنان نمایی جزای
شرطست و که بیان همچنان ای اگر همچون آن متکبر بر مردمان تکبر کنی پس در چشم مردمان چنانکه حقیر دیده شوی که پیش
خرد تو تکبر کنندگان حقیر نمایند. چو استاده بر مقام بلند * بر افتاده گر هوشمندی مخند. استاده بهمزه خطاب و کذا
یا هوشمندی مقام بلند دستگاه نکوکاری و دینداری افتاده عبارت از بیدین زیرا که بسا ایستاده در آمد و یا
که افتادگانش گرفتند جا. که عاطفه شین مضاف الیه جا و عاید بایستاده یعنی بسا دینداران اهل صلاح
از شومی تکبر و عجب از مرتبه خود افتاده اند و آنانکه بچشم ایشان حقیر اند منزلت ایشان گرفته اند چنانکه در ابیات
لاحقه می آید و تواند که کاف صله یا موصوله محذوفه باشد ای در آمد یا بطوریکه افتاده گانش آه *
گرفتم که خود هستی از عیب پاک * تعنت مکن بر من عیب ناک * تعنت عیب جستن دیگر برد بدگویی کردن

اینجا بمعنی اظهار عیب است * یکی حلقهٔ کعبه دارد بدست * یکی در خرابات افتاده مست * گر این را بخوانند که نگذاردش *
ور آنرا برانند که باز آردش * این اشارت به مست و خرابات و آن اشارت بمتمسک حلقهٔ کعبهٔ معظمه و فاعل
خواند و راند ایزد تعالی بخواندی بجناب خویش براندی از درگاه خود که نگذاردش رای کدام کس ورا بجناب حق
رفتن بدهد که باز آردش ای کدام کس او را باحت قرب حقتعالی بجای اصلی باز آرد * نه مستظهر است آن باعمال
خویش * نه این را در توبه بسته است پیش * علت خواندن و رانست مستظهر اسم فاعل از استظهار بمعنی قوت
و پشتی یا بنده کذافی الشامل ای بر خدایتعالی واجب نیست که بندگان را بجزای اعمال رساند لان الثواب
فضل منه لا عدل پس تکیه بر اعمال خود کردن محض خطا است بلکه با همه سعی نیکوئی و عجز و نیستی را باید گرفت
تا موجب غیرت الهی نگردد * حکایت مطابق مضمون این بیت * شنیدستم از راویان کلام * که در
عهد عیسی علیه السلام * راویان کلام مفسران کلام الله یا مورخان قصص ماضی * یکی زندگانی تلف
کرده بود * بجهل و ضلالت سر آورده بود * ای زندگانی را بآخر رسانیده بود و چیزی از علم دین نیاموخته
و خرمن اعمال نیندوخته * دلیری سیه نامه سخت دل * ز ناپاکی ابلیس از وی خجل * دلیر بر گناه کردن
سیاه نامه گنهگار سخت دل سخت اندرون بکثرت ذنوب * بسر برده ایام بی حاصلی * نیاسوده تا بوده از وی
دلی * هر دو یای تنکیر است بی حاصلی ای بی آنکه علم با عمل حاصل کرده باشد دلی فاعل نیاسوده * سرش
خالی از عقل و پر احتشام * شکم فربه از لقمهای حرام * احتشام خود را بزرگ پنداشتن تکبر نمودن و بعضی
نسخ بجای پر کلمه از دیده شد برین تقدیر احتشام بمعنی شرم داشتن باشد کذافی المدار و المنتخب ای سرش
از شرم و حیا خالی بود * بناراستی دامن آلوده * بناداستی دوده اندوده * هر دو همزه برای عظمت
است اما راست در گفتار و خلاف و خلاف شرع در کردار نادست بیشرم بیحیا که هندش کنگرا نامند شامل
و مدار دوده به ضم فرزند و دودمان و قبیله و نیز دود چراغ که با روغن مرکب سازند و به چشم کشند هندش
کاجل نامند کذافی المدار و الرشید اندودن کهگل مال کردن و طمع ساختن و پر کردن کذافی المدار
و الشامل و الرشید یعنی خاندان خود را به بیحیائی و بیشرمی پر کرده بود یا کهگل نموده بود و ایها
بمعنی دود چراغ است یعنی کحل بیحیائی و بیشرمی خانهٔ چشم را کحل و سرمه ناک ساخته بود و تواند که یای ناراستی
کنایت از عدم و ز اعمال حسنه باشد با فلاس * نه پائی چو بینندگان راست رو * نه گوشی چو مردم نصیحت شنو
پای بیای تنکیر موصوف است و راست رو صفت آن و کذا گوشی نصیحت شنو و پا و گوش مفعول فعل محذوف
است که داشت باشد حاصل آنکه نه پای داشت خود درست رو بود و نه از کسی نصیحت شنو بلکه تمام مغرور بود و بمتابعت
نفس در گرو * چو سالی بد از وی خلائق نفور * نمایان بهم چون مه نو ز دور * سال بد قحط سال نفور

گریزنده بهم یکدیگرای مردم از دور ببوی او یکدیگر را اشارت کنان بودند که فلان فاسق می آید یا میرود
چنانکه هلال را بانگشت اشارت نمایند حاصل آنکه به فسق و فجور انگشت نما شده بود ۔ هوا و هوس خرمنش
سوخته ❊ جوی نیکنامی نیندوخته ❊ خرمن عبارت از زندگانی یا از دین مسلمانی جوی مقدار یکجو
سیه نامه چندان تنعم براند ❊ که در نامه جای نوشتن نماند ❊ سیه نامه مجرم که نامهٔ اعمال او بگناه سیه گشته
بوده مقرر است که اطاعت مرقومه در نامهٔ اعمال حروف نورانی دارد و معاصی حروف ظلمانی چنانکه حروف
انهٗ مؤمنٌ از دست دابة الارض بر پیشانی مسلم روشن باشد و حروف انهٗ کافرٌ بر پیشانی کافر سیاه
باشد تنعم بناز زیستن و در مصراع ثانی مبالغه بالغه فرموده چه برای هر کسی یک طومار نیست که از کثرت
نوشتن تنگ گرده و بقلت ارقام فراخ باشد بلکه کراماً کاتبین برای هر فردی از افراد انسان هر روز را
نامهٔ دیگر نویسند و هر شب را نامهٔ دیگر و هکذا الی آخر العمر کما هو المسطور فی الکتب ❊ گنهگار خود رای و شهوت
پرست ❊ بغفلت شب و روز مخمور مست ❊ شنیدم که عیسی بر آمد ز دشت ❊ بمقصورهٔ عابدی در گذشت
مقصوره حجرهٔ کوچک جای استادن امام از نماز و کوشک کذا فی الشامل و المدار اینجا حجرهٔ عبادت
مراد است که بالای خانه بود عابدی بسیار وحدت ۔ ز غرفه فرود آمد خلوت نشین ❊ بپایش در افتاد سر
بر زمین ❊ غرفه بضم حجره که بالای حجره باشد یعنی بالاخانه کذا فی الکشف و جهانگیری و ابراهیمی و نشین
عابد به عیسی سر بر زمین حال است از فاعل افتاد که خلوت نشین ۔ گنهگار آشفته اختر ز دور ❊ چو پروانه
حیران در ایشان ز نور ❊ برگشته اختر بد بخت ایشان اشارت بعیسی و عابد چو پروانه ای چنانکه پروانه
از دور بدیدن نور شمع حیران گردد ز نور ای از نور الهی که بر روی ایشان می افتاد بحسرت تامل
کنان شرمسار ❊ چو درویش در دست سرمایه دار ۔ تامل کنان نظاره کننده بعیسی و عابد چو درویش
متعلق او ست شرمسار حال است سرمایه دار صاحب دولت ۔ خجل زیر لب عذر خواهان بسوز ❊ ز شبهای
در غفلت آورده روز ❊ خجل حال است زیر لب آهسته بسوز ای بصدق نیت و خلوص طویت شبهای
متعلق عذر خواهان است ای توبه کنان بود از شبهای گذشته که در غفلت و فجور بروز آورده بود
سرشک غم از دیده باران چو میغ ❊ که عمرم بغفلت گذشت ای دریغ ۔ مصراع اول حال است از فاعل
گفت محذوف که مصراع ثانی با ابیات لاحقه چهارگانه مقولهٔ او ست ۔ بر انداختم نقد عمر عزیز ❊
بدست اندر م نیامد چیز ۔ بر انداختم یعنی ضایع کرده ام نقد عمر با صنافت بیانی حاصل عمر که توفیق اعمال است
که مصراع ثانی حال است از میم متکلم ۔ چو من زنده هرگز مبادا کسی ❊ که مرگم به از زندگانی بسی ❊ که علیه با صفت وبسی
متعلق است ۔ برست آنکه در عهد طفلی بمرد ❊ که پیرانه سر شرمساری نبرد ۔ برست ای از عذاب اخروی نجات یافت

[illegible]

که علیه است پیرانه سر یعنی هنگام پیری ظرف ندا شت ـ گناهم ببخش ای جهان آفرین ✤ که گر با من افتد فبئس القرین ـ که علیه است فاعل افتد گناه والفا جزائیه بئس فعل ذم است قرین فاعل او و مخصوص بالذم محذوف است ای بئس القرین هو یعنی پیر فاسق پیش حق می گفت که خداوند جهان آفرین گناه من عفو فرما چرا که اگر در قیامت این گناهم بمن افتد و همره من باشد بس بدتر همراه است این اقتباس است از کریمه لیت بینی وبینک بعد المشرقین فبئس القرین الفاء للتفریع والمخصوص محذوف ای انت یعنی کافر در روز قیامت شیطان خواهد گفت ای فلان کاشکی در میان من و تو چنان دوری بودی که در میان مشرق و مغرب تغلیبًا یا مشرق صیف مشرق شتا مراد است که در میان اینها هم بعد بسیار است حاصل آنکه من از تو　　دور بودمی چرا که بد همنشین تو کذا فی الحسینی ـ درین گوشه نالان گنهگار پیر ✤ که فریاد حالم رس ای دستگیر ✤ که بیان نالان است دستگیر ایزد تعالی و آنکه از عابد و عیسی عبارت داشته از سیاق عبارت دور است ـ نگون بوده از شرمساری سرش ✤ روان آب حسرت برون اندرش ـ این بیت حال است از فاعل نالان ـ وزین نیمه عابد سر پر غرور ✤ ترش کرده بر فاسق ابرو ز دور ✤ معطوف است بر قوله درین گوشه سر پر غرور ترکیب توصیفی است و مجموع آن صفت عابد است ای عابدی سر پر غرور داشت نیمه طرف و نیز نصف هر چیزی که باشد و بمعنی پر قع و نیز جامه که نصف تن را بپوشد کذا فی الشامل والسروری والرشیدی اینجا معنی سوی مراد است بقرینه تقابل او بدرین گوشه و بعضی شراح بمعنی رقعه گرفته که اکثر عباد در زها و رقع دارا باشند بلکه بمعنی جامه که نصف تن را بپوشد ای از اندرون پرقع یا از پس آنجامه بران بران گنهگار ابروی خود را ترش کرده بود و در دل همی گفت ـ که این مدبر اندر پی ما چرا است ✤ نگون بخت جاهل چه در خورد ماست مدبر بخت و بد دولت بخور د ماست ای لایق صحبت ما نیست ـ بگردن در آتش در افتاده ✤ بباد هوا عمر بر داده ✤ صفت آن مدبر است و هر دو همزه برای انکار است ـ چه خیر آید از نفس تر دامنش ✤ که صحبت بود با مسیح منش ✤ تر دامن گنهگار و فسق آلوده که رابطه بین الجملتین است و شین مضاف الیه صحبت است مسیح لقب دجال را نیز گویند فاذا اطلق علی عیسی فمن المسیح لانه کان یمسح ذا العاهات الا براه واذا اطلق علی الدجال فمن المساحة اذ هو یسیح وجه الارض سریعا قل من ثلثة ایام کما هو المتواتر کذا فی ـ چه بودی که زحمت ببردی ز پیشش ✤ بدوزخ برفتی پس کار خویش ـ چه بودی چه خوش بودی زحمت انبوهی و رنج کذا فی المدار دهر دو یا برای ماضی است و لفظ بدوزخ آه زاید است و داخل مقصود نیست کما لا یخفی ببردی بصیغه اثبات یعنی وجود خود را که بمنزله مرض است یا بمنزله کوه انبوه است از پیش مربوط بمصراع ثانی خواهد بود عبد الواسع ای شفقت استاده ماندن بلا فائده نکشیدی و از پیش ما پس کار خود برفتی و دور شدی ـ یعنی رنجم از طلعت

مصرع ثانی علت رنجیدن است ای مباد اکه از شومی صحبت او باوی در عذاب شریک شوم بمحشر که حاضر شود انجمن ۞
خدایا تو با او مکن حشر من ۞ انجمن خلایق اولین و آخرین حشر انگیختن ـ درین بد که وحی از جلیل الصفات ۞
درآمد بعیسی علیه الصلوٰة ۞ ای درین گفتگو بود آن عابد که مفاجیه آمد جلیل الصفات ایزد تعالی که صفاتش
از شایبه حدوث و نقصان منزه است و بیان وحی اینست ـ که گر عالمست این و گر وی جهول ۞ مراد عوت
هر دو آمد قبول ۞ این اشاره بعابد که نزدیک عیسی بود و وی بشارت با آن شخص مذکور که نه علم آموخت و نه
عمل اندوخت ـ تبه کرده ایام برگشته روز ۞ بنالید بر من بزاری و سوز ۞ برگشته روز ای بد روزگار بر
من پیش جناب من ـ به بیچارگی هر که آمد برم ۞ نیفند از مش بر آستان کرم ـ برم ای پیش من لهذا عفو
کردم از وی عملهای زشت ۞ بانعام خویش آرمش در بهشت ـ بانعام خویش ای بلا بهای طاعت که
از ولعبد در آمده باشد ـ وگر عار دارد عبادت پرست ۞ که در خلد باوی بود هم نشست ـ که بیان کلمه
ازین مخذوفست و وی عابد بگنهگار این بیت شرط است و جزائش بیت لاحق ـ بگو ننگ از و در قیامت
مدار ۞ که این را بجنت برند آن بنار ـ بگو ای عابد را که علیه است این اشارت بفاسق که بجناب حقتعالی تو به
قرب یافته و آن اشارت بعابد که بغرور طاعت و عار داشتن از فاسق از ساحت قرب بعید افتاد ۞
که این را جگر خون شد از سوز و درد ۞ گر آن تکیه بر طاعت خویش کرد ـ کاف در مصراع اول علیه است و در
در مصراع ثانی کلمه شرط است و جمله این را جگر خون شد از سوز و درد ـ جزای مقدم شرط است و مضمون شرط
و جزا تتمه تعلیل مصراع ثانی بیت سابق است معنی آنکه وکیلان قضا و قدر یا بهشت و دوزخ این گنهگار
را بجنت نواهند برد و آن عابد را بدوزخ چرا که اگر عابد را اعتماد بطاعت نموده خود را مستحق جنت
دانسته فاسق هم کار نکرده است که جگرش از سوز و درد خون شده پس در استحقاق بپاداش عمل خود هر
دو مستحق جنت اند اما چون عابد از صحبت او عار دارد و که رفاقت او گذاشته بدوزخ رود و زیاده برین در تقریر
این دو بیت نتوان گفت من لم یجبه فلیتفکر خیراً منه عبد الواسع باید دانست که موجب طرز عابد مذکور از
جناب ایزد کریم و غفور دو چیز است یکی تکیه بر طاعت کردن که خطا است چنانکه پیشتر گفته شد که بر سعی خود
تکیه کردن خطا است و نیز بیت اخیر از داستان سابق که اینحکایت تمثیل اوست بر همین معنے دال است
که هیچکس را با عمل خود مستظهار نیست و کذا الابیات اللاحقه الی الحکایه الآتیه دوم تکبر او از فاسق مذکور بسبب
النسب که این بیت شرطیه اتفاقیه گفته شود بلا علیت عار داشتن عابد از صحبت فاسق مثبت مدعا باشد
و استحقاق جنت کردن بطاعت چنانکه از تقریر عبد الواسع می آید و دور از صحو البیت و الله سبحانه اعلم
ندانست در بارگاه غنی ۞ که بیچارگی به ز کبر و منی ـ فاعل ندانست عابد در بارگاه متعلق به به است ـ

پس کم رابطه که در معنی مقدم است که عبارت از نیک دانستن خود از فاسق و منی عبارت از تکیه کردن بطاعت خود
که بجناب حق از ان غنی و بی نیاز است تمت الحکایت فقال الشیخ ـ گرا جامه پاکست سیرت پلید * در دوزخش
را نباید کلید * گرا مختصر هر که را جامه پاک ای ظاهر او سیرت پلید خبث باطن از کبر و منی وغیره اخلاق ذمیمه
پس مرجع زخ ماوای اوست و درش گشاده است بروی ـ برین آستان عجز مسکینیت * به از طاعت و خویشتن
بینیت ـ خطاب عامست ـ چه خود را به نیکان شمردی بدی * نمیگنجد اندر خدائی خودی ـ بدی بیاء خطاب
و خودی بیاء مصدری معنے و کبر از بندگان خدائی بیاء نسبت آنچه بخدا منسوب باشد و آن عبارت است از
کبریائی او تعالی است که غیر را در ان شرکت نیست که الکبریاء ردائی آه و مصراع ثانی علت اول است ـ اگر
مردی ای مردی خود مگوی * نه هر شهسواری بدر برد گوی ـ مردی اول بیاء خطاب است و ثانی بیاء مصدری
مصراع ثانی علتست ای اگر در عبادت او تعالی مردانه باشی از مردانگی خود دم مزن و تکیه بر طاعت خود
مکن چرا که هر عابد کامل گوئی سعادت اخروی را از میدان دنیا بدر نبرده است بلکه اعمال بندگان بدست
مشیت او تعالی است قبول فرماید یا رد نماید ـ بیاز آمدان بی هنر جمله پوست * که پنداشت چون پسته
مغز دروست ـ بی هنر بی معرفت جمله پوست تفسیر که بیان آن در و راجع بآن بی هنر چو پسته متعلق
مغز است ای مغزی که چون پسته باشد نه متعلق به پنداشت کما لا یخفی مغزی بیاء عظمت یعنی هر بی هنری که پنداشت
که مغزی مانند پسته در منست ای بر طاعت خود نازان شد بیازرست همه مغز بی حاصل ـ ازین نوع طاعت
نیاید بکار * برو عذر تقصیر طاعت بیار * ازین نوع اشارت بطاعت معجب مغرور تقصیر طاعت یعنی ناقص
بودن این طاعت که لائق جناب الهی نیست کیف و المخلصون ایضاً الیه و آمنین عن رد طاعتهم کما قیل
ان جلاکان یرفع یدیه الصلوة زمانا طویلا قیل ما تقول فی دعائک قال اقول اللهم اغفرلی فان عملی لذا لا
یلیق بجناب قدسک * چه رند پریشان و شوریده بخت * چه زاهد که بر خود کند کار سخت ـ رند بالکسر منکر
و بدین زاهد آنکه همواره در عبادت باشد کار سخت عبادت از عجب و غرور که موجب سختی آخرتست ای هر دو
برابند در عدم امتثال فرمان طاعت عبادت معجب چون بکار نیاید وجود آن کالعدم است ـ بزهد و ورع کوش و
صدق و صفا * و لیکن میفزای بر مصطفے ـ زهد دوام طاعت ورع پرهیز از محرمات و شبهات صدق راستی
گفتار و درستی کردار صفا تصفیه باطن بمعرفت حقتعالی میفزای یعنی عجب و غرور آوردن و تکیه بر طاعت کردن
زیاده است بر حال آن حضرت سید انبیا رسند اتقیاء چه آنحضرت با انهمه کمال طاعت و تقوی و صدق که معلوم
هر کس است در جناب کبریاء او تعالی بجز عجز و تقصیر طاعت چیزی ظاهر نفرموده است ـ ز اندازه بیرون سپیدی
مخواه * که مکروه باشد چه جای سیاه ـ سپیدی کنایت از طاعت که موجب صفائی باطن است و بیرون از

انداز؛ اشارت به عجب و غرور که از کثرت طاعت برخیزد و سیاه بجذر یا ز معصیت به قرینه سپیدی کنایه از
عصیان و ترک فرمان که موجب قباحت دل و جان ست و که علیه ست معنی آنکه سپیدی زیاده از اندازه
مطلب چرا که مکروه و زشت ست چه جای کراهت سیاهیست ای سیاهی اگرچه رنگ مکروه ست اما سپید مفرط
از حد مکروه تر از انست چنانکه بیاض صاحب برص از سواد حبشی بد ترمینماید غرض آنکه عصیان و ترک
طاعت نزد تعالی اگرچه زشت و ناپسند ست اما کثرت طاعت با عجب و پندار زشت تر و ناپسند تر از ست
وهذا المعنی هو المناسب للبیت السابق واما ما قاله عبد الواسع که سپیدی با آنکه احسن الالوان البیاض مر نشان
اوست هرگاه از اندازه فزون تر شود مکروه تر نماید و به برص مشابه گردد پس سیاهی یقین ست که در صورت
افراط مکروه تر از ان خواهد بود فلا یخفی عدم ملائمة بالمعنی المقصود لان الکلام فی مذمة العجب و الاعتماد علی
الطاعة لا فی مذمة العصیان والطغیان تامل و انصف. و به بعضی نسخ در مقام چه جا سیاه بیا، وحدت
واقع شده یعنی سپیدی در مقام سیاهی مکروه و زشت باشد چنانکه در مردمک چشم و موی ریش سپیدی ناپسند ست
حاصل معنی آنکه طهارت ظاهر از معاصی و تصفیه باطن از کدورت اگر مطلوب ست اما بیش جناب آن بی نیاز
که جای عجز و نیاز ست عجب و غرور طاعت آوردن ناپسند و زشت ای اینجا خود را سیاهی نمودن نسبت سپیدی
و آنکه سپیدی را بر وقت بامداد معمول نموده در تقریر فرموده که نماز بامداد در سپیدی تمام نباید خواند که مکروه
تر ست و در سیاهی شدید هم نباید گزارد که آن هم مکروه است بلکه در میان گزاردن بهتر ست پس شیخ
اشارت بمذهب خود فرموده است که شافعی بود و شافعیه نماز فجر را بالغلس خوانند و سپیدی تمام مکروه دانند
الحق که از دید او مطلوب سیاهی و غلس افتاده است. نخورد از عبادت بر آن بی خرد * که با حق نکو بود و با
خلق بد * بر بهره اخروی که بیان آنست نکو باعتبار کثرت طاعت بد باعتبار آنکه خود را از دیگران بهتر
دانست و بکبر آوردن ایشان رنجه نمود. سخن ماند از عاقلان یادگار * ز سعدی همین یک سخن یاد دار
عاقلان علما دین که بموعظت مسلمین پرداخته اند و گفته در ... التصنیف ساخته و بیان یک سخن آنکه
گنهگار اندیشه ناک از خدا * به از پارسای عبادت نما ای معجب مغرور بعبادت

حکایت در مذمت تکبر و غرور. فقیهی کهن جامه و تنگدست. در ایوان قاضی بصف بر نشست * فقیهی بر وزن فعیل ای یک
عالم متدین و کهن جامه تنگدست. نگه کرد قاضی در و تیز تیز * معرف گرفت آستینش که خیز * تیز اول
صفت نگاه ست و ثانی تاکید ست و معرف بضم میم و کسر را مشدده تعریف کننده و شناسنده و آنکه عهده دار در
مجلس بزرگان در جاهای خود نشانند و حقیقت هر کدام فهمد کذا فی المدار و اشال مستشهد بیت متن اینجا عبارت
از میر توزکی ست که تبارکش نقیب خوانند و بترکی لیسادل نامند قوله که خیز با ابیات بیگانه لاحقه مقوله گفت

محذوفست و فاعلش معروف و خطاب بفقیه مذکورست ۔ ای تو برتر مقامی آن نیست * فروتر نشین یا برو یا بایست و ببعضے نسخ یا بخدمت بایست واقعست ای از صف عالمیان و مفتیان فروتر نشین یا آنکه اگر مطلبے داری بخدمت استاده شده عرض کن ۔ نه هر کس سزاوار باشد بصدر ۔ کرامت بفضل ست و رتبت بقدر ۔ صدر مقام بلند رتبت بضم را مهمله و تا فوقانیه و با موحده بمعنی مرتبه باید خواند و عطف تفسیریست یعنی عزت و آبرو بعلم ست و مرتبه بقدر هنر و زینت بزا و تحتانیه و نون که ببعضے نسخ ست غلط است ۔ دگر راه چه حاجت به پندکست * همین بس سار عقوبت نسبت ۔ دگر راه دیگر بار پند کس من قبیل اضافت المصدر الی الفاعل و تا مفعول پنداشت و ببعضے نسخ به حاجت که راند کسی واقعست ای چه حاجت ست باینکه کسی ترا از مجلسے براند بلکه همین خجالت که از من برده مرترا عقوبت کافیست ۔ بجای بزرگان دلیری مکن * چو سر پنجه ات نیست شیری مکن ۔ سر پنجه عبارت از قوت علم شیری بیا مصدری کنایه از گستاخیست ۔ بغرت هر آنکو فروتر نشست * بخواری نیفتد ز بالا به پست * چو آتش برادر به بیچاره دود * فروتر نشست از مقامی که بود ۔ چو کلمه تشبیه ست و فاعل برآورد درویش یا بیچاره علی اختلاف النسخ و مصراع ثانی بحذف عطف ست یعنی از گرمی و آزردگی دل آه سرد کشید و از مقامی که سابق در آن نشسته بود فروتر نشست ولیس البیت من قبیل الشرط والجزاء کما لا یخفی ۔ فقیهان طریق جدل ساختند * لم و لا نسلم در انداختند ۔ جدل بحث دگفتگو و نیز اشارت باصطلاحے از بحث که آنرا مجادله نامند و هو توجیه المتخاصمین فی النسبة بین الشیئین الزاما للخصم لا لاظهار الصواب بخلاف المناظرة فانها لاظهار بخلاف المکابرة فانها مشاغبة محضة لا لاظهار و لا لالزام و لا نسلم لفظیست که هنگام جرح مقدمه از مقدمات دلیل مدعی اطلاق کنند ولم بکسر لام و فتح میم در اصل لما بود الف را حذف کردند کما هو المعروف من قاعدتهم انهم یحذفون الالف من کلمة ما الاستفهامیة عند دخول الجار نحو عم و بم و فیم و این لفظ را در تقویت منع مقدمه دلیل و تائید آن اطلاق کنند فلا نسلم من الفاظ المنع ولم من الفاظ سنده مثاله ما اذا قال المدعی فی بعض مقدمات دلیله هذا العدد زوج فقال السائل لا نسلم ذلک لم لا یجوز ان یکون فردا ۔ یعنی سلامت نمیدارم و قبول نمیکنم این مقدمه را چرا جائز نیست که این عدد طاق باشد و حاصله طلب الدلیل علی اثبات المقدمة انیست اصل معنے این دو لفظ و مراد الا فاضل آورده که فارسیان دو لفظ را در محل بحث و چون و چرا اطلاق کنند ملاحظه معنی اصل باقی نمانده است چنانکه قال و قیل بمعنی گفتگوست پس مصراع ثانی تفسیر اول است ۔ گرفتادند باهم در فتنه باز * بلا و نعم کرده گردن فراز * باز زایده برای تاکیدست لا حرفیست که برای تکذیب کلام دیگری آرند یعنی نیست این چنین که گفتی و نعم برای تصدیق کلام سائل گویند یعنی ای که گفتی خروسان شاطر بجنگ * فتادند باهم بمنقار و چنگ * دلیر یکدیگر از نبرد و جدل بصفت خروس ست

منقار اشارة بزبان درازی و چنگ بجیم فارسی اشارت بگردش دست چنانکه رسم ملایان ست که هنگام گفتگو
زبان را در شور و غوغا می آرند و دست ها را بچپ و راست و زیر و بالا گردانند. یکی هم چو از خشمناکی چو مست یکی بر
زمین میزدی هر دو دست ❊ فتادند در عقده پیچ پیچ ❊ که در حل آن ره نبردند هیچ. عقده بالضم گره و پیچ
پیچ بمعنی سخت پیچیده صفت اوست و مصراع ثانی صفت بعد صفت او و هیچ بمعنی هرگز یا بمعنی هیچ یکی
در مفتیان ای در مسئله مشکل و لاحل افتادند. کهن جامه اندر صف آخرین ❊ بغرش درآمد چو شیر عرین ❊
غرش بغین معجمه و تشدید را مکسوره و شین معجمه مصدر غریدن یعنی برخاستن آواز و خشم و خروش کذا فی المدار
و الشامل عرین بفتح غین معجمه و تخفیف را بروزن فعیل خانه شیر و گوشت کنده شده کذا فی النوادر
و در شاهد و کشف بعین مهمله آورده بمعنی بیشه شیر و نام قبیله ست اینجا به معنی بیشه شیر ست ای همچو شیر بیشه
که بسیار خشمناک باشد. بگفتا ای صنادید شرع رسول ❊ بابلاغ و تنزیل و فقه و اصول. صنادید
بصاد مهمله جمع صندید ست بالکسر بمعنی مهتر و کیل بفتح ابلاغ مصدر ست بمعنی مفعول ای فرستاده شده
و اینجا کنایه از حدیث نبوی ست بقرینة المقابلة مع التنزیل الذی هو عبارة عن القرآن المجید و فقه
علم شرائع و احکام و اصول علم قواعدی که از آن استنباط احکام کنند مسمی باصول فقه یعنی بزرگان
شرع رسول بسبب دانستن معانی حدیث و قرآن خواندن و علم دین و برهان و عبد الواسع و بعضی نسخ مصراع
اول بدین صورت ست ❊ بدو گفت کای صدر جای رسول ❊ پس این خطاب قاضی باشد نه بمفتیان و صدر
بمعنی بلند نشین و جای رسول مسند شریعت و مجلس قضا و اصول تواند که عام تر باشد از اصول فقه و اصول کلام
و اصول حدیث مقصود باشد. آنکه مرا نیز چوگان گفت ست و گوی ❊ بگفتند اگر نیک دانی بگوی. گفت بمعنی گفتار
مضاف الیه چوگانست و گوی مرادف گو معطوف ست بر چوگان و الاضافة بیانیه ذرانکه گوی را اگر گفت
معطوف داشته و مجموع را بمعنی گفتگو پنداشته و توسط رابطه محمول بر ضرورت شعری نموده مرتکب خلاف ظاهر
شده. بعضی قرة داعیه بر وجه هر جا که چوگان یاد کنند گوی را بمیدان ذکر دو انند و لفظ گفتگو ترکیبی ست از
ماضی و امر که فصل در آن جایز نیست کما لا یخفی علی العارف و مصراع ثانی که مرقوم شد بر تقدیر یست که بیت
سابق را بدال طور خوانند که در متن مرقوم ست و اما به نسخه ثانیه که در شرح مسطور ست چنان باید خواند ○
بگفتا اگر نیک داری بگوی. کما وقع فی بعض النسخ و فاعلش قاضی ست. پس انگه بزانوی عزت نشست ❊
زبان برگشاده دهنها ببست. و گفت که برهان قوی باید و معنوی ❊ نه رگهای گردن بحجت قوی. آنکه
ثبت مدعا و مظهر صواب باشد و برهان معنوی آنکه اولو الالباب گردد حجت اینجا بمعنی تنومیست یعنی طالب آیین
ز خصم خود که طور مجادلان باشد که اظهار صواب وا گذاشته همین همت بر الزام خصم گمارند سر از گوی صورت بمعنی گشند

قلم بر سر حرف دعوی کشید * صورت بمعنی ظاهر اشارت بدلائل ظنیه ضعیفه و معنی عبارت از باطن و دلائل یقینیه قوی
حرف دعوی گفتار اهل بند راکه مفتیان اند. بکلک فصاحت بیانیکه داشت * بدلها چو نقش نگین بر نگاشت
کلک فصاحت باضافت بیانی ای خوش زبانی و تواند که اضافت لامی باشد کنایت از زبان که ترجمان
مضامین بلیغه است. بگفتندش از هر کنار آفرین * که بر عقل و طبعت هزار آفرین * آفرین بمعنی تحسین و مرحبا و کلمه دعائیه
است. سمند سخن تا بجائی رساند * که قاضی چو خر در وحل باز ماند. سمند سخن باضافت بیانی و که صله یا موصوله
است وحل خلاب و گل و لای ای سخن را بحدی رسانید که قاضی را حیران گردانید. برون آمد از طاق و دستار
خویش * باکرام و لطفش فرستاد پیش * طاق نوع از جامه یکتا و طیلسان بمعنی چادر کذا فی المدار و فاعل
برون آمد قاضیست ای لباس ازین برکشید و دستار از سر فرود آورد و مصراع ثانی بحذف عطف است و شین
مضاف الیه منشیست و عاید بدرویش و گفت. که هیهات قدر تو نشناختم * بشکر قدومت نپرداختم *
هیهات اسم فاعل است بمعنی دور بودن و فارسیان با افسوس استعمال کنند کذا فی المدار پرداختن اینجا بمعنی
شاغل شدن است. دریغ آیدم با چنین مایه * که بینم ترا بر چنین پایه. پایه بهمزه عظمت ابا و جد و این سرمایه
علم کثیر پایه بهمزه تحقیری برهنه فروتر از لباس کینه که بیان در لغیت. معرف بدلداری آمد برش. که دستار
قاضی نهد بر سرش * برش بمعنی پیش و کاف علیه است. بدست و زبان منع کردش که دور * منه بر سرم پای بند غرور *
که بیان منع زبان پای بند بمعنی قید مضاف است بغرور باضافت لامی زیرا که. که فردا شود بر کهن میزران. بدستار
پنجه گزم سرگران * مولنا عبد الواسع فرموده که مراد فردا روز قیامتست کمالا یخفی علی المتامل الصادق فی
الابیات الالحقه انتهی و هو ما یقتضی منه بعجب لان المفهوم من اللاحق الزمان الاتی لا یوم القیمة میزر بکسر و یای
تحتانیه مثناة ساکنه و زای معجمه و راء مهمله چادریست از قسم ته بند لباس درویشان و مفلسان و در فرهنگ سردری
بمعنی دستار گفته و این بیت را شاهد گرفته و هو الانسب بالمصراع الثانی و میم مضاف الیه سر است و سرگران عبارت
از غرور و تکبر. چو مولام خوانند صدر کبیر * نمایند مردم بچشمم حقیر * مولا بمعنی صاحب و مهتر. تفاوت
کند هرگز آب زلال * اگرش کوزه زرین بود یا سفال * مصراع اول استفهام انکاریست زلال بالضم آب صاف
و شیرین سفال بالفتح آوند گلین ابریسیمی و شین مضاف الیه کوزه است ای آب زلال با اختلاف ظروف متفاوت
نشود و کذالک الرجل العالم باللباس الخسیس والنفیس. خرد باید اندر سر مرد و مغز * نباید مرا چو تو دستار نغز *
مغز عبارت از اخلاق کریمانه از تواضع و علم و جود و ما عداه ذلک من الکمالات و خطاب بقاضیست. کس از سر بزرگی
نبرزد بچیز * کدو سر بزرگست و بی مغز نیز. سر بزرگی تکبر و گردن کشی و در آخر مصراع ثانی معطوف بعطف محذوف
ست ای و هیچ قیمت ندارد و از کدو سر بزرگ و بی مغز کدو مراد است که تلخ باشد و مردم هند آنرا تو نبره نامند

واکثر براگیان و دیار هند برای آب خوردن بجای مشربه باخود دارند مصراع ثانی علت اول یعنی هیچکس از سر بزرگی
بچیزی نمی آزرد چه کدو تلخ سر بزرگ است و بمغز هیچ قیمتی ندارد که بصحاری افتاده باشد و بجز براگیان
کسی بدان دست دراز نکند و از کدو شیرین مراد نیست چه عزیز جناب نبویست و دم آداز مسلمین
و دور از ثواب است خصوصاً از شیخ رحمه الله مع ذالک در باب کدوی شیرین نیز دو بچیزی گفتن بی تکلف وجه
صحت ندارد عبد الواسع. میفراز گردن بدستار خویش ✤ که دستار پنبه است سبلت حشیش ح که علیه
است سبلت بفتح سین و با بروت ریش و بردن بعضی نسخ ریشت و هو ابلغ فی التوبیخ حشیش گیاه خشک
مهذب و مدار. بصورت کسانیکه مردم وشند ✤ چو صورت همان به که دم درکشند. خطاب ابیات تا بلفظ
بقاضی بود و این بیت عتاب است بمفتیان که بطریق جدل رفته بودند صورت اول بمقابل معنی و ثانی
بمعنی تصویر و تمثال که مصوران میکشند و بت تراشان میتراشند یعنی جماعتی که صورت انسان دارند
و بس از معنی آدمی است بهره ندارند بهتر در حق این جماعت آنست که چون نقش دیوار و تمثال کفار خاموش
باشند باز آمد بمخاطبه قاضی و گفت. بقدر هنر جسته باید محل ✤ بلندی و نحسی مکن چون زحل. زحل بفتحتین
کذا فی المدار و قیل بر وزن عمر غیر منصرف نام سیاره ایست که نحس اکبر است و بر آسمان هفتم جای دارد هر
چند که از دیگر سیارات بلندتر است اما نحس اکبر است و درین بیت نوعی از تعریض است بمعرفت که فقیه را گفته
بود ه هر کس سزاوار باشد بصدر یعنی مصداق گفتار تو قاضی است نه من. نی بوریا را بلندی نکوست
نه خاصیت نیشکر اندروست. عبد الواسع فرموده که مصراع اول استفهام انکاریست و مصراع ثانی بتمامه
صفت بوریاست یعنی بوریا که خاصیت نیشکر درو نیست و از حسن معنی و شیری بهره ندارد آیا او را بلندی کردن
و خود را نمودن نیکوست یعنی نیست و این بر تقدیریست که بعد از لفظ بوریا کلمه را علامت مفعولیت باشد
و اما بر تقدیری که بجای را کلمه در ظرفیه یا باشد چنانکه بعامه نسخ واقع است نکو بر حسن صورت محمول است و مصراع ثانی
استدراک است از اول یعنی نی بوریا در بلندی قامت نیکو و خوش آینده است لیکن از خاصیت نیشکر که
در قامت او نیست خالی و بی بهره است و بعضی نسخ بجای نه که واقع شده و آن هم به معنی نفی است ✤
بدین عقل و همت نخوانند کست ✤ وگر میرود صد غلام از پست. عبد الواسع فرموده که فاعل نخوانند عبارت از
قصد عموم محذوفست و تا مفعول اول است و کس مفعول ثانی یعنی با این عقل ناقص و همت قاصر از تحصیل کمالات
علمی و عملی که داری هیچکس از عاقلان مر ترا لایق نخوانند خوانند انتهی و بیک نسخه نخواهم دید شد فلا حاجة الی
الحذف لکن الحسن المعنوی من المبالغة التی یفیدها الحذف لا یتاتی فی التصریح بالفاعل فالحذف احسن من
الذکر و آنکه بدین بر ای مهمله خوانده و برین عقل و همت را به معنی بلند عقل و عالی همت فاعل نخوانند گوید ای بلند

عقلان و عالی همتان مر ترا کس و لایق نخواهند گفت و یا کس فاعل گویند و برین عقل و همت مفعول یعنی
مر ترا بلند عقل و عالی همت نخواهد گفت بجز نادر خالی نفرموده است چه نقصان عقل و قصور همت قاضی که
منافی فائده و مسلم الثبوت است علی کلا التقدیرین از دست بمرد و بجمع اسب بدین بدال جمله است نه برای
حاصله علی انا لم نجد فی النسخة من النسخ التی رأیناها بالراء **حکایت** بر سبیل تمثیل ابیات مذکور - چه خوش
گفت خر مهره در گلی * چو برداشتش پر طمع جاهلی - همزه هر دو برای وحدت اند و خر مهره مهره ایست کم قدر که بگردن
گاوان و بزان بندند کذا فی المدار جاهل نا شناسا که فرق مروارید و خر مهره نداشت و بیان گفت آنکه - مرا
کس نخواهد خریدن به هیچ * به دیوانگی در حریرم مپیچ * دیوانگی کم عقلی حریر جامه ابریشم و میم مفعول مپیچ است بعد
از ادای تمثیل باز آمد در تجهیل گفت جعل را همان قدر باشد که هست * و گر در میان شقایق نشست - جعل بضم
جیم و عین جهمله کرمیست که خود را در سرگین می پیچد و آن را گرداند و از سرگین غلطانک و جعلک خبزدوک نیز
گویند و او همیشه راغب نجاست باشد چون بوی خوش بمشامش رسد جان دهد و بمیرد کذا فی المدار و شقایق لاله
گل سرخ رنگ که میانش داغی سیاه باشد و از اشقایق نعمان هم گویند و وجه تسمیه اینست که نعمان نام شخصی
بود که بولی خود لاله بسیار کاشتی و بدان میل داشتی از آنجهت باد شهرت گرفته کذا فی الکتب اللغات و نیز لاله را نعمان
از غایت سرخی گویند و نعمان خون است کذا فی المدار و المنتخب گفته که نعمان بن منذر بصحرای میگذشت که در آن لاله
بسیار بود چون در نظرش بغایت پسند آمد فرمود که محافظت کنند و شقایق در اصل اگرچه جمع شقیقه است اما مقول
بر لاله واحد و جمع آن یکسان مستعمل میشود و اینجا مطلق گل مراد است مجازاً من باب ذکر الخاص و ارادة العام - منعم
بمال از کسی بهتر است * خر ار جل اطلس بپوشد خر است - اطلس ابریشم ساده سرخ مائل بسیاهی منتخب - بدین شیوه
مرد سخن گوی چست * بآب سخن کینه از دل بشست * مرد ماند فقیه کهن جامه چست یعنی چالاک صفت ثانی
اوست و با این معنی متعلق شست است - دل آزرده را سخت باشد سخن * چو خصمت بیفتاد سستی مکن - مطلع
اول بیان واقع است و مصراع ثانی با بیت لاحق موعظت شیخ است مر مخاطب عام را - چو دستت رسد مغز دشمن
برآر * که فرصت فرو شوید از دل غبار - بعضی نسخ بجای رسد دهد و فرصت دوست فرصت آمدن میسر آمدن و که غلبه است
چنان ماند قاضی بدستش اسیر * که گفت ان هذا الیوم عسیر - که بیان چنان است اقتباس است از کریمه یقول
الکافرون هذا یوم عسیر یعنی بدرستیکه این روز بس دشوار است - بدندان گزید از تعجب یدین * بماندش
در دو دیده چون فرقدین - یدین دو دست خود را و شین مضاف الیه دیده است راجع بقاضی و دیده فاعل ماند
در و راجع بفقیه فرقدان دو ستاره پیشین بنات النعش که برنگه با یکدیگر محاذی اند و قیل دو ستاره پیشین بنات
النعش صغری که تاج قطب است کذا فی الشامل و المدار و التحقیق اینها کوکبان متقاربان قریبان من القطب و ران علیه

من داخل النعش کذا فی الصراح و الصحاح - فراز آنجا جوان زر گوهر بتافت ∴ برون رفت و بازش نشان کس نیافت

از آنجا از ایوان قاضی و تحسین مضاف الیه نشان است - غریو از بزرگان مجلس بخاست ∴ که گویی چنین شوخ چشم از کجاست - که بیان غریو است که بمعنی نعره و غوغا است و قیل آواز بزم در گلو با گریه کذا فی المدار گوئی کلمه ایست که در محل شک گویند اینجا بمعنی استفهام است یعنی آیا این گستاخ از کجا آمده بود - نقیب از پیش رفت و هر سو دوید ∴ که مردی بدین نعت و صورت که دید - نقیب بمعنی پیشوا قاضی که مردم را براند شامل کراول بیان گفت محذوف است و ثانی به معنی کدام و استفهام - یکی گفت زین نوع شیرین نفس ∴ درین شهر سعدی شناسیم و بس تمت الحکایة

فقال الشیخ - بر آن صد هزار آفرین کاین بگفت ∴ حق تلخ بین تا چه شیرین بگفت - کاین بیان آن است و این اشارت به مضمون بیت سابق حق تلخ عبارت از شیوه سعدی که در روی تلخ پند را بر بخوران باطن میدهد و شیرین اشارت بآنکه سعدی را شیرین نفس گفته است بدانکه ازین بیت توان فهمید که فقیه مذکور ذات حضرت شیخ باشد چنانکه عادت خجسته اوست که خود را در حکایت میپوشد تا بقبول اقرب بوده باشد - بدوزخ برد مرد را خوی زشت ∴ نه بیند بجز نیکخویان بهشت - عن ابی سعید الخدری انه قال قال رسول الله من تواضع لله رفع الله درجة حتی یجعله فی اعلی علیین و من تکبر علی الله یضعه الله درجة حتی یجعله فی اسفل السافلین

حکایت در حسن تواضع و حلم - یکی پادشه زاده در گنجه بود ∴ که دور از تو ناپاک سرپنجه بود - گنجه بفتح کاف پارسی نام مقامی از عراق که خواجه نظامی گنجوی بدان منسوب است کذا فی المدار و مصراع ثانی دعا است از شیخ و خطاب با ابوبکر شاه است چنانکه در گلستان فرموده مخنثی دور از دوستان یعنی از تو دور باد چه پادشه پلید سیرت و ظالم بود - بمسجد در آمد گرایان و مست ∴ می اندر سر و ساتگینی بدست - گرایان بمعنی گراینده و نغمه پردازنده حال است از فاعل در آمد و کذا المصراع الثانی ساتگینی بفتح تا و کسر کاف پارسی آوند شراب و ساغر و پیاله کذا فی المدار و یائش برای عظمت یا وحدت ای بجائیکه خمار خم در سر داشت و صراحی بدست - بمقصوره در پارسائی مقیم ∴ زبان دلاویز و قلب سلیم - رابطه از آخر مصراع اول محذوف است ای مقیم بود بمقصوره در آه ای در حجره آن مسجد پارسائی بیار وحدت و مصراع ثانی صفت اوست ای زبان موثر و دل کشا داشت و دل سلیم پاک از عیوب باطن از کبر و حسد و ریا و امثال آن - تنی چند بر گفت او مجتمع ∴ چو عالم نباشی کم از مستمع - گفت بمعنی گفتار مضاف و جمله مباش بعد از لفظ مستمع محذوف است و حذف آن بعد از لفظ کم بقرینه ما قبل در محاوره فرس بسیار است کما لا یخفی علی اسباب التتبع مولنا روحی فرموده است - بر نشستی بهتر مرا ز نگاه ∴ چون رها کردی کم از مشت گیاه ای کم ازین قدر مباش ای از گرفتن از تو در گذشتم و از مشت گیاه نخواهم گذشت پس معنی چنین باشد که چون خود عالم نباشی کم از مستمع هرگز مباش فهو جملة معترضة و موعظة بلیغة من الشیخ لم یصلح للخطاب و بعضی گویند

که عالم بهاشمی نام فاضلی بود که در علم بی نظیر وقت خویش بود یعنی کمترین از مستمعان گفتار و وعظ آن پارسا شد
عالم بهاشمی بود لیکن هرزه ملتش نیست چه درکتب لغت متداوله بدین معنی نیافته شد و به بعضی نسخ بجای چو که
واقعست ونباشد بصیغه غائب برین تقدیر گم بکاف پارسی مضمون باید خواند که این مصرع تعلیل اجتماع باشد
یعنی مردم بر گفتار او مجتمع بودند چرا که هر دم عالم سامعان غایب گم باشد عبدالواسع و بعضی برین تقدیر عالم
را بمعنی خوی ای دانا حمل کرده و کم بفتح کاف تازی گفته ای مردو اما هر چند مرتبه قابلیت علم نداشته باشد کم
از مستمع نباشد - چو بیعزتی پیشه کرد آن حرون ❊ شدند آن عزیزان خراب اندرون - حرون اسپ توسن
و اشتر سرکش کذا فی المدارک فقیه تحقیر له آن عزیزان ای پارسا و یاران او و خراب اندرون و پریشان دل ❊
چو منکر بود پادشه را قدم ❊ که یارد زد از امر معروف دم ❊ منکر بفتح کاف تازی زشت و بد که یارد ای کدام کس تواند
امر فرمودن معروف کار نیک و مشروع یعنی بحکم این حدیث که الناس علی دین ملوکهم - ای چون پادشاه بمنهیات
گرفتار باشد مردم هم همان اختیار کنند پس لامحاله از علما دین امر معروف و نهی منکر بر نیاید - تغلب
کند سیر بر بوی گل ❊ فرو ماند آواز چنگ از دهل ❊ تغلب غلبه کردن و بعضی نسخ تحکم ست بمعنی حکومت کردن
بر دیگری منتخب یعنی سیر ای بوی سیر از دهل ای آواز از دهل فرو ماند ای مغلوب شود چون ذکر امر معروف بتقریب
در میان آمد مرتب آنرا برای سامعان بیان فرمود و گفت - گرت نهی منکر بر آید ز دست ❊ نباید چو بیدست
و پایان نشست ❊ ما مصدقیه دست ای اگر قدرت منع در دست داری و بزد و کوفت منع کن و چو بیقدرتان
منشین - وگر دست قدرت نداری بگوی ❊ که پاکیزه گردد باندرز خوی - اندرز نصیحت یعنی خوبدکاران نصیحت
کردن پاکیزه میشود - چو دست و زبان را نباشد مجال ❊ بهمت نمایند مردی رجال - قدرت و قوت همت
اینجا به معنی دعا است رجال فاعل نمایند است و مردی مفعول آن ای بوقت عدم قدرت منع بدست و زبان
بدکاران و دعای بد و غیرت باید کرد مضمون این سه بیت مطابق حدیث شریفست که عن ابی سعید قال
قال رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم من رای منکم منکرا فلیغیره بیده ان لم یستطع فبلسانه ان لم یستطع فبقلبه و
ذلک اضعف الایمان و ادناه قال فی طریقة المحمدیه هذا الحدیث نص فی کون وجوب الامر بالمعروف وعلی هذا
الترکیب کل شخص من العوام و العلماء هو المختار للفتوی و قال بعضهم التغیر بالید علی الامرا و الحکام و باللسان
علی العلماء و بالقلب علی العوام و المروی عن ابی حنیفة ولذا اوجب الضمان فی کسر المعازف ای الات اللهو کالطنبور
و العود انکالها قیمة من غیر اعتبار صلاحیتها اللهو فکان الکسر بغیر امر الامام انتهی و عبارت کتاب
بر مذهب اکثر علماء است و مولنا عبدالواسع بجای و ان لم یستطع و من لم یستطع گفته غلط کرده است و بر سر حکایت
باز آمده در بیان حکایت و گفت - یکی پیش دانای خلوت نشین ❊ بنالید و مالید سر بر زمین ❊ و بگفت

که یکبار آخر برین رند وست * دعا کن که ما بیر با نیم و دوست - آخر بمعنی البته رند بیدین مبتدع دعا کن
ای دعای بد کن چه سعدی کلمهٔ بر شده است و که علیه است ای شاهزاده را بد است و زبان از پیشه بدعت
منع نتوانیم کرد - دمی سوزناک از دل باخبر * قوی تر زهفتاد تیغ و تبر - دمی بیار و حد سوزناک صفت
او اول باخبر ترکیب اضافیست با توصیفی قویتر در بازداشتن بیدینان از بدعت تیغ و تبر که در منع
مبتدعان بکار برده شود - برآورد مرد جهان دیده دست * بگفت ای خداوند بالا و پست - اشارت
بمالکیت دو جهان - خوش است این پسر وقتش از روزگار * خدایا همه وقت او خوش بدار - وقتش
بدل اشتمال ست ازین پسر ای از روزگار دنیا وقت این پسر خوش ست پس ای بار خدایا همگی اوقات او را
خوش دار - کسی گفتش ای قدوهٔ راستی * بدین بد چرا نیکوئی خواستی - قدوه بالکسر شیوه صراحاین
بدای در حق این بدکردار - چو بد عهد را نیک خواهی ز دهر * چه بد خواستی بر سر خلق شهر - زدهر ای از زمانه
که برغم عوام موثر کائنات است وکذا ورد فی الحدیث لا تسبوا الدهر فان الله هو الدهر کذا فی المنتخب ای بگوی
دهر در معنی عاید بجناب قدس میشود چه منزل حوادث در معنی او تعالی است تواند که دهر کنایه باشد از زمان
حیات او که همیشه در لهو و طرب خوش بوده باشد چه بدای بسیار بد خواسته بر خلق شهر چرا که عوام در بدعت
بدو اقتدا کنند و خواص همیشه مقدر عیش باشند و بعضی نسخ بجای چه بد بدی بیار عظمت یعنی بدی شر چنین گفت
بیننده تیز هوش * چو سر سخن در نیابی خموش - سر سخن بالکسر و تشدید یعنی خفی گفتار متکلم - بطامات مجلس
نیاراستم * ز داد آفرین توبه اش خواستم - طامات سخنان بیهوده از حیث راست و قول پراگنده کذا فی
المدار مستعملهٔ بیت متن داد آفرین عدل کننده که تایب حی بخشند حاصل آنکه سخن بیهوده نگفته ام بلکه یعنی
که از لفظ همه وقت اوقات حیات دنیاوی او خواسته که همیشه در لهو بوده باشد بلکه از حق تعالی توبه او
خواستم تا همیشه خوش باشد زیرا که - که هر گه که باز آید از خوی زشت * بعیشی رسد جاودان در بهشت - باز
آید توبه کند عیشی موصوفست و جاودان صفت او پس چنانکه در دنیا خوش است در آخرت هم خوش باشد قال الله
تعالی وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاْوٰى یعنی هر که تبرسید از
ایستادن که بمقام عتاب ورد گار خویش و باز داشت نفس خود را از برای خدا از هوای نفس پس بدرستیکه بهشت
جای اوست - همین پنج روزست عیش مدام * بترک اندرش عیشهای مدام - بضم شراب و همیشه کذا فی الکشف
والمدار و المنتخب اول بمعنی شراب و ثانی بمعنی همیشه و ثانی را اینجا بالفتح خواندن نامناسب است چه مدام بالفتح
جای دوام را گویند کذا فی المنتخب و جای دوام اگرچه عبارت از بهشت است اما حسن تقابل پنج روز و تطابق
لفظ پارسا که همه وقت بدار مقتضی معنی همیشگی است - حدیثی که مرد سخن ساز گفت * بیکی زانمیان با ملک باز
نتوان گفتن سخن

کلام خود و بیان کنند همراهم خود. زوجد آب در چشمش آمد چو میغ ✤ همی بارید بر چهره سیل دریغ - وجد بالفتح وسکون
دل کذا فی المنصاب ✤ به نیران شوق اندرونش بسوخت ✤ حیا دیده بر پشت پایش بدوخت نیران بالکسر و سکون
یا تحتانیه جمع نار ست ای آتشها کالتاج والتیجان وفی ایثار لفظ الجمع افادة مبالغة وشین پایش مضاف
الیه دیده است ✤ به نیک محضر فرستاد کش درتوبه کوبا آنکه فریادرس ✤ به معنی ملیش محضر مصدر میمی ست بمعنی
حضور و در تعبیر از ان عالم به نیک محضر اشارت ست باینکه حاضر شدن اینچنین کسان در محفل بزرگان
وسلاطین پسندیده است کذا لعبد الواسع و در شرح مخزن محضر را صیغه ظرف بمعنی جای حاضر آمدن گفته
ای مجلس که جای حاضر شدن مردمانست پس نیک محضر بر تقدیر اول با ضافت لفظیست من باب حسن الوجه بر تقدیر
ثانی از باب الضرب الیوم ست و در شرح عربی گلستان محضر را بمعنی قلب و خصلت گفته ای نیک خصلت و پاک دل
و در جامع اللغات بمعنی کسی که مردمان را در غیبت به نیکی یاد کند و مصراع ثانی حال ست از فاعل فرستاد و گوفتن بمعنی
طلبیدن و که بیان گفت محذوفست. قدم رنجه فرمای تا سر نهم ✤ سر از جهل و ناراستی بر نهم - سر نهم ای منقاد
تو شوم و هرچه فرمائی بکنم بر نهم ای بر طرف سازم و اعراض کنم. دو رویه بستادند بر در سپاه ✤ سخن پرور آمد در ایوان
شاه ✤ دو رویه ای از چپ و راست که رسم تکریم سلاطین ست مر آینده را شکر دید و عناب و شمع و شراب ✤
ده از نعمت آباد مردم خراب ✤ عناب بضم و تشدید میوه ایست گرد لعل مثل کنار که طبع سرد دارد و شکر و عناب
از نقل می پرستانست و ده عبارت از بزم شاهزاده و نعمت عبارت از انچه بمصراع اول مذکورست و بعضی نسخ
بجای نعمت مردم مست خراب مست و مخمور از شراب جهانگیری مولانا عبد الواسع فرموده مست بر تیا مست
چنانکه میم مست و بدمست و سیه و مدهوش و خراب قسمی ست از قیام مست. یکی غایب از خود یکی نیم مست ✤
یکی شعر گویان صراحی بدست ✤ غایب از خود بیخبر صراحی بدست حال ست از فاعل گویان - زچشمی بر آورده
مطرب خروش ✤ ز دیگر سو آواز ساقی که نوش ✤ حریفان خراب از می لعل رنگ ✤ سر ساقی از خواب برچو چنگ
حریفان باده خوران لعل رنگ صفت می چو چنگ ای چنانکه سر چنگ در بغل باشد و خمیده و ایهام بانکه چنگ را
بوقت نواختن ببر و دوش دارند. نبود از ندیمان گردن فراز ✤ بجز نرگس آنجا کسی دیده باز ✤ ندیم همنشین
بزرگان و حریف هم شراب کذا فی المنتخب باز بمعنی گشاده یعنی از مستی و نشأه شراب همه باده خواران مست و خراب افتاده بودند
و هیچکس چشم گشاده نبود غیر از نرگس که گل آن بصورت چشم گشاده است لهذا نرگس بینا گویندش. دف و چنگ
با یکدگر سازگار ✤ بر آورده زیر از میان ناله زار ✤ سازگار موافقت کنند چنانکه رسم مطربانست که در حین
نغمه پردازی آوازهای مختلفه را با یکدگر بیامیزند زیر آواز باریک ناظر ست بچنگ و ناله آواز سطبر ناظر بدف
از میان ناله فک اضافت ست زار ناله اندوه زدگان با گریه کذا فی الشافی و السروری زیر فاعل بر آورده است

و از مفعول آن حاصل آنکه او را چنگ آر میان آوازه دف بر آمده از شورش آن مختفی شده بود . بفرمود در هم شکستند خرد
مبدل شدان عیش صافی بدرد * خرد بکاف معجمه بے واو معدوله ریزه ریزه کذا فی الرشیدی ای اسباب بزم عیش را
ریزه ریزه ساختند درد بضم تیرگی شراب که در آخر میماند شکستند چنگ و گسستند رود * بدر کرده گوینده از
سر سرود * رود بواو پارسی تار رباب و غیره سازها و این بیت با ابیات لاحقه تفصیل بیت سابق است .
بمیخانه در سنگ بر دن زدند * کدو را نشاندند گردن زدند * بمیخانه درای و رمیخانه دن بفتح خم شراب کدو کوزه
و صراحی شراب رشیدی ای خم را بشکستند و صراحی را گردن ببریدند . می لعل گون از بط سرنگون * روان
همچنان کز بط کشته خون * خون بط اول بمعنے ظرفیست که بصورت بط سازند و باده کشان دران خمر آب
انداخته بنوشند و بط ثانی بمعنے پرنده معروف خم آبستن خمر نه ماه بود * دران فتنه دختر بینداخت بود
نه ماه بچه که در رحم نه ماه پرورش یافته باشد دختر عبارت از شراب که او را دختر آفتاب و دختر رز گویند کذا
فی الرشیدی و بنت الکریم هم گویند چه کرم بالفتح و سکون درخت انگور فهو من المونثات السماعیة حاصل
آنکه شیخ در بیان ریختن بلطیفه میفرماید که خم گویا زنے حامله بود که درین شور و غوغا حمل او که شراب باشد ساقط
شد و مشهور است که در وقت حدوث و اینحادثه ضعف حامله عظیم بچه از شکم مادر می افتد قال الله تعالی یا ایها
الناس اتقوا ربکم ان زلزلة الساعة شیء عظیم یوم تضع کل ذات حمل حملها . یعنی ای هر کدامی
از مردمان اجتناب کنید از معاصی و فواحش بحکم خداوند تعالی بدرستیکه زلزله قیامت بس بزرگست که زنان
که زنان حامله از ترس و هیبت آن روز وضع حمل شود در راه بابران گفته که بشتاه میوه بر درخت بچه گرد و سه ماه در
قعر خم ماند آنگاه بتمام رسد موید . شکم تا بنافش دریدند مشک * قدح را بر چشم خونین سرشک * شین نافش عاید
بمشک است علی سبیل الاضمار قبل الذکر است شایع فی الفارسی و کلمه را علامت اضافت چشم است بقدح ای شکم مشک پر
شراب را تا بنافش دریدند و حال قدح بران مشک دریده آن بود که چشم او سرشک خونین داشت و آن کنایت
است از قطرات می سرخ که از پیاله بچکید پس خونین سرشک صفت چشم است باعتبار متعلق آن که سرشک
است من باب زید حسن غلامه و در عامه نسخ خونین ز اشک واقعست فهو صفته لا بحال موصوفها ای پیاله بر
دریدگی مشک چشم سرخ از سبب قطرات می عجب نیست بالوعه گر شد خراب * که خورد اندر آن روز چندان
شراب . بالوعه چاهی سر تنگ که آب باران و آب خانه و آب بدر رو در و سر دهند کذا فی المنتخب و نیز چون
غنچه خرد که نزدیک جا بنا کنند بزبان هند چلهنه نامند و جائیکه آب خمار خانه دران ریزند کذا فی المدار
اینجا بمعنی چاه سر تنگ است می آید که آب گنده خمار خانه دران روان سازند و خراب بمعنی مست و بیهوش
و که علیه است و فاعل خورد ضمیر لیست عاید ببالوعه و خورد اندر آن روز ای از برهم شکستن میخانه در آن روز شراب

بسیار خورده بود یا بمعنی که همه شراب از میخانه روان شده در بالوعه داخل شده بود بعد از وسع بالوعه کنایت از میخانه
نموده. بفرمود تا سنگ صحن سرای * بکندند و کردند نو باز جای - فاعل فرمود پارسای مذکور زیراکه - گل گونه خمر
یاقوت فام * بشستن نمیشد ز روی رخام * گل گونه و گل جونه که زنان برای افزونی زینت رخسار مالند و آنرا
لغوره و غازه و غنجازه نیز گویند شرفنامه و مدار چون خمر را سابقاً دختر خوانده از رنگ سرخ او بگلگونه تعبیر کرد
نمیشد نمیرفت خام بالضم سنگ سپید که مرمر گویند یعنی سنگ سرای شاهزاده را کندیده از سر نو فرش دیگر در آن
انداختند که رنگ شراب که مثل یاقوت است بشستن و شوی کردن از روی سنگ دور نمیشد و در توصیف خمر یاقوت
فام لطیفه ایست رنگین که رنگ یاقوت بشستن نمیرود چه او ذاتی و اصلی باشد و اینچنان بر سنگ صحن سرا از بسیار
ریزش شراب و انقضای مدت مدید رنگ سرخ استحکام و ثبات گرفته بود که بجز استیصال و کندیدن علاج
نداشت و بشستن نمیرفت. و گر هر که بربط گرفتی بدست * قفا خوردی از دست مردم چو دف - دگر
ای دیگر بار و هر دو یا برای ماضیست بربط ساز معروف که تارش عود نامند کذا فی المدار و بعضی کلمه بر را متعلق
گرفتی نموده و بط به معنی صراحی شراب ای هر که بط را بکف بگرفتی برای نوشیدن و هو انسب معنیً لیحصل بیان
المنع عن التغنی با بیت اللاحق لیکن تقابل مصراع ثانی یا دل هر دو بیت مقتضی آنست که بربط مفرد باشد بمعنی
ساز و گر فاسقی چنگ بردی بدوش * بمالیدی او را چو طنبور گوش - بردی بدوش برای نواختن فاعل مالیدی
یکی از مردم و مقررست که برای درست ساختن آواز گوش طنبور را بمالند - جوان آن سر از کبر و پندار مست *
چو پیران بکنج عبادت نشست - کلمه آن بعد از جوان آیده است برای تاکید که در میان موصوف و صفت
می آرند و هو شائع فی الفارسیة کما فی هذا البیت - قلم آن فارس سر کیا ناول * که گردی از حبش در روم
منزل - یعنی جوان که سابق بدین صفت موصوف بود که سر از تکبر و غرور مست داشت حالا مانند پیران
بگوشه عبادت نشست و آنچه بجامه نسخ - جوان از سر کبر و پندار مست - مدرج است غلط است کما لا یخفی - پدر بارها
گفته بودش بهول * که شایسته رو باش و پاکیزه قول - که بیان گفته بود ست شائسته رو خوب کردار پاکیزه
قول است گفتار - جفای پدر برد و زندان و بند * چنان سودمندش نیامد که پند - زندان و بند مبتداست
و مصراع ثانی خبر آن و که بیان چنانست حاصل آنکه پند موعظت پارسای مذکور او را از بند و قید پدر سودمندتر آمد
چه این هول بود دلبین هول گرش سخت گفتی سخنگوی سهل * که بیرون کن از سر جوانی و جهل - شین مفعول
گفتی ست و عاید بشاهزاده و سخنگوی سهل فاعل آن که عبارت از پارساست که شاهزاده را بنرمی و قول
لین فرموده است و مصراع ثانی بیان سخن گفتن است و این بیت شرط است و جزائیش آنکه - خیال و غرور
بر انداشتی * که درویش را زنده نگذاشتی - داشتی ای باعث شدی که بیان آنست زیراکه - سپر افگند شیر غران

نیندیش از تیغ بران پلنگ* سپر افگندن هزیمت خوردن و گریختن و غران بالفتح و تشدید بلند کننده آواز بخشم
بران بالضم و تشدید تیز برنده اول صفت شیرست و ثانی صفت تیغ تمت الحکایة - بنرمی ز دشمن توان کرد دوست
چو با دوست سختی کنی دشمن اوست - عبد الواسع لفظ کرد دوست از کند پوست که بجامه نسخ ست نظر بسیاق
و سباق واضح گفته اما کلمهٔ از بر سر دشمن نیاید افتد از خلاف نسخه ثانی و در مصراع ثانی مبالغه فرموده است یعنی
بر تقدیر سختی نمودن مر ترا جبر دوست دشمنی نباشد باین معنی که او از همه دشمنان سخت تر باشد - چو سندان
کسی سخت روئی نکرد* که خایسک تادیب بر سر نخورد - سندان بالفتح آلتے از آلات آهنگران که آهن گرم
را بران کوبند و خایسک بر وزن بالیست تیک یعنے آلتی دیگر که بدان آهن را دراز کنند و تازیش مطراق
خوانند و هندش هتهوڑه نامند کذا فی التحفه خایسک تادیب باضافت بیانیست سخت روی بیاء مصدری
که رابطه بین الجملتین - بگفتن درشتی مکن با امیر* چو بینی که سختی کند سهل گیر - ای او بشاهان در امر معروف
و نهی منکر کن و چون گفتار نرم هم رنجه شود نرمی زیاده کن تا از خشم باز آیند و بفرمانت سر نهند -
باخلاق با هر که بینی بساز* اگر زیردستست و گر سرفراز - از اخلاق خوبهای نیک مراد است از تواضع و حلم
و خوش زبانی زیرا که - که این گردن نازکی بیفگند* بگفتار خوش وان سر اندر کشد - این اشاره بسرفراز
وان معطوفست برین و اشارت بزیردست نازکی بنون و کاف تازی بمعنی کبر و عظمت مستعمل ست مولنا
رومی فرموده ست* تا ندانی کانبیا ناز کیست* اندرین درگاه یا ناز کیست - بگفتار خوش متعلق
بسر کشد و اندر کشد علی سبیل التنازع معنے بیتین چنین ست که با زیردست و سربلند سازش کن و در حال تو اعظمت
نرم گو چرا که این سرفراز بگفتار خوش و نرم گردن خود را از نازکی و غرور بر کشد یعنی تکبر از سر دور کرده مطیع
تو گردد و آن دیگر که زیردست بیشتر از پیشتر منقاد و محکوم تو خواهد شد و آنچه بعضے نسخ در صدر این بیت
کلمه شرط و آن در مصراع ثانی بلا عطف در صورت شرط و جزا دیده میشود غلط فحش ست بعدم الملائمة بالبیت
السابق - بشیرین زبانی توان برد گوی* که پیوسته تلخی برد تندخوی - که علیه است یا عاطفه و پیوسته بمعنی همیشه
تو شیرین زبانی ز سعدی بگیر* ترش روی را گو بتلخی بمیر - **حکایت** در بیان آنکه تندخو همیشه در تلخی باشد
شکر خنده انگبین می فروخت* که دلها ز شیرینیش می بسوخت* شکر خنده خنده شیرین و تبسم کذا فی النصاب
والرشیدی اینجا شخص مراد است که موصوف بشکر خنده باشد یعنی خوش خلق و شیرین زبان و همزه برای وحدتست
و مصراع ثانی صفت آن و از شیرینی زبان و خوش خلق مراد است سوختن دل میل و دوستی کردن - نباتی میان
بسته چون نیشکر* بر و مشتری از مگس بیشتر* مشتری بیار تازی ای خریداران انگبین نزد او زیاده ازان بودند
که مگس بر انگبین انبوهی کنند عبد الواسع گفته که نیشکر صفت شکر خنده و همین معنی موجب خنده است و فقیر را بدل

میرسد که لفظ انیشکر و ز عبارت شرح از دست ناسخان بباشد و غرض مولانا صفت گفتن تمام مصراع اول بوده باشد والله اعلم بالصواب نبات معروف که شکر را حل کرده در شیشه دارند تا منجمد و بسته گردد و بغایت شیرین شود میان بسته یعنی کمر بسته صفت نبات است یعنی آن شکرخنده را شیرین زبانی و خوش خلقی از سر تا پا یک نبات بود که کمر همچو نیشکر بسته میداشت چنانکه رسم فروشندگانست کمر را محکم بسته متاعی را بر سر برداشته در شهر و بازار بگردند و آنانکه نبات بیای مصدری بمعنی شیرینی و تقدیر کلمه از بر صدر آن فرموده یعنی از شیرینی کمر بسته چنانکه نیشکر از شیرینی کمر بسته داد و بیای نسبت اگر نباتی بسته بود چنانکه نیشکر هم کمر نباتی بسته دارد بهر بند او شیرینی موجود و یا با یا تنگیر عبارت از انگبینی که سیفر وخت اهرزه بلکه نیست که از شیرینی بمعنی عار نیست . گر از زهر برداشتی فی المثل * بخوردندی از دست او چون عسل . مثل بفتح صفت و حال و داستان که مشهور شده باشد کذا فی منتخب اینجا بمعنی صفت و دانست قوله فی المثل متعلق بالمقدار ای اقوال فی شانه و قصته بکذا اله اگر برای فروختن زهر را بر سر گرفته در شهر بگشتی خلایق از دستش خریده همچون انگبین بخوردندی و فی المثل بمعنی فرضا که در السنه خواص و عوام شهرت گرفته حاصل معنی است نه معنی وضعی . گرانی نظر کرد در کار او * حسد برد بر روز بازار او . گرانی بکسر کاف فارسی و یاء وحدت زشت روی و بدخوی عبدالواسع و بدخوی و زشت روی را از آن بد خوانند که دیدن او از بدی و زشتی بر دلهای بینندگان همچون کوه گران ثقیل باشد بخلاف شکرخنده که دیدنش بر دلها همچون گل سبک و ضعیف است و حضرت شیخ گرانرا در مقابل شکرخنده در گلستان هم آورده است و بعضی نسخ کسادی رفیع است کساد بمعنی ناروائی و بیرواجی متاع آمده است اینجا بمبالغه به شخص اطلاق نموده شده ای شخصی که از بدخوئی در کار خود سردی و بیرواجی داشت روز بازار بسیوم موقوف رونق کار و گرمی بازار کذا فی المؤید و ابراهیمی و السروری و قیل روز بازار آنکه متاع فروشان هر روزی را از روزهای هفته برای بازار ساختن و طرح خرید و فروخت انداختن جای معین دارند تا هر کسی از تجار دران روز بدانجا حاضر شده خرید و فروخت کنند مثلا در شنبه در جای دیگر و هکذا تا آخر هفته پس روز بازار بمعنی عبارت از رونق هر روز باشد . دگر روز شد گرد گیتی روان عسل بر سر و سر که بر ابروان * گرد گیتی ای پیرامون و اندرون شهرها و دیهات دنیا و مصراع ثانی حال است از فاعل شد روان سرکه بر ابرو ترش روی کذا فی المدار و ابراهیمی حاصل معنی بیتین آنکه یک شخص زشت رو و بدخو و بلکه شخصی بے رونق و رواج در کار انگبین فروشی آن شکرخنده نظر بر رونق کار و گرمی در رواج بازار حسد برده و از راه بغض و حسد خود همچنین پیشه عسل فروشی اختیار کرد چنانکه عسل بدست گرفته و ماننداو در روز دگر در شهرها روان شد و منادی میکرد بجائیکه آوند عسل بر سر داشت و سرکه ترش بر ابرو یعنی گشت . فریاد خوان پیش و پس * که ننشست بر انگبینش مگس * فریاد خوان حال است از ضمیر گشت پیش و پس ای

گرداگرد مردمان کره الطه است بین الحلقتین آکنسی دستش نخرید چه جای کس که مگس هم برانگبین او ننشست * تا نیاید که خوانقد
نیاید بدست * بدل تنگ روی گنجی نشست * شین مضاف الیه است تنگ روی صفت دل باعتبار متعلق که روی
باشد و اثبات تنگ روی است بطریق تمثیل است تاوید یا شین برای عظمت است و گنج بضم کاف تازی و یا وحدت چو عاصی
ترش کرده روی از وعید * چو ابروی زندانیان روز عید . با ماقبل مربوطست ترش کرده روی است صفت عاصی
ست وعید ترسانیدن کسی را انجاو هستی و خوفی مراد است که بعاصیان است در آیات و احادیث داد و ست زنش
گفت بازی کنان شوی را * عسل تلخ باشد ترش روی را . بازی کنان اشتهار کننده حال است از زن مصرع ثانی مقوله
گفتست و کلمه را علامت مفعولیت است و ثانی علامت اضافت عسل است بسوی ترشروی بتت الحکایة فقال الشیخ
بدوزخ برد مرد را خوی زشت * که اخلاق نیک آمده از بهشت * که علیه است یعنی علامت استحقاق دخول حمید
است از اخلاق ذمیمه از کبر و حسد و ترشروئی و مضمون این بیت مطابق آنست که صحابه کرام عرض کردند که یا رسول
الله صلی الله علیه و آله وسلم فلان فرض خدا یتعالی و سنت بجا می آرد و شب بیدار و روزه دار لیکن
بدخوئیست پیش رفت آنحضرت فرمود انها من اهل النار عبد الواسع مصرعه ثانی بدینطور نوشته نبیند
بجز نیکخویان بهشت . اما بدینطور بیشتر در حکایت فقیهی کهن جامه هم گذشت پس اولی النسخه متن است شاید که
بیت مذکور در حکایت مذکور بیشتر بنظر شارح هیچ یک نسخه نرسیده باشد اما در نسخها که به نظر فقیر آمده اند یافته
شد والله تعالی اعلم برو آب گرم از لب خوی خور * که جلاب سرد ترشروی خورد * و بعضی نسخ جلاب سرد از
ترشروی خوردن و اعلمست جلاب بالضم والتشدید شکراب کذا فی المدار و ابراهیمی و در عرف بشربت شهرت دارد
حرامست بود نان آنکس چشید * که بر سفره ابرو بهم درکشید * سفره بضم طعام مسافر و کندوری جائگی و چیز
کذا فی المدار و شامل بیان آنکس است یعنی کسیکه بوقت نان دادن جبین پرچین سازد نان او خوردن مرترا حرامست
ای زشت و ناخوبست چرا کشیدن تلخی و گرسنگی و ماندگی از کشیدن ترشروی آن بخیل بهزار درجه بهتر است
و بعضی نسخ چون سفره و تیست و آن اشارتست بانکه چون طعام را بکندوری نهاده پوشند اطراف کندوری که
یکدیگر رانید و خم در خم شود و آنکه چون صفره بالصاد نوشته غلط کرده است چه ملائم نان سفره بسین است نه صاد
مکن خواجه بر خویشتن کار سخت * که بد خوی باشد نگونسار بخت . کار سخت ترشروی بودن . گرفتم که سیم و زر
چیز نیست * چو سعدی زبان خوشت نیز نیست . ای با مردان نکوئی کن اگر بصرف مال قادر نباشی
باری از خوشزبانی و تحمل جفائی خواجه در مگذر که کار خردمندان و خداپرستان است **حکایت**
همین معنی شنیدم که فرزانه حق پرست * گریبان گرفتش یکی رند مست * فرزانه استوار کار که تباه نگردد
حکیم خواندن حق پرست صفت او ست گرفت ای او را چنانکه بعضی نسخ است و شین مضاف الیه گریبان است

مست‌است یعنی مخمور ازان تیره دل مرد صافی درون ٭ قفا خورد و سر برنکرد از سکون ٭ ای از فرود و بعضی نسخ از سکونت
ای از سبب تحمل یکی گفتش آخر نه مردی تو نیز ٭ تحمل دریغ است ازین بی تمیز ٭ نه مردی استفهام است ای آیا تو مرد نیستی یعنی
البته تو نیز مرد صاحب غیرت هستی او را مکافات برسان و بزن چرا که ازین ادبان لوبی دلستان بحمل کردن حیفست
شنید این سخن مرد پاکیزه خو ٭ بدو گفت ازین نوع دیگر مگو ٭ پاکیزه خو متواضع و متحمل دیگر مگو ای انچنین بار دیگر بمن مگو
بلکه مو غلطی از من شنو که ٭ درد مست نادان گریبان مرد ٭ که با شیر جنگی سگالد نبرد ٭ عبد الواسع مصراع ثانی را صفت
مرد نموده این بیت را بحذف کلمهٔ اگر شرطیه اعتبار نموده به بیت لاحق راجزای آن گفته چنین فرموده که اگر مست نادان دا
گریبان مرد را که با شیر جنگی جنگ تواند کرد بدرد آن هوشیار و دانا را نمی زیبد که با آن نادان مست افتادگی کند و
دست در گریبان شود انتهی و این معنی مناسب بر انگیختن و بر غلانیدن نکهتست که او را مردی تو نیز یعنی من هم
مرد شیر نبرد هستم اما با نادان مست مکافات مناسب الحسب و الصق به بیت لاحق که میفرماید که ز هشیار عاقل نزیبد که دست
زند در گریبان نادان مست - آنست که مصراع مذکور صفت ثانیه مست باشد و تفسیر نادانی او یعنی مخمور نادان که
بدین نهایت مست که با شیر جنگی اندیشه جنگ میکند و از جان دادن بسر پنجه شیر نه اندیشد آن مخمور البته مردان و
درگریبان میشود اما از هوشیار عاقل زیبا نیست که در پی انتقام شده با دست درگریبان شود چرا که دریدآن مست
از بیخبر نیست که آنرا نموم نموا انگفت و دریدن عاقل از هوشیار لیست که عین خطاست و لکل وجهة هو مولیها
تمت الحکایة فقال الشیخ ٭ هنرور چنین زندگانی کند ٭ جفا بیند و مهربانی کند ٭ بیان چنین از صد مصراع
ثانی محذوف است **حکایت** دیگر ٭ سگی پای صحرا نشینی گزید ٭ بخشمی که زهرش بدندان چکید ٭
دو یار اولین برای وحدتست و ثالث موصوله است که زهرش صلهٔ ان و شین مضاف الیه فیه النست و راجع به سگ
یعنی چنان پایش را چنان لدغه زد و گزید که زهر از دندان سگ چکید بر زخم آنکس ظاهر شد و آنکه شین را راجع
بصحرا نشین نموده است خطاست که زهر را بدان مجال نیست ٭ شب از درد بیچاره خوابش نبرد ٭ بخیل اندرش
دختری بود خرد ٭ ای در خاندان او دختری صغیره نادان بود - پدر را جفا کرد و تندی نمود ٭ که آخر ترا نیز دندان نبود
استفهام انکاریست ای ترا نیز دندان بوده است چرا سگ نگزیدی - پس از گریه مرد پراگنده روز ٭ بخندید کای
بابک دل افروز ٭ چرا گنده روز پریشان روزگار و مصیبت زده صفت مرد است بابک مصغر بابست یعنی پدر
چنانچه لفظ بابک و بابا و بابو هر سه بمعنی پدر اند اما در اول در محل شفقت و رحم پدر بفرزند هم استعمال
کنند چنانکه مولانا رومی قدس سره از زبان نوح علیه السلام که بپسر خود در نصیحت کند میفرماید ٭ هین مکن بابا
که جای ناز نیست ٭ مر خدا را خویشی و انباز نیست ٭ عبد الواسع پس بابک هم ازین قبیل نیست که پدر مر دختر را
از راه شفقت گفته است ٭ لفظ مرد یعنی مجبور و عزیز یعنی مرد مذکور پس ازانکه از درد میگریست بشنیدن سخن در

خنده شد و گفت که ای مادر عزیز من. مرا گرچه زور سلطنت بود بیش ٭ دریغ آمدم کام و دندان خویش ٭ سلطنت
اینجا بمعنی لغوی است ای غلبه و زور و آنکه سلطنت بنون نوشته و گفته که بمعنی دندان است خالی از غرابت نیست
بیش بهار تازی کام و دندان آن اسودن کام و دندان خود بپای سگ مرا حیف آمد چنانکه گفت. محالست
گر تیغ بر سر خورم ٭ که دندان بپای سگ اندر برم. اگر اینجا بمعنی اگرچه که بیان کلمه ازین محذوفست که مبتدا
موخرست یعنی ازینکه دندان را بپای سگ فرو برم از من محال عقلست اگرچه مرا بتهدید قتل و کشیدن جان نمیتوانی
خبر کنند سگان را طبیعت بود بدرگی ٭ ولیکن نیاید ز مردم سگی. طبیعت جبلت و خوی اصلی بدرگی بیای مصدری
بمعنی کم اصلی و کمینگی کنایتست از بد کردن و آزار رسانیدن و سگی بمعنی سگ بودن و دندان و پای سگان
سودن و بعضی نسخ مصراع اول بدینطورست ٭ توانگر و با ناکسان بدرگی. یعنی با مردمان بدکاره مزاد و ن
و آزار رسانیدن بزد و کوب مقدور عاقلانست و لیکن از مردم سگی هرگز نیاید چراکه دندان فرو بردن کار
سگانست و فی هذا البیت یحتمل ان یکون من مقول الشیخ او من مقول **حکایت** دیگر و تحمل و
جفا بردن خردمندان جفست. بزرگی هنرمند آفاق بود ٭ غلامش نکوهیده اخلاق بود ٭ هنرمند آفاق فرزانه
زمانه نکوهیده بمعنی عیب کرده شده و زشت و فرهنگ سروری مستشهد بیت متن است اخلاق صوری و معنوی
انغلام همگین زشت بود چنانکه در ابیات لاحقه مشتگانه مفصل میفرماید. ازین خفرقی موی کالیده ٭ بدی
سرکه بر روی مالیده. خفرق بفتح خای معجمه و سکون فا و فتح را مهمله و کاف بر وزن احمق زشت روی و
بدخوی دنگون بخت فرهنگ سروری مستشهد بیت متن و در شامل موید و مدار و کشف فی قینه گفته که
فارسیان خفرق را در محل ذم استعمال کنند و کرده اند اما اصلی لغت او معلوم نشده است کالیده بکاف
تازی موی درهم شده و پریشان گشته و ژولیده که از ناشستن خاک و گرد بران نشسته باشند کذا فی المدار
والسروری مستشهد بیت متن سرکه بر روی مالیده ترشروی شده بدانکه کلمه ازین را بمعنی چنین اعتبار
نموده شود چنانکه صاحب شرفنامه بدین بیت بدان تصریح نموده است و شراح گلستان هم درین بیت
٭ ازین سرپاره عابد فریبی. آه بدان رفته اند بس بی بضم یا موحده مخفف بودی باید خواند و یا یش
برای ماضی مفید استمرار و فاعلش ضمیر خواهد بود و یا خفرقی و همزه کالیده و مالیده هر سه برای عظمت باشد
وار صدر مصراع ثانی که بیان محذوف باشد یعنی انغلام چنین زشت روی و بدخوی تمام و چنین درهم
شده و گرد آلوده موی تمام بود که بوی همیشه ترشروی تمام و منغص سازنده عیش انام بعضی شراح برین
تقدیر ضمیر بدرعاید ببزرگ نموده است یعنی انغلام چنین بدخوی و زشت روی و پریشان موی بود که آن بزرگ
هنرمند آفاق از زشتی غلام خود همیشه ترشروی و منغص عیش بودی انتهی و میتواند که کلمه ازین بر اصل خود اشارت

بغلام و متعلق به بدی باشد یعنی آن بزرگ مدام ازین غلام خفرق و موی کالیده مکدر عیش بودی و مولنا عبدالواسع فرموده که
ازین کلمه است که در مقام مدح یا ذم استعمال کنند و بدی را بالفتح بار و یا ر عظمت ملاحظ نموده یعنی بدی زشت روی
پریشان موی بدخوی ترش روی و نیز فرموده که حق آنست که این عبارت را از قبیل ایجاز و حذف گفته شود باین معنی
که آن غلام ازین قسم بود که در حق او چنین گفته شود که خفرق و موی کالیده و بدی سر که بر روی مالیده انتهی برین
تقدیر تواند که هر دو یا و هر دو همزه برای عظمت باشد که ذم او در غیبت کرده شود و تواند که برای عظمت خطاب باشد که در
مواجهه با او عتاب نموده آید و آنانکه ازین را ترجمه من تبعیضیه گفته باین معنی که ازین اخلاق نکوهیده اش بعضی آنست
که خفرقی بود دوم آلوده موی کالیده بود و سیوم آنکه بدخوی بود چهارم آنکه ترش روی بود کذا فی آخر الابیات مرکب
خلاف استعمال متعارف شده است فالنصف — چو ثعبانش آلوده دندان بزهر * گرو برده از زشت رویان شهر — ثعبان
بضم تا مثلثه و سکون عین مهمله اژدها یعنی مار بزرگ مدار و منتخب و شین مضاف الیه دندان است گرو بردن سبقت و غلبه بردن
یعنی خشمناکی بحد نهایت رسیده بود و در زشت روی از زشت رویان شهر غالب آمده بوده — مدامش بسوی آب چشم
از سبل * دویدی و بوی پیاز از بغل * شین مضاف الیه روی است سبل بفتحتین رگیست سرخ که در چشم پدید آید و آب
روان گرداند و نیز علتیست مر چشم را که فرود پلک چشم مو بهار وید کذا فی الشامل و المنتخب و در مدار گفته که از ان موی
پلک فرو ریزد والله اعلم بوی پیاز معطوفست بر آب چشم و خبر مبتدا یعنی بوی پیاز محذوفست ای حیان گنده چشم و گنده
بغل بود که آب چشم بسبب بیماری سبل بر روی او دوید و بوی پیاز گنده از بغلش فراز آمدی فهو من عطف الجملة على الجملة و
تواند که از عطف مفرد باشد و بوی پیاز محمول بر آب گنده که باشد ای آب گنده از بغل او چکیدی و روان شدی
و عطف بوی بر روی چنانکه عبدالواسع فرموده از مقولات سهو الیست — گره وقت بختن بر ابرو زدی * چو بختند
با خواجه زانو زدی — وقت بختن ای وقت امر کردن خواجه بختن نان گره بر ابرو زدن اعراض کردن — دمادم
بنا خوردنش هم نشست * وگر مردی آبش ندادی بدست * دمادم همیشه و انان خوردن بمعنی برابریست و
شین اول مضاف الیه هم نشست است و ثانی مفعول مداد است و آب مفعول ثانی آن ضمیر مردی عاید بخواجه و
ضمیر ندادی عاید بغلام ای صفت خود وی و او بدان نهایت بود که برای نان خوردن مدام همنشین خواجه
بودی و حقوق و جفاکاری او بدین غایت که اگر خواجه اش از تشنگی قریب مرگ جان رسیدی او را بدست آب
ندادی و آنکه از آب غسل بیت خواسته خلاف ظاهر است — نگفتی اندر و کار کردی بچوب
شب و روز از و خانه در کند و کوب — کار کردن تاثیر نمودن کند و کوب تشویش و زیان شامل یگانه خواجه
از دست کند و کوب او همیشه در خرابی و ویرانی بود که بیفایده در سقف و دیوار ها سوراخ کردی نصیحت و پند زبانی
و ضرب چوب بار نمادی و تواند که مصراع اول مطلب علیحده را مودی باشد ای بنصیحت و ضرب متوجه کار و خدمت نشدی

گہی خار وخس در راہ انداختی * گہی ماکیان چہ انداختے ۔ در راہ ای در راہ مردمان و خواجہ مراد ست کذا فی ماکیان مرد ماز
و خواجہ مقصود ست ۔ ز سیماش وحشت فراز آمدی ۔ ز رفتی بکاری کہ باز آمدی ۔ ای از پیشانی او چہرہ زشت او بینندگان
را نفرت آمدی کہ رابطہ بین الجملتین کاری بیای تنکیر و یاہای دیگر متصلہ آخر افعال درین ابیات مفید استمرار اند ۔
کسی گفت ازین بندہ بد خصال * چہ خواہی ادب یا ہنر یا جمال ۔ گفت ای خواجہ مذکور را چہ خواہی ای برای
چہ داشتہ این بندہ را کہ آداب ندارد و نہ ہنر و نہ جمال ۔ نیرزد وجودی بدین ناخوشی * کہ جورش پسندی و
بارش کشی * وجودی موصوفست و بدین ناخوشی بیای مصدری صفت او کہ بیان کلمہ این محذوفست و ہر دو
یا اخیرہ برای خطابست از یدن سزای بودن یعنی شخصے کہ این ناپسندیدگی اخلاق ظاہرہ و باطنہ موصوف
ست لائق و سزائی نیست بانکہ جورش آرہ ۔ بہنت بندہ خوب و نیکو سیر * بدست آرم این را بنخاس بر *
اشارت بحسن ادب و ہنر پروری نخاس بفتح النون و تشدید الخاء المعجمة جای بردہ فروشی و جلہ پایک کذا فی
التاج و المنتخب و فارسیان در بازار استعمال کنند کہ بردہ و ستور و جز آن درو فروختہ شود کذا فی المدار
اینجا ہر دو معنی تواند ۔ وگر یک پشیز آورد سر مپیچ * گرانست اگر راست خواہی بہیچ * و گہ بعنی اگرچہ گران
بیش قیمت ہا ہیچ بیای مقابلہ متعلق گرانست ای رایگان دادن این بلای عظیم باری غنیمت ست ۔ شنید این
سخن مرد نیکو نہاد * بخندید کای یار فرخ نژاد ۔ کای جان گفت محذوف فرخ نژاد مبارک اصل
و بعضے نسخہ فرخندہ نژاد ست و مآل او احد ست و مقصود بالندا رکلہ ۔ بدست این پسر طبع و خویش و نیک
مراد و طبیعت شود خوی نیک * طبع و خویش بدل اشتمال ست و زین پسر طبیعت سرشت مردم کہ زائل نشود
خوی نیک عبارت از تحمل و خیر کلمہ شود بر اسم آن مقدم ست ای بجود کشیدن ازین بندہ بد خصال
خوئی تحمل و حلم من طبعی و حیلے میشود ۔ چو زور کردہ یا شیم تحمل الیسے * توانم جفا بردن از ہر کسی * فی الطریقة
المحمدیة طریق تحصیل الحلم حمل علی کظم الغیظ مرة بعد اخری بالتکلف حتی یصیر ملکیة طبعاً کما روی
عن بعض السلف انی قد حصلت الحلم بمباکثة ممن ہو فاحش اللسان مدة مدیدة و کنت اصبر علے
اذاہ و کظم غیظے حتی سار الحکم ملکتہ لی و ہذا ہو طریق تحصیل کل خلق حسن تمت الحکایة فقال الشیخ
تحمل چو زہرت نماید نخست * ولی شہد گردد چو در طبع رست * ای استحکام یافت و ملکہ شد شہد گرد
ای موجب جرم دائمی شود چرا کہ صاحب تحمل بہیچ امدوہی مکدر خاطر نشود **حکایت** دیگر در تحمل
نمودن خردمندان حق پرست ۔ کسی رہ معروف کرخی نجست * کہ ننہاد معرفی از سر نخست معروف
کرخی اسم کاملیست از اولیا ر طریقہ و قدمار مشائخ منسوب بکرخ کہ نام محلہ ایست در بغداد کہ مسکن عطار
فرید الدین و موطن شیخ معروف ست کذا فی الشامل و مدار رہ معروف ای راہ محلہ معروف کہ

گر خست که رابطه است بین الجملتین معروف از سر نهادن ترک دادن بزرگی خود را و بهر کس بتواضع پیش
آمدن تخستای بلا مهلت یعنی کسی از زائران و مهمانان براه او نرفته بطوریکه حضرت معروف بمجرد آمدنش
بزرگی از سر نهاده باشد بلکه بهر کسی که نزدش آمده بتواضع و حلم پیش آمده است و خدمت نموده چنانکه حکایت
تمامها درین باب است و آنانکه معنی چنین کنند اگر بزرگی نزد شیخ معروف می آمد خود را هیچ نمیدانست
ای مهمان آینده بزرگی خود را از سر دور میکرد یا معنی اینکه طالب طریق شیخ معروف شده است
که خیال معروفی و مشهور شدن خود را از سر بدر کرده است که الشهرة آفة والخمولة راحة گو که خیال مشهور
شدن گذشته در گوشه خمول باشد ☆ شنیدم که مهمانش آمد یکی ☆ ز بیماریش تا بمرگ اندکی ☆ مصراع
ثانی صفت یکیست ☆ سر و موی درویش سفاریخته ☆ بمویش که جان در تن آویخته ☆ رویش معطوف است
بر سرش و موی و صفا و مفعول ریخته است و فاعلش ضمیر سر و روی و میست بمویش بیای وحدت متعلق آویخته است و شین
مضاف الیه جان حاصل آنکه چنان سخت رنجور که موی سرش از سبب مرض ریخته بود و صفا و رائیت از رویش رفته
و چنان قریب هلاک بود که جانش در تن بیک مو آویخته بود ☆ شب آنجا بیفگند و بالش نهاد ☆ روان دست در بانگ
و نالش نهاد ☆ بیفگند ای خود را بالش آنچه در هنگام غلطیدن زیر سر نهند و آنرا بالین هم گویند شرف نامه
روان فی الحال نالش بشین مصدر فریاد کردن و بعضی نسخ ☆ همیکرد و فریاد نالش نهاد ☆ وقعست ☆
نه خوابش گرفتی شبان یک نفس ☆ نه از دست فریاد او خواب کس ☆ شبان بالفتح جمع شب بر خلاف قیاس
نهادش پریشان و طبعش درشت ☆ نمی مرد و خلقی بحجت بکشت ☆ خلقی بیای عظمت ای تمام مردمان محله
که از صیحه انگیختن و شور و شغب ساختن عاجز گردانید و بعضی نسخ نهادی پریشان و طبعی درشت بیای تنکیر
و بعضی دیگر بی یای تنکیر بهر طور ترکیب توصیفی وقعست پس خبر آن محذوفست ای وجود پریشان و طبع درشت
ز فریاد و نالیدن و خفت و خیز ☆ گرفتند ازو خلق راه گریز ☆ خفت خیز بیقراری ☆ ز دیار مردم دران بقعه
کس ☆ همان ناتوان ماند و معروف بس ☆ دیار بفتح و تشدید صاحب سرای و اهلخانه کذا فی لت اهل صفت
مقدم مردم است و خبر کس محذوفست بقرینه مصراع ثانی ای هیچکس نماند از باشندگان محله بجز ان ناتوان
رنجور بجز شیخ معروف و همه گریختند ☆ شنیدم که شبها ز خدمت نخفت ☆ چو مردان کمر بست و کرد آنچه
گفت ☆ فاعل نخست و بست و کرد معروف است و فاعل گفت رنجور و مردان عبارت از اهل الله که پیشه خدمت
دارند ☆ شبی بر سرش لشکر آورد خواب ☆ که چند آورد مرد ناخفته تاب ☆ شین عائد بمعروف و که علیه است تاب طاقت
ز بیداری شب بیکدم که چشمانش خفتن گرفت ☆ مسافر پراگنده گفتن گرفت ☆ پراگنده سخنان بیهوده و بیانش
آنست که لعنت برین نسل ناپاک باد ☆ که نامند و ناموس زرقند باد ☆ نسل بالفتح اصل و اولاد کذا فی المنتخب

اینجا کنایه است از طائفه مشائخ کرام و که ثانی علیه است زرق ریا و نمود ناموس عزت نامداری باد لاف دعوی والحمل من باب یدعدل ـ پلید اعتقاد آن پاکیزه پوش ٭ فریبنده پارسائی فروش ـ پلید اعتقاد آن باعتبار مذاق مسئله وحدت وجود که بزعم عوام مخالف اصول شریعت است و در حقیقت اهل الاصل است پاکیزه پوش باعتبار لباس درویشان ـ چه داند لتنبازی از خواب مست ٭ که بیچاره دیده بر بهم نه بست ـ لتنبانه و لتنبر و لتنبان بفتحتین و نون زده کاهل و حریص بسیار خوار و به علم ابراهیمی وجهانگیری و مدار و یا لتر برای عظمت از خواب مست صفت اوست که بیان واندست و بیچاره بهمزه عظمت از خود عبارت کرده است ٭ سخنهای منکر بمعروف گفت ٭ که یکدم چرا غافل از وی بخفت ٭ منکر بفتح کاف زشت و نظر بلفظ معروف خالی از نزاکت نیست که علیه سته ی عاید بخود نموده است ـ فرو خورد شیخ این حدیث از کرم ٭ شنیدند پوشیدگان حرم ٭ انجدیث ای خشم این سخنان بیهوده و پوشیدگان حرم مستورات خاندان حضرت شیخ معروف ـ یکی گفت معروف را در نهفت ٭ شنیدی این که درویش نالان چه گفت ـ یکی از پوشیدگان حرم شنید استفهام تقریری است و بعضی نسخ ندانی استفهام انکاریست و این مصراع با بیات لاحقه نگانه بقوله آن مستوره است ـ برو زین سپس گو سر خویش گیر ٭ گرانی مکن جای دیگر بمیر ـ سپس بکسر هر دو فتح دوم بار پارسی بمعنی پس و بستر ابراهیمی و کشف ای پس از این سخنان بیهوده که از وی شنیده او را بگو که خیال خود گیر و از اینجا برو و گرانی بیا مصدری آزردگی خاطر و یا آزردن دیگران ـ نکوئی و رحمت بجای خود ولی با بدان نیکمردی بدست ـ ای بمقام خویش که آنکس نیکمرد و مستحق رحمت باشد لایق و زیبا است نیکمردی بیا مصدری احسان کردن ـ سر سفله را گرد بالش منه ٭ سر مردم آزار بر سنگ نه ـ گرد بالش که اندا گرده نیز گویند کذافی المنتخب اینجا کنایه است از نرمی و سنگ کنایه است از درشتی مکن با بدان نیکی ای نیکبخت ٭ که در شوره نادان نشاند درخت ـ که علیه است و شوره زمین نمکین که هندش کلر یا مشهد نگویم مراعات مردم مکن ٭ کرم پیشه با مردم کم مکن ـ توجیه قافیه این بیت مختلف است و قدر مذکره خیره شده و مصراع ثانی اضرابست ای بلکه گویم که با مردم کمینگر مرا پیشه مکن و بعضی نسخ ٭ مان که مکن واقعست بر این تقدیر کم مکن باشد ای بلکه گویم زیاده کن ـ با خلاق نرمی مکن با درشت ٭ که سگ را نمالند چون گربه پشت ٭ اخلاق عبارتست از تحمل و خوش زبانی و ما عداوک و زشت نالایق احسان و که علیه است ـ گر انصاف خواهی سگ حق شناس ٭ بسیرت به از مردم ناسپاس ٭ برف آب رحمت مکن با خسیس ٭ چو کردی مکافات بریخ نویس ٭ برف آب مرکب بمعنی آنست که در برف سرد کرده باشند که در عرف عام آب شوریده شهرت دارد بریخ نویس بیفائده دان و ضایع گردان کذافی الشامل حاصل آنکه خسیسه را آب سرد مده و اگر میدهی

توقع نیکی مدار و امیدوار جزائی آن مباش که تراسپاس گوید یا براه خدمت پوید ـ ندیدم چنین هیچ تر هیچکس ٭
مکن هیچ رحمت برین هیچ کس هیچکس مفعول ندیدم ست و هیچتر بمعنے کمینه تر و سفله تر مفعول ثانی آن ای کسی را
از خلائق مثل این درویش نالان بیهوده سفله تر ندیدم پس مکن آه و هیچکس در مصراع ثانی بمعنے سفله است و
بعضے نسخ بدینطور ست ـ مکن هیچ رحمت برین هیچکس ٭ چو بانوی قصر این ملامت بکرد ٭ برآمد خروش
از دل نیکمرد ٭ قصر کوشک محل خروش عبارت از آه و ناله دردمندان ـ جوابش چنین گفت معروف کرخ ٭
که بیچاره می نالد از جور چرخ ٭ و بعد از خروش و جوابے گور ـ بخند ید گفت اے دلارام جفت ٭ پریشان
مشو زین پریشان که گفت ٭ پریشان اول بمعنے آزرده خاطر و ثانی بمعنے سخنان بیهوده ـ گر از ناخوشی کرد
بر من خروش ٭ مرا ناخوش از وی خوش آمد بگوش ـ ناخوشی درد و غم ناخوش سخنان بیهوده ـ جفای چنین
کس نباید شنود ٭ که نتواند از بیقراری غنود ٭ غنود بضمتین ـ جواب بسبک کردن بطوریکه ناتمام خواب باشد و نه تمام
بیداری همند بش بنیکی نماند ـ چو خود را قوی حال بینی و خوش ـ بشکرانه بار ضعیفان بکش ـ تمت الحکایة فقال
الشیخ ـ وگر خود همین صورتے چون طلسم ٭ بمیری و همت بمیرد چو جسم ٭ صورتے و بمیری هر دو بیا معروف ای اگر ماده
طلسم مکر خالی از جان یعنی هستی بمرگ جسم و اسم هر دو از تخته هستی محو شوند ـ وگر پرورانی درخت کرم ٭ بر نیکنامے
خوری لاجرم ـ ای ناست پس از مرگ به نیکوی یادگار خواهد ماند چنانکه در اثبات آن میفرماید ـ نه بینی که در کرخ
تربت بسی ست ٭ بجز گور معروف معروف نیست ـ معروف ثانی بمعنے مشهور ـ بدولت کسانے سر افراختند ٭
که تاج تکبر بینداختند ٭ دولت سعادت دارین که صله یا موصوله است ـ تکبر کند مرد حشمت پرست ٭ نداند حشمت
بحلم اندرست حشمت پرست محب مطالب به عالی عند الناس حشمت بحلم اندرست ای علو مرتبه عند الناس در
تحمل ست ـ

حکایت در تحمل حق پرستان

طمع برد شوخی بصاحبدلے ٭ نبود آن
زمان در میان حاصلے ٭ بیار تنگیرے چیزے از مال دنیا ـ کمر بند و دستش تهی بود و پاک ٭ که زر
بر فشاندی بر ویش چو خاک ـ یعنی اول عاید بصاحبدل و ثانی عاید بسائل شوخ چشم و پاک بواو عطف
تفسیر و اگر بے واو باشد چنانکه بعضے نسخ ست بمعنی تمام باشد برائے تاکید و که رابطه بین الجملتین ست و اینجا
شرطی مقدر ست که از مصرع مفهوم میگردد یعنے اگر دستش خالی از زر نبودی هر آئینه بر روئے آن شوخ دیده
مثل خاک بیفشاندی چه زر نزد صاحبدل ما همچو خاک بیقدر بود ـ برون تاخت خواهنده خیره روی ـ
نکوهیدن آغاز کردش بکوی ـ خیره رو شوخ چشم و بیحیا و بعضے نسخ تیره روی واقعست ای سیاه روی از
معاصی و بیحیا و شین مضاف الیه نکوهید نست که بمعنے بدگفتن ست بکوی ای بکوچه و بیان نکوهش آنست
که زنهار ازین کژدمان خموش ٭ پلنگان درنده صوف پوش ـ زنهار کلمه ایست از برای تحذیر و شکایت و افسوس

کذا فی المدار اگر بمعنی شکایت و افسوس باشد خود ظاهرست و اگر بمعنی پرهیز باشد مردمان میگوید که به پرهیزید ازین
گرده مان خموشیده و یا خشعای در امان و پناه خود دارد مردمانرا ازین گرده مان که بمعنی پلنگان درنده اند و
بصورت درویشان و صوف پوش اند یعنی بهایم بگوسپند. که چون گربه زانو بدل برنهند * دگر صید افتد چو سگ بر
جهند. که داخل ست بر جمله صفتهٔ در بیان ذمائم ایشان و با علت نهادست زانو بدل بر نهادن اشارت
بصورت مراقبه و ببعضی نسخ بهم برنهند واقع ست و این شامل صورت مراقبه را و هم هیئت دو زانو نشستن
را صید کنبا یا تنکیر عبارت از کسی که با ایشان چیزی از تحائف خوردنی یا پوشیدنی آورده باشد *
سوی مسجد آورده دکان شید * که در خانه کمتر توان کرد صید. شید ریا و فریب که علیه است و
در لفظ کمتر اشارت ست بانکه خلوت گرفتن در خانه اگرچه موجب آمد و صاحب آمد و صاحب اعتقاد آنست
اما مسجد جای حضور هر کس ست پس در انجا شکار بیگانه و آشنا توان کرد. ره کاروان شیر مردان زنند *
ولی جامهٔ مردم ایشان کنند * شیر مردان رهزنان مردم خلایق شهر کنند بفتح کاف ای سبب کنند
سپید و سیه پاره بر دوخته * بسالوس و پنهان زر اندوخته * بسالوس باقبل مربوطست ای بحیله و
فریب و نفاق. زهی جو فروشان گندم نما * جهان گرد و شبکوک خرمن گرا. جو فروشان گندم
نما دغا باز یعنی فریبان اند شبکوک بفتح و واو پارسی و هردو کاف تازی درویشی که تمام شب بر
سر مناره یا دیواری یا درختی یا پشته بلند که در میان محله واقع باشد بر آمده همسایگان و نزدیکانرا
نام برده باواز بلند دعا کند تا بوقت سحر بدرهای ایشان بدریوزه رود و این محقق از سیر شهاب الدین
ست ابراهیمی و در مدار جهانگیری ایست که آخر شب بر مناره بر آمده دعا کند تا صباح با وصله دعا
چیزی بدهند. خرمن گرای جمعی از دون همتان پست فطرت که کاری از ایشان بر نیاید و همیشه افتاده
باشند تا مردم وقت دودن غله و پاک کردن خرمن چیزی با ایشان دهند جهانگیری و اشارت بسیر آفاق
که سنت سلوک ایشان ست شبکوک اشارت به بلندی آواز ذکر کلمه طیب که بشبها بجهر میکنند و خرمن
گرای اشارت بالتزام خلوت عبادت و عدم توجه باشتغال دنیا * ببین در عبادت که پیر اند سست
که در رقص و حالت جوان اند و چست. بضم جیم پارسی ای بطاعت و صلوات ایشانرا ببین که مانند
پیران سست نهادند و با آرام تمام و تعدیل ارکان میگزارند بلکه برقص حالت ایشانرا ببین
که چسان تیز حرکت اند چرا کرده باید نماز از نشست * چو در رقص بر میتوانند جست. جستن بفتح جیم
بمعنی دویدن و جستن دراز نماز نفل مراد ست که با قدرت قیام نشسته گذاردن جائز ست * عصای
کلیم اند بسیار خوار * بظاهر چنین زرد روی و نزار. آورده اند که عصای موسی در حرب دشمن اژدها شدی

در غایت مهابت چنانکه در دهانش دوازده دندان بحدت شمشیر و سنان ظاهر شده و آتش از دهانش بر جستی و
چشمانش بسان برق لمعان زدی و ضخامتش بمار بشتر بختی رسیده چون ساحران فرعون بعون چوبها و رسنها
از سیماب پر کرده بودند بر زمین انداختند همه مار شده در دوا دو آمدند موسی بامر ایزد تعالی عصای خود را افکند
که اژدهای عظیم شده همه مارهای ایشان را بخورد و فرو برد و در عمدة المعانی آورده که عصای او بحالت اژدها کشتن زرد
سنگ بودی ترا بانگ سخت لاغر و آنچه در چیزی نباشد ابراهیمی و مدار یعنی در حقیقت مثل عصای کلیم الله بسیار
خوار اند و بظاهر چنان زرد رو و لاغر نمایند که چیزی نخورده اند و این لاغری و زرد روی ایشان نه از ریاضت
کشیست بلکه از کثرت جماع و شهوت رانی چنانکه در مصراع ثانی بیت لاحقه می آید. عبای پلنگانه در تن کنند +
بدخل حبش جامه زن کنند + عبا بفتح و المد ار پوشش پشمین معروف گلیمی باخطها و نقشها کذا فی المنتخب و الکشف
و اکثر درویشان خرقه از پوست پلنگ و شیر و آهو بر خود دارند و بعضے نسخ بجای پلنگانه بلالانه واقعست این
نسبت بلفظ حبش که بمصراع ثانی ست چه حضرت بلال مؤذن رسول الله صلے الله علیه و آله و سلم از ملک حبش
بود و بنا بر مراعات این تناسب لفظ حبش را بر عجم و امثال آن اختیار نموده است و بعضے شراح نوشته است که تخصیص
حبش بنا بر آن که مخصوص حبش از محصولات دیگر ولایتها بیشتر آید و الله اعلم دخل آنچه حاصل گشت نزار در خانه
آید و نیز محصول دهی و شهری و ولایتی یعنی جامه زنان چنان گرانبها سازند که به محصول حبش ارزند حاصل
آنکه در معنی شهوت پرست اند و هوسناک و لباس ظاهر را وسیله حصول مطالب دنیوی کرده اند. نه پرهیزگار و نه
دانشورند + همین بس که دنیا بدین میخرند. همین بس است نام پرهیزگار و بیدانش ایشان همین کافیست
که دین را بدنیا داده اند یعنی در صورت درویشی شده تحصیل دنیا کرده اند پس منافقین بر ایشان تفضیلے دارند
که ظاهر به باطن متفق دارند. ز سنت نه بینی در ایشان اثر. بجز خواب پیشین و نان سحر. های جز خواب قیلوله
و طعام آخر شب که برای روزه سحور کردن سنت ست و در معنی این هر دو از خواهشهای نفس ست از راه
دیانت و در لفظ پیشین و سحر ایماست بانکه هنگام اول پیشین که وقت نماز گزار دست بخواب غفلت رفته
اند و در سحر که وقت یاد خدا تعالی ست بخوردن پیوسته اند. شکم تا سر آگنده از لقمه تنگ + چو زنبیل دریوزه
هفتاد رنگ + آگنده بالمد و کاف پارسی پر کرده شده و تنگ اگر بمعنی بسیار باشد بلقمه مربوط باشد و اگر بمعنی
ستوده باشد با آگنده متعلق باشد هفتاد رنگ اشارت باختلاف لقمها که بعضے گندمین باشد و بعضے جوین و بعضے
جوارین الی غیر ذلک پس ایشان هم بدین منوال لقمهای حلال و حرام و شبه ناک در شکم دارند حاصل آنکه چه جای
محافظت سنت رسول الله صلے الله علیه و آله و سلم که فرض را ترک داده اند چه حرام را بلا مبالات همچون حلال
میخورند و هکذا الملبوس وغیره تا اینجا انکو میش آن شوخ سیاه اندرون بود اکنون شیخ رحمه الله میفرماید. نخواهم در این

وصف ازین بیش گفت که شنعت بود بسیرت خویش گفت - نخواهم ای دلم نخواهد درین وصف ای وزدم درونیان زین بیش ایجز یاده ازین بدگوئی اصلاح نقل شوده هم اگرچه آن شوخ چشم بسیار ازین گفته است که علیه ست شنعت بالضم زشتی - فرو گفت زین شیوه نادیده گوی ❊ نه بیند هنر دیده را عیب جوی - ازین شیوه ای ازینگونه یا ازشیوه قبیحه درویشان نادیده گوی فاعل گفتست ومصراع ثانی مقوله شیخست درحسب حال عیب جویانز که ازراه عداوت چشم به هنر بلند ازند و نظر فاسد همگی عیوب را گذارند - یکی کرد بے آبروی بسی ❊ چه غم در دراز آبروی کسی - یکی مبتدا موصوفست و کرده بے آبروی صفت او و مصراع ثانی خبر است - مرید شیخ این سخن نقل کرد ❊ اگر رست پرسی نه از عقل کرد - این سخن اشارت بندامت گذشته و نقل قول غیر السوی کسی که بحق او گفته باشد حرامست کما یجی فی الباب السابع ومصراع ثانی با بیات لاحق هفتگانه مقوله شیخ ست نقل کردن مرید بدگوی آن شوخ دیده را مثل الصاحب دل که شیخ او بود زانه بیدالشی امر یدست زیرا که خود را با شوخ چشم در دشمنی الصاحب دل شریک ساخته است چنانکه گفت - کسی قول دشمن نیارد بدوست جز آنکس که در دشمنی یار اوست - کسی بسیار نکیر یار اوست ای شریک آن دشمن ست در بدگوی در دشمنی کردن بدوست خود - نیارست دشمن جفا گفتنم ❊ چنان کز شنیدن بلرزد تنم - این بیت از صنعت التفات ست از غیبت بتکلم فقیه زجر من الشیخ بلسان المعن عن ازنکاب ما ارتکبه المرید المذکور ای اگر کسی در غیبت عیب من کند نشاید که کسی از دوستان من ظاهر کند ومصراع ثانی صفت جفاست یعنی جفاو مذمتی که از شنیدن آن تنم بلرزد و دلم از غصه اند دشمن بروی من گفتن نتوانسته است بلکه پس پشت من گفته رفته است پس - تو دشمن تری کاوری بر زبان ❊ که دشمن چنین گفت اندر نهان ❊ کاوری علت ست که دشمن آوری یعنی آوردن بزبان یعنی تو از دشمن بدگو هم دشمن تر هستی چراکه بیش من گوئی که دشمنت در نهان چنین چنان گفته است ومرا آزرده میکنی و تواند که کاوری صفت تو باشد - یکی در قفا عیب من کرد و خفت ❊ بتر زو قرینی که آورد و گفت - و بعضی نسخ بجای یکی بدی بیای وحدت یافته ای دشمنی از دشمنان من قرینے بیاوردی اردوستی از دوستان من خفت ای خاموش شد و بمن نرسانید و آنچه در عامه نسخ رفت بده شد موجب اختتام یعنے حرکت ما قبل قیدست یا آنکه موصوله نیست فلا یجوز العذر الذی مرذکره غیر مره - ازان همنشین تا توانی گریز ❊ که مر فتنه خفته را گفت خیز ❊ خیز التفاتست از تکلم بخطاب اولی الالباب که بیان گشت فتنه خفته باشد از بدگوی دشمن که پس پشت گفته رفته است یکی تیری افگند و در ره فتاد ❊ وجودم نیازرد و رنجم نداد ❊ باز آید به تکلم تیری بیای وحدت ریخ مفعول ثانی نداوست و میم مفعول اول و فاعل هر دو فعل یکیست - تو برداشتی آمدی سوی من ❊ همی در سپیوردی به پهلوی من - درسپیوردی حواله نمودی و خلانیدی و عبدالو سع

سپوزی نوشته بسین مهمله و با و واو هر دو پارسی وزا معجمه سپوزیدن بمعنی خلانیدن چیزی در چیزی بعنف
چنانکه سوزن را باندام کسی بزور درخلانند و بر عارف مخفی نیست که مناسب سیاق سپوزیدن است نه سپوزی باز
آمد در بیان حکایت دگفت - بخندید صاحبدل نیکخوی ٭ که سهلست ازین بیشتر گو بگوی - که بیان گفت
محذوفست سهلست ای نکوهش مذکوره هیچ نیست گو اول خطاب امر بدیست و بگو مقوله اوست و خطاب بشوخ دیده
است یعنی او را بگو که ازین نکوهش دیگر که ازین بیشتر باشد بگو زیرا که هنوز آنچه گفت از بدم اندکی ست - از آنها که
من دانم از صد یکی نیست - از آنها ای از بدیهای من - ز روی گمان بر من اینها که بست - من از خود یقین
همی دانمش که هست - اینها که بست ای زبدیهای مذکوره که افترا موده و بهتان البته است هان بهای در من -
وی امسال پیوست با ما وصال ٭ کجا داندم عیب هفتاد سال - وصال بکسر واو مفعول مطلق ست از پیوستن
من غیر لفظه ای گوینده درین سال صحبت با ما پیوسته ست پیوستنی و میم مضاف الیه عیب ست - به از من کسی
اندر جهان عیب من ٭ نداند بجز عالم الغیب من - بجز ترجمه الاستثنائیه است عالم الغیب داننده احوال
پوشیده بندگان و مجموع المضافین مضاف الی المتکلم باعتبار جعلها بمنزله اللفظ المفرد ولذا لم یحز والغیب من
لامه التعریف ای خداوند من - ندیدم چنین نیک پندار کس ٭ که پنداشت عیب من این ست و بس ٭
که بیان چنین ست - به محشر گواه گناهم گر اوست ٭ ز دوزخ نترسم که کارم نکوست - باین معنی که از عذاب باقی
گناهان نجات یابم ذکر علیه ست - گرم عیب گوید بد اندیش من ٭ بیا گو ببر نسخه از پیش من - میم گرم مضاف
الیه عیب ست و گو در معنی مقدم ست و خطاب بمرید کور نسخه کتاب در رساله عیوب تمت الحکایه فقال الشیخ -
کسان مرد راه خدا بوده اند ٭ که برجاس تیر بلا بوده اند ٭ کسان بحذف یا موصوله که صله آن برجاس
بضم با و سکون رای مهمله و جیم تازی و سین مهمله در آخر نشانه تیری که بر نیزه و چوب دارند کذا فی الشامل و
المدار و القنیه عبد الواسع بکسر با نوشته و بعضی نسخ آماج واقع ست و آنکه جماش بجیم و تشدید میم و شین
معجمه بمعنی نشانه نوشته غلط ست چه جماش بمعنی نشانه در کتب لغت نیافته شد بلکه معانی دیگر آمده است
والله تعالی اعلم بلا عبارت از جفای شوخان - کلاه تکبر بینداخته اند ٭ بتاج معانی سر افراخته اند معانی
عبارت از منازل و مراتب معنوی عند الله تعالی یا کنایت است از اخلاق حمیده که بتکلف و تحمل بار شوخان
حصل کرده اند - زبون باش تا پوستینت درند ٭ که صاحبدلان بار شوخان برند - زبون باش ای
متحمل باش تا پوستین دریدن عیب ظاهر کردن که علیه ست بار شوخان برند ای جفا و بد گویی ایشان بگوش هاباز
بشنوند تا از کبر و عجب بیزار و پاک شوند چنانکه گفت - گر از خاک مردان سبوی کنند ٭ بسنگ ملامت و رابشکنند
سبوی بیا عظمت و یا حقارت از خاک بیان اوست خاک عبارت از صفات ذمیمه چون کبر و ریا و مانند آن

بفلک که از خاکساری و تن پروری سر بر نمی‌زند ننگ ملامت باضافت بیانی در الصنم مختصر او یعنی بزرگان اخلاق
ذمیمه را از خود نشنیدن ملامت و رسازند حکایت در تحمل بزرگان - ملک صالح از بادشاهان شام
برون آمدی صبحدم با غلام - صالح عطف بیان ملک ست که نام بادشاه ست از بادشاهان شام آمدی
بیاء مصدری و کذا الیا فی البیت اللاحق - بگشتی در اطراف بازار و کوی ٭ برسم عرب نیمه بربسته روی
نیمه بربسته دو حالست از فاعل بگشتی و بانسبت رسم عرب را یعنی ملک صالح بطور اهل عرب نیمه روی خود بجای بسته
در اطراف بازار و کوچها میگشت نیمه رو ازینجهت که تا کسی بر برآمدن بادشاه از جای خود و گشتن او بیازار
و کوچه مطلع نشود و این رسم در دیگر دیار هم شائع ست چنانکه رهزنان نیمه روی خود بسته دارند و در جنگها
این چنین اتفاق بسیار افتاده هست - که صاحب نظر بود درویش دوست ٭ هر آن کین دو دارد ملک
صالح اوست - علت گردیدن بازار و کوی هست و صاحب نظر بمعنی شفقت و دریافت احوال رعایا و مساکین
و مصراع ثانی مقوله شیخست و تنبیه ابوبکر شاه ملک یا در موعظت که شاه کاین دو اشارت بنظر و باحسب فقر یعنی
هر شاه که باین دو صفت موصوف باشد در حقیقت ملک صالح و پارسا اوست ٭ دو درویش در مسجدی خفته
یافت ٭ پریشان دل و خاطر آشفته یافت ٭ هر یک را ٭ شب سردشان دیده نابرده خواب ٭ چو حربا تامل
کنان آفتاب - شب سرد ظرف یا برده هست شان مختصر ایشان مضاف الیه دیده هست یعنی در شب سرد دیده
ایشان را خواب نبرده بود حربا بکسر حا جانور معروف که او را آفتاب پرست گویند و گوشت او را اسم قاتل
قرار داده اند کذا فی المدار و المهذب این جهت برآمدن آفتاب فکر کنان بودند از شدت سرما که با ایشان
رسیده بود - یکی زان میگفت با دیگری ٭ که در روز محشر بود داوری ٭ داوری بیاء مصدری شارت بایزد تعالی و تواند
که بیاء مصدری باشد و قافیه مجهول و معلوم که بیان باز ازست و بعضی نسخ بجای راز زان دو و قصت - گرین
بادشاهان گردن فراز ٭ که در لهو و عیش اند و با کام و ناز - مصراع ثانی صفت ثانی بادشاهانست و ناز
نعمت یا فرحت جز از شرط آنکه - در آیند با عاجزان در بهشت ٭ من از گور سر بر ندارم ز خشت - ای از
خشتی که زیر سر نهند زیرا که - بهشت برین ملک ماوای ماست ٭ که بند غم امروز در پای ماست ٭ ماوای جای
برگشتن و قرارگاه و که علیه ست - همه عمر از اینان چه دیدی خوشی ٭ که در آخرت نیز زحمت کشی - اینان
اشارت بشاهان زمانه خود که رابطه بین الجملتین ست زحمت رنج و انبوهی اکنون پس از تعمیم بادشاهان
تخصیص با دشاهان شهر خود میگوید - اگر صالح آنجا بدیوار باغ ٭ برآید بدرم بکفشش دماغ - آنجای
در آخرت بباغ بهشت در آید ای در را که بر روی او لبسته باشیم گذاشته از جای دیگر بدزدی بر دیوار آمده
دخول جنت خواهد و شین مضاف الیه و باغ ست - چو مرد این سخن گفت و صالح شنید ٭ دگر بودن

مصالح مقلوب مصالح است یعنی مصلحت ندید ای مبادا که مر ایشانرا دور هیبت من نقصان آید و یا از بیم انتقام آزرده خاطر شوند۔ دمی رفت تا چشمهٔ آفتاب * ز چشم خلایق فرو شست خواب۔ فاعل رفت ملک صالح نیست بلکه دمی ست ای ساعتی بگذشت که چشمهٔ آفتاب آه۔ دوان هر دو کس را فرستاد و خواند * بهیبت و تحت نشاند۔ دوان متعلق فرستاد ست ای یکی را بایشان دوان فرستاد و هر دو کس مفعول خواند ست و مفعول نشاند محذوف ست ای ایشانرا۔ بر ایشان ببارید باران جود * فرو شست شان گرد ذل از وجود * شان مضاف الیه وجود ست گرد ذل با ضافت بیانی و ذل به ضم و تشدید ای خواری ایشانرا در ساعت و خورم نمود۔ پس از رنج سرما و باران سیل * نشستند با نامداران خیل۔ ای پس از آنکه رنج این سختیها میکشیدند سالاران لشکر ملک صالح هم نشست شدند۔ گدایان بی جامه شب کرده روز * معطر کنان جامه بر عود سوز * مصرع اول مبتدا موصوف ست و مصرع ثانی خبر گدایان شب روز گردن عبارت از گذرانیدن شب ست عود نام سازیست معروف که بربط گویندش و نیز چوبیست خوشبو دار که به هندش اگر نامند و خوشبوئیست که بدان بخور کنند کذا فی المنتخب و آن بر اقسام ست چنانکه عود قماری و گلابی و عود مثلثی یعنی آنچه از عنبر و مشک و عطر مرکب سازند و آنرا غالیه گویند کذا فی المدار و عود سوز مرکبست بمعنی منقلی که در ان عود اندازند از بخور آن جامها را معطر کنند یعنی گدایانیکه بیجامه گذارنده شب بودند و عود بر بنه مانده اکنون جامها بر منقل عود معطر کننده بودند۔ یکی گفت زینها ملک را نهان که ای حلقه در گوش حکمت جهان۔ حلقه در گوش بمعنی غلام مطیع الا مر مضافست بحکم و مقصود با لندا آنکه پسندیدگان در بزرگی رسند * ز ما بندگانت چه آید پسند۔ پسندیدگان نیکوکاران و نیکو خدمتان بزرگی مرتبه عالی ما بندگانت مفعول اول آمده ست شهنشه ز خوشنودی چو گل بر شگفت بخندید در روی درویش و گفت۔ و بیانش آنکه من آنکس نیم کز غرور ستم * ز بیچارگان روی در هم کشم * چشم تحتین لشکر و خدمتگاران و بیچارگان ای از جفا دهر گوی غربا پریشان خاطر روی در هم کشیدن در غضب آمدن۔ تو هم با من از سر بنه خوی زشت * که نا سازگاری کنی در بهشت * خوی زشت بد خواهی با من و که بیان اوست یعنی این بد خواهی که مرا به بهشت آمدن ندهی * من امروز کردم در صلح باز * تو فردا مکن در برویم فراز۔ ای دروازهٔ بهشت بسته مکن یا دروازه صلح بر من مبند و جنگ مکن۔ ترا عفو کردم از ان داوری * که بختا بیشی ور دلم آوری * اینجا بمعنی خصومت ست کذا فی المدار و اشارت بآنچه گفت ◌ اگر صالح آنجا بدیوار باغ آه و که بیان از انست بخشایشی بیار عظمت تمت الحکایة فقال الشیخ چنین راه گر مقبلی پیش گیر * شرف بایدت دست درویش گیر * خطاب

بابوبکر یا بهرفروی از افراد بشر و چنین اشارت تجمل و خدمت صالحه - بر از شاخ طوبی کسی بر بداشت - که امروز
تخم ارادت نکاشت - بر اینجا بمعنی نفع است که در بهشت بر سر هر قصر سایهٔ شاخی از طوبی باشد و که صله یا موصوله
است تخم ارادت باضافت بیانی ای دوستی و حب درویشان و بجا آوردن خدمت ایشان که کلید جنت ست
ای کسیکه در دنیا بمحبت درویشان و خدمت مساکین نشتافت در آخر سایهٔ طوبی نخواهد یافت و به بعضی نسخ تخم
سعادت و قسمت بمعنی نیکوئی اما نظر به بیت لاحق نسخه اولی است - ارادت نیاری سعادت مجوی * بچوگان
خدمت توان برد گوی - سعادت بمعنی ادراک مناسب علیا آخرت و مصراع ثانی علت سعادت ست گوی ای گوی
سعادت - ترا کی بود چون چراغ التهاب * که از خود پری همچو قندیل از آب - التهاب بالکسر زبانه آتش
شعله زدن آن کذا فی المدار قندیل بکسر آنچه در مساجد و محافل افروزند و آن شیشه الیست صاف که در آن
فتیله را بسوزند تا بباد کشته نشود کذا فی الشرائع و بعضی نسخ قندیل آب باضافت و قسمت و مال واحدست که
چون قندیل را از آب پر سوخته شود افروختن فتیله در آن محال گردد که از خود پری صفت تراست یعنی ترا
که مانند قندیل آب از خودی و کبر پستی روشنی بخشیدن نفع رسانیدن بدیگران صورت نه بندد بلکه این کار
ارادتمندان ست چنانکه گفت - وجودی دهد روشنائی بجمع * که سوزیش در سینه باشد چو شمع - جمع عبارت
از مریدان و مساکین که صله یا موصوله است سوز کنایه از عظمت ای ارادت کامل در حق درویشان و مساکین و
شین مضاف الیه سینه است و در اختیار لفظ التهاب در بیت سابق که مصدر لازمی ست اشارت است بآنکه متکبر
و مغرور خود هم از روشنی دل و معرفت باطنی بی بهره باشد چنانکه **حکایت** بر همین معنی انعقاد یافته *
یکی در نجوم اندکی دست داشت * ولی از تکبر سر مست داشت * دست بمعنی قدرت و دخل - بر گوشیار
آمد از راه دور * دل پر ارادت سر پر غرور - گوشیار بکاف و واو هر دو پارسی و شین معجمه یاد تحتانیه نام فاضلی
منجم که در فن نجوم شهره آفاق بود کذا فی المدار مشهور بابو الحسن گوشیار کذا فی الرشیدی و بعضی نسخ هوشیار
دیده شد و الاصح الاول و مصراع ثانی حال ست از فاعل آمدی بجائیکه دل پر از تحصیل علم نجوم داشت و سر پر
غرور که خود را عالم متبحر میدانست - خردمند از و دیده بر دوختی * یکی حرف در وی نیاموختی - هر دو یا برای
استمرار ست و خردمند گوشیار مذکور دیده بر دوختن اعراض کردن - چو بی بهره عزم سفر کرد باز * بدو گفت
دانای گردن فراز * بی بهره حال ست از فاعل کرد یعنی جوان متکبر باز عزم ارتحال کرد بجائیکه از خدمت
منجم مذکور بی نصیب بود و بهره علم از آن نگرفته منجم بدو گفت - تو خود را گمان برده پر خرد * انائی که پر شد
دگر چون برد * انا ربکسر ظرف و آوند آب مهذب پر دکی بضم با پارسی و فتح را و حمله پر شود کذا فی المدار و شامل
و شرفنامه و ابراهیمی و مستشهد بیت متن اینجا بمعنی پر شود مرادست و مولنا عبد الواسع فرموده لفظ پر بضم

بار پارسی اسم جامدست اشتقاق کردن فعل ازان بے تکلف خالی از غرابت نیست و اگر بدیار تازی از برون خوانند
و دگر مفعول آن گویند صاف باشد یعنی آوازیکه بر شخص پیری دیگر چه طرز حامل شود. نه دعوی پری زان تهی
میروی * تهی آئی تا پر معانی شوی. پری بیا خطاب تهی بی بهره از علم من و تهی تا نی عبارت از خلو
از غرور هست الحکایة فقال الشیخ * ز هستی تهی آی سعدی صفت * تهی گرد و باز آئی پر معرفت * هستی
خودی و غرور و سعدی صفت مانند سعدی تهی آئی آی خالی شو از غرور و تواند که اشارت باشد به تهی رفتن
یعنی بحالت آمدن و رفتن خود را تهی انگار تا بباطن پر معرفت شوی باز آمد در بیان تحمل و تواضع. ۴

حکایت بخشم از ملک بنده سر تافت * بفرمود جستن کسش در نیافت. ای به سبب غضب شاه
و شین مضاف الیه جستن و عاید به بنده گریخته است و مفعول در نیافت محذوف. چو باز آمد از راه خشم و ستیز
بشمشیر زن گفت خونش بریز * فاعل باز آمده بنده است و راه خشم و ستیز متعلق گفت ست و فاعلش ملک
بخون تشنه جلاد نامهربان * بر آورد دشنه چو تشنه زبان. جلاد در اصل مشتق از جلد ست معنی تازیانه
و دره زننده و پوست بر کشنده اما در محاوره پارسیان بجای سیاف ای کشنده گنهگاران مستعمل شده ست
کذا فی الشامل و المدار دشنه بالکسر خنجر یکه عیاران دارند و در محاورات خنجر کوچک را گویند کذا فی المدار و المؤید
و فی الکشف نوع از سلاح معنی آنکه جلاد دشنه بر آورد چنانکه تشنه زبان را بر آورد و چون جلاد را اولا بخون
تشنه قرار داده بود و مشهور ست که تشنه هر زبان از دهان بیرون آرد لهذا کشیدن خنجر را بمنزله بر آوردن
زبان تخلیل نموده و بعضے نسخ آه بر آورد چون دود و تیغ. از میان دیده شده پس چون دود صفت مقدم
تیغ ست اشارت بتلوث او بخونهای کشتگان. شنیدم که گفت از دل تنگ ریش * خدایا بحل کردمش
خون خویش. فاعل گفت ضمیر بنده است بحل بکسر تین و حای حطی عفو کردن گناه از کسی کذا فی المدار
ای مر شاه را خون خود مباح کرده ام زیرا که بپیوسته در نعمت و ناز و کام * بدم در انعام او بوده ام صبح
شام * بعضے نسخ بدینطور ست * در اقبال و بوده ام دوستکام * واقعست دوستکام مقابل
دشمن کام آنکه کار بمراد دوستان بود کذا فی المدار این نسخه احسن ست تا لفظ انعام و صبح و شام
نظر بمصرع اول مستدرک نگردد و بعضے شاد کام دیده شده. مبادا که فردا بخون منش * بگیرند و خرم شود
دشمنش. بگیرند ای مواخذه کنند فرشتگان عذاب و شین مفعول او ست و دشمن عبارت از شیطان ست
که عدو مبین بیت انسان ست چه اعلی مقاصد او سلب ایمان ست و ادنی گداختن در نیران. ملک را چو گفت
وی آمد بگوش * دگر دیگ خشمش نیاورد جوش * گفت بمعنی گفتار مضاف الیه دیگ خشم اندرون آدمی.
نبی بر سرش داد و بر دید و بوس * خداوند رایت شد و طبل و کوس. نبی متعلق بوس ست و رایت بمعنی علم

برفق از چنین سنگین جایگاه * رسانید و هر شش بدان پایگاه - رفق بکسر نرمی کردن و لطف منتخب همگین جایگاه
کشتنگاه که جان نگاه است بدان پایگاه که خداوند رایت و کوس شد و سالار لشکر تمت الحکایة فقال
الشیخ یعرض زین حدیث آنکه گفتار نرم * چو آب است بر آتش مرد گرم - ای بر خشم مرد یکه از غضب گرم شده
باشد * تواضع کن ای دوست با خصم تند * که نرمی کند تیغ برنده کند - بضم کاف تازی ضد بران و که
علیه است - نه بینی که در معرض تیغ و تیر * بپوشند خفتان صد تو حریر - معرض بفتح جای عرض و ظهور چیزی
معرض تیغ و تیر جنگ گاه خفتان بفتح خای معجمه قبای سلاحی و دره آهنین و نیز جامه ایست که بقز و پنبه آکنده
کنند و روز حرب بپوشند هندش آنگه نامند کذا فی المدار و الشامل و سروری اینجا بمعنی جامه مذکور مراد است
خفتان مضاف است بحریر و صد تو صفت آن ای زره ابریشم که صد ته داشته باشد حکایت دیگر در تواضع
حق پرستی ز ویرانهٔ عارف زنده پوش * یکی را نباح سگ آمد بگوش * ویرانه حجرهٔ عبادت که خالی از اهل
و متاع باشد زنده پوش پوشنده خرقهٔ کهنه صفت عارف است نباح بضم نون و قیل بالکسر جای حمله آواز سگ
و بانگ آهو کذا فی المدار و الصراح - بدل گفت آخر سگ اینجا چراست * در آمد که درویش صالح کجاست
که بیا کلمهٔ این [illegible] برای دریافت این معنی که درویش آه نشان سگ از پیش و از پس ندید * بجز عارف
انجا دگر کس ندید - خجل بازگردیدن آغاز کرد * که شرم آمدش کشف این راز کرد - خجل بفتح یکم دکسر دوم
بمعنی شرمسار حال است از فاعل کرد و که علیه است در مصراع دوم مصدر را از اظهار کردن این راز او را شرم
آمد شنید از درون عارف آواز پای * هلا گفت بر در چه پای درآی - هلا کلمهٔ تنبیه است شرفنامه و گفت
در معنی او مقدم است چه پای چرا استاده و درا ای نزد من بیا و شرم مکن - مپنداری ای دیدهٔ دوستم *
که آید سگ آواز کردی منم * به پنداری استفهام توبیخی است اید در بالفتح و الکسر اکنون و اینک کذا فی ک
اید ون ابراهیمی یعنی به پنداری و یقین کنی این معنی را که سگی آواز کرده است آن من بودم و بعضی نسخ
که آن سگ که آواز کرد آن منم - چو دیدم که بیچارگی میخرد * نهادم ز سر کبر و رای و خرد - فاعل میخرد ایزد
تعالی ای دوست میدارد بیچارگی جدگانه را نهادم زمهٔ ای ترک دادم - چو سگ بر درش بانگ کردم بسی
که عاجزتر از سگ ندیدم کسی - که ایست کسی ای هیچ یکی را از مخلوقات تمت الحکایة فقال الشیخ چو خواهی
که در قدر والا رسی * ز شیب تواضع ببالا رسی - شیب تواضع باضافت بیانی - در حضرت آنان
گرفتند صدر * که خود را فروتر نهادند قدر - در حضرت ای بارگاه حق جل و علا و قدر و صدر مرتبه بلند که
بیان اما نیست - چو سیلاب آمد بهول و نهیب * فتاد از بلندی بسر در نشیب - نهیب خوف و عظمت
از بلندی ای از بلندی کوهسار بسر متعلق فتاده است - چو شبنم بیفتاد مسکین و خرد * بمهر آسمانش بعیوق برد

خالی از هول و هیبت خرد و بضم هوا و در ریزه ریزه مهر اینجا بمعنی لطف و شفقت است و ایهام بآفتاب که شبنم
بتابش آن باز بهوا بر آید عیوق به فتح و تشدید ستاره است روشن بر کناره راست مجره یعنی کهکشان و در عجائب
البلدان است که چون عیوق بر آید همه آبهارا بکاهد مگر رود نیل را بهیمی و مدار روشر فنابه

حکایت

در تواضع حق پرستان گروهی برانند ز اهل سخن * که حاتم اصم بود باور مکن - گروهی
بیا روحدت که بیان آن اصم بفتحتین و تشدید میم کر دنا شنوا باور مکن مقوله شیخست حاتم اینجا عبارت از
ولی کامل بن عنوان غیر حاتم که به سخاوت شهرت دارد کنیت او عبد الرحمن است از قدماء مشائخ خراسان
که با شقیق بلخی صحبت داشت و استاد احمد خضرویه است کذا فی النفحات و در تذکرة الاولیاء است که زنی پیش
حاتم اصم بجهت جستی رفت ناگاه از ان ضراطی صادر شد و خجل گشت حاتم فرمود که بآواز بلند بگو که من خوب
نمی شنوم زن را معلوم شد که حاتم بر عیب من مطلع نشده است تا آنکه آن زن در حیات بود حاتم خود را
کر ساخته بود لهذا او را در تعداد اسامی اولیاء حاتم اصم خوانند معنی آنکه جماعتی از شاعران بر ان اتفاق
دارند که آن بزرگ کر نا شنوا بود و شیخ از خود میفرماید که گفته ایشان را باور مکن و مطابق واقع مدان چه او
فی الواقع اصم نبود بلکه بتکلف خود را اصم میگرفت چنانکه از تذکرة الاولیاء ظاهر گشت و این حکایت متضمن
این معنی است - بر آمد طنین مگس بامداد * که در چنبر عنکبوتی فتاد - طنین آواز مگس و که علیه است عنکبوتی
بیار وحدت جولاهه معروف و چنبر آن عبارت از پرده رقیق که مهیا فند - همه ضعف و خاموشش کید بود *
مگس قند پنداشتش قید بود - اشارت بافتادن مگس ست در چنبر عنکبوت کید مکر و حیله قید بند و دام چون عنکبوت
اهل بسرحی باشد و خاموش می نشیند مگس از دور او را افقد میداند و بدام او گرفتار آید و قید تجنیس خطیست
نگه کرد شیخ از سر اعتبار * که ای پای بند طمع پایدار - اعتبار عبارت از عبرت گرفتن و که بیان محذوف پای
بند گرفتار پایدار ای پای آهسته دار و بجلدی خود را در دام میفگن و بعضی نسخ گوش دار واقعست ای ازمن بشنو بمعنی
که - نه هر جا شکر باشد و شهد و قند * که در گوشها دام باز است و بند - که بلکه است - یکی گفت از ان حلقه اهل رای
عجب دارم ای مرد راه خدای - حلقه اهل رای که جماعت مریدان و همصحبتان شیخ حاتم بودند - مگس را تو چون
فهم کردی خروش * که ما را بدشواری آمد بگوش - چون بمعنی چگونه و کلمه را علامت اضافت خروش بمگس و
مصراع ثانی صفت خروش ست - تو کاگاه گردی ببانگ مگس * نشاید اصم خواندنت زین سپس - کاگاه گردی
صفت توست تا مفعول اول خواندنست و اصم مفعول ثانی - تبسم کنان گفت کای تیز هوش * اصم به که گفتار
باطل نیوش - که بیان کلمه ازین محذوفست ای مرد تیز هوشمند را اصم بودن بهتر از نیست که شنونده گفتار باطل باشد
و گفتار عبارت از مدحت و ثنا است چنانکه در ابیات لاحقه می آید و بعضی نسخ بجای کلمه نفی دیده شد کسانیکه

با ما بخلوت درند * مرا عیب پوش و ثنا گستر اند - کسان عبارت از مریدان و هم صحبتان - چو پوشیده دارند دم
اخلاق دون * کنند ستیم زیر و طبعم نگون - سیم دارنده مضاف الیه اخلاق ست و دون صفت اوست
ای خوبهای من که زشت اند و طبعم نگون معطوفست بر ستیم زیر من کی باب العطف علی معمولی عامل واحد و هر دو
تیم مفعول کند اول ست و زیر نگون مفعول ثانی یعنی چون یاران من افعال زبون و اخلاق دون مرا
از من پوشیده دارند ناگاه هستی و خود نمائی مرا زیر و مغلوب میکند و نفس و طبیعت مرا نگون میسازد یعنی خود را
نیکمرد می پندارم و این پندار سرمایه همه فساد است و در بعضے نسخ بجای نگون زبون یعنی مغلوب دیده شد پس لندا
فرامی نمایم که می نشنوم * مگر از تکلف بپرا شوم - ای ظاهر میکنم این معنی که کلام مسموع من نمیگردد دیگر معنی
شاید و امید ست تکلف از خود چیزی نمودن که آن نباشد و گرفتن کاری که بے فرمودن باشد و بے گفته
بر خود رنج نهادن کذا فی الشامل و الدستور پس اگر بمعنی اول مراد باشد از نیک پنداشتن خود خواهد بود ای
ای از پندار نیکمردی که در من موجود نیست فارغ شوم و اگر بمعنے ثانی اراده نموده شود اشارت باشد بمد حت
اصحاب ای از ثنای یارانم که بے فرمودن من بر خود رنج نهاده اند خلاص یابم که بهر ان من گریست *
چو کالیوه دانندم اهل نشست * بگویند نیک و بدم هر چه هست - کالیوه بر وزن بالیوه احمق و دیوانه و
سرگشته ابراهیمی و مدار اما اینجا بمعنے کر مراد است کما فی الرشیدی و جهانگیری - اگر بد شنیدن نیاید خوشم *
ز کردار بد دامن اندر کشم - ای ترک کنم فعل بد را تمت الحکایت فقال الشیخ - بحبل تایش فراچه مشو * چه حاتم اصم
باش و غیبت شنو * حبل بفتح حا رسن واضافتش بیانیست فراچه مشو ای در قعر چاه مرو و چاه کنایت از درکات
و ضلالت نفس ست عبد الواسع فرموده که ظاهر انست که عیب بعین مهمله و تای خطاب باشد ای مانند شیخ حاتم خود را
تکلف اصم ساز و عیوب خود را از زبان مردمان بشنو انتهی و شاید که بغین معجمه و تا نفس کلمه باشد بمعنے بدگوئی
لیکن سیاق که بلفظ بد فرموده است غیر ظاهر ست مع ذلک مراد از غیبت غیبت خود است و از لفظ غیبت
غیبت مطلق می آید و در بعضے نسخ این بیت یافته نشد - سعادت بجست و سلامت نیافت * که گردن ز
گفتار سعدی بتافت - سعادت فوز بمناسب دنیوی و دخول مثوبات اخروی سلامت اخلاص عقوبتهای
دین که بمعنے هر که بمعتد ابو خرست **حکایت دیگر در تواضع حق پرستان** عزیزی در اقصای
تبریز بود * که همواره بیدار و شب خیز بود - عزیزی از عزیزان حقتعالی تبریز بر وزن تفعیل اسم شکار کردن
و نام شهری معروف شمس الدین تبریزی بدان منسوب ست و پارسیان بیای پارسی خوانند کذا فی المدار و
مصراع ثانی صفت عزیز ست - شبی دید جای که دزدی کمند * به پیچید و بر طرف بامی فگند - سر چهار یار
برای وحدت ست کسا از اخبر گشت و آشوب خاست - ز هر جانبے مرد با چوب خاست * چو نام آواز مردم شنید *

کہ از نامردی خود دست رنج را گذاشته دزدی را اندیشه گرفته بود و یا بمعنی غول که از مردم بترسید نهیبی ازان گیر و دار

آمدش ✽ گریزی بوقت اختیار آمدش ✽ نهیبی بیا ظلمت مفعول ثانی ست گذا کہ گریزی و گیرو دار فرمان

دهی یعنی بگیر و بدار کذا فی المدار اینجا بمعنی ثانی مراد ست یعنی از گفتن یکی که بگیر این دزد را و گفتن دیگرے

که بدار و بگذار او را که من هم میر سنجم نهیب و دهشت تمام بدان دزد رسید لهذا انظر المقتضای وقت گریختن بزور

تمام و جان بسلامت بردن او را اختیار آمد و بعضے ازان گزاندیده شد و الصفت نهیبست این نهیب

مبتدا است و مصراع ثانی خبر آن بحذف عاید ای بسبب آن نهیب ۔ ز رحمت دل پارسا موم شد ✽ که آن دزد بیچاره

محروم شد ✽ که علیه است ۔ بتاریکی از پے فراز آمدش ✽ براه دگر پیش باز آمدش ۔ از راه دیگر پیش آمدن بهای

آنست تا فرد از هراس گرفتار شدن گریزپای نشود یعنی در تاریکی شب دیده از پس نزدیک او رسیدن و

آن راه گذشته و دیده از راه دیگر پیش او باز آمد و گفت ۔ که یارا مرو کاشنای توام ✽ بمردانگی خاکپای توام

کاشنای علت ای دوستدار توام نه دشمن پس از من مهراس ۔ ندیدم بمردانگی چون تو کس ✽ که جنگ آوری بر دو

نوعست این و بس که علیه ست ۔ یکی پیش خصم آمدن مردوار ✽ دوم جان بدر بردن از کارزار ✽ ازای حلقهٔ

جنگ ✽ بدین هر دو خصلت غلام توام ✽ چه نامی که مولای نام توام ✽ که رابط بین الجملتین ست لفظ مولی

مشترکست در میان آزاد کننده و آزاد کرده شده یعنی ناوند و غلام و اینجا معنی ثانی مراد ست و در اضافت

آن مبالغه تمام نموده ست و بدین معنی ست لفظ مولی درین قول من تعلم حرفا فهو مولاه من حصل علم الدین

من حذوا المتعلم عند المعلم العتقه و خلفه عن رقة الجهل و اخرجه عن مساواة البهایم الی رتبة الآدمیة و الفضل

گرت رای باشد بحکم کرم ✽ بجای که میدانمت راه برم ✽ بحکم کرم متعلق برای باشد ست نه متعلق مصراع ثانی ای

اگر ترا بمحض لطف و کرم مقرون بصلاح افتد تا اول مضاف الیه برای را و ثانی مفعول له برم ۔ سرائیست کوتاه و

در بسته سخت ✽ ندیدارم آنجا خداوند رخت ۔ ای از مردمان و نگهبانان خالیست ✽ کلوخ دو بالای هم بر نهیم

یکی پای بر دوش دیگر نهیم ✽ بالای هم بالضافت باید خواند و آنچه بعضے نسخ بالا بهم بیا سو حده دیده شد غلط

ست یعنی یکی از ما بدیوار آن سرای ایستاده گردد و دیگری بر دو کلوخ بر آمده پای بر دوش آن استاده پای

نهد و داخل سرای شود ۔ بچندانکه در دستت افتد بساز ✽ ازان به که گردی تهیدست باز ۔ بسازای بساز شو

در اندک باشد یا بسیار ۔ بدلداری و چاپلوسی و فن ✽ کشیدش سوی خانهٔ خویشتن ۔ چاپلوسی بجیم و

بار پارسی و واو مجهول شیرین زبانی و گفتار رحمت رشیدی فن بمعنی فریب ۔ جوانمرد شب رو فرو داشت دوش

بکتفش بر آمد خداوند هوش ۔ شب رو دزد جوانمرد او را از بجه گفته است که از نامردی و هراس خود

رفتن خود در سرای منظور نگرد آنفر زیر را فرستاد ۔ بغلطاق و دستار و رختی که داشت ✽ ز بالا بدامان او در گذاشت

بغلطاق بفتحتین کلام درویشان گدایان قبای بغلبندی و آنچه جامه پوشیدنی را در آن بندند و نوعی از کسوت نیز گویند کذافی المدار و السروری بر معنی کلاه مستشهد بیت متن و جامهٔ بغلبندی می تواند - و زآنجا برآورد و غوغا و فرو * تو ای جوانان بیاری و فرو * از آنجا ای از میان سرای خویش و خبر دزد مخذو فست آنکه دزد متاعی سرای من برداشته میرود و مزد به ضم میم و سکون زای معجمه تازی بمعنی اجرت معطوفست بر ثواب بعطف تفسیری ای بیاری کردن من و رهانیدن متاع از دست دزد ثواب و اجرت آخرت خواهید یافت و تواند که اجرت دنیوی مراد باشد که آن عزیز برای بر علانیدن مردمان میعاد گفته باشد و الله اعلم و غوغا برآوردن او برای آنست که شتابان ز شهر بدر شود مبادا که مردمانش بگیرند که آشوب و در شهر تازه بود یاد از دزد از سر نو رای دزدی تازه کرده و از شومی باز آوردن من بکسی بگروهی رسد - بدر جست از آشوب دزد دغل * دوان جامهٔ پارسا در بغل * دغل بفتحتین سیم ناسره و حیله گر و حرامزاده کذافی المدار - دل آسوده شد مرد نیک اعتقاد * که سر گشته ای بر آمد مراد * که علیه است که سرگشته بهمزه عظمت پریشان تمام خسیسی که بر کسی ترحم نکرد * به بخشود بر و دل نیکمرد * خسیسی بیاء موصوله عبارت از دزد ندکو ر به بخشود ای رحمت آورد و رقت الحکایة فقال الشیخ عجب نا ید از سیرت بخردان * که نیکی کنند از کرم با بدان عجب نا ید ای تعجب مشو بخردان با کسر عاقلان و کاملان که از حق با خبر اند و مصرع ثانی بیان سیرت ایشانست در اقبال نیکان بدان می زنند * اگر چه بدان اهل نیکی نیند * نکی احسان کردن تلمیح است به لوالصالحون یعنی اگر نمیبودند نیکوکاران هر آئینه هلاک نمیشدند بدکاران پس این بیت تقریبی است حکایت دیگر در تمثیل تحمل جفای رشتان - یکی را چو سعدی دل ساده بود * که با ساده روئی در افتاده بود - ساده دل خفیف عقل و بی نفاق کذافی المدار و الرشیدی و اینجا بنا از دل عاشق است که تمام توجه مطلوب لفافی کسی و در آن گنجایش نماند ساده روی بیای وحدت خوبروی و بی ریش مصرع ثانی صفت یکیست و افتادن عبارت از تعشق - جفا بردی از دشمن سخت گوی * ز چوگان سختی بجستی چو گوی - هر دو یا برای ماضیست بمعنی استمرار دشمن سخت گو رقیب بد زبان چوگان سختی اضافت بیانیست - ز کس چین برابرو نینداختی * زمانی به تندی نپرداختی - زمانی بیای تنکیر ای گاهی از جفا مردمان در غصه نشدی و بعضی نسخ زبازی بیای موحده و زای معجمه و اهتنداى از سخریهٔ عوام و بعضی نسخ زباری براء مهمله ای هیچ سختی - یکی گفتش آخر ترا ننگ نیست * چه خبر زین همه سیلی و سنگ نیست - استفهام توبیخی است - تن خویشتن سغبه دونان کنند * ز دشمن تحمل زبونان کنند - مولانا عبد الواسع گفته سغبه بشین و غین معجمه تین و با موحده پوستی که بر اندام دوست و پا بر آید و از کثرت کار کردن سطبر و سخت و سیاه گردد و اینجا کنایت از ذلیل و خوار است یعنی دونان هستان تن خود را خوار کنند که بهر کس با ایشان کلوخ و سنگ چوب اینزند و از دوام زود گرفت پوست اندام ایشان سطبر و سیاه

بسبودو بعضی ...

به ضم سین واقعست یعنی کسیکه مردمان بر وی سخره و فسوس کنند بدین تقدیر لفظ تن زایده خواهد بود چنانکه لفظ بر نشیبت
درین بیت ـ نه مستغنی از طاعتش پشت کس * آه انتهی کلامه و بعضی نسخ سغبه بفتح سین مهمله و غین معجمه دیده
شد یعنی دیوانه و بعضی تن خویش آشفته بمعنی پریشان و خوار یافته شد و بعضی شروح شعبه بشین معجمه و عین
مهمله بمعنی دوتا نوشته است و الله اعلم ـ نشاید ز دشمن خطا در گذاشت * که گویند یارای مردی نداشت ـ که علیه
است و بعضی نسخ بازوی مردی واقع ست ـ بدو گفت شیدای شوریده سر * جوابی که شاید نبشتن بزر ـ شوریده
آشفته جان جوابی بیار موصوله و بیانش آنکه ـ دلم خانهٔ مهر یارست و بس * ازان می نگنجد درو کین و کس *
ازان ازین جهت درو عاید بدل **حکایت** در تمثیل این معنی ـ چه خوش گفت بهلول فرخنده خوی ـ
چو بگذشت بر عارف جنگجوی ـ بهلول بفتح مرد بسیار خنده کذا فی المدار و به ضم و واو پارسی عارفی
معروف که او را بهلول دانا گویند کذا افید فرخنده خو اشارت به تحمل و تواضع و معرفت که داشت جنگجو خصومت
کننده با دشمن و بیان گفت آنکه ـ گر این مدعی دوست بشناختی * به پیکار دشمن نپرداختی ـ مدعی کسیکه بزبان
قال کشف اسرار کند و از حقیقت حال بی بهره باشد و هر دو یا برای ماضی ست حاصل آنکه علامت صدق محبت
در حق اهل معرفت اینست که عارف همه رنج و راحت از حق داند نه از خلق و دلش از تمام توجه بمحبوب از تعرض
کسی مکدر نشود پس حال این مدعی که بدشمن پیوسته مکذب مقال اوست ـ گر از هستی حق خبر داشتی * همه خلق
را نیست پنداشتی ـ هستی حق یعنی حقیقت حق که وجود صرفست و هستی مطلق بسقوط جمیع اعتبارات و اضافات
و باعثست بر وجود جمیع کائنات بحسب تنزل فی مراتب التعینات نیست پنداشتی چه ممکنات مظهر ذات اند بحسب
مظهر و وجود و ظهور تابعست و بذات خود وجود ندارد کما فصله فی محله ای در رنج و راحت حق خلق را در میان
ندیدی و آنچه در عامه نسخ نیک پنداشتی دیده میشود غلط است و بعضی گر از هستی خود آه واقعست و هو اشاره بمضمون
من عرف نفسه عرف ربه ای من عرف نفسه بالعبودیه عرف ربه بالربوبیة و قیل من عرف نفسه بالفناء فقد عرف ربه
بالبقاء اما نسخه اول نظر بسیاق انسب **حکایت** دیگر در تحمل حق پرستان ـ شنیدم که لقمان سیاه فام بود ـ
نه تن پرور و نازک اندام بود ـ لقمان بضم لام نام حکیم بن باعور که در سال دهم از سلطنت داود متولد شد
و تا عهد یونس زیست و قیل هزار سال زیست بعضی او را پیغمبر دانند و هو بعید بل کان عبداً حبشیاً و علیه الجمهور
روایت عقل و استقامت فکر بحدی داشت که ده هزار کلمه حکمت و موعظت ازو منقول ست و هر کلمه بعالمی ازو ارزد
و در روضة الصفا آورده که سیاه فام بود و لبهای درشت داشت و به نیکو خدمتی و کمال عقل خواجه اش آزاد گردانید
و بمرتبه اعلی رسانید ـ یکی بنده خویش پنداشتش * زبون دید در کار گل داشتش ـ زبون دید باعتبار تمام
مشابهت به بنده او بکمال متابعت لقمان و عدم اعراض از فرمان جفا دید و با جور و قهرش بساخت +

فاعل این افعال لقمان است و هر دو شین عاید بیکی و هر دو یا برای وحدت است بساخت اول سازش کرد و ثانی
بمعنی پرداخت ❊ چو پیش آمد از بنده رفته باز ❊ ز لقمانش آمد نهیبی فراز ❊ شین اول مضاف الیه پیش است و ثانی
مضاف الیه فراز نهیبی بیا عظمت یعنی چون گریخته که آن شخص گمان او مر حضرت لقمان را بغلامی گرفته بود پیشتر
او باز آمد و بر غلط خود مطلع گشت مر او را از گرفتن لقمان به بندگی و خدمت فرمائی و هشتی عظیم رسید و دست
کرا اینکس صاحب بمعنی بخت است که با جور من خستنا است پس من گناه کرده ام ❊ بپایش در افتاد و پوزش نمود ❊ بخندید
لقمان که پوزش چه سود ❊ پوزش بر وزن سوزش عذر و بهانه که بیان گفت محذوفست ای لقمان از راه
طیبت فرموده که پوزش تو اکنون چه فائده دارد ❊ بسالی ز جورش جگر خون کنم ❊ به یکساعت از دل بدر چون
کنم ❊ بسالی بیا عظمت ای در سال تمام و چون بمعنی چگونه و این بیت فی وقافیتین معروفست ❊ ولی هم ببخشایم ای
نیکمرد ❊ که سود تو ما را زیانی نکرد ❊ بخشش و بخشایش در کلام فصحا بیک معنی مستعمل شده و فرقی در میان نهادن
اصلی ندارد نیکمرد باعتبار پوزش نمودن از ترس خدا او که علیه است یا نسبت بیا تنکیر زیرا که ❊ تو آباد کردی شبستان
خویش ❊ مرا حکمت و معرفت گشت بیش ❊ شبستان شب‌خانه ای جایی که در وی شب باستراحت گذرانیده شود
و حرم سرای بادشاهان کذا فی المدار و بیان حکمت و معرفت آنکه ❊ غلامیست در خیلم ای نیکبخت ❊ که فرمایش
وقتها کار سخت ❊ غلامی بیا وحدت و مصراع ثانی صفت اوست ❊ دگر ره نیازارمش سخت دل ❊ چو یاد
آیدم سختی کار گل ❊ دگر ره دیگر بار سخت دل حالست از متکلم و چو شرطیه است ❊ بعضی که علیه است بجای جو ثبت الحکایة
فقال الشیخ ❊ هر آنکس که جور بزرگان نبرد ❊ نسوزد دلش بر ضعیفان خرد ❊ بزرگان ای زورمندان نسوزد و رحمت
نیارد خرد ای داد و کوچک ❊ گر از حاکمان سختت آمد سخن ❊ تو بر زیردستان درشتی مکن ❊ حاکمان حکم کنندگان بزرگ
مندی نکو گفت بهرام شه با وزیر ❊ که دشوار با زیردستان مگیر ❊ **حکایت** در تواضع حق پرستان ❊
شنیدم که در دشت صنعا جنید ❊ سگی دید برکنده دندان صید ❊ صنعا بالفتح صاد مهمله و نون ساکن و عین مهمله
و الف در آخر بر وزن لغما قصبه ایست در یمن و قیل نام شهریست از ما وراء النهر کما مر فی باب الاول و صنعان بنون
در آخر که در عامه نسخ است غلط است چه آن نام شخصیست معروف که موازنه هفتصد کس مرید داشت جنید بر وزن زبیر
نام کاملیست معروف بجنید بغدادی برکنده دندان ز صید ای افتاده دندان عاجز شده از شکار کردن یعنی
از غلبه پیری و فرتوتی دندان از دهانش افتاده و از هوش شکار باز مانده چنانکه گفت ❊ ز نیروی سرپنجه شیرگیر ❊
فرو مانده عاجز چو روباه پیر ❊ نیرو بکسر نون و سکون یا تحتانیه و واو پارسی قوت شیرگیر صفت سرپنجه ❊ پس از
عرم آهو گرفتن بپی ❊ لگد خوردی از گوسپندان حی ❊ عرم بضم عین معجمه و را مهمله ساکنه بز کوهی و میش دشتی
که آن را گوزن نیز گویند و قیل گوسپندی که کودکان بران سواری آموزند کذا فی الشامل المدار اینجا بمعنی

که اهل هنداو را م چهله نامند و ثانی را گدگو یند حی بفتح قبیله و محله یعنی سگ کوی پس از انکه بر گوی و اهو را
بتگ می گرفت بدویدن شکار میکرد اکنون از ضعف و پیری باینحالت رسید که از گوسفندان شهر لگدکوب
یافتی و زبون آنها شدی و ببعضی نسخ قافیه این بیت بقهر و شهر دیده شد و مآل واحد است - چو مسکین و
بیطاقتش دید و ریش ✤ بدو داد یکنیمه از زاد خویش ✤ شنیدم که میگفت و خوش میگریست ✤ که داند که بهتر
ز ما هر دو کیست - که ثانی بمعنی کدام یعنی کسی را ازین معنی خبر نیست بجز ایزد تعالی - بظاهر من امروز ازو
بهترم ✤ دگر تا چه راند قضا بر سرم - اکنون در بیان جریان قضا میگوید - گرم پای ایمان نلغزد ز جای - بسر بر
نهم تاج عفو خدای - میم گرم مضاف الیه ایمان است نلغزد صیغه نفی استقبال است اگر بوقت مرگ پای ایمان نلغزید
و باقی ماند - و گر کسوت معرفت در برم - نماند به بسیار از کمترم - کسوت بالکسر لباس معرفت عبارت از ایمان
و تصدیق قلبی به بسیار ای بدرجات بیشمار زیراکه - سگ با همه زشت خوی چو مرد ✤ مر او را بدوزخ نخواهند برد - بلکه
او را سزای زشت خوئی داده خاک گردانند کما هو المقرر فی جزاء البهائم تمت الحکایة فقال الشیخ - ره اینست
سعدی که مردان راه ✤ بعزت نکردند در خود نگاه - که بیان اینست - از ان بر ملائک شرف داشتند - که خود را
به از سگ نه پنداشتند - که بیان از ان در ملائک ملائک عامه مراد است که بشرف رسالت مشرف نیستند و خواص
بشر را بر ایشان فضیلت است چراکه بکمال عبودیت و تواضع وغیره کمالات علمیه و عملیه متصف اند

حکایت

در تحمل حق پرستان - یکی بربط در بغل داشت مست ✤ بشب بر سر پارسائی شکست ✤ بربطی بیار و صد ساز معروف مست
ای مخمور شراب حال است از یکی پارسائی یا وحدت یا عظمت - چو روز آمد آن نیکمرد سلیم ✤ بر سنگدل برد یک مشت
سیم سلیم بی نفاق و خالی از کبر و پندار و گفت ✤ که دوشینه معذور بودی و مست - ترا و مرا بربط و سر
شکست - معذور در عامه نسخ به غین معجمه و را مهمله یافته شد اینجا بمعنی فریب داده شده است که آن پارسا مر او را
بحسن ظن چنان دانسته که مرتکب شرب خمر نخورده نشده باشد بلکه بفریب و اغوای فاسقی خورده باشد و بمعنی
متکبر وغیره نیست کما تنبا در الیه الفهم و اگر معذور بعین مهمله و ذال معجمه باشد و مست عطف تفسیری آن باشد
بی تکلف درست آید و ببعضی نسخ مصراع ثانی چنین مسطور است مصراع ترا و مرا بربط و سر شکست - پس مرتب
باشد ای ترا بربط و مرا سر شکست مرا به شد آن زخم و برخاست بیم ✤ ترا به نخواهد شد الا بسیم - ترا ای تو بربط شکسته
تمت الحکایت فقال الشیخ - ازان دوستان خدا بر سر اند ✤ که از خلق بسیار بر سر خورند - ای متحمل تاج بر سر
عالمیان اند و شرف دارند و ببعضی بر تر واقع است که بیان از انست بر سر خورند ای جفای عوام را تحمل نمایند

حکایت

دیگر در تواضع حق پرستان شنیدم که در خاک وخش ز مهان ✤ یکی بود در کنج خلوت نهان
وخش بفتح واو و سکون خا و شین معجمه نام شهریست از ترکستان زمین کذا فی المدار و جهانگیریست که نام شهریست از

وآنچه بعضی نسخ بجای وحش لفظ مصر دیده شد و نظر به بیت آینده است شنیدم که بگریست و انا وحش + غلط است چه از
بانگ شترگان اینجا بزرگی دین و دنیا مراد است مجرد یعنی نه عارف بدلق + که بیرون کند دست حاجت بخلق
مجرد یعنی ای صاحب تجرید بود نه در صورت اهل تجرید باصطلاح آنکه دل را از هوای دنیا بردارد و تفرید آنکه در بند عقبی
نباشد کذا فی المدار و که رابطه بین الجملتین است و متعلق بمنفی که عارف بدلق باشد ای اگر عارف بلباس بودی
البته براو توقع و طمع دریدی اما چون تجرید باطنی داشت دست پیش کسی نگذاشت ـ سعادت گشاده دری
سوی او + در دیگران بسته بر روی او ـ سعادت نکوی کونین دری بیار عظمت یعنی فیض ربانی دستگیر او شده
بوده واز همه وارسته ـ زبان آوری بیخرد سعی کرد + ز شوخی به بدگفتن نیک مرد ـ زبان آوری بیای وحدت
شاع بسیارگوی و تراز خالی به بدگفتن متعلق بسعی کرد است و بیانش آنکه ـ که زنهار ازین مکر دستان و ریو +
بجای سلیمان نشستن چو دیو ـ دستان بالفتح و ریو بیا فارسی مرادف مکر است و مصراع ثانی بیان مکری خدا تعالی
و دامان خود دارد ازین نشستن بمکر که بخلوت عبادت که جای نشستن صلحا و زهاد است ایشان نشسته اند مانند دیو
که بمکر بجای سلیمان چهل روز بر تخت نشسته بود قال الله تعالی وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِ
جَسَدًا یعنی بتحقیق آزمودیم سلیمان را و افگندیم بر تخت او تنی را و بیانش بطریق اجمال آنست که شبی سلیمان
خاتم خود را بیکی از جواری حرم که جراده نام بسپرده برای قضای حاجت بمستراح رفت بحکم الهی که لا یخلو عن الحکمة
عفریتی صخره نام تشبه بسلیمان کرده پیش آن جاریه آمد و انگشتری از دستانند و بانگشت خود کرد و تخت
سلیمان قرار گرفت چون سلیمان قضای حاجت باز آمد خاتم از آن جاریه طلبید جاریه گفت که خاتم بصاحبش
داده ام تو چه کسی که من ترا نشناسم در اثنای این قال و قیل در نظر سلیمان بر تخت افتاد و دید که شخصی بر تخت نشسته
حکمرانی می کند دانست که حکمت الهی درین مضمر است ترک طلب خاتم کرده سر خویش گرفت چو دیو مذکور تکلف
با بنی آدم اختلاط میکرد و در اکثر اوقات بخلاف شرع احکام ازو صادر میشد خلایق از امثال این حرکات
بدگمان شده حال بعرض آصف برخیا رسانیدند آصف فرمود که غالب ظن من آنست این پیغمبر
سلیمان نیست چون اعیان بنی اسرائیل را درین امر تردد پیدا شد برای کشف این سر توریت خواندن بحضور
او آغاز کردند گرفت ملعون طاقت استماع کلام الهی نیاورده از تخت غائب شد و خاتم بدریا انداخت
گویند که حضرت سلیمان بعد ازین و رفع بساحل بحر رفته بصیادان ماهی در آمیخت قضا را ماهی که خاتم
خورده بود بدام سلیمان در آمد چون شکم او بشگافت خاتم خود را یافت فی الحال در دست کرد و بر تخت خود
نشست طوائف جن و انس و وحش و طیور بر درگاه سلطنت پناه او گرد آمدند اینست موافق قول اکثر مورخان
و عامه مردمان بلکه بعضی مفسران چنانکه ملا حسین و اغلاط المحققین قاضی شهاب الدین دولت آبادی صاحب

که سلیمان شبی نیت کرد که امشب با همه زنان خود قربان کنم تا از هر یکی مبارزی زاید که بکافران جهاد کند چون
کلمهٔ ان شاء الله تعالی نگفت هیچ زن بار نگرفت مگر یک زنی آن که فرزند نیم زاد چنانکه یک بازو و یک پای و یک چشم
و یک گوش نداشت آن او را بر تخت سلیمان نهاد پس بدانست که این از شومی ترک ان شاء الله تعالی ست در راه
توبه و انابت شتافت اما آنچه بعضی گویند که بجای سلیمان دیو بشکل انسان بر تخت نشست محض دروغ و افترا
ست و جسد ملقی در آیت کریمه عبارت از همان نیم تن ست انتهی کلامه پس بنابرین تحقیق گفتار شیخ صورتی ندارد
مگر مطابق آنچه در عامهٔ نسخ مشهور ست ما متابعت عوام از ایشان خواص مستبعد ست والله اعلم - دمادم بشویید
چون گربه روی * طمع کرده در صید موشان کوی * مقرر ست که گربه همواره بزبان دست و دهان خود را می لیسد
و پاک می سازد و اشارت ست بکثرت خضوع و مصرع ثانی حال ست از فاعل بشویید موشان عبارت از مردمان
همسایه که ساده دل اند * ریاضت کش از بهر نام و غرور * که طبل تهی دارد و بانگ دور * غرور عبارت
از ناموس و حشمت که علیه است پس مداری از آن یافته اند که از معنی تهی میان اند مانند طبل تهی که بانگ
بلند دارد * همی گفت و خلقی بر و انجمن * بر ایشان تفرج کنان مرد و زن * خلقی بیاء عظمت خلقی بر و انجمن
حالست و مصرع ثانی حال بعد حالست از فاعل گفت ایشان اشارت با شوخ دیده و گروهی از مردمان
که پیش او مجتمع آمده بودند تفرج کشادگی گرفتن و پارسیان بمعنی تماشا استعمال کنند کذا فی المدار -
شنیدم که بگریست دانای وخش * که یا رب مرین بنده را توبه بخش * که تا نی بیان گفت محذوفست توبه بخش
تا از عذاب این بهتان و کذب و غیبت نجات یابد - دگر رست گفت ای خداوند پاک * مرا توبه ده تا نگردم هلاک
در عذاب آخرت اکنون بعد از خیر خواهی بخصوص خود شتافت گفت * پسند آمد از عیب جوی خودم * که معلوم
من کرد خوی بدم * فاعل پسند آمد مضمون مصراع ثانی ست که بیان محذوفست معلوم من کرد ای دانا نید
و اطلاع داد مرا یعنی از عیب جوی خودم این کار پسند آمد که مرا بر عیب من واقف گردانید تمت الحکایت
فقال الشیخ * گرانی که دشمن بگوید مرنج * و گر نیستی گو برو باد سنج - لفظ گر در صدر هر دو مصرع کلمهٔ شرطیت
آنی و نیستی بیاء خطاب که میان انشت یا دسنج بدال مهموزه غافل و خام طبع و متکبر و آنچه اندیشهای فاسد
و خیال باطله دارد و بیهوده گوی کذا فی الشامل السروری و المدار الهی یا دسنج منادی محذوف الندا است
یعنی اگر فی الواقع متصف بآن عیب هستی که دشمن میگوید پس از آن رنجه مشو چه او صرف راست میگوید و آزرده
شدن از هستی و دور از انصاف ست و اگر متصف بآن نیستی بلکه تو بهتان میکند او را بگو که ای باد سنج برو از اینجا
و سر خویش گیر که بد گوی تو مرا ضرر نیست و بعضی که مصراع اول بجای گرانی گزانی بضم کاف پارسی و زاء معجمه و یای و
یای موصوله خوانند بمعنی سخن بیهوده و دروغ و سخن غیر تحقیق کذا فی المدار و یا گرانی را بکسر کاف پارسی معنی

سخن ثقیل لفظ واحد و اندگرانی عیش نیست که شنیدن آن بر سامع گرانی دارد ۰ وگر ابلهی مشک را گنده گفت

تو مجموع باش او پراگنده گفت + این بیت با بیت لاحقه تمثیل و ثبات بیت سابق ست بلهی پیاز نگیر خام

طبع مجموع باش آسوده خاطر باش و خشم نگیر زیرا که آن ابله سخن دروغ گفته ست و بعضی نسخ ست مشوش

مشو کو پراگنده گفت و اقعست ۰ وگر زیر گو و دریا زین سخن ✤ چنین ست گو گنده مغز ی مکن ۰ بعضی لفظ

نسخ لفظ پیاز ترجمه بصل واقعست و در بعضی بیار فارسی واقعست که با لکسر مخفف پیه ست کما فی الرشیدی

پس پی بدیار رابید خواند که ثانی برای عظمت ست ای پیه گنده تر این سخن اشارت بگنده گفتن چنین ست

جزای شرط ست گنده مغزی بیا یعنی زیاده گو و سخنان مشکل از گفتن کذا فی المدار مستشهد بیت متن

کو گنده مغزی مکن بمقوله حضرت شیخ رح است حاصل آنکه اگر ابلهی پیاز را یا پیه را گنده گفت چنین ست او

درست گفته است که هر دو گنده بوی دارند پس ترا باید که از یاوه گوئی و ترشروی باز آئی که از سخن راست

آزرده شدن کار منصفان نیست و تواند که مصراع ثانی بتمامه جزای شرط باشد و گو در معنی مقدم باشد ای آن ابله

را بگو که چنین ست که گفته است اما گنده مغزی مکن و از لا یعنی بس کن الا انسب با مصراع ۰ گرانی که دشمن بگوید

مرنج ۔ معنی اول ست و بعضی شرح لفظ پی را بالفتح بمعنی مضاف با این سخن ملاحظه نموده ست و این سخن را اشارت

بگنده گفتن مشک فرموده و تقریر معنی چنین کرده است که گر آن ابله در پی این سخن که گنده گفتن مشک ست ایستد

وازین طعنه باز نمی آید این جوابش چنین ست که او را بگو که گنده مغزی مکن و لا یعنی مزن و بر عارف مخفی

نیست که تقابل این بیت سابق که عبارت از ستیدن بران ست دال ست کذلک تقابل مصرعین بیت سابق السابق

ازین معنی آبا دارد فافهم فانصف فان الانصاف خیر الاوصاف ۰ نگیرد خردمند روشن ضمیر ✤ زبان بند دشمن

ز هنگامه گیر ۔ زبان بند دشمن تعویذ زبان بندی که حرز آن تعویذ زبان بندی با خود دارد و زبان دشمن بر انگیز

بند شود و عیب بدی آنکس نشنود اند گفت هنگامه گیر ساحر البازیگر که معرکه مردمان لازم خود داده و کذا فی الشامل

والفناب و السروری و المدار و شرفنامه عبد الواسع بمعنی تلاشی گفته که بر سر بازار و کوچه هنگامه گرفته بنشیند

و مردم را جمع کنند تا تعویذ زبان بند و غیره حاجات بمردم داده چیزی از ایشان بستانند انتهی و نظر بلفظ تعبید

که به بیت لاحق ست با معنی دیگر مناسبست اگرچه بمعنی ساحره و ملا هم رست آید حاصل معنی آنکه چون شنیدن عیب

از دشمن تزکیه نفس ست خردمند روشن ضمیر که غرضش صلاح باطن خود باشد تعویذ زبان بندی دشمن از هنگامه

گیر نمیگیرد بلکه میخواهد که دشمن تراهی گفته باشد تا بر عیوب نفس اطلاع یافته در ازاله الصفات ذمیمه بکوشد و

بعضی نسخ ست زبان بد اندیش هنگامه گیر ۔ واقعست هنگامه گیر صفت بد اندیش ست و این نسخه واضح است

بلکه به بیت لاحق الصق ست چه دانای روشن ضمیر زبان دشمن عیب گو را که از اظهار عیوب مردم میخواهد که هنگامه

این بیت در نسخ مطبوعه ۱۲۵۰ صفحه [illegible]

[illegible]

و ببعضی شرح هنگام گیر نوشته بیا موحد بجای زو هنگام بی ها مختفی ای در وقت خصومت چه گیر بکسر کاف پارسی
بمعنی جنگ آمده ٭ چه گویم نه زیبیست و عقل و خرد ٭ که دانا فریب مشعبد خرد ٭ که بیان کلمه ازین محذوفست مشعبد
اسم فاعل از شعبده بمعنی بازیگر اینجا کنایه از مدح گوئیست و ببعضی نسخ ست نه آئین عقلست و رای و خرد خرد
اول بکسر و ثانی بفتح از خریدنست حاصل آنکه از دانش و عقل کامل و تمیز وافر نیست اینمعنی که دانا بستائیش
مدح مادح مغرور شود و خود را نیک پندارد بلکه نشان عقل وافی آنست که بمدح دوستان خوش نشود و بذم دشمنان
غمناک نگردد و مداحان را خاک بر روی اندازد و بعیب گویان گوش نهد و در ازاله و ناهم کوشد ـ پس کار را
خویش آنکه غافل نشست ٭ زبان بد اندیش بر خود ببست غافل ای فارغ از مدح و ذم دیگران بسبب نظر به بیت
لاحقه بصیغه اثبات است آید نظر بابیات سابقه به صیغه نفی درست گردد ـ تو نیکو روش باش تا بد سگال ٭ به نقص تو
گفتن نیابد مجال ـ بد سگال بد اندیش بنقص تو گفتن مجال ندارد بمعنی قدرت چو دشوار تا آید ز دشمن سخن
نگر تا چه غیبت گرفت آن مکن ـ عیب بعین مهمله و تا ز خطای آن اشارت بعیبی که دشمن بر زبان آورده است
تمت الحکایة فقال الشیخ جز آنکس ندانم نکو گوی من ٭ که روشن کند بر من آهوی من ـ که بیان آنکس است و آهو
اینجا بمعنی عیب است ـ **حکایت** دیگر در تحمل حق پرستان ـ کسی مشکلی برد پیش علی ٭ مگر مشکلش را کند منجلی ٭
کسی یای عظمت یا وحدت و مگر بمعنی شاید و از روست منجلی به ضم میم و نون ساکن و جیم بمعنی روشن و صاف ـ امیر
عدو بند کشور کشای ٭ جوابش بگفت از سر عقل و رای ـ ببعضی نسخ از سر علم و رای و در صفت بمصرع اول اشارت
ست بکمال شجاعت او که اسد الله است و بمصرع ثانی از مراتب بکمال علم او که باب مدینه است و در لفظ امیر اشارت
باینکه این جواب سوال در زمان خلافت بوده چنانکه از ابیات لاحقه هم مستفاد میشود نهی حق پرستی که بزبان
خلافت و شاهی مستحکم مانده اند و بجاه سلطانی مائل نشده اند ـ شنیدم که شخصی در آن انجمن ٭ بگفتا چنین نیست
یا ابو الحسن ٭ ابو الحسن کنیت امیر المومنین علی رضی الله تعالی ـ نه حیدر و حیدر نام جو ٭ بگفت ار توانی ازین خوب
بگوی ـ حیدر بفتح یکم و سوم شیر درنده و لقب حضرت علی که مادرش باین نام خوانده است چنانکه خود فرموده ـ
انا الذی سمتنی امی حیدرة و آن چنان بود که بعد از تولد او مادرش خواست که پستان بدهانش دهد پستانش را
بخراشید و چون پدرش خواست که بوسه بر رویش زند رویش را هم خراشید چو سید المرسلین بیامد مبارک فرمود
و خواست که بر رویش بوسه دهد مادرش گفت یا رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم روی مبارک خود را از وی دور دار که
پستانم را و روی پدر را خراشیده است این کودک حیدر ست پس آنحضرت برداشته زبان مبارک در دهانش
داد اول چیزیکه آن امیر المومنین لب گرفته زبان آنحضرت بود پس برکت آن لعاب دریای شریعت شد
و مخزن طریقت و معدن حقیقت گردید کذا فی الکشف بگفت آنچه دانست و شائسته گفت ـ بگل چشمه

فاعل گفت شخص مذکور شایسته گفت مقوله حضرت شیخ است بطریق جمله معترضه در بیان حسن ادای الحسن و مصراع ثانی در ضمن
تمثیل نشاید ای نتوان گل نهفتن خس پوشیدن کذا فی الرشیدی اشارت بمضمون الحق یعلو ولا یعلی ـ پسندید
از و شاه مردان جواب ❊ که من بر خطا بودم او بر صواب ـ که بیان گفت محذوف است و در کیفیت این قصه چنین
گفته اند که شخصی بکاری در آمده بود با امید کشایش آن کار بسته در خدمت امیر المومنین رضی الله تعالی عنه آمد و استدعای
توجه باطنی نمود ایشان فرمودند اذا ضاقت بک البلوی ففکر فی الم نشرح فعسر بین یسرین اذا فکرته فافرح
یعنی وقتیکه حادثه روزگار ترا تنگ گیرد و از آن غمگین باشی در معنی آیت کریمه فَاِنَّ مَعَ العُسْرِ یُسْرًا اِنَّ مَعَ العُسْرِ
یُسْرًا بسوره الم نشرح سیپاره ۳۰ عم واقعست تأمل آن چون در آیت مذکور نظر بضابطه مقرره ارباب معنی المعرفة
اذا اعیدت کانت الثانیة عین الاولی والنکرة اذا اعیدت کانت الثانیة غیر الاولی یک عسر در میان دو
یسر واقعست چه عسر اول و ثانی متحد الذات است مدت محنت و سختی کمتر است و هنگام عیش و کشایش بسیار اگر بر تو
دهد حضرت حق سبحانه و تعالی مطلع شوی عسرت تو بعشرت و جراحت تو براحت بدل گردد حاصل آنکه از کار بسته
دل شکسته مدار که پس این تنگی کشایشی یابی شخصی در آن مجلس حاضر بود و گفت یا امیر المومنین معنی این آیة
چنین نیست که شما فرموده فرمودند که تو اگر نیک میدانی بگو پس او بدل مصراع ثانی از خود مصراع ثانی نهاد و
گفت فبعد العسر یسران اذا فکرته فافرح زیرا که بحکم قاعده مذکور عسر ثانی عین اول است لا بالعکس پس در
معنی گویا دو یسر بعد یک عسر واقعست نه یک عسر در میان دو یسر حاصل آنکه این تلخی را کالعدم پندار که دو
شادی در پس او است پس حضرت امیر المومنین جوابش را پسندیده فرمود که احسن است چنانکه گفت ـ نکو گفتی
ای مرد دانا یکیست ❊ که بالاتر از علم او علم نیست ـ دانا یکیست ای حق سبحانه که علیم و حکیم است و مصراع ثانی صفت
اوست یعنی دانائی با خلایق همه هیچست و لا اعلم هو الله تعالی جل قوله عن وسمته الجهل در بعضی نسخه ـ یا از من
سخن گفت دانا یکیست ـ واقعست تا آن واحدست فقال الشیخ ـ گر امروز بودی خداوند جاه ❊ نکردی خود از
کبر در وی نگاه ـ امروز ای درین زمان ما که متکبر و منی گرفتاریم و هر دو یا این بیت با بیت لاحق برای تأنیت
بدر کردی از بارگاه حاجبش ❊ فرو کوفتندی بناواجبش ـ حاجب دربان که پرده دار است فاعل کوفتندی اعوان
خداوند جاه بناواجب ای مذموم که لایق و واجب نبودی و نگفتندی ـ که من بعد بی آبروی مکن ❊ ادب نیست پیش
بزرگان سخن ❊ ای سخن بخلاف سخن ایشان راندن من بعد ای بعد از این روز یکه ترا بعهها بندم ـ یکی را که
پندار در سر بود ❊ مپندار هرگز که حق بشنود ـ پندار خود را بزرگ پنداشتن و گمان بردن بدیگری مصراع اول
معنی اول مراد است و در ثانی ثانی ـ ز علمش ملال آید از وعظ ننگ ❊ شقایق بباران نروید ز سنگ ـ از
چند گرفتن و هدایت یافتن باران کنایت از علم و وعظ و سنگ کنایه از دل سنگین مغرور که فهی کالحجارة او اشد قسوة

ورشان اوست چون حال مغروران چنین است شیخ رحمه مراد او طالبان دین بفرماید گرت در دریای فضل ست
خیزی ٭ بتدریج در پای درویش ریز ۔ دریای فضل فائده و موعظتی از علم دین تدریج پایه چیزی را بچیزی بردن کذا
فی المنتخب ای متکبر را موعظتی مفرمات تا بباو نرود بلکه بآهستگی و درجه بدرجه تمام مواعظ عموم را پیش درویش بگوی
که هر آئینه هر یک را بکار خواهد بست چه مراد خالی از غرورست و شنیدن علم اورا موجب سرورست و در اوراج لفظ
تدریج و پای اشارتست بانکه درهمین وعظ درویش آهستگی کن و تمام نرم باش تا بتاثیرات قرب باشد ۔ نه بینی که در
خاک افتاده خوار ٭ بروید گل اشکند نوبهار ۔ چون در سابق متکبر را سنگ گفته بود مر درویش متواضع
را خاک گفت خوار صفت خاکست ای خاک خود را ذلیل دانسته افگنده است پس حال درویش مثل خاک خوارست
که بباران وعظ بهارستان معانی و اخلاق حمیده خواهد شد بحشم کسان در نیاید کسی ٭ که از خود بزرگی نماید بسی
که جمله یا موصوله است ای متکبر که خود نما باشد نزد عاقلان قدری ندارد ولیس مر نیای حکیم آستینهای دُر ٭ چو
می بینی از خویشتن خواجه پُر ۔ حکیم دانا استوار کار آستینهای در علم دین ای چون متکبری نزد دانشمند آید
بهترست که باد مواعظ را انبار در یک تا نگوید شکرت هزار ٭ بنو خود گفتی از کس توقع مدار ۔ بگو صیغه نهیست
و نگوید صیغه نفی یعنی تا آنکه طالبان و استفاده کنان شکر ترا هزار بار نگویند و در طلب غلط صادق
نباشند سخن حکمت و موعظت با ایشان بگو و این وصف درویشانست و چون خود بی اهند عاو رغبت
ایشان بگوی از کسی توقع شکر و تحسین مدار عبد الواسع و آنکه این معنے را نظر بسیاق ناپسند نموده بگویند
بصیغه نهی گفته و هزار یعنی هزار خلایق و عالمیان گرفته و فرموده که ستایش نخواهد نمود بلکه مغرور و
خود بین خواهند گفت الحق که ملاحظه سیاق را کما ینبغی بذل نفرموده است چه ابیات پنجگانه در باب
شیخ رحمه ست مر واعظان را فافهم چون شیخ رحمه تحمل و تواضع حضرت علی کرم الله وجهه که از ختنین ست
تعریضاً بیان فرموده برای وقع توهم رفض و تشیع تحمل حضرت عمر رض که از شیخین ست هم بیان نکرد و معلوم
ست که از بیان تحمل ادنی تحمل اعلی بالطریق اولی مفهوم میگردد و بخلاف العکس پس از تحمل مرتضی رض تحمل عثمان رض
مفهوم گشت و از ذکر تحمل عمر تحمل صدیق اکبر لازم می آید **حکایت** گدائی شنیدم که در تنگنای
نهادش عمر پای بر پشت پای ۔ تنگنای راهیکه درمیان دو کوه باشد و نیز کوچه تنگ شین مضاف الیه پشت
پاست و عاید بگدا ر ندانست درویش بیچاره کوست ٭ که رنجیده دشمن نداند ز دوست ۔ کوست مخفف
که اوست ای حضرت عمر ست و که علیه است ز دوست متعلق محذوف ای ممتاز از دوست ۔ برآشفت بروی
که کوری مگر ٭ بدو گفت سالار عادل عمر ۔ وی راجع بعمر رض است و که بیان گفت محذوفست و در لفظ سالار
ایماست بانیکه این واقعه هم در زمان خلافت او بوده است والله اعلم بالصواب ۔ نکورم ولیکن خطا رفت

تمت الحکایت فقال الشیخ. چه منصف بزرگان دین بوده اند ✽ که با زیردستان چنین بوده اند . منصف
انصاف کننده و در تاج بمعنی خام آورده ست کذا فی المدار و اثبات الف اینجا هر دو معنی درست آید الصاحب
انصاف و متواضع بوده اند و که علیه یا رابطه . فروتن بود هوشمندی گزین . نهد شاخ پرمیوه سر بر زمین ✽
گزین به ضم کاف پارسی بمعنی پسندیده صفت هوشمند است یا هوشمندی که پسندیده است متواضع میباشد
و مصراع ثانی تمثیل این معنی ست گویا هوشمندی بمنزله بار ست که درست هوشمندی را سر بر زمین میدارد . نبازند
فردا تواضع کنان ✽ نگون از خجالت سر سرکشان . و بعضی شرح بجای سرکشان گردنان نوشته و گفته
که گردن بفتح کاف فارسی دو معنی دارد معروف و قوی دست جمع اول گردنها آید و جمع ثانی گردنان آید کذا
فی جهانگیری والرشیدی . اگر می بترسی ز روز شمار ✽ از آنکه تو ترسد خطا در گذار . بترسی صیغه اثبات
یعنی از زبون و ضعیفان خطا در گذار تا بروز حساب خدا تعالی در گذرد . مکن خیره بازیردستان ستم ✽
که دستیست بالای دست تو هم ✽ خیره حال ست از فاعل مکن و تواند که منادی محذوف از را باشد و که علیه ست
دستی بیای عظمت یا عهد اشارت بقدرت کامله و قهر حقتعالی وهو القاهر فوق عباده حاصل آنکه قهر کردن بر زیردستان
موجب قهر ایزد تعالی ست و رحم آوردن بر ایشان موجب رحم خداوند ست **حکایت** در تمثیل این معنی .
یکی خوب کردار خوش خو بوده ✽ که بد سیرتان را نکوگوی بود . که بیا نیه است ای بد اثر ام کافات نیکی کردی و از
یکی خواجه حسن بصری مراد ست کذا قیل والله سبحانه اعلم بخوابش کسی دید چون در گذشت ✽ که باری حکایت
کن از سرگذشت ✽ در گذشت ای وفات یافت سرگذشت قصه احوال الاخرت که بیان گفت محذوف
ست باری بمعنی البته یا اینکه یک بار . دهان از لخنده چو گل بار کرد ✽ چو بلبل بصورت خوش آواز کرد .
ای بخوش حالی تمام چنین گفت . که بر من نگردند سختی بسی ✽ که من سخت نگرفتمی با کسی . که علیه ست
و یا ماضی . **حکایت** دیگر در تواضع حق پرستان چنین یاد دارم که سقای نیل ✽ نکرد آب
بمصر سالی سبیل ✽ سقا به فتح والتشدید مشک بر دار و آب دهنده سقای نیل کنایه از ابر کذا فی شامل
والمدار و عبد الواسع اضافت تشبیه فرموده که در معنی بیان باشد از باب نای گلو و طبل شکم ای رود نیل
که مانند مشک بر دار ست و سقا گفتن مر نیل را بدان جهت که در علم حکمت مقرر شده که مایه تکوین ابر بخار
ست که بتابش آفتاب قطرات مائی صعود ببالا کنند و در هوا بر آمده صورت ابر گیرند و چون بکره اثیر
رسند از گرمی آن متلاشی شده تقاطر کنند و بریزند که آن باران ست فالاول الاظهر کما فی البیت السابق
سبیل راه و وسیله و سبیل فارسیان بمعنی مباح استعمال کنند چنانکه گویند خون درویش مباح ست
و مالش سبیل کذا فی المدار و هو المراد ههنا سالی بیای عظمت ای در سال تمام باران نبارید گروهی سوی

گروهی بیار عظمت خواهان یعنی طالب مضاف الیست بباران ای جماعتی کثیر از صلحا آن دیار در کوهسار رفتند
و طالب باران شدند و این معنی را بعربی استسقا نامند * گرستند از گریه آب روان * نیامد مگر گریه از آسمان *
و از گریه واو عطف باید خواند از آسمان متعلق نیامده است ای جماعت مذکوره در طلب باران بجناب آن
بی نیاز بسیار گریستند و از گریستن ایشان آب روان از آسمان نیامد آبی که از گریه روان شده بود
فالا استسقا منقطع و ببعضے نسخ جوئی روان واقعست و مآل واحدست. بذو النون خبر برد از ایشان کسی
که بر خلق رنجست و سختی بسی. از ایشان ای از جماعت مذکوره و که بیان سنیست ذو النون نام کاملیست از
اولیا از طبقه اولی که شاگرد مالک انس بود و مذهب وی داشت ما در وقت خود یگانه روزگار بود و نامش
ثوبان ابن ابراهیم ست و کنیت او ابو الفیض و لقب وی ذو النون داشت کذا فی النفحات و وجه لقب آنست که با جماعتی
از همرهان در کشتی نشسته بود یکی را از ایشان جواهر نفیس بود که از وی گم شد چون حضرت ذو النون در میان ایشان مردی
غریب بود همگین باشارت بوی کردند که این دزد دیده باشد آنحضرت منکر شد و سوگند خورد باور نداشتند او
مضطر شد ساعتی بجناب او تعالی متوجه شد که ماهی از دریا بگوهر گم شده بر آمد چون گوهر بمالک رسید از کشتی
برخاست وفوج آمده گفت که ذر در البشارت از آن نشاید نشست از آن وقت ذو النون خواندند الصاحب
ماهی. فرو ماند گان را دعای بکن * که مقبول را رد نباشد سخن * دعای بیار عظمت یا وحدت که علیست ای دعای
مقبولان در جناب ایزدی مقبول است و مستجاب. شنیدم که ذو النون بمدین گریخت. بسی بر نیامد که باران بریخت
مدین بفتح میم نام شهریست بر ساحل دریای مغرب که شعیب در آنجا سکونت داشتند کذا فی المدار و ابن حجی
و از مصر تا بمدین چند منزل راه است و در تفاسیر هشت مرحله نوشته اند. خبر شد بمدین پس از بیست * که ابر
سیه دل بر ایشان گریست. سیه دل سخت دل یا مهربان باعتبار آنکه یکسال بر اهل مصر نباریده بود و ایشان اشارت
باهل مصر. سبک عزم باز آمدن کرد پیر * که پر شد ز سیلاب باران غدیر. که علیست و سیلاب مضاف بباران
غدیر بفتح غین معجمه و دال مهمله گوی و مغاکی در دشت که آب باران و سیل در آن گرد آید و بپارسی آنرا آبگیر گویند از
نامند سائل و پرتفنامه. بپرسید ز و عارف در نهفت * چه حکمت درین رفتنت بود گفت. ای ذو النون
در جواب چنین گفت * شنیدم که بر مرغ و مور و ددان * شود تنگ روزی ز فعل بدان * روزی بمعنی رزق
انسم شود است و تنگ خبر آن یعنی از شومی بدکاران بر دواب بهائم روزی تنگ گردد چه جای مردمان *
درین کشور اندیشه کردم بسی * پریشانتر از خود ندیدم کسی * پریشان بر تر و فاسق عظیم پس لهذا. برفتم
مبادا که از شر من * ببندد در خیر بر انجمن. ببندد فعل لازمست بند شود انجمن عبارت از خلایق مصر تمت
الحکایة فقال الشیخ رهی باید ت لطف کن کان مهان * ندیدند از خود بتر در جهان * کان مهان از

آه علت کن ست یعنی جماعتی که بپایهٔ بهتری و بزرگی رسیده اند از نجهت است که همه چیز را از خود بهتر دیده اند
و خود را از همه فروتر کشیده پس تو هم اگر میخواهی که بپایهٔ مهتری رسی همان طریقة الشان را بپیش گیر و هر کس را لطف
پیش آئی و بعضے نسخه که بجای گمان جهان بر گمان واقع ست غلطست * تو آنگه شوی پیش مردم عزیز *
که مر خویشتن را نگیری بچیز * که بیان آنگه است و با بچیز زایده است - بزرگی که خود را بخردی شمرد * بدنیا و عقبی
بزرگی برد * بزرگی اول بیای موصوله است و ثانی بیای مصدری خردی بیای تحقیر و با بلیغ زایده است و خرد بمعنی
کوچک بضم خا و بے واو است کما مر غیر مرة یعنی بزرگی که خود را حقیر دانست گوی دولت و سعادت درین
او برده است - ازین خاکدان بنده پاک شد * که در پای کمتر کسی خاک شد - خاکدان بکاف موقوف جایگه
خانه را جاروب کرده خار و خس در آن اندازند و بتازیش مزبله گویند و از دنیا کنایت کنند کذا فی الشامل و ترفانه
و مدار بنده بهمزه موصوله که در پایه آه صلهٔ آن خاک شد بتواضع پیش آمد - کسانیکه دیگر بغیب اندرند * بیایند
بر خاک ما بگذرند * انتقال تقریب بیت از ذکر خاک متواضع بخاک گور است یعنی کسانیکه هنوز در پردهٔ غیب اندر بروی
زمین نیامده اند پس از مرگ ما بر خاک ما گذر خواهند کرد و این بیت تمهید بود اکنون در مدعا می فرماید
الا ای که بر خاک ما بگذری * بخاک عزیزان که یاد آوری - بار بخاک قسمیه است که یاد آوری ای بیقین بدانی
جواب قسم است خاک عزیزان مزارات مشایخ کرام که عزیزان جناب رب العزت اند و بعضی گفته اند که از اساتذه
مسموع شد که خاک عزیزان در عبارات شعرا کنایت از مزار خواجه علی رامتنی است که یکی از کمال اولیاست
والله اعلم و یاد آوری اینست - که خاک شد سعدی او را چه غم * که در زندگی خاک بودست هم - خاک شد ای
جسمش ریخته شد و که علیه است و خاک بمعنی فروتن و حقیر انگارنده خویش چنانکه حسب حال خود میگوید
به بیچارگی تن فرا خاک داد * وگر در عالم بر آمد چو باد * بیچارگی فروتنی و هیچ بودن فرا خاک داد ای در زندگی
خود را در خاک انداخته است و بیت مقدار و اگر بمعنی اگر چه و بر آمد صیغهٔ ماضیست یعنی از روی صورت مثل باد
گردش تیز رو بوده است و آن اشارتست بکثرت سیاحت آفاق عالم - بسی بر نیاید که خاکش خورد * دگر باره
بادش بعالم برد * ای پس از مرگ همچنین باد مزخاکش را بعالم خواهد رسانید - مگر تا گلستان معنی شگفت *
بر و هیچ بلبل چنین خوش نگفت * کلمه تا برای ابتدا و غایه است ای از سر انصاف تامل کن که از ابتدای
زمانی که گلستان معانی شگفته است و بلبل طبع سخن پردازان بر سر گلهای مضامین رنگین در ترنم آمده
است بلبلی همچو سعدی خوش ترانه زاده است ای بیان حقایق و معارف و مواعظ که رهبر سعادت دارین
ست مثل من از شاعران پیدا نشده است عجب گر بمیرد چنین بلبلے * که بر استخوانش نروید گلے - هر دو
یا برای عظمت است و کلمه بیان محبت و گل کنایه از دعا خیر و طلب رحمت ایزدی که بلبل طبع سعدی

پس از مرگ طالب آنست حاصل آنکه از شما ای زوار مزار من عجب است این معنی که باوجود این کمال سعی من در کشف حقایق شریعت و طریقت مرا بپاداش دعای خیر و درود یاد نفرمایند ازین تقریر معلوم شد که غرض شیخ از ابیات چهارگانه سابقه تنبیه سامعان است بر خوشحالی خود بهر دو سرای که بسبب کمال خاکساری و فروتنی خود از خاک شدن اندیشه ندارم و غرض ازین دو بیت طلب دعا و فاتحه خیر است از زوار مزار خویش که مر اموات را غیر ازان مطلوبی نباشد و بعضی شراح از گل تن ملائکه مراد داشته که طبقهای رحمت برو نثار کنند چنانکه در کتب فقه مسطور است که چون از فضل رب بنده از مردگان رحمت و مغفرت متواتر شود البته گیاه سبز بر گور آن بنده بروید و درختی بر آید که از تسبیحات آن مربیت را منفعتی باشد انتهی و بر عارف مخفی نیست که جناب کبریائی او تعالی جای ناز نیست که کسی یارای آن گردد که بگوید که عجب است که اگر من بمیرم بر گور من رحمتی نرسد والله سبحانه بمراده اللهم احینا مسکینا وامتنا مسکینا واحشرنا فی زمرة المساکین بحرمة النبی صلی الله علیه وآله وسلم واصحابه اجمعین آمین

باب پنجم در رضا و تسلیم

شبی زیت فکرت همی سوختم ❊ چراغ بلاغت بمیفروختم ❊ زیت بفتح درخت زیتون و نیز روغنی که از چوبها آن کشند و در ادویه بکار برند کذا فی المهذب و ابراهیمی و اضافتش بیانی ست عبد الواسع فرموده که در عامه نسخ بجای کلمه می که مفید استمرار است بار زائده واقع شده لیکن نظر بمعنی مصرع اول کلمه می مناسب ست انتهی و انت خبیر بان الانسب بالمقام کون الباء للمعنی الصرف دون الاستمرار چه در یک شب استمرار صورت نه بندد و حاصل آنکه شبی در فکر سخن بودم و بلاغت را در آن بکار بردم که ❊ پراگنده گوی حدیثم شنید ❊ جز احسنت گفتن طریقی ندید ❊ پراگنده گوی بیاء وحدت بیهوده گوئی و اشارت بآنکه او شاعر بود از جای چنانکه در مصرع ثانی بیت لاحق می آید طریقی بیاء تنکیر احسنت صیغه ماضی است برای مخاطب ای نیکو گفتی و پارسیان را محل تحسین بمعنی شاباش آرند کذا فی المدار و التحفه ❊ هم از خبث نوعی در و درج کرد ❊ که ناچار فریاد خیزد ز درد ❊ خبث بضم خا و ثا مثلثه پلیدی اندرون و طعن در سخن دیگری و در دعاید تحسین وی نوعی بیاء وحدت یا قلت و که علت درج کردنست در و اشارت بحسد شاعران که مرض مولم است و بیان آن خبث مدرج آنست ❊ که فکرش بلیغ است و رایش بلند ❊ درین شیوه زهد و طامات و پند ❊ زهد بضم عدم رغبت بدنیا و طامات سخنان از جیب رست و قبیل سخنان زرانند و اینجا کنایه از حکایات که شیخ هر موعظتی را بدینطور در بیان آرد ❊ نه در خشت و گوپال و گرز گران ❊ که این شیوه ختم است بر دیگران ❊ خشت بالکسر معروف و نیز نوعی از حلوا که مثل خشت مربعه کرده خشک سازند و نیز گرز چار پهلو که در قدیم بدان جنگ میکردند و نیز نیزه

کوچک در میان آن حلقه از ریسمان تافته بیندند و انگشت سبابه در آن حلقه کرده نیزه را بجانب دشمن اندازند کذا فی المدار و المؤید و الرشیدی گوپال با هر سه اول پارسی نام مبارزی که از خویشان شاه روس بود و نیز نوعی از اسلحه سرگران که آنرا گرز و چماق نیز گویند کذا فی المدار و شرفنامه اینجا تواند که خشت و گوپال هر دو مرادف گرز باشند و تواند که خشت بمعنی نیزه مذکور باشد و گرز گران تفسیر گوپال باشد و که علیه است حاصل طعنهٔ آن حاسد آنکه شعر سعدی در موعظت عامهٔ خلق است و در ترغیب زهد و اصلاح باطن نه در بیان جنگهای سلاطین ماضی زیرا که این شیوه بر دیگر شعرا ختم گشته و آن اشارت است بشاهنامهٔ فردوسی طوسی که مشتمل است بر قصص حروب سلاطین پیشین و هم اشارتست بسکندرنامهٔ نظامی گنجوی که در میان جنگهای سلطان سکندر با ملوک اطراف داد سخن داده است چه آن از تصنیف این کتاب پیشتر تمام شده است که تاریخ اتمام او پانصد و هفت و نود سال است و بقول نفحات پانصد و دو و نود والله اعلم شیخ در جواب می فرماید ـ ندانند کمارا سر جنگ نیست * وگرنه مجال سخن تنگ نیست ـ سر جنگ خیال ابراز کردن جنگهای سلاطین ماضی که لا یعنی بیش نیست مجال جای جاده و ظهور میدان ـ توانم که تیغ سخن برکشم جهان سخن را قلم درکشم * تیغ سخن و جهان سخن باضافت بیانی قلم در کشیدن محو ساختن یعنی من میتوانم که سخن جنگ را بنوعی بیان نمایم که کتب متقدمین را که در بیان جنگها مؤلف اند محو کنم * بیا تا درین شیوه چالش کنیم * سر خصم را سنگ بالش کنیم ـ چالش بجیم پارسی خرامیدن و بناز رفتن کذا فی المدار و السروری و کلمهٔ بیا بمعنی برای است بیا خطاب بسامع و خصم عبارت از حاسد مذکور یعنی ای فلان بیا تا در شیوهٔ جنگ آوری سخن رانم و بر خصم سنگ را بالش کنم ای اطوار جنگ که حاسد آن را معاینه نموده چنان بیقرار شود که از حسد خوبی گفتارم خوابش نگیرد چه مقرر است که سنگ را زیر سر نهادن موجب بی آرامی است و آنچه مولانا عبد الواسع فرموده است که سنگ بالش سنگی را گویند که مردم مفلس بی سرمایه بجای بالش زیر سر نهند مناسب مقام نیست

گفتار در بیان فضل و هزیمت در دعا سعادت به بخشایش داور است * نه در جنگ بازوی زور آور است ـ سعادت طالعمندی و فتح در جنگ بخشایش داور رحمت ایزدی ـ چو دولت نه بخشد سپهر بلند * نیاید بمردانگی در کمند * دولت اقبال و فیروزی و فاعل نیاید ضمیر دولت است ـ نه سختی رسد از ضعیفی بمور * نه شیران بسرپنجه خوردند زور * زور معطوف است بر سرپنجه به عطف تفسیری و بعضی نسخ بجای شیران پیلان واقع است و آن بمور انسب است ـ چو نتوان با فلاک دست آختن * ضروریست با گردشش ساختن ـ آختن آهیختن بیرون کشیدن و بر آوردن کذا فی الشامل و المدار و ابراهیمی یعنی چون مردمان قدرت آن ندارند که بر افلاک و سیارگان که مؤثر اند

اندو هر بنات و روز جهان از تاثیرات سعد و نحس ایشان رو نماید پس بگردش اینها سازش کردن ضروری لابد و بست
گرت زندگانی نوشتست دیر ٭ نه مارت گزاید نه شمشیر و شیر ـ تا بمضاف الیه زندگانی ست گزاید
ای آزار رساند ـ وگر از حیاتت نماندست بهر ٭ چنانت کشد نوشدارو که زهر ٭ بهر مختصر بهره بمعنی النصیب
ست نوشدارو دوا و بپارسی شراب لوا زنده و تریاق اعظم که با زهر گویندش و آبحیات کذا فی المدار والرشیدی
و نیز معجونیست از طبیعین هند که معده را قوت بخشد و غذا هضم کند و رنگ روی را سرخ کند و بوی دهان را خوش سازد
وصفتش مولانا عبدالله اسحق نوشته اینجا نظر بمقابله زهر یا زهر و تریاق مراد ست و صاحب این بیت را بمعنی
آبحیات نهاد گرفته که بیان چنانست ـ نه رستم چو پایان روزی بخورد ٭ شغاد از نهادش بر آورد گرد ـ بطریق
استفهام انکاری یعنی رستم با آنکه پیلتن و تهمتن گفته اند چون آبخورد او بعالم نماند شغاد او را ہلاک گردانید و شغاد
بکسر شین و غین معجمتین و دال مهمله در آخر و در شمائل بنام روباه نوشته که بدان جانور وحشی معروف را هم خوانند و برادر
رستم بود و او را بخصومت انقطاع کابل بطائف الحیل در چاه انداخت بتمام تفصیله فی اواخر الباب
الاول **حکایت** مطابق دو بیت اول این داستان ـ مرا در سپاهان یکی یار بود ٭ که جنگ آور و
شوخ و عیار بود ـ سپاهان بکسر سین مهمله و با پارسی نام شهریست از پارس که دجال علیه اللعنة از انجا پدید آید
هوائی لطیف دارد و اهل آن زیرک باشند و صناع در قدیم او را یهودیه خواندندی گویند قحطی که در عالم پیدا
شود ابتدا آن از سپاهان بود هر که چهل روز دران نشیند البته اثر بخل و سعوی پدید آید و صفهان بصاد
و فا هم گویند کذا فی المدار و الکشف ابراهیمی و مصراع ثانی بدوازده ابیات لاحقه صفت آن یار ست
عیار بالفتح و التشدید دزد راه زن و دلاور و زیرک و مرد بسیار آمد و رفت کننده یقال رجل عیار ای کثیر الحرکة و
الطواف فی العرب قد تذم به یقال غلام عیار نشط فی المعاصی و عیار نشط فی الطاعات کذا فی المنتخب ـ مدامش
بخون دست و خنجر خضاب ٭ بر آتش دل خصم ازو چون کباب ـ خنجر معطوف بر دست و شین مضاف الیه خنجر بر آتش
متعلق کباب ای همیشه دست و خنجر او بخون رنگین بودی و دل خصم او در گداز چنانکه کباب بر آتش میگدازد ـ
ندیدم که روزی که ترکش نبست ٭ ز پیکان پولادش آتش نجست ـ روزی بیای موصوله که ترکش آ صله آن
نبست بصیغه اثبات باید خواند و بصیغه نفی که بعامه نسخ دیده شد غلط است و مضمون مصراع ثانی مفعول ندیدم ست
حاصل آنکه هر روزی که ترکش بر جنگ بسته است ندیده ام این معنی را که از پیکان پولاد و تیر او آتش نجسته باشد بلکه البته پیکانش
بزره مبارزان رسیده آتشی بر آورده است ـ دلاور بسر پنجه گاوزور ٭ ز هولش بشیران در افتاد شور ٭
گاوزور آنکش گویند که بی ورزش و ریاضت و آموختن فنون کشتی گیری در نهایت و کمال قوت باشد چنانکه
گاوران ورزش استعمال زور با کمال است کذا فی الرشیدی و آن معطوف است بر دلاور و شیران کنایه از مبارزان

۲ چونکه در ابتدا آبادی و در آن شهر سپاه بسیار ساکن بود لقب سپاهان شده کذا فی خزانة الاعداد

۲ ضمیر راجع بمعنی معلوم است از انقطاع ... کابل

بدعوی چنان ناوک انداختی * عدو را دو تن بر یک انداختی - که بیان چنان از صدر مصرعه ثانی محذوفست
بنا بر ضرورت وزن ناوک چوب تهی که دران تیر نهاده بیندازند و بمعنی تیر هم مستعملست ابراهیمی و مدار و کلمه را
علامت اضافت و دلن ست بسوی عدو و بر یک مختصر بر یکدیگر ای بیک ناوک دو فرد دشمن بر یکدیگر انداختی و
هلاک ساختی و بعضی این ترکیب را محمول بر قلب نموده از قبیل و استفراغ الدمع من عین قد استلئت ای استفراغ
العین من دمع پس کلمه را متصل بیک باشد و کلمه بر داخل بر دو تن عدو ای بیک تیر مبدا اختی بر دو تن
عدو و بیک چوبه بکفایت دو دشمن بساختی و بعضی تن را بمعنی پاره ملاحظه کرده ای یک جسم عدو را دو پاره کرده
از حلقه کارزار انداختی و تواند که بر بمعنی ربا باشد ای بیک چوبه تیر دو تن را بر زمین انداختی و قاله المعنی الثانی
و صاحب رشیدی و شرفنامه و ابراهیمی درین دو بیت بجای عدو را غدرا نوشته اند بسبکه بیان چنان باشد و غدرا
بفتح غین معجمه و سکون دال معجمه و را مهمله و الف در آخر نام معشوقه وامق و نیز بمعنی آشکار و ظاهر و بر همین این
بیت را شاهد آورده اند ای آشکارا دو کس را بر یک گر انداختی - چنان خار در گل ندیدم که رفت - که
پیکان او در سپرهای زفت * زفت بزای معجمه مفتوحه و فا ساکن سطبر ای چنانکه پیکان او در سپرهای سطبر
بسرعت و سهولت میرفت هیچ خار را ندیدم که آنچنان بسرعت و سهولت در گلها رفته باشد - نزد تارک
جنگجوی نخشت * که خود و سر بهم رانه در هم سرشت - تارک بتای مثناة فوقانیه و را مهمله مفتوحه سر و خود
سر که در تارک زیبش مغفر نامند کذا فی المدار خشت بمعنی نیزه خود بضم خای معجمه و واو معروف کلاه آهنین که روز
جنگ بپوشند و سرشتن آمیختن دو چیز در یکدیگر جنگجو بیای تنکیر و که رابطه بین الجملتین ست یعنی نزد آنجوان
بر دیا مغفر هیچ مبارزی را به نیزه بطوریکه مغفر و سرش را نیامیخته باشد یعنی البته که بر دو را با یکدیگر سرشت
و ریزه ریزه بساخت و آنچه بعبارت نسخ مصرع اول نخست و در ثانی شکست واقعست لفظاً و معنی غلط است
عبدالواسع اما لفظاً برای اختلاف حذو یعنی حرکت ماقبل ردف و معنی برای آنکه برین تقدیر ذکر آلت شکستن
از دست میرود و آری ببعضی نسخ ناوکی بنون و واو و یا جنگجو در الکلیه بجای یا یافته یعنی مجهود اول ضرب
تیر خود و سرش شکسته است و حاجت ضربت دیگر نداشته و غدر اختلاف حذو و توجیه بسیار گفته شد -
چو گنجشک روزی ملخ در نبرد * بکشتن چه گنجشک پیشش چه مرد * عبدالواسع گفته که گنجشک مضاف ست بجانب
روز دانمصرعه بحذف رابطه در افاده مطلب تمام ست و تعلق بمصرعه ثانی ندارد یعنی آنجوان در نبرد مثل
گنجشک روز ملخ بود یعنی از کثرت غضب و غصه دیوانه میشد چه مشهور ست که گنجشک روز ملخ از کثرت هجوم ملخها
دیوانه میشد انتهی و تواند که روز ملخ ظرف گنجشک باشد ای آنجوان بروز جنگ مثل گنجشک بود بروز ملخ در چالاکی
حمله و تیزی در قتل دشمن چه گنجشک بهمه مرغ کوچکست کذا فی المدار پس شامل ست مرغ ملخ گیر را که هندش ملیر

گوینده و تکرار کلمه چه مفید تسویه است ای در کشتن مرد و گنجشک پیشش او برابر بود. گرش بر فریدون بدی تاختن + امانش
ندادی به تیغ آختن + شین اول عائد ست بپیا مذکور و مضاف الیه تاختن که بمعنی دویدن و دوانیدن آمده است
و شین ثانی عاید بفریدون که شاه باشوکت بود و ضحاک را کشته بود و بدی مختصر بودی ست و هر دو یا برای
ماضی ست ای پیش از انکه فریدون تیغ برآوردی و برکشیدی از دست آن یار بقتل رسیدی. پلنگانش
از زور سرپنجه زیر + فرو برده چنگال در مغز شیر + شین مضاف الیه سرپنجه ست و زیر مغلوب. گرفتی کمر بند
زور آزمای + وگر کوه بودی بکندی زجا. هر یک بمصرعین مستقل برابر ست یعنی مبارز جا لشکر را از کمر
بند گرفته با رتاییدی و بند نمودی و مبارز زیرا که مثل کوه پا برجا بودی از جا بلرزانیدی و بیفگندی
و تواند که دگر بمعنی اگر چه باشد ای زور آزمایان را بکمر بند دست بزده از جا بر کندی اگر چه مثل کوه مستحکم
بودندی. زره پوش را چون تبرزین زدی + گذر کردی از مرد و بر زین زدی. تبرزین بر اسم موقوف تبر است
فراخ سر که بر پهلوی زین بندند و بدان کارزار کنند ابراهیمی و جهانگیری فاعل گذر کردی ضمیر تبرزین
است یعنی چون تبرزین را بر شخص زره پوش انداختی از وی گذر نموده تا بزین اسپش رسیدی. نه در مردی او را
نه در مردمی + دوئم در جهان کس شنید آدمی. کلمه را علامت اضافت دوئم ست ای نبود آوازه کس در جهان
مثل او در مردانگی و مروت و سخاوت و آدمیت هیچ آدمی نشنیده است و در ذکر مردمی اشارتست با نکه توطئ
او سپاهان مرا و را از بخل بخشیده بود. مرا یکدم از دست نگذاشتی + که با راست طبعان سری داشتی.
که علیه ست راست طبعان راست بازان و راست گویان سری بیار عظمت ای محبت تمام. سفر ناگهم زان زمین
در ربود + که بیشتر در آن بقعه روزی نبود. که علیه ست میم بیشتر مضاف الیه روزی بیش بیار تازی و پارسی
هر دو میتواند بود و قضا نقل کرد از عراقم بشام + خوش آمد در آن خاک پاکم مقام. قضا حکم ازلی خدا و عراق
ولایتی ست که سپاهان در آن واقعست میم اول مفعول او نقل کرد ست ای مرا و ثانی مفعول خوش آمد و مقام مصدر
میمیست بمعنی جائی ماندن زشش القصه بود م خندی مقیم + برنج و براحت بامید و بیم. چندی بیار تنکیر مفید
قلت ست و القصه در مقام اختصار گوینده دگر پر شد از شام پیمانه ام + کشید آرزومندی خانه ام. دگر بمعنی دیگر
باز ناظرست تا بچه گفت ست که بیشتر در آن بقعه ای در شام هم روزی من تمام شد و میم خانه ام مفعول کشیده است
و خانه عبارت از ملک شیراز که در پارس ست. قضا را چنان اتفاق اوفتاد. که بازم گذر در عراق اوفتاد
قضا را بارادهٔ الٰهی که بیان چنان است و میم مضاف الیه گذر. شبی سر فرو شد باندیشه ام + بدل برگرفت آن هنر
پیشه ام میم اول مضاف الیه سر ست و ثانی مضاف الیه دل. نمک ریش دیرینه ام تازه کرد + که بودم نمک خورده
از دست مرد. ریش معروف و محبت کذا فی المدار مستشهد ببیت متن و فاعل تازه کرد نمک ست که بمعنی نعمت است

بدیدار اوای برای دیدن او چه از ادوات مصدرست و شین چهرش مضاف الیه طلبگارست و تواند که بجای خود باشد یعنی طالب محبت او گشتم تا باز فیما بین محبت تازه گردد. جوان دیدم از گردش دهر پیر * خدنگش کمان ارغوانش زریر * خدنگ بفتحتین و کاف پارسی درختی وچوبی است که از و حنائے زین و ترکش و تیر سازند وبکثرت استعمال تیر را هم گویند ارغوان بفتح گلیست سرخ زیر بتقدیم زا معجمه بر را مهمله گیاهیست زرد که بدان جامها رنگ کنند و آنرا اسپرک نیز گویند فی المدار والکشف یعنی قدش که مانند خدنگ راست بود مثل کمان خم و کوز گشته بود و رنگش که مثل ارغوان سرخ بود مشابه اسپرک زرد شده بود. چو کوه سفیدش سر از برف موی دوان آبش از برف پیری بروی. شین اول مضاف الیه سرست و ثانی مضاف الیه موی یعنی سر او ز سپیدی موی چون قله کوهی گشته بود که از بارش برف سپید باشد و آب برف پیری از سرش بحنة بروی او روانه شده بود و آنکه از آب چشم خواسته که در حالت پیری از چشم روانه شود مرتکب غیر ظاهر گشته. فلک دست قدرت برو یافته * سر دست مویش بر تافته. اضافت بهردو بیانیه است * بگرده گیتی غرور از سرش سر از ناتوانی بزانو برش * شین مضاف الیه سرست و کلمه بر زایده. بدو گفتم ای سرور شیر گیر * چه فرسوده کردت چو روباه پیر * فرسوده بخیست سوده و کهنه و ریخته ابراهیمی ای چه چیز ترا باین ناتوانی و پیری رسانیده است. بخندید کز روز جنگ تتر * بدر کردم آن جنگجوئی ز سر. که بیان گفت محذوف تتر و تتار ولایت کفرستان که ختن و خوبان خیز کذا فی المدار آن جنگجوئی اشارت بجنگهائی سابقه که در جوانی میکرد. زمین دیدم از نیزه چون نیستان * گرفته علمها چو آتش در آن. نیستان بیشه که در آن بسیار نی باشد شر فتاده علم به فتحتین برق و صاعقه و سر نیزه کذا فی المدار اینجا سر نیزه مراد است که از پولاد و مانند آن ساخته به نیزه وصل کنند و از غایت صفا و جلا و روشن و درخشان باشد ای از بسیاری نیزه زمین نیستان شده بود و برق علمها مثل آتش بود که در نیستان فتاده باشد و زبان بر آورده باشد. برانگیختم گرد هیجا چو دود * چو دولت نباشد تهور چه سود * چه بود ای سپاه و بلند تیر تهور مصدرست بر وزن تفعل بمعنے بیباکانه در جنگ رفتن و این افراط شجاعتست چنانکه جبن تفریط او است دولت اقبال و طالعمندی. من آنم که چون حمله آوردمی برمحا از کف انگشتری بردمی. هردو یا برای ماضی است مع به ضم را مهمله نیزه و گذرانیدن نیزه از حلقه انگشتری بدر آوردن است از کمال صنعت خصوصاً که انگشتری در کف دیگری باشد. ولی چون کند اختر یاوری * گرفتند گردم چو انگشتری * که انگشت یا گرداگرد گرفته احاطه نموده است و فاعل گرفتند سواران دشمن است. غنیمت شمردم طریق گریز * که نادان کند با قضا پنجه تیز. که علیه است و پنجه تیز کردن مستعد شدن بجنگ * چه یاری کند مغفر و جوشنم * چو یاری نکرد اختر روشنم. مصراعه اول جزای مقدم شرطست و بعضی

[illegible]

بفتح ها مستفاد میشود و مغفر بکسر میم و سکون غین معجمه و فا و را مهمله صیغه آلت است از غفر بمعنی پوشیدن یعنی خود آهنی که بسر زامی پوشند و آنرا ترک نیز گویند کذا فی المهذب جوشن بفتح جیم عنبی از پوشش مبارزان و قیل زره کذا فی شرفنامه

کلید ظفر چون نباشد بدست * بازو در فتح نتوان شکست - بعد از فراغ از بیان حال تنهای خود در جنگ دشمن بیان کوشش همه لشکر خود میکند - گروهی پلنگ افگن و پیل زور * در آهن سر تا بسم ستور * گروهی مبتدا موصوف تا آخر صفت آن و خبرش محذوفست سرای از سر مرد راکب یعنی گروهی از لشکر دشمن که اسپ سوار ایشان هر دو با آهن پوشید بودند بجنگ ما آمدند پس همانده که دیدیم گرد سیاه * زره جامه کردیم و مغفر کلاه - یعنی زره را بجای جامه پوشیدیم و از مغفر کلاه بر سر نهادیم الی برای جنگ مستعد و مسلح شدیم

چو ابر اسپ تازی بر انگیختیم * چو باران پلارک فرو ریختیم * کلمه چو بهر دو مصرعه برای تشبیه است پلارک بفتح بار پارسی و کاف تازی جنسی از پولاد و گوهر دار و نیز گوهر شمشیر و بمعنی تیغ نیز ابراهیمی و شرفنامه اینجا پولاد مراد است که کنایت از تیغ و تیر پولادیست یعنی اسپان تازی قوی هیکل و سیاه رنگ را مثل ابر بر انگیختیم و تیغ و تیر را مثل باران بر یختیم ای جهد و جد را بکمال رسانیدیم - دو لشکر بهم بر زدند از کمین * تو گفتی زدند آسمان بر زمین - بهم بر زدن بر یکدیگر افتادن و فاعل زدند ثانی قضا و قدر - ز باریدن تیر همچون تگرگ * بهر گوشه بر خاست طوفان مرگ * تگرگ بهر دو کاف پارسی سنگچه و ژاله که از ابر بارد ابراهیمی و شرفنامه بصید هژبران پرخاش ساز * کمند اژدهای دهان کرده باز - یعنی کمند اژدهائی عظیم بود که برای شکار کردن نر شیران و مبارزان جنگ کننده دهانرا باز کرده بود - زمین آسمان شد ز گرد کبود * چو انجم درو برق شمشیر و خود - ای زمین از کثرت گرد سیاه آسمان شده بود و تاریک و تیره گشته برق بمعنی درخشندگی و تابش مضافست بشمشیر و خود حاصل آنکه از گرد سیاه زمین بصورت آسمان مصور گشته بود و شعاع تیغ و مغفر در وی مثل ستارگان مینمود که از لوازم آسمانست برق را موقوف الآخر خواندن بمعنی صاعقه و تشبیه مرکب بمرکب باعتبار نمودن یعنی شمشیر و خود در آن گرد چنان مینمود که گویا ستارگانند که در آن برق افتاده است تکلف و تعسف است - سواران دشمن چو دریافتیم پیاده سپر در سپر بافتیم - میم متکلم مع الغیر در مصرع اول مراد از لشکر خود داشته است و در ثانی از هر دو لشکر پیاده حال است از فاعل فعل ثانی - به تیر و سنان موی بشگافتیم * چو دولت نبد روی برتافتیم * بندای نبود چه زور آورده پنجه جهد مرد * چو بازوی توفیق یاری نکرد - جزای مقدمست - نه شمشیر کند آوران کند بود * که کین آوری زاختر تند بود * کند آوران کاف تازی مضموم و نون و دال مهمله بمعنی دلاوران پهلوانان و مبارزان کنا قال عبد الواسع و کذا فی المدار کند آور بر وزن زور آور مرد دلاور و مردانه و سپه سالار و کلیه است و کین آوری بیای مصدری یعنی شمشیر مبارزان و سپه سالاران کند نبود بلکه اختر تند و بد خواه و کینه بایشان بود - کس از

[illegible]

آغشته بالمد و کسر غین معجمه آمیخته و آلوده جهانگیری * چو صد دانه مجموع در خوشه * فتادیم هر دانه در گوشه * خوشه
بهمزه وحدت و گوشه بهمزه تنکیر ای اول چنان متفق و یکی بودیم که صد دانه در یک خوشه بهم باشند و آخر چنان
متفرق و جابجا شدیم که چون بر خوشه ضرب سنگ و چوب رسد هر دانه بگوشه دیگر رود. بنامردی از هم بدادیم
دست * چو ماهی که در جوشن افتد شست * مقررست که مبارزان و یاران یک دل در حلقه جنگ جاها بیکدیگر بسته
دست یکی بدست دیگر نهاده کارزار کنند تا کسی از ایشان گریزپای نشود پس از هم دست دادن عبارت از پریشان
شدن و هزیمت خوردن جوشن ماهی کنایه از پوست او که درم وارست گویا حلقهای زره در یکدیگر یافته اند
شست بفتحه شین معجمه و سین مهمله آنچه ماهی را بدان گیرند تا از ریش قلابه گویند و آن آهنی ست بسر کج و نیز دام
و حلقه کمند کذا فی الرشیدی اینجا بمعنی اول مرادست و ثانی ایهام ای بریدن ما یاران ز هم و جابجا شدن
بسبب نامردی ما چنین بود که ماهی با آنکه جوشن بر تن دارد در قلابه صیاد گرفتار آید عبد الواسع والانسب ان
یقال جابجا شدن و گرفتار آمدن ما بدست دشمن بدین مثال شد که همه با ماهیان از شورش مردمان متفق شوند
و بدامها گرفتار آیند چه از دستور ماهی گیران ست که بعضی از جانبی از دامها گرفته خاموش ایستند و بعضی از
جانبی دیگر رفته آب را بدست بگردانند تا ماهیان از دهشت دویده بدامها افتند و آنچه بعضی نسخ بجای دست
پشت و بجای شست ز دست وقعست لفظا و معنی غلطست کسانرا نشد ناوک اندر حریر * که گفتی بدوزند
سندان بتیر * کسان بحذف یای موصوله که گفتی صله آن و کلمه را مفید اضافت ناوک ست بکسان یعنی ناوک
کسانیکه در صنعت ناوک اندازی ایشان چنان میگفتی که سندان را به تیر میدوزند در حریر هم رفت که
نرم ترین اشیا است و بعضی نسخ که گفتند دوزیم وقعست و تا واحد ست * چو طالع ز ما روی بر پیچ بود *
سپر پیش تیر قضا هیچ بود * روی بر پیچ بود ای پیچیده روی بود سپر کنایه است ز کمال از جد و جهد و
سختی کارزار تمت الحکایات فقال الشیخ * ازین بوالعجب تر حکایت شنو * که بی بخت کوشش نیرزد بجو
که بیانش شنو است و کوشش بمعنی وجهه کارزار دشمن **حکایت** مذکوره آنکه * یکی آهنین پنجه در اردبیل *
همی بگذرانید بیلک ز پیل * آهنین بمعنی قوی دست و زور آور صنعت یکی ست اردبیل بالفتح و دال موقوف
و با ر تازی و با فارسی و در مدار گفته که بباء موحده پارسی است و برای رعایت قافیه با جا بیا تازی خوانند
چنانکه درین بیت نام شهریست بحدود آذربیجان بنا کرده فیروز شاه جد نوشیروان لهذا او را فیروز آباد
هم گویند بیلک ببای موحده تازی و یای پارسی و کاف تازی جنسی از تیر که پیکانش دو شاخه باشد و
قبل پسر پهن باشد مثل بیل لهذا بیلک بکاف تصغیر خوانده شد و موید اول است آنچه فخری گوید ست آیا
شبهی که بدوزی بروز کین * و مصاف ز آسمان * خورشید را بیلک و آنرا افلاک هم گویند و در شرفنامه

گفته که این لغت هندیست که بفارسی مستعمل شده بیل بیای بیا موحده تازی و یا فارسی آهن سر پهن که
برزگران بدان زمین کاوند و کلند هم گویندش مطلب واضح است . نمد پوشی آمد بجنگش فراز * جوانی
جهان سوز پیکار ساز * نمد پوشی بیای وحدت و شین مضاف الیه فراز که بمعنی پیش ست جوانی بیا نکیر
بموصوف لاحق کنند جهان سوز غضبناک . بپرخاش جستن چو بهرام گور . کمندی بکتفش بر از خام گور *
بهرام نام شاهی معروف از ایران زمین و وجه تسمیه به بهرام گور نست که شیر بر گور خر سوار شده گرفته بود بهرام
از پس شیر چنان تیر زد که از پشت شیر و شکم گور گذشته بر زمین نشست از آن روز باین نام اشتهار یافته
داو را شیر زور هم گویند کذا فی المدار ابراهیمی و هو الموافق بکتب التواریخ و در مفتاح العلوم آمده که چون
بشکار گوران شوقی تمام داشت لهذا منسوب بگور شد کمندی بیا وحدت و کلمه بر زایده است خام نا پخته
و مردم بی تجربه و نا صادق و پوست نا مدبوغ و در رشیدیست که کمند میان زنان از رشته چرمین باشد
یعنی به جنگ آوری مثل بهرام بن یزدجرد بود و کمندی از پوست گور خر غیر مدبوغ بر کتف داشت * چو دیدار
بیلی نمد پاره پوش * کمان در زه آورد و زه را بگوش * اردبیلی بیا النسبت همان آهنین پنجه نمد پاره پوش
مفعول دیدست نه صفت اردبیلی . به پنجاه تیر خدنگش نزد * که یک چوبه بیرون نرفت از نمد . که رابطه بین الجملتین
و شین مفعول دست و عاید بنمد پاره پوش . دلاور در آمد چو دستان گرد * بخم کمندش در آورد و برد . گرد بضم
کاف پارسی پهلوان و دلاور و دستان نام پدر رستم و شین عاید بارزو بیل و کذا شین لاحق و ببعضی نسخ *
در آمد نمد پوش چون سام گرد واقعست و سام نام جد رستم است کذا فی المدار . بلشکر گهش برد و در خیمه دست
چو دزدان خونی بگردن ببست . در خیمه آه معطوفست بر ما سبق و متعلق ببست که بمصراع ثانی ست و شین
مضاف الیه است که مفعول دست و فاعلش ضمیر نمد پاره پوش یعنی او را بلشکر گاه برد و هر دو دست او در خیمه مانند
دزدان خونین بر گردن بست و محکم ساخت . بشب از غیرت و شرمساری نخفت * سحر سالار خیمه گفت
فاعل نخفت ضمیر اردبیل ست پرستاری بیا وحدت و ظاهر است که آن گوینده از خدمتگاران اردبیلی باشد
و موید اوست که ببعضی نسخ پرستارش دیده شد والله اعلم از خیمه ای از بیرون خیمه و بیان گفت آنکه . تو کاهن
بناوک بدوزی و تیر * نمد پوش را چون فتادی اسیر * کاهن آه صفت توست و چون بمعنی چگونه و کلمه را علامت
اضافت امر است نمد پوش . شنیدم که میگفت و خون میگریست * ندانی که روزی اجل کس نزیست *
من آنم که در شیوه و طعن و ضرب * برستم در آموزم آیین حرب . طعن و ضرب بسا معانی آمده است اینجا طعن
بمعنی نیزه زدن و ضرب بمعنی شمشیر زدنست . چو بازوی بختم قوی حال بود * سطبری پیلم نمد مینمود و سطبری
و سطبری فربهی و سختی شامل و میم پیلم مفعول مینمودست گمان نم که در پنجه ام اقبال نیست * نمد پیش تیرم کم از

میم کنونم مضاف الیه بنجه است اقبیل بالکسر با پارسی ماله اقبال بمعنی طالعمند که برای رعایت قافیه میل اماله نموده
شد تمت الحکایة فقال الشیخ - بروز اجل تیر جوشن درد * زپیراهن بی اجل نگذرد - مصراع ثانی بحذف
عطف است و هر یک مصرعه در افاده مطلب مستقل برا سه است و جوشن مفعول درد است - گرا تیغ قهر اجل در
کفاست * برهنه ست اگر جوشنش چند تاست - گرا بالکسر مخفف هر گرا و اگر بمعنی اگرچه چند تای بسیار تو چه تا و ته
و توا بالفتح مترادف اند ابراهیمی - ورش بخت یاور بود در هر کشیت * برهنه نشاید بساطور کشت شین
عاید ست بر او پشت بمعنی معاون و ممد ساطور کارد ی که گوشت ببر دا یکار و قصابان - نه دانا بسعی از اجل
جان ببرد * نه نادان بناساز خوردن بمرد - سعی عبارت از خوردن مقویات بدن و پرهیز کردن از مضرات
آن ناساز ناموافق و مخالف طبع **حکایت** شبی کرد از درد پهلو نخفت * طبیبی در آن ناحیه بود گفت
کرد به ضم کاف تازی قومی اند که گوسپندان چرانند و پوششان از پشم دارند و اکثر در صحرا باشند ابراهیمی و رشیدی
و هر سه یا برای وحدت ست - ازین دست کو برگ رز میخورد * عجب دارم از شب بپایان برد - رز
بتقدیم مهمله بر معجمه درخت انگور از مختصر اگر بعضی نسخ ازین ست وقعست الحی در دش ازین جهت ست
که این دهقان برگ انگور می خورد که غذائیست در غایت ثقل و دیر هضم و باد انگیز بلکه موجب حدوث ذات الجنب
ست کما قیل و بعضی نسخ ازین دست یعنی ازین سبب و ازین رهگذر و بعضی ازین دشت بشین معجمه و قعست
شاید که بمردم غربا و دهاقین آنجا برگ سبز انگور را خوردن عادت کرده باشند چنانکه بدیار ما سبزه نخود و جواری
وغیره سبزی بهای خورند طبیب بموجب دانش خود و قاعده طب میگوید که عجب اینکه شب را باخر رساند و تا صبح
زنده ماند زیرا که - در سینه پیکان تیر تتار * به از اکل مأکول ناسازگار * اکل بمعنی خوردن مضاف الیه
مأکول بمعنی طعام و غذاست ناسازگار صفت اوست - گر افتد بیک لقمه در روده پیچ * همه عمر نادان برآید
به هیچ - ای نابود گردد - قضا را طبیب اندر آن شب بمرد * چهل سال ازان رفت و زنده است کرد - ای از وفات طبیب
مذکور **حکایت** دیگر در جریان قضا - یکی روستائی سقط شد خرش * علم کرد بر تاک بستان سرش
شین اول بالف یکی و ثانی راجع بخر سقط بفتحتین خطا در حساب و غلط در کتابت و آنچه افتاده باشد از چیزی و
سخن فضیحت و بالفتح و سکون قاف ست کشتن و مردن چهارپایه کذا فی المدار اینجا بمعنی اخیر مرادست و فتح
قاف بنابر ضرورتست **شعر** ضرورة الشعر عشر عدّ جملتها * وصل و قطع و تخفیف و تشدید
و مدّ و قصر و تحریک و اسکان و منع صرف و صرف ضم تعدیل علم کرد بر تال بستان ای نصب کرد
و آویخت و را بالای درخت انگور که در باغ او واقع بود تا از باغ دفع چشم زخم کند چنانکه رسم کشاورزانست
که در میان نزهه باغ و زراعت چیزی سیاه آزاد ندو ماندان نصب کنند - جهاندیده پیر بروی گذشت * چنین

ناظور مبالغه ناظر است یعنی نگهبان و باغبان صحرا دشت بفتح صحرا و بیابان بجا باغ مراد است و به بعضی نسخ کشت
بکسر کاف تازی یعنی زراعت دیده شد و فیه اختلاف الحدود و قد مر اوکه علیه . مپندار جان پدر کین حمار ✣ کند دفع
چشم بد از کشت زار ✣ ای از باغ . که این دفع چوب از سر و گوش خویش ✣ نمیکرد تا ناتوان مرد ریش . و به بعضی نسخ
بجای کون گوش دیده شد اما اول اصح است . کنون دفع چشم بد از کشت زار ✣ چگونه کند این توقع مدار ✣
تمت الحکایة فقال الشیخ . چه داند طبیب از کسی رنج برد ✣ که بیچاره خود خواهد از رنج مرد . که علیه ست یا بلکه
یعنی چون طبیب این نیست که خود هم محکوم قضا است و عاقبت بمرضی خواهد رفت پس مریض که در تقدیر بی چنین
رفته است که او باین بیماری که دارد بمیرد طبیب چگونه رنج او را دور کند مولانا روم میفرماید ✣ چون قضا
آید طبیب ابله شود ✣ آن دوا در نفع خود گمراه شود **حکایت** هم درین معنی . شنیدم که دیناری از مفلسی ✣
بیفتاد و مسکین بجستش بسی ✣ هر دو یا برای وحدت ست . با آخر سر ناامیدی بتافت ✣ یکی دیگرش نا
طلب کرده یافت ✣ شین عاید بدینار و ناطلب کرده حال ست از فاعل یافت تمت الحکایة فقال
الشیخ . بدبختی و نیکبختی قلم ✣ بگردید و ما همچنان در عدم . بعضی بجای بگردید برفتست واقع ست اشارت
است بحدیثی که عن عبد الله بن عمر انه قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم کتب الله تعالی مقادیر
الخلایق از نیکی و بدی در لوح محفوظ بیش از آنکه آسمان و زمین بوجود آمده باشد بمدت پنجاه هزار سال نوشته
و مولانا عبد الواسع گفته که در شکم نوشته و آن اشارت ست بحدیث دیگر السعید من سعد فی بطن امه والشقی من
شقی فی بطن امه یعنی نیکی و بدی خاتمه منوط ست تا بچه فرشته در رحم مادر بفرمان ایزدی بر جبین جنین از
سعادت و شقاوت اول مینویسند . نه روزی بسر پنجگی میخورند ✣ که سر پنجگان تنگ روزی ترند . سر پنجگی
قوت و زور آوری اعم از آنکه قوت بازوان باشد یا فطانت عقل و فاعل میخورند عالمیان . بسا چاره دان
کو بسختی بمرد ✣ که بیچاره گوی سلامت ببرد . بسا ای در جهان لب یا و افصحت که رابطه و عاطفه هر دو
تواند **حکایت** دیگر هم درین معنی . فرو کوفت پیری پسر را بچوب ✣ بگفت ای پدر بیگناهم مکوب ✣ میم
مفعول بکوب است . توان بر تو از جور مردم گریست ✣ ولی چون تو جورم کنی چاره چیست . بر توای
چنین توقع . تمت الحکایة فقال الشیخ مبینا للمرام . بداور خروش ای خداوند هوش ✣ نه از دست داور برآور خروش ✣
اول امر ست از خروشیدن ای از بیداد خلایق بجناب حق جل و علا عرض کن **حکایت** هم درین معنی
بلند اختری نام او بختیار ✣ قوی دستگه بود و سرمایه دار ✣ بلند اختری یای وحدت یعنی قوی طالع
ست مبتدا موصوف نام او بختیار صفت آن و مصراع ثانی خبر آن و سرمایه دار عطف تفسیری قوی دستگه
چه دستگه یعنی کثرت اسباب نیز آمده است . بهم او در آن بقعه زر بود و مال ✣ و گر تنگدستان و برگشته حال

رز بمعنی انگور کنایت است از باغ و زراعت و مال عبارت از اجناس ملک مواشی و رختها ۔ بکوی گدایان درش
خانه بود ۔ زرش همچو گندم به پیمانه بود ۔ کوی بمعنی محله و کلمه در زائده است گدایان مفلسان ۔ چو درویش بیند توانگر
بناز ۔ دلش بیش سوزد بداغ نیاز ۔ توانگر مفعول بیند است و ناز به معنی نعمت و بالش بپا تازی و نیاز بمعنی
احتیاج و فقر ۔ زنی جنگ پیوست با شوی خویش ۔ شبانگه چو رفتش تهیدست پیش ۔ زنی بیای وحدت
شبانگه ظرف رفت است و فاعلش شوی و شین مضاف الیه پیش است و عائد بزن و کلمه چو شرطیه است و مصرعه اول
جزا آن بیان جنگ آنست که کس چو تو بدبخت درویش نیست ۔ چو زنبور سرخت بجز نیش نیست ۔ درویش
بمعنی مفلس و نادار نیش آنچه کژدم و زنبور بدان نیش زنند اینجا کنایت از ایذا است که زن از درد و رنج فاقه میگشت
یا عبارت از آلت جماع که در سختی فاقه مر زن را نیز هم مکروه است و در توصیف زنبور بسرخ احتراز است از عسل
کننده و او دو هم نوش ۔ بیاموز مردی ز همسایگان ۔ که آخر نیم قحبه رایگان ۔ که علیه است قحبه بالفتح زن
بدکاره و روسپی کذا فی المدار رایگان بوقف یای تحتانیه بمعنی مفت صفت قحبه است و در فرهنگ جهانگیری است
چیزی که از راه یابند و در اصل راهگان بود مرکب است از راه و گان که افاده بمعنی لیاقت کند چه چیز فرومایه سزاوار آن
است که بر سر راهها افتاده باشد چنانکه شایگان بمعنی سزاوار پادشاهان که در اصل شاهگان بود و خدایگان
بمعنی کسی که سزاوار خداوندی باشد رشیدی ۔ کسان از زر و سیم و ملک است و رخت ۔ چرا همچو ایشان نه نیکبخت
کسان اشارت به بختیاری کرده است و همزه خطاب به نیکبخت طالعمند و سرمایه دار ۔ برآورد صافی دل صوف
پوش ۔ چو طبل از تهیگاه خالی خروش ۔ تهیگاه خالی شکم گرسنه یا باطن خالی از نفاق و غیره بداخلاق و
بیان خروش آنست ۔ که من دست قدرت ندارم بهیچ ۔ بسرپنجه دست قضا بر مپیچ ۔ ای برامر از امور دنیا و عقبی
و مصرعه ثانی توبیخ است مر زن را ۔ نکردند در دست من اختیار ۔ که من خویشتن را کنم بختیار ۔ فاعل نکردند
قضا و قدر بختیار طالعمند و نیز اشارت بآن سرمایه دار که نامش بختیار بود **حکایت** دیگر در همین معنی ۔ یکی
پیر درویش در خاک کیش ۔ چه خوش گفت با همسر زشت خویش ۔ کیش بکاف تازی دیار فارسی نام شهری است بر کناره
دریا فارس در جزیره بالای کوه کذا فی المدار و الکشف همسر عبارت از زن ۔ چو دست قضا زشت رویت سرشت
میالای گلگونه بر روی زشت ۔ و بعضی نسخ بجای زشت نوشت واقعست گلگونه سرخی که زنان برای زیب
بر رخسار مالند تمت الحکایة فقال الشیخ ۔ که حاصل کند نیکبختی بزور ۔ بسرمه که بینا کند چشم کور ۔ هر دو کاف
کدام است برای استفهام انکاری ۔ نیاید نکوکاری از بدرگان ۔ محال است دوزندگی از سگان ۔ بدرگان از
کمینگان و کم اصلان ۔ همه فیلسوفان یونان و روم ۔ ندانند کرد انگبین از زقوم ۔ فیلسوف حکیم و زیرک
و این لفظ یونانیست مرکب از فیلا بمعنی محب و از سوفا بمعنی حکمت بعده تخفیف نموده فیلسوف خواندند

بمعنی محب جد تمایل ز وحشی نباید که مردم شود + بسعی اندرو تربیت گم شود - وحشی جانور دشتی و تربیت آموختن آداب
آدمیت از گفتار اہل علم و غیر آن گم بمعنی ضائع - توان پاک کردن ز رنگ آینه - ولیکن نیاید ز سنگ آئینه
نیاید نتوان و از سنگ سنگ خاره مراد است و الآئینه عینک از بلور و امثال آن سازند - بکوشش نروید گل از شاخ
بید - نه زنگی بگرمابه گردد سپید + حاصل ابیات تشنگانه آنکه تغیر قضا مقدر و بشر ممکن نیست و خواست او تعالی
دگرگون نشود - چو رد می نگردد خدنگ قضا + سپر نیست مر بنده را جز رضا - رو بمعنی دفع و تقدیم کلمه که
مفید معنی استمرار است بر نون نفی بنا بر ضرورت شعر است چنانکه در بیت مثنوی - ہر چه صورت می وسیلت
سازدش + زان وسیلت بحر دور اندازدش + یعنی چون تقدیر و قضا ازلی رد نمیگردد و دفع آن بتدبیر
عقل ممکن نیست پس بنده را باید که قضا الٰہی را برضا پیش آید و رضا را سپر ساختن گفته که چون بنده رضا
را بکار برد قلق و اضطراب خاطر از میان برخیزد و لطف و قہر یکسان نماید بخلاف جزع فزع که دشوار است

حکایت دیگر ہم درین معنی

چنین گفت پیش زغن کرکسے - که نبود ز من دور بین تر کسے - زغن بفتح معجمه علیوا ازرگویند که او دشنام ماده و دشنام نر باشد کذا فی المدار کرگس ہر دو کاف پارسی پرنده ایست مردار خوار که بر ہمای او را برای تیر بکار برند و بتازیش نسر خوانند شامل و کشف که بیان چنیز
ست یا اولی برای وحدت است و ثانیه برای تنکیر - زغن گفت ازین در نشاید گذشت - بیا تا چه بینی در
اطراف دشت - تقدیم لفظ در که زائده است بر کلمه نشاید بنا بر ضرورت است ای از اثبات و تحقیق این
دعوی که کرده نشاید در گذشت بس بالا بیاید و تواند که در معنی نوع باشد ای ازین نوع سخن عزیز شنیدم که مقدار
یک روزه راه + بکرد از بلندی به پستی نگاه - ای ہر دو مقدار مسافت یک روز ببالا رفتند و از آنجا کرگس نگاه
بزمین کرد چنین گفت دیدم گرت باور است + که یکدانه گندم بہامون در است - ہامون دشت
زمین ہموار کذا فی المدار - زغن را نماند از تعجب شکیب + ز بالا نہادند سر در نشیب + چو کرگس بر دانه آمد فراز
گره شد بر و پای بند دراز + بر بمعنی پیش است و فراز بمعنی نزدیک یا از بالا باز آمده گره شد بسته شد پای بند
دام - بند السته زان دانه برخوردنش + که دہر افگند دام در گردنش - شین اول بمعنی خود است ای از
بر داشتن خود آن دانه را که بیان دانستن است این بیت با بیت لاحق مقوله شیخ است - نه آبستن در بود
ہر صدف - نه ہر بار شاطر زند بر ہدف - شاطر شطرنج باز چالاک و شوخ و بیباک منتخب - زغن گفت زین
دانه دیدن چه سود + چو بینائی دام خصمت نبود - که علیه است و بعضے نسخ چو واقعست شنیدم که می
گفت و گردن به بند + نباشد حذر با قدر سود مند - گردن به بند و حال است از فاعل میگفت حذر ترس
و پرہیز و بیدار بو بسته شدن کذا فی الکشف قدر اراده تفصیلی که بوقوع می آید و قضا اجمال

اوست که در ازل رفته باشد فالقضاء کلی والقدر جزئی وهذا البیت هو المقصود بایراد ۔ اجل چون بخونش در آورد دست

قضا چشم باریک بینش ببست ☆ اشارت بمضمون اذا جاء القضاء عمی البصر یعنی قضاء الٰهی چون پیش آید چه بینا

کو گردد ☆ قضا شخصیست پنج انگشت دارد ☆ چو خواهد از کسی گردی برآرد ☆ دو بر چشمش نهد دیگر دو بر گوش ☆

یکی بر لب نهد گوید که خاموش ☆ **حکایت** همدرین معنی ۔ چه خوش گفت شاگرد منسوج باف ☆ چو عنقا بر آورد و

پیل و زراف ۔ منسوج بافته شده و نام جامه ایست قیمتی علمدار کذا فی الشامل والمدار منسوج باف نقاش وچکین

دوز عنقا بضم عین پرنده ایست معروف الاسم مجهول الجسم که آنرا عنقاء مغرب هم گویند و در سروری و شامل بمعنی

سیمرغ گفته پیل معروف که بتازیش فیل مانند زراف بضم زاء معجمه تازی و راء مهمله آنکه اورا اشتر گاو پلنگ گویند

حیوانیست عجیب و غریب در نواحی مصر گردنش چون گردن اشتر ست و سمش چون سم گاو و رنگش چون رنگ

پلنگ و عربی آنرا زرافه گویند کذا فی المدار والرشیدی والتاج والاختیارات و در جواهر الاسرار آمده که دستهاء

او پای دراز ست و سرش مشابه بسر شتر ست و شاخش مانند شاخ گاو و پوستش مانند پوست یوز و دمش مثل

آهو و در رفتار پای چپ را نخست بردارد بر خلاف سائر حیوانات هذا هو الصحیح وقیل گفتار با ناقه جمع شود

ازان حیوانی زاید که بعضی اعضایش مشابه پدر باشد و بعضی مشابه بمادر چون این حیوان با گاو وحشی جمع

شود زرافه بحصول پیوندد وقیل مرغیست بوقلمون برایلا و ال که نام کوهیست هر رنگی که در عالم در پرهای او

موجود ست بامداد بلونی و شب بلونی باشد واز سخت نکو دارد کذا فی عجایب البلدان عبد الواسع فرموده که مقصود ست

عنقا و پیل و زراف و اسپ و شتر و غیره فرنگ را چکین دوزان و کشیده گران بتارهای زر و کلان بطون بر جامها

میکشند و طریق نقش انست که بافراز چوبین که هندش چهاپه نامند طرح آن می اندازند بعده موافق آن چکین

و کشیده میکنند و بیان گفتار شاگرد آنکه ۔ مرا صورتی بر نیاید ز دست ☆ که نقش معلم ز بالا نبست ۔ در مرا علامت

اضافت ست بمیم متکلم صورتی بیاء تنکیر و که رابطه بین الجملتین ست و تواند که موصول و صله باشند بالا بمعنی

اول یعنی آنکه چون شاگرد منسوج باف بر منسوج خود نقش عنقا و غیره عجائب بر طرحی که استاد او ساخته

بود درست کرد و بر کشید چنین گفت که هیچ صورت از دست من درست بر نیاید بوجهی که استاد طرح آن

اول درست کرده بمن نموده باشد یعنی فی الحقیقت ایجاد کننده این نقش غریبه استاد وست که بظاهر

از رسم او بوجود می آید تمت الحکایة فقال الشیخ بیاناً للمرام ۔ گرت صورت حال بد یا نکوست ☆ نگاریده

دست تقدیر اوست ۔ راجع بایزد تعالی که بدل مومن مرکوز ست نگاریده برای مهمله و یاء مثناة تحتانیه

نقش کرده شد یعنی هر فعل خیراً کان او شراً که از بنده سر میزند موجد آن فی الحقیقت تقدیر و اراده

ازلی ست که بر وفق آن از بنده بظهور میرسد قال الله تعالی والله خلقکم وما تعملون ۔ ای خالق اجسام

وافعال اشیا او تعالی ست بلکه توئی کارگر استین ـ دست همه وست تراستین ـ درین نوعی از
شرکپوشیده ست ٭ که زیدم بیازرد وعمرم بخست ـ نوعی موصوف و پوشیده صفت او ست که بیان
انیست یعنی در نسبت کردن افعال اختیاری به بندگان نوعی از کفرست که آنرا شرک خفی گویند چه نزد
ارباب تحقیق غیر او سبحانه تعالی کسی چیزی وجود ندارد چه جای رنجانیدن و آزاردادن وهم معتقد
اهل سنت وجماعت ست که ایجاد جواهر واعراض وخاصه صفت او ست پس نسبت افعال به
بندگان درمعنی شریک ساختن ایشان ست بحضرت ایزد تعالی در وصف که بدو مختص ست فی المدرد
من قال ـ من از بیگانگان هرگز ننالم ٭ که بر من هر چه کرد آن آشنا کرد ـ باید دانست که میان
لفظ عمرو میم ضمیر واو نمی زایده است غیر ملفوظ وکذا در بیت لاحقه بعد از عمر واو در رسم خط باید نوشت
کما م تحقیقه و پارسیان بی نصیب از عربیه که ازین تحقیق خبر ندارند واو را غلط پنداشته اند چنان
ازمیان برداشته اند که در هیچ یکی از نسخ متداول یافته نمیشود ـ گرت دیده بخشد خداوند امر یعنی
وگر صورت زید وعمرو ـ خداوند امر ایزد تعالی امر یعنی حکم وفرمودن وآفریدن چیزی بی ماده ومدت
ومقابل خلق ست کما فی قوله تعالی الا له الخلق والامر ـ یعنی مراد تعالی ست آفریدن اجسام
وایجاد نفوس وعقول یا ارواح یا مراد وست آفریدن وحکم نافذ وتصرف کامل در هرچه آفریده است
اینجا هر دو صحیح الاراده بلکه انسب است بمقام معنی فرمودن وحکم نافذ ست نه آفریدن ارواح ونفوس چنانکه
عبدالواسع بدان رفته است و دیده عبارت از دیده دل است و عرفان کامل ـ نه پندار بنده دم
درکشد ٭ خدایش به روزی قلم درکشد ـ دم درکشیدن خاموش نشستن و از سعی روزی باز ماندن
قلم درکشیدن محو کردن ابراهیمی و رشیدی و شین مضاف الیه فرسیت و که بیان پندارم از صدر
مصرعه ثانی محذوفست و آنچه بعضی از بنده سرکشد بهمزه تنکیر دیده شد ای بیفرمانی کند نظر بمقام
بیان قضا غلط ست اگرچه فی نفسه صحیح ست ـ جهان آفرینت گشایش دهاد ٭ که گر دی به بندد
که خواهد گشاد ٭ وها والف فی عائیه که اول علیه است و ثانی کدائیه یعنی ای سامع برای تو از خداوند
تعالی گشایشی می طلبم چراکه اگر او تعالی روزیت را ببند فرماید هیچکس را یارائی آن نیست که برگشایش

پس این بیت تقریبی است **حکایت دیگر** همدر همین **ش** شترنجه با مادر خویش گفت ٭ پس از رفتن

آخر زمانی بخفت ـ پس بیار موصده بازی امر ست برخلاف قیاس و این مصرعه مقوله شتربچه است یعنی ای مادرم
اندر رفتن روزان و شبان بس کن و پاینه مانی بخفت و آرام کن و با کثر النسخ ـ خور فتی و چشم زمانی بخفت
بصیغه نفی واقع ست ای پس از رفتن تو مرا یکدم آرام نیامده است اما نظر به بیت لاحق نسخه اولی اولی است

بگفت ار بدست منستی مهار * ندیدی کسم بارکش در قطار * فاعل گفت مادر شتر بچه یعنی اگر مهار بدستِ من بودی پس ندیدی بیاررا ضمیر مفید استمرار
است حاصل آنکه مهار اختیار دیگران دارم لهذا بر حسب اراده ایشان روز و شب سرگردانم فهکذا سال الخلائق
بالنسبة الی الخالق کما قال الشیخ ـ قضا کشتی آنجا که خواهد برد * وگر ناخدا جامه برتن درد * فاعل خواهد ایزد تعالی
است یا قضا علی سبیل المبالغة وگر بمعنی اگرچه ناخدا مالک کشتی و صاحب جهاز جامه بر تن دریدن ماتم داشتن
وجزع و فزع نمودن یا کنایه از تمام سعی ملاح که بر کناره دریا رفته در ضبط کشتی از آویزش درختان و خارها جامه
پاره سازد ـ مکن سعدیا دیده بر دست کس * که بخشنده پروردگارست و بس * وکه علیه است از خلایق توقع را
قطع کن چرا که بخشنده آمال و آمانی و واهب عطیات دو جهان نیست و بس * اگر حق پرستی ز درها بس است *
که گر وی براند نخواند کست * یعنی ای سعدی یا خطاب بنفس خویش ز درها بس است ای او تعالی مر ترا کافی است از رفتن
بدرهای خلائق کما قال الله تعالی اَلَیْسَ اللّٰهُ بِکَافٍ عَبْدَهٗ وَمَنْ یَّتَوَکَّلْ عَلَی اللّٰهِ فَهُوَ
حَسْبُهٗ مصراعه ثانی صفت حقست که فاعل نیست و وی راجع بحق تعالی و تواند که مضمون مصراعه ثانی فاعل
بس باشد یعنی اگر بتحقیق حق پرستی و خدا بینی رسید پس ترا از احتیاج درها اعتقاد این معنی مانع بس است
که اگر او تعالی ترا از جناب خویش براند کسی مر ترا باز نخواند پس ترا جای عزت نماند ـ گر او تاجدارت کند سر برآر
وگرنه سر نا امیدی بخار ـ ای عز و ذل بدست قدرت اوست و ترا بجز قبول هر یک چاره نیست فهو القادر
والفاعل و ما انت الا القابل داستان در ترغیب اخلاص نیت و خلوص طویت در عبادت رب العزت
ای جوان و السنی که خلائق پیش حکم خدا و جریان قضا عاجز و محکوم اند و بست و کشاد امور کونین بدست قدرت
او تعالی است و هیچکس را در امر دخلی نیست پس عبادت را برائی خداوند تعالی خالص کن و از خلائق
توقع سود و بر ریا و نمود بگذار که این همه محتاجان آن بی نیاز اند لهذا بدین مناسبت در بیان اخلاص
داستانی نهاد اگرچه عقد این باب در رضا و تسلیم است **گفتار اندر** اخلاص و برکت آن و ریا و آفت آن
عبادت باخلاص نیت نکوست * وگرنه چه آید ز بی مغز پوست ـ ای از ما مرائی که عبادتش از مغز اخلاص خالی است
کما ورد الاخلاص مخ العبادات و استفهام انکاری است یعنی هیچ نمی آید ـ چه زنار مغ بر میانت چه دلق * که در پوشی
از بهر پندار خلق ـ مغ بضم گبر آتش پرست و مصرعه ثانی صفت دلق است ای دلق درویشان که از بهر نمود در خلق
بپوشی عند الله تعالی با زنار کافران برابر است مکن گفتمت مردی خویش فاش * چو مردی نمودی مخنث مباش
گفتمت اشارت بانچه در باب تواضع بحکایت زاهد خودبین و پیر گنهگار گفته آمده است گفتمت یا گفتمت باشد
باشد مردی عبارت از عبادت فاش ظاهر کردن مخنث مرائی که انکار عبادت نا کرده است یعنی خود را از عابدان
مشمار و بمفلس انگار و چون دعوی نمودی برای خدا خالص کن ـ باندازه بود باید نمود * خجالت نبرد آنکه ننمود و بود

بود بهر دو جا بمعنی موجود و حاضر است ـ که چون عاریت برگشند از سرش ✤ بماند کهن جامه در برش ـ جامه
بهمزه تحقیر و که تعلیل یعنی جامه مسطوره ای بخلافی که زیاده از موجود و ملک خود ظاهر کرده است همچو کسی که
فاخره عاریت خواسته بپوشد و بر دامان نماید زیرا که چون آه فلک ذلک حال المرائی عند الله ـ اگر کوتهی پای
چوبین مبند ✤ که در چشم طفلان نمائی بلند ـ کوتهی بیا خطاب ای عالی همت و صاحب اخلاص نیستی و که علیه
است پای چوبین آنکه بازیگران از چوب است کرده بپای خود می بندند تا بلند نمایند کنایت از خالی از
اخلاص ✤ اگر نقره اندوده باشد نحاس ✤ توان خرج کردن بر ناشناس ✤ اندوده ملمع کرده شده نحاس
بضم نون و حاء مهمله بمعنی مس فاعل باشد ست و لیکن ـ منه جان من آب اند بر شیز ✤ که صراف دانا نگیرد بچیز ✤
پشیز درمیست کم از زر که در خرید و فروخت روان گردد و که علیه است ـ زر اندودگان را بآتش برند ✤ پدید آید آنگه
که مس یا زرند ـ **حکایت** همدر یعنی رندانی که بابای کوهی چه گفت ✤ بمردی که ناموس را شب
نخفت ـ بابای کوهی نام پارسائی کذا فی الشامل و المدار مردی بیای موصوله ناموس آنچه برای عزت
و ناموس در خلق شب را زنده داشت و بیان گفت آنکه ـ برو جان بابا در اخلاص پیچ ✤ که نتوانی از
از خلق برلبست هیچ ـ بابا ده یعنی ست در اخلاص پیچ ای در خالص عمل برای خدا سعی بلیغ کن
و که علیه است بر بستن حاصل کردن و مع گرفتن یعنی عبادتی که برای نمودن خلق میکنی هیچ منفعت
ندارد و در عامه نسخ رستن هیچ واقع است ـ آنها هر چند که برای نمودن ایشان در عبادت سعی میکنی در حق تو
کم و بیش خواهند گفت نظر بحسن معنی اولی است و نظر به بیت لاحقه نسخه ثانیه انسب است ـ کسانیکه فعلت
پسندیده اند ✤ هنوز از تو نقش برون دیده اند ✤ نقش برون ریا منت ظاهر و چون بعدم اخلاص
تو را پابند بدی تو زبان بر کشایند ـ چه قدر آورد بنده حور دیس ✤ که زیر قبا دارد اندام پیس ـ دیس
بدال مهمله و یاء پارسی و سین مهمله بمعنی مانند و شکل و این لفظ بی ترکیب استعمال نکنند چنانکه ماه دیس
فرخار دیس نمایند لازم اضافه مثل المثل پیس بیاء موحده و یای هر دو پارسی مرضی مشهور که اندام سپید شود
که بتازیش جذام الضم و برص گویند کذا فی المدار و الرشیدی و الکشف مصراع ثانی صفت ثانیه بنده است
یعنی چه قدر آورد و چه قیمت ارزد بنده که لباس فاخره مانند حور خوش شکل باشد زیر قبا اندامش پیس است دار شماتت
الحکایت فقال الشیخ ـ نشاید به دستان شدن در بهشت ✤ که بازت رود چادر از روی زشت ـ نشاید
نتوان دستان مکر و حیله عبارت از عبادت مرای که بدان مردم را بفریبد و که علیه است و نه مضاف الیه
روی زشت و باز رفتن دور افتادن و بی پرده شدن در دیوان عدل **حکایت** در مذمت ریا
شنیدم که نابالغی روزه داشت ✤ بصد محنت آورد روزه بچاشت ✤ هر دو یار برای وحدت چاشت

بکنیم یا بس کھڑی کم ۔ نه کتابش آن روز سابق نبرد ٭ که طاعت بزرگ آمد از طفل خورد ۔ کتاب بضم و تشدید
تا مثناة فوقانیه مکتب و بستان و دبیرستان هم گویند کذا فی المدار سابق بباء موحده پیشی گیرنده بر دیگران
در امری از امور اینجا عبارت از طفلی ست که از دیگران در خواندن پیش رفته باشد و واپسان بدو مفوض
باشند و بعرف ملّایان خلیفه گویندش و تواند که بهمزهٔ مکسوره از سوق باشد بمعنی از پس راننده خلاف قاعده
عبارت از کسی که ادب آموز کودکان باشد اعم از آنکه خلیفه باشد یا استاد و بترکیش اتالیق و اتالیک نامند
و که علیه ست ای خلیفه در آن روز آن طفل را بمکتبش برد و تکلیف خواندن ننمود چرا که از طفل کوچک عبادتی
بزرگ و عظیم بوجود آمد و ببعضے نسخ ـ بزرگ آمد از طاعتش طفل خرد ۔ و اقعست یعنی صوم از طفل در نظرش بزرگ
و عظیم آمد ۔ پدر دیده بوسید مادر سرش ٭ فشاندند بادام و زر بر سرش ۔ ای بادام و تنگهای زر بر نثار نموده بما بیاز
دادند ۔ چو بر وی گذر کرد یک نیمه روز ٭ فتاد اندر و آتش معده سوز ۔ یعنی گرسنگی بقرینه بیت لاحقه بدل
گفت اگر لقمه چندی خورم ٭ چه داند پدر غیب یا مادرم ۔ چندی بیا تنکیر غیب بفتح غین معجمه پوشیده از
چشم ۔ چو روی پسر در پدر بود قوم ٭ نهان خورد و پیدا بسر برد صوم ۔ رو بمعنی توجه و قصد دل و قوم خویشان
و همسایگان تمت الحکایت فقال الشیخ ۔ پس آن پیر زان طفل نادان ترست که از بهر مردم بطاعت
درست ۔ که بیان آن یعنی پیری که برای نمود خلق خود را در مشقت و رنج افگنده است که برای نماز ها همیشه
غسل و وضو تازه میکند نادان تر از طفل نو گورست چرا که برای نمود خلق اینقدر کافیست که بی وضو
نماز گذارد چنانکه گفت ۔ که داند که در بند حق نیستی ۔ اگر بی وضو در نماز ایستی ۔ که اول کنایه است و ثانی بیاز
داند و جزا مقدم ست بر شرط بند حق منتثال فرمان حق بی آنکه ریا را دخل بود و بکذا سائر العبادات و
این بیت از قبیل التفات ست از غیبت بخطاب آن پیر اکنون ای یار بیان فرماید ۔ کلید در دوزخست
آن نماز ٭ که در چشم مردم گذاری دراز نماز کلید در جنت ست کما قال علیه الصلوٰة والسلام الصلوٰة مفتاح الجنة چون
بریا گذاری کلید دوزخست و گزاری بزاء معجمه باید نوشت نه بذال معجمه کما مر فی ابتدای الاولی ۔ چو روی پرستیدنت
در خداست ٭ اگر جبرئیلت نه بیند رواست ۔ ای دیده در نشد فرشتگان مقرب طاعت تو روا ست بلکه
سزا است تا بقبول اقرب باشد ۔ وگر جز بحق میرود جاده ات ٭ در آتش فشانند سجاده ات ۔ جاده
راه روشن و راست اینجا عبارت از قصد دل که مصمم باشد و معنی مصرعهٔ ثانی آنکه ترا با مصلای عبادت
بدوزخ گذارند و ببعضے نسخ نشانند بنون یافته شد ای جای نماز گذاردن ترا بدوزخ دهند فقیه استهزاء
حکایت همدر ین معنی ۔ سیه کاری از نردبان فتاد ٭ شنیدم که هم در نفس جان بداد ۔ هر دو یا
برای وحدت ست سیه کار بدکردار عبارت از مرایی ست در نفس فی الحال ۔ پسر چند روزی گرستن

وگر با حریفان نشستن گرفت ✤ بخواب اندرش دید و پرسید حال ✤ که چون رستی از حشر و نشر و سوال
فاعل دید پسر ست و شین راجع به پدر و که بیانیه ست حشر جمع کردن و برانگیختن خلائق برای حساب
اعمال نشر پراگنده کردن و راندن بعضے بدوزخ و بردن برخی به بهشت سوال ای پرسش منکر و نکیر که من
ربک و ما دینک و من نبیک و تاخیر سوال برای مراعات قافیه ست و تواند که سوال اشارت بسوالے
باشد که خدا تعالی بمواجهه خویش از بعضے بندگان بپرسد و پرسیدن کودک پدر را ازین و همچنان
از حشر و نشر بنا بر آنست که بزعم او میت را همگی معاملات آخرت بمجرد مردن پیش آید و الا فالحشر و
النشر و سوال الخلق مخصوص بیوم الحساب. بگفت ای پسر قصه بر من مخوان ✤ بدوزخ در افتادم از
نردبان. ای بلا حساب مرا بدوزخ برده اندیش تفصیل منازل آخرت چه میپرسی تمت الحکایة فقال
الشیخ ما کان فیه. نکوسیرتی از تکلف ‌ون ✤ به از پارسای خراب اندرون. هردو یا تنکیر ست
که بموصوف پیوند و تکلف رنج بر خود نهادن برای نمود ار خلق خراب اندرون باعتبار قصد بدی
که روی در مخلوق دارد باز ازین ترقی نموده میفرماید. بنزدیک من شبرو راه زن ✤ به از فاسق
پارسا پیرهن. چه ظاهر آن بباطن متفق ست بخلاف این که باطنش مخالف ظاهر ست فاز داد
المعصیة. یکی بر در خلق رنج آزمای ✤ چه مزدش دهد در قیامت خدای. یکی مبتدا موصوف و مصراع
ثانی خبر آن استفهام انکاری ست. ز عمرو ای پسر چشم اجرت مدار ✤ چو در خانهٔ زید باشی بکار. تمثیل
بیت سابق ست قال علیه الصلوة والسلام المرائی ینادی یوم القیامة یا فاجر یا غادر یا کافر یا خاسر بطل
عملک و حبط اجرک اذهب فخذ اجرک ممن کنت تعمل له رواه ابو الدرداء و بعد از عمرو واو مکتوبی باید نوشت
کما مر غیر مرة. نگویم توان در رسیدن بدوست ✤ در این راه جز آنکس که رویش در وست. یعنی عبادت
و ریاضت اگرچه وسیله وصول الی الله است اما من نمیگویم که باین راه هرکس را بخدا توان رسیدن مگر آنکس که روی
دلش در عبادت بخدا است و بعضے نسخ بجا آوردست بدوست واقعست که در اصل با وست بود و بعده الف را
بدال بدل کردند کما هو قاعدتهم. ره راست تا بمنزل رسی ✤ تو بر راه نهٔ زین قبل واپسی. خطاب بمرائیست
زین قبیل ازینجهت قبل بکسر یکم و فتح دوم طرف چنانکه گوئی از قبل فلان چنین گفتم و از قبل فلان ضامن
شدم کذا فی الشامل و المدار. چو گاوی که عصار چشمش ببست ✤ دوان تا بشب شب همانجا که هست ✤
کلمه چو برای تشبیه ست گاوی بیا موصوله عصار بفتح عین و تشدید صاد مهمله روغن کش که بهندش تیلی نامند
و خراسیان کذا فی المنتخب و المدار یعنی حال مرائیان مشابه حال گاو روغن کش ست که از صبح تا بشب
روانه باشد و بوقت شب همانجا که بوده میباشد و کذا بوقت صبح اگرچه همه شب روان باشد. کسی گو تابد ز محراب

محراب سمت قبله اہل کوی باشندگان محله آنکس کرا دیدی در نماز از سمت قبله منحرف به بینند و عبارت از اہل شرع داشتن
بعید از لطف ست اگرچه فی نفسه صحیحست ٭ تو هم پشت بر قبله در نماز ٭ گرت در خدا نیست روی نیاز ٭
قبله بهمزه خطاب بمرائی و تا گرت مضاف الیه روی نیاز ست ای روی عبادت تو ٭ درختی که بخشش بود بر قرار
به پرورکه روزی دهد میوه بار ٭ درختی بیا موصوله عبارت از عبادت خالصه که روز راه علقتست و یا برای
عهدست بشارت بروز قیامت میوه بار ای بار میوه اشارت بمثوبه اخروی ٭ گرت بیخ اخلاص در بوم نیست
ازین در کسی چون تو محروم نیست ٭ بوم عبارت از دل یا عبادت بیخ اخلاص با ضافت بیانیست ای اگر بیخ اخلاص
در زمین عبادت تو فرو نرفته است از جناب حق محروم باشی چنانکه در تمثیل این میفرماید ٭ هر آن کافگند تخم
بر روی سنگ ٭ جوی وقت دخلش نیاید بچنگ ٭ جوی بیا وحدت دخل حاصل کشت که در خانه آید و شین مضاف
الیه چنگست ٭ منه آبروی ریا را محل ٭ که این آب در زیر دارد وحل ٭ ریا بالکسر نمایش عمل خود بخلق و که علیه ست وحل
بفتح خلاب و گل و لای کذا فی المنتخب و المدار یعنی آبروی و عزتی که بریا حاصل کرده باشی او عند الله قدر و منزلت بدان
چرا که این آبرو بمنزله آبیست که زیر او خلاب باشد که بکار نوشیدن مردان و غسل جا جهانی آید ٭ چو در خفیه بد باشی
و نابکار ٭ چه سود آب ناموس بر روی کار ٭ آب ناموس با ضافت بیانیست یعنی آبرو و عزت در ظاهر هیچ
فائده ندارد ٭ بروی و ریا خرقه سهلست دوخت ٭ گرش با خدا بود توانی فروخت ٭ ای اگر در عبادت بریا بجناب
کبریا مقبول بودی سهلتر بودی زیرا که ٭ که داند مردم که در جامه کیست ٭ نویسنده داند که در نامه چیست ٭ هر دو
کاف بیان دانستن ست یعنی مردم از این معنی خبر نیست که در لباس درویشان نیکست یا بد بلکه او تعالی
که نویسنده اشکال خلائق ست میداند که در نامه فلان چیز مرقوم ست ای واقف احوال باطنی هر کس آن خداوند
ست و بس یعنی ای نمودار خلائق اینقدر کافیست که بی وضو نماز گذارده شود و در نهان خورده شود و ظاهرا
روزه بسر برده شود و هکذا سائر العبادات اما عند الله مقبول نیست چنانکه گفت ٭ چه وزن آورد جای انبان
باد ٭ که میزان عدلست دیوان داد ٭ جائی بیا موصوله ظرف آورد ست انبان توشه دان درویشان و
فاعل آورد انبان مصرعه ثانی صله یا موصوله ست یعنی در جائیکه میزان عدل و انصاف قائم باشد که عبارت
از روز قیامت ست که الوزن یومئذ الحق ٭ عبادت مرائیان که انبان پر باد و خالی از خلاص ست چه بار آورد
و چه گران شود ای هیچ قدر نخواهد داشت ٭ مرائی که چندین ورع مینمود ٭ چو دیدند هیچش در انبان نبود ٭
مرائی مبتدا موصوف ست مینمود ای ظاهر میکرد بدنیا پیش خلق فاعل دیدند فرشتگان حساب و شین
مضاف الیه انبان ٭ کنند ابره پاکیزه تر ز آستر ٭ که در حجابست و آن در نظر ٭ فاعل کنند مرائی مذکور است
ابره توی بالای قبا و کلاه و مثال آن کذا و را اثر نیز گویند ابراهیمی آستر بالمد الضرورة کما مر فی مات الاول توی

زیراین خلاف ابره و که علیه است یعنی مرائی ظاهر خود را که در نظر عالمیان ست بعبادت وطاعات آراسته دارد
و باطن خود را که از چشم خلائق مستور ست خراب بگذارد ۔ بزرگان فراغ از نظر داشتند ✤ ازان پرنیان
آستر داشتند ✤ نظر دیدن خلق و پسندیدن ایشان ازان ای ازین جهت عکس مرائیان کرده اند که پرنیان را
آستر ساخته اند و جامه کهنه را ابره نموده ای باطن آراسته و ظاهر خراب داشته اند ۔ درآوازه خواهی در
اقلیم فاش ✤ برون حله کن گو درون حشو باش ✤ حله بالضم جامه بهشتی و قیل آزار و چادر حشو بفتح جامه کهنه و پنبه
که درمیان ابره و آستر نهند کذا فی المدار ۔ ببازی نگفت این سخن بایزید ✤ که از منکر ایمن ترم کز مرید ۔
که اول بیان گفت ست و ثانی بمعنے نفی ای حضرت سلطان العارفین بایزید بسطامی قدس سره السامی
این سخن را بقصد وجد فرموده ست نه از راه بازی و هزل یعنے از طرف منکر خاطر مرجمع شده است چراکه منکر
از ریاضات و احوال من واقف نیست و اگر از فعلی واقف میگردد بچشم انکار می بیند پس احوالم را بعالم
منتشر نمیسازد تا باعث ریا گردد ۔ و از طرف مرید خود ترسان میباشم چه مرید از سبب التزام صحبت و کثرت
ملازمت شیخ از همه افعال و اوضاع شیخ خود که آن همه فی الواقع طاعات باشند واقف و محرم ست پس باعث اشاعت
و شهرت ست و بریا نزدیک تر و اینمعنے از سلطان العارفین از راه تواضع است والا کاملان و اصلان ✤
بمقام عروج گرده اند که از کمال توجه بمقصود و شهود وحدت وجود غبار از نظر ایشان برخاسته پس ظاهر ایشان
به پیرایه یکجالی آراسته و پیراسته است نه بقبول کسی متوجه اند و نه از رد کسی متنفر ۔ کسانیکه سلطان شاهنشاه اند
سراسر گدایان این درگه اند ✤ و ببعضے نسخ سلطان شهنشه باضافت و قیست ای شاه معنوی از بادشاه
حقیقی یافته اند پس ایشان همه احتیاج بجناب وتعالی دارند نه بخلق طمع در گدا مرد معنی نه بست ✤ نشاید
گرفتن ز افتاده دست ۔ مرد معنی اهل الله که بمعنے مردانه اوست و مصراعه ثانی علت گدا عبارت از ارباب
دولت و اصحاب ثروت که مرائی برائی نمود ایشان بر خود رنجی نهاده ست و نزد ایشان بطمع حصول گنج افتاده
است و گدا بنابران گفته که از نعمت طاعت و سعادت مفلس اند بالکل بجمیع الواب محتاج آنجناب اند یعنی مرد
معنے که منظور نظر او از ریاضات و مجاهدات امتثال الٰهی و استحصال رضائی اوست عبادت ریا و سمعه انشاید
که آن مرد معنی چشم مراعات و امداد از ارباب مال و جاه دوختن باشد نمیکند چه آن جماعت در حقیقت از افتادگان اند
و از افتادگان دستگیری چشم داشتن و رهائی توقع نمودن نشاید ۔ مولنا روم فرمود ۔ ؎ این
خریداران مفلس را بهل ✤ چه خریداری کند یکمشت گل ✤ گل مخور گل را مخر گل را مجوی ✤ زانکه گل خوار است
دائم زرد روی ✤ خود چه عرضه میکنی ای بدگهر ✤ احتیاج خود بمحتاج دگر ✤ همان به گر آبستن جوهری ✤ که
همچون صدف سر بخود در بری ۔ ای اگر مرد معنی و صاحب معرفت هستی از دعوی و اظهار هنر خود خاموش باش

ترا پند سعدی بسست ای پسر ⁂ اگر گوش داری چو پند پدر - گوش داری شنوی و بعمل آری - گر امروز گفتار با نشنوی
مبادا که فردا پشیمان شوی - ای البته پشیمان خواهی شد اما بدعا نخواهم که پشیمان نباشی - ازین به نصیحت گری
بایدت ⁂ ندانم پس از من چه پیش آیدت - کلمه شرط از صدر این بیت محذوفست نصیحت گری بیار عظمت
ای اگر موعظت من اکتفا نکنی و در عمل نیاری بلکه ناصح دیگر به از من طلبی نمیدانم که عاقبت توجه گردد ⁂
اللّٰهُمَّ اشهدنا مطلق فاعلیتک فی کل مرة حتی تکون مطیعین تحت جریان اقدارک و اجعلنا
من الاولین المخلصین بحرمة النبی صلی الله علیه وسلم

باب ششم در صفت قناعت

خدا را ندانست و طاعت نکرد ⁂ که بر بخت و روزی قناعت نکرد - یعنی هر که مبتدا موخرست قناعت بالفتح
و قیل بالکسر کفایت نمودن و راضی بودن بهر اندک که از قاسم روزی برسد و طلب زیادتی بر آن نکردن یعنی
هر که بر بخت و طالع و رزق بهر روزه خود اکتفا نکرده است و از حرص در بدر گشته و از مغرب بمشرق رفته آنکس خدا
را نشناخته است و طاعت او نکرده چه علامت شناخت او آنست که بتقدیر ازلی او که در مقادیر خلایق رفته است
ایمان آورده باید از توکل در رضا کشد و علامت طاعتش آنکه نظر بر کریمه وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا
عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا و أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ خود را از تلاش روزی باز دارد که آنچه مقدر است بلا ناغه هر روز
بمن خواهد رسید - قناعت توانگر کند مرد را ⁂ خبر کن حریص جهان گرد را - قال النبی صلی الله علیه وسلم
القناعة کنز لا یفنی ای اکتفا بما حضر گنجی است باقی مرد را توانگر سازد هر چند که مال نداشته باشد زیرا که توانگری
بدل است نه بمال کما قال النبی علیه الصلوه والسلام لیس الغنی من کثرة العرض لکن الغنی غنی النفس جهانگرد صفت کاشفه (مونث غنی)
حریص است - سکونی بدست آور ای بی ثبات ⁂ که بر سنگ غلطان نروید نبات - سکون بیای عظمت آرام
تام بی ثبات بضم تا رشتلنه حریص بی آرام و کم علیه است نبات بفتح نون سبزه کنایت از کمالات نوع انسان
پرورد تن ای مرد رای و هوش ⁂ که او را چو می پروری می کشی - یعنی به ضم و خطاب ای اگر صاحب هوش هستی
و کم علیه است میکشی یعنی آدمی کشتی چه از کمالات محروم خواهی ماند چنانکه گفت - خردمند مردم هنر پرورند ⁂
که تن پروران از هنر لاغر اند - هنر پرور اند ای در طلب کمالات باشند لاغر اند ای محروم اند چه از حرص اکثر اوقات
ایشان در صناعات و تجارات و جمع از مخلوق ضایع میشود پس بکمالات کی پردازند - کسی سیرت آدمی گوش کرد
که اول سگ نفس خاموش کرد ⁂ سیرت آدمی کمالات نوع انسانی که حاصل یا محصوله است مقررست که در
غوغا او از مردی بمسموع نگردد پس اما و ام که سگ نفس در غوغای طلب زیاده از مقدار است حصول کمالات

معنویه متعذر خواهد بود ٭ خور و خواب تنها طریق دد است ٭ براین بودن آیین نابخرد است ـ دد اینجا مطلق
بهائم است براین بودن ای برخوی بهائم مستقیم ماندن نابخرد و نادان و ببعضی نسخ بجای شهوت تنها دیده
شد و آن ترجمه فقط است ای خورد و خواب بلا اکتساب آداب ٭ خنک نیکبختی که در گوشهٔ ٭ بدست آرد از معرفت
توشهٔ ٭ نیکبخت عبارت از عارف گوشه بهمزه وحدت اشارت بکنج صبر و توکل توشه بهمزه عظمت ـ بر آنانکه
شد سر حق آشکار ٭ نکردند باطل بر او اختیار ـ سر حق عبارت از معرفت کامله او تعالی باطل عبارت از
اسباب دنیا بروای بر سر حق ـ ولیکن چو ظلمت نداند ز نور ٭ چه دیدار دیوش چه رخسار حور ـ فاعل نداند
ضمیر بدبخت غیر عارف است و ذکرش اگرچه پیشتر نرفته اما از دو بیت سابق بقرینه تقابل و نیز از کلام مفهوم
میگردد و نفی بهذا المقدار مسموعا للاضمار ز نور متعلق بمقدر است ای ممتاز و جدا ز روشنی دیو عبارت از
باطل و حور عبارت از معرفت حقتعالی ـ تو خود را از آن در چه انداختی ٭ که چه را ز ره باز نشناختی ـ این
بیت از قبیل التفات است چاه عبارت از ورطه هوا و ضلالت نفس که بیان از آن است ره ای راه
هدی و عرفان الهی ـ بر اوج فلک چون پرد جره باز ٭ که در شهپرش بسته سنگ آز ـ جره باز سپید
کنایه از روح یعنی سیر روح تو در عالم علوی چگونه بهم رسد که بعلایق جسمانی و هوای نفسانی او را مقید
ساخته و اگر با این همه تعلق و تلوث باز بتجرید او پروازی علی الفور بملکوت پرواز کند چنانکه گفت ٭ گرش
دامن از چنگ شهوت رها ٭ کنی رفت تا سدرة المنتهی ـ شهوت اینجا بمعنی مطلق خواهش است اعم از ماکول
و مشروب و غیر ذالک و شین مضاف الیه دامن است و عائد جره باز رفت صیغه ماضی است اینجا مستعمل در مستقبل
و اختیار آن بنا بر آنست که تا دلالت کند بر تحقیق وقوع او علوی سدرة المنتهی درخت کنار است بر آسمان
هفتم که منتهای سیر جبرئیل است و قیل منتهای سیر اولیا است و قیل منتهای اعمال بندگان و الله سبحانه اعلم ـ بکم
خوردن عادت خویش کرد ٭ توان خویشتن را ملک خویش کرد ـ کیش ملک عبارت از کمالات معنویه
و فاعل کرد بنا بر قصد عموم محذوف است ای هر کس از مردمان باز در اثبات این معنی میفرماید ـ نخست آدمی سیرتی
پیشه کن ٭ پس آنگه ملک خوی اندیشه کن ـ سیرتی بیا عهد اشارت بکم خوردن و سیرت بی یا که در
بعضی نسخ دیده میشود غلط است چه کسرهٔ تا سیرت بر این تقدیر بمعنی نماید آدمی سیرت و ملک خوی قلب
اضافت است ای سیرت آدمی و خوی ملک و الحاق یا عهد بعد از قلب است نه در اصل اضافت اذ لا معنی للتوسط
الیاء بین المتضائفین ـ تو بر کرهٔ توسنی بر کمر ٭ نگر تا نه پیچد ز حکم تو سر ـ کره توسن اسپ سرکش کنایه از
نفس اماره و پالیش برای حفاظت و بدگهر صفت دست تو عبارت از زه است زیرا که ـ اگر پالهنگ از کفت در
گسیخت ٭ تن خویشتن کشت و خون تو ریخت ـ پالهنگ با لاهنگ ببا و کاف هر دو پارسی دوالی که بر

یک گوشه لگام بسته اسپ را بکشند و هندش واگ نامند مرکب است از پالای بمعنی اسپ جنیبت و آهنگ بالمد بمعنی کشنده و مقرر ست
که پارسیان هرگاه دو کلمه را مرکب کنند و آخر کلمهٔ اول و اول کلمهٔ ثانی از یک جنس باشد یک حرف را ساقط کنند پس پالاهنگ
شد بعد ازان اگر الف را بتخفیف انداخته شود پالهنگ گردد جهانگیری و رشیدی تن خویشتن آه ای خود را و جان ترا
بعذاب خوی گرفتار ساخت ** باندازه خور زاد اگر مردمی ** چنین پر شکم آدمی یا جمی ـ در عامه النسخ میان آدمی
و جمی یای تردید یافته شد پس آدمی بحذف یا خطاب باشد بقرینه جمی ای باین پرشکمی آدمی هستی و مقصود ازین تردید
شق ثانی است کما هو العرف العام فی التوبیخ و عبد الواسع بی یای تردید نوشته و گفته که آدمی بود یا معروف یعنی نسبت
یا انسبت بحضرت آدم صفی الله دوم یا خطاب چرا که فرد انسانی را آدمی گویند منسوب با دم نه آدم مگر بطریق مسامحت
که فرزند آدم گویا آدم ست چنانکه در عرف عوام لفظ آدم شهرت تمام دارد جمی بحذف ادات اضراب است
یعنی آیا چنین پر شکم آدمی هستی یا ز اعراض فرسوده گفت که نی بلکه خم هستی و بعضی نسخ در مصراع اول که بجای
مردمی آدمی واقع شده غلط است لفظاً برای اختلاف توجیه یعنی حرکت ماقبل روی و معنی بنا بر آنکه فرد
انسانی را آدمی گویند نه آدم کما عرفت پس بحذف یا خطاب حاجت افتد هذا حاصل کلامه و الامر فیه اسهل
علی الاهل لان القافیة ههنا موصولة و العادة باطلاق آدم علی ولده معروفة ـ درون جای ذکر ست و
قوت نفس ** تو پنداری از بهر نان ست و بس ** ای برای دخول و خروج نفس و دم و در معناه گنجایش یاد خدا
که محل آن در حقیقت دل ست ـ کجا ذکر گنجد در انبان آز ** به سختی نفس میکند پا دراز ـ انبان عبارت از
شکم پر از طعام و شراب که علیه ست از صدر مصرع ثانی محذوفست ای در اندرون پر طعام گنجایش ذکر نیست
چراکه در انجا نفس هم بدشواری پای خود دراز میکند و بسختی آمد و رفت دارد و عبد الواسع بجای در انبان کز انبار نوشته
بکاف و زای معجمه در اول و رای مهمله در آخر انبار که بمعنی کثرت ست یعنی چگونه ذکر گنجد در شخصی که از حرص در انجا نفس پا بمعنی
پا دراز نمیتواند کرد و این بتقدیر موصوف بقرینه کاف صفت راست آمده فافهم ـ ندارند تن پروران آگهی
که پر معده باشد ز حکمت تهی ـ که بیان کلمه ازین محذوفست ای تن پروران ازین معنی بیخبرند که پرشکم از معرفت خدا
و حصول رضای او محروم ست ـ دو چشم و شکم پر نگردد بهیچ ** تهی بهتر این روده پیچ پیچ ـ ای روده های اندرون
پیچاپیچ و خم در خم اند ـ چو دوزخ که سیرش کنند از وقید ** دگر بانگ دارد که هل من مزید ـ تشبیه ست مر شکم
را بدوزخ خورنده بانگ کشتن و که اول صفت دوزخ ست و ثانی بیان بانگ و قید بفتح الواو و کسر القاف و کذلک
وقود آنچه بدان آتش افروزند از هیزم و کاه وغیره اینجا عبارت از کفار عصاة مومنان ست کما قال
الله تعالی وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ و در بعضی نسخ وعید بعین مهمله واقع ست و آن بحذف مضاف الیه درست
آید ای اهل وعید و دوزخ چنانکه در باب ایشان وعید از شارع واقع است و در مصرعه ثانی تلمیح ست بکریمه

یَوْمَ نَقُوْلُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُوْلُ هَلْ مِنْ مَّزِیْد۔ کلمه من جاره است که در کلام غیر موجب بمعنی زاید و مزید مصدر
میمی است بمعنی افزونی یعنی روز قیامت روزیست که بگوید حق تعالی مر دوزخ را که آیا پر شدی تو از کفار نابکار
و امثال آن گنهگار و بگوید دوزخ که آیا هست زیاده ازین که بخورم و فرو برم ۔ همی میرد عیسی از لاغری ۞ تو در
بند آنی که خر پروری ۔ تا بمضاف الیه عیسی کنایت است از روح که در صفت تجرد و طهارت اصلی مانند
حضرت عیسی است و خر عبارت از نفس اماره که در وصف لوث و پلیدی مثل خر است تواند که عبارت از تن باشد
که مرکب روح است لاغری عبارت از عدم تحصیل معرفت و غیره کمالات علمیه و عملیه و بند اینجا بمعنی محبت و طلب
است و مقرر است که عیسی را خری بود که بهنگام سیاحت و مسافرت انجیل و اسباب دیگر بران بار کردی۔
بدین ای فرومایه دنیا مخر ۞ جو خر با نجیل عیسی مخر ۔ جو خر عبارت از دو دانه که بخر میدهند اینجا کنایت از دنیاست
که مرغوب نفس است و انجیل عیسی عبارت از دین که محبوب روح و دل است و با هر دو برائی مقابله است که اعراض
و اتمان درا خل کنند و بعضے نسخ بجای لفظ جو جل بضم جیم و لام یافته شد و اما آنچه بعضے نسخ تو خر او دیده پیشود
غلط است ۔ مگر می نه بینی که در دام ۞ نیفتاد جز حرص خوردن بدام ۔ دام اول بمعنی جانور نادرنده
چون روباه و شغال شند و کذا فی المدار و الشامل و قبل دام آنچه شکار را نادریده است لگام فرو برد چون اژدها
بزرگ و دام ثانی بمعنی معروف است که صیادان بدان شکار کنند پلنگی که گردن کشد از وحوش ۔ بدام
از بهر خوردن چو موش ۞ که گردن آه صفت کاشفه پلنگ است ۞ چو موش آنکه نان و پنیرش خوری ۞ بدامش
درافتی و تیرش خوری ۔ خوردن اول ترجمه اکل است و ثانی بمعنی پنیر بفتح چیزی ترش که ماده آن از شیر باشد
ترشنامه در قرینه است و غنی که از انگور سازند و در علمی جغرات که در جامه بسته است از و بچکانند و بدان روغن پنیر
خشک گردد بدارند و آنرا پنیر خشک گویند **حکایت** همدمی بنی که شیخ به سبب گرفتن شانه عاج که حاجی
برده همرا حاجیی شانه عاج داد ۞ که رحمت بر اخلاق حجاج باد ۞ حاج حج کننده و جمع حاجی چون روم که
جمع رومی است کذا فی المنتخب اینجا معلوم شد که حاجی منسوب بحاجست یعنی یکی از ایشان و نظیر اوست صحابه و
صحابی حاجی اینجا مدد است حجاج بضم و التشدید حج کنندگان و اخلاق ایشان عبارتست از دادن تحایف
بدوستان خویش شنیده ام که باری سگم خوانده بود ۞ که از من بنوعی دلش مانده بود ۞ که ثانی علیه است و مانده
بمعنے رنجیده ۔ بینداختم شانه کین استخوان ۞ نمی بایدم دیگرم سگ مخوان ۔ یکاین بیان گفتم تحدوقست
مپندار چون سرکه خود خوردم ۞ که جور خداوند حلوا برم ۔ که بیان مپندار است حلوا بالفتح پالوده و شیرینی گفتند
تمت الحکایة تعال الشیخ ۔ قناعت کن ای نفس بر اندکی ۞ که سلطان و درویش بینی یکی ۞ که علیه است
و بدین عنی قناعت یکی بمعنے یکسان و برابر۔ چرا پیش خسرو بخواهش روی ۞ چو یکسو نهادی طمع خسروی ۞

بیار خطاب ای خود باشد هستی که گنج قناعت بدست داری * وگر خودپرستی شکم طبله کن * در خانهٔ این و آن قبله کن ـ
خودپرست طامع که در بند خویش است طبله بالفتح ظرفیکه دران زیورها و عطریات و مثال آن بدارند و نیز دهلک
نواختن کذا فی المدار اینجا بمعنی دهلک است اشارت بآنچه گدایان بوقت خواستن لقمه بر در شکم را مینوازند هندش
ڈرونی نامند و این و آن اشاره بشاهان زمان **حکایت** یکی پر طمع پیش خوارزم شاه * شنیدم که شد
بامدادان پگاه * خوارزم بواو معدوله نام شهری و ولایتی ابراهیمی و مدار پگاه و بگاه بیار تازی ای بوقت و زود
کذا فی الرشیدی پس در عبارت قلب است ای بوقت بامداد و بامدادان لفظ مفرد است بزیادت الف و نون که مفید
ظرفیت است و اینجا از معنی ظرفیت مجرد است و مؤید اوست آنچه در شامل گفته بامدادان پگاه ای بوقت صبح و قیل
بیار فارسی بمعنی صبح پس برای تاکید بمعنی اول وقت فجر است * چو دیدش بخدمت دو تا گشت و راست * دگر روی
برخاک مالید و برخاست * فاعل دید پسر است که در بیت لاحقه است علی سبیل الاضمار قبل الذکر کما هو تحقیقه و شین
راجع بملک ای چون پدر خود را در سلام و مجرائی شاه خوارزم در رکوع و سجود و قیام دید پسر گفتش ای بابک نامجوی
یکی مشکلت می بپرسم بگوی * بابک مصغر باب است بمعنی پدر و تصغیر برای شفقت است و الف آن بمقام تجلیل و لدم والد را
آنست که برای تحقیر باشد * نگفتی که قبله است خاک حجاز * چرا کردی امروز ازین سو نماز * نگفتی صیغه اثبات است
و بعضے نسخ صیغه نفی بر طریق استفهام انکار نیست و مآل او حد است خاک حجاز یعنی مکه معظمه شرفه الله تعالی اینسو اشاره بتخت شاه
تمت الحکایة فقال الشیخ * ببر طاعت نفس شهوت پرست * که هر ساعتش قبله دیگر است * طاعت بمعنی تابعداری
و شهوت پرست مشتهی مرادات و لذات و علیه است و یا صفتیه و شین مضاف الیه قبله است * قناعت سرافرازی ای مرد
هوش * سر پر طمع بر نیاید ز دوش * سرافرازی سر خود را بلند می سازد و دوش بمعنی کتف است طمع آبروی توقر
بریخت * برای دو جو دامن در بریخت * توقر بقاف مشدده مضموم بوزن تفعل است از وقار بمعنی عزت و تمکین
و اضافت آبروی بسوی توقر بیانی است من قبیل اضافة احد المترادفین الی الآخر کلیت و اسد و آنچه بعضی نسخ
بجای توقر توقع دیده شد لفظاً و معنےً غلط است کما لا یخفی و بعضے نسخ دیگر تو عزت که یافته شد از تصرف ناسخان
است چه این نسخه اگرچه بتقدیر حرف عطف بر سر عزت بحسب معنے درست گردد اما قافیه در آن نشاید و وجود عبارت
از نفع اندک دامن در آبروی آدمی که بهزار می ارزد * چو سیراب خواهی شدن آب جوی * چرا ریزی از بهر برف
آبروی * برف آب سرد خلاف آب جوی که در تابستان گرم میباشد و آبرو ریختن ذل سوال بردن * مگر از تنعم
شکیبا شوی * وگرنه ضرورت بدرها شوی * مگر اینجا بمعنے امید است ای پس ازین موعظت بلیغه که ترا کرده ام امید
آن دارم که از زیستن بناز و عیش صبر کنی وگرنه ترا از رفتن بدرهای خلائق چاره نیست * برو خواجه کوتاه کن
دست آز * چه میخواهی از آستین دراز * ای از آستین دراز گردن بگدائی و خود را بحرص افگندن و بعضے

نسخه چه می آیدت و قیمت آنچه چیز حاصل میشود ترا و بعضی نسخه دیگر چه می بایدت با موجود دیده شد کسی را که درج طمع در نوشت ✤ نشاید بکس عبد و خادم نوشت - درج بالفتح نامه و کاغذ نبشته که طومار هم گویندش و طبله پیرایه زنان بالضم ظرف و طبله مروارید و صندوقچه و درجگهه هم گویند ابراهیمی و مدار اینجا بقرینه مصرعه ثانی بمعنی طومار است می آید و در نوشتن پیچیدن و طی کردن یعنی کسیکه نامه طمع پیچیده است ای طمع را گذاشته قناعت ورزیده است از نوشتن مدم مردم فارغ شده است و عبد و خادم اشاره بآنکه طمع آلودگان در نامها خود را اقل العباد و کمترین بندگان و خادم درگاه و احقر الخادم و امثال آن می نویسند توقع براندازد هر مجلس ست ✤ بران از خودش تا نراند کست - بران بانکه امر ست از راندن و نشین عابد بتوقع - حکایت مطابق مضمون مصرعه ثانی - یکی را تب آمد ز صاحبدلان ✤ کسی گفت شکر بخواه از فلان - و جلاب سازند تا گرمی تپ فرو شود و تپ ترجمه حمی بیار تار نیست و بمعنی اضطراب بی آرامی بیار پارسی رسیده ی و شامل - بگفت ای پسر تلخی مردنم ✤ به از جور روی ترش بردنم - تمت الحکایت فقال الشیخ شکر عاقل از دست آنکس نخورد ✤ که روی از تکبر بر و سرکه کرد - که بیان آنکس که بر و عاید بعاقل و سرکه بمعنی ترش ✤ مرو در پی هر چه دل خواهدت ✤ که تمکین تن نور جان کاهدت تا اول مضاف الیه دل ست و ثانی مضاف الیه جان و که علیه است و تمکین بمعنی تعظیم کنایت از پرورش - کند مرد را نفس اماره خوار ✤ اگر هوشمندی عزیزش مدار - نفس اماره فرماینده بدیها خلاف لوامه و مطمئنه بدان خاص شرع مشرف اند - وگر هر چه باشد مرادش خوری ✤ ز دوران بسی نامرادی بری - معطوف است بمصرعه ثانی بیت سابق هر چه باشد مرادش مفعول خوری ست و نامرادی عبارت از تلخی روز نایافت چنانکه در بیت لاحقه می آید و تواند که کنایت باشد از حرمان از کمالات نوع انسان - تنور شکم دمبدم تافتن ✤ مصیبت بود روز نایافتن - آخوردن مدام موجب تلخی ست بهنگام نایافتن طعام روز نایافت ضد فراخی - به تنگی بریزاندت آب رنگ ✤ چو وقت فراخی کنی معده تنگ فاعل بریزاند ضمیر معده است و تا مضاف الیه آب و رنگ ست و معده تنگ بسیار خوردن است معده که پرخواری خوی گیرد در هنگام تنگی آبروی ترا زایل گرداند و تزار و لاغر شوی باز از این ترقی نموده میفرماید - کشد مرد پرخواره بار شکم ✤ وگر در نیابد کشد بار غم - ای مرد پرخواره همواره زیر بار ست گاهی زیر بار شکم و گاهی زیر بار غم - شکم بنده بسیار بینی خجل ✤ شکم پیش من تنگ بهتر که دل - شکم بنده عبد البطن و خجل اینجا بمعنی خوار ست می آید چون باندک خوردن موعظت بلیغ فرموده تقریباً به تقلیل جماع هم پند داده و گفته - ز اندازه بیرون مرو پیش زن ✤ نه دیوانه تیغ بر خود مزن - ز اندازه بیرون زیاده از قدر حاجت که شاغل گردد از طاعت حق - به بی رغبتی شهوت انگیختن ✤ برغبت بود خون خود ریختن - بی رغبتی بلا حاجت نامه رغبت ای بطوع خود نه باکراه دیگری - حکایت مطابق آنچه گفت شکم بنده بسیار بینی خجل ✤ از آن

بصره دانی عجب حدیثی که شیرین ترست از رطب ✤ لفظ عجب متعلق بحدیث ست و کلمه چه زائد ست بر عجب حدیثی آه
که شیرین آه صفت حدیث ست یعنی ایفلان میدانی که من از شهر بصره چه عجب حکایت آورده ام که از خرمای تازه
هم شیرین ترست و در لفظ رطب تناسب حکایت را رعی داشته است ۔ تنی چند در خرقه رهبان ✤ گذشتیم بر طرف
خرماستان ۔ در خرقه رهبان صفت تنی چندست خرماستان جاییکه درو خرما بسیار باشند ابراهیمی ۔ یکی زان میان
معده انبار بود ✤ ز بر خواری خویشتن خوار بود معده انبار یعنی بسیار خوار و خوار بود ای ذلیل و عاجز بود ۔ میان بست مسکین
شد بر درخت ✤ و زانجا بگردن در افتاد سخت ۔ مسکین از راه ترحم فرموده یا بر سبیل استهزار و تهکم ۔ رئیس ده آمد
که این را که کشت ✤ بگفتم مزن بانگ ما در شت ۔ که اول بیا نگفت محذوفست و ثانی کدامیه ۔ شکم دامن
اندر کشیدش ز شاخ ✤ بود تنگدل رودگان فراخ ۔ دامن در کشیدن باعث و متقاضی شدن و شین بضاف
الیه است ای شکم او را بران باعث شد که بشاخ رفته خرما بخورد و رودگان فراخ بسیار خوار و آنکه بجای رودگان
فراخ زندگانی فراخ بمعنی کشاده حیات و عمر دراز نوشته و مصرعه ثانی را باستفهام انکاری حمل نموده یعنی شکم بر
کشاده حیات نمیباشد بخلاف ظاهر رفته است ✤ نه هر بار خرما توان خورد و برد ✤ لت انبار بد عاقبت خوار مرد
لت انبار حریص و بسیار خوار رشیدی و بد مخفف بود ای حریص و بسیار خوار بود عاقبة الامر بر سوای بمرد و بخواری جان
سپرد عبد الواسع و ازین تقریر معلوم شد که در نسخه شارح لفظ خوار بمصرعه ثانی بالف و را مهمله است بمعنی عاجز
و ذلیل و هو الانسب بالمقام اما در نسخ دیگر ما خورد برا و دال مهمله ترجمه اکل یافته شد و هو غلط فکم من کاتب غلط
صحیحا و کم من غائب قولا صحیحا تمت الحکایة فقال الشیخ ۔ شکم بند دست ست و زنجیر پای ✤ شکم بنده نادر پرستد
خدای ۔ لفظ بند بمصرعه اول بلا هائی مختفیه بمعنی قیدست و ثانی بهای مختفیه یعنی شکم بنده عبد البطن ست و نادر بمعنی کمیاب
و معدوم ۔ سراسر شکم شد ملخ لاجرم ✤ بپایش کشد مور کوچک شکم ✤ در بمعنی عبرت ست عاقلانرا که ملخ را این خواری
از بر خواری می آید اگر همچون مور کوچک شکم بودی باین خواری نرسیدی ۔ برو اندرونی بدست آر پاک ✤ شکم پر نخواهد شد
الا بخاک ✤ پاک صفت اندرونی ست بمعنی خالی از حرص و هوا و غیره فافهم مصرعه ثانی تلمیح ست بحدیثی که عن
انس قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم لو کان لابن آدم وادیان من مال لطلب لهما ثالثا و لا یملا جوف ابن آدم
الا التراب و یتوب الله علی من تاب متفق علیه یعنی اگر برای آدمی دو وادی از مال شدی هر آئینه بطلبد برای آن وادی سیوم و پر
نسازد شکم آدمی را مگر خاک گور و ترحم میکند خدا تعالی بر کسی که از حرص باز آید و بجانب او گراید رواه البخاری و مسلم

حکایت همدرین معنی ✤ شکم صوفی را زبون کرد فرج ✤ دو دینار بر هر دو را کرد خرج ۔ صوفی برای وحدت ست
و لفظ فرج بر شرمگاه مرد و زن اطلاق کنند ابراهیمی اینجا عبارت از ذکر ست یعنی شکم و ذکر یک صوفی را
زبون کردند مراد خود ازو خواستند بضم مخفف بود ست و خرج بمعنی بیرون شدن که ضد دخل ست بجیم تازیست

یعنی هر دو را صرف کرد بدیناری طعام خرید و بدیناری زن خواست که اقل مهر زن ده درمست و دیناری بدان
می ارزد. یکی گفتش از دوستان در نهفت * چه کردی بدان هر دو دینار گفت. ای صوفی چنین گفت * بدیناری
از پشت راندم نشاط * بدیگر شکم راکشیدم سماط * دیناری بیای وحدت نشاط بفتح شادمانی سماط بالکسر کدوری طعام
کذا فی المنتخب و کلمه را بمعنی برای است. فرومایگی کردم و ابلهی * که این همچنان پر نشد و آن تهی. که علیه است و این
اشاره بشکم و آن اشاره به پشت تمت الحکایة قال الشیخ. غذا گر لطیف ست و گر سرسری * چو دیرت بدست افتد
خوش خوری * غذا بکسر غین و ذال معجمه قوت و طعام سرسری کار آسان و سخن تیز فهم و مردم فرومایه بیهوده کاریکه
از وی تکلف نبود کذا فی المدار اینجا عبارت از طعامه آسان ست که در تحصیل آن تکلف و رنج چندان برده شود
سر آنگه ببالین نهد هوشمند * که خوابش بقهر آورد در کمند. این بیت با بیت لاحق تقریب است یعنی چنانکه خوردن
بوقت ضرورت در کار است خفتن و گفتن هم بوقت حاجت سزاوار است و کذلک فی جمیع الحاجات البشریة و
العادات الانسانیة. مجال سخن تا نه بینی مگوی * چو میدان نه بینی نگهدار گوی. مجال بمعنی میدان که بجای جلوه
و ظهورست کنایه از وقت ضرورت که در ترک آن مضرتی باشد و مصرعه ثانی تمثیل ست. مگو و منه تا توانی قدم *
ز اندازه بیرون ز اندازه کم قدم مفعول منه است تا توانی متعلق هر دو فعل و کذا مصرعه ثانی یعنی بی حاجت ضرورت
نامه در کاری نشروع نشاید کرد بلکه صبر باید کرد * حکایت هم درین معنی یکی نیشکر داشت در طبقری *
چپ و راست گردیده بر مشتری. طبقری بفتح طاء مهمله و باء موحده و قاف و راء مهمله و یا نام شهری و مقامیست از ترکستان
و بمعنی طبقچه و خوانچه و قیل بانجه و قیل بغل و کنار ابراهیمی و مدار اینجا همه معانی راست آید والموافق بطبن الشاعر.
بصاحبدلی گفت در کنج ده * که بستان و چون دست یابی بده. بحذف یاء خطاب قرینه یابی ای چون قدرت یابی
قیمتش بدهی. بگفت آن خردمند زیبا سرشت. جوابیکه بر دل بباید نوشت. و بانش آنکه. ترا صبر بر من نباشد
مگر * ولیکن مرا باشد از نیشکر. مگر اینجا بمعنی یقین ست کذا فی المدار. حلاوت نباشد شکر در نیش * چو باشد
تقاضای تلخ از پیش. حلاوت بمعنی شیرینی مضافست بشکر شین اول راجع بنیشکرست و ثانی بحلاوت
یعنی و نیشکر حلاوت شکر نباشد وقتیکه پس از خوردنش مطالبه سخت در پیش آید. حکایت در قناعت
صاحبدلان. یکی را ز مردان روشن ضمیر * امیر ختن داد طاقی حریر * ختن بفتحتین جائی و نخچه تاروا نیستی از ترکستان
مشک خیز طاق نوعی از کسوت خطا و جامه یکتا طیلستان. ز شادی ز گل برگ خندان شگفت * بپوشید
دستش ببوسید و گفت. شین راجع بامیر ختن. بپوشیده ای آن طاق و بیان گفت بیت لاحق ست و
ببعضی نسخ منظور هست سه. بپوشید و بوسید دست امین. که بر شاه عالم هزار آفرین پس بمصرعه ثانی با
بیت لاحق بیان گفت. چه خوبست تشریف میر ختن * و زان خوبتر خرقه خویشتن. تشریف اینجا بمعنی

خلعتست حاصل آنکه اگرچه بخشش شاه را که بخواسته فتوحی بود در فساحت وبتکریم بپوشید اما از مقام قناعت بیرون نیاید
وخرقهٔ کهنهٔ خود را از ان طاق بهتر داشت تمت الحکایة فقال الشیخ - گرآزاده بر زمین خسپ وبس * مکن بهر قالی
زمین بوس کس * قالی بقاف ویا خالصه بلا نون جامهٔ خوب وفرش که بگسترند کذا فی الشامل والمدار و بوسیدن برای
خوبی طاق نبود بلکه برای تکریم سلطان بود چنانکه رسمست **حکایت** در مذمت حرص - یکی نان خورش
جز پیازی نداشت * چو دیگر کسان برگ سازی نداشت - نان خورش آنچه نان را بدان همراه کرده بخورند بتازی
ادام خوانند پیازی بیا تحقیر سازی بیا عظمت ای توشه ونوای بسیار - پراگنده گفتش که ای خاکسار * برو طبخی از
خان یغما بیار - پراگنده بهمزه وحدت بمعنی بیهوده گوئی وخاکسار اینجا نام دو دون همتست و بعضی نسخ
یکی گفتش ای سخرهٔ روزگار * یافته شد سخره بضم افسوس کننده وآنکه بروی افسوس کنند ومرد بیکار کذا فی الشامل
والمدار اینجا دو معنی اخیر مرادست طبخ بفتح طا و با موحده وخا معجمه ویا تنکیر مصدرست بمعنی مفعول یعنی طعامی
دادمی پخته و بعضی نسخ طبقی بقاف ویا وحدت یافته شد ای طبقی پر از نان خورش وشوربا واین انسب بحال
آنکس که نان خورش نداشت وعجبست از عبد الواسع که او را غلط گفته خوان یغما خوانی که کریمان باز کنند وصلای
عام در دهند وخوان کرم هم گویند شامل - بخواه و دلارای خواجه باک * که ممنوع روزی بود شرمناک - که علیه
اشارت بحدیث الحیاء تمنع الرزق و بعضی نسخ مقاوع قاف وطا یافته شد و مآل و احدست - قبا بست
چابک نوردید دست * قبا لیس درید ودستش شکست - نوردید دست ای آستین را بالا پیچید شکست بحذف
رابطه است بقرینه درید یعنی طبخان بالیش را درید ودستش شکستند واگر شکست را فعل لازم گفته آید احتیاج
بحذف نباشد ای دستش شکسته ورنجه شد - شنیدم که می گفت وخون می گریست * که ای نفس خود کرده را چاره چیست
خون میگریست حال ست از فاعل میگفت - بلا جوی باشد گرفتار آز * من وخانه من بعد نان و پیاز - خبر اینجا
محذوفست ای بعد ازین که سزای حرص یافته ام من وخانه ونان و پیاز لازم یکدگر باشیم وقدم تحقیقه فی صدر
الکتاب - جوین نان کز سعی بازو خورم * به از میدهٔ نان اهل کرم * جوین نان ای نان جوین میده نان
و همزه بتبعه پیاز تازی در آخر میده برای نسبتست چنانکه یا و نون در آخر جوین ونظیر اوست آنچه
مولانا روحی فرموده - لشنوا از حکیم پرده * سرها بخانه که بادهٔ خورده - یعنی حکیم که
منسوبست بپرده بایمعنی که مقاصد عالیه را در پردهٔ مجاز و استعاره میگوید ومراد از حکیم سنائی ست صاحب حدیقه
میده بفتح آرد بار یک سائیده که بتازیش مائده خوانند کذا فی المدار معنی بیت آنکه نان جوین که از سعی بازوی
خود میخورم بهترست از نان اهل کرم که از میده پخته سازند و بعضی نسخ بجای جوین جوینی بیا موصوله یافته
شد پس جوین عبارتست از طعامی که مردم غربا از جو میپزند ولفظ خوان بجای نان در مصراعهٔ اول که بمعنی

نسخ دیگر یافته شد خالی از خلل نیست چه خوان ظرف خوردنی را گویند و آنرا جوین گفتن صورت بند د الا بعلاقهٔ المجاورة
المحله و ببعضی دیگر بجای میده نان میده بر خوان یافته شد و اینجا هم مساحت صورت صحت ندارد ای نان میده چه
میده آرد را گویند نه طعام پخته را تمت الحکایة فقال الشیخ. چه دلتنگ خفت آن فرومایه دوش * که بر سفرهٔ دیگران
داشت گوش. دوش شب گذشته که بیان آنحکایت یکی گربه در خانهٔ زال بود * که برگشته ایام بدحال بود * زال
زن فرتوت و مصرعهٔ ثانی صفت گربه است. دوان شد بمهمان سرای امیر * غلامان سلطان زدندش به تیر *
روان خونش از استخوان میچکید * همیگفت و از هول جان میدوید. مصرعهٔ اول حالست از فاعل همیگفت
و این بیت دو قافیه است و آنچه ببعضی نسخ هر دو جا میدوید یافته شد از تصرف ناسخانست و بیان گفت آنکه
اگر رستم از دست این تیر زن * من و موش و ویرانهٔ پیر زن. ای ملازم یکد گر باشم تمت الحکایت فقال الشیخ
نیرزد عسل جان من زخم نیش * قناعت نکوتر بدوشاب خویش. عسل بفتحه شهد و دوشاب بواو پارسی شیره
که از خرماهای پخته میگیرند بتازیش و بس خوانند ای شیره که از خرما بچکانند و از و شکر راست کنند مانند جلاب
و نیز آب شیر آمیخته و آبیکه از میوهٔ تر ۀ اود و نیز سرکه ابراهیمی یعنی شهد ارزش آن ندارد که کسی برای آن زخم نیش
قبول کند از ان بر دوشاب خود قناعت کردن بهتر است. خداوندازان بنده خرسند نیست * که راضی بقسم
خداوند نیست * خرسند بضم خا معجمه و را مهمله راضی جهانگیری قسم بفتح و سکون قسمت کردن و اندازه نهادن کذا
فی المنتخب **حکایت** همدر همین معنی یکی طفل دندان برآورده بود * پدر سر بفکرت فرو برده بود. و بزن
گفت. کز من نان و برگش کجا آرمش * مروت نباشد که بگذارمش * شین اول مضاف الیه نان و برگست.
چو بیچاره گفت این سخن پیش جفت * نگر تا زن او را چه مردانه گفت * مخور هول ابلیس تا جان دهد * همانکس که
دندان دهد نان دهد * فاعل دهد بمصرعهٔ اول ضمیر طفل ست و در ثانی ضمیر همانکس یعنی از هول شیطان مترس و
باین اندیشه که در دولت افگنده است فریب و مخور چرا که از ابتدای تولد تا انتهای عمر کودک به میر و جان بدید هر که
دندانش داده است نانش هم خواهد داد کما قال الله تعالی وَلَا تَقْتُلُوْا اَوْلَادَکُمْ خَشْیَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ
وَاِیَّاکُمْ یعنی بکشید فرزندان خود را از ترس گرسنگی که از کجا خواهند خورد من که روزی میدهم شما را و هم شما را و آنکه فاعل
دهد اول ضمیر ابلیس گفته اند یعنی اندیشه مکن تا ابلیس بمیرد و جان دهد چرا که شیطان از متوکل علی الله میگریزد
و میشود به خلاف ظاهر گام گشاده است و ربط مصرعه از دست داده. توانا است آخر خداوند روز * که روزی
رساند تو چندین مسوز * روز مختصر روزی و که بیان کلمه برین نخد و فست آفا درست برانکه روزی آه این
بیت با بیت لاحق مقولهٔ شیخ است کما هو رعاو تهم و یحتمل ان یکون هذا من تتمه کلام الزوجة نگار نده کود ک
اندر شکم * نویسنده عمر و روزیست هم * خداوندگاری که عبدی خرید * بدارد فکیف آنکه عبد آفرید * خداوندگا

یعنی صاحب و منعم کما مر تحقیقه فی صدر الکتاب یا اول موصوله است و ثانی برای تنکیر برای شادمان حرف ارد و بیرون
کیف یعنی چگونه ای چگونه شادمان نخواهد داشت کسی که بنده را آفریده است - ترا نیست آن تکیه بر کردگار
مملوک را بر خداوندگار - مملوک غلام زر خریده یا بمیراث رسیده یا بخشیده **حکایت** در مدح قناعت
و مذمت حرص - شنیدم که در روزگاری قدیم - شدی سنگ در دست ابدال سیم - ابدال زمره اولیا و اتقیا
و سیم فاعل شدی است و سنگ مفعول قدم آن یعنی زر و سیم پیش ایشان مانند سنگ بیمقدار بود - تو پنداری این تکیه
معقول نیست - چو قانع شدی سیم و سنگت یکیست - این قول اشارت است به سنگ شدن سیم بدست ابدال
معقول است نزد طبائع سلیمه و مصرعه ثانی جواب آن سنگ است - چو طفل اندرون دارد از حرص پاک - چه مشت زرش
پیش باشد چه خاک - شنیدن زرش مضاف الیه پیش است و بعضی نسخ بجای باشد لفظ همت یافته شد ای پیش
همت عالیه او که بجز حص [illegible] بوده است - خبر ده بدرویش سلطان پرست - که سلطان ز درویش مسکین
ترست - که بیان خبر است مسکین ترای محتاج تر و گرسنه تمام چنانکه گفت - گدا را کند یک درم سیم سیر
فریدون بملک عجم نیم سیر - درم سیم بفک اضافت عجم ملک ایران کما مر تحقیقه - نگهبانی ملک و دولت
بلاست - گدا پادشاهست نامش گداست - گدا گر برخاطرش بند نیست - به از پادشاهی که خرسند نیست
هر دو یا موصوله است یا موصوفه بند ای بند حرص و غم خرسند نیست ای قانع و راضی بملک خویش نباشد و بند
دیگری باشد زیرا که - بخسپند خوش روستائی و جفت - بذوقی که سلطان در ایوان نخفت - روستائی اشاره
بگدای که خاطرش از بند غم آزاد است باز این تنزل فرموده میگوید - اگر پادشاهست و گر پاره دوز - چو خفتند
گردد شب هر دو روز - ای آنچنانکه شب سلطان بروز آید شب درویش به پایان برسد همچنین در مرگ برابر اند چنانکه
گفت - چو سیل اجل آمد هر دو برد - چه بر تخت سلطان چه بر دشت گرد - کرد بضم کاف تازی قومی اند
از عرب که بصحرا گوسپندان چرانند و از پشم و شیر و پشک آنها وجه معیشت دارند عبد الواسع - چو بینی توانگر
سر از کبر مست - برو شکر یزدان کن ای تنگدست - زیرا که - نداری بحمد الله آن دسترس - که برخیزد از
دستت آزار کس - که بیان آن دسترس است و اشارت بقول صوفیه صافیه که ان من عصمتک ان لا تقدر یعنی
از عصمت و پاکی نفس تست آنچیز که بر ارتکاب معاصی بسبب جاه و دنیا قادر نیستی چه بعد از قادر شدن باز داشتن
نفس از هوای خود امری مشکل است الا من رحم حاصل آنکه عدم قدرت بر هوای نفس نعمتیست عظمی که در ضمن آن
همه صاحبدلان از معاصی در امان اند چنانکه در حکایت لاحقه ظاهر است و بعضی از النفس اماره در فساد و معصیت
اندازد چنانکه در حکایت دیگر هویداست **حکایت** شنیدم که صاحبدلی نیکمرد - یکی خانه بر قامت
خویش کرد - آنچنان ساده و پست بقدر قامت آدمی ساخت که سقف آن بسر آدمی نزدیک باشد و بام

گزین خانه بهتر کنی گفت بس ✤ کزین بیان دسترس است بهتر بلند ترو رست ـ چه میخواهی از طارم افراشتن ✤

همینم بس از بهر بگذاشتن ـ چه میخواهی تو نیز آن گوینده است و بعضی نسخ چه میخواهم واقعست و آن اوضحست طارم بفتح

را خانهٔ چوبین از قبه خرگاه و گنبد و بام کذا فی الشامل السروری و شرفنامه افراشتن بلند نمودن و برآوردن تمت

الحکایة فقال الشیخ ـ بکن خانه بر راه سیل ای غلام ✤ که کس را نگشت این عمارت تمام ـ راه سیل دنیا که روی در فنا دارد

و که علیه ست ـ نه از معرفت باشد و عقل و رای ـ که بر راه کند کاروانی سرای ـ که بیان کلمه این محذوفست که قائل

باشد او ست از دانش نیست یعنی که بر راه آه کاروانی بیا بنسبت ای یکی از کاروان اشارت بحدیث کن فی الدنیا

کانک غریب او کعابر سبیل و عد نفسک من اهل القبور ای باش بدنیا همچو مسافر که چندروز اقامت ورزیده باشد

بلکه همچون رهگذران که هر شب بجای گذارند و بشمار خود را از مردگان ای طمع بقای حیات مدار حکایت

یکی سلطنت ران و صاحب شکوه ✤ فرو خواست رفت آفتابش بکوه ـ فرو متعلق رفتنست یا زایده ای آفتاب حیاتش

بکوه مرگ فرو رفتن خواست ـ بشیخی در ان بقعه کشور گذاشت ـ که در خانه قائم مقامی نداشت ـ دران بقعه صفت شیخ

ای کشور خود را حواله کرد بشیخی که دران کشور بجد اشتغال بود که علیه است قائم مقام فرزند و یا نکیر یعنی هیچکس از خویشان

چه فرزند و برادر زاده و بنی عم و غیر ذلک داشت و بعضی نسخ بجای خانه دوده واقعست که بمعنی خاندانست ✤

چو خلوت نشین کوس شاهی شنید ✤ دگر ذوق در کنج خلوت ندید ✤ چپ و راست لشکر کشیدن گرفت ✤ دل پردلان از

زور بستدن گرفت ـ رمیدن گرختن زو عاید بخلوت نشین پردلان دلاوران و جوان مردان شامل و آن عبارت

از اعداست چنانکه گفت ـ چنان سخت بازو شد و تیز جنگ ✤ که با جنگ جویان طلب کرد جنگ ✤ جنگ اول بجیم پارسی است

و ثانی بجیم تازی ـ ز قومی پراگنده خلقی بکشت ✤ دگر جمع گشتند و هم رای و پشت ـ قومی پراگنده دشمنان که

بایکدیگر اتفاق نداشتند خلقی بسیار عظمت گرجمع آه ای دیگر بار اتفاق کردند هم در مشورت و هم در جنگ الشیخ پس

چنان در حصارش کشیدند تنگ ✤ که عاجز شد از تیر باران و سنگ ✤ سنگ معطوفست بر تیر آن اشارت بسنگ منجنیق است

و آن فلاخنی ست بزرگ که بر سر چوب نصب کنند و از غلوله در روی نهند و بحصار بلند انداز ند و ویران سازند کذا فی

شرح سکندرنامه ـ بر نیک محضر فرستاد کس ✤ که صعبم فرومانده فریادرس ✤ ای بگوشه نشینی دران کشور پیغام فرستاد که

سخت فرمانده ام بفریادم برس ✤ بهمت مدد کن که شمشیر و تیر ـ نه در هر وغا هی بود دستگیر ـ همت اینجا بمعنی دعاست

و که علیه ست دعا بفتح جنگ و پایش برای تکیراست و عموم دستگیر نصرت بخش ـ چو بشنید عابد بخندید و گفت ـ چرا نیم نان

نخورد و نخفت ـ وقال الشیخ ـ ندانست قارون نعمت پرست ✤ که گنج سلامت بکنج اندرست ـ قارون نعمت

پرست دولتمند و محب دنیا که بیان نا، دانستن گنج اول بکاف پارسی و اضافتش بیانی است و کسر ثانی بضم کاف

تازی عبارت از گوشه قناعت داستان در مدح کریم قانع بما حضر و ذم لئیم طامع بما کثر ـ

کمال است در نفس مرد کریم ✤ گرش زر نباشد چه نقصان چه بیم ✤ در نفس ای فی حد ذاته مع قطع النظر عن کونه غنیاً او مملا
وحمل کمال بر مرد کریم از راه کمال مبالغه است کما فی زید عدل ✤ مپندار گر سفله قارون شود ✤ که طبع لئیمش دگرگون شود
سفله اللئیم الطبع قارون خداوند مال که بیان مپندار است ✤ و گر در نیابد کرم پیشه نان ✤ نهادش توانگر بود همچنان
معطوفست بر بیت سابق نهاد بمعنی طبع و سرشت و همچنان ای بر همان حالت توانگری ✤ سخاوت زمین است و سرمایه بذر
بده کاصل خالی نماند ز فرع ✤ یعنی سخاوت و بخشش مال مثل زمین است و سرمایه مال دنیوی مثل کشت است هر که در این
زمین تخم سعادت کاشت عاقبت خرمن سعادت بر داشت پس مال را در راه خداتعالی صرف کن البته این
اصل فروع تازه بیرون خواهد آورد ای بدین وسیله بسعادات اخروی فائز شوی قال الله تعالی مَثَلُ الَّذِینَ یُنْفِقُونَ
اَمْوَالَهُمْ فِی سَبِیلِ اللّٰهِ کَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِی کُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ یعنی مثل کسانیکه خرج میکنند
مالهای خود را در راه خداتعالی مانند حال دانه ایست که برویاند هفت خوشه چنانکه در هر خوشه صد دانه باشد و
قال علیه الصلوة والسلام السخاء شجرة فی الجنة من کان سخیاً اخذ الغصن فلم یترک ذلک الغصن حتی یدخل الجنة
یعنی سخاوت درختیست در بهشت و سخی شاخ از آن میدارد و نخواهد گذاشت آن شاخ را تا آنکه او را داخل بهشت
سازد سرمایه عبارت از مال دنیوی و زرع مصدر است بمعنی کاشتن ای سرمایه در زمین سخاوت زراعت کردنست که
از آن امید حصول خرمن سعادت دارین باشد یا زرع مصدر است بمعنی مزروعه یعنی سخاوت صرف کردن مال در راه خداتعالی
بمنزله زمینیست که مزروعه سعادت فرع و حاصل اوست ✤ خدایی که از خاک مردم کند ✤ عجب باشد ار مردمی گم کند ✤ بیان
بیت سابق است که از خاک آنچه صفت خداست گم بضم کاف پارسی ضائع حاصل آنکه خداوندیکه انعام و اکرام او
بدین غایت است که از خاک تیره آدمیانرا که مکرم ترین مخلوقات اند بیافریده است از ایشان احسان بعید است
که نیکی که بسیار کسی در حق کسی کرده باشد آنرا ضائع گرداند و بپاداش آن نرساند کما ان الله لا یضیع اجر المحسنین ✤ ز نعمت نهادن
بلندی مجوی ✤ که ناخوش کند آب استاده بوی ✤ نهادن جمع نمودن و براه حق صرف ناکردن و که علیه است
از جمع مال منفعتی نیست بلکه مضرت است که مال بکاری صرف نشد ✤ ببخشندگی کوش کآب روان ✤ بسیلش مدد میرسد ز آسمان
که علیه است ای در سخاوت کردن مدد از غیب میرسد و بسعادت دارین برسی ✤ گر از جاه و دولت بیفتد لئیم ✤ دگر باره
نادر شود مستقیم ✤ ای استاده در پا از جاه لئیم و مدح کریم بنوعی دیگر آغاز نهاد ای لئیم الطبع بعد از زوال جاه بخواری
و بیمقداری انجامد استاده شدن و باز بجا رسیدن او نادرست بخلاف کریم النفس چنانکه گفت ✤ و گر گوهر قیمتی شد غم
مدار ✤ که ضائع نگرداندت روزگار ✤ یا خطاب با انبیا الجنس مخدوفست ای اگر گوهر قیمتی هستی ای کریم الطبع که
علیه است ✤ کلوخ ار چه افتاده باشد براه ✤ نبینم که در وی کند کس نگاه ✤ تمثیل حال لئیم است براه که جائی آمد و رفت
مردمانست و در آخر از لفظ کس درین بیت و جمع بجویند در بیت لاحق افاده مبالغه است ✤ و گر خرده کافد عادت ... نگاره

حال کریم است خرده ریزه گاز بکاف پارسی وزاء تازی نوعی از مقراض ست آلت بریدن زر و نقره و شمع که هندش
کاتن نامند رشیدی و ابرهیمی و بکاف تازی وزاء پارسی خواندن درینمقام غلطست چه آن بمعنی احوال ست کمافی کتب
اللغة. بدر میکنند آبگینه زسنگ ولی آبگینه نباشد چو سنگ. آبگینه بالمد و بکاف پارسی الماس و شیشه کذا فی المدار
یعنی شیشه اگرچه از جنس سنگ سخت و تیره باشد لیکن صاحب فضیلت و شرافت باشد همچنان مرد کریم اگرچه با لئیم متحد الجنس
ست اما بروی فضیلتی دارد و بعضی نسخ کجا ماند آئینه در زیر سنگ پس حاصل آن باشد که شیشه را در صلب سنگ
نگذارند بلکه از سنگ بدر آرند و از زنگ مصفا کنند همچنان مرد کریم را در سختی و تنگی عیش نگذارند بلکه از سختی بدر آورده
باز بخوشحالی و فراخی رسانند. هنر باید و دین فضل و کمال * که گه آید و گه رود جاه و مال. اشارت بمضمون این
قول ست که المال غیر راسخ است یعنی مال و دولت اعتبار را نشاید صبح می بود و شام سر رود **حکایت** در تمثیل این بیت

شنیدم ز پیران شیرین سخن * که بود اندرین شهر پیری کهن. این اشارت بشیراز است یعنی دیده شاهان دور امر
سرآورده عمری بتاریخ عمر. درین امر ترکیب اضافی معطوفست بر شاهان یعنی آن پیر بسیار شاهان و بسیار زمانه
حکومت کار فرمایان را دیده بود عمر بفتح گوشت میان دندان و نام مردی که بمقابله زید واقعست و درین صورت
واو در آخرش نویسند تا فارق باشد میان این نام و نام عمر فاروق کذا فی المنتخب و المدار اینجا عمر و هر دو بمعنی
زندگانی ست اول بضم که معروفست و ثانی بفتح برای مراعات قافیه امر عمری بیار عظمت و تاریخ عمر عبارت از
عمر طبعی که زیاده بران در دور قمر متصور نیست و آن اکثر الصد و بیست سال تفسیر کرده یعنی عمر خود در العمر طبعی
رسانید بود عمر و عمر بوسع و بعضی عمرو لیث مراد داشته اند که از نسل خلفاء عباسیه است و شهر شیراز آباد کرده اوست
برین تقدیر واو مکتوبی پس از عمر بعد لفظ عمر و باید نوشت چنانکه رسم خط ست که مدت عمرش تا زمان پادشاه عمرو
لیث سر میکشید ای سلطنت ایشان بنای شیراز را یاد میداشت و بعضی اعداد حروف عمر گرفته اند که عین
را هفتاد و میم را چهل و را را دوصد یعنی مدت عمرش به صد و ده سال رسیده بود و الله اعلم و از عمر ابن عبد العزیز
کنایت داشتن غلطست چه آن بضم عین و فتح میم ست و اینجا نظر بقافیه راست نمی آید لان وضع الاعلام لا یقبل
التغییر. درخت کهن میوه تازه داشت * که شهر از نکوئی پرآوازه داشت. درخت کهن پیر ند که و میوه تازه
فرزند نو و مصراعه ثانی صفت اوست ای فرزندش بخوبی در شهر شیراز معروف گشته بود. عجب از زنخدان آن
دلفریب * که هرگز نبودست بر سرو سیب. آن دلفریب اشارت به پسر نوبروی و که علیه است یعنی بر سرو
سیب نباشد پس از زنخدانش عجب ست که چگونه بر سرو قامتش زنخدان بر آمده بود. ز شوخی و مردم خراشیدنش
فرح دیده بر سر تراشیدنش * هر دو شین عاید به پسر ست و فاعل دید پدر یعنی از سبب شوخی آن پسر و عشاق
ورنجانیدن وی ایشان را از لفت تراشیدن او موجب فرح دید تا بازار حسن او سرد گردد و محبت عاشقان کم شود

بموئی کهن عمر کوته امید سرش * کرد چون دست موسی سپید * موسی بالف مقصوره و با ماله تیز استره و نام پیغمبری از نبی اسرائیل کذا فی الشامل فی المدار و کذا الکشف علیه نام پیغمبری و بمعنی سنگ تیز کردن نیز آمده کما فی النصاب موی در مصرعه اول بمعنی استره است و در ثانی پیغمبر معروف مولنا عبد الواسع فرموده که کهن عمر کوتاه امید صفت موسی نیست بلکه جمله معترضه است برای دعای بد در حق استره یعنی عمرش کهن باد تا بخواری و ذلت رسد چنانکه بکار نیاید و امیدش کوتاه باد و گاه بمقصود نرسد و بعضی صفت او گفته اند کهن عمر باعتبار ذات آهن که قدیم است و کوتاه امید باعتبار آنکه از سر تراشیدن هیچ بهره بدو نرسید و بعضی کهن عمر و کوته امید از پیر مذکور کنایت نموده است والله سبحانه اعلم بمراد عباده فاعل کرد ضمیر ید است و دست موسی اشارت بمعجزه او و اضمم یدک الی جناحک تخرج بیضاء یعنی ای موسی ببر دست راست خود را سوی بغل خویش تا بیرون آید سپید و روشن چون سپیده بوقت اعجاز دست زیر بغل برده بر آوردی چون آفتاب بتافتی و چون باز بردی باز بحالت اول آمدی کذا فی التفاسیر * ز سر تیزی آن آهن سنگ زاد * بعیبش گوئی زبان برگشاد * آهن سنگزاده استره باعتبار آنکه کان آهن در سنگ باشد ای تراشیدن موی او عیب او را ظاهر کرد و ایهام آنکه استره مانند زبان است و بعضی نسخ از آهنین دل پیر مذکور مراد گرفته اند که از سنگدلی پسر رنجه کرد و موی تراشیده ولا یخفی رکاکته علی العارف * بموئی که کرد از نکوئیش کم * نهادند حالی سرش در شکم * بموئی بیا مقابله و یا وحدت نکوی مصدر است بمعنی خوبی و جمال شین اول عاید است به پسر و ثانی راجع باستره مقرر همت که بعد از فراغ سرتراشی استره را در شکم کرده بدارند پس شیخ اینجا لطیفه میفرماید که سر در شکم برده نهادن استره را برای سزای این جفا بود که سر آن پسر تراشید و مقداری موی از جمال او کم کرده بود حاصل آنکه استره را فی الحال بسزای جنایت رسانیدند و شکمش را دریدند و آنکه شین ثانی هم عاید به پسر نموده و سر در شکم کردن بمعنی سرنگون و شرمسار کردن گرفته ای بسبب لطف تراشی سر پسر در پیش آمد لطف معنی از دست داده * چو چنگ از خجالت سر خوبروی * نگونسار در پیشش افتاده موی * نگونسار شرمسار که از شرمندگی سر افگنده باشد شامل اینجا بمعنی سرنگون است که خبر سر خوبروی است و در پیشش افتاده موی حال است از فاعل نگونسار یکی را که خاطر در رفته بود * چو چشمان دلبند آشفته بود * یکی را مفعول گفت است که در بیت لاحق است و باقی بیت صفت یکیست در رو عاید است به پسر و دلبند صفت چشمان است او که قید کننده دلهای عشاق بود آشفته بالمد پریشان و در هم شده رسیده یعنی چنانکه چشمانش از شوخی کردن بعشاق مست و پریشان و شوریده بود دل آنکس هم از کمال عشق آن پسر مست و پریشان و از دست رفته بود و آنچه شراح در تقریر یاد کرده اند ترک آن اولی است * کسی گفت جور از موی و درد * دگر گرد سودای باطل مگرد * ای جفا و شوخی آن پسر بسیار بر سر یافته اکنون که جمالش نمانده است دل از و بردار که باز نشست ریان عشق و رزیدن خیال باطل است

زهرش بگردان چو پروانه پشت ٭ که مقراض شمع جمالش بکشت - که علیه است و مقراض کنایه از سر پا به فاعل
کشت مقراض و شمع جمال مفعول آن و مقرر است که شمع را بمقراض بکشند و سر افروخته آنرا ببرند یعنی مانند پروانه
که بعد از کشته شدن شمع گرد آن نمیگردد و سر خویش گیرد تو هم از هوس این پسر باز آئی و ترک سودای او کن
بر آمد خروشی از هواداری مست ٭ که تردامنان را بود عهد سست - هوادار چست عاشق صادق که بیان خروشیست
تردامنان بوالهوسان که بشهوت پرستی ملوث و دامن آلوده اند شامل و شتر فنامه - پسر خوش منش با بد و خوب روی
پدر گو بقهرش ببند از موی رنگش بفتح یکم و کسر دوم طبع و خو شتر فنامه و در بعضی نسخ بجای قهرش جهلش واقع است
ای بود کش از معنی بیخبر است که تعلق بخاطر عشاق به نیکوروئی و خوبی خوی یار باشد نه بزلف تابدار رهبر اجان
بمهرش بر آمیخته ست ٭ نه خاطر بمویش در آویخته ست - مهر بالکسر شفقت اشارتست بخوش منشی آن پسر چو روی
نیکو داری اندوه مخور ٭ که موی ار بیفتد بروید دگر - این بیت از قبیل التفات ست اندوه مختصر اندوه کذا فی المدارک
نه پیوسته رز خوشه تر دهد ٭ گهی برگ ریزد گهی بر دهد - رز درخت انگور و مصرعه اضراب است و این دو بیت مقصود
در حکایت که بر سبیل تمثیل بود بر این بیت ہے هنر باید و دین فضل و کمال آه چنانکه شیخ در ابراز مرام میفرماید - بزرگان از
چو خور در حجاب او فتند ٭ حسودان چو اخگر در آب او فتند - بزرگان کریم النفسان حسودان لئیم الطبعان او فتند صیغه
معروف ست فاعل او خوار است و فاعل ثانی اخگر انگشت سوزان و افروخته و آنرا زکال هم گویند ابراهیمی یعنی گرفتار
شدن بزرگان بمحنت و تنگدستی فرو رفتن آفتاب است در سحاب و افتادن لئیمان از مرتبه و جاه دنیویه مشابه افتادن
انگشت در آب حالخیر در سحاب اخگر در آب آنست که برون آید از زیر ابر آفتاب ٭ بتدریج و اخگر بمیرد در آب
بتدریج متعلق برون آید است و اخگر بمیرد آه از قبیل عطف جمله است بر جمله حاصل آنکه چنانکه از زیر سحاب قرص آفتاب
باهستگی بر می آید اینچنان بزرگان و کریمان باز بجمعیت و فراخ دستی کامیاب میشوند و چنانکه اخگر بعد از افتادن در آب
می میرد اینچنان حسودان و لئیمان بعد از افتادن از مرتبه خود باز بحال سابق نیایند الا بطریق ندرت چنانکه اخگر
مرده را باز باتش اندازند و این نادرست و بر نادر حکم نتوان کرد - ز ظلمت مترس ای پسندیده دوست ٭ که
ممکن بود آب حیوان در وست ٭ ظلمت عبارت از بینوائی و آب حیوان عبارت از حیات ابدی و عیش سرمدی
در کنف رحمت ایزدی که اول علیه است و ثانی بیان ممکن است - نگیتی پس از جنبش آرام یافت - نه سعدی سفر کرد
تا کام یافت - استفهام انکاریست و کام عبارت از درجات که شیخ بارها پیاده بسفر حج یافته و بزیارات انبیاء
علیهم السلام و مشایخ کرام رسیده و بصحبت اولیاء پیوسته ٭ دل از بیمرادی بفکرت مسوز ٭ شب آبستن است ای
برادر بروز - بیمرادی بینوائی و تنگدستی مصرعه ثانی اشارتست بقول مشهور که اللیل حبلی اشیت حامل است که
بروز زندان شادمانرا شادمانی میفزاید و اندوه مند ازانتیجه شادی آرد عبد الواسع فرموده که فرق است میان یعنی

بکلمۀ نا و کلمۀ بی که اول در موضعی وضع شود که آن صفت در اصل بطریق مواطات بر موصوف محمول تواند شد و حاصلش این چیز نیست میشود و این در جای درست آید که حمل و اثبات بین الشیئین ممکن باشد تا نفی مفید باشد چنانکه نا عاقل و ناخردمند که در اصل توان گفت که فلان عاقل و خردمندست اکنون معنی ناعاقل و ناخردمند آنست که فلان عاقل و خردمند نیست و ثانی در جائی راست آید که آن صفت در اصل محمول بامواطات نتوان شد و حاصلش اینچیز آن چیز ندارد میشود چنانکه بی عقل و بی خرد که با حمل نتوان گفت که فلان عقل و خردست پس معنیش آنست که فلان خرد ندارد پس بنا برین تحقیق لفظ نامرادی بنون و الف که در عامۀ نسخ ست غلط است چه حمل مرادی بر مخاطب درست نیست بلکه بی مرادی بیار و یا باید خواند کذا افاده بعض الثقات اللهم عین وجوهنا ان لتسجد لغیرک وایدینا ان تمتد الی غیرک وجعلنا من الزاهدین بحرمة النبی و آله و صحابه اجمعین

باب هفتم در تربیت

سخن در صلاحست و تدبیر و خوی ٭ نه در اسپ و میدان و چوگان و گوی - ای سخن سعدی درین باب در اصلاح باطن ست از ذمائم و آراسته کردن ظاهرست بخمائد نه در لهو و لعب بوالهوسان که جانبین را موجب خسرانست و بعضی نسخ بدینطورست ٭ خردمندی آموز و تدبیر و خوی ٭ نه جنگ آوری و نه چوگان گوی و این نسخه باعتبار جنگ بیت لاحق اسب است ٭ تو با دشمن نفس همخانۀ ٭ چه در بند پیکار بیگانۀ - ای ترا جهاد اکبر در پیش ست که اعدی عدوک نفسک التی بین جنبیک پس بجنگ کفار و سائر بیگانگان چه پیوسته که جهاد اصغرست

عنان باز پیچان نفس از حرام ٭ بمردی ز رستم گذشتند و سام ٭ نفس را زمرۀ فصحای روزگار بکره توسن قرار داده اند چنانکه گذشت لهذا عنان را درج فرموده سام نام جد رستم که ولایت نیمروز و زابلستان و هندوستان تمام قبضۀ او بود و او را یک زخم گفتندی چه اژدها را بیک زخم گذرگشته بود کذا فی المدار و ابراهیمی اینجا رستم و سام عبارت از غزا است و پیچان نفس بکسرۀ اضافت باید خواند یعنی کسانیکه توسن نفس را از حرام و منهیات منع میکرد هرگونه جد باطن باز داشته اند ایشان در مردانگی از رستم و سام گذشته اند چه ایشان جهاد اکبر نموده اند سخت دشوارست و مجاهدان فی سبیل الله جهاد اصغر نموده اند ٭ تو خود را چو کودک ادب کن بچوب

بگرز گران مغز دشمن مکوب ٭ ای در تهذیب اخلاق خود میکوشیده باش - کس از چو تو دشمن ندارد غمی که با نفس خویش برنیائی همی - یعنی بیا تنگیر که با نفس آ صفت تو ای از دشمنی مثل تو که با نفس خود مقاومت نتوانی کرد هیچکس هراس نمیدارد ٭ وجود تو شهریست پر نیک و بد ٭ تو سلطان و دستور دانا خرد - یعنی کالبد آدمی مانند شهریست که از مردم بهتر و بدتر و بد گوهر پر باشد و روح در وی مانند پادشاه است و عقل وزیر

رضا و ورع نیکنامان حر * هوا و حرص هزن کیسه بر * بیان نیک بدهست رضا خوشنود بودن بقضای

الهی ورع پرهیز بدن از محرمات و شبهات حر باضم الفتشد آزاده و نیک اصل * هما نا که دونان گردن فراز

درین شهر گیرند سودای آز * دونان عبارت از هوا و هوس نفس گردن فراز بمعنی متکبر و سرکش صفت

دونان است یعنی یقین دانی که هوا و هوس نفس تو در پی تحصیل مراد و مرامیند از مقصود بند و تراخراب کیسه مند

چو سلطان عنایت کند با بدان * کجا ماند آسایش بخردان * سلطان عبارت از روح و عنایت آن عبارت

از اهمال و عدم منع بدان از ارتکاب معاصی بخردان عبارت از ورع و قناعت و رضا و طاعت و غیره من الفضائل

ترا شهوت و حرص و کین و حسد * چو خون در رگانند و جان در جسد * ای اخلاق ذمیمه در سرشت تو اختلاط

تمام دارد همچون خون که در هر رگ روانست و همچون جان که در بن هر موی نهانست * گر این دشمنان تقویت

یافتند * سر از حکم و رای تو بر تافتند * تقویت استحکام در وجود تو بسبب متابعت تو آنها ترا * هوا و هوس

را نماند ستیز * چو بیند سر پنجه عقل تیز * بحذف عطف معطوفست بر بیت سابق حاصل آنکه در رفع و دفع این

صفات ذمیمه از دست عقل کامل باید کوشید و اهمال نباید کرد تا تقویت نباشد او را و نیت را خراب نسازند

چنانکه گفت * رئیسی که دشمن سیاست نکرد * هم از دست دشمن ریاست نکرد * دشمن مفعول سیاست نکرد ست

چه حاجت درین باب گفتن بسی * که حرفی بس ار کار بندد کسی * درینباب آدر باب بیت و له علیه است کار

بستن بعمل آوردن گفتار در فضیلت خاموشی و فضیحت گفتار اگر پای در دامن آری چو کوه

سرت ز آسمان بگذرد از شکوه * پای در دامن آوردن گوشه گرفتن و خاموشی و عزلت گزیدن و از منهیات

باز ماندن شکوه عظمت چه عند الله و چه عند الناس * زبان درکش ای مرد بسیار دان * که فردا قلم نیست بر بی زبان

زبان درکشیدن خاموش ماندن که علیه است قلم نیست احسا بنا بمعنی زبان مردم کم گوی و خاموش که هر

سکت سلم و من سلم نجا یعنی هر که خاموشید از آفات لسان یعنی از غیبت و فحش و دشنام و مانند او لک

سلامت ماند و هر که از نیها بسلامت ماند از عذاب آخرت نجات یافت و فی حدیث آخر هل یکب الناس فی النار

الا حصائد السنتهم یعنی نمی اندازد و سرنگون نمیسازد مردمان را باتش دوزخ مگر بدیا تات زبانها ایشان یعنی

بیاد اش زبان عراری نگون ایل رد دوزخ شوند و در مصراعه ایهام است با آنکه از حیوانات اعجم و بی زبان حساب گفتار

چنانچه از آدمیان بگیرند نخواهد بود اگرچه ایشان در حشر با آدمیان برابرند قال الله تعالی و اذا الوحوش حشرت

ای جمعت من کل جانب و بعثت للقصاص ثم ردت ترابا و امتیست کذا فی البیضاوی تا آنکه جانور شاخدار

که بی شاخی را زده باشد و آزار داده بود بی شاخی را شاخ دهند تا انتقام خود بگیرد * صدف وار گوهر شناسان راز

دهن جز بلؤلؤ نکردند باز * گوهر شناسان از عارفان حقیقت آگاه لؤلؤ عبارت از سخن نیک که قال الرسول

انباشته نشده است مواعظ و نصائح دهش جای نگیرد و گرد وقتیکه خاموش باشد * چو خواهی که گویی نفس بر نفس
حلاوت نیابی ز گفتار کس * نفس بر نفس دمبدم و سخن نسنجیده نباید سخن گفت ناساخته * نشاید بریدن نینداخته *
ناساخته بی تامل بینداخته اگر بصیغه اثبات باشد بمعنی درخت نشانده باشد یعنی سخن ناسنجیده نباید گفت
و اگر سخن شروع و بنیاد انداخته باشد او را نباید برید ای تا آنکه متکلم در گفتار باشد سامع را نشاید که سخن آغاز
کند چنانکه خود فرموده * سخن را سرست ای خردمند بن آه * والقصه [illegible] باشد چنانکه بعبارت نسخه نست بمعنی
درخت قایم باشد که هنوز از کهنگی بر زمین نیفتاده باشد ای مادام که گفتار متکلم با آخر و اتمام نرسد سامع را گفتن دراز
صوب و الله اعلم بالصواب * تامل کنان در خطا و صواب * به از ژاژ خایان حاضر جواب * تامل کنان فکر کنندگان ژاژ خایی
بیهوده ای یار بیهوده گویی و ژاژ در اصل سبزه ایست که بی تخم روید در غایت بی مزگی چنانکه شتر او را بجاید چون
ترش شود و نتواند برد الا ندامر و بسیار گوی را ژاژ خا گویند جهانگیری و مدار * کمال است در نفس انسان سخن *
تو خود را بگفتار ناقص مکن * کمال است نعت کمال و ضعف نیست در نفس انسان آفات وحی یا نفس ناطقه
آن بگفتار ای بگفتار یکه از صد ضرورت آیدست * کم آواز هرگز نبینی خجل * جوی مشک بهتر که یک توده گل * جوی مشک
سخن اندک که نیک باشد توده گل گفتار بسیار لایعنی و که بمعنی نفی ست و بعضی نسخ زدیده شده * حذر کن ز نادان
ده مرده گو * چو دانا یکی گوی و پرورده گو * ده مرده های مختلفه در آخر مرد کسی که سخنان لایعنی و بیهوده و پریشان
گوید کذا فی الشامل و ابراهیمی و انسب آنچه مولانا عبد الواسع گفته که پر گوی و ژاژ خای که یک کس مثل ده مرد در
گفتار آشوب انگیز و پرورده سنجیده * صد انداختی تیر و هر صد خطا است * اگر هوشمندی یک انداز راست *
تمثیل بر ما سبق ست اکنون موعظت می فرماید * چرا گوید آن چیز در خفیه مرد * که گر فاش گردد شود روی زرد *
یعنی شرمسار و که بیان است * مکن پیش دیوار غیبت کسی * بود کز پسش گوش دارد کسی * ظاهرا قافیه این بیت
وجه صحت ندارد چه لفظ کسی ردیف ست و غیبت و دارد قافیه را نشاید و بیک نسخه بمصرعه اول بسی بباء موحده
یافته شد و برین تقدیر اگرچه لفظ درست میشود اما معنی فاسد و چه عیب اندک و بلیغ جسم است که پس پشت بیان
بودست که بمعنی احتمال ست * درون دلت شهر بند ست راز * نگر تا نه بیند در شهر باز * موعظت دیگر ست
و توسیط رابطه میان مضاف و مضاف الیه از جهت ضرورت ست شهر بند زندان را راست نگر ای هوشیار باش و غافل
مباش و غافل بیدار ست * از آن مرد دانا دهن دوخته ست * که داند شمع از زبان سوخته است * که بیان از آن
ست حاصل آنکه اظهار راز موجب پشیمانی خاطر ست و حکایت هم بهمین معنی ایراد یافته **حکایت** تکش با غلامان یکی راز
گفت * که این را نشاید بکس باز گفت * تکش بکسر تین و کاف پارسی نام یکی از ترکان ست که بادشاه بسی رنگ
بود کذا فی المدار و ابراهیمی که بیان گفت محذوفست ای بعد از اظهار راز بدیشان تاکید کرد که پیش کسی ظاهر نکنند *

بیکسالش آمد از دل بر زبان ❊ بیک لحظه شد منتشر در جهان - فاعل آمد راز ست و شین مضاف الیه دل و عاید بتنگش و بعضے
نسخ بجای لحظه روز واقعست و مآل واحدست ای تنگش قدر یکسال راز خود را در دل نهان داشت چون بغلامان گفت
علی الفور از ایشان ظاهر شد که در غضب آمده بفرمود جلاد را بیدریغ ❊ که بردار سرهای ایشان به تیغ - لفظ بیدریغ تواند
که در معنی از کاف بیانیه موخر باشد - یکی زان میان گفت و زنهار خواست ❊ مکش بندگان کاین گناه تو خاست - اول
بواو معدوله باید نوشت و در مصرعه ثانی بالف خالصه نه نهار بمعنے پناه و امان ست کاین علت مکش ست - تو اول
نبستی که سرچشمه بود - چو سیلاب شد پیش بستن چه سود - که وقتیست نے وقتیکه سرچشمه و سوراخ تنگ بود قال الشیخ
تو پیدا مکن راز دل با کسی ❊ که او خود بگوید بر هر کسی - که علیه ست و ادراجع بکسی و یا بر انه خود ای بلا اظهار تو و قافیه این بیت
هم مختلست شاید که قافیه اول بر کسی بوده باشد والله اعلم - جواهر بگنجینه داران سپار ❊ ولی راز با خویشتن پاسدار
سخن تا نگوئی بر و دست هست ❊ چو گفته شود یابد او بر تو دست القدر ع وغلبه - سخن دیو بندست در چاه دل ❊ ببالای
کام و زبانش مهل - یعنی سخن در دل بمنزله دیوست که او را بچاه بند کرده باشند چنانکه راه دادن دیو را از چاه کار
دانا نیست همچنان راز را بے مصلحت از دل بر زبان آوردن شیوهٔ ارباب دانش نباشد - تو ان باز دادن ره
رابدیو ❊ ولی باز نتوان گرفتن بریو - رهی بیار عظمت ای راه فراخ ریو بیای پارسی مکر و حیله - تو دانی که چون
دیو رفت از قفس ❊ نیاید بلا حول کس باز پس ❊ ای چنانکه لاحول خواندن موجب یادت نفرت دیوست گفتن باز
خواندن راز را برای اندرون رفتن موجب زیادت انتشار اوست - یکی طفل بر دارد از رخش بند ❊ نیاید بصد
رستم اندر کمند - رخش بالفتح نام اسب رستم که از میان پنجاه هزار اسب تفحص کرده او را خریده بود و غیر آن اسپے
دیگر بار رستم نمیتوانست کشید و در حل اللغات ست که رخش زنگی را گویند که میان سیاه و بور باشد و اسپ گور
چون بدین رنگ بود او را رخش خواندندی کذا فی المدار بمعنے مطلق اسپ نیز استعمال کنند - مگو آنچه گر برملا او فتد ❊
وجودی از آن در بلا او فتد ❊ موعظت دیگرست ملا بالفتح آشکارا ضد خلا کشف و جودی بیای تنکیر و بعضے نسخ
وجود ت بتای خطاب واقعست و ایم هوالاول لیفید العموم و الصحیح یعنی سخن که موجب سختی و بلای احدی باشد بر زباز
میار - بدهقان نادان چه خوش گفت زن - بدانش سخن گوی یا دم مزن - قل الخیر و الّا فاسکت ای اگر
بگوئی کلمه بگو که احدی را از آن رحت رسد و اگر نتوانی گفت خاموش باش تا گفتارت سر و بال کسی نکشد -
مگو آنچه طاقت نداری شنود ❊ که جو کشته گندم نخواهی درود - موعظت دیگرست ای سخن در حق کسیکه اگر
مثل آن در حق تو گفته آید رنجه خاطر شوی بر زبان میار که علیه ست و جو کشته حال ست از فاعل نخواهی درود
یعنی اگر ببدی کسان دم زنے ایشان هم بمکافات تو بدی کنند نه به نیکی بس هر کس را به نیکی یاد کن تا حرمت
تو بجا باشد چنانکه گفت - چه نیکو زده است این مثل برهمن ❊ بود حرمت هر کس از خویشتن ❊ برهمن بالفتح زنار دار

س
زیرا که از واجبات
بیان نیست ...
چون آن را ... باشد
از ملازمات باشد ۱۲
حاشیه

مؤید ومدار۔ نباید کہ بسیار بازی کنی ✤ کہ قیمت خویش را بشکنی ✤ موعظت دیگرست و کہ علیہ است امی مزاج وطبیعت
موجب نقصان ہیبت است۔ وگر تند باشی بیکبار و تیز ✤ جہان از تو گیرند راہ گریز۔ پس توسط و اقتصار بہترست
چنانکہ گفت نہ کوتاہ دستی وبیچارگی ✤ نہ جور و تطاول بیکبارگی۔ **حکایت** در مذمت گفتار مطلق و ترغیب بخاموشی
یکی خوب خلق و خلق پوش بود ✤ کہ در مصر یک چند خاموش بود۔ خلق اول بضم ملنش و خوی و ثانی بالفتح جامہ کہنہ و رقعہ
دوختہ کہ لباس درویشان است و مصرعہ ثانی صفت یکیست۔ خردمند مردم ز نزدیک و دور ✤ بگردش چو پروانہ جویان
نور ✤ ای طالب شدند و فیض باطنی او بودند۔ تفکر شبی با دل خویش کرد ✤ کہ پوشیدہ زیر زبانست مرد۔ کہ بیان
فکر کردنست کما قیل المرء مخبو تحت لسانہ۔ اگر ہمچنین سر بخود در برم ✤ چہ دانند مردم کہ دانشورم۔ سر بخود در بردن
ساکت ماندن ای بخاموشی بر علم واقف نخواہند شد۔ سخن گفت و دشمن بدانست و دوست ✤ کہ در مصر نادان تر از وی ہمو ست۔ بدانست بصیغہ اثبات و مصرعہ ثانی مفعول بدانست و دوست معطوفست بر دشمن یعنی
آن خوب خلق سخن گفت و ہمہ کس را معلوم شد کہ این شخص سخت نادانست کہ در مصر نادان تر از وی کسی نیست۔ حضورش
پریشان شد و کار زشت ✤ سفر کرد و بر طاق مسجد نوشت۔ حضور بفتح حاضر شدن و خوشحال بودن کذا فی
الکشف یعنی آمدن و حاضر شدن خلائق بخدمت او برباد رفت و بہ جمعیت خاطرش پریشانی انجامید و رونق کارش
بزشتی مبدل گشت طاق مسجد محراب آنچہ در وی چراغ افروزند کشف و بیان نوشت آنکہ۔ در آئینہ گر خویشتن
دیدمی ✤ بہ بیدانشی پردہ ندریدمی ✤ کلمہ اگر در معنی مقدم است ای اگر در آئینہ دل خویش فکر و اندیشہ عاقبت
کردمی پردہ ناموس خود را بگفتار بیہودہ ندریدمی۔ چنین زشت از ان پردہ برداشتم ✤ کہ خود را نکوروی انگاشتم
کہ بیان از انست یعنی پردہ خود را ازینجہت دریدہ ام کہ خود را دانا پنداشتم و بگفتار اظہار علم خود خواستم۔ چنین زشت
ای بدین بدنامی و بی آبروئی۔ کم آواز را باشد آوازہ تیز ✤ چو گفتی و رونق نماندت گریز۔ این بیت از تتمہ ماقبل
داغاز مقولہ شخص است آوازہ تیز ای بلند و مشہور بہ نیکوئی گریز امر است۔ ترا خامشی ای خداوند ہوش ✤ وقارست
و نااہل را پردہ پوش۔ وقار بالفتح عزت و آبروی نااہل نادان و جاہل۔ اگر عالمی ہیبت خود مبر ✤ وگر جاہلی
پردہ خود مدر۔ سردہ یا برای خطاب است۔ تو سر دل خویش منمای زود ✤ کہ ہرگاہ کہ خواہی توانی نمود
کہ اول علیہ است و بعضی نسخہ بجای سر دل ضمیر دل واقع است و سر و ضمیر ہر دو معنی راز اند۔ ولیکن چو پیدا شود
راز مرد۔ بکوشش نشاید نہان باز کرد ✤ مضمون این دو بیت سابق ہم مذکور گشتہ است فلا حاجۃ الی الاعادۃ
قلم سر سلطان چہ نیکو نہفت ✤ کہ تا کارد بر سر نبودش نگفت۔ کہ بیان نکوست یعنی بضا لہ سر است و راجع
بقلم فاعل نبود و سلطان است۔ مجاز من باب نبی الامیر المدینۃ۔ بہائم خموشند و گویا بشر ✤ پراگندہ گوئی از
بہائم بتر ✤ موعظت دیگر است در منع دشنام و فحش و بعضی نسخہ بدینطور است۔ زبان بستہ بہتر کہ گویا بشر

ای آدمی خاموش بهتر است از کسی که بدگو باشد. چو مردم سخن گفته باید بهوش ٭ وگرنه شدن چون بهائم خموش. چو مردم
ای مانند دانایان و متحملان زیرا که منطق آدمی بهتر است از دواب چه دواب از تو به ترنگوئی صواب بنطق است
وعقل آدمی زاده فاش ٭ چو طوطی سخن گوی و نادان مباش. فاش مشهور و مکرم دو جهان و مصرعه ثانی تفریعست
بر اول ای مانند طوطی سخن سنجیده گو و بد گفتن دلیری مکن که رسوائی بری چنانکه حکایت همین ایراد یافته و بعضی
شراح لفظ نادان بهو او عطف نوشته و گفته که مانند طوطی بنادانی سخن مگوی چه طوطی بوقت گفتن نمیداند
که چه گویم ولا یخفی رکاکته **حکایت** یکی ناسزا گفت در وقت جنگ ٭ گریبان دریدند وی را بجنگ جنگ
اول بجیم تازی بمعنی خصومت است و ثانی به جیم پارسی. قفا خورده و گریان عریان نشست ٭ جهاندیده گفتش
ای خود پرست. قفا سیلی که بگردن زنند عریان بضم عین جمله برهنه ٭ چو غنچه گرت لب ببستی دهن. دریده
ندیدی چو گل پیرهن. تا مضاف الیه دهن است و فاعل ندیدی بر قصد عموم مخدوفست ای هیچکس اهن ترا
دریده ندیدی مثل گل که غنچه است و دو قار است و چون دهان باز کند از دست خار پیراهن چاک میسازد فقال الشیخ
سراسیمه گوید سخن بر گزاف ٭ چو طنبور بیمغز بسیار لاف. سراسیمه دیوانه و نادان و سر گشته کذا فی مدار گزاف
بکاف پارسی فراز بجیم سیار بیهوده و سخن دروغ و سر فنامه گفتن بیهوده که موجب رسوائی باشد کار نادانست
بسیار مصرعه ثانیه طنبورست نه بینی که آتش زبان است و بس ٭ بآبی توان کشتنش در نفس آبی بیار قلت
حاصل آنکه نادان بیهوده گوی بشر و جنبی نشایانست. اگر هست مرد از هنر بهره ور ٭ هنر خود بگوید نه صاحب
هنر موعظت دیگرست. اگر مشک خالص نداری مگوی ٭ ورت هست خود فاش گردد ببوی. بسوگند گفتن
که زر مغربیست. چه حاجت محک خود بگوید که چیست. زر مغربی زر مصری زر خالص منسوب به
ملک مغرب و کشور مصر و کذلک زر ده دهی و زر دهی و زر شش سیری و زر جعفری که منسوب بجعفر دانقی که سکه
زدن بران فرموده و زر رکنی منسوبست برکن الدین که نام کیمیاگریست کذا فی المؤید والمدار والرشیدی
محک بالکسر و فتحه حای مهمله سنگی که بدان امتحان زر گیرند مدار. بگویند از ین حرف گیران هزار ٭ که سعدی نه اهل
ست آمیزگار. این بیت با بیت لاحق تقریبست در مقصود چندان دخل ندارد و کلام این اشارتست بکم گوئی
و خاموشی که سیاق کلام بران دلست و شیخ در عمر خویش اکثر اوقات بخاموشی می نشست و ترک تکلم مینمود
چنانکه از دیباچه گلستان ظاهرست هم ازین بیت. چو سعدی چندی زبان بسته بود ٭ آمیزگار اختلاط
کنند بعالیان یعنی ازین سبب که من سخن کم میگویم حرف گیران که از مصلحت خاموشی من بیخبرند بر من
زبان طعنه دراز میکنند و میگویند که سعدی اهل و آمیزگار نیست چه علامت اهلیت و آدمیت الفت
که بمردمان آمیزش کند بگفتار. روا باشد ار پوستینم درند ٭ که طاقت ندارند مغزم برند. پوستین اینجا

بمعنے عیب چرم بردہ رست می آید مغز بر دن خالی کردن مغز و دیدہ ادن کذا فی الرشیدی اینجا بمعنے خالی
کردن ست یعنی حرفگیران را دریدن پوست من وظاہر کردن عیب من کہ فلان اہل و امیزگار نیست دست
چراکہ طاقت آن ندارم کہ مغز مرا خالی کنند یعنی بر مصلحتے کہ بنا بر ان تکلم کردہ ام اطلاع نیابند کہ موجب
کمالیت انسان چہار ارکان ست قلۃ الطعام و قلۃ المنام و قلۃ صحبۃ الانام و بعضے نسخ بجای آمیزگار آموزگار
بواو واقعست کہ بمعنی استاد ست کما فی الرشیدی پس برین از حرفگیران طائفہ شاعران حساد سنخ مراد ست یعنے
ای سبب خاموشیدن من کہ پوشیدن عیب ہنر ست حاسدان بغرض خویش در حق من خوض میکنند کہ فلان اگر
اہلیت شعر داشتے ہر آئینہ مضامین رنگین بر صفحات ایام بکلک فصاحت بیان رقم زدی و خاموشی نگزیدی
پس سنخ میفر ماید کہ ایشان درین طعن اختیاری ندارند چراکہ بر مغز زدن من قادر نیستند ای نمی توانند کہ
چون من سخنان رنگین گویند ناچار بسبب عیبی کہ نظاہر مہ بینند زبان تعرض بکشایند **حکایت** در ندرت گفتار ۔
عضد را پسر سخت رنجور بود ٭ شکیب از نہاد پدر دور بود ۔ عضد بفتح اول و سوم دوم بازو و نام عالمی معروف
صاحب عضدی و ہم نام میری کذا فی المدار اینجا امیر مراد ست ۔ یکی پارسا گفتش از روی پند ۔ کہ بگذار مرغان
وحشی ز بند ٭ قفسہای مرغ سحر خوان شکست ٭ کہ در بند ماند چو زندان شکست مرغ سحر خوان بلبل و قمری و فاختہ
کذا فی المدار و شکست اول متعدی ست و فاعلش عضد ست و مجازاً کما ترا ید در حکایت سابق السابق و دیت
قلم سر سلطان آہ و ثانی لازم و کہ کدامیہ است و بعضے نسخ بجای این بیت چنین واقعست ۔ بفر مود تا در
زمان ہر چہ ہست ۔ بہ بری کہ بجری بدار ند دست ٭ نگہداشت بر طاق بستان سرا ۔ یکی نامور بلبلی خوش
سرا ۔ از سرا یدن طاق اینجا بمعنی محل ست بستان سرا کہ میان بستان واقع باشد ۔ پسر صبحدم سوی بستان
شتافت ٭ جز آن مرغ بر طاق ایوان نیافت ۔ بخندید کای بلبل خوش نفس ٭ تو از گفت خود ماندہ
در قفس ۔ گفت یعنی گفتار رعنا فست بخود و این بیت مقصود از حکایت فقال الشیخ فی موعظۃ آخرہ ندارد
کسی با تو ناگفتہ کار ٭ ولیکن چو گفتی دلیلش بیار ۔ ناگفتہ حال ست از تو و کار مفعول ندارد ست ۔
چو سعدی کہ چندی زبان بستہ بود ٭ ز طعن زبان آوران رستہ بود ۔ تشبیہ در مضمون مصرع اول بیت
سابق ست چندی بیا تنگیز زبان آوران شاعران ۔ کسی گیرد آرام دل در کنار ٭ کہ از صحبت خلق گیرد کنار ۔ کہ
صلہ یا موصولہ است و تکرار قافیہ بدو معنی جائز ست پس در کنار گرفتن چیزی بمعنے حاصل کردن و کنار گرفتن
از چیزے بمعنے اعراض کردن ست ۔ مکن عیب خلق ای خردمند فاش ٭ بعیب خود از خلق مشغول باش ۔ موعظت
دیگر ست ای ناظر بعیب خود باش و غافل از عیب خلق قال طوبی لمن شغلہ عیبہ عن عیوب الناس
چو باطل سرایند مگمار گوش ٭ چو بے ستر بینی بصر را بپوش ۔ باطل گفتار پراگندہ و فاحش ستر بفتح پوشیدن

حکایت عضد الدولہ

وبالکسر پرده کذافی المدار اینجا بکسرست بهتر چیزیکه نادیدنے باشد حاصل آنکه چشم مکن باز بنادیدنے - گوش

بپرداز زنت شنیدنی ✤ **حکایت** مطابق مصرعهٔ ثانی شنیدم که در بزم ترکان مست ✤ مریدی دف و

چنگ مطرب شکست - ترکان بضم طائفه معروف و نیز گدایان شوخ کذافی المدار یعنی سالکی از بزم

ترکان برگذشت و ایشانرا در لهو دید که مطربے مینواخت پس دف و چنگ را بشکست که نهی منکرست ✤

چو چنگش کشیدند حالی بموی ✤ غلامان و چنگی بر زدندش چو گوی - ضمیر اول مفعول کشیدند و ثانی مضاف الیه روی است

و تشبیه بچنگ در خمیده کردن است که از موی نگون سارش افگندند در شب از درد چوگان و سیلی نخفت ✤

دگر روز پیرش بتعلیم گفت - ای شیخ او را پند داد - نخواهی که باشی چو دف روی ریش ✤ چو چنگ ای برادر

سر انداز پیش ✤ کلمهٔ شرط از صدر مصرعهٔ اول محذوفست و ثانی جزاست سر انداز پیش ای بچیزیکه نادیدنے باشد

چشم باز مکن تا نهی منکر بر تو لازم نگردد و رسوا نشوی **حکایت** همدرین معنی - دو کس گرد دیدند و آشوب و جنگ

پراگنده نعلین و پرنده سنگ ✤ گرد بفتح کاف پارسی بمعنی غبار و آشوب بمعنے شور و غوغا معطوفست بر

گرد و مجموع متعاطفین مضافست بجنگ و نعلین و سنگ بحذف عطف معطوفست بر مفعول دیدند پراگنده

و پرنده صفت مقدم نعلین و سنگ است ✤ یکی فتنه دید از طرف بر شکست ✤ یکی در میان آمد و سر شکست - برشکستن

اعراض کردن و روی تافتن رشیدی مستشهد ببیت متن یعنی از آن آشوب روی تافته از جانبے روان شده

عبد الواسع بعد رفتن گفته ای کی از آن هنگامه طرح داده بدر جست و آنچه در عامه نسخ برگذشت دیده میشود

نظر بقافیه غلطست در میان اندر ای مصالحت کردن خصمان و سر مفعول شکست است ای سر خود را از دست دیگران

بشکست قال الشیخ - کسی بهتر از خویشتن دار نیست که با خوب و زشت کسش کار نیست - خویشتن دار غافل از احوال

روزگار و که علیه است یا صفتیه - ترا دیده در سر نهادند و گوش ✤ دهن جای گفتار و دل جای هوش - فاعل نهادند و کیلان

قضا و قدر - مگر باز دانی نشیب از فراز ✤ نگوئی که این کوته است آن دراز - مگر اینجا بمعنے امید است و سر و بعض

اقتصاد و اکتفاست و کلمهٔ بمضمون تمام مصرعهٔ ثانی متعلق است به بلفظ گوئی فقط یعنی از دادن دیده و گوش

و دهان و هوش امید قصد آن داشته اند که تا بهوش و دیده فرق نشیب و فراز کنی و بهوش و گوش استماع عادم

کنی و بهوش و دهان بذکر یزدان پردازی و کلمهٔ الخیر گوئی و این هر چهار مر ترا برای آن نداده اند که در مصنوعات

الهی زبان بطعن دراز کنی و گوش را بر باطل بگماری و چشم بنادیدنے بسپاری و کذا - اگر گوش دارد خداوند

هوش ✤ سخنهای پیران خوش آید بگوش - ای اگر سامع هوش را متوجه استماع کرد **حکایت** در

مذمت چشم باز کردن بنادیدنے از پیران نقل میکنم و آن اینست - سفر کرده بودم ز بیت الحرام - در ایام

ناصر بدار السلام - بیت الحرام مکه معظمه کذا فی الکشف و دار السلام بهشت و نام جائی در راه و نیز گویند که دار الملک

عراق عرب است کذا فی المؤید والمدار والمنتخب معلوم میشود که بغداد را گویند زاده الله شرفا پس اگر بمعنی بغداد یا کوفه
باشد ناصر نام خلیفه ایست از عباسیان که او را ناصر الدین گفتندی و اگر بمعنی جای مذکور باشد نام شخصی است که
آنجا بوده باشد کذا افید والظاهر هو الاول ❊ چنین گفت پیری پسندیده هوش ❊ خوش آید سخنهای پیران بگوش
مصرعه ثانی مقول نیست بطریق جمله معترضه و ابیات لاحقه تا آخر حکایت گفتار آن پیر است و ببعضی نسخ این
بیت یافته نمیشود و در مصرعه ثانی بیت سابق بمقدم بر حکایت بجای پیران لفظ سعدی واقعست پس بر این
تقدیر این حکایت تمامها از زبان حضرت شیخ است نه نقل از پیر مذکور و هو الاظهر عندی والله سبحانه
اعلم ❊ شبی رفته بودم بکنجی فراز ❊ که دیدم چو بلدا سیاهی دراز ❊ فراز اینجا نامدست سیاه بمعنی حبشی و زنگی و دراز
صفت اوست بمعنی بلند قامت ❊ تو گفتی که عفریت و لاقیس بود ❊ بزشتی نمودار ابلیس بود ❊ عفریت بلا لکسر پری
سرکش و دیو خبیث و تیز و منتخب لاقیس نام دیویست که در طهارت و صلوٰة و سوگند شاغل و مدار ابرهیمی مستشهد بیت متن
و فرزندان ابلیس بعضی در طاعات وسوسه اندازند و در مصایب اندیشه ضرب چهره و شق جیوب نمایند و بعضی
در میان دوستان خصومت انگیزند و بعضی بزنا و دزدی وغیره معاصی رهبری کنند و ببعضی نسخ عفریت بلقیس
باضافت آمده آن دیویکه آورد تخت بلقیس حاضر پیش سلیمان کرده بود قال عفریت من الجن انا اتیک به قبل
ان تقوم من مقامک و انی علیه لقوی امین ❊ در آغوش وی دختری چون قمر ❊ فرو برده دندان بلبهاش در
فاعل فرو برده سیاه و شین راجع بدختر است و کلمه بر زایده است ❊ چنان تنگش آورده اندر کنار ❊ که پنداری اللیل
یغشی النهار ❊ که بیان چنانست ای چنانکه شب میپوشد روز را ای دختر تمام زیر او پوشیده بود ❊ مرا امر معروف
دامن گرفت ❊ فضول آتشی گشت و در من گرفت ❊ دامن گرفت باعث شد بر دفع کردن این فعل بد فضول از
حد گذشتن و دلیری نمودن ای بوالهوسی مرا برانگیخت بر اینکه ❊ طلب کردم از پیش و پس چوب و سنگ ❊ که ای ناخدا
ترس و بی نام و ننگ ❊ که بیان گفتم محذوفست ❊ به تشنیع و دشنام و آشوب و زجر ❊ سپید از سیاه فرق کردم چو فجر
تشنیع ملامت کردن زجر باز داشتن و سخت گفتن فرق بمعنی جدائی چون سابق سیاه را شب و دختر را روز قرار
داده بود لهذا جدا گشتن ایشانرا بطلوع فجر تعبیر نموده است ❊ شد آن ابر ناخوش ز بالای باغ ❊ پدید آمد آن بیضه
از زیر زاغ ❊ شد بمعنی رفت و ببعضی نسخ بجای بر که ترجمه بناحست زیر ترجمه تحت و اقعست والمال واحد ❊ ز لاحول آن
دیو بیکر بجست ❊ پری پیکر اندر من آویخت دست ❊ لاحول عبارت از تشنیع و دشنام بجست ای دوید و سر خویش
گرفت ❊ که ای زرق سجاده و دلق پوش ❊ سیاه کار دنیا خر و دین فروش ❊ که بیان گفت محذوفست
و فاعلش پری پیکر زرق سجاده بمعنی فریب پرداز نده و دلق ریا پوشنده ❊ مرا عمرها دل ز کف رفته بود
بر این شخص و جان بر وی آشفته بود ❊ و لفظ عمرها مبالغه یا لعه کرده آشفته شیدا و مفتون ❊ کنون پخته شد لقمه خام من

پخته شدای مرادم بهم رسید گرم حال ست از شین که مفعول بگردی ست و راجع بلقمهٔ هنوز بکام دل نرسیده
بود که باز از من و راندی ختی تظلم برآورد فریاد خواند * که رحمت برافتاد و شفقت نماند - تظلم بر وزن تفعل نالیدن
از بیداد کسی تنافل و مدارا و عطف تفسیریست که بیان فریاد ست برافتاد یعنی هلاک شد کذا فی المدار ای بنیاد
رحمت از جهان کنده شد و عطف تفسیریست - نماند از جوانان کسی دستگیر * که بستاندم داد ازین
مرد پیر - که علیه ست و یا رابطه بین الجملتین و میم مضاف الیه داد ست زیرا که - که سترمش نباید ز پیری همی *
ادب بست و رستن نامحرمی - مصرعهٔ ثانی بحذف عطف معطوفست بر پیری و بیان کرداری ست که ظهور آن
موجب شرمساری باشد ستر بالکسر ده محرم به فتح یکم و سوم مرد یا زنی که نکاحش حرام باشد و نیز واقف
کار چنانکه گویند فلان محرم راز فلان ست کذا فی المدار اینجا بمعنی ثانی مراد ست نامحرمی بیای عظمت
کنایه از زنی که بدان آشنائی سابق در میان نباشد و یا بمعنی اول ای زنی که شرعا نظر و گفتار و دست
سودن بوی جائز نباشد و هو الاظهر و باین تظلم مر حضرت را متهم بزنا ساخته است - همیکرد فریاد و دامن بچنگ *
مرا مانده سر در گریبان چو چنگ * دامن بچنگ حالست از فاعل همیکرد - فرو کرد عقلم بگوش ضمیر * که از جای
بیرون شوم همچو سیر - مولنا عبد الواسع فرموده که بعد ازین بیت دو بیت دیگر در اکثر نسخ واقعست - برون
رفتم از جامه در دم چو سیر * که ترسیدم از زجر برنا و پیر * تخصیمیکه با او برآی بداو * بگرداندت گرد گیتی چو گاو
پوشیده نماند که این هر دو بیت از ملحقات اند چه مضمون بیت اول تفاوت مضمون مصرعهٔ ثانی بیت سابق
ست و بیت ثانی معنی محصل ندارد انتهی کلامه اقول بیت اول نظر بمصرعهٔ مذکور و هم نسبت ببیت لاحق برهنه
دوان رفتم آه محض تکرار ست پس ملحق گفتن آن بجاست اما بیت ثانی تواند که از پند عقل باشد مر حضرت شیخ
را این دختر نه آن دشمنست که با او متعاونت توانی کرد بلکه ترا مثل گاو رسن در گلو انداخته در جهان خواهد
گردانید یعنی بهتر آنست که جامه بدستش واگذاری و خود را بسلامت آری و او باختن قمار نوبت و بمعنی دشنام
هم آمده و این لغت ما و را النهر ست و بمعنی دعوی هم گفته اند رشیدی اینجا بسه معنی راست آید - برهنه دوان
رفتم از پیش زن * که در دست او جامه بهتر نه من - که علیه است و بیان گفتم محذوفست - پس از مدتی
کرد بر من گذار * که میدانیم گفتمش زینهار - فاعل کرد دختر مذکوره و که بیان گفت محذوفست و میم میدانیم
مفعول میدانیست و زینهار اینجا بمعنی پناه و امانست ای مرا خدا تعالی از شر تو در پناه خود دارد و یا معنی آنکه
هرگز با من گفتگو مکن زیرا که - من توبه کردم بدست تو بر * که گرد فضولی نگردم دگر - بادست بمعنی بر دست و
کلمهٔ بر زایده و که ثانی بیان توبه کردنست فضولی بیای تنکیر بدست تو ای ترا درین توبه پیشوای خود گرفته ام
چنانکه گویند که فلان فاسق بر دست فلان بزرگ از معاصی توبه کرده است - کسی را نیاید چنین کار

بیش . که غافل نشنید پس کار خویش ✢ نباید بصیغه نفی و غافل بغین معجمه و فا باید خواند و بعین مهمله و قاف اینجا غلط است وازتقریب عبد الواسع مفهوم میشود که کسی بیا تنکیرست و که رابطه بین الجملتین یعنی هیچ کس را چنین بلا و خواری پیش نیامده باشد بوجهی که بعد ازان هوش در سر نکرده باشد بلکه البته با چنین تجربات بجردی آموخته باشد حاصل آنکه هرگز بچنین کار که مرا پیش آمده مبتلا شود آه هرگز غافل نشنید بلکه او البته هوشیار باخبر گردد و بخوب و زشت کسی فراهم نشود و هذا هو المعنے المناسب للسیاق والسباق کما لا یخفے علی العارف پس نون نشنید برای نفی است نه جزو کلمه و تواند که کسی بیا موصوله باشد که صله آن ای کسیکه بکار خود شاغل باشد و از خوب و زشت دیگران غافل نشنید این چنین شنعت و رسوائی که مرا پیش آمده است پیش او نیاید و بچنین بلا مبتلا نگردد چنانکه خود فرموده .

کسی پیش من در جهان عاقل است . که مشغول خود از جهان غافل است ازان شنعت این پند بر داشتم . دگر دیده نادیده پنداشتم . شنعت بضم زشتی اشارت برسوای که مذکور شد و مصرعه ثانی بحذف کاف بیان این پند است . زبان درکش ای مرد عقل داری و هوش . چو سعدی سخن گوی و ورنه خموش . موعظتی دیگرست برای خموشیدن از سخنی که ناگفتنے باشد . حکایت یکی پیش داود طائی نشست ✢ که دیدم فلان صوفی افتاده مست . داود طائی کاملیست که او را داود بن نصر طائی گویند کنیتش ابو سلیمان است از کبرای مشائخ و سادات اهل تصوف و شاگرد ابو حنیفه است و از قران فضیل بن عیاض و ابراهیم بن ادهم است از طبقه اولی که در طریقت مرید حبیب راعی بود و در جمله علوم حظی وافر داشت و بدرجه اعلی و در فقه الفقیه الفقهاء کذا فی النفحات که بیان گفت محذوفست مست بمعنی مخمور شراب قی آلوده دستار و پیراهنش . گروهی سگان حلقه پیرامنش این بیت حالست از صوفی و هر دو شین راجع بدو و بعضے نسخ بجای قی بقاف دیده شد و ازان شراب قی شده مراد است . چو فرخنده خو این حکایت شنید ✢ ز گوینده ابرو بهم درکشید ✢ فرخنده خو داود طائی که در زهد و تقوی و فضائل دیگر نظیر خود نداشت چنانکه مریدی را بتعلیم فرموده است که ان ارادت السلامة فسلم علی الدنیا وان ارادت الکرامة فکبر علی الآخرة ای اگر از مهلکات دنیا سلامتی خواهی دنیا را وداع کن و اگر کرامت و عزت عند الله خواهی تکبیر گوی بر آخرت و ابرو بهم درکشیدن آزان گوینده بنابران بود که او بدین گفتار حقارت و بعیزتی الصوفی قصد داشت . زمانی برآشفت و گفت ای رفیق ✢ بکار آید امروز یار شفیق ای پس از بهم برآمدن مر او را بلطف بر آن انگیخت که صوفی را از انجا برداشته بجای خود آرد تا سزای آن بدگوی یابد و در مردمان همچون الصوفی بحرمت گردد چنانکه این معنے در ابیات لاحقه می آید . برو زان مقامی شنیعش بیار ✢ که در شرع نهی است و در خرقه عار ✢ شنیع بمعنی زشت صفت مقدم مقامیست که علیه است یعنی ازان جای زشت که براه و کوچه افتاده است و سگان گردش حلقه کرده او را بجای خود رسان چرا که

اوراینجا شرع ممنوع ست که اتقوا عن مواضع التهم وهم درکیش درویشان را موجب عار ست چه از وی ظهور عیوب ست ـ

بدو شنعتش بر آورد چو مردان که ست ☼ عنان طریقت ندارد بدست ـ و بعضی نسخ بجای دو شنعتش تشنیعش واقعست لیکن ناظر بابیات لاحقه دو شنعتش صحیح ست و گماشته ست عنان طریقت ای عنان راه رفتن و بجای خود رسیدن یعنی مست نمیتواند که بجود ازان مقام تشنیع گام زده بجا رسد و بعضی نسخ بجای طریقت سلامت واقع شده ست یعنی سالم بودن و پاک داشتن خود را از عیوب که خراب کننده وقار باشد ـ نیوشنده شد زین سخن تنگدل ☼ بفکرت فرو رفت چون خر بگل ـ نیوشنده بمعنی شنونده عبارت ست از گوینده مذکور و تنگدلی و سکوت بنا برین بود که بر داشتن آن مست افتاده بدو هم عار و شنعت لاحق میشد ـ نه زهره که فرمان نگیرد بگوش ☼ نه یارا که مست اندر آرد بدوش هر دو کاف بیان کلمه این و آن محذوفست نی هر بفتح تلخه و قدرت و قوت شرفنا ای نیوشنده را نه طاقت این بود که فرمان این شیخ خود را اطاعت نکند و نه یارای آنکه مست را بیارد چه نزد او ناپسند بود ـ زمانی برپیچید و درمان ندید ☼ ره سرکشیدن ز فرمان ندید ـ بپیچید ای در دل مضطرب شد درمان بفتح دارو و چاره ابراهیمی سیان بست و بی اختیارش بدوش ☼ در آورد شهری بروعام جوش ☼ بی اختیار بر خلاف رضای خود و تین مفعول در آورد ست و عاید بصوفی شهری بر وعام بر بش حالست از فاعل در آورد و شهری بیا عظمت عام بحذف عطف معطوفست بر شهر جوش یعنی انبوه ای بجاییکه اهل شهر تمام مردم عوام بران حال جوش و انبوه کرده بودند ـ یکی طعنه میزد که درویش بین ☼ زهی پارسایان پاکیزه دین ـ ای عجب پارسا و پاکیزه دین اند و بعضی نسخ خلوت نشین واقعست اول اولی و واضح ست و خطاب بین بهمدیگر میکردند ـ یکی صوفیان بین که می خورده اند مرقع بسکی گرو کرده اند ـ یکی بر سبیل تکیه کلام ست بلکه داخل اصل مرام ست بحذف خبر ای یکی طعنه میزد که صوفیان آه و بعضی نسخ چنان واقعست مرقع بقاف مشدد خرقه که در ان پاره های جامه سخت سوده بسیار دوخته باشند ابراهیمی سکی بکسر سین مهمله و یا مجهول جنسی از شراب معطر و آن شرابست که چندان جوشانیده باشند که چهار دانگش رفته و دو دانگش مانده باشد و در اصل سه یکی بود ترکیب داده سکی گفتند بعربی مثلث نامند و بعضی مطلق شراب نیز استعمال کنند رشیدی و شامل و مدار و هوالمراد ههنا ای خرقه را در عوض قیمت شراب گرو داشته اند ـ اشارت کنان این و آن را بدست ☼ که این سرگرانست و آن نیم مست ـ این اشاره بصوفی محمول و آن اشارت بصوفی حامل که بیان اشارت ـ بگردن بر از دست دشمن حسام ☼ به از شنعت شهر و غوغای عام ـ مقوله شیخ ست و کلمه به زائده حسام بضم حا مهمله شمشیر بران کشف و منتخب و مهذب ـ بلا دید و روزی بمحنت گذشت ☼ بنا کام بردش بجایگه داشت ـ ای بخانه اش رسانید بناکام ای بی اختیار و بلا رضای خود ـ شب از تشویش بیداری و فکرت نخفت ☼ بخندید طائی دگر روز گفت ـ ای چون او را بسرای خود رسانید

نـ زجمع پارسایان تقوی و دین ـ

وخجل گردیده دید او را به تعلیم چنین گفت - مریز آبروی برادر بگوی ✤ که دهرت نریزد بشهر آبروی - مضاف ست به برادر که علیه ست و تا دهرت مضاف الیه آبرویست ای ترا شایان بود که بمجرد دیدن آن مست افتاده را بمقام خود رسانیدی تا در عوام زشتی او پیدا نشدی و ترا هم بپاداش آن ستر عیوب نمودی و اکنون که او را در کوی گذاشته زبان بطعنش دراز کردی خود هم در عوام بزشتی مبتلا گشتی - **داستان در منع بدگوئی و غیبت مردمان و منع آن** اگرچه پیشتر دو سه جا بطریق اجمال هم رفته است اما چون ابتلاء مردم بدین بیشتر عام ست لهذا در تاکید منع آن داستانی نهاد و چند حکایات آورد - بد اندر حق مردم نیک و بد - مگوای جوان مرد صاحب خرد - زیرا که - که بد مرد را خصم خود میکنی ✤ و گر نیکمردست بد میکنی - حاصل آنکه در بابِ بدان بدمگوی که از جهالت و بطالت نظر بعیوب خود نکنند و ترا دشمن گیرند و بحق نیکمردان هم بدمگوی که به نیکان آنچنین بحق خود بد کرده است که موجب مواخذه اخروی ست اکنون در منع استماع غیبت از زبان دیگری می فرماید - ترا هر که گوید فلان کس بد ست ✤ یقین دان که در پوستین خود ست - ای آن گوینده در اظهار عیب خویش ست زیرا که - که فعل فلان را بباید بیان ✤ وزین فعل بد می برآید عیان - بیان تحقیق سخن بدلائل بباید بصیغه اثبات فلان عبارت از فلان کس که مذکور شد و این اشارت بهر که گوید آمده حاصل آنکه شخصیکه عیب کسی بپیش تو بیان میکند بموجب وعید المستمع شریک القائل بسمع رضا متوجه او مباش بلکه یقین دان که او خود را معیوب میسازد چرا که فعل بد آنکس که این شخص بدان منسوب ساخته است موقوف بر بیان و اثبات ست بیش از تحقیق دامن او پاک ست بخلاف این شخص غیبت که از وی که بدترین افعال ست صریحاً بظهور می آید ثم عاد الشیخ الی ماکان فیه فقال - ببد گفتن خلق چون دم زدی ✤ اگر راست گوئی سخن هم بدی - هر دو یا برای خطاب ست عن ابی هریرة ان النبی قال اتدرون ما الغیبة قالوا الله ورسوله اعلم قال ذکرک اخاک بما یکره قیل افرایت ان کان فی اخی ما اقول قال ان کان فیه ما تقول فقد اغتبته وان لم یکن فیه ما تقول فقد بهته رواه مسلم یعنی آنحضرت بیاران فرموده که آیا میدانید که غیبت چیست گفتند خدا و رسول او بهتر میدانند پس فرموده که غیبت آنست که برادر مسلم را بخیری یاد کنی که او را مکروه نماید پرسیده شد آیا هست غیبت اگرچه باشد در برادر هم آنچه منسوب کرده باشم بدو فرمود اگرچه باشد در وی آنچه میگوئی در حق او پس غیبت او کرده باشی و اگر نباشد در وی پس در وی بهتان بسته باشی **حکایت** متضمن در غیبت مطابق بیت اول این داستان - مقالات مردان ره هر دو بشنو ✤ نه از سعدی سهروردی شنو مردی بیا - مقصد بیان مقالات ست سهروردی حضرت شیخ شهاب الدین عمر بن محمد البکری سهروردی قدس سره که از اولاد ابوبکر صدیق ست و نسب او در تصوف بعم وی شیخ ابو النجیب سهروردی میرسد بصحبت حضرت شیخ عبد القادر گیلانی رسیده است

راه یافته و در رساله اقبالیه مسطور است که شیخ رکن الدین علاء الدوله فرموده است که از شیخ سعد الدین حموی پرسیدند
که شیخ محی الدین را چون یافتی گفت بحر مواج لا نهایه گفتند که شیخ شهاب الدین را چگونه دیدی گفت نور
متابعة النبی فی جبین سهروردی امام شافعی در القاب و نوشته او شاذ زمانه فی اوانه مطلع الانوار منبع
الاسرار دلیل الطریقه ترجمان الحقیقه استاذ الشیوخ الابرار الجامع بین العلم الباطن و الظاهر معنی بیت آنکه مواعظ
مردان خدا که در میان مردی و فتوت از ایشان سر زده است از زبان شیخ شهاب الدین سهروردی بشنو نه از زبان
سعدی که از کمینه غلامان ایشانست و قیل مردی بیار و حدّ سهروردی بیار عهد بدلست از مردی و شهار قیست شیخ
شهاب الدین مذکور چنانکه در بیت لاحق مصرحست و درین عهد بیان عهد احتراز است از مشائخ دیگر که سهروردی معروف
اند چنانکه نجیب الدین سهروردی و صفاء الدین سهروردی و غیره هما حاصل آنکه بمقالات مردان و بزرگان خدا از سعدی
مشنو بلکه از مردی دیگر که شیخ شهاب الدین است بشنو که من نقل میکنم و از خود نمیگویم و وصف گفتن ز مردی را به
مردان خلاف ظاهر است ـ مرا پیر دانای مرشد شهاب ✤ دو اندرز فرمود بر روی آب ـ اندرز نصیحت بر روی
آب ای کناره دریا و تواند که اشارت باشد بآنچه در نفحات مذکور شد که شیخ سعدی بصحبت شیخ شهاب الدین در یک
کشتی حاضر بوده است ـ یکی آنکه بر خویش خود بین مباش ✤ دوم آنکه بر غیر بد بین مباش ـ ای بر طاعت خود معجب
و نازان مشو و در حق دیگران بدگمان بوده از خود کهتر مدان چنانکه تایید این هر دو معنی از شیخ شهاب الدین
نقل میکند ـ شنیدم که بگریستی شیخ زار ✤ چو بر خواند آیات اصحاب نار ـ هر دو یار برای ماضیست ای بوقت
تلاوت آیات قرآن که در باب وعید دوزخیان واقع اند بگریستی هم از بیم و ترس عذاب خویش و هم برای ترحم و دیگران
چنانکه گفت ـ شبی دانم از هول دوزخ نخفت ـ بگوش آمدم صبحگاهی که گفت ـ یا برای وحدتست و فاعل
نخفت شیخ شهاب الدین است و میم آمدم مضاف الیه گوش است ـ چه بودی که دوزخ ز من پر شدی ✤ مگر دیگران
را رهایی بدی ـ مگر بمعنی امیدست حاصل آنکه شیخ سهروردی با آنکه در علو مراتب بلقب شیخ الشیوخ است و بکمال متابعت
آنحضرت تا مشرفست خود را از دوزخیان میدانست که بتلاوت آیات وعید میگریست بلکه خود را از دیگران کهتر
دانسته میگفت که چه بودی که دوزخ بیک جسد من گنهگار ترین امتانم پر گشتی تا دیگران را خلاصی بودی ✤

حکایت متضمن منع استماع غیبت دیگری ـ یکی را زبان کرد شخصی بغیبت دراز ✤ بدو گفت داننده سرفراز ✤

داننده بهمزه و حدت ای عادت عالی قدر ـ که یاد کسان پیش من بد مکن ـ مرا بدگمان در حق خود مکن ـ و غیبت
از بدترین افعال است ـ گرفتم ز تمکین او کم شود ✤ نخواهد بجاه تو اندر فزود ـ او راجع بکسی که این شخص غیبت
او میکرد و فاعل کم شود و فزود غیبت ای فرض کردم که بد گویی تو از عزت آنکس نقصان کرده است و معیوبی
او ابیان نموده اما این بد گویی در عزت و تمکین تو هیچگونه افزایش نخواهد کرد بلکه بر حقیقت تنها یان تر معیوب

حکایت در مذمت غیبت کسی گفت مر او را که فلان چیز ندانستم طیبت ✤ که در روی بسامان تر از غیبت ـ جمله نپنداشتم و طیبت معطوف ست بر جمله کسی گفت و مصرعهٔ ثانی بیان گفت است طیبت بالکسر خوشی و نام شهری بمعنی مزاج و خوش طبعی کذا فی المدار و المنتخب سامان در خور چیزی و آرام و ترتیب اسباب نظام و اندازه کار کذا فی الرشیدی و المدار یعنی شخصی گفت که دزدی در نظام و آرام خاطر و خوشی از غیبت بر ترست و از ولا تقر شیخ می فرماید که این سخن بطریق طیبت و مزاج گفته است و بیان تفصیل لامر واقع ـ بد و گفتم ای یار آشفته هوش ✤ شگفت آمد این داستانم بگوش ✤ آشفته هوش پریشان عقل و دیوانه و میم داستانم مضاف الیه گوشت ـ بنا راستی در چه دیدی بهی ـ که بر غیبتش مرتبت می نهی ـ ناراستی عبارت از دزدی و کلمه در زایده است و که رابطه بین الجملتین مرتب بمعنی فضیلت و زیادت و شین مفعول مے نهی ست و راجع بناراستی ـ بلی گفت دزدان تهور کنند ✤ ببازوی مردی شکم پر کنند ـ بلی بالفتح بالف مقصوره و فارسیان بیا خوانند بمعنی آری که در جواب نفی آید و استفهام در بیت سابق انکاری ست لهذا در جوابش بلی آورد و مولنا عبد الواسع بکی نوشته و گفته که بکی بر سبیل تکیه کلام و ادای مرام ست کما مر ه بغیر مرة تهور مردانگی و بیباکانه در جنگ رفتن ـ ز غیبت چه میخواهد آن ساده مرد ✤ که دیوان سیه کرد و چیزی نخورد ـ ساده اینجا خفیف العقل و کم دانش ست و که رابطه است داخل بر صفت یا علیه ست برای نفی ضمنی که از کلمه چه مستفاد میگردد دیوان اعمالنامه **حکایت** دیگر در مذمت غیبت مرا در نظامیه ادرار بود ✤ شب و روز تلقین و تکرار بود ـ نظامیه بالکسر نام مقامیست و هم مدرسه مشهور در هرات در مدار و شرفنامه مستشهد بیت متن و دو سه درلیست که نام مدرسه است در بغداد شریف که خواجه نظام الملک ساخته مثالش سعدی گوید ادرار نظامیه آه انتهی ادرار بالکسر انعام موید و وظیفه مقرره روز مره کشف و منتخب تلقین فهمانیدن و سخن در دهن کسی دادن کشف و تکرار بمعنی بسیار بار گردانیدن تفسیر او ای در مدرسه مذکور روزینه من مقرر بود و همیشه بطالبان علم تعلیم میکردم ـ مر اوستاد را گفتم ای پر خرد ✤ فلان یار بر من حسد می برد ✤ چو من داد معنی دهم در حدیث ✤ برآید بهم اندرون خبیث ـ داد معنی حق تقریر و حسن ادای حدیث عبارت از کتب متقدمین و راسبیه ست و به معنی را خبیث باعتبار پلیدی حسد گفته است ✤ شنیدم این سخن پیشوای ادب ✤ بتندی بر آشفت و گفت ای عجب ✤ پیشوای ادب استاد آموزگار آداب علوم است حسودی پسندت نیاید ز دوست ✤ که معلوم کردت که غیبت نکوست ـ حسود بالفتح بدخواه کسی کذا فی المنتخب حسودی بیای مصدری خواستن زوال النعمت کسی که اول کدامیست و ثانی بیان آن تا کردت مضاف الیه معلوم ست یعنی حسد بردن آن یار را عیب می پنداری و خود بفعل شنیع تر از ان که غیبت باشد گرفتار هستی و از عیب خود بیخبر داری ـ گر او راه دوزخ گرفت از خسی ✤ ازین راه دیگر تو در وی رسی ـ بیای مصدر کمینگی که عبارت از حسد ست راه دیگر عبارت از غیبت ای بدوزخ و بعضی نسخ بروی و فعست ای بان راه با در دوزخ همراه خواهی شد

حکایت دیگر در حرمت غیبت. کسی گفت حجاج خونخواره ایست ✤ دلش همچو سنگ سیاه پاره ایست. حجاج بفتح والتشدید نام بادشاه ظالم معروف خونخواره بهمزه ظلمت و پاره بهمزه وحدت ای دلش یکپاره سخت است همچو سنگ سیاه و سخت. نه ترسد همی ز آه و فریاد خلق ✤ خدایا تو بستان از و داد خلق. ای او را مقهور و خراب ساز ✤

جهاندیده پیر دیرینه زاد ✤ جوان را یکی پند پیرانه داد. جهاندیده بهمزه وحدت دیرینه زاد کهن سال صفت اوست پیرانه بهای نسبت و مشابهت مثل شاعرانه و صوفیانه ای پیر یکی مثل پند پیران بود و بیانش آنست. کز و داد مظلوم و مسکین او ✤ بخواهند و زدیگران کین او. مسکین صفت مظلوم ست برای ترحم که در میان مضافین واقعند ست و از دیگران معطوفست برکز و یعنی از حجاج داد آنکس خواهند گرفت که از دستش مظلوم شده باشد و از دیگر خلایق داد کینه حجاج خواهند گرفت چرا که بحق او کین و حسد گرفتند و عیبش کردند. تو دست از وی و روزگارش بدار ✤

که خود زیر دستش کند روزگار. روزگارش معطوفست بر دو که علیه ست یعنی از تو سنگدلی و خونخوارگی و دوام شادمانی او باز از خلق چیزی و رحق او کین مگیر چرا که دهر در مکافات هر نیک و بد بست. نه بیداد از و بهره مندم آمدم

نه نیز م تو غیبت پسند آیدم ✤ اگر گوی که این جهاندیده چنین مفهوم شد که غیبت ظالم حرام ست با آنکه شیخ ظالم را از سه کس شمرده که غیبت ایشان جائز ست چنانکه خواهی در آنست گویم که جواز غیبت ظالم باین معنی است که ظالم را برای تحذیر و ترسانیدن افشا د فاش کند با خلق از وی حذر باشند و غافلانه نگذارند که باشند

گناهی بظلم او گرفتار آیند چنانکه خواهند فرمود حلال ست از و نقل کردن خبر ✤ که تا خلق باشند از وی حذر. بد گوی و بد خواهی بحق ظالم از کین و خشم دل بلا غرض تحذیر مردمان حرام قطعی ست کما قال فی الطریقة المحمدیة الرجل اذ کان مجاهر الظلم ذکره بما فیه لتحذیر الناس عن شره لایکون غیبة وانما الغیبة ان یذکر علی وجه العیب و یرید به السب انتهی کلامه و غیبت آنکس هر حجاج را از راه کین و خشم دل ست قال الشیخ. بدفرخ بود مدبر را گناه ✤ که پیمانه پر کرد و دیوان سیاه. مدبر بدبخت و نگون طالع که در هوای نفس گرفتار ست که صله یا موصوله ست پیمانه عبارت از عمر العمر عزیز را در گناه بآخر رسانید. دگر کس بغیبت پیش میرود ✤

مباد اکه تنها بدوزخ رود ✤ شین عاید بمدبر مذکور و مصرعه ثانی علت و بس فقرت بر سبیل تهکم و سخریه است و با یستی که بجائی رود شود و فرمودی تا قافیه راست شد. **حکایت در حرمت غیبت** شنیدم که از

پارسایان یکی ✤ بطیبت بخندید با کودکی ✤ کودکی بیار دهمدت طیبت بالکسر مزاح و خوش طبعی ✤

دگر پارسایان خلوت نشین ✤ بغیبش فتادند در پوستین. خلوت نشین صفت پارسایان ست و شین مضاف الیه پوستین و عاید بیکی و در پوستین کسی افتادن عیب و ظاهر کردن چنانکه در گلستان فرموده که ای جان پدر اگر نخفتی به که در پوستین مردم افتی و غیب بفتح الغین معجمه بلا تا و در آخر ضد حضور ست یعنی

دیگر پارسایان غایبانه در عیب گوئی آن بزرگ افتادند که بکودک خندیده بود و در و نظر کرده . تا آخر نماند این حکایت
نهفت ✤ بصاحب نظر باز گفتند گفت . صاحب نظر ناظر کودک مذکور فاعل گفتند مردمان دیگر و بیان گفت
آنکه . مدر پرده یار شوریده حال ✤ نه طیبت حرامست غیبت حلال . پرده دریدن عیب ظاهر کردن
شوریده حال بدکردار که با امارد و نظر کردن حرامست و ایهام بعاشق مفتون . یکن غیبت هیچ کس را بیان ✤
که روزه شود غیبت تو هم عیان . که علیه است **حکایت** دیگر در مذمت غیبت . بطفلی درم رغبت روزه
خاست ✤ ندانستمی چپ کدام ست راست . کلمه در زایده است و میم مفعول خاست و مصرعه ثانی بیان طفلی و کم
عقلی ای در ایام طفولیت که هنوز غیر عاقل و غیر بالغ بودم رغبت داشتن روزه ماه رمضان المبارک مرا
پیدا شده . همیخواستم تا گزارم نماز ✤ بدین شغلها بد دل را نیاز . گزارم بزا معجمه است نه بذال معجمه کما م تحقیقه
و نیاز بمعنی آرزوی و محبت است . یکی عابد از پارسایان کوی ✤ همی شستن آموختم دست و روی . کوی بمعنی
محله است و میم مفعول آموخت ای شستن اعضای وضو بطور مسنون و مندوب همی آموخت و بیانش اینست
که بسم الله اول السنت بگو ✤ دوم نیت آور سوم کف بشو . نیت در وضو نزد امام شافعی فرض است بدلیل انما الاعمال
بالنیات و کف عبارت از دو دست تا بند دست که شستن آن از ابتدای مسنون است ✤ پس آنگه دهن شوی و
بینی سه بار . مناخر بانگشت کوچک بخار ✤ مناخر بفتح جمع منخر بکسر میم و سوم و بفتح المیم ایضاً سوراخ بینی
شامل و مدار انگشت کوچک خنصر دست چپ و تخصیص خنصر برای او خار نا خرو خلال انگشتان بنابر آنست که آواز هم
انگشتان کوچک است داخل شدن او در مناخر و انگشتان سهل است و خدمت و کار فرمودن بحال خردان القربات
عبد الحق دهلوی . بسبابه دندان پیشین بمال ✤ که نهی است مسواک بعد از زوال ✤ سبابه بفتح و تشدید انگشتی
که متصل بر انگشت است و آنرا انگشت شهادت و مسبحه هم گویند چه آن آلت اشارت بدشنام و شهادت بتوحید
و رسالتست و تسبیح هم کار اوست و که علیه است یعنی آن عابد بمن گفت بمسبحه دندان پیشین را که بوقت باز کردن
دهان نمایان گردد مالش کن چرا که استعمال مسواک بعد از زوال آفتاب مر صائم را نهی است و این مذهب امام شافعی
ست که از ظاهر حدیث شریف خلوف فم الصائم اطیب عند الله من ریح المسک استفاده نموده است یعنی بوی بد
گشته دهن روزه دار خوشتر است نزد پروردگار از بوی نافه مشک تا آخر یعنی علم بد که شیخ را ترتیب و ضوی آموخت
شافعی مذهب خواهد بود که شیخ هم از شافعی مذهب بود و وضو که شیخ میکرد برائی نماز ظهر یا عصر بوده باشد ✤ وز آن
پس سه بار آب بر روی زن ✤ ز رستنگه موی سر تا ذقن . رستنگاه موی سر اجای بر آمدن موئیها سر از پیشانی
ذقن بفتح زنخدان و این بیان طول وجه است و عرضش از گوش تا گوش دیگر و ما بین العذار والاذن داخل فی
الوجه عند الشافعی ایضاً . دگر دستها تا بمرفق بشوی . ز تسبیح و ذکر آنچه دانی بگوی . مرفق بکسر میم و فتح سوم

آن شیخ و مصرعهٔ ثانی بیان اوست که متوضی را میباید که در عین غسل سائر اعضای وضو مستحب و تهلیل یا ذکری دیگر شاغل
باشد و اگر با ادعیهٔ ماثوره بپردازد بسیار احسنست. دگر مسح سر بعد از آن غسل پای * همینست و ختمش بنام خدا غسل
اینجا بالفتح غیر صحیح است بمعنی شستن و بهمنا غلط لانه اسم للطهارة الکبری بنام خدا عضو میچو زاند فصیح است که برای
تتمه کلام هیچو در آخر میفزایند و مسح الاذنین و الرقبة غیر مذکور و لابد من ذکره لان الاول مسنون و الثانی مستحب * گر
اکنون ندانند درین شیوه به * نه بینی که فرتوت شد پیر ده - از من متعلق بهاست فرتوت بالفتح و واو معروف
پیر بسیار خمیده و سخت فرسوده جهانگیری و اینجا معطوف لعطف محذوفست ای فرتوت شد و هیچ از علم دین
نیاموخت. بگفتند با ده خدا آنچه گفت * فرستاد پیغامش اندر نهفت - فاعل گفتند شنوندگان کلام عابد که گوید
و خدای خداوند ده و فرستنده راز کشف فاعل گفت عابدست و فاعل فرستاده خدا و بعضی نسخ بجای این بیت
چنین واقعست شنیدین سخن ده خدای قدیم * بشورید و گفت ای خبیث رجیم * یعنی رانده درگاه شده خدا
بعجب و غرور علم و عمل خویش و برین نسخه بیت لاحق غیر مربوط افتد - که ای زشت کردار نیکو سخن * نخست
آنچه گوئی بمردم بکن - که بیان پیغامست ای ترا باید که اولا از منهیات شرعیه خود اعتراض کنی و آنگه بتعلیم دگر از
زبان برگشائی تا در تحت عتاب کریمه اَتَامُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ اَنْفُسَکُمْ نیائی پس احتراز از مسواک
کردن صائم بعد از زوال که نهی و حرمت آن مختلف فیه است لان الحنیفة اباحوه و اجابوا عن تمسک الشافعیة
بدیگران همی آموزی و خود بفعلی بدتر از آن که غیبت باشد و حرمتش متفق علیه است گرفتار هستی پس کردار تو مخالف
گفتار تست چنانکه گفت - نه مسواک در روزه گفتی خطاست * بنی آدم مرده خوردن رواست - هر دو مصرعه استفهام
انکاریست پس منفی مثبت شد و مثبت منفی گشت حاصل آنکه خود گفتی که مسواک در روزه خطاست و بغیبت
کردن چنان بر داشتی که غیبت رواست و ندانستی که بدترین گناهست و غیبت را حقتعالی بخوردن گوشت بنی
آدم مرده یاد کرده و قرار داده است و حرمت آن از ضروریات دین است قال الله تعالی وَلَا یَغْتَبْ بَعْضُکُمْ بَعْضًا اَیُحِبُّ
اَحَدُکُمْ اَنْ یَّاکُلَ لَحْمَ اَخِیْهِ مَیْتًا ای باید که غیبت نکند بعضی شما بعضی دیگر را آیا دوست میدارد و پسند مینماید یکی از شما
اینمعنی که بخورد گوشت برادر مسلم مرده را - دهن گو ز ناگفتنیها نخست * بشو ور گه از خوردنیها بشست - نظر بتقابل
نخست ظاهر آنست که آنکه مختص الگاه باشد و لیکن بشست صیغه امرست برخلاف قیاس چنانکه بخفت بمعنی
بخسپ آمده و دهن مفعول بشوی است که بمصرعه ثانی هست و ناگفتنی و ناخوردنی بسیار لیاقت الجبیر نگه خوردن
آن در شرع روا نیست و سخنی که گفتن آن در شرع روا و لائق نیست عبارت از غیبت و فحش و غیر آن حاصل
آنکه پیر ده پیغام رسان را میگوید که عابد را بگو که اولا از ناگفتنیها دهن را بشوی و پاک دار بعد از آن از ناخوردنیها
باز آی چه غیبت در اصل حرام است و در ماه مبارک رمضان معصیت آن متضاعف میشود بخلاف خوردن که در

اصل مباحت و ارتکاب آن یک معصیت ست و مولنا عبد الواسع آنکه مرکب از کلمهٔ آن و که بیانیه است گرفته است مفعول
گو واننده و نشست صیغهٔ ماضی اعتبار کرده یعنی کسیکه از خوردنیها در رمضان المبارک دهن را شسته و پاک داشته است
او را بگو که اول دهن را از گفتنیهای بد بشوید ای در احتراز از آن احتیاط تمام کند تا معصیت و چندان نشود و بعضی
نسخ مصرعهٔ ثانی بدینطور ست ــ بشو کان ز ناخوردنیهای تست یعنی عابد را بگو که دهن را از غیبت و امثال آن
پاک دار چرا که آن ناگفتنیها از جملهٔ ناخوردنیهای تست زانکه آنهم از جملهٔ محرمات ست قال الشیخ کسی را که نام آید
اندر میان ٭ به نیکوترین نام و نعتش بخوان ــ در میان ای در میان ذکر و یا در میان مجلس نعت بمعنی
وصف ای کسیکه بد و نام یابد و وصف معروف باشد و یکی از انها خوب باشد و دیگری زشت او را بنام نیک یا
وصف نیک یاد باید کرد و کذا لک شخصی که نامش ابو الخیر ست و لقبش شمس الدین نام او را خیر لقبش را شمس
باید خواند ــ چو همواره گوئی که مردم خرند ٭ مبر ظن که نامت به نیکی برند ــ چنان گوی سیرت بگوی اندرم ٭
که گفتن توانی بروی اندرم ــ که بیان چنانست و میم مضاف الیه سیرتست و ثانی مضاف الیه روی اندر بهر
دو جا زائده است ای سیرت من غائبانه در کوچه چنان بیان ساز که بگفتن آن در روی من زرد روی
نشوی ــ و گر شرمت از دیدهٔ ناظرست ٭ نه ای بی بصر غیب دان حاضرست ــ غیب دان حقتعالی که علام الغیوب
ست و فرشتگان بامر او مغیبات هر کس نگاهدارند و بروز جزا آشکارا خواهند کرد ــ نیایدهمی شرمت از خویشتن
کز حق حاضر و خبر مداری زمن که علیه ست ای شرم از خدا باید داشت که بازگشت هر کس بدوست حکایة
در مذمت غیبت طریقت شناسان ثابت قدم ٭ بخلوت نشستند چندی بهم ــ یار قلت و
بعضی نسخ صاحب قدم و فعت ای صاحب عمل یکی ز آنمیان غیبت آغاز کرد ٭ در ذکر بیچاره باز کرد ــ
بیچاره بهمزهٔ وحدت و بعضی نسخ بجای ذکر خبث واقع ست و آن عبارت از عیوب آن بیچاره است ــ یکی گفتش
ای یار شوریده رنگ ٭ تو هرگز غزا کرده در فرنگ ٭ شوریده رنگ بد حال و زشت کردار و مصرعهٔ ثانی استفهام انکار یست
که حاصلش نفی باشد لهذا هرگز را درج فرموده و اگر هرگز بمعنی گاهی باشد استفهام بر ظاهر خود باشد غزا بالکسر
و زای معجمه رفتن بجنگ کفار کذا فی المنتخب و غذا که بمعنی خوردنیست بذال معجمه است فرنگ کفرستان و دار حرب
که اهل آن همه نصاری اند ترسایان ــ بگفت از پس چار دیوار خویش ٭ همه عمر ننهاده ام پای پیش ــ ای گاهی
بجنگ کفار نرفته ام چنین گفت درویش صادق نفس ٭ ندیدم چنین بخت برگشته کس ٭ و بیان چنین است ــ
که کافر ز پیکارش ایمن نشست ٭ مسلمان ز جور زبانش نرست ــ مصرعهٔ ثانی بحذف عطف یا حال از شین
که عائد ست بکس حکایت در حرمت و فضیحت غیبت ــ چه خوش گفت دیوانهٔ مرغزی ٭ حدیثی کز و لب
بدندان گزی ٭ مرغز ار بفتح میم و سکون را و مهمله و ضم عین معجمه و زا معجمه نام مقامی جهانگیری و ابراهیمی ٭

دستنر فنامه و صاحب مدار رود سرور کے بفتح غین گفته اند و این بیت استشهد گرفته اند یا را ولی برای نسبت او ثانی برای خطاب و بیان

حدیث آنکه ـ من از نام مردم بزشتی برم ❊ نگویم بجز غیبت مادرم ❊ زیرا که ـ که دانند پرودگان خرد ❊ که طاعت همان به که مادر برد ـ که ثانی بیان دانندست و احادیث صحاح واردست که اعمال صالح غیبت کننده بآنکس خواهند داد که غیبت او کرده باشد و اگر در اعمال غیبت کننده حسنات نیابند سیات آنکس را بر ذمه او نهند و آنکس را از عذاب خلاص دهند یعنی چون مقرر و معتقد ارباب دین و عاقلان پیش همین ست که طاعت غیبت کننده بغیبت کرده رسانند پس کار دانش آنست که غیبت کسی نکرده شود و اگر ناکام درین امر اقدام نموده آید غیبت مادر کرده شود تا طاعات بمادر رسانند که حقوق نعمتهای سابقه او بذمه و الدست بخلاف دیگران که رفتن طاعات بایشان عین خسرانست

قال الشیخ ـ رفیقی که غالب شدی ای نیکنام ❊ دو چیزست از و بر رفیقان حرام ـ یکی آنکه مالش بباطل خورند ـ دوم آنکه نامش بزشتی برند ـ و ببعضے نسخ بغیبت است مضمون مصرعه اول مطابقست بآنچه او تعالی فرموده ولا تأکلوا اموالکم بینکم بالباطل ـ ای مخورید ای فرزندان آدم مالهای یکدیگر را در میان خودها بباطل و دروغ و بلا جهة شرعی و مضمون مصرعه ثانی مطابق آنچه فرموده ولا یغتب بعضکم بعضًا الایة ـ هر آنکو برد نام مردم بعار ❊ تو خیر خود از وی توقع مدار ❊ و ببعضے نسخ خیر بمعنے خوبی و مآل و احد ست زیرا که ـ که اندر قفای تو گوید همان ❊ که پیش تو گفت از پس دیگران ❊ که بیان همانست یعنی چنانکه پیش تو غیبت دیگران کرده است پیش دیگران غیبت تو خواهد گفت پس کار دانش آنست که او را از خود دور سازی و گوش بغیبت او ننهی و نپردازی چنانکه گفت ـ کسی در جهان پیش من عاقلست ❊ که مشغول خود و از جهان غافل ست ـ عاقل اول بعین مهمله و غافلست ثانی بغین معجمه و فا رست و که صله یا موصوله است

حکایت در بیان غیبت بعضی کسان

سه کس را شنیدم که غیبت رواست ـ و زین در گذشتی چهارم خطاست ـ روا و خطا در شریعت که موجب رستگاری و گرفتاری باشد ـ یکی پادشاهی ملامت پسند ❊ کزو بر دل خلق بینی گزند ❊ ملامت پسند صفت پادشاهیست ای کلامت رعایا از جور و ستم باز نماند و مصرعه ثانی صفت ثانیه اوست ـ حلال ست از و نقل کردن خبر ❊ که تا خلق باشند از وی بر حذر ـ که علیه است ای اظهار اطوار ظلم پیش مردمان بقصد ترسانیدن ایشان رواست و ببعضے نسخ مگر خلق باشند آه و افصح فی الماٰل واحد و قد مر تحقیقه ـ دوم پرده بر بیحیایی متن ❊ که خود میدرد پرده خویشتن ـ متن صیغه نهی ست از تنیدن و که صله یا موصوله ست حاصل آنکه بیحیایی که خود پرده ناموس خود را دریده باشد و به بیحیایی و خساست انگشت نما شده بروی پرده متن و عیوب در امپوش عن انس قال قال النبی صلی الله علیه وسلم من القی جلباب الحیا فلا غیبة له ای هر که چادر حیا از روی خود برانداخت پس ذکر عیوبش غیبت نیست ـ ز حوضش مدار ای برادر نگاه ❊ که او می فتد در بگردن بچاه ـ و بعضے گفته که حوض بخا معجمه است بمعنی در سخن آمدن کذا فی المنتخب و شین عاید به بیحیایی

وکاف علیه ست آنچه یار از خوض و ذکر عیوب بیگانه مدار و بمقتضای اذکروا الفاسق الجاهر بما فیه در حق وی گفتار مکن
چرا که او بخود گردن در چاه او فتاده است انتهی و نظر بمقابله چاه ظاهر آنست که بجای جهله باشد یعنی شخصیکه دیده
دانسته خود را بچاه بیندازد او را از خوض نگهداشتن چه ضرورتست رسوم گرت ترازوی نار است خوی ، ز فعل
بدش هر چه دانی بگو ۔ گرت ترازو کسی که در دادن و ستانیدن بمیزان و یکمال و ذراع دزدی کند قال النبی صلی
الله علیه و آله وسلم لاصحابه لا ترعوون عن ذکر الفاجر حتی یعرفه الناس اذکروه بما فیه یحذره الناس مترسید از ذکر عیوب
فاجر که بفسق و فجور در عالم مشهور ست یاد کنید او را بآنچه در ویست تا مردمان از وی در معاملها بر حذر باشند ۔

حکایت شنیدم که دزدی در آمد ز دشت * بدروازهٔ سیستان در گذشت ۔ ای در شهر داخل شد
و از بقال چیزی خرید پس اینجا معطوف بعطف محذوفست بقرینه بیت لاحق و بیتی که در بعضی نسخ یافته شد *
چو چیزی خریدی ببقال گوی ۔ ندا گول و چیزی که پالیست او ۔ از ملحقات ست کما لا یخفی سیستا بالکسر و سین
مهمله ولایت رستم و آبا و اجداد او که آنرا نیمروز گویند و در وجه نیمروز بسا اقوال ست یکی آنکه زمین اینجا زیر آب
بود سلیمان بدیوان فرمود که خاک انداز ند و پر سازند و در عرصه نیمروز پر ساختند کذا فی المدار و الرشیدی
بدزدید بقال ازو نیم دانگ * بر آورد دزد سیه کار بانگ * بقال بالفتح و التشدید تره و دانه فروش کذا فی
المدار دانگ ششم حصه درم که مقدار هشت جو میانه باشد کذا فی المنتخب بیان بانگش آنست ، خدایا تو شب رو
بآتش مسوز * که ره میزند سیستانی بروز * که علیه است ای بکرم خویش در دزد ببخش و بدوزخ بسوز چرا که این
بقال سیستانی دزدی بتر از و بصد درم می آید که علانیه مال مردم می رباید بخلاف دزد که در پرده میستاند فی الدار
النکال هو البقال **حکایت** متضمن بمذمت غیبت چون از منع غیبت فراغ یافت بمنع نمیمت
پرداخت و هو نقل القول المکروه الی المقول فیه و هو حرام قطعی الا ان یکون ضررا للمقول فیه و لم یعلمه و لم یمکن
دفعه الا با علامه فیجب حینئذ لانه فصح کذا فی الطریقة المحمدیه ۔ یکی گفت با صوفی با صفا * ندانی فلانت چه
گفت از قفا * صوفیی بدو یا ثانی برای وحدت با صفا صفت صوفی ست الصوفی که صافی طینت و
پاکدل بود و در بعضی نسخ بجای با صفا در صفا واقعست و صفا نام مقامیست در مین شامل و ببعضی شروح
از صفا نوشته ای بپارسائی که از صفای باطن صوفی بود نه صوفی بلباس و تار فلانت مضاف الیه قفا
ست ۔ بگفتا خموش ای برادر نهفت * ندانسته بهتر که دشمن چه گفت ۔ لفظ نهفت ظرفست بجای
گفت که در مصرعه ثانی ست و که بیان کلمه این محذوفست یعنی ای برادر قول دشمن پیش من مگوی چرا
که آنچه دشمن عدیده و پس پشت گفته باشد نادانسته بهترست چه در صورت دانستن تشنت بال و عاید
حال ست بلکه باعث کینه در حال کسانیکه پیغام دشمن برند * ز دشمن همانا که دشمن ترند ۔ در اختیار پیغام

برگفتار اشارت است بانکه قول دشمن را اگرچه پیغام کرده و الزام نموده باشد پیش دوستان هم نباید برد تا پیغام رسانیدن
بدوستان موجب پریشانی ایشان نشود قال الشیخ. کسی قول دشمن نیارد بدوست * جز آنکس که در دشمنی یار اوست
کسی بیارد نکیر باو ای شریک دشمن در دشمنی کردن و بدگوئی نمودن. نیارست دشمن جفا گفتنم * چنان کز شنیدن
بلرزد تنم * التفاتست از غیبت متکلم و مصرعه ثانی صفت جفاست ای جفائیم و ندامتی که از شنیدن آن تنم از
لرزه و دلم از غصه آید دشمن بر روی من گفتن نتوانسته است بلکه پس پشت من گفته رفته بس. تو دشمنتری کاوری
بر زبان * که دشمن چنین گفت اندر نهان. کاوری علت و که دشمن بیان آوردن بر زبان است ای گفته
او را که بر من ظاهر میکنی و مرا آزرده میسازی از دشمن بدگو دشمن تر هستی. از آن همنشین تا توانی گریز * که مر فتنه
خفته را گفت خیز. التفاتست از تکلم بخطاب دلی الالباب که بیان آنست فتنه خفته عبارت از بدگوئی دشمن
که در قفا کرده رفته است سیه چال و مرد اندر وی بسته پای * به از فتنه از جای بردن بجای. چال بجیم فارسی مغاک
و چاه که چاله هم گویند از ینجهت گوی را که جولاهگان در وی پا گذارند پاچال خوانند و گوی که گنهگاران را دران
حبس کنند سیه چال گویند که گوئی را که دران یخ اندازند یخچال گویند کذا فی الرشیدی و السروری پس سیه چال عبارت
از چاه زندانست که اصحاب عقوبت را دران بند کنند فتنه از جائی بجائی بردن سخن چینی کردن مثال یعنی در چاه
زندان مقید بودن بهتر است از نمیمت کردن و سیه حال بتا رفوقانیه و حا مهمله که ببعضی نسخ دیده میشود از تصرف
ناسخان است. سخن چین کند تازه جنگ قدیم * بخشم آورد نیک مرد سلیم. ای سلیم الطبع و خوشخو و متحمل را اشارت
بانکه دل آن مرد پیش از شنیدن قول سخن چین از خشم خالی و سالم بود. میان دو تن جنگ چون آتشست *
سخن چین بدبخت هیزم کشست * کنند این و آن خوش دگر باره دل * وی اندر میان کوربخت و خجل *
این و آن اشارت بدو دشمن وی عاید بسخن چین. میان دو کس آتش افروختن * نه عقلست خود در میان سوختن

حکایت مطابق دو بیت سابق. فریدون وزیری پسندیده داشت * که روشن دل و دوربین دیده
داشت. وزیری بیاء وحدت مصرعه ثانی یا بیت لاحق صفت اوست در بیان پسندگی وی رضای
حق اول نگهداشتی * دگر پاس فرمان شه داشتی. ای پستر از آن. رسد عامل سفله بر خلق رنج * که تدبیر ملک
ست توفیر گنج * ای بیت با بیت لاحق مقوله نخست بطریق جمله معترضه که علیه است و توفیر بمعنی اندوختن
مال است یعنی عامل سفله اینمعنی را نظر داشته بهتر پنداشته که تدبیر ملک عبارت از جمع خزائن است بر خلق
رنج زند و زر و سیم بزور میستاند و در اکثر نسخ بر لفظ توفیر واو عطف دیده میشود و قدم تحقیقه فی *
اگر جانب حق نداری نگاه * گزندت رساند هم از پادشاه. التفاتست بغیبت بخطاب آن سفله فاعل رساند
ضمیر حق است اشاره به مضمون من اعان ظالما فقد سلطه الله تعالی علیه. یکی رفت پیش ملک بامداد

که بیان گفت محذوفست مصرعهٔ ثانی دعائیه است و بیت لاحق بیان غرض آن یکی. غرض مشنو از من نصیحت پذیر *
ترا در نهان دشمن است این وزیر * ای گفته مرا غمازی و حسد بحق وزیر مدان بلکه از من خیرخواهی و بیان واقع
شناس که غرض مرا که ترا در نهان آه کس از خاص لشکر نمانده است و عام * که سیم و زر از وی ندارد بوام * که رابطه
بین الجملتین است و که راجع بوزیر فاعل ندارد ضمیر کس. بشرطیکه چون شاه گردن فراز * بمیرد دهند آن زر و سیم
باز * فاعل دهند لشکریان ای میعاد قضای قرض خود بمرگ تو بسته است پس نخواهد ترا زنده آن خودپرست
مبادا که نقدش نیاید بدست. خودپرست خیرخواه خویش چه مقرر است که همه کس را وصول نقد و حصول زر و سیم خود
عزیز است و مصرعهٔ ثانی علت است و شین مضاف الیه دست نیاید بصیغه نفی ای بموجب میعاد مذکور زندگانی ترا نمی
خواهد چه زندگانی جاودانی تو موجب نیامدن زر است بدست وی. یکی سوی دستور دولت پناه * بچشم سیاست
نظر کرد شاه * یکی بر سبیل تکیه کلام و گفت * که در صورت دوستی پیش من * بخاطر چرائی بداندیش من *
صورت دوستی ترکیب اضافی است و یا برای خطاب است ای در صورت دوستی هستی. زمین پیش تختش ببوسید و
گفت * چو پرسید اکنون نشاید نهفت. فاعل بوسید وزیر است. چنین خواهم ای نامور پادشاه * که باشند
خلقت همه نیکخواه. تا خلقت مضاف الیه نیکخواه است زیرا که چو مرگت بود وعده بهم من. بقا بیش
نخواهند از بیم من * ای دادن قرض من بیم من خوف تلخی مطالبه من پیش بیا تا ... خواهندت
مضاف الیه بقاست. نخواهی که مردم بصدق و نیاز * سرت سبز خواهند و عمرت دراز استفهام توبیخی است
سر سبز کامگار و تازه بمعنی حیات و بادشاهی حقیقی هم آمده است شرف نامه ای باید که بخواهی این معنی را که مردم
از صفای صدق و خضوع تمام در نیکخواهی تو باشند زیرا که غنیمت شمارند مردان دعا. که جوشن بود پیش تیر بلا
مردان صفا شکوه و که علیه است قال علیه السلام الدعاء یرد البلاء و الصدقة تطفی غضب الرب. پسندید زو شهریار
آنچه گفت * چو گل رویش از تازگی بر شکفت * ز قدر و مکانیکه دستور داشت * مکانش بیفزود و قدرش فراشت
قدر عبارت از شرف رتبه معنوی و مکانی عبارت از نشستگاه صوری. بد اندیش را زجر و توبیخ کرد * پشیمانش
از گفته خویش کرد * قافیه این بیت مختل است شاید که از شیخ چنین بوده باشد بدین ... بد اندیش کرد و الله
تعالی اعلم و این دو بیت است مقصود بالایراد کما قال الشیخ. ندیدم ز غماز سرگشته تر * نگون طالع و بخت بر
گشته تر. ای پشیمان و خجل ز نادانی و تیره رایکه اوست * بخلاف افکند در میان دو دوست. تیره رای
بیان ... کلمه را بعد از ضمیر او در مصرعهٔ ثانی بنابر ضرورت وزن محذوفست ای از نادانی و بد فکری که اوست
میان دو دوستان فتنه انگیز و بعاقبت شرمسار گردد. چو سعدی کسی ذوق خلوت چشید * که از هر دو عالم
زبان در کشید * که صله یا موصول است لذت گوشه فقر آنکس یافته است که دنیا و عقبی برانداخته بیاد مولی

بشگفته والنسب بمقام آنکه دو عالم عبارت از گروه نکوکاران و زشت کرداران باشد ای از ذکر عالمیان خموشیده ای
و بخوب و زشت کسش کار نیست . بگو آنچه دانی سخن سودمند * وگر هیچکس را نیاید پسند . خطابست بنفس یا
بهر عاقل خیر اندیش سخن سودمند بیان آنچه دانی ست یعنی ای سعدی سخن صلاح و ترتیب را بعالمیان بگفته
باش و گر ناکسان ناپسند نیفتد یا معنی آنکه ای مرد عاقل از سخن چینی و خلاف افگنی باز آئی و سخنی که بعاقبت سود
مند آید بهر کسی بر گو اگر ناکس را ناپسند آید زیرا که . که فردا پشیمان بر آرد خروش * که آوخ چرا حق نکردم بگوش
پشیمان حال ست از فاعل بر آورد که ضمیر هیچکس ست که بیان خروش ست آوخ بالمد والفتح آه و دریغا ای عربی یا اسفی
و واحسرتا گویند شامل بمدار جهانگیری . داستان در بیان آنکه برای حفظ نفس از حرام و متابعت
سنت حضرت خیر الانام زن نیک باید خواست که فرمانبردار و خوشخو باشد نه مکار ستیزه روی و جنگجوی +
زن خوب فرمانبر و پارسا * کند مرد درویش را پادشاه . خوب بمعنی خوب صورت پادشاه بحذف یا بمراعات
قافیه پارسا امیر و درویش بصحبت زنی نیکه حسن صورت و جمال سیرت دارد و در عیش جاودانی ست که زنش با
وی خوش آئین ست و با حق صلاح دین . برو پنج نوبت بزن بر درت * چو یار موافق بود در برت . پنج
نوبت بجیم موقوف معروف که بر سلاطین زنند و این رسم از سلطان سنجر افتاده است بجهت آنکه منجمان
خوانا ابرای ملاک او نشانده بودند و هیچ درمانی بدو نافع نمیشد و روز بروز ضعف او متضاعف میرسید
دانایان چنین قرار دادند که نوبت پنجوقت مقرر دارند تا آوازه گردد که سلطان مرد و این نوبت شاهی
دیگر ست چون این را شنیدند از افسون جوانی باز آمدند و سلطان فراغ یافت از آن پنج نوبت مبارک گرفته
اند کذا فی القنیة والمدار اینجا عبارت از بادشاهی و عیش ست و تائی بر درت بمعنی خود ست و تا در برت
مضاف الیه بر ست بمعنی کنار ست و بعضی نسخ نشین واقع است . درویش را حبست . همه روز گر غم خوری
غم مدار * چو شب غمگسارت بود در کنار . زن موافق و تا مضاف الیه کنار ست صاحب شرفنامهٔ جهانگیری
گفته اند که گساردن بضم کاف پارسی بمعنی خوردن آید و در اکثر امیست که او را جز در شراب و اندوه استعمال
نکنند . گر از خانه آباد و همخانه دوست * خدا را برحمت نظر سوی اوست . بعضی نسخ همخوابه است یعنی کسی که خانه اش
آباد ست و زن او موافق بر او خدا را نظر رحمت باشد بخلاف عزب و بی زن که دین او در معرض هلاکست قال
اذا قام ذکر الرجل ذهب ثلثا دینه و بخلاف کسی که زن جنگ و ستیزه باشد چه آنهم وبال ست و آنکه آباد را بمعنی آباد
کننده خانه گرفته است خلاف ظاهر ست کما لا یخفی . چو مستوره باشد زن خوبروی * بدیدار وی در بهشت
ست شوی . مستوره بمعنی پوشیده ای نیکبخت و در پرده عصمت و هم موافق که او از خانه بر نیاید و مطلب
واضح است . کسی بر گرفت از جهان کام دل * که یکدل بود با وی آرام دل . یکدل موافق تمام و آرام

ولی زن خوبرو باز میفرماید - اگر پارسا باشد و خوش سخن ٭ نظر در نکوئی و زشتی مکن - ای اگر در دین صالح باشد
و یار موافق پس در خوبروئی و زشت روئی او نگاه مکن اینقدر غنیمت دان آری اگر خوبروهم باشد باد شما هیست چنانکه
فرموده - زن خوش منش دلستان که به خوب ٭ که آمیزگاری بپوشد عیوب - خوش منش یعنی خوبصورت و که علیه ست یعنی
زن خوشخوی و دلجوی بهترست و خوب صورت در کار نیست چرا که آمیزگاری و خوشخوی که از جمله صفات معنوی و
کمالات حقیقی ست عیوب ظاهری و قبائح صوری زن را میپوشد عیوب الواسع و بعضی نسخ کز لکاف و زا عجمه واقعست
پس معنی چنین باشد که زن خوشخوی از سبب آمیزگاری و موافقت عیوب شوهر را میپوشد بخلاف زن بدخو اگرچه
خوبروی باشد اما انسب بمطلب بیت سابق نسخه اولی است - ببر از پری چهره زشت خوی ٭ زنی دیو
سیمائی از طبع جوی - ببر بضم با موحده امرست از بریدن ای زنی که خوبصورت و بدسیرت باشد طلاقش ده و وصله
نکاحش را قطع کن و زنی که زشت روی و خوشخوی باشد بدست آر و بعضی نسخ ببر و بصیغه ماضی از بردن در
صدر مصرعه اول لفظ گوی مرادف کرده است در آخر مصرعه ثانی بجائی وقعست پس زن دیو سیمائی آه فاعل
ببردست و گوی مفعول یعنی زنی که بدصورت و خوشطبع است از زنی که تره چهره و بدخویست گوی برده است
و بروی غالب آمده چه - واخورد سرکه از دست شوی ٭ نه حلوا خورد سرکه اندوده روی - این بیت صفت
زن خوش طبع است در بیان خوش خوئی وی و در نسخه ثانی تواند که علت بردن گوی باشد سرکه اندوده روی
بمعنی ترش روی شد حال است از فاعل خورد یعنی حال آن زن خوشطبع آنست که سرکه را از دست شوی مانند
حلوا برغبت و خواهش تمام میخورد ای بهرچه از دست رنج شوهر میسر آید اکتفا میکند و یا تکلف خوشخوارگی
نکند نه آنکه حلوای شیرین را ترش روی شده مانند سرکه میخورد چنانکه عادت سیئه زن بدخویست که هرچند
شوهرش در خوشخوارگی تکلف نماید هرگز بروی خوشنود نگردد و مدام سرکه بروی مالیده باشد اگرچه او حلوا
خوراند پس از صحبت اینچنین زن بدخوی اجتناب اجبست تا کار باضطراب انجامد - دلارام باشد زن
نیکخواه ٭ ولیک از زن بدخدا یا پناه - چه صحبت آن زن عذاب دوزخ است کما روی عن علی کرم الله وجهه
فی تفسیر قوله تعالی رَبَّنَا اٰتِنَا فِی الدُّنْیَا حَسَنَةً وَّفِی الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ ای فی الدنیا المراة الصالحة
وفی الاخرة الحور او عذاب النار المراة السوء - چو طوطی کلاغش بود همنفس ٭ غنیمت شمارد خلاص از قفس - تمثیل با
سبق ست کلاغ بضم زاغ سیاه فاعل شمارد و کلاغ ست ای طوطی اگرچه خوبصورت ست اما چون با زاغ سازگار
نیست زاغ از وی صد چندان نفورست - سر اندر جهان نه به آوارگی ٭ وگرنه بنه دل به بیچارگی - خطاب ست
بشوی زن بدخوی یا بلای سفر اختیار جفای زن ناسازگار یا اختیار شق اول میفرماید تهی پای رفتن به
از کفش تنگ ٭ بلای سفر به که در خانه جنگ - که بیان کلمه از زین محذوفست - بزندان قاضی گرفتار به ٭ نه در خانه

بعضی نسخ بجای نه کلاه که واقعست و حبس قاضی عامست از زنیکه برای گرفتن مهر باشد یا برای نفقه و کسوت یا بعیب
باشد بران کدخدا ✤ که بانوی زشتش بود در سرا . کدخدا خداوند خانه و عیال و از کشف زشت آید خوی و شین مضاف الیه
سرست . در خرمی بر سرای به بند ✤ که بانگ زن از وی برآید بلند . خطاب عام ست و که صله یا موصوله است و وی
راجع بسرای . چو زن راه بازار گیرد بزن ✤ وگرنه تو در خانه بنشین چو زن . ولاف مردی مزن . اگر زن
ندارد سوی مرد گوش ✤ سراویل کحلیش گو مرد پوش ✤ سراویل بفتح سین مهمله شلوار شامل کحلی بضم کاف و یای
هر دو تازی جامه ایست سیاه که بفرهنگ بافند و آن خوش قماش با زینت ست که پوشش زنان باشد ابراهیمی و شامل
و شرفنامه و مدار استشهاد بیت متن و شین عاید ست بزن یعنی اگر زن بر حکم مرد نباشد و گفتن او عمل نکند
مرد را بگو که شلوار و چادر شیا آن زن را خود بپوشید و دعوی مردی گذاشته بجای زن در خانه نشیند و این
معنی بر تقدیر وجود واو عطف ست بر سر کحلی چنانکه عبد الواسع نوشته و در اکثر نسخ بی واوست پس کحلی بمعنی صفت سیاه
سراویل باشد و صاحب جهانگیری مصرعه ثانی بدینطور نوشته ✤ لچک با سراغوش گو مرد پوش ✤ و گفته که لچک
بفتح لام و جیم پارسی و کاف تازی رومالیست مربع که هر دو گوشه آنرا بالای هم بدارند بنوعیکه مثلث شود و دراز
تکلفات کنند از تشید و زردوزی بلکه بجواهر هم مرصع سازند و آنرا بر سر بند مضبوط کنند و زنان آنرا بالای
سراغوش گذارند و صاحب رشیدی و جهانگیری گفته که سرگوش و سرانجه و مرجع هر سه در سراغوش لغت ست بمعنی
سرپوش زنان و آن کیسه ایست از مانند همیان بدرازی سه گز هر یک سر آن کلاهی باشد که زنان آن کلاه را بر سر نهاده گیسوانرا
دران بدارند و سر دیگرش سلسله باشد مرصع بجواهر و سر طلا که آنرا زیر بغل راست گذرانیده بر بالای کتف چپ اندازند
زنی را که جهلست ناراستی ✤ بلا بر سر خود نه زن خواستی . با فعل خواستی ست ناراستی در کردار و اخلاق چنانکه گفت
چو در کلبه جو امانت شکست ✤ ز انبار گندم فروشوی دست . کلبه بضم کاف تازی و سکون لام و با موحده و
کاف و الف بمعنی بابه انبار کیکه است چنانکه بعضی تحقیق نموده و باکثر نسخ یافته میشود کیله بفتح کاف و یای تحتانیه و لام بمعنی
یک پیمانه غله قندیل یا نامند . بران بنده حق نیکوئی خواستست ✤ که با او دل و دست زن راستست . نیکوئی بیای
مصدر خوبی و بهبودی که بیان آنست دل و دست مضاف ست بزن که آن زن با وی موافق ست و هم امین و دیانت
چو در روی بیگانه خندید زن ✤ دگر مرد گو لاف مردی مزن . زن شوخ چون دست در روی قبله کرد . برو گو بزن
پنجه بر روی مرد . رو معطوف ست بر دست قبله کردن دست بر روی عبارت از بیرون آمدن برلست از خانه و
نمودن زینت خود را بمردم بیگانه و صاحب جهانگیری بجای ورود رو بجای قبله قلته بفتح قاف و سکون لام و
تا فوقانیه و ها مختفیه نوشته است بمعنی دیوث شدن و بی حمیت بودن یعنی زن شوخ بیفرمان چون دست در
بیحیائی و بیغیرتی نهاد و پرده شرم و حیا برانداخت او را بگو که برو و بر روی مرد خود پنجه قهر بزن زبونش کن و بعضی

قلیه بیای تحتانیه خوانند بمعنی سراحی و نوعی از گوشت که از مرغ که ریزه کرده بپزند کما فی الرشیدی اینجا کنایت از مسکرات
و لذائذ استلذاذی برنا است رضای مرد بلذات نفس شاغل شد ما النسب بالسیاق و السباق یعنی اول است . زن بیگانگان
چشم زن کور باد ✽ چو بیرون شد از خانه در گور باد . دعائیه است و در بعضی نسخ بجای باد به واقعست چو بینی که زن
پای بر جای نیست ✽ ثبات از خردمندی و رای نیست . از پای پای زن مرادست ثبات بضم تحمل و صبر . گریز
از گفتش در دهان نهنگ که مردن به از زندگانی به تنگ ✽ بشین گفتش راجع بزنیکه پای برجای ندارد و که علیه است
بپوشانش از چشم بیگانه روی ✽ وگر نشنود چه زن آنگه چه شوی . بشین مضاف الیه است و راجع بزن و تکرار چه
مفید تسویه است ✽ اگر گفته مرد در پرده نشینند آنگاه مرد با زن برابرست و در بعضی نسخ بنظر درست وگرنه مخوان خویشتن
را تو شوی . زن خوب خوش طبع چون نیمار ✽ رها کن زن زشت ناسازگار . خوب زشت یعنی خوبی و زشتی صورت
نیکی و بدی سیرت هر دو میتوانند شد و در بعضی نسخ بجای چون نیمار رنج ست با ر دیده شد و آنچه در بعضی نسخ دیگر گنج ست
و مار یافته میشود از تصرف ناسخان ست مگر آنکه گنج عبارت از وجود زن و مار عبارت از زلف آن اما نظر بمقابله
رها کن صحیح همان نسخه است که بمتن مرقوم شد . چه نغز آمد این یک سخن زان دو تن ✽ که بودند سرگشته از دست زن
که بیان آنست و بیان یک سخن ایشان آنکه یکی گفت کس را زن بد مباد ✽ دگر گفت زن در جهان خود مباد خواه نیک
باشد خواه بد بدانکه در بعضی نسخ این بیت یافته شده اگر نیک بودی همه فعل زن ✽ زنان را زن نام بودی نه زن
مولانا عبد الواسع فرموده که این بیت با دنی تغیر در سکندر نامه شیخ نظامی گنجوی در داستان رفتن سکندر بملک
بردع مرقوم ست چون تاریخ تصنیف سکندر نامه بر بوستان مقدم ست احتمال دارد که شیخین را این مضمون
توارد شده یا حضرت شیخ سعدی تضمین کرده باشد و ظاهر تر از این هر دو وجه آنست که بیت از جمله ملحقات ست که به
مناسبت مقام درین کتاب داخل کرده اند و در اکثر نسخ بجای همه فعل خصالات واقعست و جمع خصال خود
جمع خصلت ست جمع کردن آن خالی از خلل نیست . زن نو کن ای دوست هر نو بهار ✽ که تقویم پارینه
ناید بکار ✽ بعد از موعظت بلیغه بخواستن زن خوش طبع و پارسا موعظت دیگر هم پرداخت تقویم قایم کردن
و حساب یکساله منجمان که هندش پوتهی نامند و هر سال تقویم نویسان نو زیرا که پارینه بکار نیاید چنانکه
حالا شایعست شامل و مدار استشهاد بیت متن هر نو بهار ظرف ناید بکار ست پس کاف معلله در معنی بر
ظرف مذکور مقدم اگرچه در لفظ بنا بر ضرورت از آن موخر گشته یعنی ای دوست هر زن بیوه مخواه اگرچه حور
باشد بلکه زن بکر بکن چرا که در سر نو بهار که سر سال ست تقویم پارینه بکار نیاید فی عین العلم ینبغی ان یختار
البکر فورد فی الحدیث هلا بکرا تلاعبها و تلاعبک یعنی آگاه باش و بخواه زن بکر را که با وی ملاعبه کنی
و او با تو ملاعبه کند یعنی با یکدگر خوش باشید و هم فرموده که زن بیوه را بزوج ثانی موافقت متحمل شود یا نه چون

۵ صاحب قانون اوراعتبری نموده ۱۴

خوی شوی اول عادت گرفته باشد و الفت نموده رفتی که اخلاق زوج اول را بیاد آرد و از شوهر دوم طبعش در ملال
آید و بگریزد و تواند که هر نوبهار ظرف کن باشد ای هر سال زنی دیگر خواسته باش و این معنی مبنی بر طیبت است و مبالغه
از ظرف فصاحت است چنانکه در گلستان فرموده ـ تتری گر کشد مخنث را ـ تتری را دگر نشاید کشت ـ ای کافر
را بقصاص مخنث نشاید کشت زیرا که مخنث در دنابات بمرتبه کمال است بید و این معنی بطریق طیبت فرموده است نه
بر قاعده شریعت چه مخنث مباح الدم نیست از ویش بر قاتلان بدرباشد بلکه در قصاص قتل دیگر است لذا افاده مولنا
نور الله احتمال دارد که مضمون حدیث شریف باشد که ثلث من سنتی و سنن الانبیاء من قبلی الطیب و السواک و کثرة النساء
یعنی موجب قول سبحانه فَانکِحُوا مَا طَابَ لَکُم مِّنَ النِّسَاءِ مَثْنَیٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ـ هر چند که دلت بخواهد بر حسب طاقت
خویش از زنان کن اما نظر به ترکیب هر دو مصرعه یعنی زن نو و تقویم پارینه که ترکیب توصیفی ست ظاهر معنی اول
ست چه در ماسبق بگذاشتن زن بدخوی مبالغه تمام کرده ست و حال آنکه مردان در گرفتاری زنان بدخوی چاره
ندارند لهذا ابتدا رکن آن بطور انصاف میفرماید که کسی را که بینی گرفتار زن ＋ مکن سعدیا طعنه بر وی مزن مفعول
مکن محذوف ست ای او را زجر و توبیخ مکن و بر ما گردن زن بدخوی مبالغه مکن چه آن بیچاره درین امر اختیاری ندارد و
بعضے نسخ بجای مکن برد و واقعست ـ تو هم جور بینی و بارش کشی ＋ اگر یک شبی در کنارش کشی ـ هر دو شین عائد
بزن بدخوی **حکایت** همدرین معنی ـ جوانی زناساز گاری جفت ＋ بر پیر مرد بنالید و گفت ＋ گرانبار
از دست این خصم چیر ＋ چنان میبرم کاسیا سنگ زیر ـ گرانباری سختی و جفا و خصومت خصم چیر غالب آسیا
سنگ زیرین آسیا بسختی به گفتش بخواجه دل ＋ کس از صبر کردن نگردد خجل ＋ فاعل گفت ضمیر پیر مردست
و شین راجع بجوان و مصرع ثانی علت ـ بشب سنگ بالائی ای خانه سوز ＋ چرا سنگ زیرین نباشی بروز ＋
خانه سوز باعتبار ناسازگاری جفت ـ چو از گلبنی دیده باشی خوشی ＋ روا باشد از جور خارش کشی ＋ گلبن
درخت گل و یا برای تنکیر ست خوشی بهره گل چیدن ـ درختی که پیوسته بارش خوری ＋ تحمل کن آنگه که خارش
خوری ＋ **داستان** در بیان احتیاج و محافظت احوال اولاد و تهذیب اخلاق ایشان ـ پسر
چون زده بر گذشتش سنین ＋ ز نامحرمان گو فراتر نشین ـ شین گذشتش مضاف الیه سنین ست که فاعل
گذشت ست سنین بالکسر جمع سنت بفتح بمعنے سالها کذا فی المنتخب یعنی چون سالها پسر ده بگذرد و محل
شهوت گردد از مخالطت و مصاحبت بیگانگان او را دور نشان و بعضے نسخ فرا تر نشین بواو دیده شد و بعضے
نسخ دیگر گذشت از سنین ست پس از سنین بیان ده ست و فاعل گذشت پسر ـ بر پنبه آتش نشاید فروخت
که تا چشم بر هم زنی خانه سوخت ـ که علیه ست حاصل آنکه اندک صحبت مفسدان موجب هلاک دین گود کانست
چو خواهی که نامت بماند بجا ＋ پسر را خردمندی آموز رای ـ از علم دین و کتابت و تیر اندازی و شناوری و

له [illegible] نفس خواهان است یعنی از دوران و حرام [illegible]

اشتر سواری و ما عدا ذلک * وگر عقل و رایش نباشد بسی * بمیری از تو نماند کسی ـ و ببعضی نسخ بجای واو عطف
در صدر بیت که علیه افصحست ـ بسا روزگاری که سختی برد * پسر چون پدر نازکش پرورد ـ پسر فاعل پرورد است
وجزا مقدمست بر شرط خردمند پرهیزگارش برآر * گرش دوست داری بنازش مدار ـ ای شرط دوستی آنست
که او را خردمندی و دیانت و تقوی آموزی تا بهر دو سرای کامیاب باشد نه آنکه مهمل و بناز و نعمت داری که بعاقبت
در دو عالم سختی کشد ـ بخردی درش زجر و تعلیم کن * به نیک و بدش وعده و بیم کن ـ و ببعضی نسخ زجر تعلیم باضافت
دیده شد ای زجری که برای تعلیم دین است بمصرعهٔ ثانی لف و نشر مرتب است یعنی بر ارتکاب امور حسنه از علم و عمل وعده
احسانش کن که بر اتیان افعال قبیحه از جهل و بطالت بیم و ضرب منع جائزه نان کن باز میفرماید ـ نوآموز را ذکر تحسین
وزه * ز توبیخ و تهدید استاد به ـ زه بالکسر معطوفست بر تحسین بعطف تفسیری یعنی طفل نوآموز را یاد تحسین و
آفرین زیاده باید و سرزنش استاد کمتر باید ـ بیاموز پرورده را دسترنج * وگر دست داری چو قارون گنج
موعظت دیگرست دسترنج مرکبست بمعنی حرفت و پیشه ای وی را کسبی از کسبهای شریفه بیاموز و گر بمعنی اگرچه است
و ببعضی نسخ ـ وگر خود فریدون وقتی بگنج * مکن تکیه بر دستگاهی که هست * که باشد که نعمت نماند بدست
که علیه است که باشد بمعنی احتمال ـ بپایان رسد کیسهٔ سیم و زر * نگردد تهی کیسهٔ پیشه ور ـ ای مال پدر البته در اخراجات
مستهلک شود و صاحب پیشه همیشه زر را در کیسه دارد ـ چه دانی که گردیدن روزگار * بغربت بگرداندش در دیار
ای او را کسبی بیاموز چرا که ایمعنی بیخبر هستی که گردش فلکی او را در دیار غربت بگدائی در بدر رساند پس گدائی او بر
غربتش علاوه گردد ـ چو بر پیشه باشد ششتر رسش * کجا دست حاجت برد پیش کس * پیشه بهمزهٔ تنکیر دسترس بمعنی
قدرت ـ ندانی که سعدی مراد از که یافت ـ نه هامون نوشت و نه دریا شگافت ـ ای محض از سفر اقالیم و سیر بر
و بحر بمراد نرسید بلکه از ترتیب بزرگان در خردی جفا کشیده است که در بزرگی بسر حد کمال رسیده چنانکه گفت
بخردی بخورد از بزرگان قفا * خدا دادش اندر بزرگی صفا ـ بزرگان معلمان و ادب آموز قفا بمعنی سیلی که بر
گردن زنند صفا معرفت و نیز عیش خوش ـ هر آنکس که گردن بفرمان نهد * بسی بر نیاید که فرمان دهد ـ ای پسر
از تحمل جفای استادان بمرتبهٔ والا رسد و بر دیگران حکم راند ـ هر آن طفل کو جور آموزگار * نه بیند جفا بیند
از روزگار * پسر را نکو دار و راحت رسان * که چشمش نماند بدست کسان ـ موعظت دیگرست و که صلهٔ یار
موصولست محذوف ای او را در طعام و لباس بوجهی محفوظ دار که بدست دیگران منتظر نماند ـ هر آنکس که فرزند را
غم نخورد * دگر کس غمش خورد و بدنام کرد * نگهدار از آمیزگار بدش * که بدبخت گمراه کند چون خودش ـ
موعظت دیگرست در عامه نسخ آموزگار بواو یافته میشود آمیزگار بیا باید خواند بمعنی هم صحبت ای از صحبت
بدان و مفسدان و رندان او را دور دار تا باغوای ایشان بگمراهی نیفتد

حکایت همدرین معنی

شبی دعوتی بود در کوی من * ز هر جنس مردم دران انجمن ۔ دعوتی بیا عظمت آمیزبانے عام بود که مردمان از هر
جنس چه نیک و چه بد دران دعوت بهم آمده بودند ۔ چو آواز مطرب برآمد ز کوی * بگردون شد از عارفان های هوی
ای شور و غوغای شادی و میزبانی کذا فی الادات و فی المدار و نیز آواز مست حالان ای باستماع آوازه مطرب غوغاے
شوریدگان عشق حقیقی بر آسمان رفت ۔ پری پیکری بود محبوب من * بدو گفتم ای لعبت خوب من ۔ لعبت بضم
تصویر معروف باستعاره بر صاحب جمال اطلاق میکنند ۔ چرا با رفیقان نیائی بجمع * که روشن کنی مجلس
ما چو شمع * بجمع ای برین دعوت که بر گوئی ماست و علیه است ۔ شنیدم سهی قامت سیمتن * که میرفت و
میگفت با خویشتن * که بیانیه در معنی مقدم ست بر سهی قامت بدانکه سرو بر سه نوعست سرو آزاد که بشاخ
رسته باشد متمائل نگشته و سرو ناز که شاخهایش متمائل شده باشند و سرو سهی که دو شاخ برآمده و بجانبی مائل
نشده کذا فی المدار شرفنامه سهی قامت که قامتش بلند و راست و خوشنما باشد سیمتن سفید اندام ۔ محاسن
چو مردان نداری بدست * نمردی بود پیش مردان نشست ۔ محاسن خوبیهای و ریش اینجا بمعنے ریش مراد است
نداری خطابست بخود چنانکه از بیت سابق می آید و نداریم بمیم نوشتن تصرف ناسخانست قال الشیخ ۔
سیه نامه تر زان مخنث مخواه * که پیش از خطش روی گردد سیاه ۔ سیه نامه بدکار که بیان آنست و از خط خط
ریش مراد است که در عنفوان جوانی برآید و شین مضاف الیه او است سیه روی باعتبار ارتکاب معصیت معلومه است
و آنکه بنا بر کثرت بوسیدن شهوت پرستان گفته رکاکتش مخفی نیست ۔ ازان بی حمیت بباید گریست
که نامردیش آب مردان بریخت ۔ بی حمیت بی غیرت و بیشرم که بیان آنست آب مردان منی یعنی مخنثی او
باعث ریختن منی ناظران شود و قیل آب بمعنی رونقست و از مردان اقارب مخنث مراد است از پدر و جد
برادر و خال و عم ۔ و غیرهم ای خویشان خود را بیحرمت ساخت و ریختن منی بلواطت هم محتمل است ۔ پسر کو میان
قلندر نشست * پدر گو ز خیرش فروشوی دست ۔ قلندر آنکه صاحب تجرید و تفرید باشد و نیز نام نوای
در مزار و در عرف رند بیدین را گویند ۔ دریغش مخور در هلاک و تلف * که پیش از پدر مرده به ناخلف *
شین مضاف الیه هلاک ست راجع به پسر مذکور که علیه است ناخلف فرزند بدبخت ۔ **داستان** در منع
هوای امارد و دل بستن بر ایشان ۔ خرابت کند شاهدی خانه کن * برو خانه آباد گردان بزن ۔ خانه کن بفتح کاف
پسر بد وضع و ناخلف رشیدی و امرد را خانه کن بسبب تضییع و تخریب مال و منال و بباد دادن سرمایه عاشق
گفته ای کودک خالی و خراب کننده سرمایه عاشق ست حاصل آنکه بعشق امرد خانه ات ویران خواهد شد زن کن
که خانه ات آباد گردد و ببعضے نسخ خانه کن باعتبار ارتکاب افعال ذمیمه و اتیان اعمال قبیحه گفته اند خانه دین خود
را بمعاصی خراب کننده است و یا خانه پدر را از زشتی و بدنامی بر اندازد و اما نظر بمقابل مصرعه ثانی صحیح معنی اوست

نشاید هوس باختن با گلی ٭ که هر بامدادش بود بلبلی . گلی یا آنکه عبارت از معشوق و بلبلی عبارت از عاشق ٭
چو خود را بهر مجلسی شمع کرد ٭ تو دیگر چو پروانه گردش مگرد . ای گرد شمع گشتن بهر مجلس کار پروانه است از اطوار مسخرانه
گرد امردان بهر کاشانه . زن خوب خوش خوی آراسته ٭ چه ماند بناداں نوخاسته . آراسته ای آراسته بصلاح
و پارسا ماند صیغهٔ مضارع است از ماندن بمعنی مشابه شدن محمول بر قلبست یعنی نادان نوخاسته با زن خوشخوی
پیراسته کجا مشابه میشود و چگونه برابر گردد لیکه مونث مذکور را از هر دو هر نوع لیسا بهتر است . در او دم چو غنچه دمی از
وفا ٭ که از خنده افتد چو گل در قفا . ضمیر در او عاید است بزن خوبرو و خوشخو دم امر است از دمیدن
دمی بهار وحدت یا عظمت مفعول دم ست از وفا بیان دمی و دم وفا عبارت از سخنان و کلمات وفا و دوستداری
و که علیه ست حاصل آنکه اگر با زن خوشطبع سخن وفا و دوستی در پیش کنی و ری و چنان متاثر گردد که از غایت سرور
و شادمانی در خنده آید چنانکه در قفا افتد و مقرر است که در عین غلبهٔ ضحک و قهقهه آدمی بر قفا می افتد چو غنچه
تشبیه در دمیدن دم وفا است چو گل تشبیه در افتادن بقفا است یعنی چنانکه غنچه لبسته دهان بدمیدن باد
صبا در خنده آید همچنان زن نیز از دمیدن دم وفا تو چنان خواهد شگفت که در قفا افتد . نه چون کودک
پیچ بر پیچ شنگ ٭ که چون مقل نتوان شکستن بسنگ . پیچ بر پیچ خم در خم و سخت پیچیدن و
شاتل شنگ بفتح سین بمعنی معطوفست بر پیچ پیچ و که علیه است مقل بضم المیم و سکون قاف گرز و
گویال کذافی الکشف والمؤید یعنی حال امرد نازنین شوخ مخالف حال آن زن خوشطبع است زیرا که خوش
دل و موافق گردانیدن کودک مشکلست هر چند که سخنان وفا و دوستی بر گوئی و جان فدا سازی هرگز
بخنده نمایدش حالش همچو گرز آهنین است که بسنگ هم شکسته نشود و بعضی نسخ بجای مقل قفل واقعست
بقاف و فا و بعضی شرح از افتادن در قفا صورت استلقا و بر پشت خسپیدن مراد داشته ای زن
مذکور بشنیدن سخنان وفا پیش تو اطاعت کند و بر پشت خواهد خسپید چنانکه معروفست که زن بوقت جماع
بر قفا افتاده باشد بخلاف کودک شوخ و نازنین که بفدای جان و مال اطاعت تو نخواهد کرد و بر عارف مخفی
نیست که این معنی نظر بلفظ از خنده موجب ست ٭ مبین دلفریبش چو حور بهشت ٭ کز آن روی دیگر چو دیو
زشت . از آن روی دیگر با ضافت باید خواند بمعنی من وجه و من جهة آخری و آن عبارت است از خوی نا
خوش که همیشه گره بر ابرو زده باشد و تنگ شدن حاصل آنکه بخوبروی او نظر کرده فریفته مشو چرا که از جهة بدخوئی مثل دیو
زشت و مکروه است و مولانا عبدالواسع فرموده که روی را موقوف الآخر باید خواند یعنی امرد اگر حالا دلفریب
مینماید اما بر دلفریبی او اعتماد نباید کرد چرا که بهمان روی خود وقت دیگر که هنگام بر آمدن ریش است روی خواهد شد
اما الصق بسیاق و سباق معنی اولست و بعضی نسخ بجای دیو غول بود و پارسی دیو بیابانی که مردم را در دشت

از راه می برد و با هلاکت بسا زد ابراهیمی. گرش پای بوسی ندارد سپاس ورش خاک پا نیست ندارد هراس ای بوسیدن پای
و پاشیدن خاک بروی نزد یک پسر نادان برابر ست و بهر حال که هست تند باشد. سر از مغز و دست از درم کن تهی
چو خاطر بفرزند مردم نهی ای در عشق امارد زوال آبروی و مال ست. چو خواهی که قدرت بماند بلند دل اندر خواجه
بر ساده رویان مبند اگر خود نباشد غرض در میان حذر کن که دارد نهیب زیان. این دو بیت منشی و غیا
در حکایت نوروعمان هم پیش رفته است و در عامه نسخ نهیب بنون بروزن نشیب بمعنی ترس و واو عطف تفسیری
بر زیان یافته شد و همین نسخه مناسب ست در حکایت مذکور لان المقصود التجنب و التحرز عن الافعال التی ملحق
بها التهمة و یزول القدر عند الناس کما حرز ناه ثم دوین مقام چنانکه مولینا عبد الواسع فرموده اظهر انست
که هیبت زیان باشد بواو عطف و هیبت بروزن دولت بفتح ها و سکون یاء تحتانیه و فتح باء موحده و تاء فوقانیه
در آخر بمعنی وقار و عزت که کلمه با صله را بران داخل نموده شد یعنی نظر کردن بسوی امارد هر چند که بچشم پاک و دیده
عبرت باشد ازان احتراز کردن اولی ست چه هیبت و شوکت را زیان دارد و در چشم ایشان بی هیبت گردد
چنانکه حکما گفته اند که سه چیز هیبت را زیان دارد یکی ازان صحبت با کودکان داشتن ست و حکایت لاحقه هم
درین معنی ایراد یافته است اما شیخ پیش ازان حکایت وجهی دیگر در منع نظر با امارد بطریق ایجاز هم بیان
فرموده تا هر دو وجه متصل باشد و گفت. مکن بد بفرزند مردم نگاه که فرزند خویشت بر آید تباه
فلو قدم هذا البیت علی الابیات الثلثة السابقة لکان احسن لفظ خویش زاید ست چنانکه در بیت مثنوی.
خویش من الله بهر خویش تو هر زمان خواهد که میبرد پیش تو. یعنی بفرزند دیگران نگاه بد مکن و بچشم شهوت
مبین که فرزند تو هم اینچنین بر آید که منظور شهوت پرستان گردد کما تدین تدان و کما تفعل تجزای
عبد الواسع ای هر چونکه بدیگران کنی بمثل آن مکافات کنند **حکایت** درین شهر بازی بسمعم رسید
که بازرگانی غلامی خرید درین شهر ای شهیر از طرف خریدن ست کما استعرفه و هر سه یار برای وحدت
شبانگه مگر دست بردش بشیب که سیمین زنخ بود و خاطر فریب. مگر کلمه شک ست و کلمه است عبد الواسع گفته
که شیب بشین معجمه است بمعنی فرود و شارحی دیگر از شامل نقل کرده که بمعنی کونست پس دست بشیب بردن
کنایت باشد از قصد لواطت انتهی اما نظر بمصرعه ثانی و بیت آینده ہ نه هر جا که بینی خطا ظاهر انست
که بسین مهمله باشد کنایت از زنخ و دست بزنخ بردن عبارت از مس و قبله. پریچهره هر چه اوفتادش بدست
همه در سر و مغز خواجه شکست. شین مضاف الیه دست و ببعضے نسخ ے بکبین در سر و مغز آه است و انست
بما سیاق النسخه اولی ست. نه هر جا که بینی خط دلفریب توانی طمع کردنش در کتیب. مقوله شیخ ست و خطاب
اولی الالباب شین مضاف الیه کتیب ست که اماله کتاب ست و عاید بخط دلفریب عبارت از خساره که بر آن

خط است یعنی امارد نوخاسته که خط آن لفریب یعنی همه رام ومنقاد تو باشند تا بر رخسار ایشان دست توانی سود
یعنی چنان شوخ اند که عزت را بدر آرند ۔ گوا کرد بر خود خدا و رسول ✤ که دیگر نگردم بگرد فضول ✤ گوا مختصر
گواه وخدا را برامری گواه کردن بعرف شرع سوگند وقسم است ومصرعهٔ ثانی جواب قسم است وفاعل کرد خواجه مذکور
فضول بکارهای ناشائسته قدم نهادن وفضول خود مصدر است فضول گفتن بالحاق یاء نوعی از فضول است
رحیل آمدش همدمان هفته پیش ✤ دل از کار وسر بسته وروی ریش ۔ رحیل بر وزن فعیل مصدر است بمعنی
ارتحال وشین مضاف الیه پیش است وعاید بخواجه ومصرعهٔ ثانی حال است از شین افگار بکاف پارسی
خسته ومجروح ۔ چو بیرون شد از کاروان یک دو میل ✤ به پیش آمدش سنگلاخی مهیل ✤ میل بالکسر سوم حصه فرسنگ
مهیل بفتح مکان هولناک وجای پر باک مهذب صراح از کاروان ای از مقامی که کاروان درو منزل کرده بود
سنگلاخ زمین سنگستان چه لاخ بمعنی جا است لهذا ترکیب استعمال نیافته اما از موارد استعمال چنان ظاهر است
که در مقام ترس ودهشت آید چو سنگلاخ ودیولاخ ورودلاخ وآتش لاخ کذا فی الرشیدی ۔ بپرسید کین قلعه
را نام چیست ✤ که بسیار بیند عجب هر چه زیست ۔ که علیه است مقوله شیخ چنین گفتش از کاروان همدمی ✤ مگر
تنگ ترکان ندانی همین ۔ تنگ ترکان بفتح نام مقامیست از ترکستان زمین که ترکان تنگی منسوب اند
کذا فی المدار ونثر فنامه ۔ برنجید چون تنگ ترکان شنید ✤ تو گفتی که دیدار دشمن بدید ۔ ای سخت برنجید
سیه دل یکی بانگ برداشت سخت ✤ چه دیگر چه رانی بیند از رخت ۔ ای داخل شهر مشو بلکه نزدیک بیایی وسیاه
دل جاهل نادان وکافر بی ایمان وسخت نامهربان که بیان بانگ است ومطلب انداختن رخت باین
همدم است که او را جواب داد وشاید که خطاب بغلامی باشد چنانکه بعضی نسخ بجای دل کاره دیده شد غلط است
وشنیدم معرفت مجوم ✤ اگر من دگر تنگ ترکان روم ۔ از اینجا معلوم میشود که آن غلام خاطر فریب از تنگ ترکان
بود شاید که بنابر شوخی دیگر مهوشان که ساکن تنگ بودند از رفتن تنگ تنگ شده باشد والله اعلم قال الشیخ
ور شهوت نفس کافر بند ✤ اگر عاشقی لت خورد سر مبند ۔ لت لگدزدن ونیز بمعنی گرز از رشیدی ۔ یعنی
از گرد گشتن امارد باز گردد اگر عاشق لذت نفس شهوت باز هستی از آنکه ایشان سر را بشکنند وآزرده خاطر سازند
بوم بنده را شاهی بر سری ✤ بهیبت بدارش گرو برخوری ۔ بنده بهمزهٔ تنکیر که علیه است ۔ وگر خواجه اش لب
بدندان گزد ✤ دماغ خداوندگاری پزد ✤ شین مضاف الیه لب است ودعائیه بنده دماغ پختن چیزی را خیال
خود مقرر کرده چه از خواجه لب غلام را بگزد وبوسه دهد آن غلام خود را خداوند تصور کند وخواجه را غلام خویش
پندارد ۔ ده دانای ناخوش بیش گیرد ✤ غلام آبکش باید وخشت زن ✤ بود بنده نازنین مشت زن ۔ در
عامه نسخ چنانکه زبان زد عالمیان است در مصرعهٔ ثانی مشت زن بمیم واقع است بمعنی جنگ کننده بمشت

وعذر اختلاف خند و لب را جا گفته شد و مولانا عبد الواسع در هر دو مصرعه خشت زن بزای معجمه نوشته در اول یعنی خشت بند چنانکه درین بیت جامی ع زحال خشت زن غافل نمانی * و در ثانی بمعنی بیباک و شوخ که بزدن خشت جنگ سازد کذا فی الرشیدی و مدار این بیت بر خشت که بمعنی نیزه خرد و بین آید نشاید گرفت اما میدانی که مناسب ملایم بحال نازنینان بمعنی اول است

حکایت درنظر آرا رو ـ گروهی نشستند با خوش پسر * که ما پاک بازیم و صاحب هنر * خوش پسر پسر صاحب جمال که بیان گفتند محذوفست پاکباز آنکه در عشق از معشوق حظ خود نخواهد گذشت کذا فی اللطائف صاحب نظر ای بنظر عبرت و دیدن صنع الهی نه بنظر شهوت و بدی فهم در بیان کذب مقال ایشان میفرماید ـ ز من پرس فرسوده روزگار * که بر سفره حسرت خورد روزه دار * فرسوده روزگار یعنی از سوده کار صفت من است و مصرعه ثانی بیان جواب پرسیدند ـ ازان تخم خرما خورد گوسپند * که قفلست بر تنگ خرما و بند ـ و ببعضی نسخ بجای تخم برگ واقعست تنگ بفتح و کاف پارسی بار بسته ستور و خود و شتر که او را غوار هم گویند و بضم تا که شهرت دارد غلط است کما تحقیقه و بیان ازان است و بند معطوف است بر قفل ـ سرگاو عصار از ان در گه است * که از کنجدش ریسمان کوته است ـ عصار بفتح العین وتشدید الصاد المهملة روغن کش که هندش تیلی نامند که بیان ازانست و شین مضاف الیه ریسمان حاصل آنکه بخسته و یا برگ خرما گوسپند ازان جهت اکتفا نموده که خرما در جوالست که بر و دست ندارد و روغنگر ازین سبب بکنجاه کنایت کرده که ریسمانش کوته است تا بکنجد نمیرسد ـ مگذا مدعیان بوالهوس بنظر آمارده نازنین لبسند نموده از که قدرت رسیدن بکنار و بوس ندارند فنعم ماقال الشیخ ان من عصمت ان لا تقدر

حکایت همدرین معنی ـ یکی صورتی دید صاحب جمال * بگردیدش از شورش عشق حال * شین مضاف الیه حال است و عاید بیکی ـ بیند اخت بیچاره چندان عرق * که شبنم بر آرد بهشتی ورق * در عامه نسخ آرد بصیغه ماضی از آوردن پس بهشتی ورق عبارت از برق سبز درختان بهارست چنانکه برگ سبز شبنم را برخود ظاهر کند و دانه دانه سازد عبد الواسع اردی بهشت ورق نوشته و گفته ورق اردی بهشتی بیان السنت منسوب است باردی بهشت بضم الف و سکون را و دال مهمله و یای مجهول که نام یکی از ماههای بهارست انتهی کلامه چنانکه صاحب اجدی نقل کرده که بضم الف محقق است و بفتح ان غلط است اما در موید و مدار گفته که بفتح الف است بر وزن ایسی فرست چنانکه حالا در محاورات مشهور است و ان مدت ماندن آفتاب است در برج ثور که ماه دوم بهارست هندش بیشه نامند و معنی ترکیبی آن مانند بهشت است چه اردی بمعنی مانند هم آمده درین ماه چون هوا در غایت اعتدال و نباتات در کمال نشو و نما باشد پس مانند بهشت باشد کذا فی الرشیدی بر این نسخه خبر شبنم محذوفست باشد ای چنانکه بر ورق گل در بهار شبنم می افتد ـ گذر کرد بقراط بر وی سوار * بپرسید کاین را چه افتاد کار *

بقراط بفتح نام حکیم که جلیس و انیس سکندر بود و نیز نام حکیمی دهری که عالم را قدیم میگفت و مخلوق نمیدانست تر فنامه
وار اینهمی و مدار اینجا جلیس سکندر مراد است چنانکه درابیات لاحقه اثبات صنع باریتعالی نموده است سوار حالست
از و کسی گفتش این عابد پارساست ✤ که هرگز خطائی رود هستش نخاست - ای صادر نشد که بیان پارسائی او ست
و خطا بیا تنکیر - رود روز و شب در بیابان و کوه ✤ ز صحبت گریزان ز مردم ستوه - بضم و واو مجهول تنگ و
ناخوش و عاجز آمده مدار ربوده است خاطر فریبی و نش - فرو رفته پای نظر در گلش ✤ خاطر فریبی بیا وحدت
و نش مضاف الیه نظر ست پای نظر استعاره مکنیه و تخلیلیه است ای پای چشم او در جمال امردی زاید الحسن بگل
فرو رفته است دلش بعشق ومقید گشته - چو آید ز خلقش ملامت بگوش ✤ بگوید که چند از ملامت خموش ✤
شین خلقش مضاف الیه گوش ست و عائد بعابد یعنی باستماع ملامت من هر یک را چنان میگوید که مرا چند ملامت
خواهی کرد بلکه ازان خاموشی کن و نیز می گوید که - مگو از بنالم که معذور نیست ✤ که فریادم از علتی دور نیست
مگو صیغه نهی ست از گفتن و معذور بعین مهمله و ذال معجمه بمعنی مضطر که اول های این مگو ست و ثانی علیه علتی
بیا وحده اشارت بدرد عشق حقیقی چنانکه از بیت لاحق می آید ای مرا در نالیدن معذور و مضطر دان و در فغ
زن مخوان چرا که نالش من از درد عشق ست و بعضی نسخ بجای مگو مگیر صیغه امر ست از گرفتن بمعنی مسلم داشتن
و مقدور بقاف و دال مهمله بمعنی آنچه در امکان بنده باشد و واقعست پس معنی آن که چون مراد نالش
و گریه می بینی بیقین دان که صبر و سکون بمقدور من نیست و از طاقت من خارج ست - نه این نقش دل
میربایند دوست ✤ دل آن میربایدکه این نقش اوست - ای باعث فریاد من مطالعه جمال آن صانع پاکیست
که اینچنین نقش جمیل را بقدرت کامله موجود آورده است و مظهر جمال خویش ساخته و از عشق این مصنوع
نمی نالم - شنید این سخن مرد کار آزما ✤ کهن سال پرورده پخته رای - مرد کار آزما حکیم بقراط و مصرعه ثانی صفت
اوست - بگفت ارچه صیت نکوئی رود ✤ نه با هر کسی هر چه گوئی رود - صیت بکسر او از شهرت و گوئی خطاب ست
بمجیب مذکور و هر چه گوئی عبارت ست از مضمون ابیات سه گانه سابقه یعنی اگرچه این عابد بدین پارسائی شهره
آفاق شده است اما هر کسی باین گفتار تو اور و اعتبار نخواهد نمود بلکه زبان طعن و لعنت خواهد کشود چنانکه
گفت - نگارنده را خود همین نقش بود ✤ که شوریده را دل بیغما ربود ✤ نگارنده بنون بمعنی صانع است
و مخلوق را نقش خالق بنابر آن گویند که بر خالق دال که بیان همین ست یغما بمعنی غارت - چرا طفل یکروزه
هوشش نبرد ✤ که در صنع دیدن چه بالغ چه خرد ✤ استفهام توبیخی ست ای اگر عارف بدین دعوی صادق
ست بایستی که در وقت طفولیت این امر و مطالعه جمال حق کردی نه این وقت که محل شهوت نفس گشته
است چرا که در دیدن صنع باریتعالی خرد و بالغ برابر ست و خرد که مقابل بزرگ ست بضم خا و لیے واو معدوله

است کمام ذکرة غیر مرة بازان ترقی نموده میغرماید. محقق همان بیند اندر ابل * که در خوبرویان چین و چگل. محقق عارف کامل که بسر حقیقت عرفان رسیده باشد وحقیقت کائنات بروی منکشف گشته ابل بکسر تین شتر معروف چگل بکسر تین جیم وکاف هر دو پارسی نام ولایتی وقیل شهریست از ترکستان زمین منسوب بخوبرویان شرفنامه ابراهیمی و مدارکه بیان همانست یعنی بیش عارف حقیقت شناس خوبان عالم وحیوانات اعجم در مظهریت برائی ثبوت احدیت یک نسبت دارند پس گرفتاری عاید مذکور بالضاحب جمال وور از شان اہل کمال ست. ندادند صاحبدلان دل بپوست * وگر ابلهی داد بی مغز اوست. قال الشیخ بعد اتمام التحقیق تقریباً فی مدح اشعاره. نقابیست هر سطر من زین کتیب * فروهشته بر عارض دلفریب. نقاب بالکسر روی بند وپرده ابراهیمی وپایش برای وصد تست ولفریب عبارت از مضامین رنگین وحقایق ومعارف اہل یقین چنانکه گفت سعدی معانیست در زیر حرف سیاه * چو در پرده معشوق ودر میغ ماه. تشبیه مجال وستر ست دراوراق سعدی نگنجد ملال * که داردپس پرده چندین خیال. که علیه است خیال صورتے که بخواب یا در آئینه دیده شود یا در بیداری تخییل نموده آید کذا فی المنتخب والمدار اینجا بمعنے اخیر مرادست که آنرا خیال شاعر گویند وتواند که خیال ساحر ومشعبد باشد که صورت عجیبه از زیر پرده پدید می آید وحاصل آنکه کتاب من ملال انگیز طبع ناظران نیست چه دران انواع معارف عجیبه واصناف خیالات غریبه درج نموده ام. مرا تا بن سخنهاست مجلس فروز. چو آتش دبور روشنائی وسوز * چو آتش خبر سخنهاست پس الطه این در معنی موخرست در ورد شنائی وصفت اوست یعنی سخنهای مجلس افروز من مانند آتش دو طرف دارند که مر طالبانرا روشنائی بخشند وحاسدانرا سوز وگداز افزایند. به رنجم زخصمان اگر بر تپیند * کزین آتش پارسی در تپ اند. تپیند بطاحطے که مینویسند غلط محض ست چه طا از جمله حروف هشتگانه است که در پارسی نیایند خاصة در کلمه که با پارسی دران موجود باشد پس تا باید نوشت تپ بباء پارسی بمعنی اضطراب وبیقراریست وتپ ترجمه حمی است بتاء تازی کذا فی الرشیدی تپیدن بمعنی اول است وتپ تواند که بمعنی اضطراب باشد وتواند که ترجمه حمی باشد وآتش پارسی آتشی ست که بوقت زردشت در پارس افروخته بودند وآنرا پرستش میکردند ونمی گذاشتند که خاموش شود ودر شهرهای دیگر هم از انجا میبردند ودر خانها افروخته عبادت می کردند وهنگام ولادت حضرت پیغمبر ما خاموش شد وباستعاره بر مرض معروف که بثرهای چند بر بدن ظاهر میشوند پس سوز آن با درد شدید بود وبسبب آن غلبه صفرا باشد وهم بر بتخانه اطلاق میکنند کذا فی الرشیدی اینجا بقرینه بیت سابق عبارت از اشعار که موجب سوز اند یعنی حاسدان اگر چه بدیدن وشنیدن اشعار ابدار من در بیقراری وغصه آیند ودر باره من اندک وبیش بزبان میرانند من از ایشان رنجه خاطر نشوم چرا که از آتش پارسی من در تپ تاب وسوز وگداز اند

وکسیکه زده باشد اگر از شدت حرارت تپ در اضطراب آید وحاضر انرا ناصواب گوید دانا ازوی رنجه نگردد چه او معذور
ولاچارست و بعضی شرح تپیدن یعنی لرزیدن وکین آوردن گرفته ای بران لرزند وبرای اطلاع عیوب من بر
من کین آرند والانسب هو الاول کما لایخفی ـ **داستان** دربیان انکه عاقل را بکار خود باید بود و
بطعن حرفگیران مشغول نباید شد ـ اگر در جهان از جهان رسته ایست ÷ در از خلق بر خویشتن بسته ایست ÷
از جهان بحذف مضافین ای از طعن اهل جهان و فاعل بنابر قصد عموم محذوفست و مصرعه ثانی جزای شرط
یعنی از زبان حرفگیران هیچکس را اخلاص متصور نیست اگر کسی اخلاص یافته است آنکس از طرف خلق در آبروی
روی خود بسته است یعنی بارادت و انکار ایشان کاری ندارد و رد و قبول ایشان را بدل اعتباری ننمود
و بعضی نسخ در صدد مصرعه اول بجای اگر لفظ کسی یافته شد پس کاف صله و یای موصوله از صدد مصرعه ثانی
محذوفست یعنی خلاص از زبان جهان آنکس یافته است که در بر خود از خلق بسته است ـ کس از دست جور زبانها نرست
اگر خود نمایست وگر حق پرست ـ دست جور اضافت بیانیست و مصرعه ثانی بیان کس ست یعنی مرائی
و مخلص هر دو بدست طعن حرفگیران گرفتارند چنانکه گفت ـ اگر بر پری چون ملک ز آسمان ÷ بدامن در آویزدت
بدگمان ÷ تا مضاف الیه دامنست آمنکر بجال تو بطعن خواهد گفت که این طیران از کرامت نیست بلکه استدراجی
ست که از فاسق بوجود آمده ـ بکوشش توان دجله را پیش بست ÷ نشاید زبان بد اندیش بست ـ ای زبان
طعنه منکران ـ فراهم نشینند تر دامنان ÷ که زهد خشک ست و آن دام نان ـ تردامنان شخصی گنهگار که بعیوب
ملوث باشد شرفنامه که بیان گویند محذوفست این و آن اشارت بزهد عابدان جهان یعنی جمعی ناپاک بی
باک با هم جمع شده بنشینند و زبان طعن بر ابرار و اخیار بر کشایند و بگویند که ریاضات و مجاهدات این زاهد همه زهد
خشک و ریاست و طاعات و عبادات این عابد جمله دام نان ست و سبب تحصیل دنیا و بعضی شرح این را اشارت
بطیران آسمان و آنرا اشارت در بستن گرفته است یعنی طیران ایشان نه بدلایل نفع و در بستن ایشان رستن
از جهان نیست بلکه دام نان بر پا کردن ست و هو بعید کل البعد ـ تو روی از پرستیدن حق بپیچ ÷ بهل تا نگیرند
خلقت بهیچ ÷ بهل بکسر تین بگذار تا ز خلقت مفعول نگیرند ست ای ترا هیچ ندانند و مبطل و بیرائی پندارند ـ چو
راضی شد از بنده یزدان پاک ÷ گر اینها نگردند راضی چه باک ـ یعنی عابد را باید که بکار خود باشد و رد و قبول
ایشان خرسند و غمگین نشود که کار بخالق ست نه بخلق ـ بد اندیش خلق از حق آگاه نیست ÷ ز غوغای خلقش
بحق راه نیست ـ بد اندیش خلق بد گوی خلائق یعنی طاعن از قیل و قال خود و شکایت و ذم خلق که بدان
در غوغاست از خدا بیخبر ست و از معرفت حق محروم ـ از ان ره بجای نیاورده اند ÷ که اول قدم پی غلط
کرده اند ـ بجای بیای تنکیر که بیان از ان ست اول قدم ظرف غلط کردن پی اینجا بمعنی نشان پای ـ

است که بگرفتن آن راه مطلوب ده شود رشید و آن اشارت از سیرت اخیار و طریقت ابرارست که ترک مال
یعنی گفتار بیفائده صلیست از اصول چهارگانه درویشان یعنی بدگویان عالم راه معرفت و سلوک را بهیچ منزل
و مرتبه ازینجهت بآخر نرسانیده اند که در قدم اولین نشان پای ابرار را که پیشتر و مقتدای والپسان اند گم کرده اند
دو کس بر حدیثی گمارند گوش ٭ یکی اهرمن خوی و دیگر سروش ۔ حدیثی بیار وحدت از کلام زنده دلان اهرمن
بالمد و القصر نام دیو معروف و بمعنی ابلیس و مطلق شیطان و گویند که اهرمن خالق شر و ظلمت است و یزدان خالق نور
و خیر و این مذهب ثنویه است سروش بضم و واو پارسی جبرائیل و نیز هر فرشته کذا فی المدار اینجا بمعنی مطلق
شیطان و مطلق ملک است یکی از سامعان کلام اهل الله دیو خصلت باشد و دیگر ملک سیرت چنانکه بطریق لف
و نشر غیر مرتب میگوید ۔ یکی پند گیرد دگر ناپسند ٭ نپردازد از حرف گیری به پند ۔ ای دیگر بدخو به پند گرفتن شاغل
نگردد از سبب حرفگیری خود در کلام مذکور ۔ فرو ماند در کنج تاریک جای ٭ چه دریابد از جام گیتی نمای تمثیل
سابق است و تاریک جای بدل است از کنج جام گیتی نما روشن کننده رموز جهان پیاله جمشید که حکما ساخته بودند
و چهار خط در پیوندگاه آن کشیده که راز هفت آسمان درو مشاهده کردی اما از سکندرنامه معلوم میشود که آن پیاله
وضع کیخسرو است کذا فی الشامل اینجا کنایت از حدیث اهل الله که مشتمل بر حقایق باشد است یعنی کسیکه در کنج تاریک
مقید است اگر جام جهان نمای پیشش دارند چگونه خطوط آنرا ببیند و چه سان راز سربسته را بر کشاید کذلک
حال کسی که در ظلمت حرفگیری افتاده است که از کلام اهل الله پندی بر ندارد و بعضی از جام آفتاب یا ذات
حق اراده کرده اند و نظر بسیاق خلاف ظاهر است ۔ مپندار اگر شیر اگر روبهی ٭ کز اینان بمردی و حیلت رهی
که بیان مپندارست اینان اشارت بحرفگیران جهل شیر عبارت از اهل همتان که ارباب اخلاص و یقین
اند و روباه عبارت از اهل ریا که بمکر و فریب در تحصیل دنیا اند و هر دو یا برای خطاب نسبت بمردی ناظر است
بشیر و حیلت گری ناظر بروباه ۔ اگر کنج خلوت گزیند کسی ٭ که پروای صحبت ندارد بسی ۔ که صله یا موصوله است و
بیت لاحق جزای شرط است ای کسیکه بصحبت خلائق مایل نیست بلکه بیاد حق راغب است اگر گوشه خلوت گزیند پس
حرفگیران ۔ ملامت کنندش که زرق است و ریو ٭ ز مردم چنان میگریزد که دیو ۔ ریو بیا پارسی بمعنی مکر و فریب
عطف تفسیری زرق است ۔ اگر خنده رو نیست آمیزگار ٭ عفیفش ندانند و پرهیزگار ۔ معطوفست بشرطیه
سابقه و هکذا فی الابیات اللاحقه فی الملامات اللاتیه عفیف پاکدامن پرهیزگار تفسیر اوشین عاید بواحد
غیر معین ۔ غنی را بغیبت بکاوند پوست ٭ که فرعون اگر هست در عالم اوست ۔ که بیان غیبت است در
عالم ظرف هست و اوست جزای شرط ای فلان دولتمند فرعون این زمانه است ۔ وگر مرد درویش در سختی
ست ٭ بگویند زو بار و بدبختی است ٭ او با بانکسر بدبختی و اینجا مبتدا محذوفست ای سختی و تنگدستی او از

بدبختی ست ای و را بدبخت خوانند چنانکه گفت اگر بینوائی بگرید بسوز ٭ نگون بخت خوانندش و تیره روز ـ بینوای
بیار تنکیر ـ اگر کامرانی در آید ز پای ٭ غنیمت شمارند فضل خدای ٭ در آید ز پای ای عاجز گردد و از دولت خود بیفتد
بگویند ـ که تا چند ازین جاه و گردنکشی ٭ خوشی را بود در قفا ناخوشی ـ ای تا کی ازین جاه و دولت و کامرانی
خواهد بود زیرا که هر کمال و نیار از زوال در قفا باشد و بعضے ازین بمعنی چنین گفته ای چنین جاه و گردنکشی او تا چند
باشد و بر عارف اسالیب کلام فصحا مخفی نیست که کلمه ازین بمعنے چنین بلا ضمیمه که بیان ملفوظ یا مقدر مستعمل
نشده است ـ وگر تنگدستی تنک مایه ٭ سعادت بلندش کند پایه ـ تنک مایه بهمزه عظمت صفت تنگدست ست
تنک بفتح تا و ضم نون اندک و باریک اما مشهور ضم ست و همان محقق ست بدار و شین مضاف الیه مایه است و همزه اش برای
تنکیر ست اے منصلے از متاع دنیا ـ بخایندش از کینه دندان بزهر ٭ که دون پرورست این فرومایه دهر ـ شین مضاف
الیه کینه است و زهر بمعنی غصه و حسد که تمام کرده بیان گویند محذوفست ای از راه کمال غصه بگویند که این دهر فرومایه ست
که اینچنین فرومایگان را می پرورد ـ چو بینی کاری بدست و هست ٭ حریصت شمارند و دنیا پرست ـ کلمه در زاید
است ای چون کاری بدست تو بینند که بکسبی و حرفتی مشاغل باشی و ازان وجه قوت خود و عیال مهیا کنی ـ وگر دست
همت نداری بکار ٭ گدا پیشه خوانندت پخته خوار ـ گدا پیشه هر مستحق مزد دیگران بخورد و خود محنت و
سختی تن در ندهد کذا فی المؤید و رسید مستشهد بیت بیت ای اگر کاری بدست نگیری و حرفت پیشه نکنی بلکه
متوکل علے الله باشی مترا نا قابل و مفت خوار خوانند ـ اگر ناطقی طبل پر یاوه ٭ وگر خامشی نقش گرماوه ـ
هر دو یا و هر دو همزه برای خطاب ست پر یاوه بیهوده گوئی و تر از خالی گرماوه بکاف پارسی و واو بعد از الف
مرادف گرمابه بمعنی حمام کذا فی المدار ـ تحمل کنان را نخوانند مرد ٭ که بیچاره از بیم سر بر نکرد ٭ که بیانیه ست بیچاره از راه
تهکم و تمسخر گفته است وگر در سرش هول مردانگیست ٭ گریزند ازو کین چه دیوانگیست ـ کا این بیان گویند محذوف
ست ای لعنت کنندش گر اندک خورست ٭ که مالش بگر روزیی دیگرست ـ هر دو شین راجع بواحد غیر معین و که بیانیه
لعنت ست و مگر برای شکست و یا برای تیقین و هو الانسب یا لام و بعضے نسخ بجای گر کلمه شرط که بمعنی هر که
یافته شد پس شین راجع باشد بکه علی سبیل الاضمار قبل الذکر ای که اندک خورست او را لعنت کنند بدیکه مالش نصیب
دیگران خواهد شد ـ وگر نغز و پاکیزه باشد خورش ٭ شکم بنده خوانند و تن پرورش ـ خورش بفتح را اسم کب ست
از خور که بمعنے طعام و خور گست و شین عائد ست بواحد غیر معین و گر بی تکلف زید مالدار ٭ که زینت بر اهل تمیز
ست عار ٭ تکلف زیب و زینت در مکان و لباس زید صیغه مضارعه هست از زیستن و که علیه ست و جزای
شرط ـ زبان در نهندش بایذا چو تیغ ٭ که بدبخت زر دارد از خود دریغ ـ کلمه در زایده ست و یا بایذا بمعنی در
و شین مضاف الیه ایذا ست که بمعنی آزار رسانید نست و که بیان ایذا رست ـ وگر کاخ ایوان منقش کند ٭ تن خویش

مصرعهٔ ثانی بحذف عطف است کسوت بالکسر لباس ای برای تن خود جامه را مکلف کند و جزای شرط آنکه ـ بجان آید از دست
طعنه زنان ✤ که خود را بیاراست همچون زنان ـ که بیان طعنه است ـ اگر پارسائی سیاحت نکرد ✤ سفر کرد گانش نخوانند
مرد ✤ پارسائی بیار آنکه سیاحت سیر اقالیم و بگویند ـ که رفته بیرون ز آغوش زن ✤ کدامش هنر باشد و رائی
و فن ـ نارفته آه حال است از ضمیر گذاشت است چون سیاحت موجب تحصیل هنرها و حصول و انتهاست پس این
پارسا که گاهی از خانه بیرون نرفته چگونه دانشوری باشد و چه هنر و فن دارد ـ جهاندیده را هم بدرند پوست ✤
که سرگشته بخت برگشته اوست ـ که بیانیه است و آنچه بعضی نسخ است که برگشته بخت و سرگشته اوست ـ از تصرف
ناسخ است لاستلزامه تکرار الرابطه زیرا که ـ گرش حظ ز اقبال بودی بهر ـ زمانه نراندی ز شهرش بشهر ـ حظ بالفتح حای
مهمله و ظای معجمه بمعنی نصیب و بهر مختص بهره است که عطف تفسیر اوست و ضمیر عاید بجهاندیده ز اقبال بیان حظ است
ای اگر او را از اقبال و بخت حظی و نصیبی بودی اینچنین شهر بشهر سرگردان نشدی ـ عزب را نکوهش کند خرده بین ✤
که میلرزد از جفت و خیزش زمین ـ عزب بفتح عین مهمله و زای معجمه مرد بی زن و زن بی مرد نکوهش مذهب خرده بین عیب
جو که بیان نکوهش است از زمین از خوف فساد این مرد بی زن و زن بی مرد و ترسان و لرزان است که از شوخی شهوت
نفس بر پشت من چه فساد خواهد کرد یا معنی آنکه مجرد و تحرک بر زمین موجب لرزش زمین است ـ و گر زن کند گوید از
دست دل ـ بگردن در افتاده چون خر بگل ✤ فاعل زن کند ضمیر عزب است و فاعل گوید ضمیر خرده بین است
دست دل ترکیب اضافی است چنانکه شرح گلستان درین بیت تفسیر کرده انداز دست و زبان که بر آید ـ پس در
لفظ دل استعاره مکنیه است و استعاره دست مر او را تخییلیه است و بگردن در افتادن از دست او ترشیح است
و بگردن در گل افتادن کنایت است از گرفتاری آنکس در بند عیال و اطفال یعنی اگر آن عزب بی زن نکاح کند
خرده بین در بابا و چنین میگوید که از دست جفای دل و مطالبه نفس اماره عدم صبر بر شهوت تجرد کدخدا شده
است و چون خر بگل افتاده تعبیر بگردن افتاده ناظر است بلفظ دست چه اینچنین افتادگی اگر بصدر آید تسبیب
دیگر میباشد ـ نه از جور مردم رهد زشت روی ✤ نه شاید ز نامردم زشت گوی ـ رهد صیغه مضارعه است از رهیدن
نامردم نااهل از نگهبان بد برو دیگران تهمت نهند یعنی خوبروی هم از دست طاعنان بدگوی نمی رهد چرا که خواهند گفت
که با این حسن و جمال از فساد و بد افعال خالی نباشد ـ گرش برکند خشم روزی ز جای ✤ سراسیمه خوانندش و تیره رای ـ ضمیر
راجع بواحد غیر معین برکند بفتح کاف و خشم خای معجمه غضب فاعل برکندش یعنی اگر خشم و غضب مر احدی را از جای خود برکند
و در اضطراب آرد طاعنان او را دیوانه و معقل خوانند و بعضی خشم بجیم پارسی و برکند بضم کاف بمعنی ظاهر کند خوانند
ای اگر چشم کسی مر چیزی را از جای خود ظاهر کند و آشکار نماید و پیدا نماید این معنی محصلی ندارد خصوص که بیت متقابل
بیت لاحق بن معنی آباد آرد آری اگر خشم برگردن از جای بمعنی تند و نظر شوخی مراد دارند درست آید اما براین

تقدیر بایستی که اگر او فرمودی چه شین ضمیر مرفوع نیامده است بلکه منصوب یا مجرور آمده است ـ وگر بر بار کنند از کسی
بگویند عبرت ندارد بسی ـ مضمون این دو بیت سابق گذشته است فالاولی ترکها ـ سخن را باندرز گویند بس ٭
که فرداو دو دستت بود پیش و پس ٭ بس امر است و که علیه پیش و پس اراده بواجهه عالم و قفای هر دم یعنی مردم سخن را به نصیحت
بگویند که از چندین ایثار درم و دینار بس کن چرا که چون فردا چیزی از نعمت بدست تو نخواهد ماند هر دو دست را
بخواهش پیش هر کسی خواهی داشت و هم از پس قفای دیگران دراز کنی حاصل آنکه بزاری تمام خواهی رسید
که بے ملاحظه و بیجا سوال خواهی کرد و تواند که پیش و پس سخن مراد باشد این چنان خراب احوال خواهی شد که
یک دست بجانبی دراز کنی و دستی دیگر بجانبی دیگر و اظهر از هر دو آنست که پیش ایشان بسوال باشد و پیش
اشاره بعذابیکه وزدان را کنند و دست پشت بندند یعنی در حالت تنگدستی گاهی بمذلت گدائی باشی و
گاهی بعقوبت دزدی و گر قانع خویشتن دار گشت ٭ به تشنیع خلقی گرفتار گشت ـ ای بخورش و پوشش اندازه نهاد
که همچون پدر خواهد این سفله مرد ٭ که نعمت رها کرد حسرت ببرد ٭ که اول بیان تشنیع است ثانی صنعت پدر ـ که یارد بکنج
سلامت نشست ٭ که پیغمبر از دست دشمن نرست ٭ که اول کدامیه است و ثانی علیه یارد صیغه ماضی است از یاریدن یعنی
توانستن چون کافران و منافقان دشمن بر بادشاه پیغمبران سلطان عرب زبان از زبان زره عداوت ناسزا
می گفتند و افترا می بستند چنانکه می گفتند مال هذا الرسول یاکل الطعام ویمشی فی الاسواق ای
این چنین کس چگونه باشد پیغمبر که مثل طعام میخورد و در کوچه بازار میگردد هم میگفتند افتری علی الله کذبا ام به جنة ـ
یعنی قرآن را کلام خدا میگوید یا بر خدا افترا کرده است یا خود دیوانه گشته است کافری زیاد نام علیه اللعنة الی
یوم القیمة تهمت نا مزن بدیت له خذلهم الله تعالی ـ خدا را که مانند و انباز و جفت ٭ ندارد شنیدی که ترسا چه
گفت ـ ندارد را بما قبل مربوط است و خدا را مفعول گفتست ترسا قوم نصاری آتش پرست که در دین عیسی بودند
شرفنامه خدا را که ما اتخذ صاحبة ولا ولدا ولم یکن له کفوا احد صفت صمدیت اوست شنیده باشی که ترسایان
در حق او چه گفته اند قالوا ان الله ثالث ثلثة وان المسیح ابن الله و مریم زوجه پس او را شریک ثابت کردند
و هم پسر هم زن قال علی کرم الله وجهه شعر قیل ان الاله ذو ولد ٭ قیل ان الرسول قد کهنا ٭ نجی
الله والرسول معا ٭ من لسان الوری فکیف انا ٭ رهائی نیابد کس از دست کس ٭ گرفتار را چاره صبر
است و بس ٭ گرفتار ای بدست باطن خلق چون درین داستان مطعون است ابه صبر و مشغولی کار خویش بهتری که در مناسبت
که بر جا طعن هم بتر که طعن موعظت موعظت کند اگر چه منع غیبت و طعن در ما سبق بوجه اتم مذکور شد لهذا درینعنی
حکایت و چند ابیات آورده **حکایت** جوانی هنرمند و فرزانه بود ٭ که در وعظ چالاک و مردانه بود ٭ که در وعظ
چالاک مردانه بود صفت آنجوانست ـ نکو نام صاحبدل و حق پرست ٭ خط عارضش خوشتر از خط دست ـ ای به نیکوئی

معروف بود و هم عارف و عابد و پرهیزگار و نکاتب رهنمون بود اما خط ناخوش داشت از خط و کتابت او بسی نیاید بود یعنی زاهد
الحسن بود . قوی در بلاغات و در نحو چست * ولی حرف ابجد نگفتی درست . بلاغات علم معانی و بیان و بدیع
دانند که از بلاغات علوم دین مراد باشد که مشتمل اند بر بلاغت و فصاحت از علم تفسیر و حدیث و کلام و اصول و از
نحو علوم الیه مراد باشد از لغت و صرف و نحو و معانی و بیان الی غیر ذالک . ابجد حروف تهجی که بیست و هشت اند
گر گنگ نبودش اندر زبان * که تحقیق معجم نکردی بیان . لکنت به تنهم درماندگی در سخن و بستگی زبان نیقال
رجل الکن ای صاحب الکنة طرح و ربا برای قلت کیت و شین مضاف الیه زبان و که رابطه بین الجملتین ست معجم بضم
المیم اسم مفعول معنی عجمی کرده شده و نیز حرف منقوطه و هم حرف ابجد و ترکیب ابجد معجم ازان گویند که این ترکیب
وضع نسبت گویند که این هشت کلمه نام هشت بادشاه بود از عجم کذا فی المؤید اینجا عبارت از جمیع حروف
هجا ست از الف تا یا کما فی الصراح تحقیق ادای آن از مخارج . یکی را بگفتم ز صاحب دلان * که دندان پیشین ندارد
فلان * چرا که حروف را کما ینبغی اد نمیسازد . بر آمد ز سودای من سرخ رو * که زین جنس بیهوده دیگر مگو . ز سودای من
ای از غصه که بر من آورده بود بسبب طعن مذکور که بیان گفت محذوف ست . تو در وی همان عیب دیدی که هست
ز چندین هنر چشم عقلت به بست . فعل لازم ست ای بسته شد و تواند که فاعل عیب باشد و چشم غفلت مفعول آن
یقین بشنو از من که روزی یقین * نه بیند بدی مردم نیک بین . روز یقین روز قیامت که آمدنش یقینی ست
و شکی ندارد و یا روز مرگ کما قیل فی قوله تعالی و اعبد ربک حتی یاتیک الیقین . ای موت بدی مفعول نه بیند ست عبارت
از تلخی قال الشیخ . یکی را که فضل ست و فرهنگ و رای * گرش پای عصمت بلغزد ز جای . فضل علم و فرهنگ دانش
و شین مضاف الیه عصمت ست و پای استعاره مکنیه و تخییلیه ست لغزیدن ترشیح آن و بیت لاحق جزای شرط
بیک خرده مپسند بر وی جفا * بزرگان چه گفتند خذ ما صفا . خرده بواو معدوله و ها مختفی ریزه هر چیز و شراره آتش
و عیب جهانگیری اینجا بمعنی عیب ست خذ ما صفا و دع ما کدر قول مشائخ کرام ست یعنی از هر چیز و هر کس بگیر آنچه صاف
و بی درد ست و بگذار آنچه تیره و تلخ ست حاصل آنکه بهر کس که بینی هنرها به بین * از عیوب چشم بپوش زیرا که . بود خار و
گل با هم ای هوشمند * چه در بند خاری تو گلدسته بند * خاری بیای خطاب ای هیچکس از عیب خالی نباشد
پس هنرها دیده از عیوب چشم بپوش و در اظهار آن مکوش که این کار زشت خویانست چنانکه گفت . کرا زشت
خوی بود در سرشت * نه بیند ز طاوس جز پای زشت . کرا مختصر هر که را زشت خوی بیای وحدت عبارت از عیوب
جوی و ببعضی نسخ گر ت و نه بینی بیای خطاب واقعست پس تا مضاف الیه سرشت باشد و این نسخه مناسب ست به بیت
لاحق . صفائی بدست آور ای خیره روی * که ننماید آئینه تیره روی . صفائی بیای عظمت ای صفا شدن
از همه عیوب نفس و اخلاق ذمیمه که عیب جوئی هم ازان جمله است خیره روی گستاخ . و بتیره مدار که علیه است

روی مفعول نماید است یعنی مادام که صفات رذیله در سرشت تو باشند هنرهای اهل کمال را نخواهی دید - طریقی طلب
کز عقوبت رهی ٭ نه حرفی که انگشت بر وی نهی ٭ حرفی معطوفست بر طریقی هر دو یا موصوله است و که صله آن
طریق عبارت از سیرت اهل الله یعنی تحلیه آن باخلاق جمیله و حرف عبارت از عیب خلق - منه عیب خلق ای هنرمند
پیش ٭ که چشمت فرو دوزد از عیب خویش - نهادن ظاهر کردن که علیه است و فرو زائده است و دوزد تواند که لازم
باشد و تواند که فاعل آن پیش نهادن عیب خلق باشد و چشمت مفعول آن و ببعضے نسخ بجای هنرمند فرومایه است
و اول واضح است - چرا دامن آلوده را حد زنم ٭ چو خود را شناسم که تر دامنم - دامن آلوده و تر دامن یعنی فاسق
که ملوث بگناه باشد حد بفتح حاء حهمله باز داشتن از کاری و فی الشرع عقوبة مقدرة حقا لله تعالی کحد القذف
والشرب اینجا بمعنی اول مرادست تا شامل باشد تعزیر و تادیب را و مضمون بیت ناظرست بکریمه اَتَأمُرُونَ النَّاسَ
بِالبِرِّ وَتَنسَونَ اَنفُسَکُم و فی البیت التفات من الخطاب الی التکلم ثم عاد الی الخطاب فقال - نشاید
که با کس درشتی کنی ٭ که خود را بتاویل پشتی کنی ٭ که اول وقتیه است و ثانی بیان نشاید تاویل آنچه سخن با و باز گردد
و گردانیدن کلام را از ظاهر بخلاف ظاهر کذا فی المنتخب یعنی ترا در وقتیکه با دیگران درشتی کنی و بر ایشان گناه از
راه حد زدن نشاید که مر خود را بتاویلی و وجهی و حیلے پشتی دهی و خود را از حد نگهداری چه مقررست که حدود بادنی
شبه ساقط شوند بلکه الیق بشانت آنست که میفرماید - چو بد ناپسند آیدت خود مکن ٭ پس آنگه بهمسایه گو بد مکن
بد مکن مفعول گو است - من ار حق شناسم و گر خودنما ٭ برون با تو باشد درون با خدا - و ببعضے نسخ حق پرستم
واقعست و این واضح است چه در مقابله خودنما حق پرست و مخالفش واقع شود بخلاف حق شناس بمعنی عارف
که در مقابله مدعی وجود بین آید برون با تو آه یعنی ترا عمل بر ظاهر باید کرد نه تفحص از باطن و آن انکار علام الغیوب است
چو ظاهر بعفت بیاراستم ٭ تصرف مکن در کم و کاستم - عفت پاکدامنی از منهیات شرعیه کم و کاست عیب
و نقصان یعنی دخل در عیب باطن من مکن که فلان مرائی است باز در ضمن تعریض و طعن بطور دیگر میفرماید -
اگر سیرتم خوب و گر منکرست ٭ خدایم بسی از تو دانا ترست ٭ منکر بضم میم و فتح کاف زشت و ناخوب یعنی برای
مکافات اعمال بندگان خداوند تعالی کافیست پس تعریض و طعن تو هیچ فایده ندارد - کسی را بکردار بد کن عذاب ٭
که چشم از تو دارد به نیکی ثواب ٭ که صله یا موصوله است با به نیکی برای مقابله است و ثواب مفعول چشم دارد یعنی بکردار
بد آنکس را عذاب کن که در مقابله کردار نیک از تو طمع ثواب داشته باشد و این معنی معلوم خرد و بزرگست که امید
ثواب نیکی از تو هیچکس ندارد چه آن خاصه حقتعالی است پس بکردار بد هم طعن غیر جائز نباید گفت - تو خاموش
گر من بهم یا بدم ٭ که حمال سود و زیان خودم ٭ بهم بکسر با موحده مرکبست از به و میم متکلم که لکن اسم ای بهترم و نیکو
کارم بدم یعنی بد کردارم که عایست احمال بفتح حاء حهمله و تشدید میم بارکش و بردارنده بار و منه طعن بوجهی دیگر

بالحسنة فله عشر امثالها ای اگر کسی یک نیکی کند در نامهٔ اعمال وی ده نیکی نویسند. تو نیز ای عجب هر کرا یک هنر ٭ ببینی ز ده عیبش اندر گذر. ای عجب بمعنی زهی عجب جملهٔ معترضه برائی تهکم و استهزای طاعن یعنی ای فلان ترا باید که بر حسب عادت حق تعالی یک هنر را بپسندی اما از تو این عجب و مستبعد است که بیک هنر از ده عیب در گذری چه زشت خوی تو بدرجه ایست که هزار هنر بیک عیب بباد میدهی چنانکه در بیت لاحق می آید. نه یک عیب او را بر انگشت پیچ ٭ جهان فضیلت بر آور بهیچ. معطوفست بر بیت سابق بر انگشت پیچیدن مشهور ساختن جهان فضیلت بترکیب اضافی کنایت از هنرهای بسیار و عبدالواسع که جهانی بیار پارسی نوشته وجهی ظاهر ندارد چه الحاق یا بمضاف متعارف نیست مگر آنکه جهانی بیار عظمت باشد عطف بیان آن آری بعضی نسخ جهانی ز فضلش واقعست برین تقدیر جهانی بیار بی تکلف درست گردد که ز فضلش بیان جهانی باشد. چو حاسد که در شعر سعدی نگاه بنفرت کند ز اندرون تباه. تشبیه در منفی است یعنی با اظهار یک عیب کوشیدن و از صد عیب چشم پوشیدن که در شعر صفت حاسد است اندرون تباه خبیث باطن و حسد ذال بازد در بیان تشبیه مذکور میفرماید. ندارد بصد نکتهٔ نغز گوش ٭ چو حرفی ببیند برآرد خروش. فاعل ندارد ضمیر حاسد است حرفی بیا وحدت ای یک عیب جز این علتش نیست کان پسند ٭ حسد دیده نیک بینش بکند. علت بمعنی مرض و شین عاید بحاسد و تواند که علت بمعنی دلیل باشد و شین عاید بمضمون بیت سابق نیک بین صفت دیده است و شین راجع بآن ناپسند یعنی حاسد و بعضی نسخ خود پسند واقعست بمعنی متکبر باز آمد بمقصود و گفت ٭ نه مر خلق را صنع باری سرشت ٭ سیاه و سپید آمد و خوب زشت. استفهام انکاریست باری اسم او تعالی یعنی پیدا کننده از خاک کذا فی المنتخب و مصرعهٔ ثانی بیان مصنوعات ست ٭ نه هر چشم و ابرو که بینی نکوست ٭ بخور مغز پسته بینداز پوست ٭ حرف نفی مربوط است بنکو ای هر چشم و ابروی مرد و زن خوب بنظر نیست و پوست لاینفع همچو پسته مغز نه پس از هر چیز و هر کس نیکی بهره بردار و از بدی احتراز آرد طعن مگذار اللهم ارزقنا وافرا من اخلاق الابرار واحفظنا عن مأثم الاشرار بحرمة النبی و آله الکرام و مشائخ الاخیار

باب هشتم در شکر و عافیت

نفس می نیارم زد از شکر دوست ٭ که شکری ندارم که در خورد اوست. نیارم از یارستن بمعنی توانستن ای نمیتوانم زدوم از شکر او تعالی که اول علیست و ثانی صله یا موصوله در خورد سزاوار و لائق عطائیست هر موی از وبر تنم ٭ چگونه بهر موی شکری کنم. عطا و شکری تواند که بیا عظمت باشد یا وحدت و بعضی نسخ شکرش واقعست پس شین عاید بایزد تعالی یا بهر موی برائی مقابله است چون بندگان نظر بامتناهی بودن نعم حق سبحانه از شکر و حمد او عاجز اند این کار خاصهٔ او تعالی ست چنانکه میفرماید. ستائیش خداوند بخشنده را ٭ که موجود کرد از عدم بنده را ستایش اگر چه بحسب لغت ترجمهٔ حمد است و در میان حمد و شکر فرقی ست مقرر کما تقرر فی محله اما بر سیاق حمد و ثنا را

بجای یکدیگر استعمال میکنند گویا مترادف اند و مصرعه ثانی صفت خداوندست که مر بنده را از عدم بوجود آورده است یعنی
کما ان الخلق والایجاد من خواصه کذلک الحمد علی وجه الکمال من خصائصه ویوید هذا المعنی ما قاله فی شرح عضدیة المناظر فی شرح
قوله لک الحمد والمنة من ان المنة بمعنے الانعام وتعداد المنعم نعمة علی المنعم علیه لطریق الاستعا وقاعدة ایرادها فی مقام
الحمد الاشارة الی الاعتراف بالعجز عن اداء الحمد کما ینبغی لان نعمه تعالی علینا بلغت فی الکثرة والجلالة الی حیث
لا یقاوم بها حمد حامد ولا یوازیها شکر شاکر فمعنے العبارة لک المحامد علی نعمائک لک الانعام علی اهل ارضک وسمائک و
یعضده ایضا ما قاله العارف السامی عبد الرحمن الجامی فی مقام اظهار العجز عن حمده تعالی ع انما الحمد له واحد
وهو المنعم وهو الحامد - ویدل علیه السیاق والسباق کما لا یخفی و تواند که شیخ بعد از بیان عجز خویش از تفاصیل
شکر او بر افراد نعم لا تحصی باجمال حمد بر نعمتی اقدام نعم و منشا آنهاست پرداخته باشد و برین تقدیر که بیان کلمه
برین محذوف خواهد بود یعنی شکرست مرا ایزد و منعم را برین نعمت عظمی که مر بنده را بوجود آورده است و مستعد
کمالات روحانی و جسمانی کرده - کرا قوت وصف احسان اوست ❊ که اوصاف مستغرق شان اوست - کرا ای
کدام کس را و که علیه است مستغرق بفتح را جمله فرا گرفته شده شان کار و حال صراح و منتخب هر دو ضمیر عاید بحق تعالی
اند یعنی هیچکس را طاقت حمد انعام او تعالی نیست چرا که جمیع صفات کمال فرا گرفته حال او تعالی اند یعنی ذاتش در علو
شان بمرتبه ایست که جامع جمیع کمالات است پس به هر نعمت کمال او وصف جلال او حمد بر وجه کمال مقدور بشر کسی
بال نیست همین معنی مختار شرح نامدار است اما از خدشه خالی نیست چه مقصود بیان عجز بست از حمد انعامات او تعالی
و مصرعه ثانی مثبت عجز ست از جمیع کمالات او پس دلیل مطابق دعوی نیست و آنچه بخاطر فاتر بنده میرسد
آنست که لفظ شان بمعنی کار باشد عبارت از توفیق حمد که احسانیست بزرگ و لائق هر یکی اوصاف
بمعنی محامد است کما هو الظاهر من کونه جمعا للوصف بمعنی الثنا بخلاف الکمالات فانها صفات لا اوصاف
پس معنی آن باشد که جمیع محامد بنده مشمول و فرا گرفته و کار اوست یعنی بتوفیق او تعالی از بنده بوجود آمده اند و
توفیق بر هر حمد او احسانی دیگرست و بر آن شکر واجب فالحمد علی وجه الکمال یستلزم التسلسل فینتهی الی ما لا نهایة له کما بینه السید
السند رحمه فی حاشیة المطالع فی شرح قوله اللهم لک الحمد والحمد من الا انک انت الله سبحانه اعلم المنون بمعنے نعم جلیلا
که موجب شکراند بجا می آرد و میفرماید - بدیعی که شخص آفریند ز گل ❊ روان و خرد بخشد و هوش و دل ❊ بدیعی نو پیدا
کننده و نو پیدا شده کذا فی المنتخب فهو فعیل من الابداع بمعنے الایجاد لا علی شان معنی الفاعل و المفعول اینجا
بمعنی فاعل ست و یا ایش موصوله است شخص کالبد و تن آدمی - ز پشت پدر تا بپایان شیب ❊ نگر تا چه تشریف
داوت از غیب - شیب عبارت از رحم مادرست که اصل خو و اگر خاک ساده و منی پید ست ادریاب و بدیده اعتبار ببین
که او تعالی چگونه تشریف بتو عطا فرموده العبارت از آفرینش شخص و نهادن جان و عقل ست و روی تو اندک شیب عبارتست

از انعام و افضال و تعالی کرتا مل بندیست من اول العمر الی آخره اما السابق و سباق معنی اول است * چو پاک
آفریدت بهش باش پاک * که ننگست ناپاک رفتن بخاک ـ پاک آفریدن هم بحسب ظاهرست که از آب پلید کالبد
پاک آفریده است و هم بحسب باطن که بنی مکرم ترین عالم ست و پاک بودن احتراز اوست از معاصی که کفران نعمت
از انجمله است و کی علیه است ـ پیاپی بیفشان از آئینه گرد * که مصقل نگیرد که زنگار خورد ـ پیاپی و مادم و آئینه
عبارت از دلست ای همیشه گرد غفلت را از آئینه دل بیفشان و در جمیع احوال خود خداوند را قایم و حاضر شناس
و جمیع افعال خود را بایجاد و تاثیر آن و آن که علیه است نگیرد از گرفتن ست یعنی تاثیر کردن ـ نه از ابتدا بودی
آب منی * اگر مردی از سر بدر کن منی * ابتدای بدایت خلقت آب منی بودی آه و منی ثانی یعنی تکبر ست کنایه از بدان
هر فعل از خود و غفلت و ورزیدن از قدرت و ایجاد مؤثر حقیقی تعالی ـ چو روزی بسعی آمدی سوی خویش *
مکن تکیه بر زور بازوی خویش ـ بلکه از تایید حق شناس چنانکه گفت ـ چرا حق نمی بینی ای خودپرست *
که بازو بگردش درآورد و دست ـ حق ای عطای حق و که بیان عطای اوست و تواند که حق سبحانه تعالی بی
حذف مضاف باشد و که صفت آن گردش بفتح کاف پارسی و کسر دال مهمله و شین مقصد بمعنی گردیدن و دست
معطوفست بر بازوی یعنی در تحصیل روزی اعتماد بر سعی خود مکن بلکه عطای حق بدانکه بازو و دست ترا در گردش
آورده و تا بگردش او انها حرکت و سعی توانی کرد و ببعضی نسخ بگردت بکسر کاف فارسی و تا و واقعست از هردو
جانب بازو و دست بهم پیوند ساخته و درین نسخه تکرار لازم آید چه پیوستن بازو مستلزم پیوستن دست و مع ذلک
پیوستن اینها بدون گردش مفید نیست ـ چو آید بکوشیدنت خیر پیش ـ بتوفیق حق دان نه از سعی خویش *
خیر اعمال حسنه از نماز و روزه و حج و ماعداها زیرا که ـ بسر پنجگی کس نبرد دست گو * سپاس خداوند توفیق گو ـ سرپنجگی
قوت بازو گو ربودن ـ پیشدستی کردن با عمال نیک خداوند توفیق ایزد تعالی که بنده را بر عمل نیک قادر مینماید ـ تو
قائم بخود نیستی یک قدم * ز غیبت مدد میرسد دمبدم ـ قایم باقی و مستحکم بکار خویش و تا غیبت مفعول میرسد
ای مدد از غیبت فیض و جود حق باستمرار لاحق است لهذا هست و پاینده هستی و بکار نیک شتابنده باز در انعام
میگوید ـ نه طفل زبان بسته بودی ز لاف ـ همی روزی آید بجوفت ز ناف ـ استفهام انکاریست ناف
از سوراخ ناف مقررست که چون ولد در رحم بصورت آدمی مصور گردد چون حیض مادر بقدر پیچ از ابنوب ناف بشکم
ولد میرسد و بدان پرورده میشود ـ چو نافت بریدند روزی گسست * به پستان مادر درآویخت دست
فاعل بریدند قضا و قدر و گسست فعل لازم ست بدانکه ببعضی نسخ در سابق بجوفت و درین بیت نافت تا رخطاب واقع
ست لیکن درآویخت دست باد و بیت لاحق التفاتست بغیبت عهد الواسع طفلک به کاف تصغیر و بودی بیا ماضی و
جوفش و نافش بالشین که عاید بطفل باشد نوشته بدین تقدیر همه ابیات بیک اسلوب باشند تا نمی بینی که طفل در شکم مادر

در شکم از زیر ناف باشد او بر میرسید و چون از شکم مادر بدر آمد و از انجا روزی منقطع شد در زیر لبش از پستان مادر مقرر شد

پشیخ ازینجا لطیفه میفرماید ـ غریبی که رنج آردش دهر پیش ؛ بدارو دهند آبش از شهر خویش ؛ شین اول مضاف الیه

پیش است و ثانی مفعول دهند بدارو بدو معنی محتمل است یکی آنکه آب اندک از شهر او گرفته بدارو آمیخته بدو دهند چنانکه

مقرر ست که چون کسی را در سفر رنج لاحق گردد و به نشود آب وطنش بدارو غلط کرده او را بخورانند که شفا یابد و عبد الواسع

فرموده که این معنی بنا الست بزقه که بعد از تولد بچه پیش از انکه بشیر خوردن عادت گیرد او را دهند که هندش گڑهتی

نامند کذا فی المنتخب زقه بضم زاء معجمه و تشدید قاف دواییست که بشیر مادر آمیخته در دهان طفل کنند دوم آنکه آب

شهر خود را بمعالجه دهند و همون آب برای او علاج مقرر نموده بدامش میخورانند که همیشه تندرست بوده باشد و آن

اشارت است بشیر مادر و هذا هو الاوفق بالبیت الحق ـ پس او در شکم پرورش یافته است ؛ ز انبوب معده خورش

یافته است ـ و او راجع به طفل انبوب بضم همزه و سکون نون و بای موحده و واو معروف نال یعنی نی که اندرونش خالی

باشد و اضافتش بمعده تشبیهی ست از قبیل گلو از طبل شکم یعنی معده که مثل نال ست حاصل آنکه شکم مادر وطن اصلی

اوست که آنجا از راه ناف معده خورش میابد ـ دو پستان که امروز دلخواه اوست ؛ دو چشمه هم از پرورشگاه

اوست ؛ پرورشگاه وطن اصلی که شکم مادر است امروز که از وطن بغربت و محنت سرای دنیا افتاد پس دو پستان

برای تو از وطن اصلی دو چشمه مقرر گشته تا بدام شیر از آنها خورده از رنج در امان و خوشوقت ـ کنار و بر مادر دلپذیر

بهشت است و پستان در و جوی شیر تخییل دیگر است و بر عطف تفسیری کنار است یعنی آغوش مادر بمنزله بهشت است

و دو پستان در و بمنزله دو جوی شیر است باز تخییل دیگر میگوید ـ درختیست بالای جان پرورش ؛ و لد میوه نازنین

در برش ـ هر دو شین عاید بمادر است و بالای جان پرور قامت مادر که در سایه او پرورده میشود باز میفرماید ـ

نه رگهای پستان درون دل است ـ پس ار بنگری شیر خون دل است ؛ استفهام انکاریست و لفظ شیر موقوف

الاخر مبتدا است و خون دل خبر آن یعنی مقرر است که رگهای پستان بدل پیوسته اند که بن آنها جگر است

پس با معان نظر کنی دریابی که شیر پستان خون دل مادر است که از راه پستان شیر شده بدر می آید پس کمال صنع

و لطف ایزد را ببین که ـ بخونش فرو برده دندان چو نیش ؛ سرشته در و مهر خونخوار خویش ؛ دندان پیش ترکیب

توصیفی است و خونخوار خویش ترکیب اضافی و فاعل برده طفل و فاعل سرشته حقتعالی او شین در و راجع بمادر یعنی طفل

دندان پیشین خود را بخون مادر فرو برده است و حقتعالی در همان مادر محبت و مهر آنکس که خونخوار اوست نهاده

که بروی از همه کس مهربانتر است ـ چو بازو قوی کرد و دندان ستبر ؛ بیالایدش دایه پستان بصبر ؛ شین معنی مضاف

الیه پستان و عاید بمادر است صبر بالفتح و سکون بای موحده شکیبائی کردن و بفتح صاد و کسر با عصاره درختیست تلخ که

کودکان را بدو ابخورانند مانند مس ایلوا نامند و سکون با جائز نیست مگر بضرورت شعر کذا فی المنتخب دایه گوید و اینجا معلوم شد

غلط است و در سراج بکسر صاد گفته والله اعلم چنان صبر تش از شیر خامش کند * که پستان شیرش فرامش کند شین اول علامت
به طفل و ثانی بجاد حاصل آنکه او تعالی در خوردی او را بشیر مادر پرورده است و در بزرگی موافق سعی فرموده که هموارہ تا یدوی حوزه
میخورد * تو نیز ای که در توبه طفل ره * بصبر فراموش گردد گناه - این بیت انتقال تقریبی ست در مخاطبه گنهگاران
تو به همزه خطاب طفل ره باعتبار آنکه توبه از گناه اکنون میکنی مانند طفل که از شیر مادر بس کند صبر اینجا به معنی شکیب ست
یعنی ای آنکه بفسق و فجور خوی کرده و مر نفس را بگناهان پرورده میخواهی که ازان باز آئی باید که از معاصی مالوفه صبر شکیب
کنی که بصبر کردن مر نفس ترا گناهان فراموش گردد و هدایت حق دستگیری کند چون انعام و اکرام ایزد را بیان ساخت
بتائید شکر آن پرداخت و گفت **حکایت** جوانے سر از رای مادر بتافت * دل دردمندش چو آذر بتافت
سر بتافتن اعراض کردن و عقوق و رنجیدن آذر بالمد و ذال معجمه چنانکه محقق ست و قیل بدال مهمله آتش و نیز ایام جشن
مغان که مدت ماندن آفتاب ست در برج قوس که هندش پوس نامند و آنکه نام ابراهیم ست بزا معجمه است کذا فی المدار
اینجا بمعنی آتش ست و بعضی نسخ با آزار و اقعست یے با آتش خشم و رنجیدگی و تافتن بمعنے گرم شدن * چو بیچاره شد
پیشش آورد مهد * که ای سست مهرو فراموش عهد * بیچاره شد ای از عقوق فرزند بتنگ آمد و پیش آوردن مهد
برای یاد دهانیدن حقوق سابقه است که بیان گفت محذوفست سست مهرو فراموش عهد یعنی نامهربان
و فراموش کننده زمان طفلی صفت منادی ست محذوفست و ابیات لاحقه تا آخر حکایت مقصود بالندا است +
نه گریان و درمانده بودی خرد * که شبها ز دست تو خوابم نبرد - استفهام انکاریست که بیان درماندگی او ست
که در مهد نیروی حالت نبود * مگس راندن از خود مجالت نبود - نیروی حال قوت بازو و بعضے نسخ بجای
که تعلیلیه لون دیده شد برای استفهام انکاری و مصرعه ثانی بحذف عطف بر اول معطوفست * تو آنی که از
یک مگس رنجه * که امروز سالار سرپنجه * تو آنی بیا خطاب که اول بیان آنست و مصرعه ثانی صفت تو ست
یعنی تو که امروز سالار جوانان و قوی پنجه هستی آنکس هستی که در خردی از یک مگس رنجه میشدی و بعضے نسخ
سالار سرپنجه بے واو عطف واقعست پس سرپنجه بمعنے قوت باشد ای صاحب زور هستی باز در دفع عجز و جوانی
و قوت میگوید * بحالی شوی باز در قعر گور * که نتوانی از خویشتن دفع مور - که صله یا موصوله است یعنی ثانی
حال در ضعف و درماندگی بمرتبه رسی که در گور از خود دفع کرم و مور نتوانی کرد - دگر دیده چون بر فروزد چراغ
چو کرم لحد خورد پیه دماغ - دگر دیگر بار چون بمعنی چگونه است چراغ عبارت از اضا رای چگونه روشنی بخشد پیه
بالکسر و بار فارسی و یاء معروف مغز سر ابراهیمی * بجای رسد کانش سر زده که گوی ودوه دیده مر گنه نبود -
ای سر از آتش خواهد ماند و دیده از روشنائی چون فرزند خود را بعجز سابق و لاحق و عقوق پرورش
آگاهانید لبتا آب در دی آورد و گفت * چو پوشیده چشمی نه بینی که راه * ندانی همی وقت رفتن ز چاه

پوشیده چشم نابینا و که صله دیا موصوله است و مفعول نه بینی مضمون ابیات سابقه است و اوربا ندگی خود و حقوق ترتیب
مرا نمی بینی و به شکر آن نمی پردازی پس تو مثل نابینا هستی که در رفتار چاه را از راه فرق نمیکند حاصل آنکه ناشاکری و
بیفرمانی تو در چاه ضلالت رفتن است قال الشیخ فی ابرازنا قصد من الحکایة . تو بر شکر گردی که با دیده . و گرنه
تو هم چشم پوشیده . هر دو همزه برای خطاب است که با دیده صفت تو ست و جزای شرط محذوف است تو که بینا هستی
اگر شکر منعم حقیقی کردی راه رست رفتی و بسعادت دارین فائز گشتی و اگر شکرش نکردی تو هم مثل جوان مذکور هستی و
بچاه افتادی و نظر بتقابل مصرعه ثانی اظهر آنکه با دیده بحذف فعل جزای شرط است ای اگر حقوق نعمتهای سابقه
ولاحقه منعم حقیقی را بیاد آورده به شکر او پرداختی لیقین دانستم که دیده در و عارف کار هستی و اگر نه ترا از جمله کوران
شمرم و بعضی نسخ بدینطور است ؎ تو هم شکر کن زینکه با دیده . **داستان** در بیان بعضی نعم دیگر جلیله و در
تاکید شکر او تعالی . بعلم نیاموختت نقل و رای ٭ سرشت این صفت در نهادت خدای . مصرعه ثانی اضرابست
از اول سرشت آمیز کرد و بعضی نسخ نهاد واقع است پس نهاد اول صیغه ماضی است از نهادن بمعنی سرشتن و ثانی
اسم بمعنی طبع و جبلت . گرت منع کردی دل حق نیوش ٭ حقیقت عین باطل نمودی بگوش . فاعل منع کردی خدا
تعالی او و دل حق نیوش مفعول آن و فاعل نمودی حق است و عین باطل مفعول و از گوش گوش دل مراد است ای
اگر او تعالی از تو دل حق شنو منع کردی و عطا نفرمودی امتیاز حق و باطل از تو متصور نشدی . ببین تا یک انگشت از چند بند
بصنع خدای بهم در فگند ٭ چند بند مفاصل اصابع بهم در فگند پیوسته و ارسته کرد . پس آشفتگی باشد و ابلهی ٭
که انگشت بر حرف صنعش نهی . آشفتگی دیوانگی و کم عقلی که بیان کلمه این محذوف است که فاعل باشد ای پیوستگی
و آراستگی انگشت از چند بند باعث ثنای او تعالی است و تو از ابلهی بدان انگشت بر مصنوعات او عیب گیری کنی
تامل کن از بهر رفتار مرد ٭ که چند استخوان پی زد و وصل کرد . که بیان تامل است و بمعنی مقدم است بر لفظ از بهر رفتار
مرد پی بفتح معروف که بتازیش عصب نامند یعنی رگهای کلان و بمعنی دنبال هم آمده است چنانکه اولی اور ثبت کذا
فی الرشیدی اگر بمعنی عصب باشد و او عطف محذوف است ای تامل کن و دریاب این معنی را که او تعالی از بهر رفتن
مرد چند اعصاب را با یکدیگر زده است و پیوند نموده و اگر بمعنی دنبال باشد پس معنی آن باشد که چند استخوان را دنبال
یکدیگر نهاده است و وصل کرده زیرا که . که بی گردش کعب زانو و پای ٭ نشاید قدم برگرفتن ز جای . کعب بفتح
شتالنگ نشاید نتوان گردش مصدر است بمعنی گردیدن و برگرفتن برداشتن و روان شدن . از آن سجده بر آدمی
سخت نیست . که در صلب او مهره یک لخت نیست . که بیان صلب است یک لخت یکباره که دوتا نشود ای آدمی
را پیش خدا بر زمین ایستادن از نجهت آسان است که در پشت او مهره یک لخت ننهاده اند بلکه استخوان صلب او از
چند مهره وصل کرده اند که هنگام سجده دوتا آیند . دو صد مهره دریک دگر ساختست . ز گل مهره چون تو پرداختست

این بیت بیان صنع دیگرست و ربط آن بما قبل از قلت تدبرست دو صد مهره عبارت از عضای آدمی از سر تا پا که بالکسر خاک کالبد چونتو صفت مهره است ای از وصل کردن اعضا وجودی آراسته مثل تو از خاک بر آورده است و بعضی نسخه که گل مهره واقعست پس کاف علیه و گل مهره یعنی مهره طاکی ست ـ رگت در تن است ای پسندیده خوی زمینی در و سیصد و شصت جوی ـ را رابطه است متعلق ست بزمینی ای هیئت مجموعی تن تو با رگهای خون روان مماثل ست بهیئت مجموعه زمینی که درو سیصد و شصت جوی آب روان باشد ـ بصر در سر و فکر و رای و تمیز جوارح بدل و دل بدانش عزیز ـ از بصر حواس ظاهر مراد اوست از فکر و رای و تمیز حواس باطنه خواسته من باب ذکر البعض واراده الجنس و ذکر عقل پیشتر رفته است و بصر مبتدا است و خبرش محذوفست ای حواس ظاهره و باطنه را در سرت نهاده تا احساس محسوسات و ادراک معقولات کنی جوارح جمع جارحه است یعنی اعضای آدمی که بدان کسب کنند کذا فی المنتخب جوارح و دل مبتدا است و عزیز خبر آن یعنی اعضای بدن را بدل عزیز نموده است و دل را بدانش بکرم ـ بهایم بروی اندر افتاده خوار ✤ تو همچون الف بر قدمها سوار ـ بروی افتاده سرنگون شده یعنی وضع جانور چهار پایها منحنی و نگونسار ساخته است ـ نگون کرده ایشان سر از بهر خور ✤ تو آری بعزت خورش پیش سر ـ بیان فضیلت دیگرست کما لایخفی خور و خورش هر دو مصدرست ـ نزیبد ترا با چنین سروری ـ که سر جز بطاعت فرود آوری ـ که بیان این محذوفست که فاعل نزیبدست ای بر حسب اکرام شایان آنست که مرا بسجده شکرانه فرود سازی نه آنکه متکبرانه از سجده او سر بر نداری با انعام خود دانه داست گاه ـ نگردت چو انعام سر در گیاه ـ انعام اول بالکسر مصدرست یعنی اکرام و ثانی جمع نعم ست بالفتحه یعنی چهار پایها کذا فی المنتخب جز بیان شرف مذکور نظر بافتخار و غرور بود لهذا باستدراک ان پرداخت و فرمود ـ ولیکن بدینصورت دلپذیر ✤ فرفته شو سیرت خوب گیر ـ فرفته مختصر فریفته است بشرف نازه و مدار استشهاد بیت متن ای بسبب صورت زیبا مغرور مباش ـ ره راست باید نه بالای راست ✤ که کافر هم از روی صورت چو ماست ـ بیان سیرت خوبست و که علیه است و ما عبارت از مسلمانان ـ ترا آنکه چشم و دهن داد و گوش ✤ اگر عاقلی در خلافش مکوش ـ ای بر خلاف رضای خدا تعالی ناسپاسی مکن و دایم بجمیع حواس و قوی متوجه عبادت او باش ✤ گرفتم که دشمن بکوبی بسنگ ✤ مجوی ای الجفا پیشه با دوست جنگ ـ دشمن عبارت از کافران و دوست عبارت از حق تعالی زیرا که ـ خردمند طبعان منت شناس ✤ بدوزند نعمت بمیخ سپاس ـ بدوزند محکم و پایدار گردانند میخ سپاس اضافت بیانیست ای دانشمندان که شناسائی حق نعمت منعم است عافیت را بشکر کردن پایدار سازند چه ناسپاسی موجب زوال نعمت است

حکایت ملکزاده و پیر همچنین ملکزاده ز اسپ اد هم فتاد ✤ بگردن درش مهره در هم فتاد ـ ملکزاده بهمزه وصل است اد هم اسپ و بعضی نسخه از پشت اد هم و بعضی دیگرست بدرازنای زاد هم فتاد ـ واقعست

درنیم فتادای چهرهای گردش شکسته دریک دیگر رفتند چون ملیش فرو رفت گردن بتن . یگانگی سرتن تانگشتی بدن سر عین مضاف
الیه گرد نست وگشتن بمعنی گردیدن . بجشکان نماندند حیران درین ۞ مگر فیلسوفی یونان زمین . بجشک بفتح با تازی
طبیب و بباء فارسی وضمتین هم آمده و در برهان بکسر با تازی و فتح جیم فارسی کذا فی الرشیدی مگر ترجمه الاستثنا ست .
فیلسوف بفتح فا وضم سین مهمله حکیم زیرک و دانشمند و علمی که باشد و این لفظ مرکبست از فیلا بمعنے محب و سوفا بمعنی حکمت
بعده تخفیف کرده فیلسوف خوانند بمعنی دوست دار حکمت و فلسفی بدان منسوب ست فیلسوف بمعنی دار ست و خبران بیت لاحق .
سرش باز پیچید و رگ بر تن ساست شد . و گر دیگری بود ازمن خوهست شدی . دی راجع بحکیم . من بفتح زبان روزگار و بفتح را معجمه و
کسر میم مردیکه جا مانده باشد و از جای نتواند جنبید کذا فی المنتخب . اگر ان حکیم حاضر نبودی آن ملکزاده جا مانده خواستی
شد و از جا نتوانستی خاست شنیدم که سعیش فراموش کرد ۞ زبان از مراعات خاموش کرد . شنیدن راجع به حکیم و فاعل هر دو
فعل ملکزاده ای شکرانه خدمت حکیم را بجا نیاورد و صله معالجه عطا نفرمود بلکه مراعات لسانی و ثنا ما فی زبانی هم نکرد .
دگر نوبت آمد بنزدیک شاه ۞ نکرد آن فرومایه روی نگاه . ای حکیم بطمع اکرام دیگر بار بنزدیک شاه آمد و بعضے نسخ مصرعه ثانی
بدینطور ست که بعین عنایت کردش نگاه . خردمند را سر فرو شد زشرم ۞ شنیدم که میرفت و میگفت گرم . شرم بنابر عدم
حصول تعظیم شاه . اگر من نه پیچیدمی گردنش ۞ نه پیچیده امروز روی از منش . هر دو یا برای ماضیست و بعضی نسخ بجای من
وی بکسر دال او یا معروف به معنی سوز گذشته واقع ست و عبد الواسع گفته که شین منش زایده است یا میتواند که مضاف الیه روی
به معنی خود ای نه پیچیده روی خود را از من و اگر نه پیچیدے فعل لازم باشد روی فاعل آن هم تواند ای روی او از من برگشته
نشدی . فرستاد تخمی بدست رهی ۞ که باید که بر عود سوزش نهی . رهی بفتح بنده و چاکر و که بیان گفت محذوف ست
عود سو مرکبست بمعنے منقل یعنی آن حکیم تخمی بدست چاکر خود پیش پادشاه فرستاد و او را گفت که این تخم را بر منقل انداخته
پیش پادشاه بنهی تا شاه بخور گیرد . فرستاده آمد بر شهریار ۞ بگفت آنچه گفتش خداوندگار . فاعل گرد فرستاده است
و شین هم بدو عاید ست پس ملک بمناسبت بخور آن گرفت چنانکه ملک را یکی عطسه آمد زدود ۞ سر و گردنش هیچ جان شد
که بود . ای گردنش پیچ افتاده و بتن فرو رفته . بعذر از پی مرد بشتافتند ۞ بجستند بسیار و کم یافتند . بعذر ای
برای بخشانیدن تقصیر عدم ادای شکر آن فیلسوف و کم برای نفی ست قال الشیخ . تو هم گردن از شکر داور مپیچ . که روز
پسین سر بر آری بهیچ که علیه ست و متعلق نفی یه پیچید بگردن ست یعنی اگر شکرانه او تعالی اعراض کنی روز قیامت
خود را ضامن خواهی کرد و بعذاب اخروی گرفتار آیی

حکایت

در تاکید شکر و اشاره تا آنکه جمیع قوی جسمانی را
در شکرانه باید در خدمت بالان الشکر فی العرف صرف العبد جمیع ما انعم الله تعالی الی ما خلق لاجله . شنیدم که پیری پسر را بخشم
ملامت همیکرد کای شوخ چشم ۞ بمیان ملامتست . یکی گوش کودک بمالید سخت ۞ که ای بوالعجب بار ار گشته بخت . یکی بر

سبیل تکیه کلام ست که او مرکوه بیان گفت محذوفست بوالعجب یار و پریشان .

فکر و مقصود بهره ور نداآنکه ترا اندیشه دارم که بهنیر قم شکن ❊ نگفتم که دیوار مسجد بکن ـ قال الشیخ فی بیان ما قصده ـ زبان آمد از
بهر ذکر و سپاس ❊ بغیبت نگرداندش حق شناس ـ ای صرف زبان در غیبت و دیگر ناگفتنیها بمنزله صرف تیشه در کندن
دیوار مسجد ست ـ گذرگاه قرآن و پندست گوش ❊ به بهتان و باطل شنیدن مکوش ـ ای گوش برای شنیدن قرآن
و علوم ست برای استماع بهتان و سخن مذموم ـ دو چشم از پی صنع باری نکوست ❊ ز عیب برادر فرو گیر و دوست لفظ
عیب مضاف به برادر و دوست معطوفست بر برادر یعنی در چشم خود را از عیب برادر مسلم و دوست دینی فرو گیر و بدیدن عیب
آنها مشغول مدار و آنچه در بعضے نسخ ز عیب برادر بجر برادر نداو قسمت تصرف ناسخان ست ـ اینکه شکر زبان و گوش و
چشم از قبیل اکتفا است نه بر طور حصر چه هر عضو را ذکری و شکری معین ست چنانکه ذکر دل دوام شغل بیاد حق ست و شکر دست سکری
عاجزان ست و شکر پذیر رفتن ست الله و اقربا و اولیا و شکر سجود ست بر در ان معبود و بکذا ❊
داستان دربیان نعم دیگر و تاکید شکر ـ شب از بهر آسایش تست و روز ❊ مه روشن و مهر گیتی فروز ـ مصرعه
ثانی بحذف عطف است شب و روز و ماه و خورشید برای آسایش تست که در شب خواب و آرام کنی و در روز تحصیل اسباب
معاش کنی قوله تعالی و جعلنا نومکم سباتا و جعلنا اللیل لباسا و جعلنا النهار معاشا و ماه میوه و سبزه را رنگ نیکو
بخشد لهذا او را صباغ فلک گویند و خورشید اثمار و حبوب را پخته کند لهذا او را طباخ فلک نامند ـ نسیم از برای تو فراش
دار ـ همی گستراند بساط بهار ـ نسیم باد صبا که فراش با دفاکست بساط بهار سبزه زار که مثل فرش زمردی گسترده
باشد و گستراندن آن عبارت از بر آوردن آنست ـ اگر باد و برفست و باران میغ ـ دگر رعد چوگان زند برق تیغ
برق بحذف عطف معطوفست بر چوگان من قبیل عطف المفرد و چوگان عبارت از آوازه هولناک و تیغ عبارت
از روشنی و جزای شرط آنکه ـ همه کارداران و فرمان برند ❊ که تخم تو در خاک می پرورند ـ کارداران اند از جانب
حقتعالی بر هر یک از ایشان کاری و خدمتے معین ست فرمان بر قبول کننده حکم حقتعالی و داد کننده خدمات مقرره
چنانکه برف و باران موجب سیرابی کشت و باد فراهم آرنده است بر و رعد و برق سبب نیے دل ابر است از ابر و تخم
عبارت از دانه است که کشتکاران میکارند و سبعی انیفرمان بران بروز دیلشو و ـ اگر تشنه مانی ز سختی مجوش ـ
که سقای ابر آبت آرد بدوش ـ بیان نفی دیگر ست مر آنرا به تشنگان آب میرساند و که علیه ست و سقای ابر صفت
تشبیهی ـ ز خاک آورد رنگ و بوی و طعام ❊ تماشا که دیده و مغز و کام ـ فاعل آورد او تعالی و مصرعه ثانی صفت ست
بر ترتیب لف و نشر ـ عسل دادت از نحل و نحل از هوا ❊ رطب دادت از نخل و نخل از نوا ـ نحل بمصرعه اول بحای حطی است
از نبور عسل و در ثانی بجای معجمه بمعنے درخت خرما رطب بضم را و فتح طا حطی خرمای تر نوا بالفتح مخفف نوا است بمعنی
خسته ما یعنی او سبحانه تعالی برای تو از زنبور عسل شهد آفریده است و درخت را از خسته آورده و بعضے نسخ بجای نحل
ثانی در مصرعه اول من و نعمت بفتح و تشدید و نون بمعروف ست نهادن ترنجبین که مر قوم موسی را از هوا نازل

بیش ازین کر آن (؟) تشنه مانی بر آن ابر است

جمع گروه کذا فی المنتخب و الاخیر هو المراد ههنا لعموم الخلائق. و الازمان بخلاف من موسی. همه نخلبندان بخایند دست ❊ زحیرت که نخلی چنین کس نبست ❊ نخلبند آنکه صورتهائی درختان از موم ها سازد و بمعنی باغبان کذا فی المدار حاصل آنکه از خسته نخلی بلند و درست آفریدن کاری بزرگست موجب حیرت ارباب دانش. خور و ماه و پروین برای تو اند ❊ قنادیل سقف سرای تو اند ❊ قنادیل جمع قندیل بالکسر معروفست که در مسجدها و گنبدها فروزند و باستعاره بر ستارگان اطلاق کنند تشابه او هذا یعنی آسمان برای تو سرایست سقف و بلند و ستارگان درو بمنزله چراغهااند که بسرای تاریک او فروخته اند. زخارت گل آورد و از نافه مشک ❊ زر از کان و برگ تر از چوب خشک ❊ نافه خون بسته که در ناف آهوی مشکین باشد چوب خشک چوب سخت و تا رخارت مفعول آورد است ای برائی تو این اسباب ❊ این اعجاب پیدا کرده. بدست خودت چشم و ابرو نگاشت ❊ که محرم باغیار نتوان گذاشت ❊ اشارتست بحدیث قدسی که خمرت طینة آدم بیدی اربعین صباحا ای سرشتم گل آدم را بدو دست خویش چهل روز در شرح مخزن گفته که تو همین جنس بصفت یک خرد آن شاگعست پس گوم باهر فرد آدمی بدست قدرت او تعالی بلا توسط فرشتگان مخلوق ست و تا خودت مضاف الیه چشم و ابروست و که علیه ست و محرم عبارت از انسان کامل که بکمال محرمیت آنجناب با شرف ست و محرمیت کامله صفت خاصه اوست و اغیار عبارة از فرشتگان که بکار شاغل اند. توانا که او نازنین پرورد ❊ بالوان نعمت چنین پرورد ❊ توانا بمعنی قادر موصوف و که او صفت و موصوف مبتداست و خبر مصرعه ثانی الوان نعمت از طعام و شراب و لباس و مکان و سائر اسباب و چنین اشارت بهر و تنر او تعالی که از اول این باب تا اینجا در ذکر آمده ست. بجان گفته باید نفس بر نفس ❊ که شکرش نه کار زبانست و بس ❊ مفعول گفته باید بقرینه مصرعه ثانی محذوفست و که علیه است یعنی شکر آن قادر منان در هر ساعت و هر آن بدل و جان که اشرف موارد شکرست باید گفت چرا که او تعالی نکاریست آسان که بمجرد زبان بجا آورده شود و چون بر خوب شکر او تعالی بجان باز در هر آن بیان کرد و معلوم ست که ادای آن بر وجه کمال متعذرست و محال لهذا عجز خود را بسبیل معذرت ظاهر ساخت لان اظهار العجز عنه یشعر عن عظمته و قد قیل العجز عن درک الادراک ادراک. خدایا دلم خون شد و دیده ریش ❊ که می بینم انعامت از شکر بیش ❊ که علیه ست و ببعضی نسخ بجای شکر وصف و بعضی گفت و اقعست و المال واحد. نگویم دد و دام و مور و سمک ❊ که فوج ملائک بر اوج فلک ❊ نگویم برای نفی ست و که بلکیه و دد و دام معطوفست مبتدا ست و خبر شن بیت لاحق. هنوز از سپاس اندکی گفته اند ❊ که از صد هزاران یکی گفته اند. که علیه حاصل آنکه در بیان عجز از ادای شکر تو چنین نمیگویم که وحوش و طیور و حیوانات بحر و بر از شکر تو اندکی گفته اند بلکه چنان میگویم که فوجهای گروبیان و ملائک علوی که از عوائق نفسانی مجرد اند و دائما بذکر و شکر تو شاغل اند اینها هم از ذکر تو چیزی نگفته اند چرا که شکر بجا آورده اهل ارضی و سموات بمنزله یک شکرست از جمله صد هزار یعنی آنکه شکر که بر ایشان واجبست. برو سعدیا دست و دفتر

نسخه [illegible]

تخیلیست و شستن ترشیح آن از بای هوس اوراجر انعام شکر او آمالی درین که تا باز آئی که این هر دو سلسله نامتناهی
اند و بعضی نسخ دست فکرت و بعضی دفتر دل واقعست و آن عبارت است از مضامین که در بیان انعام و شکر آن صرف
نموده شود

داستان

در بیان غفلت و ناسپاسی انسان بجهت صحت بدن و زحمت جان و رهبری کردن
تندرستان با آنکه بحال رنجوران اندوه ناکان ببیند و بر نعمت عافیت شکر گویند ـ نداند کسی قدر روز خوشی
مگر روزی افتد بسختی کشی ـ مگر برای استثنا است و افتد بحذف کاف صله یا موصوله است ـ زمستان درویش در
تنگ سال ـ چه سهلست پیش خداوند مال ـ زمستان مضافست بدرویش یا دلی بلا است که بر و سخت باشد و مصرعه
ثانی خبر زمستان است ـ سلیمی که یک چند نالان نخفت ـ خداوند را شکر صحت نگفت ـ سلیمی بیای موصوله است
مبتدا یعنی تندرستی که چند مدت درد و رنج نکشیده است بلکه بعافیت گذرانیده است و مصرعه ثانی آن و بعضی نسخ
بجای صحت نعمت واقعست و آن عبارت از عافیت است ـ چو مردانه رو باشی و تیز پای ـ بشکرانه باکند پایان بجای ـ التفات
است از غیبت بخطاب اولی الالباب در ادای شکر رب الارباب ـ کند پای بضم ناتوان و ضعیف که با وی از تیز روی کند
و عاجز باشد بجا کامرست از پائیدن بمعنی استادن ـ به پیری کهن بر ببخش ای جوان ـ توانا کند رحم بر ناتوان
بار پیر بمعنی بر است و کلمه بر زاید و مصرعه ثانی علتست باز آمد بغیبت و گفت ـ چه دانند جیحونیان قدر آب ـ
ز واماندگان پرس در آفتاب ـ جیحونیان ساکنان جیحون و آن بفتح جیم تازی رودیست بزرگ که آب خوش دارد
میان خراسان و بلخ اما ببلخ قریبست که از جانب مشرق آن بر دو فرسنگ است کذا فی المنتخب و المهذب و آفتاب ظرف
واماندگان است و آفتاب بمعنی تاب و گرمی است ـ عرب را که بر دجله باشد قعود ـ چه غم دارد از تشنگان زرود ـ
عرب بفتح مردم تازی و دجله رود بغداد و قعود بضم نشستن زرود بفتح زا معجمه و ضم را مهمله نام بیابانیست که آب در آن
کمیاب است و در آن تلهای ریگ بسیار گرم باشد از تاب کذا فی الزبده و در مؤید و شاملست که نام منزلیست از
منازل مکه معظمه یعنی عرب که بر کناره دریا دجله نشست دارد و بسهولت نوشیدن آب قادر ـ اندازحال مسافران
تشنه که در بیابان زرود بمحنت راه و تشنگی جانکاه درمانده اند چه غم دارد کسی قیمت تندرستان شناخت ـ که یکچند بیچاره
در تب گداخت ـ که صله یا موصوله است بیچاره حال است از فاعل گداخت ـ ترا تیره شب کی در آید دراز ـ که
غلطی ز پهلو بپهلوی ناز ـ مصرعه ثانی صفت شب است و تواند که علت باشد ـ بیندیش از افتادن و خیزان تب ـ
که رنجور داند درازی شب ـ تب بیاری تازی ترجمی است بیندیش ای درازی الشب معلوم کن از رنجور ـ به بانگ دهل
خواجه بیدار گشت ـ چه داند شب پاسبان چون گذشت ـ

حکایت

همدر همین معنی ـ شنیدم که طغرل شبی در
خزان ـ گذر کرد بر هندوی پاسبان ـ طغرل بضم طا مهمله و سکون غین معجمه و را مفتوحه نام پادشاهی کذا
فی المدار و شرفنامه و در سروری بکسر را مهمله گفته خزان با کسر ایام کمال سرد شدن برودت هوا که آخر اجله زمستان گویند

این نسخه سلیم بمعنی مارگزیده است ۱۲

در بعضی نسخ بجای خزان سرماست

رشیدی زباریدن برف و باران سیل و بارش در افتاده همچون سهیل - فاعل افتاد پاسبان ند گورست سهیل بضم و فتح نام
ستاره که بجانب جنوب برآید و اهل یمن همی بینند و چرمها از آن رنگ بو گیرند بهندش بلغار نامند و در هنگام
طلوع لرزان همی نماید کذا افید - دلش بر وی از رحمت آمد بجوش * که اینک قبای پوستینم بپوش - شین دلش عاید
بطغرل که بیان گفت محذوف است قبای پوستین جامه ایست که استر آن از قاقم و سنجاب و قندز و امثال آن
باشد - ز شال و دی منتظر باش بر طرف بام * که بیرون فرستم بدست غلام - که علیه سلت و اسب آنکه مفاجیه باشد چنانکه
لفظ اینک موید اوست - درین بود و باد صبا در وزید * شهنشه در ایوان شاهی خزید - رای اندرون رفت و فاعل
بهشت و وشاقی پری چهره در خیل داشت * که طبعش بدو اندکی میل داشت - وشاق به ضم خدمتگار و کنیزک ابراهیمی
ومدار خیل بمعنی خاندان ومصرعه ثانی صفت اوست وشین راجع بطغرل - تماشای ترکش چنان خوش فتاد - که
هندوی مسکین برفتش زیاد * ترک بضم وکاف تازی مقابل هندوست عبارت از محبوبی که التفات خاطر
بادشاه بدان بود و نرگس بنون و کاف پارسی و سین مهمله خواندن یعنی گل معروف اینجا غلطست که بیان خیانت
وشین مضاف الیه یاد و عاید بطغرل ست - قبای پوستینی رسیدش بگوش - ز بدبختیش بر نیامد بدوش - قبای
پوستینی بیاء عهد وشین اول مضاف الیه گوش است وثانی مضاف الیه دوش یعنی قبای پوستین از زبان بشنید و از بدبختی
در بر نکشید که از دل بادشاه برفت - تنش از خود میفرماید - مگر رنج سرما بروبس نبود * که جور سپهر انتظارش فزود * مگر برای
تنک ست پس اکافی در عقوبت پاسبان گور و که رابطه بین الجملتین ست و بعضی نسخ دور سپهر ست - نگه کن چو سلطان
بغفلت بخفت * که چوبک زنش بامدادان چه گفت - که بیان نگه کن ست که جزای مقدم شرط است چوبک زن
پاسبان و طبل نواز و نقاره زن و پاسبان را چوبک زن از آن نامند که چوبی خرد را بر طبل میزند تا مردم خبردار شوند
کذا فی الرشیدی - مگر نیک بختت فراموش شد - که دستش در آغوش آغوش شد - تنگبخت از خود عبارت کرده است
که در شدت سرما بود که رابطه بین الجملتین ست آغوش اول بمعنی بغل کنارست وثانی بمعنی بنده و پرستار عبارت از محبوب
که منظور نظر بادشاه بود و در مدار بر معنی کنیز که این بیت را نشاید گرفته است و بجای تنگبخت تنگدست نوشته - ترا شب
بعیش و طرب میرود * چه دانی که بر ما چه شب میرود - قال الشیخ - فرو برده سر کاروانی بدیگ * چه باک از فرو رفتگان در
بریگ - فرو بردن سر آمده حال ست از کاروانی و کاروانی بیار نسبت و دیگ کجاوه که بتازیش هودج نامند چنانکه در
گلستان فرموده در اکیاب نیاق فی هوادجها - لم یلتفت الی من خاص فی الکنف و آنکه بمعنی چنین کرده است
که سر دار قافله که بسرعت بسر منزل رسیده است و بدیگهای طعام مشغول گردیده از عاجزان که در قطع مسافت ریگستان اند
چه غم دارند بخلاف ظاهر رفته است - بدار ای خداوند زورق بر آب * که بیچارگان را گذشت از سر آب - خطاب است
در وجواب شکر عافیت و زورق بفتح زا معجمه قاف کشتی خرد که علیه است - توقف کنید ای جوانان چست - که در کاروان

توخوش خفت در هودج کاروان ٭ مهار شتر در کف ساروان - ای شتربان چه کلمه وان همچو بان افاده محافظت میکند کذافی الرشیدی ومصرعه ثانی بحذف عطف ست توبتدا وبیت بتمامه حال ست ازو وخبرش بیت لاحق چه هامون

چه کوه وچه سنگ وریگ ٭ زنده باز پس ماندگان پرس حال - تکرار چه مفید معنی برابریست یعنی هامون وزمین سخت که بارانش را قبول نکند ریگ با تکسیر جیم ریلست یعنی ریگ یعنی همه پیشها پیش توباره اسان برابرست باید که حال سختی واسانی

راز واماندگه بپرسی زیرا که - ترا کوه پیکر هیون میبرد ٭ پیاده ندانی که چون میرود - هیون بفتح الها وضم یای تحتانی شتر دراز بلند رونده شترفنامه وکوه پیکر صفت مقدم ست وکلمه را در ترا بمعنی برای ست امرکب تیزرو که

کوه پیکر وقوی هیکل ست برا تو میرود یعنی تو بران سوار هستی وانچه در عامه نسخ بمصرعه اول بجای میرود میبرد از بردن واقعشده مستلزم شایگان شدن قافیه است وفسادش بر اهل خبرت مخفی نیست کما فصلناه فی الباب الاول

بارام دل خفتگان در بنه ٭ چه دانند حال شکم گرسنه - بنه بضم رخت خانه وصاحب مدار یعنی خیل خانه وبنگاه گفته کذافی المدار یعنی کسانیکه با رام دل وسیری بطن در خانه خفته اند از حال گرسنگان خبر ندارند حکایت متضمن آنکه آدمی را تنگدستی شکر ایزد تعالی لازم ست چرا که از سختی دیگر که ازین سخت تر ست در امان ست

فلهذا قالوا الحمد لله علی کل حال - یکی را عسس بر ستون بسته بود ٭ همه شب پریشان ودل خسته بود - یکی را ای دستهای یکی دزد را عسس بفتحتین جمع عاس ست بتشدید سین مهمله مثل خادم وخدم یعنی شب گردندگان

کذافی المنتخب ما پارسیان بمعنی شحنه شب وچوکیدار استعمال کرده اند کذافی المدار - بگوشش آمد در آن شب تیره رنگ ٭ که شخصی همی نالد از دست تنگ - شین بمضاف الیه گوش ست وبمعنی زد ونسبت ست وکه بیانی

بگوشش آمد دست تنگ افلاس وناداری - بخندید وزد تیره رای گفت ٭ تو باری زدوران بیانالی بخفت باری بسبیل تکیه کلام ست بمعنی البته بخفت صیغه امرست از خفتن برخلاف قیاس یعنی خاموش شو - برو شکر

یزدان کن ای تنگدست - که دستت عسس بر ستونی نبست - که علیه است وستونی بیای تنکیر قال الشیخ حکایت

بکن ناله از بینوائی بسی ٭ چه بینی ز خود بینواتر کسی - برهنه یعنی برهنه تنی یک درم وام کرد

تن خویش را کسوت خام کرد ٭ رامعنی برائیست وخام ضد پخته وهم ناتجربه کار وچرم دباغت ناکرده وکمند که از چرم خام بافند وپای پوشی که از پاره پوست خام بجهت اسبان سازند رشیدی ومدار اینجا پوست هر نوع مراد ست

یعنی مفلسی برهنه تن یک درم قرض از کسی برداشته برای تن خود پوست خام را لباس کرد - بنالید کای طالع بدلگام ٭ بگرما بپختیم در زیر خام - بدلگام توسن سرکش کذافی الرشیدی پس طالع خود را توسن قرار داده است بپختیم مرکبست از پختن بیا خطابست وطالع واز میم متکلم مفعول پختیست اینجا که گرما بپخته مراد زیره این کسوت نافرجام وسوخته مرا از گرمی این پوست خام ودر عامه نسخ بپختم ودرین زیر خام واقعست بی یای

خطاب بصیغه ماضی متکلم واحد و بزیادت کلمه این اسم اشاره بربالای لفظ زیرا ما نظر بحسن معنی و اسلوب خطاب و خلو از سته رکیک
صحیح نسخه اول است. چو ناپخته آمد بسختی بجوش * یکی گفتش از چاه زندان خموش. ناپخته ناقص عقل و مرد غیر مجرّب
چاه زندان گوئی که گنهکاران را دران حبس کنند. بجا آور انجام شکر خدا * که چون مانه ئی خام بر دست و پا. خام اول
بمعنی مرد ناتجربه کار است و ثانی بمعنی دوالی ست که از پوست سازند و بر دست و پای مجرمان نهند و که علیه است *

حکایت همدرین معنی یکی کرد بر پارسای گذر * بصورت جهود آمدش در نظر. پارسای بیاء وحدت و فاعل
آمد پارسا است و شین مضاف الیه نظر است و عاید بیکی. قفای فرو کوفت بر گردنش * ببخشید درویش پیراهنش
قفای بیاء عظمت یعنی سیلی سخت و تواند که برای وحدت باشد شین اول عاید بپارسا است و ثانی بیکی. خجل گشت
کانچه از من آمد خطا است * به بخشای بر من چه جای عطا است. کانچه بیان گفت محذوف است بخشای بر من
ای تقصیرم عفو کن. بشکرانه گفتا بسر ایستم * که آنم که پنداشتی نیستم. فاعل گفتا پارسا است بسر ایستادن کمال خضوع
کردن و که علیه است یعنی از جمله جهودان چنانکه پنداشته بودی حاصل آنکه قفا که بر گردنم زده رنجه نشدم زیرا که از
سختی و دیگر از مذهب بدتر است مرا مانم و آن جهود بودن عند الله و آنکه بمعنی چنین کرده که برای شکرانه اینکه مظلوم
گشته ام و خدا تعالی مرا توفیق ظلم کردن نداده است بسر ایستم حقا که بر ظالمان کم خرد ظلم کرده است **حکایت**
همدرین معنی زره باز بس مانده می گریست * که مسکین تر از من درین دشت کیست. باز بس مانده بهمزه وحدت
و که بیان بگفت محذوف است. خری بارکش گفتش ای بی تمیز * رجور فلک چند نالی تو نیز. خر اگرچه خود بی تمیز بود
آنکس را از خود تمیز دانست که از شکر بنالش پیوسته بود. برو شکر کن گر بخر بر نه * که آخر بنی آدمی خر نه. گر
بمعنی اگرچه و که علیه است و نه بهمزه خطاب است و کذا بنی آدم ای اگرچه بر خر سوار نیستی از شکر باز مایست چرا که البته بنی
آدم و مکرم تر هستی و هم چون من خر نیستی که همواره زیر بار باشم و بعضی نسخ مصرعه ثانی بدینطور است بزیر چنین
بار آخر نه * و این نسخه مستلزم اختلاف توجیه است یعنی حرکت ما قبل روی و آن نزد جمهور قافیه غیر موصوله جائز
نیست آری نزد بعضی چندان مستقبح نیست کما حققنا فی الباب الاول **حکایت** متضمن اشارت با آنکه پارسا را
با بدکاران بچشم حقارت نباید دید و باعمال خویش مغرور نباید شد بلکه بشکر باید پرداخت که ترا همچو او نساخت
فقیهی بر افتاده مستی گذشت * بمستوری خویش مغرور گشت. مستی بیاء وحدت بمعنی مخمور شراب و افتاده صفت
مقدم او ست مستوری یا کدامنی که صاحب آنرا مستور الحال گویند. ز نخوت بر او التفاتی نکرد. جوان سر بر آورد کای پیر مرد
نخوت بفتح ناز و تکبر گشتن لتفاتی بیاء تنکیر کای بیان گفت محذوف است. تکبر مکن چون نعمت درست * که محرومی آید ز مستکبری
نعمت عبارت از ورع و تقوی و بار بمعنی درست و در ای بدو که علیه است. یکی را که در بند بینی مخند * مبادا که ناگه در افتی به بند
مصرعه ثانی علت است بند عبارت از قید هوای نفس * نه آخر در امکان تقدیر هست. که فردا چو من باشی افتاده مست

[illegible]

است و فرو اعبارتست از زمان آینده که خداوند تعالی قادرست بر همینی که ترا اینده مثل من گمراه گرداند ترا آسمان خطه
بمسجد نوشت ٭ فرزن طعنه بر دیگران فرکنشت یا منید اضافت خطاست تبوای خطا تو بمسجد نوشته از جمله مسلمانان
و مصلیانست مقرر نموده کنشت بفتح یکم و کسر دوم و قیل بضم عبادتگاه گبران و جهودان یعنی بتخانه کذا فی الکشف و کنش
بغیر تا بمعنی ست نیز فناه مدار قال الشیخ رحمه ۔ به بندای مسلمان لشکرانه دست ۔ که زنار مغ بر میانت نبست
که علیه است و بیان محمود علیه مغ بفتحتین کافر آتش پرست ٭ نه خود میر و هر که جویان اوست ٭ بعنفش کند تا ببر و لطف دوست
میر و دور طلب حق و قیل درجات و اوراجع بحقتعالی و مصراع ثانی اضرالبست ازاول عنق بضم عین جهله گردن ٭
گفتار چون تقدیر قضای ازلی در ذکر آمد بیتی چند در بیان نفاذ قضای او ۔ بیاد آورد و گفت ٭ نگر تا قضا از کجا
سیر کرد ٭ که کوری بود تکیه بر غیر کرد ۔ در مصرعه اول بقرینه از کجا لفظ تا کجا مقدرست و که علیه است حاصل آنکه
عارف را بقضای باید دید که از کجا تا کجا سیر کرده است و روان گشته یعنی همه کائنات را فرا گرفته است و بر
اعمال و احوال خود مغرور نباید شد چرا که تکیه کردن بر غیر حق و قضای آن قادر مطلق کوری و بی معرفتی است
که هیچ عارف بر غیر تکیه نکرده و آنکه از مصرعه اول تنزلات خمسه ذات بحث گرفته التعیین الاول الاجمالی و التنزل
الثانی التفصیلی و مرتبة الارواح و منزلة المثال و عالم الاجسام و یا اشارت بفطرات انسانی که از کریمه مستفاد میشود
وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً
وَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ
اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ کذا فی کرده است که اقام بیت القیام ندارد اکنون سیر جریان قضا را بیان میفرماید
سر شکست باری شفا و عسل ٭ نخند انکه زور آورد با اجل ۔ شفا بالکسر به شدن از بیماری تلمیح ست بکریمه فیه
شِفَاءٌ لِلنَّاسِ یعنی او تعالی اگرچه شفا در شهد نهاده ست از اجل مقتضی غالب آید ۔ همیدون یعنی منفعت در
نبات ۔ اگر خواهد را مانده باشد حیات ۔ همیدون بفتح ها و هم اکنون و وقتی از اوقات و در جهانگیری حل
اللغات بمعنی همچنین آورده کذا فی المدار و الاخیر هو المراد نبات بفتح نون شیرینی معروف که بمصری شهرت دارد ٭
عسل خوش کند زندگان را مزاج ٭ ولی در مردن ندارد علاج ۔ کلمه را علامت اضافت مزاج است بزندگانی
رمق مانده را که جان از بدن ٭ برآید چه سود انگبین در دهن ۔ برآید القریب بیرون آمدن باشد حرکات
یکی گرز پولاد در مغز خورد ٭ کسی گفت صندل بمالش بدرد ۔ شین بدرد جراحت بمغز و مقررست که مالیدن صندل
در سر را نافع است و اینجا کلامی محذوف است ای صندل بسر بمالید و بمراد شفا نیافت قال الشیخ ۔ ز پیش خطر تا توان
گریز ٭ ولیکن مکن با قضا پنجه تیز ٭ خطر بفتحتین قدر و منزلت و نزدیک هلاک شدن کذا فی المنتخب و الاخیر هو المراد
درون تا بود قابل شرب و اکل ٭ بدن تازه رویست و پاکیزه شکل ۔ شراب و اکل هر دو مصدرست بمعنی مفعول

که با هم نسازند طبع و طعام ـ خانه عبارت از بدن و که بیان آنکه است نسازند از ساختن بمعنی موافقت کردن و موافقت طبع و طعام هم با باده و آبی منتظر است ما شاء الله کان و ما لم یشأ لم یکن باز بطور دیگر میفرماید ـ مزاجست تر و خشک و گرست و سرد مرکب ازین چار طبعست مرد ـ مزاج بالکسر آمیختن چیزی بچیزی و کیفیتے که از آمیختن چیزها بهم و سرشتن که از امتزاج چهار عنصر پیدا آید کذا فی المنتخب و الاخیر هو المراد و المصرع الثانی تفسیر الاول طبع از لغت حقیقت و ماهیت را گویند چار طبع عناصر چارگانه که هر یک حقیقی و دیگرست که آب و خاک خشک و آتش گرم و باد سرد است ـ یکی زین چو بر دیگری یافت دست ترازوی عدل طبیعت شکست ـ دست بمعنی قوت و غلبه عدل اینجا بمعنی برابری و اعتدال مزاجست که از کسر و انکسار طبائع بهم میرسد و شکست فعل لازم اگر باد سرد نفس بگذرد ـ تف معده جان در خروش آورد ـ سرد نفس با صفات بیانی و میکه فرو دو بالا آمد و رفت دارد ای اگر دم اندرون نرود گرمی معده جان را هلاک سازد ـ اگر دیگ معده نجوشد طعام ـ تن نازنین را شود کار خام ـ دیگ معده اضافت تشبیهیست نجوشد صیغه نفی و جیم الطعام را در جوش نیارد و نپخته نکند چنانکه استعداد خون و گوشت شدن ندارد و انکه نجوشد صیغه اثبات و خا معجمه خوانده ای خشک شود با بیت سابق غیر مربوطست و نظر بلفظ خام خلاف ظاهر ست ـ در اینان بندد دل اهل شناخت ـ که پیوسته با هم نخواهند ساخت متفرعست بر ما قبل اهل شناخت عارف کار که علیه بیان اشارت بطبائع اربعه بلکه بطعام و شراب هیچ از گگفت ـ توانائی تن بدان از خورش ـ که لطف حقش میدهد پرورش ـ که بلکه بیست خورش و پرورش بشین معجمه کرما قبل آن مکسور باشد و شین حقش عاید بتن باز آمد مقصود که شکر نعمت عافیت است و گفت بحقش که گردیده بر تیغ کارد نهی حق شکر نش نخواهی گزارد ـ با قسمیه است و هر دو شین عاید بحقتعالی کارد برائی موقوف و گزارد بزاء معجمه باید خواند نه بذال معجمه بمعنی تحقیقه و تیغ کارد سر و نوک کارد و دیده بر نوک کارد نهادن عبارت از کمال سعی و کوشش که هیچ چیز فوق تر از آن متصور نیست ای اگر دیده خود را که عزیز ترین اعضا است بر شکر او تعالی بر نوک کارد نهی و شایع بقبارت راه و شکر او از دست بدهی حقا که حق شکرش نگزارده باشی و بعضے نسخ تیغ و کارد بواو عطف است و نسخه اول است ـ

چو روی بطاعت نهی بر زمین ـ خدا را ثنا گوی و خود را مبین ـ بطاعت خود را از توفیق حق شناس نه از قوت بازوی خویش زیراکه ـ گدائیست تسبیح و ذکر و حضور ـ گدا را نباید که باشد غرور ـ گدائی بیاء مصدری را بحصول طاعات و عبادات از بنده همچنین از خدا تعالی در یوزه گر دانست که بتوفیق او بوجود آمده و نازیدن بر چیزیکه از دریوزه باشد از بید النشی ست ـ گرفتم که خود خدمتی کرده ـ نه پیوسته اقطاع او خورده ـ خدمتی بیای تحقیر یا عظمت اقطاع بفتح گوشهای زمین و بریده کردن خراج زمین یعنی حواله کردن خراج پاره زمین بکسی که بجاگیر شهرت دارد کذا فی الشامل و بلدار اینجا عبارت از نعم و باطنه است پس مراد ای امر واجب غرور نشاید خصوصاً و قتیکه از حق و عده آن بدر نیامده باشد

در استمال کی در دفع غرور طاعات و شکر و یاد بدن آن ز غرو ـ نخست ارادت بدل بر نهاد ـ پس این

او رجوع بحقتعالی ارادت ای خواهش فعل بایدش لقد تقرر عند الشافعیة ان ارادة العبد و الاختیارة الذی هو سبب افعاله و اثاره
مخلوق لله تعالی فما للعبد الا الکسب و المباشرة و الایجاد فمنه تعالی بر استان اطاعت کردن حق را در ظاهر و باطن -
گر از حق نه توفیق خیری رسد ٭ کی از بنده خیری بغیر رسد - هر دو یا تنکیرست - زبان را چه بینی که اقرار داد ٭ ببین
تا زبان را که گفتار داد - که اقرار او صفت زبان ست و کتابی کد هیه عبادت از حقتعالی - در معرفت دیده آدمی
ست ٭ که بگشاده بر آسمان و زمین ست - در معرفت اضافت لامیه ست و عبارت بر قلب محمول ست و که صفت در
زمی مختصر زمین شرفنامه یعنی دیده آدمی دری ست به دریافت امور جهان دری که بر آسمان و زمین مفتوح ست
کیت فهم بودی نشیب و فراز ٭ گر این در نکردی بروی تو باز - ای در دیده آدمی نکردی بیار ماضی مفید استمرار
و فاعلش حقتعالی - سر آورد و دست از عدم در وجود ٭ درین جود بنهاد و در وی سجود ٭ و دست معطوف ست بر سر
یعنی او تعالی سر و دست ترا از عدم بوجود آورده و در دست خود و سخا آفریدست و در سر صفت سجود نهاده - و گرنه کی از
دست جود آدمی - محال ست کز سر سجود آدمی - و گرنه ای اگر او تعالی در دست جود بنهادی کز بیان این مخدوف ست
بحکمت زبان داد و گوش آفرید ٭ که باشند صندوق دل را کلید - که علیه ست و زبان کلید دل متکلم ست و گوش کلید دل
سامع چنانکه گفت - اگر نه زبان قصه برداشتی ٭ کس از سر دل کی خبر داشتی - سر دل راز دل متکلم - و گر نیستی سعی جاسوس
گوش ٭ خبر کی رسیدی بسلطان هوش ٭ جاسوس گوش و سلطان هوش اضافت تشبیهیست و از آن گوش و هوش
سامع مرادست - مرا لفظ شیرین و خواننده داد ٭ ترا سمع ادراک داننده داد - خواننده بمعنی کاشف معارف
صفت لفظ ست و داننده صفت سمع و ادراک و فاعل داد حقتعالی و لفظ و سمع و ادراک هر سه مصادر اند ای
گفتن و شنیدن و فهمیدن و نظر بسیاق و سباق ظاهر آنکه ما به اللفظ و ما به السمع و ما به ادراک یعنی زبان و گوش و عقل مراد باشد
مدام این دو چون حاجبان بر درند ٭ ز سلطان بسلطان خبر می برند - این دو ای زبان و گوش حاجبت پرده دار
و در بان سلطان اول عبارت از دل متکلم و ثانی اشارت هوش سامع و این ابیات تمهید بود اکنون بمطلب آمد
و گفت چه اندیشی از خود که فعلم نکوست ٭ از آن در نگه کن که توفیق اوست - مصرع اضراب ست و که بیان آز از
سبب یعنی بطاعت و شکر خود از آن که صورتش بین که از تو بوجود آمده است بلکه او در راه معنی و توفیق حق نگه کن و ببین
آن طاعت و حکایت لاحقه تمثیل این معنی ست چنانکه شیخ تصریح باین معنی در آخر حکایت خواهد کرد باز و نماید
این مطلب بطریق تمثیل میفرماید - برد بوستان بان بایوان شاه ٭ بتوباده گل هم ز بستان شاه - بوستان
بان باغبان نوباده بفتح نون هر چیز نو آمده عموماً و نوباده بمعنی نو رسیده خصوصاً و تحفه و چیزی عجیب که
بدیدن خوش آید کذا فی الرشیدی و المدار و شرفنامه بستان شاه یعنی نه از خانه خود بوستان بان فاعل برد ست
و گل مفعول آن و بانون باده بمعنی بر الیست باغبان در ایوان شاهی گلهای نو میدید اهم از بستان شاه

گرفته برای تحفه و خوشگردن شاه پیش پادشاه میرود و موید همین معنی است که صاحب جهانگیری و رشیدی نوشته که مصرعه
چنین مشهور ست تحفه ثمر هم زبستان شاه. آری ایشان تحقیق خود چنین کرده اند تراهی گل هم زبستان
دگفته اند که تراهی بفتح تای فوقانیه و رای مهمله و الف و های مکسوره میوه و گل و امثال آن که تازه رسیده و نو دمیده باشد پس اضافت
تراهی گل بیانی خواهد بود و بیک نسخه رشیدی بدینصورت ست تراهی ولی هم زبستان شاه ـ و این در صحت آنچه
عبد الواسع نوشته که برد از تصرف ناسخان است و باید خواند و بار بنو باده برای تعدیه کلمه برد و ست چنانکه در بیت ثانیه
یعنی بردم من پدر الیس حاصل و و نیو باده آن باشد که بردن نو باده را و گل بحذف عطف بر نو باده معطوف ست ای
ای باغبان میوه نورسیده و گل نو دمیده را از بستان شاه در ایوان شاهی می برد باعث تعجب ست چه استعمال با برای تعدیه
فعل لازم مخصوص ست بکلام عرب چنانکه از تتبع معانی با که در فرهنگهای فارسی آن کرده اند ظاهر ست و الله اعلم

حکایت در سفر هندوستان

بتی دیدم از عاج در سومنات ٭ مرصع چو در جاهلیت منات

عاج استخوان پیل سومنات بضم سین و واو مجهول و وقف میم بتخانه معروف در جونه گڑه و نواحی گجرات که سلطان
محمود سبکتگین خراب و نیست گردانیده بود و این لفظ در اصل هندیست چه سوم بمعنی قمر ست و نات بمعنی صاحب
چون بتخانه مذکور را بهیکل قمر ساخته بودند سومنات میگفتند کذا فی الکشف و الرشیدی ازین تحقیق معلوم شد
که مشرکان هند آن بتخانه را بعد تخریب سلطان محمود باز نو ساخته باشند چرا که زمان سلطان محمود بر زمان شیخ مقدم ست
چنانکه از گلستان واضح ست جاهلیت ضد عالمیت ست که موصوف آنرا حذف کرده اند الملة الجاهلیة و آن عبارتست از ملت
هوای نفس اماره بکفر و طغیان و جاهلیت دو است جاهلیت اولی که از زمان ادریس علیه السلام تا وقت نوح علیه السلام
بود و اصح آنست جاهلیت اولی در زمان ابراهیم علیه السلام بود و جاهلیت اخروی از زمان عیسی علیه السلام تا زمان
پیغمبر ما صلی الله علیه و آله و سلم بود کذا فی الحسینی اینجا جاهلیت اخری مراد ست و منات بضم نام بتی ست که پیش از بعثت پیغمبر
ما صلی الله علیه و آله و سلم در هنگام فترت و ایام جاهلیت مشرکان عرب آنرا بجواهر و مروارید بیش قیمت محلی و مرصع ساخته
پرستش میکردند و منات و لات و عزی سه بت مشهور اند کما قال الله تعالی أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ـ

چنان صورتش بسته تمثالگر ٭ که صورت نه بندد ازان خوبتر

تمثال بکسر پیکر و نگاشته و بت تراشنده صراحی تمثالگر صورتگر
و بت تراش که بیان جنان است یعنی در قصور و خیال هیچکس نمی آید که بتی دیگر ازین خوبتر بوده باشد

ز هر ناحیت کاروانها روان ٭ بدیدار آن صورت بی روان

روان اول بمعنی آینده و رونده است و ثانی بمعنی جان و با بدیدار بمعنی برای ست

طمع کرده رایان چین و چگل ٭ چو سعدی وفا زان بت سنگدل

چین و چگل نام ولایت شرق از ترکستان رای آنچه بپیش دل آید و لقب ملوک هند که جمع آن رایان آید کذا فی المدار و شرفنامه و وفا بمعنی نکوئی کردن مفصل کرده است
و درجمع و فا و بت سنگدل ایهام ست با آنکه از محبوب شوخ و سنگ توقع وفا طمع داشتن از خام کاریست ـ زبان

زبان آوران رفته از هر مکان ٭ تضرع کنان پیش آن بی زبان

تفریع کنان حال ست از فاعل رفته و ایراد زبان آور و بیزبان از صنعت تقابل ست و درین بیت اشارتست بانکه
بدیدار آن بت نه تنها من رفته ام بلکه فصحائی روزگار هم بدیدار او آمده بودند چه آوازه اش بآفاق عالم رفته بود
و این بود باعث برآمدن هر کس ٭ فروماندم از کشف این ماجرا ٭ که حی جمادی پرستد چرا ۔ مصرعهٔ ثانی
بیان این ماجراست حی زنده جماد آنچه جان ندارد و حی بدو یاست اول نفسی و ثانی برائی عظمت و کذا جماد که
یعنے آدمی که زندگی صورت و معنی دارد این ستوان بیجانه را چرامی پرستد بخلاف سنگ که بتسبیح حق زنده است ۔ مغی
را که با من سروکار بود ٭ نکوگوی هم حجره و یار بود ۔ سروکار بواو عطف معاملهٔ محبت و آشنائی و بے واو عطف
چنانکه بعضی گفته اند مخالف استعمال ست مغ بضم گبر آتش پرست کذا فی المدار ازین بیت بلکه از ابیات لاحقه
چنان مستفاد میشود که هندوان آن بقعه هم بت پرست بودند و هم آتش پرست بلکه اطلاق مغ بر بت پرست
همچون اطلاق آن بر آتش پرست در محاورات پارسیان شائع ست کما لا یخفی ۔ بنرمی بپرسیدم ای برهمن
عجب دارم از کار این بقعه من ۔ برهمن بفتح بر وزن اهرمن زنار دار و حکیم هندوان موید و مدار کار این
بقعه یکار اهل این سرزمین و بیالش است ۔ که مدهوش این ناتوان پیکراند ٭ مقید بچاه ضلالت درند ۔
مدهوش عاشق مست عبارت از عباد آن پیکر ناتوان صفت مقدم پیکر اکنون ناتوانی آنرا بیان می کند ۔ نه
نیروی دستش نه رفتار پای ۔ ورش بفگنی بر نخیزد ز جای ۔ باز ضلالت عابدان بیان میفرماید ۔ نبینی که
چشمانش از کهرباست ٭ وفا جستن از سنگ چشمان خطاست ۔ کهربا سنگیست زرد که کاه را میرباید و بوجود
میکشد هندش کیوربا منده در عجائب البلدان است که صمغیست از درختیکه چون بسته شود آنرا اسید الکبار نیز
خوانند آتش در روز و گیرد چون بگذرد مانند روغن شود و آن دافع یرقان ست و طبع گرم دارد ابراهیمی مدار
و در شرح فنامه است که حدود روس چشمه ایست که میجوشد و چون باد بر و رسد بسته گردد و کهربای نیکو شود و مختار شیخ
آنست که سنگیست زردکانی و مثال سنگ چشم ببین بهمه نخت و بجیو آنکه تنگ چشمان بتازه فوقانیه خوانند
بمعنی بخیل و ممسک حقا که از لفظ کهربا و مصرعهٔ اول غافل اند ۔ بدین گفتم آن دوست دشمن گرفت ٭ چو آتش شد از
خشم و در من گرفت ٭ گفتم مرکب از گفت که بمعنی گفتار ست و میم متکلم که مفعول اول گرفتست و دشمن مفعول ثانی
و بعامه نسخ گرفتن بنون و ت آخر شده تصرف ناسخانست و گرفت ثانی بمعنے افتاد و آویخت است ۔ مغان را خبر کرد
و پیران دیر ۔ ندیدم دران انجمن روی خیر ۔ دیر بفتح بتخانه و خانه زاهد ترسایان مدار ۔ فتادند گبران پازند
خوان ٭ چو سگ در من از بهر آن استخوان ۔ بدانکه زند بزا فارسی و نون زده نام کتابیست در احکام دین
آتش پرستی معتقد گبران و مغان از تصنیف زردشت آتش پرست که او دعوی میکرد که بر من از آسمان نازل
شده است و آنرا دو شرح ست یکی پازند با روزا هر دو پارسی دوم استا بفتح اول و ضم آن که استا خوانند و

و استا بفتح اول و کسر با و سکون سین هم لغتی ست دران و این قول مشهور ست در میان جمهور و بعضی گفته اند که استا متن ست
بلغت فرس قدیم که کسی آنرا نمی فهمد آنرا شرح کرده اند مسمی بزند چه زند بزبان عجم بمعنی تاویل ست و نیز زند سنگ چقماق
را و پازند آهن را خوانند چون این هر دو کتاب احکام آتش پرستی را که در استا است مشروح میسازند باین نام موسوم
شدند کذا فی الرشیدی و در رد این قول گفته که این سخن بر مطلب ایشان دلالت ندارد چه انسب آنست که احکام
آتش پرستی در زند باشد و پازند و استا تفسیر آن باشد چنانکه آتش در آتش زنه باشد و آهن آنرا آشکار کند انتهی و صاحب
مدار از شرفنامه و حل لغات قول سیوم نقل کرده است که زند تفسیر پازند ست و الله اعلم بالصواب استخوان عبارت
از بت عاج ـ چو آن راه کج پیش شان راست بود ٭ ره راست در چشم شان کج نمود ـ راه کج بت پرستی راه راست موعظت
و منع شیخ از پرستیدن آن بت حاصل آنکه از کمال جهالت و بطالت خودها قول مرا باور نداشتند و برمن غالب
آمدند زیرا که ـ که مرد ار چه دانا و صاحبدلست ٭ بنزدیک بیدانشان جاهلست ٭ فرو ماندم از چاره همچون غریق ٭
برون از مدارا ندیدم طریق ـ ای خبر از مصلحت و نرمی گفتار برای سلامت خود طریقی ندیدم ـ چو بینی که جاهل بکین اندرست
سلامت بتسلیم و لین اندرست ـ جمله معترضه است در خطاب سامع تسلیم مسلم داشتن لین بالکسر نرمی یعنی سلامت تو در مسلم
داشتن و باور کردن کلام خصم ست در نرمی گفتار لهذا مهین برهمن را ستودم بلند ٭ که ای پیر تفسیر اوستا و زند
مهین بالکسر مهترین کذا فی النصاب صفت مقدم برهمن ست ای برهمن را که سردار و مهترین برهمنان بود مدح
بلند کردم که بیان ستودنست و اضافت تفسیر با استا از قبیل اضافت عام ست بخاص کعلم النحو و شجرة الاراک
و زند معطوفست بر تفسیر یعنی ای آنکه راه نمای شرح و متن هستی و بعضی نسخ بی واوست و این موافق ست
بآنچه در مدار گفته که در شرح زند را استا زند و زند را استا گویند و این عاجز بعرض میرساند که عبارت کتاب
موافق قول سوم ست که زند استا را تفسیر پازند گفته اند پس زند معطوفست بر استا و من باب عطف احد الشیئین
علی الآخر چه خواندن او در سابق بپازند منسوب ساخته و اینجا تفسیر را با استا و زند مضاف نموده و لا یخفی ان
الناصب للمتن النازل من الحق بزعمهم هو القراءة و التلاوة کالقرآن عندنا بخلاف التفاسیر و الشروح
فان الملائم بها هو المطالعة لکشف المتن و آنکه استا و بدال مهمله بجای واو عطف خوانند از تحقیق بیخبر اند
و مقصود بالندا آنکه ـ مرا نیز با نقش این بت خوش ست ٭ که شکلی خوش و قامتی دلکش ست ـ با نقش بوقف
آخر ای نظر بظاهر صورت و هو الظاهر من البیت اللاحق و تواند که بمعنی منقش و مرصع صفت مقدم بت باشد
و خوش بمعنی پسندست و که علیه شکلی و قامتی بیا تنکیر که موصوف ند عدم لاحق کنند و بعضی نسخ بی یا است بلکه
بکسر آخر کما هو القاعده ـ بدیع آیدم صورتش در نظر ٭ و لیکن ز معنی ندارم خبر ـ بدیع چیزی عجایب که بدیدن خوش
آید زیرا که ـ که سالوک این منزلم عنقریب ٭ بد از نیک کمتر شناسد غریب ٭ سالوک صیغه مبالغه است از سلوک

بمعنی بسیار راه روند و نیز مسا و کذا فی المدار ستشهد ر بیت متن آورده و مصرعه ثانی را چنین نوشته سه بد و نیک آن
که ماند غریب ✤ آن اشارتست بمنزل مذکور - تو دانی که فرزین این رقعه ✤ نصیحت گر شاه این بقعه - فرزین بفتح
وا ر شنیخ واحدی بکسر مصحح ست مهره معروف که آنرا وزیر گویند رقعه بضم پیوند و پاره و نامه حرد و بساط و عرصه شطرنج
بقعه به ضم پاره زمین کذا فی الشامل و المدار و هر دو همزه برای خطاب ست ای معنی این بت را تو میدانی چرا که
وزیر این عرصه و بادشاه این سر زمین هستی که بخبر انرا بر حقیقت کار واقف میگردانی - چه معنی ست در صورت
این صنم - که اول پرستندگانش منم - که علیه ست ای مرا بر معنی واقف گردان تا از اول عابدان او باشم تلمیح
ست بکریمه ان کان للرحمن ولد فانا اول العابدین - عبادت بتقلید گمراهی ست ✤ خنک رهروی را که آگاهیست
تقلید پیروی کردن کاری بی دانستن حقیقت آن و مصطلح صوفیه آنکه قبول کردن قول غیر را بی دلیل کذا فی
المدار خنک بضم خوش یخوش هست سالکی و عابدی که از حقیقت این راه باخبر ست - برهمن ز شادی برافروخت
روی ✤ پسندیده گفت ای پسندیده خوی ✤ درمیان پسندیده و گفت و او عطف ست ای سوالم را پسندید و گفت
و ها مخففه که بجامه نخست تصرف ناسخانست - سوالت صوابست و فعلت جمیل ✤ بمنزل رسد هر که جوید دلیل
فعل عیارنست از نسبت ناتوانی به بت مذکور و نسبت ضلالت بعابدان وی که پیشتر مذکور شد - بسی چون تو گردیدم
اندر سفر ✤ بتان دیدم از خویشتن بیخبر - پس عبادت آنچه از خود هم بیخبر ست جهالت و بطالت ست - جز این بت
که هر صبح زینجا که هست ✤ بر آرد به یزدان داور دست - جز کلمه استثنا است هر صبح ظرف ست برای
برآورد دست مفعول آن زینجا که هست ای از جهتی و سببی که مقرر ست و آن اشاره است بتائید غیبی چنانکه
در مصرعه ثانی می آید و داور حقتعالی که دارنده و بخشنده عالمیان ست از رشیدی و سروری و بعضی نسخ بجای
یزدی یزدان واقعست و تنویه مر خالق خیر و نور را یزدان گویند ای پیش یزدان دست دعا به میدارد - و گر
خواهی امشب ✤ همینجا مباش - که فردا شود سر این بر تو فاش - ای اگر کشف این راز میخواهی امشب ما اندرون
دیر باش نه بیرون از آن و کلمه هم زائده است - شب آنجا بودم بفرمان پیر ✤ چو بیژن بچاه بلا در اسیر ✤
پیر ای پیر مغان و مهتر برهمنان بیژن بیا و فتا هر دو تازی و قبل بزار پارسی نام شاهزاده ایران زمین بن
گیو بن گودرز که خواهرزاده رستم بود و بر دختر افراسیاب منیژه نام عاشق شده شبی خفیه در کرنگ منیژه درآید و
افراسیاب او را گرفت و در چاه زندان گرد و سنگی کلان بر سر چاه نهاد که صد نفر زور آزمائی آنرا از جای نتوانستند
جنبانید گیو پدر بیژن بسیستان رفت پیش رستم تضرع و زاری نمود که پسرم در توران بحبس اعدا
گرفتارست و جز تو هیچکس خلاص نتوان کرد رستم لباس سوداگران پوشیده متوجه آن سمت شد و مال بسیار
و جواهر بیشمار و اسپان رهوار نزد افراسیاب برد افراسیاب خوش شد نزد قصر خود او را جائی داد تا آنکه رستم

دانست که بیژن در کدام چاه است شب آنجا رفته سنگ را تنها برداشته مقدار یک تیر از چاه دور انداخت و بیژن را
خلاص کرده رفت کذا فی روضة الصفا و در شامل و مدار و شرفنامه است که بر سر چاه نگهبانان بودند رستم بر
ایشان شبخون زده بیژن را بزور برد و کلمه در زائد است و ببعضی نسخ بجای ضمانت و اقتند شبی هجور در قیامت دراز
مغان گرد من بیوضو در نماز ٭ ای در عبادت باطله خود گشته شان هرگز نیازرده آب ٭ بغلها چو مردار در
آفتاب گشیشان جمع است از مغان آن جمع گشیش است بفتح کاف تازی و شین معجمه و یای معروف معلم ترسایان
که تنازلش کسیس خوانند رشیدی و سروری و شرفنامه و عبد الواسع بمعنی بت پرست و آتش پرست نوشته
ای گرد من چنان هندو بود که گاهی استعمال آب در وضو و غسل نکرده بودند و چنان گنده بغل بودند که مردار در
آفتاب افتاده باشد و بوی گنده تر دهد ـ مگر کرده بودم گناهی عظیم ٭ که بردم در آن شب عذاب الیم ـ مگر بمعنی
شاید و که علیه است و الیم بمعنی مولم اید در سانندده ـ همه شب درین قید غم مبتلا ٭ یکی دست بر دل یکی بر دعا
یعنی از صحبت ایشان که دلم بدرد آمده بود دستی برای تسکین درد بر دل نهاده بودم و دستی دیگر بدعا و مناجات
پیش حقتعالی می افراشتم که مرا ازین بلا نجات و خلاص بخشد و ظاهر آنست که معنی چنین باشد که یکمرتبه دو دست
خود را از کمال رنج و ملال بر دل نهاده بودم و یکمرتبه دو دست بدعا می افراشتم عبد الواسع دیگر دست بمیم متکلم
که در معنی مضاف الیه دست است چنانکه ببعضی نسخ است موید معنی اول است که ناگه دهل زن فرو کوفت کوس
بخواند از قفا برهمن چون خروس ـ که مفاجیه است برای تاکید ناگاه و یا زائده است از قفا ای از پس من خواند
خروس را چنانکه خروس هم با بانگ صبح برداشت و تواند که صفت برهمن باشد برای تهکم و استهزا خطیب سیه پوش
شب بی خلاف ٭ برآورد شمشیر روز از غلاف ـ سیه پوش صفت خطیب است و مجموع موصوف با صفت مضاف
است لشب باضافت بیانیه تشبیهی چرا که شب مانند خطیب سیه پوش بر منبر فلک صعود میکند و کذا اضافت
شمشیر بروز خلاف بالکسر ناسازگاری و درخت بید و جهت تشبیه شمشیر بدان برای کشیدن شامل و مدار و هو المراد
ههنا بخلاف ای بی اختیار و بید است بدین بلکه ناگاه و موید این معنی است لفظ ناگاه که در بیت آینده خواهد فرمود
خطیب آن در بعضی دیار اکثر سیه پوش باشند و در حین خواندن خطبه شمشیر بدست دارند کذا قیل غلاف کنایت از
ظلمت شب حاصل آنکه شب سیه فام یکروز روشن را بی اختیار و ناگاه از پرده خود برآورد و شب را خطیب بمناسبت
خواندن قرار داده که در بیت سابق است و از خطیب آفتاب مراد و شستن خلاف ظاهر است ـ فتاد آتش صبح در سوخته
بیکدم جهانی شد افروخته ـ سوخته معروف و نیز پنبه و پاره جامه کهنه که در آتش زنه زنند و زود افروخته گردد تا آتش
فرو خواند رشیدی اینجا عبارت از ظلمت شب است که تا آفتاب روی گیرد جهانی بیارا ظلمت تو گفتی که در خطه زنگبار
ز گوشه ناگه برآمد تتار خطه بالکسر جای یکه زان خط کشند تا کسی دیگر فرود نیاید و در عرف شهر کلان را گویند چنانکه

وخطه پارس کذا فی المدار زنگبار کنایت از ظلمت شست تا تار کنایه از روشنی رو چه مردم زنگ سیه چرده باشند و مردم تتار سپید اندام - مغان تبه کار نا شسته رو * پدید آمدند از در و دشت و کو - در وره کوه و کو محلهای شهر - کز آن مرد در شهر وار زن نماند * وزان بتکده جای در زن نماند - ارزن غله معروف که بهندی چینه نامند ابراهیمی - من از غصه رنجور و از خواب مست * که ناگاه تمثال بر داشت دست * بیکبار ازیشان بر آمد خروش * تو گفتی که دریا در آمد بجوش اینها اشارت بمغان که از اطراف و شهر آمده بودند - چو بتخانه خالی شد از انجمن * برهمن نظر کرد خندان بمن و گفت - که دانم ترا بیش مشکل نماند * حقیقت عیان گشت باطل نماند - اکنون شیخ میفرماید - چو دیدم که جهل اندرو محکمست * خیال محال اندرو مدغم ست - خیال محال اعتقاد باطل که بدلش راسخ بود ندغم پوشیده و جزای شرط آنکه - نیارستم از حق دگر هیچ گفت * که حق ز اهل باطل نباید نهفت - که علیه ست اهل باطل کافران و بتدعان که در بطالت پای افشرده اند بباید صیغه اثبات اشارت بمضمون بستر اند هیک ذهاب و آنچه بعضے نسخ ست حق از بهر باطل نشاید نهفت - اینجا سهو ناسخان ست اگر در مقدمات دیگر عین صواب ست - چو بینی زبردست را زیر دست * نه مردی بود پنجه خود شکست - و بعضے نسخ که زبر دست از زیر دست دیده میشود سهو کاتبان ست فلهذا از زمانے لبسالوس گریان شدم * که من زانچه گفتم پشیمان شدم - زمانی بیار و حد سالوس دروغ و فریب و مکر و که بیان گفتم محذوف ست - بگریه دل کافران کرد میل * عجب نیست گر سنگ گردد بسیل گردوای از جای خود و مقرر ست که در سیلهای باران سنگها در کوهسار مغلطند لهذا بسبب گریه من که سیلی بود دلهای کفار که همچون سنگ سخت بودند از جا رفتند و بمن مایل گشتند - دویدند خدمت کنان سوی من * بعزت گرفتند بازوی من - خدمت تواضع و دلداری بازو گرفتن برای آن بود که مرا پیش بت برند تا عذر ابتهال سانند چنانکه گفت - شدم عذر گویان بر شخص عاج * بکرسی زر کوفت بر تخت ساج - کرسی تختی خرد تر از تخت معروف ساج درختیست سیاه که در هند باشد بیارسی او را ساگ وسال نامند و از آن کشتیها سازند کذا فی المدار و الرشید و آن غیر آبنوس ست چنانکه عبارت کنز الدقائق و هدایه و شرح وقایه در باب السرقه بران دال ست بکرسی زر کوفت صفت شخص عاج ست و بر تخت ساج صفت کرسی ست یعنی عذر گویان پیش بت عاج رفتم که این بت ابر کرسی زرین کوفته و محکم کرده بودند و آن کرسی را بر تخت ساج نهاده بودند - تبک را یکی بوسه دادم بدست - که لعنت برو باد و بر بت پرست - تبک بصیغه تصغیر برای تحقیر که بیان بوسه ست و ادن ست و مقرر ست که هنگام لعنت کردن کسی اکثر دست را بر روی آنکس سلینده فرود آرند یعنی بدست سائیدن و بوسیدن در دل خود بهمینے خواستم که لعنت آن نه معنے تعظیم و تکریم را - بتقلید کافر شدم روز چند * برهمن شدم در مقالات زند - تقلید قبول کردن قول غیر را بلا دلیل و اثر زند اگر متن مراد باشد مقالات آن عبارت از مسائلی ست که در وست و اگر تفسیر پازند باشد مقولات عبارت

برزن / ورزن

ازمعانی وتاویلاتیست که دران مشروحست که انکه شیخ شرف الدین علی نوشته که بجای ضمیر متکلم در شدم شد او بصیغه غائب
باید خواند وعبدالرسول شارح این کتاب اعتراض کرده که فائده عدول از تکلم بغیبت ظاهر نمیشود چراکه در صورت تکلم چنانکه
ضمیر میم بجانب شیخ راجع است همچنان در صورت غیبت ضمیر او بجانب شیخ عاید خواهد بود پس احتمال سوءادب ونسبت
کفر بشیخ باقیست عبدالواسع فرموده که بنای این اعتراض بر نافهمیدن کلام شرف الدین علی است چه غرض شرف
الدین از عدول مذکور آنست که تا کلمه کفر بر زبان جاری نشود چراکه نسبت آن بسوی متکلم بهرحال جسارتی است و هرگز جائز نیست
لهذا در بعضی از نسخ مر قوم ارباب صلاح وتقوی بجای میم شدم در کتاب هم لفظ او دیده شد پس بهرحال میخواند
بکلمه او تلفظ باید کرد انتهی کلامه حاصل آنکه شیخ اگرچه بمیم نوشته وخوانده است اما ما متکلمان وخوانندگان کتاب شیخ را باید
که میم مکتوبه شیخ را تلفظ او کنیم تا کلمه کفر بر زبان نیاید بلکه بکمال تقوی ومزید صلاح چنانکه بعضی نسخ صلحا دیده شده است
که در کتاب هم شد او نویسیم اگرچه ممنوع خواندن کلمه کفر است نه کتابت آن پس از راه تمیز وافر انصاف خاطر دریاب که مقصود
شرف الدین علی براة ما خوانندگانست از کفر لسانی نه براة شیخ ازان چه فعل کفر از قول کفر بدتر است وبعد وقوع
تقلید الکفر عن الشیخ لاینبغی لامتناعنا عن نسبة قول الکفر الیه عصمه الله تعالی وایانا لکن لایخفی علی العارف آن
نقل الکفر عن الغیر لیس بکفر - چو دیدم که در دیر گشتم امین * نگنجیدم از خرمی در زمین - زیراکه برش همنان از دلم
بد شد وقادر شدم بر اطلاع یافتن از بطلان اصل اینکار چنانکه - در دیر محکم ببستم شبی * دویدم چپ وراست چون
عقربی - عقربی بیا عظمت ای کژدم کلان که تمام شب در گردش ودویدن باشد نگه کردم از زیر تخت وزبر *
یکی پرده دیدم مکلل بزر * ای بلند هر دو مرصع بجواهر شامل ومدار پس از نورای آن پرده در آیدم دیدم که پس پرده
مطرانی آذر پرست * مجاور سر ریسمانی بدست - مطران بکسر حاکم ترسایان ونیز فاگرد کافران که در مرتبه از
جاثلیق یعنی حکیم ایشان قریب باشد ابراهیمی شامل ومدار وهو المراد ههنا آذر بالمد وذال معجمه آتش کما م غیر مرة مجاور
بکسر واو همسائگی کننده وهمیشه نشیننده خبر مطران ست سر ریسمانی بدست حالست از ضمیر مجاور - بفورم از انحال
معلوم شد * چو داود کاهن بر و موم شد - فور بفتح فا رشتابی از انحال اشارت به نشستن مطران وبدست
گرفتن ریسمان وتشبیه مصرعه ثانی در فوریست واشارت بمعجزه حضرت داود علیه السلام که چون آهن را بدست کردی
علی الفور مانند موم نرم گشتی که از ان حلقها ساخته در یکدیگر پیوستی زره ساخته در لفظ عیان بفر وختنی وبیان معلوم
شد الست - که ناچار چون در کشد ریسمان * بر آرد صنم دست فریاد خوان - ای مانند فریاد خوانان وفاعل در کشد
مطران مذکور است - برهمن شد از روی من شرمسار * که شنعت بود بخیه بر روی کار * برهمن بطران مذکور که
علیه است شنعت بضم رشتی ومکروه بخیه بر روی کار افتادن رسوا شدن وفاش گشتن عیب رسیدی ومعنی ترکیبی
آن دوختنی است که در دید ظاهر ونمایان باشد یعنی بر ملا افتادن سر مخفی موجب رشتی باشد تبار زید در پیش وتاختم *

بپسندی کای بی نیاز دراز تختم

ای بتا زیده و دیده و گریخته و من در پی او دویدم زیراکه کدانستم از زنده آن برهمن * بماند کند سعی در خون من پسند
که از من برآرد دمار * مبادا که سترش کنم آشکار * دمار بفتح دال مهمله هلاک و درد کذا فی مصرعه ثانی علت پسند
سر بالکسر والتشدید عبارت از کشیدن ریسمان از پس پرده * چو از کار مفسد خبر یافتی * دمارش برآور چو در یافتی
این سه بیت با بیت لاحق جمله معترضه پند شیخ ست مر سامع را مفسد کسی که کاری بد کند اینجا مفسد مراد است
که اخفای حال خویش او را در کار او لازم باشد در یافتی ایقاد شدی زیراکه * که گر زنده مانی توان بیخبر
نخواهد ترا از زندگانی دگر * مانی فعل متعدی ست از ماندن بمعنی گذاشتن و بیخبر مفعول آن و بعضی نسخ بدین
طور ست که مر زنده گر یابد آن بی هنر * ولنظر بمقصود نسخه اولی اولی است * وگر سر بخدمت نهد بر درت
اگر دست یابد ببرد سرت * اگر بمعنی اگرچه حاصل این موعظت آنکه * فریبنده را پای در پی منه * چو رفتی و دیدی
امانش مده * فریبنده مفسد غدار که فساد کند و بپوشد و مردم را در فتنه و ضلال اندازد و پای در پی نهادن مطلع
شدن یعنی اول او را باطوار ناشایسته مطلع مشو تا کار بعداوت نکشد و بعد از اطلاع او را فرصت مده تا از شر
او در امان باشی باز آمد بمطلب گفت * نه تا مشتش بکشتم بسنگ آن خبیث * که از مرده هرگز نیاید حدیث * شنیده
را جعست بخبیث بکونه مقدما ای معنی موکدا ای قتلت الخبیث کله واز هفت لو وصلا لانه کان مباح الدم بکونه
حربیا فی داره واحب القتل بکونه ساعیا بالفساد و که علیه ست * چو دیدم که غوغا به انگیختم * رها کردم آن بوم و بگریختم
باز بموعظت دیگر پرداخت و فرموده * چو اندر نیستانی آتش زدی * ز شیران بپرهیز اگر بخردی * نیستان بیشه
و جنگل که در و نیها بسیار باشد و پایش برای تنکیر ست بخبر دگر مردم عاقل * مکش بچه مار مردم گزا * چو کشتی در آن
خانه دیگر مپا * مپای از پائیدن ای مایست * چو زنبور خانه برآشوفتی * گریز از محلت که در او فتی * به ضم
الف زا افتادن که باتباع ضمه و فتادن خوانند حضرت شیخ فرموده * افتاده است در جهان بسیار یعنی چو از
خانه زنبور را پریشان کردی از انجا بگریز چنانکه دور تر افتی و از زخم زنبوران امان یابی و در عامه نسخ
زدو افتی بزای معجمه و واو و دال مهمله واقعست پس کم علیه است ای از آن محله بگریز چراکه در صورت ایستادن از نیش
زنبوران شتاب بزمین افتی و رنج کشی و آنچه بعضی در افتی بکلمه در والف ممدوده دیده میشود ای بگریز
از انجا که در آفت و بلا هستی نظر بقافیه مصرعه اول غلطست * بجا یک ترا زخم و بیند از تیر * چو افتاده دامن بدندان
بگیر * دامن بدندان گرفتن عبارت از گریختن بسرعت رسیده چه آنجماعت که دامن را ز دو انند و قت دویدن
دامن بدندان گرفته میدوند تا دامن به پا نه پیچد و محل دویدن نشود و در اثنا افتاد فعل لازم در مقابله میند از
اشارتست باینکه بجانب جای که تیر از دست تو اگرچه بی اختیار تو افتد هم در دویدن فرصت مکن *
در اوراق سعدی چنین پند نیست * که چو پای دیوار کندی مایست * رحمت المحمول بر مبالغه است

[illegible]

نه بر حقیقت که بیان پندست باز آمد بطلب و گفت - بهنه آمدم بعد ازان رستخیز ✤ وزانجا براه یمن و حجیز - رستخیز بضم قیامت که مردم در آن روز از زمین رسته برخیزند رشیدی حجیز اماله حجاز یعنی مکه و بلاد عرب - ازانجمله تلخی که بر من گذشت دهانم جز امروز شیرین نگشت - تلخی عبارت از صحبت برهمنان هراس آن دشمنان - در اقبال تائید بو بکر سعد ✤ که مادر نزاید چو او قبل و بعد - اقبال متعلق بیت لاحقست و مصرعه ثانی صفت ابو بکر و انبیا و ال اصحاب کرام بقرینه عقلی ازان مخصوص اند - ز جور فلک داد خواه آمدم ✤ درین سایه گستر پناه آمدم - گستر پناه صفت سایه است ایدر سایه این ظل الله که گسترنده امان و پناه هست آرام - دعاگوئی این دولتم بنده وار ✤ خدایا تو این سایه پاینده دار - زیرا که که مرهم بنهادم ندر خورد ریش - که در خورد انعام و اکرام خویش ✤ میم نهادم مفعول نهادست یا مضاف الیه ریش که ثانیه ملکیه هست درخورد بمعنی سزای و لایق - کجا شکر نعمت بجا آورم ✤ وگر پای گردد بخدمت سرم - وگر بمعنی اگرچه بجذف ای در اداء شکر نعمت شاه ابو بکر بسرم فاعل گردد هست و پای مفعول آن باز آمد تطبیق حکایت بر اصل مقصود که مبنیه از حکایت فرموده بود - پ اندیشی از خود که نعلم نکوست آه فقال فرج یافتم بعد ازان بندها ✤ هنوز هم بگوش ست آن بندها - فرج ضد بند یعنی کشادگی بفتحه و جیم هست مولانا رومی فرماید گرتو کوری نیست بر اعمی حرج ✤ صبر کن کالصبر مفتاح الفرج بندها بمصرعه اول بیا تازی ست و در ثانی بیا پارسی میم هنوزم مضاف الیه گوش ست و بنخ دیگر بندها و موعظتها را که از انجا حاصل کرده هست سطوی داشته و یکی ازانجمله که مقصود بالذکر ست بیان میفرماید - یکی آنکه هرگاه که دست نیاز ✤ برآرم بدرگاه دانا راز - نیاز مناجات و شکر حق ابلهٔ آید آن لعبت چینیم - کند خاک در چشم خود بینیم - لعبت چینی بت مذکور میم مضاف الیه یا دست خود بینی غرور دیدن طاعت و شکر از خود فاعل کند یا داکی لعبت ای یاد حالت دست برداشتن بت مذکور بر سمان کشیدن بر همن مسطور خود بینی را از من زائل میکند و بعجز و انکسار اندازد چنانکه گفت بدانم که دستی که برداشتم ✤ به نیروی خود بر نیفراشتم - بدانم صیغه اثبات و بنفی غلطست و بسیار موصوله ایدست القوت خود نه برداشته ام بلکه تائید حق و توفیق آن افراشته ام و بشکر او مشرف گشته ام مانند دست برداشتن آن صنم بکشیدن ریسمان از پس پرده مدغم نه صاحبدلان دست بر میکشند ✤ که سر رشته از غیب در میکشند - بر کشیدن مانند کردن و که بلکیه است و فاعل در می کشند قضا و قدر اگر رشته عبارت از اقتدار است یا قدرت دست بر کشیدن از غیب بخشند - در خیر بازست طاعت ولیکن ✤ نه هر کس تواناست بر فعل نیک ای مالا تائید و امداد غیبی چنانکه گفت همین ست مانع که در بارگاه - نشاید شدن جز بفرمان شاه - نشاید نتوان رفتن - کلید قدر نیست در دست کس ✤ توانائی مطلق خدا است و بس ✤ کلید قدر باضافت بیانی و قدر بمعنی توانا شدن کذا فی المنتخب و هو المراد ههنا بقرینه و مصرعه ثانی خدایا ر عظمت آنکه خداوند کائناتست من العلویات و السفلیات ثم قال بعرغا علی السابق الیس ایمر یو بنده

[illegible]

[illegible]

نیاید زخوی تو گرد از رشت ٭ غیب عبارت از روز میثاق نیکو نهاد کریم الخصال و جمیل الفعل زنبور گرد این حلاوت
پدید ٭ همانکس که در مار زهر آفرید ـ حلاوت عبارت از عسل که فیه شفاء للناس همانکس فاعل کرد ـ چو خواهد که ملک تو
ویران کند ٭ نخست از تو خلقی پریشان کند ٭ از ملک ملک دین مرادست و خطاب مرد پوینده است پریشان
بمعنی آزرده خلقی بجای غلمت ـ وگر باشدش بر تو بخشایشی ـ رساند بخلق از تو آسایشی ـ هردو یای برای عظمت ست
تکبر مکن بر ره راستی ٭ که دست گرفتند و برخاستی ـ فاعل گرفتند قضا و قدر ره برخاستی ای براعمال صالح و آسایش
خلق قادر شدی ـ سخن سودمندست اگر بشنوی ٭ بمردان رسی گر طریقت روی ـ مصرعهٔ ثانی با بیت لاحق بیان سخن
سودمند ست طریقت سیر جمیلهٔ اولیا در اعتقاد ـ مقامی بیابی گرت ره دهند ٭ که بر خوان عزت سماطت نهند ٭
مقام منزلت عند الله که صلهٔ یای موصوله است سماط بکسر گسترده که بر وی طعام خورند تشاول و این بیت بحذف عطف معطوف
ست بر بمردان رسی یعنی اگر بر جادهٔ اهل الله که عجز و انکسارست سلوک کنی بمردان خدا رسی و بارادهٔ الهی منزلتی و درجتی
یابی که سماط تو بر خوان عزت و قرب حق نهند عند ملیک مقتدر ثم قال تقریبا ـ ولیکن نباید که تنها خوری ـ ز درویش
درمانده یاد آوری ـ درویش درمانده شیخ سعدی که ترا بمعارف رهبری کرده است یاد آوردن دعای خیر فرمودن ٭
فرستی مگر رحمتی در پیم ٭ که بر کردهٔ خویش واثق نیم ـ مگر برای تاکید ست رحمتی یای عظمت دعای بسیار از خلوص دل که
علیه ست واثق مستظهر و اعتماد کننده اللهم اجعلنا من الشاکرین الذین ینظرون الیک و یصیبهم الشرف من کرمک بحرمة النبی و آله
والحمد لله

باب نهم در توبه و راه صواب

بیا ای که عمرت بهفتاد رفت ٭ مگر خفته بودی که بر باد رفت ـ خطاب عام ست بهر که صالح خطاب باشد ای پیش من
بیا و پندی از من بشنو هفتاد عبارت از عدد کثیر چنانکه قاعدهٔ ایشان بباب اول مرقوم شد مگر اینجا برای تشکیک ست و قصد
استهزا ست که رابطه بین الجملتین ر بار رفت و هوا و هوس ضایع شده همه برگ بودن همی ساختی ـ تدبیر مینو
نپرداختی ـ برگ بودن اسباب اقامت مینو باو پارسی بر وزن میگو بهشت و سبزه را و تیل مینا کذا فی الکشف اینجا
بهشت مرادست و منازل و درجات آخرت ـ بضاعت بچندانکه آری بری ٭ وگر مفلسی شرمساری بری ٭
بضاعت بالکسر مالی که بآن تجارت کنند و پاره کالا که بفروختن فرستند اینجا عبارت از عبادت ست ای هر چند که بعبادت
طاعت ببازار قیامت آری بهای آن بر و جزای آن یابی و اگر بضاعتی نداری شرمنده شوی زیرا که ـ که بازار
چندانکه آگنده تر ٭ تهیدست را دل پراگنده تر ـ آگنده بمد الف و کاف پارسی پر از نعمت و تهیدستی فرو ختنی ٭
ز پنجه درم پنج اگر کم شود ٭ دلت ریش سر پنجهٔ غم شود ـ ای غم دنیا بحدی داری که بکم شدن پنج درم از پنجاه درم ملکیه
دل تو مجروح تیغ غم گردد و از غور دین چنان فارغ البال هستی که پنجاه سال از عمرت بباد رفته است و هیچ غم
نداری اکنون بتدارک ماضی در حین چند را غنیمت دان و بکار آخرت پرداز چنانکه گفت ـ چو پنجاه سالت

تا، بحالت مضاف الیه دستست و بنجز و نزع عبارت از حیات اندک که باقیمانده. اگر مرده مسکین زبان داشتی ٭ بفریاد و زاری فغان داشتی. ای بفریاد و ناله برداشتی و گفتی. که ای زنده چون هست امکان گفت ٭ لب از ذکر چون مرده بر هم مخفت گفت بمعنی گفتار لب از ذکر بر هم حال ست از مخفت که صیغه نهی ست بر خلاف قیاس ای چون مردگان مخسپ از ذکر حق لب بر هم بسته باشی و ببعضی نسخ این بیت منظورست ٭ که ای زنده از حال من پند گیر. بقول نبی تا نمیری بمیر ٭ تا نمیری ای پیش از مردن اشارت بحدیث موتوا قبل ان تموتوا. ای در زندگانی خود را براه حق و طاعت و محو و فانی کن ٭ ای بقیه حیات خود را در طاعت بپا بر دو مثل بموانع لهو و طرب مگذار چو ما را بغفلت بشد روزگار ٭ تو باری دمی چند فرصت شمار

حکایت همدمی یعنی شبی در جوانی و طیب و نغم ٭ جوانان نشستیم چندی بهم. طیب بکسر خوشی و شادی نعم بالکسر نعمتهای چندی بیاقلت و بعامه نسخ نشستند بصیغه غایب ست اما موافق بیت لاحق الا حق صیغه متکلم مع الغیرست. چو بلبل سرایان چو گل تازه روی ٭ ز شوخی در افگنده غلغل بکوی. صفت جوانان ست سرایان بکسر سرود گویان شوخی گستاخی و غرور جوانی. جهاندیده پیری ز ما بر کنار ٭ ز دور فلک لیل مویش نهار. لیل موی اضافت تشبیهیست یعنی آنکه گردش فلکی لیل را بنهار مبدل میسازد یعنی آنکه موی او را که بجوانی سیاه بود سفید گردانیده و خبر پیری. بیت لاحق چو فندق دهن از سخن بسته بود ٭ نه چون ما لب از خنده چون پسته بود. فندق بکسر الفا و ضم دال جهمله میوه ایست مو ازنه بسیار مغز در و لعل نام در قفینه است بکسر بکسر میم و فتح سوم میوه ایست مانند کنار و در شرح مخزن به ضم فا میوه ایست گرد و شیرین و سر مرا ج شامل و مدار او لبسته لب نباشد و پسته را خندان بدان گویند که دهانش باز است یعنی پیری جهاندیده سپید موی از ما بر کنار نشسته بود و دهان از تکلم و خنده فرو بسته. جوانی فراز رفت کای پیر مرد ٭ چه در کنج حسرت نشستی بدرد. و فراز پیش و نزدیک کای بیان گفت مخذوف ست. یکی سر بر آر از گریبان غم ٭ بآرام دل با جوانان بچم. یکی یکبار بآرام دل ای بخوشی و شادمانی بچم بجیم فارسی بخرام شامل بر آورد سر سالخورد از نهفت ٭ جوابش نگر تا چه پیرانه گفت. سالخورد بوا و معدوله کهن بخلاف خرد سال بمعنی کودک که بی آزست نهفت پوشیدگی و موضعی که در میان دیوار سازند و خلوت سر الملوک رسیدی اینجا عبارت از گریبان که در و سر فرو برده بود پیرانه بهایی مشابهت آمانند پیران. چو باد صبا در گلستان وزد ٭ چمیدن در خت جوان ام سزد باد صبا کنایه از خوشحالی و طیب عیش گلستان عبارت از جماعه مردمان چمیدن بجیم فارسی خرامیدن و بناز رفتن شامل چمد تا جوانست و سبزه خوید ٭ شکسته شود چون بزردی رسید. چمد صیغه مضارع از چمیدن و فاعل آن خوید و سبزه معطوفست بجوان بعطف تفسیری یعنی خوید تا آنکه جوان و سبزه میخرامد و آنچه ببعضی نسخ چمن بنون دیده میشد غلط محض ست و ببعضی نسخ چنین و در قعده سه چمد را جوانست و سبز نیز دیده. به پیری رسد چون بگردد سپید انجکنگ شود. بهار آنکه باد آورد بید مشک ٭ بریزد درخت کهن برگ خشک ٭ بهاران الف و نون ظرفیت طرف بریدست

وظرف گفتن آن برای بیت لاحق چنانکه بعضی گمان برده‌اند از قلت تدبرست که بار صفت بهارست بید مشک نوعی از هفده انواع بید و نیز نام گیاهی ملون و در مؤید سپند و قرنفل بستانی و نیز نام گلیست در خراسان برنگ زرد که بمثابه پنجه موش است لهذا او را بید گربه و بموش هم گویند کذا فی الشامل و الرشیدی اینجا بمعنی اول همه معانی رست که بید چرا که بار ندارد و بعضی بجائی بار باد خوانده عبارت از خوشبوی. نزیبد مرا با جوانان چمید ٭ که بر عارضم صبح پیری دمید. که علیه است صبح پیری موئی سپید بر رخسار و سر. بقید اندرم جره بازی که بود ٭ دمادم سر رشته خواهد ربود. جره باز باز سپید که بتازیش اشهب خوانند کنایت از عمر و حیات و بای که صله یا موصوله است و مادم بالفتح هر دو دال مهمله ساعت بساعت کذا فی المدار ای زندگانی من در انقضاست و نزدیک انقطاع پس وقت برگ ساختن است نه بلهو پرداختن. شمار نوبت برین خوان نشست ٭ که ما از تنعم نشستیم دست. اینخوان شمارت بعیش و عشرت جوانی و که علیه است تنعم بتازیستن دست شستن نا امید شدن و ایهام بآنکه پیش از شما برین خوان خورده‌ایم و فارغ شده دست شسته‌ایم. چو بر سر نشست از بزرگی غبار ٭ دگر چشم عیش جوانی مدار. تا نشست مضاف الیه سر است و این بیت از قبیل التفات است. مرا برف باریده بر پر زاغ ٭ نشاید چو بلبل تماشای باغ. برف کنایه از موی سپید پر زاغ موی سیاه و کلمه را در مرا سفید معنی اضافتست ای بر پر زاغ من برف باریده است. کند جلوه طاوس صاحب جمال ٭ چه میخواهی از زاغ برکنده بال ای پیری که قوی جسمانی او بفنا رسیده طاوس صاحب جمال جوان خوش شکل. مرا غله تنگ آمد اندر درو ٭ شما را کنون میدمد سبزه نو. تنگ آمدی نزدیک درودن رسید یعنی مرا وقت افتادن است و شما را وقت برخاستن. گلستان ما را طراوت گذشت ٭ چو گلدسته بندد چو پژمرده گشت. طراوت تازگی و که کدایست و گلدسته معروف که گلها فراهم آورده بر شاخ آنها رسته پیچیده بدست دارند یعنی مرا هیچکس بصحبت نمیگزیند بسبب عدم چیدن از من چگونه صورت بندد. مرا تکیه جان پدر بر عصاست ٭ دگر تکیه بر زندگانی خطاست. عصا چوبیکه بدست گیرند جان پدر منادی محذوف الندا است دگر ای پس از تکیه اول تکیه صوری مرادست و از ثانی اعتماد معنوی. مسلم جوان راست بر پای جست. که پیران بجویند استعانت بدست. که علیه است استعانت یاری خواستن و اعتماد کردن. گل سرخ رویم نگر زر ناب ٭ فرو رفت چون زرد شد آفتاب. گلرخ بترکیب توصیفی و اضافتش بسوی رویم بیانی است در ناب زرد تمام و معنی مصرعه ثانی آنکه بچنین ضعف و پیری فریب مرد نخم. هوس پختن از کودک ناتمام ٭ چنان زشت نبود که از پیر خام. ناتمام نابالغ خام مرد ناتجربه کار بوالهوس. مرا می بباید چو طفلان گریست. ز شرم گناهان نه طفلانه زیست. ز شرم متعلق گریست است طفلانه زیست معطوفست بر طفلان گریست ای بزاری تمام نه مانند طفلان هوسناک اینجا جواب موعظت پیر مذکورست قال الشیخ. نکو گفت لقمان که نا زیستن ٭ به از سالها بر خطا زیستن ٭ هم از بامدادان در کلبه بست ٭ به از سود و سرمایه دادن ز دست

بامدادان بالف ونون ظرفیت کنایه از اول زندگانی در بام طفولیت کلبه کنایه از ورزش اعمال نیک و بالیست بمعنی
مقصد است یعنی مردن در خرد سالی بهتر است از آنکه سرمایه حیات را در خطاها از دست داده شود بازمی فرماید - جوان
نارساند سیاهی بنور * برو پیر مسکین سپیدی بگور - ای تا آنکه جوان به پیری رسد پیر مسکین مرده باشد لیس او را نشاط
جوانی و صحبت جوانان از سر بدر باید کرد **حکایت** کهن سالی آمد بنزد طبیب * ز نالیدنش تا بمردن قریب
مصرعه ثانی صفت کهن سالیست و نیمین بمعنی خود و گفت که دستم برگ برنه ای نیکرای - که پایم همی بر نیاید ز جای
میم دستم مضاف الیه رگ است نبض من ببین و که تا نی علیه است - بدان ماند این قامت خفته ام * که گویی بگل در
فرو رفته ام - چفته بفتح جیم پارسی و سکون فا سر گوسفند و بمعنی خمیده و دو تا گشته ابراهیمی و رشیدی و بعضی نسخ
خفته بخای معجمه است و آن نظر بقافیه رفته ام موجب اختلاف حذو است لاان یقال القافیه سوله دلالباس بالخلاف
فرح - بدو گفت دست از جهان در گسل * که پایت قیامت بر آید ز گل - که علیه است قیامت کی از آخرت نه در دنیا
قال الشیخ - نشاط جوانی ز پیران مجوی * که آب روان باز ناید بجوی - که علیه است ای باز آمدن آب رفته بجوی
محال عادی است و عود شباب لیخاز خوارق و نوادر است بر حکم نشاید کرد - اگر در جوانی زدی دست و پای
بایام پیری بهش باش و رای سدست و پا زدن بلهو و لعب زیستن هوش و رای عبارت از توبه و طاعت حق -
چو دوران عمر از چهل برگذشت - مزن دست و پا کآبت از سر گذشت - که علیه است و تا مضاف الیه سرای لهو
بگذار که وقت مردن رسیده است و ایهام با آنکه شناور را وقتیکه آب از سر گذرد دست و پا زدن فائده نمی بخشند بیاید
هوس کردن از سر بدر * که دور هوسبازی آمد بسر - ای بآخر رسید - نشاط از من آنگه رمیدن گرفت *
که شامم سپیده دمیدن گرفت - که بیان آنکه است شام موی سیاه سپیده موی سپید - بسبزه کجا تازه گردد
دلم * که سبزه بخواهد دمید از گلم - از سبزه اول سبزه زار باغستان مراد است و از ثانی سبزه که بر سر گور میت
میروید و که علیه است - چون هر دم پاست خوشی در من نمانده است - تفرج کنان در هوا و هوس * گذشتیم بر
خاک بسیار کس - تفرج سیر کردن - کسانیکه از ما بغیبت درند * بیایند و بر خاک ما بگذرند - بغیبت درند ای
از نظر ما غایب اند و تا حال موجود نشده اند بیایند ای موجود شوند و بروی زمین آیند - دریغا که فصل جوانی برفت
بلهو و لعب زندگانی برفت - دریغا بالف کثرة چون خوش ساعت روز رشید که دریغا چنان روح پرور زمان *
که بگذشت بر ما چو برق یمان - برق یمان آنکه از جانب یمن و جهد و معنی اضافت آنکه برق اکثر از جانب یمن
بر میجهد و آن دلیل بارش بارانست مال و مدار ربعبارة نسخ برق جهان و انعتست ای برق جهنده که دمی بقا ندارد و
ز سودای آن پوشم و این خورم * نپرداختم تا غم دین خورم - آن اشارت بلباس و این اشارت بخوراکی و پرداختن
فارغ شدن - دریغا که مشغول باطل شدیم * ز حق دور ماندیم و غافل شدیم - حق اینجا مقابل باطل عبارت از

عبادت ایزد تعالی - چه خوش گفت با کودک آموزگار * که کاری نکردیم و شد روزگار

ای عمرم بباد رفت عمل صالح نکردم **گفتار در ترغیب طاعت و راه هدایت** جوانا رہ طاعت امروز گیر

کہ فردا جوانی نیاید ز پیر ❊ ای از توکہ بیر شوی کارہای جوانان و عبادات مردان نخواہد خاست۔ فراغ دولت ہست و

نیروی تن ❊ کہ میدان فراغت گوئی بزن۔ فراغ از غم روزگار میدان عبارت از فراغ و وقت جوانی گوئی

بیار عظمت العمل صالح زاید از میل نفس امارہ۔ من آن روز را قدر نشناختم ❊ بدانستم اکنون کہ در باختم۔ ای آن روز

جوانی ضائع کردم۔ قضا روزگاری کہ من در ربود ❊ کہ ہر روزم از وی شب قدر بود۔ قضا ارادہ الٰہی کہ صلہ ما

موصولہ است و در اختیار ہر روز بہ ہر ساعت تا نکہ مبالغہ بالغہ در وی بود لطیفہ الیست کہ برائی اتیان طاعات

و عبادات مر شب را بر روز فضیلت ست اما ایام جوانی بطاعات چنان مساعدت کند کہ ہر روز از ان شب قدر

بود کہ بر جملہ شبہای سال فضیلتی دارد چہ جائی شبہای دیگر چون روز جوانی بدین فضیلت ست شب آن ہزار

در از ان فاضلت ست پس عبادت ہر روز مثل عبادت شب قدر ست و طاعت ہر شب آن در فضیلت از ان

برتر ست۔ چہ کوشش کند پیر خر زیر بار ❊ تو میرو کہ بر باد پای سوار۔ ای پیر مرد ناتوان کہ زیر بار ضعیف ست

کلمہ حی مفید استمرار ست ای ہمیشہ در عبادت حق باش کہ بر باد پای بپائی خطاب صفت تو ست و از باد پای اسپ جوان

مراد ست۔ شکستہ قدح گر ببندند چست۔ نیاورد خواہد بہای درست۔ قدح شکستہ پیر ناتوان کہ شکستہ بنیاد

چست بستن کنایہ از کمال جد و جہد ست و در طاعت حق بہای درست ترکیب اضافی ای پیر ہر چند کہ در طاعت

جد و جہد بکار برد ہرگز طاعات شاقہ و عبادات خارج از طاقہ کہ از جوان ہم میرسد از وی برنیاید چنانکہ قدح

شکستہ را ہر چند کہ باز پیوندند و محکم سازند بہا قدح نا شکستہ از وی بر نخیزد و تواند کہ ترکیب توصیفی باشد ای عملی

صحیح بر نہج شریعت و طریقت چہ در طہارت و چہ در طاعت از وی برنیاید چون از موعظت جوان فراغ

یافت بموعظت پیر شتافت و گفت۔ کنون کافتادت بغفلت ز دست ❊ طریقی ندارد مگر باز بست

فاعل فتاد قدح کہ در بیت سابق مذکور شد و تا مضاف الیہ و دست باز بست مصدر ست یعنی اکنون در حالت پیری

کہ قدح وجود از دست تو بسبب غفلت افتادہ شکستہ است یعنی در ہوا و ہوس با فسردگی رسیدہ ست جز پیوند کردن

و باز محکم ساختن ہیچ مصلحتی ندارد اکنون ہم توبہ نمودہ بعبادت و اعمال صالح باید پرداخت و آنچہ بعضی

نسخ بجائی لفظ مگر دگر دیدہ میشود غلط فاحش ست و معنی آن چنین کردن کہ بار دیگر بستن را طریقی ندار بنای فاسد

بر فاسد ست گفت بجیحون در انداز تن ❊ چو افتادہ دست و پا بزن۔ کہ کنایہ است جیحون معروف کنایہ

از حالت پیری کہ بلہو و لعب بتقریب رسیدہ است دست و پا زدن توبہ کردن و باعمال صالح پرداختن و یار برای عظمت ست

بغفلت بدادی ز دست آب پاک ❊ چہ چارہ کنون جز تیمم بخاک۔ آب پاک عمل جوانی کہ بر وجہ صحت و کمال ست آنچہ

از دخاک عمل پیری کہ تدارک ما فات میکند۔ چو از چابکان در دویدن گرو ❊ نبردی ہم افتان و خیزان برو۔

چابکان متعلق هروی ست گرو بردن پیشدستی کردن و چابکان عبارت از جوانان که اقران تو بودند. گر آن بادپایان بر فتند تیز. تو بیدست و پا از نشستن بخیز * بادپایان اشارت بجوانان همزاد تو که در اعمال صالحه بسر منزل رسیدند بیدست و پا صفت تو است نشستن بکاهلی کردن در عبادت

حکایت در تمثیل این معنی

شبی خوابم اندر بیابان فید فرو بست پای دویدن بقید * میم خوابم مضاف الیه پا است فید بفتح منزلی از راه مکه معظمه شاه ل رمدار شتربانی آمد بهول و ستیز * زمام شتر بر سرم زد که خیز. ستیز خشم و غضب گریبان گفت محذوف است. مگر دل نهادی بمردن ز پس * که بر می نخیزی ببانگ جرس * مگر بمعنی شاید و کر رابطه بین الجملتین است جرس بفتحه زنگوله خرد که در گلوی شتر بندند * مرا همچو تو خواب خوش در سر است * ولیکن بیابان بعیش اندر است. قال الشیخ. تو گر خواب نوشین * هیاهنگ رحیل * نیز دگر کی رسی در سبیل * بانگ رحیل اینجا عبارت از ندای موت که بعالم داده اند سبیل راه آخرت. فرو کوفت طبل نخستین شتربان بمنزل رسید اولین کاروان * طبل سفر ندای سفر آخرت و بعضی نسخ طبل شتر واقعست پس اضافت بدنی ملابست باشد ای طبلی که بر شتر نهند و نوازند ساربان عبارت از فرشته که بر آن ندا دکل ست که ملک ینادی کل یوم * لدوا للموت وابنوا للخراب * و توان کرد که ساربان اشارت باشد بمضمون کل نفس ذائقة الموت و مصرعه ثانی بحذف عطف است اولین کاروان مراد پیران متقدمین که پیشتر رفته اند چنانکه در مدح ایشان میفرماید. خنک هوشیاران فرخنده بخت که پیش از دهل زن بستند رخت * و بعضی نسخ بیدار بخت دیده شده و این انسب ست مصرعه ثانی صفت هوشیاران است اگر گوئی که رخت بستن ایشان پیش از دهل زن چه معنی صورت بندد که ساکنان هنوز پیش از سرکس طبل نواخته است گویم که کلام بر کنایت است که پیش از کوس دهل زن و بی آگاهیدن آن باعمال صالحه پرداختن و آماده آخرت شدن ایشان را از خود حاصل است که بهوش کامل یعنی راه دریافته بسر منزل رسیده اند و از حوادث و ایسان نجات یافته اند و حاجت طبل ندا از مدبس گو یا پیش از آن رخت بسته اند. بره خفتگان تا بر آرند سر * نه بینند ره رفتگان را اثر * بره خفتگان غافلان که بر سر راه کاروان خفته اند سر بر آوردن بیدار شدن اثر نشان پای رفتگان. سبق برد ره رو که برخاست زود * پس از نقل بیدار بودن چه سود * برخاستنی و دای خود را بعبادت داد و مستعد سفر آخرت شد نقل روان شدن و رحلت نمودن و از آن رفتن کاروان و مردن اقران مراد است ای تمام عمر را در غفلت گذاردن و در پیری هوشیار شدن چندان سود ندارد و هذا هو المناسب للبیت السابق اما موافق بیت لاحق آنکه از نقل بردن خود مراد باشد ای بیداری که بعد از موت باشد چه حسرت سود ندارد. یکی در بهاران بیفشاند جو * چه گندم ستاند بوقت درو * جو کنایه از معاصی و غفلت گندم حسنات و درجات بهاران وقت جوانی وقت درو وقت پیری. کنون باید ای خفته بیدار بود * چو مرگ اندر آمد بخوابت چه سود. بار بخوابت یعنی در سهو و غفلت اندر زاده است ای چون ترا در غفلت مرگ رسید آنگاه بیداری تو چه سود بخشد. چو شیبت بر آمد بروی شباب *

تا مضاف الیه ست باب ای برزگ جوانی تو پیری آمده است و جوانیت به پیری مبدل گشته پس غفلت بگذار و آماده آخرت
شو ـ مس آنروز بر کندم از خود امید ـ که افتادم اندر سیاهی سپید ـ میم افتادم مضاف الیه سیاهی ست و سپید بحذف
یا بقرینه سیاهی فاعل افتادست ـ دریغا که بگذشت عمر عزیز ـ بخواهد گذشت این دمی چند نیز ـ گذشت آنچه در ناصوابی
گذشت ـ وزین نیز هم در نیابی گذشت ـ ناصوابی بیا بمصدر بدکاری و لفظ نیز بدر نیابی مربوط است و لفظ
هم گذشت منوط است زمان جوانی که براه ناصوابی گذشته ست بیفائده از دست تو بیرون رفته است و اگر
این دمی چند را نیز در نیابی و باعمال نپردازی آنهم از دست تو بیرون خواهد رفت ـ کنون وقت تخم ست گر
پروری ـ گر امیدواری کزو بر خوری ـ کنون اشارت بحیات دنیا ـ تشبیه قیامت مرو تنگدست ـ که وجهی
ندارد بحسرت نشست ـ که علیه ست وجهی بیا تنکیر نشست بمصدر ست ای تهیدستان را ببازار رفتن موجب حسرت
ست و بحسرت نشستن وجهی و حسنی نه دارد ای مکروه است ـ گرت چشم عقل ست تدبیر گور ـ کنون کن که چشمت
نخوردست مور ـ تدبیر گور مفعول کن ست و که بیان کنون چشمت نظر بتقابل مصرعه اول بشین معجمه است و تواند
که بسین مهمله و جیم تازی باشد ـ بمایه توان ای پسر سود کرد ـ چه سود افتد آنرا که سرمایه خورد ـ مایه حیات در زندگانی
و سود عبارت از اعمال صالحه که سرمایه تجارت عقبی ست سرمایه خورد ای زندگانی را بلهو و لعب صرف کرد ـ
کنون کوش کآب از کمر در گذشت ـ نه وقتیکه سیلاب از سر گذشت ـ هر دو کاف بیانیه ست اول اشارت برفتن
اکثر عمر ست و ثانی اشارت بقرب مرگ ـ کنونت که چشم ست اشکی ببار ـ زبان در دهان ست عذری بیار ـ
هر دو یا برای عظمت ـ نه پیوسته باشد روان در بدن ـ نه همواره گردد زبان در دهن ـ ای قرار و بقای جان در بدن و
گردش و گفتار زبان در دهان همیشه مسلم نیست ـ کنون بایدت عذر تقصیر گفت ـ نه چون نفس ناطق ز گفتن بخفت
نفس ناطق روح مردم که تصرف در بدن ست ـ ز دانندگان بشنو امروز قول ـ که فردا نکیرت بپرسد بهول ـ قول
نصیحت و که علیه ست نکیر فعیل ست بمعنی فرشته معروف که از میت در گور سوال میکنند و نکیر از آن گویند که شکلی مهیب دارد
و میت او را نمی‌شناسد فهو من النکارة ضد المعرفة و هو ابلغ فی هذا المعنی من المنکر و تا نکیرت مفعول بپرسد ست
ای فردا منکر و نکیر از تو بدهشت و هیبت سوال نکنند بلکه بنرمی پیش آیند ـ غنیمت شمار این گرامی نفس ـ که بی مرغ
قیمت ندارد قفس ـ نفس دمیکه بنای حیات بر آنست پس نفس ناطقه و که علیه ست ـ مکن عمر ضایع بافسوس و حیف
که فرصت عزیز ست و الوقت سیف ـ از امام شافعی منقول ست که گفت مرا از صوفیه صافیه مطبوع آید یکی
الوقت سیف قاطع و دیگر ان من العصمة ان لا تقدر ـ معنی بیت آنکه عمر را در گناه که موجب افسوس عقبی ست
و ظلم ست بر نفس خویش ضایع مکن و حال را دریاب چرا که فرصت کمیاب ست او کم کسی را نصیب شود و وقت را غنیمت
دان که بسان تیغ بر آن گذرانست و بقای ندارد و حاصل آنکه پیش از آنکه مرغ جان از آشیان خود طیران کند و ترا

ای زمانه حال

امکان قرار نماند چنان تدبیر کن که درانی مان پشیمان و حیران نمانی عبد الرسول انکه یعنی اگرچه فی نفسه و بمذاق
صوفیه عین صوابست اما نظر بسیاق و سباق ظاهرست که معنی چنین باشد که فرصتی از موت داری و چند روز زنده
بسا عزیز گرامیست و معنی وقت سیفیست قاطع که انقرست یا بتدریج میبرد حاصل آنکه همیشه از غرور زندگانی در
گناه میباشی چراکه عمر ما پایدارست **حکایت** همدر یعنی ۔ قضا زنده را رگ جان برید ۔ دگر کس بمرگش
گریبان درید ۔ قضا اجل مسمی باراده زنده همزه وحدت چنین گفت بیننده تیزهوش ＋ چو فریاد زاری رسیدش
بگوش ۔ شین مضاف الیه گوش ست و عاید تیزهوش و بیان گفت آنکه ز دست شما مرده برخویشتن ۔ گرش
دست بودی دریدی کفن ＋ ز دست شما دریدی اشارتست بآنکه مرده بگریستن و ماتم داشتن زندگان رنجه
میرسد ای اگر مرده را طاقت بودی از دست تعدی شما کفن را بر دریدی و گفتی ۔ که چندین ز تیمار و دردم مپیچ ＋
که روزی دو پیش از تو کردم بسیج ۔ مپیچ ای بیتابی و درماندگی مکن م که علیه ست بسیج بباء تازی و کسر عین مهمله و
یای مجهول بمعنی ساختگی و آماده شدن و قصد جهانگیری ای از درد وفات من بسا آزرده مشو چراکه من پیش از
تو بدو روز بآخرت روان شدم ایمر ترا مفریست که زود بمن رسی ۔ فراموش کردی مگر مرگ خویش ＋ که مرگ
منت ناتوان کرد و ریش ۔ تا ست مفعول اول کردست ناتوان مفعول ثانی و که رابطه بین الجملتین ست
و ریش بمعنی مجروح غم معطوفست بر ناتوان قال الشیخ ۔ ز هجران طفلی که در خاک رفت ＋ چه نالی که پاک آمد
و پاک رفت ۔ که اول صله یا موصوله ست ثانی علیه ای از فراق فرزند خرد مرده منال چراکه از گناه پاک رفته ست
بدانکه غم دین خور برای خویش منال چنانکه ۔ چو پاک آمدی بر حذر باش و پاک ＋ که ننگست ناپاک رفتن
بخاک ۔ پاک آمدی در اول فطرت و پاک معطوفست بر حذر ای ز گناه پاک باش و که علیه ست ＋ کنون باید
این مرغ را پای بست ＋ نه آنگه که سر رشته بردیت ز دست ＋ مرغ عبارت از دست گرامیست چنانکه پیشتر گفته
ایم حیات را بیاد حق صرف باید کرد نه وقتیکه سررشته از دست تو بپرد و بعضی از روح کنایت نموده ای
روح را که متصرف در بدنست حالا در اعمال صالحه مقید باید کرد نه وقتیکه از کالبد بیرون آید تحقیق که بر مرده
ریزد گلش ＋ نه بر وی که بر خود بسوزد دلش ＋ تحقیق مرد عارف حقیقه گر اول وقیقه ست و ثانی ملکیه و شین اول
وی و عاید بمرده ست و ثانی عاید بمحقق و گل بکسر کاف پارسی و خاکی که بر میت میریزند و تواند که بضم کاف
باشد اشارت بآنچه عرف عالمیانست که بر جنازه میت وقت روانگی گلها و خرما در راه هم نثار سازند و خلعت
توجیه یعنی حرکت ماقبل روی اینجا مستقیم نیست چه قافیه موصوله ست ۔ نشستی بجای دگر کس بسی ۔ نشیند
بجای تو دیگر کسی ＋ اینچنانکه بر مناصب دیگران بر آمده ایشان بر منصب تو بر آیند و دنیا بهیچکس وفا نکرده است
و نکند ۔ اگر پهلوانی و گر تیغ زن ۔ نخواهی بخود بردن الا کفن ＋ و آن هم بر نصیب آدمی موقوفست ＋

خر وحشی اگر بگسلاند کمند * چو در ریگ ماند شود پای بند — خر وحشی گورخر که از مغرباز ورست گر یعنی اگرچه پای بند انکه پای
بسته وگرفتار باشد رشیدی اینجا معنی ثانی مرادست ای حمار وحشی اگرچه بقوت خود کمند را بگسلاند اما چون در ریگ
بند گردد نتوان رهید — ترا نیز چندان بود دست زور * که پایت نرفته ست در ریگ گور — در بعضی نسخه خاک گور واقع شده
اما به بیت سابق ریگ احسن ست — دست زور دست زورآور یعنی تراهم ای چون حمار وحشی وکر بیان چندان ست — منه دل برین
سالخورده مکان — که گنبد نپاید برو گردگان — که علیه است نپاید بمعنی پا برجا نماند و گنبد نوعی از عبارت که مدور
باشد گردگان بکسر اول و هر دو کاف پارسی جوز که هندش اکهروت نامند ای دنیا جای ثبات مردمان نیست چنانکه
گنبد جای قرار گردگان نباشد چو دی رفت فردا نیاید بدست * حساب از همین یکنفس کن که هست — دی یکروز
گذشته ای چون چون زمان سابق بیاد رفته است و زمان آینده در حیز احتمال ست که بدست آید یا نیاید پس حساب
حیات ازین ساعت بر گیر که در هستی و حال خود را بطاعت ده تکیه بر آینده مکن که فردا هم خواهم یافت مولانا
جامی فرماید — رفته عمر تو همین فناست * دولت آینده که داند کراست — شاید وقت تو همین ساعت ست

حکایت در بیوفائی حیات دنیا — فرو رفت جم را یکی نازنین — کفن
کرد چون کرمش ابریشمین — جمشید شاه که حکیم پیشه بود و تواند که سلیمان یا سکندر مراد باشد اذ لا قرینة تدل علی
التعیین و ابریشمین مضاف الیه کفن یعنی دختر یا فرزندش بمرد و کفنش از ابریشم پوشانید چنانکه کرم پیله در میان برگ تو درون پیله خود از
پوشیده باشد — بدخمه در آمد پس از چند روز * که بروی بگرید بزاری و سوز — دخمه بفتح تابوت مرده که جای بجای
برند و نیز گنبد که بر سر گورست کنند و نیز گورخانهٔ گبران یعنی جاهی مربع چهار گوشه کاویده که چوبهای دران نهند و
مردگان را دران گذارند و فرش و پوشش آن از دیبای سرخ اندازند و سر را به هم گویند شال و در رشیدی و مدار اینجا معنی اخیر
مرادست که علیه است و دریں راجع بنازنین — چو پوسیده دیدش حریر کفن * بفکرت چنین گفت با خویشتن پوسیده
بامعنی هر دو باره سخت فرسوده و کهن گشته و ابریشمین مضاف الیه کفن — من از کرم بر کنده بودم بزور * بکندند
دو بازش کرمان گور * ای حریر کفن را قال الشیخ — درین باغ سرو دنیا مد بلند * که باد اجل بیخش از بن نکند — قضا
نقش یوسف جمالی نکرد * که ماهی گورش چو یونس نخورد — سرو یوسف جمالی بیای تنکیر ای محبوب که در جمال یوسف
ثانی باشد نقش کردن موجود ساختن و که هر دو رابطه بین الجملتین ست یای گور اضافت تشبیهی ست و قبر مانند
ست بیوسف جمال حاصل آنکه هر کسی که بدنیا آمده است عاقبت قضای الهی ازینجا رفته است — دو بیتم جگر کرد
روزی کباب * که میگفت گوینده با رباب — بیتم مضاف الیه جگر ست مصرعه ثانی بیان دو بیت رباب معروف
که چهار تار دارد از کذا فی المدار — دریغا که بی ما بسی روزگار * بروید گل و بشکفد نوبهار — بی ما ای پس از مرگ
ما — بسی تیر و دی ماه و اردی بهشت * برآید که ما خاک باشیم و خشت — تیر بالکسر ماه چهارم از سال شمسی که مدت

ماندن آفتاب است در برج سرطان فارسیان او را تیر گویند و هندش ساون نامند و این وضع قدیم است و باستعمال
جدید تمام ماههای خریف را اسم تیرماه خوانند دی ماه بفتح ماه دهم از سال شمسی که مدت ماندن آفتاب است
در برج جدی و آن اول ماه است از زمستان که هندش ماهنگ نامند اردی بهشت بروزن بهی فرست و قیل بضم
الف نام ماه دویم از بهار است که مدت ماندن آفتاب است در برج ثور که هندش جیٹهه نامند کذا فی المدار و
الرشیدی از مجموع سه ماه مذکور فصول چهارگانه سال مراد است که بذکر بعضی اراده کل نموده است و اما اردی
بهشت مدت ماندن آفتاب است در برج حمل که هندش بساکهه نامند و آن یکماه است پیش از اردی بهشت و آن
سر سال شمسی است کذا فی المؤید و خاک بدل است از ما و کلمه را و مفید معنی ملازمت است یعنی ما بدین خاک شده ماه
خشت گو ملازم یکدیگر باشیم پس خشت معطوف است بر ما نه بر خاک کما فهم و بعضی نسخ این بیت یافته شد
پس از ما بسی گل دمد بوستان ❊ نشینند با یکدگر دوستان ❊ یحتمل که از ملحقات است چه شیخ دو بیت
فرموده است نه سه بیت با آنکه در ما سیأتی باز خواهد آمد کما ستعرف **حکایت** یکی پارسا سیرت حق پرست
فتادش یکی خشت زرین بدست ❊ پارسا پرهیزگار و این مرکب است از پارس که لغتی است در پارسن بمعنی حفظ و نگهبانی و الف است
که مفید معنی فاعلیت است پس معنی ترکیبی آن حافظ و نگهبان باشد چه پرهیزگار باشد از نفس خویش است و سیرت بکسر سین
مضاف الیه و بست. سر هوشمندش چنان خیره کرد ❊ که سودا دل روشنش تیره کرد ❊ خیره حیران و سرگشته و تاریک شده
و فاعل کرد اول خشت زرین است و فاعل کرد ثانی سودا و هر دو شین عاید بپارسا است سر هوشمند و دل روشن مفعول اول
کرد است و تیره مفعول ثانی. همه شب در اندیشه کین گنج و مال ❊ در او تا زیم ره نیابد زوال ❊ کین بیان اندیشه است ای
همه شب درین خوشی بود که تا مدت حیاتم درین گنج و مال زوال راه نخواهد یافت و مرا کافی باشد ❊ دگر قامت عجزم از بهر خواست
نباید بر کس دوتا کرد راست ❊ میم عجزم مفعول کردست که بمعنی مصدر است و دیگر یا من بعد و قامت عاجزی برای سوال پیش کسی دو
تا نباید کرد مراد یا تا راست نباید نمود چنانکه رسم سائلان است که اول السلام دوتا شوند بعده بپا ایستاده دعا گویند سرای
کنم پایه بستش رخام ❊ درختان سقفش همه عود خام ❊ سرای بیار عظمت یاء بست اساس و بنیاد خانه رخام بفتح سنگ
سفید نرم عود چوب بست معروف خوشبو خام بمعنی خالص و مؤید را رشامل عود خام یعنی صندل آورده است
درختان سقف ای چوبهائی او که بنا بر عظمت انها را درختان گفته و بخاطر مسکین میگذرد که درختان تشبیه عجب معنی
تابان صفت مقدم سقف باشد اما در هیچ نسخه دیده نشد. یکی حجره خاص از پی دوستان ❊ در حجره اندر سرا
بوستان ❊ یعنی دروازه حجره بجانب بوستان سرای باشد که فرحت افزا گردد. بفرسود دم از رقعه بر رقعه دوخت ❊
تف دیگدان چشم و مغزم بسوخت. دوخت مصدر است دیگدان جای آتش افروختن و طعام پختن ای از بسکه دیگدان
عالم را بمزدوری افروختم از گرمی آن چشم و مغزم را سوخته است من بعد ما را دگر دیده بستان [illegible]

میم ترنم مضاف الیه خورش ست آ دیگر مزد وران طعام مرا بر دیگران خواهند بخت و من بناز و آرام دل خواهم خورد ـ نیکبختی نگنبت این نمد بسترم ✤ روم زین سپس عبقری گسترم ـ نمد بستر ای بستر نمدین فاعل گشت ست و میم مفعول آن عبقری بساط نیکو و گرانمایه از ابریشم منسوب ست بعبقر که نام موضعیست شامل و مدار خیالش خرف کرده کالیوه رنگ بمغزش فرو برده خرچنگ چنگ ـ خرف بفتح خا معجمه و کسر را مهمله پیر توت و سخت فرسوده که خیالات فاسد انگیز دیوانه که عقلش برگشته باشد کالیوه بروزن با میوه پریشان و سرگشته و دیوانه رسیدی خرچنگ بجای معجمه و جیم پارسی جانوریست آبی که در خشکی بپای پنجه رود و بتازیش سرطان خوانند و پنجه پایک نیز گویند شامل و کشف و بمعنی ترکیبی آن ور از چنگ ست چه خر بمعنی دراز و بزرگ آمده چنانکه خرچنگ و خرچال و خرموش و امثال آن کذا فی الرشیدی اینجا عبارت از خیالات باطله و اوهام عاطفه ست که مقدم ذکر یافت پس استعاره مصرحه ست که ذکر خرچنگ کرده که مشبه ست و اراده خیالات فاسد شده که مشبه ست ـ فراغ مناجات و رازش نماند ـ خور و خوابش ذکر و نمازش نماند ـ ای دین هم از دست داد و آرام هم بباد داد ـ بصحرا در آمد سر از کبر مست ✤ که جای نبودش فرا و نشست ـ سر از کبر مست حال ست از فاعل آمد که علیه ست و جای بیابان گیر پس دید که یکی بر سر گور گل می سرشت ـ که حاصل کند زان گل گور خشت ـ ای یکی خشت زن خاک گور را گل ساخته بیت برای آنکه از ان خاک گور خشتهای ساخته بکار خود برد بمعنی و ال ست بیت لاحق احق پس گل مضاف ست بگور با ضافت لامی و خشت مفعول حاصل کند ست نگور خشت بقلب اضافت ای خشت برای گور دیگر چنانکه بعضی رائگمان رفته ـ در اندیشه لختی فرو رفت پیر ـ که ای نفس کوته نظر پند گیر ـ که بیان گفت محذوف و کوته نظر صفت نفس ست بمعنی کم عقل که عواقب امور نیندیشد شامل ـ چه بندی دل درین خشت زرین دولت ✤ که یک روز خشتی کنند از گلت ـ که علیه ست و خشتی بیا حقارت ای بسیری و همچنین از خاک گور تو خشتی سازند ـ طمع را نخندان دهان ست باز ✤ که بازش نشیند بیک لقمه آز ـ کلمه را مفید اضافت و دهان ست طمع پس درین استعاره مکنیه ست و تخییل و ترشیح ست کما لا یخفی و که بیان چندان و شین مضاف الیه آز یعنی دهان طمع آنقدر فراخ و گشاده نیست که بیک لقمه حرص و طلب او فرو نشیند سیر کرده یک لقمه اشارت بخشت زرین چنانکه گفت بدار ای فرومایه زین خشت دست ✤ که جیحون نشاید بیک خشت بست ـ که علیه ست و جیحون عبارت از حرص بسیار ـ تو غافل در اندیشه سود و مال ✤ که سرمایه عمر شد پایمال ـ که رابطه و عاطف هر دو میتوانند ـ غبار هوس چشم عقلش بدوخت ـ سموم هوس کشت عمرش بسوخت ـ غبار هوا و سموم هوس و کشت عمر هر سه اضافت بیانیه است اصح اینست و سموم بادی ست گرم و از انکه هر چه رسد خشک و سوخته شود و آدمی و چهارپایها را هلاک گرداند شامل ـ بکش سرمه غفلت از چشم پاک ✤ که فردا شوی سرمه در زیر خاک ـ پاک صفت چشم و در بعضی نسخ

بجای بکش بکن در قیعت پس ها کی معنی در مفعول کن باشد وگه علیه است سر ثانی بمعنے سخت سوده و ریخته است *

حکایت دیگر در بیوفائی زندگانی میان دو کس دشمنی بود و جنگ * سر از کینه بر یک دگر چون پلنگ

پلنگ در کینه کشی ضرب المثل است ز دیدار هم تا بحدی رمان * که بر هر دو تنگ آمدی آسمان - هم ای یکدگر از
رمنده وگریزنده و که صله یا یعنی بر هر یک آسمان بدان فراخی تنگ آمده بود که هر یکی میخواست که بجائی دیگر
روم که از آسمان فراختر باشد تا از دیدار دشمن دور بوده بآرام بگذارنم - یکی را اجل بر سر آورد جیش *
سر آمد بر و روزگاران عیش * سر آمد تمام شد روزگاران جمع روزگار است ای ایام حیاتش بآخر رسید - بد اندیش
وی اندرون شاد گشت * بگورش پس از مدتی بر گذشت - کلمه را برائی اضافت در ولنست کسو بد اندیش وی
شبستان گورش گل آلوده دید * که وقتی سرایش زر اندوده دید - شبستان خوابگاه شب و مصرعه ثانی به
شین ضمیر نیست که عاید بمرده است قاعده ان الضمیر لا یوصف به مخصوص به کلام عرب است و بعضے نسخه گل
اندوده بمعنی کهگل کرده یافته شد اما نظر بقافیه غلط است - خرامان ببالینش آمد فراز * همیگفت با خود لب از
خنده باز - بالین سر قبر لب از خنده باز حال است از فاعل همیگفت و بیانش آنکه - خوشا وقت مجموع آنکس که
اوست * پس از مرگ دشمن در آغوش دوست - خوشا یا الف کثرت و دوام و رابطه الیست در معنی از مصرعه
ثانی موخر است ای بسا خوش وقت مجموع کسی که او پس از مرگ دشمن بکام دل در آغوش دوست است و بناز
و طرب میگذرد و آنچه بعضے نسخ وقت آنکس که مجموع اوست واقع شده تصرف ناسخان است - پس از مرگ آنکس
نباید گریست - که روزی پس از مرگ دشمن بزیست - که بیان آنکس که یکروز نیز پس از مرگ دشمن زیسته است
نشاید که پس از مرگ او بگرید چرا که وفات دشمن خود را دیده بکام دل رسیده است و راحتی یافته بمرگ انجامیده
است بعد از تمام این کلام - ز روی عداوت ببازوی زور * یکی تخته برکندش از روی گور * شین مضاف
الیه گورست ای گورش را باز کرده - سر تاجورش دید اندر مغاک * دو چشم جهان بینش آگنده خاک - شین دیدش
مضاف الیه سر تاجور است ای سر او را که در زندگانی تاج بر سر میداشت در قعر دید و دو چشمش را پر خاک دید پس معنی کلمه
دید در مصرعه ثانی و کذا در بیت لاحق ملحوظ است - وجودش گرفتار زندان گور * تنش طعمه کرم و تاراج مور *
طعمه بالضم خورش ملتخب - چنان تنگش آگنده استخوان * که از عاج پر توتیا سرمه دان - شین مضاف الیه استخوانست
و که بیان چنان از عاج بیان سرمه دانست و پر توتیا خبر آن یعنی استخوان سپید او چنان تمام پر خاک بود که
سرمه دان عاج از توتیا تمام پر باشد توتیا سنگے است که سرمه سازند و قبل سنگ بصری را البشیره انگور ست کنند و
بچشم گشند کذا فی المدار - ز دور فلک بدر رویش هلال * ز جور زمان سرو قدش خلال - بدر رو و سرو قد هر دو
اضافت تشبیهیست ای بدر رویش که در کمال جمال شل ماه چهار دهم بود حالا چون هلال ترار و نحیف شده و قد

مانند سرو بود چون خیال لاغر گشته و خیال اینجا بمعنے تار لیست که از میان گل بر آید ۔ کف دست سر پنجه زورمند *
خدا کرده ایام بندش ز بند ۔ پس چون بدین حال تباه ۔ چنانش برو رحمت آمد ز دل * که بگریست بر گورش از
گریه گل ۔ اشارت بکثرت گریه است ای چندان گریست که از گریه او گلابه شد شین اول مضاف الیه دل است و
عاید بدشمن بنده که حال مرده را میدید و شین ثانی و برو عاید بمرده ۔ پشیمان شد از کرده خوی زشت * بفرمود بر
سنگ گورش نبشت ۔ کرده خوی زشت یعنی کندن تخته گور از راه عداوت و شاد گشتن بمرگ دشمن نبشت مصدر است
و مفعول فرمود اے جا گریز نوشتن بیت لاحق بر سنگ گورش حکم کرد و اوی که بعد فرمود بعضے نسخ دیده میشود تصرف
ناسخان است ۔ مکن شادمانی بمرگ کسی * که دهرت نماند پس از وی بسی ۔ که علیه است نماند نگذارد ای تو نیز بمرگ
رسی ۔ شنیدند این سخن عارف هوشیار * بنالید کای قادر کردگار ۔ که بیان نالیدست کردگار بفتح
کاف تازی اسم حضرت صمدیت است که کام تحقیقه فی الصدر و مقصود بالنداره ۔ عجب گر تو رحمت نیاری برو *
که بگریست دشمن بزاری برو ۔ برو مصرعه اول بمعنی بر آنکس است و که بیان آن حاصل آنکه کسیکه از تباهی حال
دشمن برو رحمت آورده است البته تو هم بر بندگان رحیم و کریم هستی برو رحمت خواهی فرمود خطا یائی
او عفو خواهی نمود قال الشیخ ۔ تن ما شود نیز روزی چنان * که بروی بسوزد دل دشمنان ۔ بسوز در حمت
بیار ۔ مگر بر دل دوست رحم آیدم * چو بیند که دشمن ببخشایدم ۔ مگر بمعنی شاید و امیدوار است و میم اول مضاف
الیه دوست که عبارت است از حقتعالی و میم ثانی مضاف الیه دشمن ۔ بجای رسد کاسه سر بزود *
که گوئی در و دیده هرگز نبود ۔ که صلیا موصوله است ای سر در گور چنان فرسوده و خاک خواهد شد که امتیاز چشم و گوش
و بینی و جز آن نتوان کرد **حکایت** همدر یمعنی ز دم تیشه یک روز بر تل خاک ۔ بگوش آمدم ناله دردناک
تل بفتح و تشدید لام زمین بلند و توده خاک که سرش نیز فراخ باشد تلان جمع آن شامل و صراح و بیان ناله
اینست ۔ که زنهار گر مردی آهسته تر * که چشم و بناگوش و رویست و سر ۔ که ثانی علیه است ای اگر مرد انا هستی
آهسته تر زن چرا که این تل خاک چشم و بناگوش آدمی است و النعم ما قیل ے ای که بر خاک سیاه میگذری ۔ اکن رو
در عیون است و جفون است و خدود است و قدود **حکایت** همدر یمعنی ۔ شبی خفته بودم بعزم سفر ۔ گرفتم پی
کاروان سحر ۔ که بیان عزم سفر است کاروانی بیابانی یعنے شبے بر سر راه خفته بودم بدان نیت که بوقت سحر
پیه کاروان گرفته روان خواهم ۔ برآمد یکی سهمگین باد گرد * که بر چشم مردم جهان تیره کرد ۔ باد گرد بفتح کاف
پارسی باد سخت و تیره گرد انگیز که هندش اندهارا نامند و مصرعه ثانی صفت اوست ۔ براه بر یکی دختر خرد
بود ۔ بمعجر غبار از پدر می زدود ۔ که زدایست معجر بکسر میم و فتح جیم و رای مهمله سر انگندی زنان که بدان
معرو دست شال پدر گفتش اے نازنین چهر من ۔ که دلداری آشفته از مهر من ۔ که صفت نازنین چهر

ست که بمعنی خوبصورت ست و مقصود بالند آنکه - نخندان نشنید درین دیده خاک - که بازش بمعجز توانگر بپاک
نون نفی و بمعنی داخل است بر توانگرود که بیان چنان ست که آن دیده من پس از مرگ چندان خاک خواهد نشست
که بار دیگر بدامنی پاک نتوان کرد و تمام خاک شود - برین خاک چندان صبا بگذرد - که هر ذره از ما بجای برد
از خاک کالبد خویش مراد داشته که باعتبار ما یول الیه او را خاک گفته و این را مجاز بالمشارفه گویند بجای بیا
تنکیر و صبا بمعنی مطلق باد یعنی وجود م خاک فرسوده خواهد شد و باد هر ذره اش را بجایی پراگنده خواهد برد
و آنچه بعضی نسخ عامه بجائی برد رو و صیغه مضارع از رفتن دیده میشود لنظر بقافیه غلطست قال الشیخ
ترا نفس رعنا چو سرکش ستور - دوان می برد تا بشیب گور - رعنا بفتح زیبا و زن خود رای و نادان و جاهل
کذا فی المدار انجاد و معنی اخیر مراد ست آن نفس اماره تر تا دم مرگ میدواند و بشهوت میکشد و تو فکر عاقبت نداری
که اجل ناگهان بگسلاند رکیب - عنان باز نتوان گرفت از نشیب - تا ناگهان مضاف الیه رکیب ست یعنی بوقتیکه رسیدن
اجل فرصت نخواهی یافت که ساعتی برین مرکب سوار باشی و باعمال آخرت پردازی چنانکه از داستان آینده هم مستفاد
میشود

داستان در تاکید عبادت و تعجیل انابت

خبر داری از استخوانی قفس - که نامی تو
مرغیست نامش نفس - استخوانی بیا نسبت صفت مقدم قفس ست و قفس استخوانی عبارت از کالبد که از چند
استخوان ترکیب یافته است درین تعبیر مخاطب ست که بیان خبر ست و استفهام تقریری ست یعنی ای فلان
خود میدانی که جان تو در قفس بدن مرغیست که نامش نفس ناطقه است - چو مرغ از قفس رفت بگسست قید -
دگر ره نگردد بدام تو صید - وگر راه دیگر بار دام عبارت از تن و یا از حیله و فن - نگهدار فرصت که عالمی دمیست -
دمی نزد دانا به از عالمیست - که علیه ست دمی بیا وحدت عالمی بیا عظمت ای فرصت حیات را گرامی میدار و
بغفلت مگذار چرا که عالم تمام دنیا بموجب مفهوم خیر البشر الدنیا ساعة فاجعلها طاعة یکساعت بیشتر نیست مبادا
که از دست برود و مدعا ست که بهره وری از حیات دنیا نزد عارف که از عاقبت کار واقف است چندان عزیز و
گرامی ست که عالم با عظمت خویش در بهایش ناچیز ست و بکسر جهان بیکدم منی از زد پس هر ساعت را بطاعت
سپارد و توشه آخرت بر دارد - سکندر که بر عالمی حکم داشت - در آندم که بگذشت و عالم گذاشت - این بیت با بیت
لاحق اثبات مضمون این مصرعه ست که دمی نزد دانا به از عالمی سکندر مبتدا موصوفست که بر عالمی تا صفت آن و
العطف تفسیری و الظرف متعلق بالبیت الحق الذی هو خبر المبتدا عالمی بیا عظمت تمام عالم دنیا چه سکندر
بر اقالیم سبعه از شرق تا غرب حکم داشت - میسر نبودش کز و عالمی - ستانند و مهلت دهندش دمی - فاعل
ستانند و دهند وکیلان قضا و قدر ست و شاید که ملک الموت باشد و الجمع للتعظیم هر دو شین عاید بسکندر حاصل آنکه
سکندر که پادشاه تمام عالم بود چون اجلش رسید از کرده خود صرف عمر در گرفتن آفاق نادم شد و درخواست که

وکیلان قضا و قدر تمام ملک او را از قاف تا قاف از و برگیرند و بدکاران یکدم او را مهلت بخشند و می زنده گذارند تا در آن دم بطاعت پرداز دو راه انابت بر باز دوا ما چون اجل مسمی حکمی بود و مقضی و غیر مبدل از مام اختیار دستش نداو معلوم شد که هر یک دم از حیات در شرف و مقدار ازان برترست که عالمی بدان از زد و بعضے محشیان دمی را در مصرعه مذکور بیار عهد گفته و ازان تمام مدت گرفته که شیخ فرموده است که عالم و هیست و در تقریر این دو بیت چنین گفته که حصول آن دم عزیز و ساعت نیک تر هست اما دمی ست که اجلت نرسیده باشد چون اجلت رسید ممکن و متصور نیست که آن دم عزیز باز ترا حاصل شود نمی بینی که سلطان سکندر را بوقت اجل این طور میسر نشده که ملک الموت جهان را از و لبتاند و همون فرصت اکه از دست سکندر بغفلت رفته بود در بدله تمام عالم با و باز دهد تا آن دم را از سر نو در ورزش اعمال آخرة صرف کند انتهی و علیک لا نصاف فان جزالة المعنی ولصوق العبارة فیما قلنا لا فیما قاله۔ برفتند و هر کس درود آنچه گشت۔ نماند بجز نام نیکو و زشت۔ فاعل رفتند عالمیان۔ چرا دل برین کاروانگه نهیم؛ که یاران برفتند ما در رهیم۔ کاروانگه دنیا که جای نشست و برخاست کاروان عالمیان ست که یکی می آید و دیگری میرود و که علیه ست و یاران اشارت به نیکوکار۔ پس از ما همی گل دمد بوستان؛ نشینند با یکدگر دوستان۔ و بعضے نسخ و بدمیم ست پس بوستان ظرف آن باشد۔ دل اندر دلارام دنیا مبند؛ که ننشست با کس که دل بر نکند۔ دلارام محبوب و اضافتش بیانیست که اول علیه ست و ثانی رابطه و هر دو فعل منفیست ای عروس دنیا بهر کس که نشسته است عاقبت به بیوفائی دل از و بر گرفته بباد داده است۔ چو در خاکدان لحد خفت مرد قیامت بیفشاند از روی گرد۔ خاکدان لحد باضافت بیانی و قیامت ظرف بیفشاند ست پس سر از جیب غفلت بر آور کنون؛ که فردا نماند بحسرت نگون؛ که علیه ست و بار بحسرت برای مصاحبت ست هم بحسرت باش و هم شرمسار باز بمناطبه خود میفرماید۔ نچون خواهی آمد بشیراز در؛ سر و تن بشوی ز گرد سفر۔ کلمه در زائده است استفهام انکاری ست ای آیا درست نیست اینمقدمه که چون آه حاصل آنکه ای سعد خود میدانی که چون از دیار غربت بشهر شیراز که وطن اصلی تست باز آمدن خواهی قریب بدخول آن رسی سر و تن خود را از گرد سفر بشوی آنگاه بشهر در آئی پس ای خاکسار گنه عنقریب؛ سفر کرده خواهی ز شهر غریب۔ خاکسار گنه آلوده کرده گناهان شهر غریب دنیا که در و قرار نیست و آنچه بعضے نسخ بجای گنه کهن و بشهری غریب بیائی اصله واقعست تصحیف سخیف ست۔ بران از دو چشمه دیده جوی؛ ور آلایشی داری از خود بشوی۔ بران بکسر الباء الموحدة صیغه امر ست از راندن جوی مفعول آن و در مختصر اگر است حاصل بیتین آنکه ای آلوده کرده گناهان بشتاب ازین شهر غریب دنیا بوطن آخرت که دار القرار ست سفر خواهی کرد بیشتر آماده گشته از گریه انابت جوی روان کن و هر آلایشی که بر ذمه خود داری دور کن و صفا شده بآخرت وان شو چنانکه وقت در آمدن شیراز میکنی باز بندامت میفرماید۔ دریغا که بگذشت

[illegible]

مصرعهٔ ثانی حال است از مصرعهٔ گذشته **حکایت در اظهار ندامت** ز عهد پدر یاد دارم همی * که باران رحمت
بر او هر دمی ـ مصرعهٔ ثانی دعائیه است ـ که در طفلیم لوح و دفتر خرید * ز بهرم یکی خاتم از زر خرید ـ دفتر بفتح کتاب
جامع اوراق حساب شامل اینجا مطلق کاغذ مراد است ـ بدر کرد ناگه یکی مشتری * بخرمائی از دستم انگشتری
بدر کرد اری از دستم متعلق اوست انگشتری مفعول آن بخرمائی ببار مقابله و یار وحدت بیع و شرا از اضداد اند که هر یک
بمعنی فروختن و خریدن آمده اگرچه بیع و فروختن غالب است و شرا و خریدن اینجا مشتری بمعنی فروشنده یعنی
شخصی فروشنده خرما بمقابله یکدانه خرما خاتم زرین مرا از تنم بگرفت و رفت ـ چو نشناسد انگشتری طفل خرد ـ بخرمائی
از وی تواند برد * بخرمائی ببای وحدت اکنون مطلب آن و نگفت ـ تو هم عاقبت عمر نشناختی * که در عیش شیرین
برانداختی * که علیه است عیش شیرین رحت دنیوی که بمنزله یکدانه خرما است چرا که نظر بنعیم اخروی ناچیز است ـ
برانداختی ضائع کردی ـ قیامت به نیکان باعلا رسند * ز قعر ثری تا ثریا رسند ـ قیامت ظرف بیت لاحق که صفت
آن اعلا بهشت که بعلیین مشهور است و مقام ای صدیقین و المحبین ثری بفتحه و الف مقصوره خاک نمناک ثریا پروین ز
که هفت ستاره اند که یکجا شده و محل آن کرسی است مصرعهٔ ثانی تفسیر رسیدن باعلا است ترا خود بماند سر از ننگ پیش
که گرد آید عملهای خویش ـ که علت ننگ است و تواند که وقتیه باشد ای وقتیکه عملهای بد گرد آید مکتوب در
نامهای کراماً کاتبین ـ برادر ز کاری بدان شرم دار * که در روی نیکان شوی شرمسار ـ برادر منادی محذوف
الندا است و کاری بیان آن شرم ای از ارتکاب افعال نامرضیه شرم همی دار که فردا بمواجهه نکوکاران شرمنده باشی
و تواند که بدان حجه بد باشد و که علت شرم دار ـ در آن روز کز فعل پرسند و قول * اولو العزم را تن بلرزد ز هول
که بیان آن روز است ای روز قیامت که از افعال و اقوال بندگان برای محاسبه و مجادلات سوال کنند اولو العزم خداوندان عزم
یعنی دل نهادن است و بر خیزی در بر جاده است فتن و کسی را قسم دادن و اولو العزم از پیغمبران آنکسانند که دل نهاده
و ایستاده بودند بدانچه با حقتعالی عهد کرده بودند و آن چهار تن بودند نوح و ابراهیم و موسی و محمد و بعضی گفته اند
اولو العزم آنانند که جد و ثبات داشتند در کارها و صبر بر بلاها و گفته اند آن شش تن بودند نوح و ابراهیم و اسحاق و یعقوب
و ایوب و موسی و داود و عیسی و محمد کذا فی المنتخب و روضة الصفا است که اولو العزم پیغمبرانی اند که شریعت ایشان ناسخ شرائع
متقدمین است و آن نوح و ابراهیم و موسی و عیسی و محمد اند ـ بجائیکه دهشت خورند انبیا * تو عذر گناهان چه داری بیار
و بگو که در عقاب گناهان چه عذر با خود داری ـ زنانیکه طاعت برغبت برند * ز مردان ناپارسا بهتر اند ـ ناپارسا ناپرهیزگار
صفت مردان است ـ ترا شرم باید ز مردی خویش * که باشد زنان را قبول از تو بیش ـ که علیه است و قبول ای عند الله که از تو بعبادت
بهتر اند فرماید ـ زنان را بعذری معین که هست * ز طاعت بدارند گه گاه دست ـ زنان را بعذری سببیه است و صله یار و آن
اشارت بعذر حیض و نفاس فاعل بدارند دست اهل شریعت یعنی ز اهل شرع زنان را گاه گاهی بسبب عذری معلوم تکلیف

روا مست یعنی ای آنکه از زن کم از زن هم کم همت تر هستی از پیش من برود و بعضی نسخ چنین است چو کم از زنی لاف مردی
مزن * چون در این ابیات مر مخاطب را تمام شرمسار و خجل کرده بود بدفع ملال و آزردگی او فرموده مرا خود چه باشد
زبان آوری * چنین گفت شاه سخن عنصری * زبان آوری بیار مصدر عبارت از موعظت سخت که ذکر یافت ای
چنین سخن سخت به تنها من گفته ام بلکه شاعری دیگر عنصری نام پیش از من در ثنای سلطان محمود سبکتگین که ممدوح او بود
گفته است و بعضی نسخ این بیت بدینطور است مرا خود ببین ای پسر در بیان * ببین تا چه گفتند پیشینیان * این گفتار
ایشان را در لباس دیگر آورده ام اگر رنجه خاطر شوی ز پیشینیان شو نه بر من و بیان گفت آنکه به چو او راستی بگذری
خم بود * چه مردی بود کز زنی کم بود * ای چون راست و یرا از دست دهی خمیده رفتن باشد که نزد عاقلان خوب مردی
و زنی بیار بتحقیر انمصر است مقصود بالاستشهاد باز بمعانیه سیفرماید بیا زو طرب نفس پروده گیر * با یام دشمن قوی کرده گیر * ای
نفس را باز و عیش پرورده که اعدای عدو که نفس کما اتی خیبیک شان او ست چنانست که دشمن را در زمان دولت خویش قوی
کرده شود یعنی از کار عاقلان نیست بس این نجر دکه او رامی پروری عاقبت زخم او خوری **حکایت** تمثیل یعنی
یکی بچه گرگ می پرورید * چو پرورده شد خواجه را بر درید * چو بر پهلوی جان سپردن بخفت * زبان آوری بر سرش رفت و گفت
پهلوی جان سپردن باضافت اولی ملابست چنانکه بستر جان گداز ای پهلوی که بچین جان دادن بر آن خسپند بخفت
صیغه اثبات است فاعلش خواجه ای صاحب فراش گشت و بمرگ قریب شد و بعضی نسخ بدینطور است چو از درد و ران بشب بخفت
بصیغه نفی زبان آوری بیار وحده تو دشمن بناز ش همی پروری * ندانی که ناچار زخمش خوری * و بعضی چنین است
چو دشمن چنین نازنین پروری * قال الشیخ فی ندامت آخری * نه ابلیس در حق ما طعنه زد * کز اینان نیاید بجز کار بد
استفهام انکاریست و از جنکلم مع الغیر درین بیت آدم و ذریات او مرادست عموماً و در بیت لاحق شیخ با سامعان کلام و
چه حضور آنرا باید که هنوز بعصیان مبتلا نگشته است و آنرا که گناه بدیمه او ثابت نشد که بظن ابلیس موافقت کرده است که بیاز
طعنه است مضمون کریمه اذ قال ربک للملائکة انی جاعل الآیه حیث قال فی البیضاوی ان القول لهم علی قول البعض
ابلیس و من کان معه فی محاربة الجن فانه تعالی اسکن الجن فی الارض و لا فافسدوا فیها فبعث الله الیهم ابلیس فی جند من
الملائکة فدمرهم و فرقهم فی الجزائر و الجبال ثم خاطب ابلیس و من معه انی جاعل او بس نیش طاعتان ابلیس است و ملائکه
از ما بعالن وی فغان از بدیها که از نفس ماست * که ترسم شود ظن ابلیس راست * این بیت ندو به و تفجع است از بدیهای
نفس اندیشهای ناراست مرادست که همواره نفس اماره ما را بگناهان رهبری میکند و بدیها می فرماید و گناهان
صادره از ما مر او نیست چه از صدور معاصی خدا از راستی ظن ابلیس معنی ندارد که اول صفت بدیها است و ثانی علت
فغان و فی البیت تلمیح الی قوله تعالی لقد صدق علیهم ابلیس ظنه الآیه باز بطور دیگر میفرماید * چو ملعون پسند
آمدش قهر ما * خدایش برانداخت از بهر ما * قهر ما از قبیل اضافت مصدر او مفعول اشاره بامتناع آن لعین از سجود آدم

قال انا خیر منه خلقتنی من نار وخلقته من طین و انداختن اشارت باخراج او از بهشت برین قال فاهبط منها فما یکون لک ان تتکبر فیها فاخرج انک من الصاغرین آمدن اما نه الله تعالی بکبره و هم اشارة بداغ لعن کران علیک لعنتی الی یوم الدین ای عزیز حال کسم و رحمت وتعالی نیست کو دانستی و حال عصیان ما که همواره با طاعت ابلیس و کفس اشیم ـ کجا بر سر آریم ازین عار و ننگ که با او بصلحیم و با حق بجنگ که بیان این عار و ننگ و او راجع با بلیس و صلح اشارت با طاعت ابلیس و جنگ اشارت بعصیان حق تعالی. نظر دوست نادر کند سوی تو + چو در روی دشمن بود روی تو. و بعضی نسخ چنین است نظر دوست نادر کند سوی تو الخ فیه التفات من المتکلم الی المخاطب کما فی الابیات اللاحقة. گرت دوست باید کزو برخوری + نباید که فرمان دشمن بری. گر و ای از وصل و فصل او و که علت بایدست ثانی بیان نباید. روا داری از دوست بیگانگی + که دشمن گزینی به همخانگی. که علیه است. ندانی که کمتر نهد دوست پا + چو بیند که دشمن بود در سرا ای چون در خانه دوست خویش دشمن را ببیند لهذا انجا نمیرود. بسیم سیه تا چه خواهی خرید + که خواهی دل از مهر یوسف برید خرید و برید هر دو مصدر و که رابطه بین الجملتین سیم سیاه اشارت بدان هم ناسره معدوده که برادران یوسف از مالک بن زعر وداز بهایش گرفته از مهر یوسف دل بریده بودند و بخیر ان دین و دینار رسید ازینجا کنایه از لذت و شهوت نفسانی ست از یوسف محبوب حقیقی جل وعلا. تو از دوست گر عاقلی بر مگرد + که دشمن نیارد نگه در تو کرد. که علیه ست وا زنگاه نگاه عداوت مراد ست نیاز و نتوا انداز یا رستن **حکایت** همدرین معنی. یکی برد بر پادشاهی ستیز. بدشمن سپردش که خونش بریز. ستیز بمعنی مفعول بدی خلاف رای سلطان کرد و بخصومت او پیوست و فاعل سپرد پادشاه ست و هر دو شین بیکی وا ز دشمن شاید که از جلادمراد باشد و یا دیگری که با او دشمنی داشته باشد و هوالاظهر بقرینه السیاق والسباق. گرفتار در دست آن کینه توز + همیگفت با خود بزاری و سوز. مصرعه اول حال است از فاعل همیگفت کینه توز بکاف تازی و واو فارسی کینه کش تعرفنامه و نصایح توز معنی کشنده است رشیدی و سروری با لغت انگه. اگر دوست بر خود نیازردمی + کی از دست دشمن جفا بردمی. دوست عبارت از پادشاه هر دو یا برای ماضی ست قال الشیخ بناچار دشمن بدرید پوست + رفیقی که بر خود بیازرد دوست. پوست فاعل دریدست و مضافست برفیقی و همچنین شعر را مرحوم موصل نهند و که صله یا مانست و بعضی نسخ بهل تا وی من بدرند پوست و اهست برین تقدیر فاعل مرند عالمیان باغند. تو با دوست یکدل شو و یک سخن + که خود بیخ دشمن بر آید ز بن. یکدل و یک سخن متفق ظاهر و باطن و که علیه ست و رابطه هم تواند بود. در نغمت فرموده دیو زشت + که دست ملک بر تو خواهد نوشت. که علت نغیست و در کلام حذف مضاف ست ای بجای آوردن فرموده ابلیس لعین موجب افسوس و حیفست چرا که فرشتگان پاک آن فرموده ابلیس ناپاک را در نامه اعمال بمه تو خواهند نوشت و همچنین پاکان را بنا پاکی خود شاهد گرفتن کمال بیخردیست چنانکه گفت. روا داری از جهل و بیباکیست که پاکان نویسند ناپاکیت. بیباکی عدم مبالات و ایمن بودن از عقوبت اخروی که باید ازیست. نپندارم این زشت نامی نکوست + بخوشنودی دشمن از دوست

این زشت نامی اشارت بمضمون بیت سابق یار بخوشنودی یعنی برای ست و انمصرعه بحذف عطف معطوفست بر زشت
نامی ای آزردن دوست برای خوشنود کردن دشمن نیکو نیست **حکایت** در اثبات خوشنودی ابلیس و از ارتکاب معاصی ـ یکی ابال
مردم به تلبیس خورده ٭ چو برخاست لعنت بر ابلیس کرد ـ تلبیس ریب و ادن دیگر را برخاست ای از کرده خود نادم شد چنین
گفت ابلیس اندر رهی ٭ که هرگز ندیدم چنین ابلهی ـ بار اول برای وحد لعنت و ثانی برای تنکیر چنین ابلهی امثل تو که بر دوست
لعنت کرده اترا با منست ای فلان آشتی ٭ چرا تیغ پیکار بر داشتی ـ آشتی یعنی صالح و یاری روا نمصرعه است مقصود بالا ای
و تیغ پیکار عبارت از لعنت باز آمد و بغلظت فرموده ـ طریقی بدست صلح بجو ٭ شفیقی برانگیز و عذری بگو ـ یار اول
برای تنکیر و هریه یار اخیر برای عظمت مصرعه ثانی بیان طریقست و از شفیع توبه و انابت مراد وست و شاید انحضرت و یار کاملی از اولیای
حق مراد باشد چنانکه در سیاق خواهی دانست یعنی چون با متثال امر آن عذر مبین باد و حقیقی جنگ نمودی علی الفور طریقی
بیندیش و با دوست صلح کن ای بجناب او شفیقی فرست و عذری پیش آر زیرا که ـ که یک لحظه صورت نه بندد امان ٭ چو پیمانه پر شد
بدور زمان ٭ مصرعه ثانی شرطست مع جزا جزا صورت نه بندد ای امان متصور نیست اشاره بکریمه اذا جاء اجلهم لا یستاخرون ساعة
و لا یستقدمون ـ سالوکدرگست قدرت نداری بکار ٭ چو بیچارگان دست زاری برآر ـ ای اگرتیان طاعت در شیب و ضعف عاجز
هستی بار زاری عاجز نیستی باید که بتوبه بپردازی که این هم خوبست چنانکه گفت ـ گر رفت اندازه بیرون بدی ٭ چو گفتی که بد
رفت نیک آمدی ـ تا رگرت مصالبه بدبیست چو گفتی آه ای بصد معاصی خود اعتراف نمودی ـ فراشو چو بینی در صلح باز
که ناگه در توبه گردد فراز ٭ ای بد صلح و توبه کردن داخل شو که هنوز کشاده است و که علیه است بسته شدن در توبه انجام او بمرگ
ست کما یدل علیه السباق نه بطلوع شمس از مغرب اگرچه وقت هم معلوم نیست ـ مرو زیر بار گنه ای پسر ٭ که حمال عاجز شود
در سفر ـ که علیه است حمال بالفتح والتشدید بار بردار و اشارت بمضمون بحال الخفون و هلک المثقلون و بعضی نسخ بجای گنه گران دیده شد
پس حمال هم بمعنی مبالغی محمول باشد ـ پی نیکمردان بباید شتافت ٭ که هر کو سعادت طلب کرد یافت ـ ای براه انابت و
طاعت باید شتافت زیرا که ابواب رحمت الهی بر همه کس کشاده اند و بر نیکان منحصر نیست ـ و لیکن تو دنبال دیو خسی ٭
ندانم که در صالحان کی رسی ٭ خس بمعنی کمینه صفت دیو ست و تا برای خطاب بمعنی چگونه ـ پیمبر کسی را شفاعت گرست
که بر جاده شرع پیغمبرست ـ جاده راه روشن و دست که صله یاست و از شفاعت پیغمبر شفاعتی مراد است که برای عفو صغائر و
او خال بهشت باشد و از جاده شرع اصول اعتقاد و ارکان اصل مقصد است و الا من کان علی جاده الشرع فی جمیع الامور
کیف یتصور منه صدور الذنوب الذی یبتنی علیه شفاعة الشافعین فلا مجال من المصرعین و با کثر نسخ این دو بیت
یافته شد ـ ره راست رو تا بمنزل رسی ٭ تو بر راه نه زین قبل و ایسی ـ چو گاو یکه عصار چشمش ببست ٭ دوان
تا بشب شب همانجا که هست ـ و لا یخفی انهما ههنا من الملحقات فارم ذکرهما فی ابیات الخامس فی تاکید الاخلاص
حکایت در ثبات شب سابق ـ گل آلوده راه مسجد گرفت ٭ ز بخت نگون طالع اندر شگفت ـ بدانکه عرف عام

مشهور است و در بعضی نسخ کتب لغت هم مسطور است که بخت ترجمهٔ طالع است پس بخت نگون طالع توصیف کردن بهمخو نادر و اما تحقیق آنکه بخت نصیب را گویند کذا فی الرشیدی و المدار و طالع باصطلاح منجمان برجی و درجه باشد که ماه بوقت ولادت وی در آن باشد کذا فی المنتخب و المؤید و المدار گل آلوده بهمزهٔ وحدت و از آن عاصی و فاسق مراد است و مصرعهٔ ثانی حالست از فاعل گرفت یعنی شخصیکه بمعاصی ملوث بود تائب شد و راه مسجد گرفت بحالیکه از بهره و نصیب خود که طالعش نگون و نامیمون بود در تعجب بود که من گمراه چگونه هدایت گرفته ام هذا و اما نظر باظهار لفظ معصیت در این بیت گل آلوده معصیت را چه کاره هم نظر بمذهب شیخ که از صورت معنی می برد انست آنست که لفظ گل آلوده معنی بر ظاهری محمول باشد که بگل ناپاک دامن آلوده است و بمسجد آمدن خواست بحالیکه از بخت بد حیران بود از پریشانی دیوانه وار بمسجد آمد و الله اعلم ‍

یکی منع کردش که تبت یداک ٭ مرو دامن آلوده در جای پاک ـ تبت یداک هلاک باد دو دست تو اینجمله دعائیه است و در اصل بعضی دست که تباب خسران را گویند که موجب هلاک باشد و دو دست عبارت از ذوات نفس کما فی قوله تعالی ولا تلقوا بایدیکم الی التهلکة ـ ای حسرت نفسک است ـ مرا رقتی در دل آمد برین ٭ که پاک است و خرم بهشت برین ـ رقت بکسر را و تشدید قاف نرم داند و مهیا کشدن دل و دیده یار برای عظمت است و علیه شیخ می فرماید که برابر این گفتار و از منع آن کس این دامن آلوده را از دخول مسجد پاک در دل اندوهی و سوز عظیم پیدا شد چرا که بهشت بلند مانند این مسجد جای پاکست در آن ما گنهگاران را چگونه راه دهند ـ در آن جای پاکان امیدوار ٭ گل آلودهٔ معصیت را چه کار ـ ظرف متعلق چه کار است و امیدوار صفت پاکان و درین توصیف اشارتست بآنکه پاکان باعمال خویش مستظهر نیستند بلکه امیدوار فضل او یندلان العذاب عدل و الثواب فضل منه تعالی ـ بهشت آن ستاند که طاعت برد ٭ کرا نقد باید بضاعت برد ـ مصرعهٔ ثانی تمثیل است کرا مختصر هرکرا بضاعت بکالا و رخت ـ مگر دامن از گرد زلت بشوی ٭ که ناگه ز بالا به بندند جوی ـ مگر برای تاکید فعل بضم ذال معجمه و تشدید لام خواری کنایت از گناه و که علیه است امیا و که و کیلان قضا و قدر در تو یه ابر تو بند سازند و بلا تو به مبری و از آلودگی بهشت پاک جای نیابی و بعضی نسخ مکن ای از زودتر گرد گناه را از خود دور کن ـ اگر مرغ دولت ز قید بجست هنوزش سر رشته داری بدست ـ دولت عبارت از ایام جوانی و طاعت شین مضاف الیه سر رشته ای هنوز اندکی از عمر بدست داری بطاعت و امانت باید پرداخت ـ و گر دیر شد گرم رو باش چست ـ ز دیر آمدن غم ندارد درست ـ دیر شد ای اکثر عمرت بغفلت رفته است در فاعل ندارد است ای کسیکه چست و چالاک است از دیر آمدن غمی ندارد چه او باندک فرصت کار خود را درست سازد و مثل مشهور است که دیر بیا و درست بیا ـ هنوزت اجل دست خواهش نبست ٭ برآور بدرگاه داور دست ٭ تا هنوزت مضاف الیه خواهش است که عبارت از سوال مغفرتست ـ مخسب ای گنه کرده خفته خیز ٭ بعذر گنه آب چشمی بریز ـ خفته خیز آهستگی و تدریج و قیل بیقرار کذا فی المدار و الرشیدی یعنی ای آنکه تمام عمر خویش باهستگی و تدریج گناه کرده آورده اکنون مخسب و اگر بمعنی بیقراری باشد مفعول فعل محذوف باشد ای غافلانه مخسب بلکه بحالا خفته خیز کن آب چشمی بیار

حکم ضرورت اشارة بمنطوق آیات قطعیه و احادیث صحیحه که دال اند بر تعذیب کفار و عصاة مومنان که باین حکم ست و بر این حکم
و نیز متعلق فعل محذوف کلمه این اشارت بعجز و نیاز به بارگاه آن بی نیاز یعنی چون بثبوت پیوسته و از ضرورت یا اسلام
گشته یعنی که ملائکه عذاب بر تو بد کاران بالجبر خواهند ریخت تو ای عاصی یار بیشتر از آن آبروی خود را بدرگاه او تعالی بریز
ای بزاری و خواری تمام گریه کن و آبروی خود از بحشر نگهدار چون مخاطب با نابت و توبه و موعظتی بلیغ فرموده بطریقی دیگر برای نجات
که بهتر از انابت است رهبری نموده گفت در آیت نماند شفیع آرمیش هم کسی را که هست آبرو دراز تو بیش معطوفست بر جزا شرط
سابق یعنی بیش او باد با فارسی ست و ثانی بیا ر تازی کسی مفعول آرهست حاصل آنکه اگر بجناب حقتعالی از شومی گناهان ترا
آبروی نیست پس کاملی را از اولیاء الله که آبروی پیش بجناب او تعالی از تو زیاده است پیش او تعالی شفیع آر و برای نجات خود
وسیله گیر یعنی باو بیعت کن و در پله او نشین که هر دو سر معزز باشی از خواجه نظام الدین اولیا محبوب الهی منقولست که فرمود
خود را در پله کسی بستن از عقاب دنیا و آخرت رستن ست چنانکه از خواجه قطب الدین بختیار اوشی کاکی نقل آورند که خواجه معین الدین
چشتی در اجمیر شریف همسایه بود از مریدان خواجه عثمان هارونی قدس الله سرهم چون آنکس رحلت نمود خواجه معین الدین
بجنازه اش شرکت فرمود چون او را در گور نهادند خلق باز گشت و خواجه بر سر قبرش بمراقبه بنشست ساعتی نگذشته بود که رنگ خواجه زرد
گشت و شتاب باز آمد درویشی ازین حال سوال نمود خواجه فرمود بپله کسی بودن عجب چیزی ست همین که این مرده را بگور کردند فرشتگان
در رسیدند و خواستند که عذاب کنند همدرین حال پیر من خواجه عثمان در رسید و فرشتگان را طپانچه بر روی زد و گفت این عذاب
مکنید که مرید من است فرشتگان را فرمان آمد که بخواجه بگوئید که اینکس بر خلاف فرموده تو بود گفت راست است اما چون خود را در پله من
بسته بود نمیخواهم که او را عذاب کنند فرشتگان را فرمان شد که دست ازو بردارید و او را بخواجه سپارید که من او را بدو بخشیدم پس العزیز
بر چند مرید بوجه احسن بجا نیارد آنرا بپایه پیری نهند و بخشند اگر نیک رسم مرا از ایشان کبر ندو در من بد باشد مرا بایشان بخشند کذا فی
مطلوب الطالبین بقهر از به این خدا از در مرو ۔ روان بزرگان شفیع آورم ۔ این بیت در معنی تعلیل شفاعت است یا صیغه
حال است یعنی با بزرگی بیعت نموده بدین شفیع خود سازم چرا که من خود هم بپله پیران بسته ام هر گاه که معصیتی از من بوجود آمد
بدانم که خدا تعالی از در خود مرا رانده است ارواح مشایخ کرام را شفیع آرم و بجناب او بار یابم **حکایت** دوم در امر بیعت که سعادت
دارین ست همی یاد دارم ز عهد صغر ۔ که عید بیرون آمدم با پدر ۔ صغر بکسر صاد مهمله و فتح غین معجمه خرد سالی و کریان یادی
عید بیار و حدت ظرف برون آمدم ست ۔ بازیچه مشغول مردم شدم ۔ در آشوب خلق از پدر گم شدم ۔ بازیچه بجیم پارسی
آنچه بدان بازی کنند و شامل و ابریشمی ۔ برآوردم از هول و بیقراری خروش ۔ پدر ناگهانم بمالید گوش ۔ بیم ناگهانم مضاف الیه گوش
است و گفت ۔ کای شوخ چشم آخرت چند بار ۔ بگفتم که دستم ز دامن مدار ۔ آرا لبته تا مفعول بگفتم و بگفتم استفهام انکاری
ست میم دستم مضاف الیه دامن و مدار صیغه نهی ست صیغه امر چنانکه بعضی نسخ است غلط است یعنی تنها نتوان شدن طفل خرد ۔ که مشکل توان
راه نادیده بردن ۔ یا به تنها زاید ست و شدن بمعنی رفتن و کرده علیه ست قال الشیخ فی بادی تو هم طفل راهی بسعی ای فقیر ۔ برو دامن ...

خطابست ای سعی کردن بکار دین و سلوک راه یقین طفل راه هستی خود را نخواهی یافت بده دامن مشایخ که از مسالک و منازل این راه واقف اند
محکم گیر تا بمدد همت ایشان بمنزل مقصود رسی و آنکه بسعی رستعلق بگیر گفته از غفلت تدبر گفته باز می فرماید. بکن با فرومایه مردم نشست
چو کردی ز هیبت فرو شوی دست * هیبت فارچه در دین و چه در دنیا یعنی چون با فرومایگان نشست کردی قدر خویش شکستی *
بفتراک پاکان در آویز چنگ * که عاقل ندارد ز دریوزه ننگ که علیه است و از دریوزه گدائی دین مراد است آداب در تحصیل
دین شرم ندارد و از اهل دین گدائی میکند حاصل بیت آنکه مجالست پاکان سراسر خطارت و غوایت و مصاحبت پاکان عین
ثواب است و هدایت. مریدان بقوت ز طفلان کم اند * مشایخ چو دیوار مستحکم اند مای مبتدیان این راه از طفلان کم همت تر اند
و مشایخ با قوت اند که براه دین چون دیوار استقامت دارند. پس آموز رفتار ز آن طفل خرد * که چون استعانت بدیوار برد *
چون یعنی چگونه که بیان رفتار طفل است تو هم مثل طفلان بدیوار مشایخ تکیه زده در این راه قدمی بزن. ز زنجیر ناپارسایان برست
که در حلقهٔ پارسایان نشست * که یعنی هر که مبتدا و خبر است و زنجیر عبارت از مخالطت طالحان که بدوزخ می کشد *
اگر حاجتی داری این حلقه گیر * که سلطان ندارد ازین در گزیر * حاجتی بیا بنگیر عامه از حاجت دین یا دنیا و که علیه است
یعنی حلقهٔ صحبت صالحان را لازم گیر و مقاصد دینی و دنیوی از آن دریاب چرا که سلاطین را با همه اسباب ناز و نعمت
از التزام این دروازه چاره نیست. درویش و غنی بندهٔ این خاک در اند. برو خوشه چین باش سعدی صفت *
که گرد آوری خرمن معرفت. خوشه چین مستفید از بزرگان دین و که علیه است و ایثار خوشه در مصرع اول و خرمن در آخر اشارت
ست باستفادهٔ شیخ از همه بزرگان آفاق و حصول کمال عرفان بدین اتفاق بعد از اتمام موعظت مخاطب
بجناب مشایخ پرداخت و گفت. الا ای مقیمان محراب انس * که فردا نشینند بر خوان قدس مصرعهٔ ثانی صفت مقیمان
و محراب انس عبارت از محرمیت و معرفت ایزد تعالی خوان قدس فردوس اعلی مقصود بالذات آنکه مستا بید روز گدایان خیل
که صاحب وقت نر اند طفیل خیل بمعنی توابع صفت گدایانست عبارت از گروه مریدان که علیه است طفیل مفعول نر اند
ست باز آمد بتاکید انابت انابت توبه و گفت. کنون با خرد باید انباز گشت. که فردا نماند ره باز گشت. مار انبار
گشتن کارهای خردمندان کردن از طاعت و انابت که علیه است ای پس از مردان بلا تو عنان اختیار بدست تو نباشد و
در آندم جز پشیمانی نه بینی **حکایت** یکی غله مرداد مه توده کرد * ز تیمار دی خاطر آسوده کرد * مرداد بضم مت ماندن
آفتاب ببرج اسد که هندش بهادون نامند کذا فی المدار دی بفتح اول ماه زمستان بشدت سرما مرداد مه ظرف توده کرد تیمار
بکسر غم خاطر مفعول آسوده کرد خرمن غله را بتابستان فراهم آورده از محنت زمستان بغم شد. شبی مست شد آتشی بر فروخت
نگون بخت کالیوه خرمن بسوخت. آتشی بیار عظمت کالیوه دیوانه و نادان. دگر روز در خوشه چینی نشست که یک
جو ز خرمن نماندش بدست. خوشه چینی بیا مصدری که علیه است و شین مضاف الیه و بدست. چو سرگشته دیدند درویش را.
یکی گفت پروردهٔ خویش را. سوید ندعالمیان پرورده خویش عبارت از فرزند. نخواهی که گردی چنین تیره روز. بدیوانگی خرمن

خرمن را سوخته بخواری خوشه چینی رسیده بود تیره روز نگون طالع واین بیت مقصود بالا بود کما قال الشیخ ۔ گر از دست شد عمرت اندر بدی ✤ تو آنی که در خرمن آتش زدی ۔ ای تو آنکس هستی که در خرمن عمر خود آتش زده پس عمر بمنزلۀ خرمن ست او را نگهدار و بدیوانگی مسوز چرا که فضیحت بود خوشه اندوختن ✤ پس از خرمن خویشتن سوختن فضیحت خواری و درین اشارت ست بآنکه بشفاعت و دیگران از عذاب گناهان رستن نوعی از رسوائی و بار منت برداشتن ست حقا که با عقوبت دوزخ برابر ست ۔ رفتن بپای مرد همسایه در بهشت) مکن جان من تخم دین ریز و داد ۔ مده خرمن نیکنامی بباد ✤ مکن صیغه نهی ست از کندن و تخم دین مفعول آن واو معطوف ست بر دین یعنی تخم دیانت و صلاح و تقوی را از هیچ دین بر بسیار و بدنامی شهرۀ آفاق مشو و بعضے نسخ در زدود او و قصت پس تخم مفعول مکن باشد و دین و داد مفعول و زرای تخم سعادت را برکن بلکه دین و صلاح و زر ۔ چو برگشته بختی در افتد ببند ✤ از و نیکبختان بگیرند پند ✤ یا برای تنکیر ست و پند بمعنی عبرت پس معنے عبرت پس ۔ تو پیش از عقوبت در عفو کوب ✤ که سودی ندارد فغان زیر چوب ۔ در کوفتن طلب کردن و که علیه ست و یا برای تنکیر ای حالا بجناب حقتعالی بیا و طلب عفو کن چرا که در حین عذاب نالش فایده نخواهد داشت بلکه موجب عبرت و نکال آخرت خواهد شد ۔ برآر از گریبان غفلت سرت ✤ که فردا نماند خجل در برت ۔ که علیه ست و فاعل نماند سر تو ای حالا از غفلت بدرآئی و در گناه مردن شرمی از خدا بدار تا در آخرت شرمساری نباشی **حکایت** در تاکید شرم داشتن از خداوند که حاضر و ناظر ست ۔ یکی متفق بود بر منکری ✤ گذر کرد بر وی نکو محضری ۔ متفق بکسر فا رکیکه اتفاقا بکاری دست برد که همیشه از آن محترز باشد منکر بفتح کاف زشت نکو محضر صاحبدل و نیک خصلت و هر دو یا برای وحدت ست یعنی یکی از مریدان آن درگاه و سالکان این راه اتفاقا بمعنی گرفتار شد و شیخ انتقام بر و گذر کرد و او را گناه دید آنکس خجل شد و متفق را اینجا بمعصیتی مصر و مسخر ای همیشگی کنند بر گناه گفتن چنانکه بعضے گفته اند بیجا ست چه کسی همیشه بفسق و فجور مبتلا باشد او را شرم و عار داشتن از مشایخ طریقت چه کار فالصف نشست از خجالت عرق کرده روی ✤ که آوخ خجل گشتم از شیخ کو ۔ عرق کرده روحال ست از فاعل نشست کو آن یکی باشد که بیان گفت محذوف ست آوخ بدو فتحه واو افسوس ست که بتازیش وا حسرتا گویند کوی بمعنی محله شهر شنید این سخن پیر روشن روان ✤ برو بر بشورید و گفت ای جوان ۔ روشن روان روشندل بر و بیا ر تازی و بعضے نسخ بضم یا پارسی بمعنی بسیار و بر بفتح با تازی خواندن و زائده گفتن اینجا صورت نه بندد چه زیادت آن بعد از با بعرف ست نه تکرار آن ۔ نیاید همی شرمت از خویشتن ✤ که حق حاضری شرمداری ز من ۔ که بیان فعل محذوف ست که موجب شرمساری ست بیا سا که از جانب هیچکس ✤ برو جانب حق نگهدار و بس ✤ ای شرم داشتن از خلق مر ترا بدو جهان راحتی ندید شرم از خدا و اگه نفع و ضرر از دست و هر کس محتاج اوست و آنکه معنی چنین کرده که البته با نیکار بد از دست مردم نخواهی رست و بر کرده تو اطلاع یابند و رسوا نشوی بخلاف ظاهر رفته است و از تقابل مصرعین غافل مانده قال الشیخ ۔ چنان شرم دار از خداوند خویش ✤ که شرمت ز بیگانگان ست و خویش ۔ که بیان چنان خویش ثانی معطوف ست بر بیگانه ای چنانکه از مردم خویش و بیگانه شرم میدار **حکایت**

زلیخا چو گشت از می عشق مست ❊ بدامان یوسف در آویخت دست . ای یوسف را بخانه مقفل برده برای حاجت مطلوبه خویش

دامنگیر و خواهان شد و ازین آن مراد بیت که وقت گریختن یوسف زلیخا بدر وازه بیرونی بعقبش رسیده بود چه گفتگوی آینده

پیش ازان بوقوع آمده نه پس ازان کما لا یخفی علی الواقف من قصصهما واللہ تعالیٰ اعلم . چنان دیو شہوت رضا داده بود . که چون

گرگ در یوسف افتاده بود . دیو شہوت باضافت بیانی یعنی از غلبه شہوت یوسف را سخت گیر شده بود بتی داشت بانوی مصر

از رخام ❊ برو معتکف بامدادان و شام ❊ بتی بیاء وحدت معتکف نشیننده برای بندگی چه زلیخا از عبدة الاصنام بود . دران

لحظه رویش بپوشید و سر ❊ مبادا که زشت آیدش در نظر . آن لحظه اشارت با آویختن دست بدامان یوسف و مصرعه ثانی

علت پوشیدنست و شین مضاف الیه نظرست و عائد به بت نگو یوسف برین معنی اطلاع یافت و از خدا شرم داشت چنانکه گفت

غم آلوده یوسف بکنجی نشست ❊ بسر برزد از نفس اماره دست . غم آلوده حالست از فاعل نشست . زلیخا دو دست

بوسید و پای ❊ که ای سست پیمان و سرکش درای . که بیان گفت محذوفست سست پیمان بیوفای درای در قضای

حاجتم قدمی بزن . بسندان دلی روی درهم مکش ❊ بتندی پریشان مکن وقت خوش . بسندان دلی بیای مصدری سخت دلی و

خوش عبارت از خلوت بیار بمیزحمت اغیار و این گفتار زلیخا بنا بر عدم دریافت راز یوسفست که غم او و شرم او از خداوند

بود نه از راه تندی و سنگدلی ہذا یوسف راز خود را برو کشف کرد چنانکه . روان گشتش از دیده بر چهره جوی . که بر گرد

ناپاکی از من مجوی . شین مضاف الیه چهره است عائد بیوسف و که بیان گفت محذوف برگردانی از من در شو ناپاکی

عبارت از زنا زیرا که . تو در روی سنگی شدی شرمناک . مرا شرم باد از خداوند پاک . سنگی بیای عهد یا تنکیر قال یوسف

انت تستحیی من الصنم و انا استحیی من الصمد باز آمد باصل مقصود که بتاکید تعجیل بود . چه سود از پشیمانی آید بکف . چو سرمایه عمر

کردی تلف . یعنی بلکه از تلف عمر بمعاصی که بپیری و بعاقبت پشیمانی بری چه سود بدست تو آید حالا پشیمان شو پشیمانی اخروی

سودی ندارد . شراب از پی سرخروئی خورند ❊ وزد عاقبت زرد رو برند . اثبات پشیمانی اخرویست که سود مند نباشد

و مقررست که می خورند صیغه حالست و برند صیغه استقبال و هر دو یا بر آمصدریت ایمردمان که حال شراب میخورند و ازان

سرخروئی خواهند و از ہمین غافل اند که در آخرت نزد خدا خجالت خواهند برد . بعذر آوری خواهش امروز کن . که فردا

نماند مجال سخن . که علیه است ابروز قیامت زبان نتوانی کرد . **دوستان** در تاکید استغفار و معذرت .

پلیدی کند گربه بر جای پاک ❊ چو زشتش نماید بپوشد بخاک . اشارتست بعادت مستمره گربه که پلیدی خود را بخاک میپوشد

تو آزادی از ناپسندیدها ❊ نترسی که بروی فتد دیدها . آزادی بیا خطاب ای گناهان را بتوبه نمیپوشی دیدهای چشمها

ملائک و بنی آدم پس تو از گربه که حیوان لا یعقل است و غیر مکلف است تا دان تر . براندیش ازان بنده پر گناه ❊ که از خواجه غائب

شود چند گاه . براندیش پند گیر و عبرت پذیر که بیان آن عاصی شود ای میفرمان شده از خدمتش گریزد و بیان بر بندش

آنکه . اگر باز گردد بصدق و نیاز ❊ بزنجیر و بندش نیارند باز . ای اگر تائب شده خدمت خواجه باز آید غلامان

آن خواجه آن بنده را بزنجیر مقید نموده پیش خواجه نیارند بلکه گناهانش عفو نموده مثل سابق بکرم دارند بخلاف آن عاصی که بر عصیان
مستقر باشد چه او را از راه دور از بزنجیرها مقید نموده پیش خواجه می‌اندود و در شکنجه کشند وهکذا حال العبد العاصی عند صدور
المعاصی ❊ بکین آوری با کسی در ستیز ❊ که از وی گزیرت بود یا گریز ❊ که صله یا رست و با بکین آوری سببیه در ستیز امر ست
یعنی ترا از راه کینه خلاف و خصومت و عداوت کردن با آنکس مناسبت که بوقت انتقام کشیدن از وی چاره مخلصی
باشد یا جای امان گریختن و کلاهما لا یتصور عن المنتقم الحقیقی الذی هو مالک الارض والسماء فاذا کان کذلک ❊ کنون کرده
باید عمل را حساب ❊ نه وقتیکه منشور گردد کتاب ❊ حساب ای شمردن گناهان برای انابت چنانکه وظیفه سالکانست گر گناهان را
یاد آورده و بدان درگاه میگرید منشور پراگنده کرده شده کتاب اعمال نامه تلمیح ست بکریمه واذا الصحف نشرت ای وقتیکه
اعمال نامهای بندگان پراگنده و پران شوند بروز قیامت ❊ کسی گرچه بد کرد هم بد نکرد ❊ که پیش از قیامت غم خویش خورد
که صله یا رای کسیکه پیش از قیامت عقاب گشته او اگرچه بدی کرده بود اما بدی زائل شد که التائب من الذنب کمن لا ذنب له ❊ گر آیینه از
آه گردد سیاه ❊ شود روشن آیینهٔ دل ز آه ❊ آیینه دل باضافت بیانی ای اگرچه آیینه واقعی از آه و دم زدن سیاه و تیره می
گردد اما آیینه دل بخلاف آن از غم و ندامت پر نور و روشن میشود ❊ بترس از گناهان خود این نفس ❊ که روز قیامت نترسی ز کس
یکنفس اشارت بتوبه و انابت یکدم که بخلوص طبیعت باشد که در تکفیر و محو معاصی کافیست که علیه ست ای چون گناهانت بتوبه معفو
گشتند و دامنت پاک شد و هیچکس از ملائکه عذاب ترا مواخذه نخواهد شد **حکایت** در تمثیل انیمعنی ❊ غریب آمدم در سواد
حبش ❊ دل از دهر فارغ سر از عیش خوش ❊ غریب بمعنی مسافر حال ست از میم متکلم سواد حبش نواحی زنگبار و مصرعه ثانی
حال بعد حال ست ای بجائیکه دلم از غم زمانه فارغ بود و سرم از عیش خوش حالی یعنی رنج و راحت یکسان میدانستم ❊
براه بر یکی دکه دیدم بلند ❊ تنی چند مسکین بر و پای بند ❊ دکه بفتح و تشدید زمین بلند و چبوتره زندانیان پای بند گرفتار
و مسکین ازین راه ترحم فرموده ❊ بسیجیدم در دیدن انحال بسیج سفر کردم اندر نفس ❊ بیابان گرفتم چو مرغ از قفس ❊ ای از خوف گرفتار
شدن خود از انجا گریختم و سر بطی بیابان نهادم تا آنکه مرا در انحال یکی گفت کاین بندیان شب روند ❊ نصیحت نگیرند و حق
نشنوند ❊ شب رو عیار و دزد و شرفنامه ❊ چو بر کس نیاید ز دستت ستم ❊ ترا گر جهان شحنه گردد چه غم ❊ ای اگر دامنت از ستم
و بدکاری پاکست ترا چه باکست اگرچه تمام اهل جهان شحنه تو شوند و زندان را لعقوبت بگیرند و این ابیات مقصود
بالاتر اد قال الشیخ ❊ بترس از خدا و مترس از امیر ❊ نکوکار را کس نگیرد اسیر ❊ بعضی نسخ نکونام ست - نیاورده عامل
غش اندر میان ❊ نیندیشد از رفع دیوانیان ❊ تمثیل سابقست نیاورده و حال ست از فاعل نیندیشد رفع حساب
گرفتن - و گر عفت را فریب ست زیر ❊ زبان دلیرت نگردد دلیر ❊ معطوفست برین مصرعه نکوکار را آه اگر باکی تو در نهان
فریبی بدارد و پاک دامنی تو بریاست نه خالص برای رضای خدا بدانی که حالا در خلائق دلیر داری فردا پیش خالق دلیر نخواند
و گنگ و خجل خواهی شد و بعضے محشیان مصرعه ثانی چنین نوشته اند زبان در حسابش نگردد دلیر - و ضمیر شین عائد

بمخاطب نمود و من قبیل الالتفات من الخطاب الی الغیبة امادر هیچ نسخه فقیر را یافته نشد۔ چو خدمت پسندیده آرم بجای ٭ نیندیشم
از دشمن تیره رای ٭ پسندیده با اخلاص و دشمن عام تر است از ملک و جن و انس ٭ اگر بنده کوشش کند بنده وار ٭ عزیزش بدارد
خداوندگار ٭ بنده وار اثبات بکمال اطاعت در جمیع اوامر بوجهی که مستخبر نباشد۔ و گر کند رایست در بندگی ٭ ز جانداری
افتد بجز بندگی ٭ معطوفست بر بیت سابق جاندار سلاحدار که محافظت شاه کند جز بنده خربان و نیز آنکه باهتمام خرباشد
ای از مرتبهٔ اعلی که سلاحداری و قرب خواجه باشد بمرتبه ادنی فرو افتد که خواجه او را بخدمت خران مقرر فرماید و اگر جانداری معنی
کاهلی و سستی باشد که از سبب سستی خود بخواری خدمتگاری خران افتد پس العزیز قدم پیش نه کز ملک بگذری ٭ و گر باز
مانی زدو کمتری۔ ای در صورت کمال اطاعت خدا تعالی در شرف از فرشتگان هم بالای رو و در صورت عدم اطاعت از
درندگان هم کمتر شوی چه جای ملک و انسان **حکایت** در توکید توبه و انابت۔ یکی را بچوگان مه دامغان ٭
بزد تا چه طبلش بر آمد فغان۔ دامغان بدال مهمله و غین معجمه نام ولایتی و شهری بحد و د طبرستان بیمن مه فنا مه
و شاه و بدار فاعل بزد و بقرینه بیت لاحق الاحق در حقیقت شحنه است اما مجازاً اسناد بشاه نموده شد من قبیل بنی الامیر
المدینة یعنی شحنه بامر شاه دامغان او را بزد و شین مضاف الیه فغانست ای عابدی چو طبل ای چنانکه طبل هم بزدن
جوش و فغان می آید۔ شب از بیقراری نیارست خفت ٭ بر و پارسای گذر کرد و گفت۔ نیارست خفت ای از الم ضرب شحنه
بشب گر ببردی بر شحنه سوز ٭ گنه بردیش بیش بردی بروز۔ هر دو یای برای ماضی ست بر و صیغه اثبات و فاعلش یکی بدکور
و نبردی صیغه منفی ست و فاعلش گناه و او بر و مفعول آن شحنه بفتح شین و کسر حای مهمله مردیکه سلطان او را برای ضبط کار
آزمای شهر و سیاست دم درشهر نصب کند اما پارسیان بسکون حا خوانند کذا فی المنتخب و المدار اینجا بمعنی خود معمول
ست چه زود کوفت مجرمان بدست او باشد و کسی را زدن نخواهد پیش شاه عرض کرده تقصیرش عفو کناند و بعضی
بقرینه ظاهر بیت اول از شحنه بادشاه مراد گرفته چه بادشاه هم نگهبانست و کوتوال بادشاه در محاوره پارسیان تحقیقست
یعنی اگر بشب پیش شاه دامغان سوز خود و عذر گناه بردی در روز چنین بی آبرو نشدی و بر عارف مخفی نیست که رسید
مجرمان بشب بدرگاه سلاطین بسا مشکل است چگونه عفو تقصیر مگر آنکه شاه در خبر گیری زندانیان بود و باشد و یا زندان تحریب
کنشگاهی بوده باشد والله اعلم قال الشیخ فیما قصده ٭ کسی روز محشر نگردد خجل ٭ که شبها ببرگه برد سوز دل ٭ ای عذر گناه بدرگاه
خدا تعالی برد۔ هنوز ار سر صلح داری چو بیم ٭ در عذر خواهان نه بندد کریم۔ ار مختصر اگرست ای اگر حالا خیال صلح و باز آمدن
از عصیان میداری بجناب حق تعالی بیا چرا که در توبه هنوز باز است۔ زیزدان داور و او ز نخواه ٭ شب تیره تقصیر روز گناه
داور و داد ار هر دو بمعنی عادل و حاکم صفت یزدان ست که تو به بندگان را قبول مینماید و گناهانرا عفو فرماید تقصیر آن مفعول
بخواه است شب تیره طرف آن ای گرهی که آورد است از نیست هست ٭ عجب گر بیفتی نگیرد بدست۔ افتادن از سجده اناب
و مفعول نگیرد محذوفست ای کریمی که نعمت وجود که مبنی جمیع نعم است براوست بر تو اکرام فرموده است البته بوقت افتادن و شر

یعنی بماندن از برای لطف و فزونی از[illegible]

اگر بنده دست حاجت برآرد * وگر شرمسار آب حسرت ببارد. شرمسار بفتح همزه بنده بحذف یا خطاب است ای اگر بنده مطیع
هستی بعجز و نیاز دست حاجت برآر تا طاعت ترا قبول فرماید و اگر بنده عاصی و شرمسار هستی آب حسرت ببار تا گناهان ترا
عفو فرماید و در بعضے نسخ بدین طور است برآر این و در چشم آب حسرت ببار پس مضمون این بیت یک مطلب شد ای اگر در عبودیت
صادق هستی برین درگاه دستی برآر و اشکی ببار. نیاید برین درکسی عذرخواه * که سیل ندامت نشستش گناه. که رابطه بین الجملتین
است. سیل ندامت اشک شیرین مضاف الیه گنه است که مفعول نشست است. نریزد خدا آبروی کسی * که ریزد بشب آب چشمش بسی *
نریزد فعل متعدی است و ریزد لازم و آب چشمش فاعل آن و که صله یا است و در بعضے نسخ آبدیده واقع است و در بعضے دیگر است که ریزد گناه
آه فعلی التقدیرین کلا الفعلین متعدیان. **حکایت** در نا گہبد طاعت. بصنعا درم طفلے اندر گذشت * چه گویم
کزانم چه بر سر گذشت. بلا نون در آخر شهریست معروف بماوراء النهر و قیل قصبه ایست و یا و مدار در کلمه در زائده است و
میم مضاف الیه طفلی است که بیار وحدت نسبت در گذشتن مردن یعنی فرزندی از فرزندانم وفات یافت میم کزانم مضاف الیه سر است
ای از مردن طفل بسا غمگین شدم. قضا نقش یوسف جمالی نکرد * که ماهی گورش چو یونس نخورد. درین باغ سروی نیاید
بلند * که باد اجل بیخش از بن نکند * معنی این بیت و مقدم نوشته شد اعاده آن تواند که از شیخ باشد و اظهر آنکه در یکی
از دو جا از ملحقات باشد والله اعلم. نهالی بسی سال گردد درخت * ز بیخش برآرد یکی باد سخت. نهالی بیا تنکیر یا تحقیر بسی
سال طرف گردد است ای نهال پس از انکه بحد کمال رسید بیک صدمه باد سخت بزوال آید عجب نیست بر خاک اگر گل شگفت *
که چندین گل اندام در خاک خفت. ای از شگفتن گلهای بر روی خاک عجبی مدار چرا که بسا نازنینان گل اندام زیر خاک
خفته اند پس این اثر آنست میوه تاثیر شیرین هیچ میدانی ز حیثیت آنکه در زیر زمین شکر لبان خسپیده اند این ابیات
جمله معترضه بود باز آمد بحکایت و گفت. بدل گفتم ای ننگ مردان بمیر * که کودک رود پاک و آلوده پیر. ننگ بار آلودگی
خود گفته است ای ننگ مردان حقیر و موجب ننگ هستی چرا که صورت مردان داری و کار مثل ایشان از تو نیاید که علیه است آلوده پیر معطوف است
بر کودک پاک من قبیل عطف المفرد علی المفرد ای کودک پاک میرد و پیر آلودگی * ز سودا و آشفتگی بر قدش * بر انداختم سنگے
از مرقدش. سودا پریشانی و غم بر قدش متعلق آشفتگی ای از سبب فریفته بودن بر سر و قد آن نازنین سنگی بیائی وحدت
مرقد اسم مکان از رقود بمعنی خواب کردن یعنی خوابگاه و بعرف عام کنایه از گور میت حاصل آنکه از کمال محبت برای دیدن
وی قبرش را باز کردم و در درون رفتم و این چنین کار شرعا ممنوع است اما اگر کسی در عین غلبه شوق بوقوع آمد چه عجب *
ز هولم در آن جای تاریک و تنگ * بشورید حال و بگردید رنگ. میم هولم مضاف الیه رنگ است ای در آن گور مرا چنان هول گرفت که
حالم پریشان شد و رنگ رخم متغیر. چو باز آمدم زان تغیر بهوش * ز فرزند دلبندم آمد بگوش. تغیر گردیدن حال و میم ثانی
مضاف الیه گوش است و فاعل آمد مضمون بیت لاحقه ای فرزندم بزبان حال مرا گفت. گرت وحشت آمد ز تاریک جای * بهش باش
و با روشنائی درآی. یعنی بگور تاریک خود بروشنائی عمل داخل شو * شب گور خواهی منور چو روز * ازینجا چراغ عمل بر فروز *

تن بر زگرمی بلرزد زتپ * مبادا که تخلش نیارد رطب . بزرگرم گبست از زبر بر وزن مرز بمعنی کشت و باغ و کلمه که مفید معنی فاعلیت است یعنی کشاورز و باغبان تپ بمعنی بیقراری و اضطراب دل و مصرعهٔ ثانی بیان آن رطب ضم رای خرمای تر حال دانشمندان را بیان فرمود حال نادانان را بیان می فرماید . گروهی فراوان طمع ظن برند * که گندم نیفشانده خرمن برند . فراوان طمع ای بسیار طامع صفت گروه که بیان ظن ایشان گندم نیفشانده حال ست از فاعل برند حاصل آنکه کشاورزان با کمال سعی از خسران عاقبت ایمن نیستند که مبادا نخل شان بر ندهد و غافلان نابکار با عدم شغل عمل امید آن دارند که بی تخم فشاندن خرمن غله بخانه برند و این ظن ایشان خیال باطل است چنانکه گفت . بر آن خورد سعدی که بیخی نشاند * کسی خوشه برد که تخمی فشاند * که بیان آن و ثانی صله یا بیخی و تخمی بیاء عظمت است بیخ بزرگ و تخم بسیار کنایه از عمل کثیر . اللهم اجعلنا من

باب دهم در مناجات و خاتمه کتاب

بیا تا برآریم دستی ز دل * که نتوان برآورد فردا ز گل * خطاب بنفس خویش و دستی بیاء عظمت اشارت بکثرت الحاح و زاری ز دل ای از دل او صدق تمام دکه علیه است . بفصل خزان در نبینی درخت * که بی برگ ماند ز سرمای سخت . کلمه در زائده است و مصرعهٔ ثانی صفت درخت و تواند که وقتیه باشد و متعلق بیت لاحق و بیان نه بینی آنکه . برآرد تهی دستهای نیاز * ز رحمت نگردد تهیدست باز * مصرعهٔ ثانی معطوفست بر اول دست تهی اشارت بشاخ بی برگ یعنی شاخ درخت را ببین که چون از شدت سرمای بی برگ ماند دستهای نیاز بدرگاه او تعالی برآرد و از رحمت حق سبحانه خالی باز نیاید چنانکه . قضا خلعت نو بهارش دهد * قدر میوه در کنارش نهد . قضا و قدر را اراده الهی خلعت نو بهار برگهای سبز و تازه میوه بهمزهٔ عظمت . مپندار از آن در که هرگز نبست * که نومید گردد برآورده دست . تفریعست بر سابق که اول بیان است و صفت آن یعنی دروازه رحمت که مسدود نیست و با همیشه بر هر کس گشاده است که ثانی بیان پندار است برآورده حال ست از دست که فاعل گردد است و پندار که تو بجائی که بدرگاه او برآورده باشی خالی باز آید . همه طاعت آرند و مسکین نیاز * بیا تا بدرگاه مسکین نواز * مسکین آنکه دستگاه دنیا نداشته باشد بدرگاه آه متعلق بیت لاحق ای همه عابدان بجناب او تعالی سرمایه طاعت را می آرند و مسکینان بقصد طاعت نیاز و عجز خویش می آرند چون توقع ای نفس از طائفه اولی نیستی بیا تا بدرگاه آنکس که نوازنده مساکین است نیاز خویش بریم و سر بر آستان نهیم چو شاخ برهنه برآریم دست * که بی برگ ازین بیش نتوان نشست . که علیه است نوشته آخرت است برآوردن لابدیست و در آن فورا نجسرت نشینیم چون از مخاطبه النفس فراغ یافت عنان توجه بمناجات بر تافت و گفت . خداوندگارا نظر کن بجود * که جرم آمد از بندگان در وجود . جود در رحمت و عطا و عفو و خطا که علیه است و جمع آوردن بندگان از نسبت آنکه دعای جماعت با جابت اقرب است . گناه آید از بنده بر ساره * بامید عفو خداوندگار * و بعاء نسخ خاکسار واقعست بمعنی خوار و گرد آلوده گناه . کریما برزق تو پرورده ایم * بانعام لطف تو خو کرده ایم * چنانکه گدا بانعام خداوند مال خو منگیر دگدا چون کرم بیند و لطف ناز * نگردد ز دنبال بخشنده باز * ناز اینجا بمعنی نعمتست . تو ما را بدنیا چو کردی عزیز * بعقبی همین چشم داریم نیز * همین چشم اشارتست بإعزاز او تعالی عزیزی و خواری تو بخشی و بس

وتعز من تشاء وتذل من تشاء - خدایا بعزت که خوارم مکن ❊ بذل گنه شرمسارم مکن - بار بعزت قسمیه است که خوارم مکن جواب قسم عزت تواند
که لفظه عز و باشد ای بعزت تو و تواند که مرکب باشد از عز و یا خطاب هو الاظهر بقرینة الذل فی المصرع الثانی و ذال معجمه خواری ضد عز کذا فی الصراح
بعد از طلب عزت اخروی طلب عزت دنیوی و گفت - مسلط مکن چون منی بر سرم ❊ ز دست تو به گر عقوبت برم - مسلط بر انگیخته
و غالب کرده باشد چون منی بیای تنکیر مفعول مسلط مکن است کسی از مردمان که مثل من باشد بجای مجازات گناهانم بر من مگمارد مصرع
ثانی علت است - بگیتی بتر زین نباشد بدی ❊ جفا بردن از دست همچون خودی - بدی و خودی بیای تنکیر و مصرع ثانی بیان
مشار الیه کلمه این و فاعل نباشد گفتن از قلت تیز بر دست چه فاعل آن بدیست - مرا شرمساری ز روی تو بس ❊ دگر شرمسارم
مکن پیش کس + لفظ دگر متعلق است بمکن و میم مفعول اول مکن است و شرمسار مفعول ثانی - گرم بر سر افتد ز تو سایه ❊ سپهرم بود
کمترین پایه - میم گرم مضاف الیه سر است و میم سپهرم مضاف الیه پایه و یا سایه به همزه تحقیری اگر اندک سایه رحمت از تو بر سرم افتد سپهر که
بس بلند است پیش من کمتر پایه باشد الی نظم از آسمان هم بگذرد - اگر تاج بخشی سر افرازدم ❊ تو بر دار تا کس نیندازدم - ای فراز دو
فعل لازم و میم یا و مضاف الیه سر است این بیت از صنعت اقتباس است که در هر دو مصرعه کلامی محذوف است مصرعه ثانی تمامه آنچه
در مذکور محذوف است متفرع است بر مصرعه اول بتمامه آنچه در مذکور و محذوف است و در تقدیر کلام چنین است اگر تاج کرامت بخشی سرم بلند
گردد و اگر تیغ قهر برکشی سرم بر زمین ... العزت و خواری هر دو بدست تست پس بکرم عام خویش مرا از خاک مذلت بردار کسی
مرا نیندازد و بر خاک نیندازد تا کسی و ستم نگیرد چنان **حکایت** بعضی آورده است حکایت تنم می بلرزد چو یاد آورم - مناجات
شوریده در حرم - مناجات مفعول یاد آورم است مناجات از اول پیش حقتعالی گفتن برای رستگاری و نجات شوریده بهمزه وحدت
یا عظمت ای عارف بالله از غایت عشق پریشان حال باشد و تواند که شوریده بمعنی گنهگاری باشد که نادم گشته بمناجات پیوسته باشد و بیان
مناجات اینست - که می گفت با حق بزاری بسی ❊ میفکن که دستم نگیرد کسی - که علیه است ای مینداز مرا و خوار مکن چرا که اگر تو مفلسی بیچکس
جز تو دستگیری من نخواهد کرد - بلطفم بخوان و مران از درم ❊ ندارد بجز آستانت سرم - فاعل ندارد دست از آستان تو بر نخواهم تا فیست
خواه بلطف سوی خویش خوانی مرا خواه از در براندی مرا ثم قال الشیخ الی مناجاته فقال - تو دانی که مسکین و بیچاره ام ❊ فرومانده نفس
اماره ام - مسکین بی طاعت چنانکه گذشت بیچاره مضطر از ندامت و غرامت معاصی مصرعه معطوف است بر اول نظر با بیات لاحقه مناسب
آنست که مصرعه ثانی تفسیر مسکینی و بیچارگیست فرومانده زبون و مغلوب مضاف است بنفس اماره - نمی تازد این نفس سرکش چنان - که عقلش
تواند گرفتن عنان - که بیان چنان است و شین مضاف الیه عنان حال آنکه تاختن نفس اماره چنان سخت و تیز است که عقل باعنان او را
میتواند گرفت - که با نفس شیطان برآید بزور ❊ مصاف پلنگان نیاید ز مور - که کدامیه است پلنگان کنایه از نفس اماره و شیطان
راهزن مور کنایه از آدمی عاجز که ایشان مقاومت نتوان کرد - بمردان راهت که راهی بده ❊ و زین دشمنانم پناهی بده - با
بمردان او صل برای استعانت ترکی با استعمال رسیان صورتاً قسمیه گرفته است فلهذا آنرا بجوابی موصل گردانید پس قوله که راهی جواب آنست
و همه دو یا برای عظمت یعنی بحرمت مردان راه خویش که بر نفس خویش غالب آمده اند مرا بجناب خود راهی بده - خدایا بذات خداوندیت

تا اولی مضاف الیه ذاتست و ثانی مضاف الیه او صفاتش همچنان مانندی بیار مصدری صفت ذات و اوصاف او ثابت بذات تو که موصوف بجداوند
جمیع کائنات ست من العلویات و السفلیات و بصفات تو که موصوف اند بعدم مماثلت صفات ممکنات چه صفات قدیمه او
تعالی در کمال شباهه نیست که صفات حادثه ممکنات نسبت با وجودی ندارد و آن اشاره کافی اصل الالوهیة من الارادة و القدرة
و السمع و البصر و غیرها - لبیک حجاج بیت الحرام ٭ بمدفون یثرب علیه السلام - لبیک مفعول مطلق است فعل محذوف ای الب
لک لبا بین و التثنیة للتکریر و التکثیر کما تقرر فی النحو ثم حذف الزائد و اضیف المفعول بعد حذف الجار و معنی او آنست که استاده ام بخد
تو بعد استادنی در مدار و این لفظ جواب است بر وجه تعظیم و اجلال مر دعوت ایزد متعال را که اتمام بنای کعبه معظمه بزبان ابراهیم مردمان را
بزیارت خانه خویش و ادای مناسک خوانده بود چنانکه این معنی در علم حدیث مفصل است حجاج بضم و تشدید جیم حج کنندگان و
زیارت روندگان مضاف است به بیت الحرام که اسم کعبه شریفه است مدفون در گور کرده شده و اضافتش به یثرب یعنی مدینه منوره
زادها الله شرفا و تعظیما معنی فی است ای ابتدائه ثابت البرکات آنحضرت که او را در مدینه ودیعت نهاده اند - تکبیر مردان شمشیر زن
که مرد وغا را شمار زندن - رسم غازیانست که در حین کارزار بکفار نابکار نعره تکبیر میزنند و مصرع ثانی صفت اینانست
مرد وغا عبارت از کفار که بمیدان کارزار غازیان قدم زنند و تخصیص مردان باصحاب کرام بیجا است بر عموم خود باید گذاشت
بطاعات پیران آراسته ٭ بصدق جوانان نوخاسته - ای پیران که بفلاح و فوز اخروی آراسته اند و صدق جوانان اعتقاد درست و انقیاد
ایشان که در عین هنگام غرور جوانی خود را از عیش کامرانی باز داشته اند و جواب این قسمهای هفتگانه آنست - که مارا بدین ورطه
یکنفس زنهار ده و گفتن بفریاد رس ٭ یکنفس دنیا که مرا اهالی خور و اشل ورطه گرفتار ساخته است و هوا و هوس مقید نموده و بیک نفس
کردن بملاحظه حدیث شریف است که الدنیا ساعة و گفتن شرک آوردن با آن شریک حاصل آنکه مارا درین دنیا از حوادث شرک و کفر
که موجب ننگ آخرت است نگهدار و بر اسلام و ایمان ثابت دار و توانه که ورطه یکنفس عبارت از حال نزع باشد انجا تمه با بر توحید و ایمان
کنی که شریعه سعادات اخرویست - امید است که از نان که طاعت کنند ٭ که بیطاعتان را شفاعت کنند - این بیت تفریعیست
بیت سابق که اول بیان آنانست و ثانی بیان ابتدای چون مارا از شرک نگهداری امیدوار باشیم که پاکان و طاعتوران روز
شفاعت ما گنهگاران خواهند کرد و از عقوبت معاصی و زلات رهائی بخشند بخلاف آنکه ایمان ما مسلوب شود چه در حق کفار هیچکس
شفاعت نخواهد کرد چون درین بیت اثبات ایمان از حقتعالی خواسته و در عفو معاصی بر شفاعت پاکان معتمد شده بود باز
بطریق ترقی در دعا از ان روی برتافته از حقتعالی عصمت را هم درخواست بوجهی که پاکان را درین دعا وسیله گردو گفت - بپاکان
که آلایشم دور دار ٭ و گر زلتی رفت معذور دار - زلت بکسر و التشدید لغزیدن بگناه افتادن و یا پیش برای تنکیر یا عظمت است
حاصل آنکه از تو مجرد بقای ایمان نمیخواهیم بلکه عصمت از معاصی آینده و مغفرت گناهان گذشته نیز میخواهیم ٭ به پیران پشت از عبادت دوتا ٭
ز شرم گناه دیده بر پشت پا - مناجات دیگر است از عبادت دوتا صفت پیران است کذا مصرعه الثانی ای چشم را از شرم گناهان بر
پای خود دوخته اند و جواب قسم آنست - که چشمم ز روی سعادت مبند ٭ زبانم بوقت شهادت مبند ٭ سعادت اعمال حسنه که

مورث سعادت اخروی ست امر باعمال نیک یعنی با کن بدان بموفق فرما چه چراغ یقینم فرا راه دار ** ز بد کردنم دست کوتاه دار
میم اول مضاف الیه راه است و ثانی مضاف الیه دست فرا بمعنی پیش اینجا عبارتست از ورای اعتقاد بوقوع عقاب و عتاب اخروی
بر گناهان که آدمی را از بد کردن مانع آید. بگردان ز نادیدنی دیده ام ** مده دست بر ناپسندیده ام ناپسندیده بمعنی نالایق است ای
چیزیکه دیدن آن در شرع لائق و جائز نیست چنانکه دیدن مرد و زن بیگانه دست بمعنی قدرت باز از سابق ترقی نموده میفرماید
من آن ذره ام در هوای تو نیست ** وجود و عدم در ظلالم یکیست نیست صفت ذره هوا کنایت از نسبت و اضافت فی التعبیر
بالهوا ناظر الی التعبیر الممکن بالذره که بیان کلمهٔ آن از صدر مصرعهٔ ثانی بنابر ضرورت وزن محذوفست میم ظلالم مضاف الیه
وجود عدم ست یعنی من ممکن فانی آن ذره ناچیز هستم که وجود عدم من نظر با آفتاب وجود تو از روی اعتبار عقول سلیمه یکسان برابر
لان الممکن ان کان موجوداً فوجوده بالقیاس الی وجود الواجب کالعدم فهو باق علی عدمه الاصلی و آنکه میم مذکور را مضاف الیه اعتبار
نموده است از روی اعتبار اعتقاد من از قلت تدبر ست فانک لا تجد الحق معناً چون خود را ذره قرار داده معلوم ست که ذره
را بی شعاع خورشید ظهوری نباشد از جناب او تعالی تابشی درخواست نمود و گفت ** ز خورشید لطفت شعاعی بسم ** که جز در
ثنایت نبیند کسم شعاعی بضم بیاء موحده و کسره آن ای از آفتاب مرحمت و افضال تو اینقدر شعاع من ذره را کافیست که همه کس
مرا در ثنا و شکر تو بنید ای همیشه در ذکر و شکر تو باشم و بدین وسیله وجودی یابم اشارتست بمضمون حدیث شریف مثل الذی یذکر ربه
والذی لا یذکر کمثل الحی والمیت و بعضے نسخ بجای ثنایت شعاعت ** و عین و نعت پس برین نسخه شعاعی بیاء وحدت باشد که علیه
است یعنی یک تابش از آفتاب لطف تو مرا کافی و در کارست زیرا که بغیر در شرع تو مرا ظهوری نباشد و در نظر همه کس نیست باشم و
این معنی اشارتست بمسئله صوفیه صافیه که مظهر در وجود خویش محتاجست بظهور ظاهر در وی و پس وجود ممکنات منوط است
بتابش و ظهور وجود تعالی. بدی را نگه کن که بهتر کس ست ** گدا را ز شاه التفاتی بس ست. بدی بیار عظمت ای مرا که بدترینم
از لطف و رحمت چنان بین که بهتر کس است تا بهتر شوم و مصرعهٔ ثانی تمثیل ست التفاتی بیاء وحدت بعد از طلب مطالب دنیا
بطلب مطالب عقبی آمد و گفت. مرا گر بگیری بانصاف و داد ** بنالم که عفوت نه این وعده داد. بگیری ای بسبب معاصی در
آخرت عقوبت فرمائی و در لفظ انصاف و داد اشارتست بمسئله مقرره اهل سنت و جماعت که ان الثواب فضل من الله تعالی
والعذاب عدل ای لیس بظلم لانه جزاء المعصیة و که بیان گویم محذوفست وعده اشارتست بمضمون آیات کریمه که بباب مغفرت
وعفو وارد اند مثل قوله تعالی قل یا عبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعاً انه هو
الغفور الرحیم وقوله ان ربک لذو مغفرة للناس علی ظلمهم. خدایا بخواری مران از درم ** که صورت نه بندد در دیگرم.
مران از درم ای مناجاتم قبول کن و گناهم ببخش و که علیه ست و میم مفعول نه بندد ست و دیگر فاعل متصور و ممکن نیست مرا
دروازهٔ دیگر جز در تو. ور از جهل غایب شدم روز چند ** کنون کآمدم در بر ویم مبند. در معنی اگرچه کآمدم بیان کنون.
چه عذر آرم از ننگ تر دامنی ** مگر عجز پیش آورم کای غنی. تر دامنی فسق و فجور و استفهام انکاری ست و گر برای

استثنا رست کای بیان گویم محذوفست غنی بی نیاز از طاعت خلائق ای از ننگ و شرم معاصی هیچ عذر ندارم مگر آنکه عجز پیش تو آرم
و بگویم که یعنی من بنده عاصی ام - فقیرم بجرم و گناهم مگیر * غنی را ترحم بود بر فقیر - این بیت مقصود بالذاتست و مصرعه
ثانی علت مگیرست و فقیر محتاج و عاجز - چرا باید از ضعف حالم گریست * اگر من ضعیفم پناهم تویست - میم حالم مفعول
بایدست و مصرعه ثانی علت نفی ست که از استفهام انکاری مستفاد میشود و پناه عبارتست از رحمت شامله ایزدی که
یدل علیه البیت السابق پس اراده پناه آنحضرت یا پناه مشائخ کرام خروجست از شوق کلام باز بطور دیگر مناجات میکند
خدایا بغفلت شکستیم عهد * چه زور آورد با قضا دست جهد - عهد میثاق الست بربکم قالوا بلی - یعنی عجز هم آن
که بر عهد خویش ثابت باشیم اما قضا و اراده تو ما را ازان غفلت بخشیده است بسبب سستی طاقت ما را قوت نیست که با قضای
تو پنجه زند و خلاف آن بوجود درآرد - چه برخیزد از دست تدبیر ما * همین نکته بس عذر تقصیر ما - تدبیر اشارت بعزم ثبات
خود بر عهد مذکور همین نکته اشاره بسبقت قضای تو بدست جهد ما - همه هر چه کردم تو برهم زدی * چه قوت کند با خدا خودی - هر دو یای
مصدرست خودی قصد بنده عاجز که سراسر تکبر و هوس ست خدای اراده الهی که حکم نافذ دارد یعنی هر قصد و عزم فعل [illegible] کرده ام تو آنرا برهم زده
و خراب نموده پس خودی را با خدا چه رسد - نه من سر از حکمت بدر میبرم - که حکمت چنین میرود بر سرم * ای تخلف و عصیان نه از من بوجود
می آید بلکه حکم قضای تو بر سر من میرود که بخلاف تو میروم پس من مجبور هستم **حکایت** در تمثیل انیمعنی - سیه چرده را کسی زشت خواند
جوابی بگفتش که حیران بماند - لفظ فام و وام و گون و گونه و چرده و چرده مفید معنی لون باشد لیکن دو لفظ آخرین جز ترکیب بکلمه سیاه
مستعمل نشده است چون سیه چرده و سیه چرده کذا فی الرشیدی همزه سیه چرده برای وحدتست ای شخصیکه سیه رنگ بود و فاعل گفت سیه
چرده است و شین عاید بکسی که صله یارست و بیان جواب آنکه - نه من صورت خویش خود کرده ام - که عیبم شماری که بد کرده ام *
که اول الربط بین الجملتین ست و ثانی بیان عیب - ترا با من از زشت رویم چه کار * نه آخر منم زشت و زیبا نگار - ای نویسنده
صورت زشت و خوب من نیستم ثم قال الشیخ فی مناجاته - ازانم که بر سر نوشتی ز پیش * نه کم گردد ای بنده پرور نه بیش - میم ازانم
مضاف الیه سرست و گریبان ازان پیش اول بیای پارسی اشارتست بقضای سابقه و بیش ثانی بیای تازی و ازانم متعلق کم بیش
است حکمیکه با ازل در حق من مقدر نموده قابل افراط و تفریط نیست لهذا مثل گوی پیش چوگان قضا سر بردم - تو دانای آخر
که قادر نیم * توانای مطلق توی من کنم - ثانی بیا خطاب کنیم کدام کس هستم ای هیچ کم از هیچم - گرم راه نمای رسیدم بخیر - درم گم
کنی باز مانم ز سیر - میم گرم مفعول راهنمای ست و میم درم مفعول گم کنی و اختیار رسیدم که صیغه ماضی ست بجای رسم بنابر دلالت
اوست بر تحقیق رسیدن بنده بکارهای صواب رفتن بکار خیر - جهان آفرین گر نه یاری کند - کجا بنده پرهیزگاری کند *
حکایت همدرین معنی - چه خوش گفت درویش کوتاه دست * که شب توبه کرد و سحر گاه شکست - کوتاه دست تائب و زاهد
که از هوای نفس اماره دست کوتاه کند و ایهام بعجز درویش که بر سعادت و شقاوت خود دست قدرت ندارد و بیان گفت آنکه
گر او توبه بخشد بماند درست * که پیمان ما بی ثباتست سست - او راجع بحقتعالی که بدل هو من مذکورست و که علیه است

یعنی توبه درست و ثابت همانست که او تعالی بخشد چراکه توبه و عهد ما را ثباتی و بقائی نیست ثم قال الشیخ فی مناجاته . بحقت که
چشمم ز باطل بدوز ٭ بنورت که فردا بنارم مسوز ٭ با قسمیه است و که جواب آن حق عبارت از حقوق الله که بذمه بندگانست من
الفرائض والواجبات نور عبارت از قرآن کریم یا از شرع قویم ولا یخفی حسن الجمع بین الحق والباطل والنور والنار ٭ ز مسکینیم
روی در خاک رفت ٭ غبار گناهم بر افلاک رفت . میم مسکینیم مضاف الیه و یای مصدری است ای از مسکینی و عدم طاعت رویم بخاک
مذلت است ای چندان بی طاعتم که از شرمساری سر بر ندارم و چنان پر عصیانم که گرد گناهانم بر سر افلاک رسیده است ای چون تباهی عالم
بدین غایت است . تو یک نوبت ای ابر رحمت ببار ٭ که در پیش باران نماند غبار ٭ که علیه است . ز جرمم درین مملکت جاه نیست
ولیکن بملک دگر راه نیست . میم جرمم مضاف الیه جاه ای از بدی گناه بدرگاه حقتعالی جاه و مرتبه من نمانده است و لیکن ای بر در شده ام امان
جز آستانت بملکی دیگر راهم نیست یعنی بدرگاه تو بینالم و جاه از تو میخواهم زیرا که تو دانی ضمیر زبان بستگان ٭ تو مرهم بنه بر دل خستگان
ضمیر فعیل است بمعنی مفعول ای راز دل زبان بستگان بنابر شرمساری گناهان خستگان محتاجان امیدوار **حکایت** بدین معنی
مغی در برو از جهان بسته بود ٭ بتی را بطاعت میان بسته بود ٭ مغ بضم آتش پرست و در محاورات پارسیان بت پرست آمده کمام
هر دو یاء وحدت است یا بمعنی برای . پس از چند سالان نکوهیده کیش ٭ قضا حاجتی صعبش آورد پیش . نکوهیده کیش صاحب مذهب
باطل حاجتی یاء وحدت و فاعل آورد قضا حاجت مفعول آن و شین مضاف الیه پیش است . بپای بت اندر بامید خیر ٭ بغلطید بیچاره بر خاک دیر
دیر بفتح جای زاهد ترسا و بتخانه کذا فی المدار . که درمانده ام دستگیر ای صنم ٭ بجان آمدم رحم کن بر تنم . دستگیر صیغه امر است
ایمد و کن . بزارید در خدمتش بارها ٭ که هیچش بسامان نشد کارها . که رابطه بین الجملتین و شین عاید به بت است و ثانی عاید بمغ مضاف
الیه کارها و جمع آوردن کارها بنا بر عظمت و صعوبت آن حاجتست گویا که حاجت سخت حاجات بود سامان در خور چیزی و
آرام و مدار ای حاجتش بانجام و در خور خویش نرسید . بتی چون برآرد مهمات کس ٭ که نتواند از خویش راندن مگس ٭ مقوله شیخست
و بیان عجز بتانست بمعنی چگونه بتی برآورد موصوله و که صله آن و تواند که یا برای تحقیر باشد و که علت نفی ضمنی . برآشفت کای پای بند ضلال
بباطل پرستیدمت چند سال ٭ کای بیان گفت محذوف است و پای بند ضلال دام گمراهی . مهمی که در پیش دارم برآر ٭ وگرنه
بخواهم ز پروردگار . این یعنی تو چه نیست که مرتب برابر عزم خویش که شریک او یزد تعالی میدانست ای اگر حاجتم بر نیاری از تو بدیده
خصم تو پیوند دارد و بخواهم تعالی عما یقول الظالمون . هنوز از بت آلوده رو کیش مغ ٭ که کارش برآمد ز یزدان پاک . که رابطه بین
الجملتین است حقایق شناسی درین خیره شد ٭ که وقت و صافی برو تیره شد . یا برای وحدت است خیره حیران گشت بوجهیکه
از کمال حیرانی وقت مجموع او بپریشانی انجامید و گفت . که سرگشته دون آذر پرست ٭ هنوزش سر از خمر بتخانه مست
آذر پرست بالمد و ذال معجمه آتش پرست مبتدا موصوف سرگشته دون صفت مقدم آن و مصرعه ثانی با مصرعه اول بیت
لاحق حال است از او و مصرعه ثانی بیت لاحق خبر مبتدا است و بعضی نسخ بدین طور است که سرگشته مطران آذر پرست
مطران حاکم ترسایان که احداث رسوم کفر نماید کذا فی المدار پس مطران مبتدا باشد و شین هنوزش مضاف الیه سر خمر بتخانه کنایه از

عباد صنم بخلوص دل و شوق تمام و بمعنی نسخ خم میخانه دیده شد ـ دل از کفر و دست از خیانت بشست ✤ خدایش بر آورد کامی که جست
خیانت بر شکستن بت که عین خسر النست و شین مضاف الیه کام و عاید بمع ـ فرو رفت خاطر درین مشکلش ✤ که پیغامی آمد بگوش دلش ✤
شین مشکلش مضاف الیه خاطر است و عاید بحق شناس و این مشکل اشارت بمضمون دو بیت سابق و که مفاجیه است ـ پیغامی بیا هو صوله
وصله آنست که پیش صنم پیر ناقص عقول ✤ بسی گفت و قولش نیامد قبول ✤ عقول بالضم جمع عقل است که بمعنی خرد و دانش و نیز مفرد بمعنی
پناه و مرتبه و بالفتح دوائیست قابض که شکم را به بندد کذا فی المنتخب و الکشف اگر بمعنی مرتبه و جای پناه باشد ظاهر باشد چه آن منع هم کم مرتبه
است و جای پناه او یعنی بت هم کمتر است و اگر جمع عقل باشد جمعیت آن برای افاده مبالغه باشد گویا آن پیر نسا عقل داشت و هر یک
آن ناقص بود و بس ـ گر از درگاه ما شود نیز رد ✤ پس آنگه چه فرق از صنم تا صمد ـ و صمد است بمعنی مفعول از رانده شده صمد بالفتح
مهتر و آنکه عالمیان در مهمات بدو آهنگ کنند و بی نیاز و بلند و دائم در منتخب قال الشیخ مخاطباً للسامع ـ دل اندر صمد باید ای دوست
دوست ✤ که عاجز تر است از صنم هر چه هست ـ که علیه است هر چه هست عامتر است از اصنام و خلق تمام محال است گر سر برین در
نهی ✤ که باز آیدت دست حاجت تهی ـ که بیان کلمه این محذوف است که در معنی مبتدا مو خر است و محال است خبر مقدم آن تا آید
مضاف الیه دست حاجت است باز آمد بمناجات و گفت خدایا مقصر بکار آمدیم ✤ تهیدست امید وار آمدیم ـ بکار ظرف مقصر است
و کار عبارت از طاعت تهیدست بطاعت و بی عمل **حکایت** همی زین معنی شنیدم که مستی زتاب نبید ✤ بمقصوره
مسجدی در دوید ✤ تاب بالفتح روشنی و توانائی و رنج و گرمی آفتاب و مرا اینجا بمعنی گرمی است نبید بالفتح نون و با موحده و یای تحتانیه و ذال
معجمه شراب خرما شایل و مدار مقصوره جای ایستادن امام در نماز و نیز کوتاه کرده شده و حجره شامل اینجا مراد مسجد است و حجره مراد نیست
بقرینه ابیات لاحقه و هر دو یا برای وحدت است حاصل آنکه شخصی مست از شراب خرما چون اندکی اقامت یا وقت از کرده خود پشیمان
گشت قابیت به محراب مسجد نهاد و عذر گناه بدرگاه آورد باین تقریر تدافع بیتین واقع شده مست انه همه چیز بیخبر باشد او چگونه براه انابت
آید و در ادراج لفظ تاب مقصوره اشارت است بآنکه چون کسی از گرمی آفتاب بجان آید نا کام بسایه حجره یا دیوار التجا می برد پس آنکس
هم از گرمی معنوی شراب بیخبر نه است بسایه معنوی بمقصوره آمد که مغفرت و عفو است بدانکه پارسیان فرق ذال معجمه از دال مهمله بدین ضابطه
امتیاز کرده اند که اگر پیش از و حرف صحیحه ساکن باشد مهمله خوانند چنانکه گرد و برد و اگر صحیح متحرک یا حرف علت باشد ساکن یا متحرک
آنگاه معجمه خوانند چنانکه خواجه نصیر این ضابطه را به نظم آورده است ✤ آنانکه بفارسی سخن میرانند ✤ در معرض دال ذال را ننشانند
ما قبل وی ار ساکن جز وای بود ✤ دال است و گرنه ذال معجم خوانند ✤ پس اینجا حرف ساکن نه علت هست لیکن اصح آنست
درین دو مقام اخیر مهمله و معجمه هر دو خوانند و مولانا شرف الدین علی فرق ننموده است و فرموده که اهل فارس درین مقام معجمه خوانند یعنی
دوید را در مصرعه ثانی بذال معجمه باید خواند و جمعی که از تحقیق اطلاعی ندارند و از قاعده پارسیان بیخبر اند لفظ نبید را بمصرعه اول
بنا بر مراعات قافیه دوید بدال مهمله خوانند و الله اعلم ـ بنالید بر آستان کرم ✤ که یا رب بفردوس اعلی برم ـ که بیان گفت محذوف
و میم مفعول به است ـ موذن گریبان گرفتش که هین ✤ سگ و مسجد ای فارغ از عقل و دین ـ شین مضاف الیه گریبان است و که

بیان گفت محذوفست کلمه این مانندهای تنبیه است و او مفید معنی مبالغت یعنی ای آنکه از عقل و دین بیخبر هستی و سگ در مسجد را هم ساختی از مسجد بیرون
شو که ناپاک هستی - چه شایسته گردی که جوی بهشت - نمی زیبدت نا زیبا روی زشت - که رابطه بین الجملتین است و مصرعهٔ ثانی تمثیل برای
تخجیل - بگفت این سخن پیر بگریست زار * که مستم بدار از من ای خواجه دست - مست فاعل گریست و که بیان گفت محذوفست ای پیر گفت
که متعرض من مشو خود را مست بنابر بقای اثر مستی گفته است و الا از مست بیخبر گفتگوی عاقلانه صورت نه بندد - عجب داری از لطف پروردگار
که بخشنده گناهان مدور شمار - که بیان کلمه محذوف که در معنی مفعول عجب داری - ترا می نگویم که عذرم پذیر * در توبه بازست و حق دستگیر *
ای زاری من پیش حقست که غفور رحیمست پیش تو کرم را از خود میرانی - همی شرم دارم که لطف کریم * که خوانم گنه پیش عفوش عظیم *
که بیان محذوفست و گنه مفعول اول خوانم است و عظیم مفعول ثانی ای نظر بلطف عمیم ایزد کریم انمیعنی شرم دارم که گناهان خود را پیش عفو او
عظیم خوانم بوجهی عفو آنها را محال دانسته از طلب مغفرت باز آیم بلکه عفو و لطف او از گناهان هر کس عظیم است و معاصی امم سابقه و لاحقه پیش عفو
من و زن یکجو ندارد دلهد سر بر آستان نهاده ام و فردوس اعلی میخواهم و آنکه معنی چنین کرده است که بوقت عفو خواستن از حق تعالی گناه عظیم را
می خوانم و میشمارم ازین معنی شرم و حیا دارم راه بجای نبرده است تمّم قال الشیخ فی مناجاته - کسی را که پیری درآرد ز پای * چو دستش نگیری نخیزد ز
جای - یعنی پیران عاجز تا باید دستگیری تو نمیخیزند - من آنم ز پا اندر افتاده پیر * خدایا بفضل خودم دستگیر - این هم آن پیرم که از پا
افتاده ام پس دستم بگیر و گناهم بخش + نگویم بزرگی و جاهم ببخش * فرو ماندگی و گناهم ببخش - جاه تفسیر بزرگیست عبارت از مناسب
اخروی و مصرعهٔ ثانی اضرابست از اول فروماندگی قصور طاعت و گرفتاری معاصی اکنون فضل و لطف و تعالی بیان میکند - اگر یاری
اندک گنه دانمی * به بابخردی شهره گردانمی - بیاری بیار وحدت و میم دانمی مضاف الیه گناه است و میم ثانی مفعول گردانمی ای هر کسی که از
یاران هم بر گناه من مطلع گردد به سبب بابخردی خود مرا در عالم رسوا گردانند - و گناهم فاش کند و بابخردی بنابر آن گفته که اظهار عیوب
دیگران از کار نابخردانست - تو بینا و ما خائف از یکدگر * که تو پرده پوشی و ما پرده در - بینا و مطلع بر عیوب بندگان و که علیه است
حاصل آنکه ما گنهگاران را واجب و لازمست که ترس از تو داریم که بهر چیز بینا و شنوا هستی و مجازات هر کس بدست تست نه از خلائق که محض
بیخبر اند و چیزی بدست ایشان نیست اما بالعکس آن کرده ایم که ترس از یکدگر داریم نه از تو چرا که تو بکرم خویش پرده پوش هستی و ما خلائق
پرده در یکدگریم - برآورده مردم ز بیرون خروش + تو بینده در پرده و پرده پوش + این بیت تقریر مصرعهٔ ثانی بیت سابق است
لف و نشر مشوش چه مصرعهٔ اول بیان پرده دری خلائق و مصرعهٔ ثانی بیان پرده پوشی خالق است ای مردان بیرون از پرده بگمان خود
بر یکدگر خروشانند که فلان در پرده در کار بد می کند و تو اندرون پرده حاضر و بینا هستی و پرده بندی در بعضی بجای بیننده
پاینده واقعست اما بنده عاصی در پرده جلیس و انیس هستی و آنچه بعضی دیگر بیرون پیران یا پیری دیده شد تصحیف تخفیف است
کما لا یخفی - بنادانی از بندگان سر کشند * خداوندگان قلم در کشند - این بیت علت مصرعهٔ ثانی است بطریق قاعدهٔ کلیه لهذا
بندگان خداوندگان را بصیغهٔ جمع آورده شد یای بنادانی سببیه است از مختصر اگر سر کشند عاصی شوند و بخلاف فرمان روند قلم در کشند
معاف فرمایند و عقوبت ننمایند باز بمناجات آمد - اگر جرم بخشی بمقدار جود * نماند گنهگاری اندر وجود - گنهگاری بیای تنکیر الجود

وکرم تو بحدی عظیم است که اگر بمقدار آن کار فرمائی البته همه عاصیان مغفور شوند و به بهشت روند. وگر خشم گیری بقدر گناه * بدوزخ
فرست و ترازو مخواه . ای گناهان ما چنانست پس. گرم دست گیری بجای رسم . وگر بفگنی بر نگیرد کسم . میم گرم مضاف الیه دست است
و میم کسم مفعول بر انگیزد بجای بر ته اهل فلاح و فوز مناصب آخرت . که زور آورد گر تو یاری دهی * که گیرد چو تو رستگاری دهی
که هر دو جا کاف استفهامیه است ورآوردن ای مقهور و مغلوب سازد ای مواخذه بگناه کند باز بطور دیگر مناجات میگوید . دو خواهند بودن بمحشر
فریق * ندانم کدامین دهند م طریق . لفظ دو متعلق فریق است که در روز قیامت خلایق دو فریق خواهند شد فریق فی الجنة
و فریق فی السعیر . عجب گر بود راهم از دست راست * که از دست من جز کجی بر نخاست . عجب ای مقدم شرط دست راست اشارت
بآنکه بهشتیان را در آن روز بسوی دست راست ایستانند و نیز نامهای اعمال بدست راست ایشان دهند بخلاف دوزخیان که بجانب دست
چپ باشند و نامهای اعمال هم بدست چپ ایشان دهند چنانکه حقتعالی در قرآن مجید فریق اول را اصحاب الیمین و فریق ثانی را اصحاب
الشمال نام کرده است و که علت عجب است ای اگر من گنهگار را بدست راست گشند عجبی خواهد بود چراکه از دست من جز بدکاری و کجی
بر نیامده است و ببعضے نسخ بجای کجی بدی واقعست اما بلفظ راست نسخه اول اولی است . دلم میدهد وقت وقت این امید
که حق شرم دارد ز موی سپید * میم دلم مفعول اول امید هست و امید مفعول ثانی و وقت وقت گاه بگاه و نیز ساعت بساعت
که بیان امید است الموی سپید که نور روی است بنار نمیسوزد و باز بحال تباه خود نظر کرده میگوید . عجب دارم ار شرم دارد ز من * که شرم
نمی آید از خویشتن . ار مخفف اگر که علت عجب دارم است ای اگر از موی سپید من شرم دارد و گناهانم عفو فرماید عجب است چراکه من از
سپید خود شرم نمیدارم و پیرانه سر با سال در گناهم پس از این چنین بی شرم شرم داشتن او تعالی از عجایب است باز بطور دیگر
مناجات می کند . نه یوسف که چندان بلا دید و بند * چو حکمش روان گشت و قدرش بلند . استفهام انکاری است بلا
اشارت بزد و کوفت برادران یوسف که او را دست بیرون بردن از کنعان و انداختن در چاه بیوسف رسیده بود و بند بشارت
بحبس چاه مذکور و تواند که از بلا جمیع رنجها و محنتها که بعد از دوری یوسف از یعقوب تا دم عزیزی و سلطانی بر آمده است مراد باشد
و از بند محنت زندان مصر که از دست زلیخا گشته بود چرا که این همه بلاها و محنتها در حقیقة از برادران یافته بود اگر او را از پدر دور نیفگنند
بمحنتها و بلاها گرفتار نشدی یوسف مبتدا موصوفست که چندان الخ صفت آن چو حکمش ظرف است لاحق است که خبر مبتدا است * گنه عفو
کرد آل یعقوب را * که معنی بود صورت خوب را . که حلیه است معنی و عبارت از خوش حالی و کرم وجود کما اطلبوا الخیر عند حسان الوجوه
و بالله در القائل ع هر آنکس که در جهان نیکوست و لیش . یعنی بهتر زر و او دست خویش . بصورت هر که زشت آمد سرشتش * بدست از
روی زشتش خوب سرشتش + بکردار بدشان مقید نکرد * بضاعات مزجات شان رد نکرد . با کردار سببیه است و بضاعات جمع بضاعت
و مزجات بضم رخت اندک از زر و غنا که و کالای کمینه و رد از این صفت بضاعات است از رختهای کم از روی اعتبار و شان
مفعول راجع به آل یعقوب یعنی برادران او را آورده اند که چون یوسف عزیز مصر گشت و در کنعان خشکسال افتاد و کار برادر و یعقوب
تنگ شد یوسف در آن حین در آن ما خلایق که از اطراف در مصر میرفتند احسانها و صدقات بیشمار آغاز نهاد تا آنکه دانه نگو

او بگوش یعقوب رسید فرزندان را پشم گوسپندان و شتران و نمدها و دراهم ناسره که در مصر رواجی نداشتند و چرمهای خام و امثال آن
داده بمصر روان کرد و فرزندان عرض گوشتند که بضاعات ما هیچ نیست بدین بضاعات پیش عزیز مصر نمیرویم چه دیگر خلائق هدیه
او جواهر و دیباو زر و نقره و انواع نفائس می برند یعقوب گفت شنیده ام که عزیز کریم النفس ست و کریم اندک چیز قبول مینماید
و نعمت بدیگران عطا می فرماید بروید و از انجا غله بیارید که کار بر سخت شد چون بمصر آمدند بضاعات مذکوره پیش یوسف نهادند
یوسف ایشانرا بشناخت و چیزی نگفت و همه را قبول نمود و هر یک شتر بار غله عطا فرمود و تفصیل این قصه در تفاسیر باید
جست. حاصل ابیات آنکه یوسف بحسن و جمال با کمال صاحب خصایل حمیده و اخلاق پسندیده بود با وجود سلطنت و کمال
قدرت خود گناه برادران خویش عفو فرمود و بسبب کردارهای بد ایشان را در مصر مقید نساخت بلکه بضاعات مزجات ایشان
را قبول فرموده بعطاهای متکاثره و صدقات متوافره خرسند و شادمان نمود و او تعالی که جمیل علی الاطلاق و کریم الاخلاق
ست البته با همه قدرت و قوت گناهان بندگان را عفو خواهد فرمود و مکافات بدی بدی نخواهد کرد بلکه با همه تهیدستی
خرم خواهد ساخت چنانکه گفت ز لطفت همین چشم داریم نیز ٭ برین بی بضاعت ببخش ای عزیز ـ امید با حسانی و عفو یکه
یوسف با برادران کرده است چون بضاعت برادران مزجات بود و وجود او کالعدم لهذا بحق خویش بی بضاعت گفت
و عزیز اسم او تعالی است بمعنی غالب و نیکو کار و فی ایهام الی العزیز المصری یوسف ـ کس از من سیه نامه تر دیده نیست
که هیچم فعال پسندیده نیست ـ فاعل دیده کس ست و که علیه ست و میم هیچم مضاف الیه فعال و یا لیس برای تنکیر و فعال اینجا
بمعنی کارست یعنی هیچکس سیه نامه و بدکردار تر از من در جهان ندیده است چرا که هیچ کاری پسندیده از من بوقوع نیامده است
پس این بیت اثبات بی بضاعتی است ـ جز این کاعتمادم بیاری تست ٭ امیدم بآمرزگاری تست ـ جز کلمه استثنا است
مصرعه سابق ست بیت سابق کاعتمادم بیان اینست و یاری عبارت از تائید الهی و مغفرت معاصی و مصرعه تفسیر مصرعه اول ست
و تواند که هر یک از مصراعین مطلبی علیحده باشد یعنی هیچکاری نیک ست بدنیدارم مگر این کار که بر یاری تو اعتماد نمودم که
البته مراد دهم آخرین شهد شهادت بنوشانی و مگر آنکه بر مغفرت تو امید بسته ام که البته بخشی خلعت غفرانم بپوشانی و آنچه
بعضی واقعست ام کاعتمادم تصرف ناسخانست ـ بضاعت نیاوردم الا امید ٭ خدایا ز عفوم مکن ناامید ـ عائد نیست
از اعتماد یاری مذکور و از امید آمرزگاری مسطور ـ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ
رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ
حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ رَبَّنَا أَحْسِنْ عَاقِبَتَنَا فِي الْأُمُورِ كُلِّهَا وَأَجِرْنَا مِنْ خِزْيِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْآخِرَةِ
رَبَّنَا خَلِّقْنَا مُحِبًّا وَارْزُقْنَا مُحِبًّا بِحُرْمَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ
أَجْمَعِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ +

نام کتاب	قیمت
مذاق العارفین۔ حسب مراتب نمبر کورہ کاغذ معمولی	ع
گلشن سروری۔ نظم میں تہذیب واخلاق کا بیان مؤلفہ غلام سرور لاہوری	۰۲ر
اکسیر ہدایت۔ ترجمہ اردو کیمیائے سعادت جامع شریعت وحقیقت مرتبہ مولوی فخرالدین احمد۔	۶ر ۳پ
نصیحت نامہ۔ اسم بامسمّٰے مترجمہ منشی دیبی پرشاد۔	۵ر ۳پ
ترجمہ رشحات۔ مترجمہ مولانا ابوالحسن فریدآبادی کاغذ سفید	عہ ۳پ
تہذیب احسانی۔ مؤلفہ حکیم احسان علی۔	۲ر
مجموعۂ توحید از شاہ عبدالصمد عرف رن مست خان شامل چار رسالہ (۱) الف بے وجبن (۲) بھجن (۳) مثنوی اللہ نام جیورے (۴) پریم نامہ شاہ ولی	۱ر
رہبر راہ حق۔ مجموعہ فراہم کردہ حاجی زردار خاں صاحب سیزدہ رسالہ (۱) رہبر راہ حق (۲) رسالہ مرغوب القلوب از حضرت شمس تبریز (۳) مثنوی شاہ بوعلی قلندر (۴) مثنوی بے سرنامہ عطار (۵) مثنوی چشم کمشاد (۶) پریم نامہ شاہ ولی (۷) مثنوی اللہ نام جیورے (۸) بھجن از حضرت شاہ عبدالصمد (۹) الف بے وجبن (۱۰) تحفۃ العاشقین (۱۱) مثنوی حضرت شیخ بہلول (۱۲) رموز حقیقت (۱۳) ترجیع بند عارف	۹ر
اردو ترجمہ ریاض رضوان۔ شرح گلستان فارسی یہ شرح مشہور ومعروف از تصنیفات مولانا ریاض علی	

نام کتاب	قیمت
مروج درس وتدریس طلباء ہے کہ جس کا ترجمہ مولانا ابوالحسن صاحب فریدآبادی نے بعبارت فصیح فرمایا۔	۹ر
مجموعہ تصوف۔ تصنیف حقائق آگاہ شیخ برہان صاحب	۴ر
مخزن الانوار۔ ترجمہ گنج الاسرار از مولوی محمد یوسف علی شاہ۔	۸ر
منبہات منظوم۔ عربی با ترجمہ اردو نثر ونظم از شیخ احمد بن علی۔	۶ر
گلدستہ جنان اردو۔ شرح بسیط گلستان سعدی از سید رزاق بخش۔	عہ ۸ر
مشارق الانوار معروف بہ گلدستۂ معجزات احمد مختار ورسول سید ابرار در زبان پنجابی مصنفہ مولوی غلام رسول	۸ر
گلبن دانش۔ ترجمہ بزبان اردو کتاب می باید دید از راجہ راجیشور راؤ۔	۱ر ۳پ
گیان ساگر۔ مترجمہ منشی گردھاری لال	۰۳ر
کتب تصوف فارسی	
نفحات الانس۔ مع حواشی مفید از ملا عبدالرحمن جامی	۴ر
انوار الرحمن۔ در ملفوظات از مولانا مولوی شاہ عبدالرحمن جدید الطبع۔	عر

اگر

عمدہ سستی۔ خوشخط بارعایت کتابیں خریدنا

چاہتے ہو تو براہ راست ہماری دوکان

سے طلب فرماکر مشکور فرماویں فوراً آپ

کے حکم کی تعمیل ہوگی۔

المشتہر

حاجی چراغ الدین سراج الدین تاجران کتب بازار کشمیری لاہور

بعون صناع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و زمان

نسخۂ دلپسند شاہد مضامین را حلی بند کاشف معلقات حکمتی مظہر اسرار پندی المسمی بہ

شرح گلستان سعدی

مصنفہ منشی بینظیر دبیر اعجاز تحریر سر آمد فصحای نامی محمد اکرم الملتانی

در مطبع نامی منشی نولکشور واقع کانپور زیور طبع مزین شد

التماس

اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی اور فہرست اوسکی ہر ایک شائق کو چھاپے خانہ سے ملسکتی ہی جسکے معائنہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے ٹیٹل پیج کے تین صفحہ سادہ مین کتب علم اخلاق و تصوف فارسی و کتب اخلاق و تصوف اردو و بعض کتب متفرقات و غیرہ درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی اوس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانے سے قدردانون سے آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو۔

کتب علم اخلاق و تصوف فارسی

گلستان محشی۔ کلان جلی قلم از مصلح الدین سعدی شیرازی۔

ایضاً محشی۔ بر قلم متوسط با فرہنگ ٹیٹل رنگین

ایضاً محشی خرد۔

گلستان مترجم۔ با ترجمہ اردو لفظ بلفظ یہ نقلی ترجمہ مبتدیون کے واسطے نہایت مفید ہی۔

ایضاً شرح گلستان مسمی بہ۔ ریاض رضوان از مولوی ریاض علی۔

تضمین گلستان سعدی۔ از ہر گوپال تفتہ

گلستان حکیم قاآنی۔ بجواب گلستان سعدی

بہارستان جامی۔ ہم بہار گلستان سعدی۔ از ملا عبدالرحمن جامی

خارستان۔ ہم پہلوی گلستان از ملا مجدالدین خوانی۔

بوستان محشی جلی قلم۔ خوشخط از حضرت مصلح الدین سعدی شیرازی۔

ایضاً قلم بدرجۂ متوسط۔

ایضاً۔ متوسط قلم دو مصرعہ

ایضاً سہ مصرعہ۔

بوستان سعدی مترجم۔ اردو نظم ہم وزن شعر بہ شعر از گوبند پرشاد خفا۔

لوائح جامی۔ رموز تصوف از ملا عبدالرحمن جامی۔

مصباح التہذیب۔ نصائح عارفانہ از شیخ کمال الدین۔

مصباح الہدایت ترجمہ عوارف۔ اصول و معانی اہل تصوف از شاہ محمود الکاشانی۔

صد پند و دو پند لقمان حکیم۔ شامل چار رسالہ (۱) سعادت نامہ۔ (۲) رسالہ خواجہ عبیداللہ احراری۔ (۳) تحفۃ السلوک۔ (۴) منہاج العارفین

سرور العباد۔ شرح قصیدہ بانت سعاد از مولوی عبدالحافظ۔

پندنامۂ عطار۔ از شیخ فریدالدین عطار۔

کیمیاے سعادت۔ محاسن آداب اخلاق و تہذیب از امام محمد غزالی۔

رسالہ تحفۃ المومنین اے سلسلۃ الصالحین۔ از مولوی محمد معین الدین۔

اخلاق جلالی محشی۔ از ملا جلال الدین دوانی۔

اخلاق ناصری۔ از علامہ نصیرالدین طوسی۔

اخلاق محسنی سوکھو سر رشتہ تعلیم صیغہ فارسی۔

معدن الجواہر۔ مکارم اخلاق از ملا طرزی۔

مثنوی سلسبیل۔ بروش موعظت حکیمانہ از حکیم منور حسین امروہوی۔

بعون صانع بیچون و بمکان فضل خلاق زمین و زمان

نسخهٔ دلپسند شاهد مضامین راحلی بند کاشف معلقات حکمتی مظهر اسرار پندی المسمی به

شرح گلستان سعدی

مصنفهٔ منشی بینظیر و دبیر اعجاز تحریر سرآمد فصحای نامی محمد اکرم الملتانی

در مطبع نامی منشی نولکشور واقع کانپور بزیور طبع مزین شد

ما طریق رهنمائی از خرد آموختیم
چوب تعلیم از عصا دارد بکف استاد را

بسم الله الرحمن الرحیم

سپاس خدایرا که نضارت بهار نامش بر ورق زبان شرح گلستان نموده و نگهت نسیم یادش مرغنچهٔ دل ابواب
بوستان کشوده ثنائی که نه فلک از بار منتش شل چرخ پشت خم یافته و هفت از وفور نعمتش چون طبقات
تنگی گرفته رحیمی که ابر نیسان زبان را رحمتش مانند صدف قطره در بر و بحر زخار محیط از سحاب احسانش همچو گوهر نم پر در
کریم که صحن فلک در حصر کرامتش برنگ کواکب نمکدان و خوان زمین از بیش خورد انعامش بلسان آسمان سماط
ریزه ستان سبحانه و تعالی عما یصفون علوا ابیات ای نام تو قالب زبانها ٭ یاد تو نگار بند جانها ٭ آورده باد نست
جانم ٭ آشفتهٔ شوق تو جانم ٭ عمریست که در هوای شوقم ٭ در سینه شکست خار ذوقم ٭ هر چند که بی تو سر در آید ٭ عمر یکه
بهیچ کس نیاید ٭ آن شوق بکن بدل کرامت ٭ گر یاد دگر بود سلامت ٭ پای دل من بکش از این گل ٭ با غیر خودش مبند محمل ٭
در سینه خود بسوز داغی ٭ گر غیر تو باشدم فراغی ٭ پا بشکنم از گزار در راه ٭ در سر منهم دماغ همراه ٭ انداز بکوی خویش بارم ٭
گر راه دگر بود عیارم ٭ در خاک چنین فتاده مگذار ٭ بردار ز خاک و رو بره دار ٭ راه بنما که ره بیابم ٭ بر پای محمدی شتابم ٭
و تحیت پیغمبریرا که پیغام نامش بر روی عدم در های وجود کشوده و جمیع پیغمبران از پیام رسالتش بطریق رسولان پیغمبری نموده
رسولیکه نامهٔ رسالت را بر زبان مرسل برخوانده و حرفی از کلام خود مانند وحی بر لب نرانده داعی که ز سنگینی کوه از
گرمی دعوتش شرر آتش زیر پا و تنه درخت از نسیم دعا لیش همچو گردباد و شده در هوای هادی که جادهٔ هدایت از نقش
مالش مثل طریق مقصود شهراه گردیده و گرویهٔ ضلالت زیر پای مستقیمش لبان کلوخ نرم مالیده صلی الله تعالی علیه و سلم
تسلیما کثیرا کثیرا ابیات ای سرور سروران کونین ٭ وی داور داوران دارین ٭ از سرور تو سرور بیان ٭ وز
داوری تو داوری ما ٭ از نام تو سروری معلی ٭ از ذات تو داوری مجلی ٭ هر نام ز نام تست نامی ٭ هر ذات ز ذات تو ارامی

از تو روح صاحب جان ٭ زنده بدم تو دین و ایمان ٭ کوی تو ریاض ولد آدم ٭ خاک تو بهشت هر دو عالم خاک
توره صفای ایمان ٭ نقشش قدم تو صیقل جان ٭ **اما بعد** میگوید کمترین آرزومندان کرامت ربانی فقیر
محمد اکرم بن عبد الرزاق ملتانی که چون بعنایت ازلی و فضل لم یزلی تماشای بهارستان سخن دست داد و پای تفرج
در بوستان معانی نهاده در هر گلشن کهن و تازه سیر نمود و از هر نهالی قدیم و جدید گلها ربود ناگاه پنجهٔ فکر بر حلقهٔ در گلستان
افتاده مفتح ابواب هر باب او را بر روی تفکر بگشاد و دید که در سیر تماشائیان بدیده برگ و شاخش شکسته و از دسته بندی
گلچینان بید دست گلشن بر زمین نشسته و چمن آرائیان بی نیاز به پرداخت کمالش نپرداخته و سروها پریان بلند پرواز فصلها
تماهش برداشته خواست که گلشن همیشه بهار را که گلستانیست خندان و بوستانیست بنجیزان چمن چمن آرایش کند و طرف
خیابان بندد و هر گلبن را طراوت دهد و هر سبزه را تازگی بخشد پس از سحاب فیضان الهی بارانی درخواسته و از بحر افضال
بی تناهی آبشاری آورده بسر سبزیش پرداخت و دست در تعمیرش انداخت امنی الاهتمام و منه الانعام و منی المسئلة و منه الانعام
بسم الله الرحمن الرحیم بدانکه حمد و ثنای تبارک و تعالی و سپاس و ستایش حضرت اعلی اجلت آلائه و عمت نعمائه باوصاف جلالیست
یا نبوت جمالی از انجا که هیبت جلال و عظمت کمال نامتناهی زهره شگاف زبان و گوش ست و طاقت ربای دانش و هوش شیخ علیه
الرحمة از آن اعراض نموده بتنظیم جواهر اوصاف جمالی پرداخت و سر کتاب بدین تاج برافراخت که منت مر خدای را عز و جل منت بالکسر نعمت دادن
و امتنان شمرده و بیان کردن نیکی خویش بر کسی کذا فی الصراح و در مدار الافاضل بمعنی سپاس و ستایش نیز آورده اما از روی
تحقیق بمعنی شمردن نعمت بر دیگری پس این شمار از منعم اگر بر سبیل عطاست بمعنی نعمت دادن باشد و اگر بر وجه اظهار تعظیم خود
بر دیگران بمعنی منت نهادن بداده خود نازیدن بود که پسندش ننمود گویند و اگر از منعم لست بمعنی سپاس و ستایش آید پس منت
بهر سه معنی خاصهٔ اوست جل جلاله و عم نواله که خداوند نعمت دولت و صاحب منت نهادن و سزاوار سپاس و ستایش را اختیار
لفظ منت بر لفظ حمد و شکر برای تجدد عنوانست و تا منت دراز باید نوشت که هر کلمهٔ عربی که آخرش تا مدوره باشد در عبارت
پارسی دراز نویسند و گرد نوشتن بی املاست کذا فی الرشیدی خدا در اصل مرکب است از خود و آی یعنی بخود آینده و قائم بالذات
پس از مالکیت وی تعالی مخلوقات را بمعنی سابق استعمال یافته و معنی اصلی محفوظ نماند و این لفظ بغیر از حق اطلاق نکنند مگر با اضافت
و ماله چنانچه کد خدا و ده خدا و ناخدا و امثاله این شیخ علیه الرحمة در بوستان بمدح بادشاه آورده **مصرع**
خدیو خردمند فرخ نهاد ٭ و تحقیق آنست که خدا ترجمهٔ الله است که اسم ذاتست مستجمع جمیع صفات کمال چنانچه در کتب
عربی شروع بالحمد لله میکنند و در کتب فارسی حمد خدا چنانچه شیخ علیه الرحمة فرموده منت خدای را و شیخ عطار فرموده ع حمد بیحد مر
خدای پاک را ٭ و هم شیخ نظامی فرموده ع خدایا جهان بادشاهی تراست ٭ و نیز در کتب فقه نوشته که اگر کسی بجای الله اکبر خدا بزرگ

بگوید راست ست پس خدا اسم ذات ست مثل آله و یا خدای موصوله ست یا موصوفه که عطا عتش آه صله یا صفت و
یای ساکن ما قبلش مکسور که با آخر ش الحاق باید دو قسمت یکی معروف دوم مجهول معروف آنکه سکونش در خواندن معلوم
شود و این را بعربی نیز نامند و مجهول آنکه سکونش معلوم نگردد و این را یای فارسی گویند و همچنین هست قسمیه و او ساکن ما قبلش
مضموم که سکونش معلوم و غیر معلوم باشد پس یای معروف برای خطاب آید چنانچه برفتی و بردی و مصدری باشد
چنانچه نیاری و زاری و برای نسبت بود چنانچه دیبی اسبهاری و یای مجهول یا برای تنکیر آید خواه آن تنکیر برای تعظیم بود
خواه برای تحقیر و برای وحدت نیز چنانچه شخصے و مردی و برای زمانه ماضی هم آید چنانچه گفتی و نهفتی و موصوله و موصوف
نیز باشد چنانچه خدای که از خاک مردم کند و کلمه را علامت مفعولیت ست چنانچه یکے را بر داشت و دیگر را بنید اخت
و علامت مضاف الیه نیز باشد امیر خسرو فرماید بیت چشمهٔ شکر آب فروزنده را + آب نماند آتش سوزنده را +
و بمعنی برای هم آید بیت خدا را ابر و فا کیشان نگاهی + که نبود جز نگاهت شان پناهی + و بمعنی در نیز آید شیخ
علیه الرحمة فرماید شب را ببوستان با یکی از دوستان اتفاق مبیت افتاد یعنی در شب بیت ای علی ره نشین جهان را +
هم خانهٔ عیسی آسمان را + ای در آسمان امیر خسرو فرماید بیت تخم مگر مفشان سینه را + پشت مده صحبت دیرینه را + ای
در سینه و زائد بود انوری گوید فرد هر آن منال که توقیع تو بران نبود + زمانه طی نکند جز برای خار ار ا + امیر خسرو فرماید
بیت بوی گل و لالهٔ خود و ک را + و سر در مغز خلد و ک را + و بمعنی از بود شیخ علیه الرحمة فرماید بیت قضا را
من و پیری از فاریاب + رسیدیم در خاک مغرب آب + یعنی از قضا و برای تخصیص نیز شیخ عطار علیه الرحمة فرماید
بیت حمد بیحد مر خدای پاک را + آنکه ایمان داد مشت خاک را + و شیخ نظامی علیه الرحمة فرماید بیت خدایا جهان
بادشاهی تراست + ز ما خدمت آید خدائی تراست + شیخ علیه الرحمة فرماید منت خدای را عز و جل عز از عز است
بالکسر بمعنی گرامی بودن و یکتا و بی همتا بودن جل از جلال ست بالفتح بمعنی بزرگی هر دو کلمه صفت خداست که طاعتش
موجب قربت هست کلمه دو قسم ست یکی اسمی ست دوم حرفی اسمی آنکه بمعنی فردی بود از افراد انسان وغیره و این
گاه بمعنی کدام می آید و این کاف بمعنی استفهامیه است و بمعنی کس مے آید و این با کلمه هر که برای افادهٔ عموم افراد ست مذکور شود چنانچه
شیخ علیه الرحمة فرموده بیت هر که آمد عمارت نو ساخت + رفت و منزل بدیگری پرداخت + ای هر کس که آمد و این معنی
مسح جزئیه است لیکن بنظر تدقیق این کاف صفت فرد مخذوفست که بعد کلمهٔ هر مقدر نه بمعنی کس زیرا که چون لفظ کس
مذکور شود بی کاف در عبارت ملحوظ نگردد و گاه کلمه هر حذف کنند و تنها کاف بجای آن بتلفظ در آرند چنانچه شیخ سعدی
علیه الرحمة فرموده بیت دگر کشور آباد بیند بخواب + که دارد دل اهل کشور خراب + یعنی هر شاه که دارد

واین کاف بمعنی هرکه گویند عربی آنکه ایطا باشد ما قبل خود را با ما بعد خویش واین را گاهی بمعنی برای بیان هم آرند در
چنین موضع بیان از حیطهٔ بیان بیرون بود بعضی از آن به بیان می آید واین را بیانیه می نامند هر آنکه کاف بیانیه
گاه در بیان گفت و آنچه از متناسب مشتق ست می آید شیخ نظامی علیه الرحمة فرماید **بیت** جلاجل زبان گفت
هارون شاه ٭ که شد تا جور باد و دشمن تباه ٭ هم او فرماید **بیت** بگوید که مغزش بیارید نیز ٭ کزین مغز تر
کس نخورد دست چیز ٭ خواجه حافظ فرماید **فرد** چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست ٭ سخن شناس نه دلبرا
خطا اینجاست ٭ و گاهی گفت را مع مشتقات آن حذف کنند و کاف را بجای آن مذکور سازند چنانچه شیخ
علیه الرحمة فرموده **بیت** بنالید بر آستان کرم ٭ که یا رب بفردوس اعلی برم ٭ بنالید و گفت که یا رب آه شیخ
فرماید **بیت** نهد عامل سفله بر خلق رنج ٭ که تدبیر ملک است توفیر گنج ٭ ای نهد و گوید که تدبیر الخ مولوی جامی
گوید **بیت** گرگ ولی صورت یوسف که چه ٭ صورت اگر نیست تاسف که چه ٭ یعنی بگوید که بر احیثیت و شیخ
علیه الرحمة فرماید **بیت** اگره بر سر بند احسان حزن ٭ که این زرق و شید آوان مکر و فن ٭ ای است حزن و مگو که
این آه و گاه کاف محذوف سازند شیخ علیه الرحمة فرماید **بیت** پسر گفت که ای در است و سخت ٭ بیچاره نیارم شد
ای نیکبخت ٭ هم او فرماید **بیت** زیاران یکی گفت اندر نهفت ٭ مصالح نبود این سخن گفت و گفت ٭ و گاه هر دو را
از میان بردارند شیخ علیه الرحمة فرماید **بیت** گر کسی وصف او زمن پرسد ٭ بیدل از بی نشان چگوید باز ٭ ای
در جواب او گویم که بیدل آه هم او گوید **بیت** شب چو عقد نماز بر بندم ٭ چه خورد بامداد فرزندم ٭ ای گویم
چه خورد آه مولوی جامی فرماید **بیت** درین مشهد گویائی حزن دم ٭ سخن را ختم کن والله اعلم ٭ و گاه کلمهٔ بل و
بلی و زیرا و دید و شنیدن و دانستن مع مشتقات آن و گاه در ابتدا اجمال بیان تفسیر و تفصیل و علة و صلة و صفت
و جواب قسم می آید و گاه بیان چنین و چنان و این قسم و آن و بیان از اینجا نیز می آید چنانچه شیخ نظامی فرماید
بیت از آنجا که از جهان داشتی ٭ نصیحت چرا از و نهان داشتی ٭ شیخ علیه الرحمة فرماید ٭ سلطان از آنجا که سطوت
سلطنت است بهم بر آمد و گاه وقتیکه باشد شیخ نظامی علیه الرحمة فرماید **بیت** چو آرد کسی را جوانی بجوش ٭
گنه بیرد ارد که باشد خموش ٭ یعنی وقتیکه خموش باشد گناه بپرست و گاه بمعنی مناجات می آید شیخ علیه الرحمة
فرماید **بیت** درین بود درویش شوریده رنگ ٭ که شیری در آمد شغالی بچنگ ٭ یعنی در فکر روزی و بلا بید و پا
بود ناگاه شیر در آمد شغالی بچنگ ... نیز میباشد امیر خسرو فرماید **بیت** گرچه نتوان بدونان زیستن ٭ بالکم توان
نیز توان زیستن ٭ فردوسی فرماید **بیت** چنین داد پاسخ که دانش پژوه ٭ همی سرفرازد که از هر گروه ٭ طاعت

فرمانبرداری و بندگی و شین ضمیر واحد غائب ست راجع بخدای عز و جل و ضمائر فارسی شش قسمت دو متکلم است و
دو مخاطب و دو غائب زیرا که در کلمات فارسیه فرق درمیان مذکر و مؤنث نیارند و مافوق واحد را جمع شمارند پس
آن دو ضمیر که مر متکلم راست یکی میم ساکن ست و این ضمیر متصل ست مر واحد متکلم را فاعل میشود چنانچه ندانم از کجایم
دنی بینم کجا رانم ٭ زنیم آوازگی آمد شدی خور را نمیدانم ٭ و خبر مبتدا میگردد بیت من آن مرغم که
گویا او خوشم ٭ بزیر بال خود آسوده در جوشم ٭ و مفعول شود چنانچه شیخ نظامی فرماید بیت دگر ره بلایم
کنی مبتلا ٭ نخستم صبوری ده آنگه بلا ٭ گاه در حالت کلمه را که علامت مفعولیت ست باخرش در آرند چنانچه
بیت اگه هم از غیر خویش گردان ٭ نظرگاهم ز خود دیگر گردان ٭ و گاه این علامت را با وی پیوسته مفصل
خوانند چنانچه بیت نگاهی تو بر دست انجام را ٭ قرار نه و شهر و صحرا مرا ٭ و مضاف الیه میگردد چنانچه شیخ نظامی
فرماید بیت فرو ماند دستم ز می خواستن ٭ گران گشت پایم ز برخاستن ٭ و چون خواهند که مفصل خوانند
نون زائد باخرش پیوندند چنانچه من آنم و گاهی برای تاکید میم متصل را بدین منفصل متصل سازند چنانچه بیت
منم کز دست خود فریاد دارم ٭ ز دست خویشتن افغان برآرم ٭ و این را اکثر در دعوی استعمال کنند چنانچه شیخ
علیه الرحمة فرماید فرد آن نه من باشم که روز جنگ بینی پشت من ٭ این منم کاندر میان خاک و خون بینی
سری ٭ و دوم یم و این ضمیر متصل ست مر جمع متکلم را و این در اصل همان میست که در حال جمع یای مجهول
در اولش آید ٭ و چون خواهند که مفصل خوانند الف کثرت باخرش پیوندند چنانچه بیت با فراغت زاین و
آن دلیم ٭ خاطر فارغ از جهان داریم ٭ و گاهی برای تاکید این هر دو کلمه جمع متکلم را باهم کنند خاقانی گوید
بیت مائیم نظارگان غمناک ٭ زین حقه سبز و مهره ناک ٭ و این را در کمال دعوی استعمال نمایند چنانچه
بیت مائیم صاحب سخن و معنی آفرین ٭ زیر لفظ ما گزیده فلک یا خود آفرین ٭ و در احکام واحد متکلم متصل و
منفصل یکسانست الا آنکه گاهی در حالت مفعولیت بکلمه یا نون را بجای را آمده چنانچه مولوی معنوی
فرماید بیت چون خدا خواهد که مان یاری کند ٭ میل ما در گریه و زاری کند ٭ و آن ضمیر که مخاطب راست یکی
تای ساکن ست و این ضمیر متصل ست مر واحد مخاطب را فاعل میشود و هنگام فاعلیت یای خطاب بجای این
تای عوض آرند چنانچه میای ده میر بای و این خبر مبتدا نیز میگردد که کیستی و چه کسی و آن ضمیر مفعول میگردد چنانچه
برانگیزدت و بردارد و مضاف الیه شود چنانچه آمدنت و رفتنت و چون خواهند که منفصل خوانند آنرا
دال معه و دال مهمله صحت آخرش پیوندند و در تلفظ آن فرد و در حالت فاعل میشود شیخ نظامی فرماید

بیت تو آوردی از لطف جوهر پدید ٭ بجوهر فروشان تو دادی کلید ٭ وگاهی این را باشباع ضمیر نیز خوانند
چنانچه بیت چو کردی تو بر ما سرافراز ٭ بپای هر خس و خاشاک میندازی ٭ و در حالت مفعولیت گاه کلمهٔ ای ر
وگاه این علامت را بدو پیوندند و ضمیر را جدا داشته منفصل خوانند چنانچه چو خواهد که سازد ترا سرفراز بر
سرت میگذاری چو خاک نیاز ٭ وگاه برای تاکید یا خطاب را بدین منفصل اتصال دهند چنانچه شیخ نظامی فرماید بیت
پناهی بلندی و پستی توئی ٭ همه نیستند آنچه هستی توئی ٭ دوم تان و این ضمیر منفصل است برای
جمع مخاطب و این در اصل همان تا مفرد است که باخرش الف و نون جمع پیوسته اند و مرادف اوست لفظ شما لیکن
این کلمه در اصل تهی است که باخرش الف کثرت بالحاق نموده اند و چون در کتابت ملتبس میشد بتوا بالفتح که بمعنی خراب
و ضائع و تلف است تای آنرا بشین معجمه بدل کردند و چون این کلمه نیز التباس میافت بلفظ شوا بالفتح که بمعنی گروهم است
واو را بجیم تبدیل ساوند تخصیص ابدال این دو حرف با شین و میم از جهت جنسیت فما است و لفظ تان در احکام تا مفرد است
و در وقت فاعلیت یای مجهول و دال موقوف بجای تان می آرند چنانچه بخورید و برید و این یای و دال خبر مبتدا هم
میگردد چنانچه بیت درین دوران بدولت خود شمائید ٭ ولی با کس باحسان بر نیائید ٭ و لفظ شما در احکام همه
اصل خود است و این دو ضمیر که هر غائب راست یکی شین ساکن است و این ضمیر متصل است مر واحد غائب را فاعل
نمیشود و در هنگام فاعلیت دال بجای آن آرند چنانچه کرد و خورد و برد ولیکن اکثر این دال در فعل مضارع در آید چنانچه
میکشد و می نهد و چون ماقبل این دال زائد در آمد چون کشاد و نهاد و با یای معروف زیاده کنند چون کشید و خرید
و با واو مجهول بغیر اید چون کشود و نمود با ماضی خاص شود و اکثر در ماضی بجای این دال تای آرند چون گفت و سفت
و مفعول میگردد چنانچه زدش و بردش گاه در حالت را که علامت مفعولیت است بدو الحاق سازند چنانچه بیت
چو بردم گوهرت را بر صدف باز ٭ صدف از شوق او آمد بآواز ٭ و مضاف الیه میشود چون طاعتش و قربتش و ضمیر
منفصل که برای واحد غائب است کلمهٔ او است و این فاعل هم میشود چنانچه اکثر بیت اگر چو کرد او خطای مرا نه بنید
و گر کس جدای مرا ٭ وگاه حذف کنند و عوض آن یای ساکن در آخرش آرند و وی خوانند وگاهی در حالت مفعولیت
یا را نیز حذف کنند و واو مفتوح را که علامت مفعولیت است اتصال داده ورا خوانند و در احکام دیگر با شین مساوات دارد سوم
نون و دال این ضمیر متصل است مر جمع غائب را برای فاعلیت باشد فقط چنانچه خورند و برند و اگر در آخرش اسما در آید
علامت شود چنانچه حاضراند و غائب اند و مرادف اوست لفظ شان لیکن این ضمیر در اصل همان شین مفرد است که باخرش
الف و نون جمعیت الحاق کرده اند و این در احکام شین مشترک است مگر آنکه فاعل هم میشود چنانچه بیت چه خورند شان

نخورد نہالبسی ؛ نماند در سفرہ خوردن کسی ؛ و متصل و منفصل نیز میگردد و ماقبل ضمائر ثلثہ مفردہ کہ میم و تا و شین ست ہمیشہ
مفتوح میباشد وگاہ بضرورت شعری ساکن شود چنانچہ شیخ علیہ الرحمۃ فرماید **فرد** گرم آزار کشتن و مہر آن یار عزیز
تا نگوئی کہ در آن دم غم جانم باشد ؛ خاقانی فرماید **بیت** گرت این سفر اختیار گردد ؛ جاہ تو یکی ہزار گردد ؛ و نیز شیخ
علیہ الرحمۃ فرمودہ **بیت** اگر شرع فتوی دہد بہ ہلاک ؛ الا تا نداری ز کشتنش باک ؛ و اگر ماقبل این ضمائر کاف
بیان و تفسیر و غیرہ در آید کسرہ آنرا بحال گذارند امیر خسرو گوید **بیت** طرفہ میوہ کہ ساقی سپردی ؛ کم رفتار بردی پاپی
سپردی و ہم او فرماید **بیت** گفت سیمای تو شد روشنم ؛ گفت نفس میرود از گلشنم ؛ و نیز او فرماید **بیت** منبر و
محراب ہمرای کس ست ؛ کش سخن از دین و دنیا بس ست ؛ و اگر ماقبل آنہا مدہ باشد آخر ہر مدہ ہمزہ مفتوح آرند و نیز بیای
نویسند و میان ہمزہ و یا بتلفظ در آرند چنانچہ با آیم و جا آیم قبایت و بالایت قفایش و قفالیش آہویم و نگاپویم و
آرزویت و جستجویت با نویش و پہلویش گزیتم و ترمیم ماریت و مددگاریت و ستمگاریش خواریش و گاہی زیادتی
ہمزہ خوانند امیر خسرو فرماید **بیت** جز تمنای تو سودایم نیست ؛ بہتر از آن ہیچ تمنایش نیست ؛ چنانچہ درین
بیت چو گردون قوی کرد بازو دم را ؛ زد تیغ بر سر شور و دم را ؛ مولوی جامی فرماید **بیت** بعجز و فقیریم
بپیریم ببین ؛ نہ اسباب دولت و فقیریم ببین ؛ و شیخ نظامی فرماید **بیت** بیک شعبدہ بست بازیش را ؛ بتہ کرد نیرنگ
سازیش را ؛ و واو و یای مجہولتین درینجا مثل واو و یای معلومتین ست و اگر ماقبل انہا واو معدولہ باشد آنرا بہمزہ
مفتوحہ بدل کنند چنانچہ امیر خسرو فرماید **بیت** چشم تو ام تیر ادا بر مکش ؛ خوان تو ام تیغ جفا بر مکش ؛ مولوی جامی
فرماید **بیت** عرصہ گیتی کہ بود باغ شان ؛ تربیت لطف ویش باغبان ؛ و اگر در میان مدات و این ضمائر نون
موقوف در آید آنرا فتح دہند چنانچہ جانم و جانانم مفتونت و مجنونت چنینش و جنبیش و گاہی باشمام خوانند امیر خسرو فرماید
بیت رایت سیہت کہ شد چرخ تاب ؛ کوس زدہ با علم آفتاب ؛ ہم او فرماید **بیت** آدمی را کہ بود گرم خون ؛ خونش
بہ پیوند بود رہنمون ؛ و اگر ماقبل انہا ہای غیر ملفوظ باشد آنرا بہمزہ مفتوحہ بدل کنند مثل واو معدولہ چنانچہ خامہ ام و
نامہ ام پارہ ات و مایہ ات سینہ اش و کینہ اش و گاہی حرفی را کہ ماقبل ہاست فتح دہند و ہا را از میان تلفظ بر دارند
شیخ نظامی فرماید **بیت** در ستم و جور امانم ندہ ؛ مہر ستم بر در جانان نہاد ؛ و مولوی فرماید **بیت** آئینہ ات دانی
چرا غماز نیست ؛ زانکہ زنگار از رخش ممتاز نیست ؛ خاقانی فرماید **بیت** ای ار چہ زہر او توانا ست ؛ تماش
ہمہ از زکوۃ و ریاست ؛ موجب اسم فاعل از ایجاب کہ متعدی است از وجوب کہ لازم ست بمعنی لازم شدن و ایجاب بمعنے
گردانیدن قربت ست نزدیکی و نیز دیکہ شغل بود در اصطلاح اہل تصوف عبارت ست از فانی نمودن ہمہ

ازلی که درمیان حق و با عهد واقع شده قوله تعالی الست بربکم قالوا بلی کذا استفاد من الاصطلاحات و یقین است
که وقتی انسان بعبادت حق و طاعت او جل شانه مشغول شده وفی بعهد ازلی گردید بحسب حال خواه عام و خواه خاص
و تقربات که از اعمال و عبادات امر یا از قبیل نوافل اند که حق سبحانه تعالی آنها بر بندگان خود ایجاب نکرده است بلکه
ایشان آنها را تقرباً الی الله سبحانه تعالی بخود ارتکاب نموده اند بر خود لازم گردانیده اند و چون بنده بمرتبه نتیجه آن
همین است که قوای اعضا و جوارح وی عین حق گردد یا آنکه جهت حقیت بر خلقیت غالب آید خلقیت مغلوب و
مغمور گردد و آنرا قرب نوافل گویند و درین قرب بنده سالک فاعل و مدرک باشد و حق تعالی آلت وی و اشارت
باین مرتبه است که لا یزال العبد یتقرب الی بالنوافل حتی احبه فاذا احببته کنت سمعه و بصره و لسانه و یده در حدیث فبی
یسمع بی و بیصر بی و ینطق بی و یسعی بی و یا از قبیل فرائض اند که حق تعالی آن اعمال و عبادات را بر ایشان
ایجاب کرده است و ایشان بنا بر امتثال امر ارتکاب آن نموده اند و چون درین ایجاب و ارتکاب وجود ایشان درمیان
نیست نتیجه آن فنای ذات سالک و استهلاک جهت خلقیت و لیست در جهت حقیقت و این را قرب فرائض گویند و این
قرب حق سبحانه و تعالی فاعل مدرک است و سالک با قوای و اعضا و جوارح خود بمنزلهٔ آلت و اشارت باین مرتبه
است ان الله تعالی قال علی لسان انبیاء و عبده سمع الله لمن حمده و ان الحق لینطق علی لسان عمر است
کلمه ایست که افاده معنی حکم شود و رابطه شود هیچ قضیه نیست که خالی از حکم و رابطه باشد که تعبیر از ان بکلمه است و بود و
مانند آن میکنند مگر آنکه قضیه را بحکم و رابطه تمام کنند و قضیه دیگر را بران معطوف سازند چنانچه طاعتش موجب قربت است
و بشکر اندرش مزید نعمت و این کلمه در اصل هست چون ابتدایش بسکون بود همزه مفتوحه در اولش وصل کردند پس
هر کلمه که بی زیادتی همزه اتصال یابد همزه نباید نوشت چنانچه قربتست و بشکر بی همزه اتصال نگیرد همزه را درمیان
باید نوشت چنانچه پسندیده است و باید که این را هیچ گه منفصل ننویسند مگر بضرورت چنانچه ذکر یافت و گاه تا ساقط
در درج کلام به تلفظ نیارند و تقطیع نشمارند چنانچه مولوی معنوی فرماید بیت گفتگوی تو کدام است در نظر تو او
سر پا گفتگوی حافظ تقطیع گفتگوی فاعلاتن تو کدامش فاعلاتن شیخ نظامی فرماید بیت نظر تا
باینجاست منزل شناست زدن زین گذر یک معلق آید هراس تقطیع نظر فعولن تا اینجا فعولن ست منزل فعولن
شناس فعول و گاه باشد که حرکت بانون کار با رابطه کنند مثل نیدوریست یا گویم خوش و کشن یعنی خوش است
نیک است و بشکر اندرش مزید نعمت کلمه با برای اتصال و مقتاد بسبب ظرفیت قسم می آید و گاه برای تخصیص بیک
معنی و تمیز از ان معانی کلمه در یا بر آخر آن در آرند چنانچه شیخ علیه الرحمة فرماید بیت بدیه او رسانع مشمار استست

اگر خواهی سلامت بر کنارست ؎ هم او فرماید بیت بغوغای بزرگان بر مشو دلگرم ؎ بیدار خشم آورد بر پسر ؎ و گاه
این دو کلمه را مقدم آرند شیخ نظامی فرماید بیت در شبم بخیر گیرت ار گفتم ؎ تا چو نخچیران نیاشفتم ؎ فردوسی فرماید بیت
می لعل یاد در بجام بلور ؎ بخوردند تا ور سر افتاد شور ؎ و گاه زائده بود چنانچه بجو و بزن ؎ و گاه بمعنی برای است شیخ علیه الرحمة
فرماید بیت هر که آمد عمارت نو ساخت ؎ رفت و منزل بدیگری پرداخت ؎ یعنی رفت و منزل برای دیگری خالی
کرد پس لفظ اندر درینجا تمیز است ای در شکر و سپاسداری کردن و ستودن در اصطلاح کاریست مبنی از تعظیم منعم
بجهت انعام برابر است که بدل باشد یا بزبان یا بارکان شین راجع به تبارک و تعالی است مزید اسم مفعول است از
زاولیدن بمعنی فزون کرده شده مصدر میمی بمعنی افزونی و اینجا بمعنی ثانیست نعمت بالفتح ناز و خوش زیستن و بالضم
چشم روشن شدن چشم بچیزی و بالکسر ناز و آسایش و عطا و چون نعمای الهی بی نهایت است و شکر بر هر نعمت واجب
در بیان وفور نعمت و وجوب شکر فرموده هر نفسی که فرو میرود ممد حیاتست و چون بر می آید مفرح ذات پس
در هر نفس دو نعمت موجودست و بر هر نعمتی شکری واجب هر کلمه ایست که برای عموم افراد استعمال کنند و بی ضمیمه مستعمل
نشود و چون هرگاه و هر روز و هر یک و هر کس و نفس بتحقیق نسیمی است لطیف که در قالب هر ذی روح آمد و رفت
دارد و اولا که در بدن فرو میرود و بخشش رسد که این خزانه نسیم دم است در حجره دل و از بخشش بلند حرارت غریزی را
اعتدال بخشد آنگاه روح حیوانی را که مفرش دل است از راه شرائین و عروق تمام اجزای تن رساند و ممد حیات شود
و چون بر می آید از هیچ خویش بخارات دود را که موجب کلفت است برکشد و مفرح ذات دیگر دو یای نفسی برای
وحدتست و نیز او کلمه هر لفظی که یای وحدت بر والحق باشد برای استغراق افراد بود پس هر نفسی بمعنی هر یک نفس است
فرخنده فرو در جهانگیری آورده است که فرو بالفتح ثانی واو مجهول است نام پسر سیاوش و بادل مضموم بر شته
و بیان کرده و بادل مکسور چهار معنی دارد اول بمعنی نشیب زیر و زبون باشد دوم فریبنده سوم بمعنی غره چهارم چوب
زیرین چهار چوب در است و اینجا فرو بمعنی نیز باشد و درینجا بمعنی نشیب و زیر است اما چون انتقال از کسر و بضمه
ثقیل بود مکسور الاول و گاهی مفتوح الاول میخوانند و گاهی کلمه فرو برای تحسین کلام می آرند و در معنی دخل نمی آرد
چنانچه خورد و فرو خورد و دید و فرو دید و کلمه می مختصر همی است که از کلمات تاکید است و برای حسن و زیب در اوائل افعال می آرند
و تحقیق آنست که همی مرکب از هم که از کلمات تاکید است و از یائیکه از حروف زوائد است و گاهی هم بمعنی یکی و دیگر
و همه و نیز می آید و یا گاه دلالت بر زمان ماضی کند و هم زائد باشد چنانچه میرفت و میگفت و گاه دلالت بر زمان
حال نماید چنانچه می آید و میگوید و میخورد و گاه دلالت بر استمرار کند چنانچه فلان در پس او میخورد دائی همواره

در سر او مجرد و انهم لا نتهاد حرف یاء است و هم را معنی نیست و شاید این نیست که یا را نهند که در آخر فعل در آید
چنانکه گفتی و دلالت بر زمان ماضی دارد و مدد اسم فاعل از امداد بمعنی یاری کردن و یاری نمودن و آخر کلمه مدد باضافت مکسوره
باید خواند که فارسیان مضاف را مکسور کنند چون بجیم فارسیست مضموم بنون واو برای اشعار ضمه است و گاه نون را
حذف کنند بود و معنی دایه و لوک بالا از بر دوم بار درخت و میوه آن سوم سینه و پستان چهارم کنار و آغوش پنجم مختصر
برگ ششم عرض و پهنا هفتم تن چو سی هشتم یاد و حفظ نهم طرف و جانب دهم در خانه و سرای مفرح اسم فاعل از تفریح
بمعنی شاد گردن ذات و آن مایه شی بود هو هو است و ذات شی جسم آن واجب اسم فاعل از وجوب بمعنی لازم شدن
و لازم حکمی است از احکام شرعیه که ثابت شده باشد بدلیل که در وی شبهه بود و چون وفور نعمت را پایان ندید خط نفی
بر وجود شکر کشید بیت از دست و زبان که بر آید کز عهده شکرش بدر آید بیت خانه و کلام موزون یا معنی
مقتضا باشد و قاعده این کتاب است که هر سخن موزون که قافیه گذر قافیه داشته باشد لفظ فرد رقم کنند دست
مضاف است زبان و از دست بر آمدن میسر شدن وجود یافتن پس شکر لغوی است و اصطلاحی گفتن بیک کلمه دست
درستی ندارد و چه اگر شکر اصطلاحی اراده فرمودی دل و زبان و ارکان نیز عبارت آوردی و ایما و این کلمات
درین مقام بکمال نفی بود چه شیخ علیه الرحمه را از بیت کمال نفی است فافهم عهده بالضم کار سی و عهد متی که
بر کسی معین باشد و عهده عبارت از وجوب است یعنی زبان هیچکس نیست که از ادای وجوب سپاس و ستایش
باریتعالی بحسب نعمای او تعالی فارغ شود و موودی این عهده گردد و چون نفی وجود شکر کرد آیه کریمه را شاهد آورد
قوله تعالی اعملوا آل داود شکرا و قلیل من عبادی الشکور القول گفتن و ضمیر راجع بخدا تعالی است و تعالی صفت
ضمیر است و این صیغه ماضی معلوم است مفرد مذکر غائب را از تعالی بکسر لام بلند شدن و بر آمدن کذا فی الصریح
اعملوا امر حاضر است مرجع مذکر حاضر را از عمل بالتحتین کار کردن آل بمد همزه شخص هر چیزی و آل را و اما در اصل اهل است
ها را بهمزه بدل کردند و آل داود عبارت از سلیمان است و این منادیست بتقدیر حرف ندا و امر بردی بصیغه جمع از جهت
بزرگی اوست یا از سبب تواضع و چون امر بفعلی کنند صیغه امر از آن فعل بیاورند و اینجا که اعملوا شکرا فرموده است بجای
اشکروا تنبیه است بر آنکه شکر را هم از اعمال صالحه شمارید و ادای آن بر خود لازم دارید کذا فی الحاشیه و تواند بود که شکرا
مفعول اعملوا باشد کذا فی بعض الشروح و در تفسیر مدارک معنی این آیه چنین آورده که ارحموا اهل البلاء و
اسئلوا ربکم العافیه عن الفصل شکرا مفعول و او حال ای شاکرین او اشکروا شکرا لان اعملوا فیه معنی اشکروا
من حیث ان العمل للمنعم شکر له و مفعول به یعنی انا سخرنا لکم فاعملوا ما شئتم فاعملوا الا انتم شکرا الوسل الجنید رحمه الله تعالی

عن الشکر فقال بذل المجهود مع بین یدی المعبود وقلیل از قلت یعنی کم بودن عنی فاکه کذا فی الصراح و بمعنی نفی هم آمده است
من عبادی بالکسر جمع عبد است بمعنی بنده هست مضاف بسوی یای متکلم شکور بالفتح سپاس گذار وفی البیضاوی
الشکور المتوفر علی ادا الشکر بقلبه ولسانه وجوارحه حتی فی اکثر اوقات وعن ابن عباس رضی الله تعالی عنه الشکور من یشکر
علی احوال کلها وعن السدی من یشکر علی الشکر وقیل من یری عجزه عن الشکر کذا فی الکشاف یعنی در
عمل کرید ای آل داود شکر او کاری کنید که بمعنی تعظیم منعم حقیقی باشد و کم یافته شود از بندگان من
بسیار شکر کننده بدانکه شکر نیست مر معرفت نعمت را بیچ وی را هست بسوی معرفت منعم ومعانی شکر سه چیز است
اول بمعنی معرفت نعمت دوم قبول کردن نعمت از منعم باظهار فقر و احتیاج بآن نعمت سوم ثنای آن منعم بسبب آن
آن نعمت وشکر را سه درجات است درجه اول شکر بر اشیاء محبوب است واین شکریست که شریک اند با مسلمانان
یهودی و نصاری و مجوس زیرا که اینهمه طوائف معتقد اند که شکر بر احسان که از حق تعالی برسد واجبست بر انسان و احسان
است جلشانه که شکر را شکری شمرد و نعمت آن زیاده میکند و جزای ثواب بروی لازم گردانیده است درجه دوم شکر
بر اشیاء مکروه است واین شکر از وکسی آید یکی آنکه امتیاز محبوب ومکروه ندارد بلکه هر دو حال پیش وی مساوی اند بسبب
وقتیکه نازل میشود مکروه میگوید خدای تعالی را برای اظهار رضای نزول مکروه را و راضی نیست بدان و وقتیکه
مکروه بوی میرسد شکر میگوید بران فرو میخورد خشم او زبان را از شکوه باز دارد برای رعایت ادب و تقاضای
علم چه علم مقتضی آنست که بنده شکر گوید خدای تعالی جل جلاله و عم نواله را بهر حال در سرای وجه و ضرای و حق
این کس که شکر گوید بر نزول مکروه برای رعایت ادب خشم فرو خورد و زبان شکوه دراز نکند که هو اول من یدعی الی الجنة
وقلیل است آنکه قادر باشد برین شکر چه اکثر طبقه مردم که وقت نزول مکروه و بلا مشغول میشوند بجزع و فزع و شکوهی
لهذا قال الله تعالی وقلیل من عبادی الشکور درجه سوم آنکه بنده مشاهده میکند منعم را و از جهت شغل او بمنعم
بنعمت بلکه بهیچ چیز از محبوب و مکروه پروا ندارد می ترسد که شاید از آن جناب بامری اشارة رسد و بنده بغیر
مشغول باشد واز سبب غلبه محبت مکروه را محبوب میداند بلکه مغایرت که کره و محبوب از نظرش مفقود میگردد
فافهم هذا مستفاد من منازل السائرین و شرح عمده چون وجوب شکر و تعذر ادای او در میان آورد طریق ادای بر سبیل معذرت
و عجز ارشاد فرمود که اظهار العجز فی اداء عظمته لعز شانه لانه لا یشعر بعظمته ما یشعر بعظمته فقد ادی عظمته **قطعه** بنده همان به
که ز تقصیر خویش * عذر بدرگاه خدا آورد * قطعه پاره چیزی و در اصطلاح شعرا پاره قصیده یا غزل که مطلع یا مقطع
نداشته باشد و اقل آن دو بیت است و اکثر آن مقرر نیست همان بالفتح مرکبست از هم و آن گاهی بمعنی خبر ثانی چنانچه درین بیت

تقصیر کوتاهی در ادای شکر عذر بپوزش و عجز درگاه عتبه و آستانه ترجمهٔ جناب و این کلمه بتعظیم و احترام ست یعنی او بجائیست که نام او بر زبان نتوان آورد مگر نام درگاه او بر همین قیاس ست ذکر کلمهٔ حضرت و مجلس و خدام و نواب والا زمان و بندگان که در امثال این ذکر کنند کما حققه شیخ عبد الحق رحمة الله تعالی فی شرح المشکوة یعنی عجز از ادای شکر در پیش درگاه الهی در آرد و بگوید که بحسب نعمتهای تو شکر از من ادا نمیشود ورنه سزاوار خداوندیش ؎ کس نتواند که بجا آورد ؎ ورنه یعنی اگر عجز نیارد و دعوی ادای شکر کند کس نتواند الخ سزاوار مرکبست از لفظ سزا بفتح و زای معجمه بمعنی لائق و موافق و بپاداش نیکی و بدی و از لفظ وار بمعنی مانند پس جمله بمعنی لائق شد اما در استعمال جزو ثانی معنی ندارد و بیک معنی لائق اطلاق کنند خداوندی بیای مصدری بمعنی خداوند بودن و اینجا عبارت از منعم بودن ای لائق نعمت دادن اما لفظ خداوند مرکبست از خدا و ند که بمعنی مانند خدا چنانچه شیخ نظامی فرماید بیت خواجه مع القصه که در بند ماست ؎ گرچه خدا نیست خداوند ماست ؎ بر تقدیر اطلاق او تبارک و تعالی بزیادتی جزو ثانی ست یا باختصار خداوندگار یعنی در اصل خداوندگار ست بمعنی مالک الملوک چه گار بمعنی مالک ست پس گار حذف کردند و معنا باقی داشتند و خداوند مختصر اوست چون میان وفور نعمت آغاز کرده بود بعده انتقال به بیان وجوب شکر و قصور در ادای آن و تعلیم عجز نمود اکنون بدان غور پرداخت و گفت باران رحمت بیحسابش همه را فرا رسیده باران باضافت لامی آثار رحمت که نفس صفتی از صفات الهی جل جلاله از ذات او سبحانه و تعالی مکان تجاوز آورد و الرحمة فی اللغة رقة القلب والشکاف تقیضی التفضیل والاحسان کذا فی البیضاوی و چون قلب را در آن جناب مدخلی نیست ناچار بمعنی تفضل و احسان اطلاق کنند و نزد محققان رحمت دو است یکی رحمت ذاتیه که آنرا مطلقه و امتنانیه نیز گویند و آن رحمتیست که همه چیز را فرا رسید چنانچه فرموده ورحمتی وسعت کل شیء و نتیجهٔ آن عطا و داد نست بی سوال سائل و وسیلهٔ حاجت بی ثبوت استحقاق معطی الیه بوجهی از وجوه کما اشار الیه فی المثنوی ای بداده رایگان صد چشم و گوش ؎ بی ز رشوت بخش کرده عقل و هوش ؎ در عدم ما مستحقان بوده ایم ؎ که بدین جان و بدین دانش شدیم ؎ ما نبودیم و تقاضا ما نبود ؎ لطف تو ناگفتهٔ ما میشنود ؎ دوم رحمت وجوبیه که مقیده نیز خوانند و آنهم از رحمت ذاتیه فائز شده و استحقاق بنده هر آن مرحمت را هم نتیجهٔ رحمت امتنانیه ست که چنانچه قبل از ساقیه خلعت و رابطهٔ ثبوت استحقاق وجود ارزانی فرموده بعد از فیض استعداد استفاده و قابلیت استفاضه داد و رحمت وجوبیه را مقید جهت آن گویند که مقیدست بشرطی چند از اقوال و افعال چنانچه فرمود حق تعالی فساکتبها للذین یتقون و یؤتون الزکوة والذین هم بآیاتنا یؤمنون تفسیر حسینی بحساب

بمعنی بیشمار صفت رحمت ست همه بهای نسبت یعنی جمعیکه منسوب بیکدیگرست ای مجموعه باهم و اینجا مراد از تمام موجودست
فراسته معنی دارد اول سوی دوم قرب سوم بیشتر و بلند تر و بمعنی برو و در و هم نیز آمده اما در حقیقت این لفظ مختصر
فرازست کلمه هر سه نیست جه معنی کلمه فراز در ضمن معانی فرازست چنانچه فرو مختصر فرود ست چنانچه مرقوم شده و فراز
در جهانگیری بدوازده معنی آورده ست اول گشاده و پهن دوم البته سوم قریب و نزدیک چهارم جمع پنجم بیش
ششم از این بار هفتم فرود هشتم زیر و بالا نهم بلند و دهم سرکش یازدهم خرزه دوازدهم نشیب و کلمه فرا برای زینت سخن کلام
می آرند و در معنی دخل ندارد چنانچه شیخ علیه الرحمة فرموده بیت و قتی افتاد فتنه در شام ٭ هر کس از گوشه
فرا رفتند ٭ چنانچه درین مقام فرا رسیده ای رسیده و خوان الوان نعمت بیدریغش همه جا کشیده خوان ظرف
خورش مضاف ست باضافت لامی بسوی الوان و الوان جمع لون ست بمعنی رنگ و بمعنی نوع نیز
آمده پس الوان اینجا بمعنی انواع ست و این مضاف ست باضافت لامی بسوی نعمت اضافت العام
الی الخاص و خوان عبارت از مایستلذ به است و نعمت بمعنی منفعت و نزدیک محققان هیچ موجودیکه همه تن
زار باشد بوجود نیامده است لهذا شیخ علیه الرحمة نعیم هرجا کرده است دریغ باول و ثانی مکسور و یای مجهول
کلمه الیست که در محل حسرت و تاسف گویند چنانچه در جهانگیریست و در کشف بمعنی افسوس و اندوه و نایاب
و غریب آورده و در شامل بمعنی اندوه کردن بر تقصیرات گذشته نوشته است بیدریغ بمعنے بے حسرت یعنی
فراوان که در طلب آن باز حسرت راه دخلی نباشد و در بعضی لغت دریغ بالفتح بمعنے نهایت و بخل آمده برین تقدیر
معنی بیدریغ بے نهایت و بے بخل است منع ست و این کلمه صفت نعمت ست و چون کشیدن کنایت از حاضر
آوردن و مهیا ساختن ست یعنی نعمت متنوعه او بر جای مهیا و حاضر است که بندگان میخورند و می پوشند و در استعمال
آرند و پردهٔ ناموس بندگان بگناه فاحش ندرد و پرده بالفتح آنچه میان دو چیز حائل بود از جامه و غیره و پوستے
حقیقی که بر دیده و پرده سر و ناموس اصحاب سر و نام جبرئیل علیه السلام و کنارهٔ صیاد و مکر و حیله و نهانی و نفس و نهان
داشتن راز کذا فی الصراح برین لفظ ناموس صفت پرده باشد که صاحب سر و نهان دارندهٔ عیوب است
پس پردهٔ ناموس عبارت از شرف و عزت و آبروی مردم ست و ناموس که بمعنی نام و ننگ معروف گردیده
از سبب معنی پوشیدن رازست چه نام او را سترا از عیب در پرده نام پوشیده میباشند و هیچ عیب
از غلبهٔ نام آوری اظهار نمی پذیرد و بندگان جمع بنده است فارسیان چون کلمه را که آخرش های غیر
ملفوظ باشد بالف و نون جمع سازند آنها را بکاف فارسی بدل کنند پس دال را بالفتح باید خواند که با همچنان

باقی ست ومکسور خواندن غلط است گناه ور اکثر نسخ بی با نظر در آمده وبا نیکه بلفظ موصوف برای امتیاز واضافت
لاحق سازند کلیه نیست چنانچه از کلام متقدمین ومتاخرین پیداست فاحش بر وزن فاعل از فحش بالضم
بمعنی از حد گذشتن بد لیست واین صفت ست تجریدی یعنی گناهی که از حد در گذرنده است ندارد وبتشدید
است از دریدن چنانچه شیخ علیه الرحمة فرماید بیت پرده یقین پرده های خیال ✽ نماند سراپرده الا جلال ✽
شیخ نظامی فرماید بیت پرده بنهفتن زره پاره کرد ✽ عمل بین که پولاد را خاره کرد ✽ پرده ناموس دریدن
بمعنی بی ننگ ساختن وخوار کردن وظیفه روزی خواران بخطای منکر نبرد وظیفه چیزیکه برای کسی مقرر
شده باشد روزی خواران ذی الروح مطلق واینجا بقرینه خطا انسان مراد ست چه مکلف غیر انسان نیست
یا خطای چه همزه را لفس مقرر نیست دهانا که نظر ندیدن یا نموده بلفظ گناه هم یا را الحاق کرده اند منکر بضم میم وفتح
کاف ناشائسته وزشت وانچه آنرا در شرع قبیح ومنهی عنه مقرر گردنده اند واین صفت خطاست نبرد بالضم ای موحده
وتشدید رای مهمله است چنانچه شیخ علیه الرحمة فرموده است مصرع نبرد قنفزرم را تیغ تیز ✽ شیخ نظامی فرماید بیت
ببرید بازوی تابنده هور ✽ ولیکن نشد آزرده ورزیه زور ✽ ومشتق است از بریدن چه روز مره روزی ببرید نیست
نه روزی بردن وازینجاست که کم رزق را مقطوع الرزق گویند حاصل آنکه الله تعالی رحیمی ست که رحمتی بحساب
او همه مکنونات را شامل ومنعمی ست که نعمت بی نهایت او جمله موجودات را کامل وسزا نیست که گناهان بنده را
بپوشد و خوانیگر داند ورزاقیست که رزق روزی خواران بعصیان قطع نمی سازد جل شانه وعم نواله قطعه
ای کریمی که از خزانه غیب ✽ گبر وترسا وظیفه خور داری ✽ بیان قطعه رجا ست از ذکر وفور نعمت ای بفتح همزه
حرف ندا است کریم منادی ویا کریم موصوف که از خزانه غیب الی آخر البیت صفت منادی وبیت ثانی مقصود
بالند اکریم بخشنده وجوانمرد از گناه در گذرنده خزانه بکسر خاء معجمه بوته که نقد وکالا در طبقه مشهور ست وخزانه غیب
بوته که دخلش از غیب باشد چنانچه دخل خاکی که از سپردن یکدانه صد دانه واصل شود ودخلش در غیب پوشیده ماند
گبر بفتح کاف فارسی مغ یعنی آتش پرست ترسا عابد نصاری که بنانش [illegible] راهب گویند واختیار گبر وترسا
با وجود یهود واجناس کفار دیگر از جهت وقوع بودن تمام کفره است کتابی وغیر کتابی مراد است واز ترسا بر نوع
کتابی وظیفه خواری روزینه خوار ✽ دوستانرا کجا کنی محروم ✽ تو که با دشمنان نظر داری ✽ دوستان
ای مسلمانان محروم ای بی نصیب که با دشمنان آه صفت تو است ودشمنان جمع دشمن که مرکب از لفظ دشمن
بالضم بمعنی درشت چنانچه در رشیدی است واز لفظ من بمعنی دل چنانچه در جهانگیریست پس دشمن بمعنی بد دل کینه ور باشد

نظر داشتن و متوجه بودن و مهربانی کردن و چون بیان وفور ازبیان غلبه رجای خود بحصول آن نعمت بوقوف شده بود باز آمدن در بیان آن وفور پس فرمود فراش باد صبا را گفت تا فرش زمردی بگستر و فسرمش عفاف باضافت تشبیهی و تشبیه در تفریشی ست لیکن در فراش تفریش بساط است و در باد صبا تفریش نبات که عبارت از برآوردن اوست باد مضافست باضافت عام بخاص صبا بفتح و میل کردن بچیزی و کودکی و بازی و عاشقی و از انجا که باد شرقی نرم و راحت افزاست و دل بوی میگراید آن را باد صبا نام کرده اند و صفی اصطلاح الصوفیة الصبا هو نفحات الروحانیة الآتیة من جهة مشرق الروحانیات والدواعی الباعثة علی الخیر و باد از جهت وزیدن از جهات اربعه چهار نام ست یکی باد صبا بالفتح که از جانب مشرق وزد و این را باد برین نیز گویند چه ملک مشرق الملک بالا گویند دوم باد شمال بالفتح که از جانب دست راست وزد وقتیکه روی بقبله باشد و این را هم باد برین گویند که قطب شمالی بلندست سوم باد دبور بالفتح که از جانب مغرب بطرف مشرق وزد و خلاف صبا ازین جهت صبا را قبول گویند چهارم باد جنوب بالفتح باد دست راست کسی که رو بطرف مشرق داشته باشد این را هم باد فرودین نامند و در تذکره شیخ واحد ست که صبا از زیر عرش برآید و بوقت صبح می وزد و گلها از تاثیر او شگفد انتهی و از خواص اوست که نسبت نبات کنند چنانچه شیخ علیه الرحمة فرمود گفته بها مخفی که دال برزمان ماضی ست ای باد صبا را در زمان ایجاد آن گفته تا کلمه الیست که افاده معنی برای آگاهی و برای زنهار نیز آمده و شیخ علیه الرحمة فرموده بیت زصاحب غرض تا سخن نشنوی ؛ که گر کار بندی پشیمان شوی ؛ یعنی از صاحب غرض زنهار سخن نشنوی و برای غایت مسافت و مقدار چیزی از مکان یا زمان و آن گاهی ابتدائیه باشد چنانچه فرد تا عشق تو در سینه مکان کرد دگر جا ؛ کس دید در آفاق بیک شهر دو راجا ؛ یعنی از ابتدا انکه عشق تو در سینه جا کرده است و گاهی انتهائیه مولوی گوید بیت پرس پرسان میکشندش تا بصدر ؛ گفت او را فتم آخر بصیر ؛ و گاهی دوامیه بمعنی تا بقا و جهان بود ممکن ؛ ذات پاکت همیشه باقی باد ؛ یعنی همیشه تا بقا که در جهان ممکن ست ذات تو باقی باد و برای علت چنانچه شیخ نظامی فرماید بیت بیا تا درین شیوه چالش کنیم ؛ سر خصم را سنگ بالش کنیم ؛ و اکثر که برای بیان در رابطه و غیره می آید چنانچه درین مقام که بیان واقع شده ای گفته که فرش زمردی بگستر ؛ همچنین در فقرهٔ لاحقه که بیان فرموده است شیخ نظامی فرماید بیت بفرمود تا حوطیا نوش را ز کشند و بر زد از تنش هوش را ؛ و نیز او فرماید بیت که چون شاه عالم بدانای روم ؛ بفرمود تا سازو ارغنگ بوم ؛ و شیخ علیه الرحمة فرماید که حاکم این سخن بشنید و عظیم بپسندید و فرمود تا اسباب معاش یاران بر قاعده

ماضی مهیا داشته و هم او فرماید **حکایت** یکی از ملوک کنیزک ختنی آورده بودند در غایت حسن و جمال خواست تا در
حالت مستی با وی جمع آید و یه فرش بالفتح بساط گستردن و گشت گسترده شنوده موضعیکه دران گیاه بسیار
بود اکنون در استعمال بمعنی بساط است فقط زمرد بضم یکم و فتح دوم و ضم سوم گوهریست سبزفام و قیل زای هم
مفتوح و رای مهمله مشدده مضموم اما انچه از اکابر بسمع رسیده است موافق قول ست پس فرش زمردی سبزفام
که عبارت از نباتست بگستردام عائبلت برای استمرار تجددی همیشه گسترده باشد و دایهٔ ابر بهاری را فرموده
تا نبات نبات را در مهد زمین بپرورد و دایه مضافست باضافت تشبیهی و تشبیه در پرورش ست بهاری منسوب
بهار که بمعنی فصل ربیعست و این صفت ابرست و در اصل بهار مرکبست از بای اتصال و از لفظ ها که بمعنی
گل ست چنانچه در فرهنگ نورالدین ست که فصلی با گل ست ای آمدن گل بوجود آید فرموده بهای مختفی ست
دال بر زمان مانند گفته ای ابر بهاری در زمان ایجاد آن فرموده است نبات بفتح موحده جمع نبت بالکسر بمعنی
دختر و این مضافست باضافت تشبیهی و تشبیه در مجانست لفظیست نبات بفتح نون رویدگی مهد بالفتح
گهواره و این مضافست باضافت تشبیهی و تشبیه در خوابگاه بودنست زمین در اصل مرکبست از لفظ زم بمعنی آهستگی یار
لفظ این که برای نسبت ست ای چیزیکه منسوبست با آهستگی و از ینجاست که در ابراهیمی زمردم را بمعنی آهسته نیز
گفته است و نیز در رشیدیست که زمردم و زمزمه کلماتیکه مغان در حین آتش پرستیدن آهسته بر زبان رانند
و مؤید آنست که فلک را از سبب گردش گردون گویند چه در اصل مرکبست از لفظ گرد یعنی بمعنی گردش چنانچه
در رشیدی پیداست و از لفظ ون که برای نسبت ست چون استردن و ناردن آنگاه از کثرت استعمال گردون
زبان زد شده مثل گنجور و مزدور و نیز فلک را که گردش مانند آسمان گویند و درختان را بخلعت نوروزی قبای
استبرق در بر گرفته درختان جمع درخت و جمعیت آن بالف و نون که خاصه ذی الروحست خلاف قیاس ست
و قبل از جهت روح نبا تبست اما این کلمه خوبست بای بخلعت برای مقابله است خلعت بالکسر جامه که بمردم دهد
آن خلع ست بمعنی رخت کندن و کفش کشیدن وغیره پس خلعت در اصل بمعنی جامه از تن خود بر کشیده دیگر
پوشانیدن باشد آنگاه جامهٔ مطلق بجامه بخش استعمال یافته نوروزی منسوب بنوروز که بفتح غرهٔ ماه فروردین ست
که رسیدن نیر اعظم است در برج حمل و این صفت خلعت ست یعنی خلقی که روز نوروزی پوشند استبرق بکسره و بفتح
تای فوقانیه هرچه سبز ابریشمی و این صفت قباست و قبای استبرق عبارت از اوراق درختانست در بر گرفته
یعنی پوشیده حاصل آنکه الله تعالی بمقابله خلقتی که روز نوروز مردم میپوشند درختان را قبای سبز از اوراق پوشانیده

واطفال شاخ را بقدوم موسم بهاری کلاه شگوفه بر سر نهاده اطفال جمع طفل بالکسر بمعنی کودک واین مضاف است
باضافت تشبیهی وتشبیه در مناسبت بلفظ کلاه است شاخ اسم جنس ست مانند نبات های بقدوم اتصال است قدوم
بضمتین آمدن موسم بفتح میم وکسر سین مهمله هنگام ووقت وفتح سین غلط عامه است چون لفظ منصب که بکسر
صاد است ودر عامه بفتح نون اشتهار یافته کلاه مضافست باضافت تشبیهی وتشبیه در شاکلت ست شگوفه
بالضم گل شگفته که بی پوست از شرح بر آید خلاف غنچه که آنرا پوست باشد وعصاره تاکی بقدرتش شهد فایق گشته
عصاره بالضم آنکه بفشاردن بیرون آید تاکی منسوب بتاک که بمعنی انگور ست واین صفت عصاره است قدرت
توانا بودن بر هر چیزی وشین راجع بخدای تعالی فایق بمعنی بلند وغالب صفت کاشفه شهد ست وتواند بود
که از جهت مبالغه احتراز از شهد نوعی باشد وفوقیت آن بر شهد از کثرت شیرینی بود وبهر تقدیر عصاره را شهد
خواندن بر سبیل تشبیه است نه بطریق تسمیه وتشبیه در شیرینی است وتخم خرما بتربیتش نخل باسق شده تخم خرما تخمه
آن تربیت بپرورش باسق بمعنی بلند ودراز صفت نخل ست قطعه ابر وباد ومه وخورشید وفلک در کارند
تا تو نانی بکف آری وبغفلت نخوری زیرا که حکما ابر را از جهت آب دادن نباتات وسیراب کردن آن
سقای فلک گویند وباد را که عبارت از باد صباست از سبب بر آوردن سبزه وگستردنش فراش فلک
خوانند وماه را از بهر سبز کردن سبزها ورنگ دادن آن صباغ فلک نامند وخورشید را از برای پختن اثمار
وحبوب طباخ فلک نامند اما اضافت سقا بفلک از برای نزول اوست از جانب آن واضافت آن واضافت
فراش بفلک هم از جهت نزول اوست بر وفق قول شیخ انصاری که صبا از زیر عرش بر آید چنانچه گذشت
وتواند که از جهت ایجاد تاثیرست در باد وپیداست که وجود تاثیرات در تمام از فلک ست واضافت صباغ
بفلک از سبب تعلق اوست بدان وهمچنین اضافت طباخ بفلک وهر یک از ابر وباد وماه وخورشید مضافست
چنانچه اسامی حکمیه مضاف ست بسوی آن پس بر این تقدیر فلک را معطوف نباید کرد چون مقرر است
که افلاک وستارگان چه ثابت وسیاره وطبائع وعناصر وقوای بحکم پادشاه حقیقی همه کارداران
وعاملان مملکت ممکنونات اند چنانچه آیت ربنا ما خلقت هذا باطلا ودیگر آیات بینات بر ان شاهد اند
ودیگر دور افلاک ونظرها وستارگان طبائع ممتزج شده تولید موالید سه گانه می نمایند چنانچه افلاک
وعناصر را آبای علوی وطبقات زمین را امهات سفلی می نامند ونباتات وحیوانات بواسطه در خور دن
انسان می آیند وجماد بواسطه چنانچه برنج ونقره وجواهر وغیره فلزات حبوبات وثمرات می خرد ومیخورد ولبس اسرد بافندگ

جزو زاده کل عناصر اربع خواسته و همچنین از ماه و خورشید جمیع ستارگان و از فلک جمیع افلاک اراده کرده چنانچه
امیر خسرو فرماید ابیات تا تو برائی که گرم کرده اند ٭ کار تو پیش از تو هم کرده اند ٭ هر دو خونخواره که خون شیر
اوست ٭ طبع در آرایش نخچیر اوست ٭ وانکه تنش را به نباتست تاب ٭ مطبخی اوست سر آفتاب ٭ چرخ هر ولایی
شاخ جنوب ٭ ابر بسقائی او گشت توب ٭ خاک بصد جای شکم کرده چاک ٭ تا بدرین خوشه برون داده پاک ٭
عنصر و اجرام بکار تو یار ٭ تو نشود تا نیز چو عنصر بکار ٭ چرخ و زمین هر دو بیک جا شده ٭ تا ہو یک میوه مهیا
شده ٭ خادم اسباب تو چندین کسان ٭ تو زپی رزق دوان چون خسان ٭ آنکه فلک را بغلامیست خواند ٭
منزل آخر بتو اندر رساند ٭ برین تقدیر فلک را بعطف خواندن موجه است در کار اندای در کاره ای
خود سرگرم اند و گاهی از کارگزاری باز نه ایستند تا تو نانی ارنخ علت در کار بودن ست نان عبارت از
قوت ست نه همین صورت مدوره که از آرد میانه نذر اوست و بغفلت عطف است بر نانی علیه پس هر دو
جمله علت در کار بودنست حاصل آنکه اینها همه در کار اند برای آنکه تو نان را حاصل کنی و بغفلت نخوری ای
قوت آن در طاعت حق مصروف دار و همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار ٭ شرط انصاف نباشد که
تو فرمان نبری ٭ ای همه عناصر و ستارگان و افلاک از بهر تو ای از بهر سرانجام قوت و روزی تو سرگشته
و بی آرام و بی آسایش فرمان بردار ای قبول کننده حکم الٰهی برای خدمت تو و مهیا ساختن اسباب معاش
تو در حاشیه آورده است که دانشمند خان میگفت که بردار و فرمانبردار که اینجا واقع شده بضم اول ست بخلاف
فرمانبردار بدین معنی که فرمان را بر دوش برداشته ببر دوش علم بردار که آن فرمان بمعنی حکم ست و بردار ماخوذ از بردن
بمعنی پذیرفتن و قبول کردن ست و این فرمان بمعنی کاغذ نوشته و بردار از برداشتن بمعنی رسانیدن ست
پس از ان فرمان بر باید گفت و ازین فرمان بر مثل کبوتر نامه بر و برین تقدیر و تفرقه خود می بالید فاعل
دانشمند خان روزی در محفلی این مقدمه مذکور شد فقیر گفت که ضابطه فارسی آنست که اسم فاعل مرکب و
صیغه امر بر یک وزن می آید مثل تیز رو و سخندان و دقیقه سنج و شک نیست در آن که امر از بردن لفظ
بر می آید پس اسم فاعل نیز لفظ بر می آید و این لفظ در هر دو معنی مشترک گشت پس فرمان برنده باشد خواه
بردار باشد بضم اول پس لفظ بردار بفتح اول اسم فاعل از برداشتن ست چه این مصدر نیز بردار آمده است
و برداشتن چنانچه بمعنی گرفتن پرورش و آویختن بدست آمده بمعنی پذیرفتن و قبول نمودن نیز مستعمل شدن
چنانچه در عرف می گویند که برتن برداشت یعنی قبول کرد و این آیه کریمه که مثل الذین حملوا التوریة

ثم لم یحملوها بر ثمیعنی شاهد عدل ست وغالب آنست که خان مذکور را التشبیه از لفظ برخوردار شده باشد که چون
او خوردن درین محل بمعنی معروف نیست اسم فاعل خوردار آمده است واز خوردن بمعنی عرفی خوری آید پس
از فرمان بردن بمعنی رسانیدن فرمان نیز باید گفت مثل پیغامبر واز فرمان بردن پذیرفتن فرمانبردار بالضم
واز فرمان برداشتن فرمان بردار بالفتح نه از آنچه گفته شد بوضوح پیوست که تفرقه بیجا ایست بلکه فرمانبردار
از فرمان برداشتن ست اما برداشتن بمعنی پذیرفتن ست و لفظ فرمان بردار را لفظ برخوردار قیاس کردن
وجهی ندارد بجهت آنکه لفظ برخوردار برخلاف قیاس آمده است و برخلاف قیاس حکم کردن خلاف مقرر است
انتهی اما تحقیق آنست که لفظ فرمان بردار مشتق از فرمان بردن که بمعنی اطاعت کردن است و حکم را بر ان
رسانیدن واسم فاعل ازین مصدر بمعنی اول فرمان بردار بضم موحده می آید چه فارسیان گاهی بقاعدهٔ
کلمهٔ حدث تنزل و بلفظی از الفاظ فاعلیت ترکیب داده اسم فاعل سازند چنانچه لفظ ستمگار که مرکبست لفظ ستم
که حدث ست واز لفظ کار بکاف فارسی که یکی از الفاظ فاعلیه است و همچنین لفظ مددگار و گاهی فعل ماضی را
که فعل اصطلاحیست بمعنی فعل لغوی در آورده بلفظ فاعلیت مرکب نموده اسم فاعل خوانند چنانچه لفظ
خریدار که مرکبست از لفظ خرید که در اصل فعل ماضی ست واکنون بمعنی حدث ست واز لفظ آر که برای
فاعلیت ست و همچنین لفظ فروخت آر پس فرمان بردار بمعنی اطاعت کننده مرکبست از لفظ فرمانبر که فعل ماضیست
واکنون بمعنی حدث ست واز لفظ آر که برای فاعلیت ست و همچنین لفظ برخوردار که مرکبست از لفظ برخورد
که در اصل فعل ماضی ست واکنون بمعنی حدث ست واز لفظ آر که برای فاعلیت ست واین را خلاف قیاس
گفتن خلاف قیاس و فرمان بردار بفتح موحده غلط عامیه است واسم فاعل بمعنی ثانی فرمان بر بفتح موحده
می آید چه فارسیان اسم فاعل مرکب و صیغهٔ امر مرکب هموزن می آرند چنانچه که لفظ دلبر که هم اسم فاعل است
وهم صیغهٔ امر و همچنین لفظ جانگداز پس فرمان بر بمعنی حکم الیشان رسانست واز ینجاست لفظ پیغامبر
وکبوتر نامه بر و لبباست که اسم فاعل را بمعنی اول نیز استعمال کنند و مرکب فرمان برداشتن و هیچ مشتقی
ازین مصدر نیامده است و مؤید انیست که درین بیت ثنای نعتی را بلفظ فرمان بری آورده است چه مصدر فرمان
برداشتن بودی صیغهٔ نفی را بلفظ فرمانبرداری اشتقاق فرمودی شرط بالفتح معروف و نشان انصاف بالکسر
داد دادن و راستی کردن و مسلم داشتن چیزی که حق باشد پس شرط انصاف بمعنی نشان راستگاری بود علامت
حق گزار است فرمان نبری ای اطاعت امر الهی نکنی در خبرست از سرور کائنات باز آمدم در بیان وجوه نعمت اندر گر نصیحت

در توقف افتاده است و بیان نعت در ضمن آنست خبر بالفتح حدیث نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سرور سردار بزرگ قوم و در اصل مرکبست از لفظ سر کہ بمعنی سردار ست و از لفظ ور با لفتح بمعنی خداوند پس جزو ثانی درین لفظ ملفوظ نیست کائنات جمع کائنہ بمعنی ہست شوندہ و تانیث آن از جہت جمعیت افراد اجناس ست و مفخر موجودات مفخر بفتح میم و خاء معجمہ مصدر میمی ست کہ بمعنی نازیدن و اینجا بمعنی فخریہ است ای کسیکہ دیگران بوجود آن نیاز کنند موجودات جمع موجودہ بمعنی ہستی دادہ شدہ و تانیث این لفظ مثل تانیث کائنہ است رحمت عالمیان رحمت اینجا بمعنی من بہ الرحمۃ است ای کسیکہ بوجود آن بر دیگران نزول رحمت گردد و در مدارک تفسیر آیہ کریمہ وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین چنین ست کہ لانہ جاء بما یسعدہم ان اتبعوہ ومن لم یتبع فانما اتی من عند نفسہ حیث ضیع نصیبہ منہا وقیل ہو رحمۃ للمؤمنین فی الدارین وللکافرین فی الدنیا بتاخیر عذاب الاستیصال والمسخ والخسف و رحمۃ مفعول لہ او حال ای ذا رحمۃ و در معارج النبوۃ چنین آوردہ کہ روی فی الخبر ان النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم قال لجبرئیل یقول اللہ وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین فہل اصابک من ہذہ الرحمۃ فقال نعم انی کنت اخاف عاقبۃ الامر فآمنت وبک اثنیٰ اللہ علی بقولہ من ذکرہ ذی قوۃ عند ذی العرش مکین مطاع ثم امین اما آنکہ رحمت بودن شیطان نقل ست کہ چون حق تعالی ابلیس را مردود و مطرود گردانیدہ فرشتہ فرستادہ کہ ہر روز سیلی بر قفای لعین میزد و از ان سیلی لعین متاذی میگشت چنانچہ اثر آن ضرب تا بروز دیگر بر وی ظاہر بودی بعد آنکہ حق سبحانہ تعالی حضرت مقدس نبوی علیہ السلام را مبعوث گردانید و این آیہ کریمہ وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین نازل گشت لعین بنالید و گفت ای خداوند من نیز از عالمیان ام مرا ازین رحمت ہیچ بہرہ نخواہد رسید حق تعالی بآن فرشتہ خطاب فرمود تا از سر رشد ملعون ضرب طپانچہ را ترک بہر روز باز دارد تا مانیز از رحمت وجود محمدی صلی اللہ علیہ وسلم نصیب یافتہ باشد بیت نوری شفاعت تو اگر پرتوی زند بر ابلیس رود ظلمت عصیان دہد خلاص عالمیان جمع عالمیست بنا بر نسبت ای فردی یا نوعی یا جنسی کہ منسوب بعالم ست پس وجہ جمعیت بالف و نون دریا آنکہ جامع ذی الروح وغیرہ تغلیب اوست بر غیر ذی الروح صفوت آدمیان صفوت بالحرکات الثلاثہ برگزیدگی و در کنز اللغات بکسر آوردہ است و اینجا بمعنی من بہ الصفوۃ است ای کسیکہ بوجود او دیگران را برگزیدگی حاصل شود پیداست کہ برگزیدگی آدمیان از دیگر حیوانات بوجود اوست صلی اللہ تعالی علیہ وسلم زیرا کہ امتیاز آدمی بمعرفت

الٰہی ست وآن موقوف بہدایت پیغمبر اما ہدایت پیغمبران دیگر طفیل اوست صلی اللہ علیہ وسلم و اگر
آدمی از معرفت عارلیست با حیوان برابرست بلکہ کمتر ودر حاشیہ فرمود کہ صفوت بروزن رحمت برای اموافقت
رحمت فرمودہ اند والا مصدر بمعنی مفعول ست از قبیل مصدرہای سابق نیست چنانچہ بر اہل فطانت ظاہر
است آدمیان جمع آدمی ست بیای نسبت فردی کہ منسوب بآدم ست علیہ السلام اما دخول آن در آدمیان
جہت جنسیت ست تتمۂ دور زمان تتمہ بقیہ چیزی وا ینجا بمعنی من تم بہ الشئی ست ای کسیکہ تمام کردہ شود
بادی چیز دور گردش زمان روزگار یعنی بادی ختم گردش روزگارست زیرا کہ در شریعت او کہ اکثر ذات
مبارک ست ختم روزگار خواہد شد احمد مجتبیٰ محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ والہ وسلم عطف بیانست از برای
سرورست احمد نام نامی سرورست مجتبیٰ بالضم وفتح موحدہ برگزیدہ محمد ستودہ مصطفےٰ برگزیدہ و مہتر و
صلی فعل ماضیست از صلوۃ واین اسم ست قائم مقام مصدر کہ تصلیہ باشد واین مصدر متروک الاستعمال
یقال صلی ست صلوۃ لا یقال تصلیۃ کذا فی الصراح ومعنی صلوۃ بزرگیست ودر دنیا بہ بلندے ذکر
او واظہار دعوت وابقام شریعت او ودر آخرت بقبول شفاعت او وتضعیف آجر ومثوبت او صلی اللہ
تعالیٰ علیہ وسلم کذا فی نہایہ جزری وتحویل صلوۃ بخدا از جہت آنست کہ چون مؤمنان را حکم شد بصلوۃ و
مقدار آن ہیچکس را معلوم نشد تا ادای وجوب کردہ آید از ترس عدم ادای واجب حوالہ بخدا نمودند
اللہ اسم ذاتی ست کہ واجب الوجود ومستحق جمیع محامدست جل جلالہ علیہ یعنی براو صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وسلم وسلم عطف ست بر صلی واین از سلامت ست یعنی سالم بودن از ہر عیب ونقصان کذا فی
شرح الحصن اما در دنیا عیب ونقصان اخیر ومثوبت کہ عبارت از یک چندی آنست ودر مشیخت کہ عبارتیست
از نسخہ منتجہ بر علیہ الرحمۃ کہ ازین چندی نسخ برآوردہ بود بجای احمد مجتبیٰ آہ محمد رسول صلی اللہ تعالیٰ علیہ
وسلم ست نوشتہ است شعر شفیع مطاع نبی کریم ؛ قسیم جسیم نسیم وسیم ؛ نعت آنسرورست صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وسلم شعر بالکسر دانش یقال شعرت برای فطنت کذا فی الصراح ودر اصطلاح شعرا مرادف بیت
عربی باشد یا عجمی اما آداب گلستان آنست کہ شعر بر مرتبت عربی نویسند شفیع از شفع بمعنے یکجا کردن
وجمع آوردن وآنسرور صلی اللہ علیہ وسلم را ازان شفیع گویند کہ جامع عاصیان با مطیعان در بہشت بعد
درخواستن گنہگاران از تبارک وتعالیٰ مطاع بالضم فرمان بردہ شدہ نبی از نبارت یعنی آگاہیدن وخبر دادن
وقیل از نبوت بروزن ثمرت یا از نبارت بروزن کرامت بمعنی رفعت وعلو اما رسول در قول بعضی مرادف

نبی

نبی ست و در قول بعضی نبی آنست که دعوت کند بر شریعت پیغامبر که پیش ازو باشد و رسول آنست که صاحب کتاب و معجزه باشد و قیل نبی آنست که در خواب و الهام او را تلقین احکام شود و رسول آنست که او را فرشته در ظاهر احکام رساند کریم از کرم ست بفتحتین بمعنی جوانمردی و عزیزی کذا فی الصراح و هو ضد اللئیم قسیم از قسامت بالفتح بمعنی خوبرو و تقال هو قسیم الوجه یا از قسیم بمعنی قسمت الشیء فعیل بمعنی فاعل ای هو قاسم المعلوم کما قال علیه الصلوة والسلام من یرد الله به خیرا یفقهه فی الدین فانما انا قاسم والله یعطی جسیم از جسامت بمعنی بزرگی ای اعظم القدر زیرا که رسول صلی الله علیه وسلم صاحب جسم بزرگ نبود وسیم از وسامت بالفتح بمعنی نشان اما نشان بمعنی جمال خواهد بود یا نشان مهر نبوت که در پشت مبارک بود نسیم خوشبوی و در شرح عربی نسیم بیای موحده بمعنی کثیر النسیم ست چون ملاحظه معانی حاصله بر چهار کلمه کرده شود هر یک بمعنی خوبرو و خوش وضع می آید و ازینجاست که گفته اند که این چهار لغت بمعنی خوبرو دست **بیت** چه غم دیوار امت را که باشد چون تو پشتیبان ٭ چه باک از موج بحر آنرا که دارد نوح کشتیبان ٭ دیوار معروف و در اصل مرکبست از لفظ دیو که اماله داوست بمعنی مرتبه از مراتب تعمیر و از لفظ ار که کلمه فاعلیت ست چنانچه مذکور شد و ای جسمی که خداوند داوست و این مضافست از اضافت تشبیهی و تشبیه در مناسبت لفظ پشتی ست امت گروه مردم که بر دعوت وی پیغمبر علیه السلام مبعوث شود پشتیبان استحکام کننده و در اصل مرکبست از لفظ پشتی بمعنی استحکام و از لفظ بان که کلمه ایست از کلمات محافظت ضمیر که عاید باست باشد محذوفست ای پشتیبان آن نوح علیه السلام نام پیغمبر بن مالک بن متوشلخ بن ادریس بن برد بن مهلائیل بن قینان بن انوش بن شیث بن آدم علیه السلام گندم گون بغایت جسیم و عریض دقیق الساعدین عظیم العینین طویل القامت قماش کشیده داشت و بشدت و غضب موصوف بود قالب بزرگوارش در بیت المقدس مدفونست مدت دعوتش نهصد و پنجاه سال بود و عمر شریفش یکهزار و چهارصد سال و او را ابو البشر ثانی خوانند چنانچه آیه کریمه و جعلنا ذریتهم الباقین دلالت بران دارد و یکی از معجزه اش آن بود که بعد از برآمدن از کشتی اشجاره غرس کرد فی الحال آنها سبز شدند و سر بالا کشیدند و میوه بار آوردند کذا فی الاشحات الفنون کشتیبان ملاح و این مرکبست از لفظ کشتی که بالکسر معروفست و از لفظ بان که کلمه محافظت ست چنانچه مذکور شد و در رشیدی در باب کاف تازی آورده است که کشتی بالفتح سفینه گرچه بکسر کاف مشهورست لیکن از بعضی اشعار شیخ نظامی بکسر ظاهر میشود چه قافیه

بهشتی کرده است وظاهر آنکه بست و بواسطه قافیه بفتح خوانده میشود انتهی و در مدار است که در سکندری آورده است
که کشتی بفتح معروف آنکه بر آب رود بکسر خطا است مخفی نماند که آنچه در عرف مسموع است بکسر است بلکه خلاف عرف
خطا باشد واگر قصد معنی دارد بفتح کاف فارسی باشد و آن هیچکس نگفته است انتهی اما التحقیق آنست که در
اصل مرکب است از لفظ کش بالفتح بمعنی کشیدن و تا زائده است که بآخر کلمات لاحق کنند چون گوش و گوشت
و بالش و بالشت و دوش و دوشت و از یای نسبت ای چیزیکه منسوب بکشیدنست و سفینه را از جهت آنکه از جای
بجای بردن کشتی خوانند و کاف را بمناسبت کثرت یای مکسور خوانند و ازین باب است کشاورز که مرکب است
از لفظ یا زائده و از لفظ ورز بمعنی کسب کننده پس مفاسع را از جهت آب کشیدن و از یا بجای آوردن کشاورز
گویند و زمین زراعت را از سبب آنکه آب را بجوی در کشند نیز کشاورز خوانند ناصر خسرو گوید کشت بالفتح که
مصدر است بمعنی اسم فاعل در آورده زراعت را نام نهند و ازینجاست که زراعت گاه را کشت زار و کشتمند
گویند و گاهی کاف کشت را باشباع حرکت کاف کاشت نیز گویند و قصه کشتی نوح علیه السلام بر سبیل اجمال
اینست که چون نوح علیه السلام از دست کفار بجان آمد و از گرویدن آنان نا امید شد مناجات کرد که یا رب
لا تذر علی الارض من الکافرین دیارا الله تبارک و تعالی دعای او مستجاب کرد و فرمان کرد که کشتی بسازد
نوح علیه السلام بتعلیم حضرت جبرئیل علیه السلام کشتی را در شش ماه طیار کرد چون علامت وعید عذاب که
عبارتست از بر آمدن آب از تنور خانه نمایان شد نوح علیه السلام با قوم خود آهنگ کشتی فرمود یگان یگان
جفت از هر جنس وحوش و طیور را با خود برداشت و آنگاه باران سخت از آسمان نازل شد که شهر ده شانزده
روز ببارید و زمین چشمهای خود جمله برگشتند تا آب از مشرق بمغرب رسید و از جنوب تا شمال غرق گردید و از هر کوهی که
بلندتر بود چهل ارش آب بالا گرفت کفار همه هلاک شدند و قصور و بساتین ایشان منهدم گشت کشتی از شدت
باد و تندی موج زیر و زبر گردید و سواران آن کشتی از سلامت خویش نا امید شدند حضرت نوح علیه السلام
را فرمان رسید که بر کشتی بنویس بسم الله مجریها و مرسیها ان ربی لغفور الرحیم کشتی از برکت این آیت آرام
گرفت و نشینندگان آن از غرق ایمن شدند چون کشتی پس شش ماه بالای کوه جودی رسید آسمان
و زمین را حکم شد که آبهای خود را بر گیرید چون فرود شد و کشتی بکوه جودی باز خورد نوح با قوم
خود از کشتی بسلامت بیرون آمد و چهل روز بعد بران کوه سکونت فرمود چون آب خشک شد و زمین صاف بر آمد و
سبزها دمید و درختان از سر نو شدند و بستانها نضارت گرفت نوح علیه السلام با قوم خود از کوه فرود آمد گویند

جمله آدمیان با دی هشتاد تن بودند همه در زمین پراگنده شدند و در توالد و تناسل افتادند هذا الاجمال من تفصیل قصص الانبیا شعر بلغ العلی بکماله ۞ کشف الدجی بجماله ۞ حسنت جمیع خصاله ۞ صلوا علیه و آله ۞

بلغ فعل ماضی معلوم ست از بلاغت بمعنی رسیدن علی جمیع علیا که تانیث اعلی ست بمعنی بلند تر و برتر کمال بزرگی کشف فعل ماضی ست از کشف بمعنی روشن کردن و دجی بالضم تاریک سخت جمال خوبروی حسنت بالضم سین از حسن ست بمعنی نکوئی کاری جمیع صفت مشبه است از جمیع بمعنی فراهم آوردن خصال بالکسر جمع خصلت ست بمعنی عادت و خوی صلوا امر ست از صلوٰة آل اهل ست و عیال و پس روان کذا فی الصحاح و آل نبی نزد امام اعظم رحمة الله بنو هاشم ست فقط نزد امام شافعی رحمه الله بنو هاشم و بنو مطلب است و نزد شیخ ابن عبد الله البر که در کتاب تمهید گفته است ذریت ست و ازواج مطهرات صلی الله علیه وسلم و مختار امام نووی بمعنی اتباع ست کذا فی الشرح الحصن الحصین حاصل آنکه رسیده است آنسرور صلی الله علیه وسلم بلندیهای ظاهر و باطن را به بزرگی ذات خود نه بامداد معانی و روشن کرده است تاریکی سخت واقع را بنور خوبروی خود و نه باستعاره نور دیگری و نیکست تمام عادتهای او درود فرستید بروی و بر آل وی اللهم صل علی سیدنا محمد صلوٰة انت لها اهل و علی آله واصحابه و بارک وسلم و این یک شعر است مربع نه دو چنانچه عوام عطف آل علی به ضمیر مجرور بی اعاده حرف چون نزد بصریان جائز نیست که محتمل که بر مذهب کوفیان جائز باشد و ظاهر آنست که از جهت ضرورت شعریست که هرگاه از بندگان گنهگار پریشان روزگار کاف بیان جزاست بندگان جمع پریشان مرکبست از لفظ پریش که برامالهٔ آشن ست بمعنی هراسیدن و آواره شدن و از لفظ آن که یکی از کلمات فاعلیه است اگنده اند پراشیدن روزگار ای عمر و گنهگار پریشان روزگار از ان گفته است که از شامت گناه تنگی در معاش او بیشتر عاید باشد ذمه بکام خویش چنانچه آرزو دارد و ترسد دست انابت بامید اجابت بدرگاه حق جل و علی بردارد و دست مضاف ست باضافت لامی ای دستی که برای انابت بردارند بازگشتن از گناه بسوی تبارک و تعالی امید مضاف ست مثل اضافت دست اجابت قبول کردن ای قبول کردن ای قبولیت انابت و درگاه بالفتح کاف فارسی آستانه در ملوک و سلاطین که بعرف آنرا حضرت خوانند کذا فی الشامل اما هنگام اضافتش بخدای بمعنی بزرگی و کبریائی ست که لازم آستانه پادشاهانست حق خلاف باطل و سزاوار و ست راست و چپ کذا فی الصراح و در شرح نوده نه تام بمعنی سزاوار نچه اے و ریاست بپادشاهی آورده علا فعل ماضیست از علو بمعنی برتری ایزد تعالی در وی نظر رحمت نکند ایزد نام

خدای تعالی وو روجه ترکیب این نام ازین حروف گفته اند که چون مدار احوال عالم و عالمیان بر طالع و عاشر وسابع ورابع ست که او شان را اوتاد و اربع گویند پس این نام را ازین حروف ترکیب کرده اند بنیه بر آنکه استقامت احوال عالم ازین اسم ومسمی ست هکذا فی الرشیدی اما ازین تقریر لازم می آید که ایزد نام او تا وید اربع باشد نه نام خدا چه وقتیکه الف بر طالع و یا بر عاشر و زا بر سابع و دال بر رابع دال باشد دلالت این لفظ بر خدای تعالی از کجا می آید تا بر ان تنبیه شود که استقامت احوال جهان وجهانیان را ازین اسم ومسمی ست پس تحقیق آن مینماید که ایزد بکسر همزه و فتح زای معجمه اماله آزادست بمد همزه بمعنی مطلق و بی قید الف اول را اماله کردند و الف ثانی را از جهت نقل و اختصار برداشتند و فتح را علامتش گذاشتند نظر کردن توجه و مهربانی کردن بازش بخواند باز اعراض کند باز بتضرع و زاری بخواند شین راجع بخداست فاعل بخواند گنهگارست اعراض بالکسر روگردانیدن ای عاطفت نکردن تضرع و زاری کردن پس لفظ زاری تفسیر تضرع ست مفعول خداوند مرجع ضمیرست اگر گوئی که اعراض کردن اول مرتبه برای چیست چرا ورا اول مرتبه اورا اجابت نمیکند حاجت اورا گویم که جواب او بر سه وجه است اول بر آنکه تضرع و زاری او بر کمال رسد دوم آنکه چون اعراض خداوند زیاده نه بیند از گناه مراجعت نماید سوم آنکه دعا بسیار کند که الدعاء مخ العبادة اشارت بر آنست هکذا فی بعض الشروح حق سبحانه وتعالی میفرماید ملائکتی لقد استحییت من عبدی ولیس له غیری فقد غفرت له سبحانه مفعول مطلق ست قائم مقام فعل وضمیر مفعول اوست سبحته سبحا یعنی بپاکی یاد میکنم اورا بپاکی یاد کردنی ملائکتی بیای نسبت ست و ملائک جمع ملک علی الاصل کالشمائل جمع شمائل والتاء لتانیث الجمع وهو مقلوب مالک من الالوکة وهی الرسالة لانهم وسائط بین الناس فهم رسول الله او کالرسل الیهم واختلف عقلاً فی حقیقتهم بعد اتفاقهم علی انها ذوات موجودة قائمة بانفسها مذهب اکثر المسلمین الی انها اجسام لطیفة قادر علی التشکل باشکال مختلفة مستدلین بان الرسل کانوا یرونهم کذلک وقالت طائفة من النصاری وهی النفوس الفاضلة البشریة المفارقة الابدان وزعم الحکماء انها جواهر مجردة مخالفة النفوس الناطقة فی الحقیقة منقسمة الی قسمین قسم شانهم الاستغراق فی معرفة الحق والتنزه عن الاشتغال بغیر کما وصفهم بحکم تنزیله فقال تعالی یسبحون اللیل والنهار لا یفترون وهم العلویون والملائکة المقربون وقسم یدبرون الامر من السماء والارض علی سبق القضاء وجری به العلم الالٰهی لا یعصون الله ما امرهم ویفعلون ما یؤمرون وهو المدبرات امرا ومنهم سماویة ومنهم ارضیة علی تفصیل ثلثه فی کتاب الطوالع هکذا فی البیضاوی لقد برای تحقیق ست استحییت فعل ماضی ست از استحیاء بمعنی انقباض نفس از خوف ملامت و این جا

عزو اثرو نتیجه اوست کہ عبارتست از ترک چیزی کہ از وی حیا بنخیزد پس اینجا اثر گذاشتن و بخشیدن گناهگاران
است پس فعل نفی ست فقد فای تفریع است و قد برای تحقیق غفرت فعل ماضی ست از غفران و مغفرت بمعنی
گناه پوشیدن و بخشیدن حاصل آنکہ ای فرشتگان من هر آئینہ حیامند شوم از بندہ عذر آورخود و نیست مر او را
خدای غیر من پس تحقیق بخشیدم او را و دعوتش را اجابت کردم و حاجتش را بر آوردم کہ از بسیاری دعا و زاری بندہ
شرم همیدارم حاصل عبارت عربیست دعوت خواندن اجابت کردم ای شنیدم و بخشیدم قبول کردم حاجتش را
بر آوردم ای اناجتش ایذ یرفتم کہ از بسیاری الخ علیہ اجابت ست دعوت بر آوردن حاجت ست بیت کرم
بین لطف خداوندگار؛ گنہ بندہ کردست و او شرمسار؛ تفریع ست بر حدیث شرمسار بمعنی سر فرو کنندہ از
شرم و در اصل مرکب از لفظ شرم و سار کہ بمعنی سرست و اینجا عبارتست از اثر شرم یعنی عفو کنندہ بدن ما تا لب
چہ عفو گناہ بغیر توبہ ممکن نیست چنانچہ آیات قرانی بران شاہدست قولہ تعالی و انی لغفار لمن تاب و امن و عمل
صالحا ثم اہتدی قولہ تعالی و من لم یتب فاولئک ہم الظالمون قولہ تعالی انما التوبة علی الذین یعملون السوء
بجہالة ثم یتوبون من قریب فاولئک یتوب اللہ علیہم و کان اللہ علیما حکیما و معاملت او جل شانہ بران شاہد
عدلست چنانچہ حضرت آدم بعد توبہ و الحاح و زاری مقبول جناب گردید و ابلیس مغرور بعدم توبہ الی اللہ تا حال
محروم و مہجور است پس استحیاء باری تعالی نہ از گناہ بندہ بلکہ بہ دعا و زاری و توبہ بندہ است چنانچہ از ترجمہ شیخ
علیہ الرحمة می آید و استحیاء دو قسم یکی انقباض نفس از خوف ملامت و دیگر از کمال رحمت چنانچہ سائل از در کریمی
کہ ہیچکس از کرم او محروم نرفتہ باشد بعد الحاح و زاری عام بر میگردد آن کریم را استحیاء در گیرد و بحال آن سائل
پردازد و پس خداوندی کہ اکرم الاکرمین و ارحم الراحمین ست چگونہ از در او بندہ بعد الحاح تمام محروم بر گردد
و سرافراز نشود پس استحیاء اینجا قسم ثانی ست نہ اول فافہم و در تفسیر حق رنجوری آرد کہ در خبرست کہ اللہ تعالی
فرماید انصفنی عبیدی یدعونی فاستحیی ان ارده بعضی و لا یستحیی منی و در خبرست کہ فردا روز قیامت کہ بندہ را
چون از پل صراط بگذرد و نامہ بدست وی نہد مہر بران نہادہ چون سر آن نامہ باز کند در وی نوشتہ
می بیند عبدی فعلت ما فعلت و لقد استحییت ان اظہر علیک فاذہب فانی قد غفرت لک ای بندہ من
کردی آنچہ کردی و مرا شرم کرم ست کہ آنچہ کردی ظاہر گردانم برو کہ من ترا بیامرزیدم و گناہانت عفو کردم
یحیی معاذ رازی قدس سرہ میگوید بعد از آنکہ این بشنید سبحان من یذنب العبد و یستحیی ہو پاک منزہ خداوندی
کہ گناہ بندہ میکند و او شرم میدارد انتہی پس تا این بیت شیخ علیہ الرحمة ہم مضمون این کلام شیخ یحیی معاذ

رازیست قدس سره چون شیخ علیه الرحمة در ذکر لطف و کرم باری تعالی حیران ماند اکنون به بیان حیرت
نمی پرداخت چون جمیع صفات از جلال جمالی بیرون نیست جمالی را جمال را مد نظر داشته فرموده عاکفان کعبه
جلالش بتقصیر عبادت معترف که ما عبدناک حق عبادتک و واصفان حلیه جمالش بتحیر منسوب که ما عرفناک
حق معرفتک عاکفان جمع عاکف بمعنی مقیم شونده و گرد چیزی گردنده و در مسجد برای عبادت نشیننده و اینجا بمعنی
طائفان هست ای محرمان لعبة الجمال هو احتجاب الحق تعالی عنها نصرتیه ان تعرفیة بحقیقة و هو تیة کما یعرفت هو ذاته
فان ذاته سبحانه لا یراها احد علی ما هی علیه الا هو و لما کان فی الجلال دهوتیه معنی الاحتجاب و العزة انه العلو و القهر
من و الحضرت الالهیة و الخضوع و الله منا کذا فی اصطلاحات و لهذا شیخ علیه الرحمة فرمود بتقصیر عبادت معترف الخ
تقصیر کوتاهی کردن عبادت پرستیدن معترف از اعتراف ست بمعنی اقرار کردن که ما عبدناک آه بیان
اعتراف است ما نافیه عبدنا فعل و فاعل ست از عبادت کاف مفعولست حق مفعول مطلق او مطلق است
از جهة نوع و این مضافست بعبادت و این یک حاصل آنکه کسانیکه محرم جلال الهی اند و هیچگه در عبادت آن
جل جلاله کوتاهی نکرده اند بتقصیر عبادت خود اعتراف نموده میگویند که پرستش نکرده ایم ترا سزاوار پرستیدن
توای عبادت بر حسب بزرگی و جلال آن از هیچکس بر نمی آید و اصفان جمع واصف بمعنی ستاینده حلیه بکسر
حاء مهمله نشان روی و صورت او که فارسیان آنرا چهره گویند حلیه جمال جمال الجمال هو تجلیة توجه لذاته دله و
نو بد لوتیه منا و هو ظهوره فی الکل و لهذا الجمال جلال هو احتجابه بتعینات الاکوان و لکل جمال جلال و ر زاء کل
جلال جمال و لما کان فی الجمال و نفوتیه معنی الدنو و الشور کز مه ای لطف و الرحمة و العطف من الحضرت الالهیة
و الانس منا کذا فی الاصطلاحات تحیر سرگشته شدن بتحیر منسوب بمعنی حیران ست که عرفناک الی آخره مقوله قول محذوفست
یعنی گویند که ما عرفناک الخ ما نافیه عرفناک فعل و فاعل ست از عرفان بمعنی شناختن که مفعول ست
حق مفعول مطلق ست از برای تبیین نوع و این مضافست بمعرفت و آن مضافست به ک معرفت
مرادف عرفان عت حاصل آنکه کسانیکه پرستانیدگان جمال الهی اند در ادراک کما حقه حیران میگردیده میگویند
که نشناخته ایم ترا حق شناختن توچه وصف بر درجه کمال بعد مدرک شدن موصوفست و احصای الطاف
و انعام آن و آن محال ست رباعی گر کسے وصف او زمن پرسد ٭ بیدل از بی نشان چگوید باز ٭
وصف ای وصف مطلق مصرع ثانی مقوله فعل محذوفست یعنی گویم بیدل شخص بیقدرت از ادراک کما هو در
موصوف نه از عدم ادراک مطلق بی نشان آنکه از ذات او نشان نتواند داد از کثرت ظهور و از صفات

کمال لطف بزبان نتوانند آورد وانه در احصاء آن حاصل آنکه بنده بی قدرتست وخداوند بی نشان وبیداست
که بی قدرت از بی نشان چه بیان نماید عاشقان کشتگان معشوقند بر نیاید ز کشتگان آواز ۲ عاشقان جمع
عاشق از عشق ست بمعنی فرط محبت وشیفتگی کشتگان جمع کشته وانیجا عبارت از حیران وبیخود شوق تبارک
وتعالی کشتگان معشوق ای حیران تجلیات معشوق واین بیت نیز از نتیجه مقوله قولست حاصل آنکه عارفان
که محرم جلوه صفات اند وشناسای تجلیات وصفات از سبب حیرت وبیخودی دم از وصفش نمیزنند
وبیان او نمیتوانند نمود امیر خسرو فرماید **بیت** تا وصفش به ده نشیننده تر کور می آن چشم که
بیننده تر ۲ این نقلیست در ثبوت حیرت وبیخودی در جلوه ذات وتجلیات حکایت بالکسر سخن گفته و
نقل کردن سخن از جای **حکایت** یکی از صاحبدلان سر بجیب مراقبه فرو برده بود ودر بحر مکاشفه مستغرق
شده صاحبدل ای خداوند دل حقیقی که قابل تماشای ذات وبینای تجلیات صفاتست جیب بالفتح بمعنی
گریبان مضافست باضافت لامی یعنی جیبی که برای مراقبه سروری برند مراقبه پاسبانی دل از خطور ماسوا
ودوام ملاحظه مقصود بدل ودر اصطلاح مشایخ معنی مراقبه آنست که المراقبة یلازمه العلم بان الله مطلعا علیه یعنی
مراقبه آنست که مدام دانستن خدای تعالی بروی می بیند ومعنی لغت المراقبة بالکید گره چشم داشتن مفاعله برای
مشارکت ست نه آنکه مراقبه سر در زانو کند وبنشیند کذا فی جامع العلوم فرو زائدست بحر مضافست باضافت
تشبیهی وتشبیه در استغراقست مکاشفه در اصطلاح قوم عبارت از ظهور بعضی از صفات حقائق الٰهیه یا گویند
مر سالک را از ورای پرده رقیق از پس حجاب شفاف از اسم الٰهی مقید بحکم ومختص بوصف اما مشاهد ظاهر
شدن آن حقائق مظهر وبی صفت لیکن با خصوصیت وتمیز وفرق آن معاینه است وآن ظهور حقائق ست
بی خصوصیت وتمیز بلکه ظهور عین معین ست کذا فی الاصطلاحات الکبیر واکثر استعمال کشف در کلام قوم
در صفات آید ومشاهده در ذات مستغرق بضم میم وفتح رای مهمله فرو گرفته وبیخود گشته چون از ان
حالت باز آمد از انحالت ای حالت استغراق وبیخودی در مکاشفه باز آمدی بافاقه رسید یکی از اصحاب
بطریق انبساط گفت اصحاب جمع صاحب بمعنی یار وهمنشین ودر حاشیه غنائی ست که التحقیق کما ذکر فی
شرح الکشاف آن فاعلا لا یجمع علی افعال فاصحاب جمع صحب بالکسر تخفیف صاحب کثیر واشجار وصحب را
بسکون اسم جمع کثیر النهار انبساط گستاخی ودر اصل بمعنی گستاخ شدن وپهن گردیدن از خوش حالی ست
از ان بوستان که تو دری بودی مارا چه تحفه کرامت آوردی بوستان یعنی تا نند بوی خوش این صفت

جائی ست که دروی آب استاده باشد و باغ را از جهت آنکه ستاننده بوی خوش ست بوستان و در جهانگیری و فرهنگ های دیگر لفظ ستان را از کلمات انبوهی و بسیاری آورده لفظ بوستان گلستان را تمثیلش فرموده اند همانا بجوهر معنی نرسیده اند آن بوستان آه ای مکاشفه و مشاهده و وجه تعبیر آن ببوستان براهی راحت روحست و فرحت جان و همین ست باعث تحقیق لفظ ببوستان چه اعتطاظ روح ببوی خوش ست رای مار تعلیل برامی تحفه هدیه و پیشکش کرامت بخشیدن و لفظ باک برای تعلیل ست محذوفست ای بکرامت یعنی برای ماکرام تحفه از پی بخشیدن آورده گفت بخاطر داشتم که چون بدرخت گل رسم دامنی پر کنم و هدیه اصحاب را برم خاطر از خطورست بمعنی گذاشتن اندیشه بدل و دل را از انجا که اندیشه در غور دمیگذراند نیز خاطر گویند درخت ای تجلی ذات تبارک و تعالی و تغیر ذات بدرخت گل از جهت مناسبت بوستانست گل عبارت از اسرار الٰهی و ضمائر ست که سالک را در مشاهده تجلی ذات منکشف گردد دامن دل و تعبیر دل بدامن برای مناسبت گل ست و یا دامن برای عظمت است ای دامن بزرگ و پر کردن دل از اسرار و ضمائر عبارت از فقط و یادست رای اصحاب را التعلیل ست چون برسیدم بوی گل چنان مست کرد که دامنم از دست برفت برسیدم یعنی بدرخت گل برسیدن بوی گل لذت دریافت اسرار ست بیخود دامن همان دل و از دست رفتن دل عبادت از کمال بیخودیست **بیت** گفتم که گلی بچینیم از باغ ؛ گل دیدم و مست گشتم از بوی ؛ گل دیدم و مست شد بوی بمضمون سرست گل بچینیم ای سری و رازی بیاد دارم باغ همان دیدم ای بر اسرار مکاشفه و ضمائر اطلاع یافتم مست شدم مست شدم پس مست میم در مست شد بقرینه میم دیدم محذوفست و همچنین بیت را در رشیدی شاهد حذف میم آورده ست و در منتخب گل دیدم و مست گشتم از بوی آورده است ظاهر ابر شهرت اکتفا نموده باشد ببوی ای بیک بوی و اندک لذت که بنجته رسیده مصراع مشهور ازین نکته خالی نیست نوای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز کان سوخته را جان شده آواز نیامد تا انتقال ست از لزوم بیخودی بمکاشفه سوی تنبیه مدعیان مشاهد که در تحقیق ضمائر لب کشاده اند و در تبیین اسرار دهن وا کرده و هنوز ابری از آن نیافته مرغ سحر مدعی و هن دریده عشق ای محبت حقیقی که موصل وصول ست و موجب حصول پروانه ای سوخته شمع مکاشفه بیخود بزم مشاهده و مصراع ثانی علت عشق آموزیست آن سوخته ای پروانه رای سوخته را علامت اضافت جانست شد بمعنی رفت آواز ای اظهار از دو بیان اسرار حاصل آنکه ای مدعی زبان دراز نه ترا عشق حقیقی ست که بدان واصل شوی و نه مکاشفه که از اظهار اسرار زبان

درگشتی وازبیان رازخاموش مانی واگر حقیقی خواهی آموخت ازسوخته آتش محبت او بیاموز که دراصل شوری
وخاموش گردی زیراکه جان آن سوخته برفت ای ہمرگ ظاهر درپیوست وکشف رای وظهو سری از وی
برنیارد ۞ این مدعیان درطلبش بیخبر انند ۞ کانراکه خبرشد خبرش باز نیامد ۞ بیان مضمون بیت سابق است
این مدعیان اشاره قال النبی صلی الله علیه وسلم من عرف ربه فقد کل لسانه این مدعیان اشاره بمدعیان
زمانه خود که کاشف اسرار ومظهر راز بودند طلب ای عشق حقیقی شین راجع بحق تعالی بیخبر ای نارسا معراع ثانی
علت نارسا خبر شد بمکاشفه واصل گردید خبرش باز نیامد یعنی هوش بیان وقوت اظهار رازاورا بار دیگر نیامد
پس شین ضمیر خبرش مفعول نیامده است نه مضاف الیه خبر ۞ ای برتر از خیال وقیاس وگمان ووهم ۞
وزهرچه گفته اند شنیدیم وخوانده ایم ۞ اعتذار ست درقصور بیان صفات الهی بر سبیل خطاب ای حرف
ندا منادی که خدای تعالی ست محذوفست برتر آه صفت منادیست ومقصود بالندایت لاحقست خیال
قواست ازقوای خمسه مدرکه باطنی وقوای مدرکه بردو قسم ست یکی مدرکه امور ظاهری که آنرا حواس خمسه
ظاهر گویند وا پنج ست یکی باصره وآن قوتیست درتقاطع جبلی که بیان دو عصب واقعست واز مقدم
دماغ بعین می آید ادراک مرئیات میکند دوم شامه وآن قوتیست که بواسطه روح جاری میگردد در دو عصبه
که شبیه است بحلمتی الثدی که از مقدم دماغ رسیده است ادراک رائحه مشمومات میکند سوم ذائقه وآن قوتیست
که بواسطه عصبی که درزبان مفروش ست ادراک طعوم میکند چهارم سامعه وآن قوتیست درعصبه که در صماخ
مفروش ست بواسطه وصول هوا ادراک اصوات کند پنجم لامسه وآن قوتیست در لبقاة وشتطایا اعصاب
که درجمیع بدن منتشر ست ادراک ملموسات میکند دوم مدرکه امور باطنی که آنرا حواس باطنی گویند نیز
پنج ست یکی حس مشترکه وآن قوتی ست که هرچه بحواس ظاهر مدرک میشود مودی بدو میگردد وازینجهت
اورا حس مشترک گویند ومحل او مقدم بطن دماغ ست دوم خیال وآنرا خزانه حس مشترک گویند
زیراکه هرچه دریابد بدو سپارد ومحل او موخرین بطن ست سوم مخیله وآنرا متصرفه گویند باعتبار آنکه
تصرف کند در صور محبوب درخیال موجودست واین را اگر مطیع عقل ست متفکره گویند واگر تابع وهم ست
مخیله نامند ومحل او بطن اوسط ست چهارم متوهمه وآن قوتیست که ادراک معانی جزئیه کند که بمحسوسات متعلق ست
چون صداقت وعداوت ومحل او هم بطن اوسط ست پنجم حافظه وآن قوتیست که معانی متوهمه را متفکره
وادراک کرده باشد نگهدارد وآنرا متذکره نیز گویند باعتبار آنکه چیزهای فراموش یاد آورد وغریزی محال این اجوال

منظم آوردہ است نظم ستہ تجویف وارد و دماغ بشر یکی احساس باطن وہندست خبر یکی مقدم کہ تجویف اول
بران یکی بود حاسۂ مشترک را مقر و موخر آن روشنۂ محل خیال دوم کہ تا بہ بود از تقصور اثر سپس اندر نخستین اوسط بود
تخیل رحیوان و فکر از بشر اجزا وسط وجای وہم حفظہ نباشند ز تجویف آخر برسد قیاس عقل وواہای وور
اصطلاح منطقیین از انست کہ القیاس قول مؤلف من القضایا یلزم لذاتہ قولا آخر گمان ضد یقین وز ہرچہ
عطف ست بر قیاس گفتہ ای ہرچہ از معرفت تبارک وتعالی علمای متقدمین فرمودہ اند شنیدیم یعنی از اقوال
ایشان از اساتذہ وغیرہ شنیدیم خواندہ یا از مقولات ایشان در کتب خواندہ ایم مجلس تمام گشت د
بپایان رسید عمر ما ہمچنان در اول وصف تو ماندہ ایم مجلس بالفتح نام مصدر میمی ست از جلوس یعنی نشستن
ما در وار دنیا کہ عبارت از حیاتست وبپایان رسید عمر عطف تفسیر نیست جمعیت لفظ جہت بزرگی وبیان
وصف ست ہمچنان ای ہمچو روز اول اول وصفیکہ روز اول آغاز کردہ بودیم حاصل آنکہ ما در صفات کہ
در بیان اوصاف تو سر کردہ بودیم اولا صفتی را بیش کردیم تمام عمر ما صرف بیانش گردید وآن وصف با تمام
نرسید الحق ہیچ وصف تبارک وتعالی نہایت پذیر نیست چنانچہ شیخ علیہ الرحمۃ در خطبہ از انعام آغاز کردہ وور
اصل یعنی نعم آخر الامر شرح آن از استجاوز البیان دیدہ باعتراف قصور پرداخت بیشتر در انکشافش دست
نینداخت وپیداست کہ صفات تبارک وتعالی مانند ذات آن جل جلالہ نہایت پذیر نیست پس وصف کہ
عبارت از بیان کمالات صفاتست چگونہ منتہی گردد سبحانہ وتعالی عما یصفون **ذکر محامد پادشاہ**
اسلام مظفر الدین والدنیا ابوبکر بن سعد زنگی خلد اللہ ملکہ سر سخن ست کہ برای
تقریب بیان آیند وعلم بعقل وآیہ بر سر داستان بنویسند ذکر یاد کردن محامد جمع محمدت یعنی ستایش پادشاہ
بپای فارسی مرکبست از لفظ پاد بمعنی پایندگی ودارندگی واز لفظ شاہ کہ بمعنی اصل وخداوند وہرچہ از
افراد نوعی خود ممتاز باشد بامتیاز صورتی یا معنوی چون شاہزادہ وشاہتیر وشاہ امیر ودو شاہ بیت
پس معنی لفظ پادشاہ اصل وخداوند پایندگی ودارندگی خلق ست پادا با دعروس ملک یا آنکہ در پایندگی
ودارندگی ممتاز باشد ای از نگاہبانان دیگر سر بلند باشد وقیل پاد لغتی ست در پادہ کہ بمعنی گلۂ گاؤ وخر و
چوبدستی ست بر تقدیر معنیش خداوند گلہ ای رعایا خواہد بود انتہی لیکن لفظ پاد ہمان لفظ پاد ست کہ بہای نسبت
ترکیب یافتہ پس گلہ را از ان پادہ گویند منسوبست بدارندگی ونگہبانی چہ مردم بر گلہ ہمیشہ نگہبانی کنند وہموارہ
محافظت نمایند وچوبدستی را از ان گویند کہ برای نگہبانی خود در دست دارند اسلام تسلیم وانقیاد اوامر الہی نست

کذا فی الفقه الاکبر مظفر فیروزی داده شده این آمیست که واقعست بر ایمان و اسلام و شرایع همه کذا فی
فقه الاکبر پس مظفر الدین که لقب بادشاه است عبارت از کامل الدین ست دنیا این جهان پس مظفر الدین
یعنے در دنیا ابوبکر کنیت بادشاه است ذکر جمیل سعدی که در افواه عوام افتاده سخنش که در بسیط زمین
رفته تمهید مدح بادشاه بذکر کسر نفسی خویش جمیل یعنی نیک صفت ذکر ست سعدی منسوب بسعد ابوبکر بادشاه
چون حضرت شیخ علیه الرحمة اورا ممدوح ساخت و خود را منسوب او دانست لفظ سعدی تخلص فرمود لقب
حضرت شیخ علیه الرحمة مصلح الدین ابن عبد الله است و حضرت مولانا عبد الرحمن جامی علیه الرحمة والغفران
در نفحات الانس از احوال حضرت شیخ نوشته که نام وی شیخ شرف الدین مصلح ابن عبد الله خفیف قدس الله
سره و وی از افاضل صوفیه بود از علوم بهره تمام داشته و از آداب نصیبے کامل سفر بسیار کرده است و
اقالیم را گشته و بارها بسیر حج پیاده را رفته و به تبخانه سومنات آمد بت بزرگتر ایشان را شکسته و از مشائخ کبار
بسیاری را دریافته به صحبت شیخ شهاب الدین سهروردی علیه الرحمة رسیده بادی دریک کشتی سفر دریا کرده
و گفته گروهی در بیت المقدس و بلاد شام مدتی سقائی میکرد و آب بمردم میداد تا بحضرت علیه الرحمة سید دیرا
از زلال النوال دا فضال خود سیراب گردانیده وقتی وی را بایکی از اکابر سادات و اشراف فی الجمله گفتگو
واقع شد آن شریف حضرت رسالت را صلے الله علیه وسلم بخواب دید وی را عتاب کرد چون بیدار شد نزد شیخ آمد
و عذر خواهی نمود و استرضا روی کرد یکی از مشائخ منکر وی بود شبی در واقعه چنان دید که درهای آسمان
کشاده شده ملائک با طبقهای نور نازل شدند پرسید که این چیست گفتند برای سعدی شیرازی است که
بیتی گفته که قبول حضرت حق سبحانه وتعالے افتاده است و آن بیت اینست بیت برگ درختان سبز در نظر
هوشیار ٭ هر ورق دفتریست معرفت کردگار ٭ آنعزیز چون ازین واقعه برهم آمد در شب بدروازه حضرت
شیخ سعدی رفت که ویرا بشارت دهد دید که چراغی فروخته و باخود زمزمه میکند چون گوش کشید همین بیت بخواند
در شب جمعه ماه شوال سنه ۶۹۱ احد و تسعین و ستمائة از دنیا رفته انتهی افواه جمع فوه یعنی دهن عوام بالفتح عین و
تشدید میم جمع عام بمیم مشدده یعنی جماعتی که ضد جمع خاصه افتاده بضم همزه است و همچنین که وقت اشباع افتاده
بود افگنده خوانند شیخ علیه الرحمة فرمود بیت افتاده ست در جهان بسیار ٭ بے تمیز ارجمند و
عاقل خوار ٭ امیر خسرو فرماید بیت زیور افسر بکلاه او فگنند ٭ قرعه خورشید بماه مگنند ٭ اما برای خفت
بفتح می خوانند و از ینجا بفتح تای آتش که در اصل تاست که هنگام اشباع آتیش خوانند و مع گفتن بامع فتح نیست

زیرا که اکابر شاعران واجله سخنوران آتش را بانش ووش وخوش تافته کرده اند شیخ نظامی رحمة الله فرموده
بیت چو آن دولت وتیز گردن کش ست ؛ که در خشم سوزنده چون آتش ست ؛ وهم او فرماید
بیت همانا که پیوندشان آتش ست ؛ به آتش دراز دور دیدن خوش ست ؛ خاقانی علیه الرحمة فرمود
بیت تو پندی وبانش ساده‌ی وش ؛ دود افگن وصد زبان چو آتش ؛ وصیت سخنش که در بسیط زمین
رفته صیت بالکسر آوازه جای فراخ ای میدان وقصب الجیب حدیثش که همچو نیشکر می خورند
ودر حاشیه آورده است که قصب الجیب بکسر جیم تحقیق نموده اند یعنی قصبی مشابه قصب الشکر که اندک شیرینی
دارد اما سخن درینست که این مرکب عربی الاسلوب واقع شده که از عالم قصب الشکر وقصب الذریره
وغیر آنست ودر کتب لغت جیب بمعنی که مناسب مشام باشد دیده نشده وچون جیبه بکسر یعنی خواب آمده
یقال فلان حسن الجیبة ای حسن الخواب اگر یای زائده را ساقط کرده قصب الجیب را از عالم اضافه بحسن الماء
ملاحظه نمایند واضافت مجموعه مرکب برای بیان اعتبار کنند صورت پیدا می شود والله سبحانه اعلم انتهی
وجه تحقیق کسره جیب معلوم نمی شود مگر آنکه در اصل جیبو بمعنی خواب فرموده است برین تقدیر لفظ حدیث اگرچه
در قالب بیان افگنده است محض زائده می افتد ولغو می نماید اما تحقیق آنست که قصب الجیب نوعی از نی ست
که بمجرد کاواک میان باشد وخود بخود بر جویبارها میروید ودر قالب وضخامت دهند دگره دبرگ با نیشکر مشابهت
تمام دارد واضافت قصب الجیب بفتحتین است از قبیل حسن الوجه که در صراح آورده است قصب بالتحریک کلک و
باشوره وهر چیز یکه مانند نی میان کاواک باشد ودر منتخب اللغات است که جیب بالفتح سینه ودل وگریبان
پیراهن پس قصب بمعنی صفتی وجیب بمعنی سینه یعنی انچه کاواک سینه وتهی میان باشد وچون آن نی
کاواک سینه وخالی بود بدین نام مسمی گردیده ودر شرح عربی بخاری نیشکر شکره واقع شده ودر نسخه که مقابل
نقل خط شیخ علیه الرحمة بود نون ویای را تراشیده برجای داشته است ودر نسخه کهنه فرموده اند پیری
او را از اصلاح خود بارشی رسیده بود همچو شکر عزیز میداشت ومجلس را ابرو دی دست تصرف مینداد
شکر بنظر در آمده برین تقدیر قصب الجیب بفتحتین نوعی از خرما مناسب ست چنانچه در تحفه ومؤید قنیه
دکنف پیدا است ووجه تسمیه او متحقق نمیشود بقرینه سباق کلام محتمل ست که آن نوع خرما حلاوتی نداشته باشد
والله اعلم بالصواب بحقیقة الحال ورقعه منشاتش که چون کاغذ نرمی برنده رقعه بالضم پاره کاغذ که برای
چیزی نویسند منشآت بضم میم اسم مفعول از انشا بمعنی از خود چیزی گفتن صفت رقعه نوشته شده

وشین در هر دو فقره راجع بشیخ سعدی رحمة الله علیه کاغذ برات تمسک و هنڈوی که در هند مشهور است
حاصل آنکه رقعه نوشته او را که مثل کاغذ زر باحترام و اعزاز تمام مردم می برند بر کمال فضل و بلاغت
او حمل نتوان کرد کمال ضد نقصان فضل زیادتی و افزونی در علم بلاغت تیز زبانی و رسیدن بمرتبه کمال
در ایراد کلام محل بالفتح بار گردان و اینجا بمعنی حکم کردن است بلکه خداوند جهان بلکه مرکب ست از لفظ بل که
در عربی اضراب است و کاف بیان جهان بالفتح معروف و برجهنده کذا فی الرشیدی و در اصل مرکب ست
از جه بمعنی جهیدن و آنکه برای فاعلیت ست پس جهان بمعنی خداوند جهیدن و صاحب حدوث ست

و قطب دائرهٔ زمان و زمین قطب ای مدار و موجب قیام چنانچه نقطه موجب دائره است و در شرح
عربی آورده است که قطب الرحی هی الحدید التی فی الطبق الاسفل مدور علیه الطبق الاعلی و قطب الفلک
کوکب بین الجدی و الفرقدین یدور علیه الفلک و قطب القوام سیدهم الذی و یدور علیه امرهم
دائره بمعنی خط گرد و شبیه است مضاف بمشبه زمان مرادف جهان قائم مقام سلیمان قائم استاده مقام
و سلیمان جای استادن سلیمان که عبارت از علو درجهٔ او ست یعنی در جهان داری و سلطنت خلیفه
و جانشین سلیمان ست ناصر اهل ایمان ناصر یاری و اهل ای صاحب و خداوند ایمان اقرار و تصدیق
کذا فی الفقه الاکبر یعنی یاری دهنده مسلمانان و مومنان است زیرا که سلطان ایشان ست شهنشاه معظم
شهنشاه مخفف شاهنشاه ای بادشاهی که بعد داد دیگران بادشاه شوند و در اصل شاهان شاه بود
ای شاه شاهان از عالم گیهان خدیو و کشور خداو چون حاصل آن سلطان السلاطین ست و قریب
برب الارض اطلاق این لفظ بر غیر حضرت حق عز و علا بقول بعضی از علماء کفر ست همانا که شیخ قدس سره
برین روایت مطلع نبوده اند یا آنکه پسند نموده اند بآن روایت بعد از زمان شیخ علیه الرحمة عادت شده
انتهی و از توجیه اول نمی آید که ذوی الاحترام حضرت اجل العلماء و اکمل الاولیاء مولوی معنوی صاحب
مثنوی نیز استغفر الله اطلاعی نداشته چه در مثنوی معنوی جاهای بسیار ترقیم داده اند چنانچه
در یک صفحه رحمة دو جا ظلم را رخصت تحریر فرموده اند بیت تا سمرقند آمد آن دو امیر پیش آن
زرگر ز شاهنشه بشیر ❊ سوی شاهنشه برش خوش نیاز ❊ تا بسوزد بر سر شمع طراز ❊ شاهان کذا فی
الرشیدی و در حاشیه مرعلیه الرحمة است که شهنشا مخفف شاهان شاه است اکابر شعرای چون خواجه گرامی
شیخ نظامی مقتدای همدانی امام خاقانی و ترک الله صوری و معنوی امیر خسرو دهلوی و غیرهم رحمهم الله تعالی

علیهم اجمعین در کتب مصنفات خود آورده بیت زده بهان نوبت شاهنشهی * کوکبهٔ فقر عبید اللهی * پس تحقیق آنست که شاهنشاه در هنگام اطلاق بر غیر خدا بمعنی مشاهده است و معنی ترکیبی از ان متروک است چنانچه صاحب رشیدی از لفظ خداوند در حین اطلاق او بر خدای تعالی معنی ترکیبی مهجور گفته است و مؤید این معنی ست که شیخ علیه الرحمة شهنشاه را بلفظ معظم تعریف نموده چه اگر ملاحظه معنی ترکیبی بودی تعظیم ازان لفظ خواستی و برای تعظیم لفظ دیگر بنیاوردی اتابک اعظم اتابک بفتح الف و با موحده ادب آموز و این مرکب است از اتا که در ترکی بمعنی پدر ست کذا فی عجائب البلدان و بک که در ترکی بفتح با و کاف هر دو تازی بمعنی امیر و صاحب کذا فی مدار الافاضل و الابراهیمی و در رشید لیست که این مرکب ست پدر اما پدر و بک امیری که بجای پدر ست و اتالیق نیز گویند لیکن در کافیه بکاف تازی استعمال کرده اند انتهی ازین عبارت می آید که بک را بکاف فارسی بخاطر آورده است و بادشاه شیراز را اتابک بسبب آن گویند که سعد زنگی اتابک سلطان سنجر بود و شبی در حالت مستی سعد زنگی و چند نفر دیگر را بادشاهی داده است بعد وفات سلطان سنجر ایشان بر خویش خطاب اتابک مستقیم داشته و برادر زادگان جبر را بادشاه میگفتند کذا فی ابراهیم شاهی و در رشیدی اعظم بزرگتر حاصل آنکه ابو بکر ملقب باتابک است بادشاه بزرگتر است از بادشاهانیکه در اصل اتابک بوده اند و تا بکان فارس ده تن بوده اند و مدت سلطنت ایشان صد و بست سال بود اول اتابک مظفر الدین سنقر بن مودود سیزده سال کامرانی کرد دوم اتابک بن مودود چهارده سال حکومت کرد سوم اتابک تکله بن زنگی حکومتش قریب بست سال بوده چهارم اتابک قطب الدین ظفر بن مودود نه سال سلطنت نمود پنجم اتابک مظفر الدین ابو شجاع سعد بن زنگی حکومتش بست و هشت سال ذکری شیخ سعدی معاصر او بوده و تخلص باو منسوب است ششم اتابک ابو سعد بن زنگی مدت سی و پنج سال بادشاهی او بود و شیخ سعدی علیه الرحمة گلستان بنام او کرده هفتم اتابک محمد بن سعد دوازده سال حکومت کرد هشتم اتابک محمد شاه هشت ماه بام سلطنت پرداخت نهم اتابک سلجوق شاه دهم آتش خاتون کذا فی رشحات الفنون اما از ابراهیمی و رشیدی معلوم میشود که اتابک از سعد بن زنگی آغاز شده اند و از رشحات ظاهر ست که تا بکان پیش از سعدی چهار رسیده اند خاتم مظفر الدین و الدنیا ابو بکر بن سعد زنگی ظل الله تعالی فی الارض و رب الارض راض عنه ظل بالکسر سایه و در شرح عربی آورده که الظل بمعنی النعمة والحفظ والتیة او بمعناه الحقیقی فان السلطان نایب الحق بدانکه فردی از افراد عالم چه کلیات و چه جزئیات ظل ذات الهی است

ظل ناقص چه در هر یک ذات بیک صفت ظاهر گشته و هر فرد انسان ظل ذاتست ظل نام چه در انسان ذات با جمیع
صفات ظهور نموده چنانچه شخص مقابل یک عضوی از اعضای خود آئینه نهد و همان عضو در وی عکس انداز دگر در
پس این عکس ظل ذات اوست ظل ناقص و آئینه دیگر که تمام ذات شخص در وی عکس خود انداز گردد و مقابل
خود نهند ذات مع جمیع صفات دران ظهور تواند کرد پس این عکس ظل ذات اوست ظل نام و انسان بسبب
این ظهور تام قابل خلافت الله ست بالقوه چه این استعداد در افطرتیست و چون از رزائل بشریه منزه گردید
و تخلقوا باخلاق الله گشت بالفعل خلیفه و ظل الله گردید و بشرف خلافت کبری مشرف شد و پادشاهی که
هنوز استعداد فطری او در ظهور بکمال نموده ظل الله است فاضل ناقص و آنکه استعداد فطری بکمال در وی
ظهور یافته ظل الله و خلیفه الله اوست بر وجه کمال چنانچه در حدیث وارد شده که السلطان یاوی الیه کل
مظلوم و هر چه از عزل و نصب و احیا و امانت و روزی وغیره افعال از وی صادر میشود از دست حق تعالی
صدور مییابد و دست پادشاه بمنزله آستین دست اوست جل شانه چنانچه مولوی معنوی علیه الرحمه در وصف
ولی و پادشاه که زرگر را کنیزک بکشتند فرموده **ابیات** آنکه از حق یابد او وحی و جواب ¤ هر چه فرماید بود
عین صواب ¤ آنکه او جان بخشد ار بکشد رواست ¤ نایب ست او دار او دست خداست ¤ گر نبودی کارش الهام
اله ¤ او سگی بودی راننده نه شاه ¤ پاک بود از شهوت و حرص و هوا ¤ نیک بود او لیک بد نما ¤ گر خضر در بحر
کشتی را شکست ¤ صد درستی در شکست خضر هست ¤ گر بدی خون مسلمان کام او ¤ کافرم گر بردمی من نام او ¤
می بلرزد عرش از مدح شقی ¤ بدگمان گردد ز مدحش متقی ¤ شاه خاص و خاصه الله بود ¤ شاه بود و شاه بس
آگاه بود ¤ والله اعلم ارض زمین و ضمیر عائد بالله تعالی رب الارض ای تبارک و تعالی راضی خوشنود شونده
عنه ابو بکر و در شرح عربی چنین آورده که رب ارض عنه ارضیه ارض عنه ای کن راضیا عنه و ارض ای اجعله راضیا
فالاول امر من الثانی امر من الافعال ای ارضی و برمی قبل الرضا عن العبد ترک الاعتراض و من الله تعالی
ارادة الثواب انتهی بعین عنایت نظر کرده است چه خداوند جهان ست عین چشم عنایت توجه و مهربانی و عین
عنایت چشمیکه بآن مهربانی بر کسی نگاه فرمایند و تحسین بلیغ فرموده تحسین آفرین کردن بلیغ بسیاری
بر سخن من آفرین بسیار فرموده ارادت صادق نموده ارادت بالکسر خواهش صادقست اخواهش سخن
من براستگی نموده نه بنفاق و مزاج لاجرم کافه انام از خاص و عام محبت او گرائیده اند لاجرم بفتحتین بمعنی لابد و
لامحاله یعنی ناچار کافه بتشدید فا همه و جمیع انام بفتح خلق از خاص و عوام تضمیم الام ست محبت بالفتح

دوستی گرائیده بکسر کاف فارسی مائل و متوجه بسخنهای من آمد که الناس علی دین ملوکهم علت توجه انام
از جهت میل پادشاه ناس آدمیان دین کیش ای آئین ملوک جمع ملک بفتح و کسر لام بادشاه ٭ زانکه ترا
بر من مسکین نظر ست ٭ آثارم از آفتاب مشهور تراست ٭ التفات از عیب بخطاب زانکه بحقف ازان که است
مسکین نادار و عاجز آثار بالمد جمع اثر یه تحقیق یعنی پی و نشان و اینجا یعنی سخنهای شیخ علیه الرحمة است
از آفتاب مشهورتر بطریق مبالغه و کثرت شهرتست چنانچه مشهورست که این اظهر من الشمس ست ٭ گرخود همه
عیبها برین بنده درست ٭ هر عیب که سلطان به پسند و هنر ست ٭ اگر خود مرکب یعنی اگرچه یعنی سخنهای من
تمام عیبهای من ست لیکن هر عیب که آنرا بادشاه پسند کند هنر یعنی بهتر مروج ست که عیب به طبعی بناشد
ابیات گلی خوشبوی در حمام روزی ٭ رسید از دست محبوبی بدستم ٭ تمثیل آنکه بنظر بادشاه و توجه
آن بسخنوری اشتهار یافته ام و خداوندگر دیده ام و در نفس من بهتری نیست گلی خوشبوی بکسر کاف
فارسی گلی سرشوی که آنرا بگل پرورند در حمام تشدید میم گرمابه محبوب دوستی کرده شده ٭ بدو گفتم که مشکی یا
عبیری ٭ که از بوی دل آویز تو مستم ٭ بدو ای بآن گلی خوشبوی مشک بالضم خوشبوئیست معروف که
از صندل و گل و گلاب و مشک سازند و بعضی گفته خوشبوئیست با زعفران آمیخته و یا مشکی و یا عبیری
برای خطابست دل آویز انچه بدل آویزد و چسپد کذا فی الرشیدی مستم ای بسیار خوشم ٭ بگفتا من گلی ناچیز
بودم ٭ ولیکن مدتی با گل نشستم ٭ الف بگفتا برای تحسین لفظیست گل اول بکسر کاف فارسی و ثانی بضم
کاف فارسی ٭ جمال همنشین در من اثر کرد ٭ و اگر نه من همان خاکم که هستم ٭ جمال بالفتح خوب شدن و خوبی
صورت و سیرت کذا فی الرشیدی جمال ای خوشبوی همنشین آن گل اثر کرد ای سرایت کرد هستم ای در واقع
هستم اللهم متع المسلمین بطول حیاته اللهم در اصل یا الله ست یا ر ندا را بمیم مشدده قلب نموده بآخرش پیوند اللهم
و در جامع المسائل ست که یا ر الندا را بقلب بمیم المشدده مثل اللهم اصله یا الله و الکوفیة قالوا اصله امنا بالخیر ٭
امه ای قصیده مخففا لا فعال الائیة اعده بیان لا من المقدر مثل اللهم اغفرلی پس اینجا فعل متع امر است
از تمتیع یعنی بهره مند ساختن مسلمین جمع مسلم ای اسلام پذیرنده طول درازی ضمیر حیات عاید بابوبکر است
همچنین ضمائر دیگر یعنی بار خدایا بهره مند گردان مسلمانرا بدرازی حیات ابوبکر هرچه بادشاه عادل فیاض زنده
باشد مسلمانان از وی بهره مند خواهند گردید و ضاعف ثواب جمیله و حسناته ضاعف بکسر عین امر است
نه مضاعف یعنی ده چندان ساختن ثواب بالفتح مثلثه پاداش جمیل فعل نیکو حسنات جمع حسنه بفتحات یعنی

نیکوئی یعنی دو چندان ساز جزای نکوئی او بذاته دو چندان ساز برای نیکوئی که در حق رعیت کرد حسنات
معطوف بر ثواب باید داشت یعنی چنین میشود که دو چندان ساز در آخرت پاداش کار نیک او و دو چند ساز
در دنیا نیکوکاری او ای توفیق حسنه او را بسیار ده که حسنات مضاعف کند و در حاشیه میر علیه الرحمة آمده که
لفظ بقا یا بالای حیات بتوسط واو عاطفه و لفظ جمیله بالای حسنات از تحریفات عوام ظاهر میشود انتهی آری
تحریف در لفظ بقایه واضح ست چه فائده ایراد آن نه در لفظ و نه در معنی می نماید اما در لفظ جمیله تحریف نیست
چه فقره ثانیه بی لفظ جمیله از فقره سابقه و لاحقه کوتاه میشود و معنی مذکوره بر نمی آید و ارفع درجة اولیائه و ولاته
ارفع بکسر همزه و فتح فا امر ست از رفع بسکون بمعنی برداشتن اما بالقطع عاطفه همزه وصل میخوانند درجه بمعنی
مرتبه و قدر اولیا جمع ولی و همچنین ولات بر وزن قضات و مراد از اولیا سعد ابو بکر ست و جمعیت لفظ برای
عظیم الشان اوست و از ولادت امرا و حکام اوست یعنی بلند ساز در دنیا و آخرت مرتبه فرزندان و امیران
و حاکمان پس ولی بمراد اول از ولایت ست بالکسر بمعنی تصرف کردن و دست یافتن ست که یقال ولی او الی
البلد و ولی الرجل البیع و فلان والی علیه کذا فی الصراح و پیداست که سعد ولیعهد ابو بکر ست و قریب
تصرف کردن و دست یافتن بر ملک او و اضافت اولیاء بضمیر بحذف مضاف خواهد بود ای اولیاء ملک
او و بمراد ثانی از ولایت ست یعنی یاری کردن کذا فی الصراح و پیداست که امرا و حکام یاور بادشاه اند و دمر علی
اعدائه و شناته دمر امر ست از تدمیر بمعنی هلاک کردن و اینجا بمعنی غضب و سخط است اعدا جمع عدو بفتح بمعنی دشمن
شناته بر وزن ولاة جمع شامت و این مشتق ست از شماتت بمعنی خوشوقت شدن بغم دشمن مراد از اعدای
دشمنانی ست که همسر باشند و از شماتت بدخواهانی ست که مغلوب و کم زور باشند یعنی غضب ریز بر دشمنان او که
همسر اند و بر بدخواهان او که کمزور اند بما تلی فی القرآن من آیات ای ببرکت چیزی تلی مجهول ست از تلاوت
بمعنی قرآن خواندن قرآن بالضم و همزه و هو فی اللغة مصدر بمعنی الجمع و الضم یقال قرأت الشی قرأنا ای جمعته
جمعا و بمعنی القراءة یقال قرأت الکتاب قراءة و قرانا فالقرآن بالجمع السوره بضمها و لهذا اسمی قرانا فیکون
بمعنی اسم الفاعل و یجوز ان یکون القرآن بمعنی المقرو لانه یقرء و یتلی فیکون المقروء بمعنی اسم المفعول و المراد
ههنا کلام الله تعالی الذی هو صفة و لا المنظوم العربی و قیل هو النظم و المعنی جمیعا کذا فی الشرح فتح الاکبر من
آیة بیان ماست و ضمیر آیاته راجع بقرآن ست یعنی ببرکت چیزی که خوانده میشود در قرآن از آیات اللهم امن
بلده و احفظ ولده امن امر ست از امن بمعنی نگهبانی کردن بلد بفتحات شهر و اینجا از اقلیم اوست از فقره

ولدست وازسبب عظمت بادشاه ای بادشاه آنقدرعظیم الشانست که اقلیم پارس بپشت پای ومنبر اشهرست

وضمیر ملبده راجع بابوبکرست وہمچنین ضمیر ولده احفظ بمعنی نگاهداشتن لقد سعد الدنیا به دام سعده ؛

وایده المولی بالویة النصر ؛ لقد لام تاکیدست وقد حرف تحقیق سعد بکسر عین ماضی از سعادت بمعنی نیکبخت

شدن به ای بسعادت او پس ضمیر راجع با ابوبکرست وہمچنین ضمائر دیگر وایهام سعد پسر ابوبکرست دام

ماضیست از دوام بمعنی ہمیشه بودن سعد نیک بخت کذا فی الصراح پس سعد لازمی ست ودر حاشیه میر

علیه الرحمه ست وبعضی شروح بمعنی نیکبخت کردن فرموده اند ہانا که از معنی حقیقی بعدیه نموده اند اید بہمزه

وتشدید تحتانیه مفتوح ماضیست از تائید بمعنی یاری کردن وقوت دادن مولی خداوند وآزاد کننده وآزاد

کرده شده کذا فی الصراح واینجا بمعنی تبارک وتعالی ست الویه بفتح ہمزه وکسر واو جمع لواست بکسر لام بمعنی نیزه

نصر یاری کردن حاصل آنکه ہر آئینه بتحقیق نیکبخت شده است ونهایت نیکبختی او ہمیشه باد نیکبختی او وبه زوال

نپذیرد وقوی گرداند او را خدای تعالے با نیزه های یاری کردن خود پس اضافه الویة النصر از قبیل لجین

الماست کذلک نشأ لینة هو عرقها ؛ وحسن نبات الارض من کرم البذر ؛ کذلک کاف حرف تشبیه

است وذلک اسم اشارتست برای بعید واختیار این اسم از جهت بلندی مکانتست نشا بفتح فوقانیه

مضارع است از نشو بمعنی بالیدن لینة بکسر لام وسکون تحتانیه وفتح نون وتا مدوره انیته ودرخت چنانچه

ودر حاشیه میر علیه الرحمه است ودر بعضی شروح بمعنی خرما آورده است ودر صراح کرلین بالکسر نرمی ضد خشونت

لینة مصدر منه فاکرلین ولیتن بالتخفیف والتشدید لغة منه م تنه خرما عرق بکسر عین وسکون را بمعنی بیخ

درخت چنانچه در حاشیه میر علیه الرحمه است وشرح عرفی اما اینجا اگر از لینة که مصدرست بمعنی فاعل آوردن

شاخ نرم اراده کنیم واز عرق بن درخت احسن وانسب میگردد وضمیر عرقها راجع بلینة است ومصراع ثانی

تمثیل اولست حسن بالضم نیکوئی کرم نیکوئی بذر بفتح موحده وذال معجمه تخم یعنے در اخلاق گرامی وشمائل

شامی مثل آن شاه بالیده است شاخ ای که ابوبکرین اوست چنانچه نیکوئی سبزه زمین از خوبی تخم اوست

ایزد تعالے خطه پاک شیراز را بهیبت حاکمان عادل وہمت عالمان تا زمان قیامت در امان سلامت

نگهدارد خطه بالکسر وتشدید طای مفتوحه زمین که بجهت بنا کردن گرد اگرداد خط کشند کذا فی الصراح ودر

بعضے شروح آورده است که در لغت جای را گویند که دران خط کشند تا دیگری فرو نیاید پاک صفت خطه موصوف

با صفت مضافست بشیراز وپاکی آن از جهت ساکنان پاکست شیراز بالکسر نام شهریست از زمین پارس که آبادان

کرده عمرو لیث پادشاه است وقبل عمارت سلیمان علیه السلام حفاظت پس سلامت را شخص قرار داده
امان پادشاه ثابت کرده و تقدیم هیبت حاکمان بر همت عالمان ازان جهت ست که هیبت حکام موثر ترست
در حصول امن کذا فی الشرح عربی **قطعه** اقلیم پارس را غم از آسیب دهر نیست ؛ تا بر سرش بود چو تو
ای سایه خدا ؛ اقلیم بکسر اول هفتم حصه ربع مسکون که آنرا بپارسی کشور گویند پارس برای موقوف ملک
ملک پارس که مسمی بنام فارس بن پهلو بن سام ست کذا فی الرشیدی و در بعضی تحتانی مجهول فرد گفتن که
بتازی صدمه و بهندی دهکه گویند و آفت و کلفت آسیب دهر آنست و کلفت زمانه سین سرش راجع
بپارس ست سایه خدای تعالی پادشاه ؛ امروز کس نشان ندهد در بسیط خاک ؛ مانند آستان درت مأمن
رضا ؛ نشان دادن اعلام کردن بسیط جای فراخ و گسترده واین لفظ صفت مقدم خاک است ای خاک
گسترده شده خاک زمین آه خاک زمین مانند صفت موصوف محذوفست ای آستانه مانند آستان درت
واین موصوف مضافست بجنس پادشاهان نه مطلق تا تناقض لازم نیاید چون اولا نفی مثل میشود و ثانیا
ثبوت مثل بمأمن رضا میگردد و چون لفظ نشان بی اضافت و بی لفظ از استعمال نپذیرد لفظ از را اول
آستانه محذوف باید گفت ای آستان پادشاهی که مثل آستان درت باشد و تشبیه در امن ست چنانچه از
لفظ مأمن پیداست مأمن جای امن و مأمن رضا مرقد قبور و مشهد مقدس حضرت امام موسی رضا رضی الله
عنه که در وی هیچ عارضی را مواخذه نیست واین صفت در است بر سبیل آوردن تو که مثل مأمن رضاست در امن و
امان یعنی امروز در بسیط زمین از آستانه پادشاهی که در امن و امان مثل آستانه در تو باشد اعلام نکنند چنین
آستان درت که در امن مانند مأمن رضاست رضی الله تعالی عنه مأمن رضا ای موضع الامن الذی یرضی الناس
عنه کذا فی الشرح العربی ؛ بر تست پاس خاطر بیچارگان و شکر ؛ بر ما و بر خدای جهان آفرین جزا ؛ بر تست
ای بر تو لازم ست پاس خاطر ای دلبری از سبب چاره سازی چنانچه از لفظ بیچارگان می آید شکر بر ما ای
شکر وجود چون تو پادشاه بر ما بیچارگان لازم ست بر خدا آه ای جزای چاره سازی بر خدای جهان آفرین
لازم ست ؛ یارب ز باد فتنه نگهدار خاک پارس ؛ چندان که خاک را بود و باد را بقا ؛ باد مشبه است مضاف
بمشبه فتنه شورش و فساد چندانکه الخ تا قیامت بقا ثبوت و قیام ای ذکر آینده بیان سبب تالیف کتاب
گلستانست بدانکه تالیف در لغت ساز و آوردن دو چیز را باهم و در اصطلاح مولفین جمع کردن مسائل است که
پیشتر انشا یافته باشند پس اینجا بسبقت انشا خیالیست که شیخ علیه الرحمة پیش از تامل ایام گذشته طرح

تالیف و تصنیف کتاب گلستان بخیال خود انداخته بود در رنگ مضامینش در غم جزم ریخته نصف العین ساخته
چنانچه در جواب یار فرموده است که برای نزهت ناظران و نصیحت حاضران کتاب گلستان تصنیف توانم کرد و جواب
تصنیف بیشتر فرماید ؛ غرض نقشیست کز ما یاد ماند ؛ شبی در ایام گذشته تامل میکردم و بر عمر تلف شده
تاسف میخوردم تامل تفکر کردن ایام در اصل جمع یوم ست بمعنی روز و در استعمال بمعنی زمانه است که مشتمل بر
روز و شبها باشد چون روزگار تلف بفتحتین هلاک شدن آبرباد رفتن تاسف دریغ خوردن و اندوهگین
شدن و سنگ لاخه دل را بالماس آب دیده می سفتم و این بیتها مناسب حال خود میگفتم در رشیدی لاخ
کلمه ایست که فائده انبوهی و بسیاری دهد چون سنگ لاخ و دیولاخ و استعمال این کلمه بغیر این سه محل بنظر نیامده
و دو کلمه اول در شعر بسیار دیده شد اما رودلاخ بغیر از جامناسب نامه جای ندیده شده لیکن امیر خسرو آتش لاخ
نیز در شعر خود نظم کرده انتهی و در مفردات این کتاب آورده است لاخ بمعنی جا باشد و این لفظ بی ترکیب
یافته نشده لیکن از استعمال یافته شود که جای حبیب و جای انبوهی چیزی اگرچه غیر ازین سه جا یافته نشده
سنگ لاخ و دیولاخ و رودلاخ و دو کلمه اول در نظم بسیار بسیار آمده و رودلاخ در غیر جامه مناسب نامه ندیده
و امیر خسرو در شعر خود آتش لاخ نیز آورده و در جای دیگر یافته نشده و این چهار موضع جای هیبت و ترس ست
پس ظاهر شد که بمعنی جای مطلق نیامده انتهی اما تحقیق آنست که لاخ در اصل لخ ست که بتازی پاره لخت
خوانند بمعنی پاره چیزی و لخلخ ازین مرکب بمعنی پاره پاره و ضعف و لاغر را که بند بند ست شود و استحکام در اعضا
نماید لخلخ گویند ازین مرکب و از ینجا که بتصغیر لخ ست بمعنی پاره آتش و بعضی از پاره آتش شعله اراده کرده اند
و بعضی اخگر دارد لاخ زائد ست چون الف سازد و گار که در اصل سرد گرم ست پس جای را که در وی چیزی انبوه
باشد لفظ لاخ را بایهام آنچه ترکیب داده صفت کنند مثل جای که در وی ازدحام سنگ افتاده است آن را
سنگ لاخ گویند ای آنقدر سنگ بهم آمده است که جا هم لخت سنگ گردیده و همچنین دیولاخ و رودلاخ و
آتش لاخ پس سنگ لاخه بهای زائد شبه به است مضاف مشبه و تشبیه در سختی ست و دل را ای دل هر که بر
گریه من دیده و اسیکرد الماس نام گوهریست نفیس که غیر بار ریز نشکنند و جنسی ست از فولاد قیمتی گوهردار گذافی
بعض الشروح اما اینجا بمعنی آنی ست که از فولاد مذکور سازند و بدان گوهر سنگ را سوراخ کنند و این مشبه به است
مضاف مشبه و تشبیه در سفتن ست اما سفتن در ینجا عبارت از اثر بسیارست و پیداست که گریه بسیار درد آلود
بیاثر نمیباشد می سفتم ای سوراخ می کردم **مثنوی** هر دم از عمر میرود نفسی ؛ چون نگه میکنم نماند بسی ؛

مثنوی در اصطلاح شعرا نظمی را گویند که هر بیتش دو قافیه داشته باشد هر دم از این در هر دم زدن نفسی
ای زمانه که در مدت نفس زدن بگذرد نگه میکنم ای ملاحظه عمر خود نمایم نمانده است عمر بیشتر گذشت یعنی اگرچه
در حالت گذشتن عمر بسبب اندک رفتن آن اطلاع نیافتم اما چون ملاحظه نمودم دیدم که بیشتر نماند و مقرر
نموده اند که در دوازده هزار انفاس در شب از هر آدمی میرود کذا فی بعض الشروح ؛ ایکه پنجاه رفت در خوابی
مگر این پنج روز دریابی ؛ ای حرف ندا و منادی که ذات شیخ علیه الرحمة است محذوف است پنجاه ای تامل در
ایام گذشته میکردم بر عمر تلف شده تاسف میخوردم پنجاه رفت الخ صفت منادیست پنجاه ای
پنجاه سال تخصیص پنجاه سال مقرریست که عمر شیخ علیه الرحمة در آن زمان پنجاه سال رسیده لذیا مراد کثرت است
در خوابی ای غافل و مقصود بالمنادا محذوف است آخر ز غفلت بگذار این پنج روز یعنی بقیه عمر ظرف دریابی
مشغول دریابی که سامان آخرت است محذوف است چنانچه از بیت لاحق پیداست و در ایراد پنج روزه تعین نیست
بلکه قلت عمر مراد است حاصل آنکه ای که پنجاه سال عمر گذاشت است و تو هنوز در خواب غفلت افتاده بر خیز
و غفلت بگذار شاید که در بقیه عمر خود سامان آخرت دریابی و گشاده پیشانی بآنجهان بشتابی خجل آنکس
که رفت و کار نساخت ؛ کوس رحلت زدند و بار نساخت ؛ خجل ای شرمنده در حضور خداوندان بار و سامان و رفتن
آخرت رفت ای مرد کار ای کسب سامان آخرت نساخت رحلت بالکسر وار تحال و رحیل کوچ کذا فی بعض
الشروح کوس رحلت نقاره که در هنگام کوچ زنند فاعل زدند موکلان موت بار شان آخرت نساخت ای تیار
نکرده و آماده نساخت یعنی شرمنده در حضور خداوندان سامان آخرت آنکسیست که در دنیا کسب سامان آخرت نکرده
هر دو موکلان موت او را از جهان بر داشتند و او در دنیا ساز و برگ اعمال تیار نکرده رفت پس هر دو مصرع هم
معنی است خواب نوشین بامداد رحیل ؛ باز دارد پیاده را ز سبیل ؛ بیان هیچی غفلت دنیا خواب نوشین ای غفلت
دنیا که بی ملال است بامداد صبح و در اصل مرکب اضافیست از بام که بمعنی صبح است و داد که بمعنی زندگانیست چنانچه
در فرهنگ نورالدین است انگاه اکثر استعمال کسره را که علامت اضافت است از میان برداشته آنکه کلمه ساختند
تا آنکه معنی ترکیبی هم متروک گشته و بسا است که صبح ما بر آن تفعل بلفظ زندگانی و صبح فیروزی گویند و
بامداد رحیل صبح که در آن کوچ کنند و اینجا عبارت از دنیاست که کوچگاه موجودات است پیاده کسیکه دل صافی
ندارد چه صاحبدل سوار دل است و او را غفلت بناشد سبیل راه راست ای راه سلامت از عقاب و عتاب یعنی غفلت
دنیا بی صفا را از راه سلامت باز دارد و براه عقاب و عتاب آورده سازد ؛ هر که آمد عمارت نو ساخت ؛ رفت

ومنزل بدیگری پرداخت ؛ بیان بیوفائی دنیای موجودات عمارات آباداتی کذا فی الابراهیمی وعمارت نو
آبادانی منزل دنیا که محض بوجود توانسته باشد رفت ای مرد منزل دنیا چه وآن بدیگرای براهی موجود دیگر
پرداخت ای خالی کرد وشوان دگر پخت همچنان هوسی ؛ وین عمارت بسر نبرد کسی ؛ آن دگرای موجودات دیگر هوس
پختن ای خیال کردن همچنان ای مانند آن مرده وین عمارت منزل دنیا چه در شامل ست که بنا هشتی را نیز عمارت
گویند بسر نبرد ای وفا نکرد چه در رشیدیست که بسر بردن بمعنی وفا کردن سازگاری نمودن وبیت لاحق هم موید این معنی
ست ؛ عاطفه وین عمارت نیز مقتضی این مضمونست وانچه در حاشیه میر علیه الرحمة هست که بسر نبرد بمعنی واقعه شده
یعنی باخر نرسید وتمام نساخت که دیگری تواند فرود یا برسر خود برداشته مبنی ومخالف مقام ست پس چون خاکردن
بحرف تعدیست باید مار را اول لفظ کسی محذوف باید خواند یعنی که موجود شد یا عمارت ور نیا در دپیوست دنیا
باکسی وفا نکرد وبادی با آنجهان نرفت ؛ یار ناپایدار دوست مدار ؛ دوستی را نشاید این غدار ؛ یار همان منزل دنیا
وتعبیر او بیار از جهت محبوبست اوست سر محبان را ناپایدار بیوفاست مدارای محبوب خود مسازد بادپیوند مصراع ثانی
علت مصراع اول ست که دوستی را بمعنی برای ست غدار بیوفا واین غدار همان منزل دنیا یعنی دنیا ناپایدار است
این را محبوب خود مکن زیرا که غدار برای دوستی نمیشاید چون بیان فرمود که دنیا بیوفاست وبتو باخرت وفا نخواهد
کرد تنبیه نمود بر چیزیکه بتو وفا کند ودر آخرت همراه تو باشد پس فرمود ؛ نیک وبد چون همی بباید مرد ؛ خنک
آنکس که گوی نیکی برد ؛ نیک وبد ذکر چندین برای تعمیم ست ای هر یک بباید مردای مردنیست خنک بفتحتین ومد
بمعنی خوشا که بعربی طوبی گویند نیز می آید کذا فی الرشیدی واینجا بمعنی ثانیست گوی بردن سبقت کردن گوی
سبقت بردن سبقت در نیکی کردن یعنی چون همه مردنیست پس خوش آنکسیست که سبقت در نیکی کرده پس ؛
برگ عیشی بگور خویش فرست ؛ کس نیارد ز پس تو پیش فرست ؛ برگ بالفتح سامان وسرانجام کذا فی الرشیدیه عیش
زندگانی وچیزیکه چون زندگانی باشد زیستن کذا فی ابراهیم شاهی برگ عیش سامان زندگانی وهر که عبارت از نیکی است
دبای عیش برای عظمت است بگور خویش فرست ای در زندگانی در برزخ جمع کن کس نیارد از پس ای از پس مردان تو
یعنی هیچکس از پس تو برگ عیش تو نخواهد آورد تو از پیش از مردن خود سامان خود ساز چون موجب غفلت انسان
آخرت اعتماد بر عمر ست وحال آنکه عمر را وفای نیست وهر دم در تنگی ست پس فرمود ؛ عمر برفت وآفتاب تموز ؛
اندکی ماند خواجه غره هنوز ؛ عمر زمان مقدر زیست برفت ای مانند برف ست آفتاب ای در گردش آفتاب یعنی گند
روز وشب تموزی گذارنده چه در ماه تموز برف در گداز می آید بدانکه در اصطلاح هودیان ماه دهم راه تمسی را

بلفظ سریانی دوازده نام ست یکی نیسان بفتح نون وسکون تحتانی وسین حمله مدت ماندن آفتاب در برج حمل و آنرا
در هندی ماه بیساکه گویند دوم ایار بفتح همزه و یای تحتانی و رای حمله کذا فی الشرح النصاب و در بعضے
شروح یک همزه آورده است و آن مدت ماندن آفتابست در برج ثور و در هندی ماه جیٹھ خوانند سوم
حزیران بفتح حاء حمله وکسر زای معجمه وسکون تحتانی و رای حمله مدت ماندن آفتابست در برج جوزا و در هندی
اسار نامند و این سه ماه بهارست و در شرح نصاب آذار را ماه اول بهار شمرده و حزیران را اول تابستان
چهارم تموز بفتح فوقانی و واو فارسی و زای معجمه مدت ماندن آفتاب در برج سرطان و در هندی ماه
ساون گویند پنجم آب بمد همزه موحده مدت ماندن آفتاب در برج اسد و در هندی ماه بدر خوانند ششم
ایلول بفتح همزه وسکون تحتانی وضم لام مدت ماندن آفتاب در برج سنبله و در هندی ماه اسوج نامند
و این سه ماه تابستان ست و در شرح نصاب ایلول را اول ماه خزان نوشته است هفتم تشرین یکم اول
فوقانی وسکون شین معجمه وکسر رای حمله مدت ماندن آفتاب در برج میزان و در هندی ماه کاتک
نامند هشتم تشرین دوم مدت ماندن آفتاب در برج عقرب و در هندی ماه اگهن گویند نهم کانون اول
کاف حمله مدت ماندن آفتاب در برج قوس در هندی ماه پوه خوانند و این سه ماه خریف است و
در شرح نصاب دو کانون را از زمستان شمرده است دهم کانون دوم مدت ماندن آفتاب در برج جدی
و در هندی ماه ماگه خوانند یازدهم سباط بالضم سین حمله و قیل شین معجمه و موحده و طای مطبقه مدت ماندن
آفتاب در برج دلو و در هندی ماه پهاگن گویند دوازدهم بمد همزه و ذال معجمه و قیل زای معجمه و الف
و رای حمله مدت ماندن آفتاب در برج حوت و در هندی ماه چیتر خوانند و این سه ماه زمستان ست
و این اسامی را صاحب نصاب بنظم آورده **ابیات** دو تشرین و دو کانون و پس آنگاه ؛ سباط
آذار نیسان و ایار است ؛ حزیران و تموز و آب و ایلول ؛ نگهدارش که از من یادگارست ؛ اما اگر ترتیب
بنظم ساختی اختلاف از میان برخاستی ظاهرا رعایت ترتیب نه فرموده است و اگر ملاحظ ترتیب به تحقیق
کرده شود چنین نظم باید نمود **ابیات** چو نیسان و ایارست و حزیران ؛ تموز و آب ایلول است و دیگر ؛
دو تشرین و دو کانون و سباط است ؛ دگر آذار از من داری ریزه اندکی مانده همین آن برف پیشتر
گداز یافته است و اندکے مانده است ای عمر بیشتر رفته است و قدری باقی مانده خداوند عمر غره بالفتح
و التشدید دای حمله مغرور و فریفته ای مغرور درازی عمر یعنی غافل از نیکی اندوختن بغرور درازی عمر

ای تهیدست رفته در بازار ❊ ترسمت برنیاوری دستار ❊ بیان خجالت بی عمل کنایه ست از خواجه عزه هنوز
تنبیه نمودن برای تهیدست ای بی عمل صالح بازار قیامت گاه که جای خریدن اجناس صولبت به نقد عمل ترا
سمت ای ترسم از خجالت تو برنیاوری دستار علت ترس ست دستار جامه که بر سر بندند و دستار برنیاوردن
مراد است سر بر نکردن ست ای خجل ماندن یعنی ای آنکه در قیامت گاه بی عمل رفته می ترسم از خجالت تو زیرا که درینجا
بی عمل خجل خواهد ماند و مؤید این معنی ست ❊ خجل آنکس که رفت و کار نساخت ❊ و در حاشیه میر علیه الرحمة است
ترست باز نیاوری دستار ❊ یعنی می ترسم که دستار باخود باز نیاوری یعنی دستار هم باز داده سر برهنه بخانه بیایی
که چون نقدی محتاج شوی و چیزی نداشته باشی دستار خود بضرورت بفروشی و صرف آن مطلب نمائی انتهیٰ
معلوم نمیگردد که از دستار فروختن و نقد آنرا صرف مطلوب نمودن چه اراده فرموده اند از خانه در مطلوب
چه کتابت داشته اند و در بعضی شروح مصراع ثانی را مستثناً میر علیه الرحمة نوشته آورده است که مطلب ستاری
بدست آری چیزیکه ترا آنجا بکار آید که آنجا نتوانی مباداکه در مانی انتهیٰ برین تقدیر بوضوح به پیوسته که مفعول باز نیاوری
چه مکرر کرد اما اگر این توجیه بر نسخه برنیاوری که بمعنی میوه حاصل کردن باشد متوجه کرده شود وجهی دارد لیکن میوه
را بازار چندان مناسبتی نیست چه جائیکه میوه را ذکر کنند درخت و باغ را بملازمت آن دارند ❊ عزیزی
از حضرت اورنگ زیب دین و دنیا دعالمگیر آخرت ولی علیه رحمة الله تعالی چنین نقل میکرد که برنیاوری دستار
بفتح بار فارسی ست و دستار یعنی دستار خوان ست یعنی سفره و سفره را برای خریدن ماکولات ببازار می برند
ای دستار خوان را پر کرده نیاوری یعنی بهره نخواهی یافت انتهیٰ این توجیه و جیه ست اگر پر دستار خوان بمعنی
بهره مند یافتن دستار خوان بمعنی بی بهره در کلام اهل فرس یافته شود ظاهرش محاوره اهل هند کرده اند
هر که مزروع خود بخورد خوید ❊ وقت خرمنش خوشه باید چید ❊ تتمه بیان خجالت مزروع بمعنی کاشته عبارت از
عمر ست بخورد ای ضائع کرد خوید بضم کشت زار جو کذا فی ابراهیمی و در شامل ست که در عرف گیاه جو که بار
نیاورده باشد و در رشیدی لیست علف سبز جو که پاسبان دهند و خوید بوزن و معنی نیز گویند و خید هم او عمر بالتست
و این عبارت از عمر بی عمل ست چه خوشه زراعت عمر عمل ست وقت خرمن ای هنگام خرمن اندوزی ثواب
ای آگاه قیامت یعنی را چه هر که خوشه باید چیدای دریوزه عمل باید کرد و پیدا است که خوشه چین بعد خرابه ساختن
زراعت خوید خود خجالتی ست عظیم یعنی هر که عمر خود بر باد داده در قیامت او را گدای عمل باید کرد و خجالت باید کشید
پایه عیش آدمی شکم ست ❊ تا بتدریج میرود چه غم ست ❊ بیان بی اساسی و بی اعتباری آن پایه در اصل دماده

هر چیزی و بمعنی مقدار نیز آمده و قدری از مال که برای تجارت کنند و بعربی بضاعت گویند کذا فی الرشیدی
مایه عیش ای اصل و ماده زندگانی تا شرطیه چه غم ست چرا تدریج کاری و درجه درجه و بار بار نگ کردن کذا فی
بعض الشروح و اینجا عبارت اعتدال ست یعنی اصل زندگانی آدمی شکم ست اما وقتی باعتدال صرف دارد نه قبض
گردد و نه اسهال هیچ غم نیست چنانچه میفرماید: گر به بندد چنانکه نگشاید: گر دل از عمر برکنند شاید: به بندد ای
قبض گردد و فاعل بندد شکم ست و دل برکندن دبر کردن یعنی نا امید شدن ست پس کندن بفتح کاف تازی
و ضم آن هر دو جائز ست: ور گشاید چنانچه نتوان بست: گو بشو از حیات دنیا دست: گشاید ای جاری
گردد بافراط فاعل گشاید شکم ست گو بشو امر غائب ست و فاعل آن خداوند شکم ست دست شستن نا امید شدن
لاجرم مرد عارف و کامل: ننهد بر حیات دنیا دل: عارف شناسای عاقبت و کار و شناسائی ست یای
عمر کامل صفت عارف ای کامل و دل شناسائی دل نهادن اعتماد کردن: چار طبع مخالف و سرکش: چند روزے
بوند باهم خوش: بیان دیگر ست از سست بنیادی عمر چار طبع عناصر اربعه ای آتش و باد و آب و خاک و
عبارت از تاثیرات آنهاست که حرارت و برودت و رطوبت و یبوست ست چه در بدن انسان ذات
عناصر مرکب شده است مخالف صفت کاشفه چار طبع و سرکش عطف تفسیری مخالف چار طبع مبتدا و مصراع
ثانی خبر چند روزے مدت اندک باهم خوش بودن یعنی موافقت ست یعنی بدن انسان که از طبع مرکب ست و
قدرت الهی ایشانرا بایکدگر موافقت داده است این اتفاق و اعتدال اینها اندک مدت ست: گر یکی زین چهار
شد غالب: جان شیرین برآید از قالب: یکی ای یک طبع ازین چهار آے از چهار طبع شد غالب ای مخالف شد
و از درجه اعتدال بیرون رفت شیرین صفت جان ست قالب بفتح لام کالبد کفش و خشت و در زد نقره و جز آن
بکسر لام نیز آمده است کذا فی المنتخب و درین بیت برعایت توجیه که حرکت ما قبل روی ست بکسر باید خواند و مراد از
قالب درینجا تن ست: پند سعدی بگوش دل بشنو: ره چنین ست مرد باش و برو: بشنو خطاب ست عموما چنانچه
تمهید این ابیات می آید عموما بعام گوش دل ای از ته دل ره آے راه سلوک الی الله تعالی چنین ست چنانچه مذکور
شد مرد باش اے اهل همت باش و در کسب اعمال صالح و سامان آخرت سست مباش برو اے همین راه
که نموده شد مرو ها: بعد از تامل این معنی مصلحت آن دیدم: تامل تفکر کردن این معنی اے مضمون که مذکور شد مصلحت
اے بهبود خود که در نشیمن عزلت نشینم و این جمله بیان آن دیدم ست نشیمن آرامگاه انسان و مرغان کذا
فی الرشیدی و در شاهنا است که بالکسر یا های فارسی آشیان مرغان و جای نشستن که همیشه آنجا باشد

و آنرا نشیمن نیز گویند عزلت بالضم یکسو شدن و نشیمن عزلت باضافت لامی گوشه که برای یکسو شدن از خلق باشد و دامن از صحبت فراهم چینیم صحبت باهم نشستن فراز آمده است و دامن چیدن بمعنی ترک کردن یعنی از صحبت مردم و اختلاط آن ترک گیریم و دفتر از گفتار پریشان بشوئیم دفتر بالفتح مجموعه حساب و مجموعه شعر کذا فی الرشیدی و اینجا عبارت از اعمال نامه است گفتار مقالات پریشان بمعنی بیهوده صفت گفتنی هاست بشوئیم ای بتوبه پاک کنیم و من بعد پریشان نگوئیم من بعد بکسر میم ای بعد از توبه کردن **بیت** زبان بریده بکنجی نشسته صم بکم ۞ به از کسیکه نباشد زبانش اندر حکم ۞ علت ماسبق زبان بریدی یعنی جوهر نیست ای شخصیکه زبان او بریده بکنج نشسته بکنج بضم کاف تازی گوشه خانه و جز آن بکنجی نشسته صفت اول زبان بریده است صم بالضم والتشدید جمع اصم بالفتح یعنی کر و گران گوش کذا فی بعض الشروح و این صفت دوم است بکم بالضم و سکون کاف جمع ابکم است بمعنی گنگ و این صفت سوم است بعاطفه و ایراد این دو صفت بلفظ جمع بر سبیل مبالغه است یعنی بسیار کر و گنگ و اختیار بکم تا آنکه مضمون او زبان بریده پیدا بود و بتقریب لفظ صم است نباشد الخ ای بیهوده گوئی باشد و هرچه بر زبان آید بگوید تا کی از دوستان قدیم غایت خلوت نشینی و خاموشی گزینی ای و دیرینه که در کجاده علم انیس من بود این جمله صفت یکی است کجاده بفتح کاف و جیم هر دو تازی معروف این مشبه به است مضاف بمشبه علم بفتح و تشدید میم اند انیس یار و همدم کذا فی بعض الشروح و در کشف بمعنی هم خوی نیز آورده است ای یاریکه در اندوه شریک بود و در حجره هم جلیس حجره بالضم معروف و این مشبه به است مضاف بمشبه هم بمعنی غم است و معنی علم جلیس همنشین و شریک در دل بود برسم قدیم از در در آمد رسم بالفتح آئین قدیم ای دیرینه یعنی چنانچه همواره خندان و دان می آید چندانکه نشاط و ملاعبت کردن نشاط شادمانی کذا فی بعض الشروح و ملاعبت با یکدیگر بازی کردن از ینجا بمعنی بازیست از جانب آن دوست همچنین لفظ مراغبت چه شیخ بادی بازی نمیکرد اما ایراد ملاعبت بجای لعب اشعاریست یا آنکه آن یار آن نوع بازی میکرد که دو کس باهم بیازند چه غرض او شرکت شیخ علیه الرحمة است و در بازی و مویدا غیبت لفظ جواب و بساط مراغبت بگسترد بساط بالکسر گستردنی ای فرش و این مشبه است مضاف بمشبه به اسیر اغبت با یکدیگر رغبت کردن جوابش نگفتم ای در لعب او شریک نشدم و سر از زانوی تعبد برنگرفتم تعبد پرستش نمودن و بندگی کردن و زانوی تعبد که برای عبادت ته کرده شود الخ همچنان بعید ننازم رنجیده نگه کرد و گفت رنجیده حال است از فاعل نگه کرد **رباعی** کنونت که امکان گفتار هست ۞ بگو ای برادر بلطف و خوشی ۞ که فردا چو پیک اجل در رسد ۞ بحکم ضرورت که دم در کشی ۞ امکان و قدرت و توانائی فردا ای مرگ پیک معروف

شبه به است مضاف بمشبه اجل مرگ و در شرح عربی از بیک اجل عزرائیل مراد داشته حکم امی تقاضا ضرورت بیچارگی زبان در کشیدن خاموش ماندن بیت ثانی علت بیت اول ست یعنی اکنون که توانائی گفتار داری بخوشی و فرحی با من گفتگوی بکن زیرا که فردا چون اجل رسد ضرورت خاموش خواهی ماند و الحال بے ضرورت خاموش ماندن فائده ندارد بلکه گفتگو ضرورست که من برای گفتگو آمده ام یکی از متعلقان یعنی بر این واقعه مطلع گر داینید از متعلقان بیان یکیست متعلقان توابع و لواحق حشین نمش راجع بدوستقدیم حسب بفتح حا و سین مهملتین موافق واقع دیده حالت حالت ماضیهٔ اختیار کردن صحبت و عزلت را مطلع اسم فاعل ست و اطلاع بالکسر و تشدید طا مطلع یعنی واقف ست که فلان عزم کرده است و نیت جزم آورده بیان این واقعه فلان کنایه از کسیکه سخن وی گفته شود کذا فی الصراح و اینجا کنایه از شیخ علیه الرحمة ست العزم و العزیمة العزیم و الغربان برکاری نهادن و یقال عزمت علیکم معنی اقسمت علیکم کذا فی التاج و در تفسیر حدادی آورده است که اقسم و اعزم و حلف ایمان که عند ابی حنیفة و صاحبیه و الثوری و الاوزاعی رضی الله تعالی عنهم و قال مالک رحمة الله علیه ان ارید الیمین فهو یمین و قال الشافعی رضی الله عنه اقسم لیس بیمین و اقسم بالله یمین انتهی پس عزم کرده یعنی قسم خورده ست چه دوست شیخ علیه الرحمة کفارت یمین بهل گفته نیت بالکسر و التشدید یا آهنگ کردن کذا فی الصراح جزم عزم کردن کسی بر کاری چنانچه از آن برنگردد و نیت جزم الخ ای آهنگ محکم در دل کرده که از آن برنگردد پس آنجمله تاکید جمله اول ست و در بعضے نسخ لفظ آورده نیاورده که بقیه عمر معتکف نشیند و خاموشی گزیند جواب قسم ست بقیه تتمه معتکف باز دارنده خود را در مسجد و اینجا عبارت از گوشه گرفتن ست تو نیز اگر توانی سر خویش گیر و راه مجانبت و پیش سر خویش گرفتن یعنی بدر رفتن کذا فی الرشیدی مجانبت کناره گرفتن و یکسو شدن کذا فی بعض الشروح یعنی تو نیز اگر میتوانی از اینجا بدر شو در راه گوشه گیر بنی در پیش گیر گفتا بعزت عظیم و صحبت قدیم الف گفتا بر الحسین لفظ ست بالعزت قسمیه ست عظیم تبارک و تعالی و در حاشیه میر علیه الرحمة است یعنی بعزت خدای عظیم سبحانه حذف موصوف برای رعایت فقره دوم واقع شده انتهی اگر لفظ عظیم که نامیست از نامهای تبارک و تعالی مسمی اراده کرده شود احتیاج بایصال حذف نشند و وجه اختیار این نام سرا فقره است صحبت قدیم القسم دیگر ست و اختیار این قسم به گرده بینیا ست بسبب بزرگی صحبت قدیم ست نزدیک آن دوست و تنبیه نمودن مر شیخ علیه الرحمة را بر قوت آنچه در عدم تکلم بدوست قدیم موجب آزردگی اوست و فوت شدن محبت قدیم و پیداست که مردم مطلبے را که نزد ایشان بزرگ و صاحب عظمت ست بقسم بعد اسم الله لاحق سازند محمول بر محاورت بر مسلمه شرعی فافهم و همچنین شخص و چیزیرا که نزد خدا تعالی عزیز ست

ومقبول درقسم بعد خدای تعالی می آرند چنانچه شیخ علیه الرحمة در مناجات شخصیکه در حرم کعبه الله تعالی شرفا
وتعظیما فرموده ابیات خدایا بذات خداوندیت ۞ باوصاف بیمثل وماننديت ۞ بلبیک حجاج بیت الحرام
بمدفون یثرب علیه السلام ۞ بتکبیر مردان شمشیر زن ۞ که مرد وغا را شمارا ند زن ۞ بطاعات پیران آراسته ۞
بصدق جوانان نوخاسته ۞ که مارا درین ورطه یکنفس ۞ زننگ دو گفتن بفریاد رس ۞ که دم بر نیارم وقدم
برندارم جواب قسم ست یعنی دم نیاوردن خاموش ماندن وقدم برنداشتن باز ماندن مگر آنکه سخن گفته شود لیک
مالوف طریق معروف استثناست از زبان خاموشی وباز نشستن انگه آنوقت سخن گفته شود اسے شیخ
علیه الرحمة بسخن درآید بعبادت آه صفت سخن ست عادت وی وضع وآئین مالوف از الفت بضم گرفتن آئین طریق
معروف شناخته شده ومشهور یعنی آنوقت که گفتگوی درمیان آید بوضعی که خو گرفته شده است میان شیخ ومن
وبآئینی که مشهورست میان من وشیخ علیه الرحمة که آزرده کردن دل دوستان جهل ست وکفارت یمین سهل علت
سخن گفتن جهل نادانی خلاف دانائی ودانستن کذافی الصراح واینجا شیخ علیه الرحمة عبارت از نادانی حقوق
دوستی ست واین نادانی بجز دگر گرفتن صفت ترکیب است آزاد او کفارت یمین خامه نیست همچو شیخ علیه الرحمة
کفارت بالفتح وتشدید آنچه بر شکست روزه و یا سوگند دهند کذافی بعض الشروح وکفارت سوگند چهار نوع است
یکی طعام دادن بده مسکین بلبیک مسکین درده روز مقدار نصف صاع از گندم یا مقدار صاع از جو و خرما دوم
پوشیدن ده درویش بقدریکه ساتر عورت گردد سوم آزاد کردن بنده مسلم یا کافر خرد یا بزرگ چهارم ده روزه
بجای داشتن ونزد امام شافعی رضی الله عنه وصالع شرط نیست وخلاف رای صواب ست ونقض عهد اولو الالباب
عطف ست بر آزردن دل دوستان یعنی این علت دیگرست برای سخن گفتن خلاف ضد ثواب نیک نقض بفتح
نون و ضاد معجمه شکستن عهد و پیمان الو بالضم یعنی صاحب وخداوند الباب بفتح جمع لب ست بضم وتشدید موحده یعنی
عقل وخرد واو لو لباب یعنی خداوند عقل ست که ذوالفقار علی در نیام وزبان سعدی در کام بیان خلاف
ونقض ذوالفقار بفتح مار شمشیر عاص بن منبه که روز بدر کشته شده بقبضه مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم
شرف یافته وازان حضرت بامیر المؤمنین علی کرم الله وجهه انتقال پذیرفته کذا فی حاشیه نیام غلاف شمشیر که
فی بعض الشروح زبان در کام ای خاموش چنانچه از مقام پیداست قطعه زبان در دهان ای خردمند چیست
کلید در گنج صاحب هنر ۞ چو در بسته باشد چه داند کسی ۞ که جوهر فروش ست یا پیله ور ۞ سخن کبر ولت چیست سوال ست شگوفه رست مصراع ثانی جواب ست هنر بضم کم
وفتح دوم کسب علوی چنانچه خواندن ونوشتن ماننديافتن ودوختن وغیره که این حرفت ست کذا فی

الشامل و اینجا عبارت از علم ست صاحب هنر صاحب علم و گنج صاحب هنر عبارت از حقایق و معارف اوست یعنی
زبان خردمند کلیدای کشاینده حقایق و معارف اهل علم ست چه بی‌گفتن اظهار گنج صاحب علم نیست و همچنین امتیاز
درمیان عالم و جاهل و بوجود بی‌گفتار محال ست ✽ چو در بسته باشد چه داند کسی ✽ که گوهر فروش ست یا شیشه گر ✽
تمثیل ست سابق و رای در دکان مصراع ثانی بیان چه داند کسی که گوهر فروش آه ای صاحب دکان گوهر فروش
یا شیشه گر برای شیشه بقرینه گوهر فروش ست و در بعض شروح بجای شیشه گر پیلویه نوشته است و پیلور بکسر
بای فارسی و یای تازی دارد و فروش که خریطیا دارد بر دوش کشیده بکوچهای دارد فروشد کذا فی
الرشیدی و در در دکان با پیلور راست نمی آید او را خریطه بر دوش و در افروش کوچه گفته است حاصل آنکه
زبان شناسنده خردمند ست ق اگرچه پیش خردمند خامشی ادبست ✽ بوقت مصلحت آن به که در سخن
کوشی ✽ بحر یعنی دیگر ست ادب بفتحتین طور پسندیده فرهنگ دانش کذا فی المنتخب بوقت مصلحت ای
هنگام اظهار بیهودگی دیگران در سخن کوشی ای بگفتار آئی ✽ دو چیز طیره عقل ست دم فرو بستن ✽ بوقت
گفتن و گفتن بوقت خاموشی ✽ چیزی دو حالت طیره بالکسر خفت و سبکی کذا فی المنتخب دم فرو بستن ای
خاموش ماندن بوقت اول متعلق به بستن ست و ثانی بگفتن ثانی یعنی در حالت ثانی از خفت عقل ست
یا اول بر سبکی عقل ست یکی خاموشی بوقت گفتن و گفتگوی کردن در وقت خاموشی و در کشف آورده است که
طیره بفتح طا ر حمله و سکون بار خشم و غضب باشد از عقل عبارت از عاقل سامع بود اگر بمعنی خجالت و عیب بود از
عقل مراد عاقل گوینده باشد فی الجمله زبان از مکالمت او در کشیدن فتوت نه پنداشتم فی الجمله ای الخلاصه
فی الجمله هذا لیس این لفظ بمعنی حاصل کلام ست مکالمت با یکدیگر سخن کردن و باز در کشیدن خاموش ماندن
فتوت بضمتین و تشدید دا و جوانمردی اما درینجا بقرینه مروت بمعنی اول ست و روی از محاوثت او گردانیدن
مروت ندانستم محاوثت بمعنی مکالمت رو گردانیدن اعراض کردن مروت بضمتین مردی و مردمی کردن کذا
فی الکشف که یار موافق بود و ارادت صادق داشت علت مکالمت و محاوثت موافق همرنگ و هم آئین
رو مخالف ارادت صادق ای خواهش چه در خود نیز خاموشی گرفت و گوشه گزید تا بسخن کردن شیخ علیه
الرحمة بیت چو جنگ آوری با کسی در ستیز ✽ که از وی گزیرت بود یا گریز ✽ علت دیگر ست جنگ آوری
ای مقابله کنی با کس متعلق در ستیز با کس موصوله است که از وی گزیرت الخ صله آن در ستیز ام ست از ستیزیدن
گریز چاره منع کردن آن گریز ای گریختن بسلامت چون یار خویش شیخ علیه الرحمة مقابله گردد مانند شیخ

خاموشی و گوشه گرفت شیخ از وی گریز گزیری نماند مقابله شیخ علیه الرحمة باوی چگونه متصور کرده فلهذا بسخن
در آمد چنانچه میفرماید بحکم ضرورت سخن گفتیم و تفرج کنان بیرون رفتیم حکم اقتضا تفرج خوشی رسیدن و تماشا
بیرون ای بیرون حجره یا شهر و فصل ربیعی که آثار صولت برد آرمیده بود فصلی یکی از چهار موسم سال ربیع بهار و
یا بمعنی موصولست که آثار الخ صفت آثار جمع اثر بمعنی نشان صولت بالفتح حمله و غلبه کذا فی الشروح برد بالفتح
و آثار صولت برد یعنی بدش بود مثل بستن یخ و دویدن باد سرد و سوختن اوراق اشجار وغیره آرمیده ای آرام
گرفته بود و فرو نشسته و ایوان دولت در وسریره آوان بالفتح هنگام و وقت کذا فی بعض الشروح و در حاشیه شیخ
علیه الرحمة است که آوان بالف ممدوده جمع اوانست بهمزه مفتوحه بمعنی وقت اما وجه جمعیت آن غیر مناسب لفظ
جمعیت آثار معلوم نمیشود و نیز در روزمره هنگام عیش وغیره بلفظ مفرد آرند هنگامها بلفظ جمع دولت بالفتح
گردش نیکی و ظفر بسوی کسی یقال لنا علیهم الدولة کذا فی الصراح و اینجا بمعنی ثانی ست یعنی آثار ظفر و غلبه و
بالضم نوبت و غنیمت و غلبه در جنگ و بعضی گفته که دولت بالضم در مال و امر آخرت و بالفتح در جنگ و در کار دنیا
و بعضی بعکس گفته کذا فی المنتخب لیکن ما نحن فیه اگر دولت بالضم بمعنی نوبت بود بوجهی وارد و دمد بالفتح گل قطعه

اول اردیبهشتی ماه جلالی ☆ بلبل گوینده بر منابر قضبان ☆ اول یعنی ابتدا بر مضاف و کسره که علامت اضافت
باید بضم همزه اردی زرع یافته است و اردیبهشت نام ماه است از ماههای شمسی بدانکه در اصطلاح فرس دوازده
ماه شمسی را دوازده نام ست یکی فروردین ماه بفتح فا و واو و سکون هر دو را مهملتین مدت ماندن آفتاب در برج حمل و
بحذف را دوم نیز آمده و مصرعی گوید بیت همیشه تا که جهان را سپهر پیر کهن ☆ جوان و تازه و هنگام فروردین دارد ☆
و در هند بیساکه را گویند دوم اردی بهشت ماه بضم همزه و سکون را مهمله و تحتانی مجهول و کسر موحده مدت
ماندن آفتاب در برج ثور و در هندی ماه جیته خوانند سوم خرداد ماه بضم خا معجمه و سکون را مهمله و هر دو دال مهملتین
مدت ماندن آفتاب در برج جوزا و در هندی اساڑ خوانند و این سه ماه بهیست چهارم تیر ماه بکسر فوقانی و سکون
تحتانی و را مهمله مدت ماندن آفتاب در برج سرطان و در هندی ماه ساون گویند پنجم مرداد ماه بضم میم و سکون
را مهمله و هر دو دال مهملتین مدت ماندن آفتاب در برج اسد و در هندی ماه بهادون خوانند ششم شهریور
ماه بفتح شین معجمه و سکون ها و کسر را مهمله و تحتانی مجهول و فتح واو و را مهمله مدت ماندن آفتاب در برج سنبله
و در هندی ماه اسو خوانند و این سه ماه صیف ست هفتم مهر ماه بفتح میم و سکون ها و را مهمله مدت ماندن آفتاب در برج
میزان و در هندی ماه کاتک گویند هشتم آبان ماه بهمزه و موحده مدت ماندن آفتاب در برج عقرب و در هندی مگهر خوانند

نهم آذر ماه بمد همزه وضم ذال معجمه و رای مهمله مدت ماندن آفتاب در برج قوس ودر هندی ملو پوه نامند واین ماه
خریف ست دهم دی ماه بفتح دال مهمله مدت ماندن آفتاب در برج جدی ودر هندی ماه ماگه گویند یازدهم
بهمن ماه بفتح موحده وسکون های هوز وفتح میم مدت ماندن آفتاب در برج دلو ودر هندی ماه پهاگن خوانند
دوازدهم اسفندارمذ ماه بکسر همزه وسکون سین وفتح فا بجای بای فارسی نیز آمده وسکون نون ودال وراء مهمله
وضم میم وذال معجمه مدت ماندن آفتاب در برج حوت ودر هندی ماه چیتر نامند ودر شرح نصاب صبیان لفظ
مذ را مد گفته است اما در براهین اسفندارمذ واسفندارمد بهر دو لفظ تصریح کرده است واین سه ماه شتاست جلال السالی
تاریخ جلال الدین سلجوقی واین صفت اروی هشت ماه است و تاریخهای معمول هشت یکی هجری دوم سکندری
واین را سنه رومی نیز گویند سوم یزدجردی واین را سنه قدیمی نیز گویند چهارم جلالی واین را سنه ملکشاهی
نیز گویند ووجه تسمیه آنست که در طبقات ناصری واقع شده که سلطان جلال ملکشاه سلجوقی ست گویند که
آثار او در جهان بسیار چیز وفضل باقیست یکی ازان آنست که استقامت علم نجوم بدولت او تازه شده آنچنان
بود که در ماههای فرس تفاوت بسیار در رصد ظاهر شده بود ودر حسابهای غلط افتاده احکام اصحاب تقویمان
متحرک گشته سلطان مذکور فرمان داد تا اوستادان علوم ومحاسبان کامل رصد تازه ببستند وایام وشهور بقرار
باز آوردند وروز اول از سیر که تحت دقیقه حمل مانند نوروز جلالی بلقب آن بادشاه معین شده ونظام الملک
طوسی که در جهان آثار خیر او باقیست وزیر او بود وسلطان ابو سعید ابو الخیر وامام غزالی قدس الله سرهما العزیز
در عهد او بودند مدت ملک او بیست وشش سال بود ودر سنه احدی وثمانین واربع مائة برحمت حق پیوست کذا
فی المدار پنجم آنکه نسبت جلوس بادشاه وقت میباشد واین را سنه جلوسی نیز گویند واز انجا که متاخرین سال
کبیسه را که از امتناع خمسه مسترقه که از هر سال افزون آید اعتبار کرده متقدمین در شمار نیاورده در تواریخهای
تخالف افتاده ست وفصول یعنی از هنگام خود دیگر گردیده لهذا تاریخ قدیمی مطروح ساخته اند چون در
زمان شیخ علیه الرحمة تاریخ جلالی معمول بود ودر فصول آن از اوقات خود تخالف نموداری هشت ماه را
بوی اضافت فرموده منابر بالفتح جمع منبر بالکسر جای بلند که از چوب وگل وجز آن سازند وواعظ وخطیب بران
وعظ وخطبه خوانند کذا فی الرشیدی واین تشبیه باست مضاف بمشبه قضبان بالفتح وسکون ضاد معجمه جمع قضیب
بمعنی شاخ درخت ودر حاشیه میر علیه الرحمة است که قضبان شاخ درخت قضبان بالفتح شاخها کذا فی المنتخب اللغات
وقیاس آنست که قضبان بضم اول باشد مثل وجدان جمع بر وزن فعلان بفتح معهود نیست فی بعض الشروح

قضبان بضم قاف وکسر ها جمع قضب وقد اشتهر الفتح ههنا الینا سب قضبان انتهی عیتو اند که قضبان بالفتح جمع سلامت اهل ست بر سبیل شدت ووجه قیاس فارسیان آنست که لفظ مفرد فارسی نا عرا که ذی الروح است بالف ونون جمع کنند چون مردمان ودلاوران زرابدان دعمان ودر غیر آن شاذ چون چشمان که جمع چشم است ودستان جمع دست شیخ علیه الرحمة فرموده ع بدستان خود بند زد بر گرفت ❊ واگر غیر ذی الروح است بالحاق لفظ ها جمع کنند چون زرها و شهها ودر غیر آن شاذ گویند چون زندها ومردها چنانچه ابو الفضل گوید

بلا ری از کوتهی حوصله از زرهای مرده دل زمانه سراید جو یای همنشینی ومردهای زنده روانست ❊ برگل سرخ از نم

افتاده لالی ❊ همچو عرق بر عذار شاهد غضبان ❊ گل سرخ گلاب انتهی بیان لالی نم شبنم لالی بالفتح مد ثانی جمع لولو بالضم دانه مروارید کذا فی الصراح اوراق بعضتحقیق خوی عذار بالفتح عین مهمله وذال معجمه رخساره کذا فی الاکبر والشامل در منتخب ست که عذر بالکسر رخساره خط ریش از هر دو جانب پس برین تقدیر کنایت از دو رخساره است که محل خط ریش ست شاهد از شهود ست بالضم بمعنی حاضر شدن کذا فی الصراح وفارسیان از جهت جلوه گری معنی معشوق استعمال کنند چه حاضر شونده است بر عاشقان ودر فرهنگ آورده است که شاهد گواه ودوست وصاحب جمال ونوجوان و ناظره ودر اصطلاح صوفیه تجلی معنی را گویند که در سخن بر دل سالک فرود آید ظاهر گردد وغضبان

بفتح وسکون ضاد معجمه خشمگین واین مشبه است از بعضتحقیق خشم گرفتن کذا فی الصراح بیت پیراهن سبز بر

درختان ❊ چون جامه عید نیکبختان ❊ پیراهن سبز اوراق اشجار درختان جمع درخت بر سبیل شذوذ وبعض از جهت روح نامیه شاذ نگویند چون درخت شخص قرار داده وپیراهن سبز که از لوازمه اوست برای او ثابت کرده اگر دیرا بحرف ذی الروح جمع سازند شاذ نخواهد بود نیکبختان صالحان که اکثر لباس شان در روز عید سبز میباشد ودر بعض شروح قرار داده اول قطعه سابق آورده مطلع ساخته وغزل اخیر مقطع قرار داده محض غلط ست ونشا غلط است که درین قطعه هر دو مصراع قافیه الف ونون معتبر کرده ودر دو بیت دیگر آخر بیت لهذا آنرا مطلع معتبر نموده ظاهرا علم قوافی وعروض واقف نبودند یا چنان تسامح فرموده ند ونیز اهل قوافی الف ونون جمع را وصول گفته اند پس در مصرع مذکور حرف نا ردی ست والف ونون جمع وصل ست ودر بیت حرف یا ردی ست والف ونون جمع وصل وچون این هر سه بیت غزل شد اتحاد حرف ردیه کرده رقاقیه واجب بیت مختلف گردید واین از عیوب فواحش است ودیگر در عروض بحر این فرد آخرش مقبوض مقصور ست تقطیعش پیراهن مفعول سبز بر مفاعلن درختان مفاعیل وبحر قطعه مذکور منسرح مثمن مطوی مجنون مصراع اول منسرح مثمن مطوی مجدوع مصراع ثانی وهمچنین بیت ثانی که تقطیعش اول از تقطیعش

دی بهشت فاعلات ماه جلالی مفتعلن بشرح بلبل که مفتعلن بند برم فاعلات ما بر فعل مفتعلن بان ع شب را بوستان
با یکی از دوستان اتفاق بیت افتاد شب را بمعنی در شب و مضاف شب تخند و نشست ای در اقبال شب لیس و ارشد
ایچه گوی رنگ سبز و گل میوه در شب بخاید د مرغان آواز نکنند با یکی از دوستان و دوستی غیر معین ست نه آن دوست
مخصوصه که کلید قفل خاموشی شیخ علیه الرحمه گردیده اتفاقا ما هر دو گر موافقت کردن و بموجب کاری واقعه
شده اینجا بمعنی ثانی مقصود ست یعنی قصد سیاحت نمود بموجب دربا انجا شب افتاد بیت بالفتح تمهد رسمی است از بیوت
یعنی شب گذرانیدن در جا موضع خوش و خرم دو رفتان دلکش و درهم این صفت بوستان خرم بضم خا و فتح
را مشدده تازه و طراوت کذا فی الرشیدی دلکش آنچه دل را بجذب در کشد یعنی خوش آینده درهم اے با هنوه
تو گوئی که خرده مینا بر خاکش ریخته اند تو گوئی یعنی تو تخیلی کنی و در صفت آن بگوئی خرده و خرد بمعنی کوچک و
بی واو معدولا است چنانچه در حاشیه میر علیه الرحمه هست لیکن در رشیدی گفته که الحال بواو مشهور شده است خرده بضم
خا معجمه سکون را مهمله و فتح دال مهمله ریزه هر چیزی کذا فی نور الدین مینا بکسر میم و سکون تحتانی با نون
آبگینه الوان شیشه یاقوت و زمرد که در طلا و نقره نگار دارند و اینجا مراد الوان آبگینه است اینجا اوراق سبز درختان
و اوراق سبز گلها بر زمین افتاد پس آنرا بخورده مینا تخیل فرموده و نیز قول بیت باد در سایه درختانش گسترانیده
فرش بوقلمون ۞ مؤید آنست ضمیر خاکش راجع بموضع ست ریخته شده و عقد ثریا از تاکش آویخته عقد بالکسر رشته
مروارید ها و ثریا منزلیست از منازل قمر با زبان فارسی پروین و پرن گویند و آن شش ستاره نمایان است
یکی نما که بدان امتحان دوربینی کنند و در اصل تصغیر ثروی ست مونث اثری از ثری بالفتح یعنی بسیار مال
و علعوا از آنجا که منزل پروین مجمع ستاره است بدین تسمیه یافته و از سبب صفا و جمعیت دانه انگور خوشه تاکش را
عقد ثریا بخیال آورده اضافت عقد تشبیهی ست ابیات روضة ماء نهرها سلسال ۞ دوحة سجع طیرها
موزون ۞ روضه بالفتح مرغزار و زمین که در وی شگوفه ها و نهرها باشند ماء آب نهر بفتح ها و سکون آن جوی
و ضمیر ها راجع بروضه است سلسال بالفتح هر دو سین آب شیرین و خوشگوار دوحه بالفتح درخت بزرگ و اینجا جنس
درخت مراد ست چنانچه در بیت لاحق الالاحق و احجت سجع بسین مهمله آواز کبوتر و قمری و امثال آن طیر بالفتح
مرغان و مرغ و مفرد آمده موزون سنجیده یعنی موضع مرغزاری بود که آب جوی آن شیرین و خوشگوار بود و درختی
بزرگ بود که آواز مرغان او سنجیده بود و در تفسیر هادی آورده که روضه زمینی که در وی گلها باشند
و دوحه زمینی که در وی درختها باشند یا مشجره که در باغ جای گلها علیحده باشد و جای میوه های علیحده پس آنمعنی به بیت

لاحق مناسب ترست چنانچه میفرماید: آن پر از لاله‌های رنگارنگ ؛ واین پر از میوه‌های گوناگون ؛ انتهى اردو دست
لاله بر گل خودرو را نامند خاصةً چون لاله تنها واقع شده باشد لالۂ لعل مراد باشد که میانه وی مقداری سیاهی است
وآن سیاهی را بوزدل نسبت کرده وآنرا لالۂ نعمان نیز خوانند چون مرکب واقع شده باشد چو لالۂ سیرابی ہنگام
لاله دیگر مراد باشد ولاله بهفت رنگ اند واین منقول ست از بندگی شیخ واحدی قدسه الله تعالی بالغفران
لالۂ صحرا لاله دوروئی لاله خودروئی لالۂ بوزلاله دلسوخته لاله خونین گرد لالۂ فعلان لالۂ خطائی هم مستعمل است
کذا فی الابراهیمی رنگارنگ بدانکه الف چون درمیان دو کلمه برای اتصال کلمۂ اول باشد یعنی کلمۂ ثانی چون
دوشادوش ولبالب ومالامال همچنین رنگارنگ وگوناگون ودوادو وتکاپو که اشیای باشد وگاهی بمعنی
واو عطف آید چون شبانروز وسال وماه بمعنی شب وروز وسال وماه کذا فی الرشیدی گوناگون ای نوع نوع
دیگر ای دوحه ؛ باد در سایه درختانش ؛ گسترانیده فرش بوقلمون ؛ در سایه آورده وزیر وشین ضمیر راجع
است بموضع بوقلمون بفتحتین نوعی از جامهای که در روم خیزد کذا فی الصراح ودر صحاحست که دیبائیست
که بروم بافند وهر زمان برنگ دیگر نماید ودر ابراهیمی ست که بتازی زبان کنیت حر است که بپارسی زبان
آنرا آفتاب پرست وآفتاب گردک نیز نامند ودر رجاجب ست که مرغیست بر کوه ابدال هر کوه که در شام ست در
پرهای اوست بامداد آن بلونی نماید وچون شب درآید مانند آتش درآید ودر کشف اقوال جانوریست از جرباء
قدری بزرگتر که برنگهای گوناگون نماید ودر صبح برنگی ودر شب برنگی نماید ودر زمان ملک شمس حاکم بخارا
آنرا السامی آورده بود وقلمون نام شهریست از دمشق کذا فی القاموس ظاهرا اهل آن شهر یا مواضع یا دیار
آن گوناگون خواهد بود انگاه هر جامه وهر مرغ را که متلون باشد یا بوقلمون کنیت ساخته باشند والله اعلم
فرش بوقلمون ای فرشی که از جامه بوقلمون باشد واین کنایت از اوراق اشجار گلهاست که از جنبش
باد بر زمین افتاده تواند که بوقلمون باشد واین را معنی لازمی که رنگارنگست در آورده صفت فرش
واین وقتی ست باد غیر باد صبا نسیم باشد واگر باد صبا باشد که رستنیها از تاثیر وی بر رومند فرش کنایت
از رستنیهای متنوعه ومتلونه خواهد بود چنانچه خود میفرماید که فراش باد صبا را گفت تا فرش زمردی
زمرد بگستر ود بامدادان که خاطر باز آمدن برای نشستن غالب آمد خاطر آنچه در دل خطوری کند ورای
فکر وخاطر درای مصاحبت عام بخاص ای عزم مراجعت مصمم شد دیدمش وامنی پر از گل وریحان وسنبل
وضمیر ان مزاحم آورده نشین دیدمش راجع بیکی از دوستان ریحان بالفتح سپر غم کذا فی الابراهیمی

ضمیران در حاشیه بفتح ضاد معجمه و سکون یای و ضم میم تحقیق کرده اما معنیش ننوشته اند و در بعضی شروح بمعنی
شاه اسپرغم و تاج خروس و بوستان افروز ست و در فرهنگ بمعنی گل همین ست و در نخبت شر کرده و در منتخب
بکار عبث قصه نوشته است و در شرح عربی غرمیت مرقوم فرموده گفتم گل بوستان را چنانچه دانی بقا ے
بنا شد و عهد گلستان را دوامی نه گل بوستان جنس گل که در بوستان باشد عهد زمانه وفا پیمان نگهداشتن و
حق چیزی تمام گذاردن و اینجا بمعنی نگهداشتن ست و حکما گفته اند هرچه دیر نپاید دلبستگی را نشاید اے
جمله حالیه است دیر نپاید ای بقا ندارد و دلبستگی را بمعنی برای محبت نشاید گفتا طریق چیست الف گفته الف
اشباع طریق بمعنی راه یعنی راه تحفه بردن برای دوستان چیست . همان راه بردم گفتم برای نزهت ناظران
و فسحت حاضران کتاب گلستان تصنیف توانم کرد نزهت بالضم خوشحالی فی الحاشیه ناظران ای مطالعه
کنندگان فسحت بالضم فراخی و اینجا عبارت از کشادگی حاضران ای باد سازندگان تصنیف گونه گونه
گردن چیزی را و جدا کردن بعضی و اینجا عبارت از انشای کتاب و ترتیب مقدمات که باد خزان را
بر اوراق او دست تطاول نباشد صفت کتاب گلستانست خزان فصل مقابل بهار کذا فی الرشید و باد یکه
در وی ورد و برگ درختان سوزد و گلها بر زمین افگند و اینجا از عبارت از پژمردگی و عدم قبولیت و وجه استعاره
مناسب لفظ گلستانست و همچنین فقره ثانی اوراق جمع ورق بفتحتین کاغذ بریده اے ورق کتاب و برگ
درخت مناسب باد خزان بمعنی تانیث تطاول گردنکشی کردن و تکبر کردن و بمعنی لازمی ظلم دست
تطاول باضافت لامی دستی که برای ظلم ست و اینجا عبارت از استیلای بیرونقی ست و گردش زمان
عیش ربیع را بطیش خریف مبدل نگرداند گردش زمان ای گذشتن مدت چه بر کتابی مدتی بر آید و زمانه در وے
بگذرد طبع را از مطالعه آن ملالی در گیرد و دل را از مزاولت آن کدورتی پیدا شود و از ینجاست که حضرت
شیخ نظامی علیه الرحمة در کهنگی شاهنامه فرموده ابیات ترنم شناسان دستان نیوش ؛ ز بانگ
مغنی گرفتند گوش ؛ ضرورت شد این شغل را ساختن ؛ چنین نامه نغز پرداختن ؛ عیش ربیعش خطی و
آرامی کردن دلها را از تازگی آن هم میرسد طیش سبکی و خطا کردن تیر از نشانه و رفتن عقل ضد عیش کذا فی
الشرح و اینجا مراد از ملال و کدورت ست خریف فصل خزان و اینجا عبارت از کهنگی و ابتدا است
مبدل دگرگون قطعه بچه کار آیدت ز گل طبقی ؛ از گلستان من ببر ورقی ؛ طبق معروف و اینجا عبارت
از دامن بوجه استعاره مناسب گل ست چه گل در طبق می اندازند ؛ گل همین پنج روز و شش باشد

دین گلستان همیشه خوش باشد گل ای بوستان که دامن از دیر گرده بود گشتش ای گشتش روز بقرینه پنجروز
ای زمره زوال واندک مدت واین گلستان ای کتاب گلستان حالیکه من این سخن گفتم دامنم گل بر بخت
و دست در دامن آویخت حالی بپای موصوله یعنی وقتی دامن گل ای دامن که از گل پر کرده بود خالی ساخت
واین از قبیل هنر مجازیست آویخت انداخت چون شیخ علیه الرحمة وعده تصنیف کتاب گلستان فرموده بود
که کتاب گلستان تصنیف توانم ساخت فلهذا ازرفیق دست در دامن شیخ علیه الرحمة انداخت گفت
الکریم اذا وعد وفا اذا خلف جفا فصلی دو در همان روز اتفاق بیاض افتاد فصلی بیاید وحدت ست و
دو تدریست بحذف حرف آن یک فصلی چنانچه گویند یکبد روز همان روز ای آن روز که از باغ باز آمدیم بیاض
سفید ضد سواد ونام شکلی از رمل ودر عرف بمعنی کتابیکه در وی چیز های مختلف واشعار نویسند کذا فی المدار
واینجا بمعنی اخیرست پس اتفاق بیاض ای اتفاق تسوید در بیاض افتاد یعنی چند در بیاض مسوده کردم
که اگر آنرا یک باب کرده آید میتواند واگر دو باب ساخته شود هم شاید ودر شرح عربی چنین آورده که اتفاق
در بیاض یعنی دو اتفاق نوشتن در بیاض اوراق افتاد انتهی در حسن معاشرت وآداب محاورت بلباسی
که متکلمانرا بکار آید ومترسلانرا بلاغت افزاید صفت ادای تقریر وادب تحریر آن نصائح معاشرت با
یکدگر خود منشی کردن کذا فی بعض الشروح آداب جمع یعنی شایستگی محاوره بکار دار از محملین باکدیگر پاسخ دادن
کذا فی الصراح لباس بالکسر پسیم وجامه وپوشش کذا فی الصراح واینجا عبارت از کیفیت ادا گیت متکلمان
جمع متکلم ای کلام کننده بحسن معاشرت مترسلان جمع مرسل از ترسیل نامه وپیغام فرستادن ای نامه نویس
باداب محاورت یعنی ادای تقریر وادب تحریر آن نصائح در حسن خوش منشی وشایستگی پاسخ دادن یکدیگر
بود که مر سخنوران خوش منش را بکار آید ونامه نویسندگان محاوره را بلاغت زیاده کند وموید این معنی ست
که شیخ علیه الرحمة در خاتمه فرموده است که چه موعظت های شافی در سلک عبارت کشیده است ودار وی
تلخ نصیحت را بشهد ظرافت درآمیخته فی الجمله هنوز از گل بوستان بقیتی موجود بود که کتاب گلستان تمام شد
فی الجملای ملخص کلام مجمل سخن که کتاب تلخ بچند روز بسر انجام رسید وتمام انگه شود بحقیقت که پسند آید در بارگاه
شاهزاده جهان پناه استعمال ست به ثنای شهزاده سعد ابن ابوبکر حقیقت اصل چیزی بارگاه بار ای موقوف
وکاف فارسی نوعی از قیام مراتب سلاطین وجای بار دادن بادشاه کذا فی الابراهیمی جهان پناه قلب
ترکیب اضافیت ای پناه جهان در بارگاه شهزاده الخ ای در پیش شاهزاده سایه گردگار پر تو لطف پروردگار

سایه گردگاری سایه ظل شده تحقیق آن سابق گذشت کردگار مالک کاف اول و دال موقوف آنکه از دست
و آن خداوند تعالے جل و جلال وکذافی الابراہیمی لیکن فتحه کاف اولی ست زیراکه در مرکبات ماضی را مصدر
سازند بے انقلاب حرکات چنانچه پروردگار ذخیره زمان وکهف امان ذخر بالضم یعنی نهادن و اندوختن و
در منتخب بجای ذخر و ذخیره نوشته است المبالغه که خاصه تعریف ست از ذخیره برنخیز د زمان اہل زمان کهف
بالفتح غار کوه کر جای امن ست و اینجا بمعنے مجبر و جای ست المؤید من السماء المظفر علی الاعداء مؤید بضم میم و
دال تشدید یاء و دال مفتوحه قوت داده شده از آسمان و فتح داده شده بر دشمنان عضد الدولة القاهرة سراج الملة
الباهرة عضد بفتح عین و ضم ضاد بمعنے بازو قاہر یعنی غالب و قہره صفت دولت سراج بالکسر چراغ ملت دین
باہره یعنی روشن ست ملت و دین روشن شریعت ست یعنی شاہزاده بازوی قوت دهنده بادشاہی بوعا
در روشن کننده دین روشن ست جمال الانام مفخر الاسلام سعد بن اتابک الاعظم جمال الانام آخوبی خلق ایم
عادل زیب خلق ست و از عدالت آن بصلاحت باشد و مفخر الاسلام ای اسلام بدان فخر میکند کمرا روشن
ساخت و مروج کرده اتابک الاعظم لقب ابوبکر ست و بعد ازین مدح اتابک الاعظم ست شهنشاه معظم ای
بادشاه بزرگ مالک رقاب الامم مولے ملوک العرب والعجم مالک خداوند رقاب بالکسر جمع رقبه بفتحات بمعنے
گردن امم بضم ہمزه و فتح میم بمعنے گروه یعنی خداوند گردنهاء گروه ہهای جهان ست ای حکم او بر ہمه گروه ہا
نافذ ست مولے بالفتح آزاد کننده آزاد کرده شده و سزاوار تر و پس هر دو یار و دوست و ہمسایه و ہم عهد و اینجا
بمعنے یار و دوست ای ہمیر بادشاہان عرب و عجم را یاری دهنده است و ہمه بوی التجاحی آرند و اگر یعنی خداوند
کر لازم آزاد کننده ہست مقصود آزاد ولے ست یعنی از سبب عدالت و احسان و کثرت حشم بمنزله خداوند جمیع
ملوک ست و این اوصاف دیگر آن بکمال ظهور نیافته ملوک عجم عبارت از روس سائر عجم ست سلطان البر و
البحر بر بفتح و تشدید راء زمین خشک کذافی الابراہیمی بحر دریای آه سلطان البر آه ای حاکم خشکی و دریا وارث
ملک سلیمان گیرنده ملک سلیمان یعنی دنیا و آخرت لیبب تابید اسلام مظفر الدین والدنیا ابوبکر بن سعد زنگی
ادام الله اقباله القبال توجه بخیر و سعادت ادام آه پاینده دارد خداوند تعالی و آوردن دولت بسوی سعد
و ابوبکر و ضاعف جلاله و چند گرداند بزرگی آنان و جعل الے کل خیر ماله و بگرداند بسوی ہر نیک بازگشت
آنان بکرشمه لطف خداوندی مطالعه فرماید عطف ست بر پسندیده آید کرشمه حرکت چشم و ابرو کذافی
شرح المخزن و در ابراہیمی یعنی ناز نوشته است و در بعضی فرہنگ بمعنے از گوشه چشم نگریستن آورده است

واینجا بمعنی بعنیرست التفاقت چنانچه لاحق پیداست واین مضافست باضافت لامی یلطف خداوندای لطیفکه منسوبست بخداوندای لطف عالی ودرین اشارت به بلندی نظر عدم حرف بخبیزی مطالعه واقع شدن فاعل فرماید شاهزاده است **ابیات** گر التفات خداوندیش بیارایده نگارخانه چینی ونقش ارژنگی ست ؛ التفات بگوشه چشم نگریستن وخداوندی صفت التفاقت ولطیفه کر درلطف خداوندی ذکر یافته است درینجا هم مرعیست دشین راجع بباد شاهزاده است بیارایدای مطالعه فرماید وآراستن ازانست کر التفات بادشاهان موجب آرایش ست وباعث قبول نگارخانه کردرو تصویرات حیوان وغیره نگارند وصفت آن بچینی ازانست کر درچین تصویر عجیب نگارند ونقش غریب به بندند نقش بقرینه نگارخانه بمعنی نقش گاه است ارژنگی صفت نقش ست ارژنگ بفتح همزه وسکون را ودرفتح زا رفارسی نام نقاشی ازچین ونظیر مانی نقش وتخته کتابیکه صورعجیبه واشکال غریبه دران نقش کرده است آویزه هنر ساخته باشند کذافی الرشیدی وارژنگی صفت نقش ای نقش غریبه چه بنقشی که منسوب بارژنگ باشند عجیب وغریب خواهد بود امیدهست کر روی ملال درنکشد ؛ ازین سخن کر گلستان نه جای دلتنگی ست ؛ روی ملال درکشیدن ای ملول شدن ازین متعلق درنکشد ست این سخن ای کتاب گلستان کر گلستان آه علت درنکشد گلستان باغ واقعی علی الخصوص کر دیباچه همایونش ؛ بنام سعد ابوبکر سعد بن زنگی ست ؛ علی الخصوص مرکب بمعنی خاصه استعمال باید چنانچه لفظ علی العموم کر دراصل علی صله نبارست اے وآن بنی عدم ملال وانبساط علی الخصوص دیباچه هذا الکتاب فثابت النسبة لان الدیباجه باسمه وملکه وماکان من الملک لاجل مالکه یس کردیباچه همایونش ؛ الخ علت عدم ملال ست خصوصیت دیباچه بسعد ازانست کر درحقیقت اتمام گلستان به پسندیدی خاص فرموده است وازانجاکر طبع نازک شاهان ومزاج ایشان تحمل مطالعه تمام کتاب ندارد التفات آنرا مائل بمطالعه دیباچه بحسب لفظ مصغر دیباست ودراصل لغت فرس بمعنی جامه منجه است از دیبای حنیروای سکلل که پوشش وخاصه بادشاهان عجم بودی وآنرا بانکامه ودیگر جامه پوشیدندی ودیبیج پوشش چندان تکلف نکردندی که دیباچه بکار برند وآن یکی از علامات بادشاهی ست نواجه وسریه واکلیل چنانچه ساماتی گفته وبعضی گفته اند که دیباجه قطع دوی دیبا باشد وخطبه کتاب رابطریق مجاز دیباچه خوانند باعتبار آنکه شور زینت کتاب بدانست چنانچه هم ساماتی گفته دباعتبار مشابهت آن به قطعه زدی کار دیبا هم توان گفت کذافی الرشیدی ودرحاشیه میر علیه الرحمة است که دیباجه بجیم عربیست

بمعنی صفحه و چون خطبه کتاب بمنزلهٔ روی کتابست آنرا نیز دیباجه گویند در عوام بجیم فارسی و یای مجهول است
شهرت گرفته غلط محض ست انتهی اما تحقیق آنست که دیباجه بیای مجهول و جیم فارسی در اصل لفظ فارسیست
و دیباجه بسکون تحتانی و جیم تازی معرب آنست و از نجاست که در ابراهیم شاهی آورده است که دیباجه
با دوم فارسی جامهٔ ایست ابریشمی که آنرا دیباجه نیز گویند و اقمشه دیباج بود همایون مبارک و میمون
فرخ و فرخنده و مرادف این اند کذا فی الابراهیمی اما در اصل مرکبست از هما که طائریست سعد معروف
و یون که یکی از کلمات مشابهت ست پس همایون انچه همای سعادت مند باشد ها از انجمله که بادشاهان از
نزاکت طبع خویش تاب مطالعه نیاورده مصنفات تازه ما بوزرا بسپارند و پسند خود را بر پسند ایشان گذارند
و مدحت وزیر آغاز فرمود و در انجام آن خوشامد چند بار نمود پس گفت این عبارت سرسخن ست امیر کار فرما
و حاکم کبیر بزرگ فخر بزرگی و نازیدن و فخر الدین لقب وزیر ست ای ابو بکر کنیت او نظر کنیت پدر وزیر ست
و در منتخب این کلام سرسخن نوشته است که در مکارم اخلاق امیر کبیر عالم عادل فخر الدنیا و الدین
ابی بکر ادام الله بقائه لیکن این سرسخن مدحت بادشاه و سرسخن عذر تقصیر نمیشود چه این هر دو سخن
مصدر ست بلفظ ذکر و در حاشیه آورده است که فقرات نیز در مدح بادشاه ست پس مدح بادشاه دو دفعه
مذکور شد دو دفعه اصالةً و یکدفعه ضمناً و مدح بادشاهزاده یکدفعه این مقدمات را خوب باید ملاحظه نمود
تا غلط نشود که تکرار تشویش طبع میکند انتهی پوشیده نماند که باز بان او زن سخن آفرین و سخن در ان بترتیب
گزین لفظی بموقع و بی تقریب نگویند و حرف بیفائده و بی سبب نزنند خامه جناب حضرت شیخ علیه الرحمة
پس مدح اول بر آداب مصنفین که بعد لغت نبوی و ستایش مصطفوی علیه السلام صلی الله علیه و آله و سلم
ثنای بادشاه وقت میکنند واقعه است و مدحت ثانی بتقریب ذکر نسبت فرزند سعد ثابت ست و اگر
نظر است را هم در مدح بادشاه گفته شود محض بموقع و بی تقریب بیفائده و بی سبب افتد و علی هذا پسند شاهزاده
مقدم نشود بر قبول بادشاه که ازین کلام که مگر متحلی گردد بزیور امیر کبیر الخ پیدا است و چنین ادای سخن در
حضرت بادشاهان از کمال بی ادبیست دیگر ازدست فکر من از بیجایی سر بر نیاورده و دیده یاس از پشت پای
خجالت بر ندارد و دیگر ای دیگر بعد پسند شاهزاده و در منتخب بجای دیگر بکر نوشته است لیکن چون فکر با
بعروس تشبیه نمود لفظ بکر بجا میشود چه بکر زن شوهر نادیده را گویند و عروس زن خواسته و مرد نو خاسته را نیز گویند
کذا فی الصراح فکر ای سخن و عروس سخن یعنی کتاب گلستان بی جمال عدم زیبندگی سر بر نیاورد دری ای
بالانه بیند یاس ناامیدی که دیده هنگام نومیدی فرو کنند پشت پای خجالت ای پشت پا که وقت

خجالت در پیش آرند و بدو بردی گذارند و در زمرهٔ صاحبدلان منجل نشود مگر آنکه تجلی گردد بزیور قبول امیر کبیر عالم
عادل زمرد بضم اول و سکون دوم گروه مردم متجلی بالضم میم و فتح جیم و تشدید لام مکسور جلوه کننده آنکه ال الوقت
متحلی بحاء مهمله و تشدید لام مکسور زیور پوشنده زیور سفاف باضافت تشبیهی و تشبیه در آرایش ست ظهیر سریر
سلطنت مشیر مملکت ظهیر پشتیبان سریر تخت سلطنت بادشاهی مشیر بالضم اشارت کننده و فرمانده مهوده
مملکت ست کهف الفقراء ملاذ الغربا مربی الفضلا محب الاتقیاء فقراء جمع فقیر ای بے مایا و بیابان
ملاذ پناه گاه غربا جمع غریب اے مسافر و مسکین مربی پرورنده فضلا جمع فضل اے لسیار دان محب دوستدار
اتقیا جمع تقی ای پرهیزگار افتخار آل پارس یمین الملوک ملک الخواص باربک فخر الدولة والدین افتخار بزرگی
و نازیدن آل پارس ای اهل فارسیان بوجود وی یمین دیر و برون زیران اقالیم دیگر بلند و از یمین الملوک است
و دست بادشاهانست ای بادشاهان کار بالوجود وی سر سر کنند ملک الخواص اے گروه خاصان بادشاهان
ملک ست اے سر گروه خاصگانست باربک آنکه خلق با نجاح مرام خود بار یابد و این مرکب است از بار بمعنی راه
و از بک که در ترکی بفتح بمعنی امیر و صاحب است کذا فی المدار و پیداست که مدار عالم و زیر بیا شد غیاث الاسلام
و المسلمین عمدة الملوک و الخواقین ابی بکر ابن ابی نصر غیاث بکسر فریادرس و غیاث الاسلام آنکه اسلام از وی قوی
باشد و غیاث المسلمین آنکه جماعت مسلمین را بوجود وی قوت باشد عمده بالضم آنچه بوی اعتماد کرده شود خواقین
جمع خاقان که نام بادشاه ترکستانست و نام بادشاه چین و در قنیه بمعنی بادشاه چین و سمرقند و هر بادشاه
که در ترکستان بزرگتر باشد آورده است اما اینجا بمعنے بادشاه مطلق ست و ایراد جمع بسبب رعایت فقره است
اطال الله عمره و اجل قدره و شرح صدره و ضاعف اجره اطال فعل ماضیست از اطالت بمعنے دراز کردن
الله فاعل ست عمره مفعول و ضمیر راجع بوزیر ست و همچنین ضمائر دیگر اجل فعل ماضیست از اجلال بمعنے بزرگ
داشتن و فاعل آن الله است قدر بمعنی مرتبه مفعول شرح فعل ماضی از شرح است بمعنے کشودن و فاعل آن
الله است و صدر بمعنی سینه مفعول و ضاعف فعل ماضی و فاعل ان الله ست اجر بمعنے پاداش و ای ثواب
اعمال مفعول ست که ممدوح اکابر آفاق ست و مجموع مکارم اخلاق صفت وزیر ست ممدوح ستوده آفاق بالمد جمع
افق بضمتین بمعنی کرانه پس آفاق بمعنی هر کرانه عالم ست ای تمام مجموع بمعنے مجموع فیه ای جمع کرده شده
و در وے مکارم جمع مکرمت ست بضم الراء بمعنی بزرگی کذا فی الصراح اخلاق جمع خلق بسکون اللام و ضمها السجیة
بضمتین بسکون لام خوی کذا فی الصراح بیت هر که در سایهٔ عنایت اوست ٭ گنهش طاعتست و دشمن دوست ٭

صفت وزیرست سایه مضافست باضافت تشبیهی بسوی عنایت و تشبیه در آسایش ست کنش آسوده بی عنایت
یافته وزیر نزدیک خلق شین راجع کر طاعت نیکی و دشمن آن عنایت یافته دوست ای دوستدار ولیست یعنی
هر کرا در عنایت وزیرست آنقدر در خلق عزیز و دوست شود که اگر بد کند نیک بیند و دشمن وی بادی دوستدار
شوند چنانچه شیخ علیه الرحمة فرماید **بیت** هر کرا سلطان مرید او باشد* گر همه بد کند نکو باشد* بر سر یکی از
سائر بندگان و حواشی خدمتگاران خدمتی که معین است که اگر در اداء آن برخی نهادن و تکاسل روا دارند
هر آئینه در معرض خطاب آیند و محل عتاب بیان شفقت وزیرست بر درویشان و عدم عتاب آن بالیشان
و اظهار دعاگوی خویش سائر ای همه بقال سائر الناس ای جمیعهم کذا فی الصراح حواشی جمع حاشیه کرانه جامه
و جز آن و لشکر خرد و مردم نامعتبر و فرومایه کذا فی الکشف و اینجا بمعنی عوام ست و در شرح عربی آورده که
الحاشیه بمعنی الزمرة والحشم ای علی کل واحد من جمیع العباد والخدم خدمت عهده و بار خدمتی
برانکه واست معین مقرر اداء ای بجا آوردن برخی بالفتح پاره و پای آن علت ست و تهاون سستی کردن
تکاسل کاهلی کردن و میتواند که تهاون به بندگان منسوب کنند و تکاسل بخدمتگاران را همچنین خطاب باول
جمله بندگان و عتاب بثانی هر آئینه ناچار و بیشک و البته اما در اصل مرکب است از لفظ هر و آئین محل بالفتح جای
غرض و اینجا بمعنی مکانست خطاب بالکسر با کسی سخن رو برو گفتن و اینجا بمعنی چون و چرا دزیرست و در منتخب بعد لفظ
خطاب لفظ بادشاه است همانا پاس قول خود کرده اند این مدح را بتر بادشاه فرموده اند عتاب بالکسر ملامت
کردن و خشم گرفتن مگر این طائفه درویشان که شکر نعمت بزرگان برایشان واجبست و ذکر جمیل و دعای
خیر بر همگنان فرض اشناست ازسائر بندگان قصور خدمت معینه عتاب و خطاب شود و برای گروه درویشان
عتاب و خطاب نشود اگر قصور در دعا کنند طائفه درویشان فقیران نعمت خوار بزرگان و بزرگان منعمان
وزیر شد با دیگران و امراء و شیخ علیه الرحمة اکثر از لفظ بزرگ و بزرگان که نام در کتاب شیخ مذکور شد منعمان
و توانگران مانند واجب بمعنی لازم و سزاوارست و همچنین فرض که بمعنی تعین کردن لازم داشتن بر ذمه خود نه فرض
و واجب شریعت جمیل نیکو و ضمیر او راجع بوزیر همگنان بالفتح با کاف فارسی ای همه کسان یعنی همه بندگان
از عمومیت نعمت آن دولت ای چنین خدمتی در غیبت او بهترست از حضور که او بتصنع نزدیک و آن از
تکلف دور و این کلام علاوه است چنین خدمتی ای ذکر جمیل و دعای خیر غیبت مقابل حضور اولی ترکیبیست
از لفظ اولی بملاحظه تفضیل نموده بلفظ تر که کلمه تفضیل ست مرکب کنند و الف مقصوره را بامالت خوانند حضور

روبرو آوای ذکر جمیل و دعای خیر تصنیع روشن نیکو نمودن آن ای ذکر جمیل و دعای خیر در غیبت تکلیف خود را
در رنج انداختن و بروزگاری کردن **ابیات** پشت دوتای فلک راست شد از خرمی ٭ تا چو تو فرزند زاد مادر
ایام را ٭ پشت مضاف ست باضافت الی سوی دوتا بمعنی شکسته پشت اسم مفعول ست مضاف الفاعل خود تقدیر
در مضافت باضافت تشبیه را آه پشت دوتای فلک ای شخصی که در فلک پشتش شکسته است و بیار غم دوتا کرده است
راست مستوی القامة زاد بمعنی لازمیت تشبیه را ایام را بمعنی برا ست و توانا که مادر را مضاف نحو اهم و را معنی
در گویم آماد حقیقی در ایام تراز اده او در حاشیه آورده اگر پشت دوتا صفت پشت باشد و موصوف با صفت
مضاف بود باضافت لامی در آتی آن ادعا باشد لیکن این توجیه بر دیدن وجه موجه نیفتد چه اول دوتای
او را از جور ظالمی مقرر کرده مظلوم گفته آید و پیداست که فلک را هیچکس مظلوم نخوانده است و بر تقدیر تسلیم
ظالمی که پشت فلک بشکند تریس وجود زیرا از ظلم باز ماند کرا مقرر کرده شود ٭ حکمت محض ست اگر لطف جهان آفرین
خاص کند بنده مصلحت عام را ٭ محض ست جزاء مقدم اگر لطف جهان آه شرط بالکسر دانش حقیقت هر چیزی
کذا فی الصراح محض خالص حکمت محض ای سر خالص که علم هیچکس با وی نیامیخته باشد و معلوم کسی نگردد خاص
محض خالص خاص کند ای مخصوص سازد و همزه بنده برای وحدت است عالم یعنی شامل صفت مصلحت است
ای مصلحتی که شامل بر خورد و بزرگ ست و هر خاص و عام و اگر عام را بمقابل خاص نموده مصلحت را مضاف باضافت
لامی گفته آید خواص خارج میشود و خروج خواص منجر بزیادت مصلحت می گردد و در حاشیه معنی لام عاید خلق
گفته است همانا که غور نظر نموده است و را عالم را بمعنی برای ست دولت جاوید یافت هر که نیکونام زیست ٭ کز عقبش
ذکر خیر زنده کند نام را ٭ جاوید بمعنی همیشه صفت دولت است ٭ دولت جاوید عبارت از زندگی ابد چنانچه از ز
کند می آید مصراع ثانی علت دولت جاوید یافتن ست عقب بکسر دوم شین راجع بهر که عقبش ای پس مرگ بدن آن
نیکونام را نام را علامت مطلوبست ٭ وصف ترا گر کنند ور نکنند اهل فضل ٭ حاجت مشاطه نیست روی دلارام را ٭
جزا گر کنند ور نکنند محذوف است ای حاجت نیست و مصراع ثانی تمثیل جزا مطلب است مشاطه زن شانه کننده و آرایش کننده حاجت مشاطه
ای احتیاج آرایش مشاطه دلارام آنکه دل بدیدن او آرام پذیرد و این عبارت از خوبی دلیست گر تقصیر سخن ست در
منتخب نوشته است شاید که سهو کاتب شده خدمت ای بسلام بجز آمدن اختیار برگزیدن و اتفاق کردن تقصیر کوتاهی
کردن که در مواظبت خدمت بارگاه خداوندی میرود بنا بر آنست تقاعد نشستن و سستی و کاهلی کردن مواظبت همیشه
بر یک کاری بودن و مواظبت خدمت ای همیشه بسلام و بجز آمدن بیاری بنای آن تقصیر و تقاعد بر آنست

ای برانیعنی ست که طائفه از حکماء هندوستان در فضائل بزرجمهر سخن میگفتند و باخر جز این عیبش ندانستند که

در سخن گفتن بطیست در تمع البیت منتظر باید بود تا وی تقریر سخن کند طائفه گروه و فرقه حکما حکماء جمع حکیم

خداوند حکمت و راست کار و درست کردار فضائل جمع فضل و فضیلت ضد النقص و نقیضه بزرجمهر بضم

موحده و جیم موصوف نام حکیم که وزیر نوشیروان بودی خداوند عقل و علم رای وزیرکی و بالغ در حکم

خطانیه بود چون حکمای هندوستان شطرنج را وضع کردند که واضع صهصه بود و نزد کسری فرستادند و کیفیت

او را ذکر نکردند بزرجمهر او را استخراج نمود و در مقابل او نرد را وضع کرده بسوی حکماء هندوستان فرستاد

بلذا فی الجواهر و ظاهر آنست که سخن گفتن ایشان در فضیلت بزرجمهر نیز بعد از ان بود که وی کیفیت شطرنج را

بیان کرد او نرد را در مقابل آن وضع کرد بلذا فی بعض الشروح و ابوزرجمهر و بوزرجمهر نیز گویند بطی جیسف

مشبه است از بطو بضم اول و سکون ثانی درنگ کردن مستمع بفتح شونده و گوش دارنده منتظر چشم دارنده و تقریر

ادا کردن و بیان نمودن بزرجمهر بشنید و گفت اندیشه کردن که چگویم به از پشیمانی خوردن که چرا گفتم پشیمانی خوردن

پشیمان شدن چرا در اصل مرکبست چه از استفهامیه و را تعلیل یعنی برای چه پس بفتح غلط عامیه است و چه ایراد

حکایت قول بزرجمهر ست ابیات سخندان پرورده پیر کهن: بیندیشد آنگه بگوید سخن ؛ انتقالست از

قول بزرجمهر بسوی نصیحت سخندان ای سخنور پرورده آه صفت سخندان ست پرورده مضافت باضافت

لامی پرورده پیر کهن و قاعده فارسیان ست که لفظی که آخرش ها باشد هنگام اضافت آنرا بهمزه بدل نموده مکسور خوانند

و گاه ها قبل ها را کسره دهند چنانچه درین بیت پیر کهن بسیار کار آزموده و خیلی تجربه کار پیر کهن عبارت

از استاد ست ای سخنیکه سخنور و پرورده مضافت استاد بود و میتوان که پیر کهن بتقدیر حرف عطف صفت

سخندان باشد امادرین تعریف تخصیص به پیر کهن میشود و جوان که بدین صفت بوده باشد خارج می گردد

بیندیشد اول آنکه فکر ادای سخن کند: مزن بی تامل بگفتار دم ؛ نکو گوی گر دیر گوئی چه غم: بگفتار زدن

سخن کردن و دم همچنین زدن گفتار مرکبست از لفظ گفت که فعل ماضی ست و ار که برای مصدر ست پس گفتار

بمعنی گفتن ست بیت بیندیش و آنگه بر آور نفس ؛ از ان پیش بس کن که گویند بس ؛ ایراد مصرع اگرچه

مضمون او در بیت مقدم ذکر یافته بتقریب مصراع ثانی ست که نصیحت دیگر ست ای بفکر و اندیشه سخن

اندک بقدر حاجت بچند انکه از نفس توفیق النفس سامعان شود بیا با نه ترا گویند که بس کن و خاموش

شو بس در سخن گفتن دو عیب ست یکی بی تاملی گفتن دوم گفتن بسیار بیت بنطق آدمی بهتر ست از دواب

دواب از تو به گر نگوئی صواب ؛ نطق سخن گفتن دواب بتشدید جمع دابه است بتشدید با از دبیب که جنبیدن
بر زمین ست پس در اصل لغت بمعنی جنبنده است که مطلق دابه باشد و در عرف بمعنی چهار پایه است و
در عرف حال در اسپ و استر و اخراب آن استعمال یابد تای دابه برای تقدیر موصوف مؤنث ست

یا از جهت نقل ست از وصف باسم چنانچه نازومیه جواب اے سخن باندیشه بقدر حاجت فکیف در نظر

اعیان حضرت خداوندی عز نصره که مجمع اهل دل ست و مرکز علماء متبحر اگر در سیاقت سخن دلیری کنم تقریع
بر قول بزرجمهر ست فکیف جزا مقدم ست شرط اگر در سیاقت سخن را کیف استفهامیه حالیه در نظر ظرف
حال ست که از لفظ کیف منجر وی آن داخل فی سیاقة الکلام فکیف حال فی نظر اعیان حضرت العالیة
اعیان اشراف و کلان تران قوم حضرت خداوندی ای درگاه وزیر عز نصره دعا است هو زیر اد عز نصره
عبارت از غالب آمدنست بر هر سخن و بر کار که مجمع اه صفت حضرت ست مجمع جای گرد آمدن اهل دل اهل تصوف
مرکز جای جمع آمدن متبحر دریا شونده ای بسیار داننده سیاقت راندن سیاقت سخن اے کلام کردن

اهل علمائے دلیری اے دخل شوخی کرده باشم و بضاعت مزجات بحضرت عزیز آورده و بیان حال ا
شوخی گستاخی و بے ادبی و بضاعت بکسر رخت و کالا مزجات بضم چیزے اندک از جاد ترجیه مثل اعلاء و
تعلیه چیزے را بسهولت از جائے بجای بردن چون متاع قلیل بسهولت از جا نقل کرده میشود آن را
مزجات خوانند و بضاعت مزجات عبارت از سخن شیخ علیه الرحمة است عزیزے وزیر و وجه تعبیر وزیر
بعزیز مناسب بضاعت مزجاتست چه عزیز لقب عزیز مصر ست و چون یوسف علیه السلام عزیز مصر
گردید برادرانش برای پیشکش آن از کنعان بضاعت مزجات آوردند قوله تعالی لو جئنا ببضاعة مزجات
و آن بروایتی ابن عباس رضی الله تعالی عنه دراهم ناسره بود که در مصر رواج نداشت و به هیچ
نگرفتندے زیرا که دراهم مصر سکه نقش صورت یوسف علیه السلام داشت و دراهم کنعان ساده بود

در راستی چشم روشن بود بروایتی نقش و جرم که شبه در نظر جوهریان چه نیز زند چراغ پیش آفتاب

پرتوی ندارد و مناره بلند در دامن کوه الوند پست نماید تمثیلات علیه است مر سخن را بضاعت مزجات
گفته شبه بفتح شین معجمه و موحده سنگے نرم سیاه رنگ کذا فی نور الدین و این مثال سخن شیخ علیه الرحمة است
و همچنین چراغ و منار جواهریان مثال علما محفل وزیر ست آفتاب مجمع علماء سینه مجموعی و هم چنین
کوه الوند مناره بفتح اول صیغه ظرف بمعنی جای روشنی و بالکسر صیغه آلا است بمعنی آلت روشنی

ودرینجا هرد و جائز ست واصل آنست که قدیمی برای راه یافتن مسافران در شب چراغ بر منارها افروختند پس
چون محل نور داشت نورست بآن تسمیه موسوم ست بلند بفتح معروف درد هن ای در پیش کوه مضاف است باضافت عام
بجاهی الوند بالفتح نام کوهیست در همدان که در بلندی اشتهار دارد چون شیخ علیه الرحمة تواضع نمود شروع ادعا
درمیان فواید تواضع و مذمت سرکشی پس فرمود **ابیات** بر کردن بدعوی افرازنده : دشمن از هر طرف برتازد :

دعوی بالکسر وا باید خواند افرازنده ای بلند سازنده این مشتق ست از افراختن و دقیقه ازین مصدر مضارع اشتقاق
کنند خار را از قلب بازد و همچنین تازد مضارع اشتقاق ست از تاختن تازای تاخت آورد : سعدی افتاده است
آزاده : کس نیاید بجنگ افتاده : آزاده ای همه رحمت آزاری دترسی : اول اندیشه وانگهی گفتار : پای پیش

آمده است پس دیوار : بازآمد به بیان ماهو فیه ایراد اینست بآنکه در ماسبق مکرر ذکر یافته است برای تفریع بیت
لاحق ست و مصراع ثانی تمثیل اول ست پای موخر و فرد و هر چیزی دتوانائی و بیخ درخت و بنیاد دیوار کذا فی
ابراهیمی و اینجا معنی اخیر مطلوبست و در جهانگیریست که پایه بنا را گویند شیخ علیه الرحمة بنظم آورده است : اول
اندیشه وانگهی گفتار : پای پیش آمده است پس دیوار : حاصل آنکه چون غرضست که اول اندیشه است بعده گفتار
پس دور احوال خود اندیشه کردم و دیدم : نخلبندم ولی نه در بستان : شاهدم من ولی نه در کنعان : نخلبند باغبان
ای که بخوانند همچنین شاهد بستان محفل وزیرست همچنین محفل عالی که محضر علما و فضلا کاملست جای نه بینم چگو :
پای در دی نهم که پای بیجا نهادن خلاف حکمت ست و خلاف احوال بزرگان چنانچه حکایت لاحقه بران ایراد
فرمود **حکایت** لقمان را گفتند حکمت از که آموختی گفت از نابینایان که تا جای نه بینند پای ننهند بیان
حکمت ست لقمان نام پسر باعورست که خواهرزاده ایوب نبی ست صلواة الله علی نبینا و علیه السلام و بروایتی
پسرخاله او بوده است بروایتی پسر باعور ابن ناحور ابن تارخ که نام پدر ابراهیم علیه السلام و بروایتی غلام او
بود و بروایتی حبشی و بروایتی شبانی و بروایتی خیاطی و بروایتی درودگری هزار سال عمر داشت و زمان داود
علیه السلام دریافته و در نبوتش اختلاف ست و اکثر علما بر آنند که حکیم بود خدا پرست و حکمت در عرف علما عبارتست
از استکمال نفس انسانی با قیاس علوم نظری و اکتساب ملکه تامه برای فعل فاضله بر قدرت طاقت خود منه
و لقد آتینا لقمان الحکمة و قال المالک الحکمة القوة و هو نور یهدی بالله من یشاء و بس بکثرة المسائل کذا فی
الافکار نه بینند ای معلوم نکنند و در نسخه بجای نه بینند نکنند نوشته است و بعد ازان آورده است که در اکثر نسخ تا جای
نه بینند واقع شده واگرچه دیدن درین مقام بمعنی یقین شخصی ست اما جای نکنند فصیح تر دیده میشود انتهی بدانکه در زمره

فرس جا دیدن تفحص کردن ست وجای کردن بمعنی قرار گرفتن ونشستن ست وپیداست که درینمقام عوض تفحص ست
نه قرار عرب گوید قدم الخروج قبل الولوج بیان خلاف اقوال عرب گردهی مردم تازی شهر باش
وعرب منسوب علیهم کذافی الصراح قدم بفتح قاف وتشدید دال بکسور امر ست از تقدیم بمعنی پیش داشتن خروج

برآمدن قبل پیش کن برآمدن راه پیش اودرآمدن ای پیش از درآمدن فکر برآمدن کن مردیت بیازای

وآنگهی زن کن قول دیگر مردیت بسکون تحتانی وقف وفوقانی باید خواند بیازمای ای تجربه کن؛ گرچه شاطر

بود خروس بجنگ؛ چه زند پیش باز روئین چنگ؛ قول دیگر ست شاطر چست وچالاک جنگ بجیم تازی
چه زند ای چه جرأت کند باز نام مرغ شکاری معروف روئین مرکب ست از روی باواو فارسی مس یا فلزی آمیخته
که هندیش هنکار خوانند کذافی ابراهیمی والف زیادت ونون کرمقیه بمعنی لنسبت ست مثل زرین وسیمین پس روئین چنگ

چنگی که منسوب شده بروی ای سخت جنگ صفت باز ست؛ گربه شیر ست در گرفتن موش؛ لیک موش ست

درمصاف باپلنگ؛ گربه بضم کاف فارسی جانوری معروف شیر ست ای قوی قوت ودلیری موش بضم اول
جانوری معروف وثانی بمعنی بی قوت وناچیز مصاف بفتح اول وتشدید آخر جمع مصف ست بمعنی جای صف بستن
وفارسیان بتخفیف خوانند وجمعیت را ملاحظه نموده بمعنی جنگ گویند از قبیل ذکر المکان وارادة المکین واگر بضم
خوانده شود چنانچه صاحب شرفنامه آورده ست بی تکلف بمعنی بایکدیگر صف کشیدن وجنگ کردن ست
پلنگ باول وثانی مفتوح نام درنده ایست که عرب آنرا نمر خوانند ودر بعضی نسخ آورده که پلنگ شیر ست
ودر آخر درنده ونیز از فارسیان معتبره بتحقیق رسیده که شیر آنکه زرد رنگ فقط باشد وپلنگ آنکه زرد

وابلق باشد پس شیر وپلنگ یک جنس اند اما باعتماد وسعت اطلاق بزرگان که چشم از عواقب زیردستان

بپوشند ودر افشای جرایم کهتران نکوشند جواب دخل مقدر ست چنانچه گوئی اگر سخن
تو در محفل وزیر بی قدر ست همچون شیر در نظر جوهریان ودبی نور ست مثل چراغ پیش آفتاب ولیست است
مانند مناره در دامن کوه ابوند پس کتاب را دران محفل عالی چرا میفرستی وقبول وزیر بران چرا آرد وی
پس درجواب آنست میفرماید اما باعتماد وداثق داستوری وتکیه وسعت بالضم کشادگی وفراخی که چشم
الخ صفت بزرگانست عواقب جمع عیب زیردستان کمینگان چشم پوشیدن اغماض کردن اقتدای

آشکار کردن جرایم جمع جریمه ای گناه وبزه کلمه چند بطریق اختصار از نوادر امثال واشعار وحکایات

وسیر ملوک ماضی رحمهم الله تعالی درین کتاب درج کردیم وبرخی از عمر گرانمایه براو خرج کلمه ای سخن اختصار کوتاه کردن

نوادر جمع نادر بمعنی غریب و پاکیزه امثال جمع مثل بفتحتین بمعنی کلمه که در قوم گشته باشد و این بعد گفته اند می آید
چنانچه در حکایت بادشاهی را شنیدم میفرماید که گفته اند هر که دست از جان بشوید هر چه در دل آرد بگوید
جمع شعر است سخن موزون عربی باشد یا پارسی حکایت جمع حکایات ای قصه سیر جمع سیرت بمعنی خوی و خصلت نیک
باشد یا بد بفعال خلاف محموده ای سیرت ظالمان مذمومه است سیرت ماضی بمعنی گذشته صفت ملوک است و این
گذشتگی عبارت از تقدیم زمان تصنیف ست تا خارج نشود بادشاهان که در زمان شیخ علیه الرحمه بود رحمهم الله
تعالی رحمت کند بر آن بادشاهان و این نشان بادشاهان مسلم و عادل ست که رحمت خاصه آنهاست این
گلستان درج بفتح اول و سکون ثانی داخل کردن گرانمایه بمعنی بیش بهای صفت عمر ست خرج بجیم تازی
مقابل دخل و بجیم فارسی غلط محض ست قال الله تعالی فهل نجعل لک خرجا **ابیات** بماند سالها این
نظم و ترتیب ٭ زما هر ذره خاک افتاده جایی ٭ غرض نقشیست کز ما باز ماند ٭ که هستی را نمی بینم بقایی ٭ بیان
تصنیف گلستان نظم گهر در رشته کشیدن و ترتیب در دادن ترتیب یکی را پس دیگر نشاندن در اصل مصراع ثانی
بر آنهایت ست ای آنکه زما هر ذره الخ تا قیامت ذره مضافست باضافت لامی و کسره که علامت اضافت
برای باید خواند خاک ای خاک تن غرض ای مدعای تصنیف نقش ای نشان و علامت که تا یاد ماند
ای یادگار ما شود که هستی علت گذاشتن نقش ست هستی ای وجود خود ٭ مگر صاحبدلی روزی برحمت ٭ بعد
در کار این مسکین دعائی ٭ علت یادگار گذاشتن یا برحمت متعلق دعاست ای دعای که بدر خواست برحمت
الهی باشد در کار ای در باب این مسکین شیخ علیه الرحمه مسکین بیچاره و نادار و مفلس از طاعات امعان

نظر در ترتیب کتاب و تهذیب ایجاد سخن را مصلحت دیدم تا مر این روضه رعنا و حدیقه علیا را چون بهشت
بهشت باب اتفاق افتاد بیان نظر ثانی نمودن در مسوده کتاب در وجه اختصار ساختن این گلستان فرخنده آثر
و ثبت نمودن تاریخ تصنیف آن امعان بکسر نون بغور رسیدن و نیک نگاه کردن نظر است فکر تهذیب پیراستن
و پاک کردن و صاف نمودن ابواب جمع باب است پاره از کتاب ایجاد مختصر و کوته کردن سخن ای عبارت کتاب
روضه بالفتح مرغزار این روضهای گلستان رعنا در اصل بالف ممدوده از رعونت ست بمعنی سستی و گولی
و از بیجاکی خود آرائی لازمه گولیست مرد آراسته را رعن گویند و زن آرایش پیراسته را رعنا خوانند و از نیجا
که صاحب کنز اللغات رعونت را بمعنی خواستن آرای نوشته و اینجا بطریق استعاره است صفت روضه رعنا
آن عبارت از آراستگی عبارت است حدیقه باغ که درخت خرما و غیره آن در آن باشد و اگر دیوار گرد او بود باغ را

بالف مقصوده تأنیث اعلی یعنی بلند تر و برتر این صفت حدیقه است و بلندگان عبارت از عاد و معانی ست
و در شرح عربی بجای علیا غلبا بغین معجمه و بای موحده بروزن حمرا یعنی ملتفة موافق آیه کریمه وارد است و حدایق
غلبا و حاصل و بید اصحاب نظر ست و مجاز سخن مشغول آن تا آن نامر این روضه بر آنقدر بیست بهشت بکسر با رد
با فصیح است و بفتح با شائع ست یعنی دار الجزا بنیکوکاران و این اسم جنس ست و در افتادی برهنه آورده است
که بهشت بر مختار ابو اللیث چهار اند یکی جنت عدن دوم جنت النعیم سوم جنت الفردوس چهارم جنت الماوی و
بر یکی دو و رست و از ابن عباس رضی الله تعالی عنه آمده که هفت ست چهارم مذکور پنجم دار الخلد ششم دار السلام
هفتم علیون و در تفسیر بغوی آورده است که هی ثمان جنان اولها دار الجلال من اللؤلؤ الابیض و هی مقام
النبیین والثانی من الیاقوت الاحمر و هی مقام الصابرین والثالث دار الخلد من المرجان الاصفر و هی مقام
المتقین والرابع جنت الفردوس من الذهب الاحمر و هی مقام الراضیین بقضاء الله تعالی والخامس جنت الماوی
من الزبرجد الاخضر و هی مقام الخائفین والسادس جنت الدر الابیض و هی مقام العابدین والسابع جنت النعیم
من الفضة البیضاء و هی مقام المحبین والثامن جنت الطوبی من المسک اذفر و هی مقام العارفین و دقائق الاخبار
ست الثامن جنت الفضه بهشت بنیج یاد باش کتاب گلستان چون از جهت مرادف نام بهشت و از سبب ذات
ذات که مشتمل بر نضارت عبارت تازگی ابیات و راحت جان و روح و روان مناسب ذات و بهشت را بروایت
ذات که مشتمل بر امیت آنرا هم بهشت باب اتفاق افتاد و در حاشیه آورده است که هما نا اختیار بهشت باب برای همین
لطیفه باشد چنانچه خلیفه بقاضی قم که قصبه الیت نوشته یا ایها القاضی بقم قد عزلناک فقم قاضی گفت والله ما
اعزلنی الا هذا الفقره یعنی از من تقصیری واقع نشده اما خلیفه را این فقره بخاطر خواست که خوش عبارت را کار
فرماید مرا عزل کرد انتهی بر اهل تحقیق پیداست که این تقریر وقتی مقرر شود که گلستان را به بهشت هیچ مناسبتی نباشد
چنانچه حکایت قاضی قم و همین نسبت جنت لفظ بهشت و بهشت فقط بوجود آید ازین سبب مختصر آید تا بملالت
نه انجامد انجاند مشتق از انجامیدن یعنی آخر شدن تا مانده شروع نمود **باب اول در سیرت بادشاهان**
سیرت بالکسر خصلت و صفت و عادت و خوی حمیده باشد باد همه پس درین باب از اوصاف حمیده بادشاهان بیان
کنند تا بران عمل کنند و از اوصاف ذمیمه مذکور سازند تا ازان احتراز نمایند و چون مدار عالم و بند و بست آن و ظاهر
بوجود بادشاهان و صلاح عالم بصلاح سلاطین ست لهذا آنرا بر همه ابواب دیگر مقدم داشت و بعد ازان چون
مدار علیه جهان وجود درویشان و اهل الله است معتقد از خاص و عام هست لهذا اخلاق درویشان و در چه

دوم نهاد پس فرمود **باب دوم در اخلاق درویشان** اخلاق جمع خلق بالضم و بضمتین خوی
و عادت و مروت و دین و در اصطلاح هیئتی مطلقا و بعد ازان مشغول شد باخلاق که رهانند داند خاص
و عام را از مهلکات و چون قناعت که از اکتفای مقرر ست و از اکمل خصال حمیده است احد و الیت الکرام اهن و دیرا
چه اگر قناعت نکند در حرص طعام افتد و دی از امهات و مآثم ست زیرا که معده کان شهوت ست متفرع میشود از و شهوت
ماکول منکوح بغیر مشیت و بدستور از مال جاه پیدا گردد چه حصول مال و جاه پیدا میشود و آفات دیگر مثل کبر و ریا
و حسد و حقد و عداوت وغیرهم لهذا آنرا در درجه سوم نهاده پس فرمود **باب سوم در فضیلت قناعت**
حدیث رسول صلی الله علیه وسلم فرموده است القناعة کنز الغنی و چون خاموشی از کمال خصال حمیده است و
مشتمل ست بر فوائد کثیره لهذا آنرا در درجه چهارم نهاد پس فرمود **باب چهارم در فوائد خاموشی**
ای خاموشی از مالایعنی قولا و فعلا و شکرانه از ذکر خدای تعالی قال رسول صلی الله علیه وسلم من کان یومن
بالله والیوم الآخر فلیقل خیرا او لیسکت و چون ارادت الهی خواست که کلام کند عیسی ابن مریم علیهما السلام
در انحالیکه طفلا صغیر بود امر فرمود مادر او را بالسکوت فقال الله تعالی فقل انی نذرت للرحمن صوما و صمتا
فلن اکلم الیوم انسیا پس کلام کرد حضرت عیسی بحالیکه طفل بود پس دور نیست وقتیکه خاموش شدی از فضول
کلام دل که طفلست در طریق حق تعالی و پیداست که وقتی زبان گویا شود دل خاموش شود چون زبان خاموش
شد دل گویا گردد و چون مخاطب از دو حال خالی نیست جوانست یا ضعیف ست جوانی مقام نشئه و عشق که از لوازمه
اوست و از اوصاف کمال انسانست با و ملحق ساخت پس فرمود **باب پنجم در عشق و جوانی** از عشق مراد
عشق مطلق ست مجازی باشد خواه حقیقی و مجازی بحالیکه معصوم باشد رسول صلی الله علیه وسلم فرموده است
من عشق و مات فمات شهیدا و هر دو عشق صفای آینه دل ست و موصل الی الله تعالی چون بود از جوانی چه پیری است
ضعف و پیری را پس او آورد فرمود **باب ششم در ضعف و پیری** یعنی در بیان احوال مناسب پیری
و غیر مناسب پیری چنانچه از حکایات آن واضح ست و چون اصلاح انسان بموعظه موقوف بر تاثیر تربیت است لهذا ازان
بتاثیر تربیت آورد فرمود **باب هفتم در تاثیر تربیت** یعنی در بیان اثر کردن تربیت چه طبایع مختلف اند
و متفاوت یعنی اثر پذیر میشوند آن پرداخت **مثنوی** دران مدت که ما را وقت خوش بود به هجرت ششصد و پنجاه و شش
بود یعنی که ما را الخ بیان آن مدت ست وقت خوش بود ای وقتیکه کتاب تمام کردم و از تمامیت خوشی حاصل کردم چه مصنف
را در اثنای تصنیف از غایت فکر غم کمال میباشد و چون سرانجام یافت بند خاطر بسیار خرسند میگردد هجرت آمد از هجرت

نبی صلے اللہ تعالے علیہ وسلم از مکہ بمدینہ زادہا اللہ تعالے شرفا ششصد و پنجاہ و شش بود تا وقت تمام تصنیف گلستان

از ہجرت رسول صلی اللہ علیہ وسلم ششصد و پنجاہ و شش گذشتہ بود مراد ما نصیحت بود گفتیم ؛ حوالت با خدا کردیم و رفتیم مراد آہ ای مقصود ما از تصنیف کتاب گلستان ابلاغ موعظہ شافیہ بود پس گفتیم و ابلاغ نمودیم حوالت

با خدا آہ ای موثر بودن آن نصائح بطبائع سامعین حوالت با خدا کردیم کہ ہدایت بید قدرت او ست جلشانہ

واحدی برادران دخلی نیست کما قال اللہ تعالے ومن یہدی اللہ فلا مضل لہ ومن یضللہ فلا ہادی لہ رفتیم او گذشتیم

از وعظ کردن و بکار خود مشغول شدیم واللہ تعالی الموافق وہو المعین

باب اول در سیرت بادشاہان

حکایت بادشاہی را شنیدم کہ بکشتن اسیرے اشارت کرد یاے بادشاہی برای وحدتست و یای علامت

اضافت و بادشاہی و مضاف او محذوفست ای نقل بادشاہی و ہمچنین ہر جا ہمچنین عبارت باشد چنانچہ ملکزادہ را

شنیدم کاف کہ بکشتن بیان نقل و ہمچنین یای اسیرے برای وحدت تنکیر است و اسیر بوزن فعیل در بند کردہ شدہ

و بند و ال بستہ شدہ من اسرہ وہو الخیل و الشد و العصب و اقوۃ کذا فی النہایۃ اشارت کرد اے حکم کرد چہ حکم

بادشاہان از بسکہ کم گو باشند باشارت میشود بیچارہ در حالت نا امیدی بزبانیکہ داشت ملک را دشنام دادن و سقط

گفتن گرفت بزبان یعنی کہ بوی متکلم بود و آن بخلاف لغت بادشاہی بود چہ اگر بلغت بادشاہ میشود بادشاہ

می فہمید و حمی پرسید کہ چہ میگوید و از کمال ہمت شفاعت تہمت تجاہل کرد و پرسید تا کسے شفیع بتہمی جواب دہد کہ

موجب خلاصی وی گردد چنانچہ از راست گوئی وی معترض شد و رو در ہم کشید و دشنام مرکبست از دش بضم

دال مہملہ یعنی بد و زشت و از نام کہ بمعنے اسمیت اے زشت نام و چون وقت غضب مخاطب بزشت نام میخوانند سقط

بفتحتین آنچہ افتادہ باشند از چیزہا و متاع زبون و بیہودہ غلط و در خسارہ و نوشتن و در گفتن و کار زشت و

فضیحت و آنچہ در و خیر نباشد و اینجا بمعنے فضیحت ست اے سخن رسوائی و بیہودہ و لفظ گرفت در آخر سقط گفتن

محذوفست چنانچہ و اب منتیالنست کہ گفتہ اند ہر کہ دست از جان بشوید ہر چہ در دل دارد بگوید علت سخن گفتن

است دست شستن یعنی ترک کردن ہر چہ اے ہر چہ از دشنام و بد عای باشد **شعر** اذا یئس الانسان طال لسانہ

کسنور مغلوب یصول علی الکلب یئس فعل ماضی از باب علم مشتق از یاس بالفتح و سکون ہمزہ نا امید شدن

انسان فاعل و طال فعل ماضی مشتق از طول بالضم درازی شدن لسان بمعنی زبان فاعل او ضمیر راجع بانسان

کاف بمعنی مثل سنور بالکسر و فتح نون مشدد گربہ مغلوب اسم مفعول مشتق از غلب بفتحتین غالب شدن صفت سنور یصول

فعل مضارع مشتق از صول بالفتح بالفتح زیادتی کردن و برجستن و حملہ و ضمیر مستتر کہ راجع ست بسوی سنور فاعل ا نہ

از کلب بالفتح سگ یعنی وقتیکه نا امید شود آدمی و رازی شود زبان ادای طریقه ادب گذاشته در گستاخی آید
و دشنام میدهد مثل گربه غلبه کرده شده که حمله میکند بر سگ پس ایراد این ضرب المثل عربی برای اثبات علت
بقع ست و علی هذا القیاس ایراد ضرب المثل فارسی لاحق میشود چنانچه میفرماید بیت وقت ضرورت چو نماند
گریز * دست بگیرد سر شمشیر تیز * ضرورت بمعنی حاجت سر در اصل لغت راس ست اما در اصطلاح شعراء
که بحسب تیغ معلوم شده سر بمعنی اول چیز لیست چنانچه شیخ نظامی علیه الرحمة فرموده بیت سر رستنی زیر
زیبا بود * سر آدمی به که بالا بود * پس برین تقدیر معنی چنین ست که شخصی را که چاره خلاصی نماند لاچار بدست
بدست میگیرد قبضه را چنانچه گفته اند آخر حیل السیف و شیخ علیه الرحمة فرموده بیت چو دست از همه حیلتی
در گذشت * حلال ست بردن بشمشیر دست * بعضی جا سر بمعنی منتهای چیز می آید چنانچه شیخ علیه الرحمة فرموده
بیت یکی بر سر شاخ بن می برید * نگهبان بستان نگه کرد و دید * برین تقدیر سر شمشیر بمعنی نوک شمشیر باشد
و معنی چنین میشود که شخصی را علاج رهائی از کشته شدن نماند لاچار بدست میگیرد نوک شمشیر را تا وجود را
از زخم او میرهاند اما فی الحقیقت محاوره شعراء چنین ست که لفظ سر بچیزی مضاف کنند چنانچه سر تیغ و سر نیزه
ع سر تازیانه کند ترکتاز * یعنی هر گنج و مال که از تیغ بدست من می آید باشاره تازیانه او را بر دعاگویان
بخش کنم پس اینجا نیز همین معنی محقق ست یعنی شخصیکه ناچار بگیرد و دهانا کر دست بشمشیر آرد که السیف
آخر الحیل ملک پرسید که چه میگوید یکی از وزرای نیک محضر گفت ای خداوند همیگوید والکاظمین الغیظ و
العافین عن الناس محضر بفتح میم و ضاد معجمه بمعنی خصلت و قلب کذا فی الشراح الحربی نیک محضر ای
نیک خصلت که در حق مردم بحضور پادشاه کلمة الخیر گوید الکاظمین الغیظ الخ این تلمیح ست بآیه کریمه که
واقع در سوره آل عمران اول اینست و سارعوا و شتابید الی مغفرة بآن چیزیکه بسبب آمرزش باشد شما را
من ربکم از پروردگار شما و جنة و بشتابید بملکی که برساند شما را به بهشتی که از روی عظمت عرضها السموات
پهنای آسمانها ست والارض و زمینها صفت عرض بهشت کرد جهت آنکه وصف طول او در فهم بشر نگنجد
اعدت للمتقین آماده شده است چنین بهشتی که برای پرهیزگاران از شرک الذین ینفقون آنانکه نفقه می کنند
فی السراء والضراء در آسانی و سختی مراد همه احوال است والکاظمین الغیظ فرو خورندگان خشم والعافین عفو
کنندگان عن الناس از بندگان و درم خریدگان یا از کسیکه بر ایشان ستم کرده باشد والله یحب المحسنین
خدای یگانه دوست دارد نیکوکاران ست بگذاشتن الخ یعنی ملک را بر وی رحمت آمد و از سر خون او در گذشت

امی بران امیر رحمت آمد از سبب جواب شفاعت آب وزیر نیک محضر سر بمعنی خیال و خون بمعنی گشتن از سر خون
ای از خیال گشتن او درگذشت ای او را عفو کرده آزاد ساخت و رها گردانید و زیر دیگر که ضد او بود گفت ابنای
جنس ما را نشاید در حضرت بادشاهان جز براستی سخن گفتن حاجبه که ضد او بود صفت وزیر دیگر بند ای مخالف آن وزیر
نیک محضر ابنای جنس ما را ای فرزندان جنس ما یعنی با مردم وزرا نشاید حضرت اینجا بمعنی حضور ست اگرچه در
حالی کلمه تعظیم تبقرر شده جز براستی ای در دروغ او ملک را دشنام داد و ناسزا گفت و تو بر خلاف آن غرض
مید اری او ای امیر ناسزای سخن بیهوده غرض داشتن اظهار کردن ملک را ازین سخن روی او در هم کشید
و گفت مرا آن دروغ وی پسندیده تر آمد ازین راستی که تو گفتی ازین سخن ای از سخن وزیر دیگر رو در هم کشیدن
در خشم آمدن که آنرا روی در مصلحت بود و ترا بنای بر خبثی علت پسندیده تر آمدن روی بمعنی توجه آنرا روی
ای رو مصلحت صلاح کار ضد سند و ترا بنای تو و خبث بفتح اندوه و غم و تنهائی و رمیدگی و نفرت و اینجا
رمیدگی و نفرت مراد ست آن توجه آن وزیر در اصلاح کار و خلاصی اسیری بود که نگهداشت انسان از کشتن
لازم ست و ترا بنای بر رمیدگی از ان صلاح که خردمندان گفته اند دروغ مصلحت آمیز از راستی فتنه انگیز
دلیل ست بر پسندیدگی دروغ فتنه بالکسر آزمایش و حیرت و گمراهی و کفر و رسوایی و عذاب فتنه انگیز گمراهی و
رسوائی عذاب انگیزنده چه اگر براستی وی پادشاهی عمل می نمود که گمراه میشد و رسوائی و عذاب می افتد بیت
هر که شاه آن کند که او گوید حیف باشد که جز نکو گوید پیداست مرد و دو زیر مصاحبان بادشاهان که او گوید میان
او کند و او راجع بهر که یعنی هر شخصیکه در حضرت بادشاه قربت دارد چنین بود که شاه بگفته او کار کند پس او را حیف ست
که بغیر سخن نگو گوید حیف بالفتح جور و ستم کردن حاصل حکایت آنکه بادشاه را باید که اول از محبت جهان و سلطنت برداشته
دور هر کاری اجابت حق نگهدارد و در رضای او جاشاند طلبیده رضای نفس و شیطان چنانچه لطیفه لاحقه برین
مطلب ایزاد یافته لطیفه بالفتح نکوئی و چیز نیک و قبل سخن باریک و موزون و در عبد اللهی آورده است که
در نکته و لطیفه عموم و خصوص مطلق باشد زیرا که نکته سخن باریک را گویند و چون مورث انبساط باشد آنرا لطیفه
گویند بر طاق ایوان فریدون نوشته بود طاق بنای خمیده و کج سازند چون محراب ایوان بکسر همزه عربی و بفتح
واو فارسی مکان بلند را گویند که بار اگردیده شود برای جلوس سلاطین و اصل او دان بود پس بدل کرده شده
اول را بیا و پس ایوان شد او دین معنی طاق ایوان ای محراب محل فریدون نام بادشاهیست که اکثر اقالیم در تحت
تصرف خود آورده و مدت پانصد سال بادشاهی کرده بود و از قد از همه مردم میگویند درازی قد او بود غرض

سینه او یک آه درازست که اول خر بر ماده اسپ جهانند پس استر پیدا شد وضحاک راکشت **مثنوی** جهان اے
برادر نماند بکس ⁂ دل اندر جهان آفرین بند وبس ⁂ جهان مال واسباب دنیا جهان آفرین حق تعالی ⁂ مکن تکیه
بر ملک دنیا و پشت ⁂ که او چون تو بسیار پرورد وکشت ⁂ پشت کردن تکیه کردن چنانچه شیخ علیه الرحمة فرموده است
بیت که خلقے بر و تکیه دارند و پشت ⁂ نباید بیکبار خلقے بکشت ⁂ پس پشت معطوف ست بر تکیه ملک دنیا
تکیه و پشت مکن ای اعتماد مکن مصراع ثانی علت مکن تکیه ست او راجع بملک دنیا چون از ماسبق معلوم شد که
تخت نشینے و سلطنت رانی مانع اجل نیست وهمه کس را جام اجل نوشیدنی ست پس فرمود ⁂ چو آهنگ رفتن
کند جان پاک ⁂ چه بر تخت مردن چه بر روی خاک ⁂ آهنگ اے قصده نیت پاک صفت جان چه جان
نورانی ست نه جسمانی چه بر تخت مردن بر حال مردنی ست خواه بر تخت باشے خواه بر روے خاک
وبستن در جهان بیفائده است ومذموم چنانچه برای مذمت دلبستگی بجهان این حکایت ایراد باشد که مسفر باد
حکایت یکی از ملوک خراسان سلطان محمود سبکتگین را بخواب دید بعد از وفات او بصد سال سبکتگین
بکاف اول عربی وثانی فارسی وتای فوقانی مفتوحه درمیان دو کاف وتیل مکسوره نام پدر سلطان محمود
که جمله وجودش ریخته وخاک شده مگر چشمانش که همچنان در چشم خانه میگردید ند ونظر میکرد ند بیان کیفیت
روز خواب ریخته بود اے گذار شده بود نظر میکرد تغییر در چشمخانه میگردیده است میگردید ونظر میکرد بصیغه
مفرد آورد بنابر آنکه اعضای والروح را در جمعیت بمفرد تعبیر کنند سائر حکما از تعبیر این عاجز آمدند حکمای که
در عصر پادشاه بودند وتعبیر بیان خواب کردن وعبر داون رمز آن مگر درویشی که خدمت بجا آورده بود وگفت
هنوز چشمش نگرانست که ملکش با دگرانست خدمت بجا آورد ای سلام کرد واین قول برای اشاره دانش
درویش ست چه نادان اگرچه قول خواب احیاناً بگوید اعتبار را نشاید پس قول اهل دانش ست که ملکش با دگرانست
پس انسان مائل ست بریاست بحتی که زائل نمیشود از وی بعد موت ولهذا اهل تصوف فرموده اند که آخر ما یخرج
من قلوب المحبین حب الریاسة چون از ینجا معلوم شد که بستگی بجهان مذموم ست وبد مذموم بر این سیرت مذمومه
باقی میماند وچون بعد موت باقیمانده موجب عذاب آخروی شد پس باید که دل بخدا بندد ور وقت سلطنت عدالت
ونیکی پیش کن که این حسنات موجب نجات آخروی ست لهذا فرمود **قطعه** بس نامور که زیر زمین دفن کرده اند ⁂ کز
هستیش بروی زمین یک نشان نماند ⁂ نامور صاحب نام مثل پادشاه وامیر هستیش اے بودن او در جهان نشین راجع
بسوی نامور یک نشان نماند ای هرگز اثر وجود ویادگاری بودن او در جهان نمانده است ⁂ وان پیر لاشه را که

سپردند زیر خاک ، خاکش چنان بخورد کز و استخوان نماند ، تخصیص بعد تعمیم ست لاشه بمعنی لاغر و ضعیف و بمعنی تن و کالبد
نیز آمده شیخ سعدی علیه الرحمة گوید ، آن پیر لاشه را که سپردند زیر خاک ، خاکش چنان بخورد کزو استخوان نماند ، اگرچه پیر را
بسکون را خوانیم مثل ابرمیمی باشد و بکسر را اشباع معنی اول کذا فی السروری و اینجا بمعنی تن ست و پیر لاشه عبارت از نوشیروان ست
چنانچه در مصراع اول بیت ثانی راست و ایراد طرح بجای مضمر برای ایضاح پیر لاشه است استخوان مرکب از است بضم همزه
بمعنی افگندن و اندافتن و خوان بواو معدوله که معروف ست یعنی چیزیکه افگنده شده خوان ست و زنده است نام فرخ
نوشیروان بعدل ، و گرچه بسی گزشت که نوشیروان نماند ، فرخ بفتح خا و ضم را مهمله مشدد و ، مبارک و میمون و در قنیه
آورده ست که اصلش فر رخ ست بمعنی خنده رو و افروخته چهره نوشیروان بالضم و واو فارسی بادشاه ایران زمین
مدت سلطنت او چهل و هشت سال تولد حضرت رسالت پناه صلے الله علیه وسلم در زمان او واقع شده چنانچه آنحضرت
علیه السلام فرموده و لدت انا فی زمان الملک العادل و وفات کرده وقتیکه عمر نبی علیه السلام هشت سال بود و در اکتفا
بسیار مشهور ست و در عبد اللطی آورده است که نوشیروان پسر قباد ست که بعدل مشهور ست و وجه تسمیه او آنست که قباد در بزم عیش
نشسته بود و بدست او پیاله از شراب بود که مخبری خبر تولد پسر او آورد قباد از غایت خوشی گفت که نوشیروان کنید که عبارت
از گردانیدن پیاله است بنابر آن نام آن نوشیروان شد نوشیروان ثانی تسمیه نیست بل صفت ست یعنی عبارت از
عدالت او ست بعینه تا حالیکه از مردن او مدت مزید و عهد بعید گذشته نام نوشیروان بعدل مشهور ست اگرچه آن عدالت
خیری کن ای فلان و غنیمت شمار عمر ، زان پیشتر که بانگ برآید فلان نماند ، یای چیزے
او نمانده است و مفقود گردیده ، خیری کن ای فلان و غنیمت شمار عمر ، زان پیشتر که بانگ برآید فلان نماند ، یای چیزے
برای تنکیر ست خیری ای عمل نیک فلان و فلانه بالضم کنایت از آدمی و بالف و لام کنایت از بهائم و گاه یکی را فلان گویند
و دو را فلانان و جمیع را فلانون غنیمت مالی که از مال کفار بر دست آرند مراد ف مغتنم عمر بالفتح و بالضم و بضمتین زندگانی
زیستن غنیمت شمار عمر ای عمر خود را مثل مال غنیمت بشمار و در المهو و لعب ضایع مکن کما قال علیه الصلوة و السلام الدنیا
غنیمت الاکیاس و غفلت الجهال فلا تضیع عمرک زان پیشتر مراد ست بمصراع اول که بانگ او بیان انان ، پیشتر فلان عبارت
از مخاطب ست یعنی نیکی کن و زندگانی غنیمت شمار پیش از آن وقت که زبان مردم گردد که فلان نماند اے تو نمائی
از مرگ و ز قیامت و ز گور یاد کن ، وقتیکه بشنوی که فلان در جهان نماند ، اینجا کنایت از آدمی غیر از مخاطب است
ای وقت مرگ دیگری که بشنوی مرگ خود را و احوال قیامت و گور را یاد کن و اعمال نیک در عمل آر کما قال علیه الصلوة و السلام
کفی بالموت واعظا حکیم سنائی علیه الرحمة فرماید مجلس وعظ رفتن هوس ست ، زمرگ همسایه وعظ تو بس ست حکایت ملکزاده
را شنیدم که کوتاه بود و حقیر و دیگر برادرانش بلند و خوب روی بار پدر بکراهت و استحقاق روی نظر کرد ، پسر بفراست و استبصار

دریافت وگفت ای پدر کوتاه خردمند به از نادان بلند حقیر خرد وخوار بالا بموحده والف ولام یعنی زبر وقد بار
بزرگ چنانچه بار خدایا و وقت ملاقات پیش کسی رمحل یافتن ومیوه درخت که آنرا بر نیز گویند وکسرت وحمل
بارنده وبسیار واینجا بمعنی کثرت ست ویای باری برای وحدت ست ای یکبار کراهت بتخفیف ها مصدر
مکروه پنداشتن استحقار حقیر وزبون دانستن فراست بالکسر وتای ثانی وشناخت ونظر استبصار بالکسر
بینا شدن کاف که نادان بیند برای استفهام انکاریست یعنی نادان بلند هر چه بغایت کمتر قیمت بهتر
کلمه ادعائیه است که مدعیان بر اثبات دعوی خود بر زد ایراد کنند فقره الشاة لطیفة والفیل جیفة تمثیل
کلیه است شاه گوسفند لطیفه پاک وجیفه مردار بو گرفته پس لطافت گوسفند از روی حلت ست وبزرگی
او با وجود کوتاهی قدر از ان سبب ست والا از روی اصلح بقیمت فیل زگوسفند زیاده ست اد فیل
جبال الارض طور وانه لاعظم عند الله قدرا ومنزلا تمثیل دیگر ست یعنی کوتاه ترین بسبب اضافت ا
جبال جمع جبل یعنی کوه مضاف الیه اینجا ظرفت است جبال فی الارض طور خبر مبتدا وطور نام کوه است
که بدین که موسی علیه السلام بر ان میرفت وکلام الهی می شنید وانه لاعظم عند الله قدرا ومنزلا جمله
حالیه است قدرا ومنزلا تمیز بهمه تمیز قدر بالفتح بزرگی داشتن منزلت فرود آمدن گاه پایگاه یعنی کوتاه ترین
کوههای روی زمین کوه طورست وحال آنکه بزرگترست از کوههای دیگر نزد خدای تعالی از روی بزرگی وپایه
قطعه آن شنیدی که لاغری دانا ٭ گفت روزی بابلهی فربه ٭ تمثیل دیگرست دانا یعنی عالم احمق
یعنی احمق ابله مشتق از بله ویای ابلهی برای وحدت ست فربه صفت احمق ٭ اسب تازی اگر ضعیف بود ٭
همچنان از طویله خر به ٭ طویله خرای جماعت خران پس اینجا خردگیست اگرچه از خر بزرگ نامید و
وبزرگی خر از جهت تعداد ست پدر بخندید ارکان دولت بپسندید برادران بجان برنجیدند از روی تعجب کلام
ودوری از عقل او ارکان دولت امرا ووزرا رنجیده شد از دو ملزم شدن آنها قطعه تا مرد سخن نگفته باشد
عیب وهنرش نهفته باشد ٭ تا برای غایت نهفته یعنی عیب وهنر مرد تا آن زمان نهفته باشد که سخن نگفته باشد
چنانچه المرء مخفی تحت لسانه ٭ هر بیشه گمان مبر که خالیست ٭ شاید که پلنگ خفته باشد ٭ بیشه بکسر موحده
وتحتانی مجهول وفتحه شین معجمه نیستان وجنگل که خالی بیان مبر است شاید احتمال ست پلنگ بفتح
بای فارسی ولام وخفای نون درنده مشهور از اهل فرس وترکستان تحقیق شده که شیر ورنگ را پلنگ گویند دیگر نگ
ر شیر او نا بیت اول ست یعنی هر مرد را گمان مبر که بی عقل ست شنیدم که هم دران مدت ملک را دشمنی صعب روی نمود

لشکر از هر دو طرف درهم افتادند و قصد مبارزت کردند اول کسی اسپ در میدان جهانید آن پسر بود گفت
آمدت ای در مدت کلام کردن پسر با پدر صعب بالفتح ترش و دشوار تند یعنی آنکه رام نباشد درهم افتادند
یکدیگر شدند مبارزت بضم میم و فتح را حمله و تجمبه با یکدیگر کارزار و جنگ کردن میدان بالفتح جولانگاه آن و در
اصل میدان است از میدیعنی جنبیدن و بعد از ان بطریق بر وزن فراخ اطلاق کردند باکسر فعال است از ذد بالفتح
ساختن بنا بر آنکه پسر و سوار همراه داست در آلاغ میکیند تکاب یر شعر قطعه آن نه من باشم که روز جنگ بینی پشت من
این منم کاندر میان خاک و خون بینی سری . که روز جنگ الخ آن نه من باشم همچنین کاندر میان این منم بینی پشت
من آنکه نرتا بینی پشت من یا می سری برای دستار تست ای یکسر در خاک و خون می بینی . آنکه جنگ آرد بخون
خویش بازی میکند روز میدان آنکه بگریزد بخون لشکری . روز میدان مربوط است بخون خویش بازی میکند
پای لشکری برآن تعلیم است یعنی آنکس که جنگ میکند بخون خویش بازی میکند و آنکه بگریزد بخون لشکر بزرگ بازی
میکند چه وقت جنگ گریختن یک کس موجب انهزام تمام لشکر است این بگفت و بر سپاه دشمن زد و تنی چند از مردان کار
بینداخت چون پیش پدر آمد زمین خدمت ببوسید و گفت تکرار این بگفت برای استفسار سامع است یعنی این سخنان را بی
گفت و بر سپاه الخ بر زدن برابری کردن و حمله کردن و حمله کردن کاری آگار آزموده و بهادر اضافت زمین خدمت
لامیه است ای زمین که برای سلام معین است قطعه ای که شخصت منت حقیر نمود . تا درشتی هنر نه پنداری . شخص
کالبد مردم و کلمه تا اینجا بمعنی زنهار است درشتی و ستبری بمعنی تن آوری و فربهی و قوی بودن است . اسپ لاغر
میان بکار آید . روز میدان نه گاو پرواری . تمثیل بیت پرواری بفتح بای فارسی فربه و پرورده آورده اند که سپاه
دشمن بی قیاس بود و اینان اندک جماعتی آهنگ گریز کردند پسر نعره بر زد و گفت ای مردان بکوشید تا جامه زنان
نه پوشید بی قیاس بی اندازه آهنگ بمد همزه و فتح ها و ضمه نون قصد تا بمعنی زنهار جامه زنان پوشید
بی گردن و نامرد بودن سواران را بگفتن او تهور زیاده شد جمله یکبارگی حمله کردند شنیدم که هم در ان روز بر دشمن
ظفر یافتند پدر سر و چشمش ببوسید و در کنار گرفت و هر روز نظر بیش میکرد تا ولیعهد خویش گردانید تهور بیباکی
کنایت از مردانگی است آن جماعت که آهنگ گریز کرده بودند و دیگران که مستعد جنگ بودند تربیت
پرورش الکلاء عقلاء ولیعهد آنکه پادشاه او را در زندگی خود بادشاهی دهد برادران حسد بردند و زهر در طعامش کردند
طعامش کرده تحقیق بدخواستن و بدخواهی و در نهایت آورده است زوال النعمت غیرست حسد بردند آرزو بدخواه
چنانچه گفته اند اقرب الاقارب اشد العقارب خواهرش از غرفه بدید دریچه بر هم زد پسر دریافت

ودست از طعام باز کشید وگفت محال است که هنرمندان بمیرند و بی هنران جای ایشان بگیرند غرفه بالاخانه بر کنار
بام آنرا بفارسی پرواره گویند دریچه باجیم فارسی در خرد که در دیوار بام بود دودریچه زدن اشارت بسوی
جم پیوستن دستست از خوردن طعام محال عادتی نه محال عقلی **بیت** کس نیاید بزیر سایهٔ بوم ور هما
از جهان شود معدوم تمثیل کلیه سابقه که هنرمندان الخ بوم بضم مرغیست شوم که آنرا چغد گویند هما بالضم نام جانور
کر استخوان بوسیده بخورد و سایه او بر سر هر که افتد بادشاه شود آنرا هما واستخوان رنگ نیز گویند پدر را ازین
حالت آگهی دادند برادران اش را بخواند وگوشمالی بواجب داد پس هر یکے را از اطراف بلاد حصه معین کرد تا فتنه
فرو نشست و نزاع برخاست از ینجالت ای از مقدمه زهر دادن برادران بر ورخرد را گوشمالی اشتبه وآزار
بواجب آنبود یکه واجب بود فتنه بالکسر آزمودن وآزمایش ودیوانه وسوخته شدن و در بلا وشر افتادن بر حاست
ای دور شد که گفته اند ده درویش در گلیمی بخسبند ودو بادشاه در اقلیمی نگنجند علت ناساز گاری شاهزادگان
تقسیم کردن ملک برای آنها چنین بر اعدم نزاع ده درویشان نگنجند برای نزاع درمیان ایشان **قطعه** نیم نانے
گر خورد مرد خدای بذل درویشان کند نیمی دگر هفت اقلیم ار بگیرد بادشاه همچنان در بند اقلیمے دگر تشریح
کلیه سابقه مرد خدا مرد یکه طالب خداست بذل بفتح دادن ودر یافتن یعنی درویش به نیم نان سیر شود وپادشاه
بهفت اقلیم سیر نمیگردد اقلیم بکسر اول وسکون ثانی کشورے یعنی بخشے واقالیم بفتح جمع ودر عرف هفتم حصه دنیاست
وتمام دنیا را علما بهفت بخش کرده وهر بخشے حواله ستاره الیست اقلیم هندوستان حواله کیوانست وکیوان زحل را
گویند وجای او هفتم آسمانست ورنگ او سیاه است ومزاج او سرد است وخشک موثر بر خاکست واو پابان و
دهقان ملکست واقلیم چین حواله مشتریست وآنرا برجیس گویند وجای او ششم آسمانست ورنگ او سفید وزرد
فامست ومزاج او گرم وموثر برهواست واقلیم ترکستان حواله بهرامست وآنرا مریخ گویند وجای او پنجم فلکست رنگ او
سرخ وسیاه ومزاج او گرم خشک وموثر بر آتش است واقلیم خراسان حواله آفتابست وجاے او چهارم فلکست
است ورنگ او سرخ وزرد فامست ومزاج او گرم وخشک معتدلست وآرایش وآسایش ازدست وفورشید که ما
دار دهم ازدست ونشو ونمای نباتات از تاثیر اوست واقلیم ماوراءالنهر حواله زهره است مقام او بر فلک سومست رنگ او
سپید ومزاجش سرد وتر وماده مطربه فلکست واقلیم روم حواله عطارد است وجای او بر فلک دوم است ورنگ او هفت رنگ است
ومزاج او آمیخته واو را دبیر فلک خوانند واقلیم بلخ حواله ماهست وجای او بر فلک اول ست ورنگ او تیره است ومزاج
او سرد وتر موثر بر آبست حاصل این حکایت آنست که بادشاه را باید که بر ظاهر صورت مردم قیاس نکند وحقارت ظاهرا

قیامت باطل حمل نفرماید چنانچه حکایت مذکور نیز بر حسن باطنی حسن ظاهری را حمل نکنند و حکایت لاحق تمثیل ست برین

شق ثانی **حکایت** طایفه دزدان عرب بر سر کوهی نشسته بودند و منفذ کاروان بسته و رعیت بلدان از مکاید ایشان مرعوب و لشکر سلطان مغلوب عرب بالضم و بفتحتین مردم تازی و یا مردم تازی که در شهر باشند منفذ بمیم و فا و بذال معجمه جای روانی ای راه کاروان و کاربان سوداگر و قافله زن و معنی ترکیبی کاربان و نگاهبان است و نقطا بود ان بعد کلمه بسته محذوف است چنانچه جواب منشیانست بلدان بالضم و سکون جمع بلده گمبلان جمع محمل مکاید بالکسر و فتح همزه بعد الف کید است یعنی بد سگالیدن مرعوب اسم مفعول مشتق از رعب بالضم و بضمتین ترسیدن و ترسانیدن یعنی رعیت

شهرها از دزدان در رشته خوف و ضرع و فزع بودند بحکم آنکه ملاذی منیع از قله کوهی بدست آورده بودند و ملجا و ماوای خود ساخته علت لشکر سلطان مغلوبیت ملاذ بالفتح پناه گاه منیع جای استوار قله بالضم و تشدید لام بالای سر هر چیز و کوهان شتر و سر کوه ملجا پناه گاه ماوا جای بر گشتن مدبران ممالک آن طرف و دفع مضرت ایشان

مشورت کردند مدبران جمع مدبر تا عادت اهل فرس و مدبر اسم فاعل مشتق از تدبیر یعنی با یاران بیندیشیدن در کار اندیشیدن ممالک جمع مملکت یعنی مقام پادشاه آن طرف ای طرفی که دزدان در تصرف خود آورده مضرت بالفتح میم و ضاد و تشدید را ضرر و آزار مشورت بالفتح میم و سکون شین معجمه بکسر واو و فتح را صلاح کار اندیشیدن که اگر

این طایفه هم برین نسق مداومت نماید مقاومت با ایشان ممتنع گردد بیان مشورت این طایفه ای طایفه دزدان نسق بفتح یکم و سکون دوم سخن بر سیاق راندن و ترتیب کردن و نیز نظام آوردن چیزی مداومت بالضم و فتح واو همیشگی مقاومت بر وزن مراعنت برابری کردن ممتنع یعنی سخت و دشوار اسم فاعل از امتناع یعنی

ایستادن و قوی و دشوار شدن **مثنوی** درختی که اکنون گرفتست پای * به نیروی مردی بر آید ز جای
بمثل مقدمه سابق ست که اکنون الخ صفت درخت و یا درختی موصوفه است با یای پیچ درخت و بنیاد و بود از نیز بکسر نون و سکون تحتانی و ضم را بمهمله قوت و توانائی و الحاق یای آخر او برای اظهار حرکت اضافت ست که که اهل فرس مضاف را مکسور آخر خوانند و همچنین ست کلمه که آخر او الف باشد پا یا یا چنانچه پای مرد و کرسی تخت و پای

مرد برای وحدت ست ای به نیروی مردی یعنی بقوت یکمرد بر آید ز جای آنجا خود برون آید و کنده شود * و گر همچنان
روزگاری هلی * بگردونش از بیخ بر نگسلی * همچنان ای چنانچه جا گرفته است استاده آیا و روزگاری برای تعظیم ست امدت عظیم هل بکسر یعنی بگذار امر از هلیدن و مختصر هیدن نیست یعنی فرو گذاشتن و ترک دادن و فرو انداختن و یای آخر برای خطاب ست گردون بفتح کاف فارسی عجله بکذافی شرح العسرید و بجای یکسر دولاب

و برآوردن درخت از بیخ بدولاب و دران ولایت طریق بوده باشد معلوم نیست اما طریق محتمل بخیال میشود که
در خاک انبخاک خانه کرده رسن محکم دران به بندند و طرف دیگر آن رسن بدولاب به بندند و دولاب را اکثر
مردم و گاو دنبور برگردانند و بآن زور درخت از بیخ برآید والله اعلم بحقیقة الحال و اگر لفظ بگردون متعلق ببلی
کرده شود گردون یعنی آسمان گفته آید بدین معنی که گذاشته آرای آن درخت را بسوی آسمان ای بچنان
ادرا بلند شدن بارهی از بیخ برکنیدی بیا می خطاب آنخواهی گسیخت و پاره کرده سرچشمه شاید گرفتن ببیل
چو پر شد نشاید گذشتن بپیل تمثیل دیگرست چشمه چشمه که همیشه از وی آب تراود و بیل بکسر قدر نظر از
زمین و قلم و تخته خاک و میل و سرمه و میل آهنین صراح و مکحل و ثلث فرسنگ و اینجا مراد بمعنی میل ست چه چشمه
بمیل چوب یا سنگ که موافق دهن چشمه بود بند میسازند چو پر شد الخ یعنی چون آب از وی اندک اندک چکیده
بسیار شد و دریا گردید به پیل گذشتن ازان ممکن نشاید چنانچه میفرماید دیدم که سیلی آب از سر چشمه خورد
چون بیشتر آمد شتر با بار ببرد سخن برین مقرر شد که یکی را بتجسس ایشان برگماشتند و فرصت نگاه
میداشتند تا وقتیکه بر سر قومی رانده بودند و بقعه خالی مانده سخن ای گفتگو مدبران مقرر هم اسم مفعول مشتق
از تقریر بمعنی قرار دادن که جمع الخ برین مقرر شد بتجسس بجیم جست و جو کردن و خبر رسیدن ایشان ای
دزدان فرصت بالضم نوبت چیزی و نوبت آن و بهره و پرداز کار و فاعل برگماشتند مدبران اند فاعل
بودند دزدان تا وقتی غایت فرصت نگهداشتن ست که بر سر قومی الخ بیان وقت و یای قومی برای نکره
ست بقعه بالضم زمین که محدود و ممیز باشد از زمین دیگر تنی چند از مردان واقعه دیده و جنگ آزموده را فرستادند
تا در شعب جبل پنهان شدند و شبانگاه که دزدان باز آمدند سفر کرده و غارت آورده سلاح بگشادند
و رخت غنیمت بنهادند چند شمار اندک و عددی که کم از ده بود و شمار غیر معین و امرد آینده مرادف نیست واقعه
خواب و حال و کار و سختی جنگ و حادثه زمانه و قیامت واقعه دیده است فاعل فرستادند مدبران اند شعب بالکسر دره
و راهی و کوچه باشد سفر کرده و غارت آورده حال ست غارت تاراج سلاح بالکسر ساز و آلت حرب با آلت تیز
برنده یا مانند شمشیر و جز آن رخت غنیمت ای مال و متاع که از قوم تاراج کرده بودند بنهادند ای از تن برداشته
اندرون نهادند نخستین دشمنی که بر سر ایشان تاخت آورد خواب بود چندانکه پاسی از شب بگذشت پاس یکی
بخش از چهار بخش شب شعر قرص خورشید در سیاهی شد یونس اندر دهان ماهی شد این دو تمثیل ست
برای در خواب رفتن نفوس دزدان در خواب گم شدند مثل غروب شدن قرص خورشید در سیاهی زمین

حضرت یونس علیه السلام در شکم ماهی و دلاوران از کمینگاه بستند و دو دست یکان یکان بر کتف بستند بامداد آن
همه را بدرگاه ملک حاضر آوردند ملک بهکنان را بکشتن اشارت کرد کمین پنهان کمینگاه ای جای پنهان
که سبب جبل با یکان یکان ای هر واحد یک یک کتف بالکسر و قیل بالفتح و کسر ثانیه دوش شانه و شانه گاه و دست بر کتف
بستن آنست دست بر پس پشت بستن و همگنان جمع همگین ست چنانچه یا بکثرت استعمال حذف گردید اتفاقا در میان
جوانی بود که میوه عنفوان شبابش نو رسیده و سبزه گلستان عذارش نو دمیده یکی از عزارای پای تخت ملک را
بوسه داد و روی شفاعت بر زمین نهاد اتفاق باهمدگر موافقت کردن و بموجب رای واقع شدن و از ینجا
معنی مفهوم مراد است و اهل فرس بالف استعمال کرده بمعنی ناگاه خوانند جوانی بیای وحدت که میوه عنفوان
الخ صفت جوانی عنفوان بضم یکم و سوم اول و جوانی و اول روی بندگی و اول هر چیزی و کذا قیل عنفوان گلشن
اول شباب بفتح جوانی میوه عنفوان شباب عنفوان عذار بالکسر رخساره و گلستان عذار و سبزه خط رشید
شین شبابش آغاز جوانی دمیدن رستن و روییدن و رویانیدن و اینجا معنی اول مراد است ای سبزه باغ رخ او
او نو رسته ارکش آغاز بود روی شفاعت و درخواه کردن کسی را روی بشفاعت اضافت لامیه است ای روی
برای شفاعت بر زمین نهادن ای سجده کردن و دشوار است که وقت عرض کردن مطلبی اول سلام کنند
بعده عرض مطلب نمایند و در زمان سابق طریقه سلام همچنین بود که سجده میکردند و گفت هنوز این پسر از باغ
زندگانی برنخورده است و از ریعان جوانی متمتع نیافته توقع از کرم اخلاق خداوندی آنست که بخشیدن
خون او بر بنده منت نهد مخفی نماند که پسر گفتن او باوجود آنکه اول او را جوان تعبیر نمود بنابر صغر سن او ست و برای
ترحم بر حال او زندگانی بر خوردن یعنی فائده از امید و نعمت ها بر گرفتن و بر حاجات خود ظفر یافتن ریعان اصل
و بهترین هر چیز و ریعا الشباب اول جوانی تمتع برخورداری یافتن و بی نیاز شدن از کسی توقع چشم بی
داشتن اخلاق جمع خلق بالضم و بضمتین خوی و عادت و مروت باخداوندی برای نسبت ست و راجع
بخوان منت بالکسر نکوئی و احسان با کسی ملک ازین سخن روی درهم کشید موافق رای بلندش نیامد
و گفت فرد پرتو نیکان نگیرد هر که بنیادش بد است ؛ تربیت نا اهل را چون گردگان بر گنبد است ؛ روی
درهم کشیدن و غضب آمد بلند صفت رای شین راجع بملک پرتو روشنائی هر چیز و قیل عکس و اینجا معنی
اثر است نگیرد ای قبول نکند و فاعل نگیرد هر که بنیادش بدست تربیت پرورش و اینجا مراد باخلاق حمیده
است اهل بالفتح سزاوار شدن نا اهل ناسزاوار گردگان بکسر اول هر دو کاف فارسی جوز که هندش اکهروت نامند

گنبد بضم کاف فارسی وسکون نون وفتح موحده نوعی از عمارت وغنچه ونوعی از آهنین هندی بطریق گنبد ساز ند و بمعنے
جستن وخیز کردن وپیاله وانیجا بمعنے اول ملحوظ است یعنے چنانچه جوز بر گنبد قرار نگیرد تربیت بر نا سزاوار جای
نگیرد ولیس تربیت نا اهل بجاست نسل فسادانیان منقطع کردن اولی تراست و بیخ تبار ایشان برآوردن بهتر کآتش
فشاندن وا خگر گذاشتن وافعی کشتن وبچه اش نگاهداشتن کار خردمندان نیست نسل بفتحتین و دو چیزیکه بیکدیگر
گیرند واصل واولاد وانیجا مراد معنی اصل است اصل فسادانیان اے دزدان منقطع اسم مفعول از انقطاع بمعنے بریدن
تبار بادل وثانی مفتوح دو دمان وخویشاوند کرآتش علت منقطع کردن و بیخ برآوردن نشاندن اے سرد کردن
اخگر انگشت سوزان وافعی دختنه افعی نام مار بیت که بنظر مکشد فاما چون نظر او از مرو افتد و بیند او بطرقه نگهداشتن
ای پروردن وتربیت کردن کار خردمندان نیست چه اخگر یاد مشتعل شد آتش گردد وبچه افعی رفته رفته افعی گردد
همچنین این پسر مثل آبای خویش برنگردد قطعه ابر گر آب زندگی بارد * هرگز از شاخ بید بر نخوری * با فرومایه
روزگار مبر * کز نی بوریا شکر نخوری * بید بابار فارسی نام درختیکه بار ندارد و آن هفتده نوعست بعضے از ان
در ظلمات ست دیکے از ان که بید بندست یعنے ابر اگر آب حیات بخش ببارد واز درخت بید میوه هرگز نخواهی خورد
همچنین این پسر نیز بتربیت او عمر ضایع مکن زیرا که از نی بوریا که نی بفتح بای بمعنے کلک و خشک ودنی هانی گیر
نیز آمده مغنی بوریائی که از وے بوریا سازند وزیر چون این سخن بشنید طوعاً وکرهاً به پسندید و بر حسن رای ملک آفرین
کرد وگفت آنچه خداوند دام ملکه فرمود عین صوابست ومسئله جواب طوع فرمانبرداری کردن الکراه والکراهه
والکره دشوار داشتن طوعاً درظاهر وکرهاً در باطن آنچه اے کلام مذکور دام ملکه جمله دعائیه است برای دوام
عین معنے اد بسیار ست اما انیجا معنے بهتر وگزیده هر چیزے وبهتر ونفیس هر چیزے ملحوظ صواب راست ضد خطا
عین بمعنے برگزیده شده مقدم صوابست مسئله اسم مکان در نالنت ومصدر میمی بمعنے سوال واصل او مسأله بود بهمزه
متحرک وماقبل او ساکن اول او را ملین کردند بر لین عربکیته او یعنے برای ملحوظت ساکن پس حذف کردند برای
اجتماع دو ساکن پس حرکت او بماقبل دادند مسئله شد چنانچه در انوار و مراح ست ولیکن حقیقت آنست که اگر د بلکه
صحبت بدان تربیت یافتے طبیعت ایشان گرفتے و یکے از ایشان شدے حقیقت ثابت وسزاوار سے درستی ثابت
وسزاوار آنست که اگر او شرط طبیعت ایشان او نجر اشرط بنده امیدوار که در سلک صحبت صالحان تربیت
پذیرد وخوی خردمندان گیرد که هنوز طفل ست وسیرت بغی وعناد آن گروه در نهاد او متمکن نگشته امید راز کمیت او امید
بضم همزه و کسر میم و یای مای دیکے بعضے بفتح خوانند اول اصحست اما تشدید بجهت ضرورت چنانچه مولوی جامی رحمة الله علیه فرماید

بیت الٰهی غنچهٔ امید بگشای * گلی از روضهٔ جاوید بنمای یعنی چشم بی داشتن از کسی و اثر دارد که مقید معنی قیامت ست که
و صحبت الخ میان امید است که هنوز طفل ست الخ علت خوی خردمندان گیرد طفل بالکسر خرد از هر چیزی با نوزاده از
مردم و حیوان جمع و مفرد آید یعنی بالفتح ستم کردن و بزرگ شدن و از حق برگشتن و گردنکشی و دروغ گفتن عناد
بالکسر ستیزه کردن آن گروه گم گشته از دون نهاد بالکسر خلقت و سرشت او راجع بجوان متمکن اسم فاعل از تمکن
یعنی جای گرفتن تمکن نگشته است گیرنده نشده چنانچه در حدیث آمده مامن مولود الا وقد یولد علی الفطرة
الاسلام فابواه یهودانه و ینصرانه و یمجسانه این حدیث دلیل ظریست بر نیک شدن آن جوان در صحبت صالحان
حدیث قول و فعل آنحضرت ست و تحقیق و ادکلم حدیث مفصل مذکور ست و معنی حدیث چنانکه نیست هیچ فرزندی
مگر آنکه بعالم وجود می آید بر فطرت اسلام پس مادر و پدر او را یهودی میکنند یا نصرانی یا مجوسی یهود قوم موسی
و نصرانی قوم عیسی و مجوسی پرستگان ماه و آفتاب و آتش پرست و تحقیق فطرت که حضرت شیخ عبد الحق دهلوی
قادری علیه الرحمة والغفران که در شرح مشکوة شریف آورده چنانست که فطرت در لغت بمعنی شگافتن و
نو پیدا کردن و آفریدن آمده و معنی فطرت اینجا خلقت مولود ست که آینده میشود بران حالتی و هیئتی هست که ساخته کننده و
آماده کننده است او را بر معرفت خالق و قبول حق و اختیار دین اسلام و تمیز میان حق و باطل با بداع صفت عقل و
ترکیب آن در جواهر ذات او که متمکن گردد بدان بر هدایت و قبول حق اگر فکر و نظر صحیح کار فرماید و عوارض موانع
طاری نگردد که از نظر صحیح گردد بر دین و اسلام بودن برآرد و اشارت کرد بآن عوارض بقول خود فابواه
یهودانه او ینصرانه او یمجسانه پس مادر پدر وی یهودی میگردانند او را یا نصرانی یا مجوسی میسازند او را بالملاطفت
متابعت تقلید و میراث شرا و عدم استعداد نظر که بدان دریابد حق را و تمیز بیان حق و باطل بالخیر و قهر ادراک در دین
حق میدارند با وجود نظر صحیح و در یافت حق متابعت ایشان میکنند و اختیار دین اسلام نمی نمایند الغیب بهوسات
و موهومات و انهماک در لذت و شهوات جسمانی مانع از نظر صحیح و در یافت حق در نیز حکم تهود و تنصر الوالدین است
که باعث ست بر تقلید و اتباع ایشان تا فهم و تحقیق دیگر در آنجا مذکورست فاطلبه قطعه پسر نوح با بدان بنشست
خاندان نبوتش گم شد سگ اصحاب کهف روزی چند پی نیکان گرفت و مردم شد این دو تمثیل ست بدانکه صحبت بد
بد میکند و صحبت نیک نیک حضرت نوح بن مالک بن متوشلخ بن ادریس بن برد بن مهائیل بن قینان بن انوش
بن شیث بن آدم علیه السلام بدن شریف و گندم گون نهایت جسیم و عریض و دقیق الساعدین عظیم العینین طویل
القامت مجالس کشیده داشته بشدت غضب موصوف و اب بزرگوارش در بیت المقدس مدفون است

و مدت عمرش صد و پنجاه سال و عمر شریفش یکهزار و چهارصد سال و او را ابوالبشر ثانی خوانند چنانچه آیه کریمه
وجعلنا ذریتهم الباقین دلالت بران دارد و یکی از معجزه آتش آن بود که بعد بر آمدن از کشتی اشجار ثمر و عرض کرد فی الحال
آنها سبز شده بر بالا کشیده اشجار بار آور و دو چهار پسر داشت کنعان و شام و یافث و حام کنعان موافق بود و با
پدر اظهار اسلام کردی و با کافران در خفیه لسان متفق بود آخر بطوفان غرق شد هرچند پدر بزرگوارش لیوے
خود به کشتی بخواند با پدر سوار نشد و دید آنچه دید و بمدت طوفان شش ماه بود و دهم ماه رجب به کشتی سوار شده بود و دهم
ماه محرم روز عاشوره کشتی بر کوه جودی قرار گرفت و از کشتی بیرون آمد و آن روز بجهت شکرانه روزه
داشت و ثواب عاشوره صفت ست و چون از کشتی بیرون آمد میگویند که از اهل کشتی غیر از حضرت نوح
و سه پسر او عقب نماند تمام انس اهل عالم بدین سه کس منتهی شد شام پدر عرب و فرس ست و یافث پدر
ترک و حام پدر هند و لهذا ملقب بابوالبشر گشت با بدان بنشست ا ے با کافران صحبت گردد کفر و نفاق
از ایشان اخذ کرد و خاندان نبوت و نبوت هر دو احتمال ست اول آنکه بجای موحده پسر نوح را گم کرد یعنی پسر او
نماند چنانچه در آیه آمده انه لیس من اهلک انه عمل غیر صالح دوم آنکه نون مقدم بر با موحده بود و معنی چنین ست
که پسر نوح با بدان بنشست و جدا از صحبت ایشان کسب نمود خاندان نبوت و پیغمبری خود را گم کرد زیرا که اگر از
صحبت بدان کفر نیاموختی پیغمبر شدے و برادران حام و سام پیغمبر شدند چنانچه در کتب تفاسیر و تواریخ مذکور ست
سگ اصحاب کهف از امیر المومنین علی ابن ابیطالب رضی الله عنه مرویست که اصحاب کهف هفت بودند و هشتم ایشان
سگ بود اسمای ایشان امخیت علیخا مکسلمینا و تملیخا علیخا مکشمنا کشفوطط تط یونس که اصحاب دست راست
ملک بودند مرنوش دبرنوش و سافرنوش اصحاب دست چپ ملک با ایشان مشوره میکرد و ترهفتم مرطونش داد
راعی بودند که موافقت ایشان نموده نام سگ او قطمیر و نام شهر افوس بود. گویند که حشر سگ در روز قیامت
برصورت آدمی و از اهل بهشت و حشر بلعم باعور بن عور در صورت سگ مقاتل فرموده است که ده حیوانات
داخل بهشت خواهند شد تا ابراهیم و کبش اسماعیل و ناقه صالح و بقره موسی و حوت یونس و حمار عزیز و نمله سلیمان
و هدهد بلقیس و کلب اصحاب و ناقه حضرت محمد علیه الصلوة والسلام و صلوة الله علیهم اجمعین این بگفت و طائفه از
ندمای ملک با وی بشفاعت یار شدند تا ملک از سر خون او در گذشت و گفت بخشیدم اگرچه مصلحت ندیدم ندما
جمع ندیم یعنی مصاحب و همچنین بزرگان شفاعت خواهش کردن از سر خون او درگذشت یعنی از کشتن او معاف
نمود بخشیدم آن خون او را مصلحه کار بغرب کردن و تحقیق آنست که نزاع در میان ملک و وزیر آنست که وزیری گوید

که تبدیل اخلاق به صحبت صلحا میشود آن قلیل الوقوع ست و آنچه ملک گوید کثیر الوقوع ست و احتیاط در آنست که التفات
بسوی قلیل نکنند رسول علیه السلام فرموده است که الحزم سوء الظن ظلمنا مصنف علیه الرحمة از جانب ملک
میفرماید قطعه دانی که چه گفت زال با رستم گرد ، دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد ، دیدیم که بسی آب ز سرچشمهٔ خرد ،
چون بیشتر آمد شتر و بار ببرد زال نام پدر رستم که با سر دا بر دو قره سفید مادر زاده بوده نام پدر او سام بن نریمان بود
رستم بالضم نام پهلوانی ایران زمین که ولایت زاولستان و هندوستان بقبضه داشت او را پیلتن و تهمتن نیز
گفتندی و زور هشتاد پیل داشت و ششصد سال عمر او بود گرد بضم کاف فارسی و سکون رای پهلوان و دلاور و شجاع
صفت رستم و گرد بضم کاف عربی نام طائفی ست و اصلی ست و شاید که رستم از آن بوده باشد والله اعلم مصراع ثانی
مقوله زال ست و بیت ثانی تمثیل ست خرد بضم خاء معجمه و سکون رای مهمله و در آخر دال مهمله ضد بزرگ و آنچه بواو معدله
بدیمعنی نویسند غلط ست فی الجمله پسر را بناز و نعمت بپروردند و استاد ادیب را بتربیت او نصب کردند تا حسن خطاب و
رد جواب و سائر آداب خدمت ملوکش در یافتند و در نظر همگنان پسندیده آمد فی الجمله خاصه کلام ست ناز کشش
معشوق خود را از عاشق و کنایت از محبت نعمت بالکسر ناز و آسایش و عطا یعنی پرورش دادند آن پسر را بمحبت
و آسایش استاذ بذال معجمه معرب استاد بدال مهمله است و این استاد فارسی را استاذ گفته اند چه استا بضم همزه در لغت
فرس بمعنی کتاب بوده و واو مفتوحه و دال مهمله بمعنی دانا آمده و ترکیب مقلوب ست از قبیل گلاب و وا را بتخفیف نموده استاد
گفتند باشباع ضمه بواو اوستاد نیز میگویند هذا تحقیق فقیر نور الله ادیب بفتحین بر وزن فعیل صیغه فاعل است ادب کننده صفت استاد
نصب بالفتح بر پا کردن خطاب بالکسر با کسی سخن روبرو گفتن و اینجا بمعنی کلام ست حسن خطاب یعنی حسن کلام رد بالفتح
بتشدید دال باز گردانیدن جواب بالفتح پاسخ آداب جمع ادب بفتحتین طور پسندیده و نگهداشت حد هر چیز و زور
از شمائل او شمه در حضرت ملک همی گفت که تربیت عاقلان در وی اثر کرده است از جهل قدیم از جبلت او بدر رفته ملک را
ازین سخن تبسم آمد و گفت وزیر بالفتح دستور زیرک و یا مشتق از وزر بالکسر یعنی بار ست از آنکه وی بار امیران بار برد
یا مشتق از وزر بالفتح یعنی ملجا ست از آنکه امیران بر او اعتصام و التجا میکنند در امور چنانچه در الواح ست شمائل
جمع شمال بالکسر یعنی خوی شمه بفتح و تشدید میم بوی یعنی اندکی و اینجا بمعنی اندکی مراد است حضرت اینجا بمعنی حضور ست
جهل بر دو قسم ست بسیط و مرکب بسیط ضد علم که نادانستن ست و مرکب حکمت ثبوت یکی از طرفین وقوع و لا وقوع که
زائل نشود و بتشکیک مشکک غیر مطابق واقع باشد قدیم اسم سابقه که در خرد داشت جبلت بکسرتین و تشدید لام
خلقت و طبیعت تبسم آهسته خندیدن و تبسم آنست که پنداشت وزیر غلط و آن بد سرشت ببرید سرشتی خود برقرار ماند

چنانچه شیخ علیه الرحمة شعر عشق از طرف فلک بران شاهد آورده است **رباعی** غذیت بدرنا و نشارت
عندی ٭ فمن انباک ان اباک ذیب ٭ اذا کان الطباع طباع سوء ٭ فلیس بنافع ادب الادیب ٭ غذیت
صیغه واحد مذکر ماضی مجهول مشتق از غذا بکسر و قصر طعام دادن و پرورانیدن در بفتح و تشدید شیر کلیس نیز
خوانند نشارت صیغه واحد مذکر مخاطب ماضی معلوم مشتق از نشار بمعنی آفریدن و نو پیدا شدن ابنا صیغه
واحد مذکر غائب فعل ماضی معلوم مشتق از انبا بالکسر طبیعت و سرشت مردم باشد که زائل نشود و از باب فعول
طباع در جاء استعمال نماید که صاحب آنرا شور باشد و طبیعت را در مقامیکه شور نبوده باشد و طبع را در
هر دو ارند سوی بالضم بدے صفت طباع ثانی ست نه مضاف الیه و حذف تنوین طباع ثانی که جز کافیست
برآ ضرورت شعر ست و معنی آنست که غذا داده شدی تو بشیر ما و نشو نما یافتی نزد من پس که خبر داد که پدر تو
گرگ ست و قتیکه باشد طبیعت بد پس نیست که نفع دهد طبیعت آداب ادب آموز و جمعیت ضمیر در نا برائے
کثرت غذاست و خور پرورش آنرا غذا میدادم از شیری که پیش خود داشتم و چون آن شیر صرف می شد
از ان دیگران شیر گرفته غذای تو میساختم و هیچگاه ترا گرسنه نگذاشتم و وحدت ضمیر عند برائے آنست که محبت
گرگ هیچکس اختیار نمیکرد و همه کس از خود میراند ناچار پیش بر و ند نشو میگرفت و بیش وے میبود ما فهم فبینا
بجاے عندی تحریف **فقطابیت** عاقبت گرگ زاده گرگ شود ٭ گرچه با آدمی بزرگ شود ٭ ترجمه عربی ست
سالی دو برین برآمد طائفه اوباش محلت باو یار شدند و بعقد موافقت بستند تا وقت فرصت وزیر او و پسر ش
بکشت و نعمت بیقیاس برداشت و در مغاره دزدان بجاے پدر نشست و عاصی گشت ملک دست تحیر
بدندان گزیدن گرفت و گفت برین ابر زمانه و تعریف وزیر در خدمت ملک اوباش بالفتح جمع بوش
بضم اول و این بطریق قلب مکان جمع اداوباش کردند و آن در اصل لغت بمعنی مردم بیباک دونه کرده
در بحر العلوم آورده که اوباش بالفتح مردم فرومایه و ناکس مراد از هر جنس آمیخته و در استعمال مرد دیوانه و قلندر
و سرگشته و پریشان را گویند و اوباش شله محله منزل و مقام مردم عقد بالفتح عهد و پیمان موافقت بالضم با کسے
همکاری کردن و هم پشت شدن نعمت بمعنی آسایش و عطا و اینجا مراد از دولت ست مغاره بالفتح غارے که
در کوه باشد و اینجا مراد از مکانیست که دزدان مقتول مذکوره می نشستند عاصی گنهگار و بے فرمان دست تحیر
گزیدن اے حیران شده افسوس میکرد و مقرر ست که وقت افسوس دست بدندان میگزند **قطعه** شمشیر نیک
ز آهن بد چون کند کسے ٭ ناکس بتربیت نشود اے حکیم کس ٭ باران که در لطافت طبعش خلاف نیست ٭ در باغ

لاله روید و در شوره خار و خس : شمشیر نیک الخ شمشیر نیک از فولاد می آید بد آهنی کو از وی تیغ و نعل وغیره چیزها
سهل بسازند مقرر است که شمشیر از آهن خوب که فولاد و جوهر دار باشد بسازند پس مصراع اول تمثیل مقدم
ثانی است کس بفتح کاف مردم اہل ناکس مردم نا اہل حکیم دانا درست کار و استوار و محکم خداوند و داور طلوع تحقیقات
آنست که بطریق الاستدلال اشیاء موجوده را بقا بچه اختیار است بقدر طاقت بشری دانسته شده و حمل بمقتضای
علم شود بیت ثانی تمثیل بربیت اول که در لطافت طبعش الخ آخر مصراع صفت باران لطافت که بالطبع وارد و
لطافت اصفائی و پاکیزگی باهر چه پیوند او را هم پاکیزه کند خلاف بالکسر مخالفت خلاف نیست یعنی لطافت طبیعت
او در جمیع ازمنه و امکنه یکسانست و از خصوصیت اماکن و اراضی اختلافی در طبع آن ناشی نمیشود
نه آنکه هیچکس در لطافت آن خلاف نکرده چه اینمعنی مناسبتی بمطلب ندارد کذا فی الحاشیه روید فعل لازمی
و حاصلش لاله شوره بوم است از زمین شوره پس این تفاوت در زمین نه در آب و همچنین تربیت در اصل مفید است اما
ترتیب تدبیر او متفاوت نیست که یکی قابل گردد و دیگری ناقابل **قطعه** زمین شور سنبل بر نیارد : در و تخم امل
ضائع مگردان : نکوئی با بدان کردن چنانست : که بد کردن بجای نیکمردان : شوره بالضم زمین نمکین اورا
گویند زمین شوره بإضافت بیاید سنبل بالضم گیاهیست خوشبو که بزلف نسبت کنندش و گویند خورش آهوان
نمکین همینست هندش جیره خوانند کذا فی الابراهیمی تخم امل ای امید نه برآمدن سنبل که بد کردن الخ یعنی چنان نسبت
که بد کردن بجای نیکمردان ای نیکمردان **حکایت** سرهنگ زاده را بر در سرای اغلمش دیدم که عقل و
کیاست و فهم و فراست زائد الوصف داشت هم از عهد خردی آثار بزرگی در ناصیه وی پیدا بود و لمعان انوار
دور بینی در جبین او مبین گشته سرهنگ و سرآهنگ کلاه با بالفتح پیشرو لشکر و مقدم کار و محل بر دست وے
باشد بهمزه زائده برای وحدت است و اغلمش بضمتین نام ملک بکذا فی شرح العربی عقل بالفتح خرد و دانش و تمیز
میان نیکی و بدی و خیر و شر و گفته اند قوتیست نفس را که بدان تمیز اشیاء کنند و اغراض مصالح بدانند کیاست بالکسر
زیرکی و زیرک شدن فهم بالفتح دانستن و دریافتن فراست بالکسر دانا و روشناخت زائد الوصف یعنی
زیاده از حد وصف و بیان آثار جمع اثر بفتحتین نشان و نشان از زخم و سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم
ناصیه موی پیشانی و محل آن و اینجا مراد پیشانیست لمعان بفتح روشن شدن و درخشیدن جبین بار موعده
پیشانی مبین بضم اول و کسر ثانی بمعنی ظاهر و آشکار **بیت** بالای سرش ز هوشمندی : می تافت ستاره
بلندی : بالای هوشمندی بسعد رلیتی بمعنی ما هوش بودن ستاره بلندی اعانه دانا که اوعا کاد رجه شدن

آدمی بود نے الجملہ مقبول نظر سلطان آمد کہ جمال صورت وکمال معنی داشت کہ خردمندان گفتہ اند توانگری

بدل ست نہ بمال وبزرگی بعقل ست نہ بسال کہ جمال صورت آہ علت مقبول نظر سلطان آمد لست جمال صورت حسن صورت قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم اطلبوا الخیر عند حسان الوجوہ کمال معنی اے کمال عقل چنانچہ از ماسبق واضحست توانگر مرکبست از لفظ توان بہ ضم تا بمعنے قدرت ویار توانگری مصدر ست راسی التنا وبدل است یعنے ہر کرا دل غنی باشد ہرچند کہ مال نداشتہ باشد اورا توانگر باید گفت ومالدارکہ دل او غنی نباشد توانگر نباید گفت بزرگی بعقل آہ یعنے بزرگ ہمانا بعقل ستے ہرچند کہ خردسال باشد وکسی کہ سال عمر او بسیار گذشتہ وعقل ندارد فی الحقیقت خردست نہ بزرگ حضرت مولوی رومی علیہ الرحمہ فرمودہ است بیت کردہ ام بخت جوان از نام پیر ؛ کو ز حق پیر ست نہ از ایام پیر ؛ ونیز بعضے حکما روسیت کہ ہر شے کہ چون بسیار شد قدر او بیشتر وہر شے چون اندک شد قدر او بسیار شود مگر احمق کہ ہرچند اندک باشد در قدرش ہیچ افزونی نشود فرد کودکے کو بعقل پیر بود ؛ نزد

اہل خرد کبیر بود ؛ حاصل قول خردمندانست این بیت در بعضے نسخ نیاوردہ است ابنار جنس بر منصبش حسد

بردند وبخیانتش متہم کردند ودر کشتن او سعی بیفائدہ نمودند ع دشمن چہ کند چو مہربان باشد دوست ؛ ابنا و جنس آن پسر او کہ امیران وارکان دولت باشند منصب بفتح یکم وکسر سوم مرتبہ واصل ومقدم ومناصب جمع منصب حسد زوال نعمت دیگرے خواستن خیانت بکسر با کسے دغل کردن وناراستی کردن متہم بسم مفعول مشتق از اتہام وتشدید تا تہمت نہادن وتہمت بضم تا وفتح ہا مشہور بسکون ست گمان بد بردن وگمان بد سعی بیفائدہ برای آنکہ بادشاہ گفتہ آنہا قبول نکردہ او را انگشت چنانچہ مصراع بران شاہد ست وضمائر بتمامہ راجع بسرہنگ زادہ ملک

پرسید کہ موجب خصمی اینان در حق تو چیست گفت در سایہ دولت خداوندی دام ملکہ ہمگنان را راضی کردم مگر حسود

کہ او راضی نمیشود الا بزوال نعمت من واقبال ودولت خداوندی باقی باد خصم بالفتح دشمن وخصمی بیاء دشمن کردن اینان اسمی اینانکہ جنس دام ملکہ جملہ دعائیہ است حسود حسد کنندہ کہ او را آہ صفت حسود واقبال ودولت الخ یعنے چون حصول نعمت

بعروج اقبال خداوندیست پس بفضل ایزدی اقبال ودولت خداوندی باد قطعہ توانم آنکہ نیازارم اندرون کسی

حسود را چکنم کو ز خود برنج درست ؛ بمیرتا برہی اے حسود کین رنجیست ؛ کہ از مشقت او جز بمرگ نتوان رست ؛ این قطعہ نظم جواب سرہنگ زادہ است توانم اے میتوانم آن کار کرد کہ نیازارم اے آزردہ نکنم اندرون کسی اے دل کسی را حسود را دریجا یعنے برآست آیرای حسود در عدم آزردن چہ علاج کنم زیرا کہ او از حسد خود در رنج وآزار در ست کاف علت مردن حسود ست این اے چنانکہ رنجی موصوف است کہ از مشقت آہ صفت آن آن رنج حسد

قطعه شور بختان بآرزو خواهند ؛ مقبلان را زوال نعمت و جاه ؛ گر نه بیند بروز شپره چشم ؛ چشمهٔ آفتاب را چه گناه
شور بضم شین معجمه و واو مجهول طعم ملح و غوغه و کشش و شوم و شور بخت ای بدبخت مصراع ثانی بیت اول مفعول است
بیت ثانی تمثیل اول ست روز بمعنی یوم و آفتاب شپره بفتح بای سوم فارسی که دم ست جانوریست پرنده که پر ندارد
و بروز نه بیند و در شب بیرون آید ابراهیمی شپره چشم بقلب اضافت آنکه چشم شپره چنانچه بیت ثانی بدین شاهد ست
و چشم شپره فاعل بیند و مفعول آن محذوف ست ای نور آفتاب یعنی چشم شپره در یوم نور آفتاب را نه بیند و زوال نور
او خواهد پس چشمهٔ آفتاب را چه گناه ست از آن آفتاب گناهی در حق او واقع نشده که در روز او نه بیند و زوال
او خواهد و رای آفتاب بد اعلامت اضافت ست ؛ راست خواهی هزار چشم چنان ؛ کور بهتر نه آفتاب سیاه
راست خواهی ای سخن راست پرسی سخن اینست که هزار چشم چنان که شپره است کور بهتر ست زیرا که در چندان
نفعی بخلق عائد نمیشود نه آفتاب سیاه زیرا که در وی نفعی کثیر و فیض کبیر بعالم عائد میگردد حاصل حکایت آنست که

بادشاه را باید که بر مردم بعیب کردن کسان و بد گفتن ایشان بدظن نشود و بعمق نظر خود کار فرماید **حکایت**

بادشاهی با غلامی عجمی در کشتی نشسته بود و غلام دیگر بار دریا ندیده بود و محنت کشتی نیازموده گریه و زاری در نهاد و لرزه
بر اندامش افتاد چندانکه ملاطفت کردند آرام نگرفت یای فارسی بادشاهی و غلامی برای وحدت ست و یای عجمی یای
برای نسبت است عجم بفتحتین ضد عرب و در اصل عجم ملک ایرانست چنانچه شیخ نظامی علیه الرحمة در مقامیکه سکندر
روشنک دختر دارا بعقد نکاح خود آورده فرموده است ؛ بلک عجم بستی کابین اوست ؛ دگر بار یعنی پیش ازین محنت
کشتی ای زلزله کشتی و نشیب و فراز شدن وی در نهاد ای آغاز کرد و لرزه بر اندامش افتاد از خوف غرق شدن
ملاطفت با کسی نکوئی کردن غافل نگرفت غلام ست ملک را عیش ازو منغص شد و چاره ندانست حکیمی در آن کشتی
بود گفت اگر فرمان دهی من ویرا خاموش کنم گفت غایت لطف و کرم باشد ملک را عیش ای عیش ملک را از آن واوی از
گریه و زاری غلام منغص اسم مفعول از تنغیص بمعنی تیره گردانیدن عیش را همزه چاره برای تنکیر ست ای هیچ چاره
فاعل ندانست بادشاه است پس فرمود تا غلام را بدریا انداختند باری چند غوطه خورد و مویش بگرفتند و پیش کشتی کشیدند
بهر دو دست در سکان کشتی در آویخت چون بر کشتی بر آمد بگوشه بنشست و قرار گرفت کلمهٔ تا برای غایت فرمان حکیم است
را غلام را علامت مفعولیت است که مفعول فعل انداختن را باری برای تکیه کلام چنانچه محاوره فارسیان است
غوطه بتا و فرشته سر فرو بردن در آب کذا فی المؤید و در بحر نست عوام بطای مطبقه گویند و در شرح عربی بطای مطبقه و
بفتح اول تصحیح نموده و الحق چنانست در منتخب اللغات آورده که غوطه بالفتح فرو شدن در چیزی و در آمدن چیزی در چیزی

وکندن زمین مغاک مخوطه بالضم جمع مکان بالضم وتشدید ثانی وبنا کرشتی وجمع ساکن ست درینمقام بمعنی هر دو درامی اید
کذا فی الحاشیه فظاهراچنان می نماید که بمعنی دنباله درست نمی آید چه وقتیکه موی او گرفتند ساکن کشتی باد قریب
خواهند شد نه دنباله چه دنباله بکناره کشتی در طرف مباشد نه درمیان کشتی ومحل کار ویار مردمان سوار کشتی درو سط
میباشد ومعلوم ست که غلام را ازانجا بدریا انداختند وموی او گرفته باشند بهر دو دست متعلق درآویخته است اسے
درآویخته بهر دو دست در ساکنان کشتی ملک بخندید وگفت اندرین چه حکمت بود گفت او اول محنت غرق شدن
نچشیده بود لاجرم قدر سلامتی کشتی نمیدانست همچنین قدر عافیت کسے داند که بمصیبتے گرفتار آید اندرین
اسے در انداختن بدریا باد فاعل گفت ثانی حکیم ست ارجع بغلام جمله بمصیبتی آه صفت کسی ست یا مصیبتی برآ
تنکیر ست قطعه اے پسر ترا نان جوین خوش ننماید ؛ معشوق منست آنکه بنزدیک تو زشت است ؛ حوران بهشتی
را دوزخ بود اعراف ؛ از دوزخیان پرس که اعراف بهشت ست ؛ این قطعه تمثیل کلیه سابقه که قدر عافیت الخ
سیر بیای مجهول معروف یا نون جوین برای نسبت ست مثل سیمین وزرین خوش ننماید ای او را قدر دانی معشوق
منست خبر مقدم آنکه بنزدیک تو زشت است ؛ مبتدا موخر حور بالضم سفید وسیاه چشمان جمع احور وحورا در فارسی
مفرد استعمال یافته لهذا اورا بالف ونون جمع نموده اعراف بالفتح نوعیست از درختهای وپشتهای ریگ بلند وبالای
اسپان وتاج خروسان ومنزلیست میان بهشت ودوزخ ونیز گویند که سوریست میان بهشت ودوزخ وتحقیق آنست
که اعراف اعالی سوریست حجاب شده میان دوزخ وبهشت تشبیه داده شده آن اعالی را بما لها اسپان یا تاجهاے
خروسان چه اعراف دراصل جمع عرفست عرف یال اسپ وتاج خروس را گویند چنانچه بیضاوی گوید وازین تحقیق
ظاهر میشود که اعراف کنگرهای آن سور باشد که حجاب بهشت ودوزخست نه منازل مقرره که جمعی همیشه درآنها باشند
چنانچه مشهورست کذا فی الرشیدی پس دوزخیان مصیبت دیده اند لهذا اعراف ایشانرا بهشت است وقدر آن
میدانند خلاف حوران که گاهی مصیبتے ندیده اند لهذا اعراف اوشانرا مانند دوزخست ؛ فرقست میان آنکه یارش
در بر ؛ با آنکه دو چشم انتظارش بر در ؛ یعنی میان کسی که یار در بر دارد وهمیشه در وصال او محظوظست ومیان کسیکه منتظر
وصال اوست فرق بسیارست آنکه منتظر که مصیبت انتظار دیده وقتیکه یار بدست او بیاید قدر او میداند ووصول
دولت عظمی داند ووصل چون گاهی مصیبت انتظار ندیده او را قدر یار چندان نمیباشد حاصل این حکایت آنکه پادشاه
را باید که مردم را بخطاهای بی اختیار مواخذه نکند حکایت شاهزاده هرمز را گفتند که از وزیران پدر چه خطا دیدے
که بند فرمود گفت خطای معلوم نکردم ولیکن دیدم که مهابت من در دل ایشان بیکرانست وبر عهد من

اعتماد کلی ندارند ترسیدم که سپاهیان هم گزند خویش آهنگ ہلاک من کنند پس قول حکما از اکار بستم که گفته اند ہرمز نام پسر نوشیروان که متصرف شد در ملک خود دوازده سال چون بعد پدر بر ملک مسلط شد وزرای پدر خود را حبس کرد ارکان او وغیره پرسیدند شہزاده ہرمز را بک مضافت چه ہرمز بدل از شاہزاده است و در شرح عربی شہزاده نیاورده والحق که نباشد زیرا که شاہزاده را شہزاده وقتی گویند که بادشاه وصاحب سلطنت نباشد چون بادشاه شد شہزاده گفتن از محاوره بعید ست یاے خطابی بر آنکه سست نہایت مصدر مہمیت ایشان اے وزیران عهد سوگند و پیمان و بر عهد من آه اهر چند با ایشان سوگند و پیمان کرده ام که اشیا بدی نخواهم کرد اگر بظاہر اعتماد کنند لیکن در باطن خائف باشند پس ترسیدم آه اعتماد تکیه کردن بر چیزی سگزند بکاف فارسی مفتوح آفت وآسیب کار بستن عمل کردن

قطعه از آن کس تو ترسد بترس اے حکیم ؛ دگر با چو او صد بر آئی بجنگ ؛ از آن مار بر پای راعی زند ؛ که ترسد سرش را بکوبد بسنگ ؛ نه بینی که چون گربه عاجز شود ؛ بر آرد بچنگال چشم پلنگ ؛ بیان قول حکماست که از تو ترسد

بیان از آن صد صفت چو او بر آئی بجنگ اے با او بسر آئی و بتوانی مقابل شدن بیت ثانی و ثالث ہر دو تمثیل است راعی شبان زند ای نیش زند که ترسد علت بر پا زدن عاجز شود از گریختن در ماند ای بر کند چنگال بفتح جیم فارسی وخفای نون وکاف فارسی والف پنجه مردم و جانوران که آنرا چنگل نیز گویند بدانکه ہرکارے که ہرمز کرده از حبس وبند وے بود بل از روی احتیاط و احتراز از غفلت بود چنانچه تدا کرده اند که بادشاہی برای خدا از دار خلافت خود بیرون شد و امر کرد و نگہبانی کنند لشکر را در ہر شب گفتند که محافظت با لشکر وقتے ست که در زمین دشمن در آید بادشاه فرموده در آن وقت واجب و در زمین خود احتیاطاً و استحساناً در واست حاصل حکایت آنست که بادشاه را باید که از مردم خود خوفناک و ہراسان باشد مبادا که از خوف خود قصد ہلاک بادشاه کنند

حکایت یکی از ملوک عرب رنجور بود در حالت پیری امید از زندگانی منقطع کرده ناگاه سواری از در در آمد و گفت بشارت باد که فلان قلعه را بدولت خداوند گشادیم و دشمنان اسیر شدند و سپاه و رعیت آن طرف جملگی مطیع گشتند ملک نفسے سرد از دل پر درد بر آورد و گفت این مژده مرا نیست دشمنانم راست یعنی وارثان ملک را

ود مطایبیر مگر رنجور منقطع اسم مفعول مشتق از انقطاع بمعنی بریده امید شدن منقطع کرده از سبب بیماری ایکه مرض باسوار بر آنکه سست بشارت بمعنی مژده کر بفتح اول مشہور ست و بضم وکسر نیز آمده و بفتح بمعنی شاد شدن ست کذا فی الحاشیه فلان قلعه آه بیان بشارت ست قلعه بالفتح ابر پاره و خانه از سنگ ساخته باشند و حصار مشہور ست مسخر اسم مفعول از تسخیر بمعنی رام کردن مطیع اسم مفعول از طاعت بمعنی فرمان بردن نفس سرد کنایت از آه سرد مژده بضم میم و سکون زا و زاء فارسی و فتح دال مہمله خبر خوش یعنی وارثان ملک را که تعبیر دشمنان ست

ودارثان ملک را دشمن خواندن از برای مرگ خواستن ایشان است مورث از جهت رسیدن ورثه از مردن او قطعه

درین امید بسر شد دریغ عمر عزیز ¤ که آنچه در دلم است از درم فراز آید ¤ امید بر آمد ولی چه فایده زانک ¤ امید نیست که عمر گذشته باز آید ¤ بسر شد ای آخر شد مدار الافاضل عزیز یعنی یکیاب و نادر صفت عمر که آنچه الخ بیان درین امید است از درم فراز آید یعنی از درم بیاید ای حاصل شود بر آید ای حاصل شدن امید زیرا که امید نیست آه کاف که امید گذشته بیان این که ماقبل کاف محذوف است یعنی امید نیست که عمر گذشته باز آید قطعه کوس رحلت بکوفت

دست اجل ¤ ای دو چشمم وداع سر بکنید ¤ ای کف دست و ساعد و بازو ¤ همه تودیع یکدگر بکنید ¤ وداع بالفتح و تودیع کلاهما یعنی پدرود کردن مستمند غمگین خواند و هلاک دوست کام آنکه بمراد دوستان باشد دشمن کام عکس آن و رسوار دلبخت مستمند و دشمن کام هر دو صفت منت گذر بکنید ای بیایید و حالت من مشاهده کنید و بشنوید کر روزگارم نشد آه من نکردم ای من حذر نکردم حذر ترسیدن از خدا و پرهیزیدن از بدیها حاصل حکایت آنست که پادشاه را باید که در حالت پیری کا هوس ملک گیری نکند که در دنیا نفع ندهد و در عقبی ماخوذ سازد حکایت یکی از ملوک عجم را حکایت کنند که دست تطاول بمال رعیت دراز کرده بود و جور و اذیت

آغاز نهاده تا بحدیکه خلق از مکاید ظلمش بجان آمد و از کربت جورش راه غربت گرفتند چون رعیت کم شد

ارتفاع ولایت نقصان پذیرفت و خزینه تهی ماند و دشمنان از هر طرف زور آوردند یکی از ملوک عجم را علا اضافت حکایت ست ای حکایت یکی از ملوک عجم کنند که دست تطاول آه بیان حکایت است تطاول دراز کردن و کفایت از تعدی اذیت مثل طبیعت آزار و رنج کربت بالضم اندوه غربت بالضم دور شدن از شهر و وطن خویش چون رعیت او شرط و دشمنان از هر طرف آه جزا ارتفاع بالکسر بلند شدن و از جا بر آمدن غله و دانه که از مزارع بردارند و قیل حاصل زراعت ولایت بالکسر زمین ابدان خزینه در کتب لغت یافته نشده ما احتمال غالبست که فارسیان خزانه را اماله کرده خزینه گفته باشند نقطا من کرا اماله کرده امین میگویند کذا فی الخاتم شرح بالکسر خانه که درو مال نگهدارند و در صراحست خزانه بالکسر گنجینه کذا فی الکشف قطعه هر که فریاد رسی روز مصیبت

خواهد ¤ گو در ایام سلامت بجوانمردی کوش ¤ بنده حلقه بگوش ار ننوازی برود ¤ لطف کن لطف که بیگانه شود حلقه بگوش ¤ لفظ فریادرس بمعنی مصیبت بروز آه هر که خواهد که روز مصیبت کسی فریادرس او باشد پس بگو او را که در ایام سلامتی صحت و جمعیت جوانمردی سخاوت و مروت کوشش ارست از کوشیدن حلقه بگوش مطیع و منقاد ننوازی صیغه مخاطب نفی مشتق از نوازیدن بمعنی نواختن یا خاد موقوف سرایشیدن دخوش کردن و مراد رسانیدن برود آزی پیش تو برود لطف ثانی آه واز مست حال آنکه

بنده مطیع و فرمانبر دار اگر نوازش نکنی از پیش تو برود پس لطف کن که بیگانه نیز تو گرود بارے در مجلس او کتاب

شاهنامه میخواندند سخن در زوال مملکت ضحاک و عهد فریدون رسید وزیر ملک را پرسید که فریدون گنج و ملک

و حشم نداشت پادشاهی چگونه برو مقرر شد گفت چنانچه شنیده خلقے به تعصب بروگرد آمدند و تقویت کردند پادشاهی

یافت گفت اے ملک چون گرد آمدن خلق موجب پادشاهی ست تو مر خلق را چرا پریشان میکنی مگر سر پادشاهی

نداری با این نقط در محاوره بمعنے فی الجمله و قتی مستعمل میشود و در بعضی نسخه روزے واقع شده ضحاک

معرب ده آک داک بمعنے عیب است و چون در ده عیب بود اول زشتی رو دوم کوتاهی قد سوم بسیاری

نخوت چهارم بے شرمے پنجم بسیار خوری ششم بد زبانی هفتم ظلم هشتم شتاب زدگی نهم دروغگوئی دهم تیز دستی بعضے

بیارینی و نزد بعضے بد دلی و نزد بعضے بے خردی لهذا بدین لقب ملقب شد مدت پادشاهی او هزار سال بود

و صاحب قاموس گوید مادرش جنیه بود او ملحق بجن شد کذا فی الرشیدی ضحاک خواهر زاده شداد ابن عاد

یا خواهر زاده جمشید ظالم بود چون هفت سال و بال اندوخت دو سلعه از کتف او بشکل مار بر آمد که علاجش

سر مغز آدمی بود چون خلقے بسیار کشته شد کاوه آهنگر اصفهانی خلق را مجاورت او دعوت کرد فریدون

بن ابتین بن جمشید را بپادشاهی برداشت و او ضحاک را بکشت فریدون چون بر تخت نشست چرم پاره

که آهنگران وقت کار بر خویش می بندند و کاوه آهنگران را بر سر چوبے کرده خلق را بجر ضحاک میخواند بجواهر

قیمتے مرصع کرده موجب فتح و تصرف خود دانسته در معارک همراه میداشت و درفش کاویانے عبارت

از انست پانصد سال پادشاهی کرد کذا فی رشحات الفنون حشم بفتحتین چاکران و خدمتگاران که برائے

او غضب نمایند و جنگ کنند با دیگران پادشاهی بیای مصدرے بمعنے سلطنت فاعل گفت اول ملک ست

همزه شنیده برائے خطابیت مثل یا خطاب است شنیده از کتاب شاهنامه یا ے خلقے برائے تعظیم سهت خلق بالفتح

آفریدگان بسیار تعصب بفتحتین از باب تفعل عصبیت کردن یعنے پشتی کردن کسی را و خویشاوندی کردن و قرابتان

که از جانب پدر باشند و جنگ و دشمنی در اینجا بمعنے آخر مراد ست یعنے برای پشتے کردن فریدون و جنگ و دشمنی

کردن به ضحاک گرد آمدن تقویت نیروی دادن فاعل گفت ثانی وزیر است **بیت** همان به که لشکر

بجان پروری که سلطان بلشکر کند سروری لشکر شامل ست رعیت و چاکران را چنانچه از سیاق پیدا است

چه رعیت وقتیکه از پادشاه راضی باشد مثل چاکران رفاقت میکنند بجان پروردن ے بمحبت دل و جان پروردن

ملک گفته موجب گرد آمدن سپاه و رعیت چیست وزیر گفت ملک را کرم باید تا بر او گرد آیند و رحمت تا در سایه دولتش

این نشنیده ترا ازین هر دو یکے نسبت کرم مراد از بخشش و عطا و از رحمت مراد از ترک ظلم است کذا فی الحاشیه

بیت نکند جور پیشه سلطانی * که نیاید ز گرگ چوپانی * پادشاهی که طرح ظلم فگند * پاے دیوار ملک خویش بکند

جور پیشه ظالم چوپان باجیم و دال و یای کلمه فارسی شبان گوسپندان و گله بان اسپان و چوپانی بیاے مصدری است و یای پادشاهی فارسی موصوفه است که طرح ظلم فگند صفت طرح انداختن و جای دو رو فارسیان بمعنے رشته بنا استعمال کرده اند و نیز آنچه نقاشان و کاشی برای رنگ آمیز کنند و اینجا مراد بمعنی بناست یعنی آن پادشاهی که بنای ظلم در ملک خویش افگند پای بمعنی بنیاد چنانچه سابق گذشت ملک را بنیاد و زیر پاے موافق

نیاید رکود و درهم کشید و بزندانش فرستاد پس برنیامد که بنی عم سلطان بمنازعت برخاستند و بمقاومت لشکر آراستند و ملک پدر خواستند قومی که از دست تطاول او بجان آمده بودند پریشان شده بر ایشان گرد آمدند و تقویت کردند تا ملک از تصرف او بدر رفت و برایشان مقرر شد منازعت بضم یکم و فتح دوم با کسے کشاکش کردن بخصومت و از هم [illegible] شدن مقاومت برابر کردن و مقابل شدن ملک پدر بضم میم است بجان آمده آے عاجز شده و ادار آنچ بپادشاهی ظالم ایشان ای بنی عم **قطعه** پادشاهی کو روا دارد ستم بر زیردست * دوستدارش روز سختی دشمنی زور آور است * با رعیت صلح کن وز جنگ خصم ایمن نشین * زانکه شاهنشاه عادل را رعیت لشکر است

پادشاهی بیای فارسی موصوفه که روا دارد الخ صفت دشمن زور آور اضافت موصوف بصفت دوستدارش الخ یعنے کسیکه دوستدار او باشند همان کس دشمن زور آور او گردد مصرع رابع علت مصرع ثالث است و حاصل حکایت همین قطعه است که شیخ علیه الرحمة فرموده است **حکایت** ابر بالین تربت یحیی علیه السلام معتکف بودم در جامع دمشق یکے از ملوک عرب که به بے انصافی مشهور بود و بظلم و تعدی معروف بزیارت آمد و نماز کرد و دعای حاجات خواست و گفت بالین زیر سر نهند وقت خواب که در عرف بالش است و تکیه گویند و اینجا از سر تربت است تربت بالضم گور و بمعنے خاک یحیی بن ذکریا از نسل سلیمان بن داود علیه السلام است یحیی در زمان پدر یا بعد از شهادت او در سن سالگی به نبوت مشرف شد و هیرودس نام پادشاه آنوقت باغوای زن فاجره که حضرت یحیی فتوی برخلاف رای او داده بود در حالت مستی و غلبه شهوت احدی را برگماشت که سر مبارک او را از تن جدا کرد کذا فی رشحات الفنون معتکف اسم فاعل مشتق از اعتکاف بمعنی در مسجد توقف کردن برای عبادت و باز ایستادن از چیزی بودم متکلم شیخ علیه الرحمة جامع المسجد جامع و آن یک جامع بنی امیه مشهور است و آن صاحب بدمشق و دمشق بکسر دال و فتح میم و کسر آن شهریست مشهور پای تخت ملک شام و بنا کرده شده دمشاق بن نمرود است

وقبول ومشاق لپسر کنعانست زیارت بالکسر دریافتن مقامے متبرک و دریافتن شخصے حضرت را نماز کردو حاجات

مخصوصه که بخاطر داشت چنانچه از کام می آید **فرد** درویش وغنی بنده این خاک درانه ❊ آنانکه غنی ترانه محتاج اند

مقوله قول ست درویش وغنی مراد عموم بندگان این خاک آے خاک در حضرت یحیی پیغمبر و آنانکه غنی تر اند الخ زیرا که

آرزوی درویش بقدرے از دنیا بر می آید و آرزوی غنی اینجا انجام نرسد پس درویش بران ترجیح گیرد چنانچه خود فرمود

ع فریدون بملک عجم نیم سیر ❊ پس غنی از درویش محتاج برافتاد وانگاه مرا گفت از انجا که همت درویشان ست

وصدق معامله ایشان خاطری همراه ما کن که از دشمن صعب اندیشناکم از دکه همت درویشانست آه بیان از بیجاست

همت درویشانست ای دعاے درویشان در انجام امور مهام موثر ست چنانچه گفته اند همت الرجال تقلع الجبال

صدق معامله ایشان آراستے و درستی کار ایشان بمردم چه ظاهر و باطن برابر ست خاطری ای توجه خاطر بزرگ

خود پس یا خاطری برا تعظیم ست صعب بالفتح دشوار و تند وسرکش وشیر وزنده گفتمش بر رعیت ضعیف رحمت کن تا

از دشمن قوی زحمت نه بینی یعنی صعوبت دشمن بر تو از سبب دشواری ست بر ضعفا پس بر ایشان رحم کن تا آن

صعوبت دفع شود کما قال علیه الصلوة والسلام ارحموا من فی الارض یرحکم الرحمن **قطعه** بباز وان توانا وقوت سر دست

خطاست پنجه مسکین ناتوان بشکست ❊ جمعیت بازوان مثل چشمان بر خلاف قیاس ست بباز وان الخ متعلق

خطاست خبر مقدم بشکست ماضی بمعنی مصدر پنجه مسکین مفعول بشکست ست بتقدیر چنانست که پنجه مسکین ناتوان

شکستن بباز وان توانا خطاست ❊ نترسد آنکه برافتادگان نبخشاید ❊ که گر ز پای در آید کسش نگیرد دست ❊ نترسد

متعلق مصراع ثانی وشین کسش مضاف الیه دست ست یعنی آنکه برافتادگان نبخشاید نمی ترسد از ینکه گر ز پای در آید

ای بمصیبتے گرفتار آید هیچکس دست او نگیرد پس باید که ازین واقعه بترسد و کسے از افتادگان آزاری نرساند ❊ هر آنکه

تخم بدی کاشت وچشم نیکی داشت ❊ دماغ بیهوده پخت وخیال باطل بست ❊ تخم بدی کشت آے عمل بد کرد وچشم نیکی داشت

ای امید جزاے نیکی داشت پس درین دماغ بیهوده پخت آه بیهوده پختن وخیال باطل بستن عبارت از محال بخاطر آوردن است

ز گوش پنبه برون آر و داد خلق بده ❊ وگر تو می ندهی داد روز دادی هست ❊ پنبه در گوش کردن غفلت در

سخن شنیدن ز گوش پنبه برون آر ای غفلت بگذار و سخن بشنو وسخن انصاف کن داد خلق بده یا روز داد ونکیر تنبیه برای تعظیم

ست روز داد روز قیامت آمده یعنی که در آن روز جزاے داد وندادن با خود معلوم خواهد شد ❊ بنی آدم اعضاے یکدیگر اند ❊ که در آفرینش ز یک گوهر اند

بنی آدم آه جمع فرزندان آدم مانند واحد اند مصراع ثانی علت است آن یک گوهر یگانه گوهر آدم ❊ چو عضوے بدرد آورد روزگار ❊ دگر عضوها را نماند قرار

بدرد آورد ای دردمند کند روزگار فاعل بدرد آورد عضوے یای وحدت مفعول آن ❊ تو کز محنت دیگران بیغمی ❊

تشاید کہ نامت نهند آدمی ؛ خطاب بپادشاه محنت غم و الم یعنی اے بیغم رعیت ترا غم نرسد و این قول
مضمون حدیث نبوی ست صلے اللہ علیہ وسلم کہ انما المؤمنین فی تعددہم تراحمہم عہدوا اذا اشتکی عضو بداعی
بالحمی والسهر وحاصل این حکایت ظاهر است **حکایت** درویشے مستجاب الدعوات در بغداد پدید آمد حجاج
بن یوسف را خبر کردند بخواندش و گفت دعاے خیر بر من کن گفت خدایا جانش بستان گفت از بهر خدا اینچه دعای
خیر است گفت این دعاے خیر است ترا و جملہ مسلمانانرا درویش بالفتح دریوزه گر دریوش در لغت در است قیل درویش
مقلوب درویش ست چنانچه دریوزه گر مقلوب دریوزه گر ست کذا فی بحر العلوم و الحق چنین خواهد بود چه دریوش بضم تحتانی
و واو مجهول دیوز بضم تحتانی و سکون واو بمعنی جستن و تفحص نمودن است پس دریوش دریوز بفتح اول بمعنی جوینده
در و اسرار خواهد بود لیکن این معنی خاص باهل معارف باید نمود الااق همه درویش جائز مستجاب الدعوات آنچنین درویش
که همه دعاے او بجناب حق سبحانه تعالے مقبول میشد ند در دیگر دیدند بغداد نام شهر عظیم که در اصل باغ داد ست زیرا که پیش
از آبادی نوشیروان عادل هر هفته دران باغ داد مظلومان داده و بانصاف رسانیدی چون شهر بنا کردن از کثرت استعمال الف را
ساقط گردانیدند بغداد گفتند چنانچه در کشف وغیره است حجاج بن یوسف ثقفی عامل عبد الملک بن مروان عراق و
خراسان حاکم بود و بسے ظالم زمان خویش بود چنانچه بسیاری از اصحاب و تابعین بقتل رسانیده مثل عبد الله بن زبیر
و سعید بن جبیر و بعد از قتل سعید بن جبیر در سنه خمس و تسعین در ماه شعبان بقتل آورده و در رمضان یا در شوال آن
سال عالم فانی را وداع کرد گویند که بعد از قتل سعید آکله در بطن او پدید آمد و چون طبیب را برائے او طلب کردند لحم نتن را
بر رشته معلق ساخته در حلق او درون کرد ساعتی گذشت آنگاه بیرون آورد پاره خون همراه بود گفت این مرض
علاج پذیر نیست و بعضے گویند که امیر ظالم بود که هفتاد هزار کس را بناحق کشت این دعاے خیر است ترا زیرا که سبب ظلم گناه بیشتر
خواهی یافت و جملہ مسلمانانرا زیرا که ایشان از شر او سلامت خواهند ماند **قطعه** اے زبردست زیردست آزار ؛ گرم تا کے
بماند این بازار ؛ بچہ کار آیدت جهانداری ؛ مردنت به که مردم آزاری ؛ زبردست ظالم زیردست مظلوم ضعیف این بازاری
زبردستی جهانداری بادشاهی که در وے آزار مردم باشد آن جهاندارے و بال است مردنت به زیرا که از ظلم کردن بازمانی حاصل
اینحکایت هم ظاهر است **حکایت** یکی از ملوک بے انصاف پارسائی را پرسید که از عبادتها کدام فاضلتر است گفت ترا خواب
نیمروز تا یکنفس خلق را نیازاری بے انصاف ظالم خواب نیمروز یعنی قیلوله کردنست تا دران یکنفس خلق را نیازاری بدانکه
ظلم بدترین گناه است پس بهر عبادت که ظالم را از ظلم باز دارد بهترین عبادت باشد هر دو قسم ظالم بخواب باشد از ظلم باز خواهد ماند
وقتیکه بخواب خوش مشغول شد به بیخودی افتاد از ظلم باز ماند **قطعه** ظالمی را خفته دیدم نیمروز ؛ گفتم این فتنه است خوابش برده به

آنکه خوابش بهتر از بیداریش ؛ آنچنان بد زندگانی مرده بهٔ فتنه بکسر معروف و آشوب آزمایش و زیرک و بلاد دمشق و حلب

و حلب مراد بمعنی بلاد و خلق است **حکایت** یکی را از ملوک شنیدم که شبی بعشرت روز کرده بود و همه شب در

عیش بسر برده و در پایان مستی همیگفت عشرت بالفتح صحبت داشتن و خوش زندگانی کردن بسر بردن تمام کردن

بیت ما را بجهان خوشتر ازین یکدم نیست ؛ کز نیک و بد اندیشه و از کس غم نیست ؛ ازین یکدم و هیچکه حال

موجودست مصراع ثانی علت خوشترست درویش برهنه بسرما در زیر قصر او خفته بود بشنید و گفت **بیت** ای آنکه

باقبال تو در عالم نیست ؛ گیرم که غمت نیست غم ما هم نیست ؛ باقبال تو برابر اقبال تو در عالم نیست ای در عالم هیچکس نیست

غم ما هم نیست زیرا که تیمار مساکین بر دولتمندان و بادشاهان را لازم ست و واجب ملک را بر حالت ضعیف او رحمت

آمد صره هزار دینار از روزن برون داشت و گفت ای درویش دامن بدار گفت دامن از کجا آرم که جامه ندارم حسنش

زیاده شد خلعتی بران مزید کرد و پیش فرستاد ضعیف بالفتح و الضم سست شدن و سستی و ناتوانی صره بالضم همیان و

درویش آن نقد را باندک زمان تلف کرد و باز آمد که گفته اند **بیت** قرار در کف آزادگان نگیرد مال ؛ نه صبر

در دل عاشق نه آب در غربال ؛ تلف بفتحتین هلاک شدن و تباه گشتن آزادگان بی بال و بی عیان مصرع

ثانی تمثیل مصراع اول است غربال بالکسر پرویزن در حالتیکه ملک را پروای او نبود حالش بگفتند ملک بهم

برآمد و روی درهم کشید ازینجا گفته اند اصحاب فطنت و ارباب خبرت را از حدت صولت پادشاهان بر حذر باید بود که

غالب همت ایشان بمعظمات امور مملکت متعلق باشد و تحمل ازدحام عوام نکند و حاشیه طرف حالش بگفتند

امی در حالتیکه ملک بفکر دیگر بود و توجه بعوام نداشت حال وی گفتند پروای بفتح بای فارسی فراغت و فرصت در

رشید یعنی توجه و التفات چنانچه گویند پروا است و بمعنی آرام و فراغت و میل و رغبت و نیز گفته ملک را پروا ای

نبود ای ملک را فرصت پرداخت حال وی نبود ازینجا گفته اند اتفاقات احوال و تلون طبع پادشاهان

حکما گفته اند فطنت بالکسر زیرکی و تیزی خاطر و دریافتن خبرت بالکسر آزمودن و دانستن و آزمایش

حدت بالکسر داشته و تیزی صولت بالفتح تیزی غضب و تیزی شراب و تیزی تپ و شوکت سلطان غالب

بکسر لام برآمده صفت مقدم همت ست ای همت ایشان که برآمده از فکر عوام است و باز ازین اندیشه معظم

بالضم و فتح ظا بزرگتر چیز جمع بزرگترین چیزی معظمات جمع صفت مقدم امور تحمل بار برداشتن و برخود نهادن

یعنی ناشکیبائی و قبول کردن چیزی ازدحام بالکسر انبوهی کردن و آن در اصل ازتحام است از زحمت تا ابدل

بدل شده چنانکه ضابطه صرف است فاعل نکند همت است **بیت** حرامش بود نعمت پادشاه ؛ که هنگام فرصت

ندار وزنگاه و مجال سخن تا نه بینی زپیش: یه بیهوده گفتن مبر قدر خویش: بصیغه دست مر مقربان حضرت را احترام نادوا
وشین حراش بکاف که هنگام یعنی هر گاه است اے که بحضرت بادشاه وقت ندیده عرض مطلب بینایار بغضب بادشاه
و وظیفه او خوردن او را نا روا است چه متعلقان بادشاه را لازم که رعایت خاطر بادشاه کنند فرصت بالضم نوبت
چنین و نوبت آب هنگام فرصت اے وقت نوبت سخن مجال جاے جولان سخن ای وقت اظهار سخن به بیهوده گفتن
الخ زیرا که وقت اظهار سخن ندیده سخن کنند بقدری و بے آبروئی گردد بحماقت منسوب میشود گفت این گدا
شوخ چشم مبذر را که چندانکه بچندین مدت برانداخت بزنید و برانید که خزینه بیت المال لقمه مساکین ست نه طعمه
اخوان الشیاطین فاعل گفت ملک مبذر بالضم و ذال معجمه کسیکه مال را صرف کند د آنچه نباید و نشاید و اتفاق کند
بوجه اسراف شوخ چشم و مبذر هر دو صفت گدای است و موصوف بصفت خویش مفعول بزنید و برانید ست و
را علامت مفعول است چندان اشارت بکثرت مال بچندین اشارت بقلب زمان که خزینه الخ
اے بزنید و برانید بیت المال اسمی خانه مال مسلمانان کما قال الله تعالی ان المبذرین کانوا اخوان الشیاطین
مبذرین برادران شیطان اند زیرا که عدل از جاده مستقیم سخاوت کنند و ضع مال را در غیر موضع نمایند و فرمان
حق را که وضع شے در موضع رواست بجا در کنند با آنکه مردم را بدایت باسراف کنند د ضلوا و اضلوا صفت ایشان
خردا بلیے که در روز روشن شمع کافوری نهاده زود بینی کش بشب روغن نماند در چراغ : روز روشن ظرف نهند شمع
بالفتح موم که ظرف شهد است و در خانه توانگر در شب و روز روشن مے شود و از بنجاست که هر قسمے از چراغ
شمع را موضع ساخته اند و شمع کافوری مراد از شمع موم سپید است زیرا که کافوری منسوب بکافور است و کافور
سپید نام باشد شمع کافوری برافروزد اسراف کنند چه شمع افروختن در روز وضع شے در غیر موضع است زود
بینی اے در مدت اندک بینی کش بشب الخ اے توفیق چراغ افروختن او را نباشد یکے از وزرا ناصح گفت
اے خداوند مصلحت آن می بینم که چنین کس را وجه کفاف معین داری تا بتفاریق مجری دارند تا در نفقه
اسراف نکند اما آنچه فرمودی از زجر و منع مناسب سیرت ارباب همت نیست یکے را بلطف امیدوار کردن و باز
بنومیدی خسته کردن معقید گرویکے را بلفظ ناصح زیرا که کل وزیر ناصح نیست خصوص در بذل مال و تصدق
چنین کس را ای مبذران را چه ره کو طور و طریقه و برابر او ل رو ندو آنچه اندک و سلاطین معین شود چنانچه
ده زمین مشاهره کفاف بالفتح آنقدر قوت که کفاف کند و بس باشد تفریق جدا کردن تفاریق جمع پس تفاریق یعنی
اندک اندک دادن نه کلیه و تمامیه مجری بضم میم و فتح را روان کردن و روان دارند فاعل فعل اسراف

نکنند چنین کس را زجر زدن منع راندن مناسب سیرت ارباب لطف جواب (اما آنچه دفرمودی از جهد منع است
یکی را وی یکبار در این جا از یکی تاخته کردن خاص مناسب است **بیت** بروی خود در طمع باز نتوان کرد چو
باز شد بدرشتی فراز نتوان کرد طماع بالکسر در طمع انداختن دیگر را مصراع ثانی علت باز نتوان کرد ست
بدرشتی متعلق فراز نتوان کرد ست فراز بند کردن **قطعه** کس نبیند که تشنگان حجاز ؛ بلب آب شور گرد آیند ؛
هر کجا بود چشمه بود شیرین ؛ مردم و مرغ و مور گرد آیند ؛ تشنگان حجاز عبارت از حاجیانست که عازم حجاز
باشند چنانچه کاروان حجاز تخصیص تشنگان حجاز تا آخر نسبت مفعول نه بیند ست مردم و مرغ و مور مراد از ین
عموم است نه تخصیص سه فرقه و مراد دیر از ین سخن آنکه بادشاه مثل چشمه شیرین ست همه کس برای تقریب آب شود
چه آب شور گذرگاه حاجیانست و مراد و زیرا نیست که آب شور در خوردن نمی آید که نفع گرفتن بران جمع آیند
پس بادشاه را لائق ست که منع نکنند و همه کس را از کرم عام خویش بهره مند گرداند چه شهر و لشکری و در عدم
کرم و نفرتش پایه سلطنت ست چنانچه حکایت آینده بر این شاهد است **حکایت** یکی از پادشاهان پیشین در
رعایت رعیت سستی کردی و لشکر را بسختی داشتی لاجرم دشمنی صعب روی نمود همه پشت وادند لشکر بسختی داشتن
عبارت از ندادن زر ست دشمنی بیار وحدت صعب صفت دشمن روی نمودای مقابل آن بادشاه گردید همه لشکر
پشت وادند پشت دادن بمعنی منهزم شدن **قطعه** چو دارند گنج از سپاهی دریغ ؛ دریغ آیدش دست بردن به تیغ ؛ چه
مردی کند در صف کارزار ؛ چو دستش تهی باشد از روزگار ؛ دریغ اول بمعنی حیف و افسوس شین آیدش راجع
بسپاهی روزگار زمانه و عهد پس اینجا بحذف مضاف است ای نعمت روزگار یکی را از آنان که غدر کردند با من
دوستی داشت ملامت کردم و گفتم دونست و ناسپاس و سفله و ناحق شناس که باندک تغیر حال از مخدوم قدیم برگردد
و حقوق نعمت سالها در نوردد دون بالضم بمعنی سوا و غیر و کمینه و اینجا بمعنی اخیر است دونست و ناسپاس
و سفله ناحق شناس ضمیر مقدم کاف که باندک بمعنی هر که مبتدا ر یعنی هر که باندک تغیر حال از مخدوم قدیم برگردد الخ اشارت بوید
دونست و ناسپاس آه تغیر حال عبارت از ندادن مشاهره سپاه بغیرست نعمت سالها ای نعمت در زیکه سالها خورده با نورد
پیچیدن و کنایت از فروگذاشتن ست گفت اگر بکرم معذور داری بگویم که اسپم بی جو بود و نمد زین به گرو سلطان که بزر
باسپاهی بخیلی کنند با وی بجان جوانمردی نتوان کرد معذور داری ای معذور داشتن و جرأت کردن در جواب
نشاید ابر گردیدن می شاید مزاوار لائق ست زیرا که اسپم بی جو بود ای اسپ بی جو بود اگر سنه نمد زین بفتح
نون و میم و سکون دال مهمله و کسر زای معجمه و سکون تحتانی و نمدیکه بر پشت اسپ بنهند و زین بر زیر آن

گذارد یعنی خوگیر گردای نه دین برای قوت خود پیش بقالی گرد نه سلطان که بزرآه مقوله سپاهی یا شیخ
علیه الرحمة بجان جوانمردی گردن جان دادن در راه او **فرد** زر بده مرد سپاهی را تا سر بدهد • وگرش زر ندهی
سر بنهد در عالم • سر در عالم نهادن یعنی گریختن **شعر** اذا شبع الکمی یصول بطشا • وخاوی البطن یبطش بالفرار
اذا حرف شرط شبع الکمی جمله شرطیه یصول بطشا جزا شبع مثل عالم مشتق از شبع بالفتح یعنی سیری و سیر شدن
از طعام کمی مثل تقی یعنی مرد دلاور فاعل شبع یصول فعل مضارع معلوم مشتق از اصول یعنی حمله زدن بطش
بالفتح سخت گرفتن و حمله کردن منصوب است بنا بر آنکه مفعول مطلق است مثل قعدت جلوسا خاوی اسم فاعل مشتق
از بطش فرار بالکسر گریختن یعنی وقتیکه سیر میشود دلاور حمله میکند حمله کردنی و مرد تهی شکم حمله میکند بگریختن و شبع
وخاوی البطن احتمالی دارد که محمول باشند بر حقیقت و احتمالی دارد که اول کنایت از غنی و ثانی کنایت از فقیر شیخ
علیه الرحمة انتقال فرموده از مطعون شدن آن سپاهی به نصیحت بی نوکری یعنی اگر آن سپاهی نوکر پادشاه نبودی
بگریختن عیبناک نگردی و به هزیمت داغدار گشتی لیکن این فهم کار دانشوران است چنانچه وزیر معزول فرمود **حکایت**
یکی از وزرا معزول شد و بحلقه درویشان در آمد و برکت صحبت ایشان در وی اثر کرد و جمعیت خاطرش دست
داد ملک بار دیگر باد دلخوش کرد و عمل فرمود قبول نکرد و گفت نزد خردمندان معزولی به مشغولی معزول
اسم مفعول مشتق از عزل بالفتح بیکار کردن کسی یعنی جدا کردن و دور شدن از کنیز کسی و زن حلقه درویشان
جماعت فقیران جمعیت خاطر آنکه از همه بمشاهده واحد پردازی ضد تفرقه که عبارت ست از بستگی
دل را بواسطهٔ تعلق با امور متعدده پراگنده ساختن عمل فرمود ای بکار وزارت منصوب کرد معزولی به زیراکه
در وی جمعیت ظاهر است زیراکه در مشغولی تفرقه است **قطعه** آنانکه بکنج عافیت بنشستند • دندان سگ و دهان
مردم بستند • کاغذ بدریدند و قلم بشکستند • وز دست زبان حرف گیران رستند • عافیت صحت و سلامتی
اینمعنی درینجا کنایت از بی تعلقی ست چنانچه سیاق کلام مقتضی آنست دندان و دهانش از خود باز داشتن
مصراع ثالث معطوف است بر مصراع اول بتقدیر حرف عطف ای وانکه کاغذ بدریدند ای ترک
نوشتن کرده اند از دست حرف گیران که عبارت از انگشت نهادن باشد خلاص یافته اند و همچنین از دهان
ایشان که عبارت از عیب کردن باشد و در بعضی نسخه مصراع رابعه وز دست و زبان الخ واقعه است
برین تقدیر مصراع کاغذ بدریدند از آنکه هیچکس مراسله و مخاطبه مجادله ندارند پس برین تقدیر مصراع ثالث
به مصراع ثانی خواهد بود یعنی آنکه بکنج عافیت بنشستند دندان سگ و دهان از خود باز داشتند و هیچکس

مراسله و مخاطبه ندارند و از حرف گیران معترض رهائی یافتند ملک گفت هر آئینه ما را خردمند کافی باید که تدبیر
مملکت را شاید گفت ای ملک نشان خردمند کافی آنست که بامثال چنین کارها تن در ندهد خردمند کافی بے
پس بیند بهر کاری و رای تدبیر مملکت را معنی برای است چنین کارها حکم با سیاست است و در سیاست دل
آزاری ست تن در دادن قبول کردن و راضی شدن تن در ندهد اے راضی نشود **بیت** - همای بر سر
مرغان ازان شرف دارد + که استخوان خورد و طائر نیازارد + هما بالضم نام جانوریست که استخوان
بوسیده و سوده بخورد و سایه او بر سر هر که افتد بادشاه شود طائر نیازارد ای هیچ مرغ را شکار نیکند پس در
ریاست ظاهر دل آزاری ست و عدم دل آزاری در عزلت و ریاست باطنی است **حکایت**
سیاه گوش را گفتند که ترا ملازمت صحبت شیر بچه سبب اختیار افتاده گفت تا فضله صیدش میخورم و از شر دشمنان
در پناه صولتش زندگانی میکنم گفتند که اکنون بظل حمایتش در آمدی و بشکر نعمتش اعتراف نمودی چرا نزدیک
وی نروی تا بحلقه مخلصت شمارد گفت از بطش وی همچنان ایمن نیستم سیاه گوش جانوریست شکاری و در
صحرا ملازم شیر میباشد پیوسته بودن بجای یا به نزد کسی فضله آنچه زیاده از اندازه باشد حمایت بالکسر نگهبانی
اعتراف اقرار کردن مخلص بفتح لام است بطش سخت گرفتن **بیت** اگر صد سال گبر آتش فروزد + چو یکدم اندران
افتد بسوزد + افتد که ندیم حضرت سلطان زر بیابد و باشد که سرش برود گبر آتش فروزد برای پرستش ا
و باشد هر دو بماند یعنی احتمال است سرش برود ای کشته گردد حضرت شیخ نظامی علیه الرحمة فرموده
بیت خطرهاست در کار شاهان بسی + که با شاه خویشی ندارد کسی + همانا که پیوند شه آتش است
با تش دراز و رو دیدن خوش است + و حکما گفته اند که از تلون طبع بادشاهان پر حذر باید بود که وقتی بسلامی برنجند
و گاهی بدشنامی خلعت دهند آورده اند که ظرافت بسیار هنر ندیمان است و عیب حکیمان + تلون گوناگون شدن
حذر ترسیدن ظرافت خوش طبعی و بزرگی و بازی ندیم پشیمان حریف شراب و جز ان همنشین بزرگان
حکیم آنست که بطریق استدلال اشیا را موجوده را چنانچه اشیا است بقدر حاجت بشری و استعمل بر مقتضاے
علم نموده و الا باصطلاح محققان بمجرد علم حکیم نمیخوانند و هر که چنین باشد در کلام او کذب و بازی و استهزا نموده باشد
ظرافت بسیار الخ زیرا که البته دوری کذب و سخریه و استهزا خواهد بود و اگر ثالث است که هما کذب و غیره موجب
خرابی ظریف و باعث استیصال آن میشود پس قید بسیاری احترازی است چه ظرافت اندک که در وی کذب و سخریه و
استهزا نباشد عیب نیست چنانچه از ان سرور کائنات صلی الله تعالی علیه وسلم ظرافت بوجود آمده عیب حکیما ن زیرا که

رستگر است روی است **بیت** تو بر سر قدر خویش باش و وقار • بازی و ظرافت به ندیمان بگذار • خطاب است بعالم
حکیم قدر بالفتح اندازه کردن و توانا شدن و بزرگ داشتن و قسمت روزی و توانگر و بی نیازی و طاقت
اینجا بمعنی بزرگی و مرتبه است وقار بالفتح آهستگی و بردباری امیدگی عقل بکمال رسیدن شیخ علیه الرحمه بر تلون طبع
بادشاهان قولی آورده که بادشاه مغرب خود را گفته دروغ غارت کرده و باز پرسش فرمود پس گفت **حکایت**

یکی از رفیقان شکایت روزگار ناموافق و ایام نامساعد به نزدیک من آورد که کفاف اندک دارم و عیال بسیار

طاقت بار فاقه نمی آرم بارها در دلم می آید که باقلیمی دیگر نقل کنم تا بهر صورت که زندگانی کرده شود کسی را بر نیک
و بد من اطلاع نباشد رفیق همراه در سفر واحد و جمع آمده و حمدونا دان شکایت بالکسر گله و شکوه مفعول آرد سوا
سازگاری کننده موافق ناسازگار صفت روزگار رای روزگاری که بوی ناسازگار بر مراد وی نمیگردد مساعد
اسم فاعل مشتق از مساعدت با اول مضموم و چهارم مفتوح کسی را یاری کردن نامساعد یاری نکننده صفت
ایام ای ایامی که با وی یاری نکننده بود ای مخالف بود بنزدیک من آورد ای پیش من گله روزگار کرد که کفاف
بیان شکایت است کفاف بالفتح قدر قوتیکه بسنده باشد عیال بالکسر و هو الافصح و قیل بالفتح زن و فرزند و توابع
بعضی گفته که عیال بالکسر عیل بروزن سید مثل جیاد و جید و عیال جمع الجمع است مثل صیاد جمع صیاد فاقه معروف
درویشی و حاجتمندی که باقلیمی دیگر الخ بیان در دلم آید ای از تیر از نقل بفتح یکم و سکون دوم از جای بجای
بردن چیزی نقل کنم ای بروم تا بهر صورت الخ برای تفریع است اطلاع بالکسر واقف شدن و دیده و گردیدن
اطلاعی ای بوجهی آگاهی نباشد **بیت** بس گرسنه خفت و کس ندانست که کیست • بس جان بلب آمد که بر او کس

نگریست • باز از شماتت اعدا می اندیشم که بطعنه در قفای من بخندند و سعی مرا در حق عیال بر عدم مروت حمل کنند
و گویند که کیست میان ندانست جان بلب آمدن بمعنی مردن آید که بروی کس نگریست شماتت بالفتح شاد
شدن بر مکروهی که بکسی رسد بطعنه الخ بیان و شماتت قفا پس گردن در قفای من ای در پس من حق ثابت و سزاوار
و درست و راست و واجب که تاوان و نفقه باشد و اگر حق بمعنی باب گفته شود میتواند چنانچه میگویند که فلان در حق چنین
گفت ای در باب فلان و نیز باب بمعنی حق آمده است مروت بالضم و التشدید و مردی و مردمی جوانمردی برکسی گویند ا
بیکه گر میگویند **قطعه** ببین آن بی حمیت را که هرگز • نخواهد دید روی نیکبختی • که تن آسانی گزیند خویشتن را • زن و فرزند
بگذارد بسختی • قوله حمیت بالفتح و التشدید با عزت و ننگ بجمیت بعزت و رای بی حمیت را علامت مفعولیت که
مفعول ببین است و بیت ثانی مفعول ثانی او که هرگز آخر البیت جمله دعائیه است و در محاسبه چنانکه معلوم است چیزی دانم که بو

شما جهتی معین شود که موجب جمعیت خاطر باشد بقیه عمر از عهده شکر آن بیرون نتوان آمد گفتم ای برادر عمل پادشاهان

دو طرف دارد امید نان و بیم جان و خلاف رای خردمندانست بدین امید در آن بیم افتادن علم محاسبه سیاق

معلوم ای ترا معلوم است معونت یاری کردن جهتی بیا نکرده ای کدام جهت نوکری و تعلق که موجب جمعیت خاطر باشد

صفت جهتی شکر آن جهت معین شدن بدین امید ای امید نان در آن بیم ای بیم جان قطعه کس نیاید

بخانهٔ درویش ✤ که خراج زمین باغ بده ✤ یا به تشویش غصه راضی شو ✤ یا جگربند خویش زاغ بنه ✤ که خراج الخ ای

برای آنکه خراج الخ بکسر باج و آنچه از کاردانیان در علیا حاکمان و زیردستان بگیرند تشویش پریشان داشتن

کردن جگر بالکسر و فتح کاف فارسی بمعنی معروف و زنخ و پسر و فرزند و اسطهٔ هر چیزی کذا فی عبد اللطیفی و در متعارف نیز فرزند

را جگر گویند و اینجا بمعنی فرزندست و لفظ بند متعلق کلمه بنه ای بنده بند نهادن بندی ساختن زاغ معروف و نیز آهنگ و

آدمی فتنه انگیز حاصل آنکه در عمل پادشاه این فائده است که خود را تا او بحساب بندی سازد در آنجا به تشویش غم

راضی شود یا فرزند خود را پیش سر سنگ بند بنه گفت این سخن موافق حال من نگفتی و جواب سوال من نیاوردی

نشنیده که گفته اند هر که خیانت ورزد دستش از حساب بلرزد حال من آکه دیانت و امانت وسعت کفاف نورزم

ای اختیار نکنم بیت راستی موجب رضای خداست ✤ کس ندیدم که گم شد از ره راست ✤ راستی ای عدم

خیانت در عمل و درستی در حساب بموجب رضامندی خدا تعالی است فکیف رضامندی مردم گم شدن بگمراهی افتادن

و پریشان شدن و حکما گفته اند که چهار کس از چهار کس بجان آیند حرامی از سلطان و دزد از پاسبان و فاسق از غماز و

او محتسب از آنکه حساب پاکست از محاسب چه باک بجان آمدن عاجز شدن حرامی مردم حرام ده فاسق مرد بدکار و تارک

امر حق تعالی غماز بالفتح و التشدید میم جو خبر مردم برند پیش کسی بردی پی باد و فارسی زن فاحشه و بدکار را گویند محتسب

اسم فاعل مشتق از احتساب بمعنی تهی کردن از چیزی که در شرع ممنوع باشد قطعه مکن فراخ روی در عمل اگر خواهی که وقت

رفع تو باشد مجال دشمن تنگ ✤ تو پاک باش برادر مدار از کس باک ✤ زنند جامه ناپاک گازران بر سنگ فراخ روی ای بیجا

و اسراف مکن فراخ روی در عمل جزای مقدم اگر خواهی که وقت تا آخر البیت شرط رفع پیش صاحب گذرانیدن حساب گویند و در شرح

عربی بمعنی العزل عن المنصب نموده مجال جای جولان نمودن مجال دشمن تنگ امیدوار حرف گردن دشمن تنگ باشد ای طعن بر ترا

نتوان کرد گازر آنکه شستشوی کند بر سنگ زدن بمعنی شقه جامه را بر سنگ زدن گفتم حکایت آن روباه مناسب حال تست

که دیدندش گریزان افتان و خیزان کسی گفتش چه آفتست که موجب چندین مخافتست گفت شنیدم که شتران را

بسخره میگیرند گفت ای سفیه شتر را با تو چه مناسبت است و ترا با چه مشابهت گفت خاموش اگر حسودان بغرض

بغرض گویند که این نیز بچهٔ شترست گرفتار آیم کرا غم تخلیص من باشد تا تفتیش حال من کند و تا تریاق از عراق آورده شود مارگزیده مرده شود حکایت آن روباه ای قول آن روباه و جواب آنکه اگر حسودان بغرض گویند الخ حال همان دیانت و امانت مخاف ترسیدن سُخره بالضم کار بیمزد و سفیه نادان و سبک عقل حسودان بقاعدهٔ فارسیان جمع حسود بفتح اول و ضم ثانی بدخواه و غرض بفتحتین نشانهٔ تیر و خواست و قصد و دل تنگ و ملول شدن و ستوه آمدن و آرزومند شدن و ترسیدن و اینجا بمعنی خواست و قصد است ای بخواست بدخواهی که این نیز شتر است مقولهٔ قول کرا غم تخلص الخ جزا شرط تخلیص پاک کردن و رهانیدن تفتیش کاوش بد و نیک جستجو کردن تا تفتیش حال من کند تعزیه غم تخلیص ست تریاق بالکسر در اصل لفظ یونانی ست از تریوق و آن اسم است هر چیزی را که میگیرند از حیوان مثل افعی و مانند آن بعده نام نهادند مرداروی را که لحوم افاعی در و داخل کنند بر آی دفع سموم و جوهری گفته که تریاق بالکسر دوای ست مر سموم را فارسی معرب سب و عرب آنرا تریاق گویند از آنکه مذهب عجم است تریاق بالکسر معجون نیست معروف که آنرا تریاک فاروق و تریاک گویند و بفارسی قادزهر خوانند و قیل آن مهره ایست از کف مانخوار و قیل کف گاو دشتی و هر که سوی شیر یا زهر خورده یا مارگزیده باشد او را شفا بخشد و اکثر از جانب عراق بر آید کذا فی الکشف عراق بالکسر معروف و آن دو عراق هست عراق عرب و آن سوی دجله بغداد ست و عراق عجم و آن سوی شیراز ست گفتم ترا همچنین فضل است و دیانت و تقوی و امانت اما متعنتان در کمین اند و مدعیان گوشه نشین آنکه حسن سیرت ست لست بخلاف آن تقریر کنند در معرض خطاب پادشاهی افتی و در آن حالت کرا مجال مقالت باشد مصلحت آن می بینم که ملک قناعت را حراست کنی و ترک ریاست گیری که عاقلان گفته اند فضل فضیلت و علم دیانت دینداری تقوی پرهیزگاری امانت امین بودن بر سپرد کسی متعنت عیب جوئی و ایذار سانندهٔ کمین پنهان شونده در گذار و جز آن و قصد برگشتن دشمن بر سبیل خفیه و اینجا همین بمعنی مقصود ست مدعی از دعا بمعنی دعوی کردن و اینجا مراد مدعیان کاذبه اند نه صادقه تقریر بیان کردن فاعل تقریر کنند همان متعنتان و مدعیان معرض جای عرض و بمعنی منزله چنانچه گویند فلان در معرض هلاکست یعنی بمنزلهٔ هلاکت ست خطاب بالکسر با کسی سخن گفتن و در عرف چون با کسی ملک عتاب کنند یا غضب شود بر و گویند فلان در تحت خطاب آمد در معرض خطاب پادشاه افتی مقال است گفتگوی مصلحت صلاح کار قناعت بالفتح راضی شدن بانکه چیزی حراست نگهبانی نمودن ریاست بالکسر مهتریست بیت بدریا در منافع بیشمار است ٭ اگر خواهی سلامت بر کنار است ٭ بدریا

در ای دُر دریا این تمثیل در عمل پادشاهان منافع هستند امّا مضرت نیز هست پس سلامتی بر کنارست رفیق چون

این سخن بشنید بهم برآمد و روی درهم کشید و سخنان رنجش آمیز گفتن گرفت که اینچه عقل ست و کفایت و فهم و درایت

قول حکما درست آمد که گفته اند دوستان در زندان بکار آیند که بر سفره دشمنان دوست نمایند رنجش آمیز ای آمیخته بریخ آزردگی و شین رنجش با قبل مکسور مصدر نیست کفایت دریافت و بندگی و درایت دانستن که بر سفره الخ علت بکار آیند ست **قطعه** دوست مشمار آنکه در نعمت زند + لاف یاری و برادرخواندگی

دوست آن دانم که گیرد دست دوست + در پریشان حالی و درماندگی + دیدم که متغیر میشود و نصیحت من

بغرض میشنود نزدیک صاحب دیوان رفتم بسابقه معرفتیکه درمیان ما بود حالش بگفتم و اهلیت و استحقاقش بیان کردم تا بکار مختصرش نصب کردند در نعمت ای در وقت وجود نعمت و کلمه زند مصراع ثانی مربوط است که گیرد الخ بیان آن مصرعه رابعه ظرف متعلق ست که گیرد و متغیر میشود ای بغضب می آید چه وقت صاحب آن متغیر میشود از حالت سلامت بر میگردد و بغرض ای حصول مطلب خود که صاحب الغرض مجنون دیوان بالکسر در اصل دوان بوده است واو اول بکسر ماقبل یا گردید و صاحب دیوان وزیر معرفت آشنائی که درمیان بود ای درمیان ما و صاحب دیوان بود اهلیت و استحقاق سزاوار شدن استحقاقش بیان کردم این سزاوار بودن و بکاری و خدمتی بیان کردم چندین برین برآمد لطف طبعش بدیدند و حسن سیرتش بپسندیدند

کارش از آن پایه درگذشت و بمرتبه بالاتر از آن متمکن گشت همچنان نجم سعادتش در ترقی بود تا باوج

ارادت رسید و مقرب حضرت سلطان شد و مشار الیه و معتمد علیه گشت بر سلامت حالش شادمانی

کردم و گفتم **فرد** ز کار بسته میندیش و دل شکسته مدار + که آب چشمه حیوان درون تاریکی ست + چندین ای چند مدت برین آمد ای بر حالیکه بکار مختصرش منسوب کردند لطف بالضم مهربانی و نرمی لطف طبع ای نرمی در معاملت و مهربانی در حق مردم که ناشی از طبع او بود از آن پایه ای از پایه که بدان منسوب بود درگذشت ای برتر شد و والا رتبه ای بار یک و زبردست و بزرگ قدر و جاه و بلندی والاتر از آن ای بلند تر از مرتبه سابق متمکن قرار گیرنده و نجم ستاره سعادت نیکبختی نجم سعادت ترقی بر بالا بر شدن اوج طرف بالا چیزی معرب که کلمه هندیست چنانچه مولانا عبد العلی برجندی در حاشیه چغمینی گفته اند معرب او جهه ست و این انسب و اشهر ست کذا فی الرشیدی اراده خواستن باوج ارادت ای بلندی آرزوی خود که تقرب حضرت سلطان بخاطر داشت و مقرب حضرت ای تقیید بی ارادت خواهد بود و مشار الیه

و بالضم اشارت کرده شده بسوی او و اصل آنست که چون شخص مشهور نامور و مردم مشتاق دیدن او می شوند و دیگر دیده

پس در محفل که وی باشد و از کسی که واقف بود می پرسند وی باشارت او را تعیین کند و لهذا گفته اند که مشار الیه

بالبنان چون اینجا لت اشتهار و اعتبار را مشار الیه بودن لازم ست بطریق کنایت مشهور و معروف

و معتبر و معتمد مستعمل میشود معتمد علیه اعتبار کرده شده بر و که آب چشمه آه علت مصراع اول بطریق تمثیل چنانچه

آب حیوان در ظلمات ست کشاد کار مفوض در بستگی کار ست چنانچه شیخ نظامی علیه الرحمة فرموده **بیت**

شادو بی زانکه دل من غمیست + کامدن غم سبب خرمی ست + **شعر** الا لاتحزن اخ البلیة + فللرحمن الطاف خفیه

این شعر معرب خرد مذکورست الا حرف تنبیه لاتحزن صیغه نهی حاضر مشتق از حزن بمعنی غم و اندوه

اخ البلیة منصوب منادے ست که حرف ندا محذوف ست و در بعضے نسخه اخو البلیة است برین تقدیر بدل از

ضمیر فاعل بود که در نهی ست و طریق عرب آنست که در بیان الصاق و اتصال بچیزے لفظ اب و اخ را در میان آرند

اخ البلیة اے صاحب بلا فا در فللرحمن برائے تعلیل ست الطاف جمع لطف بمعنی رفق و احسان خفیه پنهان

صفت الطاف یعنی هر آئینه اندوهگین مباش اے گرفتار بلا و محنت بجهت آنکه حضرت حق را لطفهائے پنهان از چشم

هر دم میباشند شاید که در ضمن این بلا و محنت مصلحتی باشد **فرد** منشین ترش تو از گردش ایام که صبر + گرچه تلخست و لیکن بر

شیرین دارد + ترش نشستن اندوهگین بودن گردش ایام ای سختی ایام چه مقررست که وقت سختی آمدن میگویند

فلانے را گردش ایام ست صبر بفتح یکم و سکون دوم شکیبا کردن که صبر مصراع ثانی مربوط ست و این جمله علة

منشین ترش است یعنی صبر بر سختی کردن اگرچه در ابتدا تلخست لیکن در انجام بشیرین دارد چنانچه در حدیث ست

الصبر مفتاح الفتاح در ان قربت مرا با طائفه یاران اتفاق سفر حجاز افتاد از زیارت مکه باز آمدم بدو سترلم

استقبال کرد ظاهر حالش دیدم پریشان و در هیئت درویشان گفتم حال چیست گفت چنانچه تو گفتی طائفه بر من حسد

بردند و بخیانتم متهم کردند ملک دام ملکه در کشف حقیقت آن استقصا نفرمود و یاران حمیم و دوستان قدیم

از کلمه حق خاموش ماندند و صحبت دیرینه فراموش کردند قربت بالضم نزدیکی در آن قربت اسے در آن نزدیکی

جمعیت رفیق سفر بسوے حجاز که بر آن حج بود مکه بالفتح و تشدید شهری که در وکعبه واقع شده دگاهے باعتبار ذکر

محل و اراده حال مراد از وکعبه دارند پس مراد از زیارت بیت الله است زاد و بالله تعالی شرفا بدو منزل استقبال

پیش رفتن در روی بچیزی آوردن طائفه ای طائفه حاسدان کشف بالفتح کشاده و برهنه کردن حقیقت آن اے

تحقیق و راستی وقوع آن استقصا و بنیاد ل شدن و طلب بنیاد ل کردن حمیم گرمی داری یار اسئے که در یارے

گرم باشد از کلمه حق فراموش شده ای یاران جمیم صحبت دیرینه فراموش کرده اے دوستان قدیم **قطعه**

بچشم خدا چون کسی اوفتاد + همه عالمش پای برسر نهند + چو بینند کاقبال دستش گرفت + ستایش کنان دست

برسر نهند + پاے برسر نهادن خوار داشتن دست برسر نهادن سلام کردن و تعظیم او داشتن فی الجمله

بانواع عقوبت گرفتار بودم تادرین هفته که مژده سلامتی حجاج رسید از بندگرانم خلاص کردند و ملک موروثم

خاص گفتم و رسان نوبت اشاره من قبول نکردی که عمل پادشاهان چون سفر دریاست سودمند و خطرناک یا گنج برگیرند

یا در تلاطم بمیرند حجاج یعنی حج کننده اسم فاعل صفت جماعت که بحج میرود واقع میشود لهذا معنی حجاج بجمع کنند

و حاجی فرد است منسوب بانجماعت فاعل خلاص کردند کسان بادشاه و همچنان فاعل خاص کردند یعنی تمام املاک من

بخالصه در آوردند تا آنکه ملک موروثی مثلاً خانه بخالصه سپردند دران نوبت نوکری کردن اشارت من اے گفتن

من که عمل بادشاهان که بیان اشارت ست سفر دریا عبارت از سفریست که برائے حصول فرید دریا میروند چنانچه

از بیت آینده می آید تلاطم باهم گرطپانچه زدن و بریکه گر زدن موجها دریا **بیت** یا در بهردو دست کند خواجه برکنار

یا موج روزی افگندش مرده برکنار + در بالضم لولو بود که در صدف وجود گیرد و خواجه هماطالب در که نیواسے دریا

میرود چنانچه از بهردو دست کشد می آید کنار اول بمعنی بغل و ثانی بمعنی کرانه دریا از بین بیش درویش را بملامت

خراشیدن و نمک برجراحت پاشیدن مصلحت ندیدم بدین دو کلمه اختصار کردم و گفتم بیش بنا رتا نزی بمعنے

زیاده نمک پاشیدن بران ریش بدیدن دو کلمه اشارت بدو بیت آینده است **قطعه** ندانستی که بینی بند برپاے

چو در گوشت نیاید پند مردم + دگر ره گر نداری طاقت نیش + مکن انگشت در سوراخ کژدم + مقوله قول ست که بینی

بیان ندانستی ست ای ندانستی اینکه بینی بند برپا این مصراع ثانیست و گر راه ای دگر بار طاقت نیش کژدم خوردن

چنانچه از سوراخ کژدم آید غار کژدم دگژدم بکاف عربی مرکبست از کژ که مرادف کج است و از دم که بمعنی معروف

چون شیخ علیه الرحمته تلون طبع بادشاهان فرموده بتقریب تلون طبع بزرگان نیز بیان کرده فرمود **حکایت**

تنی چند در صحبت من بودند ظاهر ایشان بصلاح آراسته و باطن بصلاح پیراسته یکی از بزرگان که حسن ظن بلیغ

در حق این طائفه داشت و ادرار روزی معین کرد یکی از ایشان حرکتی نمود که مناسب حال درویشان نبود ظن

انشخص فاسد شد و بازار اینان کاسد خواستم که بطریقی کفاف یاران مستخلص کنم آهنگ خدمتش کردم در بانم رها

نکرد و جفا گفت معذورش داشتم که گفته اند بارتی سو جب ادب متقدمین ست که آخر موصوف یار می آرند صلاح

بالفتح نیکی ضد فساد فلاح بالفتح رستگاری و فیروزی و بقلمانیدن درخیر و نیکی بزرگان آدولت مندان و امیران

چنانچه اصلاح شیخ علیه الرحمة است حسن ظن ای اعتقاد و ادرار انعام همیشگی و ادرار اهیمی بمعنی پیوسته کسی را چیزی
دادن و اینجا مراد وظیفه و روزینه است معین آمقرر گرای شاید یعنی مرا علم نیست شاید از ان حرکتی
کرده باشد حرکتی ای کاری ظن آن شخص ای حسن ظن و اعتقاد آن شخص ای آن بزرگ فاسد شد تباهی و تباه
شدن بازار رونق و آبروی کاسد اسم فاعل مشتق از کساد بمعنی ناروائی متاع و جز آن بطریق بیا بتنکیر بمعنی
وجهی کفاف روزینه که وجه قوت یاران بود مستخلص بفتح لام اسم مفعول از استخلاص بمعنی رهائی جستن و خلاص
کردن آهنگ قصد خدمت بالکسر چاکری کردن و اینجا بمعنی حضور در رو بر دست چنانچه محاوره حال است که میگویند
بخدمت فلان چنین و چنان عرض کردم شین خدمتش راجع بر بزرگ جفا گفت یعنی کلمه که موجب جفا باشد گفت
با گفتن بمعنی کردن باشد چنانچه در محاوره ما آمده است حافظ علیه الرحمه میفرماید مصرع حافظا ترک جهان گفتن
دلیل خوشدلی ست + کذا فی الحاشیه که گفته اند علت معذوریست **قطعه** در امیر و وزیر سلطان را + بیوسیلت
مگرد پیرامن + سگ و دربان چو یافتند غریب + این گریبان گرفت و آن دامن + وسیله بالفتح نزدیکی و دست آویز
هرچه بسبب آن نزدیکی جویند بچیزی پیرامن ای پیرامون بکسر اول و یاء مجهول بمعنی اطراف و گرداگرد چیزی
که باشد و پیرامن در بمعنی مقدم است ای پیرامن در امیر و وزیر سلطان بیوسیله مگرد و غریب بیگانه و مسافر
و گریبان که بظاهر مفرد مینماید مرکب است از لفظ گری بکاف فارسی مکسور و یای مجهول بمعنی کردن آمده است
و از لفظ بان که بمعنی نگاه دارنده است چنانچه در باغبان و دربان کذا فی الحاشیه بیت ثانی لف و نشر غیر
مرتب ست این اشاره بدربان است و آن اشارت بسگ پس حاصل این دو بیت آنست که دربان
در جفاگوئی بدو وجه معذور است یکی بیوسیله رفتن من دوم بدخوئی ذاتی دربان هرچند آنکه مقربان حضرت

آن بزرگ بر حال من وقوف یافتند باکرامم در آوردند و برتر مقامی معین کردند اما بتواضع فروتر نشستم و
گفتم **بیت** بگذار که بنده کمینم + تا در صف بندگان نشینم + لفظ حضرت درین مقام مطابق لغت بمعنی
مستعمل شده وقوف دانستن و مطلع شدن اکرام گرامی کردن و بزرگ داشتن کاف که بنده برای علت است تا

در صف برای تفریع است گفت الله الله چه جای این سخن است **بیت** گر بر سر چشم من نشینی + نازت بکشم
که نازنینی + فی الجمله بنشستم و از هر دری سخن در پیوستم تا حدیث زلت یاران در میان آمد و گفتم الله الله لطف
الطریق برای تحذیر است ای اتق الله اتق الله چنانچه در حدیث است الله الله فی اصحابی و فارسیان در تعجب
استعمال کنند این سخن ای بگذار که من بنده کمینم الخ ناز کشیدن معشوق خود را از عاشق طلب اعراض کردن

اوروی عنای ذاتی متضمن برانگیخت عاشق بر عشق او چنانچه شیخ علیه الرحمة فرمود **بیت** دیدار مینمائی و پرهیز میکنی + بازار خویش و آتش ما تیز میکنی + هم او فرماید **بیت** معلمت همه شوخی و دلبری آموخت - جفا و ناز و عتاب و ستمگری آموخت + اکنون هرچه از عتاب و شوخی و جفا و غیره در حق عاشق از معشوق واقع شود از بانه گویند پس اینجا ناز بهمین معنی ست فافهم نازنین محبوب معشوق فی الجمله ای حاصل سخن نشستم در بفتح دال مهمله دروازه که بتازی باب خوانند و دره کوه و رتبه مرتبه و باب در کتابهای سر سخن میگویند و بمعنی نوع و جنس بمعنی زدن و ریدن و امر از دریدن و پیشه اینجا بمعنی نوع و جنس ست ای از هر جنس سخن در پیوستم اے کردم ای از هر جنس سخن و همچنین در فارسی خطی بمعنی فعل دیگر میشود چنانچه برنشستن بمعنی سواری کردن و گوش داشتن بمعنی دیدن می آید زلت بفتح زاء معجمه و لام مفتوحه مشدده لغزیدن زلت یاران ای لغزش یاران که وقوع ناپسندیده باشد **قطعه** چه جرم دید خداوند سابق الانعام + که بنده در نظر خویش خوار میدارد + خدای راست مسلم بزرگواری و حلم + که جرم بیند و نان برقرار میدارد + سابق مشتق از سبق بالفتح پیش شدن و در گذشتن از اسپان و دیگر انعام بالکسر سابق الانعام دادن آنکه در نعمت دادن پیشی کننده است و در گزنده از دیگران کاف بنده رابطه است میان جملتین ای کدام جرم دیده که بنده را خوار میدارد و ایراد لفظ بنده حسن اول است چه نسبت ذلت و خواری بخود نسبت کرده الطاف بالکسر تنگی کردن و لطف نمودن کاف که بیند برای علت است حاکم این سخن بشنید و عظیم پسندید و فرمود تا اسباب معاش یاران بر قاعده ماضی مهیا دارند و مؤنت ایام تعطیل وفا کنند شکر نعمت بگفتم و عذر جسارت خواستم و در حال بیرون آمدم و گفتم حاکم همان یکی از بزرگان این سخن ای چه جرم دید الخ بمعنی بزرگ صفت سخن معاش و معیشت زندگانی کردن و آنچه بدان زندگانی کنند اسباب معاش اے اسباب گذران که روزینها باشد بر قاعده ماضی اے بر طریق و قانون گذشته مهیا مشتق از هیاه بمعنی ساخته شدن مؤنت ما یحتاج معیشت چون نفقه و توشه سفر ایام تعطیل ایامیکه دران روزینه نداده باشند در نگهداشت عهد و تمام دادن جسارت بمعنی تجاوز است و بمعنی دلیری زانکه در دلیری از حد خود تجاوز میشود و در حالت بیرون آمدم و گفتم **قطعه** چو کعبه قبله حاجت شد از دیار بعید + روند خلق بدیدارش از بسی فرسنگ + ترا تحمل امثال ما بباید کرد + که هیچکس نزند بر درخت بی بر سنگ کعبه بیت الله زاده الله شرفا حاجت آنچه حاجت از طلبند از دیار بعید متعلق شد و یار جمع دار بمعنی خانه دیدار بمعنی دیدن گفتار بمعنی گرفتن از بسی فرسنگ متعلق روند یعنی از خانها بعید قبله حاجات

هر دوم همین خانه کعبه شده است مردمان ازلبی فرنگ مسافت بسیار برای زیارت وی برند و حصول
حاجات وی نمایند تحمل اشتال های برداشت جسارت اشتال هاپی در پی میوه سنگ مغفول نزنند از انجا که
باعث تلون طبع بادشاهان گفتار حاسدان و بدخواهان ست باید که سلاطین بگفتار ایشان از آئین کرم و احسان برگردند
و طریق اکرام از دست ندهند چنانچه ملکزاده بگفتهٔ جلیس بی تدبیر از کرامت برگشت **حکایت** ملکزاده گنج فراوان
از پدر میراث یافت دست کرم بگشاد و داد سخاوت بداد و نعمت بیدریغ بر سپاه و رعیت بریخت **قطعه** نیاساید
مشام از طبله عود بر آتش نه که چون عنبر ببوید • بزرگی بایدت بخشندگی کن • که تا دانه نیفشانی نروید • میراث
از پدر مرده باقی مانده داد انصاف جوانمردی بریخت ای عطا فرمود قطعه در تعریف بخشش ست و ستایش کرم مشام
بالفتح و تشدید میم بینائی و موضع قوت شامه لیکن فارسیان مخفف استعمال کنند طبله بالفتح صندوقچه درم و دینار
و خریطهٔ ادویه و غیره عود چوب خوشبو که هندش اگر خوانند بر آتش نه ای بسوز عنبر بالفتح داروی خوشبو که چون او
و را بسایند خوشبوی دهد و بهترینش سفید بود که او را اشهب گویند بعد ازان ازرق که ازرقی خوانند بعد ازان
اصفر که خشخاشی خوانند کاف که چون عنبر ببوید علت ست یعنی عود بعد سوختن خوشبوی میدهد همچنین مال بغیر
بخشش فایده بکسی نمیدهد حرف شرط اول مصراع ثالث محذوفست بخشندگی کن زیرا که تا دانه بر و بیفشانی نروید

یکی از جلسای بی تدبیر نصیحتش آغاز کرد که ملوک پیشین مر این نعمت را بسعی اندوخته اند و برای مصلحتی نهاده
دست ازین حرکت کوتاه کن که واقعها در پیش است و دشمنان در پس نباید که بوقت حاجت فرو ماندگی باشد و ندا
آر و جلسا جمع جلیس بمعنی همنشین تدبیر صلاح اندیشیدن و اندیشه کردن در عاقبت کار حرکت اسے بخشش واقع
خواب و سختی جنگ **قطعه** اگر گنجی کنی بر عامیان بخش + رسد مر هر گدای را برنجی + چرا نستانی از هر یک
جوی سیم + که گرد آید ترا هر روز گنجی + یای گنجی برای تعظیم است یا برای عهد برنجی ای بقدر برنج یا جوی برای
وحدت است کاف که گرد آید برای علت ست ملکزاده روی ازین سخن درهم کشید و موافق طبعش نیامده

و مر او را زجر فرمود و گفت مرا خدای تعالی مالک این مملکت گردانیده است تا بخورم و ببخشم نه پاسبان که نگه دارم

فرد قارون هلاک شد که چهل خانه گنج داشت + نوشیروان نمرد که نام نکو گذاشت قارون نام در عربی قارح
بود و وی پسر عم موسی علیه السلام بود او چون او را غایت الفقر و درویشی دید علم کیمیا مر او را آموخت چهل خانه
گنج اندوخت چون حکم زکوة نازل شد قبول نکرد و بر موسی علیه السلام تهمت زنا برانگیخت تا بدعای موسی علیه السلام
در زمین خسف گشت چنانچه در آیت ان قارون کان من قوم موسی فبغی علیه اشارت بر آنست نوشیروان نمرد زیرا که

ذکر المرء عمره الباقی چون از ما سبق کرم گستری و رعیت پروری بادشاه معلوم شد بتقریب ذکر نوشیروان
که در بیت مسطور مذکور است حکایت نوشیروان عادل که ظلم را اثری بگذاشت و رعیت پروری بدرجه کمال رسانیده
در بیان آورده و فرمود **حکایت** آورده اند که نوشیروان عادل را در صیدگاهی کباب میکردند و نمک موجود نبود
غلامی را بروستائی فرستادند تا نمک بیارد نوشیروان گفت نمک بقیمت بستانی تا رسمی نشود و ده
خراب نگردد گفتند ازین قدر چه خلل زاید گفت بنیاد ظلم اول اندک بوده است در جهان هر که آمد
بران مزید کرد تا بدین غایت رسید **قطعه** اگر ز باغ رعیت ملک خورد سیبی + بر آورند غلامان او درخت
از بیخ + به نیم بیضه که سلطان ستم روا دارد + زنند لشکریانش هزار مرغ بسیخ + فاعل میکردند
وکسان نوشیروان وهمچنین فاعل فرستادند نمک بنود ای نمک موجود یاے غلامے براے تنکیر است
تا رتا نمک بیارد براے تفریع تا رسمی نشود ویاے فارسی اے بد دستور نگردد که اگر بادشاه ازین ده
خواهد گرفت ده خراب خواهد شد فاعل گفتند اعیان سلطنت بدین غایت اشارت است
بغایت ظلم نوشیروان که قبل از عدالت وی بود مرغ بسیخ زدن کباب ساختن چون ظلم سبب زوال
جاه دنیوی و وبال خسروی است پس شیخ علیه الرحمه تنبیه میفرماید **حکایت** ظالمی را شنیدم که خانه
رعیت خراب کردی تا خزانه سلطان آبادان کند بیخبر از قول حکما که گفته اند هر که خلق خدای بیازارد تا دل
مخلوق بدست آرد خدا تعالی همان خلق را برو گمارد تا دمار از روزگارش بر آرد **بیت** آتش سوزان
نکند بر سپند + آنچه کند دود دل دردمند + مخلوق همان سلطان یا مطلق دل بدست آوردن
رضامندی ساختن دمار بالفتح هلاکی و بمعنی دود که بتازیش دخان خوانند چنانچه در مدار الافاضل فرهنگ
مثنوی آورده است پس اینجا بمعنی و دوست دود بر آوردن کباب ساختن شیخ نظامی علیه الرحمه
فرموده **بیت** چو شاه از جهان رسم آتش زدود + بر آورد ز آتش پرستنده دود + کذا فی جهانگیری درد
دل آه سر جمله حیوانات شیر است و کمترین جانوران خر و باتفاق دانایان خر باربر به از شیر مردم در شیر اے
سردار باتفاق ای بادانایان **قطعه** مسکین خر اگرچه بے تمیز است + چون بار همی برد عزیز است
گاوان و خران باربردار + به از آدمیان مردم آزار + تا ملک را طرفی از ذمائم خلائقش بتقریبی معلوم شد
بشکنجه بر کشید و بانواع عقوبت بکشت بے تمیز بے عقل عزیز ارجمند ضد خوار طرف بفتحتین پاره
از چیزے ذمائم آن خصلت چه شکوه از مظلومان و مدد ظالمان و دستی ظالم ذکر شر عدل و چیز آن شکنجه بکسر عداسته

دالست بجلدان **قطعه** حاصل نشود رضای سلطان ٭ تا خاطر بندگان نجوئی + خواهی که خدای بر تو بخشد ٭
با خلق خدای کن نکوئی + رضا با لفتح خوشنودی خاطر جستن رضا طلب کردن کمی از ستمدیدگان بر وے
بگذشت و بر حال تباه او نظر کرد و گفت **قطعه** نه هر که قوت بازوی منصبی دارد + بسلطنت بخورد مال مردمان
بگزاف ٭ توان بحلق فرو بردن استخوان درشت ٭ ولی شکم بدرد چون بگیرد اندر ناف + حرف نفی مربوط است
بمصراع ثانی سلطنت قهر و غلبه گزاف بکسر کاف و رای معجمه و الف هرزه و بیهوده و بسیار و بیحساب و بیجه
یعنی هر که قوت و زور بازو و منصب میدارد مال مردمان بیحساب بقهر نخورد و تقیید درشت از انست که استخوان نرم
در حلق نگیرد و باعث درد در بدن شکم نشود ایضاً در نتائج ظلم و قواعد آن شیخ علیه الرحمة فرماید **حکایت** مردم آزاری را
حکایت کنند که سنگی بر سر صالح زد درویش را مجال انتقام نبود سنگ را با خود همیداشت تا وقتیکه ملک بران لشکری
خشم گرفت و در چاهش کرد درویش بیامد و همان سنگ بر سرش کوفت گفت تو کیستی و مرا این سنگ چرا زدے
گفت من فلانم و این سنگ همان سنگست که در فلان تاریخ بر سر من زدی گفت چندین روزگار کجا بودی گفت
از جاهت اندیشه میکردم اکنون که در چاهت دیدم فرصت از غنیمت شمردم که زیرکان گفته اند کینه کشیدن
از کسی تا وقتیکه غایت با خود داشته است و تخصیص نگهداری همان سنگ تا آنکه بسنگ انتقام کشیده شود و از
جهت صلاح آن شخص است تا در انتقام زیادتی نشود بسنگ زیاده و یا سخت بران در چاهش کردای در چاه او را اسیر کرد و درویش
بیامد ای بالای آن چاه آمد تاریخ وقت چیزی پدید کردن **قطعه** ناسزای را که بینی بختیار عاقلان تسلیم کردند اختیار ٭ چون ندارے
ناخن درنده تیز ٭ با بدان آن به که کم گیری ستیز + هر که با فولاد بازو پنجه کرد + ساعد سیمین خود را رنجه کرد + باش تا
دستش ببندد روزگار + پس بکام دوستان مغزش برآر ٭ مقوله زیرکانست چو بینی بختیار شرط و جزای آن محذوف
تسلیم رسانیدن و سپردن گردن نهادن بحکم و سلام کردن اینجا اگر بمعنی رسانیدن باشد چنانچه در شرح عربی بود
معنے چنانست که عاقلان رها کردند اختیار او صبر کردند بر ایذای او و بر قول اجزای شرط تسلیم فقط نیست
بلکه تسلیم اختیار است لفظ تیز در بیت دوم مفعول نداری است آمی نداری تیز بدان کنایت از بدان بقرینه
ناخن درنده گانست پولاده بازو سخت با زور پنجه کردن ستیزه کردن ساعد سیمین ساعد نازک و لطیف چه سیم
نسبت به پولاد لطیف است **حکایت** یکی از ملوک را مرضی هائل بود اعاده ذکر او ناکردن اولی ترست
طایفه از حکمای یونان متفق شدند که مر این رنج را دوا نیست مگر زهره آدمی که بچندین صفت موصوف
بود ملک فرمود تا طلب کردند دهقان پسری یافتند بدان صفت که حکما گفته بودند پدر و مادرش

بخواند و نعمت بیقیاس خوشنود گردانید تند و قاضی فتوی داد که خون یکی از رعیت ریختن برای سلامتی

نفس پادشاه روا باشد جلاد قصد کشتن او کرد و پسر روی سوی آسمان آورد و بخندید به هائل مشتق زہول

بالفتح ترسانیدن اعادت ذکر آن تا کردن اولی ترست از جہت کمال ہولناکی آن مرض مباد ایرد کر غلبہ کند چنانچہ

از حکما شنیده شده که بعضے امراض متعدیہ اند که بصحبت مریض یا بخوردن فضلہ آن یا بذکر آن ہمان مرضی بدیگری عارض

میگردد یونان بالضم نام ولایتی که مقدم اکثر حکماست و سلطان سکندر آنجا را بدر یا غرق آدمی بد ویا ریا بخواند

اول عربی برائے نسبت باد ہم و ثانی فارسی برائے تنکیر که بچندین صفت الخ صفت آدمی دہقان بالکسر معرب دہگان

که خدا اے دہ و ساکن آن و قتل کردن برائے سلامت نفس پادشاہ روا باشد و قتیکہ از قتل باد لیاے

مقتول بصلح دیت گرایند پس نعمت بیکران دادن پادشاہ در آغاز کشتن برائے خدا آن پسر بود و بعد کشتن دیت

خواہد داد جلاد بالفتح و تشدید لام آنست که جلد بیکند یعنی دره میزند و بکسر اول و تشدید را معروف و آنکہ بیکشد

اور سیاف میگویند و در عرف جلاد بمعنی سیاف مستعمل شده است کذا فی الحاشیہ قصد او کرد ای قصد کشتن او کرد

ملک پرسید درینحالت که توئی چه جاے خنده یست پسر گفت ناز فرزندان بر مادر و پدر میباشد و دعوی پیش

قاضی برند و داد از پادشاہ خواہند اکنون مادر و پدر بعلت حطام دنیوی مرا بخون سپردند قاضی بکشتنم فتوی داد

و سلطان راضی شد جز بخدا پناہم نماند حطام بالضم خورد و شکستہ شده در یزه ہر چیزی و اندک کل دنیوی اینجا بمعنی مال است

چه سابقه بیقیاس فرمود لفظ اندک داخل نیست بعلت حطام دنیوی ای بسبب مال دنیوی بخون در سپردند ای برائے کشتن

حوالہ کردند **فرد** پیش که برآورم ز دستت فریاد ✦ ہم پیش تو از دست تو میخواہم داد ✦ سلطان را دل ازین سخن بہم برآمد

و آب در دیده بگردانید و گفت ہلاک من اولی ترست از خون چنین بیگناہی ریختن سر و چشمش ببوسید و در کنار گرفت و نعمت

بیکران بخشید و آزاد گردانید گویند ہم دران ہفتہ ملک شفا یافت این بیت مناجات پسرست پیش خدا تعالیٰ کاف که برآورم بمعنی کدام است

ز دست فریاد زیرا که افعال عباد مخلوق حقتعالی ست چنانچہ آیت کریمہ واللہ خلقکم و ما تعملون بر آن دال بود و اراده او تعالی

ہیچکس بکس نفع و ضرر نمیرساند بہم برآمدن پریشان شدن آب در دیده گردانید بگریست **قطعہ** ہمچنان در فکر آن بیتم که گفت

پیلبانے بر لب دریاے نیل ✦ زیر پایت گر بدانی حال مور ✦ ہمچو حال تست زیر پاے پیل مقولہ شیخ رحمتہ اللہ علیہ است

گر آن ای فکر ندات آن بیت که چه نادر فرموده است و اگر فکر آن بیت از روی یاد داشتن مضمون آن بیت و عمل کردن

بران باشد اولی ست چه فکر ندرت در ہمان وقت کوشیدنست نه ہمه وقت چنانچہ مغفوری جامی علیہ الرحمة فرموده است

بیت کرر گرچه سحر آمیز باشد ✦ طبیعت را ملال انگیز باشد ✦ که گفت تا آخر البیت صفت بیت و بیت ثانی مقولہ پیلبانست

حاصل حکایت آنکه پادشاه را باید که از قتل بیگناه پرهیز کند که درین پرهیز پادشاه است **حکایت** یکی از بندگان عمرو لیث گریخته بود کسان بعقبش رفتند و باز آوردند وزیر باوی غرضی داشت اشارت بکشتن کرد تا دیگر بندگان چنین حرکت نکنند بنده سر در پیش عمرو بر زمین نهاد و گفت **بیت** هرچه رود بر سرم چو تو پسندی رواست بنده چه دعوی کند حکم خداوند راست • عمرو لیث عمرو لیسر لیث واگر عمرو بفتح عین و سکون میم باشد واو بعد ازین در رسم الخط نویسند واگر عمر بضم عین و فتح میم باشد واو ننویسند کذا فی الحاشیه عمرو لیث نام پادشاهی از نسل خلفاء عباسیه بود و شهر شیراز بقولی آبادان کرده اوست کسان مراد متعلقان و چاکران عمرو لیث عقب بالفتح پس چیزی در آمدن غرض بفتحتین نشانه تیر خوی است و قصد و لنگ و ملول شدن و مقصود آمدن و آرزومند شدن در بیان و اینجا بمعنی ملال است حکم خداوند راست زیرا که مالک هرچه در ملک خود تصرف کند ظالم نتوان گفت اما بموجب آنکه پرورده نعمت این خاندانم نخواهم که در قیامت بخون من گرفتار آئی اگر بنده را بیگناه خواهی کشت باری دلیل شرعی بکش تا در قیامت ماخوذ نباشی گفت تاویل چه کنم گفت اجازت فرما تا من وزیر را بکشم آنگه بقصاص او فرما تا مرا بکشند باشی ملک بخندید وزیر را پرسید درین چه مصلحت می بینی گفت ای خداوند بصدقه گور پدرت این حرامزاده را آزاد کن تا مرا هم در بلائی نیفگند که گناه از قبل منست که قول حکما معتبر نداشتم که گفته اند **قطعه** چو کردی با کلوخ انداز پیکار • سر خود را بنادانی شکستی • چو تیر انداختی بر روی دشمن • حذر کن کاندر آماجش نشستی • بموجب آنکه ای بسبب نخواستن بنده آنکه در قیامت الخ بیان نخواهم تاویل تاویل بیان کردن و آنچه سخن باو بازگردد تعبیر خواب گردانیدن کلام از ظاهر تاویل بوزن تفضیل بیان کردن سخن مجمل را و در لغت مشتق از اول واول بمعنی الرجوع بوده و در اصلاح مراد از صرف لفظ بسوی مال است و فرق در تاویل بیان محتمل لفظ احتمال باطنی و تفسیر احتمال لفظ ظاهر قصاص بالکسر کشنده را کشتن بعوض کشته حرامزاده در شرح وقایه آورده که در لفظ حرامزاده تعزیر است و حدیست زیرا که معنی حرامزاده متولد از وطی حرام ست و آن اعم از زناست چنانچه وطی در حالت حیض لیکن در عرف مراد ولد زنا دارند و بسیار است که مراد از دگر بزه و خبث دارند و لهذا حد در و واجب نشود و قبل بالکسر و فتح با نزد و جانب و طاقت کلوخ انداز بفتحتین شرابیکه آخرین هفته ماه شعبان بی ناغه خورند و در بخیر بیت بمعنی مذکور فلاحتی که با آن سنگ و کلوخ اندازند بر بمعنی کلوخ انداز و بمعنی فلاخن ست اما اینجا بمعنی شخصیکه کلوخ بیندازد مراد ست چنانچه در ابراهیمی آورده است کلوخ انداز آماج بمد همزه و میم و الف نشانه تیر اندازی حاصل حکایت آنکه پادشاه از قتل بیگناه پرهیز باشد اگرچه آن بیگناه مملوک او باشد و چون از حکایت ماقبل بسبب بدسرشتی خفت وزیر بظهور پیوست

شیخ علیه الرحمه خواست تا بوزیر نیک سیرتی تعلیم کند تا در حضرت پادشاهان سبکسار گردد پس حکایت وزیر
ملک زوزن ورود فرمود **حکایت** ملک زوزن خواجه کریم النفس و نیک محضر بود که همگنان را در مواجهت
خدمت کردی و در غیبت نیکو گفتی اتفاقاً از وی حرکتی در وجود آمد که در نظر سلطان ناپسندیده نمود عقوبتش کرد
و مصادره فرمود سرهنگان که بسوابق انعام او معترف بودند و بشکر آن مرتهن در مدت توکیل با وی رفق و ملاطفت
کردندی و زجر و معاقبت روا نداشتندی زوزن بالضم زاء معجمه و واو مجهول و فتح زاء معجمه نام ولایتی و نام پادشاهی
پس اگر زوزن اینجا بمعنی ولایت باشد ملک را مکسور باضافت باید خواند و اگر نام پادشاهی مراد باشد ملک موقوف
باید خواند و زوزن بدل از وی خواهد بود خواجه در ابراهیمی بواو معدوله خداوند و شیخ و حاکم و دستور کریم بخشنده و جوانمرد و گناه
درگذرنده نفس بفتح خوی و تن و جان و ذات در اصطلاح اهل سلوک نفس سه نوع است یکی اماره که امر به بدی کند
دوم لوامه که خود را به بدی ملامت کند سوم مطمئنه که بنیاد اولیا دارند کریم النفس یعنی جوانمرد فی نفسه خواجه نیک محضر
یعنی خوش سلوک صفت دیگر خواجه که همگنان را الخ دو صفت مواجهه روبرو شدن غیبت بفتح اول مقابل
حضور یعنی در حضور همه کس را خدمت کردی و پس پشت در حق همه نیکو گفتی اتفاقاً منصوب بنابر آنکه مصدر فعلی
محذوف است ای اتفق اتفاقاً و اتفاق بموجب کاری واقعه شدن مصادره بالضم تاوان ستادن و بازگرفتن خون کسی را
بمال او فروختن سرهنگ هر دو کاف فارسی پیشه و لشکر و مقدم کار که عمل بر دست او باشد مراد اینجا بمعنی اخیر است که
بسوابق انعام ادات صفت سرهنگان بسوابق انعام ای الانعام یعنی نعمت دادن که در ازمنه سابقه بود مرتهن بضم اول و فتح چهارم
کسیکه مرهون بود توکیل وکیل گردانیدن کار را بکسی و اینجا مراد بمعنی آخیر است بالفتح نرمی و خوشی و یاری و همراهی کردن ملاطفت
بالضم با کسی نکوئی کردن معاقبت بالضم عقوبت کردن **قطعه** صلح با دشمن خود کن گرت روزی او + در قفا عیب کند
در نظرش تحسین کن + سخن آخر بدهن میگذرد موذی را + سخن تلخ نخواهی دهنش شیرین کن + دگرت روزی او متعلق
مصراع ثانی است و تاء گرت مضاف الیه قفاست ای اگر روزی او در قفا تو عیب کند ای با و صلح سخن تا عیب
راموذی را علامت اضافت بموذی یعنی عیب آخر دهن موذی میگذرد پس اگر سخن او تلخ نمیخواهی که در حق تو
گوید شیرین کن موذی ایذارساننده تا آنچه مضمون خطاب ملک بود از عهده یعنی بر آمد و به بقیتی در زندان بماند
یکی از ملوک آن نواحی در خفیه بوی رقعه نوشت که ملوک آن طرف قدر چنان بزرگوار ندانستند و بیعزتی کردند اگر رای و خاطر
عزیز احسن الله خلاصه بجانب ما التفاتی کند در رعایت خاطرش هر چه تمامتر سعی کرده آید و اعیان مملکت بدیدار او مفتقر
اند و جواب آن حرف مضمون خطاب ملک ای مطلب حکم ملک مصادره باشد از عهده بعضی از مصادره او بقیتی از مصادره آن

ای قوی احسن جمله دعائیه است در حق آن خواجه خاص او بوجه احسن کند و لیهوا از قید بر آید هرچه تمامتر عبارت مشهور که در کلام قدما بسیار واقع شده خالی از مسامحه نیست یعنی هرچه از قسم رعایت تمامتر ست یا تمام تواند بود و همچنین در محلے جواب این حروف ای جواب این رقعه خواجه برین حروف وقوف یافت و از خطر اندیشید

و جوابے مختصر چنانچه مصلحت دید که اگر بر ملا افتد فتنه نباشد بر قفای ورق نبشت و روان گردید

یکے از متعلقان ملک برین واقع مطلع شده ملک را اعلام کرد که فلان را که حبس فرموده با ملک فلان نواحی

مراسله دارد و کشف این خبر فرموده تا قاصد را بگرفتند و رساله بخواندند نوشته بود که حسن ظن بزرگان در حق بنده

بیش از فضیلت بنده است و تشریف قبولی که فرموده اند بنده را امکان اجابت آن نیست بحکم آنکه پرورده

نعمت این خاندانم و باندک مایه تغیر حال با ولی نعمت قدیم بیوفائی کردن مروت نباشد بیت

آنرا که بجای تست هر دم کرمے + عذرش بنه ار کند بعمرے ستمے + وقوف دانستن و مطلع شدن خطر بفتحتین بهلاک نزدیک شدن ملا بالفتح والکسر صحرا و آشکار فتنه بالکسر آزمایش و حیرت و گمراهی و کفر و رسوائی و اینجا بمعنے رسوائی ست این واقعه رسیدن رساله از ملک نواحی بخواجه اعلام بالکسر آگاه گردانیدن فلان را ای خواجه را بتعبیر فلان از روے حقارت ست مراسله با یکدگر رساله فرستادن و فاعل دارد خواجه است رساله اگرچه در اصل لغت بمعنی پیغام فرستادن ست اما امثال این مقام مصدر بمعنی مفعول ست که در عرف عام اطلاق آن که چندان طول داشته باشد شایع ست کذا فی الحاشیه تشریف بالفتح بزرگوار گردانیدن قبول ای قبول کردن بنده که جانب ما التفاتے کنند ست امکان بالکسر دست دادن و ممکن بودن در حق شناسی بجای تست ای در حق تو عذرش بنه ای معذور دار او را آن ستم وی بخاطر میار و کرم دایمی و منظور دار ملک را سیرت حق شناسی او پسندیده آمد خلعت و نعمت داد و عذر خواست که خطا کردم که ترا بے موجب آزردم گفت

اے خداوند من ترا درآنچه کردی خطائے نمے بینم بلکه تقدیر خدا برین بود که بنده را مکروهی رسد پس

بدست تو اولیٰ ترست که حقوق سوابق نعمت و ایادی منت برین بنده داری که حکما گفته اند کاف که خطا کردم بیان عذرست کاف که ترا الخ بیان خطا تقدیر خدا ای حکم خدا مکروه مصیبت و اندوه حقوق سوابق نعمت اے حق هاے نعمت که در از منه سابق ست ایادی منت ایادی جمع ایدی ست و ایدی جمع ید و ید در اصل لغت بمعنی دست ست اما بطریق مجاز بمعنی قدرت و نعمت مستعمل شده و اینجا بمعنی نعمت ست و اضافت از عالم اضافت سبب بسبب ست یعنی نعمتهاے که سبب منت می شود و منت بمعنے معروف باشد که شمار نعمت

و نهادن باران بر نعم غلبه است واگر منت چنانچه فارسیان اطلاق کرده اند یعنی سپاس داشته میشود بصورت
میگردد یعنی نعمتهای که ذریعه سپاس داشتن میگردد واگر منت بمعنی نعمت دادن گفته شود چنانچه بعضی گفته اند اضافت
باصولی خواهد بود یعنی نعمتهای که اصول ثنای آن وصف انعام و نعمتی بخشی اوست کمالات نعمی کذا فی بحاشیه

قطعه گر گزندت رسد ز خلق مرنج + که نه راحت رسد ز خلق نه رنج + از خدا دان خلاف دشمن و دوست ✤

که دل هر دو در تصرف اوست ✤ گرچه تیر از کمان همیگذرد ✤ از کمان دار بیند اهل خرد ✤ قول حکما رنج خوار
گر گزندت رسد الخ ازرده میشو مصراع ثانی علت مرنج ست که نه راحت آه زیرا که فی الحقیقت راحت و رنج
از خلق نمیرسد چه افعال عباد مخلوق خالق ست و الله خلقکم و ما تعملون خلاف بالکسر مخالفت و ناسازگاری کردن
خلاف دشمن لیے دشمنی و دوست ای دوستی دوست که دل هر دو الخ مقلب القلوب حق دست
جابقانه حکایت یکی از ملوک عرب متعلقان دیوان را همی فرمود که مرسوم فلان را چندانکه هست مضاعف

کنند که ملازم درگاه است و مترصد فرمان و سائر بندگان در طرب مشغول اند و در اداء خدمت متهاون صاحبدلی بشنید

فریاد و خروش از نهاد او برآمد پرسیدندش که چه دیدی گفت علو درجات بندگان در حق جل و علی همین مثال دارد متعلقان
دیوان که دیوانیان باشند و متصدیان دفتر مرسوم مشتق از رسم در رسم عهده فریب صاحب مثل جا ازد آبدار
و امثال آن و کسانیکه بر ایشان انچنین عهده بود ایشانرا رسمی گویند و اینجا کنایت از مرسوم وظیفه روزینه
و ایضاً در فرهنگ آورده مرسوم رسم و نصیب فلان عبارت از بندگان ملک ملازم مشتق از ملازمت
بمعنی پیوسته بودن بجای باز دکسی مترصد مشتق از ترصد چشم داشتن سائر مشتق از سور لقیدا ب طعام سائر
بندگان ای باقی بندگان متهاون سستی کنند قطعه دو بامداد گر آید کسی بخدمت شاه ✤ سوم هر آینه دروی
کند بلطف نگاه ✤ امیدهست پرستندگان مخلص را ✤ که نا امید نگردند ز آستان اله ✤ سوم ای بامداد سوم مخلص
بکسر لام صاحب اخلاص صفت پرستندگان قطعه مهتری در قبول فرمانست + ترک فرمان دلیل حرمانست

هر که سیمای راستان دارد ✤ سر خدمت بر آستان دارد ✤ فرمان ای فرمان الهی حرمان محروم بودن از قرب
حقتعالی سیمای بکسر سین و سکون یا بمد و قصر نیز علامت در رو که از ان خیر و شر معلوم شود چون نشانه در گونه سرخ
در رو ادب یعنی رخسار زردی آمده استان آستان حق تعالی ماحصل حکایت آنکه بادشاه را که خدمت
پیشه باشند و درجه خادم مخلص بر آلند سازند و چون ازین ابیات که مهتری در قبول فرمانست الخ مفهوم
که فرمان قبول کردن موجب سربلندی و در قبول ذلت و رسوایت حکایت ثالث تمثیلاً

آورده که فرمان ناصح را قبول نگردد خانه خود ویران و خراب کرد حکایت ظالمے را حکایت کنند که هیزم

درویشان خریدے اخذته العزة بالاثم بحیف و توانگر از را دادی بطرح صاحبان بروگذشت و گفت بیت ماروکه

هر کرا به جی بزنی + یا بوم که هر کجا نشینی بکنی + قطعه زورت از پیش میرود ما را + با خداوند غیب دان نرود ق

زورمندی مکن بر اهل زمین + تا دعائے بر آسمان نرود + ظالم از سخن برنجید و روے از نصیحت او در هم کشید و بر او التفاتے

نکرد اخذته العزة بالاثم حیف بالفتح جور و ستم بطرح ای با خذ الثمن الغالی یعنی گرفتن قیمت گران کذا فی شرح

عربی بزنی ای نیش میگزے بکنی بفتح کاف از کندن یعنی آخر اسیکنی و ویران سازی پیش بہاے عربی

بمعنی زیاده خداوند غیب دان حق سبحانه تعالے دعائے یا نکره ای هیچ دعا از اهل جهان اخذته العزة بالاثم

گرفت او را جاه بگناه یعنی جاه او را در گناه انداخت یعنی از جاه خود التفات به نصیحت ناصح نکرد و از سخن اعراض

نمودن گناه است یا آنکه بسبب منع کردن بر آن کار اصرار گرفت و زیاده متوجه گردید کذا فی الحاشیه پس شیخ

علیه الرحمه این آیت را بطریق اقتباس آورده تا شبی آتش مطبخ در انبار هیزمش افتاد و سائر املاکش بسوخت

در بستر نرمش بخاکستر گرمش نشاند اتفاقاً همان شخص بروی بگذشت دیدش که با یاران همی گفت ندانم که این آتش

از کجا در سرای من افتاد گفت از دود دل درویشان - قطعه حذر کن ز دود درونهاے ریش + که ریش درون عاقبت سر کشد

بهم بر مکن تا توانی دلے + که آهی جهانے بهم بر کند مطبخ جاے پختن طعام سائر مشتق از سوار ست بمعنی

تمامی همان اے صاحبدل ناصح دود دل بمعنی آه این قطعه نصیحت شیخ علیه الرحمه است یا از یاران صاحبدل حذر

اے ترس درونهاے ریش اے دلهاے آزرده و رنجیده ریش درون ای رنج دل سر کشیدن سر بیرون

آوردن و بظهور آمدن از روے خراب شدن بهم کردن پریشان کردن این لطیفه بر طاق کیخسرو نوشته بود ق چه سالهاے

فراوان و عمرهاے دراز + که خلق بر سر ما بر زمین نخواهد + چنانکه دست بدست آمدست ملک بما + بدستهاے دگر همچنین

نخواهد رفت کیخسرو بن سیاوش بن کیکاوس که ولیعهد جد خویش و افراسیاب پدر او را کشته کیخسرو در انتقام آن

ولایت افراسیاب را تاراج کرده و گوه زرکی که از سرداران لشکر او بود افراسیاب را دستگیر ساخته بغیر اذن او گردن

زده مدت سلطنت کیخسرو شصت سال کلمه چه بمعنی هرچه عمر و بضم زندگانی و عمر طبعی مردم درین زمان اکثر

شصت و هفتاد تا هشتاد سال تا بصد قلیل ست که رسد پس عمرهاے دراز سالهاے دور شرقی ست

کاف که خلق بمعنی هر کدام مصراع اول مبتدا و ثانی خبر حاصل معنے بیت آنکه هر چه سالها فراوان و عمرها دراد

هر کدام از خلق دران بر سر ما بر زمین نخواهد رفت یعنی محو و مبتلا شده هنجاک همواز خواهیم شد و مدتها هر کس از

از خلق هر بسر ما خواهد رفت ای آمد و رفت خواهند گردید بدستهای دگر ای بعد از مردن همچنین بدستهای دگر خواهد رفت چون

حال چنین شد در ملک داری عدل و انصاف باید نمود نه ظلم و تعدی چون ازین بیت که چنانچه دست بدست

آمدست الخ بیوفائی مردم چنانچه بیوفائی آن شاگرد پهلوان و بیوفائی شاگرد تیر انداز پس فرمود **حکایت** یکی

در صنعت کشتی گرفتن بسر آمده بود و سیصد و شصت بند فاخره درین علم بدانستی و هر روز بنوعی دیگر کشتی گرفتی

مگر گوشه خاطر با یکی از شاگردان داشت سیصد و پنجاه و نه بندش در آموخت مگر یک بند که در تعلیم آن دفع انداختی

و تاخیر کردی صنعت بالفتح کار و پیشه کردن سر آمدن غالب شدن و پیشوا و بزرگ شدن بند فن کشتی و حیله

آن فاخر مشتق از فخر بمعنی خوب و گرانمایه و بزرگ ست درین علم و هر روز بنوعی کشتی گرفتی چه شمار بند تن موافق

شمار روزهای سال بود فاعل داشت گوشه خاطر ست دفع و دور کردن باز داشتن تاخیر سپس

گذاشتن و فرصت کردن فی الجمله پسر در قوت و صنعت بسر آمد و کسی را با او مجال مقاومت نماند تا بحدیکه روزی

پیش ملک گفت استاد را فضیلتی که بر من است از روی بزرگی ست و حق تربیت و گرنه من بقوت کمتر

از وی نیستم و بصنعت از برابرم ملک را این سخن دشوار آمد فرمود تا مصارعت کنند مقامی متسع ترتیب کردند

ارکان دولت و اعیان حضرت و زور آوران اقالیم حاضر شدند پسر چون پیل مست در آمد بصدمتی که اگر

کوه آهنین بودی از جای بر کندی مجال قدرت مقاومت برابری کردن بزرگی ای بزرگی در عمر تربیت

بالفتح پروردن و پرورش دشوار آمد از سبب کفران نعمت و حق تربیت مصارعت بیکدگر کشتی گرفتن متسع

واسع و فراخ اعیان بزرگان اعیان حضرت ای بزرگان و امیران بادشاه در آمد ای مبیدان در آمد

صدمت بالفتح یکنوبت بهم گوفتن و اینجا بمعنی لازمی زور و قوت مراد ست استاد دانست که جوان بقوت برترست و بصنعت برابر بدان بند غریب که ازوی نهان داشته بود با وی درآویخت پسر دفع

آن نتوانست استاد بدو دستش از زمین برداشت و بالای سر برد و فرو کوفت غریو از

خلق برآمد ملک فرمود استاد را خلعت و نعمت دادند و پسر را زجر و ملامت کردند که با پرورنده خویش

دعوی مقاومت کردی و بسر نبردی گفت ای خداوند استاد بزور آوری بر من دست نیافت بلکه از علم

کشتی یک دقیقه مانده بود که همه عمر از من دریغ میداشت امروز بدان دقیقه بر من غالب آمد ...

گرفت ای بر کمر دست آورده او را اول بروی زمین افگند انگاه از زمین برداشت بدو دست خود او را از

کمرگاه گرفته برداشت غریو بفتح و یای فارسی نعره با جماعت کافر که با پرورنده الخ بیان گفت محذوفست

ای زجر و ملامت فرمود و گفت به پرورنده بسر نبردهای انجام نرساندی وست یافتن غالب آمدن دقیقه
چیزی باریک و باصطلاح نجوم یک جزو از شصت جزو درجه که بهمه الخ صفت دقیقه استاد گفت از چنین
روز نگاه میداشتم که حکما گفته اند دوست را چندان قوت مده که دشمنی کند تواند بشنیده که چه گفت آنکه از رو داده جور
جفا دیده شعر اعلمه الرمایة کل یوم فلما اشتد ساعده رمانی قطعه یا وفا خود نبود در عالم یا مگر کس درین زمانه نکرد کس نیاموخت
علم تیر از من که مرا عاقبت نشانه نکرد چنداں یعنی آن قدر رو کنایت از بسیار است کاف که اگر دشمنی الخ بر اعلمت
ست اعلم صیغه مضارع مشتق از تعلیم یعنی کسی را آموختن رمایة بالکسر تیر اندازی کردن منصوبست بنا بر آنکه مفعول
ثانی اعلم ست قال فی الصحاح اشتد الشی لے استقام قال الشاعر اعلمه الرمایة الخ وقال الاصمعی اشتد بالشین لیس بشی
ساعد بازو مردم مرفوعست بنا بر آنکه فاعل اشتد است یعنی می آموختم او را تیر اندازی هر روز هرگاه قوت بازو
شدید تیر انداخت مرا در نسخها که بنظر در آمده اعلم بصیغه مضارع دیده شده و صیغه ماضی یا آموزدن هم نیست مگر
وعلمه الرمیة در این دو را سبق کاهی میخوانند و حدت ضمیر هم خالی از خللے دیده میشود و توجیه صیغه مضارع آنست
که گاهی از ماضی که اهتمام به نقل آن مبالغه بصیغه مضارع تعبیر مینمانید بملاحظه حضور آن در ذهن گویا تعلیمهای
گذشته از بسکه صرف محافظت نموده و بذل جهد کرده هنوز از خاطر نرفته بلکه آن حالت در حال نقل موجودست
در برابر آینه بر آنکه یعنی شیخ علیه الرحمة بازور بیوفائی ملک درآمده چنانچه آخر کار حکایت میفرماید مصرعه
کین دولت و ملک میرود دست بدست پس فرمود حکایت درویشی
مجرد بگوشه صحرا نشسته بود پادشاه بروی بگذشت درویش از انجا که فراغت ملک قناعت ست سر بر نیاورد و التفاتی نکرد
سلطان از انجا که سطوت سلطنت ست بهم بر آمد و گفت این طایفه خرقه پوشان امثال حیوان اند اهلیت و آدمیت ندارند
وزیر نزدیکش آمد و گفت ای درویش پادشاه روی زمین بر تو گذر کرد چرا خدمتی نکردی و شرط ادب بجا نیاوردی
گفت ملک را بگو که توقع خدمت از کسی دارد که امید نعمت از تو دارد و دیگر بدانکه ملوک از بهر پاس رعیت اند نه رعیت از بهر
پاس ملوک که فراغت آمده بیان از انجاست و همچنین که سطوت الخ فراغت پرداخته شدن از کاری قناعت بالکسر خرسند
دلبستگی بر انچه رسد و آن نزد متصوفه عبارت از استغناء نفس با کل و مشارب و جز آن و الاکتفا بقدر ضرورت از جهت
استعانت بآن نه جهت حرص جمع مال که آن شرعا و عقلا مذموم ست سر بر نیاوردن از مراقبه حیوان بفتح یا ضد
جماد و آن جنس ست شامل هر ذی روح را و در عرف اکثر استعمال او در غیر انسان و فارسیان بسکون یا استعمال
وی انکار کنند آدمیت بالفتح آدمی بودن و انسان شدن از ان ست و هر که انس ندارد و

دگویا انسان نیست و شرط ادب بجا نیاورد و وی را تعظیم دادن پیام و سلام دادن پس این جمله بیان خدمت
نکرد نیست پاس رعیت ای پاس خدمت رعیت و پرورش ایشان از شمال چو پاسر مرآید پاس ملوک ای
خدمت ملوک **قطعه** پادشاه پاسبان درویش است + گرچه نعمت بفر دولت است + گوسپند از برای چوپان
نیست + بلکه چوپان برای خدمت اوست برای چوپان ای برای خدمت چوپان برای خدمت اوست ای برای
پرورش و محافظت گوسپند است **نظم** یکی را تو کامران بینی + دیگری را دل از مجاهده ریش
روزکی چند باش تا بخورد + خاک مغز سر خیال اندیش + فرق شاهی و بندگی برخاست + چون قضای
نبشته آمد پیش + اگر کسی خاک مرده باز کند + نشناسی توانگر از درویش + کامران آنکه کار بمراد خود کند مجاهده
کوشش برای کسب روزی و محنت و مشقت برای آن بیت اول شرط و ثانی جزا فاعل فعل خاک بخورد
خبر مفعول است خیال اندیش هر دو کامران و مجاهده کن مراد است انا خیال اندیشی کامران از تحریر تخیلات کامرانی
چنانچه هر روز نعمتی بخیال در آورد و اندیشه تازه تصور کند تا آنکه بدین ها کامرانی نیارد و خیال اندیشی صاحب مجاهده
از بهر انواع کسب روزی است که گاهی خیال مزدوری کند و گاهی تصور خیرات نماید و گاهی
زمین در رد و گاهی بآسمان نگرد تا آنکه از جای قوتی بهم رسد قضا نبشته اجل مقرره را پیش شاه
و بنده باشد قسمیه است نشناسی الخ زیرا که توانگری و درویشی عارض حیات است چون مرد و با یک کفن در
گور افتاد معلوم کرده نمیشود که این توانگر یا درویش ملک را گفتار درویش استوار آمد گفت از من چیزی بخواه
گفت همی خواهم که بار دیگر زحمتم ندهی گفت مرا پندی ده گفت **بیت** دریاب کنون که نعمتت هست بدست
کاین دولت و ملک میرود دست بدست + از من چیزی بخواه یعنی چون تحقیق پیوست پادشاه
گفت که از من الخ زحمتم ندهی زیرا که صحبت پادشاه فقرا را باب الله را مخل طبع است دریاب ای
دریاب و بهای مردم بانعام و اکرام که نعمت است الخ بیان کنون مصراع ثانی علت دریاب است
چون از عتاب درویش محرز نشد به پیوست که راست گوئی و نصیحت پادشاهان از عدم امید و بیم و خشیت
پادشاهان پس اقرار از جهت امید و بیم پادشاه را حق گوئی نمیکنند چنانچه وزیر امید و بیم داشت **حکایت** یکی
از وزرا پیش ذوالنون مصری آمد و همت خواست که روز و شب در خدمت سلطان مشغولم و بخیرش
امیدوار و از عقوبتش ترسان ذوالنون بگریست و گفت اگر خدا را چنین پرستیدمی که تو سلطان را از
جمله صدیقان بودمی حضرت ذوالنون مصری رحمة الله علیه از اکمل اولیاست و از طبقه اولی است

و اسم او ثوبان و کنیت ابو الفیض و لقب او ذو النون و وجه عقب او برین لقب آنست که در کشتی سوار بود
با جماعة از مردمان و شخصی ازان گوهر نفیس داشت گوهر از وگم شد چون حضرت ذو النون در میان ایشان
غریب بود همه کس اشاره بوی کردند که دزدیده است ایشان منکر شدند و قسم خوردند اعتبار نکردند چون مضطر
شدند ساعتی توجه فرمودند پس ماهی از دریای گوهر گم شده در آورد چون گوهر لقمۂ حبیب گوهر رسید ایشان پرواز کرده
از کشتی بر آمدند و فرمودند که خود در دریا شمار است باز ان نشاید بود الصدیق المبالغ الصدیق و هو الذی
یحمل فی الصدیق کلما جاءت به رسول الله علماً و قولاً و فعلاً لصفاء باطنه و قربه لباطن النبی علیه الصلوٰة والسلام
بشدة مناسبت و لهذا لم یتخلل فی کتاب الله مرتبة بینهما فی قوله تعالی اولئک الذین نعم الله علیهم من النبیین والصدیقین
والشهداء والصالحین و قال علیه الصلوٰة والسلام انا و ابوبکر کموسی و هارون فلو استقیت لا
به و لیکن سبقته فامن لی کذا فی اصطلاحات الصوفیه چون قول حضرت ذو النون مصری رحمة الله علیه
برین معنی بود که از غیر حق تعالی امید راحت و بیم عقوبت نباید داشت و نیز ضمناً تنبیه است مر در زیری را
که همچنین بعبادت حق مشغول و امید راحت و رنج از خدای تعالی بدارد پس شیخ علیه الرحمة فرمود گر نبود
الخ و مقرر است که چون بنای نظم بر تنگی عبارت ست معنی یک لفظ را بقرینه اضداد محذوف میسازند پس در
بیت اول هم بقرینه لفظ امید محذوف ست ای امید راحت و بیم رنج و کلام مذکور که بخیر هست امید دارد
و از عقوبتش ترسان برین دال ست یعنی گر درویش امید راحت و بیم رنج از خلق ندارد و از خالق
حقیقی پندارد چنانچه شیخ علیه الرحمة فرموده **قطعه** گر نبودی امید
راحت و رنج ÷ پای درویش بر فلک بودی ÷ گر وزیر از خدا بترسیدی ÷ همچنان کز ملک ملک بودی
پای درویش آه ای عالیقدر بودی چنانچه حضرت ذو النون علیه الرحمة فرمود که از جمله صدیقان بودی
چنانچه بیت ثانی برین بیت شاهد مطلب و عدلست ملک بکسر لام بمعنی پادشاه و ملک بفتح لام بمعنی
فرشته همچنان کز ملک مربوطست بمصراع اول ای اگر وزیر از خدا بترسیدی همچنان کز ملک ملک بودی
جزا در وزیر آمده است چون عدم بیم داری از پادشاه موجب نکوئی پادشاهست پس شیخ علیه الرحمة فرمود **حکایت**
پادشاهی بکشتن بیگناهی فرمان داد گفت ای ملک موجب خشمیکه بر من است آزار خود مجوی که عقوبت
آن بسر من یک نفس بسر آید و بزه بر تو جاوید بماند **قطعه** دوران بقا چو باد صحرا بگذشت ÷ تلخی و خوشی
و زشت و زیبا بگذشت ÷ پنداشت ستمگر که جفا بر من کرد ÷ بر گردن او بماند و بر ما بگذشت ÷ پای پادشاهی

و بیگناهی برای تنکیر ست فاعل گفت موجب بفتح جیم ست و کنایت از قتل چه خشم موجب ست بکسر جیم و بزه
نیز که بر آن قتل واقع ست نه بر خشم فقط که عقوبت بیخ بیان آزار ست و عقوبت عبارت از المی ست که از
قتل بر مقتول صادر میگردد و آن هر دو راجع بموجب ست و بزه بفتح گناه و دوران بقا زمانه حیات صحرا زمین
هموار نرم و نه درشت و زمین فراخ که گیاه نداشته باشد چه باد صحرا ای بحسرت تمام که جفا بر ما کرد بیان بیداد
ای ستمگر پنداشت که جفا بر ما میگذرد رغبت همچنین ملک بزه بر گردن جفا دید بماند و بر ما بگذشت ای بر ما باقی نماند
ملک را نصیحت او سود آمد و از سر خون او در گذشت ای عفو فرمود و چون سم در کار از بادشاه مانع نصیحت راست گوی حق است
چنانچه بزرجمهر را منتظر داشته سخن که در صلاح بود از بادشاه مخفی داشت و نگفت شیخ علیه الرحمه فرمود حکایت
وزرای نوشیروان در مهمی از مصالح مملکت همی اندیشیدند هر یک بر وفق دانش خود رای همیزدند و ملک همچنان تدبیر
اندیشه میکرد بزرجمهر را رای ملک اختیار آمد وزیران در نهانش گفتند رای ملک را چه مزیت دیدی بر فکر چندین
حکیم مهم بالضم و بکسر ها و تشدید میم چیزیکه صاحب خود را در هم میدارد و همت او بخود کشد از نهمت بزرگ عظیم الشان
کنند مصالح جمع مصلحت وفق بالفتح موافق آمدن و اختیار برگزیدن و بخواهش خود دل کار بستن نهانش رجوع به
بزرجمهر نهادن آنهان از ملک مزیت بتشدید یای افزونی گفت بموجب آنکه انجام کار معلوم نیست که صواب
آید یا خطا و رای همگنان در مشیت الهی ست پس موافقت رای ملک اولیتر ست که اگر خلاف صواب آید بعلت
متابعت از معاتبت ایمن باشم گفته اند قطعه خلاف رای سلطان رای جستن بخون خویش باید دست شستن
اگر شه روز را گوید شب ست این بباید گفت اینک ماه و پروین انجام بفتح همزه و خفای نون و جیم و الف آخر عاقبت
کار رای همگنان آنرا همه کس در حصول مطلبی ست در مشیت الهی و مشیت او معلوم نیست مشیت بفتح میم و کسر
دوم و بفتح یای مشدده خواستن و خواست که صواب آید یا خطا بیان مشیت صواب آید ای موافق افتد فاعل
آید رای راست خطا ای مخالف مشیت آید فاعل خلاف صواب آید رای ملک هست متابعت پیروی
معاتبت با کسی عتاب کردن بخون دست شستن کنایت از مقتول و بقتل در آمدن ای روز و چون امیدواری
از بادشاه موجب دروغگوئی ست پس شیخ علیه الرحمه فرمود حکایت سیاحی گیسوان بافت که من علویم
و با قافله حجاز بشهر در آمد و گفت که از حج می آیم و قصیده پیش ملک برد که من گفته ام ملک نعمتش داد و اکرام کرد و
نوازش بیکران فرمود یکی از ندمای ملک که در آن سال از سفر دریا آمده بود گفت که من او را روز عید الضحی در بصره دیده ام
او حاجی چگونه باشد و دیگری گفت که من او را می شناسم که پدرش نصرانی بود در ملطیه او علوی چگونه باشد و شعرش

در دیوان یافتند ملک فرمود تا بزنندش و نفی کنندش که چندین دروغ چرا گفت سیاه بالفتح والتشدید
تا سیر کننده گیسوان جمع گیسو یا بفارسی موی بافته بافتن باسوم موقوف گردانیدن و تاب دادن
در رشته پیچیدن گیسوان تافت ای موی بافته خود و پیچید و حلقه دراز ساخت چنانکه رسم علویانست علوی
منسوب بعلی رضی الله عنه ای اولاد ایشان حج بالفتح والکسر زیارت و قصد کردن و قدم نهادن و بحجت بر کسی
غالب و مجادله کردن و در نهایه آورده که حج در لغت قصد ست و در شرح قصد معین قصیده چند بیت اند
و شرطست چون قصیده مشتمل بر نسب باشد او را تخلص که از او در پارسی گریزگاه گویند باشد زیرا که از تشبیب اسلوب
باسلوب رفتن را واسطه بباید که آن گریزگاه است و باید که قصیده زائد بر دوازده بیت باشد و اکثر قصائد در مدح
یا در ذم و گاه در نصائح بباشد و گاه در امور دیگر و نزد فضلاء عجم قصیده نهایت مستحسنه صد و بیست بیت است
و نزد فضلای عرب حد معین ندارند چنانچه از پانصد بیت بیشتر بباشد مثل قصیده شیخ عمر ابن فارض
رضی الله عنه و دعا گفتن در آخر قصیده مدحیه فارسیه واجبست و قصیده در لغت مغز غلیظ استخوان یعنی
نقل کرده برای کلام منظوم وضع کرده اند و وجه تسمیه اینست که در قصیده معانی جلیله کثیره مندرجست که در مذاق طبع
مستقیم بسیار لذیذ است نظر بران جلیله کثیره لذیذ کرده قصیده گفته و تشبیب چند بیت اند از اول قصیده تا مدح
مشتمل اند بر آنچه منبسط شود خاطر شاید که بآن مثل صفت جمال محبوب و حال خود با او و پرسش عشق و مثل صفت لیل و نهار
و گلزار یا حکایت روزگار و از روی لغت تشبیب بمعنی تسلیست زیرا که عرب میگوید تشبیب بفلانه ای شبت بها و امام
واحدی میگوید که تشبیب ذکر ایام شباب است و غزل و لهو و آنچه خاطر بآن منبسط شود این نوع سخن را که شعرا از جهت
تنشیط خاطر در اوائل قصیده گفته تشبیب گفته اند کذا فی مناظرة الانشاء و منحول شعر و سخن بر بسته بر خود که دیگری
باشد صراح کذا فی الحاشیة ضحایا و ضحیه هر سه الفاظ مترادف اند بمعنی آنچه قربان کنند از گوسفندان و جز آن ضحاة
را چون جمع کنند اضحی گویند و اضحی را اضاحی و ضحیه را اضحیا یا پس اضافت عید با اضحی از قبیل اضافت
بظرفست و ترکیب توصیفی نیست و در فقهاء که واقع والضحی کالفظ از قبیل حذفست وکذا فی
الحاشیة طیطه بفتحتین و کسر آنست و یا مشدده نام شهر که در آن اغلب نصاری سکونت دارند نفی از شهر بدر کردن
کذا فی الحاشیة

گفت ای خداوند سخنی دارم اگر راست نباشد بهر عقوبت فرمائی که سزاوارم گفت نه آنکه بیت بسمع
خداوندی رسیده باشد قطعه غریبی گرت ماست پیش آورد ** دو پیمانه آبست و یک چمچه دوغ ** اگر از بنده لغوی شنیدی مرنج
که جهاندیده بسیار گوید دروغ ** ملک بخندید و گفت ازین راست تر سخنی نگفتی پس فرموده تا آنچه مأمول اوست مهیا دارند

بیت دو مصراع را گویند و اینجا مراد جنس است تا شامل باشد هر دو بیت را ما ست جغرات انداخته کذافی الابراهیمی و حسینی
پیمانه بفتح بای فارسی و سکون تحتانی و سیم و الف و فتح نون قدح و ظرفیکه بدان غله و امثال آن به پیمانه چمچه در سکندری
ست کفچه خورد که بان آش خورند کذا فی المدار دوغ جغرات انداخته تعو سخن باطل و دروغ اول تمثیل بیت ثانی ست
ما مول امید داشته شده کنایت از نعمت و اکرام بادشاه که بوی بدرجه اول عنایت شده بود چون از حکایت
مذکور اکرام کردن بادشاه در حق باطل مفهوم شد شیخ علیه الرحمة بنقل فرمود که اکرام کردن به همه کس چه حق و چه اهل
باطل موجب زوال سیاست کرم ست و بکار می آید چنانچه قوله تعالی احسنتم لانفسکم پس فرمود **حکایت** یکے از وزرا
نیک محضر بر زیردستان رحمت آوردی و صلاح همگنان را بخیر توسط کردی باری بخطاب ملک گرفتار آمد همگنان
در استخلاص او سعی کردند و موکلان در معاقبتش ملاطفت نمودند و بزرگان ذکر سیرت خویشش پیش ملک بافواه گفتند
تا ملک از سر خطای او درگذشت صاحبدلی بر این حال اطلاع یافت و گفت **نظم** تا دل دوستان بدست آری
بوستان پدر فروخته به پ پختن دیگ نیکخواهان را + هر چه رخت سرا ست سوخته به بابد اندیش هم نکوئی کن
دهن سگ بلقمه دوخته به پ صلاح بصلاح آوردن توسط میانجی کردن یعنی در صلاح کار مردم بآئین شائسته درمیان
آمده صورت دادی یا آنکه در صلاح کار بخیر کردن واسطه و میانجی شدن لفظ خیر متعلق صلاح چنانچه معلوم شد
کذا فی الحاشیه خطاب ملکا حکیم بادشاه بعقوبت و عتاب بزرگان ارکان سلطنت ذکر سیرت خویش ای همان
سیرت خوب آن وزیر افواه جمع فوه یعنی تقریر آوردند و طلاقت لسان از درمیان آن کار فرمودند والا قید افواه عبث
مے افتد چه گفتن بدهان میباشد باید دانست که افواه جمع فوه است بضم اول بجهت مناسبت خفت بفتح
مبدل چنانچه در محل مفرد فم گویند و از انجا که صیغه را هنگام تصغیر و جمع تکسیر باصل رو مینماید در تصغیر فویه و در
جمع افواه کذا فی الحاشیه تا دل دوستان آه تفریع مصراع ثانی ست بوستان بوی ر ا بوستان میراثی را نیکخواهان را
برای است بختن دیگ نیکخواهان رخت سرای آه اباب البیت دهن سگ آه علت یا بداندیش آه است ای چه جای
دوستان بلکه باید اندیش نیز نیکی کن زیرا که دهن سگ دوخته به و مقرر است که مادامیکه سگ لقمه از دست نخورد
او را میگزد چنانچه شیخ علیه الرحمه فرموده است **بیت** بدرا بدی سهل باشد جزاء + اگر مردی احسن الی من اسا
و شیخ علیه الرحمة برین مقصود حکایت پسران هارون رشید شاهد آورده **حکایت** یکی از پسران هارون رشید
پیش پدر آمد خشم آلوده و گفت که فلان سرهنگ زاده مرا دشنام مادر داد هارون رشید ارکان دولت را گفت
سزای چنین کس چه باشد یکی اشارت بکشتن کرد دیگری بزبان بریدن و دیگری بمصادره و نفی کردن هارون گفت

ای پسر کرم بهشت که ویرا عفو کنی و در گذری و اگر نتوانی تو نیز دشنام مادرش ده بحد آنکه انتقام از حد درنگذرد
آنگاه ظلم از طرف تو باشد و دعوی از قبل خصم الرشید بالله ابو جعفر هارون بن محمد خلافتش بیست و سه سال
و دو ماه و زندگانیش چهل و چهار ساله و وی برادر الهادی بالله ابو موسی بن محمد ست یا شبی که هادی بالله موسی در همان
شب هارون بیعت کرد و خلافتش بقرار شد بهمان شب المامون بالله ابو العباس عبد الله بن هارون متولد
شد همچنین شبی در زمان نیامده که بمرده و روی بیعت کردند بخلیفه و تولد شده در آن خلیفه بود هارون رشید
دراز قد سفید رنگ فربه بدن و جود او کریم و شجاع و کثیر العفو و صاحب سیاست و متابعت یاد اوایل
دار بغداد عازم مکه شد پس داخل شد اور متعمرا مابین چون ایام حج بنمود روانه بسوی مدینه گردید و بزیارت
روضه مطهره رسول صلی الله علیه وسلم مشرف و در مدینه موطای مالک ابن انس رضی الله عنه
که صاحب مذهب است بخواند و پسند کرد بعده رجوع کرد بسوی مکه شریف در ایام حج پیاده و هیچکس از خلفای
بعد او و پیش از وی حج پیاده نکرده بود و در ایام خلافت او وفات کرد حضرت امام مالک
بن انس رضی الله عنه در سنه تسع و تسعین و مایه بود ارکان دولت امرا و وزرا ریکی اشارت بکشتن کرده اهم انواع
تعزیر است چه تعزیر گاهی بکشتن و گاهی بزبان بریدن و گاهی تاوان نفی ست ای اخراج از شهر عفو کنی
و در گذری عفو تعزیر است و تعزیر حق عبد ست چنانچه سایر حقوق و لهذا ایراد عفو جایز است کالتعزیر من حقوق
العباد حتی یسقط بالعفو از خدای خداوند دشنام او از قبل خصم ای جانب مدعی **قطعه** مرد است آن بنزدیک

خردمند که با پیل دمان پیکار جوید • ولی مرد آن کس است از روی تحقیق • که چون خشم آید سخن باطل نگوید

قطعه یکی را زشت خوئی داد دشنام • تحمل کرد و گفت ای نیک فرجام • بتر زانم که خواهی گفت آنی • که دانم عیب من
عیبت چون من ندانی + این قطعه معقوله شیخ ست در موعظت و در حقیقت صفت هارون رشید مصرع اول
بیان آن دمان بالفتح دال مهمله الف فریاد کنان الغزه و شاد مفرد یا غضب بسیار و بمعنی تیز رفتن پیل دمان کنایت
ز مرد سرکش ست احتمال حقیقت هم دارد و مصرع ثانی بیان بیت مرد آنکس آه باطل نگوید یعنی فحش و دشنام نگوید حکایت
منظومه شاهد این بیت است که ولی مرد آنکس ست آه فاعل تحمل کرد و گفت یکی ست فرجام بدانکه لفظ فر بقطع ر
تبدیل با لفاء و بجام معنی مقام ست و میم بمعنی باشنده است پس این صفت حالتی ست که منتهای مقام باشد
ای حالتیکه بالای جای نیاید یعنی ختم مقام پس آنگاه اطلاق کرده شد و همچنین انجام و سرانجام مرکب از آنکه
شارت بمکان بعید ست ای مکان پایان مکان نسبت و سرانجام مانند که منتهای مکانست لفظ نیک فرجام

هر دو دشنام دهنده را که در معنی کاد بست برای دعاست که خدای تعالی مرا ازین قدرت کرامت فرمود
بیک فرجام گرداند بار بردار ملیح ست که خود همیگفت بیان زانم آنی بیان گفت ست که وانم آه علیه
بتر دانم آه است حکایت با طایفه بزرگان در کشتی نشسته بودم زورقی در پی ما غرق شده و برادر بگرداب در افتاده
از بزرگان ملاح را گفت بگیر این هر دو غریق را تا بهر یکی پنجاه دینارت بدهم ملاح رایکی برهانید و دیگر غرق شده
بود گفتم غالباً بقیه عمرش نمانده بود ازان در گرفتن او تاخیر کرد و در تعجیل این حکایت عدم ازار است
مر بادشاه وغیره را بزرگان ای دولتمندان چنانچه داب شیخ علیه الرحمة است زورق بفتح یکم و سوم نوع کشتی
و قیل خورد در پی ما ای در پس کشتی گرداب موضعیست در دریا که در آنجا آب در خورده فرو میرود ملاح بر وزن فلاح
صاحب کشتی غافل هر دو یکی از بزرگانست غالباً ای اکثر وجه همین مینماید گر وجه دیگر هم بوده باشد تاخیر پس گذاشتن
تعجیل شتاب نمودن و پیشی گرفتن ملاح تبسم کرد و گفت آنچه تو گفتی یقین ست و لیکن خاطر من برهانیدن این بود بجهت
آنکه وقتی در راهی مانده شده بودم و این مرا بر شتر نشانیده بود و از دست آن دیگر تازیانه خورده بودم در ایام
طفلی گفتم صدق الله تعالی من عمل صالحاً فلنفسه ومن اساء فعلیها قطعه تا توانی درون کس مخراش
کاندرین راه خارها باشد کار درویش مستمند برار که ترا نیز کارها باشد این از غرق خلاص شده آن
دیگر ای غرق شده صدق الله تعالی راست گفته من عمل صالحاً فلنفسه یعنی هر که نیکی کند پس برای ذات خود
کرده باشد یعنی عمل جزای نیک نیکست و جزای عمل بد بدست تا توانی ای تا آنکه مقدور تست درون کسی دل کسی
مخراش ای آزار مده درین راه ای راه دل آزاری خارهای آزاری در پاداش ای آن دل آزاری مستمند ای محتاج
مصراع که ترا نیز آه است علت کار درویش برآوردنست آری ترا اعلاست اضافت کارهاست باشد یعنی
آمده باشد ای در جزای آن سرانجام تبارک و تعالی کارها ترسرانجام خواهد ساخت حکایت دو برادر بودند
یکی خدمت سلطان کردی و دیگر بسعی بازو نان خوردی روزی توانگر گفت مر آن درویش را که چرا خدمت سلطان
نکنی تا از مشقت کار کردن رهائی یابی درویش گفت تو چرا کار نکنی تا از مذلت خدمت رهائی یابی که خردمندان گفته
نان جوین خوردن و بر زمین نشستن به از کمر زرین بر میان بستن و بخدمت ایستادن این انتقال است از ذکر
گرد برادر بحکایت دو برادر دیگر محض مناسبت دو برادری توانگر ای برادر توانگر درویش ای اول بالضم و تشدید یعنی
خوردن نان جوین آه مقوله گفت ست به از کمر زرین آه زیرا که شرف انسانی بندگی و فرمانبرداری هیچو
خودی ذلیل میشود و مشقت و آزادی از آن بندگی بر جا ماند بیت بدست آهک تفته کردن خمیر

به از دست بر سینه پیش امیر ۱ اَکَ بمد فتح همزه و سکون کاف نوره تفته یعنی گرم صفت اَکَ چه اَکَ
ما دامیکه آب باو نرسیده است چه خمیر کنند و آب بدو آمیزند چنان گرم میشود که دست سوخته گردد و کنایت
ازین دست ریخ ساخته است یعنی بدست ریخ ساختن و سخت قوت بهم رسانیدن بهتر از دست بر سینه
پیش امیر بست و دست بر سینه ای دست بسته بخدمت امیر استادن **قطعه** عمر گران مایه درین صرف شد
چه خورم صیف چه پوشم شتا + ای شکم خیره بنانی بساز تا نکنی پشت بخدمت دوتا + این انتقال شیخ علیه الرحمه
است از خدمت بادشاه بسوی عتاب نفس خود باعث بر خدمت بادشاه همانست چون نفس طلب خوری
و خوش لباسی و جاه میکند ناچار بنده نفس بندگی بادشاه و اسیر گرفتار شود مصراع ثانی بیت اول بیان
درین بیت صیف بالفتح زمان گرما و فصل تابستان شتا بالکسر زمستان و هر چند طعام و لباس در هر فصل
در کارست لیکن چون در صیف بلباس احتیاج قلیل لهذا تخصیص خورش بصیف فرموده و در شتا بلباس احتیاج
کثیرست نسبت بطعام لهذا تخصیص پوشش بشتا نموده خیره بالکسر خاء معجمه و سکون تحتانی و فتح راء
مهمله رند و بیباک و بیحیا و لجوج و معنی ای شکم که نه قناعت میکنی و نه سیر میشوی زنهار بندگی هیچو خود اختیار
مکن و بنان مهیا خشک بسازای قناعت بر آن کن و در حدیث است که من قنع شبع و من طمع ذل **حکایت**

یکی پیش نوشیروان عادل مژده آورد که فلان دشمن ترا شنیدم که خدای تعالی برداشت گفت هیچ شنیدی
که مرا فرو خواهد گذاشت **بیت** اگر بمرگ عدو جای شادمانی نیست + که زندگانی ما نیز جاودانی نیست + این حکایت
در تعلیم عدم شادیست بر مردن دشمن برداشت ای میرانده از دنیا برداشت مرا فرو گذاشت
ای مرا از مرگ خلاصی داده و باقی گذاشت مصراع ثانی علت جای شادمانی نیست **حکایت**

گروهی از حکما در بارگاه کسری بمصلحتی سخن میگفتند بزرجمهر خاموش بود گفتندش چرا درین بحث با ما سخن نگوئی گفت
حکما بر مثال اطبا اند و طبیب دارو ندهد جز سقیم را پس چون می بینم که رای شما بر صواب است مرا بر سر آن سخن گفتن
حکمت نباشد این حکایت انتقال است از نام نوشیروان بنام کسری که عرب او را کسری میگفتند و نیز تعلیم حکما
و وزرا است بر آنکه سخن بموقع و بیفائده نگویند کسری بالفتح الکاف و کسرها لقب ملوک الفرس کما ان قیصر لقب ملوک الروم
و النجاشیه لقب ملوک الحبشه و فرعون لقب ملوک المصر و خاقان لقب ملوک الترک و هو کسری معرب خسرو
و النسبة الیه کسروی و جمعه اکاسره علی غیر القیاس لان قیاسه کسرون بفتح الراء مثل معنون و موسون بفتح
السین کذا فی الشراح العربی بمصلحتی ای در صلاح کاری سخن گفتن حکمت نباشد زیرا که آن بیفائده باشد

وسخن بیفائده کردن حکمت نیست **قطعه** چو کاری بی فضولی من برآید + مرا در وی سخن گفتن نشاید + وگر بینم

که نابینا و چاه است + اگر خاموش بنشینم گناه است + فضول بفتحتین شخص زیاده سر و بی ادب کذا فی منتخب

پس برین بیای مصدری باید خواند بمعنی زیاده روی و بی ادبی چنانچه در شرح عربی آورده است و در

رشیدی که فضول بالضم زیادتیها و فزونیها جمع فضل پس برین تقدیر یای ورا آخر او ملحق کردن از فضولیست چنانچه

در حاشیه آورده که از افلاطون از راحتها سوال کردند فرمود راحت الجسم فی قلة الکلام و راحت الروح فی قلة الاثام

وراحت القلب فی قلت الاسقام چون ازین حکایت قربت حکما و منزلت آنان پیش پادشاه و دولت و شان ایشان

بسمع رسید خاطر سامع بآن میل نمود که مگر بخت و دولت در حکمت و کامرانی ست شیخ علیه الرحمة آنهم اقبال

حقیقت و دولت ازلی دفع گردد پرسیدن کنیزک خنثی بی مناسبت مر آن بیچاره تمثیل آورد **حکایت**

هارون رشید را چون ملک مصر مسلم شد گفت بخلاف آن طاغیه که بغرور ملک دعوی خدائی کرد نبخشم این مملکت را

مگر به خسیس ترین بندگان خود بنده سیاهی بود خصیب نام ملک مصر بوی ارزانی داشت گویند عقل و کفایت و فهم

در رایت او بحدی بود که طائفه از حراث مصر پیش وی شکایت بردند که پنبه کاشته بودیم بر کنار نیل باران بیوقت آمد جمله

تلف شد گفت پشم بایستی کاشت تا تلف نشدی حکیم این سخن بشنید و گفت مسلم شد لی در تحت و تصرف

و حکم او در آمد طاغی طاغیان بیفرمانی کننده که فرعون باشد سیاهی بود ای سیاهی غلام او بود خصیب نام

بضم الخاء المعجمة و فتح الصاد المهملة علی صیغة التصغیر ماخوذ از خصب که بمعنی فربهی و فراخی ست کذا فی الشرح

ولیکن مشهور بالضاد المعجمة ست که ماخوذ است از خضیبه بمعنی رنگ کردن و سطبر شدن درایت دانستن حراث بالضم

حا مهمله و تشدید را مفتوحه جمع حارث بمعنی زراعت کننده پشم بایستی کاشت جهالت او در کاشتن پشم چه پشم که بر میش میشود

نسبت آنکه در پندار او اینچنان بود که پنبه میکارند تا تلف نشدی زیرا که باران پشم را زیان نکند هرچند در پنبه

خراب شود و آنجا که آمیزد احتمال ست که عدم تلف پشم از بارانی و نمدی باشد **قطعه** اگر روزی بدانش بر فزودی

ز نادان تنگ تر روزی نبودی + بنادان آنچنان روزی رساند + که دانا اندران حیران بماند

نادان بی عقل تنگ تر روزی نبودی ای تنگ روزی تر کسی نبودی اندران ای در رسانیدن روزی بنادان

و شاید حکمت الهی در رسانیدن روزی آنکه تا زنادان خود غرامت جمع نشود که نقصان عقل دارد و نقصان روزی از جناب حضرت علی کرم الله وجهه

وارد گردیده **شعر** رضینا قسمة الجبار فینا + لنا علم وللجهال مال **نظم** بخت و دولت بکاردانی نیست + جز بتائید آسمانی نیست + اوفتاده ست در

جهان بسیار + بی تمیز ارجمند عاقل خوار + کیمیاگر بغصه مرده و رنج + ابله اندر خرابه یافته گنج + بخت عبارت از تقدیر الهی ست که در نهاد بنده از نیکی و بدی

رفته است که از او در عربی نصیب گویند کاروانی ز فهم دانائی تائید تائید آسمانی ای تائید الهی که از آسمان نازل
شود وارجمند مرکب است از ارج بفتح همزه و سکون را و جیم مهمله قدر و مرتبه و قیمت و از لفظ مند بمعنی خداوند نسبت پس معنی ارجمند
خداوند قدر و مرتبه است کیمیاگر طالب کیمیا از غصه ای از سبب غصه نایافت کیمیا **حکایت** یکی را از ملوک
کنیزک ختنی آورده بود مرد در غایت حسن و جمال خواست تا در حالت مستی باوی مجامعت کند کنیزک ممانعت کرد ملک در خشم شد او را
بسیاهی بخشید که لب زبرینش از پرهٔ بینی درگذشته و لب زیرینش تا گریبان فروهشته هیکلی که صخرهٔ جنی از طلعت او برمیدی
و عین القطر از بغلش گندیدی یکی را ای برای یکی از ملوک بیان یکی ست در غایت حسن و جمال صفت کنیزک ست فاعل خواست
یکی از ملوک بادی ای با کنیزک سیاهی ای غلام حبشی پره بینی نوک بینی صخره بفتح صاد مهمله و سکون خاء معجمه دیوی که انگشتری
سلیمان ع دزدیده برده بود و او عفریت نام داشت و در قبح منظر تشهیر بود و در باب آوردن تخت بلقیس گفته بود که انا آتیک
به قبل ان تقوم من مقامک و لفظ جنی بطریق صفت بیان صخره آیاد واقع شده و جنی واحد جن ست و قبیله جنیس خوانند جن
گویند و چون فردی مراد از جنس باشد جنی گویند مانند هندی و رومی کذا فی الحاشیه از طلعت او از سیاه زشتی روی او برمیدی
بیا زائده ماضیت مشتق از رسیدن و همچنین بگندیدن عین القطران ای گند مثل روغنی که بوی گنده دارد و
بر اشتر گرگین مالند ش و عین القطر علی وزن القطر بمعنی التماس المذاهب و لیستعمل بمعنی القطران و هو المراد ههنا
کذا فی شرح العربی و گویند عین القطر چشمه گوگرد ست حاصل آنکه اگر چشمه و عین را از قطران پر کنند و آن سیاه مثلا
در وی برای غسل در آید از گندگی بغل وی آن چشمه گنده شود و گندگی آن چشمه مغلوب گندگی آن بغل گردد و بگندیدی گی
بکاف فارسی آگنده شدی فاعل گندیدی عین القطرست **بیت** تو گوئی تا قیامت زشت روئی * بر و ختم است
بر یوسف نکوئی * **قطعه** شخصے نه چنان کریه منظر * کز زشتی او خبر توان داد * گنده بغلش نعوذ بالله * مردار بآفتاب
مرداد * تا قیامت آه در بیان قبح طلعت او چنین بگوئی که تا قیامت زشت روئی بوجودی بپید انخواهد شد
چنانچه بر خوب روی بجو یوسف موجود نتوان گردید نفی نه چنان کریه منظر آه تمام بیت شامل ست کریه منظر کرده الشکل
مصراع ثانی قطع بیان خیانت خبر دادن ای بیان کردن که زشت رو و بدین درجه یا بدان مرتبه بوده است
بسیار و بیحد بحیثیه بود که بغلی بضم کاف فارسی و سکون ها ای گنده بغل بود که گنده بوی دی برین درجه یابد که مانند کاف
اول مصراع مردار آه بیان آنکه بغلی محذوفست یعنی آنکه بغلی که مرداز با فتاب آه مرداد بضم میم و سکون را مهمله
و دال و الف دال نام پنجم از ماه شمسی سیاه را در ان مدت نفس طالب بود و شهوت غالب مهرش بجنبید مهرش بر داشت
بامدادان ملک کنیزک را بجست نیافت ماجرا ایش بگفتند ملک در خشم شد فرمود تا سیاه را با کنیزک دست و پا

استوار به بند مهره واز جوسق لقعر خندق درانداز ند مهرا اول بضم اول مختصر مهره ست وآن کنایه از آلت است ومهر ثانی بالضم بند

ومراد از بکارت کنیزک بامدادان یعنی وقت صبح که از مستی هشیار شد ماجرا سرگذشته ودر اصل مالی موصوفه وچه بیست که صله آن بعضی

چیزی که گذشته باشد ماجراش ای سرگذشت آن کنیزک عرض کردند که مالک هنگام شب در مستی بسیاه بخشیده است آن سیاه تصرف

خود آورده بام بموحده والف بالاخانه جوسق معرب کوشک بمعنی خانه دمغر است که خانه ملوک بلند مینا وگرداو خندق عمیق برای

محافظت میکنند مهر دیگی از دزد زرایک مختصر دیگ شفاعت بر زمین نهاد وگفت سیاه بیچاره رادرین گناهی نیست بلکه سایر بندگان

بنوازش وبخشش خداوند متعود اند گناهی نیست زیرا که چون موهوب که بر هبه تصرف نماید شرعا خطا با وعاید نشود متعود

آمده یعنی عادت کننده اند وخوگر اند ملک گفت اگر در مفاوضه او شبی تاخیر کردی چه شدی که من او را فزون تر از قیمت کنیزک دادی

دولداری کردی می گفت ای خداوند انچه فرمودی معلوم است ولیکن شنیده که گفته اند **قطعه** تشنه سوخته بر چشمه

حیوان چو رسید، تو مپندار که از پیل دمان اندیشد، ملحد گرسنه در خانه خالی برخوان، عقل باور نکند کز رمضان اندیشد

مفاوضه انبازی کردن ودرین مقام کنایت از مواقع وقع شده وکذا فی اصحاشیه ودر رشیدی آورده

تفویض باز گذاشتن کار بکسی وزن دادن کسی را بکابین چه شدی اے زیان او شدی پس خطای سیاه

در تعجیل است سوخته اے سوخته از تشنگی چشمه حیوان اے چشمه که بر در چشمه حیوان آب خورند و

در شرح عربی بجاے حیوان روشن آورده معیشت روشن ست ملحد من الحد فی الدین اے مال وعدل

اعادویل کردن واز دین حق برگشتن رمضان ماه مبارک رمضان که ماه صیام ست مصدر رمض اے

احترق چه درین ماه احتراق از حرارت جوع وعطش واقع شود ملک را این لطیفه پسندیده آمد وگفت

سیاه را بتو بخشیدم اکنون کنیزک را چکنم وزیر گفت کنیزک را هم بسیاه بخش که نیم خورده او هم او را شاید **قطعه**

دست سلطان دگر سجا بنید، چون بسرگین در او فتاد ترنج، تشنه را دل نخواهد آب زلال، کوزه بگندست بر دهان شکنج

بتو بخشیدم ای سیاه را بشفاعت تو عفو خطا کردم بنده را از خود رانده بنده تو ساختم ومملوک تو گردانیده ام

لیکن لسیاق کلام واقتضای مقام معنی اول انسب است سلطان آه جزا ومصراع ثانی شرط وفاعل بنید ترنج ست

تشنه راری دل تشنه را از لال آب خوش صفت آب سکنج بضم سین مهمله وکاف وخفا نون گنده دهن

حکایت سکندر رومی را پرسیدند که دیار مشرق ومغرب بچه گرفتی که ملوک پیشین را خزائن ولشکر بیش از تو

بوده است وچنین فتحی میسر نشد گفت بعون الله تعالے هر مملکتے را که گرفتم رعیتش را نیازردم ونام پادشاهان

جز به نکوئی نبردم **بیت** بزرگش نخوانند اهل خرد، که نام بزرگان بزشتی برد، این حکایت

در تعلیم ملک گیری ست مر پادشاهان را اسکندر رومی هو اسکندر بن فیلقوس بن بطرسوس بن سنطور بن ادمان بن قحطان
بن یونان بن یافث بن نوح علیه السلام وقیل هو من ولد روم بن عیص بن اسحاق بن ابراهیم علیهما السلام وقیل
ذو القرنین و انما لقب به لانه ملک الدنیا بقرنیها ای شرقها و مغربها او رای فی المنام کانه تعلق بقرنی الشمس او
کان له ذو ابتان حسنتان کذو ابته ولهذا التسمی قرنا کذا فی شرح عربیه در ابیات حضرت شیخ نظامی رحمه الله مؤید
این قول اخیر است **بیت** تو آیین ترین شاه آفاق بوده + نیا زاده عیص و اسحاق بوده + و در التحفة القرون آورده
که آن برس بن وقح بن اقطر بن یونان بن تارح بن یافث بن نوح علیه السلام حلیه وی بود سرخ و سفید و میانه قد
و عظیم الراس العین و گیسوها سیاه داشت قدمش چهل تهاده گویند رومی منسوب بسوی ملک روم که آباد ان کرده
روم بن عیص ست پس عدم آزار رعیت سبب جمعیت اوست بر پادشاه نیکونام پادشاهان موجب
دوستی سلاطین زمان است و باعث امداد ایشان بوی شین بزرگش راجع بکو معنی کاف که نام است
باضمار قبل الذکر چه فارسی جائز است بزرگان آری بزرگی بزرگان در عمر باشد یا در رتبه **قطعه** این همه
هیچ است چون می بگذرد + تخت و بخت و امر و نهی و گیر و دار + نام نیک رفتگان ضایع مکن + تا بماند نام نیکت
یادگار + این همه هیچ است جزاه چون می بگذرد و مصراع ثانی بیان اینهمه امر و نهی حکومت گیر و دار گر و فر
حکومت چون می بگذرد ای برقرار نمی ماند پس اعتماد حکومت خود پادشاهان ماضی الحقیر مپندار رفتگان لے
مردگان تا بماند الخ ای نیکنام پادشاه مرده به بدی یاد مکن که خدا تعالی بپاداش آن ترا بنام خواهد کرد

باب دوم در اخلاق درویشان

اخلاق جمع خلق و آن هیئت است راسخه در نفس انسان
که صادر میشود از آن افعال بسهولت درویشان جمع درویش و مراد از آن اهل تصوف مطلق است
چه اهل معنی بیشتر باشان چنانچه از حکایات ظاهر است **حکایت** یکی از بزرگان پارسائی
را گفت چه گوئی در حق فلان عابد که دیگران در حق او بطعنه میگویند گفت ظاهر سرش عیب نمی بینم
و در باطنش غیب نمی دانم مراد از بزرگان دومندان ست چنانچه محاوره شیخ علیه الرحمه پارسائی
مرکب است از پار سائی و پار بمعنی چرم گاو و باعث گرده بهم آمده چنانچه در فرهنگ نور الدین ست و سا بمعنی
سائیده و چون پرهیزگاران از غایت تجرید لباس و فرش از پوست ساخته اند مسمی بپارسا شدند
یعنی سائیده و پار و لباس کنند بوی نشینند بفرش پاره نگاه بر هر پرهیزگار اطلاق یافته بطعنه سخن
میگویند یعنی افعالی بوی نسبت کنند که منافی صلاح است فاعل گفت پارسا و شین ظاهرش راجع بفلان د

عابد عیب آنچه از اخلاق ذمیمه در باطن ست و غائب از چشم مردم ست **قطعه** هر کرا جامهٔ پارسا بینی
پارسادان نیک مرد انگار ور ندانی که در نهانش چیست محتسب را درون خانه چه کار **ش** جامه پارسا یعنی
لباس صلحا فقط بران محاسبان سلیح می بماند پارسا انگار امر از انگاردن و انگاریدن بمعنے پنداشتن و تصور کردن
و گمان بردن جزاے در بند آے ازآه محذوفست و مصراع ثانی علت جزاے محذوف لے اگر ندانی که
در نهان او چیست چیزے مگو زیرا که محتسب را آه و مقرر ست نه رفتن باطن کما قال الفقها رالفسق المخفی لا یسقط العدالة
حاصل الحکایت آنست که درویش را باید که عیب گیری دیگران نکند. **حکایت** درویشی را دیدم که سر بر آستان
کعبه نهاده همی نالید و گفت یا غفور یا رحیم تو دانی که از ظلوم و جهول من چه کار آید **ش** آستان بمد سین موقوف پیش در و انرا
آستانه و ستانه و ستان نیز گویند و تبا زیش سده و آب گویند و اینجا مراد از ملتزم ست و آن مابین در کعبه و حجر اسود است که محل اجابت دعاست چه ولیز بیت الله ملتزم است غفور امر زنده بخشنده و پوشنده رحیم بخشاینده
و مهربان ظلوم مبالغه ظلم جهول مبالغه جاهل چه کار آید چه طاعت و بندگی **قطعه** عذر تقصیر خدمت آوردم که ندارم
بطاعت استظهار به عاصیان از گناه توبه کنند + عارفان از عبادت استغفار + عذر بالضم بهانه و معذرت داشتن
تقصیر سستی و کوتاهی کردن در کار خدمت بالکسر چاکری کردن و مراد از بندگی و طاعت مصراع ثانی علت عذر تقصیر
آورده است استظهار یاری خواستن و قوی عارفان ایخ ای عارفان از عبادت خود توبه میکنند که عبادت ما لائق
جناب الهی نیست کما کان رجل یرتقع یده بعد الصلوٰة طویلا قیل ما تقول فی دعائک قال فاقول اللهم اغفرلی تقصیری
فان عملی هذا لا یلیق بک کذا فی الشرح العربی عابدان جزاے طاعت خواهند و بازرگانان بهای بضاعت من بنده
امیدوار آمده ام نه بتجارت بدر و دریوزه آمده ام نه بتجارت بضاعت مال که بآن تجارت کنند و پاره گالا که نقد و فروختن بفرستند
صنع بنا ما انت اهله ولا تفعل بنا ما نحن باهله یعنی بکن با ما آنچه تو لائق آنی ای مستحق آن هستی ای مغفرت کن و مکن با ما آنچه لائق او هستیم ای عذاب
هکذا وجدنا عبارة المتن فی النسخة الصحیحة و مذکور فی الکشاف ان قوم یونس علیه السلام لما نزل بهم العذاب قالوا اللهم ان ذنوبنا
قد عظمت و جلت وانت اعظم منها و احق افعل بنا ما انت اهله ولا تفعل بنا ما نحن باهله فکشف عنهم العذاب کذا فی الشرح
العربی و چون عادت سائل آنست که اول سوال و مسول خود را پیش کریم عرض میکنند بعده تسلیم برحرف کرم نمایند لهذا این
سائل نیز تسلیم برضاے الهی کرده میفرماید **بیت** گر کسی جرم بخشی روی سر بر آستانم + بنده را فرمانباشی هر چه فرمائی
برانم کسی بفتح کاف عربی خطاب مشتق از کشتن و مراد از آن عذابست حاصل حکایت آنست که درویش
به طاعت خود تکیه نکند و همواره ملاحظه تقصیر عبادت خود نموده امیدوار بفضل حق تعالے بوده باشد **حکایت**

بر در کعبه سائلی دیدم • که همی گفت و میگریستی خوش • یعنی جوهری شایان خوش است چنانچه خوبی گریه کنان میخواست
بهجنان میگریست من نخواهم که طاعتم پذیر • قلم عفو بر گناهم کش • چون در مجاری فیض شده و غیر معاصی بنده
نمیباشد و لغو از فیضان فیوض مستفیضه سوای تقصیرات و تعریفات مردم نمیتوان شد بلکه بمحض فیض است پس فیض را
باید بر طرف ساخته دیگر هیچ در کار نیست از ینجاست که در کلام اکابر واقع شده که اهل دین اجتناب از مناهی است
بعد از این اتیان باوامر دشوار نیست نیز همین اجتناب اتیان باوامر القدر شاق نیست بر نفس چه اگر مردم کارهای
خوب میکنند اما آزارهای بد احتراز نمیتوانند کرد اگرچه کارهای ناشایسته تجنب گیرند و چند کسب کارهای
نیک نداشته باشند برای انها مراتب نیک از ین وضع خواهد بود کذا فی الحاشیة این حکایت نیز در بیان تقصیر خود است
در طاعت همچنین حکایت لاحقه **حکایت** شیخ عبدالقادر گیلانی رحمة الله علیه را دیدند که در حرم کعبه روی
بر حصار نهاده همی گفت کنیت حضرت شیخ رضی الله وارضاه ابو محمد است حسینی نبیره ابو عبدالله صومعی است و مادر وی
ام الخیر امة الجبار فاطمه بنت ابو عبدالله الصومعی گفته است که تا فرزند من ابن عبدالقادر متولد شد هرگز در روز رمضان
شیر نخورده و ولادت وی در سنه احد و سبعین و اربع مائة بوده است و وفات وی در سنه احدی و ستین و خمس مایه کذا فی
نفحات الانس و کان شیخ عبدالقادر رضی الله عنه نحیف البدن ربع القامة عریض الصدر عریض اللحیة لطولها واسمر اللون
مقرون الحاجبین ذات صوت جهوری وسمة بهی و قدر علی و علم وفی و شیخ محی الدین ابو محمد عبدالقادر رضی الله عنه
ابن صالح موسی ابن ابو عبدالله بن یحیی زاهد بن محمد داود بن حسن علی کرم الله وجهه و رضوان الله تعالی
علیهم اجمعین و در تحفه قادریه تاریخ تولد و وفات آنحضرت چنین آورده اند تاریخ آنکه شهره هر
بنده او ست • غوث الاعظم شه خجسته نهاد • او ز باغ حسن چو گل بشگفت • چار صد بود بعد ازان هفتاد • سلطان
عصر شاه زمان قطب الاولیا • کامد وفات او ز قیامت علامتی • تاریخ سال وقت وفاتش چو خواستم • از راوی حدیث
بگفتا قیامتی • حصا بفتح الحا را مهمله جمع حصات هی بالفارسیه سنگریزه کذا فی مختار الصحاح ای خداوند ببخشا و اگر
مستوجب عقوبتم در قیامت نابینا برانگیز تا در روی نیکان شرمسار نشوم ببخشا ای عفو تقصیرات فرما استحقاق
سزاوار شدن مستوجب عقوبتم ای لائق عذابم لشامت عصیان تا در روی نیکان آه زیرا که چون در دنیا خود را
از نیکان شمرده باشم و فردا روز در برابر مذنب [illegible] نیکان شرمندگی برم و چون نابینا باشم روی
نیکان را نخواهم دید و شرمساری نخواهم چون از حکایت غوث الثقلین غیث الفریقین رضی الله عنه وصول
الهی و شهود نامتناهی نسبت با نحضرت بخاطر شیخ علیه الرحمة رسید بر عدم وصول خود تحسر خورده بجناب

قادر مطلق بفریاد آمد و گفت **قطعه** روی بر خاک عجز میمالم * هر سحرگه که یاد می آید * که هرگز فراموشت نکنم *
هیچ وقت از بنده یاد می آید * روی بر خاک عجز حال از فاعل گویم یاد بیای موحده باد صبا چه او را برید العشاق گویند
و عشاق خطاب بباد کرده پیغامی بجانب محبوب میفرستند خواجه حافظ علیه الرحمة فرموده **فرد** صبا بلطف
بگو آن غزال رعنا را * که سر بکوه و بیابان تو داده ما را * ای باد گر بگلشن احباب بگذری * زنهار عرضه ده بر جانان پیام ما
و بیت ثانی مقوله قول است ای هرگز آه یعنی هیچ وقتے از ذکر تو بیکار نیستم و نسیان مرا راهی نیست قال الشیخ
شبلی قدس سره انی لا اذکر الله تعالی الا ان الذکر انما یکون بعد النسیان حتی یذکره و مطلوب شیخ علیه الرحمة یاد
حق تعالی و یاد او یاد تجلی خاص و وصول ست و توجه بشاهد خود و لا تجلی عام که شامل بر خاص و عام ست یا و بنن
آنا فآنا هست حاصل آنکه هر سحرگه که باد صبا می آید در انجا که روی بر خاک عجز نهاده باشم خطاب باد کرده میگویم
که پیغام بآن جناب اقدس محبوب حقیقی برسان که ای هرگز فراموشت نکنم آه هر چند این سخن گفتن بآنجناب
گستاخی ست لیکن گستاخی محب صادق که از فرط محبت سر زند در آنجناب مغتفر است چنانچه کاشف اسرار
حضرت فرید الدین عطار قدس سره در منطق الطیر فرموده **قطعه** گفت هر کس را که اهلیت بود * محرم
راز او هیبت بود * کے تواند بود شه را راز دار * گر کند گستاخی چون راز دار * **حکایت**
دزدے بخانه پارسائی درآمد چندانکه جست چیزے نیافت دلتنگ شده باز نومیده گشت پارسا
را خبر شد گلیمی که در آن خفته بود در گذر دزد انداخت تا محروم نرود یای دزدی و پارسائے برائے وحدت
است جست ای از اشیا و امتعه جست در ان خفته بود یعنی بالا پوشیده بود در گذر روز و انداخت و
وجه در راه افگندن و بالمشافه او و دادن آن است که دزد و دیدن صاحب خانه میشد هر چند او را اصلاد
ادی با گبر بر نهادی - **قطعه** شنیدم که مردان راه خدا * دل دشمنان هم نکردند تنگ * ترا کے میسر شود
این مقام * که با دوستانت خلافست و جنگ این قطعه حاصل حکایت ست مردان راه خدا
مردان که خود را در راه خدا فانی کرده اند و از دعوی دینداری و خودی صاف گردیده نگردند آه اے آزرده
نکردند بر آنکه گر ستم و شفقت و کمال رافت این مقام مے مردان راه خدا بودن که با دوستانت آه علت مصراع
اول است جنگ تفسیر خلافست ای با دوستان جنگ داری بسبب شدت سنگ دلے و سیاهی باطنے
از حکایت صفائی دل پارسا مفهوم شد انتقال کرد بیان مودت اهل صفا فرمود مودت اهل صفا چه در
روی چه در قفا نه چنانکه از پست عیب گیرند و در پشت بمیرند مودت دوستی اهل صفا کسانیکه
پیش

باطن خود را از حسد و کینه و غیره ذمائم صاف نموده و بنور الٰهی روشن ساخته چه در روی و چه در قفا از بلیغ چنان
معلوم شد که کلمه چه و چون در میان دو امر دارند مراد از آن مساوات ست چنانچه چه شاه و چه گدا چه عام
خاص یعنی چنین باد در سخن فیما چه در روی ای روبرو و در قفا پس پشت حاصل آنکه دوستی اهل الله تخلق الله روبرو
و پس پشت برابر است و تفاوت را در ان دخلی نیست بسیر ند که اهل انکسار و نیاز در عمل آرند فرد
در برابر چو گوسفند سلیم ٭ در قفا همچو گرگ مردم در ٭ این تتمه چنانکه از پیشتر گذشت در برابر ای
روبروی مردم سلیم بفتح درست و سلامت از کینه و حسد و غیبت گوئی گرگ مردم در باعتبار عیب
گوئی بیت هر که عیب دگران پیش تو آورد و شمرد ٭ بیگمان عیب تو پیش دگران خواهد برد ٭ یعنی هر که عیب
گوئی عادت شود دوست و دشمن در نظرش برابر گردد و هر چه از دشمن گوید از دوست نیز بر زبان آرد
حکایت تنی چند از روندگان متفق سیاحت بودند و شریک رنج و راحت خواستم تا موافقت ایشان
کنم موافقت نکردند این حکایت در بیان اهل صفات است که در حق هیچکس گمان بد نبرند چنانچه گمانی غرضش بیرون ند
فرموده است چند کلمات که اطلاق آن بر عددی که زیاده از سه کم از ده باشد تکیه اتفاق با هم گرم موافقت کردن
یکی شدن سیاحت بالکسر سیر کردن و رفتن در زمین موافقت کسی همکار بودن مرافقت بالضم رفیقی
کردن و همراه گرفتن کسی را گفتم از کرم و اخلاق بزرگانه بدیع ست روی از مصاحبت با مسکینان تافتن
و فائده دریغ داشتن که من در نفس خود اینقدر قوت و قدرت می شناسم که در خدمت مردان یار شاطر باشم
نه بار خاطر مریع آورده شده یعنی اینچنین کار بیشتر از شیخ بزرگ نزد و مصاحبت با کسی نزدیکی نمودن و نزدیک
شدن یعنی بر روی تافتن اعراض کردن و دوری نمودن دریغ نهایت افسوس در بخش و ایجاب یعنی بخل
است شاطر تیز و چالاک بار خاطر ملال دل که در نفس خود الخ جمله حالیه است ای حال آنکه
من در نفس خود شعر ان لم اکن راکب المواشی ٭ اسعی لکم حامل الغواشی ٭ راکب اشتر لسوار المرکب والراکبون
والرکبان والرکاب کلمه جمع مواشی جمع ماشیه یعنی زن رونده و دومه و شتر ماده که بسیار بچه آرد و مال
غیر ناطق که آن گاو و گوسپند و مانند آنست و مراد اقسام مرکب است حامل الغواشی حال از فاعل اسعی غواشی
جمع غاشیه و آن زین پوش ست یعنی اگر نباشم سوار مرکبها ای لائق صحبت شما نیستم سعی کنم برای
شما در حالی که زین پوش بر داشته میرفته باشم ای خدمت شما بجا آورم یکی از میان گفت ازینکه شنیدی
دل تنگ مدار که درین روزها دزدی بصورت صالحان برآمد خود را در سلک صحبت ما منتظم گردانید کلام برای

اعراز است در عدم قبول شیخ علیه الرحمة در صحبت خود از امیان ای از میان تنی چند از نیکهای از عدم قبول خود
ای تنگ داشتن آزرده خاطر شدن که درین روزها آه علت دلتنگ مدار است سلک بالکسر رشته صحبت
باصفات تشبیهی صحبت انتظام ست شدن و در رشته کشیدن **بیت** چه دانند مردم که در جامه کیست + نویسنده
داند که در نامه چیست + کاف که در جامه که در نامه بیان دانند وداند یعنی چه دانند مردم که در لباس شخصی نیک است
یا بد بلکه نویسنده ای خالق مطلق میداند که در نامه ای در لباس چیست یعنی از احوال بطن معلوم حق تعالی واقف است اما انجا
که سلامت حال درویشان ست گمان فضولش نبردند و یاری قبولش کردند که سلامت الخ بیان از انجاست و سلامت
ای سالم بودن از گمان بدی در حق غیر فضول بالضم زیادتیها و افزونیها جمع فضل و فضولی آنکه بمالایعنی مشغول شود
در زیاده سری کند و اینجا مراد زیادتی بر اخلاق اهل فقر فضل است که در وی باشد یعنی فضولش و قبولش راجع
بدزد **قطعه** ظاهر حال عارفان دلق ست + اینقدر بس که روی در خلق ست + عارفان ای ارباب سلوک دلق بالفتح
پشمینه که درویشان پوشند و در فارسی آنرا ژنده خوانند اینقدر اشارت بدلق ست که روی در خلق ست شرطیه است
اگر روی عارف در خلق است که خلق آنرا عارف خوانند و پندارند همین دلق بس است چه دلق ظاهر و لباس بین است
چنانچه تنی چند لباس ظاهر درویش دیده حمل درویشی کرده اند و چون حقیقت عارف عمل است
نه لباس ظاهر پیش فرمود + در عمل کوش هرچه خواهی پوش + تاج بر سر نه و علم بر دوش + تاج بر سر نهادن بادشاه
بودن علم بر دوش نهادن سپاهی بودن اول مصراع ثانی تفسیر هرچه خواهی پوش است یعنی جهد در عمل کند و اعمال خود را
تهذیب کند خواه سپاهی **ابیات** ترک دنیا و شهوتست و هوس + پارسائی نه ترک جامه و بس + در قزاگند مرد
باید بود + بر مخنث سلاح جنگ چه سود + فقط پارسائی در مصراع ثانی مربوط بمصراع اول است ای پارسائی ترک دنیا
و هوس شهوت حرام است و بس بمعنی فقط است ای پارسائی نه ترک جامه فقط ست قزاگند بالفتح یا
بکاف فارسی نوعی از اسلحه که هنگام جنگ پوشند و تیر نگذرد و در قریب یکصد گز ریسمان و ابریشم که آنرا بگویند
در میانش او کنده و این مرکبست از قز بالفتح ابریشم کهنه بهندی ش ستر گویند و از آگند که مشتق ست از آگندن بمعنی انباشتن
و مراد از مخنث بزدل و نامرد است پس این بیت تمثیل ست یعنی در لباس درویشی درویش موصوف
بصفات درویشی باید بود چنانچه در لباس جنگ مرد باید بود **روزی تا شب رفته بودیم و شبانگاه بپای**
حصاری خفته که دزدی بی توفیق ابریق رفیق برداشت که بطهارت رود و بغارت رفت تا شب نهایت رفتن
با معروف دو نوع چیز بپای حصار ای پایین حصار التوفیق حصول فی العبد موافقا لما هو الخیر حقیقة ...

بالکسر معروف ابریز بقصر همزه است که مخفف آبریز ست بمد همزه یعنی آوند آب کوزه و دسته که بطهارت
رود علته برو شت ست **بیت** ناسزائے گر خرقه در بر کرد چه ؞ جامه کعبه را جل خر کرده ؞ ناسزائے ناسزا خرقه
بالکسر جامه که از پاره دوخته باشند مصراع ثانی تمثیل اول است چندانکه از نظر درویشان غائب شد برجے
رفت و درجے بدزدید تا روز روشن شد درون تاریکی مبلغی راه رفته بود و رفیقان بیگناه خفته بامدادان همه را بقلعه
در آوردند و بزندان کردند از ان تاریخ ترک صحبت گفتم و طریق عزلت گزیدم والسلامة فی الوحدة والآفات
فی الاثنین خواندم چندانکه مربوط است بجمله بغارت رفته یا برجی در ربح براے وحدت است برج
بالضم پاره و درج بالضم صندوقچه و طبله که پیرایه و جوهر دران نهند تا روز آه غایت برج رفتن و درج
دزدیدن تاریکی تاریکی شب مبلغ بالفتح جاے رسیدن پیروان راه رفته بود تاریخ وقت چیزے پیدا کردن و
اینجا بمعنی وقت است السلامة الخ اے اسلامت از آفات در واحد بودن ست و وحدت خواه حقیقی باشد خواه
حکمی آفات درمیان دو کس است اے دو کس که مغایر و مخالف یکدیگر باشند و اگر بین الاثنین اتحاد بوده باشد
در آنجا اثنیت مفقود است و داخل حکمی است **قطعه** چو از قومی یکی بیدانشی کرد ؞ نه که را منزلت ماند نه مه را
نمی بینی که گاوی در علف زار ؞ بیالاید همه گاوان ده را **بیت** ثانی تمثیل بیت اول است علف خورش ستور
علف زار زراعت بسیار که سبکار زنند و محافظت سکنند گاوی در علف زار گاوی که در زراعت بیفتد
و بخورد و بیالاید آه اے آلوده میکند همه گاوان ده را ای صاحب زراعت من خورده اند گفتم سپاس منت
خدایرا که از برکت درویشان محروم نماندم اگرچه از صحبت ایشان وحید شدم اما بدین حکایت مستفید گشتم
و امثال مرا همه عمر این نصیحت بکار آید وحید تنها و یگانه مستفید بهره مند **قطعه** بیک ناتراشیده در مجلسے
برنجد دل هوشمندان بسے ؞ اگر برکه پر کنند از گلاب ؞ سگے در وے افتد کند منجلاب ؞ بیک
اے بسبب ناتراشیده و ناتراشیده غیر مؤدب و ناهموار بیت ثانی تمثیل بیت اول است برکه بالکسر حوض
آب منجلاب بادل مفتوح و ثانی زده و جیم مفتوح گوی را گویند که در پس حامها و مطبخها و امثال آن بکنند
تا آبهاے چرکین و مستعمل دران جمع شود کنایه از جهانگیری پس مجلس هوشمندان مثل حوض گلاب ست و ناتراشیده
مثل سگ چون در حکایت مذکور ذکر امرا کرده بود حکایت دیگر بخاطر گذشت فرمود **حکایت**
زاهدے مهمان پادشاهے رفت چون بطعام بنشستند کمتر از ان خورد که ارادت او بود چون بنماز برخاستند
بیشتر از ان کرد که عادت او بود تا ظن صلاحیت در حق او زیاده شود **قطعه** ترسم نرسی بکعبه اے اعرابی

کین ره که تو میروی بترکستانست ۞ چهارمی طعامی که بمهمان دهند اراده خواستن و انجام اد اشتهای عادت او بود
اے میگذارد تا ظن صلاح آه ای مردم گمان برند که قلیل الاکل و کثیر الطاعة است کعبہ اے کعبه حقیقی که حق تعالی
این راه که اے عمل ریا که میکنی بترکستانست اے راجع بسوے آله است و مقرر است که راه ترکستان مخالف
راه کعبه است چه ترکستان بالضم ملکیست بجانب شمال از کعبه و هرکه ما کسبو آورده و بر کعبه بود مقبل آن مصراع
ثانی علت نرسی است چون بمقام خویش باز آمد سفره خواست تا چیزے تناول کند پسرے صاحب فراست
داشت گفت ای پدر بدعوت سلطان رفته بودی چیزی نخوردی گفت در نظر ایشان چیزے نخوردم که بکار آید
گفت نماز هم قضا کن که چیزے نکردی سفره توشه دان و زاد مسافر و سفر خوان تناول فرا گرفتن اے خوردن
کاف که بکار آید که اول واقع شده صله یا موصوله چیزیست آنقدر نخوردم که بکار من آید و دفع گرسنگی من
کند بکار آید اے بکار تو آید و ثواب را شاید یعنی چنانچه طعام بکار تو نیامده و فواید بتو نرسیده زیرا که نماز ریا اجر
ندارد و ثواب آن در روز قیامت نرسد و نزدیک بعضی فقهاے کفر است و نزد بعضے گناه است ثواب و
در ابراهیم شاهی آورده است که الریا یفوت اصل الثواب و انما یفوت تضاعف الثواب **قطعه** اے هنرها نهاده
برکف دست ۞ عیبها بر گرفته زیر بغل ۞ تا چه خواهی خریدن اے مغرور ۞ روز درماندگی بسیم دغل اے
حرف ندا و برای منادی هنرها نهاده آه صفت منادی است و بیت ثانی مقصود بالذاتست بر کف دست
نهادن ظاهر ساختن و زیر بغل گرفتن پنهان کردن کلمه تا کلمه تنبیه ست اے آگاه باش چه خواهی خریدن مغرور
یعنے غره کرده شده شیطان بعبادت ریائے روز درماندگی ای روز قیامت دغل سیم ناسره و قلب سیم دغل
عبارت از عبادت ریائی ست چون در حکایت مذکور ذکر ریا فرمود بیان علت ریا ضرور شد پس فرمود یاد
دارم حاصل آنکه ریا بسبب پندار خود و غفلت از حق بوجود آید الا عارفان الٰهی هیچکس را از خود تا چیز تر
نمی انگارند چه جاے آنکه خود را بروز نیک نماید **حکایت** یاد دارم که در عهد طفولیت متعبد بودم و شبخیز
و مولع زاهد و پرهیز شبے در خدمت پدر نشسته بودم و همه شب دیده نابسته و مصحف عزیز در کنار گرفته و طائفه
گرد ما خفته گفتم از اینان یکے سر برنیارد که دوگانه بگذارد و غفلت چنان برده است که گوئے مرده اند گفت
اے جان پدر تو نیز اگر بخفتی به از آنکه در پوستین مردم افتے عهد بالفتح زمان طفولیت است و آن زمانه ایست
که مولود را استعداد حرکت پیدا شده و بعد از آن سن صبی و بعد آن از منوص و قبل از سخت شدن اعضا بود و بعد
ازان ترعرع و بعد ازان سن علامیة و آنرا رهاق گویند و این وقت بلوغ باشد و بعد ازان

سن رفتے تا قریب سی سال و دوم سن وقوف و از این سن شباب گویند و آن بعد از انقضاے نشو باشد تا قریب
پنجاه سال و سوم سن کهولت بود و این بعد از انقضاے سن وقوف تا قریب شصت سال چهارم سن شیوخت است و این
از انقضاے سن کهولت تا آخر عمر کذا فی کفایه منصوری الابلاغ بخت حریص کردن و لع بفتح اللام حریص پرهیز از ماثم منهاة پدر اسم پدر حضرت
شیخ عبد الله است قدس سرهما دیده برهم بستن کنایه از خوابیدن عزیز بمعنی بے همتا ارجمند صفت مصحف ست در کنار گرفته برائے تلاوت طائفه فرقه کم اقل
او شش بودن قبل واحد یا اثنی و در تلویح آورده طائفه مثل مفرد است زیراکه وی اسم واحد مافوق اوست چنانچه ابن عباس او را
تفسیر کرده لانه اسم لقطعه من الشئ واحد کان او کثیرا کذا فی انوار و در شمیه و ابراهیمی و مدار الافاضل آورده که طائفه
پاره از چیزے یقال طائفه من الناس و طائفه من اللیل درینجا عام است خواه گروه مردم از بیت باشد
چنانچه در شرح عربی آورده و خواه گروه مردم از غیر باشد شاید که جاے رفته باشند و شیخ باید بهذات باشد
از اتیان یکسر بر نیارد که دوده نه بگذارد و ایراهیلی روداد صفت است تو نیز اگر نخفتے به از آنکه آه زیراکه خفتن
مباح ست و غیبت حرام در پوستین افتادن کنایه از جستن و بد گفتن آمده است **قطعه** نه بیند مدعی

جز خویشتن را * که دارد پرده پندار در پیش * گرش چشمی خدا بینی به بخشند * نه بیند هیچکس عاجز تر از خویش *

مدعی بزرگی خود مصراع ثانی علت نه بیند پرده پندار کبر و عجب در پیش اے در پیش خود چون پرده بر چشم
گذاری اے غیر خود بچشم نیاری خیین گرش راجع بمدعی فاعل بخشند قضا و قدر و در بعضے نسخ بخشند مفرد
واقع شده و فاعل آن حق تعالے ست نه بیند در بعضے نسخ نه بینی واقع شده است و این
مشتمل ست بر صنعت التفات من الغیبه الی الخطاب عاجز ای عاجز از رسیدن بزرگی و وصول الی

حکایت بزرگے را دیدم همے ستودند و در اوصاف جمیلش مبالغه همے نمودند پس از

تامل بسیار سر بر آورد و گفت من آنم که من دانم باز آمد در ذکر اخلاق درویشان از عدم
رویت اعمال خود جمیل نیکو و تانیث جمیله برائے جمعیت اوصاف ست مبالغه از چیزے غلو

کردن و سخت کوشیدن در کارے کیفیت اذا یامن تعد محاسنی اعلانیتی هذا و لم تدر باطنی کیفیت صیغه
مخاطب معلوم از کفایه بمعنی بسته کردن و پیش شدن تعد صیغه مخاطب معلوم از عد بمعنی شمردن و فاعل او
ضمیر مخاطب است محاسن جمع حسن ست بفتحتین بر خلاف قیاس و مفعول تعد علانیه آشکار کردن و آشکار
مفعول کیفیت لم تدر صیغه مخاطب معلوم از درایت بمعنی دانستن باطن و بطون اندرون چیزی مفعول
لم تدر معنی کرده بدیها درونی و بیتابی و در شرح عربے چنین آورده که کیفیت مخاطب مجهول من الکفایه و علانیه

خبر مقدم بمبتدا مؤخر و ہو بظاہری الا یعنی یا من تعد محاسنی ما دحا گیت از ذات شرق ظاہری ولیس
لک اطلاع علی سری و در حاشیہ میر نور اللہ کیفیت صیغہ مجہول ثابت و مفعول ثانی وی علانیت ساختہ و
ہذا بدل از آن فرمودہ یعنی کہ ترا اکتفا یت کردہ شدہ است ای آنکہ بیشمار نیکوئیہا ے بظاہر من یعنی ظاہر من
ترا کافیست و بران کفایت ست ترا و نمیدانی تو باطن مرا اما علانیتی را مفعول ثانی کیفیت گفتن وجہی ندارد
کما لا یخفی **قطعہ** شخصم بچشم عالمیان نیک منظر است ٭ وز خبث باطنم سر خجلت فگندہ پیش ٭ طاوس را بنقش و
نگاری کہ ہست خلق ٭ تحسین کنند او خجل از زشت پای خویش ٭ شخص کالبد مردم و جز آن خوب صفت
مقدم منظر ای منظر خوب است خبث بالضم پلیدی خجلت بالفتح خجالت شرمندہ شدن بسیار خجل بالفتح
اول و کسر دوم مردم شرمسار اضافت سر بخجلت لامی ست اکثر برائے خجلت پیش افتادہ است ای خجلم بیت ثانی
تمثیل بیت اول است کلمہ تحسین کنند مربوط بخلق ست اے خلق تحسین کنند طاوس را بسبب نقش و نگاری کہ
ہست و او خجل ست از پای زشت خویش و مقرر است کہ پاے طاؤس سیاہ و بے نقش است ٭

حکایت یکی از صلحای لبنان کہ مقامات او در دیار عرب مذکور بود و کرامات او مشہور بجامع دمشق در آمد
بر کنار برکہ طہارت ہمی ساخت پایش بلغزید و در افتاد و از انجا بمشقت بسیار خلاص یافت اینحکایت در بیان
تلون احوال درویشان ست لبنان بروزن عثمان نام جبل مقامات بوزن و بمعنی کرامات و کرامات
خوارق عادت از اولیا صادر شود و کرامات او مشہور در آن دیار یاد رہر جانب جامع دمشق مسجد نسبت
در دمشق کہ بنا را سیر است برکہ با کسر حوضی آب برائے وضو کردن چنانچہ در مسجد کلان معمول است و در بعضی نسخہ
نقط کاسہ بعد برکہ واقع شدہ و گویند تمام مقامیست در عرب در شرح عربی نیاوردہ وہمانا کہ نباشد طہارت
پاک شدن و اینجا بمعنی وضو است و بحوض نزدیک بود کہ غرق شود خلاص یافت و بنماز مشغول شد چون از
نماز بپرداخت یکی از اصحاب گفت مرا مشکلے ست گفت چیست گفت یاد دارم کہ روزی بر دریای مغرب میرفتی
و قدمت تر نمیشد امروز در یک قامت آب از ہلاک چیزی نماندہ بود درین چہ حکمت ست شیخ زمانی سر بجیب تفکر
فرو برد و بعد از تامل سر برآورد و گفت نشنیدہ کہ خواجہ علیہ الصلوٰۃ والسلام گفت لی مع اللہ وقت
لا یسعنی فیہ ملک مقرب ولا نبی مرسل و نگفت علی الدوام یعنی مرا با خدای سبحانہ وقتیست از اوقات
کہ نمیگنجد در من یعنی راہ نمییابد در آن وقت بمن فرشتہ صاحب قرب و نہ پیغمبر مرسل تنوین در لفظ
وقت برائے تنکیر است کہ مفید معنی وحدت ست اے وقت من الاوقات و نگفت علی الدوام

یعنی نگفت انا مع الله علی الدوام و در بعضے بمعنی نبی مرسل گفته که نبی مرسل عبارت از تشخیص محمد یست صلی الله تعالے علیه وسلم یعنی چنان فنا فی الله شوم که تشخیص مرا نیز دران دخل و گنجایش نیست و این مرتبه کمال اطلاق است وقتی چنین بودی که بجبرئیل و میکائیل نه پرداختی و وقتی با حفصه و زینب در ساختی حفصه دختر حضرت عمر خطاب رضی الله عنه قرشیه عدویه که مادر وے زینب دختر ملعون بن حبیب بن خدافه بود و حفصه اول زوجه خنیس بن خذافی بن سهیمی بود و این خنیس از مهاجران حبشه و از حضار غزوه بدر بوده و بعد از وقوع بدر و بقولی بعد از احد وفات یافت و بعد از انقضاے عدت وے پیغمبر صلی الله تعالے علیه وسلم در سال سوم از هجرت و بقولے در سال دوم او نکح است زینب بنت جحش بن رباب بن معمر بن جبیر بن کثیر بن دروان ابن اسد بن خزیمه بن مدر بود وے اول نام بره داشت و آن سرور کائنات تغیر داده زینب نام نهاده وجه بره بر تزکیه صاحب اسم مشعر است و تزکیه نفس مکروه است کنیت وے ام الحکم و مادر وے عمه رسول الله صلی الله علیه وسلم امیمه بنت عبد المطلب بود و بی بی زینب اول زن زید بن حارثه وزیر او را طلاق داده حضرت علیه الصلوٰة والسلام او را نکح است در ماه ذیقعد سال پنجم از هجرت مشاهده الابرار بین التجلی والاستار مینماید و میر باید مشاهده سوے دیدن و باکسی در جاے حاضر بودن و در اصطلاح اهل تصوف دیدار دلیست که حق تعالے را می بیند و در خلا و ملا ابرار جمیع بر فتح الیاے تجلی بفتحتین روشن و آشکارا شدن و در اصطلاح صوفیه انکشاف شمس حقیقت حق تعالے و تقدس از غیوم صفات بشری بغیر سبب آن و آن بر چهار قسم ست اول تجلی آثاری که وجود بصورت جسمانیات با جمیع متمثل و درین تجلی تمثیل بصورت انسان خصوصًا بصورت متجلی به اکمل ست چنانچه ان الله خلق آدم علی صورته اشارت بآنست دوم تجلی افعالی که سالک وجود آن بعضے از صفات فعلیه متصف بیند بقیه حد اثر فتنه و جز آن یا خود را عین وجود متصف با صفات بیند سوم صفاتی که وجود را متصف بصفات ذات یا خود را عین متصف بآن صفات بیند چهارم ذاتی که از تجلی فنا یابد تجلی که چنان شود که از وی هیچ اثر نماند و شعور ود و اگر شعور ماند هنوز وی باقی باشد کذا فی الفواتح الاستتار بالکسر پوشیدن و در پرده شدن و در اصطلاح صوفیه احتجاب نور حقیقت بظهور صفات بشری و تراکم ظلمات آن سا حل آنکه شهود و رویت ابرار انوار حقیقت را در تجلے و استتار است چون در زمان تجلی باشد خرق عادات و ظهور کرامات از ایشان واقع شود زیرا که آن تصرف الٰهی ست که موارد آن ایمان ایشان اند و چون در زمان استار باشند

آنچه از مقتضیات بشریه است سر برزند پس در هر دو حالی که از من وی دیدی هیچ تناقض نیست که یکی
باعتبار احوال مختلفه است که بر مکاشف مکشوف گردند و در بعضے نسخه می نمایند و میپایند جمع است و ضمیر راجع
بقضا و قدر است کما لایخفی **بیت** دیدار مینمائی و پرهیز میکنی + بازار خویش و آتش ما تیز میکنی یعنی آه معشوق دیدار خود را
در زمان تجلی مینمائی و در زمان استتار از نمودن پرهیز میکنی چه اگر تجلی ملازمت نماید و استتار با دعارض نشود
غیرت معشوق و شوق عاشق مرتفع گردد اشاهد من اهوی بغیر وسیلة * فیلحقنی شان اضل طریقا + یوهج نار آ
تم یطفی برشته لذلک ترانی محرقا و غریقا اشاهد صیغه متکلم واحد از مشاهدت من موصوله اهوی صیغه متکلم واحد
از اهو بالکسر دوست داشتن و اهوی بحذف عائد منصوب است ای اهواه ای اشاهد من احبه بغیر وسیلة ق
متعلق باشاهد الوسیلة ما یتقرب به الی الغیر والجمع الوسیل والوسائل کذا فی الصراح یلحقنی صیغه مضارع واحد از الحاق
بمعنی در رسیدن شان ای حال اضل صیغه متکلم از ضلالت بمعنی گمراهی ای افعل مرا مایه بحذف العاید الی
الموصوف طریقا بمعنی راه مفعول اضل یوهج فعل مضارع از ایهاج بمعنی افروخته کردن آتش در شرح عربی یوهج از ا
تاجج آورده ای یوقد یعنی عشقه یطفی فعل مضارع از اطفا بمعنی فرو کشتن آتش و چراغ رشته قطرهای خرد
باران که هندی پهوهار نامند لذلک اشارت ست با یهاج نار و اطفا ران برشته ترانی فعل مضارع مخاطب
از رویت بمعنی دیدن محرق اسم مفعول من الاحراق یعنی سوزانیدن و غریقا بمعنی المغفول مردیکه آب از سر
او گذشته باشد حاصل آنکه بینم بغیر وسیله ای بیحجاب کسی را که دوست میدارم او پس میرسد مرا حالیکه
گم میکنم بران حال راه راه بیهوشی از ان در من پیدا گردد وصال معشوق نیست که می افروزد آتش عشق
اشتیاق را در من بعد از ان فرو نشاند آن آتش را آب وصال خود لهذا می بینی مرا سوخته و غرق شده در
آتش عشق و غرق با آب وصال و غرق عبارت از بیخودیست در مرتبه استغراق **نظم**
یکی پرسید زان گم کرده فرزند + که ای روشن گهر پیر خردمند + ز مصرش بوی پیراهن شنیدی + چرا در چاه کنعانش
ندیدی + اینحکایت ایضاً در بیان همواره حوال درویشان است گم فرزند کرده حضرت یعقوب علیه السلام است
روشن گهر نورانی ذات و صاحب صفا شین مصرش راجع بسوے فرزند همچنین شین
کنعانش شنیدن بالفتح بوئیدن کنعان بالفتح نام پسر نمرود و نام شهریست که سکونت
یعقوب علیه السلام در آن بود و نام پسر نوح علیه السلام و چاه کنعان فرسنگی از کنعان بود و عمق
آن چهار صد گز و بروایتے هفتصد گز و بقولی هفتاد گز گویند که آن چاه از آثار سام بن نوح علیهما السلام بود و درا

حبیب الاحبار گفتمند و آب بغایت شور داشت کذا فی السیر والتواریخ ابیات بگفت احوال ما برق جهانست

دمی پیدا و دیگر دم نهانست • گهی بر طارم اعلی نشینم • گه بر پشت پای خود نه بینم • فاعل گفت حضرت یعقوب علیه السلام است احوال ما ای جمعیت ما باعتبار دیگر آنست جهان بالکسر جهنده مصراع ثانی تفسیر برق جهانست واین صفت در زمان تمکین زیراکه ارباب تمکین بریک حال متمکن نباشد که آن تجلی ذاتیست وجمهور متصوفیه برانند که صاحب تمکین افضل واولی از صاحب تلوین است شیخ محی الدین بن العربی رضی الله تعالی عنه فرموده که صاحب تلوین افضل واولی از صاحب تمکین است تیسیخ چنانچه در کتب آن مفصل است طارم بالفتح رای خانه چوبی وقبه وخرگاه وگنبد وبام وخانه وسرا پرده طارم اعلی کنایت از عرش است گهی بر طارم یعنی گاهی بنور شهود بر عرش نشینم وتمام افراد عالم را بنظر انکشاف درآرم وگاهی بظلمت بشری آنچنان محتجب شوم که پشت پای خود نه بینم وکشف پیش پای خود میکنم بیت

اگر درویش بر یک حال ماندی • سر دست از دو عالم بر فشاندی • یک حالی حال تجلی سر دست افشاندن عبارت از ترک نمودن سر دست آه اگر در حالت تجلی جمال متمکن ماندی وگاهی از آن مشتهر نگشتی ترک دو عالم گفتی وهیچ یکی از اینها مشغول نشدی چون در ماسبق ذکر شهود نمودن بر حالت احتجاب خود اطلاع افتاد و بر سبیل تحسیر افتاد حکمیم با که توان گفت الخ وبرای این بیت تمام حکایت دیگر هم آورد فرمود

حکایت در جامع بعلبک وقتی کلمه چند بطریق وعظ همیگفتم با طائفه افسرده دل مرده راه از عالم صورت

پی بمعنی نبرده در جامع ای در مسجد جامع بعلبک نام شهریست در زمین شام که در اصل مرکب از بعل است که نام بت است وبک نام بادشاهی است که بت تراشیده است وپرستنده او بود وبعد از آن نام شهریست که بعلبک روبود بطریق ترکیب امتزاجی وعظ بالفتح پند دادن افسرده بمعنی بربسته ومنجمد گشته صفت طائفه یعنی که از سردی دل منجمد گشته که سخن در آن اثر نمیکند دل مرده تفسیر افسرده است

عالم صورت عالم شهادت بمعنی ای بعالم معنی راه بردن رفتن وسیر کردن دیدم که نفسم در نمیگیرد

وآتشم در هیزم تر اثر نمیکند دریغم آمد که بتربیت ستوران وآئینه داری در مجلس کوران ولیکن در

معنی باز بود وسلسله سخن دراز در معنی آیت ونحن اقرب الیه من حبل الورید سخن بجای رسانیده بودم که میگفتم نفسه ای سخن من در گرفتن اثر کردن آتشم ای آتش شوق من که بجد ابود مرا هیزم تر چوب تر مراد ذوات تر اداست دریغ بمعنی افسوس دریغم آمد در معنی موخرست ای ترتیب ستوران کردن وایضه در مجلس کوران

نهادن و دریغ آمد و نحن اقرب الیہ الخ یعنے ما نزدیک تریم بسوے بندہ از شہرگ گردن او اما این قرب و معیت خارج از عقول مردم است حبل الورید رگیست متصل بدل و مجرے روح است مراد از حبل ورید روح است با یراد ظرف بجاے مظروف و روح قریب است به بنده به قرب جزبکل و این قرب را اثنینیت و بینونت لازم ست و خداے تعالے به بنده اقربست از روح چرا که آنجا اثنینیت لازم نیست زیرا که هویت و حقیقت بنده غیر او نیست بلکه وجود مخصوص بنده بعین وجود خداے تعالے و اگر بعینه نباشد هر آئینه بنده عدم صرف باشد قطعه دوست

نزدیک تر از من بمن ست ۰ وین مشکل که من از وی دورم ۰ چکنم با که توان گفت که او ۰ در کنار من و من مهجورم

این قطعه ترجمه آیت کریمه هست دوست عبارت از ذات حق تعالے ست و مراد از دل روح است و از من ثانی بنده انیست بکسر اول و سکون یا تحتانی و نون بمعنی زہے که کلمه تحسین ست انیست مشکل اے زہی مشکل که من از وی دورم بدانکه قربی که در آیت مذکور ست قربی ست که شامل است جمیع نوع انسان را چه مسلم و چه کافر بلکه جمیع افراد عالم را چه این قرب قرب هستی مطلقست هستی مقید و باطن قرب انسان را بقرب الی الله نتوان گفت و تا آن زمان که بنده قطع تعینات نکند و بهستی مطلق نرسد قرب الی الله حاصل نشود پس مشکل ازین جهت فرموده یعنے وی جل شانه بمن نزدیک است من از وی دورم اسیر تعینات و نسبت و اضافات گشته بدرجه بعد افتاده ام سعی نکنم که قطع تعینات نموده بمطلق رسم و حاصل

بیت ثانی ظاهر است من از شراب این سخن مست و فضله قدح در دست که ناگاه رونده بر کنار مجلس گذر

کرد و در آخر دور وی اثر کرد نعره زد که دیگران بموافقت او در خروش آمدند و خادمان مجلس در جوش گفتم سبحان الله دوران با خبر در حضور نزدیکان بے بصر دور این سخن معنے این آیت کریمه و بیان معیت و قرب خداے تعالے به بنده و شراب این سخن فضله بضم زیادتی و در فرهنگ گلستان ست آنچه بعد از خوردن نماند و فضله قدح بقیه بیان این سخن هم رونده بروے تنکیر ست دور بالفتح پیاله شراب خروش آواز که صادر شود بگریه از غفلت کذا فی الصحاح الفارسی و خادمان مجلس کسانیکه از معنی خبر دارند اگرچه از مجلس وعظ دور باشند بانک سماع وعظ آگاه یابند گویا در حضور وعظ بوده اند و کسانیکه از ان بے بصر افتاده اند اگرچه در مجلس وعظ نشسته هرگز متنبه نشوند

گویا ازین مجلس دور نشسته اند فافهم قطعه فهم سخن گر نکند مستمع ۰ قوت طبع از متکلم مجو ۰ فسحت میدان ارادت

بیار ۰ تا بزند مرد سخنگوی گو ۰ مستمع شنونده متکلم کلام کننده قوت طبع آه پرداز طبع که ناشی از متکلم ست و مقصود آنکه پرداز طبع متکلم آنگاه میشود که سامع فهم سخن متواند گردد و وقتیکه سخن متکلم بر فهم مستمع نزند اثر نکند و جمیع متکلم

از یرو ابدا اند چنانچه فرموده است فسحت میدان ارادت بیار آه فسحت کار وسعت لفظا و معنی چون سالک
اقربا هی بخود و هجران خویش ازوی ازین حکایت بفهمید گفت که برای وصال حکیند در جواب آن شیخ علیه الرحمه
فرموده که اول فسحت میدان ارادت پیش من بیار ای طالب ارشاد من باش تا سخن گو که عبارت از
تیغ ست ارشاد فرماید پس در ارشاد این حکایت آورد که شبی در بیابان مکه آه و حاصل این حکایت این کلام
ست که اگر رفتی جان . بردی و اگر خفتی مردی یعنی اگر سعی و حصول کردی امید است که جاره او وصول خواهی رسانید
و اگر خفتی و بغفلت گرفتار شدی بدانکه مردی و خراب بحسرت ماندی و افسرده بیکار گشتی **حکایت** در بیابان
یکی از بیخوابی پای رفتنم بماند سر بنهادم و شتربان را گفتم دست از من بدار سر بنهادم ای خوابیدم درست از من بدار
ای مرا بگذار و تو راهی شو **قطعه** پای مسکین پیاده چند رود + کز تحمل ستوده شد بختی + تا شود جسم فربهی لاغر
لاغری مرده باشد از سختی + مسکین صفت مقدم پیاده فاعل رود یاست تحمل ای تحمل رفتن و قطعه بادیه بختی
شتر بختی منسوب به بخت نصر است که در عهد وی پیدا شده بود چنانچه ماده و نر عربی و عجمی جمع ساخته و نتیجه
که از وی متولد شد بختی نامیدند و باید دانست که بخت نصر که بفک اضافت و تخفیف نصر مشهور است
در اصل باضافت و تشدید نصر بود چه بخت در محاوره آن جماعت یعنی پسر است و نصر مثل سلم بالضم نام بتی که با هنا
پرستش کرده اند و آن بادشاه را مادرش چنانچه زائیده بود و زیر پای بت انداخته و همانجا گذاشت بدان سبب اضافت
به بت کرده بخت نصر میگفتند بعد از آن بکثرت استعمال ساقط شد و تشدید صاد به تخفیف انجامید کذا فی الحاشیه فربهی
بیار فارسی بمعنی تندرست صفت جسم لاغری ای ضعیف از سختی این از راه گرسنگی گفت ای برادر حرم در پیش و حرامی از پس
اگر رفتی جان بردی و اگر خفتی مردی فاعل گفت شتربانست حرم آه حرم مکه یا حرم مسجد الحرام حرامی ای حرام خر که دزد باشند
و ایراد حرامی از صفت ست **بیت** خوش است زیر مغیلان براه بادیه خفت ها شب رحیل ولی ترک جان بباید گفت
خوش است خبر مقدم خفت مبدا ار سوخر شب رحیل ظرف خفت مغیلان بالضم درخت پر خار است سر تیز که در بیابان
مکه روییده وار موده معلوم شد که پارسیت که او را بتازی ام مغیلان گفته رحیل کوچ دستور قوی در رفتار بدانکه دنیا شب
رحیل است که در وی سیر الی الله کردنیست پس هر که بنعمت دنیاوی که عبارت سایه مغیلانست مشغول شد و از رفتن بسوی خدا تعالی
غافل ماند جای وی بر بدی معنوی نرسید و بموت و بمرد **حکایت** پارسا را دیدم که در کنار دریا زخم پلنگ داشت
و بهیچ دارو به نمیشد مدتی رنجور بود و مبدم شکر خدا تعالی همیکرد و پرسیدندش شکر چه میگوئی گفت الحمد لله و المنة بمصیبتی
گرفتارم نه بمعصیتی باز آمد در اخلاق درویشان که مستجرات از عصیان الهی باشند و همواره در مرضی کوشند بیای عظمت

نبیار مدت شکر چه میگوئی ای شکر کدام چیزے گوئی و بر کدام نعمت شکر چه میگذاری حاصل و رنجی الحمد لله که بمصیبتی آه زیرا که معصیت موجب سخط الله است و مصیبت **قطعه** گرم از ار بکشتن دهد ای یار عزیز

تا بگوئی که در اندرم غم جانم باشد • گویم از بندهٔ مسکین چه گنه صادر شد • که دل آزرده شده از من غم آنم باشد • یار عزیز محبوب حقیقی تا بمعنی البته یا برائے تفریع است که دل آزرده شده • از من مربوط است بمصراع اول دگویم که از بنده چه گناه واقع شده است که از من دل آزرده شده است غم آنم باشد ای غم آزردگی آن پس غم آزردگی دوست سخت تر است بر دوستان از ایشان چون درین دوبیت ذکر مراعات دوست فرمود بحکایت دوست که گلیم دوست دزدیده بود انتقال نمود

حکایت درویشے را ضرورتے پیش آمد گلیم از خانه یاری بدزدید و نفقه کرد حاکم فرمود تا دستش ببرید زیرا که گلیم کمتر از ده درم نبود از سیاق و سباق کلام معلوم میشود که حکم حاکم بقطع دست باقرار دزد بود صاحب

گلیم شفاعت کرد که من او را بحل کردم حاکم گفت من بشفاعت تو حد شرع فرو نگذارم ضرورت حاجت نیست بدعوی صاحب متاع و این نزد شافعی درست است چنانچه در عینی شرح کنز آورده است وطلب المسروق منه شرط القطع حتی لا یقطع وهو غائب لان الخصومة شرط لظهور ها ولا فرق فی ذلک بین الشهادة والاقرار دون البنية بحل بحای حطله و بکسر یمن عفو از گناه من او را بحل کردم ظاهر عبارت نیست که من او را قطع دست بحل کردم چنانچه قصاص را و بی قتل بحل مینماید درین صورت جواب حاکم مطابق فقه میشود چه حد او بعفو ساقط میشود اگر غرض آن باشد که من آن متاع مسروق را بوی بخشیدم خود مطابق فقه نیست چه اگر مسروقه من مال مسروق را بعد از حکم قاضی بقطع ید سارق تملیک مینماید بطور حضرت امام اعظم رضی الله عنه قطع ید ساقط میشود و دیگر در روایت امام ابو یوسف رحمة الله علیه آری بطور امام شافعی رحمة الله تعالی علیه ساقط نمیشود پس توجیه این کلام چنین که حاکم شافعی مذهب خواهد بود چنانچه اکثر سلف و حضرت شیخ علیه الرحمة والغفران شافعی مذهب بودند کذا فی الحاشیه حد شرع قطع ید گفت آنچه فرمودی راست است لیکن فاعل صاحب گلیم راست است زیرا که حد شرعی بعفو ساقط میشود ولیکن هر که از مال وقف

چیزی بدزدد قطعش لازم نیاید که الوقف لا یملک هر چه از درویشان ست وقف محتاجانست اے قطع بدین چنانچه گفته اند که من سرق من الوقف یلغمه الضمان لا یقطع و وقف در اصطلاح فقها آن چیزی را گویند که از ملک خود وقف کنند برائے فقرا که آن نفع گیرند لا یملک بصیغهٔ مجهول مشتق از ملک اے ملک کرده نمیشود ملک مملوک مالک و محبوس بر ملک اوست زیرا که وقف در شرح نزد ابی خلیفه رضی الله عنه حبس بر ملک واقف است و تصدق بمنفعت بر فقرا و بمنزله عاریت پس ملک او زوائل نگردد و منفعت او بسوے عباد عائد گردد هر چه از

درویشانست آه یعنی انچه ملک درویشانست وقف است بمنفعت او بر محتاجان حاکم دست از وی باز داشت
و ملامت کردن گرفت که جهان بر تو تنگ آمده بود که دزدی نکردی الا از خانه چنین یاری گفت ای خداوند نشنیده
که گفته اند از خانه دوستان بروب و در دشمنان نکوب حاکم دست آه زیرا که دلیل سقوط حد واقع شد که جهان الخ
بیان یاری ای همچنین که بحال او شفیق است و نظر نقصان مال خود نکند بروب امر از رفتن بقلب فا بیا رد
همچنین کوب امر از کوفتن ای هرچه در خانه دوستان باشد بگیر و باحتیاج خود صرف کن و در کوفتن بقضای
مطلب کردن یعنی احتیاج خود پیش دشمنان ظاهر مکن و مطالب از ایشان مخواه که دشمنان درین امر خوشدل خواهند
شد چنانچه شیخ علیه الرحمة باین معنی تصریح نموده بیفرماید **فرد** چون فرو مانی بسختی تن بعجز اندر مده * دشمنانرا
پوست برکن دوستانرا پوستین * سختی فقر و فاقه یا احتیاج دیگر تن بعجز اندر مده ای سماد انظار عاجزی مکن که
دشمنان خوشدل نشوند در عجز تو رحم ننمایند پوست برکن بفتح کاف امر است از پوست کندیدن یعنی بقتل
رسانیدن یعنی دشمنانرا با اظهار عناد و عدم اظهار عجز به پیش ایشان بقتل برسان چه دشمنان بزعم خواهند چرد پوستین
با واو فارسی و سین موقوف جامه که استر آن از قاقم و از سنجاب و قندر و امثال آن بود دوستانرا پوستین ای
پوستین دوستان برکن تا بفروشی و حاجت خود برآری **حکایت** پادشاهی پارسائی را دید گفت هیچت از
ما یاد می آید گفت بلی هر که خدای را فراموش میکنم ترا یاد می آرم **فرد** هر سو دود آنکس ز در خویش براند * و آنرا که
بخواند بدر کس ندواند * باز آمد با خلاق درویشان که بیاد غیر حق بپردازند تا از یاد حقتعالی غافل نمانند
فراموش میکنم زیرا که دو ذکر در یکدل جمع نشوند آن ای آنکس که او را براندای رد کند غافل براند و بخواند بدواند
حقتعالی است یعنی کسیکه او را از در خویش رد کند بدرها خلق خوار میگردد و کسیکه او را خدا تعالی بسوی خود بخواند و بدر خویش
بنشاند بدرهای خلق نگرداند و خوار نکند چون یاد غیر حق موجب عذاب و نکال آخرت است در بیان فرمود **حکایت**
یکی از صلحا بخواب دید که پادشاهی را در بهشت و پارسائی را در دوزخ پرسید که موجب درجات آن چیست
و سبب درکات این چه که من بخلاف این پنداشتم گفتند پادشاه بارادت درویشان در بهشت و پارسا بتقرب
پادشاهان در دوزخ درجات بفتحتین جمع درجه و منزله و مرتبه و منزل از بهشت آن اشارت بپادشاه درکات
جمع درکه بفتحتین منزله از منازل دوزخ این اشارت است بپارسا و ارادت خواهش و محبت پادشاه
بارادت درویشان آه کما ورد نعم الامیر علی باب الفقیر و بئس الفقیر علی باب الامیر **قطعه**
دلقت بچه کار آید و تسبیح و مرقع * خود را ز عملهای نکوهیده بری دار * حاجت بکلاه ترکی داشتنت نیست +

درویش صفت باش و کلاه تتری دار؛ خطاب بدرویش دلق بفتح پشمینه است با موی بہا آویخته که درویشان
پوشند تسبیح بالفتح خدای عز و جل را بپاکی یاد کردن و نماز گذاردن و بعد ازان اطلاق بر تسبیح خوانی باعتبار
تسمیه ذکر محل و ارادت حال مرقع بالضم والتشدید کاف خرقه که دران پارهاے جامه ها بسیار دوخته باشند
دلق و تسبیح و مرقع ترا بچه کار می آید اگر اعمال حمیده درویشان نداری پس باید که خود را از عملهاے الخ نیکو هیده
یعنی بد عملهای نکوهیده که تقرب بادشاهان و یا دیگر حق تعالی ذمیمه ترکی بفتحتین اے کلاهی که منسوب باهل ترک است
و آن کلاه هیئت کم بها و بے تکلف و بعضی ترکی بای بر موحده تحقیق نموده اند چنانچه صاحب جهانگیری نوشته که
ترگ باول و ثانی مفتوح دو معنی دارد اول یافته باشد از پشم شتر که درویشان ازان کلاه و دستار و قبا سازند
شیخ علیه الرحمة فرماید حاجت بکلاه برگی داشتنت نیست تا آخر بیت کلاه ترکی دارد و آن به بسیار تکلف
میباشد و اهل دولت آنرا پوشند چون از حکایت سابق از لفظ من بخلاف و این می پندشتم عکس پندار ندکور
شد مثال دیگر برای عکس پندار آورده و فرموده حکایت درویشی سر و پا برهنه با کاروان حجاز از کوفه بدر آمد
و همراه ما شد خرامان همیرفت و همیگفت قطعه نه براشتری سوارم نه چو اشتر زیر بارم نه خلیفه رعیت نه غلام
شهریارم غم هستی نه خوردم غم نیستی ندارم نفسے همیزنم خوش عمر بسر همیگذارم همه سر و پا برهنه بر آوردید
سر و پا برهنه مفلس و قلاش محض بر شتر سوارم آگاه ای نه غم حاصل دارم و نه اندیشه محمول خلیفه ای شهر
غم ای غم فقدان موجود معلوم هستی نخوردم ای گاهی باخود چیزی از معلوم نداشته ام تا در فقدان فکر مند باشم
کم بالفتح نقصان کم نیستی ندارم ای نقصان افلاس و عیب آن ندارم نفسے همیزنم ای بهمواره بشکر آنچه میدهم
اشتر سواری گفتش بر آ درویش کجا میروی باز گرد که بسختی بمیری نشنید و قدم در بیابان نهاد و میرفت چون
بنخله بنی محمود رسیدیم توانگر را اجل فرا رسید درویش بالینش فراز آمد و گفت ما بسختی نمودیم و تو بر بختی مردی بسختی
سفر نخله محمود درختان چند از خرمای که در کعبه اند و نام مقامی و خراسان در راه کعبه و مصطلح شعرا درختان
خرما را چند بیت شخصی همه شب بر سر بیمار گریست چون روز شد او بمرد و بیمار بزیست مثال دیگرست بعکس
پندار شخص ای شخصیکه پنداشت که بیمار اینکه میر گریست به پندار مرگ او قطعه ای بسا اسپ تیز رو که بماند
که خر لنگ جان بمنزل برد بسکه در خاک تند رستان را دفن کردند و زخم خورده نمرد حکایت عابدے
حاجت را بادشاهے طلب کرد عابد اندیشید که داروے بخورم تا ضعیف شوم مگر باعتقاد بادشاه در حق من
زیاده کنند آورده اند که دارو زهر قاتل بود بخورد و بمرد مثال دیگر است در عکس پندار فاعل کند بادشاه

گشنده فاعل بخورد و جاہل **قطعه** آنکه چون پسته دیدمش ہمه مغز ؛ پوست بر پوست بود همچو پیاز ؛ پارسایان
روی در مخلوق ؛ پشت بر قبله میکنند نماز ؛ انتقال همچو مرای در مخلوق ای متوجه بقبول مخلوق صفت
پارسایان پشت بر قبله حال ست از فاعل میکنند نماز ای پارسا نیکه توجه بقبول خلق دارند نماز میکنند درانحال
که پشت او زیرا که اعراض ایشان از حق بقلب اعراض ست از کعبه **قطعه** تا زاہد عمرو بکر زید ی ؛ اخلاص طلب مکن شید
چون بنده خدای خویش خواند ؛ باید که بجز خدا نداند ؛ ارشاد ست در کسب اخلاص که بحق باشد و ترک ریا تا زاہد
آه شرط و مصراع ثانی جزا ار زاہد عمرو بکر و زید برای قبول ایشان میکنی اخلاص که بحق باشد درین زہد طلب مکن
زیرا که شید ی شیدی بالفتح فریب و زرق و دروغ شیدی ای تمام فریب و دروغی خدای خویش آه ای
یا وحق کند و عبادت او تعالی پیش آرد باید که در آنوقت دیگر آنرا بخاطر راه ندهد در یاد ست نوازد
چون شیخ علیه الرحمة ارشاد اخلاص کرده فرمود و صفائی دل سامع برای تاثیر ارشاد د شرط است و الا
فائده ندارد چنانچه لقمان فرموده دریغ باشد کلمه حکمت با نیان گفتن پس برای ایراد مقوله حکایت کاروانی
آورد **حکایت** کاروانی را در زمین یونان دزدان بردند و نعمت بیقیاس بردند بازرگانان گریه زاری کردند
خدا و پیغمبر را شفیع آوردند فائده نداشت **بیت** گر تضرع کنی و گر فریاد ؛ دزد زر باز پس نخواهد داد **بیت**
چو پیروز شد دزد تیره روان ؛ چه غم دارد از گریه کاروان ؛ فاعل بردند و بردند از وآن بقرینه مقام
بیقیاس بسیار فائده نداشت ای شفاعت خدا و رسول قبول نکردند مال واپس ندادند پیروز بالفتح
معروف دجان و بدین معنی بفتح محقق و صحیح ست تیره روان یعنی سیاه دل و روح صفت دزد یعنی دزد
ورحم باکسی نیاوردن ناشی از سیاه دلی ست و روان اسم فاعل از رفتن بمعنی در تاریکی رونده صفت
نمودن خطای محض ست لقمان حکیم در انمیان بود یکی از کاروانیان گفتش کلمه چند از حکمت و موعظت
با اینان بگوی تا مگر رحمت نمایند و طرفی از مال دست بدارند دریغ که چندین نعمت ضائع شود گفت
دریغ باشد کلمه حکمت با اینان گفتن در انمیان ای در میان کاروان ای عدم قوت بدن بخوردن و اکرام موعظت
ای ذکر عقاب اخروی که مترتب بر اخذ مال حرام ست طرف بفتحتین پاره از چیزے بر داشتن ترک کردن
آورده اند که شخصے از ارباب دنیا در خدمت مولانا جلال الدین رومی رحمة الله علیه حاضر بود و حضرت
مولانا خاموش بود و حالانکه حضرت مولانا در وعظ و نصائح و لطائف کثیر الکلام بودند و وقتے
آن شخص از خدمت مولانا غائب شد مریدی از اصحاب سوال کردند از ترک کلام حضرت مولانا فرمودند

که بود آن شخص غلیظ القلب طالب الدنیا و تارک عقبی پس ضائع نکردم کلمهٔ حکمت را ق آهنی را که موریانه نخورد
نتوان برو ز بصیقل زنگ + با سیه دل چه سود گفتن وعظ + نرود میخ آهنی در سنگ بیت اول تمثیل مقدم
مصراع ثالث ست و مصراع رابع علت ثالث سوریانه زخم زنگ که مثل سورچه در آهن افتد پس لفظ را برای
نسبت است چون غارت و تاراج ازشاست عدم خیرات دار دست تعلیم خیرات نمود و فرمود قطعه بروزگار سلامت
شکستگان دریاب + که خیر خاطر مسکین بلا بگرداند + چو سائل از تو بزاری طلب کند چیزی + بده وگرنه ستمگر بزور
بستاند + پرورد گار سلامت ای در زمان سلامتی بدرحال شکستگان دریاب ای خاطر عاجزان و ضعیفان جو یا و رعایت
احوال ایشان کن زیرا که خیر خاطر بالفتح شکسته را جستن و حرمت خاطر کسے کردن ستمگر عام ست حاکم باشد یا دزد
چون دریافتی معلوم شد که محفظ حکمت بصفای باطن که سامع داشته باشد موثر است پس وقتیکه صفائی دل بهم ساند
آنگاه موعظت در وی اثر نماید چنانچه حرمت و کراهت سماع بقول شیخ اہل در دل شیخ علیہ الرحمۃ که بعنفوان شباب
بودند کرد وقتیکه صفائی حاصل نمودند کراہیت سماع در دل شان اثر کرد لهذا میفرماید حکایت چندانکه مرا شیخ
اجل شمس الدین ابو الفرج بن علی جوزی رحمۃ اللہ تعالیٰ ترک سماع فرمودی و بخلوت و عزلت اشارت نمودی
و عنفوان شبابم غالب آمدی و ہوا و ہوس طالب با چار بخلاف رای مربی قدمی چند برفتمی و از سماع و مخالطت حظے
برگرفتمی چون نصیحت شیخم یاد آمدی گفتمی چندانکه ای چندانکه ترک سماع فرمودی آنقدر عنفوان شبابم غالب آمدی شیخ اجل
متضمن است ترک سماع نمودی ای منع فرمودی برای حرمت سماع طالب ای طالب بر شنیدن سماع ناچار بغلبۂ شباب
بودند چه نزد بعضے طریقه سماع لازم دانند چنانچه حضرت چشتیگان و نزد بعضے غیر لازم چنانچه حضرت نقشبند و شیخ
شهاب الدین رحمۃ اللہ تعالیٰ فرد قاضی ار با ما نشیند بر فشاند دست را + محتسب گر می خورد معذور دارد مست را +
مستوله قول ست قاضی کنایت از مطلق مانع سماع چه شیخ و قاضی و محتسب وغیره دست بر فشاندن رقص و محظوظ
گردیدن معذور دار مست از یراکه خطی دریافت و ہر که خط آن دریابد میخواهد دیگر را در طلب رقص و محظوظ گردیدن
آدمی را از تکلب آن معذور دارد تا شبی بر مجمع قومی رسیدم و دران میان مطربی دیدم غایت خطا گرفتن جمیع ا
بجماعت بیت گوئی رگ جان میگسلد نغمهٔ ناساز ش + ناخوشتر آوازهٔ مرگ پدر آوازش + گاہی انگشت حریفان
در گوش وگاہی بر لب که خاموش صفت مطربست رگ جان میگسلد ای قطع جان از بدن کند انگشت
در گوش مانع شنیدن شدن و انگشت بر لب نهادن اشارت کردن بخاموشش بہاج اسے
سوت الاغانی بطیبها + و انت مغن ان سکت خطیب + بہاج مضارع از ہیجان بفتحتین برانگیخته شدن

اغانی جمع اغنیه بضم اول و تشدید یا بمعنی سرود کذا فی کنز اللغه و شرح عربی و ہمانا که بلفظ سکوت اغانی بہمین
معنی مناسب ست نه چنگ و رباب چنانچه و رعائیه آورده الطیب و المطیب خوش شدن تطیب اگر صیغه متکلم
است از طیبه باشد یعنی خوش میشویم ما و اگر صیغه مخاطب معلوم ست چنانچه بعضی شارحین آورده پس مشتق از
اطابه باشد بمعنی خوش کردن یعنی خوش میکنی تو حاصل آنکه بر انگیخته شود ہوی سرود ما بسبب خوبی و پاکیزه آن
سرود ما تو سرود گوئی اگر خاموش شوی خوش میشویم ما را ناخوش میکنی تو طیبت نه بیند کسی در سماعت خوشی مگر
وقت رفتن تو دم در کسی با سماع شنوای و نیز بمعنی سرود و دم در کشیدن بمعنی خاموش شدن **قطعه** چون
در آواز آمدن بربط سرا * کدخدا را گفتم از بهر خدا * پنبه ام در گوش کن تا نشنوم * یا دری بکشای تا بیرون
روم * فی الجمله پاس خاطر یاران موافقت کردم و شبی بچند محنت و مجاهده بر در آوردم در آواز آمدن سرود کردن
بربط نام ساز و بربط سرا مطرب کدخدا خداوند خانه و این مرکبست از کد بمعنی خانه و از خدا پنبه در گوش کردن
پاس خاطر یاران نزاری انگه داشت خاطر یاران شبی بیار و حدت ای یکشب بروز آوردن تمام کردن **قطعه** موذن
بانگ بی هنگام بر داشت * نمیداند که چند از شب گذشت ست * درازی شب از مژگان من پرس * که یکدم
خواب در چشمم نگشت ست * چون آن شب از محنت سماع و مجاهده آواز آن مطرب دراز افتاد بخاطر شیخ
علیه الرحمة آمد که امشب تمام شدنی نیست چون موذن بانگ نماز بر داشت شیخ پنداشت که موذن پیش از وقت
بانگ داده ست که امشب گذشتنی نیست مصرع رابع علت مصرع ثالث ست پس نیامدن خواب از گذشتن شب
ست چه اگر شب تمام شده بودی آخر یکدم در چشم من خواب هم آمدی و این از قسم تجاهل ست نه بیان واقعه بامدادان
بحکم تبرک دستاری را از سر و دیناری را از کمر بگشادم و پیش مغنی نهادم و در کنارش گرفتم و بسی شکر گفتم یاران
ارادت من در حق او خلاف عادت دیدند و بر خفت عقل من حمل کردند تبرک مبارک شمردن و برکت داشتن
بحکم تبرک ای بحکم مبارک شمردن و مربی انگاشتن مطرب نه بحکم انعام خلاف عادت ای عادت هیچکس نیست
که مطرب را مربی دارد و بر خفت عقل من الخ ای گفتند که عقلش خفت گرفته ست و نیکی پذیرفته یکی از ایشان
زبان تعرض دراز کرد و ملامت آغاز نهاد که این حرکت مناسب رای خردمندان نکردی که خرقه مشائخ بچنین مطربی دادن
که همه عمرش درمی در کف و قراضه در دف ندیده ست تعرض پیش آمدن کسی را و مراد از طعن ست حرکت ای کار که خرقه
مشائخ را ابیان گفت ست خرقه پاره از چیزی و در اصطلاح صوفیه عبارتست از آنچه پیر شد مرید از شیخ که در آمده
از ارادت و نائب شد از وست و اینجا مقصود خرقه صوفیه ست خرقه مشائخ این خرقه که قابل دادن مشائخ ست

که بارادت پیش تو آیند یعنی لباسی که لائق پوشیدن بزرگانست نه لائق مطربان ای مطرب
برای حقارت ست که همه عمرش الخ بیان چنین ست درمی بر کف الخ ای بسیار بی برکت و خراب حال ست
قراضه فرا ریزه یعنی دنیا و دف بالفتح و تشدید فا سازیست معروف و بضم افصح ست نظم مطرب
دور ازین خجسته سرای * کس دوبارش ندید در یکجای * راست چون بانگش از دهن برخاست * خلق را موی
بر بدن برخاست * مرغ ایوان ز هول او بپرید * مغز ما برد و حلق خود بدرید * کلمهٔ مطرب خبر مبتدا محذوف ست
ای مطرب جمله دور ازین خجسته سرای که معترضه است درمیان موصوف و صفت واقع شده و عامیه است خجسته بالضم
خا و کسر جیم مبارک نامی خجسته سر اگر چه مجمع قوی مصراع ثالث صفت مطرب کس دوبارش آه بسبب نا قبول او
و کراهیت آواز او و درست یعنی تحقیق ست این مقدمه که چون آواز از دهن برکشیدی موی بدن خلق ترسیجاست
و مقرر ست که از زشتی آواز موی بر بدن برمیخیزند و همچنین بیت ثالث بیان زشتی آواز ست هول بالفتح ترس
ای از ترس آواز هولناک او گفتم مصلحت آنست که زبان تعرض کوتاه کنی که مرا کراهیت این شخص ظاهر شد
کرامت بزرگی این شخص ای مطرب گفت مرا نیز کیفیت او واقف گردان تا منش هم تقرب نمایم و بر مطایبه
رفت استغفار گویم کیفیت ادای کیفیت کراهت و بزرگی او تقرب نزدیکی کردن بارادت و اعتقاد کردن مطایبه
خوش طبعی کردن و کنایه از ان تعرض و سلامت ست که مذکور شد استغفار آمرزش خواستن گفتم بعادت
آنکه شیخ اجل مرا بارها ترک سماع فرمودی و موعظتهای بلیغ نمودی در سمع من نیامدی امشب مرا طالع میمون و بخت
همایون بدین بقعه رهبری کرد تا بر دست او توبه کردم یعنی توبه کردم که دیگری بار گرد سماع نگردم بیان کراهت ست سماع
بالفتح شنیدن سرود و بمعنی سرود و درینجا بمعنی مطلق سرود ست بر دست الخ بمعنی پیش ق آواز خوش از کام و دهان
و لب شیرین * اگر نغمه کند ور نکند دل بفریبد * ور پردهٔ عشاق و سپاهان و عراق ست * از حنجرهٔ مطرب مکروه نزیبد *
بیان آواز مطرب مقصود ست شیرین صفت کام و دهان و دوست ست یا صفت لب فقط گر نغمه کند ور نکند ای
آواز را در سرود آورد یا نیارد و دل بفریبد ای دل را فریب دهد و فریفته کند عشاق و سپاهان و عراق هر سه نام مقامات ست
از مقامات سرود و بعضی نسخه خراسانه بجای سپاهان آورده و آنرا در شامل نیز بمعنی نام پرده گفته و در بعضی نسخ شیخ بجای
عراق حجاز آورده آن نیز نام پرده ایست حنجر بفتح حا مهمله و بفتح جیم بمعنی حلقوم ای نای گلوی چون از سخنم پند گرفت حکایت
لقمان بخاطر آمد که او هم از بی ادبان پند گرفت پس فرمود حکایت لقمان را گفتند ادب از که آموختی گفت از بی ادبان
هرچه از ایشان در نظرم ناپسندیده آمد از ان فعل احتراز کردم هرچه از ایشان آن ده بیان ادب آموختن ست

فعل بالفتح بمعنی کردن افصح ست احتراز از چیزے پرهیز بدین قطعه نگوید از سر بازیچه حرفی * کز آن
پندے نگیرد صاحب هوش :: وگر صد باب حکمت پیش نادان * بخوانند آیدش بازیچه در گوش * نگوید
نادان ست بقرینه بیت ثانی بازیچه تصغیر بازیست عرفی ای حرف ناشایسته و فاعل پندے نگیرد صاحب هوش ست
پند گرفتن احتراز نمودن حکمت ای نصیحت فاعل بخوانند مردم دانا صد باب حکمت مفعول آن و فاعل آید
بازیچه و شین راجع بنادان یعنی نادان این باب حکمت را بازی شمارد و هرگز ازوی پند نپذیرد چون تاثیر پند
در صفائی باطن ست پس تعلیم صفائی نمودن و در حصول آن اشارت فرمود که در کم خوری ست چنانچه عابدے را
صاحبدل فرمود پس فرمود حکایت عابدی را حکایت کنند که شبی ده من طعام خوردی و تا سحر نماز ایستادی
صاحبدلے بشنید و گفت اگر نیم نانے بخوردی و بخفتی فاضلتر از آن بودی من شرعی بموجب حساب هفتاد و نیم
و آن بموجب فلوس احمد شاهی که چهار ده ماشه است شصت سیر شاهی میشود بخوردی و بخفتی بسیار پارسی ست
بسیار ازین فاضلتر بودی زیرا که بیداری شب و سیری صفائی نه بخشد و حکمت نیارد و خفتن گرسنگی موجب صفائی
و انجاد حکمت ست چه از کثرت جوع نقطه بر دل افتد و بیدار مست جوع منبسط گردد تا آنکه تمام دل را گیرد خلاسیری
کیمیا هی افزاید قی اندرون از طعام خالی دار * تا در و نور معرفت بینی * تهی از حکمت بعلت آن * که پری از
طعام تا بینی * اندرون ای شکم خالی داری ای خالی از بسیار نه از وجود طعام مطلق چنانچه شیخ خود فرموده است
بیت نه چندان بخور کز دهانت برآید * نه چندانکه از ضعف جانت برآید معرفت که منتهای حکمت و حکمت
علمیست باحوال اعیان موجودات چنانچه وجود است در نفس الامر بقدر طاقت بشری و معرفت حالتیست
که پیدا میشود بعد مشاهده اوصاف و اسما و افعال بارتعالی و آن شناخت وحدتست در کثرت و شناخت کثرت
در وحدت نور معرفت ای نوریکه بسبب حصول معرفتست حکایت بخشایش الٰهی گم شده را در مناهی چراغ
توفیق فرا راه داشت تا بحلقه اهل تحقیق درآمد بیمن قدم درویشان و صدق نفس ایشان ذمائم اخلاقش بحمائد بدل
شد دست از هوا و هوس کوتاه کرد و زبان طاعنان در حق او دراز که همچنان بر قاعده اول ست و زهد و صلاحش
بے معمول بازآمده در اخلاق درویشان بخشایش لطف و کرم بیحد گم شده رهرو ادحالت مناهی هیچ یا بالفتح منع کردن
و منع کرده شده و باز داشته شده از گناه چراغ توفیق ای هدایت فرا راه بمعنی در پیش ست حلقه بمعنی گروه اهل تحقیق
محققان و آن عبارت از صاحبدلانست نفس بفتحتین دم و کنایت از سخن ست صدق نفس بصدق سخن درویشان
ذمائم جمع ذمیمه ای اخلاق بد حمائد جمع حمیده ای اخلاق نیک در حق او ای در حق خود که همچنان بحال طعن طاعنانست

معمول بروزن مفعول از تحویل که بمعنی اعتماد ست مصدر میمی و معنی آن همان تحویل و اعتماد ست
بے معمول ؏ بے اعتبار و ناهنجار فرد بعذر توبه توان رستن از عذاب خدا ✦ ولیکن می نتوان از زبان
مردم ست ✦ طاقت جور یا درد و شکایت حال پیش پیر طریقت برد که از زبان مردم در رنجم شیخ بگریست
و گفت شکر این نعمت چگونه گذاری که بهتر از آنی که پنداری ندرت توبه تفسیر عذر ست توان رستن آیه بقوله تعالی
وهو الذی یقبل التوبة عن عباده ویعفو عن السیآت که بهتر از آنی آه بیان این نعمت ست بهتر از آنی آه برای
آنکه صلاح عند الله بغیر علم ناس بهتر ست از خلاف آن زیرا که آن قریب باخلاص ست و این نزدیک بریا
ق چند گوئی که بد اندیش حسود ✦ عیب جویان من مسکین اند ✦ گر بخون ریختنم برخیزند ✦ در به بدخواستنم بنشیند ✦ نیک
باشی و بدت گوید خلق ✦ به که بد باشی و نیکت بینند ✦ بدخواستن آزار دادن بنشیند اتفاق کنند بخون آه تا آخر الابیات
اگر ترا بکشند یا آزار دهند یا بدگوئی کنند این هر سه بهتر ست از آنکه در باطن بد باشی و خلق ترا در ظاهر نیک بینند
لیکن دشوار تر آنکه حسن ظن همگنان در حق بکمال ست و بیگردی من در عین نقصان ؏ بخلاف آن دشوار تر از تهمت
آنکه پاکی سر از پاکی دشوار تر ست و کسی را که وسعت بیشتر ست نگهداشتن آن خواطر غیر مشکل ترپس پیدا که باطنش
هنوز وسعت نگرفته بود از این دشوار تر نبود لهذا او در این دشواری ذکر نکرد و خود را بدین دشواری یاد کرد
و درین حالت خود غم خوردن آن را جمع بحسن ظن در حق من میگویند عمل میکردم نکو سیرت و پارسا بودم شعر
انی لمستتر من عین جیرانی ✦ والله یعلم اسراری واعلانی ✦ مستتر اسم فاعل مشتق از استتار بمعنی پوشیدن
و پوشیده عین بفتح عین چشم جیران جمع جار بتخفیف را بمعنی همسایه اسرار و اعلان بفتح همزه سر و علن بمعنی
پنهان و آشکارا و اگر بکسر همزه باشد هر دو مصدر بمعنی مفعول راست آیند کذا فی الحاشیه حاصل شعر آنکه من
پوشیده ام عیب خود را از چشم همسایگان و خدای تعالی میداند رازهای پوشیده من و حالات ظاهر من قطعه
در بسته زبر روی خود زمردم ✦ تا عیب نگسترند ما را ✦ در بسته چه سود عالم الغیب ✦ دانای نهان و آشکارا ✦
ترجمه شعر عربیست در بسته ای در بسته خود را البته ام گله کردم پیش یکے از مشائخ کبار که فلان بمن گواهی داد
است گفت بصلاحش خجل کن کبار جمع کبیر بمعنی بزرگ که فلان آه بیان گله فاعل گفت یکی از مشائخ
کبار شین صلاحش راجع بفلان بصلاحش خجل کن ای بصلاح بودن خود او را شرمنده ساز ق
تو نیکو روش باش تا بدسگال ✦ بنقص تو گفتن نیابد مجال ✦ چو آهنگ بربط بود مستقیم ✦ کی از دست مطرب خورد
گوشمال نقص با نخستم کم بودن کم شدن و کمی و درین عبارت تعلیل عظمت ای بگفتن نقص و کمی و عیب تو مجال و قدرت نیابد

بیت ثانی تمثیل اول است حاصل حکایت ظاهر است که درویش غافل عمل آنکه بوده باشد و در پی گفتار
نیک و بد مردم نباشد حکایت یکی را از مشایخ پرسیدند که حقیقت تصوف چیست گفت پیش ازین طایفه
در جهان بوده‌اند بصورت پراگنده و بمعنی جمع اکنون خلقی اند بظاهر جمع و بباطن پراگنده این حکایت برای اثبات
دشواری سیرتست که از سلف بوجود آمده است و درین زمان از هیچکس ثابت و قائم نگردد التصوف تعلق القلب
مع الله بلا تفرقه حقیقت اهل التصوف چنانچه از جواب پیداست و در بعضی نسخ صریح آورده است که حقیقت اهل التصوف
چیست طایفه‌ای طایفه اهل التصوف بصورت پراگنده الخ ای در اسباب دنیاوی بوده‌اند و در باطن متعلق
بخدا بوده‌اند بظاهر جمع آه ای بصورت انقطاع از اسباب دنیاوی کرده‌اند و در باطن بسوی هر سبب
دلداده‌اند ق چو هر ساعت از تو بجای رود دل + به تنهائی اندر صفائی نه بینی + ورت مال و جاه است و زرع
و تجارت + چو دل با خدایست خلوت نشینی تصریح مطلب مذکورست به تنهائی اندر ای در خلوت صفائی ای دل ورت
مال و جاه است آه یعنی با وجود اسباب دنیا و تعلقات اولیا کامل هستی هر گاه دل تو با خدا هست اند شطر دوم جزا
مقدم حکایت یاد دارم که شبی در کاروانی همه شب رفته بودم و سحرگه بر کنار بیشه خفته شوریده در آن سفر همراه بود
نعره برآورد و راه بیابان گرفت و یک نفس آرام نیافت چون روز روشن شد گفتمش آنچه حالت بود گفت بلبلان را دیدم
بنالش در آمده از درخت و کبکان از کوه و غوکان در آب و بهایم در بیشه اندیشه کردم که مروت نباشد همه در تسبیح و من
بغفلت خفته باز آمد اخلاق درویشان شوریده ای شخصیکه شور عشق در سر داشت نالش ای ناله ذکر کرد
تسبیح حقتعالی بهایم جمع بهیمه و آن چارپایه است مروت بالضم و تشدید دال بمعنی مردمی مشتق از مرد کانسانیه من الانس
نظم دوش مرغی بصبح مینالید + عقل و صبرم ببرد و طاقت و هوش + یکی از دوستان مخلص را + مگر آواز من رسید بگوش +
گفت باور نداشتم که ترا + بانگ مرغی چنین کند مدهوش + گفتم این شرط آدمیت نیست + مرغ تسبیح گوی و من خاموش + لفظ
خاموش شیخ علیه الرحمة مطابق حکایت شوریده ذکر حالت خود آورده بصبح بالفتح برای اتصالست یعنی دوش که متصل
بود بسوی آخر شب را مخلص را علامت اضافت گوش یکیست ای آواز من رسید بگوش یکی از دوستان مخلص گفت باور نداشتم
آه باور بوزن خاور استوار و راست باور نداشتم یعنی استوار نداشتم زیرا که ترا پیش ازین گاهی باینحالت ندیده ام
این آدمیت نیست زیرا که مامور ابذکر آدمیت نه مرغ مرغ تسبیح گوی آه بیان این شرط است حکایت وقتی در سفر
حجاز طایفه جوانان صاحبدل همدم من بودند و همقدم وقتها زمزمه بکردندی و بیتی محققانه بگفتندی و عابدی در سبیل منکر
حال درویشان بود و بیخبر از درد ایشان تا برسیدیم بنخله بنی هلال کودکی سیاه از نواحی عرب بدر آمد و آوازی

برآورد که مرغ از هوا در آورده اشتر عابد را دیدم که برقص اندر آمد و عابد را بینداخت و راه بیابان گرفت و رفت گفتم ای
شیخ سماع در حیوانی اثر کرد و ترا هیچ خبر نی. این حکایت نیز مطابق حکایت شنوید در آورد سفر حجاز ای سفر که بسوی مکه بود
یا از انجا مراجعت میکردیم همدم من بودند و همقدم ای همشرب هم زمزمه سرود بزاء معجمه مفتوح ترنمی که باهستگی کنند محققانه
ای سلطانه درویشانه در سبیل ایشان ای در راه سفر ایشان ای درویشان نخله بنی هلال نخلستان است در راه مکه کودکی آید
از حی عرب ای کودکی سیاه که از قبیله عرب بود ای عربی بود نه حبشی بدر آمد ای از ان نخله بنی هلال بدر آمد و آوازی اوزن
سرودی که از وی اشتران مست شوند برفت ای هرگز باز نیامد سماع ای سرود هیچ خبر نه ای خبر نکرد وقت دیگر اچه گفت آن
بلبل سحری + تو خود چه آدمی کز عشق بیخبری + اشتر بشعر عرب در حالتست و طرب + چون ذوق نیست ترا کج طبع جانوری +
تو خود چه آدمی آه مقوله بلبل است عرب بفتحتین مردم تازی که در شهر باشند شعر عرب شعری که عرب نرم گویند و اشتر از ان مست
شوند طرب بفتحتین نشاط و شادی و حزن و شوق کج طبع صفت مقدم جانوریست کج طبع جانوری است که در وی سماع اثر
نکند چنانچه نه بر طبع جانور ازانکه سرود در وی موثر شود چنانچه شتر را ها و عند هبوب الناشرات علی الحمی یمیل غصون البان لا
الحجر الصلد + هبوب بالضم وزیدن باد ناشرات جمع ناشره باد تند که چیزهای ابر اگنده گرداند حمی بکسر اول و فتح دوم موضعیکه
برای سلطان و حیوان باشد و فارسیان مرغزار گویند و اینجا بمعنی مرغزار است غصون جمع غصن بالضم شاخ درخت
خرد یا بزرگ بان نوع از درخت است در بلاد عرب و بعضی گویند که هندش سهجنه گویند صلد بالفتح سنگ هموار و عبارت
یعنی هنگام وزیدن بادهای تند بر مرغزار خم شاخهای درخت بان سنگ سخت که آن با باد حرکت نمیکند مقصود آنکه باد از
سرود خوش صاحبدل را لذت گیرند نه غیر آن قطعه بذکرش هر چه بینی در خروش است + ولی داند درین معنی که گوش است + نه بلبل
بر گلش تسبیح خوانست + که هر خاری بتسبیحش زبانست + بذکرش ای بیاد کرش و گلش و تسبیحش راجع بحقتعالی در خروش است ای در صدا است
کما قال الله تعالی و ان من شیء الا یسبح بحمده و از بمعنی از تسبیح خوانی که گوش بمعنی شنوای صفت است بیت ثانی تصریح هر چه
بینی در خروش است زبانست ای گویاست حکایت یکی از ملوک عرب پیر شده بود و قائم مقامی نداشت وصیت کرد که
بامدادان نخستین کسیکه در شهر در آید تاج شاهی بر سر وی نهند و تفویض مملکت بوی کنند اتفاقا اول کسیکه در آمد گدای
بود که همه عمرش لقمه اندوخته و رقعه بر رقعه دوخته ارکان دولت و اعیان حضرت وصیت ملک بجا آوردند و تاج
شاهی بر سرش نهادند و بر تخت سلطنت نشاندند و تسلیم مفاتیح قلاع و خزائن بدو کردند انفصال در اخلاق مردی
که سلامت ظاهر و باطن در فقرست پس درویش را باید که بر فقر ثابت قدم باشد سیر بکسر اول و فتح با فارسی کسر راء مهمله بمعنی
تمام آخر و در شرح عربی بضمتین السین المهملة والیاء الفارسیة و بالیاء الاصلی بعد الراء بمعنی تمام و قائم مقام

وارث که جانشین او شود بماند ای صبحی که بعد موت بادشاه باشد سواء وقع موته فی الیوم او اللیلة او النهار قبل
قدوم احد بکذا فی شرح عربی تخت بفتحتین بیک معنی آمده چه در فارسی یا و نون زیاده میکنند چنانچه مه و مهین و کمتر و
کمترین بکذا فی الحاشیة تفویض تسلیم و سپرد کردن اعیان بمعنی بزرگان جمع عین که بمعنی برگزیده است عیان حضرت
اے بزرگان حضور بادشاه ای مقربان آن مفاتیح بمعنی کلید قلاع جمع قلعه و خزائن جمع خزانه مدتی ملک راند
بعضے از امراے دولت گردن از مطاوعت او بتافتند و بمنازعت برخاستند و بمقاومت لشکر آراستند فی الجمله
سپاه و رعیت بهم برآمد و برخی از اطراف و بلاد از قبض تصرف او بدر رفت درویش ازین واقعه خسته خاطر بود
گردن بفتح کاف فارسی بمعنے العنق مطاوعت فرمانبرداری کردن منازعت با کسے در چیزے کوشیدن خصومت
کردن مقاومت با کسے برابری کردن تا یکی از دوستان قدیم که در حالت درویشی قرین او بود از سفر
باز آمد و در چنان مرتبه دیدش گفت منت خدای را که گلت از خار و خارت از پا برآمد بخت یاوری کرد و اقبال
رهبری نمود تا بدین پایه رسیدی ان مع العسر یسرا گل عبارت از بدن خار عبارت از رنج و محنت فقرا
آسانیست خار واقعے که در بالش روزے بیاید خلد و فرصت برآوردن نداشتی از غایت تکاپوی رزق
تاریکی برے غایت خسته خاطر بوده است تا بدین پایه برے تفریع ست یا پایه ای سلطنت ان مع العسر یسرا بدرستیکه
بادشوار فقرا آسانیست بیت شکوفه گاه شگفته است گاه خوشیده + درخت گاه برهنه است و گاه پوشیده تمثیل
برے تصریح آیت کریمه است خوشیده بوزن جوشیده بمعنی خشک شده برهنه اے بی برگ در وقت خزان پوشیده ای
آراسته بلباس برگ در موسم بهار گفت ای عزیز تعزیتم کن چه جای تهنیت است آنگه تو دیدی غم نانی داشتم
دام و تشویش جهانی عزیز بمعنی ارجمند تعزیت صبر نمودن و پرسش نمودن مرده تهنیت مبارکباد گفتن آنگه
بکاف فارسی بمعنی آن وقت عبارت از حالت درویشی ست امروز ای جهانداری ق اگر دنیا نباشد دردمندم
دگر باشد بمهرش پای بندم + بلای زین جهان آشوب تر نیست + که رنج خاطر است ار هست ور نیست + فائده دردمندست
دنیا دردمندم از جهت نبودن آن و روز فقر و احتیاج ای بمهر و حفاظت ای بلای نکره است زین ای ازین قسم
جهان آشوب مرکب بمعنی پریشان ساز جهان و مصراع ثانی علت جهان آشوب تر است چون حرارت سابق بذمت
دنیا نمود و در عظمت طالبان میفرماید ابیات مطلب گر توانگری خواهی + جز قناعت که دولتیست هنی + گر غنی زر
بدامن افشاند + تا نظر در ثواب او نکنی + کز بزرگان شنیده ام بسیار + صبر درویش به که بذل غنی + توانگری عدم
احتیاج بخلق لفظ مطلب بود مصراع ثانی ست ای اگر توانگرے خواهی جز قناعت که دولتیست هنی صفت قناعت و قناعت باید کرد چیز

کفایت کردن یعنی گوارا و بیرنج خلاف دولت دنیا که در بود و نابود رنج دارد و زر بدامن فشاند ای زر بمقابله
فراخی دامن خیرات کند یعنی البته نظر در ثواب و غنی ای نظر برین مداری که ثواب درویش ست زیرا که از بزرگان
شنیده ام بسیار آه سحر درویش که بر فقر و فاقه کند بهتر ست از بذل غنی بذل خرچ و خیرات کردن بیت اگر بریان کند
بهرام گورے . نه چون پای ملخ باشد ز موری تفصیل دیگر بحال درویش ای اگر درویش بحالت درویشی صبر
کند ثواب آن زیاده تر از بذل غنی ست و اگر دران حالت چیزی اندک خیرات کند نیز آن ثواب بهتر از بذل
غنی ست بهرام نام پادشاه معروف فاعل کند گورے مفعول آن نه چون پاے ملخ آه در ثواب پای ملخ که مور
خیرات کند زیاده است از گور خر که بهرام پادشاه او را بریان کرده بفقرا زیرا که قدرت مور بدین پای ملخ
ختم شد و استعداد بهرام بیشتر از گور خر ست حکایت یکی را دوستی بود که عمل دیوانی میکرد مدتی اتفاق دیدن او
نیفتاد کسی گفت فلان را مدتیست که ندیده گفت نخواهم که بینم قضارا یکی از کسان او حاضر بود گفت چه خطا
دیده که ملالت گفت ملالت نیست اما دوستی دیوانی را وقتی تواند که معزول شود که مراحت خویش در رنج
او نباشد منهال از فقر پادشاه و آمدن دوست بوی بحکایت دوست دیوانی بیای النسبت بجهت آنست که دیوان
در اصل بمعنی دفتر است و در عرف حال صاحب دیوان را دیوان گویند کذا فی الحاشیة او راجع بدوست و دیوانی
فاعل گفت نخواهم یکی ست و مفعول بینم دوست دیوانی ست قضارا ای انظر القضاء الالهی و هذا الکلام شائع
فی الاستعمال و من قال یعنی اتفاق فقد اوتی عنده بمعنی بکذا فی شرح العربی کسان او ای از متعلقان
آن دوست که مراحت الخ علت دیدن دوست دیوانی معزولی نباشد ای ادای نخواهد بود زیرا که وقتیکه همه کس
وقت عملداری پیش او دست بسته باشند و برای تعظیم دوست بر خیزد البته بخاطر خود آزرده خواهد شد از آمدن آن دوست
پس وقتیکه از آمدن او رنجیده شد آنید کاتر ای راحت باشد در بزرگی و گیر دار عمل از آشنایان فراغتی دارند + روز درماندگی
و معزولی + درد دل پیش دوستان آرند + دار و گیر بارای موقوف و کاف فارسی فرمانرهی دار و گیر عمل تغیر سر زد گشت
از آشنایان آه ای از ملاقات آشنایان ایشان نخواهند که آشنا را به بینند معزولی درماندگی حکایت ابو هریره رضی الله
عنه هر روز بخدمت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم آمدی فرمود یا ابا هریره زرنی غبا تزدد حبا یعنی زیارت کن مرا تا محبت
زیاده شود صاحبدلان گفته اند بدین خوبی که آفتابست نشنیده ایم که کسی او را دوست گرفته باشد از بهر آنکه هر روز میش
مے بینند مگر در زمستان که محجوب ست لاجرم محجوب ست حال گردد از کم دیدن دوست دیوانی بکم دیدن دوستان بگرفته زیرا که
درین از دیاد محبت ست و دران یکے ان ابو هریره کنیت شخص ست از صحابه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین بود اسم و

در جاهلیت عبد الشمس یا عبد عمرو و در اسلام عبد الله یا عبد الرحمن و در عام خیبر اسلام آورد و سبب کنیت او آنست که هرا و را صغیره یعنی گربه که هر جا که رفتی بر داشتی او را چون دید او را نبی علیه الصلوة والسلام پس فرمود دانت ابو هریره پس مشهور شد باین کنیت و بود که دوست میداشت که خوانده شود باین کنیت برای تبرک بلفظ نبی علیه الصلوة والسلام بود حافظ ترین مردمان بدعای آنحضرت علیه الصلوة والسلام و روایت از رسول صلی الله علیه وسلم پنجهزار و سیصد و هفتاد و چهار حدیث و وفات کرد در مدینه در سن پنجاه و هفت و قیل پنجاه و هشت و قیل پنجاه و نه و عمر او هفتاد و هشت بود و در حیات نبی عم مواظبت نمود صحبت او را لازم گرفت آنرا و هر جا که سفر در رفتی ابو هریره همراه بود و حاضر شدی چیزی را که یکی از ایشان حاضر شدی یار ابو هریره آنرا لقب کنیت در زمان نداشتی نویسند زر بضم الزاء و سکون الراء امر من زار زیارة یزور یوم و قیل ان یزور کل اسبوع مرة و قیل تعلیل المخالطة مطلقا و ذلک انما تحقیق بان لا یاتی کل کذا فی شرح العربی تزد و مضارع مجزوم بنا بر انکه جواب امر ست و این مضارع ست از باب افتعال از ازدیاد از زاد ازجرو زاد و یزید زیاده پس وقتیکه نون زاد ساکن شد همزه بالتقاء ساکنین ساقط گشت و دال و بدل از تاء افتعال ست یعنی زیادت کن یکروز بعد روز دیگر و زیادت کن دوستی را و در بعضی شروح آورده که اگر گوئی که صحبت خلفاء الراشدین و عشره مبشره و دیگر صحابه زیاده از ابی هریره بود و ایشانرا آنحضرت در حق زیاده غب نفرموده چنانچه ابو هریره را فرمود حکمت درین چیست گوییم که محبت بر دو قسم ست یکی آنکه هر چند زیاده شود محبت زیاده شود و دیگر آنکه چون زیاده شود محبت نقصان پذیرد پس در خلفاء الراشدین و سائر صحابه محبت از قسم اول بود و در ابی هریره از قسم ثانی بنا بران او را در زیارت غب فرموده انتهی قول اگر محبت ابی هریره از قسم ثانی بودی ملازمت آن سرور نکردی و مواظبت ننمودی هر جا بخدمت نرفتی و در هر مکان حاضر نشدی چنانچه مذکور ست پس از خطاب آن سرور بطریق ترغیب زیاده بگردن حال آنکه همواره ملازم صحبت بودی پس معلوم شد که در ظاهر خطاب با ابو هریره ست و در باطن اشارت بکسانی باشد که محبت شان از قسم ثانی بوده فافهم و رست گرفته باشد بدوستی که قلق و اضطراب برد مگر در زمستان سر دایره صغیره منطقة البروج ست و در تابستان دایره عظیمه معدل النهار ست کذا فی بعض الشروح اقول اگر محجوب بحجاب ابر گفته شود بهتر باشد و در زمستان حجاب ابر بر آفتاب در هنگام زمستان بلی سخت و گران می آید و سرما بسیار در قلق و اضطراب می اندازد و مهر بدیدار مردم شدن عیب نیست و هو لیکن نجید آنکه گویند لیس + اگر خویشتن را ملامت کنی + ملامت نشاید شنیدن ز کس + بدیدار مردم بخصوص مردم چون در ما قبل ذکر گرانی دوست واقع شده است پس فرمود که بار بار خاطر احباب نباید شد چنانچه خاطر رنج پس فرمود

حکایت یکی از بزرگان بادی مخالف در شکم پیچیدن گرفت و طاقت ضبط آن نداشت بی اختیار ضراط ازو
صادر شد گفت ای دوستان مرا در آنچه رفت اختیاری نبود و بزه آن بر من ننویسند و راحتی بمن رسید شما هم
معذور دارید ضبط بالفتح نگهداشتن بزه بمعنی جرم و ہوش ضراط بالضم بادی که از آدمی صادر شد یعنی گوز فاعل ننویسند
کراما کاتبین است چه حدیث در نهی از خنده هر دم ضراطی که از کسی صادر شود واقع شده است چه هرگاه ازوی بی اختیار باد شد
و در مکاتیب آن معصیتی بر آن شخص لازم نیامده خنده وجهی ندارد و غیر حیثیت باطن قطعه شکم زندان باد است ای خردمند
ندارد هیچ عاقل باد در بند + چو باد اندر شکم پیچد فروهل + که باد اندر شکم بار است بر دل بیت حریف ترش روی ناسازگار
چو خواهد شدن دست پیشش مدار + حاصل حکایت مذکور ظاهر حکایت از صحبت یاران دمشقم ملالتی پدید آمده بود
سر در بیابان قدس نهادم و با حیوانات انس گرفتم تا وقتیکه اسیر قید فرنگ شدم و در خندق طرابلیس با جهودانم بکار گل
بداشتند یکی از دوستان حلب بسابقه معرفتیکه در میان ما بود گذر کرد و بشناخت و گفت فلان اینچه حالتست چگونه میگذرانی
گفتم اینحکایت بتقریب حریف ترش روی واقع است از صحبت آه از سبب شغلی نجدا صحبت یاران اگرچه موافق بودند
و خوش نمی آید قدس بالضم یکی مصطلح شعرا از زمین بیت المقدس و اینجا نیز زمین بیت المقدس مقصودست فرنگ
نام ولایتست مشهور که اهل آن همه نصاری اند طرابلیس بفتح طاء مهمله و ضم یاء و ضم لام بلدیست در ملک شام بر کناره
بحر و دار کفرست در زمان ما و در تصرف فرنگ است و در رشیدی آورده که طرابلیس بضم و ضم یاء و لام نام شهریست
بشام و شهر شام و شهری بمغرب آنکه شهر شام را اطرابلیس بزیادتی همزه گویند و بعضی گویند که این کلمه رومی است
و معنی آن بزبان رومی سه شهرست گل بکسر کاف فارسی ترجمه طین بکار گل بداشتندی در کار خندق کندن
و گل برآوردن رؤسا جمع رئیس بمعنی سردار سابقه معرفتی چه باعث گذر کردن و شناختن سابقه معرفتست
که از دور شیخ را دیده بود و یقین انگشته بدان زمان گذر کرد و بشناخت قطعه همی گریختم از مردمان بکوه و بدشت +
که جز خدای نبودم بدیگری پرداخت + قیاس کن که چه حالت بود در انساعت + که در طویله نامردمان بباید
ساخت مقوله قول مردمان که لائق صحبت بودند بکوه و بدشت طرف گریختم هست مصراع ثانی علت گریختم است
پرداخت مشغول شد که در طویله بیان چنین ساعتست طویله جماعت خران ایراد او عبارتست از نامردم است نامردم
ای جهود و نصاری ساخت موافقت کردن بیت پای در زنجیر پیش دوستان + به که با بیگانگان در بوستان
بر حالت من رحم آورد و بده دینار از قید فرنگ خلاص داد و با خود بحلب برد و دختری داشت در عقد نکاح من درآورد
بکابین صد دینار مدتی برآمد دختری بدخو و ستیزه روی زبان درازی کردی و عیش مرا منغص داشتی

منغص بالضم مکدر و بدعیشی دوستان جنس یعنی بیگانگان غیر جنس بده دینار رای بفدیه و ده دینار عقد بالفتح بستن و گره
دادن نکاح بالکسر مجامعت و عقد زنان شوی و اضافت نکاح اضافت بیانیه است ای نکاح کابین مهر زنان را کابین
گویند بدخو — ستیزه روی صفت دختر ست قطعه زن بد در سرای مرد نکو * هم درین عالم ست دوزخ او * زنهار
از قرین بد زنهار * وقنا ربنا عذاب النار * زنهار زینهار زنهار هر دو کلمه تنزیه و تحذیرست و بمعنی امان و قنا امر حاضر من الوقایة
بمعنی نگهدار شتق ربنا منصوبست زیراکه منادی مضاف ست و حرف ندا محذوف ست ای یا ربنا عذاب النار منصوبست
بنزع حافض ای من عذاب النار و هذا مصرع اقتباس من آیة سورة البقرة و لنا و من الناس من
یقول ربنا آتنا فی الدنیا و ماله فی الآخرة من خلاق و منهم من یقول ربنا آتنا فی الدنیا حسنة و فی الآخرة حسنة وقنا
عذاب النار کذا فی الشرح العربی باری زبان تعنت دراز کرد و گفت تو آن نیستی که پدرم بده دینار از قید فرنگ
رهانید گفتم بلی بده دینار تجرید و بصد دینار بدست تو گرفتار کرد یا ای یکبار تعنت عیب جوی تمثیل قطعه شنیدم گوسپندی
را بزرگی * رهانید از دهان و دست گرگی * شبانگه کارد بر حلقش بمالید * روان گوسپند ازوی بنالید * که از
چنگال گرگم در ربودی * چو دیدم عاقبت خود گرگ بودی * اینحکایت بنا بر تمثیل ست گوسپند پارسی یعنی میش و
دنبه کارد بر آید دال موقوف فارسی سکین کارد بر حلق مالیدن ای ذبح کردن روان بالفتح جان کبر اه چنگال آه
بیان نالیدن ست **حکایت** یکی از پادشاهان عابدی را پرسید که اوقات عزیزت چگونه میگذرد گفت همه شب در
مناجات و سحر در دعای حاجات و همه روز در بند اخراجات ملک را مضمون اشارت معلوم شد فرمود تا وجه کفاف
معین دارند تا بار عیال از دل او برخیزد تم حالست از تفرقه زن بدحکایت تفرقه زن مطلق و عیال و اطفال چه این
موجب تفرقه قلبی ست مناجات راز دل با خدا گفتن اخراجات جمع خرج است بالفتح مالیکه بخرج رود کذا فی الشرح
و اگر جمع خراج بمعنی حاصل گفته شود مناسب مینماید و در شرح عربی اخراجات آورده ای فی اخراج حوایج
از تحصیل تقضیة العیال هذا هو المعنی والسیاق یدل علیه انتهی مضمون اشارت اه ای مطلب او که در ضمن جواب بود
معلوم کرد وجه بفتح انچه سبب معاش از سلطان و ملوک متعین شود از دیه و زمین و مال کذا فی المؤید کفاف بالفتح اندازه
چیزی در روزی هر چه کفایت شود و مستغنی سازد و از طلب فی الحدیث اللهم ارزق آل محمد کفافا کذا فی الرشیدی **ابیات**
ای گرفتار پای بند عیال * دگر آسودگی مبند خیال * غم فرزند و نان و جامه و قوت * بازت آرد ز سیر در ملکوت *
همه روز اتفاق میسازم * که بشب با خدای پردازم * شب چو عقد نماز بر بندم * چه خورد بامداد فرزندم * پای بند هر کب
بمعنی زنجیر و کنده ای حرف ندا پای بند عیال صفت منادی محذوف ست دیگر آسودگی آه مقصود بالنداء آسودگی

ای آسایش و در بعضی شروح آزردگی بجاے آسودگی لبتن ست یعنی در پابندی عیال آسودگی محال ست یعنی چنانچه
گفته اند غم و فرزند آه ملکوت در اصطلاح صوفیه عالم است که عالم ارواح ست سیرت ملکوت ای سیر که صاحب
خود را ملکوت برد اتفاق میبازم ای در دل خود استعداد میکنم که شب آه بیان اتفاق میبازم ست ای عقد نماز آه
چون نیت نماز می بندم ای خطر در دل خطور میکند که چه خورد بامداد فرزندم **حکایت** یکی از متعبدان شام در بیشه زندگانی
کردے و برگ درختان خوردی یکے از بادشاهان انظر فرمه بحکم زیارت نزدیک او رفت و گفت اگر مصلحت بینی
در شهر آی از بهر تو مقامی بسازم که فراغ عبادت ازین به است و دیگران هم به برکت انفاست مستفید گردند
بصلاح اعمالت اقتدا کنند زاهد قبول نکرد روی بر تافت یکی از وزرا ارد و لت گفتش پاس خاطر ملک را شاید
که چندروز بشهر درآئی و کیفیت مقام نمائی اگر صفائی وقت عزیزت را از صحبت اغیار کدورت باید اختیار باقیست
باز آمد در اخلاق درویشان که سلامت حال درویشان در فقر ست و تفرقه در تعلق مطلق چه جای زن و عیال باشد
پس از حکایت دختر اهل حلب حکایت بادشاهی عابدی را پرسید در ترقی ست و از حکایت بادشاهی حکایت
یکے از متعبدان شام آه در ترقی ست و در بعضے نسخه بجاے زندگانی کردی لفظ عبادت کردی آورده
همانا که درست نیست چه عبادت از لفظ متعبدان می آید حاجت بذکر آن دیگر باز نیست و هر دای میسر شود
ظاهر معلوم میشود که فراغ عبادت بر عزم ملک موقوف بجمعیت اسباب ظاهریست و مقام خوب نمید است که همه
اشتغال است و از عبادت باز دارد مگر آنگاه که نفس بصفت مطمئنه موصوف گردد پس اسباب ظاهری مانع از عبادت
نمیشود چنانچه شیخ علیه الرحمة فرموده **بیت** درت مال و جاه است و زرع تجارت ✤ چو دل با خدا ایست خلوت
نشینی ✤ و نیز گفته اند که قطع هوس بیجا آوردن هوسهانیست بلکه در عدم اتیان او دل ست پس اسباب ظاهری
از مرغوب لباس و مجبوب و غیره از آرزو تا نفس میسر سود و فراغ عبادت از محالات ست فافهم انفاس جمع نفس بفتحتین بمعنی
سخن صالح اعمال ای نماز و روزه و ذکر و فکر و غیر اشتغال اقتدا پیری کردن دولت سلطنت را و پاس خاطر ملک را
بمعنی سخن صالح بر آسعت ای برای نگهداشتن خاطر ملک رار و اباشد آه اختیار باقیست اگر خواهی نشینی و اگر برخاسته
بیای آورده اند که عابد بشهر اندر آمد بستان سرای خاص ملک بدو دادند مقامی دلکشا در دان آسا **قطعه**
گل سرخش چو عارض خوبان ✤ سنبلش همچو زلف محبوبان ✤ همچنان از نهیب برد عجوز ✤ شیر نا خورده طفل دایه نوز
بستان سرائے که در فضاے آن بستان باشد روان آسا آسایش دهنده روح گل سرخ در کتب
و محاورات شعرا و اصطلاحات اطبا می گل سرخ ورد احمر ست و آنرا گلاب گویند و موسم

بعضی

ظهور ادو رفعت ماه پهاگن ست واگر گل سرخ گلنار مراد داشته باشد چنانچه خود فرماید که اما این علیها جلنار
وجهی مینماید وطریق شیخ علیه الرحمه که بعد فارسی عبارت عربی و بعد عربی عبارت فارسی بیک مضمون می آرد و تشبیه
بعارض در سرخی و در آبداری ست سنبل بالضم خوشه گشت و نام برج ششم و نوعی از خوشبو گیاهی و در صاحب آدات
بمعنی گیاهیست خوشبو که زلف نسبت کنندش وگویندش خورش آهوان مشکین همین هندش جیر گویند کذا فی ابراهیمی
نهیب بکسر نون ویای مجهول اماله نهاب ست بمعنی غارت کردن واین عربی ست کذا فی الحاشیه و در
فارسی نهیب بکسرتین ویای فارسی ترس وهیبت وگرداب و عظمت کذا فی المدار برد عجوز ایام عجوز ست آن هفت روز
اندر سه روز آخر ماه سباط که هندش پهاگن گویند و چهار روز از اول ماه آخر که ماه چیت خوانند و در صراح هفت بحروف
مهر نبیر کذا فی المؤید و در کتابی سیر آورده که درین ایام ریح عقیم بر قوم هود علیه السلام نازل شد ایشان را مستاصل
گردانیده پیرزنی کافره آن قوم ازان قوم در میان سنگ پنهان شده بود در روز هشتم او را هلاک کردند واین ایام
را بنام وی موسوم کردندی معنی ترکیبی آنست که عجز لازمی ست که العجز ناتوان بودن و عجوز ناتوان شونده باشد
دایه عبارت از ابر بهارست بقرینه قول شیخ علیه الرحمه در اول کتاب که دایه ابر بهاری را فرموده الخ وطفل عبارت
ازهمان گل وسنبل ست وشیر عبارت آب باران ابر بهاری نخورده بودند مقررست که آب و رنگ اطفال بپرورش
شیر دایه است و ندرت درین ست که این اطفال هنوز شیر دایه نخورده بودند تاب و رنگ تازگی داشتند اما این
علیها جلنار ۀ علقت بالشجر الاخضر نار ۀ اما این وافنان جمع افن بفتحتین شاخ درخت وآن جمع الجمع ست مبتدا
ومرفوع ست جلنار بسکون اللام بفارسی گلنار گویند واو غیر گلی انار ثمره است اگرچه در جمیع افعال مشابه یکدیگر اند
کذا فی تحفة المومنین پس دارو شد که گل انار دانه نمیباشد جلنار صفت آن زین ست علقت ماضی مجهول
از تعلق بمعنی درآویختن بالشجر الاخضر متعلق بفعل مذکر است نار مرفوع ست زیرا که قائم مقام فاعل فعلت و
جمله فعلیه مرفوع المحل ست بنابر آنکه خبر مبتدا است حاصل آنکه شاخهای که بران گلنارست بدان مینماید که گویا آویخته
شده است بدرخت سبز آتشی و در ثانی تلمیح ست بآیه کریمه الذی جعل لکم من الشجر الاخضر نارا تشبیه ظاهرست
ملک در حال کنیزکی خوبروی صاحب جمال پیشش فرستاد ق ازین مه پاره عابد فریبی ۞ ملائک صورتی
طاؤس زیبی ۞ که بعد از دیدنش صورت نه بندد ۞ وجود پارسایان را شکیبی ۞ ازین معروف و بمعنی چنین نیز آید
چنانچه سلیمان گفته است که در خیبر بزور بازوی حیدر گشاد لبکه زین قطعه را سایه در کشاد کذا فی المؤید
ابراهیمی مه پاره سپید اندام عابد فریب بود ویای زاهد ملائک صورت نورانی چهره طاؤس زیب

آرایش هنگامه کرده چنانچه گلگونه وغیره باشد صورت نه بندد ای موجود نگردد و بیت ثانی بیان ازین حاصل آنکه ازین پاره پاره بود و ازین نوع عابد فریب بود و ازین طریق هلاک صورت و ازین وضع طاوس زیب بود که بعد از دیدن او آه پس معنی اینکه لفظ همچنین کنند از ضمیمه قسم و نوع وغیره خاقم همچنان در عقبش علامی بدیع الجمال لطیف الاعتدال **بیت** بهلک الناس حوله عطشانه و هو ساق یری ولا یسقی **فرد** دیده از دیدنش نگشتی سیر همچنان کز فرات مستسقی عابد طمع لذیذ خوردن و کسوت پوشیدن گرفت و از فواکه شموم و حلاوت تمتع یافتن و در جمال کنیزک و غلام نظر کردن همچنان ای مثل فرستادن کنیزک و در جمال بدیع الجمال ای عجیب الحسن اعتدال بالکسر برابر شدن چیزی ای قد و مت او معتدل و لطیف بود هلک فعل ماضی از هلاک یعنی هلاک شدن الناس فاعل او حوله منصوب علی الظرفیه حول بالفتح گرد اگرد چیزی عطشانا منصوب ست بنا بر تمیز عطش بالتحریک تشنه شدن و تشنگی و هو مبتدا و ساق خبر و جمله اسمیه حال است یری مضارع معلوم از رای یری لا یسقی مضارع معلوم از ثلاثی بروزن لا یری یعنی بیت آنکه بسیار عاجز بودند مردم گرد اگرد او از روی تشنگی و او ایشان ساقی می بود و آب دیدار خود نمی نوشانید ای بکس التفات نمی کرد فرات بالضم آب خوش و نام رودیست که در زیر کوفه رود و درینجا مقصود معنی دوم ست مستسقی صاحب استسقا آن مرضیست که هر چند آب خورد تشنگی او نرود و شکمش هر روز بزرگتر بود هندش جلندهر گویند طعمه بالضم خورش کسوت بکسر جامه و رخت پوشیدنی لطیف بغایت نازک فواکه جمع فاکهه یعنی میوه شموم خوشبو و عطر پوشیده شده کذا فی المشتے و در رشیدی آورده شموم مشک خوشبو و چیزیکه بو کرده شود پس بر تقدیر عطف از شموم کنایت از مشک و عطر ست و در بعضی بی عطف ست پس برین تقدیر صفت فواکه خواهد بود ای فواکه خوشبو چنانچه سیب و بهی وغیره حلاوت شیرینی تمتع یاری دادن و برخورداری یافتن نظر کردن ای برغبت دیدن که خردمندان گفته اند **فرد** زلف پای خوبان زنجیر پای عقل ست و دام مرغ زیرک

در سر کار تو کردم دل و دین با همه دانش مرغ زیرک بحقیقت منم امروز تو دامی **فی الجمله** دولت وقت مجموع او بزوال آمد علت مشغول بودن او بدین بجمال کنیزک و غلام ست بسر بفتح معروف هوس و خیال و محبت این بیت مقوله شیخ علیه الرحمه ست از زبان عابد موجب دلالت خردمندان در سر کار الخ در هوس کار حسن تو کردم دل و دین همه دانش و خطاب از اهل حسن ست وقت مجموع ای که اهل مجموع باشد جمعیت باطن **قطعه** هر که هست از فقیه و پیر و مرید و زبان آوران پاک نفس چون بدنیای دون فرود آمد بعسل در بماند پای مگس

اثبات وقت مجموع بزوال آمد آنست از فقیه آه بیان هر که فقه عالم بحلال و حرام مقتدای خلق در راه فقرایی با
پیری که بدرجه الا عباد الله المخلصین نرسیده باشد زبان آوران شاعران پاکی صفت زبان آوران که مدح دنیا نکنند و
در شعر بی از زبان آوران پاک نفس و اعطائی مراد داشته که سخن ایشان قول خدای تعالی و قول رسول الله است
و دون بمعنی خوار و بوزن و قدر مایه و کمینه صفت دنیا فرود آمد ای تشغل دنیا مشغول شد و از شغل حق باز ماند تمثیل
در بماند آه ای هرگز خلاص نیابد در وی هر دو هیچکس تا چنیکه در گل بند شود هرگز خلاص نیابد بلکه نگردد و رو زی
ملک بدیدن او رغبت کرد عابد را دید از هیبت نخستین بگردیده و سرخ و سفید بر آورده و فربه شده و بر بالش دیبا
تکیه زده و غلامی پری پیکر با مروحه طاوسی بر بالین استاده و کنیزک حور چهره در پیش نشسته ملک بر سلامت حالش
شادمانی کرد و گفت این دو طائفه را در جهان دوست میدارم یکی از علما و دیگر زهاد و وزیر فیلسوف جهاندیده حاضر
بود گفت ای خداوند زمین شرط دوستی آنست که با هر دو طائفه نکوئی کنی گفت چگونه گفت علما را زر بده تا دیگران علم
بخوانند و زاهد را چیزی مده تا زاهد بمانند هیبت نخستین آنکه لاغر و خشک در رنگ زرد و مروحه یکسر
باد بیزن طاوسی منسوب بطاوس بسازند و بهندش مورچال بگویند فیلسوف بفتح اول و لام موقوف
زیرک و دانا و استوار که او را بعربی حکیم گویند زاهد اعراض از دنیا و اقبال بر آخرت بیت نه زاهد را
درم باید نه دینار چو بستد زاهد دیگر بدست آر یعنی علت زاهد را چیزی ندهد آه دیگر بدست آور زیرا که
زاهد نشد قطعه آنرا که سیرت خوش و سری است با خدای بی نان وقف و لقمه دریوزه زاهد است انگشت خوبروی
بناگوش دلفریب بی گوشواره خاتم فیروزه شاهد است این قطعه در بیان کیفیت زهد فرموده از بیت مقدم
در ترقیت یعنی نه ترک درم و دینار است فقط بلکه ترک نان وقف و لقمه و دریوزه هم است آنرا آنکس که سیرت
اعمال نیک ما سوی الله سری است با خدای ای دل او با خدای تعالی مشغول است و هرگز در وی ما سوی
الله خطور نکرده وقف و با صطلاح فقها آنکه چیزی را از ملک خود وقف کنند برای فقرایی که از آن نفع گیرند تا
وقف خیرات بیت ثانی تمثیل است بناگوش بالضم کاف فارسی بن گوش خوبروی دو دلفریب آه بر دو
بمعنی شخص محبوب است ای انگشت و بناگوش شخص محبوب بیتوانند که خوبروی یعنی احسن صفت انگشت باد و دلفریب بمعنی
دلربا صفت بناگوش گوشواره زیوریکه در بن گوش اندازند فیروزه بالکسر و هو سنگی است سبز رنگ مبارک زیبا
شهرت یافته و آن که چشم بر او افتد روشنائی چشم بیفزاید و بهندش ... گویند شاهد حاضر و گواه و فارسیان بمعنی محبوب حسن
استعمال کرده اند و اینجا مصطلح فارسیان است قطعه در درویش نیک سیرت فرخنده رای

تان رباط و لقمه دریوزه گو مباش ؛ خاتون خوبصورت خرخنده روی را ؛ نقش و نگار خاتم فیروزه گو مباش
معنے این قطعه ماضیه متعلق ست رباط خانه بلند و عمارت مثل لنگر و در فرہنگ شمولیت که رباط بالفتح خانه و جاے
فرود آمدن مسافران مقرر ست که از سلاطین برای مسافران که در آنمکان فرود آیند مقرر میباشد و در شرح عربی بمعنی
صومعه صوفیه آورده و دریوزه گدای عوام خاتون بانوی نهانه و عروس **بیت** تام اهست دیگرم شاید گر نخواند
زاہدم شاہد خواہی تا مرا لقدر رایحاج ست و با وجود آن دیگر طلبم اگر در ینوقت زاہدم نخوانند شاید زیراکه شیوه زاہدے
اینست **حکایت** بادشاہی را مهمی پیش آمد گفت اگر انجام این حالت بمراد من بر آید چندین درم زاہدانرا دہم چون حاجتش
بر آمد و تشویش خاطرش برفت وفای نذرش بوجود شرط لازم آمد یکی را از بندگان خاص کیسه درم داد تا بر زاہدان صرف کند
این حکایت در صفت زاہد ست که تارک دنیا زر باشد مهمی بکسر ہاے کارہای سخت و دشوار و این حالت اشاره بمهم ست
چند و چندین عدد کم از ده باشد چه کیسه پر از ہشت و نه درم نمیباشد تشویش پریشان و آشفته کردن وفا و عده
بجا آوردن نذر بالفتح و ذال معجمه بیان کردن و بر خود چیزے واجب گردانیدن و آنچه بر نفس خود واجب گردانیده
باشد برای کسے چنانچه روزه و صدقه اگر فوت شود حانث گردد و قضا لازم آید شرط حاجت بر آمدن گویند غلام عاقل
و هوشیار بود همه روز دیگر بگردید شبانگاه باز آمد و درم ها بوسه داد و پیش ملک بنهاد و گفت الخ
زاہدان را چندانکه جستم نیافتم گفت اینچه حکایت ست آنچه من دانم درین شهر چهار صد زاہد ست گفت ای خداوند جهان
آنکه زاہد ست نمی ستاند و آنکه می ستاند زاہد نیست ملک بخندید و گفت چندانکه مرا در حق خدا پرستان ارادت
ست و اقرار ست این شوخ دیده را عداوت و انکار و حق بجانب اوست **بیت** زاہد که درم گرفت و دینار ؛
زاہد تر ازو دگر بدست آر ؛ زاہدانرا چندانکه جستم اے کسانیکه زاہد هم باشند و گیرند زر هم چه گرفتن از صد زاہد ست
و این دو ضد در یکجا جمع نمیشود پس در یافت اینچنین زاہد محال بود و حاصل گفت ثانی پادشاه آنست که فاعل گفت
ثالث غلام اقرار ثابت کردن بر خود چیزے و آرام خنک کردانیدن و بقرار آوردن کار انکار باور نداشتن و شوخ
و ناشایسته و ناپسندیده داشتن حق بجانب اوست مقوله شیخ علیه الرحمة است و در شرح عربی گفته که من کلام الملک
لا من کلام المصنف **حکایت** یکی از علمای راسخ را پرسیدند چه گوئی در نان وقف گفت اگر برای جمعیت خاطر
میستانند حلال ست و اگر جمع از بهر نان می نشینند حرام **فرد** نان از برای کنج عبادت گرفته اند صاحبدلان
نه کنج عبادت برای نان ؛ اینحکایت برای تقریب نان وقف ست که در ماسبق ذکر یافته راسخ استوار و حجت در علم
مانند آن اما اینجا راسخ بمعنے استوار در علم ظاهر و باطن باید گفت چه رسوخ تمام در علم ظاهر بعلم باطن میشود و استوار در علم باطن

بعلم ظاهر هم نرسد ولهذا او رسوال نان وقف جواب بر سبیل اهل باطن فرموده است ازجه ایشان هرچه بغیر اخلاص
است حرام دانند وفقهانان وقف را بر همه کس حلال فرموده اند چه غنی وچه مرائی وچه فاسق وغیره چنانچه در بحر ذخار
شرح هدایه آورده است که الوقف علی الغنی لتصدیق بالمنفعة لان الصدقة کما تکون علی الفقراء تکون علی الاغنیاء وان التصدیق
علی الغنی مجاز عندهم وصرح فی الذخیرة بان الصدقة علی الغنی نوع قربة دون قربة الفقراء انتهی بگوئی
دو نان وقف اے در حل وحرمت نان وقف جمعیت خاطر اے فراغ عبادت از برآے گنج عبادت اے از برای
جمعیت گنج عبادت ناعل گرفته اند صاحبدلان برائے نان اے برائے حصول نان **حکایت** (درویشی)
بمقامے در آمد که صاحب آن بقعه کریم النفس خیر مند بود وطائفه اهل فضل و بلاغت در صحبت او بودند هر یکے بذله و
لطیفه چنانچه رسم ظرفا است همی گفتند درویش راه بیابان گرفته بود وامانده شد او چیزے نخورده بود یکے از آنمیان
بطریق انبساط گفت اے درویش تو هم سخنی بگو گفت مرا چون دیگران فضل و بلاغت نیست و چیزے نخورده ام بیکے
بیت از من قناعت کنید همگنان برغبت گفتند بگو گفت این حکایت تمثیل کنج عبادت گرفتن برای نان است چه آن (بدین)
خیر در خانه آن کریم محض برای نان بود و فقط بقعه بالضم زمین که محدود و ممیز باشد از زمین دیگر کنایت از حویلی و باشد
کریم النفس وکسیکه ذات او کریم باشد و کرم از لازمه نفس او باشد اهل فضل و بلاغت ای اهل علم کمال بذله بالفتح
ذال معجمه لطیف وجواب آن وقیل سخنی که بر وقت گویند ولطیفه تفسیر بذله است راه بیابان گرفته اے راه بیابان
بدان مقام رسیده نه از راه آبادانی تا چیزے نخورده درویش نهادی است بتقدیر حرف اند **بیت** من گرسنه در
برابرم سفره نان همچو عزبم بر در حمام زنان یاران بخندیدند وظرافتش پسندیدند وسفره پیش آوردند صاحب دعوت
گفت اے یار زمانے توقف کن که پرستارانم کوفته بریان همی سازند درویش سر برآورد و گفت **بیت** کوفته
بر سفره من گو مباش اے کوفته را نان تهی کوفته است ؛ بیت مقوله درویش است من گرسنه مبتدا و مصراع ثانی خبر (کن شد)
او سفره نان مبتدا ثانی در برابرم خبر او و این جمله اسمیه حال است ای من گرسنه در آنجا که من سفره نان باد قادر
بنا شدم بر خوردن و مثل عزبم بر در حمام زنان در برابرم ای مقابل من سفره بالضم او طعام مسافر و کنند و رے
جا نگه و دهن عزب (بفتحتین) بفتحتین مهمله وزار مرد بے زن وزن بے مرد خراب بالضم جمع آن ظرافتش آه اے
تشبیه دادن اشتهای خود را بزنان در خانه کریم با اشتهائے مرد عزب بزنان در حمام صاحب دعوت
یعنی صاحب دعوت همواره چنانچه از لفظ کریم النفس می آید کوفته بالضم وواو فارسی آزرده وامانده باشد
و طعامے از نان خورش که گوشت را با کارد بزرگ کوفته غلوله سازند و در روغن بریان کنند و نیز غلوله ها

که در اصل انداز ند کوفته اول در مصراع ثانی بیت بمعنی اول است و کوفته ثانی در مصراع مذکور بمعنی ثانی کوفته راه را که نیاز مند لب نانی ست نان تهی ای نان بغیر نان خورش بمنزله کوفته مرغوب و مطلوب ست **حکایت** مرید پیری را گفت چکنم از خلایق برنج اندرم از بسکه بزیارتم می آیند و اوقات مرا از تردد ایشان تشویش میباشد گفت هرچه درویشانند مر ایشانرا وامی بده وانچه توانگر انند از ایشان چیزی بخواه که دیگر یکبار گرد تو نگردند فقر و گدا پیشه در لشکر اسلام بود ٭ کافر از بیم توقع برود تا در چین ٭ باز آمد در اخلاق درویشان که از کثرت زایران تفرقه در جمعیت ایشان بهم میرسد نزد دبولت تفضل سلام کردن و گرویدن و باز گشتن تشویش پریشان داشته کردن وجه که در هرچه درویشانند مر ای قدر است ای هر قدر که درویشانند ای تمام زر و نزاد ایشان همچنین در انچه توانگر انند ای انقدر که توانگر انند ای همه توانگران را دیگر گردد توانگرند فاعل فعل درویشان و توانگر انند یعنی درویشان از عدم ادای وام و توانگران از تعرض سوال و بیت در هجو سوال آورده و پیش رو سر دار بود پیشوا توقع یعنی سوال چین بکسر جیم فارسی نام ولایتی مشک و خوبان خیز و مین معرب او ست و تخصیص چین برای آنکه وی از بلاد بعید آنکه به نسبت شیراز تا بعد چین ست که آن سرور صلی الله تعالی علیه وسلم فرموده است اطلبوا العلم ولو کان بالصین **حکایت** فقیه زاده با پدر گفت هیچ یکی ازین سخنان رنگین متکلمان در من اثر نمیکند بحکم آنکه نمی بینم مر ایشانرا کرداری موافق گفتاری **ابیات** ترک دنیا بمردم آموزند ٭ خویشتن سیم و غله اندوزند ٭ عالمی را که گفته باشد و بس ٭ هرچه گوید نگیرد اندر کس ٭ عالم آنکس بود که بد نکند ٭ نه که گوید بخلق خود نکند ٭ قوله تعالی اتامرون الناس بالبر و تنسون انفسکم **بیت** عالم که مراعات تن پرور کند ٭ او خویشتن گم است کرا رهبری کند ٭ این حکایت جواب دخل مقدار است که اگر گوئی که تلقین تو در ترک اسباب تفرقه آنوقت موثر باشد که تو اولا ترک آن اسباب کرده باشی و خلل آنکه تو در بین کتاب مدح بادشاه و شاهزاده و وزیر کرده و خود را بدینها باز بسته آنکه نام خویش نیست ایشان نهاده جواب آنکه فقیه گوید **قطعه** گفت عالم بگوش جان بشنو ٭ ور نماند بگفتنش کردار ٭ باطل است انکه مدعی گوید ٭ خفته را خفته کی کند بیدار ٭ الخ فقیه صاحب فقه و فقه در اصطلاح واقف شدن بر معنی حقیقی که حکم شرعی بوی متعلق باشد و آن علمیست مستنبط از کتاب و سنت و اجماع امت بر دلت و اجتهاد که بنظر و تامل و فکر باشد متکلمان اعتقاد ذبا صحان کذا فی الحاشیه یا کرداری و گفتاری برای تنکیر است ای هیچ کردار ایشان موافق هیچ گفتار ایشان نیست یای عای موحد است که گفت باشد و لیس صلة آن نه گیرد

امی اثر نکند و آیه کریمه برای اثبات این مقصد ست و معنی آیة چنین ست که بخلق گوید که اعمال نیک کنید و خود اعمال
نیک نکند و آیه کریمه برای اثبات این مقصد است و معنی آیة چنین ست که آیا امر میکنید مردم را بر نیکی کردن و
فراموش میسازید نفسهای خود را از امر کردن به نیکی و از ابن عباس رضی الله عنه مرویست که این آیه در حق
احبار مدینه نازل ست که بسیار مردم را باتباع پیغمبر صلی الله علیه وسلم نصیحت کردندے و خود
بران عمل نیاوردی و بخیل مردم را بالصدقه امر کردندے و خود صدقه ندادی پدر گفت ای پسر مجرد این
خیال باطل نشاید که از تربیت ناصحان بر تافتن و راه بطالت گرفتن و علما را بضلالت منسوب
کردن و در طلب علم معصوم از فوائد علم محروم ماندن مثل تو نابینائی که شبے در وحل افتاده بود و گفت
که چراغ فرا راه من دارید زنے فاجره بشنید و گفت تو که چراغ نه بینی بچراغ چه بینی همچنین مجلس وعظ
چون کلبه بزازان ست آنجا تا نقدی ندهی بضاعت نستانے و اینجا تا ارادتی نیاری سعادتی نبری البطالت
بفتح معطل و بیکار شدن ضلالت بے راه شدن و بے راهی عالم معصوم اے باز داشته شده از گناه
و قبایح و ترک عمل مثل تو نابینائی یعنی مانند تست آن نابینا وحل بفتحتین گل نرم و تر و بمعنے مصدر در گل و لائه
افتادن و بفتح اول و کسر دوم مثله فاجره ای فسق و فجور کننده و بضیر یافتے نمائیده تو که چراغ نه بینے
بچراغ چه بینی مقصود از تمثیل آنکه تو که بذات عالم انکار داری بوعظ او چگونه راه یابی کلبه بالضم و کاف فارسی خانه
تنگ یعنی دوکان بزاز به فتح و تشدید جامه فروش آنجا اشارت بلفظ اینجانب کلبه بزازان با وجود آنکه
در لفظ قریب واقع شده و بجهت نقدی که در آن بحث جو و خارجے یافته میشود چه آن از ما نحن فیه
خارج است و بجهت تشبیه ذکر آن اختیار افتاده بموقع خود است اگر چه قرب لفظ بظاهر مقتضی عکس این ترتیب
می نماید کذا فی الحاشیه و اینجا اشارت بمجلس وعظ ارادت آرزوی تمام از دل سعادت نفیسه بسیار از وعظ ابیات
گفت عالم بگوش جان بشنوید ور نماند بگفتنش کردار * باطل است انچه مدعی گوید * خفته را خفته کے کند بیدار *
مرد باید که گیرد اندر گوش * ور نبشت است پند بر دیوار * گفته عالم باه نافت یعنی گفتار کذا فی الحاشیه نماند بفتح
نوع مضارع ست مانیدن د مانستن و ماندن بمعنے مشابه بودن کذا فی شرح العربیه ور نماند بگفتنش آه
اے برای آنکه عمل کردن بر قول اقوی از عمل کردن بر فعل ست و ازین جهت ست که ائمه فقهیه حدیث
قوے را بر حدیث فعلی مقدم دارند و برای آنکه شنیدن و پذیرفتن تعلق دارند بفعل و چون در قول خائن
نیت بران عمل کردن لازم ست اگر چه در فعل خائن بوده باشد خیانت فعل موثر در امانت قول نباشد

خفته را خفته الخ مدعی مست و خفته اول جاهل و خفته ثانی عالم بے عمل و علمیت ثالث دلیل بطلان قوله مدعی است چه
جاهل بے عمل کم از نوشته دیوار نیست **ابیات** صاحبدلے بمدرسه آمد ز خانقاه * بشکست عهد صحبت اهل طریق را *
گفتم میان عالم و عابد چه فرق بود * تا اختیار کردی ازین این فریق را * گفت آن گلیم خویش بدر میبرد ز موج *
وین سعی میکند که بگیرد غریق را * الفصاد در تعریف عالم است مدرسه جای علم خواندن و کتاب آموختن اهل علم به
مدرسه آمده برای تحصیل علم خانقاه و یا نون مفتوح خانه باشد که دران درویشان باشند و معرب آن خان گاه است
گلیم خاقانی راست **فرد** ره مرا اگر بریزه خانه نجانه گاه بوده * چو طفل کور ز مادر گریزد از ارباب * بکذا فی شرح
جهانگیری اهل طریق ای سالکان بے علم گفتم میان عالم و عابد آه مراد از عابد عابد صرف است که غیر از اصطلاح
ظاهر خود چیزی بدست نیاورده باشد و راه بعالم باطن نبرده واما اعانت و امداد ارباب معرفت بمراتب
فوق دستگیر اصحاب علم است کما لا یخفی کذا فی الحاشیه از ان ای از عابد این فریق ای فرقه عالم فاعل گفت
صاحبدلے است آن ای عابد گلیم خویش ای ذات خود موج ضلالت وین عالم غریق را ای جهال و دیگری را **حکایت**
یکے بر سر راهی مست خفته بود و زمام اختیار از دست رفته عابدی بروی گذر کرد و در حالت مستقبح او نظر کرد
جوان از خواب مستی سر بر آورد و گفت اذا مروا باللغو مروا کراما * چون درین حکایت سابق تنبیه متعرض بود بر
عدم قبول نصیحت درین حکایت تعلق اعراض است مر آن متعرض را از قبایح خود عدم مطابقت خویش
با عمل خام اختیار از دست رفتن بیهوش ماندن مستقبح بفتح الباء اسم مفعول از استقباح بمعنے زشت داشتن و
زشت دانستن اذا مروا آه بیان بزرگی و بزرگ ارباب طریقت است که وقتیکه گذر میکنند بچیزهای ناشایسته گذر
میکنند در حالیکه بدان از غایت ترفع توجه بسیار نمی نمایند چنانچه عاقلے بر بازیچه طفلان میگذرد و از غایت تنزه و اصلا بدان
التفات نمیکنند کذا فی الحاشیه **شعر** اذا رایت اثیما کن ساترا و حلیما * یا من تقبح امری لم لا تمر کریما * اثیم بروزن فعیل ماخوذ
از اثم بمعنے گناه و ستر ساتر پوشیده حلیم بوزن فعیل از حلم بالکسر آهستگی و بردباری و دیر بغضب شدن و آهستگی نمودن در عفو
کسے تقبح جنه مخاطبه از قبح بمعنے زشت کردن تمر صیغه مخاطب از مرور بمعنے گذشتن یعنی وقتیکه بینی گناهگار مرا باش
پوشنده و بردبار ای آنکه نشیت بفتح میکنے حال مرا دانگوهش مینمائی چرا بکرم در کار گذر از بران نمیکنی و تغافل
نمی آری **قطعه** متاب ای پارسا روی از گنهگار * ببخشایندگی در وی نظر کن * اگر من ناجوانمردم بکردار *
تو بر من چون جوانمردان گذر کن * متاب ای پارسا زیرا که یکے از آداب مشیخت رفق و لطف حال محتاجان
و مساکین از ارباب ارادت است که اگر گناهے از وے لشامت واقع شود از و اغماض ننمایند و بعفو

ومعرفت کار فرماید جوانمرد یعنی دانا جوانمرد بکرد ار ای تحمل بجمل نیک چون جوانمردان گذر کن یرا که از صفات جوانمردان
آنست که بر جرائم کمتران نظر نکنند **حکایت** طائفه رندان بر درویشی آمدند وسخنان ناسزا گفتند وبزدند وبر
بجلیدن درویش او بے طاقتی شکایت بر پیر طریقت برد گفت ای فرزند خرقه درویشان جامه رضا است هر که درین
کسوت تحمل نامرادی نکند مدعی است وخرقه بروے حرام باز آمد در اخلاق درویشان از تحمل وخاکساری اند
بالکسر سنگریزے که انکار او از زیرکی نه جهل وآنکه کار خود بخدا است کنند رندان منکران شکایت آن ای
شکایت رنج دادن بیطاقتی مقتضاے عدم تحمل جامه رضا است ای رضا بالقضا پس هر چه از قضا بر وے وارد شود
باید که رضا دهد نامرادی ای ترسیدن مراد نفس مدعی است در دعوی فقیر کاذب است وخرقه بروے حرام است
لباس فقیر بروے حرام است **بیت** دریای فراوان نشود تیره بسنگ ؛ عارف که برنجد تنک آبست هنوز ؛
دریاے فراوان دریای عمیق ووسیع بسنگ ای با فتادن سنگ مصراع اول تمثیل مصراع ثانی برنجد ای
برنجلیدن آزرده خاطر شود تنک آبست ای عمق ندارد حاصل آنکه عارف کامل مثل دریای عمیق است
وغیر آن تنک آبست **قطعه** گر گزند رسد ز خلق مرنج ؛ که بعفو از گناه پاک شوی ؛ اے برادر چو عاقبت خاک است
خاک شو پیش از آنکه خاک شوی ؛ عقلت است مر سالک را که بعفو ای بعفو کردن پاداش از گناهگار
خود بخواهی یافت یعنی خدای تعالے جزا عفو تو بدهد مردم گناهان تو عفو فرماید فان الله تعالے عفو یحب
العفو خاک است ای مردنست خاک شو آه یعنی موت اختیاری خاک شو ای متحمل بار مردم باش پیش از آنکه موت
اضطراری خاک شوی چه درین موت اجر است ودران موت اجر نیست چنانچه در خبر است موتوا قبل ان
تموتوا وقال بعض العلماء ثلاثة اشیاء من افعال الکرام اولها یحبون الانفاق علی المساکین والمحتاجین والثانی
یحبون العفو لفقراء المسلمین والثالث التواضع والاحتمال علی الخلق اجمعین **حکایت منظومه** این
حکایت بشنو که در بغداد ؛ رایت وپرده را خلاف افتاد ؛ رایت از رنج راه وگرد رکاب ؛ گفت در پرده از
طریق عتاب ؛ این حکایت در بیان فائده خاکساری است که از خاک شو پیش از انکه شوے خاک مے آید چه عزت وراحت
در پرده چنانچه رایت بیان کرد از سبب آلت کسر خدمت بر آستان دارد چنانچه خود در پرده گفته است رایت علم که
هندش جهنڈا گویند پرده پرده که بر در قصر گذارند واو را در فارسی پرده گویند خلاف بالکسر مخاصمت کردن رنج رکاب
ای رنج سوار از آنکه در سوار رایت علم بر رکاب محکم ساخته پیش لشکر میبرند عتاب بالکسر سخن کردن کسے را از سر خشم
من وتو هر دو خواجه تاشانیم ؛ بنده بارگاه سلطانیم ؛ من ز خدمت دمی نیاسودم ؛ گاه وبیگاه در سفر بودم ؛

تو نہ رنج آزمودہ نہ حصار ؛ نہ بیابان و کوہ و دشت و غبار ؛ قدم من بسعی پیشتر است ؛ پس چرا عزت تو بیشتر است
تو کہ بر بندگان سروری ؛ با کنیزان یاسمن بوئی ؛ من فتادہ بدست شاگردان ؛ بسفر پای بند سرگردان ؛ تاش
بندہ خواجہ تاشان ای غلامان یک خواجہ رنج ای رنج سفر حصار قلعہ محاصرہ کردن دشت زمین کہ گرد کوہ بی
سبزہ باشد پیشتر در مصراع اول بیای فارسی ست یعنی سبقت و در ثانی بیای تازی یعنی زیادتی و در بعضی نسخہ بر
بجای راحت عزت واقع شدہ و معنی او ظاہر تو کہ بر بندگان آہ این بیت اثبات راحت است شاگردان یعنی
پیادگان کہ در عرف چاکر پیشہ میگویند یعنی بدست پیادگان گرفتارم کہ بحقارت ما را میگیرند و میکشند مقید پای بند
ای آخرہ ازانکہ در سفر پایش بر رکاب بر پا سازند سرگردان ازانکہ سرش از جنبش بادگیران و سر متمایل باشد ؛
گفت من سر بر آستان دارم ؛ نہ چو تو سر بر آسمان دارم ؛ ہر کہ بیہودہ گردن افرازد ؛ خویشتن را بگردن اندازد
فاعل گفت پردہ است سر بر آستان داشتن متواضع بودن و سر بر آسمان داشتن متکبر شدن گردن افراختن
تکبر و سرکشی کردن بگردن انداختن خوار کردن **حکایت** یکے از صاحبدلان زور آزمای را دید بہم بر آمدہ و کف
از دہن بر آوردہ گفت این را چہ حالت است گفتند فلان او را دشنام دادہ است گفت این فرومایہ ہزار من
سنگ برمیدارد و طاقت یک سخن نمی آرد این حکایت بر اثبات آنست کہ خاکساری و تحمل کار ہر یک نیست و
کم در کسے کار خاکساری و تحمل میباشد زور آزما پہلوان بہم بر آمدہ آزردہ و خشم شدہ بہم بر آمدہ و کف از دہان
بر آوردہ ہر دو جملہ صفت از زور آزمای است فاعل گفت یکے از صاحبدلان ست سنگ معروف یا یعنی وزن
ہزار من سنگ ای ہزار من وزن کہ برای ورزش کشتی پہلوانان بتدریج میدارد **ق** لاف سر پنجگی
و دعوی مردی بگذار ؛ عاجز نفس فرومایہ چہ مردی چہ زنی ؛ گرت از دست بر آید دہنی شیرین کن ؛ مردی
آن نیست کہ مشتی بزنی بر دہنی ؛ دعوی مردی تفسیر لاف سر پنجگی ست عاجز نفس فرومایہ منادی است
بحذف حرف ندا یعنی مغلوب نفس فرومایہ چہ مردی چہ زنی بار فارسی در ہر دو کلمہ برای تعمیم خطاب است ای
خواہ مرد باشی تو خواہ زن چون مغلوب نفسی فرومایہ ہستی دعوی مردی و مروت بگذار زیرا کہ مردی آن نیست
کہ گرت از دست بر آید آہ یعنی مردی اینست دہنی شیرین کن و چیزے کسے را بخورانی **ق** اگر خود بر درد پیشانی
پیل ؛ نہ مردست آنکہ در وی مردمی نیست ؛ بنی آدم سرشت از خاک دارد ؛ اگر خاکی نباشد آدمی نیست ؛ مردمی
سخاوت و تحمل و مروت نیست نہ مرد مرد است گرچہ بزور بازو پیشانی پیل بدرد بنی آدم اولاد آدم علیہ السلام
سرشت خلقت و پیدایش سرشت از خاک دارد و پیدائش از خاک دارد و تحمل صفت خاکست پس اگر خاکے

بناشد ای اگر متحمل نباشد آدمی نیست پس آدمی را سزاوار است که مثل خاک حلیم باشد و خلاف اصل خود
نکند **حکایت** بزرگی را پرسیدند از سیرت اخوان الصفا گفت کمینه آنکه مراد خاطر یاران را بر مصالح خود
مقدم دارند که حکما گفته اند برادر که در بند خویش است نه برادر و نه خویش است **بیت** همره اگر شتاب رود
همره تو نیست ٭ دل در کسی مبند که دل بستهٔ تو نیست بازآمدم در اخلاق درویشان اخوان الصفا
کی نیکه اهل صفا اند کمینه ای ادنی سیرت اخوان الصفا مراد خاطر آه ای اکرام مطلب یاران ابر مطلب خود
مقدم کنند ای مطلب خود را آه موخر داشته در پی اجرای مطلب یاران باشد پس اعلی آنکه مصلحت خود
موقوف دارد و مصالح یاران برآرد و قیل اعلی آنکه بذل روح کند برای اخلاص غیر نه و در بند خویش است
اه در پی غرض مقصود خویش است نه برادر و نه خویش زیرا که شرط برادری آنست که در بند برادر باشد و اذا
انتفی المشروط انتفی الشرط پس همراه مبتدا موصوف باشتاب صفت و موصوف با صفت مضاف الیه تو همره یعنی
رفیق و یار خبر که دلبستهٔ تو نیست صفت کسی است دلبسته طالب محب **بیت** چون نبود خویش را دیانت و تقوی ٭
قطع رحم بهتر از مودت قربی ٭ دیانت بالکسر دینداری کردن تقوی بالفتح پرهیزیدن و ترسیدن و در اصطلاح
صوفیه اجتناب از هر چیز که سوای او ست رحم بالفتح و کسر حا بمعنی قرابت مودت بالفتح مثل محبت قربی بالضم والف مقصوره
نزدیک شدن و خویش شدن و نزدیکی و خویشی یاد دارم که مدعی بر قول من اعتراض کرد و گفت حق سبحانه تعالی
در کتاب مجید از قطع رحم نهی کرده است و بمودت ذوی القربی فرموده اینکه تو گفتی مناقض آنست گفتم غلط گفتی
که موافق قرآنست وان جاهداک علی ان تشرک بی ما لیس لک به علم فلا تطعهما **بیت** هزار خویش که بیگانه از خدا
باشد ٭ فدای یک تن بیگانه کاشنا باشد ٭ لفظ مدعی بدو یا است یکی یا را صلی دوم یا وحدت زائد ای یک مدعی
قول من آه اعتراض بالکسر سرکشی کردن و با نکار پیش آمدن و گفت آه و بیان اعتراض ست از قطع رحم نهی کرده است
یعنی از قطع و ترک مودت اهل قرابت منع کرده است کما قال الله تعالی فی سورة النور ولا یاتل اولوا الفضل منکم والسعة
ان یوتوا اولی القربی والمساکین والمهاجرین فی سبیل الله و جای دیگر فرموده واتی ذی القربی حقه ان جاهداک
و اگر کوشش نمایند و جنگ و جدال کنند پدر و مادر با تو علی ان تشرک بی برانکه آری بمن و انباز بگیری ما لیس لک
به چیزی را که نیست ترا علم به الوهیت آن و اشیٔ تعبیر کرد از نفی الوهیت به نفی علم بآن فلا تطعهما پس اطاعت آنها
مکن و فرمان ایشان مبر یعنی اگر پدر و مادر ترا تکلیف کنند مبر هرگز که اطاعت مخلوق در معصیت خلق روا نیست
پس هرگاه اطاعت والدین در شرک نهی باشد فرمان بردن ذی القربی در منهیات بطریق اولی منهی بود **بیت** حاصل

وثمره آیهٔ کریمه است کاشنای ای آشنای خدا و مطیع فرمان او **حکایت منظومه** پیر مردی لطیف در بغداد ٭
دخترک را بکفش دوزی داد ٭ مردک سنگ دل چنان بگزید ٭ لب دختر که خون ازو بچکید ٭ بامدادان پدر چنان دیدش ٭
پیش داماد رفت و پرسیدش ٭ کی فرومایه اینچه دندانست ٭ چند خائی لبش نه انبانست **انحکایت** انتقال بسوی مدعی معترض بسوی
صاحب بدخو و سرشت ناشایسته که بهر بزرگان اعتراض **لطیف** بمعنی لطیفه گوینده چنانچه از چند خائی لبش نه انبان ای تحقیقی پیر مرد نسبت آید
کاف دخترک کاف تصغیر برای رحم باطفولیت و کاف مردک تصغیر برای حقارت لب دختر مفعول از فاعل بگزید است
یعنی از غلبهٔ شهوت لب دختر را بگزید که خون ازو بچکید بیان چنان گزیدا ست چنان ثانی ای لب گزنده شین دیدش
راجع بدختر فاعل رفت پیر مرد و شین پرسیدش راجع بداماد کای فرومایه اینچه دندانست گفت مجاز رفت ای پرسید
از کیفیت لب گزیدن و گفت اینچه دندانست ای اینچه دندان فرو بردنست انبان بالفتح پوست بزغاله خشک کرده که بجه
درویشان درمیان بندند و ذخیره در وی دارند تبارش جراب خوانند و اینجا مراد پوست مطلق و باعث داده است
چنانچه در شرح عربی آورده است که کفش دوزان لکار کفش دوزی برند و بدندان گرفته میکشند و در اصطلاح
آرند و قوع این لطیفه بمناسبت کفش دوز است **نخیر احت** نگفتم این گفتار ٭ هزل بگذار و جد از و بردار **بیت**
چه خوبیدد و طبیعت کن نشست ٭ نرود جز بوقت مرگ از دست ٭ خطاب شیخ علیه الرحمة است بسامع مطلق مزاج
بالفتح خوش طبعی و مسخرگی کردن این گفتار کفش دوز هزل بالفتح مسخرگی و سخن بیهوده و بیهوده گفتن جد بالکسر کوشش
کردن و سخن حقیقت گفتن آری از گفتار آن کفشدوز بردار حاصل کن هزل بگذار یعنی مسخرگی مکن بلکه سخن راست
بپندار گفتار آن کفشدوز حاصل کن و در نسخهٔ قدیمهٔ صحیحه بجای لفظ جد خط واقع شده بمعنی بهره ای بهره نیک بیندا با شد
و بیت ثانی بیان جدلست نرود جز بوقت مرگ آه چنانچه گفته اند که العادت لایرد الا بالموت **حکایت** فقیهی دختری
داشت بغایت زشت روی بجد زنان رسیده با وجود جهاز و نعمت کسی برمناکحت او رغبت نمود **بیت** زشت باشد
دبیقی و دیبا ٭ که بود بر عروس نازیبا ٭ تقریب در قرات حکایت و دختر دیگر که مشتمل بر لطیفه بود بجد زنان رسیده بجمله صفت یا دختر
ای از بلوغ درگذشت که آن هفتده سالگی است و کمال بالغ شده چنانچه ادراک ازان گفته مشهور نه و ختر جهاز بالکسر رخت و ساز
گردان کار خیر عروس نعمت اموال و زیور جهاز و نعمت ای جهاز نعمت و دبیقی جامهٔ باریک که از مصر آرند و مصراع ثانی علت
زشت باشد **فی الجمله** بحکم ضرورت با ضریری عقد نکاحش ببستند آورده اند که حکیمی دران تاریخ از سراندیپ رسیده که دیده
نابینا روشن همی ساخت فقیه را گفتند که چرا داماد را علاج نکنی گفت ترسم که بینا شود و دختر مرا طلاق دهد **بیت** شوی زن زشت
روی نابینا ٭ ضریر بالفتح نابینا تاریخ وقت چیزی پدید کردن دران تاریخ ای دران وقت که زشت روی بمناکحت او در آید

سراندیب بفتح و بای پارسی معروف و آن جزیره ایست در سیلان که از اقصای هند است در عجائب البلدان آورده که
شهریست بزرگ هشتاد محله دارد و در محله فرسنگ عدی یاد دارد و بر لب آن کوه آدم و حوا باظلمات رد و حد سے
با مطلع آفتاب و قدر سر حد هندوستان کذا فی الابراهیمی نابینا صفت دیده است مصراع صفت قول فقیر **حکایت**
پادشاهی بچشم حقارت در طائفه درویشان نظر کرد یکی از آنمیان بفراست دریافت و گفت ای ملک ما درین دنیا
از تو بجیش کمتریم و بعیش خوشتر و بمرگ برابر و بقیامت بهتر ان شاء الله تعالی ابیات آمد در اخلاق درویشان که
درویشان را باید که خود را از پادشاه حقیر نه پندارند و دل شکسته ندارند بلکه خود را بهتر از پادشاهان دانند و بعشرت
عدم یا حشمت لشکر عیش زندگانی بعیش خوشتر ای در زندگانی از تو بسیار خوشتریم بسبب قلت اسباب و عدم هم زوال
و بمرگ آنگذاشتن از دنیا و گذاشتن آن و بقیامت بهتر زیرا که در خبر است که فقرای صابر پیش از اغنیای شاکر به بهشت
به پانصد سال روند و دیگر آنکه فقرا بلا حساب به بهشت رسند و اغنیا بعد از حساب ان شاء الله تعالی استثنا برای مشیت
الهی ست **ابیات** اگر کشور گشای کامرانست * و گر درویش حاجتمند نانست * در آن ساعت که خواهند این و
آن مرد * نخواهند از جهان بیش از کفن برد * چو رخت از مملکت بربسته خواهی * گدائی بهترست از پادشاهی *
کشور گشا پادشاه و این و آن ای درویش و پادشاه مملکت مراد از دنیا گدائی بهتر است از پادشاهی زیرا که در پادشاه
باز پرس از حقوق عبادت ست و در گدائی فراغت از نهاست و در خبر است که نجی المخففون و هلک المثقلون ظاهر
درویشان جامه ژنده است و موی سترده و حقیقت ایشان دل زنده و نفس مرده **ق** نه آنکه بر در دعوی
نشیند از خلقی * اگر خلاف کنندش بجنگ برخیزد * اگر ز کوه فرو غلطد آسیا سنگی * نه عارفست که از راه سنگ برخیزد *
ژنده بفتح زای فارسی پاره کهنه و صاحب موید بزای تازی نیز آورده و در سکندری بتحریر است مست و کهنه و معیب کذا فی الاداة
سترده مشتق از ستردن بکسر شین مهمله و ضم فوقانی و سکون رای مهمله و فتح دال مهمله پاک کردن و تراشیدن موی
سترده ای موی تراشیده چنانچه رسم فقر است وقتیکه کسی در سلک اهل سلوک در آید موی وی را بتراشند کنایه از تجرد است
دل زنده ای دل بیاد حق زنده و نفس مرده ای نفس اماره نه آنکه بر در دعوی آه یعنی نه آنکس درویش مدعی درویشی
گردد و خلق جماعت اگر خلاف آن پیش کنند بجنگ برخیزد و آن جماعت را بضرب و جنگ تابع خود سازد و نه
عارفست الخ یعنی عارف از خطر بی بقای زندگانی آنچنان حوادث جدیده پس اگر سابقه از دریاره او بوصول سنگ مقرر شده است بر پرهیز نماید و ندارد و اگر
سابقه وی مقرر سنگ نیست جز آن هلاک آن نتواند کرد اما غیر عارف را لازم احتراز زیاده است که ولا تلقوا بایدیکم الی التهلکه و نیز معنی کامل
که اهل شاید معاند و حد و اخو منظور نظر ایشانست هر چه از خیر و شر ایشان می آید از معشوق جل شانه می بینند پس اگر شر و بلا کسی

از دست آن بر ایشان واقع شود اگر بگریزند برات از مذہب عاشقی ست فعلہنا خوش خوشان آن شر از پیش آیند بلاکش را
یعنی ماہیت مذہب طریق درویشان ذکر است و فکر شکر و خلوت و طاعت و ایثار و قناعت و توحید و توکل و تعلیم و تحمل و
ہرکہ بدینہا منسوب است درویش است اگرچہ در قباست اما ہرزہ گوئی و بے نمازی و ہوا پرستی و ہوس بازی کہ
روز بالشب آرد و در بند شہوت و شبہا روز کند در خواب غفلت و بخورد ہرچہ در میان آید و بگوید آنچہ بر زبان آید از دست
اگرچہ در عباست کہ مومن فی قباہ و کم من کافر فی عباہ ذکر یعنی یاد کردن خدای تعالیٰ با حضور دل بقوت سخت بی آواز
بلند تعمیم کہ داخل شود اثر ذکر در عروق و شرائین و افضل ذکر لا الہ الا اللہ است چنانچہ در حدیث واقع ست و چون
ذاکر مداومت نماید بر ذکر زبانی با حضور تمام و تعظیم وافر موردی میشود بمبان ذکر دل بذکر کما قال اللہ تعالیٰ الا بذکر
اللہ تطمئن القلوب فکر در لغت حصول صورت الشی فی العقل و در اصطلاح این طائفہ رفتن سالک است سیر کشفی از
کثرت و تعینات بجانب وجود مطلق و این رفتن عبارت از وصول سالک است بمقام فنا فی اللہ و محو الاشیٰ گشتن و فنات
کائنات در اشعہ نور وحدت ذات کالقطرۃ فی الیم و این فکر سہ قسم ست یکے فکر فی الاء اللہ چنانچہ در حدیث ست تفکروا فی
الاء اللہ ولا تفکروا فی ذات اللہ و مراد از الاء اسماء و صفات و افعال الٰہی ماند کہ منشاء جمیع نعمتہا ظاہر و باطن اند و اعیان
وجود و کمالات بر ذات موجودات افاضہ نمودہ اند بامداد این الاء اشیاء از نیستی بہستی آمدہ و ہر یک در خور استعداد خود اخذ
نعمت فیض صوری و معنوی گشتہ اند و تفکر اند و تفکر در این لغت شرط راہ است دوم تفکر فی الآفاق ست یعنی مشہود
محسوس مخلوق و طبائع ؏ بیرون آی نظر کن در صنائع ؛ سوم فکر فی الانفس ست یعنی در جامعیت حقیقت انسانی
و شمول سریان او در مراتب کونی شکر اسمے مر امعرفت نعمت را و آن چیز معرفت نعمت و قبول نعمت و ثنا بر نعمت این
شکر بر سہ قسم است یکی شکر بر حصول اشیاء محبوبہ و مطلوبہ دوم شکر بر دفع اشیاء مکروہہ غیر مطلوبہ سوم مشاہدہ
نمودن عبد منعم را در جمیع محبوبہ خواہ مکروہہ و با ادب بودن عبد حضور منعم با ادب تمام و اسعار کمال خلوت و صومعہ
نشستن بر بستگان حواس ظاہر و بر گشادن حواس دل تا آنکہ می بیند در بیداری آنچہ می بیند غیر او در خواب
پس بند کردن حواس ظاہرہ شرط است برای فتح حواس دل آیا نمی بینی در بیداری دارند آنچہ می بینی و برای
این امر صومعہ تنگ کہ برابر قد سر و بودہ باشد مقرر نمودہ اند طاعت محافظت نمودن بر ادای
اوامر الٰہی اجتناب از نواہی ظاہر و باطن ایثار یعنی اختیار کردن خلق بر نفس خود و مصالح کہ حرام بنا شدند و باز ندارد و از سلوک
الی الحق و بعد بنا فراغ و صفا وقت قناعت کفایت نمودن و راکدن بحصول قسمت بروز خود کہ از مقسم در رزاق مطلق برسد
و طلب بر زیادتی نکردن ہر آن التوحید در لغت گردانیدن شئے را واحد و در عبارت علما اعتقاد یگانگی

وخدا تعالی و نزد صوفیه دانستن وحدانیت خدا تعالی و توکل حواله نمودن جمیع مصالح امور خود بر مالک آن و اعتقاد نمودن
بر وکالت او لان الحق تعالی قد وکل الامور الی نفسه امن العالم من ملک لشی منها توکل علی الرحمن فی کل ساعة
وثق بالذی قدیر رزق الخلق جمیعا و علیهم الرزق ناطمه ضامن وکبر علی الکونین والخلق اربعا تسلیم در لغت سپردن
وگردن نهادن مر مقتضیات الٰهی و سپردن مصالح خویش در دست قدرت باریتعالی تحمل برداشت نمودن شکایت
واوازه که از خلق بردن آید لیکن نه آن تحمل که مقتضی بر نقصان دین و آبروی باشد بدینها ای بدین صفات
مذکوره گرچه در قیامت آورد لباس دنیاوی و توانگری و بخورد آه یعنی از حرام و شبه نه پرهیز و بگوید آه از کذب و
فحش و غیبت احتراز نکند رند ست ای از راه شرع و در درویشی و دور ا عبا بالفتح والمد گلیم یا خطها و نقشهاے
اگرچه در عباست اے در لباس فقر است کم موءمن آه ویں قول دلیل برائے اثبات ما سبق ست یعنی بسیار مومن اند
در لباس فاخره و دولتمند اند و بسیار کافر اند در لباس حقیر و فقیر اند پس اعتبار اخلاق راست نه لباس و گوناق

بیت

ای درویش برهنه از تقوی ؛ وز برون جامه ریا داری ؛ پرده هفت رنگ را بگذار ؛ تو که در خانه بوریا داری ای
حرف ندا و منادی محذوف دور دو ای البیت صفت بیت ثانی مقصود بالندا و جامه باریا لباس که برائے نمود خلق پوشند
چنانچه خرقه بر رقع پرده هفت رنگ گلیمے که رقعهای هفت رنگ دوخته باشد اے لباس فقر در خانه اے در دل بوریا یعنی
لازمی یافتنگی که عبارت از درهم یا ضمنی خودنمائی است **حکایت منظومه** دیدم گل تازه چند دسته ؛ بر گنبدی از گیاه بسته
گفتم چه بود گیاه ناچیز ؛ تا در صف گل نشیند او نیز ؛ بگریست گیاه گفت خاموش ؛ صحبت نکند کرم فراموش ؛ گر نیست
جمال رنگ و بویم ؛ آخر نه گیاه باغ اویم ؛ و چون در ما قبل اوصاف درویشان ذکر کرده و در خوان اوصاف بدیشان بیارک لهائے
شرمنده گردید پس دست بمناجات برداشت و از قبائح خویش استغفار خواست و حکایت گیاه تعلیل مغفرت و بخشش ست
دسته مفعول دیدم تازه چند صفت گلدسته بالفتح آن شاخها که با گل که ضمیر در دیدم راجع بدسته گل است **ابیات** من
بنده حضرت کریمم ؛ پرورده نعمت قدیمم ؛ گر بے هنرم و گر هنرمند ؛ لطف ست امیدم از خداوند ؛ با آنکه بضاعتی ندارم
سرمایه طاعتی ندارم ؛ او چاره کار بنده داند ؛ چون هیچ وسیلتش نماند ؛ پس بنده مقوله شیخ علیه الرحمة کریم غفور الٰهی سبب
وجود عطی تا بیم فیض الٰهی که فیض در مراتب وجود است گر بے آه ای اخلاق حمیده دارم یا ندارم با آنکه آه این سهو ان
به بیت سابق یعنی باوجود آنکه بضاعت طاعت ندارم امید لطف از حضرت او دارم که بے سبب و بے علت تمن لطف کرد
و تشریف مغفرت بخشید او چاره الخ جزاست مقدم مصرع ثانی شرط و سیله ست آویزان و هرچه سبب آن نزدیکی جوید
بجز وشین وسیلتش راجع به بنده یعنی چون هیچ چاره مر بنده را نماند و جائی نه چاره کار بنده او داند و ساز ای بلے و سلیمه

چاره و حیله بنده کار بنده میکند پس ما را هم در هیچ در قیامت چون هیچ وسیلتش از طاعت و شفیع نماند تبارک و تعالی

چاره خواهد انگیخت **ابیات** رسم است که مالکان تحریر ﴿ آزاد کنند بنده پیر ﴾ ای بارخدای گیتی آرای بر بنده

پیر خود بخشای ﴿ تعلیل دیگر است برای طلب مغفرت تحریر آزاد کردن مالکان تحریر برای کسانیکه فاورا اندر آزاد کردن

بنده خداوند بنده میکنا چنانچه انوری گوید **بیت** ای بر اطراف دهر در مانده ﴿ وی برابنا دهر بار خدا ﴾ گیتی آرای

ای صلانع عالم بر بنده پیر آبر بنده پیر که من با شمم بخشای یعنی آزاد گردان و مغفور کن آورده اند که ابوموسی اشعری

چون بسن ثمانین رسیده مریض گشت و قریب بموت گشته فرمود وکیلی را ببرده ر بازار نخاسان و غلام پیر که سن

او مثل سن من او بود برای من خریده بیار تا من او را آزاد سازم برای خدا که رسول صلعم فرموده است

که هر که آزاد گرداند بنده را برای خدای آزاد گرداند حقتعالی برابر بر عضوها لک از آتش دوزخ وکیل برفت

و تلاش نموده بنده موصوف بنیافت واز هر کسی می پرسید جواب میگفت که کیست که بنده پیر را این سن

آزاد نکند و کیل ناامید شده باز آمد و حقیقت با بو موسی بیان کرد پس ابوموسی علیه الرحمة مناجات کرد

الهی شنیدی آنچه وکیل من گفت پس آزاد گردان این بنده را استاد را از آتش دوزخ بکذا فی شرح العربی

چون شیخ علیه الرحمة از مناجات فارغ شده چند روز از ایام عمر خود باقی دید خود را بکسب رضای حقتعالی

و مرضیات مطلق تنبیه فرموده فرمود **ق** سعدی ره کعبه رضا گیر ﴿ ای مرد خدا ره خدا گیر ﴾ بدبخت کسی که سر بتابد

زین در که دری دگر نیابد ﴿ کعبه رضا رضای الهی طلب رضای الهی کن ای مرد خدا خطاب عام است ای هر که طالب

حق باشد باید که در مرضیات او جانفشانه باشد زین لو در مطلع سر بتابد زیرا که در دگر نیابد علت بدبخت بود

است زین در رای از مرضیات الهی زیرا که دری دیگر بحضرت الهی بجز این در نیست چون در ما سبق

ذکر مرضیات الهی نمود و سخاوت از اعلی مرضیات ست که خیر الناس من ینفع الناس واقع است تعلیم سخاوت

فرموده گفت **حکایت** حکیمی را پرسیدم که از سخاوت و شجاعت کدام فاضلتر است گفت هر کرا سخاوت شجاعت

حاجت نیست **بیت** نبشت است بر گور بهرام گور ﴿ که دست کرم به ز بازوی زور ﴾ سخاوت بالفتح جوانمردی کردن

و بخشش نمودن شجاعت بالفتح دلیر شدن و دلیری بردن هر که سخاوت آه زیرا که شجاعت سبب خلاص شجاع

است در آمده در بلاد اشتمال خرابی نیز دارد و سخاوت موجب منع بلا است که هر که سخی نیاید دگر فتار آن بلا

نگردد که الصدقة تدر البلاء واقع است پس سخی را احتیاج شجاعت نماند مذکور آنکه بهرام گور نام بادشاه

شهره که دست کرم آه زیرا که بازو در زور گاهی کار کند و گاهی نتواند کرد و دست کرم همواره کار گر است و در وقت

باید

دفع بلا میسازد **بیت** نماند حاتم طائی ولیک تا باید ٭ بماند نام بلندش به نیکوئی مشهور ٭ فائده دیگر ست در سخاوت
بیت زکوة مال بدر کن که فضله رز را ٭ چو باغبان ببرد بیشتر دهد انگور ٭ فائده دیگر ست در سخاوت فضله بالضم زیادتی
رز بالفتح تاک همه درخت انگور چنانچه مقرر است ببرد و قطع کند وقت بهاران درخت میوه بسیار دهد پس در
اتفاق برکت در مال افزاید و این بسیار هویدا است که مال سخی برکت بسیار دارد **باب سوم در قناعت**
قناعت بالکسر راضی شدن باندک و راضی بودن بهرچه باشد القناعة بالفتح مصدر قنع یقنع از باب علم یعلم و قنع
یقنع قنوعا من باب فتح یفتح اذا سال و منه قیل العبد حران قنع و الحر عبد ان کذا فی شرح العربی **حکایت** خواهنده
مغربی در صف بزازان حلب میگفت ای خداوندان نعمت اگر شما را انصاف بودی و ما را قناعت رسم سوال از جهان
برخاستی خواهنده سوال کننده مغربی منسوب بمغرب بزاز ماخوذ از بز ست که نوعی از جامه است یعنی جامه فروش انصاف
ای دادن زکوة و صدقه بغیر سوال و عطا کردن بحسب احتیاج محتاج نه کمتر که او را باز احتیاج سوال او قناعت ای صبر
باندک رسم سوال آه زیرا که سوال ناشی از دو چیز ست از عدم انصاف خداوندان نعمت که فقرا حق ایشان ندهند و از عدم
قناعت درویشان چه اگر قناعت داشتندی سوال نکردندی پس درین هر دو صورت نفی است **ق** ای قناعت توانگرم
گردان ٭ که ورای تو هیچ نعمت نیست ٭ گنج صبر اختیار لقمان است ٭ هر کرا صبر نیست حکمت نیست ٭ موجب حدیث
نبویست علیه الصلوة و السلام که فرموده است کنز لا یفنی گنج بضم کاف تازی یعنی گوشه صبر باز داشتن خود را
از زیاده طلبی گنج صبر آن گنجی که در روی صبر نشیند لقمان ای صاحب حکمت مطلق حکمت راستی گفتار و درستی کردار
حکایت دو امیرزاده بودند در مصر یکی علم آموخت و دیگری مال اندوخت عاقبة الامر آن علامه عصر شد و این عزیز مصر
روزی توانگر بچشم حقارت در فقیه نظر کرد و گفت که من بسلطنت رسیدم و تو همچنان در مسکنت بماندی گفت ای برادر شکر
نعمت باری تعالی بر من افزون است که میراث پیغمبران یافتم یعنی علم و تو میراث فرعون و هامان یعنی مصر و حکایت بر اثبات
گنج صبر است پس حاصل آنکه آن برادر حکیم بود که گنج صبر اختیار کرده بود علامه بسیار داننده صیغه مبالغه است و یا
نیز برای مبالغه است علامه اعلامه زمانه عزیز مصر ای بادشاه مصر و پیش از این وزیر را گفتندی حقارت بالفتح خوار
و زبون شدن اینجا مقصود حاصل بالمصدر است ای زبونی و خواری فقیه ای عالم مسکنت بالفتح درویشی میراث
پیغمبران چنانچه در حدیث است العلماء ورثة الانبیاء فرعون بالکسر متکبر و ستمگار نام بادشاهی که بملک مصر دعوی خدائی آورده
که فرعون لقب بادشاهی که بملک عمالقه داشت چنانچه کسری و قیصر نام ملک فارس و روم است و فرعون موسی مصعب
بن ریان نام داشت و قیل نام او ولید بود از بقایای عاد و فرعون یوسف عم ریان نام داشت و درمیان هر دو فرعون

اکثر از چهار صد سال بود هامان نام وزیر فرعون قطعه من آن مورم که در پایم بمالند * نه زنبورم که از نیشم بنالند
کجا من شکر این نعمت گذارم * که زور مردم آزاری ندارم * زنبور بالضم مگس شبیه مگس انگبین در فارسی بفتح
زا صحیح است و در صراح است که زنبور مگس شهد و در شرفنامه بالضم مگس شهد است و در حاشیه آورده که زنبور بضم
اول صحیح است زیراکه فعول بفتح اول نیامده که زور مردم آزار ندارم چنانچه در حدیث است ان من النعمة ان لا یقدر
حکایت درویشی را شنیدم که در آتش فاقه همی سوخت و رقعه بر رقعه همی دوخت و تسکین خاطر مسکین خود را
میگفت بیت بنان خشک قناعت کنیم و جامهٔ دلق * که بار محنت خود به که بار منت خلق * بازآمد به بیان قناعت
را خود یعنی برای آرام دادن خاطر مسکین خود نان خشک تان بی خواهش و لازمه بار منت خلق از آنکه بار منت جهت
خلق بسیار گران است که تا زور روح میکاهد و بار محنت خود چندان گران نیست زیرا که در وی کاهش تن است کسی
گفتش که فلان شخص درین شهر طبعی کریم دارد و کرم عمیم میان بخدمت آزادگان بسته و بر در دلها نشسته اگر بر
صورت حالت چنانکه هست وقوف یابد پاس خاطر عزیزت داشتن منت دارد و غنیمت شمارد گفت خاموش که در نیستی
مردن به که حاجت پیش کسی بردن یا طبعی و کرمی برای تعظیم است عمیم آنام آزادگان ای درویشان برد دامان
نشسته انتظر که کاسب رحم مستمند و دلهای مردم ست تا بر حالت برای خطا لبت و همچنین تا ای عزیزت پاس خاطر
ای نگاهداشتن خاطر عزیز تو به سبب عطا رحمت و لی منت دار گردد نیستی ای افلاس که حاجت پیش کسی
بردن زیراکه در وی بار منت کشیدن است ق هم رقعه دوختن به و الزام کنج صبر * کز بهر جامه رقعه بر خواجگان
نبشت * حقا که با عقوبت دوزخ برابر است * رفتن بپایمردی همسایه در بهشت * رقعه بالضم نامه جز و دو پارچه
پس رقعه اول بمعنی پیوست و ثانی بمعنی پارچه الزام لازم کردن بر دیگری الزام کنج صبر لازم کردن کنج
صبر بر نفس خود خواجگان جمع خواجه بود و معنی خداوند شیخ و حاکم و دستور و تاجر را اصل مصدر است مرفعل
محذوف را حقیقت جفا و ملامت کرده ام راست کردنی مرد ای امداد آه یعنی با مداد همسایه در بهشت
رفتن بعذاب دوزخ برابر است زیراکه البته منت خواهد داشت حکایت یکی از ملوک عجم طبیبی حاذق را
بخدمت مصطفی صلعم فرستاده و دل سال در دیار عرب بماند کسی تجربتی پیش وی نیاورد و معالجتی ازوی درخواست
پیش پیغمبر علیه الصلوة و السلام آمده گله کرد که مرا برای معالجت اصحاب فرستاده اند و کسی درین مدت التفاتی
نکرد تا خدمتی که بر بنده معین است بجا آورد رسول صلعم فرمود که این طائفه را طریقتی است که تا اشتهای غالب
نشود چیزی نخورند و هنوز اشتها باقی بود که از طعام دست بدارند حکیم گفت موجب تندرستی همین است

یعنی

زمین خدمت ببوسید و برفت این حکایت نیز در قناعت ست که کم خواری جز ویست مراد را بحاذق زیرک استاد در کار
کسے از اصحاب تجربت پیش وی نیاورد یعنی آزمایش از نکرد معالجه و درمان کردن که مراد آه بیان کلمه است
و لطائف را علامت اضافت طریق است اشتها آرزو کردن و اینجا یعنی آرزو کردن طعام ست بمعنی اشتهاق
بود و درین امر ثواب هم مرتبت است چنانچه متصوفه گفته اند هر که اشتهای دو لقمه باقی دارد و پیوسته در صوم است یعنی ثواب
دوام صوم در نامه او ثبت کنند کذا فی بعض الشروح **قطعه** سخن آنگه کند آغاز یا سر انگشت سوے لقمه دراز
کند ز ناگفتنش خلل زاید یا ز ناخوردنش بجان آید لاجرم حکمتش بود گفتار خوردنش تندرستی آرد بار سر انگشت
دراز کردن مرادف دست دراز کردن که بمعنی عزم برداشتن چیزے بود پس مراد از سر انگشت سوے لقمه دراز برداشتن
لقمه با برای خوردن شد شین گفتنش راجع بحکیم و شین خوردنش راجع بلقمه پس مصراع اول بیت ثانی بمصراع اول
بیت و ثانی بثانی مربوط است فاعل بجان آید حکیم است اکثر شین حکمتش مضاف الیه گفتار راجع بحکیم و همچنین شین
خوردنش **حکایت** در سیرت اردشیر بابکان آمده است که حکیم عرب را پرسیدند که روزے چه مایه طعام باید خوردن
گفت صد درم سنگ کفایت کند گفت اینقدر چه قوت دهد گفت هذا المقدار یحملک و ما زاد علی ذالک فانت حامله یعنی اینقدر
ترا بر پا دارد و هرچه برین زیاده کنی تو حامل آنی **بیت** خوردن برای زیستن و ذکر کردنست تو معتقد که زیستن
از بهر خوردنست در بیان تحقیق قدر و بهر و لنت سیرت بالکسر طریقه و راه و روش و کتابیکه طریقه انبیاء و اولیا و سلاطین
درو مذکور شده لهذا کتب تاریخ را کتب سیر خوانند اردشیر بابکان نام بهمن چون جدش گشتاسپ او را اسعیل دلیر دید
بدین نام خواند چه ارد یعنی خشم و قهر آمده و نام از ملوک ساسانیان که او را اردشیر بابکان خوانند و بابک نام ابی مادر
ساسانیان که اردشیر را بدو نسبت داده بابکان گویند و الف و نون برای نسبت است و بعضے گویند میر بود
که ساسان از بشارت باردشیر داد و بنا بر خوابیکه ساسانیان یافته بود و در کتب تواریخ به تفصیل مسطور گشته کذا فی الرشیدی فاعل
پرسید همان شیر اردبابکان است چه مایه آنچه اندازه و چه قدر صد درم بحساب درین حال قریب نیم سیر میشود کذا فی الحاشیه
حامل آنی ای بردارنده آن طعامی یعنی زیاده از ینقدر بر تو گرانی کند و آزاد زد به خوردن برای زیستن یعنی خوردن طعام
آنقدر باشد که زیست بودی و قوت باهی حاصل آید **حکایت** دو درویش خراسانی ملازم صحبت یکدیگر بودند سیاحت
همیکردند یکی ضعیف بود که بعد دو شب افطار کردے و دیگرے قوے که روزے سه بار خوردی قضا را بر در شهرے بتهمت
جاسوسی گرفتار آمدند هر دو را در خانه کردند و در بگل بر آوردند بعد از دو هفته معلوم شد که بیگناه اند در
بگشادند قوی را دیدند مرده و ضعیف جان بسلامت برده و درین عجب ماندند حکیمے گفت اگر خلاف این بودے عجب بودے

تنگ بسیار خوار بوده است طاقت بینوائی نداشت بسختی هلاک شد واین که خویشتن دار بود لاجرم بر عادت خود صبر کرد و بسلامت بماند اینحکایت در تعریف کم خوری ست سیاحت سیر کردن قضارا اتفاقاً جاسوس جستجو کننده احوال و مقرر ست که معاندان خفیه جاسوس را بطرفت یکدیگر تعیین سازند احوال یکی بدیگری رسانند پس اینها را مردمان شهر بجاسوسان غنیم مقرر کردند و گرفتند و در خانه قید کرده خانه را گل اندوده کردند و این در مردن قوی و زنده ماندن ضعیف عجب ماندند تعجب کردن اشارت بقضیه مذکوره است بودی درست نبوده و ذکر رایت و خلاف از ضعیف قامت ست نوا بمعنی خوراک و روزی بینوا یعنی بیخوراک خویشتن دار بود یعنی خود را از کثرت طعام نگاه میداشت **قطعه** چو کم خوردن طبیعت شد کسی را + چو سختی پیشش آید سهل گیرد + دگر تن پرور است اندر فراخی + چو تنگی بیند از سختی بمیرد طبیعت شد یعنی خوی و عادت سختی ای سختی حبس یا عدم دریافت طعام سهل گیرد ای آسان گیرد آن سختی و صبر بر آن اندر فراخی طعام و استطاعت **حکایت** یکی از حکما پسر را نهی کردی از خوردن بسیار که سیری شخص را رنجور دارد گفت ای پدر گرسنگی خود مردم را بکشد نشنیده که گفته اند بسیری مردن به که بگرسنگی زیستن گفت ای پدر اندازه نگهدار قوله تعالی کلوا واشربوا ولا تسرفوا ان الله لا یحب المسرفین الغ و در بیان کم خوار که سیری موجب مرض است بسیری مردن به که بگرسنگی زیرا که بطون بگرسنگی نشود و طعنه نزدیک ظریفان بسیار سخت ست چه در زندگی و چه در مردن اندازه نگهدار اندازه توسط و میان سیر و گرسنگی که آن صفت محموده است کلوا واشربوا آیه یعنی بخورید و بنوشید و اسراف نکنید ای زیاده از حد نگذرید که تحقیق خدای تعالی دوست نمیدارد و اسراف کنندگان را **بیت** نه چندان بخور کز دهانت بر آید نه چندانکه از ضعف جانت بر آید بیان حد توسط است باین افراط و تفریط نه چندانکه ای نه چندان کم خور که از ضعف جان تو بر آید **ق** با آنکه در وجود طعام است حظ نفس : رنج آورد طعام که بیش از قدر بود + اگر گلشکر خوری به تکلف زیان کند + در نان خشک دیر خوری گلشکر بود + و بجای حظ نفس عیش تنعم میباشد عیش نفظ اقتضا یا آن متوسط ست گلشکر گلقند که او را عربان جلنجبین نیز گویند هاضم طعام است و ضعیفه را نافع است به تکلف آمده طعام اشتها نباشد از زیان بدن مریض سازد با وجود آنکه هاضم طعام ست و گوارا بود **حکایت** رنجوری را گفتند دلت چه میخواهد گفت آنچه دلم چیزی نخواهد **بیت** معده چو پر گشت شکم درد خاست + سود ندارد همه اسباب راست اینحکایت شاهد به تکلف خوردن و رنج آوردن است که بی اشتها نخورد و آنکه چیزی هم نخواهد زیرا که رنجور را بطعام اشتها نباشد و وقتیکه دلش چیزی از خوردنی خواست داد و خورده ضرر گشت و رنج یافت بیت مقوله شیخ علیه الرحمه معده بکسر اول و سکون دوم و دوم دوم شکم و اشهر آنست که روده است گمان که امعا باو متعلق است بعضی گفته اند که معده بفتح اول و کسر دوم صحیح ست سود ندارد ای نفع نمی دهد

اورا جمیع اسباب معاش کہ درست و موافق طبع باشد آ زیرا کہ دل وی بدان میل نخواہد کرد پس صحت سر ترش

ست و آنکہ از اسباب معالجات مجربہ مراد داشتہ اند مناسب مقام نیست زیرا کہ واقعہ امتلاء معدہ بود کہ آشامیدنی

بدان رجوع خواہد کرد و مقرر است کہ استعمال دوا بعد عارضہ درست است کذا فی شرح العربی **حکایت** بقالے را

درمی چند بر صوفیان گرد آمدہ بود در واسط بر وز مطالبت کردے و سختان با خشونت گفتی اصحاب از تعنت

وی خستہ خاطر ہمی بودند و از تحمل چارہ نبود صاحبدلے در آنمیان بود گفت نفس را وعدہ دادن بطعام آسان

تر ست کہ بقال را بدرم باز آمد در بیان قناعت بقال ترہ فروش و دانہ فروش و یا بقالے بر آدہ عبارت ست گرد آمدہ بود دان

سبب گرفتن طعام و خوراک بقرض واسطہ نام شہر خشونت بالفتح سختے و درشتی اصحاب اے صوفیان کہ مصاحب

یکدگر بودند تعنت باول و ثانی مفتوح و سوم مشدد و مضموم خطا و سرزنش کردن و نادرست سخن گفتن کذا فی الصراح

واز تحمل چارہ نبود زیرا کہ مالے نداشتند کہ بوے دادندی و مطالبہ او باز داشتندے نفس را وعدہ دادن بطعام

آسان تر است آہ زیرا کہ در خلاف وعدہ نفس شنعتی نیست و در خلاف وعدہ بقالے خواریہاست **ق** ترک احسان

خواجہ اولے تر کہ احتمال جفای بوابان ۞ بتمنائے گوشت مردن بہ ۞ کہ تقاضائے زشت قصابان ۞ ترک احسان

تر زیرا کہ منفعت احسان بچند روز بیاید و شنعت بوابان ای دربانان ہیچگہ از دل بدر نیاید بتمنائے گوشت مردن

اے تمام عمر گوشت نخوردن بہتر ست از شنعت قصاب یعنی تقاضائے زشت ای بہ کہ بدگوئی خواستن قرض **حکایت** جوانمردے

را در جنگ تاتار جراحتی ہولناک رسید کسے گفتش فلان بازرگان نوشدارو دارد اگر بخواہی دریغ ندارد و گویند ان

بازرگان بہ بخل معروف بود این حکایت شاہد ترک منفعت ست از بہر شنعت تاتار شہر نام ولایتی ست کہ در وے کفار را مسلمانان

نواحی او برین جنگ و جہاد او بر ایشان میروند گاہی مسلمان غالب شوند و گاہی کفار بر مسلمانان غلبہ کنند جراحت

بالکسر ریش و زخم ہولناک اے خوفناک **فقرہ** گر بجاے نانش اندر سفرہ بودی آفتاب ۞ تا قیامت روز روشن کس

ندیدے در جہان ۞ بیان بخل بازرگان ست گر بجاے نانش آہ بدانکہ آفتاب ہیچ پردہ مستور نمیشود ظاہر تر از ہمہ چیز

باوجود این ظہور اگر در سفرہ وی بجاے نان بودے آنچنان مخفی شدے کہ ہیچکس او را تا قیامت ندیدے جوانمرد گفت

نوشدارو بخواہم منفعت کند یا نکند بارے خواستن از وی زہر کشندہ است نوشدارو شراب گوارندہ تریاک اعظم و آبحیات

بیت ہرچہ از دونان بمنت خواستی ۞ در تن افزودے و از جان کاستے ۞ منت خواستے اے بار منت بر سر نہادہ

طلب کردے در تن افزود کہ سبب غذا از جان کاستے بسبب شنعت و خواری و غمگین شدن جان از بار منت حکما گفتہ اند

فی المثل اگر آبحیات یابرد بفروشند نباید خرید کہ مردن بعلت بہ از زندگانی بمذلت **بیت** اگر حنظل خوری از دست خوشخوی

به از شیرینی از دست ترشروے ❊ فی المثل مثلاً آبروے ای مقاله آبرو علت امرض مذلت بالفتح خوار شدن و خوارے
حنظل بارگیا هیست که مانند کدو خود در صحرا باشد که هندش اندراین گل خوانند قیل که تلخ ترے تلخ خوشخواے که بعد
منت از دادن نخواهد ماند و ترشروے تر آنکه بعد از دادن دوضع منت خواهد کرد حکایت یکی از علما خورنده بسیار داشت
و کفاف اندک با یکے از بزرگان که حسن ظن بلیغ در حق او داشت حال خود بگفت روے از توقع او در کشید و
تعرض سوال از اهل ادب در نظرش بقبیح آمد انحکایت دلیل اثبات این مقوله است که مردن بعلت به از زندگانی
بمذلت بزرگان آو دانشمندان چنانچه طریقه شیخ علیه الرحمة است بلیغ ای بسیار تعرض بر وزن عرض کردن قبیح آمد بسبب
حرمت سوال باوجود علم حرمت آن قطعه ز بخت روے ترش کرده پیش یار عزیز ❊ مرو که عیش برو نیز تلخ گردانی حاجتے
که بری تازه روے خندان رو ❊ فرو نبندد کار گشاده پیشانی ❊ اشتغال است از احتیاج عالم به نصیحت اهل حاجت
لفظ مرد بیار که نیز مربوط که عیش برو نیز تلخ گردانی زیرا که ملامت یار موثر بیار است فرو نبندد آه زیرا که بسبب
تفاول شاد مقصود و بند نشود آورده اند که اندکے در وظیفه او زیاده کرد و بسیار از ارادت کم عالم پس از
چند روز چون معهود بر قرار ندید گفت شعر بئس المطاعم حین الذل تکسبها ❊ القدر منتصب والقدر مخفوض در
وظیفه او زیاده کرد از بجا معلوم شود که چیزے بیشتر وظیفه داشت معهود مقرر ست بئس بئس از افعال ذم المطاعم
حین علی انتظر مضافت بسوی ذل تکسبها الذال بالضم وتشدید اللام ضد العز تکسبها الصیغه مخاطب معلوم است
و خطاب بطالب ست القدر بکسر قاف ظرفیکه در وے طعام پخته کنند یعنی دیگ القدر بفتح القاف بمعنے مرتبه منصف
اسم فاعل از انتصاب بمعنے برخاستن مخفوض اسم مفعول بمعنے فرود داشتن صدر قع مصرع ثانی تعلیل برائے
ضم بئس المطاعم ست یعنی بد طعامها که وقت خواری کسب یکنے تو آنها را دیگ بر باشد و قدر و مرتبه تو افگنده گشت
بیت نانم افزود و آبرویم کاست ❊ بینوائی به از مذلت خواست ❊ این بیت ترجمه شعر ست خوار ست سوال
حکایت درویشے را ضرورتے پیش آمد کسے گفتش فلان نعمتے بیقیاس دارد و اگر بر حاجت تو واقف گردد با
تا در قضاء آن توقف روا ندارد گفت من او را ندانم گفت منت رهبرے کنم دستش گرفت در منزل آنکس آورد
درویش یکے را دید لب فرو هشته و ابرو در هم کشیده و تند نشسته برگشت و سخن نگفت کسے گفتش چه کرد گفت عطا
او را بلقاء او بخشیدم تعلیم ست که اگر ضرورت پیش آید و احتیاج غالب بود که حاجت خود بکسے خوش خلق یا بیری
بے ترش رو و ناهل و مثال ناهل حکایت محنت ست ضرورت حاجت نعمت بے قیاس اے دولت
و مال بسیار قضاء بالفتح و مد همزه بغیر همزه حکم کردن دگزاردن واجب تمام کردن توقف استادن

ورد و تنگ کردن هشته آگندشته فاعل برگشت وسخن نه گفت درویش است مقطع اول لیک اوسے ترش روے
اورا بخشیدم ای ترک کردم قطعه مبر حاجت بنزدیک ترشروی که از خوی بدش فرسوده گردی اگر گوئی غم دل با کسی گو
که از رویش بنقد آسوده گردی مبر حاجت آه مضمون حدیث است که اطلبوا الحوائج عند حسان الوجوه فرسوده ای
کاسته لسبب بدگفتن او در جواب سوال تو بنقد ای الفور مجرد دیدن روے او **حکایت** خشک سالے
در اسکندریه پدید آمد خلق را عنان طاقت از دست رفته بود درہا آسمان بر زمین بسته عفریاد اهل زمین
باسمان پیوسته **ق** نماند جانور از وحش وطیر و ماهی و مور که بر فلک نشد از نامرادی افغانش عجب که دود دل
خلق جمع می نشود که ابر گردد و سیلاب دیده بارانش اسکندریه نام شهری مشهور درہا آسمان بر زمین بسته
امده بهاو نزول باران و برکت و رزق خلائق باسمان پیوسته آه از آسمان در گذشته و باجابت نرسیده از
وحش وطیر آه بیان جانور است و مصرع ثانی صفت جانور است سیلاب دیده آه گریه شدید بارانش راجع با بر
گذشتن هم
مجمعے دور اند دستان که سخن در وصف او ترک ادبی ست خاصه در حضرت بزرگان و بطریق اهمال از ان در
شاهد که طائفه عجز گویند و حمل بر یق دو بیتے اختصار کردم که اندکی دلیل بسیاری باشد و مشتے نمونه خروارے **قطعه** تتر گر کشد
مخنث را تترے را عوض نباید کشت چند باشد چو جسر بغداد اش آب در زیر آدمی بر پشت مخنثے به پلے فارسے
برای حقارت و دور از دستان از سبب و نارسته او بر ان از وصف مخنث کرده لقه آه علت در گذشتن هست
پائی بسیار و حرز رگه فارسی برا عظمت است یا رشتی فارسی برا وحدت تتر تری ای اهل تتر که کفار باشند
گشت
بد آه بقصاص او یعنی وزارت مخنث بدین مرتبه رسیده که اگر کافر تاتار او را بکشد کافر را عوض او نباید داین
مقابله بطریق قاعده شریعت چه مخنث مباح الدم نیست که هر که خواهد بکشد و دوم او بیدر باشد که در استعمال شد یعنی
آفت جسور خسته تجریح بتفریق مخنث وغیره نکرده اند کذا فی الحاشیه جسر بالفتح والکسر پل آب در زیر آه آب فاعل او در زیر
پشت او در باطن دنباشد چنانچه از پل می آید چه پل را آب از میان به بیرون رود و از زیر باطن او نا فهمیده انجمن بگیرد
داشت تنگدستان را سیم و زر دادی و مسافران را سفره نهادی گروهی درویشان از جور فاقه بجان آمده بودند
آهنگ دعوت او کردند و مشاورت بمن آوردند سر از موافقت ایشان باز زدم و گفتم فاعل داشت مخنثے
است لعنت بیکران مال بسیارے گروهے درویشان اے گروهے درویشان که همراه ما بود بجان
آمده بود ندا اے عاجز شده اشاورت اے مصلحت کاری کردن سر باز زدن اعراض کردن **ابیات** نخورد شیر
نیم خورده سگ در به سختی بمیرد اندر غار تن بیچارگی و خاقه بنه بادو دست در پیش هر دو سفله وراز گر فریدون شود

به نعمت و ملک ¤ بی هنر را هیچکس مشمار بد پرنیان در نسیج بر نااهل ¤ لاجورد و طلاست بر دیوار ¤ مقوله قول بیت نخورده
پس خورده فاعل بسیر و شیر است تن نهادن صبر کردن و فاقه تفسیر بیچارگیست دست درپیش شغله یکسر اول زیر خست
وانچه قدر و کمینه بود و کنایت از بخیل راست و در کتابها گفته بمعنی کافر تیز آورده اند کذا فی المدار پرنیان فرید و شود
بی هنر است که در مصراع ثانی مذکور است با ضمار قبل الذکر گردانیدن در فارسی شایع است پرنیان بالفتح و یای فارسی
وقیل عربیه حریر منقش نسیج بالفتح جامه حریر زر بفت لاجورد و سنگی معروف که در نقاشی بکار برند طلا و زر یعنی حریر
و ابریشم بر شخص نااهل لاجورد و طلاست که بر دیوار نقش کرده باشد **حکایت** حاتم طائی را گفتند از خود بزرگتر همت
و جهان که دیده گفت یکی روز چهل شتر قربان کرده بودم امیران عرب را بضیافت طلبیده بگوشه صحرا
بحاجتی بیرون رفتم خارکشی را دیدم که پشته خار فراهم آورده گفتمش بمهمانی حاتم چرا نروی که خلقی بسماط او گرد آمده
بخندید و گفت **بیت** هر که نان از عمل خویش خورد ¤ منت حاتم طائی نبرد ¤ تنبیه است بر آنکه حاجت خود پیش
ترش روئی و نااهل بردن کار آسان نیست بلکه همت کمال باید که بدان واقعه حاجت تواند کرد و آن واقعه خاطر خود در
بزرگتر از حاتم است چنانچه حکایت خارکش حاتم بفتح نام سخی مشهور قربانی کرده بودم ای ذبح کرده بودم ضیافت
مهمانی شدن و مهمانی بیرون رفتم لفظ بیرون در کلام شیخ علیه الرحمة محض افاده است و همچنین درین عبارت که بسماط او
شیر از بیرون رفت سماط بالکسر جانب و سفره درفت و سفره بیت مقوله قول است هر که نان آه زیرا که محنت عمل و
سختی کسب سهل تر است از بار منت که در آن عمل شرف است و درین منت عار **قطعه** آرزو خویش شکستن زانکه
بشکنندت بر منت کش ¤ خاک دیوار خویش لیسی ¤ که زپالوده کسان انگشت ¤ آرزو خویش [illegible]
آرزوی خویش آرزو شکستن دفع احتیاج خود کردن و بر عدم روانگی آن پالوده طعامی معروف باشد از پالودن و
پالائیدن بمعنی چشیدن و صاف نمودن یعنی اگر خاک دیوار لیسی بهتر از آنکه از پالوده کسان انگشت بلیسی **حکایت** موسی
صلوات الله تعالی وسلامه علیه درویشی را دید از برهنگی بریگ اندر شده گفت ای موسی دعا کن تا خدای تعالی مرا کفافی دهد
موسی علیه السلام دعا کرد خدای تعالی او را دستگاهی بخشید پس از چند روز دیدش گرفتار شده و خلقی انبوه گرد آمده پرسید این چه
حالتست گفتند خمر خورده و عربده کرده کسی را کشته اکنون بقصاص آن گرفته که لطیفان گفته اند ابواب فعل مقدر است
که گوئی چرا تبارک و تعالی یکی را محتاج آفریده است و یکی را کامران در جواب فرموده که این همه حکمت الهیست و مصلحت
بندگان کفاف بالفتح المقدر قوت که بس باشد یعنی روز گذار و دستگاه قدرت فاعل دیدش موسی و شین راجع
بدرویش عربده بفتح اول و ثالث شوخی و بدمستی و جنگ و بدخلقی نمودن **قطعه** گربه مسکین اگر پر داشتی

الحمد گنجشک از جهان برداشتی * این دو شاخ گاو خر داشتی * هیچکس را نزد خود نگذاشتی * بیت * عاجز باشد که دست
قدرت یابد * برخیزد و دست عاجزان برتابد * هیچکس را الخ جزای مقدم مصراع ثانی است اگر دست قدرت الخ یعنی وقتیکه
است یعنی شخص عاجز شده وقتیکه قدرت یابد برخیزد و دست عاجزان بپیچد قوله تعالی و لو بسط الله الرزق لعباده لبغوا
فی الارض اگر فراخ کردی خدای تعالی روزی را برای بندگان خود هر آینه بیفرمانی کردندی در زمین آفساد و خونریزی
نمودندی برای عدم قابلیت وسعت رزق و این آیه کریمه شیخ علیه الرحمه دلیل بر قول خود آورده موسی علیه السلام حکمت
جهان آفرین اقرار کرد و تجاسر خویش استغفار حکمت جهان آفرین یا حکمت خدای تعالی که در فقر و ذلت بندگان نهاده
تجاسر باید گردلیری کردن * ماذا اخاضک یا مغرور فی الخطر * حتی هلکت فلیت النمل لم تطر * کلمه ماذا اسم واحد است
بمعنی ای شئی و آن مبتدا است و جمله فعلیه جزای ای ای شئی اخاضک الاخاضة در آب درآوردن و اینجا بتجرید معنی
است آورده آوردن خطر بفتحتین هلاک نزدیک شدن نمل بفتح مورچه الطیران و الطیر و الطیرورة پریدن حاصل آنکه
چه چیز آورده است ای مغرور در خطر تا آنکه هلاک گشتی پس کاشکی مورچه نپریدی که بمجرد پریدن خورد گنجشک
شود و در بعضی نسخ اوقعت نفسک ما فی الخطر واقع است یعنی انداخته تو ذات خود را ای مغرور زوال دولت و ادبار خطر
که موجب بلا و خرابیست ق سفله چو جاه آمد و سیم و زرش * سیلی خواهد بضرورت سرش * آن نشنیدی که فلاطون چه
گفت * مور همان به که نباشد پرش * سیلی بالکسر کف دست یا انگشتان که بر روی یا پس گردن زنند فلاطون
حکیم الهی است و معنی او در لغت عمیم و واسع و نام پسر ارسطو پدر او در شمار حکمای یونان بوده و او تلمیذ سقراط
حکیم بود و او استاد وی و دوستی داشتی جلوس را در صحاری و وحدت را خوش کردی و اکثر بر موضع اول کار او دلیل
گرفتندی و او در ابتدای او در صحاری دیو را در میل رفتی و او را مواعظ النصائح کلام بسیار است و از کلام
اوست که این قسم مصائب فوت وقت است بدون فائده کذا فی بحر الجواهر پدر را عسل بسیار است ولیکن پسر
گرمی دار است بیت آنکس که توانگرت نمیگرداند * او مصلحت تو از تو به میداند * ایراد این نکته برای عدم قابلیت
بعضی مردم به توانگریست و مصلحت او و حکمت الهی در آنست والا جناب اقدس او جل شانه کمی و بخلی نیست عسل
بفارسی انگبین نامند گرم و خشک و مضر محرورین و سریع الاستحاله الصفرا و مفسد و مصدع و ملخ حار و مصلحش سیر و
گشنیز خشک میوه های ترش حکایت اعرابی را دیدم در حلقه جوهریان بصره حکایت میکرد که وقتی در بیابان راه گم
کرده بودم و از زاد معین چیزی با من نمانده دل بر هلاک نهادم ناگاه کیسه یافتم پر از مروارید که هرگز آن ذوق و شادی فراموش
نکنم که پنداشتم گندم بریانست باز آن تلخی و ناامیدی معلوم شد که مروارید است این حکایت در بیان آنست که بیش طلبی و عدم قناعت

ببسختی ندیدآنست اگر سختی بیند البته باندک قناعت نماید چنانچه اعرابی ٭ پندار که گندم نشست بر تا خوشوقت گردند
ہمچنین حکایات دیگر امثال این مدعاست حلقه بالفتح دائره مردم زاد معین طعام و توشه مقرری که بجو دو ام بیت گذشتم
در بیابان خشک ریگ روان ٭ تشنه را در دهان چه دُر چه صدف ٭ مرد بے توشه کو فتاد از پای ٭ بر کمر بند او چه زر چه
خزف ٭ بیابان خشک بیابان بے آب ریگ روان ریگیست جانب شمال که چون روان و دران ریگ
سکونت هیچ ذانو نیست وآن ریگ تمام نقره خام است و هر چشمه که ز دبر آید آب آن همگون آمیخته ظاهر می شود
و هر که آن آب خورده در حال میرد و نیز در کابل جائیست که خواجه ریگ روان گویند کذا فی املا آرا سی هم سیرابی
تشنه و در صدف برابر است کو فتاد در اصل افتاد است صفت مرد واو خبر افتاده انه ضمیر چنانچه بعضے شارحین گمان برده انه
چه زر چه خزف ای در عدم سیری مرد بے توشه برابر اند خزف بفتحتین و برا معجمه سفال حکایت یکی از بیابان عرب از غایت تشنگی می گفت
مالیت قبل منیتی یوما افوز بمنیتی بحر یلاطم رکبتی ٭ داخل املا قربتی ٭ منیته بفتح میم و کسر نون و تشدید مرکب منیته بضم میم و سکون
و فتح یا آرزو و افاده خیر و زگردانیدن ملاطم بایکدیگر طپانچه زدن و بر یکدیگر زدن موجها و یار کبه بالضم زانو قربه بالکسر مشک
یعنی ای کاشکے پیش از مرگ خود روزے بر سم بمراد خویش یعنی دریا را که طپانچه زند زانو مراد باشم که پر کنیم خود را پس قناعت
کردن این عرب بیرون قریه بعد از سختی و بدن تشنگے ست و اگرنه مشک بگذر زند هرگز از آب سیر نشود ہمچنین در قاع بسیط
مسافرے راه گم کرده بود و قوت و توشش بآخر آمده و درمے چند در میان داشت بسیار بگردید و راه بجائے نبرد بسختی هلاک شد طائفه
بر سر او رسیدند و درمها دیدند پیش رویش نهاده و بر خاک نبشته ق گر همه زر جعفرے دارد ٭ مرد بے توشه بر نگیرد گام ٭ در بیابان
فقیر سوخته را ٭ شلغم پخته به ز نقره خام ٭ ہمچنین آنمثل عرب تشنه قاع زمین هموار بسیط فراغ قوت بتشدید واو یعنی طاقت و قوت و
بسکون واو غذا و خوراک بسختی هلاک شد اے بگرسنگے بمرد زر جعفری زر خالص که منسوب بامام جعفر صادق رضی الله عنه که امام را
علم کیمیا بود در عمل آورده و این بیت از و منقول ست خذ العزار و الطلق و شیئا یشبه البرق اذا احسنه سحقا ملکت الغرب و
المشرق فاعل وا را مرد که در مصراع ثانی ست بے توشه ای بے خوراک گام بکاف فارسی قدم آید سفر بغیر خوراک یکقدم هم بر نمیدارد
و فقیر سوخته ای محتاج سوخته گرسنگی پس قناعت ای مسافر شلغم بعد از دیدن گرسنگی ست حکایت درویشی گفت
هرگز از جور زمانه نالیده بودم و روی از گردش آسمان درهم نکشیده مگر وقتیکه پایم برهنه بود و استطاعت پاپوشی نداشتم
بجامع کوفه در آمدم دلتنگ یکی را دیدم که پای نداشت سپاس نعمت حق تعالی بجا آوردم و بر بے کفشے صبر کردم از جور زمانه نالیده
بودم الخ ای هرگز از مصیبت تا نه بر تنگ نرسیده که نالان و غمگین شده باشم استطاعت پاپوشی ای قدرت خریدن نعلین
نداشتم بجامع کوفه ای مسجد جامع کوفه دلتنگ حال از فاعل در آمدم و بر بے کفشے صبر کردم ای بر عدم کفش صبر کردم

وشکر گردم که پایم سلامت است اگرچه کفش نیست پس قناعت این درویش بر بی‌کفشی بعد از مشاهدهٔ بی‌پایست
ق مرغ بریان بچشم مردم سیر • کمتر از برگ تره برخوان است • زیرا که مصیبت و سختی گرسنگی ندیده وانکه را دستگاه
قدرت نیست • شلغم پخته مرغ بریانست • زیرا که وی سختی گرسنگی دیده **حکایت** یکی از ملوک با تنی چند از خاصان
در شکارگاهی بزمستان از عمارت دور افتاده بود شب در آمد خانهٔ دهقانی یافتند ملک گفت شب آنجا رویم تا زحمت
سرما نباشد یکی از وزرا گفت که لایق قدر پادشاهان نباشد بخانهٔ دهقانی رکیک التجا بردن هم اینجا خیمه زنیم و آتش
کنیم دهقان را خبر شد ماحضری ترتیب کرده پیش ملک آورد و زمین خدمت ببوسید و گفت قدر سلطان بدین قدر
زایل نشدی ولیکن نخواستند که قدر دهقانی بلند شود ملک را سخن گفتن مطبوع آمد شبانگاه بمنزل او نقل کرد
بامدادان خلعت و نعمتش داد شنیدم که قدمی چند در رکاب ملک میرفت و میگفت رکیک یاوه ضعیف و آنکه بر
اهل خانه خود عزت ندارم اینجا ای در شکارگاه ماحضر است چیزی که حاضر باشد چنانچه گویند اذا قدم الضعیف
قدم الیه ماحضر ای چون مهمان برسد پیشکش بوی آنچه حاضر باشد چنانکه گفته اند در خانه هرچه باشد مهمان هر که باشد
پس معنی ماحضر آنچه حاضر باشد و در عرف نام طعامیکه حاضر باشد و لهذا یای تنکیر در آخر در آورند
ترتیب مرتبه مراد آوردن و از پس یکدیگر مال گرفتن یای سلطانی فارسی برای عظمت بدین قدر است بفرود
آمدن بخانه دهقان رکیک اند در افتادن از عمارت بعد از ملاحظه سختی سرماست ق ز قدر و شوکت سلطان
نگشت چیزی کم • ز التفات بمهمان سرای دهقانی • کلاه گوشهٔ دهقان بآفتاب رسید • که سایه بر سرش انگند
چو تو سلطانی • معقول قول است قدر با فتح مقدار و مرتبه شوکت عظمت و مرتبه و قوت و دستور رسید
بزرگی اگر قدر بمعنی مقدار معقود باشد با قافیت باید خواند چنانچه در اکثر نسخه است و اگر بمعنی مرتبه باشد
بعطف باید خواند یای دهقانی فارسی برای حقارت است و یای سلطانی فارسی برای عظمت کلاه گوشه بآفتاب
رسیدن کنایت از عالیقدر شدن سایه بر سر انگندن التفات و توجه نمودن **حکایت** گدائی هول را حکایت
کنند که نعمتی فراوان اندوخته بود یکی از پادشاهان گفتش همی نماید که مال بسیار داری ما را مهمی است اگر برخی از آن دستگیری
کنی چون ارتفاع رسید وفا کرده شود و شکر گفته آید گفت ای خداوند روی زمین لایق قدر بزرگوار پادشاه نباشد دست همت
بمال چون من گدائی آلوده کردن که جو جو بگدائی فراهم آورده ام گفت غم نیست که بکافر میدهم الخبیثات للخبیثین این حکایات
خواهنده مرشش طلب حریص هیچگاه سیر نشود هرگز از بیش طلبی بس نکند چنانچه گدای سوال و باز نگاهی سوال صیغه
مبالغه است یعنی سخت سوال کننده و در بعضی نسخه گدای هول واقع شده یعنی مخوف و هو المقبر الذی یخاف من کل احد

ولیستند باللہ من ان یتصف بمثل ہذا الفقر الشدید کذا فی الحاشیة و شرح العربی ہولناک آوردہ اسائل تخوف از ذی
نیخاف الناس ان یصیر باشد فراوان ای مال بسیار جسم امر عظیم برخی اے بعضے دستگیرے کنی ای یدی ارتفاع آ
حاصل املاکش ملکردہ شود ای دادہ شود دست ہمت آہ چہ کردن ہر کسیے را کہ قادر بر کسب باشد حرام ست
فراہم آوردہ ام الخبیثات للخبیثین یعنی زنان پلید برائے مردان پلید است و اینجا مطلق مراد است یعنی چیز ہای
خبیث برائے آن خبیث است قالوا الخبین کالس لبیس لظاہر قلنا الشدیة شقوق المبرز عین فضیل بمعنے مفعول یعنی
خمیر کاس طرہ شراب و جام و باشراب ظاہر است کہ خمیر آرد کہ باشراب یا در پیالہ شراب کنند نجس خواہد شد و در بعضے
نسخہ بجای کاس کاسن بکسر اول اسم جنس اجسام سوختہ کہ بجد سفیدی رسد و اجزائے او بسبب احتراق از ہم ریزد مثل
آہنگ و پوست تخم مرغ و صدف و امثال آن و تمثیل کاس بخمیر آرد و برین تقدیر ظاہر بمعنے حلال خواہد شد
تسد صیغہ متکلم مع الغیر از سد لید بفتح سین و تشدید دال درست کردن رخنہ شقوق جمع شق بالفتح و تشدید کاف
بمعنے شگاف مبرز بتقدیم الراء المہملة علی المعجمة بوزن المذہب ریدن گاہ حاصل آنکہ گویند آرد خمیر کردہ باشراب و پیالہ شراب
نیست پاک در جواب او گویم کہ درست بکنم پور رخنہ ہائے پائخانہ یعنی پلید را بجا پلید صرف میکنم **بیت** اگر آب چاہ نصرانی نہ
پاک ست : جہودی مردہ میشویم چہ پاک است تمثیل دیگر بر دادن مال گدائی بکافر چاہ آب نصرانی نہ پاک است
برای عدم حراست نجاست از وی موافق مذاہب و دین حنیف شنیدم کہ سر از فرمان ملک باز زد و حجت آوردن
گرفت و شوخ چشمے کردن ملک فرمود تا مضمون خطاب بزجر و توبیخ از وی مخلص کردند سر از فرمان باز زدن
بفرمانی کردن و حجت آوردن ای دلیل آوردن بر نگرفتن مال گدا مضمون خطاب آ مقصود حکیم پادشاہ گر اند زہ
مال باشد مخلص بزور خلاص کردہ شد یعنی بقہر و غلبہ مال مقدار از وی گرفتند **قطعہ** بلطافت چو بر نیاید کار سر بہ بیحرمتی
کشد ناچار ہر کہ بر خویشتن نہ بخشاید گر نہ بخشد کسے بر او شاید بیان بر واقعہ مذکورہ بیحرمتے و بیعزتی و خوار ہر کہ بر خویشتن ا
بلطف و نرمی کار نکند گر نہ بخشد الخ آ شاید کہ کار فرما بزجر و توبیخ از کار کند **حکایت** بازرگانی را دیدم کہ صد و پنجاہ
شتر بار داشت و چہل بندہ خدمتگار شبی در جزیرہ کیش مرا بحجرہ خویش برد و ہمہ شب نیارامید از سخنان پریشان گفتن کہ
فلان انبارم بترکستانست و فلان بہندوستان و این قبالہ فلان زمین است و فلان چیز را فلان ضمین ست گاہ گفتی خاطر
اسکندریہ دارم کہ ہوا خوش ست باز گفتی دریاے مغرب مشوش ست سعدیا سفری دیگر در پیش است
اگر آن کردہ شود بقیہ عمر خویش بگوشہ بنشینم و قناعت گزینم این حکایت ہم در بیان عدم سیری حریص است
صد و پنجاہ شتر بار ای شتر بانی زیر بار سوداگرے می کشد کیش بالکسر و یا زمارسی شہر یست در جزیرہ دریائے

بالای کوه فلان بالضم کنایت از آدمی واگر فلان بالف ولام باشد کنایت بهایم وگاهی یکی را فلی گویند ودر
افلال جمع را فلون وفارسیان در همه جا بغیر الف ولام وفتح گویند عقاله بالفتح خطوام وجز آن حمین ای کفیل
بالمال او ضمان الدرک خاطر امریکه در دل خطور کند ودر عرف او را خطره گویند واستعمال خاطر بر دل چنانچه شهوت
از قبیل ذکر حال واراده محل است ضمیر نیز در اصل چیزیکه در دل مضمر باشد ودر عرف دل کر محل اوست اسکندریه
نام شهریست مشهور شورش اسم فاعل از تشویش معنی پریشان کردن گفتم آن کدام است گفت گوگرد پارسی
بچین خواهم برد که شنیده ام قیمتی عظیم دارد واز انجا کاسه چینی بروم آوردن ودیبای رومی بهند وفولاد هندی
بحلب وآبگینه حلبی بیمن وبرد یمانی به پارس واز ان پس ترک تجارت کنم وبدکانی بنشینم چندانکه ازین مالیخولیا فرو
گفت که بیش طاقت گفتنش نماند گفت ای سعدی تو هم سخنی بگو از انچه دیدی یا شنیدی گفتم ق آن شنیدستم
که در صحرای غور باری سالاری بیفتاد از ستور گفت چشم تنگ دنیادار را یا قناعت پر کند یا خاک گور گوگرد فارسی
ای منسوب بسوی فارس چه گوگرد دران زمین پیدا شود برد یمانی بالضم نوعی است از جامه که در یمن بافند
مالیخولیا باو فارسی خلل دماغ وسودای خام بیش طاقت گفتن نماند ای بیش ویا زیاده ازین طاقت گفتنش
نماند غور بالضم نام شهری وولایتی بار ای تن سالار تاجر وقافله سالار ودر شرح عربی بیار فارسی بمعنی بار سالار
آورده حاصل آنکه تاجری که از ستور افتاد چون از افتادن شکست در بدن بوید دلتنگ شده گفت چشم
تنگ آه ستور بضمتین ست چار پایه یکبرتر آمده چشم تنگ آه طرفه اینست که چشم دنیادار با وجود آنکه بیگر دو فراخ است
وجهت آنکه نظر بمتاع دنیا دوخته ودر باب اسباب ونفع شده است قل متاع الدنیا قلیل بنهایت تنگ است
وجهت آنکه نظر بمتاع دنیا دوخته که عالم وسیع عقبی را نمیتواند دید پس اهل دنیا با وجود فراخ چشمی تنگ چشم اند
کذا فی الحاشیه یا قناعت پر کند الخ غرض است برای بازرگان که تو چون امر چندان مال جمع کنی چشم تنگ ترا
آن مال پر نکند بلکه قناعت پر کند یا خاک گور **حکایت** مالداری را شنیدم که ببخل چنان معروف بود که حاتم
طائی بکرم ظاهر حالش بنعمت دنیا آراسته وخبث نفس جبلی در نهادش متمکن تا بجان نانی از دست ندادی
وگربه ابوهریره را بلقمه ننواختی وسگ اصحاب کهف را استخوانی نینداختی فی الجمله خانه او را کسی در گشاده ندیدی
وسفره او را سر گشاده مگر درویش بجز بوی طعامش نشنیدی ومرغ از پس نان خوردن او ریزه نچیدی
انیکایته هم شاید حادم سیری حریف است جبلی صفت خبث نفس است بجانی ای بمقابله جان در گشاده ندیدی
زیرا که دوستی با خویش اندر آید وچیزی واد نخود وسفره او را سر گشاده ای گسترده تا کس صلاح وا داد خوش شود

بجزای طماعش آه زیرا که بوی بے اختیار بیرون می آید شینید بفتح شین معجمه وکسر نون وسکون تحتانی وفتح دال
بمعنے شنیدن بمعنے بوئیدن است و بکسر بمعنے معروف واینجا مقصود بمعنی اول است مرغ اسیر مرغ خانگی چنانچه گنجشک و کبوتر
شنیده هم که بدریای مغرب راه مصر برگرفته بود و خیال فرعونی در سر جای افتاد کرا غرق بادی مخالفت گرد گشته
برآمد وغرقش کرد فرد باطبع ملالت چکند دل که نسازد و شرطه همه وقتی بود لایق کشتی ۶ دست عاجز آورد مرا
بیفایده کردن گرفت قوله تعالیٰ فاذا رکبوا فی الفلک دعوا الله مخلصین خیال درین خیال عوی به تکبر ورعونت است او ا
الخ معنا ای خیال فرعونی در سر گرفتن ست یعنی رعونت تکبر در سر داشت تا آن زمان که گرفت او را غرق شدن
باد مخالف الخ این عبارت بمنزله ترجمه است و تفصیل او راک غرق است تا اینجا که مر یاو بیفایده کردن گرفت
پس آیت برسبیل اجمال غرق خواهد بود باطبع ملولت الخ این بیت شیخ علیه الرحمة حالت او را حاضر کرده میفرماید
طبع شرست و خوی ملول بالفتح غمگین واندوهیانه شرط بالفتح وقیل بالضم باد موافق جمله کرانند و صفت طبع
ملول است یعنی اندوهگین تو که باد مخالف نمیسازد و در ضاند بد دل باو مردم چه کند یاو چگونه تسلے دهد و چرا
امید دار شرط باشد که شرط همه وقتی لایق کشتی نبود زیرا که وقتیکه همچون مرد بخیل اخسیس غرق کردنی سوار کشتی باشد
شرط لایق نیست بلکه انسب آنست که باد مخالف بر آید و ترا غرق سازد و تا عیال و اقارب تو از مال تو بهره ور زنده اند
فاذا رکبوا الخ یعنے وقتیکه سوار شدند در کشتی میخوانند خدا تعالیٰ را در حالیکه خالص کنند برای او دین از شرک
نفاق فرد دست تضرع چه سود محتاج را وقت دعا بر خدا گاه کرم در بغل تضرع ما قبل بنده محتاج آید حاجتمند
در کار مشش افتاد مصراع ثانی صفت دست بر خدای پیش خدا دست در بغل کردن ای حاجت دست را از
دادن بند کردن و پیش خدا عاجزی کردن چه فایده دارد زیرا که خلاص از مصیبت بکرم است اگر کرم نکرده باشد
خلاص نیابند ق از زر و سیم راحتے برسان خویشتن هم تمتعی برگیر وانگه این خانه از تو خواهد ماند خشتے از سیم
خشتے از زر گیر راحتے برسان الخ بدیگران بده تمتع برخوردار گرفتن و آن الخ یعنے بدانکه اینخانه دنیا هر چند گر خشت
سیم و زر بنا کرده باشے یا فرض کنی که خشت سیم و زر بنا کرده ام آخر الامر از تو خواهد ماند همراه تو نخواهی برد پس علاج
همین است که خود هم نال دسیم زر فایده حاصل کنی و بدیگران هم راحت برسانی و کرم و سخی پیش گیر و چون کرم کردی
همراه خود بردی و بعضے نسخ چونکه اینخانه الخ واقع شد یعنے از زر وسیم راحتی بران زیرا که وقتی که این از تو ز الیس ماند
و تو از بیجا رحلت کنی در آخرت خانه که بنا او را از خشت سیم و زر بانه بجز او بر گیرد در تصرف خود کن چنانچه در
کتب مسطورات که هر که در دنیا فی سبیل الله از زر و سیم را بنیا کنند و بعد مردن حواله در ملک او کنند والله اعلم

آورده اند که درویشی اقارب توانگر داشت بعد از هلاک او ببقیه مال او توانگر شدند و جامهای کهنه بمرگ او بدریدند
و خز و دیبا بریدند همدران هفته یکی را دیدم از ایشان بر بادپایی روان و غلامی در پی او دوان ق وه که
اگر مرده باز گردیدی بمیان قبیله و پیوند رد میراث سخت تر بودی بر وارثان از مرگ خویشاوند
اقارب جمع قریب درویش ای خویشان فقیر و بی دولت هلاک مردن خز بالفتح مع التشدید دیبای جامه ابریشمی خود
دیبا بریدن ای قطع کردن برای پوشاک وه بالفتح کلمه تعجب و اکثر مکرر آید خویشاوند یار گردیده البابقه معرفتیکه
درمیان ما بود از آشنایی دیگر قسم گفتم تمثیل بیت بخاری نیک سیرت سره مرد که آن نگون بخت گرد کرد و نخورد ای
جمع کرده نخورد زیرا که نصیب او نبود و اگر قسمت او بودی بخوردی چنانچه صیاد یکه بی نصیب بود نتوانست
بند کرد یا آنکه در دام او افتاده بود حکایت صیادی ضعیف را ماهی قوی در دام افتاد و طاقت ضبط
آن نداشت ماهی برو غالب آمد و دام از دستش در ربود و شد ق غلامی که آب جو آورده آب جو آمد و غلام ببرد ای
هر بار ماهی آوردی و ماهی این بار رفت و دام ببرد ضعیف ای ناتوان ضبط بالفتح نگهداشتن تمثیل بیت ثانیست دیگر
صیادان دریغ خوردند و ملامتش کردند که چنین صیدی در دامت افتاد و نتوانستی نگهداشتن گفت ای برادران چه توان کرد
مرا روزی نبود و ماهی را همچنان روزی مانده بود ای ماهی روزی من قسمت بود که در دام بیفتاد و دگر بگریخت و اگر نبودی البته آمدی
و نتوانستی گریخت چنانچه بزور بازو نتوانست گرفت حکایت دست و پا بریده هزارپایی را بکشت صاحبدلی برو بگذشت
و گفت سبحان الله با هزار پای که داشت چون اجلش فرا رسید از بی دستی و پا نتوانست گریخت ق چو آید ز پس
دشمن جانستان ببندد اجل پای مرد دوان در آندم که دشمن پیاپی رسید کمان کیانی نباید کشید دست و پا بریده مصطلح
آسانست که مادر انگویند و در شرح آورده که شخص مقطوع الید والرجل هزارپای که کرمی مشهور دشمن پیاپی رسید یعنی بر سر تو
رسیده آرد و فرصت از دست برفت کیانی منسوب بکیان بالفتح جمع کی است و معنی آن پادشاه جبار است که در دور بزرگترین
پادشاهان بود و در قرون آن طبقه پنج پادشاه را کی گفتندی کیومرث کیکاوس کیقباد کیلهراسپ و کیخسرو کذا فی الکشف
کمان کیانی آنیده و نرم کرباند که جذب کشیده شود نباید کشید آباد جو دیگر کمان نرم باشد کشیدن نمی آید چون
از یکی درشت بخیل که بلباس دیبا بر بادپای سوار بود نقل کرد تقریبا حکایت ابلهی که بلباس فاخر و دیبا بود و
بر اسب تازی روان بود بیاورد و چون این حکایت نیز مشتمل بر لطیفه بود که خطی زشت است آن عبارت از آنست
بنوشت حکایت ابلهی سمین را دیدم خلعتی ثمین در بر و مرکب تازی در زیر و قصب مصری بر سر کسی گفت سعدی
چگونه می بینی این دیبای معلم برین حیوان لا یعلم گفتم خطی زشت است که به آب زر نبشته است سمین بر دزان امین

فربه ثمین گران قیمت قصب تنجیتین جامه نازک از کتان که بر سر بندند مسلم بالضم جامه علم دار حیوان لا یعلم اے جانور
بیعقل قد شابه بالوری حمار عجلا جسدا له خوار ق بآدمی نتوان گفت مانند این حیوان ÷ بجز دراعه و دستار و نقش بیرون
بگیر تو در همه اسباب ملک هستی او ÷ که هیچ چیز نه بینی حلال جز خونش ÷ در بنی آدم حمار خر عجل بالکسر گوساله خوار
بجای تعجیه مضمون معور را سعد دله بانگ گوساله دمیدنے آواز استادی گفته ابیات این قاضی با بزرگوارے
عجب ست ÷ در صورت آدمی حمار عجمی ست ÷ بمرکب جهل شهسوار عجمی ست ÷ عجلا جسدا له خوار عجمی ست ٭ عجلا منصوب
ست بتقدیر اعنی چنانچه منصوب علی الذم می باشد منصوب علی الذم نیز باشد و جسدا بدل ست از عجل
و این در معنی تشبیه دیگر ست هم حمار توان گفت و هم گوساله یعنی بدرستیکه مشابده مردم شده است خر می توان
گفت که گوساله اکنون آوانگ نا شخص چیزے نمیداند کذا فی الحاشیه و ابیات فارسی ترجمه شعر است و در الفاظ
مصراع اول تقدیم و تاخیر است نتوان گفت که این حیوان بآدمی مانند بجز دراعه آه بالضم مع التشدید
قوطه که بر دوش اندازند لیکن در بیت برای وزن تخفیف باید خواند نقش بیرون ای صورت بر ظاهر که بشکل آدمی
ملک هستی ای وجود و لباس حلال جز خونش حل خون برای جهل او از معرفت باز ار بهان که مقارن مال
او ست زیرا که بسبب اباحت خون حیوان جهل او از معارف یا از ایمان ست چنانچه در کتب فقه و معارف
مذکور است و پیدا است که خون خوردن اے بکشتن عجل حلال است و این را در شعر عجل ثابت کرده است
بزرگان گفته اند یک خصلت زیبا به از هزار دیبا ق شریف گر متضعف شود خیال مبند ÷ که پایگاه بلندش ضعیف
خواهد ماند اور آستانه سیمین بمیخ زر بر بندگمان مبر که یهودی شریف خواهد شد خیال مبند شریف بزرگ در حسب و نسب
متضعف بکسر عین من الضعف بالفتح و الضم ضد القوت کذا فی المختار الصحاح و شرح السرب پایگاه درجه
که عبارت از شرافت حسب و نسب ست آستانه بمد همزه و سین موقوف پیش در که تبار تیش شده خوانند فاعل
بر بند جهود حکایت وزدے گدائے را گفت شرم نداری که برای جو رے سیم دست پیش بر لئیم
دراز میکنے گفت بیت دست دراز پے یک حبه سیم ÷ به که ببرند بدانگے و نیم ÷ باز آمد بفضیلت
قناعت که قناعت موجب سلامت است از هر آفت چنانچه قناعت بجوے سیم گدائی باعث سلامت
قطع ید ست و در ترک قناعت آفات است چنانچه دشت زن قناعت نکرد و منور د چندان مواد حکمت لئیم
بالفتح بخیل و ناکس ضد کریم حبه بالفتح و التشدید دانه و تخم گیاه و سره دانگ فارسی دانق و دانگ در بحر العلوم
سدس دینار یا درم پس اگر در یکجا عرا و از رو دانگی سه اسش نیار بود نصاب که تمه شود یعنی برانگه دست او دیم کنند باید نگی دو دیم دینار اصمی

و اگر مراد از دانگی سدس درم بود از دزدی سیاست باشد که بدزدی دانگی و نیم قطع کردن جائز نباشد که در شرح
نصاب و دزدی ده هر درم درم است نه دانگی کذا فی الشرح المختصر و در بعضے نسخ بدانگی و نیم واقع شده
ای بدزدی یکدانگ و این نیز برای سیاست خواهد بود حکایت مشت زنی را حکایت کنند که از دهر مخالف
بفغان آمده بود و حلقے فراخ از دست او بجان شکایت پیش پدر برد و اجازت خواست که عزم سفر دارم
مگر بقوت بازو دامن کامی فرا چنگ آرم که بزرگان گفته اند بیت فضل و هنر ضایع است تا ننمایند * عود
بر آتش نهند و مشک بسایند * مشت زن آنکه مشت زنی کند یعنی پهلوان و دهر مخالف ای زمانه که مخالف مراد و با شد
و مساعد بال نکند فراخ ای بسیار از دست تنگ او بجان از جهت امداد او از سبب مدد معاش او که هیچگاه از
پس مردم نمیرفت و همواره تقاضای نان و جامه می کرد اجازت بالکسر اذن و روا داشتن و فرو گذاشتن و فرصت
دادن عزم بالفتح آهنگ و ثبات در کار فضل فضلت علیه هنر صنعت و حرفت ضایع است ای فائده باهل فضل
و هنر نرسد که بزرگی اهل فضل و هنر باظهار فضائل است و هنر عود بالضم چوبی خوشبو که هندش اگر گویند چون بر آتش سوزند
خوشبو دهد پدر گفت ای پسر خیال محال از سر بدر کن و پای قناعت در دامن سلامت کش که خردمندان گفته اند
دولت نه بکوشیدنست بلکه چاره آن کم جوشیدن بیت کس نتواند گرفت دامن دولت بزور * کوشش بیفائده
است وسمه بر ابروی کور * اگر بهر سر موئیت هنر دو صد باشد * هنر بکار نیاید چو بخت بد باشد * خیال محال بالضم نابودنی پای
قناعت قناعت و امن سلامت سلامت یا قناعت الخ ای در حال سلامت و قناعت فارغ مباش زیرا که خردمندان گفته اند الخ
پای در دامن کشیدن ترک آمد و رفت کردن کم جوشیدن ای قناعت کردن کوشش بیفائده است الخ تمثیل
مصراع اول است وسمه برگ نیل که بدان موی ریش و ابرو رنگ کنند و همان اصح ست بهر سر موئیت بمقابله بر موی
تو بیت چه کند زورمند وارون بخت * بازوی بخت به که بازوی سخت * وارون بخت بدبخت و بد خود بخس و شوم
و باژگونه نیز گویند بخت بجای منقول بمعنے طالع چنانچه بد اختر را بدبخت گفته اند و در تاج است که این لفظ عجمی است
و قیل بخت عبارت از تقدیر الهی ست که در نهاد بنده نهفته است و بازوی بخت قوتی دارد که بی بازوی سخت کارها کنند
پسر گفت ای پدر فوائد سفر بدین نمط بسیار است از نزهت خاطر و جذب منافع و دیدن عجائب و شنیدن غرائب و تفرج
بلدان و مجاورت خلان و تحصیل جاه و ادب و مزید مال و مکسب و معرفت یاران و تجربت روزگاران چنانچه سالکان
طریقت گفته اند قطعه تا بدکان خانه در گروی * هرگز ای خام آدمی نشوی * برو اندر جهان تفرج
کن * پیش زان روز کز جهان بروی * نزهت بالضم پاکیزگی و تازگی و خوشی یعنے رفع ملال جذب فوائد

اى حصول فوائد ہادینی و دنیاوی عجائب اى اشیاء عجیبہ غرائب اے اقوال عجیبہ تفرج بوزن تفعل آے رسیدہ شدن و
غم واندوہ بردن گشادگی بلدان بالضم جمع بلد بمعنے شہر مجاورت بالضم و جیم ہمسائگی و ہم صحبتے و مجامعہ ہم سختی خلان
بالضم مع التشدید جمع خلیل از خلت بالضم دوستی و دوست تحصیل حاصل کردن مزید مال و مکسب اى
زیادتی مال و کسب تجربہ آزمودن و آزمایش مکسب بالفتح مصدر میمی بمعنے کسب و در یک نسخہ کسب ہم دیدہ شدہ
روزگاران جمع روزگار با کاف فارسی عہدہ و زمانہ سالکان طریقت اے سیر کنندگان و روندگان طریق زمین
دکان بالضم والتشدید کاف دکانی کہ بر دے نشینند و ترتو مارسیان دو کان بود مت اے تا بدوکان و خانہ بند ہستے
و برا سفر بیرون نہ رفتی آدمی منشوی اے تجربہ کار نشوی کہ جہان بر دائے انہ جہان سفر کنے وطبیری یا پدر گفت
ای پسر منافع سفر بدین نمط کہ گفتی بسیار است لیکن مسلم مر پنج طائفہ را است نخستین بازرگانی کہ باوجود نعمت و مکنت
غلامان چالاک و کنیزان دل آویز شاگردان چابک دارد و ہر روز بشہرے و ہر شب بمقامی و ہر دم بتفرج گاہی ہر لحظ
تنعیم یا متمتع و منعم بکوہ و دشت و بیابان غریب نیست + ہر جا کہ رفت خیمہ زد و بارگاہ ساخت + وان راکہ بر مراد
جہان نیست دسترس + در زاد بوم خویش غریب است و ناشناخت + مسلم بر پنج طائفہ است اما نہ یا کلمہ بلکہ بعضے فوائد
بہ بازرگانست و بعضے بعالم و بدیگران کنیزان جمع کنیز بمعنے پرستاران شاگردان پیادگان متمتع نفع گیرندہ غریب
بیگانہ و مسافر و دای کہ در لفظ زادبوم مینویسند غلطست بلکہ ترکیب زاد بوم از عالم گیہان خدیو محمول بر
قلبست یعنی بوم زاد ولادت کذا فی الحاشیہ ناشناخت بیگانہ دوم عالمی کہ بمنطق شیرین و کلام تمکین و قوت
فصاحت و مایہ بلاغت ہر جا کہ رود بخدمتش اقدام نمایند و اکرام کنند ق وجود مردم دانا مثال زر طلاست کہ ہر جا
رود قدر و قیمتش دانند + بزرگ زادہ نادان بشہر وا ماند + کہ در دیار غریبش بہیچ نستانند دوم طائفہ عالمی بکسر
لام منطق بفتح اول و کسر سوم مصدر میمی اے سخن گفتن فصاحت بالفتح تیزی زبان و سخن پاک روان بلاغت
بالفتح رسیدن و سخن گفتن بر کمال اقدام بالکسر پیش در آمدن اکرام بالکسر گرم کردن و بزرگ داشتن فاعل نمایند
و کنند مردم طلا بالکسر زر خالص زر طلا زر خالص کہ در روئے نامہ گی بہ گنجد شہر و الیجا کرا لخ ہمدران شہر رود و بجای دیگر
رو کنند و این زبان شیراز است غالباً مختصر شہر رواست چنانچہ اکثر در انزمان امثال این عبارت بزرگزادہ نادان بشہر
وا ماند الخ کذا فی المدار و در حاشیہ آوردہ کہ شہر بفتح را سکہ بادشاہی بود کہ بعلت ناسرگی و غیر شہرش نقد نداشت و بعضے
گفتہ اند شہر بفتح را نوشتہ حاکم را گویند کہ در بیان محال حکومت او نافذ باشد یعنی بزرگ زادہ بعلم مثل شہر است کہ در انجا
شہرت شناسند و جای دیگر کس نمی پرسد انتہی دیار غریب اے شہر بیگانہ کہ غیر وطن بودہ باشد سوم خوبروے کہ در صاحبدلان

بمخالطت وی میل کرد که بزرگان گفته اند که جمال به از بسیاری مال گویند روی زیبا مرهم دلهای خسته است
و کلید درهای بسته صحبت او را غنیمت دانند و بخدمتش منت دارند سوم لطائفه سوم خوبرویی یعنی خوبرویی که حسن
پاک سیرت و جمال نیک سیرت دارد چه از نابکار صاحب جمالان گریزند و هرگز بوی اختلاط نکنند مخالطت بالضم
بایکدیگر آمیزش کردن اند که جمال آه نزد بزرگان و صاحبدلان مقبول است اگرچه اندک باشد و باکی حرف دو بهر قدر که
باشد دلهای خسته او دلهای غمزده کلید درهای بسته آسان کار باشند و از ندای خیر و منت دارند ق شاهد آنجا که رود
عزت و حرمت ببیند؛ ور برانند بقهرش پدر و مادر خویش؛ پر طاوس در اوراق مصاحف دیدم گفتم این منزلت از قدر تو
می بینم بیش؛ گفت خاموش هر آنکس که جمالی دارد؛ هر کجا پا بنهد دست ندارندش پیش؛ شاید امردی خوبصورت عزت و
حرمت ببیند این عزت و حرمت برای آنست که صفت مردم مطابق صفات حق اوست و چون یکی از صفات او محبت
بظاهر جمیل پیدا آید چنانچه در خبر است که ان الله جمیل یحب الجمال بیت خلق ما بر صورت خود کرد حق وصف ما از وصف او
گیرد سبق؛ هکذا فی بعض الشروح مصاحف جمع مصحف و آن صحیفه ها که جمع کرده شده که مراد از کتاب الٰهی است که در
صحف و سور جمع کرده شد این قدر تو می بینم بیش یعنی منزلت که پر طاوس را از نهادن در مصاحف حاصل شده
و زیاده از آنست که قدر و اندازه و نفس الامر دارد و در وی زینت دست پیش داشتن منع کردن کذا فی الکریمی
ق چون در پسر موافقت و دلبری بود؛ اندیشه نیست گر پدر از وی بری بود؛ او گوهرست گو صدفش اندر میان مباش
در یتیم را همه کس مشتری بود؛ موافقت بوزن مفاعله ضد مخالفت دلبری دل بردن اندیشه ای اندیشه تفرقه و پریشانی
آن پسر نیست صدفش یعنی پدرش در میان آن گوهر و مشتری چنانچه میانجی و دلال در یتیم مروارید بزرگ
و بی بها و بی نظیر مشتری خریدار چهارم خوش آوازی که به حنجره داودی آب از جریان و مرغ از طیران باز دارد یعنی
بوسیلت این فضیلت دل مشتاق صید کند و ارباب معنی بصحبت او رغبت نمایند و انواع خدمت کنند چهارم
حنجره بالفتح نای گلو حنجور بالضم مثلثه داودی ای منسوب به داود علیه السلام چه داود هم بصفا و آهنگ زبور بخواند چه
چهار صد جنازه جن و انس از مجلس او بر داشتندی بدانکه بزرگان گفته اند که معجزه هر پیغمبری در زمانی مطابق عمل که
در مردم در آن زمان بودی گردیدی چون در زمان موسی علیه السلام علم سحر شهرت داشت معجزه او در از جنس سحر مقرر شد
که آن ارسال ثعبان و ید بیضا بود و چون در زمان داود علیه السلام علم موسیقی شهرت داشت معجزه او از جنس موسیقی
قرار گرفت که در هنگام خواندن زبور از نهایت خوش الحانیش وحوش و طیور گرد می آمدند یعنی از انها جان میدادند و چون
در زمان عیسی علیه السلام علم طب شهرت داشت معجزه او از جنس طب مقرر شد که احیای موتی و ابرای اکمه و ابرص بود و چون

در زمان محمد علیه السلام فصاحت و بلاغت شهرت داشت معجزهٔ آنحضرت از جنس بلاغت و فصاحت که قرآنست مقرر بشد جریان منقبتین مریدان ارباب معنی آن تصوف که اهل سماع اند و سماع در حق ایشان مباحست امنا و مست بالضم یکی کردن کسی را با همصحبتی یا کسی نمودن شعر سمعی الی حسن الاغانی ۞ من ذا الذی حسن المبانی ق اجه

خوش باشد آواز نرم حزین ۞ بگوش حریفان مست صبوح ۞ به از روی زیبا آواز خوش ۞ که آن حظ نفس است و این قوت روح ۞ سمع بالفتح گوش حسن بالضم حا و سکون سین مصدر ست یعنی خوبی اغانی جمع اغنیه و اغنیا جمع غنا یعنی سرود و سمع مبتدا مرفوع المحل الی حسن الاغانی خبر او من استفهامیه مبتدا مرفوع المحل ذا اسم اشارت خبر ذ الذی حسن المبانی صفت و الذی مرکب از لام جار و زوی که بمعنی صاحب است و جار مجرور متعلق لفظ طالب محذوف و قت مبانی جمع مبنی یعنی محل بنا که مواضع حسن که چشم و ابرو و رخساره و لب و دهان ست یعنی گوش من سوی خوبی نغمهای سرود است کیست انکه طالب بر آمد صاحب حسن رگ و غیره بود یعنی توجه من بهمه جانب شنیدن سرود های خوش ست و آنکه متوجه دیدن خوبی محبوبانست آن دیگر است و در طریق من نیست و خارج از آئین عنت و در بعضی شروح من ذا الذی آده اسم اشاره بموصول آورده یعنی گوش من بجانب خوبی نغمه است کیست آنکس که حسن مبانیست یعنی آنکه تناسب اعضا دارد و قبیح الوجه دارد و غنیا آنکه خوش آواز دارد و چیزی نیست پس لفظ حسن در مصراع اول ضم بجای و سکون سین مصدرست بمعنی خوبی و در مصراع ثانی بفتحتین صفت مشبه است بمعنی خوب و نیک و صدر صله محذوف است ای هو حسن المبانی و مبانی جمع مبنی مراد اعضاء جوارح است کذا فی المختصر و در بعضی نسخه مثانی بثاء مثلثه آورده و مثانی نام زلیست که دو تار دارد و مثالث آنکه سه تار دارد اما این نسخه آنگاه درست شود که سرود بی ساز کرده آید و آن بعید است قطعه ترجمه تفسیر شعر است حزین دردناک صبوح بفتح اول شرابی که وقت صبح بنوشند و اینجا عبارت از شوق الهی و اشتیاق بی تناهی ست که اکثر سحرگاه بجوش آید آن حظ نفس ست مر اهل نفس را نه اهل الله را و سرود قوت روح ست مر اهل الله را زیرا که اکثر از دیدن روی زیبا هیجان شهوت نفسانی باشد و از شنیدن سماع رو اهل الله بسوی خدا پرداز نماید و بشهود دگر آید پنجم کمینه پیشه در کسی یا زد کفافی حاصل کند تا آبروش از نبرتان ریخته نشود که بزرگان گفته اند قطعه

گر بغریبی رود از شهر خویش ۞ سختی و محنت نبرد پاره دوز ۞ ور بخرابی رود از مملکت ۞ گرسنه خسپد ملک نیمروز ۞

چنین صفتها که بیان کردم ای پسر در سفر موجب جمعیت خاطر ست و داعیه طیب عیش و آنکه ازین بی بهره است بخیال باطل در جهان برود و دیگر کسش نام و نشان نشنود ق

هر آنکه گردش گیتی بکین او برخاست ۞ بغیر مصلحتش رهبری کند ایام ۞ کبوتری که دگر آشیان نخواهد دید ۞ قضا همی بردش تا بسوی دانه و دام ۞

پنجم ای طایفه پنجم کمینه پیشه و ما

پیشه ور

تحقیق کینه درازالست که بهرجا کرده شود و بهر مکان بکار آید خلاف اهل پیشه و رکه بغیر منزل بلند و مرا ابنا ر چند بکار نیاید
چنانچه خوشنویس که بجز شهزادگان و خواجه زادگان پیش نرود که کفاف بالفتح چیزے که بدان منع نفس از هلاک توان کرده
غریب مسافرست و جلا وطنی نامل رود و برد دیار رود و زیست پاره دوزیا دخارسی پاره پا چرم بر خب دوزد و تا سلیمان را
وران انداخته استاده کنند آنکه پاره پاره یکدگر دوزده خرقه مهیا کنند چنانچه درویشان پوشند خراب بالفتح ویران شدن
و ویران و بسیار رست کذا فی فرهنگ ثمنوی پس خرابی بیای مصدر لیست لصفت مشبه و بمعنی ویرانی و بخرابی
از مملکت افتادن مسافر جلاوطن شدن بعد از ویرانی ملک فاعل خفتد خسپید نیمروز نیست نیمروز بالکسر و یای معروف
و واو فارسی نام شهری که در ولایت سیستانست که سلیمان علیه السلام او را و نیمروز بنا نهاده بود نام نوای بمعنی
گرسنه خسپید الخ یعنی اگر پادشاه ولایت نیمروز بعد از خرابی آن ولایت از مملکت بیفتد و مسافر شود سختی و محنت
بیند از جهت عدم هنر یا بسبب اهلی هنر و دیگر جزبه پادشاهان بکار نیاید چنانچه هنر جهانگیری و قلعه گشائی وغیره از لوازم
پادشاهی داعیه باعث و خواهند و طیب عیش ای خوشی گذرد و دن ازین جمله اشارت بقصهای مذکوره است احیال
باطل ای دریافت مال بے سبب و رحجان پرود ای مسافرت پیش گیرد و سیر جهان کند در یکجای بار نشین گشتن
مضاف الیه نام و نشانست ای از اهل وطن نام و نشان نشنود ای همدران سختے بمیرد و باز بوطن نیاید لنخمه
مصلحتش صلاح ربیست و غیر مصلحت یعنی غیر بهبودی زمانه ادرالخ برای راه نزاید کبوتر الخ تمثیلیست اول است
قضای حکم خدای تعالے و اراده حق جل شانه پسر گفت ای پدر قول حکما را چگونه مخالفت کنم که گفته اند رزق اگرچه
مقسوم ست باسباب حصول آن تعلق شرط است و بلا اگرچه مقدرست از ابواب دخول آن احتراز واجب ق
رزق هرچند بیگمان برسد * شرط عقلست جستن از درها * ورچه کس بی اجل نخواهد مرد * تو مرو در دهان اژدرها * در مصور
کونم با پیل دمان بزنم و با شیر ژیان پنجه درافگنم پس مصلحت آنست که سفر کنم که ازین بیش طاقت بینوائی ندارم
ق چون مرد برافتاد ز جا و مقام خویش * دیگر چه غم خورد همه آفاق جاے اوست * او را مقام منزل و ماوی جا حاجت
هرجا که میرود همه ملک خدای اوست * مقسوم قسمت کرده شده چنانچه اراده ازلی و مشیت لم یزلی بآن تعلق گرفته
بمطابق آن باهل رزق بحسب ازمنه و امکنه میرسد باسباب تعلق تعلق اسباب آن صنایع و حرفت بروزن تفعل
جنگ در زدن و بوثیقه در آویختن شرط ای شرط دریافت رزق زیرا که قسمت گاهی بمباشرت اسباب آلت مقدار
انداز شده آن اول راجع برزق دوم ثانی ببلا احتراز بالکسر پرهیز کردن و بریدن و خویشتن را نگهداشتن گرچند بمعنی اگرچند
اگرچه آمده بیگمان برسد بسبب تقدیر که در اصل یا بالیقال ازل مقدر شده بجز رزق میرسد اجل بفتحتین مدت

که برآ چیزی معین است و معنی مدت حیات نیز آمده است و نزد بعضی نهایت زمان عمر اژدها و مار رها هر دو لفظ بازای مار فارسی
مار نر و بزرگ که عرب آنرا ثعبان خوانند صورت هیبت و شکل و صفت و مان بفتح شد و سخت حمله و مست ثریان بکسر آی
فارسی تند و خشم آلوده بینوائی بالکسر و باداو درویشی و فقیری و درماندگی و عاجزی چه غم خورد ای غم وصول
جای و مقام که بهم رسد یا نرسد آفاق عالم از مرز بوم و آباد و ویران سرای خانه مطلق و اینجا یعنی اصطلاحی منزلیکه
برای مسافران بسازند پس توانگر همه شب و سرای داخل بسبب حراست مال خود هر کجای هر جا از دشت
و بیابان سرای اوست ای شبستان او زیرا که محتاج بحراست نیست او رای درویش رای جای قیام و ایستادن
یعنی مکان هموار قابل آرام مسکن جای سکونت و مردم مثل شهر و ده منزل جای فرود آمدن مسافران که آنرا سرای گرد
خوانند همه ملک خداوند دست هر جا که رود مامون و محفوظ باشند پس ملک بالضم باید خواند این بگفت مرید پدر او داع
و همت خواست و روان شد با خود همیگفت **بیت** هنرور چو بختش نباشد بکام * بجائی رود کس نداند نام * تا برسید
بکناره آبیکه سنگ از صلابت او بر سنگ همی آمد و خروشش بفرسنگ همیرفت سهمگین آبیکه مرغ آبی در وی ایمن نبودی
کمترین موج آسیا سنگ از کنارش در ربود * مرید پدر او داع کرد تخصیص وداع باید تعجیل سفر ست که مبادا دیگر
سد راه گردد همت آدعا سرو را لخ این بیت در تسلی خود گفته است ای برای هنرور از ناکامی بخت خویش اول
راه سفر و پریشان وقت میشود اگر من هم آواره و پریشان خواهم شد که بشوم این خاص بر من نیست بلکه هر کس
میگذرد بختش راجع به هنرور و همچنین ضمیر کش و نامش نداند مردم تا برسد غایت روان شد لت صلابت
بالفتح سخت شدن و سختی شین و خروشش و راجع بدریا مرغ آبی جانور آبی ایمن بود از سبب جوش و خروش دریا
با وجود آنکه مرغ آبی هر چند که دریا عمیق و وسیع بود ایمن ست آسیا سنگ بقدر آسیا گروهی مردمان را دید هر یک بقراضه
زر در معبر نشسته جوان را دست عطا بسته بود زبان ثنا بر گشود چنانچه زاری کرد یاری نکردند فرو بی زر نتوانی که کنی با کس
زور * گر زر داری بزور محتاج نه * قراضه بالضم ریزه زر و سیم معبر بالکسر آلت عبور که آن کشتی ست دست عطا اندر بست
دادن ثنا ستایش یاری نکردند ای کشتی نشاندند بی زر الخ این بیت تا بید زاری مشت زلت که جا زور بدست
نه و را از زر و قرای و مرماش آن گر زر داری الخ زیرا که از دیدن طمع زر خود بخود کار تو خواهند کرد و حاضر باش و نخواهند را
ملاح بیمروت بخندید و انرو بزرگردید و گفت **بیت** زر نداری نتوان رفت بزور از دریا * زور ده مرده چه باشد زر یک مرده بیار *
جوانمرد از طعنه ملاح بهم برآمد بر خاست که از و انتقام کشد کشتی رفته بود آواز داد و گفت اگر بدین جامه که پوشیده ام
قناعت کنی دریغ نیست ملاح طمع کرد و کشتی باز گردانید **بیت** بدوزد شره دیده هوشمند * در آرد طمع

مرغ و ماهی به بند سو بزور از دریا نمایش دو رو اظهار فربهی زور ده مرد آه ای نمایش زور اگرچه بقدر ده مرد بوده باشد
اینجا پیچ ست زیرکه مردانه رحیر بگیر و طعنه ملاح ای عیب فربهی کردن بهم برآمد ای در غصه شد انتقام ای انتقام طعنه شره بفتح
شین معجمه و فتح را جمله بمعنی حرص در آز و طمع آه تمثیل مصرع اول است چندانکه دست جوان بریش و گریبان ملاح
رسید بخود در کشید و بیمحابا فرو کوفت یارش از کشتی بدر آمد تا پشتی کنند درشتی دیدند پشت بگردانیدند چاره جز این
ندانستند که با او مصالحت گردانید و باجرت کشتی مسامحت نمایند **ابیات** چو پرخاش بینی تحمل بیار ؛ که سهلی
ببندد در کارزار ؛ لطافت کن آنجا که بینی ستیز ؛ نبرد قز برزم را تیغ تیز ؛ بشیرین زبانی و لطف و خوشی ؛ توانی
که پیلی بموی کشی ؛ او را بخود در کشید اے ملاح را بدان ریش و گریبان بخود در کشید محابا بمدارا و مدوا بالضم رعایت
کردن و دریغ و صلح داشتن و در کلام فارسی تا آنها افتاده و در عربی بتای مستعمل است بے محابا اے بے رعایت
و بیدریغ یارش ای آن ملاح دیگر که باشند فاعل نداشتند ملاح دیار او مصلحت آشتی کردن مسامحت با کسے
آسان کار فراهم گرفتن و فرو گذاردن و نرمی کردن با کسے مسامحت نمایند اے فرو گذارند پرخاش بفتح بای
بای فارسی جنگ و خصومت سهلے نرمی که سهل آه زیرا که موجب جنگ و آشتی طرفین است قز بالفتح و تشدید زا ابریشم
و اینجا بتخفیف خوانده شود براے وزن بنرد قز برزم را تیغ تیز علت مصرع اول است بود زمانی در قفاش افتاده دو
بوسه چند بنفاق بر سر و روی یکدیگر دادند و بکشتی در آوردند و روان شدند تا برسیدند بستونی که از عمارت یونان
در آب استاده بود ملاح گفت کشتی را خلل هست یکے از شما که مردانه و زور آور است باید که برین ستون برود و سکان
کشتی بگیرد تا عمارت کنیم جوان بغرور دلاوری که در سر داشت از خصم دل آزرده نیندیشید و قول حکما را
کار نبست که گفته اند هر کرا رنجی بدل رساندی اگر عقب آن صد راحت برسانی از پاداش یک رنج آن ایمن مباش که پیکان از
جراحت بدر آید و آزار در دل بماند ماضی بمعنے گذشته عقت و موصوف محذوف ای ببند شوخی ما که بنیادن بکشتی باشد
یا طعنه بود و در قفاش افتاده ای قدمبوس کردند یونان بالضم نام ولایتی که اکثر حکیم آنجا بودند و حضرت سلطان آن ولایت
را ابد یا غرق کرده پس ستونی از عمارت او بعد از غرق شدن باقی استاده بود خللے هست اے جائی آب در آمد میکند
تا عمارت کنم ای تعمیر کشتی و رخنه آن بند سازیم جوان اے شت زن خصم دل آزرده ملاح پاداش بپاء فارسی
عوض و بدل **بیت** چه خوش گفت یکتاش با خیلتاش ؛ چو دشمن خراشیدی ایمن مباش ؛ یکتاش
بکسر با موحده نام بادشاه خوارزم بود یکتاش یعنی سردار جماعت است و در عرف جان جماعت ورا گویند
بمعنے جماعت است و تاش بمعنے خواجه است یعنے خیل و سردار جماعت و در اکثر نسخه یکتاش بیاے تحتانیه

واقع شده و این نسخه خان لطف ندارد کذافی الحاشیه خراشیدن آزار دادن این مصراع از یاد داشتن خراشیدن قطعه

مشو ایمن که تنگدل گردد + چون ز دستت و یے بتنگ آید ۞ ننگ بر پاره حصار مزن ۞ که بود کز حصار سنگ آید

چون ز دستت آه شرط مشو ایمن که تنگدل گردی علت مشو ایمن پاره حصار که قلعه بود آه علت سنگ پاره حصار

مزن است بود بمعنی احتمال است چندانکه مقود کشتی لب اعد بر پیچید بالای ستون برفت ملاح زمام از

کفش درکشانید کشتی براند بیچاره در آنجا متحیر بود روزی دو بلا و محنت کشید و سختی دید سیوم روز خوابش گریبان

گرفت و در بیل انداخت بعد از شبانروز دیگر بر گذر افتاد از حیاتش رمقی مانده بود برگ درختان خوردن گرفت و بیخ

گیاهان بر آوردن تا اندکے قوت یافت سر در بیابان نهاد و همی رفت تا تشنه و بیطاقت شد چندانکه معنی تا آنکه مقود

بالکسر ریسمانی که و در لجام و مهار به بندند مقود آن رسن کشتی زمام بالکسر بمعنی مهار رمق بفتحتین جان قوت بمعنی غذا و

طاقت هر دو درست میشود بر سر چاهے برسید قومی بران گرد آمده بودند و شربتے آب به پشیزے آشامیدند

جوان را پشیزے نبود چندانکه طلب کرد و بیچارگی نمود آبے ندادند و رحمت نیاوردند دست تعدی دراز کرد

تنی چند را فرو کوفت مردان غلبه کردند و بیمحابا بزدند مجروح شد ق پشه چو پر شد بزند پیل را + با همه مردے

و صلابت که اوست ۞ مورچه گان را چو بود اتفاق + شیر ژیان را بدرانند پوست ۞ شربت بالفتح و ضم شین مقدار آب که

یکبار آشامند پشیز بالفتح پیار فارسی پلریزه بغایت تنگ و ریزه که هندش در مزے گویند و در بحر العلوم ست که

پشیز پیار فارسی چهارم حصه از دانگ و در آدات است که درمے درست که بجای زر خرید و فروخت رواج دارد که در

عرف هند کوڑی گویند و در لغات است که زر برنجی رحمت نیاوردند ای مردمان متولی چاه بران زن رحم نکردند

و آب ندادند تعدی بفتحتین و کسر دال شده از حد درگذشتن و افزونی جستن فاعل دراز کرد دست زن میرشدای

آب میر شد بیمحابا زدند ای بید ریغ قطعه تمثیل برای اثبات غلبه کردن مردمانست بحکم ضرورت خسته و مجروح

شده در پے کاروان افتاد و میرفت شبانگاه بمقامیکه از دزدان پرخطر بود کاروانیان را دید لرزه در اندام افتاد

و دل بر هلاک نهاده گفت اندیشه مدارید که درین میان یکی منم + تنها پنجاه مرد را جواب دهم و دیگر جوانان هم یاری

کنند کاروانیان ز ایلاف او دل قوی گشته و بصحبت او شادمانی شدند و بزاد و آبش دستگیرے کردند جوان را

آتش معده بالا گرفته بود و عنان طاقت از دست رفته لقمه چند از فرط اشتها تناول کرد و دمے چند آب در اثرش

آشامید تا دیو درونش بیارامید خوابش در ربود و بخفت فاعل پرسیدند مردمان قافله فاعل دید و گفت

مشت زن بست آلاف کلام فضول و خودستائی کر بعربے صلب گویند معده بالکسر درون شکم د ر د و ۵ -

کلان کہ بعد تعلق دارد عنان بالکسر دوال لگام کہ سوار بدست گیرد فرط بالفتح زیادتی کردن و غالب شدن اشتہا
بالکسر آرزو کردن و اینجا آرزوی طعام مراد است تناول بالفتح فرا گرفتن و خوردن و فرو بردن دم بالفتح نفس و
دہن دم آب آبیکہ بقدر پری دہن باشد با یک نفس کشیده بود شین اثرش راجع بطعام اثر بالکسر بمعنے پس
دیو درون نفس کہ آرزومند طعام و شر البتہ پیر مردی جہاندیده در کاروان بود گفت من از بدرقہ شما اندیشناکم
بیش ازان کہ از دزدان چنانچہ حکایت کنند کہ اعرابی را درمی چند گرد آمده بود شب از تشویش دزدان تنہا خوابش
نمیبرد یکے از دوستان بر خود خواند تا وحشت تنہائی بدیدار وی منصرف کند شبے چند در صحبت او بود چندانکہ بر
درمہاش وقوف یافت جملہ ببرد و سفر کرد بامداد دیدندش عریان و گریان گفتندش حال چیست مگر آن درمہا او زد
ببرد گفت لا واللہ بدرقہ برد اعرابی منسوب بسوی اعراب کہ تازیان بیابان نشین اند اعراب جمع عرب است بلکہ
جمعیت کہ واحد را ندارد کذا فی الطاف تشویش پریشان و آشفتہ کردن وحشت اندوه و غم و رمیدگی بدیدار وی
راجع بیکی از دوستان منصرف بضم اول و فتح چہارم صیغہ اسم مفعول چندانکہ بمعنے تا آنکہ وقوف دانستن و اطلاع
یافتن فاعل یافت یار بود و سفر کرد ہمان یکی از دوستان ست شین دیدندش راجع باعرابی عریان بالضم برہنہ و قید عریان
برای نہایت اضطراب است یعنے چون درمہا بر جای خود ندید بغایت مضطرب شد و دستار بر زمین زد و پیراہن پاره ساخت
عریان از خانہ بیرون دوید شین گفتندش راجع باعرابی گفت لا واللہ بدرقہ برد جواب اعرابی پارسی آمیز است بظاہر ا
پرسیدند پارسی گو بود اعرابی لفظ برد از کلام او اخذ کرده بود لا واللہ بدرقہ برد یعنے دزد نبرده است قسم خدا بدرقہ
برده است بدرقہ بدال مہملہ جماعت کہ رہبر قافلہ و نگہبان آن باشند کذا فی المنتخب و این عربی الاصل نیست بلکہ مولد است
صاحب رشیدی گوید کہ بدرقہ بالفتح و ذال معجمہ و فتح رای رہبری و در فارسی بدرقہ بدال مہملہ بمعنی رہبر است **قطعہ** ہرگز ایمن
ز مار ننشستم + تا بدانستم انچہ خصلت اوست : زخم دندان دشمنے تیز است : کہ نماید بچشم مردم دوست : این قطعہ برائے اثبات
مطلب مذکور است و مصراع اول جزائے مصراع ثانی است تیز است ای قاتل است کہ نماند الخ صفت زہر است ای ظاہر محبوب مینماید
و فی الحقیقت قاتل است چہ دانید کہ از جملہ دزدان باشد و در میان ما بعیاری تعبیہ شده تا ہنگام فرصت یاران را
خبر کند مصلحت آن می بینم کہ مرد را خفتہ بگذاریم و رخت برداریم جوانان را تدبیر پیر استوار آمد و ہیبتی از مشت زن در دل گرفتند
و رخت برداشتند و جوان را خفتہ بگذاشتند آنگہ خبر یافت کہ آفتابش بر کتف تافت سر بر آورده کاروان را رفتہ دید بیچاره بسے
بگردید و راه بجائے نبرد تشنہ و گرسنہ روے بر خاک و دل بر ہلاک نہاد و ہمیگفت این ای مشت زن عیار بفتح و تشدید راء
دزد و رہزن عیارے دزدے و رہزنے شیخ علیہ الرحمۃ فرماید **فرود** ل بیارے ببردے ناگہان

از دست من + روز و شب + گر تو فارغ روز روشن میبری + تعبیه در اصل لغت بمعنی آراستن لشکر و بمعنی تدبیر
اندیشه کردن در عاقبت. مهابتی ای هیبتی و ترسی و خوفی فاعل خبر یافت جوان کر آفتابش آه الخ بیان آنکه است
آفتاب بکتف تافت ای آفتاب بلند برآمد کتف بفتح اول و کسر دوم شین ما ذا اتحه شی قدم العیس ما الغریب سوی
الغریب انیس مقوله قول است و از ین قوم معلوم میشود که مشت زن از اهل عرب بوده باشد ما ذا السقها میه
تحدیث سخن مراد از مرور است بمعنی گذشتن عیس بالکسر عین مهمله و سکون یای پاسی شتران سپید سرخ موی و
در اینجا مراد از اہل عیس است که کاروانیان باشند و قدم العیس این جمله حالست غریب بالفتح دور و بیگانه کران
ولایت دیگر آمده باشد انیس انس گیرنده و آرام دادن کننده و خوگر شونده و دل شاد کننده ما بمعنی لیس الغریب خبره
سوی الغریب انیس اسم اوست این شعر خطاب بنفس خود کرده می گوید که چه میگوئی که بکس دیگر انس گیرد انیس خود
سازد جواب داد مر نفس خود را که نیست مر مسافر را انیس پس ہمچو من مسافری باید تا بوی انسے گیرم و از یاری یاد
دم زنم **بیت** درستی کند با غریبان کسے + که خود بوده باشد بغربت بسے + مقوله شیخ علیه الرحمه است درشتی ای بروز عدم
رفاقت که با بوده باشد بغربت بسے پس درشتی پیر جهاندیده کرد رکاروان بود بر مشت زن از جهت غربت بود بلکه
بو ہمه وندی او بود پس دار دوشد که پیر جهاندیده بغربت بسیار گردیده بود چنانچه از لفظ جهاندیده می آید سگین و رین
سخن بود که پادشاهزاده بصید از لشکریان دور افتاد و بالای سرش استاده ہمی شنید و در نهانش نگرید و صورت
ظاهرش پاکیزه و صورت حالش پریشان پرسید از کجائی و بدین جای چون افتادی شمه از آنچه بر سر او رفته بود
اعادت کرد ملکزاده را بر حال تباه وی رحمت آمد خلعت و نعمت داد و معتمدی همراه کرد تا بشهر خویش رسانید یکیت آ
مشت زن در ین سخن بود که شر عی باشد بصید ای برای صید کردن صورت ظاهرش اے تن او پاکیزه ای
فربه و صورت حالش اے طریق حالت او از لباس و روزگار او اعادت باز گردانیدن ہر او از حکایت کردن
حالت ماضی ست از جور ملاح و مردمان چاه وغیره معتمدے بیاگمره استم مشغول از اعتماد آنکه بر استوار دارند در
کارها پدر بدیدن او شادمانی کرد و بر سلامت حالش شکر گفت شبانگاه آنچه بر سر او گذشته بود از حالت کشتی
و جور ملاحان و جفاے روستایان بر سر چاه و غدر کاروانیان با پدر همیگفت پدر گفت اے پسر نگفتمت
هنگام رفتن که تهیدستان را دست دلیری بسته و پنجه شیری شکسته **بیت** چه خوش گفت آن تهیدست سلحشور
جوی زر بهتر از پنجاه من زور + سلامت حالش ای زنده برجا باز آمد حالت کشتی از سوار شدن بران
از سبب تهیدستی و خسته کردن بملاحان و مصالحت کردن تا به نفاق جور ملاحان اے سخن نشاندن و رسن کشتی

از دستش بودن و در دریا افتادن بخار و ستائیان آه ای آب بقیمت دادن و مجروح کردن عذر بفتح عین همه
بیوفائی کردن عذر کار و اثبات ای خفته گذاشتن در صحرا بوم و زدی بیت دلیل براے اثبات آنکه ستیزه ستانرا
دست و لیری ابسته سلحشور بکسر شین معجمه و داو فارسی مستعد و ساخته سلحدار این استماع ست از خدمت امیر
شهاب الدین حکیم کرمانی کذا فی الشرفنامه و صاحب فرهنگ جهانگیرے نوشته که سلحشور سپاهی را گویند و معنے
ترکیبی آن سلاح ورزیا شد آنرا شور سلاح شور نیز خوانند کذا فی الحاشیه چوبی زبر تراز آه زیرا که با وجود زور فتح
تهیدستی توان کرد و بازو در وقت تنگ دستی نتوان کرد بیفتادمن زور ای زور که پائے بیفتادمن برداشته شود پسر
گفت اے پدر بسر آیینه تا رنج نبری گنج بر نداری و تا جان در خطر ننهی بر دشمن ظفر نیابی و تا دانه نیفشانی خرمن برنگیری
نه بینی باندک رنجی که بردم چه تحصیل راحت کردم و به نیشی که خوردم چه مایه عسل بدست آوردم بیت گرچه بیرون
ز رزق نتوان خورد ۞ در طلب کاهلی نشاید کرد ۞ رنج نبرے بردن اینجا یعنے برداشتن ست گنج برنداری اے
حاصل نکنی و در بعضے نسخه گنج نبرے ست و بردن اینجا یعنے حاصل کردن ست ظفر بفتحتین فیروزی یافتن خرمن بکسر توده غله
دغیر آن و قبیل بفتح یعنے خوشهای غله بعد آوردن آن بالا هم جمع کنند کذا فی المدار و در شرح نقالت ناکوفته
کذا فی المدار راحت اے اسباب راحت که مال و نعمت باشد نیش آرنج همان مال و نعمت بیت غواص گر اندیشه
کند کام نهنگ ۞ هرگز نکند در گرانمایه بچنگ ۞ آسیا سنگ زیرین متحرک نیست لاجرم تحمل بار گران همیکند ق
چه خورد شیر شرزه در بن غار ۞ باز افتاده را چه قوت بود ۞ گر تو در خانه صید خواهی کرد ۞ دست و پایت چو عنکبوت بود ۞
غواص بالفتح و تشدید بدریا فرو رونده برای مروارید کام بالفتح کاف تازی و دهن نهنگ بالکسر و الفتح شیر آبی کذا فی
بیابی در کشف بکسر اول و فتح دوم گفته و در موید آورده که نهنگ را بتازی تمساح گویند و بهندے سنیار گویند آسیا سنگ آه دلیل
برآنکه در حرکت برکت ست و در عدم حرکت حصول اندوه و رنج ست و همچنین دو فرد سابق و قلعه بند نیز دلیل
حرکت کردن ست شرزه خشمگین پرقوت و اطلاق این لفظ بر شیر و پلنگ نیامده کذا فی الحاشیه گر تو در خانه آه
آخر البیت یعنے خواهی که در خانه نشسته روزے خود حاصل خواهم کرد نخواهد رسید و اگر بسنگی بجان خواهی صد و لاغر
خواهی شد تا که دست و پاے تو مانند دست و پاے عنکبوت گردد پدر گفت اے پسر ترا درین نوبت فلک یاورے کرد
و اقبال رهبری تا گلت از خار و خار از پایت برآمد و صاحب دولتے بر سر تو رسید و بر تو بخشاید و کسر حال ترا بتفقد جبر کرد
چنین اتفاق نادر افتد و بر نادر حکم نتوان کرد زنهار تا دیگر بار گرد این طمع نگردی بیت صیاد نه هر بار شکالی ببرد باشد که
یکے روز پلنگش بدرد ۞ اقبال در عرف دولت و بخت را گویند گل است بالضم کاف فارسی خطاب به پسر و تا بتقریب کنایه از

وجود است وخار عبارت از مفلسی و تنگدستی ست از مفلسی تنگدستی از وجود تو دور شد صاحب دولت ای ملکزاده
سر بالفتح شکستن و شکستگی تفقد گم شده جستن و متکفل درغمخوارگی ست کذا فی المدار جبر بالفتح شکسته را بستن و مرمت خاطر
کسے کردن و نادر حکم نتوان کرد زیرا که النادر کالمعدوم این طمع اشارت بخشش ملکزاده است مولع بالضم میم اسم فا
از ایلاغ سینے سخن حریص آورده بیت دلیل ست بر نادر حکم نتوان کرد و همچنین حکایت آینده شاهد بر نادر حکم نکردن است
حکایت یکی از ملوک فارس حرسه الله تعالی نگینه گرانمایه در انگشتری داشت باری بحکم تفرج با تنی چند از خاصان
بمصلای شیراز بیرون رفت تا انگشتری را بر گنبد عضد نصب کرد تا هر که تیر از حلقه انگشتری بگذراند انگشتری او را باشد
اتفاقاً چار صد حکم انداز در خدمت ملک بودند جمله خطا کردند مگر کودکی بر بام رباطی بازیچه تیر از هر طرف می انداخت صبا باد تیر
اورا از حلقه انگشتری بگذرانید خلعت و نعمت یافت و خاتم بوی ارزانی داشت پسر تیر و کمان را بسوخت گفتند چرا چنین
کردی گفت تا رونق تحسین بر جا بماند **قطعه** گه بود کز حکیم روشن رای ٭ بر نیاید درست تدبیرے ٭ گاه باشد که کودکی
نادان ٭ بغلط بر هدف زند تیرے ٭ فارس ولایتیست و این جا شیراز اند شیراز و سپاهان و کرمان و حرسه
الله تعالے آنگهدارد او را الله تعالی از هر آفت باری یعنی وقتی بحکم تفرج یعنی بباعث شادی کردن و قدر صلوٰة مصلا
بالضم و تشدید لام نماز گاه و نیز لقب نمازگاه شیراز بهوای خوش و فضای دلکش دارد عضد نام امیرے نصب
بالفتح برپا کردن حکم انداز تیر انداز رباط قبیل بالکسر خانه و پل و بند آب و بند ستوران و جای فرود آمدن
مسافران انتهی رباط بود که خانه و سرای گرد نمازگاه چگونه باشد بگمان نمازگاه شهرها این ولایت که دیوارے و راز محراب
دارد و میدان وسیع برپا کرده اند و گرد آن هیچ خانه و عمارتے نمی باشد از بزرگے که سیر آن ولایت کرده بود و دیده
شد گفت نمازگاه شیراز خانه ها و سراها بستند و مردمان آنجا سکونت دارند پس صورت شد که کودکی بر بام رباط
تیر اندازی کرده باشد خاتم بوی بالفتح و بنیل بکسر تا ی انگشتری ارزانی داشت ای بخشید تا رونق تحسین بر جا ماند
زیرا که چون تیر و کمان با من بباشد دیگر بار نخواهند فرمود که تیر از حلقه بدر آرم پس رونق بر جای خواهد بود و نیز این
کار بندرت بوقوع آمده و بر نادر حکم قطع نباید کرد و بر هدف زند تیرے از فکر ساده اندیشه بر ثواب کند **حکایت**
درویشی را شنیدم که در غاری نشسته بود و در بروی خود از جهان بسته و ملوک و سلاطین را در چشم همت او هیبت
و شوکت نماند **قطعه** هر که بر خود در سوال کشاد ٭ تا بمیرد نیازمند بود ٭ آز بگذار و پادشاهی کن ٭ گردن بی طمع
بلند بود ٭ این حکایت در بیان آنکه ترک قناعت از اسباب احتیاج بدولیست هیبت بزرگی داشتن و ترسیدن
شوکت بالفتح عظمت و مرتبه و استوارے و بزرگی در سوال کشادن اے عادت سوال

پیش کرد نیازمند ای محتاج بسوی مردم آزار بالفتح والمد حرص یعنی خواهش سخت و را امور ناستوده وامور و بیلدے
طمع بفتحتین امید وامیدوار شدن مطمع صفت گردن با صفت محذوفست اے گردن مرد بطمع یکے از ملوک آن
طرف اشارت کرد که توقع بکرم واخلاق عزیزان چنانکه یکے با مایه نمک و نان موافقت کنند شیخ رضا داد بحکم
آنکه اجابت دعوت سنت ست دیگر روز ملک بعذر قدمش برفت عابد از جای برجست و ملک را در کنار گرفت و
تلطف کرد و ثنا گفت چون ملک باز گشت یکے از اصحاب شیخ را پرسید چندین ملاطفت که امروز با پادشاه کردی
خلاف عادت بود گفت اے پسر نشنیده که گفته اند ق هر کرا بر بساط بنشستے + واجب آمد بخدمتش برخاست
حاجت است آنکه پیش امیر و زیر پشت خم میکنند و بالا راست ؛ عزیزان اے بزرگان یکی ای یکبار بنمک نان
الخ بخوردن طعام رضا داد ای راضی شد اجابت دعوت سنت است از حضرت رسول صلی الله علیه وسلم زیرا که آن
حضرت دعوت را اجابت کرده چنانچه در حدیث آمده است لو دعوت الے کراع لعدر قدم ای برای معذرت آمدنش از جای
برجست ای بتعظیم او برخاست از اصحاب ای از مصاحبان آن درویشان. هر کرا بر بساط الخ. ای برای خوردن
طعام بر بساط هر که بنشستے واجب آمد الخ این بیت تتمه مقوله شیخ علیه الرحمة مذکور است در نقل قول حاجت بمعنی
احتیاج حاجت است ای از سبب احتیاج است پشت خم میکنند کسانیکه استاده با بالا راست ای قیام نمایند
کسانیکه نشسته باشند **ابیات** گوش تواند که همه عمر دی ؛ نشنود آواز دف و چنگ و نے ؛ دیده شکیبد ز تماشای
باغ ؛ بے گل و نسرین بسر آرد دماغ ؛ ور نبود بالش آگنده پر ؛ خواب توان کرد حجر زیر سر ؛ ور نبود دلبر همخوابه پیش ؛
دست توان کرد در آغوش خویش ؛ وین شکم بے هنر پیچ پیچ + صبر ندارد که بسازد به هیچ + مقوله شیخ مذکور ست
با شیخ سعدی علیه الرحمة عمر موقوف باید خواند نه باضافت دے راجع بگوش دف بالضم منفتح ست بمعنی ساز آلت
نوازش فارسیان بفتح خوانند **بیت** ساقیا بگذر جام می زکف ؛ تا خورم باده بقوت چنگ و دف ؛ چنگ بالفتح جیم
فارسی نوعی از ساز و همچنین نے تماشا الفاعل از باب مشی است که بمعنی پیاده رفتن است در اصل او تماشی بست و
فارسیان یا را بالف بدل کنند و تماشا گویند چنانچه تمناء تقاضا آن در اصل پیاده رفتن است بایکدیگر چون اکثر
یاران برائے تفریح پیاده روند در عرف برائے تفریح استعمال کنند واز بعضے بزرگان منقول ست که تماشا بمعنی دید **بیت**
تماشائے آن شاه با فر کنند ؛ پس آنگاه تدبیر لشکر کنند ؛ تماشای باغ ای از تفریح وخوشی دیدن باغ ؛ و دید باغ بسر آرد دماغ
ای دماغ بغیر بوئیدن و شمیدن گل و نسرین گذران میکند بالش بیاء ع بی چیزیکه در زیر گشته آگنده بمحذوف با کاف
فارسی انباشته و پر کرده آگنده برای انباشته از پر مرغان چنانچه رسم دولتمندان ست آغوش بالفتح والمد کنار

مردم شکم پیچ پیچ رودہا یکہ خم در خم و پیچا پیچ اند و بر خوردن نشستہ اند و بی ہنر بسبب صبر نمودن بر عدم خورش صبر ندارد الخ
اے صبر ندارد و بر نیکہ موافقت کند بر عدم خورش **باب چہارم در فوائد خاموشی** فوائد جمع فائدہ فائدہ
آنچہ از مال و دانش گرفتہ شود و دادہ شود و اے نفع بر خورداری فوائد خاموشی چنانچہ در حدیث است کہ من فک
کیف کف فکہ فہو النفع الناس و عند الحکماء در ملوک الحکمۃ بالفہم والفکر و قیل سلامۃ الانسان فی حفظ اللسان

حکایت یکے از دوستان گفتم امتناع سخن گفتن بعلت آن اختیار آمدہ است کہ غالب اوقات در سخن نیک و بد اتفاق
می افتد و دیدہ دشمنان جز بدی نمیگراید گفت دشمن آن بہ کہ نیکی نہ بیند امتناع و ایستادن بعلت آن ای بسبب آن
غالب اوقات ای اکثر وقتہا سخن بمعنے حدیث حرف الی گفتن نیک و بد ای کلمہ بد جز بدی نمیگراید ای مائل نمیشود
خاموشی بہتر است تا از سخن مطلق مطعون دشمنان نشود باید کہ نام خاموشی باشد ہیچگاہ دم نزند و اگر بخواند آرد در بعضے
مواضع کہ در این باب مذکور است خاموشی گذینید و ہرگز سخن نکند گفت دشمن الخ این عبارت تتمہ حکایت و از قرینہ
آن خارج است **شعر** و اخو العداوۃ لایمر بصالح + لا و یلمزہ بکذاب اشر عداوۃ + عداوت بالفتح دشمنی اخو العداوۃ برادر دشمنی
یعنے صاحب دشمنے اخو العداوۃ مبتدا و ہ مبتدا در حالت رفع و ادست لایمر بصالح خبر لایمر صیغہ نفی از مرور بمعنی گذاشتن صالح
نیک و نکوکاری و نام پیغمبر علیہ السلام کہ بر قوم ثمود مبعوث گشتہ اللمز العیب واصلہ اشارۃ بالعین و نحوہا قدر ضرط یلمزہ
تو بہاد کذا فی الصراح و مراد از وی طعن کرد لب کذاب بالکسر والتشدید دال در دروغ گفتن و بالفتح بسیار دروغگوی
اشر بالفتح اول و کسر ثانی متکبر و از حد در گذشتہ و بسیار شادی کنندہ و بفتحتین و تشدید راء بسیار کار حاصل آنکہ
برادر دشمنے و عداوت کہ دشمن باشد نمیگذرد بر وی صالح پیغمبر کہ قوم ثمود در حق وی طعنہ میزند **فرد** ہنر بچشم عداوت
بزرگتر عیب است + گلست سعدی و در چشم دشمنان خار است + تفسیر شعر است بچشم عداوت ای بچشم اہل عداوت مصراع ثانی تمثیل است
گل است سعدی بسبب خوبی و خوب خلقے خار شوخی و بد خوئی **بیت** نور گیتی فروز چشمہ ہور + زشت باشد بچشم موشک کور +
ہور بوزن مور آفتاب و مشتری نام مروی دور اسکندری ست ہر ستارہ کہ بعد از ہزار سال طالع شود در سیر آست ستارہ
کہ پس از ہزار سال بر آید کذا فی المدار و اینجا مراد بمعنے آفتاب است بالقرینہ موشک کور برای تصغیر است و موش کور
خفاش است آفتاب را بسبب عداوت نمی بیند **حکایت** بازرگانی را ہزار دینار خسارت افتاد پسر را گفت نباید کہ
این سخن با کسے در میان نہی گفت اے پدر فرمان تراست نگویم ولیکن مرا دین فائدہ مطلع گردان کہ در نہان داشتن آن
مصلحت چیست گفت تا مصیبت دو نشود یکے نقصان مایہ و دیگر شماتت ہمسایہ **بیت** مگو انده خویش با دشمنان
کہ لاحول گویند شادی کنان + خسارت بالفتح ہلاکی و گمراہی و زیان در میان نہی اے در مجلس ذکر کنی خرا د اترا ست

ای خرمان تو جا لیست اند و مختصر اند و لاحول کلمه سیف است و قوت جز نیز استعمال کنند و این بیت حاصل حکایات است

حکایت ۴ ای خردمند از فنون فضائل حظی وافر داشت و طبع نافذ چندانکه در محافل دانشمندان نشستی

زبان از سخن گفتن ببستی باری پدرش گفت ای پسر تو نیز از آنچه دانی بگو گفت ترسیدم از آنچه ندانم بپرسند شرمسار گردم

بر هم فنون جمع فن بمعنی یک گونه از علم دیگ گونها از هر چه باشد فضائل جمع فضیلت یعنی علم حظ بالفتح و تشدید بهره مند

شدن و بهره و بخت و نصیب وافر تمام و بسیار محافل جمع محفل بمعنی مجالس زبان از سخن گفتن بخود بستی

ای اظهار فضائل خود نکردی که ترسیدم از آنچه ندانم آه زیرا که طریق مردم است که چون اظهار یک هنر نمود از هنر دیگر پرسند

و چون از آن هنر هم جواب دهد از هنر دیگر سوال نمایند چنانچه سرهنگ که از صوفی میخ زدنی گفت و بیاز نعلبندی مواخذه کرد

پس باید که خاموش شد یا تا از یک جواب سوال دیگر گرفتار نگردد و باید که بقرآن و حدیث مجیب شوی و از سوالی که خارج

از تحقیق باشد جواب آن ندهی چنانچه عالم معتبر ملحد را جواب ندارد قطعه آن شنیدی که صوفئی میکوفت ٭ زیر نعلین

خویش میخی چند ٭ آستینش گرفت سرهنگی ٭ که بیا نعل بر ستورم بند ٭ صوفئ پشمینه پوش و در اصطلاح

سالکان صوفی آنرا گویند که نگهدارد دل را از ماسوی الله یعنی حظ نفسانی و شیطانی و هوا و هوس را دخل در پرده

دل ندهد و دائم در عبادت و ریاضت بر جادهٔ شریعت غرا آن سرور کائنات صلعم مستقیم باشد حکایت یکی از علمای

معتبر را مناظره افتاد با یکی از ملاحده لعنت الله علی حده بحجت با او بس نیامد سپر انداخت و برگشت کسی گفتش تو چندین

فضل و بلاغت با بیدینی بحجت بر نیامدی گفت علم من قرآن است و حدیث و گفتار مشایخ و او بدینها معتقد نیست و نشنود

و مرا شنیدن کفر او بچه کار آید مناظره بالضم با یکدیگر نگریستن در چیزی و باهم گر بحث کردن در چیزی و نظر او رند در چیزی

و علم در دار از دلیل بحث کنند ملاحده جمع ملحد بضم میم و کسر حای حمله بمعنی کناره گیرنده از این جدا بالکسر کوشش و سخت

بحث کردن لعنت الله علی حده یعنی لعنت خدا باد بر بحث کردن او اما لعن محروم از رحمة الله است و آن شخص لایق است

نه بر بحث فرموده است پس باید که لعن بمعنی عدم قبول باشد یعنی خدای تعالی او را مقبول هیچکس نگرداند تا آنکس

هم ملحد نگردد و بس آمدن و بر آمدن هر دو بمعنی کافی در جواب بود لغت سپر انداختن عاجز شدن علم ای علوم من بیت

آنکس که بقرآن و خبر زو نرهی ٭ اینست جوابش که جوابش ندهی ٭ بقرآن جزای بجواب قرآن و حدیث و همچنین

دانشمند مقابل جاهل و نادان نمیکند چنانچه جالینوس گفته است حکایت جالینوس حکیم ابلهی را دید دست در گریبان دانشمندی

زده بیحرمتی کرد گفت اگر این دانا بودی کارش با نادان بدینجا نرسیدی قطعه دو عاقل را نباشد کین و پیکار ٭

نه دانائی ستیزد با سبکسار ٭ اگر نادان بوحشت سخت گوید ٭ خردمندش بنرمی دل بجوید ٭ دو صاحبدل

نگهدارند موئے ، ہمیدون سرکش و آرام جوئی ، و اگر از ہر دو جانب جاہلانند ، اگر زنجیر باشد بگسلانند ا جالینوس
حکیم از جملہ ہشت حکیم ست کہ در صناعت مقتدای وی شاگرد ارسطاطالیس از قولات جالینوس حکیم ست کہ شرف
انسان بدان توان شناخت کہ بملابست اعمال دون و مرادات اخلاق حقیر اجتناب نماید و پیوستہ خاطر ویے بانتظام امور
مقصود باشد پیکار با او دیا ہر دو مارسی جنگ سبکبار بیو فر دخوار گر با وان آہ آخر البیت تغیر نہ دانای ستیز و با سبکبار ست
در دو بیت اول و دوم تقسیم آوردہ یکے ودعاقل و دیگرے دانا و سبکبار و در دو بیت آخر ہر شق بیان کردہ یکے دو صاحب جدل
و دیگر سرکش و آزرم جری و سوم مقابل اول دو جاہل دو صاحب جدل ای دو دانا نگہدارندہ موی ای رابطہ دوستی
کہ بقدر موی میان دو صاحب جدل باشد آنرا وقت منازعت نگہدارندہ و چنان نکنند کہ آن رابطہ را بگسلند ہمی
ددن بالفتح بار و کسر میم و تحتانی مجہول و بضم دال حملہ و سکون واو بمعنے ہمچنین کذا فی نور الدین آزرم بمد ہمزہ
و فتح زاء معجمہ و سکون رای حملہ شرم و حیا بمعنے خشم و تاب و طاقت و ظاہرہ آشکار او رحم و شفقت
و بزرگی و عزت و عدل و انصاف و راحت و سلامت و بمعنے نگہداشت و غم و اندوہ و مسلمان شدن و خواری
گذاشتن و کنارہ کذا فی نور الدین و اینجا مراد بمعنے شرم و حیا است مقابل سرکش بمعنے بے شرم و حیا ست
ہمیدون آہ اے چنانچہ دو صاحب جدل نگہدارندہ سوے ہمچنین یکے بے شرم و دیگرے با شرم نگہدارندہ موی
چنانچہ سابق گفتہ اند مصرعہ نہ دانای ستیزہ و با سبکبار الی آخر البیت الثانی اگر زنجیر باشد بگسلانند یعنی آنکہ
اگر فیما بین دو جاہل رابطہ دوستی بقدر زنجیر شکم باشد وقت منازعت آن زنجیر رابطہ بگسلانند و نیز نوشتہ کہ
دو دوست دانا کہ وقت اتحاد بر عیوب خود واقف باشند چون نزاعی فیما بین افتد حق آنست کہ ہیچ از عیوب
یکدیگر بر زبان نیارند تا وقت مصالحت از یکدیگر خجل نباشند و نیز رابطہ دوستی و آشنائی فیما بین آن باقی نماند
حکایت سحبان وائل را در فصاحت بے نظیر نہادہ اند بحکم آنکہ سالے بر سر جمعے سخن گفتی و اگر ہمان معنے
اتفاق افتادی لفظ مکرر نکردی و بعبارت دیگر گفتے و از جملہ ادب ندمای حضرت ملوک یکے اینست سحبان وائل نام
فصیح ست و بفصاحت و بلاغت ضرب المثل ست و آنرا سحبان بن وائل گویند کذا فی الرشیدی بعبارتے دیگر
گفتے پس باید کہ از تکرار سخن خاموش باشد و اگر بگفتن آن احتیاج افتد باید کہ بلفظ دیگر بر زبان راند بیت
اما نہ تکرار مطلق بلکہ تکرار سخن کہ خالی از فوائد ضروریہ باشد نہ مثل تاکید و تنبیہ سامع کہ او واضح
و تکرار سخنی کہ بعد از مدت مدید بر زبان آید و دور از فصاحت نباشد چنانچہ سحبان وائل بعد از سالے
بحرف تکرار دم زدے و این راہ مکروہ نہ پنداشتے و نیز باید دانست کہ تکرار لفظ بمعانی

مختلفه منافی فصاحت نیست بلکه کمال فصاحت ست و این در کلام چنانچه درین آیت لیس علی الذین آمنوا وعملوا
الصالحات جناح فیما طعموا اذا ما اتقوا وآمنوا ثم اتقوا واحسنوا والله یحب المحسنین پس تقوی اول از شرک ست و ایمان را
ذکر کرده است توحید ست و تقوی دوم تقوی از بدعت ست و ایمان که او ذکر کرده است قرار نسبت و جماعت و تقوی
سوم و از معاصی فرعیه است و چون استقامت برو دشوار است مقابل کرد آنرا باحسان و احسان طاعت و استقامت
بر تقوی از معاصی فرعیه است و چنانچه در صورت الناس که لفظ ناس مکرر واقع شده و آن را
هر لفظ معانی دیگر مقصود است و همچنین تمام قرآن مجید ندای حضرت ملکوت که اهل ظرافت و فصاحت
باشند چنانچه شیخ علیه الرحمة فرموده است **بیت** تو بر سر قدر خویشتن باش و قار + بازی و ظرافت به ندیمان بگذار
قطعه سخن گرچه دلبند و شیرین بود + سزاوار تصدیق و تحسین بود چو یکبار گفتی مگو باز پس + که حلوا چو یکبار خوردند
بس سخن گرچه دلبندای لطیفه و بذله و ظرافت و صناعت که مشتمل فائده ابتداء سامعین ست لیکن از انجا که
از فوائد ضروریه نیست باید که از تکرار آن نیز خاموش باشد تصدیق راست گوئی داشتن تحسین نیکو کردن و نیکو **حکایت**
یکی از حکمای شنیدم که میگفت هرگز کسی بجهل خویش اقرار نکرده است مگر آنکس که چون دیگری در سخن باشد همچنان
ناتمام گفته سخن آغاز کرد جهل خویش اقرار کرده باشد جهل نادانی و نادانستن همچنان ناتمام گفته یعنی هنوز آن شخص
سخن ناتمام گفته باشد بجهل خویش ای بنادانی **قطعه** سخن را سرست ای خردمند بن + میاور سخن در میان سخن +
خداوند تدبیر و فرهنگ و هوش + نگوید سخن تا نه بیند خموش + سر ابتدا و بن انتها را سخن را علامت اختصاص سخن ای سر
سخن ست و بن سخن تا نه بیند خموش غایت نگوید سخن ست الخ خداوند فرهنگ نگوید تا وقتیکه سامع را خموش از سخن نه بیند
قطعه تنی چند از نزدیکان سلطان محمود انار الله برهانه حسن میمندی را گفتند که سلطان امروز ترا در فلان مصلحت چه گفت
گفت بر شما هم پوشیده نباشد گفتند انچه با تو گوید بامثال ما گفتن روا ندارد گفت باعتماد آنکه داند که با کسی نگویم پس چرا همی
پرسید **بیت** نه هر سخن که بر آید بگوید اهل شناخت + بسر شاه سر خویشتن نباید باخت + نزدیکان سلطان محمود
ای مصاحبان او انار الله برهانه یعنی روشن کند خدای تعالی حجت برهان او را که در اعلای کلمه دین
و در دفع کفار لعین بیان کردی کذا فی بعض الشروح میمند بفتح هر دو میم متجانس نام موضعی ست از موضعات
غزنین حسن میمندی وزیر سلطان محمود فاعل گفت ثانی و ثالث حسن میمندی است چرا همی پرسید
که شما هم نخواهم گفت سر بالکسر و تشدید را یعنی راز سر بفتح سکون را رافارسی راس سر خویشتن نباید باخت
ای سر خود را باید باخت و راز سلطان اظهار نباید کرد که باسرار پادشاهان دم نزنده خاموش باشد **حکایت**

در عقد بیع سرای متردد بودم جهودی گفت آخر من از کدخدایان این محلت ام تمام وصف این خانه چنانچه هست از من
بپرس و بخر که هیچ عیب ندارد گفتم بجز آنکه تو همسایه باشی ق خانه را چو که تو همسایه است ۔ ده درم سیم کم عیار
ارزد ۔ لیک امیدوار باید بود ؛ که پس از مرگ تو هزار ارزد ؛ عقد بالفتح بستن آ مقرر کردن بیع بالضم خریدن
و فروختن و این اضداد است متردد اسم فاعل از تردد بمعنی شده آمد کردن کدخدایان جمع کدخدا بمعنی صاحب خانه
مراد باشنده آ از باشندگان قدیم این محلتم که تو با من همسایه باشی زیرا که مخالف اعنی که مخالف دین منی از اعاظم
عیوب خانه است کم عیار ناسره صفت سیم است ده درم ای بقیمت ده درم سیم ناسره می ارزد ازینجاست که قرب
و جوار نیک و بد در قیمت خانه اثر کند چنانچه در کتب فقه مسطور است هزار ارزد ای بقیمت هزار درم ارزد زیرا که هیچ ندارد
چنانچه یهودی گفته پس حاصل حکایت آنکه آدمی و صحبت ناجنس دم نزند و خاموش ماند تا مثل جهودی حرف از نشود
حکایت یکی از شعرای پیش امیر دزدان رفت و ثنا گفت فرمود تا جامه از وی بر کنند و از ده بدر کنند مسکین برهنه بسرما
همی رفت سگان در قفای او افتادند خواست تا سنگ بر دارد زمین یخ گرفته بود عاجز شد و گفت این چه حرامزاده مردمانند
اند که سگ را گشاده اند و سنگ را بسته امیر دزدان از غرفه بدید و بشنید و بخندید شعرا بضم اول و فتح ثانی جمع شاعر
بمعنی شعر گوینده ثنا گفت ای ثنا آن امیر در انواع شعر از قصیده و غزل و جز آن گفت فاعل فرمود امیر کنند بفتح
کاف تازی مشتق از کندن یعنی برکندن ای اخذ کنند و بکسر بدر کنند بضم کاف تازی مشتق از کردن بدر کنند آ اخراج
از ده کنند عاجز شد ای عاجز از سنگ برداشتن بسبب یخ گرفتن زمین گفت این بر سبیل مطایبه فاعل بشنید امیر است
امیر دزدان مطایبه شاعر بشنید و گفت ای حکیم از من چیزی بخواه گفت جامه خود می خواهم اگر انعام فرمایی
ع رضینا من نوالک بالرحیل **بیت** امیدوار بود آدمی بخیر کسان ۔ مرا بخیر تو امید نیست بد مرسان پوستین سالار
دزدان را بر وی رحمت آمد و جامه او باز فرمود و قبا پوستینی بر آن مزید کرد و درمی چند بر سر آن نهاد حکیم
بمعنی دانا نوال بالفتح عطا رحیل بمعنی کوچ اسم من یرحل رحلة و کلمه من بدل آ خشنودیم بکوچ بدل عطای تو
و این مصراع شعر تمثیل و بمعنی آنکه راضی ایم بگرفتن جامه خود بدل بخشش تو که چیزی دیگر بدهی جمعیت آ ندای رحم
از سبب عجز حال وی باز فرمود که جامه اش باز دهند قبا پوستین مرکب قبایی که از پوستین می سازند بر آن آ دفع سرما بر آن
مزید کرد ای بر جامه او زیاده کرده حاصل حکایت آنکه در مدح مذمومان و بدکاران دم نزند تا مامور فرا بیند
نشود **حکایت** منجمی بخانه خود در آمد یکی مرد بیگانه را دید با زن او بهم نشسته دشنام داد و سقط گفت فتنه و آشوب
بر خاست صاحبدلی برین واقف گشت و گفت **بیت** تو بر اوج فلک چه دانی چیست ؛

چون ندانی که در سرای تو کیست + منجم بالضم وتشدید جیم مکسوره ستاره شناس وحکیم منجوم کنند تو بر اوج فلک آه این
طعنه محض وفراغت است چه منجمین دعوی علم غیب نمیکنند تا اعتراض کرده شود که انچه در غایت عیب وبعد است و
عامی جنبش آن دارند وهر چه در نهایت شهاوت وقرب است ازان غافل وذاهل اند بلکه خواص وآثار ستارها
که دست قدرت بمحض ابداع در آنها ابداع نموده است وضد آن نتایج وثمرات منسوب بر ذات کواکب نسبت
در ابتدای بوحی معلوم شده بود ازان مطابق انچه بوجه مقرر شده است استدلال میکنند اگر استدلال خطا شود غالب
آنکه آثار به تخلف بظهور آید واز انجا که صدور آثار باختیار فاعل مختار جل شانه وعم نواله منسوب ومربوط است
نگاه باشد که ترتب نگردد واز آنکه اغلب کار بر نسبت رود وقدرت طارق نسبت شود کذا فی الحاشیه حاصل حکایت
آنکه در دیدن اهل خانه شود نکنند وشفقت نورزد تا خود را وزن خود را خوار نکنند حکایت خطیبی کریه الصوت خود را
خوش آواز پنداشتی وفریاد بیهوده برداشتی گوئی نعیق غراب البین در پرده الحان اوست یا آیه ان انکر الاصوات
الحمیر در شان او بیان نوعی از خاموشی است ای هر که بد آواز باشد باید که او خاموش اند وبانگ بلند نکنند تا خود را
خوار نگرداند ومردم را در آزار رنید از خطیب خطیبی خواهند که کریه الصوت بد آواز وفریاد بیهوده برداشتی بنا بر آنکه وهم
داشت که مردم آزار از حظ میگیرد ونعیق بعین مهمله ومعجمه بانگ کردن زاغ واینجا یعنی مطلق آواز ست غراب البین بفتح
با موحده وسکون یای تحتانی یعنی زاغ جدائی وآن نوعی از زاغ است که منقار وپای سرخ دارد واو را غراب البین
بر آن گویند که بین بمعنی توشه فراقست وغراب را نطق چنانست که چون مرد از خانه بیرون آید وآن غراب
ملاقی شوند دلالت کند بر فراق در میان آن مرد ومطلوب او کذا فی بعض الشروح پرده معروف بمعنی سرود والحان
بالکسر خوش خواندن قرآن وخوش خوانی وی است بنا بر خوش خوانی کردن وبالفتح اواز خطا بای فریاد گوی نعیق
یعنی بد آواز بود که گویا آواز زاغ جدائی در پرده وکر برغم او بود واگر الحان بفتح باشد پرده حجاب خواهد بود که گویا آواز
زاغ در حجاب آواز بااوست آواز های اوشل آواز غراب البین اوست ان انکر الاصوات آیه یعنی بدترینکه
منکر ترین آوازها آواز ست اهر آئینه آواز خر است شان بالفتح وسکون همزه خمت وکار شیان بالف خواندن یعنی
کار وحال در مرتبه یعنی در باب شان اوست یعنی آیت مذکور گویا که در حق او واقع است او انتق الخطیب الحمیر الفوارس
که صورت بیه اصطرخ فارس ینق من باب ضرب آواز خرد مکسر تین یعنی ست وران ابو الفوارس کنیت
این خطیب است الخطیب الف لام دران عهد است وفاعل یجاوز ومجرور خبر مقدم صوت ستو
جمله اسمیه جواب اذا میدنعل مضارع از هدیه بتشدید دال شکستن وویران کردن اضطراخ

بفتح کاف وضم همزه شهریست قطع از ولایت فارس پایتخت دارا و لشکرگاه سلیمان علیه السلام اصطرخ بغیر همزه
واصطخر بتقدیم خا بر را آمده واصطخر بحذف همزه نیز درلغت آمده کذا فی الشرفنامه اصطخ بفتح وحذف را نیز آمده کذا
فی المدار ای وقتیکه آواز خر میکرد خطیب ابو الفوارس مراد را آواز بود که ویران میکرد قلعه اصطخر فارس
یعنی وقتیکه باواز آمدی مردم اضطراب از زشتی آن از جان و تن بگریختندی و آن شهر ویران ساختندی دور
شرح عربی چنان آورده که ذا رفع الخطیب المذکور رنیه من فرط قوته وخشونته اصطخر فارس مع استحکامه اذا
بالصوت القوی وتاثیر فی هدم البناء ولهذا الیستعان فی فتح الحصول باصوات الکبونات مردم قریه لعلت
جاهی که داشت بلیتیس همی کشیدند واذیتش مصلحت نمی دیدند تا یکی از خطیب های قدیم آن اقلیم که باو
عداوتی نهانی داشت بپرسیدنش آمد گفت ترا بخواب دیدم خیر باد گفت چه دیدی گفت چنان دیدم که ترا آواز
خوش شده است ومردمان از انفاس تو در راحت خطیب اندرین سخن بیندیشید وگفت واینچه مبارک خوابیست
که تو دیدی ومرا برین عیب واقف گردانیدی معلوم شد که آواز ناخوش دارم وخلق از بلند خواندن من در رنج و زحمت اند
عهد کردم که ازین پس خطبه نخوانم مگر باهستگی قریه بفتح اول ویا تحتانی ده وشهر ودر بعضی نسخه قریه بضم اول ویای
موحد یعنی خویشی ونزدیکی مردم قریه ای مردم نزدیکی یعنی بهمسایه بلیة سختی ورنج اذیت بروزن بلیت ایذا وبلا
وادنش مصلحت نمی دیدندای آوازرا دلسبب عزل ومنع صلاح نمی دیدندی خیرباد خیر باد از بیننده خوابی تابعبیر
نقدام کپ این خطیب یعنی خوش آواز زد آسودگی خلق هرگز نخواهد شد بر کپ خطیب انفاس جمع نفس بفتحتین یعنی دم و
مراد از سخنان وکلام اوست ق از صحبت دوستی برنجم + کاخلاق بدم حسن نماید + عیبم هنر وکمال بیند + خارم گل ویاسمن نماید
کو دشمن شوخ چشم بیباک + تا عیب مرا بمن نماید + یا دوستی خارسی موصله است ومصراع ثانی صله برنجم جله برنجم زیرا که اخلاق بد در تن
مستقر خواهد ماند خار مراد از عیب گل یاسمن کنایت از هنر است وفاعل هردو نماید وبیند دوستی است وفاعل نماید در
بیت ثانی وثالث دشمن است تا عیب مرا بمن که نماید ومن آن عیب از بر اندازم ودر ازان احتراز نمایم واین قطعه
انتقال شیخ است از منا خطیب بخطیب دیگر بسوی مواعظت سخن فیه وخلی ندارد و وردی کان عمر بن الخطاب رضی الله
عنه یقول رحم الله امرا رهی الینا عیوبنا وکان اصحاب النبی صلعم یحیلون عیوبهم یذیا فیما بینهم یریدون لاصلاح
کذا فی الشرح العربی **حکایت** یکی در مسجد سنجار بطوع بانگ نماز گفتی باوازیکه مستمعان را از و نفرت گرفتی وصاحب مسجد
امیر بود عادل ونیک سیرت نخواستش که دل آزرده گردد گفت ای جوانمرد این مسجد را موذنانند قدیم که هر یکی را از ینان
پنج دینار راتب است ترا ده دینار میدهم تا جای دیگر بروی برین اتفاق افتاد پس از مدتی نزد امیر

باز آمد و گفت ای خداوند برمن حیف کردی که بده دینار ازین بقعه بیرون کردی آنجا که رفته ام بیست دینارم میدهند که
جای دیگر برو قبول نمیکنم سنجار بادول مفتوح وجیم بالکسر نام قلعه در نواحی که تولد سلطان سنجر در انجا واقع شده و موضع
رغبت و در بعضی نسخ بطوع واقع ست آبدن و شاهراه و در شرح عربی شرح ست بدون الاجرت نفرت بالفتح رمیدن
شین نخواستش راجب یکی راتب روزمره وظیفه معتاد اتفاق افتاد ای مقرر شد حیف بالفتح جور و ستم بقعه
بالضم و سکون دوم پاره زمین و در عرف هر دو قبضه استعمال کنند امیر بخندید و گفت زنهار نستانی تا به پنجاه
راضی نشوند بیت به تیشه کس نخراشد ز روی خاره گل * چنانچه بانگ درشتی تو میخراشد دل * خراشیدن بمعنی
تراشیدن حاصل بیت آنکه خراش بانگ درشت تو دل را زیاده تر از خراش تیشه سنگ راست حاصل حکایت
آنکه شخص آواز ناخوش خاموش بود والا از آهسته گوئی بانگ بلند نکند تا مردم از و نفرت نگیرند و حکایت آینده اثبات
این مطلب ست حکایت ناخوش آوازی ببانگ بلند قرآن همیخواند صاحبدلی بر وی بگذشت و گفت ترا مشاهره
چندست گفت هیچ نگفت پس چرا خود را چندین زحمت ندهی گفت از بهر خدا گفت از بهر خدا مخوان بیت گر تو قرآن برین نمط
خوانی * ببری رونق مسلمانی * مشاهره ماخوذ از شهر ست بمعنی ماه یعنی انچه هر ماه میداده باشند که ماهانه و ماهیانه و ماهگانه
میگویند و مسانیه بسین مهمله از سنه است یعنی انچه هر سال برسانند که سالانه گویند و میاومه از یوم یعنی انچه هر روز دے
مقرر باشد که یومیه و روزینه گویند و قیاس آنکه بماهانه و سالانه و روزانه میتوان گفت اما مشهور نیست و همچنین ماهنه
کذا فی الحاشیه گفت هیچ مشاهره نیست نمط بمعنی اسلوب ببری رونق مسلمانی بسبب آنکه هیچکس شنیدن
قرآن ازین نخواهد شد و با مر اذا قرئ القرآن فاستمعوا اینجا نخواهند دیگر ابست آواز قرآن مکروه شود و دیگر ابست قرآن
کافر خواهد شد و در اسلام نخواهد ماند **باب پنجم در عشق و جوانی** یعنی در بیان عشق و احکام آن و لوازم جوانی
و آثار آنست بدانکه محبت بمعنی میل دل ست بچیزی با فراط ست آنرا عشق خوانند و اگر بتفریط ست آنرا
هوس نامند و دل واسطه است میان روح و بدن و مورد لطافت و کثافت پس وقتیکه لطیف باشد بمقتضای
مدح میلان کند و چون کثیف بود معقود بدان میگراید و بمقتضای روح گاهی باصل خود باشد بی واسطه عرضی
از اغراض و بشائبه لذت از لذات چنانچه تقاضای طبع بعنصر خویش آن اصل عبارت از هستی مطلق و وجود
صرف ست و پیداست که مقید بفرح مطلق و گاهی بوصل اصل چنانچه تقاضای آتش بهیزم تا از ایجاد با شتعال
در آید لیکن هرگز خود پرواز نماید چه انجاد پرواز ندارد چه آتشی که در انگشت ست پرواز نکند بوسیله هیزم مشتعل نگردد
و آن ذات انبیاء و اولیاست علیهم الصلوة و السلام و گاهی بجنس خود چنانچه تقاضای حکیم بحکیم و عالم بعالم و پیر به پیر

وجوان بجوان وکودک بکودک وغیرهم وجنس روح اشیای لطیف ست مثل حسن لطیف گفتار لطیف آواز لطیف
وسماع وادی وغیره ذلک که روح اختیار بسوی آنها بر نشند ودل بر نهاد بدانها مقصود بدل بغیر
غرض حیوانی ولذت را نظر در آرد مثلاً اگر دوستی را دوست گیرد وغرض حیوانی در میان آرد وحسن محبوب بازد
لذت شهوت تلاش کند واگر بسماع گوش کشاید باید به مانند حسرت خورد تلذذ وجد نماید واگر گلهای خوش ببیند بنی
بمد خوشبوی کسوت او بیان را طلب آید وطلب صحبت ایشان نماید پس دوستی روحانی باقی هست وهرگز فنا نه ببیند
ودر هیچ مانع وممتنع نگردد وبهیچ حجاب محتجب نگردد وهمواره در ترقی بود ودوستی نفسانی یا بغرض باشد وچون غرض
بحصول رسید دوستی بسر آمد گردید پس شیخ علیه الرحمة والغفران از عشق دوستی روحانی اراده فرموده است که موقوف
بر پیری وجوانی نیست بلکه در هر آنکه این آتش اشتعال پذیرد وجوان در گیرد چنانچه حضرت مولوی جامی
علیه الرحمة فرموده است **فرد** عشق آتش ست پیر وجوان را خبر کنید ؛ من بخبر شدم دگر آنرا خبر کنید + وهرگز
از لذات ایشان خبر نبرد واز جوانی دوستی نفسانی مراد نمود زیرا که طلب تلذذ جوان را می‌باشد وکودکان
را از لذت خبر نیست وپیر از ابر لذت قدرتے نے پس هر که عاشق باشد باید که عشق خود را بدین طریق که مسطور ست
رساند زیاده بر حصول غرض منظور باید مگر آنکه تبارک وتعالی آن غرضمندی او را به بغیر رضا آرد ومجازاً بحقیقت
رساند وهوس را بعشق تبدیلی فرماید والله اعلم بالصواب وحد الشباب من البلوغ الی خمسة وثلثین وبعده کهولة
الی خمسین وبعده شیخوخة وقیل الانسان فی الرحم جنیناً واذا ولد ولیداً واذا مضی علیه زماناً فطیلا سمّے طفلاً وبعده
جنیناً وبعده مراهقاً وبعده غلاماً الی ان یبلغ سبع عشر سنة ثم منه کهلاً الی احدا وخمسین ثم منه شیخاً الی آخر العمر
کذا فی شرح العربی **حکایت** حسن میمندی را گفتند که سلطان محمود چندین بنده صاحب جمال دارد هر که یکے بدیع
جهانے اند چگونه است که با هیچکس از ایشان میلے ندارد چنانچه با ایاز که زیاده حسنش نیست گفت هر چه
در دل فرود آید در دیده نکو نماید بدیع بالفتح عجیب وشگفته ونو یاده زیاده صفت مقدم حسن هر چه در دل فرود
آید او دل جا کند وعزیز آن شود در دیده نکو نماید زیرا که جوارح تابع دل اند ؛ **قطعه** هر که سلطان مرید او باشد
گر همه بد کند نکو باشد ؛ وانکه را پادشه بیندازد ؛ کسش از خیل خانه ننوازد ؛ مرید خواهنده وارادت دارنده خیل خا
از قبیل تنگ اضافت ست مثل صاحب دولت وصاحب دل ولهذا یکجا نویسنده هر که سلطان الخ پس سلطان
مثل دل ست که سلطان جوارح ست نکو باشد نزدیک آن سلطان **قطعه** کسے بدیده انکار گر نگاه کند ؛ نشان
صورت یوسف دهد بنا خوبی ؛ دگر بچشم ارادت نگه کنے در دیو ؛ فرشته ات بنماید بچشم کروبی ؛

نشان بناخوبی دادن عیب گوئی کردن و فاعل و بد کننده ٭ شاید کسی ست کردی صفت فرشته است اے
مثل فرشته کردی مینماید و تخفیف الراء الملائکة المقربون و تشدید راء برای شعر ست وحاصل حکایت
این قطعه در وے بیان دو کلمه است که دیدن بدرستی و راوت خوش ست و دیدن بدرشتی و انکار عیب نماست
حکایت گویند بنده را خواجه نادر الحسن بود بادی بسبیل مودت و دیانت نظر داشت یا یکے از دوستان گفت
دریغ این بنده من با حسن و شمائلے که دارد و اگر زبان دراز و بے ادب نبودی انتقال از تقریب سخن بنده را
باز بحکایت بنده دیگر ٭ خواجه بنده برای وحدت ست که در دیگران کم یافته شود بسبیل مودت و دیانت
٭ بطریق شهوت و خیانت شمائل عادت باز خلقها و اینجا مراد خلقت و صورت خوب ست چه عادت اگر زبان
دراز و بے ادب نبود اگر زبان دراز شرط آه و جزای وی محذوف ست اے بهتر بودے یعنی افسوس ست
بران بنده من با وجود حسن شمائل که دارد زیراکه زبان دراز ست و بے ادب نبودے بهتر بودے گفت اے برادر چون
اقرار دوستی کردی توقع خدمت مدار که چون عاشقے و معشوقی در میان آمد مالکے و مملوکے برخاست **قطعه** خواجه
با بنده پری رخسار ٭ چون درآید ببازی خنده ٭ چه عجب گو چه خواجه حکم کند ٭ وین کشد باز ازچون بنده ٭ توقع امید
ای امید خدمت و آداب عاشقے مالک و معشوق مملوک دین ای خواجه بار هاش اے بار آن بنده **حکایت**
پارسائی را دیدم که بمحبت شخصے مبتلا شده رازش از پرده بر ملا افتاده چندانکه ملامت دیدی و غرامت کشیدے
ترک التفات نگرفتے و گفتے **قطعه** کوته نکنم ز دامنت دست ٭ ور خود بزنی به تیغ تیزم ٭ بعد از تو ملاذ و ملجائم نیست
هم در تو گریزم ار گریزم ٭ بیان خواص عشق ست که در تقوی و علم امتیاز ندارد رازش اے راز عشق و محبت
او بر ملا بالفتح والکسر آشکارا ملامت من اللوم والمقال تین الغلال و غرامه من الغرائم الشر الدائم والعذاب کذا فی
شرح العربی ملامت دیدے و غرامت کشیدے از محبوب و رقیب و غیرهما بعد از قواش بعد از عاشق شدن بر تو ملاذ
پناه گرفتن بچیزے یا بکسے ملجا بالفتح و بضم پناه گرفتن ار گریزم از تو هم در تو گریزم ار گریزم یعنی اول خود
گریزے ست خیر نبوده انچه بگذرد باید کشیده هرچه دار و شده باید دید و اگر بالفرض گریزد واقع خود جانب
جانب دیگرے نخواهد بود بلکه گریز هم بجانب تو باشد که جانب دیگر اصلاً در نظر نیست و توجه بغیر الکلیه بسبب
استیلائے محبت از لوح سینه محو نشده و علامت کمال محبت همین ست که التجا بغیرے نکند چنانچه طفل را در
نسبت بمادر میباشد که چند مادرش بزند و زجر میکند باز گریزان دل بهان طرف میرود و دیگر طرف رجوع نمی کند چنانچه
در آیت کریمه ففروا الی الله اشاره بدین معنے واقع شده یعنی تعلق و دید آنجناب بمرتبه پیدا کند که فرار از وے

هم بجانب سبحانه بوده باشد بارے ملامتش کردم که عقل نفیست را چه شد که نفس خسیس برد غالب آمد زمانے
بفکرے فرو رفت و گفت ق هر کجا سلطان عشق آمد نماند + قوت بازو و تقوی را محل ؛ پاک دامن چون
زند بیچاره ؛ افتاده تا گریبان در وحل ؛ نفیس بالفتح گرانمایه و مال بسیار و چیزے عزیزه دلپسندیده و قیمتی
و مرغوب و نفایس جمع آن عقل نفیست ای هوس پاک دانندید و تقوی خسیس ناقص و زبون و فرومایه
لفظ نماید و مرید با مصراع ثانیست این محل و قدرت قوت بازوی تقوی نماند آنکه محرمات و گمرویدان رد
بیگانگانست اما دهینکه سلطان عشق جای نزول کرد آنجا تقوی چه هنر نماند و در دیگر بزی آه وحل بفتحتین خلاب
یعنے گل نرم و تر پاک دامن آن پاکدامن از وحل افتاده الخ صفت بیچاره حکایت یکے را دل از دست رفته بود
و ترک جان گرفته و مطمع نظرش جائے خطرناک بود و در ورطه هلاک نه لقمه مقصور شدی که بکام آید مرغی که بدام افتد بیت
چو در چشم شاهد نیاید زرت ؛ زر و خاک یکسان نماید برت ؛ بیان برون عشق ست مرعالم را دل از دست رفتن یعنے
عاشق شدن و ترک جان گفته ای از مردمان نیند شیند مطمع نظر به تجرید یعنے جائے التت جای نظر ورطه بالفتح گلے
که در وے ستور افتد و نه خیزد و بعد ازان مستعمل ست و در ما نحن فیه مستعمل فارسیان مراد ست اے گرداب هلاک جائے
خطرناک ای معشوق او جای سخت بود زیرا که معشوق شهزاده بود آن نه مرغی مقصور شدی که بدام افتد یعنے معشوقش
شخصے فریب خورده حیله رس بود که بفریب عاشق فریفته شود و یا بحیله اش گرفتار آید و فریب عاشق و حیله زر ست
زر و خاک چه زر و در نظر عاشق محض برابر است که وسیله تلاقی و ذریعه ملاقات تواند شد هر گاه نتواند معشوق را بستدن
زر و خاک دارد برابر خوارست کذا فی الحاشیه یاران بنصیحتش گفتند از ین خیال محال تجنب کن که خلقے هم بدین
هوس که تو داری اسیر اند و پای در زنجیر مجنون بنالید و گفت بیت دوستان گو نصیحتم نکنید ؛ که مرا دیده برارادت
اوست ؛ جنگجویان بزور پنجه کتف ؛ دشمنان را کشند و خوبان دوست ؛ از ین خیال محال یعنے عاشق شدن
بر شهزاده تجنب و دور شدن از چیزے این هوس آے عشق شهزاده پای در زنجیر اے بسیار خلق ست که بسبب عاشقے
شهزاده در پاے ایشان انداخته و به بندخانه کرده بدان خانه البته خواهند انداخت که مراد بدالخ اگر زنجیر در پاے کنند هم
رضامندام اگر در بندخانه هم اندازند راضی ام خوبان دوست مے کشند شرط مودت نباشد باندیشه جان دل از مهر
جانان برگرفتن قطعه تو که در بند خویشتن باشی ؛ عشق بازی دروغ زن باشی ؛ گر نشاید بدوست ره بردن ؛
شرط یاری ست در طلب مردن خ مودت ای کمال موت که عشقت باندیشه جان ای بفکر جان و هلاک تو که در
بنده آه ای خویشتن دار میباشی از هلاک عشق بازی اے عشق کنی و این معطوفست بتقدیر حرف

عطف بر مصراع اول ای خویشتن دار باشی عشق کنی و دروغ زن باشی و دروغ زن آگاه بود دعوی عشق
کردن باید الخ ای بدوست جسر نیامدن در طلب مردن شرط عشق ست بیت گر دست رسد که آستینش گیرم ؛
ورنه بروم بر آستانش میرم ؛ آستین گرفتن بدوست وصل گردن دین آستینش راجع بدوست است و جزای گر دست
رسد محذوف است ای انبرست باره ای یکبار سرم بموت خود یا القتل دوست یعنی یکبار بر آستانه او خواهم مرد
بیشتر آورده اند متعلقانش که نظر در کار او داشتند و شفقت بر روزگار او پندش دادند و بندش نهادند بیهوده نکرد بیت
دردا که طبیب صبر میفرماید ؛ وین نفس حریص را شکر میباید ؛ صبر بالفتح و کسر یا موحده عصاره درختیست تلخ و سکون با هم جائز
نیست مگر در ضرورت شعر و عبارت از ترک دوست شکر القال بار قطعه آن شنیدی که شاهدی بنهفت ؛
با دل از دست رفته میگفت ؛ تا ترا قدر خویشتن باشد ؛ پیش چشمت چه قدر من باشد ؛ چون ازین عبارت که
پندش دادند و بندش نهادن سودی نکرد مفهوم گردید که این عاشق بیچاره از خودی بکمال بر آمده بود و او را
در نظر او هیچ قدری نبود برای اثبات آن شیخ علیه الرحمه این سخن آورده که آن شنیدی الخ آخر البیت پس عاشق
بحالیست که از حق خودی و وجود تمام فانی گردد بنهفت ای پوشیده از مردم دل از دست رفته ای بیت ثانی مقوله
قول ست تعدد خویشتن باشد ای خود را منظور آری و ثبات خود ملحوظ داری فانی مطلق نگردی الحکایة پادشاهزاده
را در منظور نظر ابر و خبر دادند که جوانی بهترین مداومت مینماید خوش طبع و شیرین زبان لطیف و نکته های غریب میگوید
معلوم میشود که شوری در سر دارد و سوزی در دل پسر دانست که دل آویخته اوست و این گرد بلا انگیخته او مر بجانب
او راند جوان چون دید که نزدیک او عزم آمدن دارد بگریست و میگفت بیت آنکس که مرا بکشت باز آمد پیش
مانا که دلش بسوخت بر کشته خویش ؛ مداومت همیشگی کردن را مداومت مینماید ای همیشه آمدن میکند شور آشوب
و غوغای عشق در سر و سوز پسر آن شهزاده دل آویخته اوست ای عاشق میل جنت و این گرد بلا انگیخته ای
آفت که بر دل آن عاشق استیلا یافته است برانگیخته منست جوان ای جوان عاشق بنزدیک او ای بنزدیک
من میگفت او بفرصت آمدن آن شهزاده میگفت بیت مقوله قول ست بکشت ای بهیجان آورده و بهجر تمام
رسانده نا یا مانا الف اخیر برای کثرت ست و لهذا بمعنی تحقیق آمده و در مدارست که مانا بمعنی وسے وهمانا
بزیادت ها آمده است چندانکه ملاطفت کرد و پرسید که چونی از کجائی و چه نام داری و چه صنعت دانی جوان در قعر بحر
مودت چنان غرق بود که مجال دم زدن نداشت بیت اگر خود هفت سبع از بر بخوانی ؛ چو آشفتی الف با تا ندانی
سبع بضم سین مهمله و احدی السبعة کالثمن واحد من الثمانیه و هفت سبع کنایه است عن تمام المصحف و ذلک لان

قسموا القرآن فی زمن الحجاج الی ثلثین جزأ او قسموا ایضا الی سبعة اقسام کما روی عن سلف الصالحین من ختم القرآن علی هذا الترتیب الذی نذکره ثم دعا یقبل حاجته بقدر یوم الجمعة من اوله الی سورة الانعام ویوم السبت من سورة الانعام الی سورة یونس ویوم الاحد من سورة یونس الی سورة بنی اسرائیل ویوم الاثنین من سورة بنی اسرائیل الی سورة العنکبوت ویوم الثلثاء من العنکبوت الی سورة الزمر ویوم الاربعة من سورة الزمر الی سورة الواقعة ویوم الخمیس من سورة الواقعة الی آخره

از بر بالفتح همزه یاد کرده آنرا حفظ خوانند چو آشفته ای عاشق شدی الف تا با ای الف تا بی هم نخواهی دانست یا گفته من چرا سخن نگوئی که من نیز از حلقه در دل تیام ملکه حلقه بگوش ایشان آنکه بقوت استیناس محبوب از میان تلاطم امواج محبت سر برآورد و گفت **بیت** عجب ست با وجودت که وجود من نمانده تو بگفتن اندر آئی مرا سخن بماند: این بگفت و نعره بزد و در حال جان تسلیم کرد فرد عجب از کشته نباشد بدر خیمه دوست: عجب از زنده که چون جان بدر آورد سلیم نه از حلقه درویشانم ای از جماعت ایشانم حلقه بگوش غلام استیناس محبوب بمحبوب آی نزدیک آمدن و الفت امواج محبت اس امواج بحر محبت تو بگفتن اندر امعطوف ست بیاد وجودت که وجود من بماند ای باد بود تو وجود من بماند و بگفت و رای وصال دگفتار گو بماند عجب ست تسلیم کرد ای حواله محبوب ساخت تو پرورش خیمه بالفتح خانه که از جامه و پشمینه سازند بکسر جاء و یاء مجهول شهرت دارد و بفتح اولی ست و لفظ عجب بیت کذا فی الحاشیه و اینجا مراد بمعنی خانه مطلق سلیم بالفتح سلامت

حکایت یکی از متعلمان کمال بهجتی داشت و طیب لهجتی و معلم از انجه که حس بشریت با حسن بشره او میلی داشت زجر و توبیخ که بر کودکان دیگر کردی در حق او روا نداشتی و وقتیکه بخلوتش دریافتی گفتی **قطعه** آنچنان در تو مشغولم ای بهشتی روی که یاد خویشتنم در ضمیر می آید ز دیدنت نتوانم که دیده بربندم + وگر مقابله بینم که تیر می آید حکایت درین حکایت بست درشتی متعلم بمعنی شاگرد و اسم فاعل مشتق از تعلم بمعنی از کسی آموختن آگاه کردن کسی بهجت بالفتح خوبی و شادمانی کمال بهجت ای کمال خوبی صحت بالفتح اول و سکون دوم زبان طیب لهجت خوبی زبان ای خوش آواز معلم بمعنی استاد اسم فاعل از تعلیم بمعنی کسی را آموختن حس بکسر حاء معطله و تشدید سین معطله دریافتن یکی از حواس خمسه نام قوتی از خمیس بشریت ست یعنی میلان بشریت ست و خلاصه اوست که البته بسوی حسن و تلذذات خود میلان کنند و از لذات خویش بهره ور شوند خلاف حیوان از تلذذ و عبر نباشد و در تلذذ و برود که حس بشریت بیان از انجاست بشره بفتحتین ظاهر پوست تا دمی حسن بشره او حسن چهره و غیره اعضا میلی داشت ای اتفاقی داشت زجر بالفتح ترسانیدن و از کار باز داشتن تو بیخ بالفتح تندی و سرزنش کردن خلوت تنهائی بهشتی روی ساده چه در بهشت هیچکس را محاسن در لحیه نباشد که با خویشتنم در ضمیر می آید یعنی کمال استیلای عشق ستی که بیان ازین نفس خود مگر مقابله بینم که تیر می آید زیرا که عاشق شاهد معشوق

بر هر شیء ترجیح است خواه ضار شد خواه نافع بار آنچه گفت در باب درس من اجتهاد میکنی در آداب نفسم همچنان تامل فرمائی
تا اگر در اخلاق من ناپسندی تا که مرا پسندیده نماید بران اطلاع بخشی که به تبدیل آن سعی کنم گفت ای پسر این سخن
از دیگری پرس که آن نظر که مرا با تست جز هنر نمی بینم قطعه چشم بداندیش که برکنده باد ؛ عیب نماید هنرش در نظر ؛ ور هنری داری
و هفتاد عیب ؛ دوست نبیند بجز آن یک هنر ؛ بار ای یعنی وقتی در باب درس من ای در حق خوانیدن من نفسم
ای ذات من فاعل گفت و دوم متکلم است آن نظر که مرا با تست آه آن واسطه آن نظر و محبت عشق جز هنر در تو نه بینم که آن نظر
که آن علت از دیگری پرس است که برکنده باد جمله دعائیه است در حق چشم بداندیش شین هنرش مضاف الیه در نظر ست او قطعه
که آن چشم بداندیش هنر را عیب نماید دوست ده نبیند آه که چشم عداوت نظر بسوی عیب ست و چشم دوست ناظر بسوی هنر کمال حکایت
شبی یاد دارم که یار عزیزم اندر در آمد بیخبر از جا برجستم که چراغ بآستینم کشته شد با خود گفتم آنچه حکایت در بیان بیخبر نیست بجز ابخبر از خود
بسبب حضور دوست از جا برجستم برای تعظیم دوست شعر اما فی الذی اعنو فی عکس الدجی ؛ فقلت له اهلا و سهلا و مرحبا ؛ اتی
بالفتح همزه و تاء فوقانی مفتوح یعنی آمد ابو بالفتح همزه و سکون باء و فتح واو از بوالت بفتحتین بمعنی خواستن و دوست
داشتن ست و بالضم و الف مقصوره تاریک شدن و تاریکی عکس الدجی ای پرتو ی تاریکی فی عکس الدجی ظرف
متعلق اتانی یعنی آمد مرا در پرتو تاریکی آن کسیکه دوست دارم او را اهلا و سهلا و مرحبا این کلمات او را در محاوره عرب شایع
است که وقت قدوم مسافر میگویند و این الفاظ در ترکیب مفعول فعل محذوف ست یعنی آیت سهلا و حلیت سهلا و سهلا ای
جب مرحبا یعنی آمدی آن سزاوار که پامال کرد زمین را آسان و فراخ کرد رزق و مرحبا مصدر میمی رحب بمعنی فراخی
و این دعا بفراخی رزق و معیشت ست و وجه ایراد این شعر تمثیل حال وقوع یار در تاریکی و خطاب بدوست و زبان
حالت اوست و پیدا ست که آمدن یار و روشنی چراغ بود و پس از آمدن چراغ کشته شده اند اعتاب فرمود چراغ کشته و نیز لفظ
با خود گفتم و دلیل واضح ست شعر سری طیف من یجلو بطلعته الدجی ؛ خیالا یواتی علی اللیل هادیا ؛ سری بفتحتین فعل
ماضی از سری بالفتح بمعنی شب رفتن طیف بالفتح خیال و آمدن خیال در خواب یجلو فعل مضارع از جلا بمعنی زدودن
و فاعل یجلو ضمیر مستتر ست که من خیالات منسوب بغول سرایت آمد در قوت مخیله من یواتی فعل مضارع از مواتات ست
بمعنی وفا کردن و فاعل فی ضمیر ایست که راجع ست بمن علی بمعنی فی ست و هادیا حال از فاعل یواتی ست یعنی
شب آمد خیال کسی در قوت مخیله که مبرد بصورت تا شود تاریکی را در روشن میکرد و وفا میکرد من بعد راه یافته میشود
وصورت و قوم دوست را تبدیل و تغییر نمودن بسبب محال دانستن آمدن اوست و ظاهر چنانچه مولوی جامی علیه الرحمة
از زبان زلیخا هم وقت مواصلت وی به یوسف علیه السلام بعد خریدن فرمود بیت به بیداریست یارب یا بخوابست ؛

که جان من زجانانا کامیابست ۞ و نیز مقوله شیخ الرحمة که شگفت آمد از بختم که این دولت از کجاست اثبات
انجمیست دو وجه ایراد این شعر برای ابلادحی ست الطلعت و دست و این شعر از رد قصیده است زیراکه در بیان شان
نافه بیت وشتمل اند بر دو حالت و در حاشیه میر علیه الرحمة یک بیت چنین آورده که سری طیف من یجلو الطلعة الدجی
فقلت له اهلا و سهلا و مرحبا و شرح عربی چنین آورده که سری طیف من یجلو الطلعة الدجی شگفت از بختم که این دولت از کجا
دگفته که این شعر ملمع ست شگفت آمد از بختم که این دولت از کجاست نشست و عتاب آغاز کرد که چرا
دران حالیکه را دیده چراغ دو دستی گفتم گمان بردم که آفتاب برآمد و نیز ظریفان گفته اند
قطعه چون گرانی به پیش شمع آید ۞ خیزش اندر میان جمع بکش ۞ ور شکرخنده ایست شیرین لب ۞ آستینش
بگیر و شمع بکش ۞ شگفت آمده آه یعنی بخت من لایق این دولت از کجاست گمان بردم که آفتاب برآمد یعنی معشوق را
بمنزله آفتاب مغرب دمود گرانی بیای فارسی با کل شمع و جمع در حاشیه و شرح و بیت گران شخصی که دیدن آن بروگران
گران آید خیزش راجع بگرانی شکرخنده شیرین لب آمعشوق و شخص صاحب حسن خشن آستینش راجع بشکر خنده
آستینش بگیر اه ای در قبضه خود کن که عبادا و ترا زیکی از دی باز مانی حکایت یکی دوستی از مانها ندیده بودم گفتم
کجای که مشتاق بودم گفت مشتاق به که ملول قطعه دیر آمدی ای نگار سرمست ۞ زودت ندهم ز دامنت دست ۞ معشوق که دیر
بیند ۞ آخر به زانکه سیر بیند انتقال ست از آمدن دوست بحکایت آمدن دوست دیگر ملول اول یکی ست ظاهل گفت ثانی
دوست ملول آ اول از کثرت دیدن و شنوی تنظم نیز مذکور ست و مطلب واحد ست پس بیت اول مقوله عاشق ست
و ثانی مقوله معشوق حکایت شاهد که با رفیقان آید بجفا کردن آمده است بحکم آنکه از غیرت و مضادت عالی بنا نرا
جبلتی فی رفقه لسنرد فی ۞ وان جنت فی صلح مانت محارب ۞ الخ ایضاً انتقال از حکایت آمدن دوست با آمدن دوست دیگر
بجماعت رفیقان مضادت بالضم با کسی دشمنی کردن کذا فی الکشف رفقه بالضم را مهمله و سکون فا بکسر را نیز آمده
اسم جمع است بمعنی گروه همسفر لسنر دی متعلق جبلتی ان وصلیه است یعنی وقتیکه بیا در جماعت همسفران بجهت آنکه زیاده
و ملامت نمانی و اگر چه آمده باشی در صورت صلح پس با وجود آن غیر تو جنگ کننده باشی بیت بیک نفس که برآمیخت
یار با اغیار ۞ بسی نماند که غیرت وجود من بکشد ۞ بیت اول مقوله شیخ علیه الرحمة است بخطاب معشوق بعنوان غیبت در
غیرتی که عاشق ناظر بر معشوق نگردد و معنبر عشق غیرت ثانیست نه اول و معتبر ست که جمیع الحکایات تمامی تا ظرف شمع بشند
و جلوه شمع بر همه کس شده یافته لیکن پروانه از این که جلوه شمع مقصور ست خود دارد و به بگر رسیدن ندهد خود انگشت شمع
چون زبان دارد شمع جمع ابر سر یک زلف حکایت یاد دارم که در ایام پیشین من و دوستی چون بادام دو مغز در پوسته

باہم ناگاہ اتفاق عنت افتاد یعنی از مدتے کہ باز آمدہ عتاب آغاز کرد کہ درین مدت قاصدے نفرستادی گفتم دریغ آمدم
کہ دیدۂ قاصد بجمال تو روشن گردد ومن محروم انتقال ست از آمدن دوست بسوے رفتن و دست انتقال من ولقد
اے صد در ایام پیشین آمد ایام جوانی دو مغز بادام تمثیل در تعدد شخص ست در پوستے تمثیل اتحاد وضع و در این
ست و یگانگت نسبت برجاست من محروم اے دیدہ من محروم ماند **قطعہ** یار دیرینہ مرا گو بزبان
توبہ مدہ ؛ کہ مرا توبہ بشمشیر نخواہد بودن ؛ رشکم آید کہ کسے سیر نگہ در تو کند ؛ باز گویم کہ کسے سیر نخواہد
بودن ؛ یار دیرینہ منادے بحرف حذف ندا یعنی اے یار دیرینہ بزبان گفتن فقط کہ مرا یار از صحبت خود توبہ دہ
د بیار زد ہرگز نخواہد بودن یعنی جمال تو آنقدر کمال ست کہ ہرگز از دیدن او سیری بوجود نمی آید **حکایت** دانشمندی را
دیدم بمحبت شخصے گرفتار در راضی از وی گفتار جور فراوان بردے و تحمل بیکران کردی بارے بطریق نصیحتش گفتم دانم کہ
ترا در محبت این خطور علتے نیست و بنای مودت بر زلتے نہ باوجود این معنے لائق قدر علما نباشد خود را متہم کردن و جور بے
ادبان بردن باز آمد در بیان عشق خواص کہ باوجود انبساط زیاد و بدخامت خود لبوے ... نماند
مضطر از سر ... دانشمند ای راضی بگفتار دلدار راضی بود کہ بادی کنندہ غرضے دیگر داشت
جور ای جور او معشوق در محبت این شخص خطور علتے نیست اے علت نفسانی خطور در دل تو نکردہ است از زلتے
ای گناہ و غرض نفسانی خود را متہم کردن کما قال علیہ الصلوٰۃ والسلام اتقوا من مواضع التہم بے ادبان
اے معشوقان گفت اے یار دست عتاب از دامن روزگارم بدار کہ بارہا درین مصلحت کہ تو می بینی فکر کردہ ام
صبر بر جفای او سہل تر می نماید کہ صبر از وی و حکما گفتہ اند دل بر مجاہدہ نہادن آسان ترست کہ چشم از مشاہدہ برگرفتن
معقولہ دانشمند ست این مصلحت ای لائق علما نباشد الخ صبر بمعنے حبس نفس ست پس وقتیکہ صلہ آن بر ترجمہ علے
واقع شود بمعنے لزوم ودوام باشد و گاہی کہ صلۂ آن از ترجمہ عن باشد بمعنے دور ... و گریز خواہد بود صبر بر جفاے
او ای حبس نفس کردن بر جفاے ولازم داشتن و بر آن صبر از وی ای حبس کردن نفس از وے دور داشتن و از مجاہدہ باطرد ان کار
کردن و در کار کوشش کردن مراد اینجا برداشتن جور و جفاست مشاہدہ دیدن و با کسے بر جائے حاضر بودن دل بر مجاہدہ نہادن الخ
زیرہ کہ سختے مجاہدہ قسمت ... تلخی فراق بر جان دشمن سختے جان سخت ترست از تلخی تن **ابیات** ہر کہ دل پیش دلبرے دارد ؛
ریش در دست دیگرے دارد ؛ آہوی پالہنگ در گردن ؛ نتواند بخویش رہ بردن ؛ آنکہ بے او صبر نتواند برد
گر جفا ہی کند بباید برد ؛ مقولہ شیخ علیہ الرحمۃ است در بیان آنکہ عاشق را اختیار ہیچ نماند عنان اختیار بدست
معشوق باشد دل پیش دلبرے داشتن ای دل بدلبر سپار و ریشش در دست دیگران داشتن اختیار بدست دیگر دادن

بیای فارسی والف ولام وبے الف نیز وفتح با و خفای نون کهندی کہ بر گوشہ ہاے لگام بستہ اسپ را
نگہ دارند کذا فی نور الدین و تحقیق آنست کش از آهنگران بمعنے کشیدن و نزد علماے فارسی مقرر ست کہ ہر گاہ کلمہ را
باہم ترکیب کنند حرف آخر کلمہ اول اگر اول کلمہ آخر را یک جنس باشد یکحرف ساقط کنند چون یک الف حذف کردید پالا ہنگ
شد بعد ازان تخفیف نمودہ پالہنگ نیز گفتند کذا فی الحاشیہ آهوی پالہنگ آن تمثیل بیت اول ست او در گردن دے
راجع بانکہ سر نشاید برد از گذران نشاید کرد فاعل کنند آنکہ بیاید برد است تحمل جفاے باید کرد **ابیات** روزے
از دوست گفتمش زنہار : چند زان روز کردم استغفار : نکند دوست زینہار از دوست : دل نہادم بر انکہ خاطر
اوست : گر بلطفم بنزد خود خواند : ور بقہرم براند او داند : بیت اول مقولہ شیخ علیہ الرحمۃ ست بخطاب عاشق شین
گفتمش راجع بعاشق زینہار روز نہار بکسر زا معجمہ بمعنے پرہیز یعنے یکروز عاشق را گفتم کہ پرہیز کن اے دوست اے
از معشوق کردم استغفار ای بسیار ازان روز توبہ کردم و استغفار بکردم کہ چرا او را پرہیز از دوست گفتم از بیت ثانی
و ثالث جواب عاشق ست دوست اول بمعنے عاشق و دوست ثانی بمعنے معشوق خاطر اوست این رضاے خاطر معشوق
معشوق گر بلطفم بنزد خود خواند : ور بقہرم الخ بیان انچہ خاطر اوست **حکایت** در عنفوان جوانی چنانکہ افتد
و دانی با شاہد پسرے سرے داشتم بحکم آنکہ حلقے و اشت طیب الادا و خلقے کالبدر فی الدرجات **بیت** آنکہ نبات
عارضش آب حیات میخورد : در شکرش نگہ کند ہر کہ نبات میخورد : این حکایت شاہد این بیت ست روزے
از دوست الخ البیت عنفوان بالضم آغاز چنانچہ افتد و دانی ای چنانکہ اتفاق می افتد مقرر ست کہ در جوانے اتفاق
تعشق مے افتد و میدانی کہ بیان واقع ست شاہد گواہ و دوست و صاحب جمال و نوجوان و ناظر و اینجا نوجوان
صاحب جمال ست سر بفتح معروف و خیال و محبت و اینجا بمعنے محبت ست و یا سر برائے تعظیم ست عیب الادا ای
خوش الادا یعنے خوش آواز خلق بالفتح صورت کالبدر فی الدجی چون ماہ چہار دہم در تاریکی طلوع کند ظاہر گردد
نبات اول در بیت بمعنے سبزہ نبات عارضش ای سبزہ و رش و آب حیات میخورد ای سیرابے و تازگے سبزہ او با آب حیات
نہ باین آب نبات معہودہ لب شیرین معشوق آب حیات نبات ثانی فارسیت مصرے کہ شکر نیست
معروف نگہ کند امر غائب معلوم : مضارع اے در آب آن معشوق باید کہ نگہ کند ہر کہ شکر خورد ای مصرے را و نبات
لب او را نظر کند از مصری در لب آن موجود ست و در حاشیہ نگہ کردن بمعنے حسرت بردن آوردہ است اتفاقاً خلاف
طبع از وے حرکتے دیدم کہ نہ پسندیدم دامن از و بر کشیدم و مہرہ مہر برچیدم و گفتم **بیت** برو ہر چہ میبایدت پیش گیر سر ما
ندارے سر خویش گیر : شنیدم کہ میرفت و میگفت **بیت** شپرہ گر وصل آفتاب نخواہد : رونق بازار آفتاب نکاہد :

این بگفت و سفر کرد و پریشانی آن در من اثر کرد گفتم خلاف طبع من حرکتے اسکار یگرنه پسندیدم صفت حرکت
دامن کشیدن آن ترک کردن چهره مهر سپهر چه ای شایسته سر خویشتن گرفتن ای بدر رفتن شیره آه این بیت
تکمیل است بدانکه در عدم محبت تو رونق ماهم نخواهد شد پریشانی اے پریشانی سفر کردن آن دوست **شعر** فقدت
زمان الوصل والمرء جاهل ✽ بقدر لذیذ العیش قبل المصائب ✽ مقوله قول فقدت بضم التاء صیغه متکلم از فقد
بمعنے گم کردن زمان منصوب مفعول فقدت الوصل مجرور مضاف الیه زمان والمرء جاهل مبتدا و خبر جمله حالیه است
بقدر متعلق جاهل ست لذیذ العیش از قبیل اضافت صفت موصوف ست آسایشے که لذیذ ست عیش بالفتح
زندگانے و زندگی کردن قبل منصوب ظرف متعلق بجاهل المصائب جمع مصیبت حاصل آنکه گم کردم زمان
وصل را از دست و آدم آنرا و حال آنکه آدمی جاهل و نادان است بقدر و قیمت زندگی لذیذ خود که در وصل است
پیش از آمدن مصیبت با وجدائی یعنے تا دولت وصال از دست ندهد قدر آن نمیداند **بیت** بازار مرا کنش که
که بهشت مردن ✽ خوشتر که پس از تو زندگانے کردن ✽ اما شکر و منت باریتعالے که پس از مدتے باز آمد آن حلق
داود وی آمده بزبان و جمال یوسفی متغیر شده و بر سیب زنخدانش هیچو به گرد نشسته و رونق بازار حسنش شکسته
آنکه در کنارش گیرم کناره گرفتم و گفتم شکر و منت آنکه برای آنست که آن اضطراب آمدن خود بر طرف ساخت
حلق داود نسبت آ آور را و شکل آورد داود علیه السلام بود سبب زنخدان زنخدان بکسر بای و سکون یاے
میوه ایست که بتازی سفرجل گویند و بادام و شیمه بشود آنرا اگر د گویند گردی بکاف فارسی همان شیمه که بالا بشود
درینجا مراد موی ریش ست که بر زنخدان او بر آمده بود در کنارش گیرم ای بغلگیری کنم کناره گرفتم زیرا که لطافت
رویش که مفرح در روح من بود دور نمانده **ابیات** آنروز که خط شاهدت بود ✽ صاحب نظر از نظر براندے امروز
بیامد که بصلحش ✽ کش فتحه و ضمه بر نشاندے ✽ خط شاهد اے اسیری ناظر که صفائی چهره ازان عبارتست پس شاهد
بمعنے ناظر ست بقرینه صاحب نظر که در مصراع ثانی آنکه خط شاهدی داشتے اے فرمان شاهدے و مفتون در دست
تو بود پس اینوقت شاهد بمعنے صاحب جمال خواهد بود صاحب آبینده حسن تو و مراد شیخ علیه الرحمه است یا عالم که شاهد
از نظر براندی ای منظور خود نساختی و نظر مرحمت بر وی نکردی شین صلحش راجع بخط شاهد فتحه و ضم یعنے خط ریش که مانند فتح
دراز و مانند ضمه مرغول باشد بر وی خود نشاندے پس صفائی گویا اے اعراب بود و چون بر آمد گویا فتحه و ضمه به رو
انداخت **ابیات** تازه بهار تو کنون زرد شد ✽ دیگ منه کاتش ما سرد شد ✽ چند خرامے و تکبر کنے ✽ دولت پارینه
تصور کنے ✽ پیش کسے رو که طلبگار تست ✽ ناز بران کن که خریدار تست ✽ تازه بهار یعنے صفائی چهره زرد و بے رونق

ازنسیب خط ریش دیگ منه ای اعتماد دوستی ماکمن آتش آتش اشتیاق در عشق چند خرامی ای آنکه بکنی
و دولت حسن و خوبی پارسال تصور کنی که دولت امسال نیست اگرچه در زعم تو آن دولت حال ست
پس پیش کسی رو آه زیرا که نه معشوق سبزه در راه هم خواهان مباح شد بچه سبزه در باغ آه نیکی بین مائل
این سخن راست اما این سبزه خوش نمی آید **ابیات** سبزه در باغ گفته اند خوش ست ؛ داند آنکس که این
سخن گوید ؛ یعنی از روی نیکوان خط سبز ؛ دل عشاق بیشتر جوید ؛ بوستان تو گندنا زاریست ؛ بسکه برمیکنی و
میروید ؛ این سخن سبزه در باغ گفته اند خوش ست بیت ثانی تفسیر بیت اول ست نیکوان خوبرویان عشاق کسانیکه
عاشق خط سبزه معشوق ثالث ؛ شیخ علیه الرحمه بوستان کنایت از روی محبوب که ریش برآورده گندنا بفتح کاف
فارسی سبزه ایست که میان پیازه و تره بکار برند معروف ست که چون او را میکنند باز میروید و او الفعال ارہ رسیدن منفصل
برکنه بدلست **ق** گر صبر کنی ور نکنی موی بناگوش ؛ کین دولت ایام نکوئی بسر آمد ؛ گر دست بجان داشتمی
همچو تو بر ریش ؛ نگذاشتمی تا بقیامت که برآید ؛ گر صبر کنی بضم کاف تازی یعنی اگر صبر کنی و موی ریش برکنی آه
بفتح کاف فارسی یا تازی از کندیدن یعنی اگر صبر کنی و رکنی موی بناگوش آرایش را پس جمله کنی موی بناگوش
تغیر ورنه چنانچه پیشتر زاید بیت گر گرفتارم کنی مستوجبم ؛ ور ببخشی عفو بهتر ز انتقام ؛ پس بخشی تفسیر در ندامت
جزو شرط محذوف ست آماده ندارد کین دولت آه علت جزوی محذوف ست ایام نکوئی تفسیر دولت ست ای
ایام حسن بسر آمدن اتمام شدن بیت ثانی بر سبیل اعراض ست یعنی ترا دست ست که ریش را بر دن آمدن
ندهی و آنکه در گذشته دیدگرده دست بر ریش قدرت برزد الآن بمعالجه طبیبی که بدان هیچ ماند و مانند کف دست
صاف شود که برآید از غالب **قطعه** سوال کردم و گفتم جمال روی ترا ؛ چه شد که مورچه بر گرد ماه جوشید ست ؛ جواب
داد ندانم چه بود رویم را ؛ مگر بماتم حسنم سیاه پوشید ست ؛ مورچه مورخورد کنایت از موی ریش ماه
روی صاف **حکایت** یکی را پرسیدند از مستعربان ما تقول فی الامارد گفت لا خیر فیهم مادام احدهم لطیفا
یتخاشن فاذا خشن یتلاطف این حکایت انتقال ست از حکایت معشوق رشید اربوس حکایت امرد المستعرب که
راء المهمله هو الذی لیس بعرب خالص کذا فی الصراح و کیفیت دارد پرسیدن از مستعرب ست زیراکه عربی الاصل
عشق ندارد و رزقه دوستی امارد و در عشق امارد تفشل ما دعجم ست ما تقول فی الامارد ای چه میگوی تو در حق امارد
امارد لا خیر فیهم ای نیست بهبودی در حق اشتغال امارد مادام احدهم لطیفا آه یعنی مادامیکه
یکی از ایشان لطیف و درد صاف ست سختی میکند و تکبر بنماید و التفات نکند پس سخت شد ریش برآورد

ملامت کند و صحبت نماید یعنی چندانکه لطیف و نازک اندام است درشتی در گند و سختی تو بید و چون سخت و درشت شد
چنانچه بکارے نیاید بلطف کشد و دوستی نماید این تغیر از شیخ علیه الرحمة ست چندانکه یعنی تا آنکه درشتی در گند و سختی بود
ای التفات نمودن بجانب عاشق سختی تو بید چون سخت و درشت شد ای ریش برآورد دوستی نماید آ خود بخود دوستی
میکند و فاعل درشتی کند همچنین در جمیع افعال امرد هم ست **قطعه** مرد آنگه که خوب و شیرین ست ❊ تلخ و گفتار و
تندخوی بود ❊ چون بریش آمد و ملامت شد ❊ مردم آمیز و صحبتی بود ❊ نظم تغیر مذکورست مرد جوان بی ریش
حرف ابر لفظ بلاغت بقرینه بریش مقدرست اے بلاغت یعنی بالغ ست **حکایت** یکی از علماء را پرسیدند
که کسے با ماهروے در خلوت نشسته و درها بسته و رقیبان خفته و نفس طالب و شهوت غالب چنانکه عرب گوید
التمر بالغ والناطور غیر مانع هیچ باشد که بقوت پرهیزگارے از وی بسلامت ماند گفت اگر از مهرویان بسلامت
ماند از بدگویان بے ملامت بے انتقال ست از حکایت مرد بحکایت امرد دیگر ماه روے مراد از محبوب ست که لعرد با التمر
خرما خشک را گویند اینجا همان خرما است که در بر رفت خشک پذیرد پس بالغ که یعنی رسیده است همین خشکی ست بعض و در
شروح عربی لبطا عمدا است یعنی باغبان غیر بالغ مانع نیست هیچ اے هیچگاه باشد فاعل سلامت کسے
با ماهروے نشسته فاعل گفت یکے از علما است بے ملامت نے اے بے ملامت نماند **شعر** ان سلم الانسان من سوء نفسه
فمن سوء ظن المدعی لیس یسلم ❊ سلم فعل ماضی از سلام و سلامت یعنی برستن از باب علم یعلم الانسان فاعل
سلم من سوء نفسه جار و مجرور متعلق سلم و ان سلم شرط و لیس یسلم جزا و دخول فا بر متعلق فعل برای ضرورت شعری
ست یعنی اگر سلامت ماند آدمی از بدی نفس خود ای عصیان پس از بدگمان دشمن سلامتی نماید
و در حاشیه فرمود که لا یسلم فصیح تر از لیس یسلم مینماید چه در تسخیر لیس مصراع زیاده میشود **قطعه** هر که با شاهد گلرنگ
بخلوت بنشست ❊ گر توانند ز سر گوے ملامت برخاست ❊ شاید پس کار خویشتن بنشستن ❊ لیکن نتوان
زبان مردم بستن ❊ فاعل تواند هر که گو دست پس کار خویش نشستن ای ترک کار خود کردن و عصیان نفس از
گناه گرفتن لیکن زبان مردم بستن اگرچه شخص نیکوکار باشد هم از زبان مردم نتوان خلاص گشت چنانچه طوطی
که در نیک صورت و خوب سیرت است از زبان زاغ خلاص نیافت و این عدم خلاص بنا بر آن است
که دانا از نادان متنفرست و نادان از دانا ناگریزان **حکایت** طوطی را با زاغی در قفص کرده بود و از قبح مشاهده
او مجاهده میبرد و میگفت اینچه طلعت مکروه است و هیئت ممقوت و منظر ملعون و شمائل ناموزون یا غراب البین یالیت
بینی و بینک بعد المشرقین **قطعه** علی الصباح بروی تو هر که برخیزد ❊ صباح روز سلامت بر و مسا باشند

بد اختر سے چو در صحبت تو بایستے ذوے چنانکہ توتی در جهان کجا باشد ؛ لفظ طوطی بدو یا لیت یکے اصلے و دیگرے
زاید برای وحدت قفص بفتحها ع بیت وسین نارسی بمعنے چہرہ و قبیح بالضم زشتے و زشت تقیض حسن و قبح
نیز آمدہ است ضمیر شاہدہ او راجع بزاغ ست بجاہدہ ریخ و بخت طلعت دیدن دیدار روسے و پشیلا نکردہ ناخوش
داشتہ شدہ مقولات مقت بالفتح دشمن داشتن ای معوض شمائل جمع شمائل بالکسر بمعنے خلق اسے اخلاق و
عادتہای ناموزون اسے زشت یا غراب البین خطاب طوطی با زاغ ست تحقیق غراب البین سابق ازین
گذشتہ یعنے ای زاغ فراق کاشکے درمیان من و درمیان تو دوری مشرق و مغرب بودے مشرق گفتن از باب
تغلیب بود تو ہر کہ بر خیزد اے وقت صباح بر خیزد و روے تو بیند سلمے یعنے شب اسے از شامت روے تو آنروز بروے
شب باشد و ریک گردد عجیب تر آنکہ غراب نیز از صحبت بجاورت طوطی بجان آمدہ بود و ملول شدہ لاحول کنان
و نیز گردش گیتی ہمنالید و دستہاے تغابن بر یکدیگر ہمی مالید و میگفت این چہ بخت نگونست و طالع دون و ایام بوقلمون
لایق قدر من آنستے کہ با زاغے بر دیوار باغے خرامان ہمیرفتے بیت پارسا را بس اینقدر زندان کہ بود ہم طویلہ
رندان ؛ بجاوت ہمسایگی بجان آمدہ آعاجزا آمدہ تغابن زیانکاری کردن چہ بخت نگون بیان گفتار و تتمہ
اے ہے گفت کہ این لے بخت نگون اشارت بہ بخت خود ست و طالع خویش و زمانہ خود و دون خوار و
دنبال فرودہ ایام بوقلمون اے زمانہا کہ دیگرگون ست وقتاوتن لاحوال آنستے اے آن حالت بودے
یاے زاغی و باغی فارسی برانکہ است بیت نیز مقولہ زاغ ست و پارسا خود را تقرر کردہ و رند طوطی را قرار دادہ
بر زعم خود ع الواقعہ تا چہ گناہ کردم کہ روزگار بعقوبت آن در سلک صحبت چنین ابلہے خود رای جنس خیرہ درای
چنین بند بلا مبتلا کردانیدہ است بیت کس نیاید بپاے دیوارے ؛ کہ بران صورت نگار کنند ؛ این مثل
بدان آوردہ ام تا بدانی کہ صد چندانکہ دانا را از نادان نفرتست دنادانرا از دانا وحشت بعقوبت ابرای عذاب
گنہ خیرہ درای بیہودہ گوئی چہ درائیدن بمعنے آواز برداشتن ست بند ؛ بلا کنایت از قفص ست مبتلا گرفتار
بپاے دیوارے ای زیر دیوارے کہ بران الخ صفت دیوارے نگار کنند اے نقش کنند ق زاہدی در سماع رندان
بود زان میان گفت شاہد بلخی ؛ گر ملولی ز ما ترش منشین ؛ کہ تو ہم در میان ما تلخی ؛ تمثیل بر مطلب سابقہ ست سماع
ای در مجمع سماع رندان شاہدی بلخے ای معشوق کہ منسوب بشہر بلخ باشد و تخصیص شاہد بلخے برائے شوخے و بیباکے
گفتہ است چہ اہل بلخ شوخ چشم باشند ز ما متعلق بملول ست ترش منشین اے چین ابرو منشین و بر وجہ مزاحمت خود از نام
و درسازند زیرا کہ تو ہم درمیان ما ہمدم رندان ما و صحبت تا تلخے ق جمعے چو گل و لالہ بہم پیوستہ ؛ تو ہیزم خشک درمیان ما

رسته ؛ چون باد مخالف و چو سرما ناخوش ؛ چون برف نشسته و چو یخ بربسته ؛ این قطعه هم از مقوله شاید بلخی ست
جمعے آ جمع رندان بهم پیوسته اے دست بسته تو هیزم الجنس و در گردن تو ازین جماعت لازم ست چون باد مخالف
الخ این هر چهار چیز ضد گل و لاله اند نا جنس آنها نشسته بمعنے منجمد و بسته صفت برف و همچنین بشرح حاصل آنکه
با جماعت رندان مثل دسته گل و لاله هستیم و تو در میان ما مثل هیزم خشک هستی و چون باد مخالف هستی و چون سرما
ناخوشے و چون برف و یخ منجمد امی وجود مضر صحبت ما هستے پس باید که از ینجا بر آیے و دور شوی **حکایت** رفیقے
داشتم که سالها با هم سفر کرده بودیم و نان و نمک خورده بسیار حقوق صحبت ثابت شده آخر بسبب اندک نفعے آزار خاطر
من روا داشت و دوستی سپری شد و بهر طرف دلبستگی بود بحکم آنکه شنیدم روزے دو بیت از سخنان من در جمعے همی خواند
ق نگار من چو در آید بخنده نمکین ؛ نمک زیاده کند بر جراحت ریشان ؛ چه بودی از سر زلفش بدستم افتادے
چو آستین کریمان بدست درویشان ؛ انتقال ست از لفظ جمعے چو گل و لاله الخ بسوے حکایت جمعے دیگر چنانچه فرمود
که روزے دو بیت از سخنان من در جمعے همی خواند نمک خورده اے باهم که بر طعام خورده باتو اے با وجود سپری شدن دوستی
نگار من الخ این قطعه دو بیت از سخنان منست نمکین بمعنے ملیح و خوش آینده صفت خنده و نمک واقعے و مراد
از سوزش ست چه نمک بر جراحت موجب سوزش جراحت ست ریشان جمع ریش بمعنے شخص مجروح و خسته و مراد
از عاشقان ست بیت ثانی ست طایفه درویشان نه بر لطف سخن بلکه بر حسن سیرت خویش گواهی میدادند و او
هم دران جمله مبالغت مینمود و بر فوت صحبت قدیم تاسف خورده بخطاے خویش اعتراف کرده معلوم شد که از طرف
او هم رغبتے هست این بیتها فرستادم و صلح کردم ؛ نه بر لطف این سخن آه این قول شیخ علیه الرحمة است بجنب رفیقے
خویش فرمود یعنے کسانیکه بر لطافت این سخن تعریف میکردند بیان حسن آن مینمودند اینچنین نبود بلکه بر حسن سیرت
خویش گواهی میدادند چه حسن سیرت آنست که عیب بین بیاد راجع اعتراف کرده آمد بخطاے خویش گردید کذا فی الحواشی
خطاے از منست که برآ اندک نفعے از خاطر روا داشتم **ابیات** ؛ نه ما را در جهان عهد و وفا بود ؛ جفا کردی و بد عهدے
نمودے ؛ بیکبار از جهان دل در تو بستم ؛ ندانستم که برگردی بزودے ؛ هنوزت گر صلح ست باز آی ؛ کزان محبوب تر
باشے که بودے ؛ این قطعه بیان بیتهاست نه ما را آه استفهام انکاری ست ما را در میان اے در میان من و تو عهد و
وفا بود و لیکن تو جفا کردے بد عهد اے عهد شکنے از جهان اے از دوستے جهان برگردی بزودے اے از دوستی من
باز آے در صحبت که بودے بیان کزان محبوب تر ست آ سابق محبوب تر باشے زیرا که معترف بخطا و تائب از گناه
بسیار خوش می آید از منکر و معتمد از ینجاست که التائب حبیب الله واقع ست **حکایت** یکے را زنے صاحب

جمال ورگذشت و مادر زن فرتوت اجلت کابین در خانہ متمکن بماند مراد از مجاورت او بجان رنجیدی و از
مجاورت او در چارہ ندیدی تا گروہی از دوستان بپرسیدن وے آمدند و گفتند چگونہ در مفارقت یار عزیز
گفت نادیدن زن بر من چنان دشوار نمی آید کہ دیدن مادر زن انتقال بجو و دشمن از مصالحت دوست
رنجیدہ اے دوست کہ آزردہ خاطر باشد او را بصلح باید دید اما دشمن را نتوان دید بلکہ بیرا و دیدن از ہزار درد باید جرید
و ہرگز دشمن را در دیدہ جا نباید داد و در گذشت اے مرد فرتوت بپیر سال خوردہ کابین مہر زنان و از کاوین ہر تو شنید
متمکن جا گیرندہ مجاورت بجاے جملہ مخاطبیہ یعنی گفتگوی نمودن و مراد از گفتگوی گفتگو طالب مہر ست
مجاورت بجیم عربی ہمسائگی و در ینجا معنے ہم خانگی آمدہ چارہ ندیدی از بہر آنکہ مبلغ کابین نداشت **ابیات**
گل بتاراج رفت و خار بماند ۞ گنج بر داشتند و مار بماند ۞ دیدہ بر نارک سنان دیدن ۞ خوشتر از روے دشمنان دیدن
واجب از ہزار دوست بریدن ۞ تا یکے دشمنت نباید دید گل زن خار دل مادر زن ہمچنین گنجا ہدیدہ نارک سنان آہ زیرا کہ نارسنان ای نوک تیز
دیدہ یکبار از سر بدر می آمد و دیدن دشمنان بر لحظہ چشم را میدید تا یکے دشمنت نباید دید ۞ زیرا کہ نادیدن دوستان بہتر نیست کہ دیدن
مولیت چون فارغ شد از یعنے خواص عشق شروع کرد بعض احوال جوانے پس خبر بود **حکایت** یاد دارم کہ در ایام جوانی
گذرے داشتم بکوے و نظرے بماہ روئے در تموز از یکہ حرورش آب دہان بجوشانیدے و سمومش مغز در استخوان بجوشانیدے
از ضعیف بشریت تاب آفتاب نیاوردم و التجا بسایہ دیوارے کردم مترقب آنکہ کسے رحمت کند و حر تموز از من بنشرب
آبے فرو نشاند نظرے بردا اے نظر من ناظر رو معشوق بود تموز ماہ رومیست و آن مدت ماندن آفتاب بست
در سرطان و فارسیان آنرا تیر گویند و ہندیان ماہ بدر نام بردہ اند حرور بالفتح باد گرم و بالضم گرمے بجوشانیدے
اے بجانہ مجاز جوشیدن یعنے خشک شدن سموم بالفتح سین مہملہ باد گرم تاب آفتاب اے طاقت گرمے
آفتاب مترقب چشم دارندہ ناگاہ از ظلمت دہلیز خانہ روشنائے بتافت یعنے جائے کہ زبان فصاحت از بیان صفت حسن
وی عاجز ماند چنانکہ در شب تار صبح بر آید یا آب حیات از ظلمات بدر آید قدحی برف در دست گرفتہ و شکر در آن ریختہ
و بعرق بر آمیختہ ندانم کہ بگلاب مطیب کردہ بود یا قطرہ چند از گل رویش در آن چکیدہ فی الجملہ شربت از دست نگارینش
بستدم و عمر از سر گرفتم و بر بدیہہ گفتم یعنے جمال آہ تفسیر روشنائی بتافت جائے اے صاحب جمال صباحت اے
حسن چنانچہ در شب تاریک آہ تمثیل روشنائے بتافت برف آب قلب اضافت ست اے برف آب و آب برف
آبے کہ در وے برف گداختہ باشند کہ بغایت سرد گردد و اگر برف آب یعنے لازمے سرد آب گویند بغیر قلب اضافت ست
میشود عرق اے گل یعنے گلاب مثین گلابش را چہ بہ برف آب مطیب خوشبوے نگار بنا اے آراستہ

بجاد وغیره عمر از سر گرفتم است از سر نو زنده شدم چه زیره که از سوزش عشق و تشنگی بجان رسیده بودم بر بدیهه اسعدی ابدیه
و بیفکر شعر طلب تقبیلی لا ایکاد و یسیغه رشف الزلال و لو شربت بحوراً ظمأً بالقصر کالعطش لفظاً و معنی
لا ایکاد ای لا یقارب یسیغه مشتق از اساغت بمعنی روان کردن زائل ساختن رشف بفتح و سکون
شین معجمه کشیدن و جذب کردن زبان آب را و جز آن رشف مرفوع ست فاعل یسیغه و مفعول ضمیر یسیغه
که راجع ست بسوی زلال زلال مثل عذب آب صاف و گوار شربت بکسر مع بمعنی آشامیدن یعنی تشنگی ست
در دل من نزدیک نیست که زائل کند آن تشنگی را کشیدن آب ای خوردن آن اگرچه بیاشامم دریاها
تشنگی من تشنگی آب نیست تا آب زائل گردد بلکه تشنگی وصال ست ق خرم آن فرخنده طالع را که چشم
بر چنان روی اوفتد هر بامداد مست می بیدار گردد نیم شب مست ساقی روز محشر بامداد ه لفظ و مفاد
آن فرخنده طالع محذوف ست کلمه را علامت اضافت ست ای خرم ست آن وقت فرخنده طالع که چشم او بر چنان
روی افتد الخ و در شرح عبد کلمه را زائد گفته ای خرم ست آن طالع ای صاحب سرور ست روز محشر بامداد از الخ
تقلیب اضافت ست ای بامداد روز محشر و ساقی عبارت از معشوق که نوشانیده خمر جمال ست خود بسبب ساقی
از مستی بیشتر ست **حکایت** سلطان محمود خوارزم شاه انار الله برهانه را با ختا برای مصلحتی صلح اختیار
افتاد بجامع کاشغر آمدم پسری دیدم در غایت اعتدال و نهایت جمال چنانچه در مثال گویند ق معلمت همه
شوخی و دلبری آموخت جفا و ناز و عتاب و ستمگری آموخت من آدمی بچنین شکل و قد و خوی و روش ندیده‌ام مگر
این شیوه از پری آموخت سلطان محمود خوارزم شاه بن ملک شاه انار الله برهانه مشتق از انارت بمعنی روشن
کردن و روشن شدن برهان حجت روشن و مراد آثار سلطنت ست ای روشن کناد خدا تعالی آثار سلطنت او اقبال
او ختای بالفتح نام شهری از ترکستان زمین مشک خیز منسوب بخوبرویان یا ختائی پادشاه ختا برای مصلحت ای بر امری
غیر معین مثلاً تسلط دشمن دیگر وغیره صلح اختیار افتاد ازینجا معلوم میشود که همیشه خوارزم شاه را با پادشاه ختا جنگی
بوده باشد کاشغر شهری از ترکستان نزدیک ختن که از توران است این مقنعه روشن شد اعتدال راست و برابر شدن
و اینجا مراد اعتدال جمیع جوارح علامت حسن و جمال ست و نهایت جمال تفسیر آن تا ای معلمت مفعول آموخت ست
روش رفتار ندیده‌ام مصراع اول مربوط ست و مگر ای دیگر مرتبه سیاحت سیر کردن نوخط ناعل نه حقیقه سیاحت
کند لفظ کیست که در مصراع ثانیست کر بسرکویت الخ صفت کسی مجاور اسم فاعل از مجاورت بمعنی با یکدیگر همسایگی
کردن مجاوری ای مجاور بودن بدانکه حرکت ماقبل ردف را در عالم قوافی آنرا توجیه نام کرده اند درین بیت

اخیر متکلف گردیده چه در دو بیت اول ردے فتح ست و درین بیت ماقبل وی کسره و اختلاف آن ایچ جائز نیست بلکه تکرار واجب ست جواب آنکه حرکت ماقبل ردے را توجیه از آنگاه گویند که ردے ساکن باشد و قتیکه ردے بوقت حرف وصل متحرک گردید حرکت ماقبل او را توجیه نمیگویند بلند اصفه مولانا عطاء الله رحمة الله تعالی مقدمه نحو زمخشری در دست داشت و همیخواند ضرب زید عمرا و کان زید متقدارا یا گفتم اے پسر خوارزم و خطا صلح کردند و زید عمرا را خصومت باقیست بخندید و مشا او مولدم پرسید گفتم خاک شیراز گفت از سخنان سعدی چیزے یاد داری گفتم مقدمه نحو زمخشری ای کتاب مقدمه که در علم نحو زمخشر تالیف کرده زمخشری منسوب بزمخشر که نام موضع ست معروف و آن مرد ے مشهور که نام او محمود ست و لقب او جار الله است و کتاب کشاف و مفصل از تصنیف اوست و این تا حب شال گرداو ضرب زید عمرا الخ ای بزد زید عمرا و بودند زید تعدی کننده ظاهر حقیقت این دو مثال آنست که علاوه علیحده و سبق او این مثال مذکور بسمع شد پس مثال او مثال فعل مطلق ست و ثانی مثال فعل ماضی ناقص اما وجه ایراد مثال خالص محض براو دست اشتمال یعنی خصومت ست چنانچه بیشتر میفرماید که زید و عمرا را خصومت باقیست خوارزم و خطا ای بادشاه خوارزم و خطا خصومت جنگ و جدال کردن منشا و مولد جای تولد شعر بلیت بنحو ی ضیا علے کزید فی مقابلة العمر بلی جرذیل لیس یرفع راسه و هل التقیم الرافع من عامل الجر بلیت صیغه متکلم ماضی مجهول از بلا یعنے مبتلا و گرفتار شدن بنحوے بکون حاست و فتح وی غلطست اے علم خواننده لصول فعل مضارع معلوم از صولت یعنے حمله بردن مصاحب آسم فاعل از مصاحبه یعنی با کسے خشم کردن مصاحبا تحمل که متعلق یصول باشد کاف کز بمعنے مثلا محلا منصوب ست زیرا که صفت مصدر محذوف ست آی صول صولات زید مقابله با یکدیگر برابر شده مقابله العمر آی مثل صولت زید در برابر عمرو و الف و لام در العمر زائده است برا فهم و رشعر و تا براے تحسین کلام آورده جر کشیدن ذیل دامن رفع برداشتن علی جر ذیل حال الضمیر لیس برفع که راجع بسوی نحوی آیستے برداشتن سرخود را حال آنکه بر کشیدن دامن بود النظر میکرد بسوئے یکے و التفات نمی نمود بلکه میرفت بر ناز و تکبر چنانچه عادت متکبر آنست و معلوم ست که در خواندن سبق و ضبط آن بود و این حالت بیش متکلم شیخ داشت چه خوبرویان با آشنایان التفات نمیکنند چه جائیکه با بیگانگان ملتفت شوند هل یستقیم الخ استفهام انکاریست و درین ایهام ست که عامل جر رفع ظاهر نمیشود و راست نمی آید الا استقامت راست شدن و راست ایستادن حاصل آنکه مبتلا گشتم من بنحو خوانی که حمله میکند و را نحالیکه خشم گیرنده است بر من مثل حمله کردن و خشم گرفتن زید در برابر عمرو و جر کشیدن دامن ست دامن کشان میرود و بناز و تکبر و نمی برد بر سر خود را که توجه بحال مبتلای خود کند آیا راست می آید رفع از عامل جرا کسے که عرق باشد برداشتن سر و توجه بحال کسی نمودن از وی کی بوجود آید و ایهام بدانکه از عامل جر رفع

بوجود دنیا باید گفتے باندیشه فرو رفت و گفت مطالب اشعار او درین دیار بزبان فارسیست اگر بگوئی بفهم نزدیک باشد
تکلموا الناس علی قدر عقولهم زمانے ببند لشنیدم و گفتم **قطعه** طبع ترا تا هوس نحو کرده صورت عقل از دل ما محو کرد
ای دل عشاق بدام تو صید ما بتو مشغول تو با عمرو زید باندیشه اے در اندیشه معنی شعر مذکور خامل فرو رفت و گفت به
نحو خوانست مطالب بمعنی اکثر ضمیر اشعار او راجع بسوی حدیث تکلموا الناس علی قدر عقولهم آه علت بفهم نزدیکتر باشد یعنی
زیرا که در خبر آمده است که کلام کنید بمردم برابر اندازه عقلهای ایشان طبع موقوف است و فاعل گردد ترا مفعول آن بوس است
ای هوسناک نحو یعنی طرف گرفتن یعنی کناره گرفتن است بسبب خواندن چنانچه از بیت الاحق پیدا است و بیاهم تعلیم نحو صورت
عقل آه ای عقل از دل ما محو کرده است و سبب محویت عقل نحویست و کناره گیری او از عشاق بسبب علم نحو بلکه تو مشغول
ای یا از هر کار و بار دیگر دانیده به تو مشغول گردیده ایم بامدادان که عزم سفر مصمم شد کسے از کاردانیان گفتش که فلان سعدیست
دوان آمد و تلطف کرد و تاسف خورد که چندین روز چرا نگفتے که سعدی منم تا شکر قدوم بزرگان را بخدمت میان بستمی گفتم
مصمم بلول مفهوم و سوم مشدده مفتوح عزیمت محقق بعزم جزم آمعر که چندین روز آه علت تاسف خوردنست از بزرگان را
یعنی بزرگیت ای تا برای شکر آمدن بزرگان **مصرع** باوجودت ز من آواز نیاید که منم گفتا چه شود اگر درین خطه
چند روز بیاسائی تا بخدمت مستفید شویم گفتم نتوانم بحکم این حکایت باوجودت یعنی وقتیکه رسیده که از سخنان سعدی
یاد داری در جواب ضرورت گفته میشود که سعدی منم و لفظ منم شعر خود نیست پیش تو ملفوظ گردد و اظهار خودی
پیش معشوقان از عاشق اصلاً بوجود دنیا باید ای وجود دیگر و پس پیش تو چگونه گفتم که سعدی منم خطاب از این شهر **حکایت**
منظومه بزرگے دیدم اندر کوهساری قناعت کرده از دنیا بغارے چرا گفتم بشهر اندر نیائی که بارے بندے
از دل برکشائی بگفت آنجا پری رویان نغزند چو گل بسیار شد پیلان بلغزند بیان این حکایت از دنیا اے
از مردمان دنیا بندی ملال تنهائی از دل باختلاط مردمان دور کنی نغز لطیف و پاکیزه و گل بکسر کاف فارسی گل
نغزان دادر دلائی وحلیش نیز گویند پس گل عبارت از پریرو یا لست و پیلان کنایت از پرهیزگاران این بگفتم بو
چند بر سر دری یکه کرد ادیم وداع کردیم **قطعه** بوسه دادن بروی یار چه سود هم دران لحظه کردنش بدرود
سیب گوئی وداع یاران کرد روی زین سیمه سرخ و زان سو زرد بدرود بیای فارسی مفتوحه و سکون دال و ضم
رای مهمله و سکون بمعنے سلامت و وداع اینجا بمعنے وداع است گوے آ گویا که سرخ و زرد عبارت از تلون رنگ و تغیر
حال است یعنی سیب را که تلون رنگست گویا که وی نیز وداع یاران کرده است و حقوق است که سیب ولایتی نیمه زرد شود
شعر ان لم امت یوم الوداع تاسفاً لا تحسبونی فی الموده منصفا به ان حرف شرط و مصرع ثانی جزاء لم امت صیغه

متکلم معلوم از موت بمعنے مردن وداع بالفتح پدرود کردن تاسف اندوه خوردن تاسفاً تمیز یا حال بمعنے متاسف لا
محبوبے بصیغه مخاطب نفی از حسب بالفتح بمعنے شمردن مفقاً بکسر الصاد بمعنے اعاد لاً از انصاف بمعنے داد کردن
یعنے اگر بمیرم مهت ورزند وداع از دور بس اندوه خوردن وحسرت یاد را نخانی که متاسف باشم بپندار ید مراد ست
معاف انصاف وعادل با انصاف آنست که بمیرد حکایت خرقه پوشی در کاروان حجاز همراه ما بود یکے از امرائے
عرب مراو را صد دینار بخشید تا نفقه فرزندان کند دزدان خفاجه ناگاه بر کاروان زدند و مال بردند بازرگانان
گریه وزاری کردن گرفتند و فریاد بے فائده بر آوردند بیت گر تضرع کنی وگر فریاد ؛ دزد زر بازپس نخواهد داد ؛ انچکاست
بمنزلۀ دلیل بر نماندن چند روز یاران دوست زیراکه اگر اتفاق سکونت افتادی دلبستگی پیدا شدے و وقتیکه دلبستگی بوجود
آمدی بر داشتن مشکل میگشت لهذا انجانه وانتقال فرمود نفقه بالتحریک روزی با احتیاج معاش خفاجه بفتح خاء معجمه
عربے قبیله ایست از بنی عامر که اکثر آن راه زنند در راه مکه مگر آن درویش صالح که بر قرار خویش مانده بود وتغیری در و راه نیافته
گفتم مگر آن معلوم ترا از دوان نه بردند گفت بردند ولیکن مرا بدان الفتے چنان نبود که وقت مفارقت خسته دل باشد بیت نباید
بستن اندر چیز کس دل ؛ که دل بر داشتن کاریست مشکل ؛ و تغیرے نفس بر قرار خویش مانده بودن ست تغیرے اے
تغیر الحال معلوم معروف واگاهی بمعنے خبر نیز آمده و بمعنے درم ودینار نیز مستعمل ست واینجا بمعنے اخیر استعمال یافته
علت
بدان اے بدان معلوم مفارقت جدائی خسته دل شکسته دل شدن چیز چیز یکه بغیر انسان باشد دکس انسان مصراع ثانی
نباید بستن ست گفتم موافق حال ست از انچه تو گفتے که مراد در عهد جوانی باجوانی اتفاق مخالطت بود وصدق محبت ومودت
تا بجاے که قبله چشم جمال او بود وسرمایه عمر وصال او قطعه نگر ملائکه بر آسمان وگرنه بشر ؛ بحسن صورت او بر زمی نخواهد بود ؛
بدوستیکه حرام ست بعد از صحبت ؛ که هیچ نطفه چنو آدمی نخواهد بود ؛ از انچه اے از ان قسم که تو نقل کردے عهد جوانی بیائے
عربی برائے نسبت یا بیائے فارسی برائے نکارت مخالطت با کسے آمیختن تا بجائے غایت مخالطت وصدق محبت که قبله
ست
چشم او بیان بجائے ست نگر ملائک بر آسمان اگر بر آسمان بحسن صورت او نخواهد بود کما قال الله تعالیٰ ما هذا بشرا ان هذا الا ملک کریم زنخ تحقیق زمین
یای بند قسمیه ست او با او خارج مخصوص ست که مرام او صفت او مصراع ثانی جواب قسم ست جنو یعنے چون او الهامان یاد وجودش در گل عدم فرو
دعه فراق از دود با نش بر آمد دز ما بر سر خاکش مجاور میکردم وبسے میگفتم قطعه کاش کان روز که در پائے تو شد خار اجل ؛ دست گیتی بزدے تیغ هلاکم
بر سر ؛ تا درین روز جهان بے تو ندیدے چشمم ؛ این منم بر سر خاک تو که خاکم بر سر ؛ بر سر گل عدم آلای عدم که عدم یا باوجودش آه اسعو علام
دبر دعه دمان بالضم وسوم موقوف اصل خیلخانه کاش آرزو آه مقوله قول ست خار اجل در پاشکن دکنایه از کشش برائے
ناقص ست متعلق مصراع ثانی ست اے آرزو که تو مردی کاشکے دست گیتی بزدے تیغ هلاکم بر سر تیغ هلاک آمرگ دیهم بلاکم

مضاف الیه سر است اے بر سر من بیت ثانی مرگ خواستن خودست جهان مفعول ندید و چشم فاعل آن اے فرزندا
و منادی محذوفست یعنی المحبوب که خاکم بر سر جمله حالیه است یعنی ای محبوب منم بر سر گور تو و ران حالیکه منادی بر سبب
با جمله دعائیه است در حق خود برای مرگ **قطعه** آنکه قرارش نگرفتی ز خواب ؛ تا گل نسرین نفشاندی نخست ؛
گردش گیتی گل رویش بریخت ؛ خاربنان بر سر خاکش برست ؛ بعد از مفارقت او عزم کردم و نیت جزم
که بقیه زندگانی فرش هوس در نوردم و دیگر بار گرد مجالست نگردم و خواب تفسیر قرار نگرفتے ست گل روی
او که مثل گل بود بریخت اے فانی شد خاربنان جمع خاربن یعنی نبات خاردار خاک گور عزم بمعنی قصد است
چنانچه سابق در دیباچه گذشت که بقیه الخ جواب قسم فرش هوس اے محبت باکسے کردن چنانچه از مجامع آید
و مجالست با یکدیگر نشستن و اینجا مراد مجالست با محبوبانست یعنی ترک مجالست محبوبان گیرم تا بار دیگر بچنین مصیبت
گرفتار نشوم **قطعه** سود دریا نیک بودی اگر نبودی بیم موج ؛ صحبت گل خوش بدی گر نیستی تشویش خار ؛ دوش چون
طاوس می نازیدم اندر باغ وصل ؛ دیگر امروز از فراق یار می پیچم چو مار ؛ سود دریا الخ آخر البیت تمثیل است و دلیل اینکه
صحبت محبوب خوبست اگر مرگ نبودی بیم موج و خار هر دو کنایت از مرگ است بدی بالضم بودی نیستی ای نبودی
وصل و صل دیگر از زمانه دیگر از دوش که امروز باشد و امروز لفظ دیگر رست **حکایت** یکے از ملوک عرب را حدیث لیلے مجنون
و شورش حال او بگفتند که وی با کمال فضل و بلاغت سر در بیابان نهاده است و زمام اختیار از دست داده بفرمودش تا
حاضر آوردند و ملامت کردند که در شرف انسان چه خلل دیدی که خوی با حیوان گرفتی و ترک عشرت مردم گفتی مجنون بنالید
و گفت این حکایات دفع انکار ملک راست بر حالت شیخ علیه الرحمه چنانچه خود فرمود که جز بدردی نگویم درد خویش
الخ که وی با کمال فضل الخ بیان شورش ست و ضمیر و سر در راجع بمجنون زمام بالکسر مهار فاعل فرمود یکے از ملوک
و بست و مفعول حاضر آوردند محذوفست اے مجنون را فاعل ملامت کردند متعلقان پادشاه بفرمود شاه مجنون را
ملامت کردند که در شرف انسان الخ بیان ملامت است خلل یعنی نقصان خوی با حیوان گرفتے اے انسان را
ترک کرده و بصحبت حیوان انس گرفتی و مقرر است که در بیابان هم صحبت مجنون حیوان بیابانیان بودند چه از
گور و آهو و گرگ و شیر و غیره عشرت مردم ای کامرانی مردم از خوردن و پوشیدن و غیره **شعر** ورب صدیق
لامنی فی ودادها ؛ الم یرها یوما فیوضح لے عذری ؛ جواب مجنون مطابق سوال پادشاه از جهت اشارتست
عشق لیلے گویا پادشاه سوال کرد که لیلے چه کسے باشد که در عشق او شرف انسان ترک دادی و با حیوان الفت
گرفتے رب بالضم الراء و تشدید با اینجا برای کثرتست صدیق بالفتح دوست دوستان مفرد و جمع آمده

مذکوره مونث غیبیه ماضی مشتق است از لوم بمعنی نکوهیدن و سرزنش کردن و داد با مکسور دستی و درشتی و بالفتح آزرده کردن
و خواستن ام مریبا از روایت ست بمعنی دیدن و ضمیر مستتر در نخش راجع بصدیق ست و فاعلیت او و ضمیر بارز راجع
بلیلی مفعول فعل و در شرح عربی ضمیر بارز راجع بحبیبه است نه بسوی لیلی زیرا که این شعر از غزل شیخ
علیه الرحمة است لیکن چون این مقوله قول مجنون است ساخته فرموده که مجنون بنالید و گفت در رب صدیق الخ راجع
بلیلی باید گفت اگرچه از تصنیف او ست و یا ظرف متعلق فعل شود و فتح مشتق از الفیا و آشکار کردن و ضمیر مستتر راجع
بصدیق فاعل و یا فتوح فتح بنا ر خوانی فاعل او ضمیر مستتر راجع بحبیبه لی ای لاجلی عذری مفعوله بوضع مفعوب منصب
تقدیری حاصل آنکه بسیار از دوستان سرزنش کرده اند مرا در دوستی و در رو آن لیلی ای اینها بعید ان خیل را روزی
پس روشن کند آن صدیق بآن لیلی بر آن عذر مرا و روشن لیلی مرا معذور داشتندی ف کاج آنانکه عیب من
جستند * رویت آن دلستان بدیدندی * تا بجای ترنج در نظرش * بیخبر دستها بریدندی لیکن قطعه ترجمه شعر است
کاشکی کاج هر دو یک معنی که عیب من جستند صفت اینها یعنی مضمون از شیخ علیه ترجمه است فر و ملامت گوی بجا حاصل
ترنج از دست نشناختند * دران محل گر چون یوسف جمال از پرده بیانند تا حقیقت معنی بر صدق سخن گواهی دادی
کر خاذلکن الذی لمتننی فیه حقیقه تحقیق شدن و معلوم کردن معنی دسربانی کر معنی ست و حسن لیلی دعوی ای
شورش و مستی این فاعل وادی و گفتی جهان حقیقت است قد لکن الخ یعنی پس این حاضر آمده پیش شما ای جماعت
زنان آنست که ملامت میکنید شما مرا در باب او ملک را در دل آمد که جمال لیلی مطالعه نماید تا چه صورت است که موجب چنین
فتنه است پس بفرمود تا طلب کردند در احیاء عرب بگردیدند دیده ست آوردند پیش ملک و در صحن سراچه بداشتند ملک در
هیئت او تأمل نظر کرد و در نظرش حقیر آمد بحکم آنکه کمترین خدم حرم او بجمال از وی پیش بودند مجنون بفراست دریافت گفت
از دریچه چشم مجنون بایستی در جمال لیلی نظر کردن تا سر مشاهده او بر تو تجلی کند احیا بالفتح اول جمع حی ست و در مقام
بمعنی قبله آمده سراچه بالفتح سین مهمله و جیم پارسی سراپرده خدم بفتحتین چاکران و غلامان جمع خادم حرم بفتح حین گرداگرد
خانه کعبه و اندرون سرا ضمیر او راجع بملک و ضمیر از وی راجع بلیلی فراست دریافتن اے دریافت که صورت لیلی در نظر
ملک حقیر آمد سر مشاهده اے دلبری تجلی روشن و آشکار شدن و جلوه کردن آن و سربانی او بر تو تجلی کند و ایراد لفظ تجلی
برای تناسب لفظ مشاهده است شعر امر من ذکر الحمی فی مسمعی * وسمعت ورق الحمی صاحت معی * یا معشر الخلان
قولوا للمعافی لست تدری ما بقلب الموجع یا موصول و عبارت از لذت و ذوق ست که جلوه گر نیست بد دست در آن
مرغزار موجودت الحمی بکسر راء المهمله و فتح میم مرغزار محفوظ و لام عهده خارجیت اے مرغزار دوست من ذکر الحمی ای

از یاد کردن مردم مرغزار دوست را شنیدن سمع بکسر میم اول و فتح ثانیست بسمع یعنی گوش فی مسمعی اے در گوش من
سمعت صیغه مونث غایب از سمع یسمع و اگر سمعتا ان لسمع باشد یعنی چنین میشود که شنونده شوند و آگاه شونده گرددی قمری
مرغزار مرا با چگونه آگاه نشوند که آگاهی بود آشنائی قمری با آن دوست معلوم و رق بالضم اول و سکون ثانی جمع ورقا ری
مثل حمر و حمرا قمری و فاخته لام الحمی ثانی خبر محذوف خارجی ست اسم مرغزار من حاجت مونث غائبه حجت یعنی حیات بانگ گردن یعنی
بیت آنکه یعنی آن لذت و ذوق که گزشته از یاد کردن مرغزار دوست در گوشش اگر شنیدی آنرا قمری فاخته مرغزار من فریاد
ناکرده میکردند من در شوق حصول آن مرغزار دوست معشر اسم جماعت ست و واحد ندارد و مثل قوم و اسطه خلان بالضم اول
تشدید لام جمع خلیل یعنی دوست قوموا جمع مذکر امر حاضر و در شرح عربی بجای للمواسات واقع شده ادگفته که معانی
اسم مفعول من عافات الله تعالی اطرادی و هب الله دالعافیة استفهام العشق انتهی معانی اینجا عبارتست از بادشاه
بتقدیر محاذی ای ذی المعانی و معانی جمع علیست بر خلاف قیاس و رے از معانی تحلیل نموده داخل وزن مصراع ثانی نموده
برآوزن شعرا شایعست تدرے مضارع مخاطب ادری بالفتح یعنی دانستن لتاب مضارع معلوم از تقلب یعنی
گردانیدن از جائی بجای موجع بالضم میم و فتح جیم اسم مفعول از ایجاع بدرد آوردن موجع اے درد ناک کرده شده که عبارت اول
عاشق ست و یا موجعی یا متکلم ست مضاف الیه موضع و یا اشباع مثل یا سمتی دمعی و در بعضی نسخه مرجعی واقع است
یعنی چیزیرا که داننده است مقام مرا از شهر بجهر اداز بحر الشهر انداخته است و این نسخه بهترست و در شرح عربی مصراع را چنین
آورده الم لبت تدرے الخ در دل در دمند نیست حاصل بیت ثانی آنکه ای گروه دوستان بگوئید بر آن بادشاه که تاکی در یاد رشته
چیزیکه میگرداند از جائی بجائی دل درد مند مرا لیس ماعبارت از اثر لطف و قهر دوستست که دل عاشق را منقلب گرداند
گاهی بعیش گاهی بقبض و غیر ذلک پیداست تا دوستی دوست در باطن کسے وجود نگیرد قرار در دے مؤثر ابیات
تندرستانرا نباشد درد ریش ❊ جز بهمدردی نگویم درد خویش ❊ گفتن از زنبور بیحاصل بود ❊ با یکے در عمر خود ناخورده نیش
تا ترا حالے نباشد همچو من ❊ حال من باشد ترا افسانه پیش ❊ سوز من با دیگران نسبت مکن ❊ گو نمک بر دست من و بر عضو ریش
ریش در بیت من زخمی ست مقابل تندرست و همچنین در بیت آخر همدرد آه زیرا که وے حال من خواهد دریافت زنبور
واز زراد گفتن بادی آباد جود آنکه یکے ای یکبار تر امضاف الیه پیش بیای فارسی ست احال افسانه باشد پیش تو
با دیگر گو نمک بر دست الخ علت نسبت مکن است اے زیرا که آن دیگرے نمک بر دست صحیح دارد و ظاهرست که نمک بر عضو صحیح
داشتن متالم نگردد من بر عضو ریش اے نمک بر عضو زخم دارم **حکایت** قاضی همدان را حکایت کنند که با نعلبند
پسرے خوش سر دادستن و نعل دلش در آتش روزگارے در طلبش متاسف بود و پویان و مترصد و جویان و بر حسب واقعه گویان

قطعه در چشم من آمد آن سهی سرو بلند :: بربود دلم از دست و در پای فگند :: این دیده شوخ دل بکمند :: خواهی که بکس دل
ندهی دیده بر بند :: باز آمد به سال جوانی و عشق همدان بفتح قبیله ایست از عرب و نام شهریست که عین القضات آنجا ست
قاضی همدان باضافت قاضی ست همدان سری یعنی محبت خوش یعنی بسیار و لعل دلش در آتش موقوف بالاخر ست
و کلمه داشت و در آخرین فقره محذوفست ای لعل دل در آتش داشت و لعل در آتش داشتن کنایت از بیقرار بودنست
و مقرر ست که جادوان افسون بنام شخصے خوانند و بر لعل دمیده در آتش می نهند آن شخص بیقرار شود متلهف اسم فاعل از تلهف
بمعنے دریغ و افسوس خوردن پویان ای پوینده مترصد اسم فاعل از ترصد بمعنے چشم داشتن بودم و از دست زدست متعلق
بربود دست در پا فگنده آی پامال کرد این دیده مثال اشارت بدیده خود است شوخ سرکش و بیباک که بکمند آمونند محبت
قید عشق شنیدم که در گذری پیش قاضی باز آمد و برازین معامله پیشش رسیده بود زائد بوصف رنجیده دشنام بے محابا داده
سقط گفت و سنگ برداشت و هیچ از بے حرمتی فرو نگذاشت قاضی با یکی از علمای معتبر که همعنان او بود گفت بیت آن شاهدے
و خشم گرفتنش بینش :: و آن عقده برابروی ترش شیرینش :: عرب گوید ضرب الحبیب زبیب و گذر بمعنے راه بر خلاف انداز این
معامله آی از عشق قاضی بوی زائد او وصف ای زیاده از وصف و بیان تحاشی یکسو شدن و بمعنے باک گویند بے تحاشی یعنی بے حجابا
و بیباک عقده بالضم گره عقده ابرو چین ترش صفت عقده باید گفت هم صیغه دارد ضرب بمعنی زدن حبیب بر وزن فعیل
بمعنے مفعول و مصدر مضاف بسوی فاعل و مفعول محذوفست آی زدن معشوق عاشق را زبیب بالفتح و کسر زای معجمه مویز برده که
آی گیر و بیت از دست تو مشت بر دهان خوردن :: خوشتر که بدست خویش نان خوردن :: همانا که از وقاحت او سماحت
مے آید که بادشاهان سخن بصلابت گویند و باشد که در مکان صلح جویند از دست تو الخ درین مصراع نام زدن واقع
شده و در جمیع نسخه که دیده شده برهمین طریق ست اما در حاشیه نسخه عزیزے بنظر در آمده که شاید که نسخه اصلی
چنین باشد از دست تو مشت بر دهان تان خوردن و این توجیه بدست بجهت آنکه کلمه تان بمعنے ما را و مان تبار
فوقانی یعنی شما را در کلام قدما بسیار آمده و در مثنوی معنوی زیاده آن ست که بیان نموده انتهی کذا فی الحاشیه بدانکه
این مصراع چه بلکه تمام بیت بر وزن اخرب مقبوض ضرب سالم ست که بحر آن چنین که مفعول مفاعلن مفعول شامل
ادست بیت عزیز بیت اے دوست حال من نمے پرسے :: نیکوست حال من نمی پرسی :: پس موزون
را ناموزون گفتن ناموزونست وقاحت بالفتح سخت روے شدن و بیشرم شدن سماحت جوانمردی
در آسانی بخشیدن و جوانمرد شدن که بادشاهان آه علت همانا که از وقاحت او آه است صلابت درشتی و سختی
و باشد اے احتمال ست بیت انگور نو آورده ترش طعم بود :: روزے دو سه صبر کن که شیرین گردد ::

این بگفت و بمسند قضا باز آمد تنی چند از بزرگان عدول و مزکی که در مجلس او بودند زمین خدمت بوسیدند که باجازت
سخنے بگوئیم اگرچه ترک ادب است که بزرگان گفته اند بیت نه در هر سخن بحث کردن رواست * خطای بزرگان گرفتن خطاست
انگور نو آورده انگور یکه خام باشد که او را غوره گویند طعم بالفتح مزه بالضم خوردنی نیز طعم خوردن و چشیدن را گویند کذا فی الکنز
مسند بالفتح بالش بزرگ مسند قضا محکمه عدول جمع عدل بالفتح داد و داده دهند و مرد صالح و شایسته گواهی
مزکی اسم مفعول از تزکیه بمعنے پاک که بزرگان گفته اند که علت ترک ادب ست نه هر در سخن الخ مقول قول است خطای
بزرگان الخ زیرا که خطای بزرگان در فهم ناقص خطاست و الا خطا نباشد بیت چو بشنوے سخن اهل دل مگو
که خطاست * سخن شناس نه دلبرا خطا اینجاست * ولیکن بحکم آنکه سوابق انعام خداوندی ملازم روزگار بندگانست
مصلحتے که به بینند و اعلام نکنند نوعی از خیانت باشد طریق ثواب آنست که باین پسر گرد طمع مگرد و فرش و ربع در
نوردی که منصب قضا پایگاهی منیع است تا بگناهی شنیع ملوث نگردی و حریف اینست که دیدی و حدیث اینکه
شنیدی قطعه یکی کرده بے آبروئی بسے * چه غم دارد از آبروئی کسے * بسا نام نیکو پنجاه سال * که یک نام
زشتش کند پایمال * سوابق جمع سابقه بصفت متقدم انعام نعمت دادن و بمعنے عطیه ملازم اسم غیر منفک
بندگان عبارت از بزرگان که خود را بنده تعبیر کرده اند اعلام بالکسر آگاه گردانیدن طرف ثواب الخ بیان مصلحت
است گرد بکسر کاف فارسی بمعنے پیرامون گرد طمع نگردی ای باین پسر طمع نکنے و محبت آن از دل دور گردانی فرش
و ربع ربع بالفتحتین فرش لغتی گستردنی منصب بالفتح و کسوم و مرتبه مناصب جمع منیع بالفتح عزیز و عجیب کلمه تا بمعنے زنهار ست
ای زنهار بگناهی شنیع ملوث نگردی حدیث اے دشنام بے تحاشا دادن و سقط گفتن و سنگ برداشتن بے
آبروئی که ترک ادب ناشایسته کاری که بسیار در پیش کرده باشد قدر و عزت دیگرے چگونه نگاه خواهد داشت
نام نکوئی پنجاه سال ای از نام نکوئی که در مدت پنجاه سال حاصل کرده باشد شین زشتش راجع بنام نکو که یک نام است
یکبار بد کردن نام نکوئی پنجاه سال را زائل کند قاضی را نصیحت یاران یکدل پسندیده آمد و بر حسن رای ایشان
آفرین کرده و گفت نظر عزیزان در مصلحت من عین صوابست و مسئله بیجواب ولیکن شعر لوان حیا بالملام یزدل سمعت
اذکالیقرته عدل بیت نصیحت کن مرا چندانکه خواهی * که نتوان شستن از زنگی سیاهی * بیت از یاد
تو غافل نتوان کرد بهیچم * سر کوفته مارم نتوانم که بپیچم * عزیزان اے بزرگان مسئله بیجواب اے سوال که جواب
نتوان داد ملام بمعنے ملامت سمعت صیغه متکلم از سمع بمعنے شنیدن و اینجا شنیدن بمعنے قبول
کردن است کما فی قول المصلے سمع الله لمن حمده انک بالکسر در دروغ گفتن نه دروغ

برستن داغک اینجا عبارت از عیوب محبوب ست از بشیرتی وغیره که مذکور شده داغک گفتن آنبار دالست علی عاشق
است که لنسبت باد آنکه باد داغک واقرای محض است افراء بالکسر دروغ گفتن عذول بضمتین و دال مهمله بروزن فعول
ودخول جمع عدل بمعنی عادل حاصل شعر آنکه اگر عاشق بملامت برطرف میشد هر آئینه قبول میکردم دروغی راکه میبافند
آنرا عذول ای نیکو کاری نصیحت کن الخ در بعض نسخه ملامت کن ست مصراع ثانی علت مقدمه مشوی اے
چندانکه خواهی مرا نصیحت کن اما عشق مرا زائل نخواهی ساخت زیراکه نتوان شستن از زنگی سیاهی را زیاده تو الخ
این بیت خیال بخطاب یار لیست پیچ اے پیچ چیز ومیم پیچم مفعول نتوان کرد ست پیچیدن مار عبارت از رفتن اوست
ومقررست که مار در رفتن پیچیده رود وراست نمیرود وچون سر بار گرفته گرد در رفتن وے ممکن نمیشود بلکه بجا جا سر میشود
این بگفت وکسانرا تجسس حال او برانگیخت ونعمت بیکران برخیت که گفته اند هر کرا زر در ترازو ست زور در
بازو ست وآنکه بر درم ودینار دست ندارد در دنیا کس ندارد فرد هر که زر دید سر فرود آرد ور ترازوی آهنین
دوش ست پتفحص دریافت حال اطاعت ورام شدن او آنچه مطیع خواهد بجنید بعبر سد که گفته اند الخ علت بنعمت
بخشیدن ست زر در ترازو ست ای حاصل ست زور در بازو ای بر هر کاری قادر ست دینا مال ودولت دسترس یعنی قدرت
دنیا ثانی یعنی عالم ندارد ای رفیق ندارد ترازو بالفتح وزای عربی معروف وبزای فارسی نام پهلوان تورانی که داماد
افراسیاب بود کیومرث او را زنده بکمندش گرفتار کرده بانتقام برادر خویش بهرام کشته واینجا بمعنی ثانی مراد است
چنانچه از لفظ هر که پیداست ترازو که آهنین دوش پهلوان سخت بازو داما در چه کنایت مناسبت زر ست
فی الجمله شبی خلوت میسر شد و بدران شب شحنه را خبر رسید قاضی همه شب شراب در سر و شاهد در بر از تنعم
نخفتی و ترنم گفتی **ابیات** امشب مگر بوقت نمیخواند این خروس ، عشاق بس نکرده هنوز از کنار و بوس ، رخسار
یار در خم گیسوی تابدار ، چون گوی عاج در خم چوگان آبنوس ، یکشب که یار مست تحفت ست در کنار ، بیدار
باش تا نرود عمر بر فسوس ، تا نشنوی ز مسجد آدینه بانگ صبح ، یا از در سرای اتابک غریو کوس ، لب بر لبی چو چشم خروس ابلهی بود
بر داشتن بگفتن بیهوده خروس ، شراب در سر آمست تنعم بناز ونعمت پرورده شدن واینجا مراد از عیش وعشرتست
ترنم به آشد بدون مضمون سرائیدن وسرود امشب الخ آخر الابیات بیان ترنم ست بوقت ای بوقت صبح یعنی این
خروس بانگ نمیخواند مصراع ثانی علت بوقت نمیخواند مصراع ثانی علت شغل باشد البته ناصح از وصل سر کار
حاصل آید باید ار یعنی بیدار صفت گیسوست چون گوعاج الخ تمثیل مصراع اول است تحفته آنجا رسوده
است در کنار اے در کنار او خطاب بخود کرده میگوید وهمچنین خطاب بیدار باش از برادر تمامی یار ست

وشهوت رانی بودی وطلاوت گرفتن از دو تازه وآه علت بیدار باش است افسوس بضمتین درداد فارسی بحسره وحسرت
ودریغ آمده دمعر بر افسوس آتا عمر بحسرت و دریغ نرود دعمر عبارت از زمان شیب است تا نشنوی آه آخر البیت دار برداشتن
بگفتن بیهوده خروس است مسجد آدینه ای نماز آدینه آنا یک بادشاه وقت لب اول مفعول برداشتن چون بر فتنه چشم خرد
شبیه در برداشتن ست لب بر لیسے اے لب عاشق را که بر لب معشوق پیوسته باشد یا گفتن بیهوده خروس که بے وقت بانگ
میخواند برداشتن ابلیسے ودیوانگی ست وچنانچه یک خروس چشم خود میدارد و بیدار شود بگفتن دیگر خروس بیدار است
که خروسان تا بانگ یک خروس بیدار شوند دو دیده را بکشایند قاضی درینحالت بود که یکے از متعلقانش در آمد گفت
چه نشسته خیزد تا پاے داری بگریز که حسودان بر تو دق گرفته اند بلکه حق گفته اند تا مگر آتش فتنه که هنوز اندک است آب تدبیر
فرونشانیم مبادا که فردا چون بالا گیرد عالمے را فرو گیرد قاضی بتبسم در نظر کرد و گفت **قطعه** پنجه بر صید برده ضیغم را :
چه تفاوت اگر شغال آید ؛ اے دوست در روی دوست کن بگذار ؛ تا عدو پشت دست میخاید ؛ درین حالت اشارتست
بحالت مذکوره است متعلقانش اے خدمتگاران قاضی ومصاحبان او دق بالفتح وتشدید قاف کوفتن وفارسیان
گویند بالفتح دال آنکه بر سخن اعتراض کنند واینجا باصطلاح فارسیان بمعنے اعتراض مراد است بلکه حق گفته اند زیرا که گفته اند
زر کو موجود است فرونشانیم اے سرد کنیم بالا گیرد اے مشتعل شود عالمی را فرو گیرد اے جماعت کثیر را خود شود چنانچه
قاضی ومصاحبان ے ومعشوق وخویشان وی ودلالان وغیره بتبسم حال است از قاضی در دو راجع به یکے
از متعلقان ضیغم بالفتح گزنده وشیر درنده تفاوت بسه حرکت واو دوری درمیان دو چیز ودور شدن دو چیز از یکدیگر
وبمعنے عیب نیز آمده قال الله تعالى ماترى فى الرحمان من تفاوت روی در روے دوست آه خطاب بمتعلق است
اے ادکمن در روے دوست بکن ومکابله عدو بگذار پشت دست خاییدن عبارت از حسرت وافسوس کردن
ملک را هم دران شب آگاهی دادند که در مملکت تو چنین منکرے حادث شده است چه فرمائی ملک گفت من او را از
فضلاے عصر میدانم ویگانه دهر باشد که معاندان در حق او بغرض نوضی کرده باشند پس این سخن در مسمع قبول من
نیامد مگر آنکه معاینه گردد که حکیمان گفته اند **بیت** به تندی سبکدست بردن به تیغ ؛ بدندان گزد پشت دست
دریغ ؛ که در مملکت تو آه بیابان آگاهی وعبارت از قاضی ست یگانه دهر بے مثل وبے نظیر خوض بالفتح در شدن
تا بے وغیره آن معاینه گردد اے دیده شود که لیس الخبر کالمعاینة بضم فوقانے وخفاء النون نیز خشم وخشمگین شدن
بیا مصدرے خشم کردن سبک شتاب دست به تیغ بردن کسے را کشتن پشت دست دریغ [illegible]
گزیدن ندامت پشیمانی کشیدن به تندے آه انحراف مضاف الیه اد مضاف محذوف است اضافه دست بردن

به تند گشت دست افسوس بدندان میگزد و فاعل بدندان گزد وهمان محذوفست واگر مصدر دست و تیغ بردن
بمعنی فاعل ای کشنده بدندان گزد در ینوقت احتیاج حذف نیست شنیدم که ملک سحرگاه باتنی چند از خاصان بر بالین
قاضی فراز آمد شمع را دید ایستاده و شاهد نشسته و می ریخته و قدح شکسته و قاضی در خواب مستی بیخبر از ملک هستی بلطفش بیدار
کرد و گفت خیز آفتاب بر آمد قاضی دریافت که حال چیست ملک هستی جهان وجود قاضی بلطفش ای بالطف بتدریج ساخت
حال چیست ای دریافت که من در حالت مستی ام و بادشاه وقت بر سر نشسته است گفت از قبل مشرق گفت
الحمد لله که هنوز در توبه بازست بحکم این حدیث که لا یغلق باب التوبة علی العباد حتی تطلع الشمس من مغربها استغفرک اللهم
واتوب الیک **قطعه** این دو چیزم بر گنه انگیختند * بخت نافرجام و عقل ناتمام * گر گرفتارم کنی مستوجبم * ور به بخشی عفو
بهتر از انتقام * فاعل گفت اول وثالث قاضی و فاعل گفت ثانی بادشاه قبل بالکسر جانب و طرف لا یغلق باب
التوبة آه یعنی بسته نمیشود در دانه توبه بندگان تا آنکه طلوع بکند آفتاب از جای فرو شدن خویش استغفرک اللهم
آه این لفظ قاضی ست نه لفظ حدیث یعنی آمرزش میخواهم از تو ای خدا یا و باز گشتم بسوی تو و در حدیث دیگر
بدین مضمون وارد است قال النبی صلی الله علیه وسلم من تاب قبل تطلع الشمس من مغربها تاب الله علیه وایضاً قال علم
ان التوبة ابا ۶ عرضه مسیرة سبعین سنة وانه لا تغلق حتی تطلع الشمس من مغربها این دو چیزم آه قول قاضی در تفسیر
قول اوکه استغفرک اللهم واتوب الیه و خطاب بجانب حق تعالی است مصراع ثانی تفسیر این دو چیز است بخت نافرجام
بد وعاقبت عقل ناتمام عقل ناقص گر گرفتارم کنی ای معبود کنی بپاداش گناه مستوجب از استیجاب بمعنی سزاوار
شدن ورنه ای بپاداشش گرفتار نکنی لفظ بخشی تفسیر مضمون ورنه است عفو بهتر جزای شرط و انتقام کینه کشیدن یعنی
بپاداش گناه کسی را گرفتار کردن ملک گفته توبه در ینحالت که بر هلاک خویش اطلاع یافتی سود نکند قوله تعالی فلم یک ینفعهم
ایمانهم لما راوا بأسنا **قطعه** بلند از میوه گو کوتاه کن دست * که کوته خود ندارد دست بر شاخ * چه سود از دزدی آنگه توبه کردن
که نتوانی کمند انداخت بر کاخ * نزا باوجود چنین منکری که حادث شد سبیل خلاص صورت نه بندد و این بگفت
و موکلان عقوبت در گردن آویختند بر هلاک خویش اطلاع یافتی بسبب اقامت حد شرع سود نکند ای حد
شرع ساقط نکند فلم یک ینفعهم آه پس نباشد که نفع کند کافران را ایمان آوردن آنها وقتیکه ببینند عذاب ما یعنی توبه
در حالت اقامت حد شرعی سودی نکند چنانچه ایمان یاس منفعت ندارد پس ایراد آیه کریمه بر سبیل تمثیل آنست که قاضی
مسلمان و توبه او از گناه بود نه از کفر پس تحقیق حشر که آیت کریمه بر تمثیل آورده است و در حاشیه میر علیه الرحمة آورده که معلوم
میشود قاضی همان همه دان بود والا جواب میگفت که ایمان بأس که توبه از کفر باشد

مقبول نیست اما توبه از معاصی هنگام ظهور آثار عذاب جائز است چنانچه اهل تحقیق در هر دو توبه فرق کرده اند و در مفصلات
مکتوب است که ایمان یاس مقبول نیست و لیکن توبه یاس مقبول است دیگر آنکه توبه از گناه مسقط حد شرعی نمیشود چنانچه کسے
از زنا یا سرقه تائب شود و شهود عدول بران فعل شهادت داده باشند بتوبه آن مرتکب که حاصل اعتبار در زمان
مستقبل است حد فعل ماضی ساقط نمی گردد پس این بگفت و گوے طرفین چه قسم صحبت داشته باشند
انتهی اقول بدانکه عقوبت بر معاصے دو نوع است یکے حد شرعی دوم عذاب الٰهی پس توبه کردن از عصیان
در حالت اقامت حد شرع سود ندارد مثلا یکے را در حد زنا بر پا کرده اند و او در آن حال از زنا توبه میکند حد ساقط
نمیشود اما توبه از معاصی نزدیک حضور الٰهی که نزدیک مرگ نمایان شود مقبول است اے تبارک و تعالے
بفضل خویش عذاب را از وے دور سازد و مواخذه نکند خلاف ایمان یاس یعنے از عذاب الٰهی باز نگردد و قادر
دست پادشاه اسیر حد شرع بود نه گرفتار پنجه مرگ را آیه کریمه بر سبیل تمثیل اقامت حد شرعی است نه بطریق توبه یاس
ای توبه دار اقامت سود نکند چنانچه ایمان یاس سود ندارد و لهذا سود در جواب آن قاضی ساقط مانده نه گفت
که توبه یاس مقبول است پس قاضی را همه دان بگفتن بانکه پادشاه در تعریف آن گفته است که من او را از فضلاے
عصر میدانم خارج از همه دانی ها فهم که نتوانی کند الخ بیان آنکه توبه کردن یعنے آن وقت که اسیر زندان باشے و بر قصر
بلندی برای در رسے که کردن کمند انداختن نمیتوانی توبه کردن از دزدی بهبودے ندارد و بایند آقدر دراز کوته لیبه قد
منکرے بفتح کاف اوے قبیح که بیننده او را انکار کند یعنے گناه حادث از حدوث یعنے تو پیدا شدن بسبیل خلاء راه حرص
حلاوت نه بیند و آوچو دستگیر ند موکلان بفتح کاف شدده جمع موکل و مراد از آن کسانے اند که برائے عذاب مقرر اند مثل
جلاد وغیره و روے آوحجه ای او را مواخذه کردند گفت مرا در خدمت سلطان کلمه باقیست ملک بشنیده بگو گفت تا بستین
ملال که بر من افشانی + طمع مدار که از دامنت بدارم دست + اگر خلاص محالست زین گنه که مراست + بدان کرم که تو داری
امیدوار رهست + آستین ملال افشاندن حکم تعذاب کردن دامنت آداوے کرم تو ملک گفت این لطیفه بدیع
آوردے و نکته غریب گفتے ولیکن محال عقلست و خلاف نقل که ترا فضل و بلاغت امروز از چنگ عقوبت من رها دید
مصلحت آن می بینم که ترا از قلعه بزیر اندازم تا دیگران نصیحت پذیرند و عبرت گیرند گفت الخ اے خداوند جهان پرورده نعمت این
خاندانم و این نه تنها من کرده ام دیگرے را بینداز تا من عبرت گیرم ملک را خنده آمد و بعفو از سر خطاے او در گذشت
شمشانرا که اشارت بکشتن او همی کردند گفت بیت ایکه حال عیب خویشتنید + طعنه بر عیب دیگران چه زنید + خلاف
نقل آخلاف شرع که ترا از قلعه بزیر اندازم این تقریر از نوع اقامت و تعزیر شرع در باب اغلام

رحم و ظلم بدہم افتاد و جز مقرر است عبرت بالکسر پند گرفتن و اعتبار گرفتن مستعمل از گفت یعنی طلب ذلت کذا
فی جہال بردارنده **حکایت منظومه** جوانی پاک باز پاک رو بود * که با پاکیزه روئی در گرو بود * شنیدم که در دریای
اعظم * بگردابی در افتادند باہم * این حکایت حاصل بیت تمام بیت است یعنی مدعا عشق آنست که در حال عاشق را باید که
پاس معشوق از دست ندهد پاکباز بمعنی زاهد پاک رو تعنیه پاکباز است پاکیزه رو محبوب گرو بکسر کاف فارسی بمعنی
رہن ست و بکسر کاف عربی کشتی خرد ست ہر دو معنی بر سبیل بدل مراد توان داشت دریای اعظم دریای محیط یعنی دریائیکه
آفتاب در غروب میکند و آب آن دریا گرم رسیده است مانند سیماب کذا فی ابراهیمی لیکن چون در و آمد و رفت مردم
نیست از دریای اعظم دریای عمان یا دیگر که بزرگ باشد مراد باید داشت * **بیت** چو ملاح آمدش تا دست گیرد * مبادا
کز ان حالت بمیرد * شین راجع بجوان عاشق مصراع ثانی علت دست گرفتن ست ــه همیگفت از میان
موج تشویر * مرا بگذار دست یار من گیر * درین گفتن جهانی بر وی آشفت * شنیدندش که جان میداد و میگفت
حدیث عشق زان بطال منیوش * که در سختی کند یاری فراموش * تشویر ہلاک کذا فی فرهنگ مرا بگذار الخ مقوله قول
است آشفتن شوریدن یعنی غصه کردن فاعل شنیدند مردم بسیار چنانچه لفظ جهانی می آید حدیث عشق الخ مقوله
میگفت است بطال مبالغه باطل ست آنکه بسیار دروغ و لغایت بیکار منیوش یعنی مشنو ای مدار قبول یاری
بیا دعربی یعنی دوستی و عاشقی و بیار بفارسی یعنی دوست و محبوب ہر دو راست می آید ــه چنین کردند یاران
زندگانی * ز کار افتاده بشنو تا بدانی * که سعدی راه و رسم عشقبازی * چنان داند که در بغداد تازی * مقوله
شیخ علیه الرحمه در حاصل قصه چنین اشارت مذکور ست که در سختی یار را فراموش نکرده اند یاران عاشقان صادق
کار افتاده کنایت از سعدی است چنانچه در بیت لاحق ست و مفعول بشنو تا بدانی محذوف ست ای بشنو راه و رسم
عشقبازی را تا بدانی آن رسم و راه عاشق را که سعدی علیه الرحمه ز کار افتاده الخ تازی ای زبان عربی زیرا که
اهل بغداد عربی فصیح میدانند **ابیات** دل آرامی که داری دل درو بند * دگر چشم از همه عالم فرو بند *
اگر مجنون و لیلی زنده گشتی * حدیث عشق زین دفتر نوشتی * ارشاد ست انتقال از عشق معشوق حقیقی اگر مجنون
و لیلی الخ این رابط مقدم بر عطف ای اگر مجنون زنده گشتی و لیلی * زنده گشتی حدیث عشق ازین باب پنجم من بسوی
یکدیگر نوشتی اما مجنون حکایات وفاداری محبوبان چنانچه مذکور شده است بلیلی نوشتی و اگر لیلی و مجنون تحریر فرمودی
جانبازی عشاق ازین باب آموخته بجانب مجنون ترقیم نمودی حدیث عشق الخ ای حدیث عشق و زودی
و دستور عاشقی این دفتر ای باب پنجم **باب ششم در ضعف و پیری**

ضعف بالفتح و ضم سستی و ناتوانی خلاف قوت یا آنکه بالفتح سستی رای و نقصان عقل و بالضم ناتوانی و سستی بدن
ای ضعیفی و پیری کنبز ضعف ست چون در لفظ ضعف مرض هم مفهوم میشد برای دفع وہم آن پیری تفسیر کرده
حکایت با طائفه دانشمندان در جامع دمشق بحثی میکردم که جوانی از در درآمد و گفت درین میان کسی هست
که زبان پارسی بداند اشارت بمن کردند گفتمش خیر است گفت پیری صد و پنجاه ساله در حالت نزع ست و بزبان
عجم چیزی میگوید مفهوم ما نمیشود اگر بکرم قدم رنجه شوی مزد یابی باشد که وصیتی همیکند چون ببالینش فراز آمدم این میگفت
دمی گریست دمشق یکسر یعنی جامع دمشق ای مسجد دمشق بحث ای بحثی از علوم کاف که جوانی برای مفاجات ست
ای ناگاه از در درآمد ای در جامع دمشق درینمیان ای درمیان مجلس شما بزبان عجم ای بزبان پارسی ما نمیشود
ازینجا معلوم میشد که آنجا که پیری در حالت نزع بود آنکه عجب بود مزد یابی ای ثواب از خدا تعالی خواهی یافت
یا یابی باشد ای محتمل ست فراز آمدن فرا رسیدن **قطعه** دمی چند گفتم برآرم بکام ؛ دریغا که بگرفت راه نفس دریغا که بر
خوان الوان عمر ؛ دمی چند خوردیم گفتند بس ؛ معنی این سخن عربی با شامیان گفتم تعجب همیکردند از عمر دراز
و تاسف او همچنان بر حیات دنیا گفتم چگونه درین حالت گفت چه گویم دمی چند خوردیم ای ورد دمی چند از آن
خوان تناول کردیم ای اندک زمان از عمر لب بر بردیم بسر بردیم ای زبان عربی و تاسف او آه عطف بر عمر و عمر
یعنی دراز است همچنان یعنی هنوز چنانچه محاوره است **قطعه** ندیده که چه سختی رسد بجان کسی که از دهانش
بدر میکنند دندانی ؛ قیاس کن که چه حالت بود در آن ساعت ؛ که از وجود عزیزش بدر رود جانی گفتمش
تصور مرگ از سر بدر کن و وهم را بر طبیعت مستولی مگردان که فیلسوفان یونان گفته اند مزاج اگرچه مستقیم باشد اعتماد
بقا را نشاید و مرض اگرچه ہائل بود دلالت کلی بر ہلاکت نکند اگر فرمایی طبیب بخوانم تا معالجت کند دیده برکرد بخندید
و گفت هیهات ندیده آه حاصل دو بیت آنکه دندان از اعضای تن ست و جان عمده آن برگاه در وقت
بر آمدن آن جز چندان آزار شود هنگام رفتن جانی چه قدر سختی خواهد بود و تصور مرگ خیال مرگ و وهم را ای
وهم مرگ را مستولی از استیلاء است یعنی دست یافتن و غالب شدن فیلسوفان مخفف فیلاسوف ست که
در زبان یونان بمعنی حکیم چه فیل بمعنی محب ست و سوف بمعنی حکمت فلسفه بمعنی حکمت و نا سعه جمع فیلسوف
نه فلس کذا فی الحاشیه اعتماد بقا را ای بر اعتماد بقا مائل خوفناک مرض اگرچه ہائل بود آه زیرا که صحت و مرض
بآن بقا و ہلاکت نیست بلکه بقا و ہلاکت در دست قدرت او ست جل جلاله و لہذا اکثر صحیح و سالم اند گرفتار بلاکت
آمده اند و بسیار مریض دراز مانده که جان بسلامت برده اند اما این مقدمه نزد اہل تحقیق است

تخصیص فیلسوفان یونان برای چیست پوشیده نماند که نزد حکما سبب بقا و ہلاکت استقامت مزاج و تپ درس
و دست ما و امیکہ مزاج مستقیم ست بلقای بدن برقرار و الا فلا اما استقامت آنقدر باز کہ افتادہ اکہ باد گیغر
حال برہم خورد و جان بلب آید پس مزاج اگرچہ مستقیم ست اعتماد بقا را نشاید و اصل تمریض عرض ست و عرض بذات
ثبات ندارد و لہٰذا بسا باشد کہ بادنی دوا زوال پذیرد و مزاج بصحت استقامت گیرد پس مرض اگرچہ مائل ست و دلالت
کلی بر ہلاکت نکند و دیدہ بر کہ در چشم سوزن و دید **مثنوی** خواجہ در بند نقش ایوانست ٭ خانہ از پشت پائے بر بادیرانست
دست برہم زند طبیب ظریف ٭ چون خرف بیند اوفتادہ حریف ٭ خواجہ عبارت از صاحب تن ست ایوان کنایت
از تن و در بند نقش ایوانست اے در تعلق زیب تن ست خانہ ہمان تن پائے پشت مرکب اصل بنا و اینجا مراد از اصل وجود ست
دست برہم زدن افسوس کردن و نومید شدن ظریف زیرک خرف بفتح خا و عجمہ و کسر را آنکہ از پیری چیزے میگوید ندانند کہ چہ
میگوید و پیری کہ عقلش نہایت پیر باسد شدہ باشد حریف ہم پیشہ نہ کنایت از مریض ست بر ہم زدن آخر البیت چون
طبیب دانا و زیرک یار خود را مریض خرف بیند ناامید میشود ٭ پیر مردے ز نزع مینالید ٭ پیر زن صندلش ہمی مالید
چون مخبط شد اعتدال مزاج ٭ نہ عزیمت اثر کند نہ علاج ٭ پیر زن آنکہ ظاہر او در سر دارد صندل واقع در سر دست
دمیدہ انست کہ بحالت نزع ست مخبط از خبط بالفتح آمیختن دو دست و پاندل دور د را ابر جا انداختن برآخوب و در مدار آراد و
آنکہ گویند خبط د ماغ شدہ است مراد آنست کہ آمیختگی عقل او بجنون شدہ است و عقل خالص نماندہ و در شرح
جامع الاصول آوردہ کہ مخبط فعل الشرعی بغیر انتظام کذا القبول عزیمت و جائیکہ بر بیمار خوانند تا ببرکت آن شفا یابد بمعنی افسوس
حاصل این حکایت آنست کہ چون پیر فرتوت مریض شود و آمادہ مرگ ہم گردد دست و علاج نرسد معالجہ نمایند **حکایت** پیر مردے را
حکایت کنند دختر خواستہ بود و حجرہ بگل آراستہ و بخلوت با او نشستہ و دیدہ و دل در وی بستہ شبہائے دراز نخفتی
و بذلہا و لطیفہا گفتی تا باشد کہ موانست پذیرد و وحشت نگیرد فی الجملہ شبے از شبہا ہمی گفت الحمد للہ کہ بخت بلندے یار
بود و چشم دولت بیدار کہ بصحبت چون من پیرے افتادے پختہ پروردہ جہاندیدہ آرمیدہ گرم و سرد چشیدہ نیک
و بد آزمودہ کہ حقوق صحبت بداند و شرط مودت بجا آرد مشفق مہربان خوش طبع شیرین زبان دختر ے
خواستہ بود ے زن نوجوان در نکاح آوردہ بود و بگل آراستہ بکسر کاف فارسی اے کہ بگل کردہ و صفا
نمودہ و در شرح ٭ئے بضم کاف فارسی آوردہ دیدہ و دل در وی بستہ اے متوجہ رفتار او نخفتے ندانہ بفتح با
و موحدہ و سکون ذال معجمہ سخن خوش و ہمچنین لطیف مراد انست با گیگر انس گرفتن تا آخر چشم دولت بقرینہ باید دولت
محذوف اے چشم دولت دولت و بخت بیک معنی است پختہ اے کہ حوادث رسیدہ پختہ پروردہ تربیت

یافته تبها ندیده اے صاحب امتیاز آرمیده متحمل گرم و سرد چشیده اسباب آسودگی و آزردگی دریافته نیک و بد
آزموده اخص اخواص شخص نیک بد دانسته حقوق صحبت یا نیک و بد آموخته آدوستی هر یک از نیک و بد بجا آورده مشفق اے
شفیق بر اہل خود مہربان با ہر یک خوش طبع نیک خو شیرین زبان خوشگو **مثنوی** تا توانم دلت بدست آرم ور گرم بیازارم
بیازارم ❊ در چو طوطی شکر بود خورشت ❊ جان شیرین فدای پرورشت ❊ بیازارم اے آزرده نشوم یا در دل آن ترا
آزار ندهم فدای پرورشت اے بجائے شکر جان شیرین خود را خوراک تو فراهم ساخت یا آنکه در طلب شکر و لهائے
آن جان شیرین خود را و را فراهم کرده گرفتار آمدی بدست جوانے نجیبے خیره رائے تیز سرے سبکپائے که هر دم هوسے
پزد و هر لحظه رائے زند و هر شب جائے خسپد و هر روز یارے گیرد **قطعه** جوانان خردمند و خوب خاره لیکن ... وفا با کس
بپایند ❊ وفاداری مدار از بلبلان چشم ❊ که هر دم بر گلے دیگر سرایند ❊ عجب از عجائب یعنے دخوبی خود را دیده بخوبی خود
نازیدن خیره رائے پریشان فکر گاهی بجلوگاهی بجای سر تیز شوخ سبکپاے اے بے ثبات که هرگز بر یک حال
و بر یک وضع بر رنگ جا قرار ندارد و هوسے پزد ... دوستی گیرد و رائے زند بجائے دیگر لفظ خرم نزد بعضے بی داد معدول
است مثل ضرد مقابل بزرگ و بزعم بعضے بواو معدوله بلند افی الحاشیه چشم داشتن امید داشتن و ما و ا را ز بلبلان چشم مدار
که هر دم الخ علت چشم ندار است خلاف طائفه پیران که بعقل را و بزندگانی کنند نه بمقتضاے جهل و جوانی **بیت** زن جوان بستر
و چه فرصت شمار که با چون خودے کم کنی روزگار ❊ گفت چندین سخن بدین نمط بگفتم گمان بردم که دلش در قید من آمد
و صید من شد ناگاه نفسے سرد از سینه پر درد برآورد و گفت چندین سخن که گفتے در ترازوی عقل من وزن آن
یک سخن ندارد که وقتے شنیدم از قابله خویش که گفت زن جوان را اگر تیرے در پهلو نشیند به که پیرے زن ... بستری جو آه زیرا که مائده
از کسیکه بستر او نو باشد بتو عار شود فرصت بالفتح نوبت چیزے و نوبت آب و ... بر و مخرمت امیره
عمر را غنیمت شمار و بصحبت بیچو خود ضائع مکن با چون خودے بصحبت مثل خود کم گیتی روزگار بفتح کاف فارسی اے
عمر خود را ضائع میکنی گفت چندین الخ فاعل گفت پیر مرد است و فاعل برآورده و گفت دختر است قابله زن شائسته
و زنیکه بچه نزاید که بچه را پرورش کنند از قابله خویش آرزده ای خویش که زن جوان آه مقوله قول قابله است تیرے در پهلو نشیند به که
پیری زیرا که صحبت ناجنس موجب زخم دل و جانست و زخم دل و جان سخت تر است از زخم بدن **شعر** لما رأت ما بین
یدی بعلها شیخا یکاد یفنے شعته العاصم ❊ تقول هذا امومیت ❊ و انما الرقیة للنائم ❊ لما شرطیه است تقول هذا الخ جزا اما
صیغه مونث غائبه و فاعل او ضمیر اوست که راجع بزنست بعل بالفتح شوهر شیخ بالفتح کلان و تن بسکون یا و نیز آمده و
در شرح عربی شیخا آورده از بهر دو آنست شوهر اوست کار یفنے کاف بمعنے مثل و ار حی اسم تفضیل از رفوت بکسر و فتح

رای بمعنے نرے و سستی بقول صیغه مونثه غائبه فاعل او ضمیر ست که راجع بزن ست بهذا اشارت ست بسوے شیدا و
مستیذاست ومتیابز اورقبه بالضم افسون نائم بمعنے خوابیده ومراد از آلت ست حاصل آنکه هرگاه که زن پیش شوهر خود
نے که مانند مست ترین لب روزه دار است گوید آن زن این جسم بدن شوهر مرده است اے هرگز برخاستنی نیست
و هم این نیست که افسون برای برخاستن خوابیده میبانه بر امرده شده و افسون عبارت از دواء جماع است قطعه
زن کز بر مرد بی رضا برخیزد + بس فتنه و جنگ زان سرا برخیزد + پیری که زجای خویش نتواند برخاست + الا بعصا
کیش عصا برخیزد + فی الجمله امکان موافقت نبود بمفارقت انجامید چون مدت عدت بسر آمد عقد نکاحش بستند با جوانے
تند روی تیره دست و بدخوی جفا دیده بود و رنج و عنا میکشید و شکر نعمت حق تعالی میگفت که الحمد لله ازان عذاب
الیم برهیدم و بدین نعیم مقیم برسیدم بیت با اینهمه جور و تندخوی + بارت بکشم که خوبروی + بر مرد از پیش مرد یعنی
شبگاه خلوت صحیحه مرد پیر جناسی اے بے تسکین شهوت خود الا بعصاء امر بول نتواند خاست عصا اول حقیقی و عصای
ثانی مجازی عبارت از آلت ست و مفارقت انجامید انجام دید بمفارقت شد اے مطلقه گردید پس مدعدت که سه حیض
باشد یا سه ماه که الحمد لله الخ بیان همچنانست اینچنان میگفت که الحمد لله الخ عذاب الیم مولم درد ناک اشارت بصحبت
پیر ست که سبب آزار دل و جان بود نعیم مقیم نعمت پاینده اشارت بصحبت جوان ست و ایراد نعمت مقیم از
عمر شوهر جوان ست بعمر زن جوان ست چه اغلب ست که چون شوهر زن جوان پیر باشد باندک روزگار زنده ماند و از ان پس
جوان پیر که بسر گرده شبگاه از تخت تخم بدر برد و جور که بر زن داشته تندخوی که صفت ذاتی جوانی ست بر او نگرا
نخواهد رفت که خوبروی علت نازکشیدنست و خوبروی او از سبب رضامندگی ساختن زن ست قطعه با تو مرا سوختن اندر
عذاب + به که شدن با دگرے در بهشت + بوی پیاز از دهن خوبروی + نغزتر آید که گل از دست زشت + با تو بصحبت
تو به که دیو سوختن با تو شریک باشم چه ادبے آزار دلدار بر عاشق سخت تر از آزار بسیار خود سوختن اندر عذاب بیرا که سوز
عذاب هنگام که دل و جان مست یار باشد موجب از دیگری و عدم ... بهشتی و قتیکه دل و جان گرفتار باشد سبب عشرت
نیشود دگر می اشارت بشوهر پیر است نغزتر آید زیرا که خوبی روی از زشتی بوی پیاز تغیر ساز و زشتی روی از خوبی
گل حاصل کنند بلکه بوے پیاز نغزتر آید از آن گل گل بالضم کاف فارسی عبرو زشت آن زشت روی رد و نهاد و جا و سیاه
عندلی عود در رنگ بوی هوس + با اینهمه زینت زنان باشد مرد را گیرد خایه زینت بس + ... آرایش انان از
زنان اموج فوکے زنان گیر خایه زینت بس زیرا که مرد پیش زنان باین پیرایه گیرد خایه شناسا است اگرچه فقیر و مفلس
باشد حاصل اینحکایت آنست که پیر مردان را نشاید که زن گیرند خاصه زن جوان و این هوس از باطل محو زاید بلکه آرزوی

فرزند از دل بردارد که پدر پیر فرزند جوان را هم خوش نمی آید چنانچه مهمان پیری بودم **حکایت** مهمان پیری بودم
در دیار بکر که مال فراوان داشت و فرزند خوبروی شبی حکایت کرد که مرا در عمر خویش بجز این فرزند نبوده است
درختی درین وادی زیارتگاه است که مردمان بحاجت خواستن آنجا روند شبهای دراز در پای درخت نالیده ام
تا مرا این فرزند بوده است بکر نام شهری و نام مقبره زیارتگاه یعنی قبله حاجات و مکان قبول حاجات مراد در جهت جابرای
آن درخت آنکه مردی از مردمان الهی چندگاه در سایه او بحق مشغول بوده باشد یا آنکه نشانده اهل الله بوده
یا آنکه مستجاب الدعوات در حق آن دعا کرده باشد والله اعلم بالصواب جمیله که مردمان آهسته زیارتگاه روان
اسی در پای درزیر آن درخت ای ازروی نیاز پیش تبارک و تعالے در زیر آن نالیده ام شنیدم که پسر با رفیقان
آهسته میگفت چه بودی اگر من آن درخت را بدانستمی که کجاست تا دعا کردی که پدرم بمیرد **حکمت** خواجه شادی کنان
که پسرم عاقل ست و پسر طعنه زنان که پدرم پیر ست و فرتوت **قطعه** سالها بر تو بگذرد که گذر
نکنی سوی تربت پدرت + تو بجای پدر چه کردی خیر + تا همان چشم داری از پسرت + چه بودی ای چه خوش
بودی تربت بالضم خاک و اینجا خاک مراد قبر است پدرم بمردی تا از ننگ پیری و فرتوتی او خلاص یافتمی که پدرم
پیر ست و لایق صحبت من نیست بجای پدر ای در حق پدر و در بعضی نسخه بجان پدر واقعست و معنی
واضح بهمان اشارت بآن ضرور در حکایت مذکور وصول سر بر فرزند بعد از گذاشتن اکثر از عمر و بس از
نالیدن شبها و راز هجر برآورده و انتقال فرموده جانب ارشاد طالبان الهی و خواهندگان بے تنباهی در ضمن
این حکایت که روزی بغرور جوانی آه و حاصل حکایت آنست که طالب را در تعجیل از مطالب ماندن و در دست بدین
مقصود رساندن **حکایت** روزی بغرور جوانی راهی سخت رانده بودم و شبانگه بپای گریوه سست مانده پیر مردی
ضعیف از پس کاروان همی آمد و گفت چه نشینی که نه جای خفتن ست گفتم چون روم که نه پای رفتن ست گفت نشنیدی که
عاقلان گفته اند رفتن و نشستن به که دویدن و گسستن **قطعه** اے مشتاق منزلے مشتاب + پند من کار بند و صبر آموز + اسپ تازی
دو تک برود بشتاب + اشتر آهسته میرود شب و روز + راهی سخت رانده بودم ای طی کرده بودم سخت ای تیز
و تنگ چنانچه از مقوله پیری آید که دویدن و گسستن و نیز ازین دو بیت پیداست که اے مشتاق منتهے آه و نیز از
غرور جوانی ظاهر ست گریوه اے در زیر گریوه بضم کاف فارسی و کسر را و جملة تحتانی مجهول و فتحه واو کوه بچه
و پشته بلند بپای گریوه اے در زیر گریوه سست مانده ای ناتوانی افتاده گسستن و گسیختن ببرد و بکاف فارسی بمعنی
الانقطاع و الانفعال کذا فی الشرح الغربی و اینجا کنایت از انقطاع قافله است مشتاب اے سرعت و شتابی مکن

آن منزل صبر آمور را ای آہستہ آہستہ تلاش کن پس این جملہ تفسیر پیدا است تازی اسپ عربیے تگ بفتح فوقانی بمعنے
دویدن بدو تنگ رو را ای دوندہ دوندہ از منزل باز ماند چہ اسپے کہ راہوار روے باہستگی راہ رفتہ منزل میرسد آنکہ
تک دار دو دور دو و تنگ بسر دو از رفتن بماند لہذا از منزل باز بماند میرود بسوے منزل **حکایت** جوانی چست و
چابک و خندان و لطیف طبع و شیرین زبان در حلقہ عشرت ما بود کہ در دلش از ہیچ نوع غم نیامدے و لب از خندہ فراہم
نیامدے روزگارے برآمد اتفاق ملاقات نیفتاد بعد از آن دیدمش زن خواستہ و فرزندان برخاستہ بیخ نشاطش بریدہ و
گل ہوسش پژمردہ باز آمد ندید گر خواہی پیری حلقہ عشرت آنجلس عشرت فراہم نیامدی اے بند نکردے بعد
از آن اے بعد از مفارقت زن خواستہ اے بہ نکاح آوردہ فرزندان برخاستہ ای فرزند پیدا شدہ **بیت**
برگردہ گیتی غدر از سرش ؏ سر ناتوانی بزانو برش ؛ پرسیدمش چگونہ و چہ حالست گفت تا کودکان برآوردم
دیگر کودکے نکردم **شعر** یعنے الصبا والشیب غیرتے ؏ وکفی بتغیر الزمان نظیرا ؛ سر ناتوانی آہ اے خمیدہ شدہ
وکوزہ پشت گردیدہ کودکے نکردم اے ہوس رانی نکردم یعنے نجنبیدن ماضی از یعنے بالضم والتشدید گذشتن
و رفتن صبا بالکسر کودکے دو در صحاح آوردہ کہ الصبا اذا فتحت الصاد مددت واذا کسرت قصرت شیب
بالفتح موئے سفید و سپیدے موئے غیر ماضی از تغیر یعنے از حال او گردانیدن تغیر بردن تفعل از حال خود
گشتن زمان روزگار نظیر یعنے مانند حاصل آنکہ گذشت طفولیت ای زمان کودکی دگرگون گردید مرا دبس است
ترا گردش من از روی مثال آوردن مر گردش زمانہ را در پیش مردم **ابیات** چون پیر شدی ز کودکی دست بدار
ایام جوانی بجوانان بگذار ؏ طرب نوجوانی ز پیر مجوی ؛ کہ ناید دگر آب رفتہ بجوی ؛ زراع را چون رسید
وقت درو ؏ نخرامد چنانکہ سبزہ نو ؛ کودکے ہوس ماتی ایام جوانی ہوسہاے ایام جوانی کہ دگر نیایدہ آہ علت
مصراع اول ست آب رفتہ کنایت از طراوت و جوی کنایت از ذات پیر رسید وقت درو اے ایام بالیدگی گذشت
و پختگی و خشک گردیدہ نو بفتح اول ضد کہنہ **ابیات** پیر زنے موے سیہ کردہ بود ؛ گفتمش اے مامک دیرینہ روز ؛
موی بہ تلبیس سیہ کردہ گیر ؏ راست نخواہد شد این پشت کوز ؛ و در جوانے لشد از دست من ؛ آہ و دریغا زمن دلفروز ؛
قوت سرپنجہ شیری برفت ؛ راضیم اکنون بہ پنیری چو یوز ؛ سیاہ کردہ بخضاب و سمہ مامک مصغر مام یعنے مادر و تصغیر گاہی برائے
حقارت می آرند و گاہی برائے ترحم دیرینہ روز مراد از وے کثیر العمر ست تلبیس آمیکرو حیلہ خضاب روز سیم را ا جملہ
واو جمود یوم در جوانی الی آخر البیتین مقولہ شیخ علیہ الرحمۃ است زمن بفتحتین یعنے زمان دلفروز یعنے پسند و خوش آیندہ
زمن را صفت کردہ پیری عبارت از پیرے و سفیدست اے چنانچہ یوز خوردن پنیر از دیگر طعام و گوشت وغیرہ

قناعت کنند یعنی بسفید پیری قناعت کرده ام چون از من قوت دندان شیری برفت یعنی اول جانور لیست
درنده **حکایت** وقتی بجهل جوانی بانگ بر مادر زدم آزرده بکنجی نشست و گریان همی گفت مگر خردی
فراموش کردی که درشتی میکنی تمثیل **قطعه** چه گفت زالی بفرزند خویش ؛ چو دیدش پلنگ افگن و پیلتن ؛
گر از عهد خردیت یاد آمدی ؛ که بیچاره بودی در آغوش من ؛ نکردی درین روز بر من جفا ؛ که تو شیر مردی و
من پیرزن ؛ بجهل آبجالت بحقوق الدین که جوانی اثر غرور جوانی در سر باشد زال پیر فرتوت شین دیدش
راجع بفرزند ست پلنگ افگن و پیلتن زور آور گر از عهد خردیت اے آخر البتین مقوله قول که بیچاره آه یا عهد
خردی بیچاره از هر کار بودن چاره ساز و تو بودم که تو شیر مردی آه بیان این زور ست **حکایت** توانگری علیل
را پسری رنجور بود نیکخواهان گفتندش مصلحت آنست که ختم قرآن کنی از بهر وی یا بذل قربان باشد که
خدایتعالی شفا دهد لحظه درین اندیشه فرو رفت و گفت مصحف مجید اولی ترست که گله دور ست صاحبدلی
بشنید و گفت ختمش بعلت آن اختیار آمد که قرآن بر سر زبان ست و زر در میان جان این حکایت بهر تمهید حکایت
لاحقه است برای تعریف زر و غرض ایراد این حکایت ذکر لفظ زر در میان جانست و حاصل حکایات قبل آنست
که مرد پیر را باید که از هر هوس دل خود را نشوید خاصه آرزوی زن اگرچه صاحب زر و مال باشد زیرا که زر اگرچه
در جان هر کس جا دارد به مرتبه عزیز ست لیکن ذکر سخت عزیز ست نه زر چنانچه میفرماید پیر مردی را گفتند آه
درهمین حکایت اول باب ششم و در چند نسخه قدیم بنظر آمده آست قربان بفتح اول چیزیکه در راه خدایتعالی تصدق کنند
و بدان تقرب جویند و آن عام ست و اینجا بقرینه گله دور ست حیوان مراد ست گوسفند باشد یا گاو یا شتر و در بعضی
نسخه بجای مصحف مجید مصحف مهجور آمده اگرچه این لفظ موافق لفظ قرآنست که قال الله تعالی اتخذوا
هذا القرآن مهجورا لیکن معنی که در تفسیر واقعست که این قوم میگیرند قرآن را لغو و بیهوده و ناحق مناسب احوال
مسکین و شیخ علیه الرحمة نمی ماند مگر آنکه تاویلی کرده آید و مهجور را بمعنی دور باید خواند یعنی مصحف که منزلی
قریب دور ست آوردن و برد ختم اولی ترست اختیار آمد یعنی اختیار آمدن بخیل را ختم قرآن نه از برای
دوری گله ست بلکه از برای آنکه در قرآن خواندن چیزی نباید داد و در قربان زر خرچ میشود و بر سر زبان است ای
خواندن آن آسانست و بخرچ زر ست اے قیمت قربان در میان جان ای بس مشکل ست چه شگافتن جان
و برآوردن زر از و صعب ترست مناسب مقام نقلی یاد آمد که بخیلی بوده است وقت اثناء خرچ زر
میگفت که مایان یک پیسه که بکسی میدهیم همچنانست که بقدر انگشت ناز و از بدن خود بریده میدهیم **مثنوی**

دریغا گردن طاعت نهادن ۞ گرش همراه بودی دست دادن ۞ بر بیاری چو خر در گل بمانند ۞ در الحمدے
بخواهی لسد بخوانند ۞ گردن طاعت نهادن بندگی کردن دریغا او ای لسیار دریغ بودی بندگی کردن خدا تعالی
را اگرچه چیزے دادن هم مقدرسی بودی بد بنیار آه اے براے دادن یک دینار بر یک حیران میشود خر ماند
حکایت پیر مردی را گفتند چرا زن نکنی گفت با پیر زنانم رغبتے نباشد گفتند جوانے بخواه چون مکنت
داری گفت مرا که پیرم با پیر زنانم الفت نیست پس آنرا که جوان باشد با من که پیرم صورت دوستی نه بندد
قطعه پیر هفتاد ساله جنی مکنه ۞ کو مقرری بخواهی چش روشن ۞ زور باید نه زر که بانو را ۞ گزرے سخت به
زده من گوشت ۞ مکنت دولت آنرا اشاره بزن است هر هفتاد الخ این قطعه در بعضی از نسخ قدیم و نسخه شرح عربی
نوشته و بیت اول ازین قطعه بر سبیل زبان بعضے مردم شیراز است که اکثر کلمات نے تخفیف و ترخیم بر زبان رانند پس
هفتاد ترخیم و بست سله مخفف سال است جنی بالضم مخفف جوانی است مکنه باکاف مخفف میکند است مقرری از قراه است
یعنے موزن و تخفیف موذن از آنست که بنای او در ابنای شناخت اوقات لسیار درکار است بخواهی ترخیم بخوا البت
نی بکسر با و ترخیم بنید است و در میان نون و یا قب مکانے است چش بالفتح ترخیم چشم است روش مخفف روشن است
یعنے پیر هفتاد ساله که جوانی میکند و مانند جوانان زن خواهد مثل موذن کور است که در خواب بیند که چشم من
روشن است یعنی اعتبار و بے استقرار است پس حمل کردن بران نشاید و اعتماد نمودن بران نباید بیت
ثانی این قطعه جواب دخل مقدر است اے باید که اعتماد از زن خواهد خویش آنست که زور باید آه زور اے
زور جولیت با نو عروس گزر سخت عبارت از عضو مخصوص مرد است ده من گوشت عبارت از کمال پرورش
است اے لبب زر اگر ده من گوشت در سفره او صرف نماید و لسیار لعشرت و وسعت دارند این عشرت
و وسعت او را خوش نمی آید و گزر سخت و دست ترا دارد **حکایت منظومه** شنیده ام که درین
روز ها کهن پیرے ۞ خیال لبت به پیرانه سر که گیرد جفت ۞ بخواست دخترکی خوبرو گوهر نام ۞ چو درج
گوهرش از چشم مردمان بنهفت ۞ چنانچه رسم عروسی بود تماشا کرد ۞ ولے بحمله اول عصاے شیخ بخفت ۞ این حکایت
تتمه دیگر است بر عدم زن کردن پیر مرد به پیرانه سر آوردن وقت پیرے که گیرد جفت بیان خیال جفت ای زن
بنهفت ابرلے از چشم مردمان دیرا پنهان ساخت رسم عروسی اے جماع خفت و ضعیف عصای شیخ اے
عبارت از عضو مخصوص شیخ است **بیت** کمان کشید و نزد بر هدف که نتوان دوخت ۞ مگر بسوزن
فولاد جامه هنگفت ۞ تخیل تمنای رسم عروسی کردن و کار بسر انجام نرسانید است کمان کشیدای باعث

جلاع کردہ نزد بر ہدف ست الماس آبگینہ و نیز گوہریست سخت کہ ہندش ہیرا گویند ہمیگفت حبطرو اگندہ این صفت
جامہ است **بیت** پدر دستان گلہ آغاز کردہ بحجت خواست ؛ کہ خادمان من این شوخ دیدہ پاک برکت ؛ فاعل
آغاز کرد و بحجت خواست کہن پیر ست بحجت اے بحجت کلہ کہ خان دمان اسلے آخرہ بیان بحجت مان خانہ ما میم والف
خانہ و اسباب خانہ پاک بیار فارسی والف معروف چرکین و یعنے ہمہ و تمام ست پاک برفت اسے خانہ و اسباب
خانہ من تمام بغاوت بردہ است و خورد و بر ساخت **ق** میان شوہر و زن جنگ و فتنہ خاست چنان کہ سر
لبشحنہ قاضی کشید و سعدی گفت ؛ پس از ملامت و شنعت گناہ دختر نیست ؛ ترا کہ دست بلرزد کہ چہ دانی سفت
کو سر لبشحنہ و قاضی کشید و بیان چنان ای در میان پیر و دختر چنان جنگ برخاست کہ مقدمہ شان یکبار لبشحنہ
رسید و دیگر بار بتقاضے بیت ثانی مقولہ سعدے علیہ الرحمۃ است پس از ملامت و شفقت
ای پس از ملامت دختر و خواری زیرا کہ گنارہ دختر نیست بلکہ گناہ و لست شنعت بضم اول زشتی زیرا کہ ترا
آہ علت مصراع اول ست گرچہ دانی سفت مقرر ست کہ گوہر را سوراخ کردن یعنے و درستی دستو ایام
پیدا نکہ نام دختر گوہر بود و سفتن اے گوہر شگافتن لبکارت ست **باب ہفتم در تاثیر تربیت** تربیت و تربیت
پرورش ست مطلق اینجا مراد پرورش لبعلم ظاہر ست اے در بیان تاثیر تربیت کہ در کدام طبیعت جا کند و در
کدام صفت درگیرد بہ تربیت عام ست برابر کہ تربیت از تعلیم باشد یا از نصیحت و وعظ **حکایت**
یکے از وزرای پسرے کودن داشت پیش دانشمندی فرستاد کہ مر این را تربیتی ہمیکنے مگر عاقل شود روزگارے
تعلیم کردش موثر نبود پیش پدرش کس فرستاد کہ این عاقل نمیشود و مرا دیوانہ کرد **ق** چون بود اصل گوہرے قابل
تربیت را در و اثر باشد ہیچ صیقل نکو نداند کرد ؛ آہنی را کہ بد اگہر باشد ؛ سگ بدریای ہفتگانہ
بشو ؛ چونکہ تر شد پلید تر باشد ؛ خر عیسے اگر بمکہ رود ؛ چون بیاید ہنوز خر باشد ؛ کودن بالفتح آنکہ بالائے ہمراہ
و مردے ما زبر کہ گند طبع و کول و مرا دیوانہ کرد زیرا کہ از اکثر تربیت و بسیارے تعلیم دماغ خالی شود و دیوانگی نزند
گوہر یعنے ذات قابل آقبول کنندہ تربیت صیقل زدہ شدہ یعنے صاف و روشن آہنی را مفعول نداند کرد ست
بدگہر بد اصل و ناسرہ کہ بدگہر باشد صفت آہن ہفتگانہ تعدد شستن ست چونکہ تر شد پلید تر باشد زیرا کہ سگ پلید
ذاتی ست ہنوز خر باشد یعنے حاجی نشود زیرا کہ خر ست نہ نادان ست چون عدم زوال پلیدی سگ و بیجوہری کہ
مذکور گردد دلیلے ہنرے ذاتی ایشان بخاطر آورد و انتقال کرد در تعلیم ہنر بدین حکایت **حکایت** حکیمے پسر را
پندی دادی کہ ای جانان پدر ہنر آموزید کہ ملک و دولت دنیا را اعتماد نشاید و جاہ از در وازہ در آید

واز دیگرے بدر رود و سیم و زر در محل خطرست یا دزد بیکبار ببرد یا خواجه بتفاریق بخورد اما هنر چشمه زاینده است و دولت
پاینده و اگر هنرمند از دولت بیفتد غم نیست که هنر در نفس خود دولتست هر کجا که رود قدر بیند و بر صدر نشیند و بی هنر
لقمه چیند و سختی بیند بیت سخت ست پس از جاه تحکم بردن ٭ خو کرده بناز جور مردم بردن ٭ جانان جمع جان
هنر بضم یکم و فتح دوم کسب علوم چنانچه خواندن و نوشتن و ازمانند دوختن و بافتن که انچه رفت پس هنر اینجا
بمعنی علم ست و جاه از در دروازه آه عطف تفسیر ست مر ملک و دولت را و سیم و زر در سفر لفظ و سفر در بعضی نسخه قدیمه
معتمده دیده شده پس در سفر صفت سیم و زر ست این رسم و زر یکه همیشه در سفر ست و در میان و اگر در محل
خطرست خطر بفتحتین بهلاک نزدیک شدن یا دزد بیکبار ببرد آه ببرد و تردید بیان خطرست یا خواجه بتفاریق بخورد
اے اکل صاحب المال شیئاً فشیئاً چشمه زاینده آزاینده سیم و زر اگر هنر آه عطف بر هنر چشمه زاینده است در
نفس خود اے بذاته فاعل هر کجا رود هنرمند ست و همچنین در افعال آینده سخت ست خبر پس از جاهے تحکم بردن ست
و تفسیر پس از جاه تحکم بردن ق وقتی افتاد فتنه در شام ٭ هر کس از گوشه فرا رفتند ٭ پسران وزیر ناقص عقل ٭
بگدائی بروستا رفتند ٭ روستازادگان دانشمند ٭ بوزیری پادشاه رفتند ٭ فتنه بالکسر خلل و جلا وطن شدن
چنانچه الفتنة اشد من القتل و اخصت از فرا رفتند ای آواره از خانه رفتند ناقص عقل صفت پسران ست
روستا بضم راء و واو مجهول ساکن ده و صحرا بوزیری بیای مصدری و وزیر شدن پادشاه بحذف حرف ها براے اضافت
ماقبله بوزیری آه ای روستازادگان عالم وزیر پادشاه شدند ما العبرة بالعلم و الکمال لا بالنسب و المال بیت میراث
پدر خواهی علم پدر آموز ٭ کین مال پدر خرچ توان کرد بده روز ٭ این بیت نیز مقوله حکیم ست بخطاب پسران میراث پدر
خواهی شرط بتقدیم حرف شرط اگر میراث پدر خواهی علم پدر آموز جزا مصراع ثانی علت مصراع اول بده روز اے
باندک مدت حکایت یکے از فضلای ملکزاده را تعلیم همیکرد و زجر بیقیاس کردی و ضرب بیحابا زدی بارے
پسر از بیطاقتی شکایت پیش پدر برد و جامه از تن دردمند برداشت پدر را دل بهم برآمد استاد را بخواند گفت
پسر احاد رعیت را چندین جفا و زجر روا نداری که فرزند مرا سبب چیست گفت سبب آنکه سخن اندیشیده گفتن و حرکت
پسندیده کردن همه خلق را علی العموم و پادشاهان را علی الخصوص بموجب آنکه بر دست و زبان ایشان هر چه رود
هر آیینه بافواه بگویند و قول و فعل عوام الناس را چندان اعتبار نباشد بلکه آمد در بیان ما نیز تربیت زجر
ترسانیدن بحابای ترس و بے رفق مهم برآمد اے در غضب شد بامادے بد مراتب اول مد دگران یک ناشند دو یا
و غیره محل عوام اطلاق کنند چنانچه احاد الناس گویند کذا فی المدار پس احاد رعیت بمعنی عوام رعیت است

علی العموم اے علی سبیل العموم من حیث المجموع لا من حیث الافراد پس اگر فردی از عوام حرکت ناپسندیدہ بکنند چندان
مضائقہ نیست علی الخصوص اے علی طریق علی الخصوص من حیث الافراد من حیث المجموع یعنی ہر فرد پادشاہ را خاصہ
میباید عوام بالضم و تشدید واو دویم عام متشدید میم بمعنی مرد عامی ضد خاص لیکن در فارسی از الجنت که
تخفیف تخفیف کلمہ رعیت بہر دو مشد و ظاہر میشود ق اگر صد عیب دارد مرد درویش ✽ رفیقانش یکی از صد ندانند
دگر یک ناپسند آید ز سلطان ✽ ز اقلیمے با قلیمے رسانند پس در تہذیب اخلاق خداوند زادگان انبتہم اللہ نباتا حسنًا
اجتہاد از آنان بیشتر کردن که در حق عوام خرد بضم خاء معجمہ و سکون را مہملہ و فتح دال مہملہ ریزہ ہر چیزی و نکہ و عیب
و گناہ خس و خاشاک شرارہ و اینجا مراد معنی عیب گناہ است رفیقانش آہ زیرہ کہ ہیچکس را بر کار درویش نظر نباشد اگر
رفیق او بود ز اقلیمے با قلیمے رسانند زیرا که ہر کس نظر بر پادشاہان است خداوند زادگان پادشاہزادگان در وجہ جمعیت
برای عموم ست یعنی این پادشاہزادہ باشد یا دیگر انبتہم اللہ آہ یعنی رویانیدہ است ایشان را یعنی شاہزادگان را
رویانیدگی نیک ق ہر کہ در خردیش ادب نکنند ✽ در بزرگی فلاح از و برخاست ✽ چوب تر را چنانکہ خواہی پیچ نشود
خشک جز بآتش راست ✽ ملک را حسن تدبیر فقیہ و تقریر جواب او پسندیدہ آمد خلعت و نعمت بخشید و پایۂ منصب او بلند
گردانید در بزرگی اے در وقت بزرگ شدن فلاح بالفتح رستگاری و بہروزی و پایندگی در خبر و نیکی در بزرگی آہ
اے ہر کہ در طفلی او را ادب نکنند در وقت بزرگی ازو بہتری و خبر و نیکی برخاست و دور شد و اصلاً در وی خیر و نیکی نخواہد بیت
ثانی دلیل ادب کردن در وقت خردیست چوب تر آہ اے چوب تر باشد ہیچ اسی پیچ و برابر راست شدن خشک
شدن بآتش آفتاب آتش حاصل حکایت آنست کہ در تعلیم اطفال زجر بسیار باید کرد و اجتہاد بیش باید نمود چون
درین حکایت دو مطلب بود یکے جور استاد و زجر و اجتہاد در تعلیم دویم در وقت تعلیم بخردی خاص کرد چنانچہ
از چوب تر را چنانکہ خواہی پیچ آہ می آید برای اثبات این مضمون دو حکایت شاہد آورد اول را حکایت معلم کتابی شاہد
ست و مدعای ثانی را پارسازادہ گواہ است چہ پارسازادہ چون در خردی تعلیم نشدہ بود و چوب خشک گردیدہ نصیحت
شیخ علیہ الرحمۃ او را در عمل نیاورد بخبث طبع خویش از میراث محروم ماند حکایت معلم کتابی دیدم در دیار مغرب
ترشروی تلخ گفتار بدخوی مردم آزار گدا طبع ناپرہیزگار کہ عیش مسلمانان بدیدن او تبہ گشتے و خواندن قرآنش
دل مردمان سیہ کردے جمعی از پسران پاکیزہ و دختران دوشیزہ بدست جفای او گرفتار نہ زہرہ خندہ و نہ یارای
گفتار گہ عارض سیمین یکے را طپانچہ زدے و گہ ساق بلورین دیگرے را در شکنجہ کشیدے کتابی بالضم و التشدید تا
طلاب مکتب را گویند و کنایہ از الحاشیہ ترشروی در حق اطفال تلخ گفتار درباب اطفال بدخوی و مردم آزار

غیر اطفال گشت طمع ای حریص تا پرهیزگار بسبب حرص آنچه ازان طفلان بودی همه را بگرفتی و بخوردی و برای
ایشان چیزی نگذاشتی چنانچه در معلمان و صلحای اطفال آینده و بنده‌گی میگیرند و بسیار بطفلان بگذارند و همه در خود
کشیدی و این شیوه پرهیزگاران نیست تبه گشتی از سبب بدخوئی و بدکاری و دوشیزه نارسیده که مساس نکرده باشند
طپانچه یعنی تپانچه مطلق مشهور است اما درینجا که طای مطلق در فارسی نیاید در فرهنگ بتای منقوط نوشته اند و تپانچه و توپچیز آمده
است و دل مردم سیاه کردی و دل مردم عبارت از نفرت اقبال است از شنیدن قرآن بسبب بد آواز و تپانچه بکسر مشهور در ف
و آن آلتی است که بآلت و صلای آن دو نوعی از عذاب ابدا و قبل نوعی از علت السعه شنیدم که طرفه از خیانت نفس معلوم [illegible]
و برانند پس آنکه بمکتب او بمصلحتی دادند پارسای سلیم نیکمرد حلیم که سخن جز بحکم ضرورت نگفتی موجب آزار کس بزبان
نرفتی کودکان را هیبت استاد نخستین از سر بدر رفت و معلم دومین را با خلاق ملکی دیدند و صفت یک بیک شدند و با عتماد
حلم او علم را ترک کردند و اغلب اوقات ببازیچه فراهم نشستندی و لوح نادرست کرده بشکستندی **بیت** استاد معلم
چو بود کم آزار خرسک زنند کودکان در بازار طرف بفتحتین بمعنی یعنی خیانت نفس پلید و ذات از حرف خوئی دیگر
از عیوب صلح از اصلاح بمعنی صلاح آموز دیو صفت شدند آنکه فر صفت شیطان گرفت حلم بردباری نادرست کرده ای
تمام ننوشته استاد که تعلیم فرمای صنائع دیگر از علوم باشد و معلم تعلیم فرمای علم خرسنگ سنگ بزرگ ناتراشیده بعد از دو هفته
دران مسجد گذر کردم معلم اولین را دیدم که دل خوش کرده بود و بمقام خویش آورده بی الفاشان بر الجیم و لاحول گفتم دیگر بار ابلیس را
معلم ملائکه چرا کردند پیرمرد جهاندیده بخندید و گفت **قطعه** پادشاهی پسر بمکتب داد لوح سیمینش در کنار نهاد بر سر لوح
او نبشته بزر جور استاد به ز مهر پدر اولین در فارسی معروف مستعمل شده بمعنی اول اشمل نخست و نخستین دمه و مین و
کمتر و کمترین و غیر آن کذا فی الحاشیه دل خوش کرده آنکه خاطر ساخته ابلیس یکی شیطان که نومید از رحمت الهی است
چه ابلیس ماخوذ از ابلاس که بمعنی نومید شدن است و سبب وهم ملعون ای ابلیس و در بوائح آورده که هر جنی که
عاصی است شیطان است و اول کسیکه شیطان موسوم شد حارث نام داد گویند که نسبت بجن چون نسبت آدم است به بشر و
صحیح آنست که اول اشقیا جن اوست چنانچه قابیل اشقیای بشر بود کذا فی بحر العلوم ابلیس اینجا عبارت از معلم ترشروی
آنچه گفتار ملائکه عبارت از پسران پاکیزه و دختران و دوشیزه لوح سیمین فی الواقع از سیم لوح ساخته بالا بسر و
نبشته هستند بچه نو داده پایه ای او دلداری و تسلی خاطر دشت آن طفل ساخته باشند تا بتماشای او مشغول بوده بخواندن مشغول گیرد چنانچه کاغذ نوشته بر طفلان هند
دفتر از ابتدا قرآن بد آموزد تا نظر طفل کاغذ یاد برزبان آن فرزانه باشد که تو کانه بخواند حکایت پارسازاده نعمت فراوان از ترکه عمان
بدست افتاد و فسق و فجور آغاز نهاده مبذری پیش گرفت فی الجمله نماند از سائر معاصی منکری که نکرده و مسکری که نخورد باری

بنصیحتش گفتم اے فرزند دخل آب رواں است و عیش آسیا گرداں یعنے خرچ فراوان کردن کسے را مسلّم باشد کہ دخل
معین دارد و ترکہ بالفتح و کسر را بر وزن کلمہ بمعنی متروکہ عمام بالفتح و تشدید میم جمع عم بر قاعدہ فارسیہ و
در بعضے نسخہ اعمام چنانچہ در بعضے نسخہ است بر قاعدہ عربیہ مبذر بیائے مصدر رچیذر بمعنے اسراف است منکر بالضم میم و سکون و
فتح کاف فعل ناشایستہ و در بعضے نسخہ بغیر واو عاطفہ واقع است ہرگاہ صفت معاصی خواہد بود بمعاصے منکرے
امی گناہان ناشایستہ سکرے بکسر کاف فارسی چیزیکہ مسکر و بہندہ باشد عیش یعنے خرچ فراوان کردن
و صرف بسیار چنانچہ از معنے آنکہ خود فرمودہ است پیدا است آسیا گردان اے چنانچہ آسیا بقدر قدرت آب
میگردد خرچ نیز باندازہ دخل باشد ق چو دخلت نیست خرچ آہستہ تر کن کہ میگویند ملاحان سرودے + اگر باران
بکوہستان نبارد + بسالے دجلہ گردد خشک رودے + عقل و ادب پیش گیر و لہو و لعب بگذار کہ چون نعمت سپری شود سختی بری و پشیمانی خوری
پسر از لذت نائے و نوش این سخن در گوش نیاورد و بر قول من اعتراض کرد و گفت راحت عاجل بمحنت آجل منغص کردن خلاف رأی خردمندانست مثنوی
خداوندان کام و نیکبختی + چرا سختی برند از بیم سختی + برو شادی کن اے یار دل افروز + غم فردا نشاید خوردن امروز
دخل بالفتح آمدن و خرچ مالیکہ بیرون رود در بیت ثانی قطعہ بیابان سرود ملاحانست و معتبر است
کہ رودہا بآب بارانی کہ در کوہستان روز و شب میبارد جاری اند و دجلہ رودیست در بغداد از ابن عباس
رضی اللہ عنہ منقول است کہ حق سبحانہ تعالی پنج جوی آب از یک چشمہ از چشمہای بہشت بر بال جبرئیل علیہ السلام نہادہ از آسمان
فرود فرستاد سیحون کہ نہر ہند است و جیحون کہ نہر بلخ است و فرات و دجلہ دو نہر است در عراق و نیل مصر است سپری بکسر اول
و فتح یا فارسی و کسر را مہملہ یعنے تمام و آخر عاجل شتابندہ یعنے حاضر و موجود آجل بالمد و کسر جیم آیندہ و ہرچہ با مہلت باشد
وضد آن ہر دو معنی است و اینجا بمعنے غائب و آیندہ منغص بر صیغہ مفعول آنکہ کام و نیک بختی دولتمندے سختی ازان آید
سختی عاجل و سختی ثانی ای سختی آجل نکیف مرا کہ بر صدر مروت نشستہ ام و عقد فتوت بستہ ذکر انعام در افواہ
عام افگندہ مثنوی ہر کہ علم شد بسخا و کرم + بند نشاید کہ نہد بر درم + نام نکوئی چو برون شد بکوی + در نتوانی کہ ببندی
بروے + دیدم کہ نصیحت نمی پذیرد و دم گرم من در آہن سرد او اثر نمیکند ترک مناصحت کردم و روے از مصاحبت گردانیدم و قول
حکما را کار بستم کہ گفتہ اند بلّغ ما علیک فان لم یقبلوا ما علیک فکیف جزا شرط محذوف است یعنے اگر چنین باشد
کہ غم فردا نشاید خوردن امروز پس چگونہ باشد حال مرا کہ بر صدر مروت نشستہ ام صدر مروت مسند سخاوت عقد بکسر
گردن بند در رشتہ مروارید انجام اواز کمربند است عقد فتوت ای کمربند جوانمردی بر میان بستہ ام انعام نعمت دادن نکو
سخاوت برون شد بکوی یعنی مشہور شد اے پیر و طلق آہن سرد افسردہ و سیاہ بلغ ما علیک آہ بر بیان آنچہ

بر تو لازم ست و اگر قبول نکند قبول کنانیدن آنها یا نیست بر تو منظوم مقبولیت شان **قطعه** گرچه دانی نشنوند
بگوی هرچه دانی تو از نصیحت و پند ؛ زود باشد که خیره سر بینی ؛ بدو پا افتاده اندر بند ؛ دست بر دست میزند
که دریغ ؛ نشنیدم حدیث دانشمند ؛ پس از مدت اینجا از نکبت حالش می اندیشیدم بصورت بدیدم که پاره
پاره بهم میدوخت و لقمه لقمه همی اندوخت دلم از ضعف حالش بهم برآمد مروت ندیدم در چنان حالت ریش
درویش بملالت نمک پاشیدن پس با دل **گفتم** **قطعه** حریف سفله در پایان مستی ؛ نیندیشد بروز تنگدستی ؛
درخت اندر بهاران برفشاند ؛ زمستان لاجرم بی برگ ماند ؛ نشنوند بنون نفی ست اے اگر دانی که نمی شنوند
قبول نمیکنند بگو هرچه از نصیحت میدانی تو زیرا که زود باشد آه خیره سر پریشان مفعول هر واحد سامعین است
بدو پا مال از مفعول بینی ست کاف که دریغ بیان گفت نخد و نفت اے او دست بر دست میزند و گویند که دریغ
نشنیدم الخ حدیث دانشمند نصیحت ناصح نکبت بالکسر خواری و خستگی دو رو ضد وی صحت حال خستگی حال از مفلسی
نمک پاشیدن آنکه پاشیدن بر جان ریش حریف سفله شخص کمینه و نا اهل در پایان مستی ای در کمال مستی
اسراف میکند و از روز تنگدستی نمی اندیشد بر فتح یا موحده بار درخت بهاران جمع بهار بفتح با موحده باول
فصل ربیع بیت ثانی تمثیل بیت اول ست چون از حکایات سابقه معلوم شد که سعی و اجتهاد در تربیت بعض عظیم
است بخاطر سامع رسانیدن که هر جا اثر دارد در رد حملے این دو ابیه فرماید که جا موثر نیست بلکه در بعضے مواضع چنانچه
حکایت بادشاهی با ادیبی آورد **حکایت** بادشاهی پسر را با ادیبی داد و گفت این فرزند تست تربیتش چنان کن
که یکے از فرزندان خود را گفت فرمانبردارم سالے چند در وی رنج برد و سعی کرد بجائے نرسید و پسران ادیب در فضل
و بلاغت منتهی شدند ملک دانشمند را مواخذه کرد و معاتبت فرمود که وعده خلاف کردی و شرط وفا بجا نیاوردے
گفت بر رای عالم آرای خداوند پوشیده نماند که تربیت یکسان ست و لیکن طبایع مختلف **ق** گرچه سیم و زر
ز سنگ آید همی ؛ در همه سنگے نباشد زر و سیم ؛ بر همه عالم همی تابد سهیل ؛ جایے انبان میکند جایے ادیم تربیتش
الخ تفسیر آن فرزند تست حاصل گفت فرمانبردارم ست بجائے نرسید ایچ درجه کمال نرسید در فضل و بلاغت
ای در عالم مواخذه و معاتبه بر عم ملک که وعده خلاف الخ بیان معاتبه و وعده که کامل کردن پسر یا دو تنها است
در عالم طبائع مختلف اے بعضے تربیت پذیرند و بعضے نمی پذیرند اگرچه سیم و زر آه یعنی علم جا این نیست که در ایشان مهیا شد
حکما گویند که زر متولد نمیشود الا در زمین ریگ ناک یا سنگ سخت و سیم و مس و آهن متولد میشود در بطون
جبال و اجبال که با خاک مختلط بود کذا فی العجائب المخلوقات پس برین تقدیر زر از سنگ آمدن درست نمی آید

مگر منقلب بسیم گفته شود و چون سیم البته از سنگ است پس اور دیگر سیم و زر را هم سنگ متعین فرمود سهیل بالضم ستاره ایست
روشن جانب جنوب که اول آنرا اهل یمن بینند و چون اول نظر در یمن افتد ابنان یمن ادیم میشود بخلاف ابنان مواضع
دیگر که ادیم نگردند پس ابنان پوستینے که در چیزے بندند ادیم در تاج است که ظاهر چیزے را گویند ادیم ادیم نهار یعنی
بیاض او و روے هر چیزے چنانچه بدین معنی است بیت بوستان **بیت** ادیم زمین سفرهٔ عام اوست ✦ برین خوان
نغما چه دشمن چه دوست ✦ فارسیان گویند پوستینے سرخ دام و در پیچ بخشی است پوست از گوسفند که آن چرم بلغار
و چرم خشک سرخ است و مؤید است بفتح پوست خوشبو که بنگام طلوع سهیل آنرا رنگ و بوے حاصل آید و آن دو نوع
است ادیم یعنی وادیم طائفی کذا فی المدار چون فارغ از بیان تربیت ظاهر گشت شروع کرد و در بیان تربیت باطنے
که منحصر است به تعلق خاطر بخدا استیفاے بنوعیکه هیچ تعلق دیگر بادی نباشد پس فرمود **حکایت** یکے را
شنیدم از پیران مربے که مرید را همیگفت اے پسر چندانکه تعلق خاطر آدمی زاد بروزی است اگر بروزی ده بودے
بمقام از ملائک درگذشتے **ابیات** فراموشت نکرد ایزد در آنحال ✦ که بودے نطفه مدفون و مدهوش ✦ روانت
داد و عقل و طبع و ادراک ✦ جمال و نطق و راے و فکرت و هوش ✦ ده انگشت مرتب کرد بر کتف ✦ دو بازویت مرتب
کرد بر دوش ✦ کنون پنداری اے ناچیز همت ✦ که خواهد کردنت روزے فراموش ✦ مربے اے مشائخ طریقت که
که تربیت فرما و ارشاد اند همی گفت ای در حالت تربیت بادی همیگفت روزی ده ای رزاق مطلق جل شانه
بمقام اے در صفا و قرب الی الله از ملائک درگذشتے زیرا که مقام علویت و مقام آدمی سفلی و سفلی چون
عروج کند علوی گردد و علوی در مقام خود محبوس مانند ما منا الا له مقام معلوم و چون آدمی عروج کرد و ملائک
محبوس مانند یقین است که از ملائک درگذشت یا آنکه چون عروج کند بمرتبه وصول الی الله رسد و ملائک در مقام
خود محبوس مانند و بمرتبه وصول الی الله نرسند بنابران مرتبه از ایشان درگذرد فراموشت نکرد الخ مقوله سبحانه
در شب روز رسان فراموشت نکرد اے تربیت و پرورش تو فراموش نکرد و ترا همچنان نطفه نگذاشت بلکه روان
داد و عقل وغیره که بود الخ بیان در آنحال است نطفه بالضم آب منی مرد مدفون اے پوشیده در رحم و مدهوش اے حیران
کرده شده بحال خود که بر دگیان خواند همچنین خواهد گذشت یا تربیت خواهد کرد روان بضم راے و واو و الف
نفس ناطقه کذا فی نورالدین و در رید آورده که روان بفتح معروف جان و بعضے بضم خوانند و از ابراهیمی و مؤید
معلوم که بفتح محقق و صحیح است بلکه در مؤید نقل کرده که بضم ظاهر است تحقیق کرده شده است و از قدیم بخاطر فاتر این
مولف حفظه ربه الی الاتمام لطائف شعر ضائع میشوند گویند روان جان را و بجاے روان جان را داد اینجا اگر بضم

خواننده لطفی ندارد و عجب تر آنکه در سکندری چند جا مبالغه کرده است که نسخ خطا محض است رحمه الله علی من انصف انتهی
عقل بالفتح خرد و دانش و تمیز میان نیکی و بدی و خیر و شر گفته اند قوتیست نفس را که بدان تمیز اشیا کند و اغراض
و مصالح مداند طبع بالفتح سرشت مردم که بدان آفریده شده اند ادراک بالکسر دریافتن و رسیدن بچیزی را
بالفتح اندوه تدبیر فکرت بالکسر اندیشه و اندیشه کردن تا دو دو انگشت مضاف الیه کف ست ای دو انگشت تو بر
کف مرتب کرده همچنین تا ر بازو بیت مضاف الیه دوش ست ای دو بازو بر دوش تو مرکب ساخت چون درین
حکایت بیان تربیت باطن فرمود بیکار بود اولاد اهل باطن و بی تربیتی ایشان و اکتفا نمودن شان بر ولایت
پدران ملاحظه نمود و در تنبیه ایشان این حکایت آورد **حکایت** اعرابی را دیدم که پسر را همی گفت یا بنی انک مسئول
یوم القیامة ماذا اکتسبت ولا یقال بمن انتسبت یعنی ترا پرسند روز قیامت که عملت چیست نگویند که پدرت کیست
قطعه جامه کعبه را که میبوسند + او نه از کرم پیله نامی شد + با عزیزی نشست روزی چند + لاجرم همچو او گرامی شد
بنی بتشدید یا التصغیر ابن ست و تصغیر اینجا برای شفقت است نه برای حقارت یا بنی ای پسرک پدر ستی
تو پرسیده خواهی شد روز قیامت که چه چیز کسب کرده و چه آورده از خیر و شر خلقه شو که بکه نسبت داری از شریف و
خسیس و فرزند کیستی کما قال الله تعالی فاذا نفخ فی الصور فلا انساب بینهم یعنی ترا پرسند الخ تغییر عبارت عربیست
و در بعضی نسخ بجای عملت هنرت واقع ست یعنی ظاهر است جامه کعبه بوسند بیاء غیبی و سین مهمله از بوسیدن است
یعنی جامه کعبه را اطراف کعبه را که بوسه میدهند و بر سر و چشم می نهند آن نه بیت که از کرم پیله پیدا شده است
و نظر با علاقش نموده بسترگ میکرده باشند بلکه بجهت آن بوسند که چندگاه ملاحق جسم کعبه بوده است و از ان صحبت
برکت یافته و در بعضی نسخ جای فارسی و شین معجمه واقع است و اول اظهر است عزیزی خانه کعبه او را جمع
بغیر عزیز و ما اصل نشست و شد جامه کعبه است حاصل آنکه عزت مرد بفضیلت ذاتی اوست نه بشرف نسبت و
اصلی و دیباچه گفته اند لست هر یکب هر کسی را نفس خود شرف است و از جوهر خویش نه گر پاکی از صد نسبت
چون ذکر در اولاد و باطن افتاد بعضی از ان چنانند که از تربیت آبای خود انحراف نموده نسبت خود مر بیان دیگر
و نهند بجانب دیگر پس برای ان تهدید نمود بدین حکایت **حکایت** که حکمای در تصانیف آورده اند کژدم را ولادت معلوم نیست چنانچه سایر
حیوانات را بلکه احشای مادر بخورند و شکمش بدرند و راه صحرا گیرند و آن پوستها که در خانه کژدم بینند آثار آنست باری این نکته پیش بزرگی
گفتم گفت دل من بر صدق این سخن گواهی میدهد جز چنین نتواند بود که در حالت خوردی با مادر و پدر چنین معامله کرده اند لاجرم در بزرگی چنین مقبول و نامحبوب
اند کژدم بکاف عربی و زای فارسی است که بجای آن جیم نیز مستعمل میشود چون کجی و روش نیز باشد بدین اسم مسمی گشته فی الکا

ولادت معلوم نیست که چگونه بیزاینده اخا بالفتح وشین معجمه انچه در شکم باشد واز دل وسبزه ماننده آن تیج اخا باد
یعنی وقتی دیمی اطفال چنانچه بخوبوند وبدرمند وگیرند وغیر هم برابر خبث گژدم ست قطعه پسری را پدر نصیحت کرد کای
جوانمرد یاد گیر این پند + هر که با اهل خود وفا نکند نشود دوست روی دانشمند + انتقال است از بد معاملت
گژدم بمادر بیت ثانی بیان بنداست اہل باشندگان خانه وشایسته سزاوار وتابع ودوحبر اکابرادت اک ان ہم ان
یعنی صاحب نیز آمده واینجا بمعنی صاحب است وبمعنی خداوند وپدر ومادر دوست روی محبوب دلتشمند صاحب دانست
نکته سخن باریک ماخوذ از نکت الارض اذا ضرب فاثر فیها بتفضیلت دیجود زیر تقضیب موثر در زمین است سخن
موثر در نفوس است وچون نکته موثره انبساط باشد در الطیفه گویند مثل گژدم را گفتند که چرا بزمستان بدر آئی
گفت بتابستانم چه حرمت است که بزمستان نیز برایم گواه دیگر است در عدم قبول گژدم بسبب بد معاملت با در خود
چون در سبق بیوفائی اولاد اہل باطن مذکور شد تنبیه کرد مرد اہل باطن را که از استدعای اولاد باز آیند وبهر
سالت نمایند که از اولاد نابکار لاولدی بهتر ست پس فرمود حکایت درویشی زنی حامله داشت مدتی
حمل بسر آمد درویش را همه عمر فرزند نیامده بود گفت اگر خدای عز وجل مرا پسری بخشد جز این خرقه که پوشیده ام هرچه در
ملک منست ایثار درویشان باشد اتفاقا پسر آورد شادمانی کرد وسفره یاران بموجب شرط بنهاد پس از چند
سال از سفر شام باز آمدم بمحلت آن درویش بگذشتم واز چگونگی حالش پرسیدم گفتند بزندان شحنه درست
گفتم سبب چیست گفتند پسرش خمر خورده وعربده کرده وخون کسی راکشته واز میان گریخته پدر بعلت آن سلسله
در نای وبند بپای گفتم این بلا را بحاجت از خدای تعالی خواسته بود قطعه زنان باردار ای مرد هشیار +
اگر وقت ولادت مار زایند + از آن بهتر بنزدیک خردمند + که فرزندان ناهموار زایند + مدت حمل آنه ماه
یاده ماه بطریق متعارف ایثار بالکسر دیگر را بر خود اختیار کردن انچه خود بود ببو دادن واینجا بمعنی بخشیدن وعطا نمودن
یاران آید درویشان چنانچه خود گفته است سلسله زنجیر وبند که پای وگردن کنند نای ساز معروف ونای گلو که
بتازیش حلقوم خوانند از آن بهتر است زیرا که انچه کشتن مار بر مادر پدر آسان ست وکشتن فرزند که بصورت آدمی باشد
وخاصیت ناهموار بود قتل او بر ایشان دشوار ست وآزار او همیشه باشد پس ناهموار ماربهتر ست از زادن
فرزند ناهموار حکایت طفل بودم از بزرگی پرسیدم که حد بلوغ چیست گفت در کتاب مسطور است که
بلاغت سه نشان دارد یکی پانزده سالگی دوم احتلام سوم بر آمدن موی عانه اما در حقیقت یکی
نشان ست آنکه در بند رضای حق جل وعلا بیش از آن باشی که در بند حظ نفس خویش وهر که در او این صفت

موجود نیست نزد محققان بالغ نیست قطعه بصورت آدمی شد قطرهٔ آب + کو چهل روزش قرار اندر رحم ماند + اگر چهل
ساله را عقل و ادب نیست بتحقیق نشاید آدمی خواند + باز آمد در بیان تربیت باطن احتلام خواب دیدن که
جماع کردن در خواب یا انزال منی و بمعنی مطلق نیز آمده موی عانه بنون موی زهار که زیر ناف تا آلت دود
بعضی شروح آورده که این علامت در هیچ کتاب بنظر نیامده مگر قول بعضی مجتهدان باشد خط انامل خویش
بصورت آدمی الخ در مصراع تقدیم و تاخیر است ای قطره آب بصورت آدمی شده است قطره آب که چهل روز در رحم
مادر قرار مانده بعد از آن علقه و بعد از آن مضغه و بعد از آن روح دمیده شده و چون روح دمیده شده آدمیت در وجود
بظهور پیوست پس شروع ظهور صورت آدمی بعد از چهل روز است و تا چهل روز همان نطفه میماند قطعه
جوانمردی و لطف آدمیت است همین نقش هیولانی مپندار + هنر باید که صورت میتوان کرد + بایوانها در از شنگرف و
زنگار + چو انسان را نباشد فضل و احسان + چه فرق از آدمی تا نقش دیوار + بدست آوردن دنیا هنر نیست و
یکی را گر توانی دل بدست آر + جوانمردی خبر مقدم و لطف معطوف بر آن آدمیت مبتدا موخر نقش هیولانی منسوب
بهیولی و هیولی مرکب از هیت اولی است و آن دو قسم است باعتقاد صوفیه اول در دو حاشیه که از ارواح
اعظم گویند دوم جسمانی که آنرا جسم کل گویند و هیولی نزد حکما ماده و اصل را گویند که چون صورت بود عارض
شد جسم موجود گردد و نزد اهل الله آن چیزیست که صورت اشیا در آن ظاهر گردد و آنرا صوفیه اعیان ثابته
گویند و متکلمین حقائق اشیا و حکما ماده اصل اشیا + مصرعها به بیان جوانمردی و لطف آدمیت با فضل و احسان
که در بیت لاحق است که صورت آن البیت علت هنر باید یعنی آدمیت باخلاق است و صورت زیرا که صورت شنگرف
و زنگار در ایوانها هیت ندر سافت لیکن بمعنی دو مصرعها از محالات دل بدست آوردن دل خوش کردن بلطف
گفتار یا باحسان و یا بامداد دیگر چون دیگر اول بدست آوردن مردم مرقوم شد انتقال کردن که دل از بدی انتقالا
من القدر الی الضد پس خبر موجود **حکایت** سالی نزاع در میان پیادگان حاج افتاده بود و داعی نیز هم در آن سفر پیاده
بود اتفاقا در سر و روی یکدیگر افتادیم و داد فسق و جدال بدادیم کجاوه نشینی را شنیدم که با عدیل میگفت ای عجب للعجب
پیادگان حاج که چون عرصهٔ شطرنج بسر میبرند فرزین میشوند یعنی بهتر از آن میگردند که بودند پیادگان
حاج چو بادیه بسر بردند بتر شدند نزاع بالکسر مخالفت کردن حاج صفت موصوف محذوف است ای قافله
حج گذارنده پس حاج بلاحظه موصوف مضاف الیه پیادگان است ای پیادگان قافله حاج و تواند که صفت بیان
باشد بحیثیت افراد پیادگان که هر یک ایشان حج گذارنده بود و در شرح عربی

بجای حاج بحاج آورده که جمع حاج است درینوقت احتیاج هیچ تکلف نیست ای بمعنی دعاگویان مراد مست
مصنف علیه الرحمه ازین نفس خود را الفاقا ای بقصد جنگ افتاد فسق و فسوق نافرمانی خدا تعالی و دشنام
و بانگ بیگر جدال بالکسر با کسی خصومت کردن گجاده خلوت و محل عماری شتر عدیل هم تنگ و هم سنگ و
برابر در قدر و مرتبه و اینجا مراد مقابل اوست که در کجاده دیگر برابر او برابر بوده باشد و در مدار الافاضل آورده
که فرهنگ گلستان است عدیل مبارکش بوالعجب صفت کارش ای عجب کاری نیست فرزین بالفتح چنانچه در اکثر
کتب لغت و شیخ اوحدی شیرازی بکسر تصحیح نموده و آن مهره شطرنج است که او را وزیر گویند و قول فرزین
بفتح اول منسوب بفرز که مختصر فراز است بمعنی بلندی اصحاب طرف اعلی از عرصه شطرنج که پایان طرف مقابل است
و بالکل غلط است لسر برد ندای باز آمد چون مقوله کجاده نشین بحال حاجیان بجای بود شیخ علیه الرحمه از وی
پند پذیر شده بدیگر ارشاد فرمود قطعه از من بگوی حاجی مردم گزای را کو پوستین خلق بآزار میدرد
حاجی تو نیستی اشتر است از برای آنکه بیچاره خار میخورد و بار میبرد گزا بالفتح گزنده دگر نده پوستین
بردن پوستین گرفتن بآزار برای آزار دادن حاجی تو نیستی زیرا که در تو وصف کم آزار سلو برد باری نیست
شتر است ای بلکه حاجی شتر است حاصل حکایت آنکه حاجی که بزیارت بیت الله و روضه منوره رسول الله صلی الله
علیه وسلم مشرف گردد از اخلاق ذمیمه بشر اشود چه اطلاق ذمیمه غیر مناسب حال حاجی ست پس سالک را باید
که در افعال و اقوال مناسب آدمیت بجا آرند در کسب اعمال و اقوال غیر مناسب نشوند چنانچه از نفط اندازان
نهند **حکایت** هندوی نفط اندازی همی آموخت حکیمی گفت ترا خانه نیین ست بازی نه اینست **بیت** تا ندانی
که سخن عین صوابست مگوی و انچه دانی که نه نیکوست جوابست مگوی نفط دارویست که هر جا که اندازند آتش در گیرد
کذا فی الکشف نیکن بر وزن فعیل منسوب به نی مثل گلین منسوب بگل نه این اشارتست به نفط انداز اندازیست
که سخن عین صوابست مقبول نه انی سخن مطلق سوال باشد خواه جواب عین صواب موجب راست و سخن
حق مقبول مگر همان سخن ست انچه بمعنی سوال که به نیکوش جوابست صفت انچه و درین جمله قدر تفقد
است و تقدیر کلام چنین ست ای جواب او نیکو نیست مقبول انچه اسے هر سوالی که جواب او نیکو نباشد آن
سوال مکن که سوال هر نیک نباشد نخواهد بود پس انگیختن سوال نباید کرد یا سوالی که جواب او در فکر عین
صواب و نیک نباشد مگو ایکه جواب نیک میدانی بگو و الا مگوی بهر تقدیر این محل هند و نفط انداز است که
نامناسبست چون در سبق ذکر تربیت باطن بود در طالبان تربیت تبینه نمود که دست بیعت خود مربیانه

بے تربیت در عیان بے کیفیت ، دہند تا از بصیرت سریرت باز نمانند و گرفتار کوری باطن نشوند و بخفت بعقلی منسوب
نگردند و باخر پشیمانی نبرند چنانچہ **حکایت** مردی را درد چشم برخاست پیش بیطارے رفت کہ دوا کن بیطار
آنچہ در چشم چار پایان میکرد در دیدہ کشید کور شد حکومت بداور بردند گفتند بر ہیچ تاوان نیست اگر این
مرد خر نبودی پیش بیطار نرفتی مقصود ازین سخن آنست کہ ہر کہ ناآزمودہ را خطیر بزرگ فرماید با آنکہ ندامت
برد بنزدیک خردمند بخفت منسوب گردد **قطعہ** ندہد ہوشمند روشن رای ، بفرومایہ کارہای خطیر ، بوریاباف
گرچہ بافندہ است ، نبرندش بکارگاہ حریر ، البیطار ہو الذی یعالج المواشی کذا فی الصراح کشف دوا آوردہ
کہ بیطاری آوردہ بجشک ستور یعنی طبیب ستور دادرا بیطر و بیطن نیز گویند کاف کہ دوا کن بیان گفتہ خندوشت
ای رفت و گفت کہ دوا کن حکومت و داوری ای جنگ خصومت و داد رحاکم و مراد ازان قاضی ست تاعل
گفت داد رست تاوان ای ضمان و بدل چیزیکہ تلف کردہ این اشارت بمرد صاحب درد است
ناآزمودہ ای شخص بے تجربہ فرومایہ ای بے ہنر و فقیر و آنکہ کارہای کمینہ کند خطرای قدر و منزلت خاصہ
کار ترتیب و سلوک کہ از عمدہ کارہای خطیر است بیت ثانی تمثیل بیت اول بافندہ است ای
صفت بافندگی دارد کارگاہ حریر ای بدکان ابریشم بافان چون در حکایت سابق بر مریدان صلاحیت کشش
و طالبان ارادت اندیشی تنبیہ نمود کہ دست بیعت خود بہ پیران ناقص ندہند انتقال فرمود بہ پیران کامل
و مرد بیان مکمل کہ تربیت باطن با نااہل نفرمایند کہ ارشاد مثل قرآن ست و ایشان مثل کور چنانچہ
حکایت یکے از بزرگان ائمہ پسرے وفات یافت پرسیدندش کہ صندوق قبرش چہ نویسیم گفت آیات
کتاب مجید را عزت و شرف بیش از آنست کہ روا باشد بر چنین جاہا نوشتن کہ بروزگارے سودہ گردد و خلائق
بر وی گذرند و سگان برو شاشند اگر بضرورت چیزے نویسند این دو بیت کفایت ست **قطعہ** وہ کہ ہر گہ کہ سبزہ
در بستان ، بدمیدے چہ خوش شدے دل من ، بگذار ای دوست تا بوقت بہار ، سبزہ بینی دمیدہ
از گل من ، ائمہ جمع امام کہ روا الخ بیان پیش از آنست کہ بروزگارے علیہ بیش از آنست ہر کہ این
دو بیت از زبان بیت ست چہ خوش شدے دل من اے افسوس ہر وقت کہ سبزہ در بستان
بدمیدے چہ خوش بودی دل من برای آنکہ تماشا خواہم کرد و گلگشت خواہم نمود گل بکسر کاف فارسی
کنایت از قبر است دمیدہ بر گل من ای تماشائیان مدفون بینی و بر گل شان سبزہ دمیدہ بینی کہ خود را
از تماشائی باز دارید و بہار عمر را فانی پندارید و چون در زمان آنشرے از مردمان حقیقت

وجاهلان بی معرفت دستار مشایخ بر سر بسته و بر مصلای مشیخت نشسته طالبان صادق و مریدان واثق را جود
صلاح دهند در خدمت بنهند تا آنکه تمام عمرشان بر باد دهند و بجای نرسانند چون صداقت طلب شیخ ارادت قیامت
شمرد وصول الٰهی و نتیجه وصال بے تناهی پس شیخ علیه الرحمه بران نادانایان وجاهلان تنبیه نمود بدین حکایت
که پارسای بر یکی آه برای این مقوله که فردا به از تو باشد و تو شرمساری بری و ازینجاست ایراد خبر نبوی
که بزرگ ترین حسرت آه پس اینچنین مردم را باید که طالبان حق و مریدان مطلق را بجد و راه نه دهند و عمر ایشان
ضائع نکنند که ایشان همین صدق مطلب در قیامت بهتر از مربیان جاهل باشند **حکایت** پارسا بر یکی از
خداوندگان نعمت گذر کرد که بنده را دست و پای بسته و عقوبت همیکرد گفت ای پسر همچو تو مخلوقی را اسیر حکم تو گردانیده
است و ترا برو فضیلت نهاده شکر نعمت حق تعالی بجا آر و چندین جفا برو روا مدار نباید که فردا به از تو باشد و
تو شرمساری بری **ابیات** بر بنده مگیر خشم بسیار ٭ جورش مکن و دلش میازار ٭ او را تو بده درم خریدی
آخر نه بقدرت آفریدی ٭ زین حکم و غرور خشم تا چند ٭ هست از تو بزرگتر خداوند ٭ ای خواجه ارسلان و آغوش
فرمانده خود مکن فراموش ٭ قائل پارساست نعمت حق تعالی اے نعمت فضیلت چه قادر است
که ترا بنده ساخته و بنده را خداوندگر دانیدی به از تو باشد بسبب فرمانبرداری کردگار یا به محض
فضل پروردگار از تو به باشد آخر نه بقدرت آفریدی زیرا که آفریننده او را و تصرف با آفرینش خویش
مواخذه نیست چنانچه او ندخویش شکنند و دیگر بحال دارد و او را هیچکس گرفتار نسازد که چرا شکستی این حکم
غرور خشم که بر بنده میکنی بزرگتر خداوند که ازین خشم خواهد پرسید ارسلان غلامان آغوش بارغ بین
مضموم و واو مجهول بنده فرمان ده خود آه اے خداوند خود که تبارک و تعالی باشد فراموش مکن که ازین خشم که بر بنده
میکنی باز پرس خواهد فرمود در خبرست از خواجه عالم و سرور بنی آدم علیه السلام که بزرگترین حسرتے در روز قیامت
آن بود که بنده صالح را در بهشت و خداوند فاسق را بدوزخ برند **قطعه** بر غلامیکه طوع خدمت تست ٭ خشم بیحد
مران و طیره مگیر ٭ که فضیحت بود بروز شمار ٭ بنده آزاد و خواجه در زنجیر ٭ که بنده صالح را آه نیکو کار و فرمانبردار از
حق تعالی و فاسق عکس آن طوع فرمانبرداری کذا فی الرشیدی طیره بالفتح خشم و غضب مگیر تاکید خشم بیحد مرانست
فضیحت رسوائی روز شمار روز قیامت آزاد ای خلاص از زنجیر اے در زنجیر اے اسیر در زنجیر دوزخ
چون بعضے عالمان بمطالعه کتب اهل عرفان عالم علم معرفت شوند و خود را عارف نه پندارند و بمسند تربیت
بنشینند و از ارشاد آغاز کنند و چون مریدان در راه سلوک بوساوس نفسانی و خطرات شیطانی

گرفتار آیند وطریق خلاص از مربیان بے تربیت وشیخان بے کیفیت جویند او شان از خلاص ایشان مانند وچارہائے
ایشان ندانند ناچار دعوی صلاح پیری از خود بگشایند درخت تربیت وارشاد باز گذارند پس باید کہ اینچنین
موئے راہ بالیقین پیش نگیرند خود را در بلا نیفگنند حکایت سالے از بلخ باشامیانم سفر بود وراہ حرامیان
پرخطر جوانے بدرقہ ہمراہ باشد نیزہ باز چرخ انداز سلحشور بیش زور کہ مرد توانا کمان او را زہ نکشیدندے
وزورآوران روے زمین پشت او را بر زمین نیاوردندے ولیکن متنعم بود وسایہ پروردہ نہ جہاندیدہ ونہ
سفر کردہ رعد کوس دلاوران بگوشش نہ رسیدہ وبرق شمشیر سواران ندیدہ بیت نیفتادہ در دست
دشمن اسیر + بگردش نباریدہ باران تیر + از بلخ باشامیانم سفر بود اے از بلخ بسوی شام باشامیان
متنعم حرامیان جمع حرامے منسوب بحرام خوردن کہ مال مردم بحرام وزدی خورند ای وزدان چرخ کمان
قلعت کہ بآن قلعہا گیرند کذا فی المدار چرخ انداز اے اندازہ تیر چرخ یعنے کمند گفتہ اند کذا فی الحاشیہ و
در بعضے فرہنگ بمعنے پہلوان گفتہ بیش بہائے تازے متنعم بالضم بمعنے عیش کنندہ رعد بالفتح آواز بر رعد
کوس آواز کوس دلاوران برق شمشیر تشبیہ شمشیر ببرق زید برای آنست کہ دیدن یعنے معلوم کردن نیز آمدہ است
چنانچہ رایت بمعنے علمت ہم می آید پس دیدن بمعنے معاینہ کردن ست اتفاقاً من واین جوان ہر دو در پے
ہم دوان ہر دیوار کہ پیش آمدے بقوت بازو بیفگندے وہر درخت عظیم کہ دیدے بزور پنجہ برکندی
و تفاخر کنان گفتے بیت پیل کو تا کتف وبازوی گردان بیند + شیر کو تا کف وپنجہ مردان بیند +
ما درینحالت کہ دو ہندو از پس سنگے سر بر آوردند قصد قتال ما کردند بر دست یکے چوبے ودر دست
دیگرے کلوخ کوبے جوان را گفتم بیت بیار آنچہ داری ز مردی وزور + کہ دشمن بپائے خود آمد بگور +
اتفاقاً ما بقصد بیابان از شامیان جدا شدیم دیوار قدیم اے دیوار محکم چہ قدیم دار باشد واستوار ترے کہ بعد
از خشک بود بیافتہ باشد تفاخر بالمد گرباتے کردن کنوان اے بازے کنان کو بمعنے کجا تا زے
ہر دو مصراع یعنے کجا کتف وبازوے اے زور کتف وبازو بیند اے بمقابلہ معلوم کند کہ در
وے این قدر زور ست کف اے زور کف چوبے اے چوب دستے کہ ہندش ڈانگ گویند
کلوخ کوبے کہ سر بزرگ باشد کہ ہندش سونٹہ گویند کہ دشمن بپائے خود آمد بگور زیرا کہ
دشمن ضعیف کہ با قوے مقابلہ کند مرگ خود را بخود میخواہد تیر وکمان دیدم از دست جوان افتادہ
لرزہ در اندام افتادہ فرو شد ہر کہ موشگافد بہ تیر جوشن خا + بروز حملہ جنگ آوران بدار دپا +

چاره جز آن ندیدم که رخت و سلاح و جامه رها کردیم و جان بسلامت بردیم **قطعه** بکارهای گران مرد
کاردیده فرست * که شیر شرزه در آرد بزیر خم کمند * جوان اگرچه قوی بال و پیلتن باشد * بجنگ دشمنش از هول
بگسلد پیوند * نبرد پیش مصاف آزموده معلوم ست * چنانکه مسئله شرعی به پیش دانشمند * لفظ افتاد از نسخهٔ
محذوف ست * یا نچه رسم ایشانست نون * هر که برای نفی تمام مضمون بیت است یعنی چنین نیست که هر که
موی شگافی و نادرکاری به تیر جوشن خاک کند و بزور حمله جنگ آوران نماز و پای بکارهای گران بجنگهای عظیم
مرد کاردیده جنگ آزموده که شیر شرزه الخ صفت مرد کاردیده است شرزه بالفتح خشمگین و پرقوت بسیار
زور این لفظ بر غیر شیر و پلنگ بر سر دیگر نیاید و لیکن در کشف گفته که درنده الیست غالب تر از شیر بال یعنی
بازو و پیلتن زورآور شین دشمنش مضاف الیه پیوند ست اے در جنگ دشمن پیوند از آواز هول بگسلد پیوند
ای پیوند اعضای آن مصاف بضم صاد المهملة الحرب کذا فی الشرح العربی دانشمند عالم بعلم فقه چون
از بیان تربیت ظاهر و باطن فارغ شد و از تنبیه پیران و مریدان ست فراغ یافت انتقال کرد بصفت
فقر که یکے از جلائل اوصاف پیران و شرائف صفات مریدانست و آن عبارت از تجرید ست
یعنی ترک اغراض دنیاوی پس فرمود **حکایت** توانگرزاده را دیدم بر سر گور پدر نشسته و با درویش بچه
بمناظره در پیوسته که صندوق تربت پدرم سنگین ست و کتابه رنگین و فرش رخام انداخته و خشت فیروزه
در وساخته بگور پدرت چه ماند که خشتے دو سه فراهم آورده و مشتے خاک بران پاشیده درویش بچه بشنید و
گفت خاموش تا پدرت از زیر این سنگهای گران بر خود بجنبیده باشد که پدرم به بهشت رسیده بود بر گور
پدر نشسته مقرر است که اهل دولت بر قبور بالها چرخ کنند و سلک و نقش و رو بکار برند بدان فخر کنند
دلهذا توانگرزاده بر قبر پدر بود و تفاخر کنان با درویش بمناظره در پیوسته مناظره مباحثه صندوق تربت تعویذ
قبر که بالای میت بسازند کتابه بالکسر نوشتن و در فارسی آنرا گویند که در کاغذ یا جامه کلام الله یا جز
آن بخط درشت پیچاپیچ و سبز نویسند در دیوار عمارت قریب سقف کنند کذا فی الکشف و در شرح عربیست
کتابت رنگین اے کتب علیه الخط الملون انتهی رخام بالضم سنگ سفید و در مدارست رخام بالضم سنگ نرم
و قیل سنگ مرمر چه ماند ای مشابه است سنگهای گران که تعویذ تربت باشد که پدرم به بهشت رسیده زیرا که
در حدیث ست که فقرای امت من پیش از اغنیا در بهشت روند نصف روز که پانزده سال دنیا باشد چه
روز آخرت هزار سال ست و نصف او پانزده سال کذا فی الشروح و در خبر است که موت الفقر راحة

و موت الاغنیاء حسرة درویشی چیزے ندارند که بحسرت بگذارند **بیت** خر که کمتر نهند بر وی بار ٭ بره آسوده تر
کند رفتار ٭ **ابیات** مرد درویش که بار ستم فاقه کشید ٭ بدر مرگ همانا که سبکبار آید ٭ وانکه در نعمت و
آسایش و آسانی زلیست ٭ مردنش زین همه شک نیست که دشوار آید ٭ بهمه حال اسیری که ز بندی
برهد ٭ بهتر از حال امیری که گرفتار آید ٭ موت الفقراء الخ یعنی مردن خوشوقتی درویشانست و مردن
توانگران افسوس است و گفته اند که موت چهار قسم است موت الامیر و موت العلماء و موت الاغنیاء و موت
الفقراء الاول فتنة و ثانی ظلمة و ثالث حسرة و الرابع راحة کذا فی الشرح العربی درویشان الخ علت حسرت
فقیر و حسرت غنی ست خر که کمتر نهند الخ و در خبر است که نجی المخففون و هلک المثقلون مرگ بدر همانا که سبکبار
آید ای با آسانی و خوشحالی قبول مرگ کند تا از صعوبت فقر و سختی فقر برهد شک نیست که دشوار آید زیرا که
ترک تنعم سخت ترست بر منعم پس مرگ او دشوار باشد بهمه حال الخ این بیت تمثیل مضمون ماسبق ست که
که گرفتار آید ای اسیر شود و چون باعث امراض دنیاوی و طالب مستلذات جسمانی هوای نفس وادعای
دوست آغاز کرد بخدمت نفس فرمود **حکایت** بزرگے را دیدم در معنی این حدیث که اعدا عدوک
نفسک التی بین جنبیک گفت بحکم آنکه هر دشمنی که با وی احسان کنی دوست گردد مگر نفس که چندان
که با وی ملاطفت بیش کنی مخالفت افزاید **قطعه** فرشته خوی شود آدمی بکم خوردن ٭ و گر خورد
چو بهائم بیوفتد چو جماد ٭ مراد هر که بر آری مطیع امر شود ٭ خلاف نفس که فرمان دهد چو یافت مراد ٭
پرسیدم سوال کردم و در معنی این حدیث ای بسبب تفضیل او بر دشمنان دیگر چیست اعدا اسم تفضیل
از عدو بالفتح ستم کردن بر کسے عدو بالفتح و ضم دال و تشدید واو دشمن جمع و مفرد آمده و در مذکر و مونث
استعمال یافته و از نفس نفس اماره مراد است نه نفس مطمئنه حاصل آنکه ستمگارترین تو نفس اماره تست
جانی لفظے که در میان دو پهلوے تست قائل گفت بزرگ ست فرشته خوے شود اے سیر و ملکوت
نماند بیوفتد اشباع مفید ست اے از ان سیر باز ماند جماد بالفتح چیزیکه نشو و نما نه مثل سنگ و کلوخ
هر که آه زیرا که ایشان بنده است فرمان دهد حاکم شود و در بعضے نسخه بجاے فرمان دهد گردن کشد آورده
و معنے ظاهر ست چون در سبق حدیث موت الفقراء آه بیان نمود اغنیاء را امید راحت مرگ انقطاع پذیرفت
و خرابی آخرت استیلا گرفت راه نجات ایشان بدین حکایت باز نمود و زنگ نا امیدی از آئینه دل
ایشان بزدود و ختم حکایت بدین بیت فرمود **بیت** توانگرا دل و دست کامرانت هست ٭ بخور ببخش که دنیا و آخرت بردی

جدال سعدی با مدعی در بیان توانگرے و درویشے حکایت

یکے بصورت درویشان نه در صفت ایشان در محفلے دیدم نشسته و شنعتی در پیوسته و دفتر شکایت باز کرده
وذم توانگران باز نهاده سخن بدینجا رسانیده که درویشان را دست قدرت بسته و توانگران را پاے
ارادت شکسته بیت کریمان را بدست اندر درم نیست + خداوندان نعمت را کرم نیست د جدال
بالکسر خصومت و دشمنی کردن محفل جای جمع شدن مردم هنگامه شنعت بالضم زشتی قبیل شنعت و شنعا
بالفتح زشت و زشتے و کار سخت دفتر شکایت یعنے گله ذم بالفتح و تشدید میم نکوهیدن و
بد گفتن یعنے گله قدرت توانا شدن و توانگر شدن دست قدرت بسته اے توانگر نیستند ارادت اے
ارادت درویشان که حدیث ایشان کنند کرم نیست اے ارادتے ندارند که بر فقرا کرم کنند مراکه پرورده
نعمت بزرگانم این سخن ناپسند آمد گفتم اے یار توانگران دخل مسکینانند و ذخیره گوشه نشینان و مقصد
زائران و کهف مسافران و متحمل بار گران از بهر راحت دیگران دست تناول بطعام آنگه برند که
متعلقان و زیر دستان بخورند و فضله مکارم ایشان با رامل و پیران و اقارب و جیران میرسد
قطعه توانگران وقف ست و نذر و مهمانی + زکوة و فطرت و اعتاق و هدیه و قربانی + تو کے بدولت ایشان
رسی که نتوانی + جز این دو رکعت و آنهم بصد پریشانی + بزرگان ای دولتمندان این سخن اے
نکوهیدن توانگران سخت بمعنی بسیار و در بعضے نسخه اے یار اسی یاران بنظر آمده پس جمعیت برائے
محفل است دخل در آمدن چیزے ضد خرچ مراد توشه و سامان ست اے سامان مسکینان
که هر وقتی مسکینان را چیزے درکار شود آمده بگیرند و صرف حوائج خود نمایند همچنین ذخیره گوشه نشینان
زائران زیارت کنندگان خواه زائران دولتمندان باشند و خواه زائران بیت الله و رسول صلعم باشند چه
دولتمندان حاجیان را بخرچ راه حج امداد و اعانت مینمایند و کهف مسافران دولتمندان رباطها
سازند و نان وقف برائے ایشان مقرر سازند متحمل اے بار بردار از بهر راحت دیگران آه یان
متحمل بار گران ست متعلقان از اهل و عیال و زیر دستان و غلامان و نوکران فضله بالفتح آنچه
زیاده آمده باشد مکارم جمع مکرمه بضم را بمعنے بزرگوارے کنایت از دولت ست از اهل ارامل مرد
بے زن ارمله بضم لیم زن بے شوهر از اهل بے نوایگان و درویشان اقارب جمع اقرب یعنے خویش
نزدیک جیران بکسر اول جمع جار ست بمعنے همسایه وقف باصلاح فقه آنکه چیزی را از ملک خود

وقف کند که از ان نفع وقف ست ای وقف میسر ست و نذر جمانی غیر هم نذر بالفتح و ذال معجمه بر خود چیزے
واجب گردانیدن چنانچه روزه و صدقه پس اگر فوت شود و حادث گردد قضای آن لازم جمانی بالکسر
استعداد ضیافت کردن از طعام و شراب وغیره و جمانی بزیادتی یا رشله زکوة بالفتح بخشش از مال که در
راه خدا صرف کنند پاک کردن و ذبح نمودن فطرت صدقه عید فطر که نصف صاع از گندم و آرد و صاع
از جو و زبیب اعتاق آزاد کردن هدیه بالفتح آنچه از روی محبت دوستان به تحفه فرستند و چهار پاے
دیگر بکعبه معظمه برند تا قربان کنند قربانی بالضم حیوانے که ادا التصدق کنند و بدان تقرب بجویند از
خدای تعالی دولت کنایت از حسنات مذکوره و در کعت عبارت از قلت نماز است بعد پریشانی
ای بعد تفرقه روزی اگر قوت جود است و اگر قوت سجود توانگران را میسر شود که مال مزکی دارند و
جامه پاک و عرض مصون و دل فارغ و قوت طاعت در لقمه لطیف ست و صحت عبادت در کسوت
لطیف که پیداست از معده خالی چه قوت آید و از دست تهی چه مروت و از پای بسته چه سیر و از دست
گرسنه چه خیر قطعه شب پراگنده خسپد آنکه پدید * نبود وجه بامدادانش * مور گرد آورد بتابستان * تا فراغت
بود زمستانش * که مال مزکی دارند آه علت به میسر شود مزکی از تره و معیشت گذران لقمه لطیف
پاک و حلال چه قوت آید اے قوت عبادت وجه بامدادانش وظیفه و قوت شین راجع بآنکه تا فراغت
بود علت گرد آوردن مور ست پس حاصل بیت آنکه جمعیت و چه قوت جمعیت دل ست فراغت با فاقه
نه پیوندد و جمعیت در تنگدستی صورت نه بندد و یکے تحریمه عشا بسته و دیگرے منتظر عشا نشسته هرگز
این بدان کے ماند بیت خداوند مکنت بحق مشتغل * پراگنده روزی پراگنده دل * پس عبادت اینان
بقبول نزدیکیست که جمع اند و حاضر نه پریشان و پراگنده خاطر اسباب معیشت ساخته و با وراد و عبادت
پرداخته عرب گوید اعوذ بالله من الفقر المکب و مجاورة من لا یحب و در خبر است سواد الوجه فی الدارین
فراغت اے فراغت عبادت جمعیت طاعت عشا بالکسر و المد شبانگاه و نماز خفتن تحریمه عشا اے
نیت نماز خفتن بسته که دولتمند باشد عشا بالفتح خورد و شام و دیگرے منتظر نشسته اے منتظر طعام شام
نشسته که کجا آید و آن مرد مفلس ست این اشارت بدیگرے بدان اشارت بیکی جمع اند اے جمعیت خاطر
دارند اے حضور دل دارند در عبارت اوراد روز تا که روز خوانده باشند المکب بالضم و کسر کاف و تشدید بای
اسم فاعل از کب لست که اقبال لازم ست الاکباب بروی افتادن و نزد بعضے اکباب متعدی هست

پس اگر لازم بود تقریر معنی آنکه پناه میجویم بخدا از فقری که صاحب الکباب ست و اگر متعدی بود تقریر
چنان ست پناه می جویم بخدا از فقری که سرنگون کننده است و مجاورت من لا یحب یعنی پناه می برم
بخدای تعالی از همسایگی کسیکه دوست ندارد و من لا یحب عبارت از دشمن و بدخواه و در بعضی
من لا احب بصیغه متکلم واقع است اما نسخه اول معتبر است چه مجاورت کسیکه او این را دوست ندارد
و در حق این بد میخواهد و از ینجاست که شیخ علیه الرحمة فرموده است بیت دیده بر مارک ستان دیدن
خوشتر از روی دشمنان دیدن . و لبا ست که اتفاق صحبت غیر محبوب خود می یافتند و سرانجام مصاحب
داده می آید خلاف غیر محب که اصلا بادی ملاقات کرده نشود محبت هم نرسد الفقر سواد الوجه الخ یعنی
فقر سیاهی روی ست در دو جهان و این فقر اضطراری ست اما وجه و سیاه این جهان پیداست
و سیاه روی آن جهان از آنکه چون در اضطرار فقر در آید و احتراز از حرام نماند پس چون مرتکب
حرام بگردد ناچار در قیامت ماخوذ شود و در میان مردم سیاه روی باشد گفت این شنیدی آن
نشنیدی که پیغمبر صلعم فرموده الفقر فخری گفتم خاموش که اشارت خواجه عالم علیه الصلوة والسلام
بفقر طائفه الیست که مرد میدان رضا اند و هدف تیر قضا نه ایشان که خرقه ابرار پوشند و لقمه ادرار فروشند
قطعه ای طبل بلند بانگ در باطن هیچ . بی توشه چه تدبیر کنی وقت بسیج . روی طمع از خلق به
پیچ از مردی . تسبیح هزار دانه بر دست مپیچ . اشارت خواجه درین حدیث که الفقر فخری بفقر
طائفه الیست با اضافت بسوی طائفه یعنی مراد خواجه صلعم از فقر که الفقر فخری واقع است فقر آن طائفه
فخر من ست و من بفقر ایشان می نازم که وراثت من انچنین فقیران هستند که مرد میدان
رضا اند و هدف تیر قضا صفت طائفه است و مرد میدان رضا ای در میدان رضای الهی مرد اند
ای همه وقت در رضای الهی سعی نمایند رضا بالکسر خوشنودی و استاد ابو القاسم قشیری
رحمة الله علیه در رساله خویش آورده که نشان رضا سه چیز ست ترک اختیار پیش از قضا و نایافت
کراهیت از قضا و هیجان دوستی در میان بلا رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده اسالک الرضا بالقضاء
بالبلاء بکرای شمائل الاتقیا و هدف تیر قضا ای آماده قبول بلا اند و اتیان ای اشارت خواجه صلعم که در ان
فقر فخری واقع است نه فقر ایشان ست که خرقه ابرار پوشند اسم لباس بزرگان صاحب معنی پوشیده
و خود هیچ از معنی اثری نیافته لقمه ادرار فروشند اسم لقمه وظیفه و خیرات خورند طبل بلند باطن

بانگ مدعی دم دعوی فقر در باطن پیچ اسی ان یعنے از آشنای حق توش گنایت از ہمہ معنے ست تسبیح بفتح اول
ودم دیاے مجہول آمادہ شدن وقصد کردن وقت تسبیح اے وقت قصد کردن بسوی دوست حقیقے بعد
از مرگ روی طمع از خلق اسی طمع از خلق بردار وہ متوجہ بخدا شود تسبیح بردست پیچ براے قبول خلق
درویشیں بمعرفت باز آمد تا فقرش بکفر انہ انجامد کہ کاد الفقران یکون کفرا دنشانہ جز بوجود نعمت برہنہ
پوشیدن یا در اخلاص گرفتارے کوشیدن وابنای جنس ما ابمرتبہ ایشان کہ رسانند وید علیا بید سفلے چہ
مانند یعنی کہ حق جل وعلی در محکم تنزیل از نعیم اہل بہشت خبر میدہد اولئک لہم رزق معلوم تا بدانے کہ مشغول
کفاف از دولت عفاف محروم ست وملک فراغت زیر نگین رزق معلوم بیت تشنگان را نماید اندر خواب
ہمہ عالم بچشم چشمہ آب + کاد الفقران یکون کفرا یعنے نزدیک فقر اضطراری کہ کفر شود یعنے منجر بکفر گردد ای بسبب
اضطراری بجناب الٰہی طعن بد بردہ در صفت علم ورازقیت او انکار کند بلکہ کلمات کفر بگوید ودر حدیث قدسی ست
من لم یصبر علے بلائی ومن لایشکر علے نعمائی ومن لم یرض بقضائی فلیطلب ربا سوائی دنشاید آہ اے
بدولت ونعمت از حیرات پیچ چیز واقع نمی شود مثل دادن لباس بہ برہنہ وخلاصی دا سیرے ابنا جنس ما را احوال
فقرا درویشان علیا بضم مہین موئث اعلے وہمچنین سفلے بالضم موئث اسفل ید علیا ای دست بلند ترکہ دست
معطے باشد وید سفلے اے دست پست ترکہ دست گدا باشد چہ مانند ای مشابہت دار ومیان ایشان فرق
بسیارست چنانچہ در حدیث آوردہ است الید العلیا خیر من الید السفلے محکم تنزیل قرآن مجید اولئک لہم آہ
بہشتیان آنند کہ ایشان را رزق معلوم باشد ہر وقتیکہ از ہر نعمت خواہش کنند بیابند کفاف
بالفتح روزی عفاف بالفتح پارسائی از دولت عفاف محروم است اے پارسائی از دی بوجود نیامد
از حرام وشبہہ ہر چہ بدست آید بخورد وفراغت معیت بلکہ فراغت رزق معلوم رزق کہ در خانہ افتادہ
باشد واین جرد ولتمند را میسر یست تشنگان را الخ بیان عدم فراغت ست اے تشنگان را در خواب
ہمہ بچشم آب مینماید پس ہر جا خبر دوراز خواب بر آید تا کہ پریشانے شب چرونہ آرد وبفراغ بال خواب
نکنند وہمچنین ست حال مفلس ودرویش حریص ہر کجا سختے دیدہ تا و تلخے چشیدہ بینے خود را بشرہ در کارہای
مخوف در اندازد وبعواقب آن نہ پرہیزد وعقوبت آن نترسد وحلال از حرام نشناسد قطعہ
سگے را گر کلوخے بر سر آید + ز شادی بر جہد کین استخوان است + دگر نعشے دو کس
بر دوش دارند + لئیم الطبع پندارد کہ خوان است + سختے دیدہ وتلخی چشیدہ مرد مفلس

دہانش

قلاتمی شرح تقیحتین کارهای مخوف ای کارهای خوفناک مثل وزدی واخذ مال غیر وغیره لوالی ای آن سختی کارها مخوف پرهیز نکنند حرام حلال نشناسند ای از فرق حلال وحرام نپرهیزد زشادی برجهد آه اے از غایت حرص امتیاز کم کند یا بفتح برداشتن جنازه یا مرده یا نیم مرده بر چهار پاے لئیم ناکس بخیل لئیم الطبع پندارد آه ومقرر است که خوان از چوب بقدر چهار پاے میسازند وبر وے طبقهای پراز طعام قسما قسم نهند ودو کس برداشته میبرند بخش نشانیست تمام دارد لئیم الطبع ای حریص را امتیاز نقش وخوان نماند اما صاحب دولت یعنی عنایت حق ملحوظ است وحلال از حرام محفوظ من همان از کار که تقریر این سخن نکردم وبرهان درمیان نه آوردم انصاف از تو توقع دارم که هرگز دیدی توانگر را دست دغا بر کتف بسته یا به بینوائے در زندان نشسته یا پرده معصومی دریده یا کفی از معصم بریده الا بعلت درویشی ملحوظ از لحاظ یعنی بگوشه چشم نگریستن یعنی عنایت آه بچشم مهربانے حق دیده شده اند یعنی خدا تعالی صاحب دولت بچشم عنایت دیده والحلال از حرام محفوظ اے بسبب حصول حلال از حرام نگهداشته اند اے مرتکب حرام نشوند پس اراده کرد شیخ علیه الرحمة میان مضرات فقر وطلب انصاف واعتراف از مدعی پس گفت همانا آه انصاف داد دادن وراست کردن برهان درمیان نیاوردم عطف تفسیر تقریر این سخن نکردم دغا بازست وفریب ست وبازی وقلب دست دغاے دست بسبب دغا کتف بالفتح دو دست پس پشت بستن وانیجا مقصود معنی پشت است پرده معصومی معصومے پاکدامنی ودپرهیزگارے پرده معصومے دریده اے معصومے ترک داده معصم بالکسر دست برنجن ای بند دست الا الشنا از نهور مذکوره است ازین هیچ توانگر بوقوع نیامده اما بسبب فقر وافلاس شیر مردان را بحکم ضرورت در نقبها گرفته اند وکعبه ها سفته ومحتمل ست که یکے درویشے را نفس اماره مرادی جوید چون قوت احصانش نباشد بعصیان مبتلا گردد که بطن وفرج توامانند یعنی دو فرزند از یک جسم اند مادام که این بر جاست آن دیگر بر پاست بحکم ضرورت ای بنسبت احتیاج وفقر وبخت نقب بالفتح سوراخ وغار که درکوه یا دیوار سوراخ کردن کعب بالفتح شتالنگ کعبهای سفته یعنی شیر مردان بسبب فقر احتیاج خانه مردم را نقب زده داخل شده اند ونقب آنها را گرفته اند کعبها سفته از آن نقب خارج ساخته بوده باشد که دزدان را در کعب سوراخ کرده رسنها انداخته باشند ودرویشی بیای فارسی وردیشی مراد از ریزوی زن احصان زن خواستن مرد پارسا شدن قوت حصان یعنی زن کردن یا قوت پارسا شدن بعصیان گردانیدن ست بطن شکم فرج آلت از یک شکم اند انداد

از تنگ شکم اند این یکی برجاست ای شکم پر از طعام است آن دیگر برپاست ای استاده است شنیدم که درویشی
را بر حدثی یا مخنثی بگرفتند یا آنکه بجای شرمساری بوجه هم سنگسار گفت ای مسلمانان زر ندارم
که زن کنم و طاقت ندارم که صبر لارہبانیۃ فی الاسلام وحدث بفتحتین مرد ناخاشته پس در حدث و مخنث دلیل
شناعیت ورنه فاعل حدثی یا مخنثی نیم سنگساری ای مستحق رحم بود اگر گفته شود که این درویش غریب بود
چنانچه از کلام مفهوم میشود و بر غریب رحم نیست پس چگونه رحم گردید جواب گویم که جائز است که مر آن
درویش در شهر دیگر بوده باشد اگر مسلم داریم که وی را در وقت لواطه و مواقعه زنی بود لیکن جائز
است که در زمان ماضی متاهل بوده باشد پس مستحق رحم گردید و قول فقها لارجم للغریب پس مطلق بل
الغریب الاصلی هکذا استفاد من شرح العربی که صبر کنم بر ترک جماع صبر کنم لارہبانیۃ فی الاسلام الرہبانیۃ
بفتح الراء فعل الرہبان از دوام صوم و ترک خوردن گوشت و ترک نکاح و اعتزال کلی از زنان و خصی نمودن
است و امثال این افعال را آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم منع فرموده است که در دین اسلام ممنوع است معلوم
که رہبان را چون صبر بر جماع نبوده است یا از نگاه خود را خصی می نموده باشد پس این درویش عذر خود
خود می آرد میگوید زر ندارم که زن کنم و طاقت ندارم که صبر کنم به جماع ناکردن باقی ماند خصی نموده شدن آن
در اسلام ممنوع ممنوعست چنانچه مولانا جامی رومی رحمۃ اللہ تعالی فرموده است ؎ هین مکن خود را خصی
رہبان مشو زانکه در غصب است شهوت را گرو و از جمله مواجب سکون و جمعیت دردن که خواجه
زر است یکی آنکه هر شب صنمی در بر گیرد هر روز جوانی از سر که صبح تابان را از صباحت او دست
بر دل و سرو خرامان را پای از خجالت او در گل بیت بخون عزیزان فرو برده چنگ سر انگشتها کرده
عناب رنگ مواجب سکون ای سبب های آرام و جمعیت دردن تفسیر ای خطوط جوانی بعد آن اثر نو
آغاز کنند بدان صنم که صبح تابان را الخ صنمی است صباحت حسن دست بر دل نهادن عبارت از حیرت و حسرت
است پای در گل کنایه از رنگ زلال شد لست بخون عزیزان الخ این بیت صفت صنم است یعنی آن صنم که
سر انگشتان خود را سرخ کرده است بنوعیک چنانچه بخون عاشقان دست برده سرخ کرده است محال است که با حسن
طلعت او گمرو ضامن گردد یا قصد تباهی کند فرود لیکه حور بهشتی بود و یتیما کرده که التفات کند بر شان یتیمانی نخرم
من کان بین یدیه رطب ما اشتهی رطب بنقیه ذلک من رجم العنا قیده او راجع بعجه و تباهی آر زنا فاعل گردد کند
خواجه است قیا غارت و نام شهر از ترکستان و ترکان یغما بدان منسوب جامع هر دو معنی است این بیت

کہ دلے حور بہشتی الخ یغما در مصراع اول بمعنی غارت و در مصراع ثانی خوبان کہ منسوب بہ یغما ہستند حاصل
بیت آنکہ ہرکہ عاشق صاحب جمالست ملتفت مائل بصاحب جمال او نخواہد بود مقرر است کہ حسن حور
بہشتی زیادہ از حسن بتان یغمائی ست پس حور عبارت از زوجۂ جمیلہ است و بتان یغما غیر آنہاست کہ
توجہ حرام باشد من موصولات کان تامہ بین یدیہ ای پیش او ضمیر یدیہ راجع بمن است رطب فاعل کان و جملہ
فعلیہ موصولست و موصولہ مرفوع المحل ست بنا بر آنکہ مبتدا بیت ما موصولہ بمعنی وقت اشتہی فعل ماضی از اشتہا
بمعنی آرزو کردن و ضمیر فاعل کہ در وی مستتر ست راجع بمن معنی مصراع آنکہ کسیکہ باشد پیش او رطب
ای خرمای تر آن رطب کہ آرزو کردہ است آنکس ما ہر وقتی کہ آرزو کردہ است فیغنیہ فعل مضارع از غنی
بمعنی بے نیاز کردن و ضمیر بارز راجع بمن و ذاک مرفوع المحل است بنا بر آنکہ فاعل یغنی ست و اشارت بسوے رطب است
و این خبر مبتدا است عن رجم جار مجرور متعلق یغنی و رجم بمعنی زدن بسنگ مضاف است بسوے عناقید و عناقید
جمع عنقود بضم اول بمعنی خوشہ انگور و مراد خوشہائے رطب ست یعنی بے نیاز گرداند آنرا رطب از سنگ زدن بخوشہائے
و حاصل شعر آنکہ کسیکہ نزدیک او زن صاحب جمال است کہ ہر وقتیکہ خواہد با وے جماع کند آرزو نمیکند بسوے
جماع حرام اغلب تہیدستان و من عصمت بمعصیت الایند و گرسنگان نان ربایند **فرد** چون سگ درندہ
گوشت یافت نپرسد کین شتر صالح ست یا خر دجال * چہ مایہ مستوران بعلت درویشی در عین فساد افتادہ اند
و عرض گرامی بباد زشت نامی بر باد دادہ است **بیت** با گرسنگی قوت پرہیز نماند * افلاس عنان از
کف تقوی بستاند * اغلب بمعنی اکثر تہیدستان مفلسان آلایند آلودہ کنند و گرسنگان الخ
اے غایت گرسنگی خود رحم بر گرسنگان دیگر نمایند و قوت لایموت ایشان بربایند سگ درندہ کنایت
از شخصے کہ از غایت گرسنگی مثل سگ درندہ باشد الخ کنایت از حلال و خر دجال عبارت از
حرام اے چہ قدر یعنی بسیار مستوران پاکدامنان و پرہیزگاران عرض بالکسر یعنی ناموس گرامی
بمعنی بزرگ صفت او زشت نامی عنان از کف بستدن غالب آمدن چون شیخ علیہ الرحمۃ دلائل
فضیلت غنا بر فقر ذکر کردہ از استدلال مدعی جواب داد و الزام مدعی حاصل شد اما چون مدعی
منصف نمیشود و زبان دراز گردد و مذلت غنا آغاز نہاد چنانچہ میفرماید حاصل کہ من این سخن بگفتم
عنان طاقت درویش از دست تحمل رفت تیغ زبان برکشید و اسپ فصاحت در میدان
وقاحت جہانید و بر من دوانید و گفت چندان مبالغہ در وصف ایشان بکردی

وسخنهاے پریشان بگفتی کہ وہم تصور نکنند کہ تریاقند یا کلید خزائن ارزاق شتی متکبر و مغرور و معجب نفور
مشتغل مال و نعمت متواطش جاه و ثروت کہ نگویند الا بسفاہت و نظر نکنند الا بکراہیت علمارا بگدائی
منسوب کنند و فقرارا بہ بیسروپائی طعنہ زنند و بعزت مالیکہ دارند و بخبر و رجاہیکہ پندارند برتر از ہمہ نشینند
و خود را بہتر از ہمہ بینند نہ آن سر دارند کہ بکسے فرو دارند و نہ آن دل دارند کہ دل کسے نگہدارند بیخبر از قول
حکما کہ گفتہ اند ہر کہ بطاعت از دیگران کم است و بنعمت بیش بصورت تونگرست و بمعنے درویش قسرد
گر بیہنر بمال کنند کبر بر حکیم + کون خرش شمار اگر گاو عنبر است + حالے بیبای مجہول یعنے وقتیکہ این سخن مے گو
عنان از دست یعنے بے اختیار شدن تحمل آبر داشت شنیدن سخن مے تیغ زبان فصاحت خوشگوئے
وقاحت سخت مغرورے و بے شرمے فصاحت اے فصاحت را در وقاحت آورد و مبالغہ بالفم در چیزے
غلو کردن اے سخت کوشیدن در کارے تریاق بالکسر معجونیست معروف کہ آثار تریاق فاروق و تریاق گو
دبیار فارسی باد زہر خوانند ارزاق جمع رزق یعنے روزے و بفتح ب شتی بالفم جماعتے قلیل و بے اعتبار
متکبر بزرگے کنندہ اے کلانی زنجہ کہ از ہمہ کس بزرگ دانند مغرور فریب خوردہ و غرور دادہ شدہ اے دیگران از مصاحبان
خوشامد گو غرور دہندہ و بزرگے نمایند معجب عجب کنندہ اے خود را بعد غرور نمودن ایشان غرور ور زندو
خود را از ہمہ برتر دانند نفور گریزندہ و رماندہ اے از صحبت فقیران و مسکینان میگریزند مشتغل مال
و نعمت اے حریص متحطش اے تشنہ و در بعضے نسخہ مفتتن واقع است مفتتن از افتتان است بمعنے در فتنہ
افتادن مفتتن جلوای فریفتہ جاه و ثروت بسیارے مال از غنا سفاہت بالفتح بیہودے و سبکی نمودن
نظر نکنند در مردم بے سروپاے برہنہ بودن سرپا بالفتح میل و خواہش سر فرو د آوردن تواضع کردن
و بے یعنے و قصد دل نگہداشتن یعنے رضامند نمودن تونگرست اے تونگر بدولت فانی دنیا درویشی
اے مفلس از دولت باقی کہ طاعت ستہ بیہنر حکمت و بیعلم حکیم صاحب علم و حکمت کون خر سخت
نادان و احمق گاو عنبر کنایت از شخص دولت بزانست و از خود پیدا کنندہ دولت گاو عنبر این قول
بنا بر زعم بعضے ست کہ گویند عنبر سرگین گاو بحریست و در مدار الافاضل آوردہ کہ عنبر گویند در حقیقت
و در دریا این صمغ او ست و قیل چشمہ ایست در دریا کہ بر مے جوشد و کف بر سر آب مے آید و گویند
سرگین دابہ ایست و از خاقانے معلوم میشود کہ از گاو بز است لا آہوے شکست چہ چارہ کہ گاو نر
گنز ہر دو بگ عنبر ساراد آوردم و قیل ماہی و قیل از جگر او در حقائق الاشیا گفتہ معدن او کوہسار ست

واز اجزای از سنگ بچکند و نیکوترین آن اشب ست و نوعی از لادن گفتم مذمت اینان روا مدار که خداوند
کرم اند گفت غلط گفتی که بندهٔ درم اند چه فائده که ابر آزارند و نمی بارند و چشمه آفتاب اند و بر مرکب استطاعت
سوارانند و نمیرانند و قدمے بهر خدا ننهند و درمے بے من و اذی ندهند مالے بمشقت فراهم آرند و بخست و بحسرت
بگذارند چنانچه بزرگان گفته اند سیم بخیل وقتے از خاک برآید و قتی در خاک درآید **بیت**
برنج و سعی کسی نعمتے بدست آرد ✦ دگر کس آید و بیرنج و سعی بردارد ✦ گفتم بر بخل خداوندان نعمت و
وقوف نیافته الا بعلت گدائے وگرنه هر که طمع یکسو نهد کریم و بخیلش یکسان نماید محک داند که
زر چیست و گدا شناسد که ممسک کیست استطاعت توانستن و توانا ئے اے توانگر و در عرف حقیقت قدرت که
باو فعل شود و هر سلامت اسباب آلات و جوارح و صحت تکلیف اطلاق کنند و زاد و راحله نیز در تعبیره
آورده که آن عرضی که خداوند تعالے در حیوان پیدا کرده که بآن افعال اختیاریه کنند و جمهور برانند که آن برآ و اکثر
شرط است نه علت چنانچه در شرح عقاید نسفیست من بالفتح و تشدید نون منت و اذی ندهند و غافلند از قول باریتعالے لاتبطلوا صدقاتکم بالمن والاذی خست بالفتح و تشدید شین گرسنگی کمینگی و بخیلی محک بالکسر سنگے که بدان امتحان عیار زر کنند ممسک
کیست ای بخیل کیست پس گدا محک کریم و بخیل است گفتا بتجربت آن میگویم که متعلقان عنیف بر در دارند
و غلیظان شدید برگمارند تا بار عزیزان ندهند و دست جفا بر سینه صاحب تمیزان نهند و گویند کس اینجا
نیست و بحقیقت راست گفته باشند **بیت** آنرا که عقل و همت و تدبیر و رائے نیست ✦ خوش گفت پرده
دار که کس در سرائے نیست ✦ گفتم بعلت آنکه از دست متوقعان بجان رسیده اند و از رقعه گدایان
بفغان آمده و محال عقل ست که اگر ریگ بیابان در شود چشم گدایان پر شود **بیت** دیده اهل طمع به
نعمت دنیا ✦ پر نشود همچنان که چاه بشبنم ✦ حاتم طائی که بیابان نشین بود اگر شهرے بودے از جوش
گدایان بیچاره شدے و جامه بر وے پاره کردے چنانچه در طیبات آمده است **شعر** در من منگر تا دگران چشم
ندارند ✦ کز دست گدایان نتوان کرد ثوابے ✦ عنیف صفت مشبه از عنف بمعنے درشتی نمودن متعلقان عنیف
اے دربانان درشت غلیظ بمعنے درشت و بدخو شدید سخت بخیل بار عزیزان ندهند اے راه بزرگان و
درویشان ندهند دست بر سینه نهادن رد کردن از دخول صاحب تمیز صاحب عقل و علم آنرا که عقل او علت
بحقیقت راست گفته باشند عقل ای امتیاز اهل نا اهل همت کرم تدبیر درباب حصول ثواب آخرت و دار
دربان چون مدعی کلام خود در مذلت اغنیا در بیچار رسانیده و بعضے کلام او ظاهر المدح بود و بعضے

وسخنہا‌ے پریشان بگفتے کہ وہم تصور نکند کہ تریاقند یا کلید خزائن ارزاق شتے متکبر و مغرور و عجب نفوذ
مشتغل مال و نعمت متوطش جاہ و ثروت کہ نگویند الا لسفاہت و نظر نکنند الا بکراہیت علمارا بگدائی
منسوب کنند و فقرارا بہ بے سرو پائے طعنہ زنند و بعزت مالیکہ دارند و بغرور جاہے کہ پندارند برتر از ہمہ نشیند
و خود را بہتر از ہمہ بینند نہ آن سر دارند کہ بکسے فرو آرند و نہ آن دل دارند کہ دل کسے نگہدارند بیخبر از تو
حکما گفتہ اند ہر کہ بطاعت از دیگران کم است و بنعمت بیش بصورت توانگر است و بمعنے درویش قسمرد
گر بے ہنر بمال کند کبر بر حکیم + کون خرش شمار اگر گاو عنبر است + حالے بیابی مجہول بمعنے وقتیکہ این سخن بگو
عنان از دست بمعنے بے اختیار شدن متحمل آبرداشت شنیدن سخن مثل تیغ زبان فصاحت خوشگوے
وقاحت سخت مغرورے وبے شرمے فصاحت اے فصاحت را در وقاحت آورد مبالغہ بالفم در چیزے
غلو کردن اے سخت کوشیدن در کارے تریاق بالکسر معجونیست معروف کہ آنرا تریاق فاروق و تریاق گو
بسیار فارسی باد زہر خوانند ارزاق جمع رزق بمعنے روزے و نصیب شتے بالفم جماعتے قلیل و بے اعتبار
متکبر بزرگی کنندہ اکا نے زعمہ کہ از ہمہ کس بزرگ و انند مغرور دو غرور دادہ شدہ اے دیگران از معاجان
خوشامد گو غرور دہندہ و بزرگی نمایند معجب عجب کنندہ اے خود لبعد غرور نمودن ایشان غرور در زند و
خود را از ہمہ برتر دانند نفور گریزندہ و رماندہ آے از صحبت فقیران و مسکینان میگریزند مشتغل مال
و نعمت اے حریص متحطش اے تشنہ و در بعضے نسخہ مفتتن واقع است مفتتن از افتتان است بمعنے در فتنہ
افتادن مفتتن جلوای فریفتہ جاہ و ثروت بسیارے مال از سفاہت بالفتح بیہودے و سبکی نمودن
نظر نکنند در مردم بے سرو پاے برہنہ بودن سر بالفتح میل و خواہش سر فرود آوردن تواضع کردن
ویے بمعنے و قصد دل نگہداشتن بمعنے رضامند نمودن توانگر ست اے توانگر بدولت فانی دنیا و درویشی
اے مفلس از دولت باقی کہ طاعت ست بے ہنر حکمت و بعلم حکیم صاحب علم و حکمت کون خر سخت
نادان و احمق گاو عنبر کنایت از شخص دولت یزانہ و از خود پیدا کنندہ دولت گاو عنبر این قول
بنا بر زعم بعضے ست کہ گویند عنبر سرگین گاو بحریست و در مدار الا فاضل آوردہ کہ عنبر گویند در حقیقت
در دریا این صمغ اوست و قیل چشمہ ایست در دریا کہ بر ہیجو شد و کف بر سر آب مے آید و گویند
سرگین دابہ ایست وازخاقانے معلوم میشود کہ از گاو بر است ما آہوے شکست چہ چارہ کہ گاو نر
گنزہر و دیگ عنبر بار آورد و قیل ماہی و قیل از جگر او و در حقائق الاشیاء گفتہ معدن او کوہسار ست

واز اجزای از سنگ بچکند ونیکوترین آن اشب ست ونوعی از لادن گفتم مذمت ایشان روا مدار که خداوند
کرم اند گفت غلط گفتی که بنده درم اند چه فائده که ابر از آرند ونمیبارند وچشمه آفتاب اند وبر مرکب استطاعت
سوار اند ونمیرانند وقدمے بهر خدا بنهند ودرمے بے من واذی ندهند مالے بمشقت فراهم آرند وبخست وبحسرت
بگذارند چنانچه بزرگان گفته اند سیم بخیل وقتے از خاک برآید وقتی در خاک درآید **بیت**
برنج وسعی نعمتے بدست آرد + دگر کس آید وبیرنج ودسعی بردارد + گفتم بر بخل خداوندان نعمت و
وقوف نیافته الا بعلت گدائے وگرنه هرکه طمع یکسو نهد کریم وبخیلش یکسان نماید محک داند که
زر چیست وگدا شناسد که ممسک کیست استطاعت توانستن ونوا ناے اے توانگر ودر عرف حقیقت قدرت که
باو فعل شود وبر سلامت اسباب آلات وجوارح وصحت تکلیف اطلاق کنند ونزد وے اعلے نیز وتعبیره
آورده که آن عرضی که خداوند تعالے در حیوان پیدا کرده که بآن افعال اختیاریه کنند وجمهور برانند که آن برآ او اخل
شرط است نه علت چنانچه در شرح عقاید نسفی است من بالفتح وتشدید نون منت واذی ندهند وغافلند از قول باری تعالی لاتبطلوا صد
قاتکم بالمن والاذی خست بالفتح وتشدید شین گرسنگی کمینگی وبخیلی محک بالکسر سنگے که بدان امتحان عیار زر کنند ممسک
کیست ای بخیل کیست پس گدا محک کریم وبخیل است گفتا توبتجربت آن میگویم که متعلقان عنیف بردر دارند
وغلیظان شدید بر گمارند تا بار عزیزان ندهند ودست جفا بر سینه صاحب تمیزان نهند وگویند کس اینجا
نیست وبحقیقت راست گفته باشند **بیت** آنرا که عقل وهمت وتدبیر ورائے نیست + خوش گفت پرده
دار که کس در سرائے نیست + گفتم بعلت آنکه از دست متوقعان بجان رسیده اند واز رقعه گدایان
بفغان آمده ومحال عقل ست که اگر ریگ بیابان در شود چشم گدایان پر شود **بیت** دیده اهل طمع به
نعمت دنیا + پر نشود همچنان که چاه بشبنم + حاتم طائی که بیابان نشین بود اگر شهرے بودے از جوشش
گدایان بیچاره شدے وجامه بر خود پاره کردے چنانچه در طیبات آمده است **شعر** درمن منگر تا دگران چشم
ندارند + کز دست گدایان نتوان کرد ثوابے + عنیف صفت مشبه از عنف بمعنی درشتی نمودن متعلقان عنیف
اے دربانان درشت غلیظ سبز ودرشت وبدخو شدید سخت بخیل بار عزیزان بدهند اے راه بزرگان و
درویشان ندهند دست بر سینه نهادن رد کردن از دخول صاحب تمیز صاحب عقل وعلم آنرا که عقل او علت
بحقیقت راست گفته باشد عقل ای امتیاز اهل ناهل همت کرم تدبیر درباره حصول ثواب آخرت وده دار
دربان چون مدعی کلام خود در مذلت اغنیا در بجا رسانیده دبعضے کلام او ظاهر الدفع بود وبعضے

محتاج بیان شیخ علیه الرحمه از جواب بعضی ساقط ماند معترض بدرنج بعضی گفتم بعد از آنکه در زبان شدید بر در گماشتن بعد از ان
نموده انداز دست متوقعان آه متوقعان موالیان رقعه پاره کاغذ که بران التماس نویسند بجان آمدن دمحال عقل
ست این جمله حالیه است از حال آنکه اگر ریگ بیابان در شود دو چشم گدایان پر نشود محال بعقل ست پس ایشان در مایان
برورنگارند حاصل نشود دیده اهل طمع است لغت دنیا ندوکم جامه بر خود پاره کردن کنایت از اظهار کمال عجز ست طیبانام کن
ست ود شرح عبد بجاکطیبات مطائبات آورده لطافت درین منگر است امیدوار از من هشود تا دگران هم
امیدوار نشوند خطاب بگدائی ست اے درمن امیدوار نشو تا دیگران امیدوار نشوند زیرا که از دست
گدایان نتوان کرد ثواب چه ثواب آنوقت ست که شخصی برضا و خوشی چیزے بسائل برائے خدا بدهد
وقتیکه سائلان بے رضائے آدمی از وی چیزے بگیرند ثواب بران مترتب نیست درین امر جهد خدا یتعالے
مفقود است گفتا نه من بر حال ایشان رحمت می برم گفتم نه بر حال ایشان حسرت میخوری ما درین گفتار درهم
گرفتار هر بندے که براندی در دفع آن بکوشیدے و هر شاهے که بخواندی بفرزین بپوشیدی تا نقد کیسه همت
همه درباخت و تیر جعبه حجت همه بینداخت قطعه هان تا سپر نیفگنی از حمله فصیح کوراجز این معامله مستعار نیست
دین ورز و معرفت که سخندان سجع گوید بر در سلاح دارد وکس در حصار نیست بر حال ایشان رحمت میبرم
زیرا که مالے دارند ثواب بخورند بیذق لفتح باو ذال معجمه پیاده شطرنج که براندے اے در بساط بحث براندی
شاه شاه شطرنج و تجبان ست که مهره رخ را مقابله او شاه آورده می نشنند و درین امر شاه را هزیمت ست
و آنرا شاه گویند پس حریف مهره فرزین را گویند که بهلوی شاه را برد است حائل میان بادشاه و رخ
نشنند درین کار بادشاه هر طرف شود پس حاصل آنکه هرگاه که وے بر من غالب آمدے من بروی غلبه
کردے کیسه همت جعبه ترکش جعبه حجت بینداخت اے سخن که در دل او بود و حجت می آورد همه خرج
کرد هان کلمه تنبیه است سپر افگندن عاجز آمدن فصیح بالفتح گشاده سخن و درست زبان بروزن میان متعلق
اے زیاده گوئی و کثرت کلام که عاریت دارد آه سجع کلام مقفی و سخن بافته گفتن سجع گوے اے کلام مقفی
گوی و موزون گوے بر سلاح دارد آه این مثال سخن و آن موزون گوے و بیدین و بے معرفت آنست
که بر در قلعه سلاح دارد و سپاه جنگی ندارد که کسے دین دارد و اهل معرفت است چنانچه شیخ علیه الرحمه در مباحثه
و مناظره شک نمانده و سامان گفتگوی او تمام نشود و عاقبة الامر دلیلش نماند و ذلیلش کردم دست تعدے
دراز کرده بیهوده گفتن آغاز نهست جاهلانست چون بدلیل از خصم فرو مانند سلسله خصومت بجنبانند

چون

چون آزر بت تراش که بحجت با پسر بر نیامد بجنگش برخاست که لئن لم تنته لارجمنک دشنام داد سقطش گفتم گریبانم
درید زنخدانش شکستم **قطعه** او در من و من در او فتاده + خلق از پی ما دوان و خندان + انگشت
تعجب جهانی + از گفت و شنید ما بدندان + دلیل سخنی که برای اثبات مدعی آرند دلیل بمعنی فوار لفظ کرد
از آغاز محذوفست بقرینه فقره اول سنت راه و روش و سیرت بت تراش آزر پدر ابراهیم خلیل الله
لئن لم تنته لارجمنک اگر باز نیائی از حجت کردن با من هر آئینه ترا سنگسار خواهم کرد این مقوله آزر بت تراش
با ابراهیم خلیل الله علیه السلام انگشت بدندان نهادن تعجب کردن القصه مرافعت این سخن پیش قاضی
بردیم و بحکومت عدل راضی شدیم تا حاکم مسلمانان مصلحتی بجوید و میان توانگران و درویشان فرقی بگوید
قاضی تا قصه ما بدید و منطق ما بشنید خصومت ما بدید سر بجیب تفکر فرو برد و پس از تأمل بسیار سر بر آورد و گفت ای آنکه توانگران را
ثنا گفتی و بر درویشان جفا روا داشتی بدانکه هر جا که گلست خارست و با خمر خمارست و بر سر گنج مارست و
آنجا که در شاهوارست نهنگ مردم آزارست لذت دنیا را لدغه اجل در پس است و نعیم بهشت را دیوار مکاره در پیش
فرد جور دشمن چه کند گر نکشد طالب دوست + گنج و مار و گل و خار و غم و شادی بهم اند + مرافعت سخن نزد حاکم
این سخن ای عنی افضل با فقیر عدل بمعنی [illegible] و کنایت از قاضی همچنین از حاکم مسلمانان مراد قاضی ست خطبه بالضم
کلام که در وی ثنای خدای تعالی و نعت پیغمبر علیه الصلوة والسلام باشد و اینجا کلام و سخن است فقط کلمه در تا
بر دو اول بمعنی مادام ست خمار بالضم لغت بمعنی دکه [illegible] که بعد از خوردن شراب بوجود آید در شاهوار مروارید
بزرگ و مثل و قیمتی که لایق اورنگ شاهی است گویند لدغه نیش زدن مار و کژدم مکاره جمع مکروه و ناخوش که نفس آنرا اختیار نکند
چنانچه ریاضات و مجاهدات کما قال علیه الصلوة والسلام حفت الجنة بالمکاره والنار بالشهوات حاصل
این کلام آنکه نیک باید و بد با نیک آمیخته است نه همه نیک اند نه همه بد جور دشمن چه کند الخ ای
هر کجا دوستست دشمن ست چنانچه از مصراع ثانی می آید نظر نکنی در بستان که بید مشک است و چوب خشک
همچنین در زمره توانگران شاکرانند و کفور و در حلقه درویشان صابرانند و ضجور **بیت** اگر ژاله هر قطره در شدی + چو خرمهره
بازار ازو پر شدی + مقربان حق سبحانه تعالی توانگرانند درویش سیرت و درویشانند توانگر همت و مهین توانگران آنست که
غم درویشان خورد و بهین درویشان آنکه کم توانگر گیرد و من یتوکل علی الله فهو حسبه بید مشک بکسر موحده و تحتانی
مجهول و سکون دال مهمله و کسر میم و سکون شین معجمه گلی ست که از عرق بکشند کفور بالفتح ناسپاس بسیار
ضجور دلتنگ شده از غم و اندوه و بفتح یکم و کسر دوم ژاله بازای فارسی آنچه از ابر بارد و آنرا تگرگ

وسکلکه گویند اگر زاله الخ حاصل این بیت آنکه نه توانگران همه نیک و نه درویشان همه نیک کم توانگران گیر و لفظ کم
چنانچه از محاورات معلوم است بمعنی ترک است و در حاشیه آورده کم بکاف و تشدید میم بمعنی آستین توانگران تحقیق کرده
یعنی آستین توانگر و برای الحاج زیرا که و من یتوکل علی الله فهو حسبه یعنی کسیکه توکل کند بر خدای تعالی و
تفویض امور کلی بوی کند پس آن خدای تعالی کافی است او را و در کفایت مهمات پس از روی عتاب
از من بگردانید و بدرویش آورد گفت آنکه گفتی توانگران مشتغل بمناهی و مست ملاهی نعم طائفه چنین که گفتی
هستند قاصر همت و کافر نعمت که ببرند و بنهند و نخورند و ندهند اگر بمثل باران نبارد یا طوفان جهان بر آرد
باعتماد مکنت خویش از محنت درویش نپرسند و از خدمت نترسند **بیت** گر از نیستی دیگری شد هلاک
مرا هست بط را ز طوفان چه باک **فرد** وراکبات نیاق فی هوادجها * لم یلتفتن الی من غاص فی الکثب **بیت**
دونان چو گلیم خویش بیرون بردند * گویند چه غم گر همه عالم مردند ملاهی بمعنی بازیهای جمع ملهات که آلت لهو
و سرود است قاصر همت مردیکه همت دون داشته باشد کافر نعمت شخصی که بر سر نعمت خدای تعالی ناشاکر باشد
مفعول ببرند و بنهند و نخورند مال و زر است فاعل بر آرد طوفان و جهان مفعول او جهان بر آوردن ای جهان
خراب کند و زیر ساز د گر از نیستی الخ این بیت تمثیل واو رب است بسیار راکبات جمع راکبه ای
زنان سوار و نیاق جمع ناقه بمعنی ماده شتر هوادج جمع هودج بمعنی کجاوه الهودج مرکب النساء مقبب وغیره
مقبب کذا فی الصراح که زنان سوار شوند لم یلتفتن صیغه جمع مؤنث از التفات خاص فعل ماضی معلوم از نوع
دعیا صه بمعنی باب غرق شدن کثب بالتحتین جمع کثیب بمعنی توده ریگ گرد بر آمده و بلند شده حاصل شعر
آنکه زنان سوار ناقها در کجاوه آنها التفات نمیکنند در دمی آرند بسوی کسیکه غوطه میخورند در تودهای ریگ
توی بر این نمط بستند که شنیدی و طائفه دیگران نعم نهاده و صلای گرم داده و میان بخدمت بسته و ابرو
بتواضع گشاده طالب نام اند و مغفرت صاحب دنیا و آخرت چون بندگان حضرت پادشاه عالم عادل
موید مظفر و منصور مالک ازمه نام حامی ثغور اسلام وارث ملک سلیمان اعدل ملوک زمان
مظفر الدنیا و الدین ابوبکر بن سعد زنگی ادام الله ایامه و نصر اعلامه **قطعه** پدر بجای پسر هرگز این کرم
نکند * که دست جود تو با خاندان آدم کرد * خدای خواست که بر عالمی ببخشاید * بفضل خویش ترا پادشاه عالم کرد * بر این
نمط چنانچه مذکور شد صلا خواندن بطعام که مردم عام صلاح گویند کذا فی الحاشیه بخدمت ای خدمت درویشان
و بزرگان ابرو گشاده بشادی نشستن طالب نام اند و مغفرت ای طالب میکنند که ذکر ایشان بخیر

کنند و مغفور گردند صاحب دنیا و آخرت الحمد اوند زمام دنیا و آخرت موید مظفر اے باری داده شده و فتح
داده شده خدایتعالے از همه شل ایمه بزاے مجمه زمام است بکسر اول بمعنے مهار ثغور جمع ثغر بکسر اول بمعنی حدود آمده
حامی ثغور اسلام نگهبان سرحدهاے اسلام اعدل اسم تفضیل از عدل ادام الله ایامه اے دراز یاد عمر او فاعل نصر الله است
که در فقره اول واقع ست اعلام جمع علم لفتحتین مفعول او که دست جود آه بیالت این کرم نکند است بخشاید
اے رحمت اے پادشاه بودن تو بر محض رحمت خدا است بر عالم قاضی چون این سخن بدین
پایه رسانید از حد قیاس مبالغه در گذرانید بمقتضای حکم قضا در ضا دادیم والز ماضی در گذشتیم ولعبد از تجاربه
طریق مدارا گرفتیم و سر بتدارک بر قدم یکدگر نهادیم و بوسه چند بر سر و چشم همدگر دادیم و ختم سخن بدین بود که گفتیم
ق مکن زگردش گیتی شکایت اے درویش * که تیره بختی اگر همچنین بمردی * توانگرا چو دل و دست
کامرانت هست * بخور ببخش که دنیا و عاقبت بردے * بدین پایه کردند رشد قیاس فکریست
مبالغه مبالغه قضا حکم کردن قاضی رضا دادیم اے راضی شدیم ماضی اے جدال گذشته سو رگذشتیم
اے باز آمدیم مجاز عطف مجازه یعنی یکدیگر را جزا دادن اسے جنگ کردن بهنده کوساکا سی مدارا
مخفف مدارة ماخوذ از درا بالفتح باز داشتن و رفع کردن و در عرف بمعنی تواضع سلوک استعمال
کنند تدارک دریافتن چیز رفته را بوسه چند آه طریق اهل فارسی ست که بوقت صلح بوبر سر و چشم
همدگر میدهند مکن شکایت اے برعسر و اخلاص صابر و راضی باش و گردش گیتی اے گردش گیتی در
فقر ست درویش صاحب عسر تیره بختی اے بدبختی چه نوشته اند که درویش که بر فقر خود صابر نباشد
در دنیا و آخرت فقیر ست لنق بفتحتین بمعنے وضع گویند بمرین لنق بردی این بدین لنق صابر بے نماند
پس بدنیا و آخرت فقیر و مفلس ماندی الف توانگران داست که دنیا و آخرت بردے اے راحت دنیا و آخرت
حاصل کردی چه حصول حظ دنیا بخوردن ست و حصول حظ آخرت به بخشیدن **باب هشتم در حکمت**
و پند حکمت بالکسر دانش و دانستن حقیقت هر چیزے و صاحب قاموس گوید حکمت عدل و حلم
و نبوت و قرآن و انجیل و شیخ در بعضے رسائل گفته حکمت درست کردار و راست گفتار است و این باب
که بر نصائح متفرقه مشتمل و در معنی مسائل و فوائد شتی که مصنفان در آخرت کتاب می آرند **تربیت مال**
از بهر آسایش عمرست نه عمر بهر گرد کردن مال عاقلے را پرسیدند که نیکبخت کیست و بدبخت کدام گفت
نیکبخت آنکه خورد و کشت و بدبخت آنکه مرد و هشت **بیت** مکن نماز بران هیچکس که هیچ نکرد *

که عمر در سر تحصیل مال کرد و نخورد ترتیب مرتبه بمرتبه آوردن شے را یعنی جمع کردن مال بالفتحه
خواسته یعنی سیم و زر که بسیار مال بود آنرا مال گویند چنانچه مردیرا که بسیار عادل بود عدل گویند مال را مال برای
آن گویند که طبع مردم بسواد مائل باشد کذا فی الکشف گرد بکسر کاف فارسی جمع آمدن کشته بکسر کاف تازی از
کشتن بکسر زراعت کردن و تخم ریختن خورد و کشت یعنی مال بر خود صرف کرد و هم در راه حضرت حق تعالی بفقرای
اتفاق نمود چه در راه حق تعالی خرج کردن تخم ریختن است در آخرت بهشت بکسر گذاشت یعنی خود مرد و مال را گذاشته
رفت کمن نماز آه نماز جنازه بر آن بخیل از روی تهدید فرموده نه چنانچه روش شیخ علیه الرحمة دال است بسبب
عدم جواز نماز جنازه که فرض است نه بخیل **حکمت** موسی علی نبینا و علیه السلام قارون را نصیحت کردی
که احسن کما احسن الله الیک نشنید عاقبتش شنیده که چه دید **قطعه** آنکس که بدینار و درم خیر نینداخت
سر عاقبت اندر سر دینار و درم کرد ❊ خواهی متمتع شوی از نعمت دنیا ❊ با خلق کرم کن که خدا با تو کرم کرد
حکایت مثال است بر مضمون ما سبق موسی الخ بلغت قبطی آب را گویند و سی درخت را چون تابوت او را
میان درخت و آب یافتند این اسم برو نهادند قارون برادر حقیقی یا پسر عم موسی و برخی خواهرزاده گفته اند و
آورده اند که قارون بعد از موسی از بنی اسرائیل بمرتبه حسن صوت بر داشت که منورش میخواندند و بسبب قرائت
توریت اشتغال مینمود و موسی عم را تربیت او اهتمام تمام بود و علوم غریبه و فنون عجیبه از موسی علیه السلام
تعلیم مینمود و یکی از آنها صنعت کیمیا بود که قبل از موسی عم هیچکس بدان موقف نگشته اشتغال می نمود چون
آن علم از موسی بیاموخت مصداق آن عمل کرده اکثر اوقات در عمارت آن مصروف گردانید کثرت مال
او بمرتبه رسید که حمل کلید صنادیق آن شتر کشید که احسن کما احسن الله الیک بیان نصیحت است
یعنی احسان کن با بندگان خدا تعالی چنانچه احسان کرده است حق تعالی بتو تعلیم کیمیا و دولت ادای زکوة
بلکه آورده اند که زکوة در ملت موسی یک دینار بر سر هزار دینار مقرر بود کذا فی بعض الشروح نشنید اعلی
بران نکرد عاقبتش شنیده که چه دید العذاب حق گرفتار شد قصه اش مشهور است خیر نینداخت
ای کسب ثواب نکرد سر عاقبت آه ای سر خود را آخر الامر در خیال دینار و درم صرف کرد متمتع از تمتع
تمتع است یعنی بهره وری یافتن خود آه یعنی اگر خواهی که بهره ور شوی از مال و دولت دنیا مصراع
ثانی خبر اذا جادت الدنیا علیک فجد بها علی الناس طرا انها تتقلب فلا الجود یفنیها اذا هی اقبلت
و لا البخل یبقیها اذا هی مذهب چون بیان جود و کرم کرد شروع است که

مزیل اجر و ثواب اوست پس فرمود عرب گوید جد و لا تمنن لان الفائدة الیک عائدة **قطعه** درخت کرم هر کجا
بیخ کرد • گذشت از فلک شاخ و بالای او • گر امید واری کز و بر خوری • بمنت منه ارّه بر پای او **قطعه**
شکر خدای کن که موفق شدی بخیر • ز انعام و فضل خود نه معطل گذاشتت • منت منه که خدمت سلطان
همیکنم • منت ازو بدانکه بخدمت بداشتت • جد و لا تمنن الخ یعنی جود کن و منت بران شخص منه بحیثیت آنکه
فائده جود تو بطرف تو عود کند درخت کرم هر کجا بیخ کرد اے صفت کرم در هر شخص ثبت یافت بالا یعنی قامت
اے قامت درخت کرم اے آثار ثواب تا بعرش رسید کرد اے از درخت کرم بر یعنی میوه کنایت از اجر ثواب
منت منه الخ بر منعم علیه منت که من با تو احسان کرم کردم زیرا که منت مزیل کرم ست کما قال الله تعالی یا ایها
الذین آمنوا لا تبطلوا صدقاتکم بالمن والاذی و منت خاصه جناب حقتعالے ست و از بنده منهی عنه است
بر پای اوای برین او موفق یعنی داده شده اسم مفعول از توفیق یعنی سزاوار گردانیدن و موافق گردانیدن
و گفته اند که التوفیق شیٔ عزیز لا یعطی الا لعبد عزیز معطل بیکار شده اسم مفعول از تعطیل با بیخ کرد و فرو گذاشتن
و بے زیور کردن او در فضل او یعنی خود ست اے حق تعالے از انعام و فضل خود بیکار نگذاشته است خدمت
سلطان اے بنابر توفیق حقتعالے عطا کردن پس عطاے اوست نه عطاے تو درین نیز منت نهادن بیجاست
بلکه منت حق تعالے بر تست که ترا باین کار موافق کرده چه اگر او توفیق عطاے از تو محال ست چون ما سبق
مذکور شد که مال جمع کردن و بر خود و بر دیگران صرف نه کردن بیفائده است علم خواندن و عمل نکردن **حکمت**
دو کس رنج بیهوده بردند و سعی بیفائده نمودند یکے آنکه علم آموخت و عمل نکرد دیگر آنکه مال اندوخت و نخورد
مثنوی علم چندانکه بیشتر خوانی • چون عمل در تو نیست نادانی • نه محقق بود نه دانشمند •
چارپاے بر و کتابے چند • آن تهی مغز را چه علم و خبر • که بر و هیزم ست یا دفتر • نادان جاہلے محقق
بکسر کاف اول مشدد کسے ثابت کرده برای اثبات مطلب دلائل را فاعل نه محقق بود چارپاست که
در مصراع مذکور ست یعنی چه علم و خبر ازین امر که بر وے هیزم ست و دفتر مضمون شائق تهی مغز بے عقل آن تهی مغز
چارپا که حامل کتب ست علم دانستن و خبر یعنی آگاهے که بروے هیزم ست الخ بیان ازین امر بحسب مضمون
محذوف ست یعنی چه علم و خبر ازین امر که بروے هیزم ست الخ دفتر یعنی کتاب کما قال الله تعالے مثل الذین
حملوا التوریة ثم لم یحملوها کمثل الحمار یحمل اسفارا چون در سبق علم را تعلیم عمل کرد اکنون تنبیه میکند که اگر
عمل کنند برای دین کنند نه برای حصول دنیا پس فرمود **حکمت** علم برای از برای دین پروردن ست

نه از برای دنیا خوردن **شعر** هر که پرهیز و علم و زهد فروخت * خرمنے گرد کرد و پاک بسوخت * هر که پرهیز و علم الخ یعنی
هر که پرهیز و علم و زهد برای حصول دنیا کرد همچنان ست که جمع کرده و تمام بسوخت **پند** عالم ناپرهیزگار کور مشعله
دارست یهدی و لایهتدی **بیت** بیفائده هر که عمر در باخت * چیزے نخرید و زر بینداخت * یهدی صیغه مضارع
معلوم از هدایت یعنی راه نمودن یهدی بفتح اول و کسر ثانی و تشدید دال و لایهتدی بفتحتین و تشدید دال هر دو لغت
مضارع از باب افتعال در اصل یهتدی بوده است کذا فی الکشف یعنی راه راست بنماید و راه راست نگیرد
بیفائده الخ اے هر که علم خود را بے حصول خالصاً لله و دین پروری براه حصول دنیا خرچ کرد همچنین ست
که چیزے نخرید و زر بینداخت **پند** ملک از خردمندان جمال گیرد و دین از پرهیزگاران کمال پذیرد بادشاهان
بنصیحت خردمندان از آن محتاج ترانند که خردمندان بقرب بادشاهان **قطعه** پند اگر بشنوے اے بادشاه *
در همه عالم به ازین پند نیست * جز بخردمند مفرما عمل * گرچه عمل کار خردمند نیست * حکمت دیند یگرست و
جمال بادشاهان ملک از خردمندان جمال گیرد زیرا که خردمند بعدالت کار کند و عدالت جمال ملک آبادی است
جز بخردمندان مفرما عمل بیان پندست عمل اے عمل بادشاهی چون درین حکمت ببادشاه فرمود که کار بادشاهی بصلاح
خردمندان کند باز میفرماید که بادشاه را سیاست نیز مے باید در عمل آورده که سیاست نیز در جمال ملک و آبادی
دخل دارد **حکمت** سه چیز پایدار نماند مال بے تجارت و علم بے بحث و ملک بے سیاست **قطعه**
وقتی بلطف گوی و مدارا و مردمی * باشد که در کمند قبول آورے دلے * وقتے بقهر گوی که صد کوزه
نبات * گه گه چنان بکار نیاید که حنظلے * تجارت بازرگانی کردن بحث گفت و شنیدن سیاست بالکسر
پاس داشتن ملک و حکم راندن بر رعیت و بدکار را بسزا رسانیدن وقتے الخ این قطعه در باب ملک راے
و سیاست ست اے بادشاه را لطف و مدارا برعایا درکارست لیکن نه همه اوقات بلکه وقتے بقهر سخن
گفتن و قهر کردن برعایا اولے از لطف و مدارست چنانچه در باب و داگاه گاهی حنظل اولے از نبات میباشد
چنانچه شخصے را که مستحق عقوبت باشد و برو لطف بکنند آن شخص بر آن شخص بر بدی دلیر بر مردم غریب خواهد شد
و لهذا فرموده **حکمت** رحم آوردن بر بدان ستم ست بر نیکان عفو کردن از ظالمان جور ست بر مظلومان
بیت خبیث را چو تعهد کنی و بنوازے * بدولت تو گنه میکند بانبازے * خبیث پلید و بدکردار
و بدگوے و بعقب مردم تعهد نگاه داشتن و تازه کردن و نوازی تعهد کردن بدولت تو الخ خود را
با تو شریک داند کار های مملکه بشی کند و تعدی بجا با نماید **پند** بر دوستی بادشاهان اعتماد کردن نشاید

و بآواز کودکان مغرور نباید که آن بخیال بدل شود و این بجوابی متغیر گردد **بیت** معشوق هزار دوست را دل ندهی
ور میدهی آن دل بجدائی بنهی یعنی بآواز خوش کودکان ای دلا سا و تسلی و دعوت دوستی ایشان مغرور نباید ای
مغرور نباید شد آن اشارت بدوستی بادشاهیست خیال است و هم بدی خیال کور تخیله بادشاهان نباید بجوابی
بغفلتی از یاد آمد که غفلت از آن یار قدری و درازی آن غمگساران عمده دوستی از یاد برود و در شرح
عربی آواز خوش بمعنی لحن آورده و خواب کنایت از احتلام داشته که آن علامت بلوغ ست آلحن کودکان
بالغ شدن متغیر گردد معشوق هزار دوست را آه ای معشوق که دوست و عاشق او هزار باشد بدوستی او دل
متعلق نکنی و الا دل بجدائی خواهی نهاد و بوقت آن گرفتار خواهی شد پس بادشاه کودکی که بجان معشوقست که
هزار متوجه او بیند دوستی ایشان بیک کس قرار نگیرد و چند هزاران سری که داری با دوست در میان منه چه دانی
که وقتی دشمن شود و هر بدی که توانی بدشمن مرسان که روزی دوست گردد و راز یکه نهادن خواهی با هیچکس مگو اگرچه
معتمد باشد که هیچکس بر اسرار تو از تو مشفق تر نخواهد بود **قطعه** خامشی به که ضمیر دل خویش • با کسی گفتن و گفتن
که مگوی • ای سلیم آب ز سر چشمه ببند • که چو پر شد نتوان بستن جوی **فرد** سخنی در نهان نباید گفت
که بر انجمن نشاید گفت که دارای دل نهان دار در میان نهادن یعنی ظاهر ساختن که وقتی دشمن شود
علت در میان منه است یعنی هر راز که در باطن است با دوست ظاهر مکن زیرا که شاید که وقتی همان
دوست دشمن گردد و آنرا از تو بمردمان بگوید باشد که روزی دوست تو گردد و تو از آن بدی رسیدن افسوس
بری که نهان خواهی داشت اگرچه معتمد باشد یعنی اگرچه آن کس اعتماد کرده باشد که با کس نگوید که هیچکس بر اسرار
آه علت تا هیچکس نگوئی ست خاموشی به اظهار خاموشی بهتر ست از نیکه آه از نیکه ضمیر دل خویش آه سلیم
یعنی نادان آب ز سر چشمه ببند ای آبیکه از سر چشمه بر آید او را از سر چشمه بند کن تا بیرون نیاید زیرا که چون
پر شد آب بسیار و جو گردید بستن نتوانی پس این بیت تمثیل ست برانکه راز از ضمیر خویش بیرون نیاورد و وقتی
که بیرون آمد و در جهان مشهور گردید باز پنهان کردن نتوانی سخنی در نهان هم نباید گفت آه در این بیت کمال
مبالغه است در خفای راز آن سخنی که بر انجمن نشاید گفت در نهان نباید گفت البته لظهور آید مانند چنانچه در حدیث
آمده است که السر اذا جاوز الاثنین مراد از دو لب نهاده اند یعنی راز یکه از دو لب بر آمده خواه این گویند تنها باشد
یا نباشد آن راز مشهور شود پس نباید داشت باید هر دو صیغه نفی آمده است آورده اند که ذوالقرنین علیه السلام
را ذوی القرنین از آن گویند که دو گوش او دراز بوده اند و حجامی که بود که

حجامت او میکرد و آن راز گوش درازی او هیدا النست و بکس نمیگفت اتفاقاً وفات یافت حجامی دیگر
بخدمت تعیین کرده فرمود که دو گوش درازست و بهیچکس بران مطلع نیست چون تو مطلع بران شدی بکسی
نگوئی آخر الامر در بیابان چاهی بود در وی در چاه نی انداخته گفت که ذوالقرنین دو گوش دارد در زعد چاه
نی پیدا شد شبانی در بیابان گرد اگرد بران چاه رفت و نی را بریده آلت نواختن ساخت چون آن نی را
نواخت از ان نی همین آواز برآمد که ذوالقرنین دو گوش دارد و راز بعد از ان زبان زد عالم شد **حکمت**
دشمن ضعیف که در اطاعت در آید و دوستی نماید مقصود وی اینست که دشمنی قوی گردد و گفته اند بر دوستی
دوستان اعتماد نیست تا بتملق دشمنان چه رسد **بیت** دوستانم ز دشمنان تراند + دشمنان خود
علامتی دگراند + در اطاعت آید ای اظهار در فرمان برداری کند و دوستی نماید تفسیر و اطاعت آید ست
و هر دو جا صفت دشمن ضعیف ست که دشمنی قوی گردد ای در لباس دوستی آمده آهسته آهسته دشمنی
قوی گردد و زخمی بنو رساند پس بر دوستی او اعتماد نشاید کرد بر دوستی دوستان اعتبار نیست کما قال
علی رضی الله تعالی عنه اخوان الزمان جواسیس العیوب تملق چاپلوسی گردن چه رسد آی اعتماد رسد
دوستانم ز دشمنان بتراند بتر شدن دوستان از دشمنان بسبب نهادن داشتن دشمنی در لباس دوستی
حکمت هر که دشمن کوچک را حقیر میشمارد بدان ماند که آتش اندک را مهمل میگذارد **قطعه** امروز بکش کر
میتوان کشت + کاتش چو بلند شد جهان سوخت + مگذار که زه کند کمان را + دشمن که به تیر میتوان دوخت
بدان ماند ای شخص مشابه است است مهمل میگذارد ای سر دن ساز د قطعه بیان شر است مفعول بکش آتش که در مصراع
ثانی ست که میتوان کشت یعنی زیرا که اندک ست نتواند کشت بلند شد ای شعله زن و بسیار شد مفعول گداز
دشمن که در مصراع ثانی ست که زه کند کمان را علت بگذار ست که به تیر میتوان دوخت صفت دشمن است
حکمت سخن در میان دو دشمن چنان گوئی که اگر دوست گردند تو شرم زده نباشی **ابیات**
میان دو تن جنگ چون آتش ست + سخن چین بد بخت هیزم کش ست + کنند این و آن خوش
دگر باره دل + وی اندر میان کور بخت و خجل + میان دو کس آتش افروختن + نه عقل ست
خود در میان سوختن **ایضاً** در سخن با دوستان آهسته باش + تا ندارد دشمن خونخوار گوش + پیش دیوار
آنچه گوئی هوش دار + تا نباشد در پس دیوار گوش + فاعل دوست گردند دشمن شرم زده شرمنده هیزم
کش شخصی را که چوب با پس پوش کند تا آتش افروخته گردد و خود در میان سوختن ای دوست شدن و

و دشمن خود درمیان بخل شدن چنانچه از ماسبق میاید و سخن الخ پند دیگرست گوش داشتن یعنی شنیدن
حکمت هر که با دشمنان صلح جوید سر آزار دوستان دارد **شعر** بشوای خردمند زان دوست دست * که با
دشمنانت بود هم نشست * با دشمنان ای با دشمنان طلب صلح کند سر آزار دوستان دارد ای خیال
آزردگی دوستان دارد زیراکه ازین دو کس دوستان آزرده خاطر خواهد شد که دشمنانت آه صفت دست
هم نشست مصاحب **پند** چون در امضای کاری متردد باشی تو آن طرف اختیار کن که بی آزارتر باشی **شعر**
با مردم سهل گوی دشوار مگو * با آنکه در صلح زند جنگ مجو * امضا بگذارانیدن در داگر دانیدن متردد اسم فاعل
از تردد یعنی شد آمد کردن متردد پس سهل گو می و صلح جوی بی آزارست از دشوار گوی جنگجوی **حکمت** تا کار
بزر بر آید جان در خطر انداختن نشاید عرب گوید آخر الحیل السیف **بیت** چو دست از همه حیلتی در گسست حلال
است بردن بشمشیر دست * خطر بفتحتین هلاک نزدیک شدن و اینجا بمعنی هلاک ست ای کاریکه بزر حاصل شود
جان در هلاک انداختن نشاید که قتل المال وقایه المنفس آخر الحیل السیف ای منتهای همه حیلها تیغ است
دست لاحی تفسیرش عبیت گسست سین اول حمله مکسور و مفتوح کشادو شکست گسست اینجا بر ای
رعایت قافیه مفتوح خاص باید کرد حلال ست ای جائز در او ست **حکمت** بر عجز دشمن رحمت مکن اگر قادر
شود بر تو رحمت نکند **بیت** دشمن چو بینی ناتوان لاف از بروت خود مزن * مغزیست در هر استخوان مردیست در هر پیرهن
لاف از بروت خود مزن ای فخر ضعف دشمن و قوت خود کرده لاف مزن که دشمن چه چیز است بهوقت که خواهم بگفت
بیتوان گشت و زیراکه مغزیست در هر استخوان الخ یعنی تو چه میدانی که تو مغرور قوت خود میباشی و در حین غفلت تو
علبه گیرد **حکمت** هر که بدی را بکشد خلق را از بلای وی برهاند و او را از عذاب خدایتعالی **ق** پسندیدست
بخشایش ولیکن منه بر ریش خلق آزار مرهم * ندانست آنکه رحمت کرد بر مار * که آن ظلم است بر فرزند آدم * بد بسیار ظالم
شخصی بد و ظالم بار بار برای تعظیم است ایلای بزرگ خلاص کند زیراکه ذات آن بریک بلائیست بر خلق
داد و را از عذاب حقتعالی زیراکه هر قدر که زنده ماند و ظلم کند مستحق عذاب حقتعالی گردد خلق آزار ظالم که
ظلم است الخ مفعول ندانست ست آن اشارت بر رحمت کردن بر مار **حکمت** نصیحت از دشمن پذیرفتن
خطاست ولیکن شنیدن رواست تا بخلاف آن کار کنی که عین صواب باشد **قطعه** حذر کن ز انچه
دشمن گوید آن کن * که بر زانو زنی دست تغابن * گرت راهی نماید راست چون تیر *
ازان برگرد و راه دست چپ گیر * خطاست زیراکه مارشاد و الشر و بدی خواهد بود

آن کن مقوله قول دشمن ست که بر زانو الخ علامت حذر کن ست تا این زده شده حکمت خشم بیحد وحشت آرد
لطف بیحد هیبت ببرد نه چندان درشتی کن که از تو سیر گردند و نه چندان نرمی کن که بر تو شیر گردند قطعه درشتی و
نرمی بهم در به است چو رگزن که جراح و مرهم نه است + درشتی نگیرد خردمند بیش + نه نرمی که نازل کند قدر
خویش + نه مر خویشتن را فزونی دهد + نه یکبار تن در زبونی دهد + بیحد ای زیاده و از حد استحقاق مغضوب الیه وحشت
آرد ای نفرت آرد مغضوب علیه را لطف بیوقت ای لطف کردن بر کسیکه سبب آن از ان توقع نباشد باشد
یا بیجه لطف بر حسن خدمت ست پس شخصی که حسن خدمت نداشته باشد یا بیجه لطف بر حسن خدمتست برد ای
بیجاست اگرچه مستحق غضب نیست هیبت ببرد ای هیبت لطف آن کنند درشتی فقط نرمی نرمی فقط چنانچه
از بیت مثنوی می آید همچنین ست درشتی و نرمی که در بیت ثانی فاعل فزونی و بهر خردمندست فزونی دهد ای بزرگی
دهد تا بر سرکشی تکبر کند و خشم آرد تن در زبونی دهد ای بالکل خود را در تواضع اندازد که گاهی اثر فزونی از وی
نمایند نظم شبانی با پدر گفت ای خردمند + مرا تعلیم کن پیرانه یک پند + بگفتا نیکمردی کن نه چندان + که گردد خیره
گرگ تیز دندان + این حکایت تمثیل ست بر مضمون پند سابق شبانی صفت پسر محذوف ای پسر شبانی با پدر گفت
ثانی مقوله قول ست نیکمردی حلم و تواضع خیره بکسر خای معجمه سکون تحتانی و فتح رای حمله درنده و دلیر و بیباک و
بیحیا تیز دندان صفت گرگ حکمت دو کس دشمن ملک و دین اند پادشاه بی حلم و زاهد بی علم بیت بر سر
ملک مباد آن ملک فرمانده + که خدا را نبود بنده فرمانبردار + پادشاه بی حلم و زاهد بی علم بیان دو کس ست و معترضست که پادشاه
بی حلم ای تمام ظلم خواهد کرد و ملک ویران خواهد شد و زاهد بی علم چون مقتدا و شیخ اهل زمانه گردد به سخنان مخالف علم و شرع بدعت
پادشاه خواهد کرد و دین را برهم خواهد زد فرمانده حاکم که خدا را الخ صفت ملک ست پند پادشاه را باید که خشم بر
دشمنان تا حدی نراند که دوستان را اعتماد نماند که آتش خشم اول در خداوند خشم افتد انگه زبانه بخصم رسد یا نرسد قطعه نشاید
بنی آدم خاک زاد + که در سر کند کبر و تندی و باد + ترا با چنین گرمی و سرکشی + نه پندارم از خاک از آتشی + که
دوستان را الخ بیان تا حد لیست دوستان را اعتماد نماند بسبب خوف از خشم او که مبادا ما نیز از آتش سوخته شویم
کاف کاتش الخ بمعنی بلکه یعنی بلکه این نقصانست و خصم بمعنی دشمن این ده بیت مثنوی مطلق ست چه پادشاه
چه غیر آن خاک زاده صفت بنی آدم که در سر الخ بیان منفی محذوف ست ای نشاید این که او کبر در سر کند الخ ترا
خطاب به بنی آدم عموم سرکش ست پندارم مق در خاک بیلقان برسیدم بعابدی + گفتم مرا بتربیت از جهل پاک
کن + گفتا برو چه خاک تحمل کن ای فقیه + یا هرچه خوانده همه در زیر خاک کن + این حکایت تمثیل برای شبانی

تندی و سرکشی نکردی لغت بیلقان بالفتح نام شهریست نزدیک دربند از انجاست مجیر بیلقانی شاعر مشهور
کذا فی الرشیدی والمدار تحمل کن آن تواضع یا سر چه خوانده آه چه غرور عالم لجام است چون عالم از پندار علم
انداماغ بیرون کرد تواضع خواهد کرد و در زیر خاک کن ای الم را پنهان کن و خود را عالم مپندار حکمت بدخو
بدست دشمن گرفتار است که هر کجا که رود از چنگ عقوبت او خلاص نیابد بیت اگر ز دست بلا بر فلک رود بدخو
ز دست خوی بد خویش در بلا باشد + که هر کجا که رود آه صفت دشمن است بلای از دست بلا که غیر بدخوی بر فلک برود
ای گریخته حکمت چون بینی که در سپاه دشمن تفرقه افتاد تو جمع باش و اگر ایشان جمع اند از پریشانی
اندیشه کن قطعه برو با دوستان آسوده بنشین + چو بینی در میان دشمنان جنگ + و گر بینی که با هم یکزبانند
کمان را زه کن و بر باره بر سنگ + تفرقه عدم اتفاق از پریشانی ای پریشانی خود یکزبان متفق زه کردن کمان و بر باره
سنگ بردن مستعد جنگ شدن و خود را محکم نمودن باره دیوار و حصار بر باره بر مراد دل ترجمه علی تازی و بر آغراز
از بردن حکمت دشمن چون از همه حیلتی در ماند سلسله دوستی بجنباند آنگه بدوستی کارها کند که هیچ دشمن نتواند مقصود
این پند است که سابق فرمود که دشمن ضعیف که در اطاعت آمده آه حیله دشمن آنکه بکاف معنی آنوقت پند است سر بار بد
دشمن کوب که از احدی الحسنین خالی نباشد اگر آن غالب آمد مار کشتی و اگر این از دست دشمن رستی برهی و بر
معرکه ایمن مشو خصم ضعیف + که مغز شیر بر آرد چو دل ز جان برداشت + این اشارتست بدین که دشمن آن اشارتست بار بر در
معرکه آه این هم پند دیگر است ضمن ذکر دشمن معرکه بمعنی جنگ بفتح را موافق قیاس و بضم آن خلاف قیاس نیز آمده
کذا فی الحاشیه مصراع ثانی علت این شعر است دل ز جان برداشت ای مستعد مرگ شد پند خبر یکه بدانی
دل بیازارد تو خاموش باش تا دیگرے بیازارد بیت بلبلا مژده بهار بیار + خبر بد بوم شوم گذار چیز
بجیم فارسی کنایت از سخن و در بعضی نسخه بجای معجمه و با موحده واقع است یا چیزے و لی فارسی برابر نکره است
و همچنین بار دیگرے بلبلان بالف نداست کنایت از مژده رسالت بوم عبارت از خبر بد رساننده پند پادشاه را
بر خیانت کس واقف مگردان مگر آنکه بر قول کلی واثق باشی دگرنه بهلاک خود میکوشی قطعه کمال است در نفس
انسان سخن + تو خود را بگفتار ناقص مکن + بهیچ سخن گفتن آنگاه کن که دانی که در کار گیرد سخن + اگر تو که بر قوت دل
آه واثق اعتماد کننده بر قول کلی واثق باشی ای یقین دار که پادشاه بگفته تو البته قبول خواهد کرد دگرنه ای واثق
نباشی در هلاک خود آمده ای اگر است در کار گیرد ای موثر شود و قبول گردد حکمت هر که نصیحت خود را
میکند بنصیحت گرے محتاج است خود را مرکب کیکه برائے کار خود کند و بگفته کس گوش ندارد

بنصیحت گری محتاج ست اے ناصح را بالفتح باید او را ازین نصیحت کردن باز دارد که در خود رائے نصیحت
در نخواهد شد **حکمت** فریب دشمن مخور و غرور مداح مخر که آن دام رزق نهاده است و این کام طمع گشاده احمق را
ستایش خوش می آید چو لاشه که در کعبش دم فربه نماید **قطعه** الا تا نشنوی مدح سخنگو که اندک مایه نفع
از تو دارد اگر روزے مرادش بر نیاری دو صد چندان عیوبت بر شمارد فریب باباء فاعل گشتن
بدغای خصم و غافل گردانیدن او بدغا غرور بالضم فریفتن مداح بسیار ستایش کننده بدروغ که چنانچه
مداح بدروغ ترا حاتم زمان گوید و تو از حماقت و جهل خود را حاتم پنداری و نازان شوی آن آرده
بدشمن دام رزق نهاده آمیخواهد که ترا بدام اندازد و نابشد این اشارت بمداح کام طمع گشاده آمی خواهد
که چیزے از تو بگیرد کام طمع بالفتح کاف تازی بمعنے دهن لاشه خر زبون کعب بالفتح شتالنگ و معرب ست
که دران ولایت دلالان نخاس خر لاغر را از شتالنگ شگافند و باد دران بدمند و آن شگاف قلیل
نفع کم اندک مایه اگر یکبد و مرتبه چیزے یا دو دادی و دوی وظیفه خویش بر تو مقرر ساخت اگر روزے وظیفه او بسبب
عیوب شمارے تو خواهد کرد پس اول مرتبه او را عادت پذیر مکن **حکمت** متکلم را کسے عیب نگیرد سخنش
اصلاح نه پذیرد **بیت** مشو غره بر حسن گفتار خویش بتحسین نادان و پندار خویش صلاح خوبی حسن به
تحسین آه متعلق مشو غره است تحسین آفرین کردن نادان جاهل از اسلوب کلام پندارے حسن کلام خود
حکمت همه کس را عقل خود بکمال نماید و فرزند خود بجمال **ابیات** یکی جهود و مسلمان نزاع میکردند چنانکه
خنده گرفت از نزاع ایشانم بگفت مسلمان گر این قباله من درست نیست خدایا جهود گردانم جهود
بگفت بتوریت میخورم سوگند و گر دروغ خورم همچو تو مسلمانم گر از بسیط زمین عقل منعدم گردد بخود گمان
نبرد هیچکس که نادانم این حکایت تمثیل آنست بر آنکه همه کس را عقل خود بکمال نماید مجتهدے مخالفت
یکدیگر مینمود خنده گرفتن آنست که جهود دین خود را بکمال نیک پنداشته لطیفه العجب
قباله بالفتح خدادام و جز آن بتوریت میخورم سوگند محذوفست و اگر در دروغ آه ای اگر قسم بدروغ بخورم مسلمانم مثل تو
گر از بسیط زمین آه این بیت حاصل حکایت ست بسیط زمین فراخی زمین آه همه زمین نادانم استعلم بے **حکمت**
ده آدمی بر سفره نان بخورند و دو سگ بر مردارے بسر نبرند حریص با جهانی گرسنه است و قانع بنانے سیر توانگرے بقناعت
به که بضاعت **فرد** روده تنگ بیک گرده نان بر گردد نعمت روے زمین پر نکند دیده تنگ ده نان بخورند بسبب قناعت بسر نبرند
بسبب حرص بودن سازگارے گردن با جهانی ای با وجود جهانے نانے اے با وجود نانے دیده تنگ حریف **مشعرے** چون

و در عمرش منقضی گشت + مراین یک وصیت کرد و بگذشت + کہ شہوت آتش ست از وی بپرہیز + بخود بر آتش
دوزخ مکن تیز + در آن آن گر نیاری طاقت سوز الصبر آبے برین آتش زن امروز + وصیت نصیحت
کہ وقت مرگ میکنند بگذشت اے ہر کہ شہوت الخ بیان وصیت است شہوت آرزوی نفسانی چہ در اکل و شرب
و لباس و زن وغیرہ بخود ای بر خود آتش دوزخ تیز مکن آے او را بنابر شہوت نفسانی مستحق عذاب دوزخ است
چنانچہ در حدیث ست از رسول علیہ الصلوۃ والسلام کہ حفت الجنۃ بالمکارہ وحفت النار بالشہوات حکمت ہر کہ در حالت
توانائی نکوئی نکند در وقت ناتوانی سختی برد بیت بداختر تر از مردم آزار نیست کہ روز مصیبت کسش یار نیست +
ہر کہ در حالت توانائی و توانگری و قدرت نیکو نکند احسان و مروت نکند لہذا عاجز شود بداختر تر اے بدطالع تر مردم آزار سے
آزار دہندہ مردم بعدم مروت و تعدی کہ روز سے الخ علت بداختر تر ست حکمت ہر چہ زود بر آید دیر نپاید قطعہ
خاک مشرق شنیدہ ام کہ کنند بچہل سال کاسۂ چینی + صد بروزی کنند در مردشت + لاجرم قدر قیمتش بینی +
قطعہ مرغک از بیضہ برون آید و روزے طلبد + آدمی زادہ ندارد خبر از عقل و تمیز + آنکہ ناگاہ کسے گشت و
بچیزے نرسید + وین بتمکین و فضیلت بگذشت از ہمہ چیز + آبگینہ ہمہ جا یابی و زان قدرش نیست لعل دشوار بدست
آید و زانست عزیز ہر چہ زود یعنی ہر چیزے کہ باندک زمان موجود شود تا مدت دراز پایدار نماند در قطعہ آیندہ مثال
این مضمون است خاک مشرق اے در زمین مشرق بچہل سال آید تا چہل سال صد بروزے کنند اے صد کاسہ
در یک روز میان در مردشت بالضم نام مقام است در مغرب و قیل نام ولایت ست در خراسان قیمتش آے قیمت کاسہ
مردشت را مرغک تصغیر مرغ و تصغیر او بنابر خوردی وجود اوست ندارد خبر از عقل و تمیز اے در ایام ارتضاع و در
امتیاز نیک و بد ہوش طلب روزے ندارد آے مرغک و این آدمی زادہ بتمکین و فضیلت اے در قدر و مرتبہ و علم آبگینہ
الخ این تمثیل دیگر ست بر آن مضمون آبگینہ بمد ہمزہ و سکون موحدہ و کسر کاف فارسی سکون تحتانی و فتح نون شیشہ
لعل دشوار بدست آید الخ گفتہ اند کہ چون بارش شود آب در کوہہا استادہ شود بعد ازان چون تابش آفتاب بران
شتافت انجماد یافتہ برنگ سرخ لعل تابان شود و بعد ازان آنجا کہ وقوع یافت لعل در ندگان او را یافتہ بکار زند
و بیرون آورند عزیزے بیشے قیمتے حکمت کارہا بصبر بر آید و مستعجل بسر در آید قطعہ بچشم خویش دیدم در بیابان +
کہ آہستہ سبق برد از شتابان + سمند بادپا از تگ فرو ماند + شتربان ہمچنان آہستہ میراند + صبر بفتح و سکون
دوم شکیبائی کردن عجلت بالکسر شتابے کردن بر آید حاصل آید بسر در آید اے کار برہم شود مرد آہستہ اے
مرد آہستہ رو و بیت ثانی تمثیل مرد آہستہ و شتابان است بادپا تیز رو آہستہ میراند اے شتربان بدستور یکہ

از منزل رحلت کرد شتر خود را آهسته میراند بمنزل دیگر رسید **حکمت** نادان را به از خاموشی پیرایه نیست و اگر این
بدانستی نادان نبودی **قطعه** چون نداری کمال فضل آن به که زبان در دهان نگهداری آدمی را زبان فضیحت کند
جوز بی‌مغز را سبکساری نادان یعنے جاهل این مصلحت ای خاموش بود جاهل بهتر است و نادان نبود اے چه
جاهل خود را امید اند بکمال فضل و کمال علم از اینجا معلوم شد که ناقص علم را شیر حق گفتگو نیست چه جای آنکه خود جاهل
جاهل باشد آدمی را اے آدمی جاهل را زبان فضیحت کرد ای بتکلم زبان خوار گردد زیرا که بتکلم جهل او ظاهر خواهد شد
جوز بی‌مغز الخ مثال اول است جوز بالفتح چارمغز که بهندی آنرا اکهروت گویند و مقرر است که جوز که بی‌مغز باشد سبکسار
بی‌مغزی او معلوم و پرمغز که آبهای صیامی باشد **قطعه** خرے را ابلهی تعلیم میکرد + برو بر صرف کرده سعی دائم + حکیمی
گفت اے نادان چه کوشی درین سودا بترس از لوم لائم + نیاموزد بهائم از تو گفتار + تو خاموشی بیاموز از بهائم
ابیات هر که تامل نکند در جواب + بیشتر آید سخنش ناصواب + یا سخن آرای چو مردم بهوش + یا بنشین همچو
بهائم خموش + این حکایت برای آنست که نادان را بهتر از خاموشی پیرایه نیست تعلیم میداد اے گفتار می آموخت
از خوف از کلام پیداست برابر تقریر معنے پارت سودا بمعنے تجارت و اندیشه ملائم اسم فاعل
مشتق از ملاومت یعنے یکدیگر را ملامت کردن و باب تفاعل میان دو کس باشد چنانچه مذکور شد از
یک جانب باشد مسافرت و معاقبت اللص پس اینجا مفاعله از یکی است و ملائم بمعنے ملامت کننده باشد
و در بعضے نسخ بجای نترسے از ملائم بترس از لوم لائم واقع است لوم نکوهیدن لائم اسم فاعل مشتق ازو هر که
تامل الخ یعنے هر که در ادای جواب سوال فکر نکند بیشتر بار تازے یعنے بسیار سخن او بیجا و بیموقع واقع شود
پس چون جواب باصواب ادا نکند آنوقت نیز خاموشی لازم است آرای اے امر از آرائیدن اے آراسته
کردن **حکمت** هر که با نادان تر از خود مجادله کند تا بپندارند که داناست بدانند که نادانست **بیت** چون در آید
به از تو ئی به سخن + گرچه به دانی اعتراض مکن + دانا ترا از خود اے عالم تر از خود مجادله مباحثه تا پندارند الخ
علت ماسبق کرد داناست پندارند که نادانست بیان بدانند فاعلش پندارند بدانند دانا عالم نادان جاهل
به ازوی عالم تر از تو + گرچه به دانی اے اگرچه بعض سخن ازو بهتر دانی پس آنگاه تو عالم از وے شدی پس
آنوقت مباحثه با وے روا باشد **حکمت** هر که با بدان نشیند نیکی نبیند **قطعه** گر نشیند فرشته با دیو + وحشت
آموزد و خیانت و ریو + از بدان نیکوی نیاموزی + نکند گرگ پوستین دوزی + نیکی نه بیند یعنے ببرکت
نیکی حاصل نکند بلکه سیرت بد پیدا کند چنانچه گر نشیند الخ وحشت نفرت تنهای و رمیدگی و جور رسیدگی

خشم و غضب لازم است از وحشت قسم مراد داشته خیانت و دزدی ریو مکر از بدان نیکوی میاموز زیرا که گرگ را گرگ
کنیت از پدر پوستین دوز است نیکی است نیکی نکنند پس تو چگونه از وی نیکی بیاموزی پندار مردمان را عیب
نهانی پیدا مکن که مرایشان را رسوائی کنی و خود را بی اعتماد مردمان از مضاف الیه عیب نهانی مستور است اضافت
علامت است عیب نهانی مردم ظاهر مکن که مرایشان را آه علت پیدا مکن است بی اعتماد و امانت را ز حکمت
هر که علم خواند و عمل نکرد بدان ماند که گاو راند و تخم نیفشاند عمل بر نکرد بدان ماند است با تشخیص مشابه است که
گاو راند آه بیان بدان ماند گاو راندن قلبه رانی کردن حکمت از تن بیدل طاعت نیاید و پوست بی مغز
بضاعت را نشاید تن بیدل شخصی که دل سلیم از ماسوی الله نداشته باشد کما قال الله تعالی یوم لا ینفع مال
ولا بنون الا من اتی الله بقلب سلیم پوست عشی پوچ و بی قیمت بضاعت با کاسر مایه که بدان تجارت کنند و معنی
و معنی تمثیل تن بیدل است چه تن بیدل بمنزله پوست بی مغز است که بدان شود نیاید کرد حکمت نه هر که در جدل چست
در معامله درست بیت بس قامت خوش که زیر چادر باشد چون باز کنی مادر مادر باشد هر که او با تو جنگ کرد
و اینجا مراد از گفتگو و مباحث است معامله با کسی خرید و فروخت کردن یعنی معروف تمام کلیه هر که در گفتگو
چست و چالاک باشد در معامله درست باشد نیست چه بسیار کس در کلام و گفتگو چست اند و وقت معامله
بی معامله میکنند تفصیل این مضمون است مادر مادر جده مادری دفر توت ابیات اگر شبها همه شب قدر بودی
شب قدر از همه بیقدر بودی اگر سنگ همه لعل بدخشان بودی پس لعل و سنگ یکسان بودی
عبارت حکمت نثر است و نظم کسی که منظوم خوانده اند از تحفه خبر رده اند و حاصل حکمت و بیت تمثیل آنست
که قدر شب قدر بقلیه است و در کثرت بیقدر است حکمت نه هر که بصورت نکوست سیرت زیبا در و است
کار اندرون دارد نه پوست قطعه توان شناخت بیک روز از شمائل مرد که تا کجاش رسیده است
پایگاه علوم ولی ز باطنش ایمن مباش و غره مشو که خبث نفس نگردد بسالها معلوم یعنی معروف
تمام کلیه آنکه صورت داشته باشد و سیرت هم داشته باشد کلیه نیست بلکه سیرت بعضی زیبا اندرون کار
اندرون دار آه منظور عند الله تعالی نیکو باطنی اخلاق افعال حسنه باطن است نه خوبی تن است چنانچه مولانا فرموده بیت
ما درون را بنگریم و حال را ما برون را ننگریم و قال را فضائل تحصیل علوم ظاهر تا کجاش آه یعنی توان شناخت بیکروز
است مشین باطنش راجع بر دو غره مشو اغافل مباش که خبث سینه علت ایمن مباش و غره مشو است خبث سینه است
خبث باطن معلوم کردن صعب کار است حکمت هر که با بزرگان ستیزد خون خود بریزد قطعه خویشتن را بزرگ دیدنی

راست گفتند یکی روز بیند لوچ + زده بینی شکسته پیشانی + تو که بازی کنی با قوچ + عاقبت خون خود بریزد ای
عاقبت گشته گرده و لوچ بالضم و با جیم فارسی آنکه یک را دو بیند که بنازیش احوال خوانند پس خود را بزرگ
بیند حال او حال احوال است که خود را بزرگ دانسته با ندرگان ستیزد شود بینی آه از وجه پیشانی خود را شکسته بینی
زیرا که باشی بی میکنی تو لیسر با قوچ قوچ قبیح بالضم با جیم فارسی گوسفندی که کودکان بران سوار آموزند پیر ده جنه
پیر زن **حکمت** پنجه با شیر انداختن و مشت با شمشیر زدن کار خردمندان نیست **بیت** جنگ و زور آوری
مکن با مست + پیش سر پنجه در بغل نه دست + سر پنجه شیر و نیز و یعنی قوی ظالم دست در بغل نهادن اطاعت کردن
و تسلیم نمودن **حکمت** ضعیفی که با قوی دلاوری کند یار دشمن ست در هلاک خویش **قطعه** سایه پرورده
را چه طاقت آن + که رود با مبارزان بقتال + سست بازو بجهل می فگند + پنجه با شیر آهنین چنگال + دلاوری
کند ای بجنگد بار دشمن ست آه ای رفیق دشمن در کشتن خویش یعنی چنانچه دشمن مستعد کشتن او ست او
نیز مستعد کشتن خویش ست چه مقابل زور آور رفتن سست بازو ضعیف پنجه مشغول میکند آهنین چنگال
یعنی زور آور صفت مرد **حکمت** بی هنران هنرمند را نتوانند دید چنانچه سگان بازاری سگان شکاری را
چون بینند مشغله بردارند و پیش آمدن نگذارند یعنی سفله چون بهنر با کسی بر نیاید و تحملش در پوستین افتد
فرد کند هر آئینه غیبت حسود کوته دست + که در مقابل گنگش بود زبان مقال مشغله بفتح عین و شغل رد بارد
و فریاد و اینجا شور و غوغاست با کسی اکبیر با هنرمند بغیبش ای غائبانه در پوستین افتادن یعنی عیب کردن
مضاف الیه عیب جستن آعیب هنرمند کوتاه دست و با عتبار عدم هنر شین گنگش مضاف الیه زبان مقالت
ای در مقابله آن هنرمند زبان گفتگوی آن حسود گنگ است و نتواند سنبر و علم با او لبیر آید **حکمت** اگر جور شکم
نبودی هیچ مرغ در دام نیفتادی بلکه دام صیاد خود ننهادی پند حکیم دیر دیر خورند عابدان نیم سیر
و زاهدان سد رمق و پیران تا عرق و جوانان تا طبق و رندان چندان بخورند که در معده جای نماند
و بر سفره روزی کس **بیت** اسیر بند شکم را دو شب نگیرد خواب + شبی ز معده سنگی شبی ز دل تنگی + جور شکم کنایت
از تقاضای شکم ست دیر دیر خورند تا اشتها غالب شود چه بی اشتها خوردن مضرت رساند و زحمت پیدا کند و عبادت
در لغت خضوع دل و تعبد ست و در اصطلاح صوفیه عبادت عبارتست از غایت تنزل بدرگاه الٰهی چون صوم و صلوٰة
دانند آن و این برای عار مسلمین بغیر نام عبادت کردن در حقیقت گردانیدن از چیزی و در اصطلاح سالکان
زهد عبارت ست از بیرون آمدن از دنیا و از چیزهای که بدو تعلق دارد و مثل مال و ملک و جاه

و ناموس و غیره و قیل زاهد آنرا گویند که از همه بیرون شود آنچه ما سوی الله کم گرد از چنانچه المحدث اذا
قوی زن بالقدیم که اثر شد لیستن رمق بالفتحتین باقی جان و زاهدان سد رمق اعنی زاهدان بقدر لیستن باقی
جان خورند اعنی اندک طعام که بوی رمق بماند پیران ناعق و دستوریست که پیران طعام میخورند تا قی و کید
عرق کنند و دیگر عرق کردند اشتها بند شود طبق بالفتحتین آنچه بروی طعام می نهند تا طبق اکحالی شدن طبق
شبی به معده ریخ بیان سست ضد دست معده تنگی بیاء مصدری تنگ شدن معده از بسیاری طعام دل تنگی
بیاء مصدری یعنی دل تنگ شدن از سبب نایافتن طعام **حکمت** مشورت با زنان تباه است و سخاوت
با مفسدان گناه است **نظم** ترحم بر پلنگ تیز دندان + ستمگاری بود بر گوسفندان + مشورت
بالفتح صلاحکاری اندیشیدن تباه و تبه و تبوه باطل و کار آمدنی ای صلاح کاری بزنان نمودن باطل است
و اگر کسی خوردن نباشد صلاح با وی نه هر چه وی صلاح دهد مخالف او بکند که خیر در آنست چنانچه در حدیث
است شاوروهن و خالفوهن سخاوت با مفسدان گیاه زیرا که هر گناه که مفسد بامداد سخاوت سخن کند گناه آن
سخی است ترحم بر پلنگ آه ای رحم کردن بر ظالمان ظلم کردنست بر مظلومان **حکمت** هر که را دشمن در پیش
است اگر نکشد دشمن خویش است **بیت** سست رای بود قیاس درنگ + سنگ در دست و مار بر
سر سنگ + در گرده بخلاف این مصلحت دیده اند که در کشتن بندیان تامل اولی تر است بحکم آنکه اختیار باقی است
توان کشت و توان بخشید اما گر بی تامل کشته شود محتمل که مصلحتی فوت گردد که تدارک مثل آن ممتنع باشد قی نیک
سهلست زنده بیجان کردن + کشته را زنده باز نتوان کرد + شرط عقلست صبر تیر انداز + چونکه رفت از کمان
نیاید باز + دشمن خویش است زیرا که دشمن آنرا خواهد کشت چنانچه یار سست رای ای سست فکر و عقل بودست
قیاس بالکسر اندازه کردن میان دو چیز یعنی فکر کردن که بکشم یا نکشم درنگ بکسر اول مهمله و فتح رای مهمله و خفای نون
آرام و تاخیر کذا فی نور الدین و در مدار بالفتحتین آورده یعنی آهستگی قیاس و درنگ این امر که سنگ در دست و مار بر سنگ باشد
سست رای بود بندیان جمع بندی منسوب به بند و مراد از بندی او دشمن است که محبوس باشد نه مطلق بندی
تدارک الخ صفت مصلحت است تدارک دریافتن چیزی که رفته باشد تدارک مثل آن دریافتن مانند آن
مخصوص بدست آوردن صبر تیر اندازی صبر کردن تیر انداز تیر انداختن که چو رفت الخ علت صبر است فاعل رفت تیر
و نیاید بتر است **حکمت** حکیمی که با جاهل در افتد باید که توقع عزت ندارد اگر جاهلی بزبان آوری بر حکیمی
غالب آید عجب نیست که سنگی است که گوهر را میشکند **بیت** نه عجب گر فرو رود نفسش + عندلیبی غراب هم قفسش +

قطعه گر بنوسند زادباش جفای بنید + تا دل خویش نیازارد و درهم نشود + سنگ بدگوهر اگر کاسهٔ
زرین شکند قیمت سنگ نیفزاید و زر کم نشود + حکیم عالم در افتد ای مباحثه و مقابله کند خسین نفسش الخ
بجند لیب و عندلیب غرابی مثل عالم و جاهلیت نهرسند عالم ادباش جاهل در نشود ای قصد نکنند زیرا که بدگو الخ
حکمت خردمند را که در زمرهٔ اوباش از سخن به بندند شگفت مدار که آواز بربط با غلبهٔ دهل برنیاید
و بوی عنبر از گند سیر فرو ماند **ق** بلند آواز نادان گردن افراخت + که دانا را به بی‌شرمی بینداخت +
نمیداند به هنگام حجازی + فرو ماند ز بانگ طبل غازی که آواز بربط اه علت شگفت مدار ست غلبهٔ دهل ای
غلبهٔ آواز دهل برنیاید از گنده سیر فرو اند ای مغلوب شود بلند آواز صفت نادان است که دانا الخ علت گردن
افراخت ست بینداخت ای بشور با‌لهانه خویش مغلوب ساخت فاعل نمیداند نادان است حجازی نام سرود ست غازی
معروف ونیز جانوریکه پای چوبین بسته باشد **حکمت** جوهر اگر در خلاب افتد همان نفیس ست و غبار اگر بفلک
رود همان خسیس خلاب بکسر قمل بفتح جلش و آب گل و سرگین که یکجا کرده شود نفیس گرانمایه خسیس حاصل آنکه
شریف و عالم اگر قدر ظاهر او پست شود شرافت و علم او پست نشود جاهل و کمینه اگر در ظاهری عالیقدر شود تا
و خسارت نادانی او برطرف نشود **حکمت** استعداد بی تربیت دریغ و تربیت بی استعداد ضایع استعداد
آماده شدن از برای امری قابلیت تربیت پرورش حاصل آنکه شخصیکه قابل ست و ساخته تربیت
اگر تربیت نیابد افسوس ست پس شخص قابل را از مربی صالح ناگزیرست و تربیت شخص ناقابل نیا اهل
ضائع ای بیجاست چه او هرگز تربیت قبول نخواهد کرد **حکمت** خاکستر نسبت عالی دارد که آتش جوهر علویست
ولیکن چون بنفس خود هنری ندارد با خاک برابرست و قیمت شکر نه از نی ست که از خود خاصیت وی ست
ق چو کنعان را طبیعت بی هنر بود + پیمبرزادگی قدرش نیفزود + هنر بنما اگر داری نه گوهر + گل از خارست
ابراهیم از آزر + نسبت بتحقیق اصل و نژاد سی نژاد را گویند که آتش الخ علت نسبت عالی دارد خاکستر که
از آتش ست و از نیشکر ست ای نوع از نی ست چونی از جنس اوست که از خود خاصیت ولیت ای بلکه
قیمت قیمتی بودن وی خاصیت وی ای اوست چنانچه کنعان الخ کنعان نام پسر حضرت نوح علیه السلام است
بی هنر بود ای بی دین و بی اسلام بود و هر حب گوهر نسبت خار گلبن که خار دار باشد آزر پدر ابراهیم علیه السلام
پس اگر شرف را در شرف حسب دخل بود گل را و ابراهیم علیه السلام را شرف نبودی زیرا که اصل ایشان را که
خار و آزر ست و بیع شرف نیست مولوی جامی علیه الرحمة در سلسلة الذهب فرموده نسبت جان و دل به باشد

نسبت آب و گل را چه خود درست بود و بو طالب آن تهی ز مطلب مرتضی را عم و حقی را آب خویش نه خود کیمیا
بود با ایشان نسبت دین نیافت با خویشان هیچ سود نداشت آن نسبتش شد سفر در سفر چو بولهبش نسبت
یافت انچه احمد یافت از نسبت بقربت حق بشناخت گر نسبت ساختی سرفرازش + بولهب نیز قوی و ابنا قوی
حکمت مشک آنست که خود ببوید نه آنکه عطار گوید دانا چون طبلهٔ عطارست خاموش و هنرنما و نادان
چون طبل غازیست بلند آواز و میان تهی قطعه عالم اندر میانهٔ جهال مثلی گفته اند صدیقان + شاهدی
در میان کورانست مصحف در کنشت زندیقان + بی اطلاع عطار بوی دهد و ظاهرست شخصی که با وی مشک
باشد از بوی او معلوم کنند که فلانی مشک دارد بی اطلاع این شخص این مقدمه تمثیل این مطلب ست که دانا
چون طبلهٔ عطارست آه دانا عالم دانان جاهل جاهلان جمع جهال بفتح و تشدید ها که صیغه مبالغه است و بضم
اول جمع الجمع خواهد بود صدیقان ای راستگویان شاهد آه البیت بیان مثل گذشت بضم کاف تازی
و کسر نون و بسکون شین معجمه آتشکده زندیق آنکه فی المدار حاصل رباعی آنکه قدر عالم در جماعت جاهلان هیچ
نیست و بی قدرست چنانکه معشوق در جماعت کوران و مصحف در آتشکده بیدینان بی قدرست حکمت دشمنی
که بعمری فراچنگ آرند نباید که بیک نفس بیازارند بیت سنگی بچند سال شود لعل پاره هنهار تا بیک
نقش نشکنی بسنگ + بیت تمثیل مضمون سابق ست زنهار یعنی آگاه باش بیک نفسش راجع بلعل
پاره حکمت هر که نصیحت نشنود سر ملامت شنیدن دارد بیت چون نیاید نصیحتم در گوش + اگرت
سرزنش کنم خاموش + سر ملامت شنیدن دارد و مقررست که هر که نصیحت ناصح نمی شنود مورد ملامت
خواهد شد که چرا نصیحت نمی شنوی و بر آن عمل نکنی در گوش ای در گوش تو خاموش ای وقت سرزنش
خاموش باش و غصه مکن حکمت عقل در دست نفس چنان اسیرست که مرد عاجز بدست زن گربز بیت
در خرمی بر سرائی به بند + که بانگ زن ازوی بر آید بلند نفس ای نفس اماره مرد عاجز ای مرد زبون زن زده
مغلوب گربز بالضم کاف فارسی و رای مهمله و ضم موحده مکار و محیل کذا فی نور الدین و بکاف تازی نیز خوانده اند
فی الکشف در خرمی ای در حل خرمی یاء سرای موصوله است که بانگ زن آه صله ضمیر وی راجع بسرای بانگ زن
از وی بر آید بلند ای زن بیحیا و بی شرم حکمت رای بی قوت مکر و فسون ست و قوت بی رای جهل و جنون
فرد تمیز باید و تدبیر و عقل وانگه ملک + که ملک و دولت نادان سلاح جنگ خود ست + رای بیقوت آه فکر
و تدبیر کار بی قوت بدن و استطاعت اسباب کار مکر و حیله است ای بیفائده قوت و بی رای آه ای
زور تن و قدرت اسباب کار بی فکر و تدبیر آن دیوانگی ست و ای حماقت ست پس هر کار در قوت

آن هر دو باشند تا کار بر آید چنانچه خود فرموده است تمیز باید و تدبیر آنگه سلاح جنگ خود است یعنی ملک و نعمت
بی عقل و تدبیر که تیمار ملک داری نداشته سلاح است که برای جنگ خود و قتل و خرابی خویش مهیا کرده نه سلاحی
که برای جنگ دشمن آماده گردد چه وقتیکه تدبیر ملک داری ندانست سرکشان و دشمنان ملک خواهند آمد و
رعایا نیز از بیماملکی او بوی دشمن شده و رفیق دشمنان او خواهند شد و او را از ملک خود بیرون کنند یا
خواهند کشت **حکمت** جوانمرد که بخورد و بدهد به از عابدی که ببرد و بنهد هر که ترک شهوت از بهر قبول
خلق داده است از شهوت حلال در شهوت حرام افتاده **بیت** عابد که از بهر خدا گوشه نشیند + بیچاره
در آئینه تاریک چه بیند + ترک شهوت مثلاً ترک خوردن حیوانات در بخشش خوب و تزویج وغیره بهر
قبول خلق ای بهر تسخیر خلق و قبولیت خلق از شهوت حلال آنچه خوردن حیوانات و تزویج و پوشش
در شرع حلال است و اعمال حسنه برای قبول خلق بجا آوردن ریاست و آن عند الشرع حرام است عابد مبتدا
که از بهر خدا گوشه نشیند صفت آن و خبر محذوف است ای کو و ملست مصراع ثانی تفریع بران ای پس بیچاره
در آئینه کور از اسرار حقیقیه الهی چه معاینه کند لفظ بیچاره بجای ترحم است آئینه تاریک ای دل تاریک **حکمت**
اندک اندک خیلی شود و قطره قطره سیلی گردد یعنی آنانکه دست قدرت ندارند سنگ خورده نگهدارند تا بوقت
فرصت دمار از دماغ خصم بر آرند **شعر** قطرة علی قطرة اذا اتفقت نهر و نهر الی نهر اذا اجتمعت بحر **شعر** اندک اندک
بهم شود بسیار + دانه دانه است که غله در انبار خیلی بالفتح گله اسپان و صحابت گرده که در روزمره بمعنی بسیار
مستعمل است چنانچه گویند فلان خیلی حلیم است و فلان خیلی شوخ و سرکش سیل بالفتح آب بسیار که روان شد یعنی آنانکه
که فقیر عبارت از مافیه است سنگ خورده ای پاره سنگ دمار بالفتح هلاک شدن و هلاکی و دمار بالفتح بمثله قطره بالفتح
باریدن باران نهر بالفتح جوی است و بدین معنی بفتحتین نیز آمده قطرة مبتدا علی جار قطرة مجرور متعلق اذا اتفقت
و نهر خبر او الی نهر متعلق اذا اجتمعت بحر جزا یعنی باران بر باران وقتیکه یکجا جمع شد دریا ست دانه دانه آه تمثیل
اندک اندک چیز بجز است **حکمت** عالم نشاید که از عامی بحلم درگذرد که هر دو طرف را زیان دارد و هیبت آن
کم شود و جهل این مستحکم **بیت** چو با سفله گوئی بلطف و خوشی + فزون گردنش کبر و گردن کشی سفاهت بالفتح کم
عقلی شدن و نادان شدن و بیخردی و نادانی و عامی جاهلی حلم و تحمل کردن و در گذرد ای عفو کند مصرف عالم و جاهل
آن اشارت بعالم و این اشارت بعامی است گردنش راجع بسفله **حکمت** معصیت از هر که صادر شود
نا پسندیده است و از علما ناخوب تر که علم سلاح جنگ شیطان است و خداوند سلاح را به اسیری بردن شرمساری بیش

بیش برو بیت عامی نادان پریشان روزگار به ز دانشمند ناپرهیزگار که آن بنابینائی از راه افتاد و این دو چشمش بود
در چاه افتاد که علم آن علت نا خوبتر است دانشمند عالم کان بنابینائی علت به از دانشمند ناپرهیزگار است آن اشارت
بعلم دو چشمش بود ای عالم بینا بود بعلم عذاب معصیت و ثواب عبادت در چاه افتاد ای مستحق عذاب شد ای دیده و دانسته
خود را در بلای انداخت **حکمت** جان در حمایت یکدم است و دنیا وجودی در میان دو عدم دین بدنیا فروشان خرند یوسف
را بفروشند تا چه خرند قوله تعالی الم اعهد الیکم یا بنی آدم ان لا تعبدوا الشیطان انه لکم عدو مبین **بیت** بقول دشمن
پیمان دوست بشکستی ببین که از که بریدی و با که پیوستی جان در حمایت یکدم است یعنی قرار و ثبوت روح آدمی
ببدن در نگهبانی یکدم است اما آدمی که دم آمد شد ببدن داد و روح ببدن قرار گیرنده است و وقتیکه دم منقطع شد
روح نیز رحلت میشود و عدم یکی عدم سابق که او را عدم قدیم گویند و دوئم عدم لاحق که او را عدم حادث گویند و گفته
اند الوجود بین العدمین عدم کما ان الطهر بین الدمین دم و چون اثبات زندگی چنین است و ثبوت دنیا چنان
پس دین بدنیا فروشان خر اند اول اسم است که تبازیش خمار گویند ای احمق و خرند ثانی فعل مشتق از خریدن یوسف
کنایت از انست مراد دین و اشارت فروختن بقصه برادران یوسف علیه السلام الم اعهد الیکم ما ذکر فهم من اوله بالفعل
وانزل علیهم من دلائل السمع وعبادة الشیطان عبادة فیما یوسوس به والیهم ونیزینه لهم وان اعبدونی وحدونی
واطیعونی وهذا اشارة الی ما عهد الیهم فیه من معصیة الشیطان وطاعة الرحمان صراط المستقیم ای صراط بلیغ فی استقامة
ای صراط اقوم منه کذا فی المدارک ونیز در مدارک بجای دیگر فرموده که عهد الله الی خلقه ثلاثة عهد العهد الاول الذی اخذه
علی جمیع ذریة آدم ان یقروا بربوبیته وهو قوله تعالی واذ اخذ ربک والعهد الثانی من النبیین تبلیغ الرسالة واحکامه من
الاوامر والنواهی وغیرهما وهو قوله واخذنا من النبیین والعهد الثالث خص بالعلماء وهو قوله واذ اخذ الله میثاق الذین اوتوا الکتاب
لتبیننه للناس ولا تکتمونه معنی آیه کریمه آنکه آیا عهد نه بسته ایم ای وصیت نکرده ایم بسوی شما ای فرزندان آدم باینکه
نپرستید شما شیطان را بعبادت بدرستیکه آن شیطان شمارا دشمن آشکار است چون درین آیه امر بعبادت بغیر کرده دشمن شیطان
دوست خدا تعالی که بر بندگان خود ارحم الراحمین است از که بریدی ای از دوست قطع کردی باکه پیوستی ای بار ی رابطه اخلاص پیدا کردی **حکمت**
شیطان با مخلصان بر نیاید و سلطان با مفلسان **قطعه** وامش مده آنکه بی نماز است گرچه دهنش ز فاقه باز است کو فرض خدا نمیگزارد
از فرض تو نیز غم ندارد مخلصان جمع مخلص است و مخلص بفتح لام است بمعنی اخلاص کرده شده ای کسیکه خدا تعالی او را از خودی و پندار همگی معرا نموده
برخود برگزیده است چنانچه او تعالی در کلام مجید ازین حال خبر میدهد قال فبعزتک لاغوینهم اجمعین الا عبادک منهم المخلصین و مخلص
بکسر لام دوست خالص که دوستی و محبت ازو شانه و با خالص بساز داین مخلص تا آنکه مخلص نشده است ازو دست انداز ی

شیطان خلاص نیافته است حضرت مولوی علیه الرحمة اینمعنی را تصریح فرموده است ابیات ای زهیبت دل عشاق دو نیم ٭ خطر
مخلص راه تو عظیم ٭ ای مخلص اگرش آئی پیش ٭ خطر دیدن اخلاص ز خویش ٭ دیده اشراک ز غو و اشراکی نیست ٭ نعمت اشراک
نه از ادراک نیست ٭ کار مخلص نص ست و خلل ٭ بکسر اد تا نه بفتح ست بدل ٭ بکسر مخلص ز روی فتح ز تست ٭ بکسر او هست بفتح تو درست
سلطان با مفلسان ای بادشاه با مفلسان برنیاید و همین مضمون را شیخ علیه الرحمة در بوستان فرموده ست بیت عمل گر دهی
مرد منعم شناس ٭ که مفلس حمار و ز سلطان هراس ٭ تا بیت ثانی او مفلس آنکه از نذر و طاعت و جمیع خیرات تهیدست باشد چنانچه خود
میفرماید وامش مده آنکه بی نماز ست الخ شین وامش راجع به بی نماز بازمعنی کشاده بیت ثانی علت وامش مده است کو فرض
الخ زیرا که فرض خدا اش قرض ست کسیکه فرض خدا را ادا نمیکند از فرض تو نیز غم ندارد **حکمت** هر که در زندگی نانش نخورند چون بمیرد
نامش نبرند شین نامش راجع بهر که و فاعل نخورند و نبرند مردمان **حکمت** لذت انگور بیوه داند نه خداوند میوه یوسف صدیق
عم در خشک سالی سیر نخوردی تا گرسنگانرا فراموش نکند **قطعه** آنکه در راحت و تنعم زیست ٭ او چه داند که حال گرسنه چیست ٭ حال
درماندگان کسی داند ٭ که باحوال خویش درماند ٭ لذت انگور بیوه داند زیرا که او را گاه گاه میسر آید نه خداوند میوه ای باغبان زیرا که
ویرا هر وقت میسر آید تا گرسنگانرا الخ تا برای تفریع ست نه برای علت ای یوسف عم در خشک سالی سیر نخوردی پس گرسنگان
دیگر را فراموش نکردی تنعم بناز و نعمت پرورده شده درماندگان ای عاجزان که احوال الخ صفت کسی درماندای
عاجز ست **ق** آنکه بر مرکب تازند سواری هشدار ٭ که خر خارکش مسکین ادر آب و گل ست ٭ آتش از خانه
همسایه درویش مخواه ٭ کانچه بر روزن او میگذرد دود دل ست ٭ هشدار ای هوشدار از نیکه خر خارکش
الخ خارکش خربنده که بکسب خارکشی مشغول باشد سوخته صفت خارکش ست و گل حاصل بیت آنکه ای که قدرت و
استطاعت داری خر بیچاره بگیر و از ره بچیزی نگذار زان دود دل آه از سبب گرسنگی و درویشی **حکمت**
درویش ضعیف را در خشک سال مپرس که چونی الا بشرط آنکه مرهم بر ریشش نهی و درهم پیشش **قطعه** خری که بینی
بارش بگل درافتاده ٭ بدل برو شفقت کن ولی مرو بسرش ٭ کنونکه رفتی و پرسیدیش که چون افتاد ٭ میان ببند چو
مردان بگیر دم خرش ٭ که چونی بیان مپرس که چونی ای چه احوال داری و از فقر و فاقه و درهم در پیشش عطف تفسیر
مرهم در ریشش نهی ست لفظ خر مضاف بکاف ست که بمعنی هر که است ای خر هر که و شین بسرش راجع بهر که همچنین
دو ضمیر ثانی راجع بهر که است باری یعنی یکبار بگل وبدی افتاده بینی بدل برو شفقت کن ولی مرو بسرش زیرا که
کنونکه برفتی پرسیدی او را که چگونه افتادی پس میان ببند چون مردمان بگیر دم خرش و از گل بدر آر
حکمت دو چیز محال عقلست خوردن بیش از رزق مقسوم و مردن پیش از اجل معلوم **قطعه**

قضا دگر نشود گر هزار ناله و آه؛ بشکر یا بشکایت بر آید از دهنی؛ فرشته که وکیل ست بر خزائن باد؛ چه غم خورد که بمیرد چراغ
بیوه زنی؛ خوردن بیش از رزق بیان دو چیز ست بیش اول بیار تازی و ثانی بمیار فارسی قبل اجل بفتحتین نهایت
زمان عمر و مرگ و مدت و مهلت و وقت ادای قرض اجل معلوم ای نهایت زمان عمر که مقرر ست کما قال الله تعالے
اذا جاء اجلهم لا یستاخرون ساعة ولا یستقدمون قضا قضای مبرم و قضای معلق بدعای زاری و تصدق
دگر میشود و هزار در لفظ در کتاب قدیم قافیه شده اما و الصاله باید گفت بشکر یا بشکایت متعلق بر آید و فاعل بر آید
آه و ناله است بشکر یا بشکایت ای ثنای حقتعالی یا شکایت او جل شانه وکیل آنکه با و کاری گذاشته شود پس
فعیل بمعنی مفعول است لا زیا کول الیه الامر ای مفوض الیه و گویند وکیل خزائن حضرت میکائیل علیه السلام است
بیت ثانی تمثیل بیت اول ست چنانچه فرشته وکیل باد و قی که باد را مسیر اند بفریاد بیوه با وزیر قی که چراغ او بمیرد
و باد مه نهند نکنند حکمت ای طالب روزی بنشین تا بخوری و ای مطلوب اجل مرد که جان نبری قطعه جهد رزق
ار کنی و نکنی؛ برساند خدای عز و جل + ور روی در دهان شیر و پلنگ + نخورندت مگر بروز اجل + ای از طلب
بنشین و آرام کن بخوری علت بنشین بست ای طلب روزی مکن که آنچه مقسوم است البته بتو میرسد و خواهی خورد
مرو ای مگریز از آن احتراز مکن که جان نبری علت مرو ست ای از اجل مگریز زیرا که جان از وی سلامت
نبری قطعه نظم و نثر ست اگر کسے گوید که مقوله شیخ علیه الرحمة ست که جهد رزق از کنی و ور نکنی تا آخر الابیات مخالف
مقوله او ست که در حکایت مشتدن واقع است؛ رزق هر چند بیگمان برسد + شرط عقل ست جستن از درها؛
ور چه کس بے اجل نخواهد مرد؛ تو مرو در دهان اژدرها + جواب آنکه معنی بیت آنست که طلب رزق مرد اهل عقل ست
و از طلب کثرت مال ست و روا است نیست که رزق باشد یعنی بخوردن آید و معنی بیت اول اینجا آنست که توکل
کردن سخت ست و رزق مقسوم علیه بتو رسد و حال بیت ثانی آنجا آنست که گریختن از هلاک مامور ست بقوله تعالی ولا تلقوا
باید یکم الی التهلکة و عمل رسول علیه الصلوة و السلام که از دیوار یکه خمیده بود و نزدیک افتادنست تنفر فرمودند و گریختند و
حاصل بیت ثانی اینجا آنست که افتادن در تهلکه موت بلا اجل موجب نیست هکذا استفاد من شرح العربی حکمت
نا نهاده دست نرسد و نهاده هر کجا که هست برسد بیت شنیدم که سکندر برفت در ظلمات + بچند محنت و آنگه نخورد آب حیات
تا نهاده ای شی که در تقدیر الهی برای تو نهاده نشده ای نصیب تو نیست دست نرسد ای بسعی بهم نمیرسد سوال اگر کسے
گوید که قول شیخ علیه الرحمة مخالف است مر قول خدا تعالی را که فرموده و ان لیس للانسان الا ما سعی و ان سعیه سوف یری
جواب گویم که آیه کریمه در حق ثواب آخرت نازل ست یعنی انسان هر چند اینجا سعی کند ثواب آن در آخرت میابد یا بمعنی

آیت کریمه چنانست که نیست هیچکس را اینکه ثواب عمل برای غیر خود بلکه هر کسی را ثواب عمل خودست و در آیت بسیار وجوه است
و تحقیق اینست که سعی بنده فائده نمید هد اگر تقدیر الهی نباشد بلکه تقدیر و سعی مفید ست بلکه سعی هم بدون تقدیر
موجود نمیگردد و نهاده ای شی که در تقدیر الهی برای تو نهاده شده ای نصیب تو نیست ای دست برسد یعنی بسعی میسر
بچند محنت متعلق برنت ای بچند محنت در ظلمات برفت خورد و آنکه خورد آبحیات ای آبحیات خورد آنکه خورد
یعنی خضر علیه السلام خورد و نوشید حاصل آنکه چون آبحیات نصیب سکندر نبود بسعی میسر نشد خضر برای آبحیات سعی نکرد چون نصیب او بود
میسر شد و بخورد **حکمت** صیاد بی روزی در دجله ماهی نگیرد و ماهی بی اجل در خشکی نمیرد **فرد** مسکین حریص در همه
عالم همیرود ٭ او در قفای رزق اجل در قفای او ٭ بی روزی ای بی نصیب و بی قسمت لفظ مسکین برای
ترحم است بحال حریص که بیچاره در بلا گرفتارست قفا پس گردن و سر و نیز بمعنی سنگے و بمعنی مطلق نیز آمده و اینجا
بمعنی پس ست فقط اجل ای مرگ **حکمت** توانگر فاسق کلوخ زر اندود ست درویش صالح شاهد خاک آلود
و این یکی دلق موسی ست علیه السلام مرقع و آن ریش فرعون علیه اللعنة است مرصع کلوخ زر اندود ای ظاهر
آراسته و باطن خراب شاهد خاک آلوده ای ظاهر خراب و باطن آراسته مرقع ای رقعه رقعه دوخته مرصع ای مرصع
بجواهر و در صراح فرا دانه جواهر در ویش میکشد چنانچه در رشته می کشید و نوشته اند که آدمی چهار قسم اند یکے
توانگر در دنیا و توانگر در آخرت و آن توانگر صالح دوم درویش در دنیا و توانگر در آخرت و آن درویش
صالح ست شیخ علیه الرحمة فرموده است **قطعه** که آیا بینی اندر روز محشر ٭ به تخت ملک تو چون پادشاهی ٭ چنان
نورانی از فیض عبادت ٭ تو گوئی آفتابانند و ماهی ٭ **حکمت** شدت نیکان روی در فراخ دارد و دولت بدان
سر در نشیب **قطعه** هر کرا جاه و دولتست بدان ٭ خاطر خسته در نخواهد یافت ٭ خبرش ده که هیچ دولت و جاه ٭ بسرای
دگر نخواهد یافت ٭ شدت ای سختی کند آن از سبب دولتی روی در فراخ دارد ای متوجه فرحتست اول فرحت ظاهریست و اگر
فرحت ظاهری میسر نشد در همان شدت سرور و فرحت باطنی آنچنان بیشود و دولت بدان فاسقان سر در نشیب ای
زائل ست و هیچ سود بدان جهان ندهد و در نسخه قدیمه معتبره دیده شده که بجای فقره شدت نیکان الخ این فقره آورده
که سعادت نیکان روی در اوج دارد یعنی سعادت نیکان از زوال نیست و روز بروز افزونست خلاف دولت بدان
که زائلست هر کرا جاه و دولتست مبتدا ای بدان خاطر خسته در نخواهد یافت ضعت و دولتی ای دولتی که بان خاطر خسته العرامات
نخواهد کرد خسته بیمار و عاجز خبرش ده آه الی آخر البیت خبر حاصل آنکه کسی دولت دارد که بدان بیان مراعاتی هیچ عاجز از
گرسنه و برهنه نتواند کرد آنکس را خبر ده که دولت که در دنیا داری بسرای آخرت نخواهد یافت چه دنیا مزرعة الآخرة است

دهر که در مزرعه زراعت نکرد در آخرت خرمن نخواهد برداشت **حکمت** حسود از نعمت حق بخیل ست و بنده
بیگناه را دشمن **قطعه** مردکی خشک مغز را دیدم ٭ رفت در پوستین مردم جاه ٭ گفتم ای خواجه گر تو بدبختی ٭ مردم
نیکبخت را چه گناه ٭ حسود آنکه زوال نعمت دیگر خواهد از نعمت حق بخیل ست ای حسد میکند که نعمت بدیگری نرسد و هر
نعمتیکه هست در تصرف من باشد بنده بیگناه ای کسیکه حق بوی فضل کرده و نعمت وسیع عطا فرموده گناه باعتبار آنکه
در تصرف او نیست نه قسمت حاسد ست که بروز گرفته باشد تا بدان سبب گناهگار او را باید گفت خشک مغز یعنی سودای
مزاج و سکبر و عبارت از حسود ست پوستین بمعنی عیب بدبختی ای دولت و نعمت نداری نیکبخت صاحب جاه و دولت چه گناه
غیبت چه نیکبخت نصیب خود برداشته نه نصیب تو و نه نصیب غیر **ق** الا تا نخواهی بلا بر حسود ٭ که او بخت برگشته خود در بلا ست
چه حاجت که با وی کنی دشمنی ٭ که وی را چنین دشمنی در قفاست ٭ که آن بخت الخ علت بلا نخواستن ست خود در بلاست
زیرا که حسد میخورد و صاحب خود را مثل آتش که میخورد نفس خود را و نمیباید بهیزم را و نیز در حدیث ست که الحسد تاکل
الحسنات کما تاکل النار الحطب با وی ای با حسود دشمنی اول بیای تازی مصدریست و دشمنی ثانی بیای فارسیست
که برای تعظیم ای دشمنی بزرگ که حسد باشد **حکمت** تلمیذ بی ارادت عاشق بی زر ست و رونده بی معرفت مرغ بی پر و عالم
بی عمل درخت بی بر و زاهد بی علم خانه بی در ارادت در لغت بمعنی خواستن و در حقیقت طالب صادق ست که هیچ مانع مانع او نشود
و نزد اهل تصوف عنان قصد از مقاصد مجازی تافتن و بر باد پای مرادات حقیقی شتافتن حضرت مولوی جامی علیه الرحمة در معنی
ارادت فرموده است ارادت بر بهر آزاده ترکمان علیه العادت عاشق بی زر ای بیحاصل چه عاشق را بغیر از وصول الی المقصود
محالست رونده سالک بمعرفت در لغت بمعنی علم و نزد صوفیه علمی ست که قبول نکند شک را وقتیکه معلوم ذات الله
و صفات او باشد مرغ بی پر ای هرگز در عروج پرواز نخواهد کرد درخت بی بر بیای تازی بمعنی میوه ای بیحاصل چه غرض
از علم عملست و چون عمل نکرد علم او بیحاصل ماند خانه بی در ای مانعی در و نیست که او را از حرام و شبهات و غیر منهیات
باز دارد و امید ست که علم مانع از جمله آفات مذکورات ست مراد از نزول قرآن تحصیل سیرت خوبست نه ترتیل سورت
مکتوب عامی متعبد پیاده رو ست و عالم متهاون سوار خفته عاصی که دست بردارد به از عابد که عجب در سر دارد
بیت سرهنگ لطیف خوب کردار ٭ بهتر ز فقیه مردم آزار ٭ مراد ای حکمت خدا تعالی ترتیل هموار
وا آمیده و بید اخواندن و سخن نظم و تلیف خوب داون سورت پاره از قرآن از خدمت قضات همدانی منقول است
که فرموده که قرآن برای عمل نازل شده الحال مردم خواندن آنرا عمل دانسته امام محمد غزالی در احیاء العلوم میفرماید
که هر که در تلاوت قرآن مجید اشتغال دارد و بهمان متابعت نموده شل مردیست که ولایتی منسوب باشد و خلیفه وقت

او را فرمانی بفرستند و انواع احکام دران نوشته وآن فرو نشنید و عبارت والفاظ قرآن تصحیح نماید و بآواز خوش
میخواننده باشد وانچه دران فرموده است بعمل در نیاورد وقتیکه آنمرد خلیفه ملاقی شود حال او چه باشد حال تالی قرآن
که از عمل خالی باشد همچنان خواهد بود وکذا فی الحاشیه عامی جاهل متعبد عبادت کننده پیاده رفته ای رونده که پیاده است
و عاقبت بمنزل خواهد رسید اگر مانعی بوی مانع نشود وتهاون سستی نمودن متهاون سستی کننده در عبارت و عمل
سوار خفته ای هرگز بمنزل نخواهد رسید که دست بردار وای بجانب حقتعالی دست نیاز بردار و عذر عصیان نماید
عجب بالضم تکبر عجب در سر دارد ای عابد که بعمل و عبادت خود متکبر باشد و سیاست که عابد متکبر عبادت را گم کرده اند
سرهنگ بیشتر و لشکر که ترکی هر دل گویند و عسس لطیف خوی ای خوشخوی و لدار ای ولداری کننده خلق فقیه دانا
بحلال و حرام و ناعراد از عابد رست حکمت یکی را گفتند که عالم بیعمل بچه ماند گفت زنبور بیعسل فر و زنبور درشت بیمروت گوی
باری چه عسل نمیدهی نیش مزن زنبور بالضم نیش دار و بمعنی مگس شهد و در عرف عام بفتح خوانند زنبور بی عسل
ای زنبور نیش دار فقط که شهد ندهد و وجه تشبیه بزنبور بی عسل آنکه عالم بیعمل خبر نیش ندارد که منفصل دیگران خواهد شد
چه عامیان احوال او دیده بدان اقتدا خواهند بلکه احوال او را دلیل مثبت احوال شنیعه خود سازد و دیگر عالم بی عمل
تعلیم فرمائی معصیت دیگران میشود چنانچه در محفل شراب خوردن نشسته که حرمت در شراب انگور واقع شده نه در شراب قندی
وغیره پس شراب قندی حلالست و همچنین بی تعظیمی عبادت و معاصی مینمایند و میگوید که حقتعالی سعید و شقی در ازل مقرره نموده
پس اگر مرتکب معاصی نشود شقی نگردد و اگر عبادات بجای بیاورد سعید نشود و پس احتیاج بارتکاب عبادات و
ترک معاصی نیست و این بی تعظیمی عبادات و معاصی منجر بکفر میشود نعوذ بالله منها و چون عالم موجب عمل بجا آورده
مشابه بمگس شهدست که هم از علم بهره گرفت و دیگر ازان نیز اقتدا باعمال صالح او کرده بهره ور خواهند شد چنانچه
مگس شهد چون عسل مهیا میکند و میه قوت او هم و مردمان نیز از وی بهره میگیرند زنبور درشت بیمروت
عالم بیعمل عسل نمیدهی ای اگر خود عمل نمیکنی نیش مزن ای منفصل دیگران مشو حکمت مرد بیمروت
زنست و عابد باطمع رهزن ق ای بناموس جامه کرده سفید تا بهر پندار خلق روی سیاه
دست کوتاه باید از دنیا آستین چه دراز و چه کوتاه زنست زیرا که مروت منجمله خصال رجولیت است
رهزن ای رهزن خود و دیگران چه خود هم بدین عبادت که برای طمع میکند بمنزل نخواهد رسید چون خود گمراه شد
دیگران که باو اقتدا کنند آنهم بمنزل نرسند بهر پندار خلق متعلق کرده جامه سفیدست یعنی جامه سپید برای
پندار خلق کرده رو سیاه خلق ای خلق که رو سیاه و عاصی از حقتعالی است یعنی مردم عوام و کمینه مے توانند

که روی سیاه از حال منادی باید گفت ای جامه سفید کرده وحال آنکه روی سیاه داری معنی راچه بریا عبادت کردن روی سیاهی ست بیت ثانی مقصود و بالندار است یعنی دست از دنیا کوتاه کن وطمع رانجو در راه مده آستین خواه کوتاه باشد خواه دراز ومقرر ست که صوفیان آستین پیراهن کوتاه سازند **حکمت** دو کس را حسرت از دل نرود وپای تغابن از گل بر نیاید تاجری کشتی شکسته ووارثی با قلندران نشسته **قطعه** پیش درویشان بود خونت مباح * گر نباشد در میان مالت سبیل * یا مرو با یار ازرق پیرهن * یا بکش بر خانمان انگشت نیل * یا مکن با پیلبانان دوستی * یا بنا کن خانه در خورد پیل * کشتی شکسته پر از مال ومتاع شکسته وارثی صاحب ندومال که ورثه بوی رسیده باشد قلندر آنکه صاحب تجرید وتفرید باشد ایشان کاملانند واینجا مراد قلندران رسمی اند که مرد برهنه کنگی بدوش ولنگی بکون بهنگ دود ونوش وچرم پوش اندچه اگر کاملان مراد باید داشت درست نمیشود زیرا که اگر کاملان ظاهر خراب کنند وباطن را آباد سازند ویا آدمی باطن خرابی ظاهر دشوار نیاید وموجب حسرت نباشد خلاف ناقصان که هم ظاهر خراب کنند وهم باطن را پیش درویشان آه این قطعه نظم ونسق دوم واقع شده خونت مباح ای کشتن تو مباح واند مصراع اول خبر مقدم است مصراع ثانی مالت سبیل بفتح را وفارسی خوانان بمعنی مباح استعمال کرده اند یار ازرق پیرهن درویش وقلندر خان ومان از قبیل توابع اند که استعمال آن در خانه واسباب کنند انگشت نیل کشیدن از ترک کردن بیت ثالث تمثیل بیت ثانی ست در خورد پیل لائق آمدن پیل **حکمت** خلعت سلطان اگرچه عزیزست جامه خلقان خود از آن بعزت تر وخوان بزرگان اگرچه عزیزست جوزوه انبان خویش از آن بلذت تر **بیت** سر که از دست رنج خویش تره * بهتر از نان ده خدا و بره * جامه چیزیکه پوشند چیز را اینجا جنس ثوب مراد ست باصنعت او خلقان که جمع است درست شود خلقان بضم اخار علی وزن عثمان جمع خلق بفتح بمعنی کهنه ودر کشف خلقان بفتحتین بمعنی کهنه لیس در ینوقت صفت مفرده درست میشود وخوان ظرفست واینجا از ظرف مظروف مراد ست ای طعام دست رنج ومشقت تره بفتح فوقانی ورا مهمله سبزه که با خوردنی بخورند وتره معطوفست بر سرکه ده خدا سالار ده بره بفتح وتشدید را بچه گوسفند واینجا بتخفیف باید خواند برای رعایت قافیه وبره معطوفست بر نان معنی بیت آنست که اگر از کسب خود برای نان سرکه یا تره بدست بهتر از آنست که در محفل سردار ده وحاضر شده نان وگوشت وبره خورده شود **حکمت** خلاف رای صواب است ونقض عهد اولو الالباب دارو بگمان خوردن وراه نادیده بے کاروان رفتن خلاف رای صوابست ونقض عهد اولو الالباب خبر مقدم دارو بگمان خوردن آه مبتدا موخر

بگمان ای بگمان صحت مرض باید که خواص دارو از نفع و ضرر بیقین دانسته باشد آنگاه بخورد و بی کاروان ای
بغیر رہبر و راه شناس **حکمت** امام مرشد غزالی رحمة الله تعالی را پرسیدند که چگونه رسیدی بدین مرتبه در علوم گفت
هرچه ندانستم از پرسیدن آن ننگ نداشتم **قطعه** امید عافیت آنگه بود موافق عقل ٭ که نبض را به طبیعت شناس
بنمائی ٭ بپرس هرچه ندانی که ذل پرسیدن ٭ دلیل راه تو باشد بغیر و دانائی ٭ غزالی به تخفیف زا معجمه منسوب بغزال
که قریه ایست از مضافات طوس و بعضی به تشدید گویند کذا فی الحاشیه که چگونه آه بیان پرسیدند همزه مرتبه برای
تعظیم ست ننگ بمعنی شرم موافق عقل تخصیص برای آنکه ارادت الله گاه گاه مخالف عقل کار میکند چنانچه شخصی از سختی
مرض زهر قاتل میخورد که بمیرم و او جل شانه صحت عطا کند ذل بضم تشدید لام خواری ضد عزت دلیل بمعنی
رهبری رهبر تو باشد آن راهی که بزرگی علم باشد **حکمت** هرآنچه دانی هرآئینه معلوم تو خواهد شد به پرسیدن
آن تعجیل مکن که حکمت را زیان دارد **قطعه** چو لقمان دید کاندر دست داود ٭ همی آهن بمعجز موم گردد ٭
نه پرسیدش چه میسازی که دانست ٭ که بی پرسیدنش معلوم گردد ٭ که حکمت را زیان دارد علت تعجیل ست
چه درین عمل تعجیل کردن از حکمت درست کرداری نیست غلبه و تسلط سائل را نقصان دارد چه در تعجیل سوال
درینقدر حماقت و خفت عقل سائل معلوم گردد کاندر بیان دید است آهن بمعجز موم گردد ای بمعجز آهن را موم گردد
ازنی سازند که دانست علت نه پرسیدش چه میسازی که بی پرسیدنش آه بیان دانست ست **حکمت** یکی از
لوازم صحبت آنست که خانه پردازی و یا با خانه خدا درسازی **قطعه** حکایت بر مزاج مستمع گوی ٭ اگر دانی که دارد با تو میلی ٭
هرآن عاقل که با مجنون نشیند ٭ نباید گفتنش جز ذکر لیلی ٭ خانه پرداز آه ای خانه محل صحبت تو خانه خداست خالی کنی
یعنی وقتیکه خداوند خانه موافق طبیعت تو حرف نزند باید که آنجا چیزی بادی مخالف نشوی تا صحبت برجا ماند ای گفته او
موافق نمائی و هرچه گوید مسلم دار خانه خدا بقلب ترکیبی ست ای ضدای خانه یعنی خداوند خانه بر مزاج مستمع ای بر سبب نامرغوب
مزاج شوند گوئی امر ست بمتکلم و مصراع اول جزا را گردانی آه ست ای گفتگو کردن بمستمع آنگاه است که رجوع و رغبت
با تو داشته باشد بیت ثانی تمثیل بیت اول ست چه ذکر لیلی زیرا که مرغوب طبع مجنون ذکر لیلی ست **حکمت** هر که با بدان
نشیند اگر طبیعت ایشان در وی اثر نکند بفعل ایشان متهم گردد تا اگر شخصی بخرابات رود و نماز گزاردن منسوب
نشود بخمر خوردن **ابیات** رقم بر خود بنادانی کشیدی ٭ که نادان را بصحبت برگزیدی ٭ طلب کردم ز دانایان
یکی پند ٭ مرا فرمود با نادان مپیوند ٭ که گر دانای دهری خر بباشی ٭ و گر نادانی ابله تر بباشی ٭ رقم بنادانی کشیدن
ای رقم نادانی و حماقت ثابت کردن کاف که نادان را تعلیلیه ست ای وقتیکه نادان را بصحبت خود اختیار کردی

نادانی بر خود ثابت کردی واحمق مقرر کردی پیوند ای صحبت مکن که گردانی الخ علت با نادان پیوند مست یعنی با نادان
صحبت مکن زیرا که تو دانا هستی بصحبت او احمق نباشی و اگر تو دانا هستی بصحبت نادان احمق تر باشی و پیدا است
که دانا بصحبت نادان نادان میگردد و اگر نادانی و روی اثر نکند منسوب بنادان احمق خواهد شد و نادان بصحبت نادان
تر میشود **حکمت** حلم شتر چنانچه معلوم ست اگر طفلی مهارش گیرد و صد فرسنگ برود گردن از مطاوعت نه پیچید
اما اگر راه هولناک پیش آید که موجب هلاک گردد و طفل آنجا بنادانی خواهد رفت زمام از کفش در گسلاند و دیگر متابعت
نکند که هنگام درشتی ملاطفت مذموم است و گویند دشمن بملاطفت دوست نگردد بلکه طمع دشمنی زیاده کند قطعه کسیکه
لطف کند با تو خاک پایش باش ٭ و گر ستیزه کند در دو چشمش انگن خاک ٭ سخن بلطف و کرم با درشت خوی مگو ٭ که زنگ خورده
نگردد بنرم سوهان پاک ٭ مهار بالضم معروف یعنی مهار شتر و در زبان گویا ست مهار بالضم چوبیست که در بینی شتر کنند
و بر و ریسمان بندند یعنی بند شتر مطاوعت فرمانبرداری کردن و زمام بالکسر همان مهار شتر که هنگام درشتی الخ
علت متابعت نکند ملاطفت مذموم ست ای وقتیکه کار بدرشتی بر آید و بشوخی کار کند نرمی کردن بدست باید که
آدمی در الوقت البته درشتی کند و نرمی را کار نه بندد و گویند که دشمن دوست نگردد الخ یعنی اگر تو با دشمن خود ملاطفت
کنی بتو دشمن دوست نگردد بلکه طمع در اخذ تو بیش کند ای بخاطر آرد که اکنون رام شده است البته ایذا خواهم داد
و اسیر خود خواهم کرد و در دو چشمش انگن خاک ای بادی مقابل شو و جنگ کن و در بعضی نسخه بجای انگن کن واقع است
و انگن امر ست از انگندن ای پر کردن که زنگ خورده الخ علت مصرع اول ست زنگ خورده ای آهن زنگ خورده
حکمت هر که در پیش سخن دیگری افتد تا مایه فضلش بدانند پایه جهلش معلوم کنند قطعه ندهد مرد هوشمند جواب ٭
مگر آنگه کز و سوال کنند ٭ گرچه بر حق بود مزاج سخن ٭ حمل دعویش بر محال کنند ٭ هر که در پیش سخن دیگری افتد ای ناپرسیده
بگوید چنانچه مضمون قطعه مفسر آنست فراخ سخن فراخ صفت مقدم سخن ست ای کلام کثیر و توقع راست باشد و مضمون
او دعوی بر حق بود حمل آن کلام بر محال و ناشدنی و دروغ کنند **حکمت** ریشی درون جامه داشتم شیخ رحمة الله
تعالی علیه هر روز بپرسیدی که ریشت چونست و نپرسیدی که کجاست دانستم که از آن احتراز میکند که ذکر هر
عضوی روا نباشد و خردمندان گفته اند هر که سخن نسنجد از جواب برنجد ٭ از شیخ مرشد مراد و داشته ذکر هر عضوی
روا نباشد چنانچه عضو غلیظ که ذکر او قبیح باشد سخن سنجد یعنی هر که سخن تامل نگوید و وقت گفتن از نیکی و بدی نیندیشد
از جواب برنجد جوابی که دل آزرده شود از هیچکس نشنود پس اگر شیخ علیه الرحمة سوال کردی که کجاست ریش
هر عورت غلیظ بودی جواب البته در جواب ذکر عورت غلیظ میکرد و آن بر شیخ علیه الرحمة گران آمدے

دخجالت بروی وچون شیخ درسوال کردن تامل کرد از جواب آن گران خاطر شد ق تانیک ندانی که سخن عین
صوابست ٭ باید که بگفتن دهن از هم نکشائی ٭ گر راست سخن گوئی در بند بمانی ٭ به زانکه دروغت دهد از بند رهائی ٭
انتقالست از سخن وسنجیدن بطرف راست گفتن نیک بمعنی خوب وبسیار که عین صواب بیان ندانی عین صواب
ای محض راست ست گر راست سخن گوئی الخ یعنی اگر راست سخن بگوئی وبسبب آن محبوس گردی بهتر است از انکه دروغ
ترا از بند خلاصی دهد حاصل آنکه راست گو اولی ست یعنی اگرچه ضرر آنان بنفس قائل عاید گردد دروغ گفتن در استخلاص
غیر جائز ست پس وارد نشد که این قول شیخ علیه الرحمة مخالف قول اوست که درما سبق فرموده که دروغ مصلحت
آمیز به که از راستی فتنه انگیز **حکمت** دروغ بضربت لازب ماند که اگر جراحت درست باشود نشان بماند یعنی چون
برادران یوسف علیه السلام به دروغ منسوب شدند یعقوب علیه السلام را بر راست گفتن ایشان اعتماد
نماند قال بل سولت لکم انفسکم امرا فصبر جمیل ضرب لازب در محاوره عرب ضرب را گویند که هرچند فراهم آمده باشد
نشان آن باقیمانده چنانچه در جراحت میشود چه لازب بالضم بمعنی ثابت واستادن وچسپیدن بچیزی آمده کذا فی الحاشیه
که اگر جراحت اویعنی ضرب لازب سبب موسوم مشتق از وسم است بالفتح نشان کردن وداغ کردن قال بل سولت آه
یعنی گفت یعقوب علیه السلام بل بکر می کرده است وبدی پوشیده است مر شمارا انفسهای شما پس صبر نیکوست این آیت
در قصه یوسف ودوباره مذکور شده یکی در قصه انداختن یوسف علیه السلام را در چاه ودعوی آنکه او را گرگ خورده ودیگر در قصه
نگه داشتن یوسف صدیق علیه السلام به یامین را بسبب دزدی پیمانه نقره درین نوبت ما راست گفته بودند اما نوبت اول
کذب ایشان ظاهر شده بود واعتماد برین راست نماند پس مراد در آیت ثانیه است که در مذکور آخر واقع شده
کذا فی الحاشیه ق یکی را که عادت بود راستی ٭ خطائی رود در گذارند ٭ وگر نامور شد بقول دروغ ٭ وگر راست
باور ندارند ٭ قطعه گفته اند لیکن در هر نسخه قدیمه یافته نمیشود راستی ای راست گفتن خطا دروغ درگذارند
ادا ، معاف دارند واو را دروغگوئی مقرر نکنند دگر ای دیگر بار راست ای سخن راست یعنی شخص دروغگوی
اگر راست میگوید اعتبار نکنند وگویند اینهم دروغ گفته است ق دروغی نگویند صاحبدلان ٭ بر آنکس که پیوسته
گفتست راست ٭ وگر مشتهر شد بقول دروغ ٭ اگر راست گوید تو گوئی خطاست ٭ نگیرند ای مواخذه نکنند وگویند
خطا گفته باشد بر آنکس متعلق بگیرند خطاست ای دروغ ست **حکمت** اجل کائنات از روی ظاهر آدمی است
واذل موجودات سگ باتفاق خردمندان سگ حق شناس بهتر از آدمی ناسپاس ق سگی را لقمه کم گردد
فراموش ٭ وگر بر سر زنی صد نوبتش سنگ ٭ وگر عمری نوازی سفله را ٭ بکمتر چیزی آید با تو در جنگ ٭ اجل اسم تفضیل از جلالی است

نیچی

بمعنی بزرگ شدن و بزرگ ادنی اسم تفضیل از ذلت بالکسر و تشدید لام بخوری اجل کائنات آه کما قال اللہ تعالے ولقد
کرمنا بنی آدم وحملناہم فی البر والبحر ورزقناہم من الطیبات وتخصیص از روی ظاہر آنکہ اگر آدمی را اخلاق بد است
از روی باطن بدتر از سگ ست چنانچہ پیغمبر ما کہ سگ حق شناس آہ کم گردد لفظ کم گز لفظ کم بمعنی نفی ست ای
نگردد شین نو تبش مضاف الیه سرزنش صدره ای صدمرتبه بکمتر چیزی ای بکمتر چیز که اوراطمع بوده باشد خواہد کرد حکمت
از نفس پرور ہنر نیاید و بی ہنر سروری را نشاید ق مکن رحم برگاو بسیار خواره که بسیار خوار است بسیار
خواره چو گاو ارہمی بایدت فربہی + چو خر تن بجور کسان در نہی + نفس بالفتح نفس اماره که ہمیشه طالب ہوا و ہوس نفس پرور
ای شخص پرورنده نفس ہنرور ای صاحب ہنر و بودن و ہنر حاصل کردن بوجود نیاید زیرا که اغلب اوقات ہمت او
بنفس پروری مصروف ست و بی ہنر سروری را نشاید ای بی ہنر لائق سردار شدن نیست زیرا که سروری بہتر است
و چون آن شد سر مفقود ست رحم بالفتح والضم بخشودن و مہربانی کردن ای عدم جور نمودن برگاو بسیار خوار شخص
طعام خورنده که بسیار خواره علت مکن رحم ست بسیار خوار ثانی بمعنی بسیار خورنده و بسیار خوار ثالث بمعنی بسیار
ذلیل و جور مردمان کشنده یعنی شخص بسیار خورنده جور مردمان کشنده و آن جور و ظلم بر خود گواره کرده است تو بر روے
ترک ترک جور اترک کن چو گاو ارہمی بایدت فربہی + نصیحت بمخاطب ست + چو خر تن بجور کسان در نہی + زیرا که
فربہی بر بسیار طعام بجور مردمان میسر شود حکمت در انجیل آمده است که اگر ای فرزند آدم توانگری و ہمت از من
مشتغل شوی بمال و اگر ای درویش کنمت تنگدل نشینی بجال پس حلاوت ذکرے کی یابی و بعبادت کی شتابی
قطعه گه اندر نعمت مشغول غافل + گه اندر تنگدستی خسته و ریش + چو در سرا و ضرا حالت اینست ندانم کی بحق
پردازی از خویش + انجیل بکسر نام کتابی سماوی که بر عیسی عم نازل شده بود از من مشغول شوی ای اعراض کنی از من بمال
ای بسبب مال ای بجال خود گه اندر نعمت آه ای گاہی در نعمت و دولت مغرور به پندار و غافل از خدا ہستی سرا بالف
ممدوده راحت و آسایش و ضرا ہمچنین بالف ممدوده و خلاف آن اما در فارسی اخیر در آخر کلام ظاہر نمے شود مثل
تشدید آخر کذا فی الحاشیه حکمت ارادت بیچون یکی را از تخت شاہی فرود آرد و دیگری را در شکم ماہی نگہدارد
بیت وقتست خوش آنرا که بود ذکر تو مونس + ور خود بود اندر شکم حوت چو یونس + اشارت بحضرت یونس عم وقت شب
انتقال ست از نگہداشت یونس عم در شکم ماہی بسوی ذکر حقتعالی چه سبب نگہداشت او ذکر بود زیرا که گفته اند
ان ذکر الله نعم الانیس و ذلک الوقت انفس یونس بفتح نون او وضم او نام پیغمبری عم و در ینمقام کسر نون
واجبست جہت رعایت قافیه تا اختلاف توجیه حرکت ماقبل روی ست و نشاید که مختلف گردد کذا فی الحاشیه حکمت

اگر تیغ قهر درکشایی ورنی سر در کشند واگر غمزهٔ لطف بجنبانی بدان را به نیکان در رسانی قطعه گر بمحشر خطاب قهر کنند
انبیا را چه جای معذرتست ٭ پرده از روی لطف گو بردار کاشقیا را امید مغفرتست ٭ تیغ قهر بر کشد ای ظاهر
کند فاعل بر کشد دجنبساند درساند ضد ابتدائی است سر در کشند ای هر نبی و ولی با وجود قرب خود سر در گریبان حسرت
در کشد و خاموش ماند غمزه لطف اظهار کند بدان را به نیکان در رساند ای بدان را بدرجه نیکان میرساند و مغفور گرداند
خطاب قهر ای حکم قهر کنند در حق عصات معذرت عذر خواهی و شفاعت کردن گوید گو بردار باید که حقتعالی پرده از روی
لطف بردارد و اظهار لطف خود کند زیرا که گنهگاران امید مغفرت دارند حکمت هر که بتادیب دنیا راه صواب
نگیرد بتعذیب عقبی گرفتار آید قوله تعالی ولنذیقنهم من العذاب الادنی دون العذاب الاکبر بیت پندست خطاب
مهتران آنگه بند ٭ چون پند دهند نشنوی بند نهند تادیب دنیا عبارتست از مصائب دنیا در معنی پند و بند دهنده خداتعالیست
که بنده از گناه متنبه نشده راه عبادت گیرد و مرتکب معاصی نشود و اگر ازین پند حقتعالی است متنبه نگیرد و پس
معذب بعذاب آخروی گردد و ایراد آیت کریمه دلیل برای مدعیست ولنذیقنهم آه عذاب دنیاست و عذاب
اکبر عذاب آخرت چه عذابهای دنیاوی نظر بعذاب آخروی بنهایت سهل ست و چون لام ولنذیقنهم برای
افاده معنی حالیت معنی چنین میشود که می بچشانیم کفار را درین نشاره عذاب کوچک که قتل و وضع جزیه و
بند کردن و پرده ساختن باشد تا اینها را دیده از کفر توبه کنند و بعذاب بزرگ گرفتار نشوند بعد از آنکه این
عقوبات نامیسر گردد و خارت از حد بگذرد و بعذاب سرمدی و نکال ابدی معذب خواهند شد کذا فی الحاشیه حکمت
نیکبختان بحکایت و امثال پیشینیان پند بگیرند پیش از آنکه پسینیان بواقعه ایشان مثل زنند دزدان دست کوتاه
نکنند تا دست شان کوتاه نکنند قطعه نرود مرغ سوی دانه فراز ٭ چون دگر مرغ بینید اندر بند ٭ پند گیر از مصائب
دگران ٭ تا نگیرند دیگران ز تو پند ٭ پیشینیان ای کسانیکه پیش از نیکبختان گذشته اند که پسینیان آه بیان از ان
پیش است ای کسانیکه پس از نیکبختان خواهند آمد دست کوتاه نکنند ای دست از دزدی کوتاه نکنند ای قطع
نکنند پس دزدان بدبخت اند از قطع دست دیگران نصیحت نگرفتند تا آنکه دست خود را از دزدی مقطوع
نساختند فراز بمعنی نزدیک دانه فراز ای نزد و مرغ سوی نزدیک و اگر لفظ فراز زاید باید گفت معنی
چنین باید گفت که نرود مرغ سوی چون دگر مرغ آه مصراع اول جزای مصراع ثانیست بیت اول
تمثیل بیت ثانیست حکمت آنرا که گوش گران آفریده اند چون کند که بشنود و آنرا که کمند سعادت
کشان می برد چه کند که نرود قطعه شب تاریک دوستان خدا ٭ می بتابد چو روز رخشنده ٭ وین سعادت

برفور بازو نیست + اگر نه بخشد خدای بخشنده + ارادت طلب صادق که در راه حق باشد گوش گران بهر دو کاف فارسی
گوش گران ای گوش که از شنیدن سخن حق گران باشد و بهر گر عیش شنو چون کند که بشنود ای چه حیله کند که آن سخن
حق بشنود زیرا که خلقت او برین گرت کمند سعادت کشان ببرد یعنی کسی را که سعادت بسوی حقتعالی ابرد روشن میشود
ای شب تاریک بقربان حقتعالی روشن میشود بهچو روز روشن چنانچه در احوال حضرت رابعه بصری قدس الله سره العزیز
آورده است که وقتیکه در شب تاریک در خانه بی شمع بعبادت حق مشغول میشد شمع از غیب بواسطه ستون در پیش او
روشن میبود و قطع نظر از نور باطن شان چنان روشن است که هیچ ظلمی در ظاهر و باطن شان نمانده است و حصول
این دولت و سعادت اشارت بسعادت دوستان خدا تعالی است چون شیخ علیه الرحمة فرموده که دین سعادت بزور
بازو نیست تا نه بخشد خدای بخشنده معلوم نمود که در حصول این سعادت کسب را دخلی نیست لهذا در مناجات آمد
و گفت ق از تو بکه نالم که دگر داور نیست + وز دست تو هیچ دست بالاتر نیست + آنرا که تو رهبری کنی گم نشود +
وانرا که تو گم کنی کسش رهبر نیست + از توای از نالهٔ ان تو این سعادت مذکور من بکه نالم نالیدن از عدم حصول
سعادت که دگر داور نیست علت بکه نالم ست وانه دست تو الخ معطوف بر داور نیست ست هیچ دست بالاتر نیست
ای هیچ دست که غالب از دست تو باشد و چیزیرا که معطی شوی وی مانع شود و چیزیرا که مانع شوی وی معطی گردد
آنرا که تو رهبری ای کسی را که تو راه راست بری یا رهبری کنی و لفظ گم در گم نکند و گم نکنی بضم کاف فارسی ست
و این بیت ترجمه آیت کریمه است که من یهدی الله فلا مضل له و من یضلله فلا هادی له **حکمت** گدای نیک سرانجام
به از پادشاه بد فرجام چنانچه گفته اند **بیت** غمی کز پیش شادمانی بری + به از شادیی کز پیش غم خوری +
گدا گدای ظاهری نیک انجام نیک عاقبت عمر او به نیکی بگذرد و با ایمان رود بد فرجام ضد او فرجام بمعنی آخر
بود کذا فی جهانگیری و در کشف اللغات بمعنی نکوئی نکوئی آخر کار زیرا که معنی این بیت که یکی را زشتخوئی
داد دشنام + تحمل کرد و گفت ای نیک فرجام + ز رشتی نگیرد زیرا که نیکی اگر در لفظ فرجام خبر در معنی بودی
لفظ نیک بالای فرجام نفرمودی **حکمت** زمین را از آسمان نثار است و آسمانرا از زمین غبار کل اناء
یترشح بما فیه **بیت** گرت خوی من آمد ناسزاوار + تو خوی نیک خود از دست مگذار + نثار عبارت از باران
دیگر تاثیرات چنانچه مقرر است کل اناء الخ یعنی هر آوند بریزد چیزیرا که در وی است **حکمت** خداوند جل وعلا
می بیند و میپوشد و همسایه نمی بیند و میخروشد **بیت** نعوذ بالله اگر خلق غیب دان بودی + کسی بحال خود از دست
کس نیاسودی + بیند ای افعال بد بندگان می بیند و میپوشد زیرا که وی ستار العیوب است یعنی بیند

ای اهسته افعال خود ممدوح بگمان فریاد میکنند که چنین و چنان صدقه میکنند بمال خود ای بطور دعوی خود فراغ
خویش **حکمت** زر از معدن بکان کندن بدر آید و از بخیل بجان کندن ق دونان نخورند و گوشه دارند +
گویند امید به که خورده + روزی بینی بکام دشمن زر مانده و خاکسار مرده + جانکندن مردن و دونان ای بخیلان
مقبل نخورند و گوشه دارند ای بخیلان زر نخورند و در گوشه نهند و برین امر حجت آرند که امید به که خورده شود چه
خوردن لذت جسمانی و امید او لذت جانی ست بکام دشمن مرده ای مرده بکام دشمن چه مراد دشمن او مردن او ست
خاکسار همان دون **حکمت** هر که بر زیردستان نبخشاید بجور زبردستان گرفتار آید **مثنوی** نه هر بازو که در وی
قوتی هست + بمردی عاجزانرا بشکند دست + ضعیفانرا منه بر دل گزندی + که درمانی بجور زورمندی + زیردستان
ضعیفان ای ظلم کنند بر دستان ظالمان نه هر بازو الخ ای نفی داخل تمام مضمون بیت ست ای نیست این
مقدمه که هر بازو که صاحب قوت باشد بمردی که قوت ست عاجزان بشکند عاجزان مضاف الیه دست ست
ای دست عاجزان که درمانی الخ علت منه بر دل گزندست **حکمت** عاقل چون خلاف بیند در میان آید بجهد چون
صلح بیند لنگر نهد که آنجا سلامت برکرانست و اینجا حلاوت در میان آید ای در میان خلق جنگ آید بجهد ای از انجا بگریزد
چون صلح بیند ای چون صلح در میان خلق می بیند لنگر نهد ای استقامت گیرد که آنجا الخ علت ما سبق است
آنجا اشارت بخلاف ست و اینجا اشارت بصلح سلامت برکرانست ای عافیت انجا دور ست **حکمت** مقامر را سه
شش میباید ولیکن سه یک می آید **بیت** هزار بار چراگاه خوشتر از میدان + ولیکن اسپ ندارد بدست خویش عنان
بدانکه چوپڑ در هندی بازیست که سه مهره دراز بقدر چهار انگشت میباشد مهرهای آن بازی جاری میشود چنانچه
بگفتن جاری میشود هر یک ازان مهره مربع میباشد هر یک طرف آن یک صفر و دیگر دو صفر و بطرف سوم
جمع صفر و بطرف چهارم شش صفر و همچنین است دو مهره دیگر پس وقت باختن بازی هر سه مهره بیندازند بحساب صفرها
این هر سه مهره حساب خانها بازی میکنند و مهره را بدان شمار روان کنند مثلا اگر هر یک خانه بحساب سه صفر
ازان بشمارند و مهره را بدان سازند و اگر از هر سه مهره دو دو صفر افتاد شش صفر شد بحساب آن شش خانه بشمارند
و اگر از هر سه مهره طرف پنج پنج افتاد جمله پانزده صفر شد پانزده خانه بشمارند و اگر از هر سه طرف شش شش
افتاد جمله هژده شد هژده خانه بشمارند و داو بزرگ درین بازی سه شش و کمترین در و سه یک است
پس مقامر را سه شش میباید ای میخواهد که دوام داو بزرگ افتد یعنی علی الدوام حصول مرام خواهد لیکن چون
رشته تقدیر در دست اوست سه یک میاید یعنی داو کمترین سے آید ای آرزو بخت خواهد میسر نمی آید

بیت تمثیل مضمون نثرست **حکایت** درویشی مناجات میگفت یارب بر بدان رحمت کن که بر نیکان خود رحمت کردهٔ
که ایشانرا نیک آفریدهٔ **حکایت** اول کسیکه علم بر جامه کرد و انگشتری در دست چپ جمشید بود گفتندش چرا الچپ
وادی که فضیلت راست راست گفت راست را آراستی زینت تمام است **قطعه** فریدون گفت نقاشان چین را تا
که پیرامون خرگاهش بدوزند + بدانرا نیک دار ای مرد هشیار + که نیکان خود بزرگ و نیک روزاند + که بر نیکان خود
رحمت کردهٔ علت بر بدان رحمت کن است که ایشانرا نیک آفریدهٔ علت بر نیکان خود رحمت کردهٔ اول کسی آه
این مثالی است مضمون که مستحق رحمت بدان اند نه نیکان علم بالتحتین نقش و رقم جامه که گاو و خران بر جامه کنند
فریدون بکسرتین نام بادشاه ایران زمین که ضحاک را کشته داورا فریدون و کسری نیز گویند و اول روز مهرگان
بر تخت ملک جلوس کرده لائق آن روز مبارک گرفتند و جشنها کردند و عید شمردند و او را حکیم پیشه بود و اختراع
شراب از دست داو را شاد وار ونامند کذا فی ابراهیمی و بعضی گویند اختراع شراب از جمشید بود چنانچه گذشت فریدون
مذکور مدت پانصد سال بادشاهی داشت کذا فی المدار نقاشان چین ای نقش مطلق چه برنگ نقش کنند یا بسوزن
نقش کنند چنانچه چکن دوزان و خیاطان پس اینجا بقرینه بدوزند مراد خیاطان و چکن دوزان اند و پیداست
که نقش بر خیمه بسوزن میکنند نه برنگ پیرامون یعنی گرداگرد خرگاه و خرگاه خیمه هانا بالکسر با کاف فارسی جنسی از
قیام مراتب بادشاهان و ملوک و این تسامح است از حضرت امیر شهاب الدین کرمانی کذا فی الابراهیمی بدانند آه بیان
بروزند ست و مراد از بدان مجرمین اند که از کردهٔ خود پشیمان باشند نه بدان مطلق تا مخالف نشود بمقولهٔ شیخ را که در
ماسبق فرموده که رحم کردن بر بدان ستم ست بر نیکان کلمه جمع پس بزرگ بقرینه نیک روزاند تقدیر کلام چنین که نیکان
بزرگ اند و نیک روزاند ای نیک نصیبه **حکایت** بزرگی را پرسیدند که چندین فضیلت که دست راست راست
خاتم در انگشت چپ چرا کنند گفت ندانی که اهل فضیلت همیشه محروم اند **بیت** آنکه شخص آفرید
روزی و بخت + یا فضیلت همی دهد یا بخت + عبارت این حکمت مقولهٔ جمشید متفق ست لیکن مقصود
و فائده از ین عبارت غیر فائده مقولهٔ جمشید است اهل فضل اهل علم محروم از دولت زر و سیم ست چه جمع شدن
علم و زر در یک شخص محال چنانچه حیدر کرار و قاتل کفار رضی اللّٰه تعالیٰ عنه فرموده **شعر** رضینا قسمة
الجبار فینا + لنا علم وللجهال مال + **حکمت** نصیحت بادشاهان گفتن کسی را مسلم است که بیم سر ندارد
و امید زر **قطعه** موحد چه در پای ریزی زرش + چه شمشیر هندی نهی بر سرش + امید و هراسش
نباشد ز کس + بر اینست بنیاد توحید و بس + که بیم سر ندارد و امید زر صفت کسی ای کسیکه این صفت

داشته باشد و این صفت موحد ست پس بیان احوال موحد فرماید موحد چه در پای ریزی زرش
چه شمشیر هندی نهی بر سرش + این دو حال مراد و منادی اند نه از زر شادی دارد و نه از شمشیر باک دارد زر
در پای ریختن نثار کردن و تخصیص شمشیر هندی از انست که شمشیر هندی بران میشود و برنیست بنیاد توحید
و بس + در نفحات از بندگی منقول ست که التوحید تفریغ القلب عن جمیع الوهیت القلوب الیه من المضار
والمنافع یعنی توحید آنست که هیچ چیز از آن چه زیان دارد و یا نفع داشته باشد توجه ننماید و از همه فراغ تمام و استغنا
تمام ست و هکذا فی الحاشیه **حکمت** بادشاه از بهر دفع ستمگار انست و شحنه برای دفع خونخواران
و قاضی مصلحت جوی طراران هرگز دو خصم بحق راضی نروند پیش قاضی **قطعه** چو حق معاینه بینی که می
بباید داد بلطف به که بجنگ آوری و دلتنگی + خراج گر نگذارد کسی بطیب نفس + بقهر ازو بستانند مرد سرهنگی +
طرار بفتح طا و تشدید را و بمعنی تیز کردن و بریدن آره بقال طرات الفسان ای حدت و هو الطرار پس مرد
هنرمند با نزاکه در عرف میگویند یا بملاحظه اول ست یعنی طرار اللسان یا بطریق استعاره از معنی ثانی بهر حال انجا
از طراران انسان زبان آوررا واند که بقوت نطق می خواهند که حق دیگرے را متصرف شوند و هر یکے حیف
کشند کذا فی الحاشیه مصلحت جوی طراران ای جوینده تدبیر زبان آوران و وکیلان که پیش قاضے که پیش
میباشند چه وکیلان بحسن تقریر کاذب را حقدار و حقدار را کاذب میسازند و قاضی بر تقریر ایشان حکم کند
در نقصان مقدمه مینماید دو خصم مدعی علیه بحق راضی ای راضی بحق قطعه بیان هرگز دو خصم بحق راضی ست حق ای
حق مردم معاینه ای ظاهره تحقیق بلطف به ای بلطف بہ بهتر ست از نیکه بجنگ آورے و دلتنگی بیت
ثانی تمثیل بیت اول ست بطیب نفس ای بخوشی ذات و رضامندی سرهنگی کسیکه متعلق سرهنگ ست
چنانچه محصل و پیاده **حکمت** همه کس را دندان بترشی کند شود و قاضی را بشیرینی بیت
قاضی که برشوت بخورد پنج خیار + ثابت کند از بهر تو صد خربزه زار + همه کس را مضاف الیه دندانست
و رای علامت اضافت ای دندان همه کس کند بالضم کاف تازے مند تیز ست قاضیان را اے
دندان قاضیان بشیرینی کند شود استعمال بر شیرینی در رشوت مشهور ست و همچنین در انچه برای استمال
نفوس میدهند از قسم اجرت آوردن غلام گریخته و کالای گم شده کذا فی الحاشیه رشوت بالکسر والضم چیزیکه
بکسیے دهند تا کار سازی حق کند خیار بالکسر بادرنگ خربزه زار مزروعه خربوزه که در هندی واڑے
گویند ای آدنیج و تو و صفت ست **حکمت** قحبه پیر چه کند که از نابکاری توبه نکند

وشحنهٔ معزول از مردم ازاری ٭ **بیت** جوان گوشه نشین شیر مرد راه خداست ٭ که پیر خود نتواند ز گوشهٔ برخاست ٭
جوانی سخت می باید که از شهوت بپرهیزد ٭ که پیر سست رغبت را خود آلت بر نمیخیزد ٭ قحبه زن بدکاره و بعضی گفته اند
که بمعنی عربی نیست قحبه برای روسپی که او را رغبت بجماع نباشد و نه کسے را به صحبت رجوع نماید نابکار زنا کارے
چه کند که از زناکاری توبه نکند یعنے البته تائب خواهد شد معزول ای بے عمل شحنه آه در فقرهٔ اختصار لقرینه
فقره اول یعنے شحنه معزول که از مردم آزاری توبه نکند ای چون بی عمل شد البته از ظلم تائب خواهد شد
پس توبه هر دو بے اعتبار نیست و حکم غضب و ثمره ثواب ندارد نہیں یا لیستے که زن بدکاره وقت
جوانی از زنا تائب می باشد و شحنه در عملداری از مردم آزاری توبه میکرد خانه خود بنفیر ملید جوان گوشه
نشین الخ گوشه ای تارک از منهیات شیر مرد راه خداست ای در راه حق تعالی مردانه است مصراع ثانی علت
مصراع اول است و مضمون فرد ثانی عین مضمون فرد اول ست بران سخت ای جوان پر زور و صاحب
شهوت پیر سست رغبت ای پیر که رغبت جماع سست داشته باشد و این معنی را مولانا رومی قدس الله
سره العزیز در معرض بیان آورده است **ابیات** رای کن برار و دل بر کن از وی ٭ زانکه شرط این جهد
دانند عدو ٭ چون عدو نبود جهاد آمد محال ٭ شهوتی نبود نباشد امتثال ٭ صبر نبود چون نباشد میل تو ٭
خصم چون نبود نباشد خیل تو ٭ هین مکن خود را خصی رهبان مشو ٭ زانکه عفت هست شهوت را گره ٭ بی هوا نهے
ممکن هوا نبود غازی مردگان نتوان نمود و در حدیث قدسی آمده است که الشباب المتشابهت النار که شهوت
لا دخلی بمنزلت ملائکی **حکمت** حکیمے را پرسیدند که چندین درخت برومند که خدا تعالی آفریده است
برومند گردانید هیچ یکی را آزاد نخوانند مگر سرو را که ثمره ندارد درین چه حکمت ست گفت هر یکی را دخلی معین ست
بوقتی معلوم گاهی بوجود آن تازه و گاهی بعدم آن پژمرده و سرو را هیچ ازین نیست و همه وقت تازه است و این
صفت آزادگانست **ق** هر انچه میگذرد دل منه که دجله بسے ٭ پس از خلیفه بخواهد گذشت در بغداد ٭ گرت
ز دست برآید چو نخل باش کریم ٭ ورت بدست نیاید چو سرو باش آزاد ٭ دخل ای دخل و باران هر دو الخ بدخل
ازین ای تازگی بوجود دخل و پژمردگی بعدم دخل بد آنچه میگذرد ای چیزیکه فانی ست و گذرنده است دل منه
ای دل را متعلق آن مکن چه دل نهادن بمعنی تعلق کردن است اور ایسے آه یعنی دل نهاده مشو که دجله بعد از
مردن بادشاه جلدی خواهد ماند احتمال ست که او شود زیرا که خائن ست و رسید و فنا ست پس گرت از دست برآید آه یعنی اگر چیزی از دنیا ترا میسر آید
غسل محل اگر باشد دلت نیست نیاید ای چیزی ترا بحصول نه پیوندد چون سرو باش آزاد ای از شادی بد آمدن از غم بر نیامدن بی تعلق باش حکمت دو کس مردند

وحسرت برند یکی آنکه داشت و نخورد و دیگر آنکه دانست و نکرد ق کس نه بیند بخیل فاضل را + که در عیب گفتنش کوشد +
در کریمی دو صد هنر دارد + کرمش عیبها فرو پوشد + مضمون این پند مضمون آن پندست که در اول باب فرموده
که دو کس رنج بیهوده بردند الخ داشت ای مال و زر داشت و نخورد ای خود هم نخورد و بدیگر هم نداد چنانچه از
مضمون قطعه نیز باین شق اول ناظرست و آنست ای علم خوانده نکرد ای عمل بران نکرد بخیل فاضل ای عالم که بخیل
باشد که نه در عیب الخ بیان نداندست فاعل کوشد بخیل ست چنانچه فاعل پوشد کرم ست ای هیچکس نداند انکه بخیل عالم
در گفتن عیبها آن کوشش نکند ای البته بخیل این درجه او را نخواهد رسانید که مردم عیب او خواهند کرد و مردم آنرا عیوب خواهند ساخت
خاتمة الکتاب درین جمله چنانکه رسم مؤلفان ست از شعر متقدمین بطریق استعاره تلفیق نرفت بیت کهن خرقهٔ خویش پیراستن +
به از جامهٔ عاریت خواستن + درین جمله ای درین تمامی کلام هشت باب گلستان مؤلف از تالیف آنکه از هر جا سخنها جمع کرده باشد بالکسر
دانش و سخن موزون استعاره عبارت خواستن تلفیق باول فا و ثانی قاف باهم آوردن و جمع کردن و در شرح عربی چنین آورده
کالتلفیق بمعنی التضمین و جعل الشئ ما بعا الشئ آخر حاصل آنکه در جمله ابواب کتاب گلستان بطریق مؤلفان
از سخنان متقدمین جمع نکرده ام و همگی نتایج فکر من ست و نفائس اشعار من و این حکم به اکثر ست و بعضی اشعار
عربی چنانچه اعلمه الزمانیة الخ که شعر استادی ست و رب صدیق الخ که شعر مجنون ست بطریق ندرت ست
و ندرت را حکم عدم میدهند که النادر کالمعدوم یا مضمون شعر شان بعبارت خود آورده باشد کهن خرقه الخ
ای شال مضمون سابق ست غالب گفتار سعدی طرب انگیز ست و طیبت آمیز کوته نظران ازین جهت زبان طعنه دراز
گردد که مغز دماغ بیهوده بردن و دود چراغ بیفایده خوردن کار خردمندان نیست غالب ای اکثر طیبت ست
طیبت بالکسر خوش طبعی کوته نظران ای بیعقل بدین جهت ای بدین سبب طرب انگیزی و طیبت آمیزی که مغز دماغ
بیان طعنه مغز دماغ الخ بیان طعنه مغز دماغ بردن یعنی مغز خالی کردن چه افسانهای خواندن بیفائده است
لیکن برای روشن صاحبدلان که روی سخن در ایشان ست پوشیده نماند که در مواعظ شافی را در سلک
عبارت کشیده است و داروی تلخ نصیحت را بشهد ظرافت برآمیخته تا طبع ملول انسان از دولت قبول
محروم نماند صاحبدلان ای اهل دلان و روشن ضمیران که از حکایت تبار ماضیه مغز نصیحت میگیرند و بکار خود
برند که روی سخن الخ صفت صاحبدلان روی ای توجه سخن در ایشان ست ای سخن متوجه صاحبدلان ست
و این تصنیف برای ست پوشیده نماند متعلق برای ست که در مواعظ آه بیان پوشیده نماند است در بالضم و
التشدید را ر لولو و مروارید و در مواعظ مواعظ المصالح شافی بمعنی شفا دهنده مرض باطن و ظاهر صفت مواعظ

سلک عبارت داروی تلخ نصیحت چه نصیحت حقست والحق مرّ شهد ظرافت ظرافت خنده وبازی وخوش طبعی بر آمیخته

ای نصیحت را بخوش طبعی بیان کرده غاعمل کشیده وبر آمیخته مصنف است تا طبع ملول آه علت ما سبق ست ملول ملال گیرنده

از تلخی نصیحت ومواعظت ودولت قبول کردن ومواعظت **قطعه** ما نصیحت بجای خود کردیم روزگاری درین بسر بردیم +

گر نیاید بگوش رغبت کس + بر رسولان بلاغ باشد وبس + بجای خود ای بے مزاحمت مخل طلب روزگاری ای

پاره عمر درین ای در نصیحت کردن بسر بردیم ای خرج کردیم گر نیاید آه ای اگر کسی برغبت وخواهش نشنود بس بر رسولان

بلاغ باشد وبس رسولان پیغمبران بلاغ بالفتح رسانیدن پیراى فقط کما قال الله تعالی وما علی الرسول الا البلاغ ونیز

گفته بلغ ما انزل الیک فان لم تبلغ فما بلغت رسالته یا ناظر فیه سل بالله مرحمة + علی المصنف واستغفر لصاحبه + یعنی

ای نظر کننده درین کتاب سوال کن بخدای تعالی ای بخشایش بر مصنف وطلب مغفرت کن مر خداوند کتاب را واطلب لنفسک

خیرا تریده بها من بعد ذلک غفرانا لکاتبه + وبخواه برای ذات خود نیکی را که میخواهی آنرا بعد ازان طلب کن مغفرت برای

کاتب این کتاب لوان لی یوم التلاق مکانة + عند الرؤف لقلت یا مولانا + یعنی اگر بدرستی باشد مرا نور قیامت

عرض نزد خدای مهربان هر آینه گویم ای خداوند امانا المسیئ وانت مولی محسن + اقد اسائت واطلب الاحسانا +

من گنهگارم وتو خداوند احسان کننده تحقیق من بد کرده وے طلبم از تو احسان را

ابیات

حمد سلطانی که سلطانی از دست + مایه روی وجسمانی از دست بحر وکان را مایه از جود اوست + مایه هر سینه

صاف از جود اوست + گوهر اسرار در هر کان دل + بیشمار انداخته بیغش وغل + جوهرست او طبع عالی

گوهران + زان گهرها ساخته عقد بیان + سلک گوهر گوهر اسرارها + بر جهان بنموده بازارها + در تماشا

چشمی نهاد + زان گهرها هر کسی خطی کشاد + شیخ سعدی مخزن سر خدا + مطلع انوار هادی هدا + مصلح

الدین مردم عین الیقین + آشنای بحر وحدت شاه دین + در دِ عشق حق رسانده باکمال + بلکه در دعشق را

گشته مثال + صورت او صورت حق آمده + هستی او محو مطلق آمده + در طریقت رهبر اهل صفا + در معانی بلبل

دستان سرا + درجی از مخزن بیاورده برون + در های موعظت دردی فزون + نام آن درجی نهاد گلستان +

بس نگارین گل شکفته اندران + گل چه گل بل اختر برج انیر + بلکه روشن تر ز مه مهر منیر + لیک ضمن سرگذشته

مضلے + بر طریق تعمیه کرده ادا + بهر حل آن معمای نهان + رای او استاد کل عالی مکان + هادی سرگشتگان

راه گم + ناید بیدگان گا ودم + هم طریقت هم حقیقت را شرع + اصل جازم معرفت چون چار طبع + درج

در ذاتش زهی عالی صفات + درج دردی بیعت وجد نداست + مرجع کل کرده حل مشکلات + کاشف

اسرار ہای معضلات + صاحب طبعی ہمکانان زبان + مرشد کامل حرب بیکسان + نور حق بر طلعتش
برہا فتہ + فیض کرم از محمد یافتہ + در بیان آورد تقریبات آن + زو قلم بنوشت تقریرات آن +
لیک بندوبستش معطل مانده بود + جمله تحریرش مفصل مانده بود + جمع تا گشته
سوادش ہمچنان + بر گرفتاری جہان اندر جہان + سالہا زندان دفتر کرده جای + کرده زنجیر توقف را
بپای + مرشد کامل ازین دار فنا + در جوار قرب حق بگزید جا + بعد ازان ہم مدتِ سی سال چند
بود در حبس توقف زیر بند + تا که شد الہام غیبی با فقیر + از تمامی بنده کل حق حقیر + یوسفِ تسوید از
زندانِ چاه + بر سر مسند نشان با عز و جاه + گرچه استعداد آن در خود ندید + فضل حق شد قفل مشکل را کلید +
خوش بیانی کرد تحریرات را + خوش زخنده تقریرات را + باوگر تحقیق خود گردیده بود + جمله جهدی پیش روی
برده بود + موجب الہام و عقل و رای خویش + حسب فہم فکر بی ہمتای خویش + یکہزار و یکصد و پنجاه و پنج +
سنہ ہجری بود یہ در گشت گنج + میلت از نقصان عقل کل + کامتیازے نیست شان از خار و گل + دور
بخزند از چراغ ما و سن + دار داین گر طن حسن خویشتن + چشم انسانے برین در قویم + وا کنند از شفقت
اطلب لئیم + موجب صد رحمت مولی بود + زانکه رحمت بر تہم اولی بود + گر خطا بینند دستاری کنند +
در صلاح سہو غفاری کنند + یارب این گلدستہ کز احسان تو + بر دمید از ریزش نیسان تو + آب آتش
از قبولیت بده + تا شود مقبول خاص و عام به + یارب این خاک ضعیف خوار را + عاصی آماده گشته
مار را + از کرم تشریف غفرانش بده + افر عزت ز احسانش بده + از بدن چون بر کشی روح رضا + نور
ایمانش ده از لطف و عطا + صد ہزاران از تحیت و السلام + باد بر شاه رسولانش تمام +

خاتمة الطبع

الحمد لله والمنة که شرح گلستان مصنفهٔ منشی محمد اکرم ملتانی در مطبع منشی نولکشور واقع
کانپور بسرپرستی عالیجناب منشی پراگ نراین صاحب بھارگو مالک مطبع دام اقباله بماه اپریل ۱۹۰۸ء بار چہارم طبع گردید

قطعهٔ تاریخ طبع از فکر رسای مورخ باکمال منشی بھگوان دیال عاقل مہتمم مطبع ہذا

چھپی کیا خوب یہ شرح گلستان
عبث عاقل ہے فکر سال ہجری

نیا باغ سخن میں گل کھلا ہے
لکھو "زیبا بہار پر فضا ہے"
۱۳۲۶ھ

مثنوی بزم وصال۔
مثنوی شیخ بہلول۔ حکایات عارفانہ۔
مجالس العشاق۔ باتصویرات مجالس اہل باطن از میر سلطان حسین نبیرۂ شہنشاہ امیر تیمور۔
منطق الطیر۔ مثنوی از شیخ فریدالدین عطار رحمۃ اللہ۔
گلشن الاسرار۔ رموز تصوف از مولوی انور علی۔
می باید شنید۔ اندرز حکیمانہ از مولوی رفعت علی۔
می باید دید۔ حکیمانہ نصائح از مولوی محمد حسین۔
نکات احسانی۔ در تہذیب اخلاق از حکیم احسان علی۔
گنجینۂ عرفان۔ از شیخ فریدالدین عطار۔
رسالۂ غوثیہ۔ مسمی بہ۔ نشاط العشق۔ از ارشادات حضرت غوث الاعظم۔
فتوح الغیب۔ مع شرح اسرار فقر از ارشادات حضرت غوث الاعظم و شرح از شاہ عبدالحق محدث دہلوی۔
انفاس الاکابر و انوار الضمائر۔ معارف عرفانی از مولوی محمد نعیم اللہ۔
پدماوت فارسی۔ از ملا فیضی۔
مثنوی شاہ بو علی قلندر۔
مثنوی مولانا روم محشی۔ چار مصرعہ ہر شش دفتر مع تکملہ دفتر ہفتم۔
شرح مثنوی مولانا روم از بحر العلوم۔
گلستان محشی کلان جلی قلم کاغذ حنائی از سعدی رحمۃ اللہ۔
ایضاً شرح مثنوی مولانا روم۔ مسمی بہ لطائف المعنوی۔ از مولوی عبداللطیف۔
بوستان محشی جلی قلم دو مصرعہ دیکھو سر رشتۂ تعلیم فارسی۔
ایضاً شرح مثنوی مولانا روم۔ مسمی بہ مکاشفات رضوی۔ از مولوی محمد رضا۔
نظم اللآلی شرح قصیدہ بدء الامالی۔ ۶۔ ٹی

زبان مین جسکی شرح فارسی ہے از محمد بخش رفیقی۔
حدیقۂ حکیم سنائی۔
حکایات دلپسند۔ نصائح سودمند از مولوی محمد مہدی خان واصف۔
رسالۂ حق نما۔ از شاہزادۂ محمد دارا شکوہ۔
مجموعۂ نکات فقر۔ شامل چار رسالہ۔
مثنوی مولوی مظہر علی الحلاوی۔ ترجیع بند ایضاً منہ
مناظرہ خورشید و شبنم ایضاً منہ۔
رسالۂ معرفۃ السلوک۔ از شاہ محمود خوش زبان۔
طوارق احمدیہ باستیصال بنار النجدیہ۔
مباحث مذہبی رد و قدح مین نسبت وہابیون کے۔
مرافعۂ قضا و قدر۔ مصنفۂ منشی محمد ظہیر الدین بلگرامی۔

کتب اخلاق و تصوف اردو

جامع الاخلاق۔ ترجمہ اردو اخلاق جلالی۔ از مولوی امانت اللہ۔
نکات احسانی۔ نکات اردو و نکات فارسی زبان مین از مولوی حکیم احسان علی۔
ذخیرۂ سعادت۔ بھامنی بلاس کی لپستک کی دو فصل اول و آخر کا ترجمہ ہے تہذیب اخلاق مین از لالہ لال جی۔
بحر الحقیقۃ۔ اصلاح نفس از حسن رحمۃ اللہ
اکسیر ہدایت۔ ترجمہ اردو کیمیای سعادت۔ از مولوی فخر الدین احمد۔
مذاق العارفین۔ ترجمۂ اردو۔ احیاء العلوم عربی از مولوی محمد احسن۔
نجات المومنین۔ ذکر کرامات حضرت شاہ نجابت اللہ مؤلفہ حافظ سراج الیقین۔
باغ ارم۔ ترجمۂ مثنوی روم از مولوی امانت علی۔

تہذیب اخلاق - از مولوی نجم الحق -
پیراہن یوسفی تحشی - ترجمہ اردو نظم دفتر اول
ودوم وسوم مثنوی مولانا روم یکجائی اور چہارم
وپنجم وششم یکجائی از مولوی یوسف علی شاہ ملقب
بہ بانکے میاں چشتی نظامی گلشن آبادی -
رسالہ خلاصۂ تصانیف امام محمد غزالی -
از مولوی احمد علی رئیس قصبہ منصور -
تحفہ سروری - از مفتی غلام سرور لاہوری -
کنز الاسرار - ترجمہ نظم اردو مثنوی شاہ بو علی قلندر
از مولوی غلام حیدر گوپاموی -
چشمۂ فیض - ترجمہ اردو پندنامۂ عطار - کلام
عارف کامل حضرت شیخ فرید الدین عطار قدس سرہ
ترجمہ نظم پاکیزہ وعمدہ از سخنور عالی فکر مولوی
عبد الغفور خان بہادر -
اخلاق سروری - از مفتی غلام سرور لاہوری -
گلشن سروری - منظوم از مفتی غلام سرور لاہوری
تہذیب احسانی - ترتیب اخلاق از حکیم احسان علی -
گلدستۂ آداب اخلاق - اور تدبیر معاش
کا ذکر از منشی ولیوی پرشاد -
مجموعۂ توحید - از شاہ عبد الصمد عرف رن مست خان
شامل چار رسالہ - (۱) الف بے وجھن (۲)
بھجن از مصنف (۳) مثنوی اللہ نام جیو رسے
(۴) پریم نامہ شاہ ولی -
تحفۃ العاشقین - رموز تصوف از شاہ
عبد الصمد معروف بہ رن مست خان -
رہبر راہ حق - مؤلفہ حاجی زردار خان جاگیردار
راج کرولی شامل سیزدہ رسالہ (۱) رہبر راہ حق
(۲) رسالہ مرغوب القلوب از حضرت شمس تبریز
(۳) مثنوی شاہ بو علی قلندر (۴) بے سر نامہ
شیخ فرید الدین عطار (۵) مثنوی چشم بکشا -
پریم نامہ شاہ ولی (۷) اللہ نام جیو رسے -
(۸) بھجن شاہ عبد الصمد (۹) الف بے وجھن -
(۱۰) تحفۃ العاشقین شاہ عبد الصمد (۱۱) مثنوی شیخ بہلول
(۱۲) رسالہ رموز الحقیقۃ (۱۳) ترجیع بند عارفانہ -
آفتاب ہدایت -
از مولوی عبد الواحد فاروقی -
گلدستۂ جنان - اردو شرح بسیط گلستان سعدی از سید رزاق بخش
گلستان سعدی - از سید رزاق بخش -
ثمرۂ معرفت - اردو لب لباب ہر ہفت دفتر
مثنوی مولانا روم از مولوی غلام حیدر گوپاموی -
مخزن الانوار - ترجمہ گنج اسرار - از مولوی
محمد یوسف -
مثنوی سر حق - رموز تصوف از سید شاہ عطا حسین
پندنامۂ حبیبی - نصائح واندرز از محمد حبیب علیخان -

کتب متفرقات دینیہ

شبیہ احمدی - سراپائے رسول کا بیان
از جمال الدین حسن خان -
مثنوی زائر - دعوت کرنا اسلام کو قبائل
قریش کو از نواب شیر علیخان -
دوازدہ مجلس مسمی بہ ریاض الازہار -
از مولوی محمد قمر الدین گوپاموی -
اسرار کربلا - از منشی ظہیر الدین بلگرامی -
چہاردہ مجلس مسمی بہ تاریخ الائمہ - بنا بر
روایات مذہب امامیہ از سید وزیر حسن
سب جج راے بریلی -
دہ مخزن - مصائب کربلا از حکیم نصر اللہ خان -

عطارد

یوسفی

لصد مبرع
۱۰۳

انا ارصد

انا عرضنا الامانة در سورهٔ احزاب